

ANASTASII

ABBATIS

ET ECCLESIAE ROMANAE PRESBYTERI ET BIBLIOTHECARI

HISTORIA

DE VITIS ROMANORUM PONTIFICUM.

(Auctor hujus Libri Pontificalis fere omnia sua mutuatur ab auctore secundi Catalogi (Reginæ Suev. et Col.) quod indicamus in textu caractere Italico; illa vero quæ caractere Romano excusa sunt, aliunde auctor desumpsit; ut quæ habet de martyrio apostolorum anno 38 post Christi mortem et de ordinationibus a Petro et Lino peractis. (EDIT. PATROL. ex notis a Schelestr.)

(In notulis ex margine editionis Fabrotii collectis, * indicat codicem Velseri collatum cum Vaticano; B, lectiones ex eodd. card. Baronii; B, ex ejusdem cardinalis sententia; C, ex Conciliis editis per Surium.)

I. SANCTUS PETRUS APOSTOLUS.

ANNO CHRISTI 43, CLAUD. IMPER. 3.

- 1 Beatus Petrus, apostolus et princeps apostolorum, *Antiochenus*^a, *filius Joannis, provinciae Galilææ, vico Bethsaidæ, frater Andreæ*^b. Primus sedit cathedram episcopatus in Antiochia annos septem. *Hic*^c *Petrus ingressus in urbem Romam sub Nerone Cæsare*^d, *ibique sedit cathedram episcopatus annos viginti quinque, mensem unum, dies octo*^e.
- 5 *Fuit autem temporibus Tiberii Cæsaris et Caii, et Tiberii Claudii, et Neronis*^f. *Hic scripsit duas Epistolas, quæ Catholicæ*^h *nominantur, et*ⁱ *Evangelium Marci, quia Marcus auditor ejus fuit et filius ejus de baptismo*^l. *Post omnem quatuor Evangeliorum fontem, quæ ad interrogationem et testimonium ejus, hoc est Petri, firmata sunt, dum alius Latine, aliusque Græce, et alius Hebraice consonant*^k, tamen^l ejus testimonio sunt
- 10 *firmata. Hic martyrio cum Paulo coronatur post passionem Domini annis triginta octo*^m *qui sepultus est via Aurelia in templo Apollinis, juxta locum ubi crucifixus est, juxta palatium Neronianum in Vaticano, juxta territorium triumphale, in Kalendas*ⁿ *Julias. Hic fecit ordinationes per menses Decembrios: episcopos vi, presbyteros x, diaconos viii*

CATALOGUS SUB LIBERIO.

Petrus annis viginti quinque, mense uno, diebus novem. Fuit temporibus Tiberii Cæsaris, et Caii, et Tiberii Claudii, et Neronis: a consulatu Vinicii et Longini usque Neronis et Veteris [*Ms. Bucherii habet Nervæ et Veri*]. Passus autem cum Paulo die tertia Kalendas Julias consulibus SS., imperante Nerone.

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

^a T. [I Concil deest Antiochenus. ^b Vide Baron tom. I Annal., anno 33. ^c hinc. ^d C et B, Claudio. ^e B, ann. 24, m. 5, d. 11. ^f B, Claudii et Neronis. ^g Vide Bar au 45 et 68. ^h C, et canonicæ. ⁱ Vide Baron an. 41. ^j a bapt. ^k C, Hebr. scribentes. ^l C, omnia. ^m Baron ad an. 69. ⁿ C, III Cal. ^o C. episc. 3, diac. 7.

VARIE LECTIONES.

Lectiones variae a Fabrotto additae extra marginem, ex codicibus Marquardi Freheri A primo, B secundo.

Num. 1, lin. 4, A, annis 6, lin. ead., B, mens. 2, dies 7. lin. 6, B, quae canonicæ. lin. 7, A, quæ post omnem, etc., firmatæ; B, formatæ. lin. ead., B, firmatæ. Hic ordinavit duos episcopos, Linum et Cletum, qui præsentialiter omne ministerium sacerdotale in urbe Roma populo vel supervenientibus exhiberent. Beatus autem Petrus orationi et prædicationi, populos erudiens, vacabat. Hic cum Simone Mago multas disputationes habuit, tam ante Neronem quam ante populum, et quos B. Petrus ad fidem Christi aggregabat, ille per magicas deceptiones segregabat, et dum diutius altercarentur, Simon divino nutu interemptus est. Hic beatum Clementem episcopum consecravit, eique cathedram et Ecclesiam omnem disponendam commisit, dicens: Sicut mihi gubernandi tradita est a Domino meo Jesu Christo potestas ligandi et solvendi, et ego tibi committo, ut ordinans dispositores diversarum causarum, per quos actus ecclesiasticus dirigetur (Maz, profigetur) et tu minime curis sæculi deditus reperiaris, sed solummodo ad orationem et prædicationem populi vacare stude. Post hanc dispositionem, martyrio cum Paulo coopostolo suo coronatus est, post passionem Domini anno 39. Hic sedit in episcopatu Romæ annos 25, m. 2, d. 8. Sepultus est autem via Aurelia in templum Apollinis, juxta locum ubi crucifixus est secus palatium Neron. in Vatic. 1, ter. tri. iiii Kal. Jul. Hic fecit ordinationes per mensem Decem. episc. 6, pr. 10, diac. 8.

sibi imminere, Clementem episcopum consecravit, eique cathedram vel Ecclesiam omnem disponendam commisit, dicens: Sicut mihi ligandi et solvendi tradita est a Domino meo Jesu Christo potestas, ita et ego tibi committo, ut ordines dispositores diversarum causarum, per quos actus ecclesiasticus dirigetur (Maz, profigetur) et tu minime curis sæculi deditus reperiaris, sed solummodo ad orationem et prædicationem populi vacare stude. Post hanc dispositionem, martyrio cum Paulo coopostolo suo coronatus est, post passionem Domini anno 39. Hic sedit in episcopatu Romæ annos 25, m. 2, d. 8. Sepultus est autem via Aurelia in templum Apollinis, juxta locum ubi crucifixus est secus palatium Neron. in Vatic. 1, ter. tri. iiii Kal. Jul. Hic fecit ordinationes per mensem Decem. episc. 6, pr. 10, diac. 8.

Ejusdem variae lectiones ex codice Thuano altero.

Incipit liber episcopalis, in quo continentur acta B. Pontificum urbis Romæ.

In ep. B. Hier.: Incipit ep. B. Hieronymi presbyteri ad beatissimum Damasum episcopum urbis Romæ. *ibid.* nostra humilitas, sentire cog. qui meruit. Rescriptio B. Damasi papæ ad Hier. p. D. e. v. R. II. p. sal. temp. sacerdotalis tamen q. g.

Num. 1. lin. 2; Vico Bethsaida. lin. 3, an. 7. Hic B. P. lin. 4, dies 3. lin. 7, filius de baptismo. lin. ead., fontem, ad int. Petri firmatæ sunt, dum alius gr. al. heb. al. lat. consonet, t. e. t. sunt firmatæ. Hic ordinavit. lin. 12 iii Kal. lin. 13, per mensem Decembrem, presbyteros 10, diac. 7, episcopos per diversa loca numero 3. Hic ordinavit.

Ejusdem Fabrotti lectiones ex tribus codicibus Regio, Mazarino et Thuano excerptæ.

In epist. B. Hier. deest inscriptio: quæ gesta sunt, scilicet in. ib. nostra sanctitas r. in ora: al. humilitas sentiens. Et mox, quis meruerit, etc. Epist. Damasi ad Hieronymum: temporum sacerdotalium. Veruntamen gesta P.

Pag. 1, in ora c. Maz.: Liber iste intitulatur: Damasi de Gestis Pontificum. Sed cum non potuerit nisi ad sua tempora scribere, quod superadditum est, alterius est auctoris, cujus nomen non teneo. Verum in Vita Gelasii papæ II quidam Pandolphus ostentius affirmat se ista scripsisse, quod intelligi potest vel de toto opere usque ad sua tempora, vel de Vita Gelasii tantum, quod ex Vita Paschalis secundi conjectari licet.

Titulus in cod. M.: Incipit series Pontificum Romanorum, qui in sede B. Petri apostoli ab ipso usque ad hoc tempus sederunt. Et in ora: Dominus noster Jesus Christus I. Summus pontifex nascitur XIII anno Imperii Aug. annis 33, m. 3, in hoc numero vixit. trigesimo anno baptizatus. reliquum tempus prædicavit. Post ejus passionem anno sequenti tenuit Petrus apostolus in partibus Orientis cathedram annis 4, deinde anno Domini 38 venit Antiochiam, ubi sedit annis 7, dies 8: deinde venit Romam, ubi sedit annis 25, m. 7, d. 8.

Num. 1, lin. 1 deest et. lin. 2: Ap. natione Galilæus de terra Bethsaida, filius Joannis, frater Andree: primus sedit in cathedra episcopali apud Antiochiam annis 7; fuit autem temporibus Tiberii Cæs. et Caii Caligulæ, et Tib. Cl. et Neronis. Lin. 6, qui M. a. e. f. et filius in bapt. Post omnium q. ad interrogationem ejus testimonio, hoc est P. f. s. dum alius Græcæ, alius Hebraicæ, alius Latine consonet. Lin. 8. Hic ordinavit Romæ duos episcopos, Linum et Cletum, qui præsentialiter omne ministerium sacerdotale in urbe Roma populo vel supervenientibus exhiberent. B. autem Petrus ad orationem et prædicationem populum erudiens vacabat. Hic vero cum Simone Mago prius in Judæa, et postea Romæ tam ante Neronem imp. quam et ante populum multas disputationes habuit, et quos Petrus ad fidem Christi aggregabat, ille per magicas deceptiones segregabat. Sed dum diutius altercarentur, Simon divino nutu interemptus est. Petrus vero sentiens diem mortis

Lectiones variae V. C. Lucae Holstenii studio excerptæ ex codicibus Italiae præstantissimis, Vaticanis duobus, Florentinis duobus, Cassinensi, Regio et Farnesiano, editæ vero a V. C. Emmanuele a Schelestrate tomo I Antiquitatis Ecclesie, pag. 403 et seqq. a quo etiam ea collata sunt cum velustioribus Catalogis bibliothecæ Cæsaræ Vindobonensis, reginæ Sueciæ et Colbertinæ.

Num. 1, linea 2, Flor. 2, cathedram. lin. 4 Flor. duo, menses 2, dies 3. lin. 6, Flor. et Vatic., canonicæ. lin. 10, Flor., 59. lin. 12, Vat. et Flor. iii Kal. lin. 14 Florent duo et Vat., diac. VII.

Lectiones variae codicis Cavensis, excerptæ ab ill. præsule Francisco Penia, Romanæ Rotæ auditore, cujus autographum asservat in bibliotheca Otthoboniana, ut docet hujus modi testimonium operi præfixum.

Prope Salernum in regno Neapolitano sita est civitas Cavensis, et in ea insigne monasterium ordinis sancti Benedicti congregationis Cassinensis, sub invocatione SS. Trinitatis. In eo monasterio antiquus liber vetustis characteribus scriptus de Vitis pontificum Romanorum exstat. Hunc librum, instante D. Antonio de Aquino, qui illum in eo monasterio invenerat, et D. Cæsare Baronio petente, D. cardinalis Montaltus, ejusdem ordinis protector, anno 1593 Romam afferri jussit. Cunque ego Franciscus Penia, Rotæ auditor, eundem librum nactus essem, eum, servatis eisdem characteribus, transcribi mihi curavi, et per me ipsum cum antiquo exemplari, in quo sunt frequentes solœcis.ii, ob imperitiam fortassis scriptoris, contuli, ut appareat in hoc libro.

Hæc præmissa notione, sequitur contextus libri, in quo primum occurrit Catalogus Pontificum Ecclesie Constantinopolitanæ, fortasse assutus codici Anastasiano. Tum leguntur epistolæ duræ, B. Hiero-

^a Hanc epistolam exhibet editis Fabrotti; deest in editione Romano Vaticana quem sequimur. EMT

nymi nomine ad B. Damasum, et Damasi papæ ad A Hieronymum inscriptæ. Deinde sequuntur Catalogi infrascripti Pontif. Rom. a S. Petro ad Gregorium VII, unde conjectura suboritur de codicis ætate. In postremo Catalogo, servata codicis lectione, obscura ejus loca et vitia crassiora ex Baronio corrigenda adnotavimus.

INDICULUM in quo loco unusquisque requiescit pontificum Romanorum.

IN BATICANO.

I Petrus
II Linus
III Cletus
V Anaclethus
* VI Evaristus
VIII Xystus
IX Telesfor
X Yginus
XII Pius
* XIII Eleuther
XV Victor
XLVII Leo
* XLVIII Simplicius
LI Gelasius
LII Anastasius
LIII Symmagus
LIV Hormisda
LV Johannes
LVI Felix
LVII Bonifatius
LVIII Johannes
LIX Agapitus
LXII Pelagius
LXIII Johannes
LXIV Benedictus
LXV Pelagius.
* LXXVI Gregorius
* LXXVI Savinianus
LXXVIII Bonifatius
LXXIX Bonifatius
LXX Deuseddit
LXXXI Bonifatius
LXXXII Honorius
LXXXIII Severinus
LXXXIV Johannes
LXXXV Theodorus
* LXXXVII Eugenius
LXXXVIII Vitalianus
LXXXIX Adeodatus
LXXX Donus
LXXXI Agatho.
LXXXII Leo
LXXXIII Benedictus
LXXXIV Johannes
LXXXV Conon.
LXXXVI Sergius
LXXXVII Johannes
LXXXVIII Johannes
LXXXIX Sisinnius
XC Constantinus
XCI Gregorius
XCII Gregorius
XCIII Zacharias

IN CYMITERIO CALIXTI.

XI Anicetus
* XIII Soter
XVI Zeferinus
* XVIII Antheros
XX Pontianus
XXI Fabianus
XXIII Lucius
XXIV Stephanus

* ad exempl. Peniæ mendose XLV.

XXV Syxtus
XXVIII Euthiceanus
XXIX Gaius
XXXII Eusebius
XXXIII Meltiades

IN CYM. PRISCILLE VIA SALARIA.

XXX Marcellinus
XXXI Marcellus
XXXIV Silvester
XL Siricius
XLV Celestinus
LXI Vigilus

AD SCM PAVLVM.

L Felix

AD SCM LAVR.

* XLIII Zosimus
XLVI Syxtus
* XLVIII Hilarus

IN CYMITERIO CALOPODI VIA AVRELLA.

* XVII Calistus
XXXVI Julius

AD SCAM FELICITATEM VIA SALARIA

XXXVII Liberius
* XLIII Bonifatius

AD VRSV PILEATV PORTVM.

XLI Anastasius
XLII Innocentius

IN PONTV IN MARI.

IV Clemens
* VI Alexander Mil. VI

VIA NVMENTANA.

* XVIII Urbanus
* XVII Felix

VIA AVRELLA.

C

XXVI Dionisius
XXII Cornelius
XXXV Marcus in cym. suo via Ardeatin
XXXVIII Felix, in cym. suo via portu
XXXIX Damasus in cym. suo via Arde
LX Silverius, in pontias
* LXXXVII Martinus, in acersona

Numeros in codice Peniæ mendose iteratos, a nobis asteriscis notatos, corrigere potes ex ejusdem sequenti Catalogo.

I Dom Petrus sedit annos xxv, mensem i, dies viii
II Linus sedit annos xi, menses iii, dies xii
III Cletus sedit annos ix, mensem i, dies xi
IV. Clemens sedit annos ix, menses xi, dies x
V Anaclethus sedit annos xi, mensem i, dies vii
VI Evaristus sedit annos xiii, menses vii, dies ii
VII Alexander sedit annos x, menses vi, dies ii
VIII Sixtus sedit annos x, menses iii, dies xxi
IX Telesphor sedit annos xi, menses ii, dies xxii
X Yginus sedit annos iv, menses iii, dies vi
XI Anecitus sedit annos ix, menses iii, dies iii
* XII Pius sedit annos xi, menses iv, dies iii
XIII Soter sedit annos ix, menses iii, dies xx
XIV Eleuther sedit annos xv, menses vi, dies v
XV Victor sedit annos x, mensem i, dies x
XVI Zeferinus sedit annos xvii, menses ii, dies x
XVII Calistus sedit annos vii, menses ii, dies x
XVIII Urbanus sedit annos viii, menses xi, dies xii
XIX Antheros sedit annos xii, mensem i, dies x
XX Pontianus sedit annos v, menses ii, dies ii
XXI Fabianus sedit annos xiv, menses xi, dies xi
XXII Cornelius sedit annos iii, menses ii, dies x
XXIII Lucius sedit annos iii, menses iii, dies iii

- XXIV** Stephanus sedit annos III, menses II, dies A
XXV Syxtus sedit annos II, menses XI, dies VI
XXVI Dionisius sedit annos II, menses III, dies VI
XXVII Felix sedit annos II, menses X, dies XXV
XXVIII Euticianus sedit annos VII, menses X, dies
XXVIII Gaius sedit annos XI, menses III, dies 9.
XXX Marcellinus sedit annos VI, menses II, dies
XXXI Marcellus sedit annos V, menses VI, dies
XXXII Eusebius sedit annos II, menses II, dies
XXXIII Meltiades sedit annos III, menses VI, dies
XXXIII Silvester sedit annos XXIII, menses X,
 dies XI
XXXV Marcus sedit annos II, menses VIII, dies XX
XXXVI Julius sedit annos XI, menses II, dies V
XXXVII Liberius sedit annos X, menses III, dies
XXXVIII Felix sedit annum I, menses III, dies II
XXXVIII Damassus sedit annos XVIII, menses II,
 dies X
XL Siricius sedit annos XV, menses XI, dies
XLI Anastasius sedit annos II, dies XXVI
XLII Innocentius sedit annos XV, menses II, dies
XLIII Zosimus sedit annum I, menses VIII, dies
***XLIII** Bonifatius sedit annos III, menses V, dies
XLV Celestinus sedit annos VIII, menses X, dies
XLVI Syxtus sedit annos VIII, dies XVIII
XLVII Leo sedit annos XXI, mensem I, dies
XLVIII Hilarus sedit annos VI, menses III, dies X
XLVIII Simplicius sedit annos XV, dies VII
L Felix sedit annos VIII, menses XI, dies XVII
LI Gelasius sedit annos III, menses VIII, dies
 XVIII
LII Anastasius sedit annum I, menses XI, dies
LIII Symmachus sedit annos XV, menses VIII, dies
LIII Hormisda sedit annos VIII, dies XVII
LV Johannes sedit annos II, menses VIII, dies
LVI Felix sedit annos III, menses II, dies XIII
LVII Bonifatius sedit annos II, dies XXVI
LVIII Johannes sedit annos II, menses III, dies VI
LVIII Agapitus sedit menses XI, dies XVIII
LX Silverius sedit annum I, menses V, dies XI
LXI Vigilus sedit annos XVII, menses VI, dies
LXII Pelagius sedit annos III, menses X, dies
LXIII Johannes sedit annos XII, menses XI, dies
LXIV Benedictus sedit annos III, mensem I, dies
LXV Pelagius sedit annos X, menses II, dies X.
LXVI GG. sedit annos XIII, menses VI, dies X.
LXVII Savinianus sedit annum I, menses V, dies IX
LXVIII Bonifatius sedit menses VIII, dies XXVIII.
LXIX Bonifatius sedit annos VI, menses VIII, dies
LXX Deusdedit sedit annos III, dies XXIV.
LXXI Bonifatius sedit annos V, dies XIII.
LXXII Honorius sedit annos XII, menses XI, dies
LXXIII Severinus sedit menses II, dies IV.
LXXIV Johannes sedit annum I, menses IX, dies
LXXV Theodorus sedit annos VI, menses V, dies
 XVIII.
LXXVI Martinus sedit annos VI, mensem I, dies
 XXVI.
LXXVII Eugenius sedit annos II, menses VIII, dies
 XXIV.
LXXVIII Vitalianus sedit annos XIV, menses VI,
LXXIX Adeodat. sedit annos IV, menses II,
 dies V.
LXXX Donus sedit annum I, menses V, dies X.
LXXXI Agath. sedit annos II, menses VI, dies III.
LXXXII Leo sedit menses XI, dies XVII.
LXXXIII Benedict. sedit menses X, dies III.
LXXXIV Johannes sedit annos VI, dies IX.
LXXXV Conon sedit menses XI, dies XXIII.
LXXXVI Sergius sedit annos XIII, menses VIII.
LXXXVII Johannes sedit annos III, menses II,
 dies XII.
LXXXVIII Johannes sedit annos II, menses VII,
 dies XVII.
LXXXIX Sisinnius sedit dies XX.
XC Constantinus sedit annos VII, dies XV.
XCL GG. sedit annos XVI, menses VIII, dies XX.
XCII GG. sedit annos X, menses VIII, dies XX.
XCIII Zacharias sedit annos X, menses III, dies
 XIII.
XCIV Stephanus sedit annos V, dies XXIX.
XCV Paulus sedit annos X, mensem I.
XCVI Stephanus sedit annos III, menses V, dies
 XXVIII.
XCVII Adrianus sedit annos XXIII, menses X, dies
 XVII.
XCVIII Leo sedit annos XX, menses V, dies XVII.
XCIX Stephanus sedit annos VII, menses VII.
C Paschalis sedit annos VII, menses V, dies
 XVI.
CI Eugenius sedit annos IV, menses II, dies
 XXIII.
CII Valentinus sedit menses X, dies XI.
CIII GG. sedit annos XVI.
CIV Sergius sedit annos III.
CV Leo sedit annos IX, menses III, dies V.
CVI Ben. sedit annos II, menses VI, dies X.
CVII Nycolaus sedit annos IX, menses VI, dies
 XX.
CVIII Adrianus sedit annos V.
 Johannes sedit annos X, dies II.
 Marinus sedit annum I, menses V.
 Adrianus sedit annum I, menses IV
 Stefanus sedit annos III, dies IX.
 Formosus sedit annos V, menses VI.
 Bonifatius sedit dies XV.
 Stefanus sedit annum I, menses III.
 Romanus sedit menses III, dies XXIII.
 Theodorus sedit dies XX.
 Johannes sedit annos II, dies XV.
 Benedictus sedit annos III, menses VI, dies XV.
 Leo sedit dies XI.
 Xpöforus sedit mensem VII.
 Sergius sedit annos VII, menses III, dies XVI.
 Anastasius sedit annos II, menses II.
 Lando sedit menses VI, dies XXXVI.
 Johannes sedit annos XIV, menses II, dies III.
 Leo sedit annos VII, dies XV.
 Stefanus sedit annos II, mensem I, dies XII.
 Johannes sedit annos IV, menses X.
 Leo sedit annos III, menses VI, dies X.
 Stefanus sedit annos III, menses IV, dies XV.
 Marinus sedit annos III, menses III, dies XIII.
 Agapitus sedit annos X, menses VII, dies X.
 Johannes sedit annos IX, menses III.
 Benedictus sedit menses II, dies V.
 Leo sedit annum I, menses II.
 Johannes sedit annos VI, menses XI, dies V.
 Benedictus sedit annum I, dies VI.
 Bonus sedit annum I, menses VI.
 Bonifacius sedit mensem I, dies XII.

Benedictus sedit annos ix.
 Johannes sedit menses ix.
 Johannes sedit menses iv.
 Johannes sedit annos x, menses vi, dies x.
 Gregorius sedit annum i, menses v.
 Johannes sedit menses x et v f.
 Silvester sedit annos iv, mensem i, dies ix.
 Johannes sedit menses v, dies xxv.
 Johannes sedit annum i.
 Sergius sedit annos iii.
 Benedictus sedit annos xi, mensem i, dies xxi.
 Johannes sedit annos ix, dies ix.
 Benedictus sedit annos xiiii.
 Silvester sedit dies lvi.
 Greg. sedit annos ii, menses vi.
 Clemens sedit menses ix.
 Damasus sedit dies xxiiii.
 Leo sedit annos v, menses ii, dies vii
 Victor sedit annos ii, menses iii, dies vii.
 Stefanus sedit menses vii, dies xxix.
 Benedictus sedit menses ix, dies xx.
 Nicholaus sedit annos ii, menses vi, dies xxv.
 Alexander sedit annos xi, menses vi, dies xxi.
 Greg. sedit annos xii, mensem i, dies v.
 Victor sedit menses iv, dies vii.
 Clemens sedit annos xx, dies c.
 Urbanus sedit annos xi, menses iv, dies xv.
 Paschalis se.lit.
 Lando natione Sabinense ex patre Caino sedit annos vi, dies xxxvi.
 Johannes nat. Rave. na ex patre Johanne sedit annos xiv, menses ii, dies iii.
 Leo sedit annos iii, dies xv.
 Stephanus nat. Rom. ex patre Teudemundo sedit annos ii, mensem i, dies xii.
 Johannes nat. Rom. ex patre Sergio papa sedit annos iv, menses x.
 Leo nat. Rom. ex patre sedit annos iii, menses vi, dies x.
 Stephanus nat. Rom. sedit annos iii, menses iv, dies xv.
 Marinus nat. Rom. sedit annos iii, menses vi, dies xiii.
 Agipius nat. Rom. se.lit annos x, menses vi, dies x.
 Johannes nat. Rom. ex patre Alberico sedit annos ix, menses iii.
 Benedictus annum i, menses vi.
 Leo natione Romanus protoscrinio ex patre Johanne protoscrinio de regione Clius argentarius; sedit annum i, menses iv; qui consecratus est per mensem Decembrio, a vivente prædecessore suo Johanne. Hic fecit ordinatione in eodem mense presbyteros vii, diaconos ii, et cessavit episcopatum ejus: quo vivente Romani ordinarunt diaconum papam unde obsessi sunt anima foto imperatore b unde tam famis penuria passi sunt, ut etiam modium furluris vendaret xxx den.
 Johannes episcopus Narniensis natione Romanus ex patre Johanne episcopo sedit annos vii, menses xi, dies v, et cessavit episcopatum qui prius fecit in exilium menses x, dies xxviii, annuente Deo iterum recepit papatum, ideo dictum est iste xiv.
 Benedictus natione Roman. ex patre Ildebrando, sedit annum i, menses vi. c Iste comprehensus a quo de Crescentio Theodora filius et in Castellum sancti Anzeli retrusus. ibique strangulatus est

A Bonifatius a natione Romanus ex patre Ferruccio, sedit mensem i, dies xii.
 Benedictus natione Romanus episcopus Sutrinus vocatus ex patre dd. sedit annos vii.
 Johannes episcopus natus Papiæ, sedit menses viii, quem iste supranominatus Bonifatius Ferrucci filius reversus a Constantinopoli ubi fuerat comprehendit supradictum Johannem papam ac deposuit et in castellum S. Angeli in custodia misit; et ibi custodire eum fecit, ibique infirmitate et famis inopia per iv menses acriter sustinuit, ac mortuus est, et ut fertur occisus est. Qui ipse Bonifatius post mortem ejus sedit menses xi, qui repentina morte interiit et in tantum eum odio habuerunt sui, ut post mortem eum cederent, et lanceis vulnerarent, atque per pedes traherent, nudato corpore usque in campum, ante caballum Constantini projecerunt atque dimiserunt. Ubi mane veientes clerici et videntes eum ita turpiter et delocore jacentem, caesum et lanceatum, collegerunt et sepelierunt.
 B Johannes natione Romanus ex patre Leone presbytero de regione Albas Gallinas, sedit annos i, menses vii, dies x. f Iste exosos habuit clericos, propter quod et clerici eum odio habuerunt, et merito quia omnia quæ habere et acquirere poterat, parentibus suis distribuebat.
 Gregorius natione Sardonum, ex patre Otone sedit ann. i, mens. v.
 Johannes natione Grævus, sedit ann. x, r. a. f.
 Silvester natione Aquitanorum ex patre Agilberto sedit annos iv, mensem i, dies ix.
 Johannes qui vocatur Sico, natione Romanus de regione Biberatica, sedit mens. v, dies xxv.
 Johannes qui vocatur Fasauus, de regione secus porta Metrovi, sedit annum i.
 Sergius, qui vocatur Os porci, natione Romanus, sedit annos iii, dies xv.
 Benedictus natione Tusculanus, ex patre Gregorio sedit annos xi, menses xi, dies xxi.
 Johannes germanus ejus frater Alberici majoris sedit annos ix, menses ix.
 Benedictus nepos illorum ex patre Alberico sedit annos xiv, menses iv, et ejectus est de pontificatu, et constitutus est in sede apostolica Johannes Saviniensis episcopus, cui posuerunt nomen Silvester.
 Silvester, qui Johannes Saviniensis episcopus injuste tenuit cathedram pontificalem diebus lvi, et ejectus inde restitutus est prædictus Benedictus, et tenuit pontificatum mensem i, et dies xxi.
 Et ille ipse eum dedit Johanni archicononico sancti Johannis ad portam Latinam suo patrino. In die Kal. Mai. cui posuerunt nomen Gregorius. Vide Baron. ad ann. 1044.
 Gregorius, qui vocatur Gratianus, qui etiam tenuit pontificatum annos ii, et menses vi, et per imperii legaliter perdidit illum, et ductus exiit ab eo transalpinis partibus. Hoc est in Synodo. Vide Baron. ad annum 1046.
 Clemens benignus, qui vocatur Sugerius, natione Saxonum, sedit menses ix, dies vii, prædrominatusque Benedictus iterum est in pontificatum reversus: et tenuit eum menses viii, dies ix, id est a festivitate sanctorum quatuor Coronatorum usque in festivitate S. Alexi

Leo, natione Teutonicus, qui vocatus est Brunus, A *Sequitur manu R. P. D. Penie hoc testimonium.*

Victor, qui vocatur Gebeardus, natione Noricus, sedit annos II, menses III, dies XIII, et cessavit episcopatus dies VIII.

Stephanus, qui vocatur Fredericus, natione Lotharingus, ex patre Gozoleus, sedit menses VII, dies XXVIII, et cessavit episcopatus dies XI.

Benedictus, Billitrensis episcopus, natione Romanus, ex patre Guidone, sedit menses IX, dies XX, qui expulsus est a sede sua.

Nicolaus, qui vocatur Girardus, natione Allobros, quod alio vocabulo Burgundio dicitur, sedit annos II, menses VI, dies XXVIII; et cessavit episcopatus menses II, dies VIII.

Alexander, qui vocatur Anselmus, natione Longobardus, sedit annos XI, menses VI, dies XXV.

Gregorius, qui vocatur Ildebrandus, natione Tuscus, ex patre Bunico, sedit annos XII, mensem I, et dies II.

« Iste insignis liber per multos annos deperditus extra monasterium fuit. Tandem rev. domino Nicolao Antonio Murensi episcopo procurante, sacro Cavensi cœnobio restitutus fuit, tempore quo pater dominus Chrysostomus de Neapoli ejusdem sacri monasterii abbas existebat. regiminis vero sui anno quinto, videlicet anno salutis 1516 die 18 Novembris. »

Ex hoc igitur codice damus variantes lectiones.

Lin. 2, vico Bethsaila. lin. 5, et Cagi. lin. 8, quæ ad interrogationem, et t. e. h. e. P. firmate sunt. dum alius Latine aliusque Grece et alius Ebraice consonat, tam enim ejus testimonio sunt firmate. Ille martyrio, etc. lin. 11, in templum Apollinis. lin. 12, III Kal. Julias. lin. 14; diaconos VII.

NOTÆ VARIORUM.

BENCINI.

Linea I. — *Beatus.* Vetustiores Romanorum pontificum catalogi sive editi, sive inediti, et libri Pontificalis codices duplicem plerumque titulum et beati, aut domini soli Petro tribunt; in reliquorum nominum designatione, etsi primitivæ Ecclesie pontifices martyrii dignatione essent illustres, nudo simpliciter nomine eos signant. In titulo beati soli Petro præponendo respexisse videntur ad Redemptoris elogium, quo post Dei Verbi confessionem beati titulo cohonestavit: *Beatus ex Simon Bar-Jona* (Matth. XVI, 17). Ad quæ respiciens Basilus scripsit quod S. Petrus (orat. 3 de Pœnit.) *beatitudinem longe ampliore ceteris omnibus adeptus est.* In Novo enim Testamento duo eo titulo cohonestantur, Deipara, quæ divino afflata Spiritu dixit: *Ex hoc beatam me dicent omnes generationes* (Luc. 1) et Petrus Redemptoris voce. Hinc vera origo vocis *beatitudinis*, et *beatissimi*, quæ pontificibus tribuitur a Patribus et conciliis, sic ut autonomastice eo titulo designabatur pontifex Romanus. Sic Mauricius imperator, anno 500, Gregorium Magnum (in tomo III Conc., pag. 528): *In quibus omnibus tuam beatitudinem mihi ad illos transmisisse.... ut ad tuam beatitudinem perveniant.* Quo titulo utitur passim Optatus, et Hieronymus in epistolis ad Damasum. Liber etiam Pontificalis infra in Adriano: « In ipso exordio ordinationis suæ direxit ad ejus beatitudinem suos missos Desiderius Longobardorum rex. » Sæculo septimo potiori jure et usu inductum, ut titulus solius Romani pontificis esset. Unde Constantinus Pogonatus in epistola ad Donum, dum scribit de hæreticorum conatu ad extirbandum Vitaliani papæ nomen e sacris diptychis, ita scribit: *ut egeretur Vitalianus beatissimus de diptychis* (tom. III Conc. Harduini, pag. 1047); et Anastasius in Benedicto III, num. 556: « Cujus beatitudo in tantum longe lateque refulsit atque præfloruit, ut omnibus beatissimis dictis et opere diceretur. » Domini vero vox soli Petro tribuitur in catalogo exstante tomo priori, pag. 40, successoribus nudo nomine indicatis. Vclusta est usurpatio. In concilio enim Romano sub Hilario Leonis Magni successore inter acclamationes sæpius repetitum est: *Per dominum Petrum, ut in perpetuum serventur, rogamus* (in synod. Cassin. edita a Lupo, c. 218, pag. 473). Et Stephanus II, in sua encyclica in Gallias edita, quam refert Hilduinus in Areopagiticeis, *dominum Petrum* vocat. Tributa legitur eadem vox Romanis pontificibus a fine sexti sæculi, dum Turon II, cap. 23 (lib. IX Hist., c. 45), *dominum Gregorium* vocat, et Gregorius Turon. *dominum Paulum* hujus nominis pri-

mum indigital. Hinc in antiquissimis verbis inscriptionibus *domnus*, aut *dominus* præmittitur nominibus pontificum, et in Triclinio Lateranensi Carolus Magnus et Leo III ex æquo eo Domini titulo cohonestantur. Martyribus etiam avo S. Cypriani tributum *domini* titulum infra adnotabitur.

Petrus. Series Romanorum pontificum, ac varii vetustiores catalogi, sive ordinem pontificum exhibentes; sive obitum signantes, sive indiculi, et alia similia monumenta, nullo discrepante, a solo, et uno Petro ordinem successione ordiuntur, ac nullus Paulum uti cathedræ Romanæ episcopum sociat cum Petro: ex quo etiam convellitur nuperum de bicipiti capite Petro et Paulo commentum. Imo in primitiva Ecclesia adeo firma erat unius Petri pontificis, et solius origo, et ab eo uno successio deducta, ut socium in cathedra admittere alienum ab institutione evangelica putaretur. Plura congerere non est præsentis instituti, tria tamen in triplici schismate, Novatiani, Donatistarum, et Felicis Liberio in exsilium acto, breviter innuenda, ut Ecclesie et populorum hæc persuasio illustretur, et horum catalogorum magis potius elucescat, qui concorditer a Petro solo originem desumunt. Cum enim Novatianus adversus Cornelium sedem apostolicam invadens schisma conflasset, inter alios, qui cathedræ defensionem, et Cornelii adversus schismaticos certamen susceperunt, præcipuum laudatur S. Cyprianus, qui edito ea occasione aureo de unitate libro, ac ad diversos datis epistolis, perpetuus est in eo effatuendo: ex divina nempe institutione cathedram esse unam, Petro uni traditam, in successoribus derivatam: socium admittere alienum, et sacrilegum: « Super unum, inquit, ædificat Ecclesiam suam.... ut unitatem manifestaret, unitatis ejusdem originem ab uno incipientem sua auctoritate disposuit. » Universim in cunctis epistolis datis ad Cornelii pontificatum legitimum tuendum hæc repetit (epist. 40): « Deus unus est, et Christus unus, et una Ecclesia, et cathedra una super Petrum Domini voce fundata. Aliud altare construi, et sacerdotem novum fieri præter unum altare, unum sacerdotem non potest... adulterum est, impium est, sacrilegum est. » Et in epistola Antoniano data, in qua effatum pluribus illustrat, cum dixisset Cornelium Fabiano Martyri successisse, « cum locus Petri, et gradus cathedræ sacerdotalis vacaret, mox infert. Et cum post primum secundus esse non possit, quisquis post unum, qui solus esse debeat, facit est; non jam secundus ille, sed nullus est. » Et Lucio Cornelii successoris scribens, advertit Cornelium suo martyrio effatum comprobasse. « Unde contra Ecclesiam Christi, et episcopum Cornelium beatum

martyrent vosque omnes secularis potestas subito proruperit (arte nempe Novatianorum); unde ad confundendos hæreticos, et retundendos ostenderet Deus, quæ esset Ecclesia, quis episcopus ejus unus divina ordinatione delectus. In schismate vero Donatistarum veritas hæc, et catalogorum identitas, et universalis Ecclesiæ persuasio, de cathedra una, soli Petro data, origine necessaria ab uno Petro proveniente, spectatissime probata est ab Optato in libris adversus Parmenianum. Cum catholicis conveniebant Donatistæ in priori veræ Ecclesiæ dote, quam dicebant esse cathedram Petri; pariter in continuata successione in cathedra, in qua unus episcopus sedeat. Sic enim ex utriusque sensu Optatus, cum de prima veræ Ecclesiæ dote: « Inter quas cathedra est prima, ubi nisi sederit episcopus, conjungi altera dos non poterit. » (Lib. II, pag. 34.) Cathedram vero esse a S. Petro Romæ collocatam, in qua solus sederit, et hæc a Donatistis ignorari non posse, sicuti, et successionem a Petro derivatam ita expressit: « Videndum est, qui et ubi prior cathedra sederit: si ignoras discite: si nosti erubescite... ignorantia tibi ascribi non potest. » Tanta erat et unius cathedræ Petri, et successionis continuata series, ut non dubitaverit ita schismaticum compellere. « Igitur negare non potes, scire te in urbe Roma Petro primo cathedram episcopalem esse collatam, in qua sederit omnium apostolorum Caput Petrus... in qua una cathedræ unitas ab omnibus servaretur, ne cæteri apostoli sibi quisque defenderent, ut jam schismaticus, et peccator esset, qui contra singularem cathedram alteram collocaret. » Deinde ex priori unius cathedræ Romanæ constituta veritate, descendit ad perseverantem successionem ostendendam, quam juxta vetustos catalogos sit recenset. « Ergo cathedra unica, quæ est prima de dotibus, sedit prior Petrus, cui successit Linus, et reliquisque pontificibus assignatis usque ad Siricium, quo tempore velitationem cum schismaticis agitabat, concludit: « Cum quo nobis totius orbis commercio formatarium in una communionis societate concordat. » Donatistæ priores videntes hæc orbis totius communem persuasionem, ne priori dote veræ Ecclesiæ cathedræ Romanæ, et unius episcopi a Petro deducta necessaria origine seientis orbis viderentur, exinde comminiscuntur phantasticum caput, et Romanum proprium episcopum, quod ita in eis opponit Optatus. « Vestræ cathedræ vos originem reddite, qui vultis sanctam Ecclesiam vindicare. Sed et habere vos in urbe Roma partem aliquam dicitis. Ramus est vestri erroris protensus de mendacia, non de radice veritatis. Denique si Macrobio dicatur, ubi illic sedeat, nunquid potest dicere in cathedra Petri? quam nescio si vel oculis novit, et ad ejus memoriam non accedit quasi schismaticus? » Romanum hunc Donatistarum primatum, cathedramque Romanam exinde proscindit quia non a Petro, sed a Victore Garbiensi, qui schismate in Africa conflato primus ausus est Romæ pestilentie sedem collocare. Infert itaque Optatus: « Ergo restat, ut fateatur socius vester Macrobius se ibi sedere, ubi aliquando sedit Enclopius. Si et ipse Enclopius possit interrogari, diceret se ibi sedere, ubi ante sedit Bonifacius Belitanus. Deinde si et ipse interrogari potuisset, diceret ubi sederit Victor Garbiensis a vestris jam dudum de Africa ad paucos erraticos missus. Quid est hoc quod pars vestra in urbe Roma episcopum civem habere non potuit? Quid est quod toti Afri, et peregrini in illa civitate sibi successisse noscuntur? non apparet dolus? non fictio, quæ est mater schismatis? Interea Victor Garbiensis, ut hinc mitteretur, non dico lapis ad fontem, quia nec valuit puritatem catholicæ multitudinis perturbare. » Argumentum idem sepius illustravit S. Augustinus, qui ex una cathedra, et successione ab uno, et solo Petro deducta, schismaticam Donatistarum Ecclesiam ostendit. Quod

A fuse epist. 165, ubi catalogo Romanorum pontificum expenso addit: « In hoc ordine successionis nullus Donatista episcopus invenitur; sed ex transverso ex Africa ordinatum miserant, qui paucis presidens Afris in urbe Roma Montensium vel Cuzapitarum vocabulum propagavit. » Tanti vero episcopum Donatianum Romanum faciebant populi, ut in collatione Carthaginiensi disputationem in eundem detractare obniterentur eo absente, sicut in gestis collationis legitur. Ignorare cathedram unam in Ecclesia, Petrum solum sedentem cum successione pontificum, sicuti Optatus dixerat, ignorantie ascribi non poterat. Ita Cornelius apud Euseb. lib. VI, cap. 43, pag. 244, adversus Novatianum agens in epistola ad Fabium Antiochenum ex eo etiam capite rem schismatis traducit: « Ergo ille Evangelii vindex ignorabat unum episcopum esse oportere in Ecclesia catholica. » Et in altera data Cypriano: « Nec enim ignoramus unum Deum esse, unum Christum esse Dominum, quem confessi sumus, unum Spiritum sanctum, unum episcopum in catholica Ecclesia esse debere. » Mox ad rem nostram sic in Novatianis sugillat opinionem, auditumque de bicipiti capite commentum. « Dum episcopum sibi constituit, et contra sacramentum semel traditum divinæ dispositionis, et catholicæ unitatis adulterum, et contrarium caput extra Ecclesiam fecit. » Ea communi fidelium persuasione enutriti Romani in circo ludentes, etsi in partes divisi, cum edictum imperiale audirent, quo utrique parti aut Liberius, aut Felix daretur, consona voce, simulatibus depositis ex Theodoro, Hist. Eccl. I. II, c. 17, conclamantur: *Unus Deus, unus Christus, unus episcopus*. Exinde si alia deessent, hoc unum collectori libri Pontificalis debemus, quod reservaverit Romanorum pontificum seriem, ac in cathedra Petri succedentium episcoporum ordinem, quæ priorem veræ Ecclesiæ dotem exhibent. Si vero quandoque Patres cum Petro societatem Pauli addunt, id intelligendum de societate prædicationis, non cathedræ. Quod adnotarunt Eutherius Thianensis et Helladius Tharsiensis, qui a Joannis Antiocheni sententia depositionis in ipso lata ob contumaciam in schismate adversus sanctum Cyrillum ad Sixtum appellantes, ita scribunt in synodico Cassin., c. 107, pag. 240: « Imitamini et magnum pietatis præconem, oraculum mundi; quem nos ut pignus habere familiaritatis nostræ erga vestram credimus sanctitatem. Civis enim noster existens, errore totius orbis extincto, illius apostolicæ sedis factus est ornamentum, et a beato Petro dextram societatis accepit, ut appareret ab utrisque æquam subtilitatem dogmatum custodiri. » Quo sensu loquitur Gelasius in suo de sacris libris decreto, et alii Patres.

Antiochenus. A priori Antiochiæ sessione, mora, et episcopatu appellationem habuit, sicuti Redemptor Nazareus dictus a diuturniori mora. Antiochei exinde patriarchæ episcopalem originem a Petro deducebant ex Fulgentio, lib. I de Trin.: « Illam fidem corde sincerissimæ menti tuæ nos velle notescere, per quam justificati sunt patriarchæ, prophetæ, apostoli, martyres coronati, quam hactenus per totum orbem sancta tenet Ecclesia. Quæ usque nunc per successionem seriem in cathedra Petri apostoli Romæ, vel Antiochiæ, in cathedra Marci evangelistæ... ab ipsis episcopis prædicatur. » Ex qua sessione civitatis, et cathedræ excellentiam deducunt Chrysostomus et Theodoretus: ille dum in S. Ignatii martyris encomio hæc adnectit: « Quanquam, et præcipua Deo hujusce civitatis cura fuit, id quod, et re ipsa plene declaravit. Siquidem toti orbi terrarum eum quem præfecit Petrum, cui claves regni caelorum dedit, cujus arbitrio et potestate cuncta permisit, hunc ibi longo tempore jussit commorari. Quinobrem universo orbi ex altera parte respondet civitas nostra. » Theodoretus vero cum Dioscori ambitum videret, quo primatum in Oriente sibi vindicabat, ita Flaviano, epist. 14, primo scribit: « Ille

ero Dioscorus Alexandrinus legibus istis acquiescere non vult, sed rursus, ac deorsum beati Marci sedem ostendit, idque cum liquido intelligat magnam civitatem Antiochenam magni Petri sedem habere, qui beati Marci magister erat, chorique apostolorum princeps et coryphaeus. Verum nos sedis sublimitatem novimus, nos ipsos vero et cognoscimus, et memur. Quo sensu Innocentius I scripsit Alexandro Antiocheno, qui ad monita pontificia Chrysostomi causam tuendam susceperat: « Antiochena Ecclesia vel Germana Romanae Ecclesiae diu ab eadem alienam se esse passa non est. Nam missis legatis ita necem postulavit et meruit, ut Joannis sanctae memoriae vel clericos, vel laicos in unum colligeret etque congregaret. »

Linea 3. — *Hic Petrus ingressus in urbem Romanam.* Gravis exorta est disceptatio de adventu S. Petri in Urbem, et de anno, sicuti etiam, an unquam in Urbe fuerit. Heterodoxi ante Lactantii vulgatum opusculum de mortibus persecutorum pronebant in opinionem negativam, ac scilicet Petri in Urbem adventum propugnabant. Verum post vulgatum a Balusio Lactantii laudatum opus, nonnisi insulse huic veritati refragari possunt, nec audent: tum Lactantius uti de re testatissima loquitur; cumque et suscepti operis argumentum, et impensis labor id aperte insinuent. Lactantius enim opus illud exarare voluit, Constantino Magno annuente, ad notiores agones recensendos ex immanitate persecutorum imperatorum, et horum miserandum exitum, et inde Christianae religionis veritatem eruere ex eportatis triumphis et tyrannorum persequendum aena. Constantini ope publica commentaria in visum perlustravit, exinde cum de Petri et Pauli in Urbe aera, et Neronis in ipsos persecutione testetur, et tandem Christianae religionis veritatem ostensurus, uti de re certissima loquatur de Petri et Pauli martyrio: et multitudine Christianorum per ipsos conversorum, in posterum rem testatissimam in vulgum revocare ineptissimum censebitur. Existisse aetiam martyrum sub Nerone interemptorum commentaria certo supponit Tertullianus c. 5, dum et ipse Apologetico disputationem suscipit et defensionem religionis, cum sic gentes compellat: « Consultite commentarios vestros. Illic reperietis primum Neronem in hanc societatem maxime Romanae orientem caesariano gladio ferocisse. Sed tali dedicatore damnationis nostrae etiam gloriamur. »

Linea 4. — *Ibique sedet cathedram episcopatus.* Legendum eod. Reg. *cathedra*. Correspondet martyrologium xv Kal. Febr., *cathedra S. Petri, id est episcopatus*. Cyprianus pariter, qui iuxta vetustos codices de unitate opusculum inscripserat: *De singularitate cathedrae*, de qua inter caetera habet: « Prius Petro datur, ut una Christi Ecclesia, et cathedra una monstraretur. » Quo sensu etiam scripsit epist. 51: « Petri cathedram, et Ecclesiam principalem, unde unitas sacerdotalis exorta est. » Concilium Optatus: « Bono unitatis beatus Petrus, cui satis rat, si postquam negavit, solam veniam consequetur: et preferri apostolis omnibus meruit, et claves regni caelorum communicandas caeteris, solus ceperit. »

Linea 6. — *Quae catholicae nominantur.* Titulus crypto alicui traditus denotabat dogmaticam auctoritativam institutionem. Hinc saeculo proximior hemision nova cataphrigrarum placita proponens, pistolam edidit, et catholicae titulo insignivit ex Apollonio haeresis ejusdem celebri oppugnatore, cum haec scribit apud Euseb. lib. v, c. 18: « Thesimon speciosa avaritia obvelatus, qui confessionis

aliores ipso exstiterant, instituere, novae autem doctrinae patrocinari. »

Evangelium Marci. De istiusmodi confirmatione loquitur Eusebius l. II, c. 15, ex auctoritate Clementis Rom. et Alexandrini, et Papiae, dum de Evangelio Marci: « Quod cum Petrus per revelationem Spiritus sancti cognovisset, delectatus ardenti hominum studio librum illum auctoritate sua comprobasse dicitur, ut deinceps in Ecclesia legeretur. Refertur id a Clemente in VI Institutionum libro. Cui testis etiam accedit Papias Hierapolitanus episcopus. »

Linea 8. — *Testimonium ejus, hoc est Petri, firmata sunt.* Legendum cum aliis codd. *testimonio*. Neque id perperam dictum, dum hujus testimonii exhibitum indubium testem habemus S. Paulum, qui a falsis fratribus accusatus, et quidem ex Spiritus sancti revelatione Hierosolimam adiit, ut Evangelium etiam cum Petro conferret, ut scribit ad Galatas c. II: *Ascendi autem secundum revelationem, et contuli cum ipsis Evangelium.* De qua collatione haec Leoni Magno scribit Theodorctus epist. 153, post latrocinale Ephesinum Dioscori tyrannide oppressus a pontifice supplicias exigens: « Si Paulus praeco veritatis, tuba Spiritus sancti ad Magnum Petrum se contulit, ut iis qui Antiochiae de legali conversatione ambigebant, explicationem ab illo referret: multo magis nos humiles, et pusilli ad apostolicam sedem vestram accurrimus, ut Ecclesiarum ulceribus remedium a vobis accipiamus. » Quae Paulus a falsis fratribus expertus iuxta revelationem egit, perfectique Petrus, similis occasio ex Judaizantium malitia potuit adesse, Petrum compellens ad declarandum quae essent Evangelia retinenda, dum isti legitimis exsufflatis novum confinxerant, quod *Evangelium secundum Hebraeos* appellabant; de quo ita Eusebius lib. III, c. 27, dum de Judaizantibus: « Legis observantiam sibi omnino necessariam ducebant... Ibi epistolae quidem Pauli prorsus rejiciendas esse censebant... solum Evangelium illud, quod secundum Hebraeos dicitur amplexi, reliqua parvi faciebant. » Ex Judaizantium in Paulum odio profectum reor, ut idem S. Petrus scripserit in sua secunda epistola III, 15: *Sicut charissimus frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis, sicut et in omnibus epistolis loquens in eis de his, in quibus sunt quaedam difficulta intellectu, quae indocti et instabiles depravant, sicut et caeteras Scripturas, ad suam ipsorum perditionem.*

Linea 9. — *Latine.* Cum Libro Pontificali concordant Syriaca et Arabica Evangelii S. Marci versiones, quae in textu habent in hunc Evangelium Latine scriptum a sancto Marco.

Linea 11. — *In templo Apollinis.* Ignorantur locus et occasio templi hujus in Vaticano ab Romanae antiquitatis scriptoribus. Verum cum circus Neronianus in Vaticano admittatur; cum ex Suet. in Ner. c. 53 certo constet, quod *destinaverat etiam qui Apollinem cantu solent aurigando equiparare existimaretur*; cumque ad circi viciniam Apollini templum dedicarentur, sicut de Flaminio refertur, ut victores vota Deo persolverent; poterat in Vaticano campo esse Apollinis templum, quod exstitisse et hic, et alibi affirmatur. Deinde certo ibi Neroniani horti exstabant, piaculumque reputabatur haec exsruere sine sacra aedicula, ut apparet ex Apuleio in Apol. pag. 496, qui sui adversarii mores carpen-, inter alia scribit: « Iste vero nec diis rurationis, qui eum pascunt, et vestium, segetis ullas aut vitis, aut gregis primitias imperiit; nullum in villa ejus delubrum, nullus locus, aut lucus consecratus. »

in suis hortis adiculam, sive etiam templum Apollini A. dedicasse.

Linea 11. — *Juxta palatium Neronianum in Vaticano.* De palatio Neronis in Vaticano altum silentium apud scriptores Neronis gesta narrantes. Horti quidem ibi erant, ubi immanis prior illa Romæ martyrum acta laniena, de qua Tacitus lib. xv Urbis incendium Neronis jussu perpetratum commemorans, hæc addit: « Ergo abolendo rumori Nero subdidit reos, et quæsitissimis pœnis, quos per flagitia invisos vulgus Christianos appellat. Primo igitur correpti qui fatabantur, deinde indicio eorum multitudo ingens haud perinde in crimine incendii, quam odio humani generis convicti sunt. Et prætereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contacti, laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut inflammandi, atque ubi defuisset dies in usum nocturni luminis urerentur. Hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat, et circense ludicrum edebat habitu aurigæ permistus plebi, vel curriculo insistens. » Quare si hortos inibi exstructos, ludorum pompas exceptas, splendidissimas cœnas instructas fuisse compertum est: cum hæc omnia ex usu recepto perfici non possent absque tricliniis, balneis, aliisque officinis, quæ amplam ædificii molem exposulant, hinc est quod potiere rudera exstantia Neroniani palatii nomen promereri, ad quorum vicinia reconduntur apostolorum corpora.

Linea 15. — *Per menses Decembrios.* Cum liber Pontificalis coalescit ex vetustis apostolicæ sedis catalogis, tum iis, in quibus successio designatur, tum illis, in quibus ordinationes, a quolibet pontifice habitæ recensentur; inde sit quod etiam in gestis cujuslibet adnotentur. Tria vero in hac nota occurrunt animadvertenda. Primum est, quod usque ad Simplicium ordinationes fieri consueverunt in Sabbato jejuniorum x mensis: de qua consuetudine plura habet Leo M. in sermonibus ejusdem diei: post Simplicium vero aliis temporibus ordinatio fuit affixa, ut suo loco dicendum. Secundum est, quod formula ista *per menses Decembrios* designat ordinationem quolibet anno in Decembris Sabbato repetitam. Tertium est, quod assignatur, quandoque numerus determinatus ordinationum. An vero cum clericali ordinatione eadem die episcoporum consecrationes fierent, infra disceptandum.

BINI ET LABBEI.

(Ex BIN.) Linea 2. — *Primus sedit cathedram episcopatus Antiochiæ.* Ecclesiam Antiochenam beatus Petrus instituendam suscepit, eamque septem annis, non tamen completis, administravit. Vide Bar. ann. Christi 37, n. 9 et seqq.; Bellarm. lib. de Rom. Pont., c. 6.

Linea 4. — *Annos viginti quinque.* B. Petrum in hac cathedra Romana usque ad mortem sedisse, intelligendum est de auctoritate, potestate, ac præfectura gubernandi Ecclesias universas, non de situ locali. Constat enim cum hanc cathedram septem annis administrasset, anno Christi 51 et 9 Clau. iii, cujus edicto omnes Judæi ac Christiani Roma expellebantur, Petrum etiam expulsam Hierosolymanam rediisse, et Hierosolymitano concilio tertio interfuisse: mortuo tamen Claudio Romam rediit, et ibidem vitam finivit.

Linea 10. — *Martyrio cum Paulo coronatur.* Petrus et Paulus anno Christi 68, Neronis 12, in carcerem conjecti: ille quod Simonem Magum per ærem volantem invocatione divini nominis dejecisset; hic quod pellicem Neronis ad Christianam religionem convertisset, et ex impudica castam reddidisset. Anno sequente ambo virgibus cæsi, post osculum sibi mutuo datum occiduntur: Petrus cruci capite in terram demisso affigitur; Paulus autem gladio gloriosissime occubuit.

(Ex LABB.) Linea 10. — *Annis triginta octo.* Desunt in e. 4.

BLANCHINI.

NOTE CHRONOLOGICÆ.

Servabo hanc methodum meis in notis afferendis, ut chronologicas præmittam, deinde attestam historicas. Chronologiam uniuscujusque pontificis duplici indicatione colligimus, tum ex Bibliothecario, tum ex catalogis: nempe ex consulibus, quæ prima est; et ex numero annorum, mensium, ac dierum, quæ altera est indicatio. In consulibus assignandis video plerumque id placuisse scriptoribus catalogorum ac Vitarum; ut eos consules assignarent pontifici, qui magistratum obirent, dum annus sacer iniret, a Passione Domini, sive a Paschate, pro more veteri Romæ Ecclesiæ computatus. Id perspicuum est in Petri apostoli pontificatu inchoando. Certum est susceptum fuisse maximum sacerdotium a B. Petro Paschali tempore, inter Resurrectionem Dominicam, et Ascensionem, contradente illi Domino claves regni cælorum, et curam universi gregis Dominici, ut eum pasceret, et confirmaret fratres suos. Contigit itaque duobus Geminis consulibus, ad quos referri Passionis Christi epocham, Resurrectionis, et Ascensionis, ex Patribus passim probavimus supra Opus. iv, cap. 1, anno vulgaris æræ 28. Non his tamen consulibus, sed proxime succedentibus, *Vinicio scilicet ac Longino*, æræ communis 29 tribuitur initium Petri: quibus scilicet consulibus primum Pascha a Christi vicario in terris peragebatur. Hanc epocham anni sacri a mense Nisan apud Hebræos inchoati Ecclesia Christiana retinuit multo lubentius; cum Reparationis nostræ mysteria inde repetenda, ac tum temporis recolenda cognosceret. Quare testatur Beda, dum Romæ esset in cereis sanctæ Mariæ annos a Passione Dominica signari consuevisse. Et cum per eosdem Patres appetur eidem tempori Paschali epocha Dominicæ incarnationis viii Kal. Aprilis; hinc etiam mos inolevit numerandi annos a *Dominica Incarnatione*: quæ consuetudo nondum antiquata est apud aliquot Italiæ civitates, Venetias præsertim, ac Florentiam; licet universis Christianis orbis æram communem deduxerit a Nativitate. Præmissa hac notatione moris catalogorum in collegio consulum assignando pontificibus, qui Paschale festum, non vero Kalendas Januarii sub eo consulatu celebraverint, expediemus chronologiam consularem B. Petri hoc primo numero ita disponendam.

Duobus Geminis consulibus, viii Kalendas Aprilis, æræ Christi communis 28, anno bissextili, feria v, primo die Azymorum, Dominus Jesus Christus canna cum discipulis suis, postquam sui corporis et sanguinis sacramenta patefecit, ad montem Oliveti, sicut Evangelia sancta testantur, progressus, ibique detentus est a Judæis, tradente discipulo. Dehinc vi feria subsequente, id est vii Kalend. Aprilis crucifixus est et sepultus. Tertia die, hoc est v. Kal. Aprilis, Dominica, surrexit a mortuis. (Victorius Aquitan. in Can. Pasch.) A Resurrectione sua cum discipulis versatur per dies quadraginta apparens eis, et loquens de regno Dei; nempe ex die 28 Martii Dominica ad diem 6 Maii fer. v, qua illis videntibus elevatus ascendit in cælum: quo tempore numerantur communiter a Patribus et interpretibus decem apparitiones præcipuæ, in sacris litteris recensitæ: quarum in septima apud Capharnaum pontificis maximi munus, seu Ecclesiæ universalis regimen, et episcopatum, antea promissum, Christus Dominus Petro contulit, dicens: *Pasce oves meas* (Joan. xxi); ut ex epistola 37, lib. vi magni Gregorii, aliisque Patribus confirmatur. Gesta sunt hæc *duobus Geminis cons.* Ab his proximi consules *Vinicius et Longinus* Kalendis Januarii anni 29 magistratum inierunt, dum Petrus nonum mensem sui regiminis inchoaret. Primus igitur annus Petri pontificis completur circa finem mensis Aprilis iisdem cons. æræ Christi communis anno 20. Postremum Pascha aut

martyrium a Petro pontifice maximo celebratum referitur ad consules *Nervam, et Vestinum* in Catalogo Liberii ætate contexto : qui consules signant annum vulgaris æræ Christi 65, et iisdem cons. tertio Kal. Julii Petrus cruci affixus martyrio coronatur. Sant igitur ex consulari chronologia Petro Tribuendi episcopatus anni 37, et mensis duo circiter, partim Hierosolymis, partim Antiochena in sede, et partim in Romana ab apostolorum principe exacti : quot etiam S. Hieronymus enumerat in lib. de Script. ecclesiasticis. Duodecim ex his in Oriente impendit illius tractus Ecclesie ordinandis, antequam Romam veniret. Narrat enim Apollonius, scriptor ecclesiasticus secundi sæculi, apud Eusebium lib. v. Hist. eccl. cap. 18, tanquam ex veterum traditione, Dominum apostolis suis præcepisse, ne intra duodecim annos Hierosolymis excederent, nempe extra limites Syriæ, cui suberant Hierosolyma, ne pedem proferrent, ad sedes episcopales alibi constituendas. Nam intra duodecennium, imo et intra quinquennium a Dominica Passione Antiochiæ cathedram episcopalem fuisse constitutam, colligunt Patres ex Actis apostolorum. Ipsi etiam asserunt Petrum septennio præsedisse cathedræ Antiochenæ antequam in Urbem proficisceretur anno duodecimo a Passione Domini ad fundandam sedem Romanam. Ita S. Gregorius ad Eulogium episcopum Alexandrinum lib. vi, ep. 37, de cathedra Antiochena, a Petro fundata : « Ipse firmavit sedem, in qua septem annis quamvis discersurus, sedit. » Clemens quoque Alexandrinus Strom. lib. vi, pag. 637, edit. G. L. Paris. 1629, uti observat Schelestratus, lectionis interpunctionem restituens, Antiquitat. Eccles. diss. 1, cap. 5, art. 5, confirmat traditionem protectionis apostolorum extra Syriam post annos duodecim a Passione Christi, qui jussisset : « Post duodecim annos egredimini in mundum, ne quis dicat : Non audivimus. » Henschenius quoque exercit. 4 ad Chronologiam pontificiam numero 28, postquam ostenderit anno quinto a Passione Christi labente fundatam a Petro fuisse cathedram Antiochenam, hæc subdit : « Elapso septennio cathedræ Antiochenæ, substituto ibidem S. Evodio, primam Ecclesie Christianæ cathedram in urbe Romana, sede imperatorum, et orbis capite, collocavit anno æræ vulgaris quadragesimo : a quo anno inchoandi in catalogo jam citato sunt anni viginti quinque sedis hujus. Et hi viginti quinque anni habentur in altero mox proferendo catalogo, uti et in Ms. Palatino, sed a nobis omissio : item in Pontificali Romano, et apud Anastasium Bibliothecarium in manu exaratis et prelo evisis codicibus, necnon apud Luitprandum, Abbonem, et alios rerum pontificiarum scriptores. » Deinde numero 35 de anno martyrii SS. Petri et Pauli agens hæc scribit : « Passi ergo recte indicantur SS. Petrus et Paulus, Nerone Romæ presente, Nerva et Vestino consulis, anno æræ Christianæ 65, Neronis si spectetur tempus imperii cœptum anno xi, qui xii solet haberi, licet solum proximo Octobri esset inchoatus. Præterea habetur annus post Passionem Domini trigesimus septimus, quem requirit S. Hieronymus de Script. ecclesiasticis in Elogio S. Petri, necnon Honorius, Isidorus, Nicephorus et alii. »

Catalogi omnes, cum picturis vetustissimis Basilicæ S. Pauli supra producti fol. 87, annos 25 solidos attribuunt B. Petro in sede Romana : quem xxxvii anno post Christi Passionem, et duodecimo Neronis imperii labente passum fuisse cum Paulo, *Vestino et Nerva cons.*, præter indicatos scriptores, luculenter probat Schelestratus in laudata dissert. i Antiq. Eccles. capite 5, art. 5.

Annis viginti quinque Petro ita assertis, ex quo cathedram episcopalem Romæ constituit, mensis quoque duo, ac dies tres cur ei tribuantur placet inquirere. Si ex die Martyrii 29 Junii anno Christi 65 retrocedamus per annos 25, menses 2, et dies 5 (quot illi assignat in episcopatu Romano catalogus

A Felicis IV, et codex in Colbertinus); terminus prior numerationis, et epocha Romani episcopatus cadet in diem 25 Aprilis anni vulgaris æræ 40, ad quem refert etiam Henschenius. Septennio autem ante contigerit fundatio cathedræ Antiochenæ, vulgaris æræ Christi anno 35. Littera Dominicalis D eidem anno assignata Dominicam diem indicat die 22 Februarii, qua festum cathedræ Antiochenæ non modo hæc ætate recolimus, verum et in membranis sub Liberio papa conscriptis, et a nobis ex Bucherio editis supra in Prolegomenis, necnon ex S. Augustino compertum est, prioribus etiam sæculis æræ Christianæ celebrari consuevisse. Diem vero Dominicam *ἡθρονίσιμος* episcopali deputari jam tum consuevisse probare facile possem monumentis omnium Ecclesiarum Orientalium et Occidentalium. Quare universa confirmant assumptas epochas, Passionis Dominicæ anno 28 æræ communis die 25, et mortis die 26 Martii; fundationis cathedræ Antiochenæ vergente ad finem quinquennio post Dominicam Passionem die Dominica 22 Februarii anno 35, et septennio post nempe anno æræ vulgaris 40, protectionem apostolorum ex Syria, adventum Petri in Urbem, et fundationem cathedræ Romanæ. Superest ut inquiramus, quid commune habeat cum exordio pontificatus Romani ab apostolorum principe suscepti dies 25 Aprilis anni 40, ex qua die desumitur epocha annorum 25, mensium 2 et dierum 3, eidem assignata usque ad triumphalem martyrii sui diem 29 Junii anni 65, ita numerandam si sequamur catalogum Felicis Quarti ætate conscriptum, vel dies 21 Aprilis ejusdem anni 40, ex qua ad 29 Junii anni 65, Nerone et Vestino cons., intercipiuntur anni 25, menses 2 et dies 7, numerati in picturis vetustissimis basilicæ patriarchalis, et in plerisque catalogis probatioribus.

Porro cum videam indictam fuisse die 25 Aprilis *litaniam* quam vocant *majorem* non modo ante Gregorium Magnum, sed etiam pluribus ante ipsum ætatibus, ac ferme ab Ecclesie incunabulis : in qua tituli universi, ac diaconæ, ipseque basilicæ ex ævo Constantiniano collectam cleri, ac populi in Campo Martio, olim in titulo S. Laurentii in Lucina, nunc in S. Marci, frequentantes, inde procedunt ad S. Petrum; judicavi, per eos dies recoli jam tum consuevisse Romanæ sedis supra cæteras primatum ab ipso apostolorum principe constitutum. Quod enim die 18 Januarii festum cathedræ a Bala aliisque ita consignatum suaserit Paulum IV, ut in constitutione sua anno 1558 restituerit ad xv Kalendarum Februarii veterem epocham fundatæ in Urbe cathedræ Petri; id nihil impedit quominus intelligamus ea die fundatum episcopatum; aliquanto vero post, hoc est mense Aprili, sive ejusdem anni, sive consequentium huic episcopali sedi primatum supra cæteras fuisse additum, postquam in proximis civitatibus prædicato Evangelio, fundatis Ecclesiis, et ordinatis episcopis coaluerat systema quoddam D Hierarchicum, specie sua satis commodum Petro judicatum, ad dignitatem sedis omnium principis ministerio, et subjectione sua declarandam et conservandam. Nicænæ synodi canon sextus, tot lucubrationibus doctorum virorum illustratus, satis docet, quantum explicet dignitatis patriarchalis mos ille vetus, quo plures episcopi Romano aderant tum ad perficienda mysteria, tum ad representandam totius Ecclesie corporis juncturam sub uno capite. Ordinata igitur progressio fuit, ut cathedræ pontificali primum erecta, deinde adjunctis gradatim partibus, et præparatis adiutoribus suæ potestatis, maxima auctoritas in ejus episcopum conferretur; ut etiam patriarcharum ablegandorum facultas a Petro exerceretur, derivanda postmodum in successores. Constat certe ab apostolorum principe Christi Evangelium Romæ prius aliquo spatio temporis prædicatum (ex cathedra hic erecta), deinde rogatu fratrum a Marco in litteras redactum et a Petro approbatum :

ut postmodum Marcus hinc ablegaretur ad fundamenta patriarchatus Alexandrini Petri nomine facienda. Obsecutus est ille, sumpto Evangelio, quod Romana Ecclesia flagitante a se conscriptum Petri auctoritate legendum, et tanquam regulam fidei ubique vulgandum acceperat. Hinc etiam plerique censent dimissum Evodium, ut Antiochenæ Ecclesiæ regimen a Petro jam Romæ episcopo sibi contraditum administraret: persuasi testimonio Eusebii, cujus in Chronico adventus Petri in Urbem, et fundatio Romæ Ecclesiæ primum recensetur ad annum II Olympiadis 205, Christi 45, his verbis: « Petrus apostolus, cum primum Antiochenam Ecclesiam fundasset, Romam mittitur, ubi Evangelium prædicans viginti quinque annis ejusdem urbis episcopus perseverat. » Eodem anno subsequitur periocha ad Marcum pertinens, a Petro, cujus erat interpretis Romæ, ordinatum episcopum Alexandrinum, quæ ita per B. Hieronymum Latine redditur. *Marcus, interpret Petri, in Ægypto, et Alexandria Christum annuntiat.* Deinde succedit annus in ejusdem Olympiadis 205, æræ autem Christianæ 44, juxta Eusebium, in quo hæc de Evodio leguntur: *Primus Antiochiæ episcopus ordinatur Evodius.* Hoc igitur testimonio chronici Eusebiani confirmare posse videtur progressum illum, a sapiente architecto Petro servatum, in hac Romana sede primum fundanda, deinde augenda, tum elevanda ad tantam supra cæteras dignitatem, ut duarum sedium ab hac dignitate proximarum primos antistites hic ordinaret et hinc dimitteret: indicium exhibens ejus primatus, quem conventu omnium titularum clerus Romæ urbis (Ecclesiam universam referentis) quotannis recoluit etiam in litania majori die 25 Aprilis. Cur autem ea dies obtigerit, sic declarandum puto.

Ordo Romanus per anni circulum ita distribuit stas solemnitates, ut quam proxime responderent tempori, a Christo Domino ad ea peragenda delecti, quorum mysteria iis in festis proponit recolenda. Missio igitur apostolorum, Paschali tempore peracta inter Resurrectionem, et Ascensionem, et collata Petro potestas maximi sacerdotii, atque ovium universarum cura concedita, pertinet ad eos dies, qui Paschale festum proxime excipiunt, nec diffunduntur ultra Ascensionem. Licet autem Pascha sit mobile, attamen ultra 25 Aprilis diem non protrahitur. Neque Ascensionis festum, quando citimum fuerit, ante Aprilis diem trigessimam unquam incidit. Postrema igitur hebdomada mensis Aprilis, a 25 die putata, nunquam non erit pars quadragenarii dierum numeri ante Ascensionem, cui institutio pontificatus maximi novæ legis a Christo Domino in cælum profecturo alligata fuit. Causa igitur subest, cur ascribatur diei 25 Aprilis epocha maximi pontificatus tum instituti a Christo Domino, tum a beato Petro ad Romanam sedem translati, annorumque inde putandorum maximi sacerdotii per principem apostolorum Romana in cathedra gesti ex ea die 25 Aprilis anni 40 ad diem 29 Junii anni 65, qua martyrium complevit; ut summa sit annorum 25, mensium 2, ac dierum trium quot habet catalogus Felicis IV. Nec valde moror differentiam quadridui qua catalogus Liberianus, necnon plerique supra recensiti pag. 87 cum vetustissimis picturis basilicæ S. Pauli exordium æræ constituunt die 21 Aprilis, inde censentes ad martyrium annos 25, menses 2, et dies 8. Nam et ipsa æra Nativitatis, quæ serius inducta per Dionysium Exiguum consensu deinde publico recepta est, octiduo differtur post festum Dominicæ Nativitatis ex die 25 Decembris ad proximas Kalendas Januarii, ut cum anni civilis exordium apud Romanos constituto paria faciat. Præter epocham anni Juliani ex Kalendis Januarii vigeat apud Romanos æra non minus celebris, et in publicis monumentis consignata, atque alligata diei 21 Aprilis: nempe æra annorum *Urbis conditæ ex Parilibus.* Hanc in fastis Capitolinis marmoris servatam con-

A spicimus, non secus ac in fastis sacerdotalibus fratrum Arvalium, marmori pariter insculptis, quorum partem retulimus in præfatione prioris tomi num. 21. Pari ergo jure epocha sacerdotalis beati Petri, a catalogo Liberiano et a plerisque memoratis, necnon a picturis basilicarum ævi Leonis Magno, inchoatur ex die Parilium 21 Aprilis; licet solemnitas supplicationis publicæ et collectæ ad S. Petrum in *litania majori* quadriduo post referat memoriam ejus maximæ dignitatis: ut proinde triuantur Petro in cathedra Romana ex Parilibus anni æræ communis quadragesimi, quo Romæ primum sedit, nempe ex 21 Aprilis, ad diem 29 Junii suo martyrio consecratam anno 65 æræ vulgaris, *Nerva et Vestino coss.*, tribuatur, inquam, summa annorum 25, mensium 2, ac dierum 7, qui solidi inter utrumque terminum intercedunt, sive 8. dierum, ut habent Bergomensis codex c, ac tres Colbertini *h k m* utrumque terminum fortasse includentes. Suffragatur hujusmodi instituto B numerandi annos sacros nascentis Ecclesiæ ab his Paschalibus gestis, sive Passionis, sive Resurrectionis, et Ascensionis Dominicæ mos peræque custoditus apud Orientales et Occidentales Ecclesias ævo apostolico. Nam præter Judæorum gentem, divinæ legis mandato statuentem capit anni sacri in luna Paschali, etiam Christiani, lege Judæorum soluti, aram Paschalem ad gesta Christi Domini accommodarunt. Ecclesiam Romanam a Passione Domini annos signasse supra jam vidimus. *Paschalia*, quæ vocantur *Chronica* ab Antiochenis fidem Christi professis ita ordinantur, ut aliquando a Paschate, non semel etiam ab Ascensione Domini annos computent. In eo, quod perperam vocant *Alexandrinum*, et *festos siculos Raderi*, martyrium S. Polycarpi consignantur epocha ducta ab Ascensione Christi, licet martyrium incidit in Sabbatum profestum Paschæ. Passus et crematus asserit Polycarpus in profesto Paschæ ipso sabbato hora 8, anno III duorum Augustorum Marci, et Veri, Æliano et Pastore coss., anno 133 post Christi in cælum profectioem. Ita etiam S. Athanasius Alexandrinus in sermone de imagine Berytensis subversionem Hiero-olymporum peractam docet anno 43 post Ascensionem Domini et *Salvatoris ad cælos.* Videtur igitur assecuti causam probabilem putationis mensium ac dierum (præter annos solidos) Petri sessionis in hac Romana sua cathedra. Nam sive fundatam die 18 Januarii auxerit, deinde primatu supra cæteras Ecclesias Paschali mense, quo ipse a Christo Domino curam universi gregis acceperat; sive eadem qua fundaverat die tanto ditaverit privilegio; utrumque componitur cum usu epochæ pontificatus maximi delucende a mense Paschali tum in Oriente ubi acceperat, tum in Occidente quo transtulerat; et propterea causa redditur, cur festo cathedræ Romanæ non remoto a die 18 Januarii, et Antiochenæ a die 22 Februarii, numeratio pontificatus maximi Romana in sede a Petro constituti revocetur ad initium annorum Urbis conditæ 21 Aprilis anno æræ vulgaris 40, atque inde ad exitum ejus vitæ per martyrii consummationem die 29 Junii anno vulgaris æræ Christi 65, signetur in catalogis vetustissimis et in picturis basilicarum anni 25, menses 2, et dies 7.

Claudat hæc nostra observata chronologica, pontificalem epocham Petri Romana in sede illustrata, testimonium scriptoris inter historicos quatuor, et sexti sæculi maximo in pretio habiti, unde confirmatur initium pontificatus Romani Petro assignandum anno vulgaris æræ quadragesimo: idque ex numeratione jam tum recepta, et Romæ perinde, ac in Oriente vulgata. Is est Ammianus Marcellinus, qui Constantinopoli agens, adventum Joannis papæ in regiam Urbem ita consignavit in Chronico, (Philoxeno et Probo consulibus (hoc est anno Christi 525), Joannes Romanæ Ecclesiæ papa quinquagesimus tertius a Petro apostolorum pontificumque præsule an. 485 sessionis ejus anno Theodorico rege,

etc. Urbe digressus Constantinopolim venit. » Anas A
 æræ Christi communis 40 per nos ex catalogo, et
 documentis genuinis Romanæ Ecclesiæ tributus sedi
 pontificali a B. Petro in Urbe erectæ, uti est vige-
 simus quintus ante Apostoli martyrium, Vestino et
 Nervæ consulis recte assignatum, ita est 485 ante
 consulatum Philoxeni et Probi, in profecione Joan-
 nis primi, Romæ et Constantinopoli recte suppu-
 tatum.

Comprobant itaque veterum Catalogi, et Chronica,
 perinde ad documenta genuina Romanæ Ecclesiæ,
 chronologiam, apostolorum principis Romana in
 sede recte fuisse constitutam, et in picturis basifica-
 rum expressam annorum 25, mensium 2, et die-
 rum 7.

Si placet etiam confirmare ita comprobatam
 chronologiam ex epocha foundationis cathedræ Antio-
 chensæ, a scriptoribus antiquis ejusdem urbis litteris
 prodita, atexam ex Joan. Malakæ Antiocheni chro-
 nographia pag. 311 edit. Londinensis hoc testimo-
 nium : *Μετὰ δὲ τῆν τίσσαρα*, etc. « Eodem autem
 Tiberio Cæsare quatuor post annis, quam Salvator
 noster Jesus Christus surrectus a mortuis in cœlum
 assumptus fuerat (quo etiam tempore Paulus in
 Ciliciam transmigraverat relicta Antiochia Magna,
 ubi verbum Dei primus cum Barnaba prædicasset,
 prope Pantheon in vico Singonio) : eo, inquam,
 tempore Petrus ab Hierosolymis discedens Antio-
 chiam venit : ubi promulgato Evangelio episcopi
 munus suscepit, etc., uti hæc Clemens et Tatianus
 sapientissimi chronographi litteris prodiderunt. »

Opportunus est locus hic inserendi observationem
 viri in primis docti, quæ illustrare poterit chrono-
 logiam, et fundationem sedis Antiochensæ non minus,
 quam Romanæ et Alexandrinæ.

Pervidit reverendissimus P. abb. Bacchinus in
 erudita dissertatione de Originibus ecclesiasticæ
 hierarchiæ pag. 194, antiquam illam Apollonii nar-
 rationem de duodenario annorum numero interpo-
 nendo inter Ascensionem Domini, et profecionem
 apostolorum ab Hierosolymis in provincias, commo-
 dius, ac verius esse exponendam, tum ex vi Græcæ
 dictionis *χωρισθῆναι*, quam adhibuit Eusebius, tum
 ex comparatione dictorum a Paulo apostolo, in epi-
 stola ad Galatas agente de primo adventu suo Hiero-
 solymam. Utrique enim collegit, præceptum illis
 non fuisse, ne pedem proferrent extra Jerusalem ;
 sed ne Ecclesias fundarent intra id temporis, ab Hiero-
 solymitana non dependentes. Id enim interpretan-
 dum *χωρισθῆναι τῆς Ἱερουσαλῆμ*, ab Hierosole-
 m *segregari, separari, sejungi*, seu alteram Ecclesiam
 fundare, quæ ab Hierosolymitana minime penderet ;
 quatenus intra duodecim annos et apostolorum col-
 legium, cui Petrus præerat, tanquam novæ legis
 synedrium majus Hierosolymis tantum sederet, totique
 Judæorum credentium cœtui jus diceret, etc. Constitu-
 tuere autem principem alteram Ecclesiam ubi apo-
 stolorum quispiam sederet, fieri non poterat, quin
 et alibi apostolici collegii jurisdictione plenissime
 D exerceretur, et quin sola desineret esse Hierosoly-
 mitana Ecclesia, quæ cæteris præesset ; quod *segre-
 gari, sejungi, separari*que ab Hierusalem erat, ubi pro
 Judæorum more Jurisdictionis plenitudo, et apex.
 Licet igitur cathedram episcopalem dedisset aposto-
 lus Petrus Antiochenis ad fidem Christi conver-
 sis ante sexennium completum a Christi Domini
 Ascensione ; potuit nihilominus illius episcopatus
 jurisdictionem et limites nonnullum designare, sed
 reservare ad duodecennium absolutam, quando
 Romam profectus anno 40 juxta nostram sententiam
 in Romana sede plenitudinem pastoralis officii con-
 tulit, et primatum super universas Ecclesias : eodem-
 que anno, vel proxime insecuto potuit Antiochenæ
 sedis amplitudinem Orientis attributione metiri, et
 Alexandrinæ auctoritatem constituere supra meri-
 dionales provincias, a quindecim Orientalibus sepa-
 ratas, in illam Evodium, in hanc Marcum ablegans

A proxime ab institutione Romanæ cathedræ : quod
 Eusebiano chronico paulo ante producto mirifice
 congruit.

EJUSDEM NOTÆ HISTORICÆ.

Linea 4. — *Antiochenus*. Deest in catalogo Libe-
 riano : additur in posterioribus. Aliqui putant me-
 tropolim provinciæ Romanæ, sub qua Galicæa cen-
 sebatur, subrogatam fuisse natali solo, in tetrarchia
 regis exteri constituto. Alii opinantur, posteriorem
 ætatem ita appellare voluisse Petrum ex episcopatu
 ibi per septennium administrato ; cum episcopum ha-
 beatur primus inter cives. His attamen lubentius
 præferam tertiam causam, a Josepho ita colligendam.
 Narrat Judæorum historicus libro xii, cap. 3, inter
 cæteros honores, suæ nationis hominibus decretos
 privilegiis Seleucidarum ac Romanorum, numerari
 etiam jus civitatis Antiochensæ, ita eis tributum, ut
 pari conditione cum Græcis ac Macedonibus ibi de-
 gerent. Præterea refert id privilegium tam sancte a
 B Romanis principibus confirmatum fuisse et custo-
 ditum, ut sub Vespasiano ac Tito Alexandrini, et
 Antiochenses frustra tentaverint id juris adimi Ju-
 dæis. Quare non modo vita Petri constante, verum
 etiam post ejusdem martyrium (Josepho æquali ejus
 ætatis id perscribente) *Antiocheni cives* habebantur
 Judæi. Quare etiam Petrum apostolum natione Ju-
 dæum ex vico Bethsaida Antiochenum civem dici,
 et haberi optimo jure posse ac debere nemo nega-
 verit. Verba Josephi sunt referenda. Caput 2 libri
 xii, ita claudit : « Hæc sunt in Judæorum honorem
 a Philadelpho exhibitæ. » Tum inchoat caput 3 his
 quæ sequuntur : « Sed et ab Asiæ regibus honorati
 sunt propter navatam in militia bonam ac fidelem
 operam. Namque Seleucus cognomento Nicanor in
 conditis a se per Asiam et inferiorem Syriam urbi-
 bus, in ipsa denique metropoli *Antiochia jus civitatis*
 C *eis dedit*, voluitque pari ibi cum Macedonibus ac
 Græcis *conditione* degere : *quo jure nunc quoque vi-
 vunt* inter eos homines. Argumento est, quia Judæis
 externo oleo nolentibus uti, certa pecunia pro eo a
 gymnasiarchis penditur : quem morem cum Antio-
 chensis populus proximo bello abrogare vellet, non
 permisit Mucianus, qui tum Syriæ provinciæ præ-
 erat. Deinde imperante Vespasiano, et Tito ejus filio,
 Alexandrini et Antiochenses rogantes adimi Judæis
jus civium, impetrare id non potuerunt : manifesto
 Romanorum æquitatis et magnanimitatis indicio,
 sed præcipue ipsorum principum, qui cum eo bello
 multos labores pertulissent, et infensi essent per-
 tinaciter rebellantibus, nihil tamen de jure ipsorum
 diminutum voluerunt : idque nec iræ propriæ, nec
 duobus populis contra eos licere passi sunt, majore
 rationem habentes veterum gentis meritum,
 quam præsentis offensionis, aut gratiæ, quam hoc
 factum apud hos populos inire poterant : dicentes eos,
 qui contra rem Romanam arma tulerant, satis sup-
 pliciorum exsolvisse : eos vero, qui nihil peccassent,
 non esse æquum spoliari suis privilegiis et juribus. »

D Linea 5. — *Ingressus urbem Romam sub Nerone*
Cæsare. Initio scilicet principatus Claudii, Neronis
 Drusi filii, cujus stirpi tam familiare fuit cognomen-
 tum *Neronum*, Sabina lingua *fortem* significans, tes-
 tibus Suetonio et Gellio ; ut Od. 4., lib. iv, Hora-
 tius bis vocet *Nerones* ejus agnatos : et filius Domi-
 tius ascitus in gentem Claudiam *Nero* sit appellatus,
 prout hic etiam nominatur lin. 8, vel si de Donitio
 Nerone intelligit, posteriorem adventum Petri cum
 priore confundit.

De testimoniis veterum, comprobantibus adventum
 apostolorum principis in Urbem æræ vulgaris Chri-
 sti anno 40, satis egimus in notis chronologicis.
 Occasio, et ratic itineris, atque hospitium apostoli
 in Urbe videntur hic attingenda. Neque in Urbem
 modo, sed et in remotiores Occidentis regiones
 (quandoquidem apud Britannos quoque excurrisse
 Petrum aliqui putant) an pervenerit, nonnihil erit

Fulcinium, Mantua, Florentia, Ticinium, Patavium, Clusium, Adria, Lepidi Regium, Ateate, Eporedia, Pausulae, Beneventum, Cramona, Verona, Aquinum, Brundisium, istorum militum patriæ, Colonia Romanæ sunt intra Italiam constituta.

Dolendum est, non superesse reliquas partes epigraphis huic lapidi incisæ, unde instruiamur, an ad Titum, seu ad Vespasianum referantur, consulatus II et III. hic memorati, quibus honesta missio emeritis hinc militibus fortasse concessa est; et an centurio ille *Sabinus*, commune quippiam habeant cum cognomine per Suetonium indicato in Vita Titi cap. 1. Accederet propius conjectura nostra ad discernendum num sextæ legionis milites habendi forent, aut decimæ: quarum utraque meruit sub Augusto, ac Tiberio in Syria, et in Armenia, ex Tacito Annal. II, 79. et XIII, 40, deinde in Britanniam translata est ex documentis a Gale productis: nec longe distaret a proponendo, num cohorti Italicæ utraque ista centuria, ex nostræ nationis viris collecta, accenseri posset. Verum sistamus in limine, contenti indicasse divinæ providentiæ consilio suaviter universa disponi, et sexennio ante adventum Petri in Urbem celesti visione advocanti Italicæ cohortis centurionem ad baptisma, et apostolorum principem ad salutem gentibus annuntiandam, tam Cornelicæ gentis hospitium in Urbe, quam facilem viam ad toto divisos orbe Britannos aperiri potuisse unius per Cornelii conversionem, et per unius cohortis, seu ducis evocationem in Italiam; sive Caius Caligula undique acciret legiones; sive Claudius Britannicæ expeditioni eas destinaret, quæ militabant in Syria, et proximis provinciis, ac testes fuerant mirabilem operum et virtutum nascentis Ecclesiæ Christi.

Neque aliter sentiendum est de expeditione evangelica beati Marci in Ægyptum ad annum alterum Claudii principatus in Eusebii chronico revocata. Legatio Philonis ad Urbem sub extrema Cæii temporæ, dum Herodis Agrippæ adventus ei ferre suppar, tum apud Claudium aucta benevolentia, nationi Judæorum æquiores reddebat principes, facilitatem conciliabat in urbe ipsa necessitudinis contrahendæ inter Marcum, et Philonem, occasione frequentandæ synagogæ, ac itineris socium se adiungendi, dum Philo rediret Alexandriam, ubi « disertissimus ille Judæorum (ut verbis Hieronymi utar) videns Alexandriæ primam Ecclesiam adhuc Judaizantem quasi in laudem gentis suæ librum de eorum conversatione scripsit. » Commentarii loco adhibendum est integrum Philonis elogium, a B. Hieronymo ita perscriptum in libro de Scripioribus ecclesiasticis.

« Philo Judæus, natione Alexandrinus, de genere sacerdotum, idcirco a nobis inter scriptores Ecclesiasticos ponitur, quia librum de prima Marci evangelistæ apud Alexandriam scribens ecclesia, in nostrorum laude versatus est, non solum eos ibi, sed in multis quoque provinciis esse memorans, et habitacula eorum dicens monasteria. Ex quo apparet, talem primum Christo credentium fuisse Ecclesiam, quales nunc monachi esse nituntur et cupiunt; ut nihil cujusquam proprium sit, nullus inter eos dives, nullus pauper; patrimonia egentibus dividantur; orationi vacetur, et psalmis, doctrinæ quoque, et continentiæ, quales et Lucas refert primum Hierosolymæ fuisse credentes. Aiunt hunc sub Cæio Caligula Romæ periclitatum, quod legatus gentis suæ missus fuerat; cum secunda vice venisset ad Claudium, in eadem urbe locutum esse cum apostolo Petro, ejusque habuisse amicitias, et ob hanc causam etiam Marci, discipuli Petri, apud Alexandriam sectatores ornasse laudibus. »

His ita perspectis, cum cognoscamus legiones integras ex Syria in Italiam, Germaniam, Britanniam translatas per eosdem ferme annos quibus ex Palæstina Herodi Antipæ, seu tetrarchæ, et Herodi Agrippæ regi, tum etiam ex Ægypto Philoni Judæorum legato ultro citroque navigandum in Italiam

A fuit, ac redeundum in patriam; mirari subit quorundam ingeniorum difficultatem, quæ Petro apostolo nullo apparatu, et comætu indigenti, sed sine calceis, sine pera, ad impulsum divini Spiritus expedito, verentur Italici itineris repetendi facultatem largiri: quem tamen constat suam primam epistolam dedisse Roma, Marco nondum directo in Ægyptum: quod Eusebius, et Hieronymus, alique passim ad annum primum, aut alterum referunt imperantis Claudii. Liberalius agant necesse est cum Christi nuntiis, quorum pedibus cum discipuli palam sisterent pretia fundorum, et paternam gazam, ac patrimonia, multo facilius poterant cum Centurionis Cornelii familia transvectionem in Italiam et in Occidentis fines ultimos exhibere. In notis, quas infra dabimus in Clemente, P. Philippus Labbe tomo primo Conciliorum pag. 190 proferi ex Vendelino B Græcum codicem scriptoris anonymi de certaminibus, peregrinationibus, vita, et morte Petri, et Pauli apostolorum: quem Arundellæ comitis Sacellanus a Græcia secum advexit in Angliam: unde Patricius Junius illustrem hunc locum Græce produxit, ita Latine redditum a Vendelino: « Moratus Petrus in Britannia dies aliquot, cum multos illuminasset verbo gratiæ, Ecclesiæque consituisset, postquam episcopos quoque, presbyteros, et diaconos ordinasset impositis manibus, duodecimo Neronis anno iterum Romam rediit. » Subdit Vendelinus: « Protectionem hanc Petri in Britanniam aliunde vidit etiam Baronius: et est luculenter astructa non ita pridem, » etc. Cessent itaque mussitare negotiosa illa ingenia contra iteratos adventus Petri in Urbem: nec litem moveant de diffusionem evangelicæ lucis ad Britannos, ad quos legiones integræ ex Syria, ubi Paasionis Dominicæ et apostolicorum actuum, ac certaminum pars magna fuerant sub Tiberio, a Cæio Caligula, a Claudio, a Nerone transvehabantur. Nihil paratius erat ea tempestate, post linteum de cælo demissum ac ostensum oranti Petro, et Cornelium Centurionem Italicæ cohortis Christianæ militiæ ascriptum, quam facilis hæc via, divinitus aperta præconibus Evangelii ad fines extremos Romani imperii, ex quo, ut ait Leo Magnus, serm. 1, de SS. Apostolis: « Beatissimus Petrus princeps apostolici ordinis ad arcem Romani destinabatur imperii, ut lux veritatis, quæ in omnium gentium revelabatur salutem, efficacius se ab ipso capite per totum mundi corpus effunderet. »

« Nituntur adversarii ecclesiasticæ hierarchiæ, ac primatus apostolicæ sedis, hanc petram convellere, et fundamentum Christiani ædificii subtrahere, sive propemodum negantes cum Calvino Petrum apostolum unquam Romæ fuisse, sive « inveterata tot sæculorum auctoritate consensioneque deterriti (ut verbis Petavii utar Doctr. temp. lib. IX, cap. 15), hoc unum cum eo remittentes, ut illum Romæ mortuum esse concedant: quod autem vel episcopus illius urbis aliquando fuerit, vel diutius in ea manserit, id vero prorsus inficiari se dicentes. » Sequitur Petavius: « In eamdem quæstionem, errorisque patrocinium vehementius nuper Spalatensis incubuit; qui lib. IV, cap. 1, adversus utramque Petri sedem uberrime, ac scrupulosissime disputavit; nodum hunc vix solubilem esse præfatus quem nihilominus soluturum se professus est, atque ex ipsis sacra Scripturæ fontibus rem ita illustraturum omnem, ut adversus torrentem Scripiorum (sic enim loquitur) regia via procederet. Sed ubi tam magna et præclara minatus est, ac reconditæ cujusdam, neque vulgaris iis in rebus peritiæ apem lectoribus ostendit, incredibile est dictu, quam se imperite in tota illa temporum controversia jactaverit; adeo sane, ut ne prima quidem elementa artis illius, quam profiteba-

tur, se didicisse fidem fecerit. De quibus cum ante biennium fere reverendiss. D. Nicolai Coeffeteavi Massiliensis episcopi piæ memoriæ rogatu hortatuque Dissertationem scripserim, quam ille luculento et egregio operi illi intexuit, quod contra Spalatensem edidit, quæ illic fusius atque uberius exposuimus, summam hoc in loco, quæ est propria sedes questionis illius, perstringendam putavimus. Non transcribam Petaviani libri capita 13 et 14, cum præmanibus omnium sint. Summam tantummodo perstringam. Ostendit veritatem atque incitiam Spalatensem, recoquentis Calvini crambem, et Magdeburgensium objecta, toties a catholicis dissoluta. Indicat ex Luca subinde a nece Stephani per dispersos discipulos Christianam lucem Judæis Antiochensibus illatam fuisse. Petrum triennio post conversionem Pauli profectum Antiochiam fixisse in ea civitate sedem episcopalem. Auctum deinde numerum Ecclesiæ Antiochenæ, quando Christianæ fidei ibidem amplificatæ nuntius Hierosolymam allatus est. Frequentes excursus Petri visitandorum gratia fidelium: neque omnes distincte in Actibus memoratos, sed contentum fuisse Lucam genus edicere, cum referret, Petrum visitando pertransire universos. Videri poterat satis consultum patrocinio veritatis, per hæc observata Petavii chronologorum facile principis ita vindicata, uti explicat initio capitis 14. Quæ ab hæreticis, inquit, ex accurata annorum disputatione et Actorum historia, contra Petri cathedram opponi solent, iis funditus eversis ac convictis, nihil jam ob stare potest, quin vetus, et apud catholicos recepta traditio pondus suum et auctoritatem retineat. Verum quia necessitas componendi sacram historiam apostolicam cum rationibus profanæ, in annis regum Judæorum, ac Cæsarium Romanorum præsertim pariandis cum Petri præsentia Hierosolymis, Paulo illuc ascendente, ut Petrum videret, Herode Agrippa eundem vinculis mancipante, post Jacobum gladio occisum, iterum aedeunte Hierosolymam Paulo post annos quatuordecim a conversione sive a prima collocatione cum Petro et congregatis apostolis in concilio ad respondendum de legalibus, quod referunt communiter ad annum 53 æræ Christi vulgaris, necessitas, inquam, componendi utrasque historias apostolorum, ac Cæsarium cum paria implicatas quæstiones; inde facile ansam arripiunt hostes Romanæ cathedræ ex uno, vel altero textu historicorum quærendi, ut aiunt, nodum in scirpo. Hinc Petavii rationibus declinatis, acieque argumentorum retusa, Schelestratio illi in pugna succedenti novos ictus intendant, chronologiam in discrimen revocantes, ut nostra historia pontificalis cum ipsa concidat. Neque id præstant solummodo Boduellus et Pearsonius, semper vehementius contra nos incitati; sed etiam qui moderatius solent nobiscum agere, uti Joannes Mililius in præfatione ad Novum Testamentum suæ editionis, et Guillelmus Cave in historia Script. eccl. verbo *Petrus*, quasi conclamantem chronologiæ nostræ causam miserantur. Ut constare, sibi, et consentire tum sacris litteris, tum documentis probatæ historiæ etiam profanæ cognoscantur tempora, ac gesta, quæ Petro tribuimus, placet Annalium more Chronicon breve hic atterere ab exordio pontificatus Petri ad tres præcipuas sedes ab ipso fundatas, Antiochiæ quidem ac Romæ suamet præsentia, Alexandriæ vero per Marcum evangelistam. Sed ne interrumpam contextum notarum ad hunc numerum, in fine earundem poterit collocari.

Linea 6. — *Et Evangelium Marci, quia Marcus auditor ejus fuit, et filius de baptismo. Tertullianus, lib. iv, contr. Marcionem cap. 5, causam retulit, cur ab aliquibus Evangelium Marci tribueretur Petro: indicante etiam B. Hieronymo in lib. de Script. ecclesiasticis. Hujus verba sunt: Marcus discipulus et interpret Petri, juxta quod Petrum referentem audiverat, rogatus Romæ a fratribus breve scripsit Evangelium. Quod cum Petrus audisset, et probavit,*

A et Ecclesiæ legendum sua auctoritate dedit. Assumpto itaque Evangelio, quod ipse confecerat, perrexit in Ægyptum. Autographum Evangelii B. Marci Venetiis asservari in thesauro ejus ducalis basilicæ fama est, litteris principum id contestantibus: quas edidit R. P. Montfaucon in suo Diario Italico pag 55 et seq. Beneficio excellentissimi D. Foscarini divi Marci procuratoris, cui magistratui cura sacri thesauri demandata est, impetravi, ut evolere mihi liceret codicis folia, dum anno superiore 1720, die 2 Decembris sacra lipsana venerarer ibidem asservata; et adhibito perspicillo diligenter inquirerem, num Græci, an Latini characteris forma in litteris apparet, a Montfauconio depictis: cujus diarium consulto mecum attuleram, una cum lamella tenui, qua possem putrida folia diducere, citra periculum fracturæ. Incassum laboravimus quotquot hoc studio tenebamus; nam licet lumina complura admove remus, et lentibus crystallinis augeremus visionis angulum, nullum tamen elementum vel Latini, vel Græci vestigium deprehendere datum fuit: ita detritis ævo, atque erosio (salsedine forsitan æstuariorum) singulis litteris, ut nullius figura superesset. Narratur in documentis a Montfauconio allatis ex Bolland. tom. III. Aprilis, pag. 345, in metropolitana Ecclesia Pragensi asservari duos ultimos quaterniones ejusdem codicis S. Marci Latinis litteris scriptos quos Carolus Quartus imperator obtinuit, et memoratæ Pragensi Ecclesiæ donavit. Hujus Veneti codicis membranacea esse folia, non autem ex phylira (ut ille opinatur), nemo ex præsentibus attente considerans dubitavit. Refundenda est in acrimonia salsi humoris ab australibus ventis excitati, quibus perflantibus marmorata ipsa ecclesiæ S. Marci sunt irrigua, corrosio atramenti, ac litterarum, quæ apparet in recentioribus etiam codicibus Evangeliorum eodem armario custoditis, licet horum scripturæ antiquitas annos 400 non superet. Ea enim se insimulante cum ære ipso intima in penetralia, quantumlibet studio custodita, effectum est, ut quæ lineamenta litterarum R. P. Montfaucon observanti Latinæ scripturæ indicium evidens exhibuerant, jam omnino deperdita intra annos duos et viginti, nullum suæ figuræ vestigium reliquerint.

Linea 7. — *Post omnem quatuor Evangeliorum fontem, quæ ad interrogationem, et testimonium ejus firmata sunt [codices Holstenii, et Schelestratii habent formata], dum alius Latine, aliusque Græce, et alius Hebraice consonant, tamen ejus testimonio sunt firmata. Evangelia Matthæi, Marci, Lucæ, non solum firmata testimonio Petri, verum etiam formata ex ejusdem responsione textus exhibet. Evangelium Joannis, post martyrium Petri annis ferme triginta contextum, ut in Clemente dicemus, auxit canonem Scripturarum, quem clausit Apocalypsis. Editores Maguntini et Parisini hoc loco non otiose observant, apostolorum principis testimonio illa scripta, licet divinitus dictata, non caruisse: sive Matthæus in re tanti momenti, quanti erat Christi gesta et doctrinam scripto consignare, noluerit uti potestate apostolica, citra conscientiam principis apostolorum; sive testimonium Petri adhibitum fuerit ad versionem Evangelii ex triplici lingua conferendam cum autographo Scripturarum; et signaculum adhibitum ad genuinam exemplaris illius auctoritatem roborandam, quod Ecclesiæ Romanæ contradidit; certum est, pontifices Romanos Petri successores id honoris, ac juris in Ecclesia catholica semper obtinuisse, ut œcumenicorum conciliorum decreta tum de fide, tum de moribus, licet prolata ab Ecclesia universa, ejusdem divini Spiritus afflatu, et auctoritate, qua Evangelia conscribentur, ipsi confirmarent, ac subsignent, et rata habeant. Hinc etiam vetustus mos inolevit illius ritus sacri, quem in antiquissima liturgia, sive Ordine Romano contrahitum retulerunt illius editores, ut scilicet signaculo episcopi toties communicaretur codicem Evange-*

horum, quoties diaconus ab episcopo reseratum et in ambone lectum, perferri iterum ad episcopum, subinde ad archivum apostolicum per subdiaconos regionarios curaret.

Codex Mazarinus, ut a Fabrotto discimus, refert ordinationem Lini et Cleti ad episcopatum, ut possent in officio sacerdotali implendo Petrum juvare: quando scilicet episcoporum ordinatio contingeret; quæ jam tum per tres episcopos peragi cœpit, uti constat ex canone inter apostolicos 1. Unde etiam suborta est vetus consuetudo Ecclesiæ Romanæ adhibendi episcopos suburbicarios, qui etiamnum constitunt sacri cardinalium collegii partem primariam. Videtur autem apostolorum Princeps ad numerum sex episcoporum auxisse episcopos suburbicarios; cum in sine hujus primi num. Liber Pontificalis referat ordinationes a B. Petro episcopos sex, presbyteros 10, diaconos 8 (sen potius 7, uti correctius exhibent codices Surii, Frøheri, Mazarini, Florentini duo, et Vaticani). Ordinationes enim numeratæ in libro Pontificali in Vitis pontificum referuntur ad Ecclesiam Romanam. Nam satis constat ex documentis totius Occidentis, per tractum continentis et insularum, patriarchatui Romano subjectum, ordinatos fuisse ac transmissos a B. Petro episcopos quamplures: quos vide in notis Ciaconii, Somier, et aliorum.

Referunt etiam codices Regius, Mazarinus, et Thuanus disputationes a Petro habitas ad Simonis Magi technas dissolvendas, et mortem divinum immisam Mago, avertere curanti Romanum populum ab apostolica doctrina suscipienda. Hujus rei meminerunt Justinus in Apolog. 2, sect. 34; Irenæus, lib. 1, cap. 20; Euseb., lib. 11, cap. 13. Vide Baron. ad ann. 44, n. 13, et Sommier. Hist. dogmaticæ S. sedis libro 1, pag. 105.

In iisdem codicibus memoratur Clementis ordinatio peculiari formula ita descripta. « Petrus vero sentiens diem mortis sibi imminere, Clementem episcopum consecravit, eique cathedram, vel Ecclesiam omnem disponendam commisit, dicens: Sicut mihi ligandi et solvendi tradita est a Domino meo Jesu Christo potestas, ita et ego tibi committo, ut ordines dispositores diversarum causarum, per quos actus ecclesiasticus dirigetur, » etc. Qua de re oportunior erit dicendi locus in notis ad Vitam Clementis.

Linea 10. — *Annis 38.* Exacte. Juxta nostram chronologiam anno vulgaris æræ 28 passus Dominus 25 Martii. Anni 37 a Passione complentur 25 Martii anno vulg. æræ 65. Trimestri spatio anni 38 evoluto, nempe 28 Junii anni 65 Petrus et Paulus martyrio coronantur.

Linea 11. — *Sepultus est in via Aurelia in templo Apollinis juxta locum ubi crucifixus est, juxta palatium Neronianum in Vaticano.* Nemo ex antiquis dubitavit, quod sciam, de loco martyrii B. Petri. Consensus omnium ætatum docet, in circo Vaticano eum cruci affixum inter utramque metam ejusdem circo prope quem locum Evaristus titulum superstruxit sepulcro, Constantinus basilicam Vaticanam. Primus omnium, ut arbitror, Maphæus Veggius argutus est; inter utramque metam, quod in Actis martyrii legitur, ita exponi oportere: ut meta una fuerit *obeliscus circo Neroniani* ad radices Vaticani collis, aut sepulcrum moli Adriani proximum, modo disiectum, quod Scipionis Africani, vel Romuli, vulgus appellabat; altera vero *pyramis sepulcri Cestiani*, tota Urbis diametro dissita a circo Vaticano. (*Torrigius, de Cryptis Vaticanis, pag. 195.*) Nova plane methodus est loci designandi quam nemo ex metatoribus, aut architectis usurparet. Nemo prudens certe diceret, reginam Suecorum Christinam supremum diem Romæ obiisse in ædibus sitis inter obeliscum Vaticanum et pyramidem C. Cestii, ut ædes Riariorum indicaret, inter utramque terminum constitutas; cum, tota Urbe interjacente, hujus innumeris parti-

bus illa indicatio aptetur. Ad hæc quis unquam voverit metam aut sepulcrum Scipionis, aut pyramidem Cestii? Rideat merito lector tam ineptam designationem, quam aures vix ferre possunt, eorumque stupiditatem, qui utramque metam circo non intelligant esse duo extrema ejusdem spinæ circo Vaticani: inter quæ Petrus cruci affixus tropæum erexit Christianæ religionis, a Tertulliano indicatum, et frequentatum per septemdecim sæcula a Petri martyrio ad nostram ætatem piis peregrinationibus omnium nationum.

Linea 13. — *Hic fecit ordinationes, etc.* Ordinationes hoc in libro memoratæ pertinent, uti diximus, ad Ecclesiam Romanam. Cur autem ordinum illorum collatio, qui Ecclesiæ hierarchiam constituunt, episcopatus, presbyterii et diaconatus, referatur inter præcipua gesta pontificum, causam colliges ex Actis apostolorum. Observarunt viri docti, cum Ciaconio, Petri gesta post Ascensionem Christi Domini ipso novemdiiali spatio interposito ante adventum Spiritus sancti cœpisse ab implendo numero sacri senatus. Nihil enim antiquius habuit Christi vicarius in suscipienda administratione totius Ecclesiæ, quam in concione omnium fidelium Christi Domini jussu advocata fratres alloqui, ac decernere, ut communibus suffragiis viri præstantes duo ex cœtu fidelium proponerentur, et communibus precibus impetrarentur, ut unum ex illis divina designatio sublegeret, quem in locum proditoris Judæ apostolum numerarent: quod in Matthia perfectum fuisse ibidem legimus cap. 1. Exordium igitur gestorum pontificalium Petri, Ecclesiæ universæ regimen suscipientis Hierosolymis, cœpit ab episcopi, sive apostoli electione et consecratione. Ibidem noscimus usum susceptæ potestatis sacerdotii ab apostolis quotidie frequentatum (atque adeo a novo presbytero, episcopo, et apostolo Matthia), tum in verbo Dei interpretando, tum in orationibus offerendis, tum in sacrificio in cœnto iterando, et pane eucharistico fidelibus distribuendo, ex vers. 42 et 46 capitis secundi: *Erant autem perseverantes in doctrina apostolorum, et communicatione fractionis panis et orationibus, etc. Quotidie quoque perseverantes unanimiter in templo, et frangentes circa domos panem, etc.* Presbyteros etiam constitutos Hierosolymis ab apostolis docemur Actuum cap. xv, quando Antiochena Ecclesia legavit Paulum, et Barnabam, et quosdam alios ad apostolos et presbyteros in Hierusalem super hac questione, scilicet de circumcissione, aliisque legalibus carcerum. Post officia apostolatus, sive episcopatus et presbyterii, electio septem diaconorum, eorumque ordinatio per manuum impositionem ab apostolis peracta (cap. vi) complevit hierarchiam nascentis Ecclesiæ Hierosolymis anno primo a Christi Domini Passione; quam formam sibi traditam tum Antiochena imitata est, dum in ea cathedram Petrus erexit, tum Romana suscepit, et constanter retinet, ex quo huc transtulit apostolorum Princeps universalem cathedram et primum. De Antiochena Ecclesiæ hierarchia tribus hisce gradibus constituta testes sunt litteræ illius Ecclesiæ antistitem a Petro proximorum, præsertim Ignatii martyris, qui proximus ab Evodio successit Petro, eosdem gradus diserte memorantes. De Romana vero nulla non aetas testimonium reddit, et præsertim hic liber Pontificalis, in singulis pontificibus memorans presbyteros et diaconos Ecclesiæ Romanæ ab ipsis datos, et episcopos aliquando tantum suburbicarios, quandoque etiam in aliis civitatibus per tractum Occidentalis patriarchatus institutos: quare in iis recensendis plerumque additur *episcopos per diversa loca numero N.* De numero presbyterorum et diaconorum Romanæ Ecclesiæ erit infra dicendi locus in Vita S. Cleti. Hic observo episcopos adutores tres a Petro institutos circa Urbem, Linum, Cletum, Clementem, ut eorum scilicet ministerio peragi in Urbe posset episcoporum consecratio, quæ ex iusti-

titrone ac traditione apostolica tres saltem episcopos requirit. Sive is numerus a Petro duplicatus deinde sit, sive a successoribus (qui duplicaverunt pariter numerum presbyterorum et diaconorum cardinalium Romanæ Ecclesiæ, extendentes summam 25 presbyterorum ad 50, et diaconos 7 ad 14), certum est ætate concilii Nicæni sex episcopos recenseri ex veteri consuetudine Romano pontifici præsto fuisse.

ANNALES pontificatus B. Petri ab Ascensione Domini ad fundationem trium sedium præcipuarum, Romanæ, Alexandrinæ et Antiochenæ, juxta æram Christi communem.

Anno 28, bissextili. — Duobus Geminis consulibus.

Christus Dominus VIII Kal. April. feria v, Pascha cum discipulis celebrat, et Passionem in horto inchoat: die vero VII Kal. April., feria vi, in cruce pendens moritur. Resurgit die Dominica v Kal. Aprilis (Victorius Aquit. in *Can. Pasch.* et S. Hippolytus in *Tab. paschali*). Mense Aprili ad finem vergente curam universi gregis fidelium Petro mandat, eundemque summum pontificem creat.

Hinc incipit epocha pontificatus beati Petri in Ecclesia.

Christus Dominus in cœlum ascendit fer. v, die 6 Maii. Ordinatur S. Matthias. Eliguntur septem diaconi.

Anno 29. — Vinicio et Longino cons.; Pontif. Petri I et II.

Primo pontificatus anno nondum completo Pascha cum celebret B. Petrus; hi consules primo pontificatus ipsius anno tribuuntur in catalogis, Orientium more per annos sacros, seu paschales contextis. Prima Ecclesiæ persecutio, in qua Stephanus coronatur. Actorum VIII. Philippus evangelizat Samaritæ. *Ibid.* Petrus et Joannes Hierosolymis mittuntur Samaritanam.

Anno 30. — Tiberio Augusto v et Sejano cons.; pontif. Petri II et III.

Conversio Pauli (*Act. ix*). qui Damasci in synagogis prædicat Christum. *Ibid.*, vers. 22. Abit in Arabiam, unde regressus Damascum triennio post, a Barnaba perducitur ad Petrum et Jacobum apostolos Hierosolymis agentes. *Infra ad Gal. i.*

Anno 31. — Cn. Domitio et M. Furio Camillo cons.; Petri III et IV.

Petrus et Joannes redeuntes Hierosolymam evangelizant multis regionibus Samaritanorum (*Act. VIII, 25*).

Anno 32. biss. — Galba et Salla cons. Petri IV et V.

Qui dispersi fuerant a tribulatione, quæ facta fuerat sub Stephano, perambulaverunt usque Phœnicem, et Cyprum, et Antiochiam, nemini loquentes verbum, nisi solis Judæis (*Act. xi, 19*). Interea Ecclesia per totam Judæam, et Galileam, et Samaritanam, habebat pacem (*Act. ix, 31*).

Anno 33. — Persico et Vitellio cons.; Petri V et V., et Antiochenæ sedis.

Paulus ex insidiis Judæorum Damasci ereptus Hierosolymam venit: ubi (*Act. ix, 27*) a Barnaba perducitur ad apostolos (Petrum et Jacobum): et cum Petro manet diebus 15 (*Gal. i, 19*). *Et erat cum illis intrans et exiens, et fiducialiter agens in nomine Domini. Loquebatur quoque gentibus, et disputabat cum Græcis (Act. ix, 29)*. Petrus pariter modo intrans Hierosolymam, modo exiens, et visitans fratres, pertransibat universos (*Ibid.*, vers. 32). Eodem anno Petrus dicendus est Antiochiam venisse, et in Ecclesia ibidem collecta ex Judæis (nondum admissis gentibus) sedem fundasse; cum narretur eam septennio tenuisse antequam Romanam constitueret

A anno 40. Mox Lydæ sanat Æneam, et in Joppe Tabitham a mortuis excitat; ibique moratus diebus multis apud Simonem Coriariam (*Act. ix, 43*), et de vocatione Gentium admonitus, accessit Caseream, ubi baptizat Cornelium centurionem cohortis Italicæ (*Act. x*). Paulus disputans cum Græcis invidiam incurrit, et ad mortem appetitur. Fratres, ut illum subducant insidiis, deducunt eum Caseream, et dimittunt Tarsum (*Act. ix, 30*).

Anno 34. — Gallo et Nomiano cons.; Petri VI et VII, et Antiochenæ sedis I et II.

Petrus, baptizato Cornelio, ascendens Hierosolymam, mysterium aperit gratiæ, in gentes quoque diffusæ. (*Act. xi, 2 seq.*).

Anno 35. — Papiro et Plautio cons.; Petri VII et VIII, et Antioch. sedis II et III.

B Ex his qui dispersi fuerant post martyrium Stephani erant viri Cyprii et Cyrenæi; qui cum venissent Antiochiam loquebantur, et ad Græcos annuntiantes Dominum Jesum (*Act. xi, 20*), multusque numerus conversus est ad Dominum (*Ibid.*). Pervenit autem sermo ad aures Ecclesiæ, quæ erat Hierosolymis, super istis, et miserunt Barnabam usque ad Antiochiam (*Ibid.*, vers. 22).

Anno 36, biss. — Proculo et Nigrino cons.; Petri VIII et IX, et Antioch. sedis III et IV.

Tiberius imperator diem obit Kal. Aprilis, ut ex Dione corrigit Usseus. Caius in imperio successor Agrippam Herodis Magni ex Aristobulo filio nepotem, Romæ a Tiberio moriente in vinculis relictum, regem appellat, tetrarchia Philippi, et Lysaniæ eidem attributa. Herodes (Antipas Galiliæ tetrarcha) ascendit Hierosolymam ad sacrificium Deo offerendum (*Josephus*, lib. XVIII, cap. 7). Præsides Syriæ Vitellio.

C Barnabas, ut pervenit Antiochiam, hortabatur omnes, et apposita est multa turba Domino (*Act. XI, 24*).

Anno 37. — Juliano et Asprenate cons.; Petri IX et X, et Antioch. sedis IV et V.

Herodes Agrippa a Caio impetrat ejus imperii anno secundo veniam donum redeundi ad regnum ordinandum. Flaccus Ægypti præses Judæos persequitur Alexandria. Mox ipse comprehensus jussu Cæii multatur exsilio.

Barnabas Antiochia profectus Tarsum querit Paulum: quem cum invenisset perduxit Antiochiam. Et annuum totum conversati sunt ibi in Ecclesia: et docuerunt turbam multam, ita ut cognominarentur primum Antiochiæ discipuli Christiani (*Act. xi, 26*).

D Matthæus circa hunc annum scripto consignat Evangelium. Id factum assertit Eusebius (*Hist. eccl.*, lib. III, cap. 24) cum Hebræis primum fidem prædicasset, et antequam ad alias quoque gentes prædicaretur (hoc est ante annum duodecimum a Passione Domini, cui perfectionem apostolorum in provincias attribuit, et adventum Petri Romam in Chronico), et antequam Marcus suum Evangelium scriberet, eoque assumpto in Ægyptum tenderet, quod pariter Eusebius retulit ad annum duodecimum a passione Christi.

Anno 38. — Caio Cææ et Cæsiano cons.; Petri X et XI, et Antioch. sedis V et VI.

Herodes tetrarcha in Italianam veniens a Caio postulat regnum Agrippæ. Caius illum defectionis reum suspicatus pollet in exsilium, et multat tetrarchia Galiliæ et Perzæ: quam adjicit regno Agrippæ ejus renuli, licet uxoris fratris. L. Vitellio et Syria accessito successor datur Petronius (*Josephus*, lib. XIX, cap. 6). Propheta superveniat ab Hierosolymis Antiochiam. Inter eos Agabus, qui prædixi famem, quæ futura erat sub Claudio (*Act. xi*).

Anno 39. — *Caio Cæs. III solo cos.; Petri XI et XII, et A Antioch. sed. VI et VII.*

Caius, divinos honores appetens, colossum sibi erigendum Hierosolymis decernit. Agrippa Romam revertitur: cui Caius adjicit tetrarchiam Herodis Antipæ ejus patris, in exsilium pntis Lugdanum. Eodem anno exorta seditio Alexandriae Judæos inter et Græcos, ansam præbet Philoni legationis suscipiendæ ad C. Cæsarem. Caius ad bellum Germanicæ et Britannicæ, quod meditabatur, legiones undique exciverat. Legiones aliquot, hætenus in Syria, Judæa, et proximis provinciis degentes, in Occidentem transferuntur; et paulo post sub Claudio militant in Britannia. Fortasse etiam cohors Italica Cornelii centurionis, aut milites Christiani ex præsidio Cæsareæ, in Italiam migrant cum ea legione. Hæc omnia opportunitate itineris, et hospitii Romæ tribunt beato Petro: cui providenter migrandum erat Romam etiam causa Ecclesiæ Orientalis, in ea mutatione regum Judæorum ac tetrarcharum.

Anno 40. — *Caio Cæs. IV et Saturnino cost., Petri XII et XIII, et Romanæ sedis I.*

Petrus apostolus circa initium anni in Urbem veniens Romanam Ecclesiam fundat. Ex paschali vero mense, quo complebatur ejusdem summi pontificatus annus duodecimus, aperitur initium epochæ pontificatus Romani in sede exercendi. Epochæ paschalis, seu anni sacri, more Orientalium et Judæorum, cum incidere in mensem Aprilis, et in diem Aprilis 21 incurreret epocha annorum Urbis conditæ, Romæ usurpata ex Parilibus, et Claudii ætate ita consignata etiam in fastis sacerdotalibus ethnicorum apud Gruterum fol. 300; Romani alligant eidem termino initium pontificatus maximi a Petro in Urbem cum sede translati; unde ad martyrium Petri, 29 Junii anni 65 æræ Christi communis, recte numerantur anni 25, menses 2, dies 8. Ætate autem Constantini Magni, qua Paschatis Christiani ratio constituta est cum terminus paschalis ultimus caderet in diem 25 Aprilis, ea die placuit institui litaniam majorem, et publicum processum omnium ordinum ad Sanctum Petrum. Quare ad hæc diem referentes aliqui auctores annum paschalem et pontificium, numerant ex ea die ad diem 29 Junii anni 65, annos 25, menses 2 et dies 3.

Caius Caligula urget dedicationem colossi Hierosolymis. Resistunt Judæi. Id exprobrat Caius Herodi Agrippæ, apud se agentis. Agrippa deprecatur injuriam patriis legibus. Caius mitigatus respondet clementius.

Philo domum moram trahit Romæ, cum Petro colloquitur, et amicitiam contrahit: qua etiam de causa traditur Marci, discipuli Petri, apud Alexandriam sectatores ornasse laudibus. (S. Hieronymus, de Script. Eccl., in Philone.)

Anno 41. — *Annus Caiæ cædis IX, Kal. Februarii. S. Petri XIII et XIV, Romanæ sedis I et II.*

Consules cum biduo interregui retulissent in senatu de republica restituenta, et abrogando imperio, e fastis abradi, ut omnis memoria hujusce temporis tolleretur. Jo. Malala in chronographia tradit Caium Interfectum, et Claudium imperatorem electum *Casio et Solone coss.*, qui nupiam in Fastis apparent. Supersunt nomina consulum ordinariorum (utpote Kal. Januarii signatorum) in tessera gladiatoria, apud Fabretium Inscript., cap. 1, num. 491, qui in Fastis non reperiuntur:

MARTIALIS

MANLI

SP. K. IAN

TI. CATIO. P. CAELER.

Fortasse consules ordinarii hujus anni, *Ti. Caius*

(ex quo Malala formavit Cassium) et *Publius Cærel- lius*; nam hæc familia consulares habuit, ex quibus C. Cærellium proconsulem Macedoniae (apud Reinesium, pag. 402), nisi et P. Cæler ex ignobilibus amicis Caii fuerit consul creatus eadem facilitate qua proprium equum collegam sibi destinasse dicitur Caius in eodem magistratu. Horum alterutri suffectus fortasse post dies paucos ille *Pomponius secundus* consul, quem memorat Dio lib. LX sub initium, sive Q. Pompeius, ita nominatus a Josepho lib. x, cap. 3. Ut sit, constat Claudium nihil anti- quius duxisse imperio stabilitio, quam id biduum, quo de mutando reipublicæ statu hæsitatum erat, memo- ria eximere (Sucton. in Claud., cap. 11); et Josephus addit loco indicato: *Senatum desertum fuisse a suis propugnatoribus, et consules ferme in privatorum ordi- nem reductos, mæstitia, stuporeque occupatis om- nibus, nec scientibus quidnam agendum post irritam in se Claudium.* Quare hujus anni consules in Fastis desiderantur, ut alibi fusius demonstratur.

Claudius imperium adeptus non sine prudentibus Herodis Agrippæ consiliis, regnum illi confirmat, et auget ditione Judææ ac Samaritæ, ornatque regem honore consulatus: qui subinde revertitur in Pa- lestinam.

Marcus, interpret Petri, rogatu fratrum scribit Evangelium, quod Petro probandum offert. Ab eodem apostolorum principe Roma mittitur in Ægyptum, ut nomine Petri fundet sedem Alexandrinam, et annuntiet Evangelium quod conscripserat. (S. Hieronymus, de Script. Eccl., in Marco.)

Anno 42. — *Claudio Augusto II et Largo coss.; Petri XIV et XV, Romanæ sedis II et III, Alexandrinæ vero I.*

Judæi Romæ, eum nimium frequentes fierent, vetiti sunt convenire (Dio, pag. 669). Abi per imperii Romani provincias potestas illis data ut suis moribus uterentur.

Petrus Roma regreditur in Palestinam, tam ut illi Ecclesiæ consulat, cui sub novo rege Agrippa periculum imminerebat: tam ut visitet Ecclesias cæteras Orientales, Ponti, Cappadociæ, Asiæ et Bithy- niæ, ac reliquas.

Herodes Agrippa ad cemerendos sibi Judæos sævire in Ecclesiam cepit. Ac primum Jacobum occidit, deinde Petrum in carcerem conjecit: unde is ab angelo servatus abiit in alium locum (Act. XII), nempe Antiochiam, et in provincias Asiæ Minoris paulo ante memoratas.

Claudius, Britannicam expeditionem parans, legio- nem quartam ex Syria aliasque evocat in Occiden- tem. Vide notas superiores nostras ad liu. 5 hujus numeri.

Anno 43. — *Claudio Aug. III et Vitellio II coss.; Petri XV et XVI, et Romanæ sedis III et IV.*

Claudius in Britanniam accersitus a Suetonio Paullino, eamdem insulam ejusque reges nonnullos in deditionem recipit, de qua triumphat Romæ anno proximo. Senatus Claudio decernit arcum triumphalem ob res bene in Britannia gestas: cuius monumenti inscriptio dimidia sui parte, adhuc superstes in edibus Barberinis edita fuit inter antiquas Inscript. (Fabretti, pag. 728, et suppleta.)

Perductis Annalibus Petri ad fundationem trium sedium præcipuarum, eoque in Judæam reverso, ubi post concilium apostolorum de legalibus habitum quod interpretes communiter referunt (ex Epistola ad Galat. II, 1) ad annum ab Ascensione Domini 18, et inde profecto Antiochiam (ibi, vers. 11) ut provin- cias proximas visitaret, ad quas deinde Romam reversus primam dedit Epistolam sub Nerone. Petri gesta per annos distribuere supersedeo, cum documenta singulorum non suppetant. Satis fuerit indicasse illum in Oriente versatum videri usque

ad exitum Claudii, nempe ad coss. M. Asinium Marcellum, M. Acilium Aviolam Christi 54, occupatum fundandis et visitandis ecclesiis, in Asia præsertim sitis. Reliquos annos ita disponimus.

Anno 55. — *Nerone et Vetere coss.*; B. Petri xxvii et xxviii, et Romanæ sedis xv et xvi.

Juxta catalogum Liberianum, B. Petrus Romam iterum venit.

Anno 56. — *Saturnino et Scipione coss.*; B. Petri xxviii et xxix, et Romanæ sedis xvi et xvii.

B. Petrus ordinat Linum episcopum (ex eodem catalogo Liberiano) ut ministerium sacerdotale per absentiam apostolorum principis in Urbe exerceat, sibi que presentis optinetur, ut infra dicimus num. 2. Circa hunc annum 56 æræ communis Christianæ, vel paulo ante scripsit B. Petrus primam Epistolam: quam constat datam postquam discipuli *Christiani* fuerant appellati, et postquam in Ponto, Galatia, Cappadocia, Asia et Bithynia Ecclesie fundatæ fuerant, et senioribus, seu presbyteris auctæ, et ante octavum Neronis annum, Marci evangelistæ martyrio insignitum; cum ejus nomine Petrus salutet fidelium Ecclesias, ad quas perscribit. Inde ad annum 65 æræ communis Christianæ partim in Urbe, partim per provincias Occidentis versatus; et occupatus amplificandis Ecclesiæ finibus, eas præcipue sedes episcopis ornavit, quas infra enumerant notæ Somier circa finem.

Anno 58. — *Nerone III et Messala coss.*; S. Petri xxx et xxxi, et Romanæ sedis xviii et xix.

Felicis succedit Festus in Judæa procuranda. (Act. xxiv, 27.)

S. Paulus Cæsarem appellans Romam mittitur (Act. xxvii) anno Neronis quarto (S. Hieronymus, de Script. Eccl., in Luca).

Anno 60. — *Nerone IV et Lentulo coss.*; S. Petri xxxii et xxxiii, et Romanæ sedis xx et xxi.

Jo. Malala Antiochenus in sua chronographia his coss. assignat martyrium SS. Petri et Pauli Romæ. Confundit prima vincula Pauli cum secundis. Paulus e sua custodia secundam Epistolam scribit ad Timotheum, eundem advocans cito in Urbem. Quo adventiente alias Epistolam mittit, a Baronio enumeratas ad ann. 59 et 60.

Anno 61. — *Pæto et Turpiliano coss.*; S. Petri xxxiiii et xxxv, et Romanæ sedis xxi et xxii.

S. Paulus e custodia liber dimittitur. S. Petrus Occidentales provincias visitat et docet (Ex S. Innocentio I, epistola ad Decentium). S. Lucas Romæ Acta apostolorum conscribit. Vide Baron. ad ann. 61, num. 6.

Anno 62. — *Celso et Gallo coss.*; S. Petri xxxv et xxxvi, et Romanæ sedis xxii et xxiii.

Martyrium S. Marci octavo Neronis anno (S. Hieronymus, de Script. Eccl., in Marco). Theophilus chronographus apud Jo. Malalam, pag. 325, eodem anno refert mortem S. Marci Alexandriæ, succedente Aniano; et mortem Evodii Antiochiæ, succedente Ignatio; et reditum B. Petri Romam, ut Simonis Magi præstigia subvertat.

Anno 63. — *Regulo et Ruso coss.*; S. Petri xxxv et xxxvi et in Romana sede xxiii, et xxiv.

Simon Magus, orante B. Petro, præceps cadit. Vide Baron. et auctores ab eo productos ad ann. 68, et notas Sommier. infra ad hunc numerum.

Anno 64. — *Lecanio Basso et Licinio Crasso coss.*; S. Petri xxxvi et xxxvii, et in Romana sede xxiv et xxv.

Incendium Romæ sub Nerone, et persecutio prima Christianorum (Tacit. Annal. xv, sect. 38 et 44). S. Petrus secundam Epistolam hinc transmittit.

A Anno 65. — *Nerva et Vestino coss. Neronis annus 12 ex die III Idus Octobris. S. Petri xxxvii et initium xxxviii, et in Romana sede xxv, menses 2, dies 7, ex 21 Aprilis ann. 40.*

Martyrium SS. apostolorum Petri et Pauli die 29 Junii, annis 37 absolutis a Passione Domini. (S. Hieronymus in Petro.) Epiphanius retulit ad annum Neronis xii. Vide Baron. ad ann. 69, num. 2. Succedit in Romana sede et universali totius Ecclesie S. Linus, de quo num. sequenti.

CIACONII.

Linea 1. — *Beatus Petrus apostolus, et princeps apostolorum.* A Christo *Cephas*, seu *Petrus* vocatus, non quod aliud *Cephas*, aliud significet *Petrus*, sed quod quam nos Latine et Græce *petram* vocamus, hanc Hebræi et Syri propter linguæ inter se viciniam, *Cepham* nuncupent, ut Hieronymus testatur lib. I in n. c. ad Galat. Significat autem *Cephas* non qualemcunque *petram*, sed solidissimam, ut rupem, aut cauteam, quæ fundamentis subjecta solet esse firmissima. Neque ob affinitatem quam habet cum Græca voce *κεφαλῆς*, caput significat, ut Isidorus sensit Orig. vii, c. 9. Aliud enim est *Cephas* dictio Syriaca, aliud *κεφαλῆς*, id est *caput*. Fuit autem hoc nomen Simoni a Christo impositum non citra magnum mysterium, et judicium rerum clarissime gerendarum; sicut in Jacobo et Joanne, Zebedæi filiis, accidit, qui *Boanerges*, hoc est *Tonitruus filii*, fulgura, inquam, ab eodem Salvatore nominati, quod alter occiduam, alter orientalem deberet plagam illuminare.

Linea 2. — *Vico Bethsaida.* Bethsaida parva, et ignobilis Capharnaectani agri civitas, ad littus magni lacus Genesareth, sive maris Tiberiadis sita.

Linea eadem. — *Primus sedit cathedram episcopatus in Antiochia.* Sexto pontificatus sui anno procedente, Antiochiam, Syriæ metropolim, pervenit, ibidemque Christi fidei mysteria docuit, et primus Antiochenam fundavit, rexitque per se ipsum ecclesiam, cathedram ejus episcopatus adeptus viii Kalendas Martii, hoc est die 22 Februarii, quo ab Ecclesia catholica celebratur, Sabbato, anno a Nativitate Christi 37, diebus viginti tribus ante obitum Tiberii. Hoc autem ex Clemente, Eusebio, Hieronymo et aliis constat, qui id ex antiquioribus ejus Ecclesie monumentis collegerunt, eique septennium præfuisse, profitentur, non tamen integrum. Ita habent veterum Patrum sententiæ, ita antiquæ ecclesiasticæ traditiones, omnium stabilitæ consensu; quibus potius standum quam aliorum novitatis commentis, qui Antiochenam cathedram post Romanam a Petro susceptam fuisse scripserunt.

Linea 3. — *Hic Petrus ingressus in urbem Romam sub Nerone Cæsare.* Anno Christi 44, Petri pontif. 12, Claudii imperatoris an. 2, Tiberio Claudio Cæsare Aug. Germanico II, et L. Vitellio Nepote II coss. Cum Petrus populos qui ex circumcissione erant, præcipue erudisset, Antiochenam Ecclesiam fundasset, Pontum, Galatiam, Cappadociam, Asiam, atque Bithyniam, legibus prædicationis evangelicæ imbuisset, totius mundi principem civitatem, et dominam, et universi orbis primariam arcem, Princeps apostolorum et primarius terrarum dux ingressus xv Kalendas Februarii, hoc est die 18 Januarii, qui incidit tunc in feriam sextam, finito secundo anno imperii Claudii, et sex diebus tertio inchoato, et pontificatus sui duodecimo, tribus mensibus et paucis aliis diebus minus, novis consulibus Kal. Januarii proximis creatis, quinquennio Hierosolymis, et septennio ferme in sede Antiochiæ exacto, perseverante adhuc fame, quæ cæperat secundo Claudii anno. Ab adventu Petri in Urbem pontificatus ejus initium sumpsit in eadem, et dies ille celebris in primis est habitus, et anniversaria ubique festivitate recolitur: et cathedra, in qua populus do-

eternus insedit, adhuc integra in ejus basilica asservatur, et singulari in veneratione habetur. Christi autem anno 46, Petri pontificatus Romani 3, Claudii principatus anno quinto exacto, M. Vinicio Quartino et M. Statio Corvino coss., cum triennium integrum jam Romæ Petrus insumpsisset in constituenda et confirmanda ea Ecclesia et prædicatione Evangelii, assidua sollicitudo aliarum Ecclesiarum Orientalium eum tenebat, et avocabat ab Occidente Hierosolymam, ubi per id tempus non levis erat seclitio ex circumcissione exorta inter fideles; quapropter ad conciliandam Ecclesiam concordiam, Petrus Hierosolymam reversus est: Romæ vicarium, vel vicarios relinquens, qui, se absente, gregem Dominicum conservare et propagare in dies possent. Controversiis interim Orientalibus in concilio Hierosolymitano compositis, totum Claudii imperatoris tempus Petrus in Oriente se continuit, donec anno Christi 56, Neronis imperatoris I, Nerone Claudio Cesare Augusto, et L. Antistio Vetere coss., Urbem longo post tempore reversus, Ecclesiam in ea revisit, et denuo suis sanctis concionibus confortavit et ampliavit; nam antea non licuit suam sedem repetere, vetante Claudii edicto, qui Judæos omnes Roma expulerat; quod tamen ipsius obitu spirarat.

Linea 5. — *Hic scripsit duas Epistolas, quæ catholica nominantur.* Scripsit Petrus Romæ existens, quam ob idololatriam et immensa scelera, Babylonem vocat, duas Epistolas: priorem, per Silvanum fidelem fratrem Ecclesie Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ et Bithyniæ, secundo Neronis anno, Marco evangelista in ejus comitatu manente; posteriorem vero ejusdem 12 Neronis anno, cum a Deo sibi esset ejus obitus, et martyrium proxime subeundum, patefactum. Catholicæ autem ex Epistolæ dicuntur, quasi universales, quod non uni populo aut genti, sed multis ac diversis fuerint scriptæ, sicut Isidorus Orig. lib. vi, c. 2, testatur; inter Scripturas autem sacras, et canonicas hæc duæ Epistolæ reponuntur. Nam alii libri sex: *Prædicatione, Evangelium, Actus, Revelatio, Doctrina, Judicium*, nomine Petri inscripti, apocryphi, spurii, et falso apostolorum Principi tribuuntur. Eam, quæ dicitur Petri, *Apocalypsim*, ut subditiam et illegitimam a veteribus indicatam, apud Palestinos tamen in ecclesiis quibusdam semel quotannis in die Parasceves aliquando legi solitam invenimus. (*Niceph. l. xii, c. 34.*)

Linea 6. — *Et Evangelium Marci, quia Marcus adjutor ejus fuit, et filius ejus de baptismo.* Marcus, Petri discipulus, et sectator, et in baptismo filius, Evangelium, quod ipse apostolorum Princeps prædicaverat, Romanorum hortatu et precibus Græce itidem conscripsit, seu, ut alii volunt, Latine, cujus ea lingua archetypum adversari putant veteris in Marcianis Thesauris. Syri omnes huic rei fidem faciunt; et ratio suadet ut non aliâ, quam Latina lingua Evangelium in usum Latinis futurum conscriberetur. Alterutrum horum sit; ex Papia et Clemente, lib. vi, recitat Eusebius (*Hist. lib. ii, c. 14*), B. Petrum Spiritu sancto revelante, ut intellexit opus editum a Marco, auctoritate illud sua ratum habuisse, et confirmasse, quod in Ecclesia passim perlegeretur. Quibus clarum efficitur, Petro adhuc superstitè, Marcum non tam suum, quam Petri Evangelium Romæ, et conscripsisse, et publicasse: sicut et Lucam, quinto Neronis anno, ibidem, paulo post biennium a Cesare absolutum, librum *Actus apostolorum* inscriptum edidisse.

Linea 10. — *Hic martyrio cum Paulo coronatur.* Tertio decimo igitur Neronis anno et Christi 68, aliquot ante passionem diebus, Petrus carceri cum Paulo, et vinculis mancipati, falsis accusationibus delati, tyranni capitalem tolerare sententiam; alligati prius, et virgis cæsi, ut mos Romanis inoleverat, præsertim crimine, quod illis impietatis obiciebatur. Paulus, quod Romanus et nobilis, capite truncatur ad aquas Salvias extra Portam Trigemi-

nam, tertio ab Urbe milliario. Petrus, quod plebeus et vilioris conditionis haberetur, crucis morte damnatur eodem 13 Neronis anno, eodem die III, inquam, Kal. Julii: quæ incidit tunc die Mercurii, 29 Junii, C. Fonteio Capitone, et C. Julio Rufo coss. Quod genus mortis, Christus Petro non solum Urbe excedenti, sed tunc etiam, cum Ecclesiam illi gubernandam tradidit, prædixit. *Cum senueris*, inquit, *extendes manus tuas, et alius te cinget, et duclt quod tu non vis* (*Joan. xxi, 18*). Addit Joannes: *Hoc autem dixit, significans quæ morte esset clarificaturus Deum* (*Ibid., v. 19*). Rogavit Petrus carnifices ne similiter atque Dominus cruci affigeretur, sed contrario et inverso modo, veritus, ut est verisimile, ne eadem passio eundem sibi ab insipientibus honorem conciliaret. Et ideo impetravit ut manus inferius, superius autem pedes affigerentur.

Linea 11. — *Juxta locum ubi crucifixus est.* Supplicii locus, summitas Janiculi, seu Vaticani montis fuit imminens naumachiæ Neronis inferius juxta Tiberim sita: ubi nunc magnificentum templum superstructum, Petri Montis aurei insignium titulo, ubi puram et immaculatam suam animam in manus Dei deposuit. Clemens ejus discipulus, et episcopus, cum maxime venerandum et sanctum ejus corpus magnificè composuisset in ima Vaticani parte, in qua Neronis horti erant, et circus cum obelisco, juxta Apollonis templum, sepelivit. Ubi nunc etiam quiescit basilica illustrissima a Constantino Maximo imperatore in honorem ejusdem ibidem fundata, totius Christiani orbis cultu et frequentia celebrima.

Linea 13. — *Hic fecit ordinationes per menses Decembrios.* Fecit B. Petrus ordinationes plures per mensem Decembrem, episcoporum per dioceses quinquaginta trium, et in urbe Roma presbyterorum decem, diaconorum septem: in his fuere episcopi Linus, Cletus, Clemens, Apollinaris, Marcus, Heriagoras, et alii; presbyteri Anacletus, et Evaristus, postea Romani pontifices.

PAGII.

Linea 6. — *Duas epistolas.* (Pagius Junior num. 11 et 12.) Duas sanctus Petrus scripsit Epistolas, quæ catholicæ nominantur. De priori nulla unquam dubitatio fuit; de posteriori propter styli dissonantiam nonnulla apud aliquos ambiguitas existit: sed si quis prioris Epistolæ styllum penitus inspiciat, non multum dissidere a stylo posterioris, facile animadvertet, atque id etiam Magdeburgenses fatentur. Utramque certe Epistolam et canonicam, et sancti Petri esse, Ecclesia docuit in conciliis Laodiceno, Carthaginensi tertio, Florentino et Tridentino. Evangelium sancti Marci a quibusdam sancti Petri dicitur, quia, ut scribit sanctus Hieronymus, Marcus auditor ejus et interpret; rogatus a fratribus, illud scripsit, juxta quod Petrum referentem audierat: quod cum Petrus audisset, probavit, et Ecclesiæ legendum sua auctoritate dedit: ita Hieronymus in lib. de Script. ecclesiast. in Marco.

Sanctus doctor ibidem in Petro multos alios libros sub ejus nomine scriptos fuisse commemorat: nempe unum, qui Auctarium ejus inscribitur; alium Evangelii; tertium Prædicationis; quartum Apocalypseos; quintum Judicii; sed eos omnes inter apocryphas Scripturas reputari ibidem asserit. Præterea in Auctario bibliothecæ Patrum exstat liturgia, seu missa apostolica, quam ex codice manuscripto cardinalis Sireti Petri inscriptione insignitam, Græce et Latine edidit circa finem sæculi decimi sexti Guilelmus Lindanus Ruremundensis episcopus; sed eam supposititiam esse ostendit cardinalis Bona lib. 1 Rerum liturgicarum, cap. 8, cum in ea reperiantur quædam orationes ex libro Sacramentorum sancti Gregorii Magni, et consarcinata sit ex missa Latina, et ex liturgiis Jacobi, Basilii et Chrysostomi. Quibus, aliisque rationibus rite perpensis,

suspiciatur eam scriptam fuisse eodem saeculo de-
cimo sexto a quodam sacerdote Italo Graeco, qui ei
Petri nomen praefixit, vel quia canon Romanae
Ecclesiae, cuius Petrus fundator fuit, praecipua
ejus pars est, velut ei, tanti nominis interpositione,
auctoritatem conciliaret. De translatione corporum
SS. Petri et Pauli lege dicenda in Sixto II.

Linea 6. — *Et Evangelium Marci.* (Pag. Num. 6.)
Romae existens sanctus Petrus sanctum Marcum in
Aegyptum destinavit, ubi Ecclesiam Alexandrinam
fundavit. Sanctus quippe Epiphanius haeresi 51 scri-
bit: Post Matthaeum secutus est Marcus, jussus a san-
cto Petro Romae Evangelium edere: et ubi scripsisset,
mittitur a sancto Petro in Aegyptiorum regionem.
Primum Alexandrinum episcopum fuisse Marcum
asserit Eusebius lib. II, cap. 24, his verbis: Interea
Nerone octavum imperii annum agente, primus
post Marcum evangelistam Alexandrinae Ecclesiae
administrationem suscepit Anianus. Idem Eusebius
laudatus cap. 16 et 17, agit de institutione Alexan-
drinae Ecclesiae a sancto Marco, et de moribus
Christianorum, quos ipse formaverat; et cap. 15 ait,
sanctum Marcum, fidelium Romae existentium hor-
tatu, Evangelium scripsisse: quod cum Petrus per
revelationem sancti Spiritus cognovisset, delectatus
ardenti hominum studio, librum illum auctori-
tate sua comprobasse dicitur, ut deinceps in
Ecclesiae legeretur. Ideo autem Ecclesia Alexandrina
primum locum post Romanam obtinuit, quia Marcus
eamdem, Petri nomine id statuentis, exiit, quod
testatur Gelasius papa in decreto de libris apocry-
phis; secunda autem sedes, inquit, apud Alexan-
driam, beati Petri nomine, a Marco ejus discipulo
et Evangelista consecrata est: ipse enim a Petro
apostolo in Aegyptum directus verbum veritatis
praedicavit, et martyrium consummavit.

Linea 10. — *Martyrium cum Paulo coronatur.* (Pag.
Num. 9 et 10.) Simonem Magum Romae fuisse, et
ob artes magicas summo in honore habitum refer-
runt Justinus martyr Apologia 2, et Irenaeus lib. I
adversus haereticos, cap. 20. Hunc, ut prodit Arno-
bius lib. II adversus Gentes, pag. 23, Ecclesiam
vehementer capturbantem, praecipuis prostravit san-
ctus Petrus: Cum enim Simon magicis artibus, ut
se Deum probaret, quibus suffultus daemoniis evol-
lisset, orationibus apostolorum Petri et Pauli fu-
gatis demonibus, delapsus in terram, populo spec-
tante disruptus est. Acta sanctorum Petri et Pauli
ex Graecis translata, a Lippomano et Surio ad diem
29 Junij edita, habent sanctos apostolos Christiana
fide imbuisse duas feminas, Neronis imperatoris
pellices, quae deinceps pudice vivere stauerunt.
Parte alia, cum Nero Romam incendi jussisset, ob
idque in odium omnium venisset, abolendo rumori,
inquit Tacitus lib. XV Annal., crimen coniecit in
Christianos, eosque hac de causa quaesitissimis
penis affecit.

Qua re (id est miraculis, et conversionibus quae
per Petrum et Paulum fiebant) ad Neronem delata...
primus omnium persecutus Dei servos Petrum cruci
affixit, et Paulum interfecit, subdit Lactantius lau-
datus. Martyrium illud contigit Nerva et Vestino
consulibus, ut legitur in Catalogo veterum ponti-
ficum, ideoque anno Christi sexagesimo quinto.
Baronius quidem sanctorum apostolorum martyrium
differt in annum Christi sexagesimum septimum,
quem ipse vocat sexagesimum nonum, atque suam
sententiam gravissimos habere assertores, nimirum
Caium antiquum Theologum, Zephirinum Romanum
pontificem, et Dionysium Corinthiorum episcopum;
quos omnes citans Metaphrastes apud Surium die
29 Junij iisdem astipulatur atque concordat, dum,
anno trigesimo sexto post Passionem Domini, eos
necatos affirmat. Ita Baronius. Sed hinc potius
nostra sententia confirmatur. Antiqui enim, ut su-
perius diximus, Christum duobus Geminis consuli-
bus, ideoque anno aerae Christianae vigesimo nono

A passum arbitrati sunt; a quo anno ad sexagesimum
quintum, triginta sex effluxere. Ab eo computo non
dissentunt Hieronymus de scriptoribus ecclesiasti-
cis, tam in Elogio divi Petri, quam divi Pauli; Pon-
tificale Romanum, Chrysostomus, Isidorus, Beda,
Rabanus, Nicephorus, aliique, tradentes Petrum et
Paulum, triginta septem annis post Passionem
Christi elapsis, martyrio coronatos esse; nam hi
utrumque extremum annum incompletum pro com-
pleto numerant, in quo solum a prioribus differunt.
Passi sunt autem die vigesima nona Junii, qua in
omnibus fere Martyrologiis eorum memoria recolitur,
et quidem in prima Ecclesiae persecutione a
Nerone imperatore excitata.

SOMMIER.

Linea 4. — *Apostolus et Princeps apostolorum.*
Character iste distinctus in auctoritate pastorali
beati Petri complectitur duo attributa, quibus ejus-
dem natura constat: nempe *extensionem*, quae nullo
limite circumscribitur, et fideles quotquot in orbe
universo sunt, Christo Domino ita pronuntiante,
colligit sub uno pastore (Joan. x, 16), ut fiat unum
ovile, et unus pastor. Attributum alterum est *excel-
lentia potestatis* ac directionis in pastore universali,
qui ovium in censu cum obtineat ipsos pastores, tali
tantaque vigilantia et regendi vi pollere debet, ut
omnimoda cum securitate grex illum subsequi va-
leat. Id ut contingat, necessarium est ut illius vox,
ac directio sint *veritas et rectitudo*: quae si deessent,
perperam cura gregis illi concederetur: et plus pe-
riculi immineret gregi ita constituto sub uno pasto-
re, quam relictis ovibus sub ducatu plurium dire-
ctorum, a se invicem non dependentium. Nam si
unus exorbitans auctor gregi fieret erroris, alii pas-
sent oves palantes opportune reducere in rectam viam.
Attamen certum est, finem a Jesu Christo proposi-
tum in sede una constituenda ceteris omnibus praecel-
lente, unoque pontifice summo in Ecclesia decla-
rando, fuisse *unitatem*, et consequenter *veritatem*,
sine qua unitas neque esse neque intelligi unquam
potest. Multi vero ductores non subordinati diutius
sociari invicem nequaquam possunt. Inle vero ef-
fectum est ut illa unitas, quae reperitur in sola Eccle-
sia catholica, habita semper fuerit medium tutissi-
mum ipsius conservandae. Quicumque igitur hac in
Ecclesia centrum est *unitatis*, sit et *veritatis* necesse
est, quod in idem incidit, etc. Character pastoris
supremi et universalis est, ut infallibilis sit in grege
universo pascendo, cum nullus ipsi superior ad eum
dirigendum sit constitutus, praeter ipsum Christum
Jesum, illi dicentem citra facultatem ullam censuram
ac potestatis ab altero supra ipsum exercendae:
Pasce agnos meos; pasce oves meas (Joan. xxi, 16,
17); quoadmodum antea illi dixerat: *Tu es Petrus,*
et super hanc petram aedificabo Ecclesiam
meam; et tibi dabo claves regni caelorum (Math.
xvi, 18, 19); et: *Rogavi pro te, Petre, ut non defi-
cias fides tua; et tu aliquando conversus confirma*
fratres tuos (Luc. xxii, 32). Talia sunt fundamenta
immobilia, super quae constat in Ecclesia catholica
stabilitum esse orinatum, et ceteras dotes Roma-
nae sedis.

Linea 6. — *Duas Epistolas.* Ex verbis prioris
Epistolae colligit Sommier ordinem Ecclesiarum jam
constitutum sub Petro, cum ad eas scriberet pag.
44, haec adnotans. Ipse S. Petrus denotat ordinem
et characterem Ecclesiarum ad quas scribit suam
priorem Epistolam, juxta ordinem quem provinciae
ab ipso nominatae in Romano imperio obtinebant:
*Petrus apostolus Jesu Christi electis advenis disper-
sionibus Ponti, Galatiae, Cappadociae, Asiae, et Bithy-
niae.* Amasia erat metropolis Ponti, Ancyra Galatiae,
Caesarea Cappadociae, Ephesus Asiae, Nicomedia Bi-
thyniae. Septem Ecclesiae, a quas Joannes dirigit
suam Apocalypsim, scilicet Ephesus, Smyrna, Per-
gamus, Thyatira, Sardes, Philadelphia et Laodicea,

erant metropoles in Asia minori. Et S. Paulus ad Titum discipulum scribens, quem episcopum constituerat in Creta insula, una ex provinciis Macedoniae sub Romano imperio, ejus metropolis erat Gortyna, eidem praecipit ut episcopos constituat per civitates, sicut et ego, inquit, disposui tibi (Tit. 1, 5). Constat jam ex S. Scriptura, inter caetera jura superiorum sedium id recognosci etiam aetate apostolica, ut inferiorum sedium episcopos constituerent.

Linea 8. — *Ejus testimonio sibi firmata.* Ibidem auctores orthodoxi (nempe SS. Patres, alique auctores Ecclesiastici, quos supra indicavit) inhaerentes auctoritati Jesu Christi, testantis se non venisse solvere legem, sed adimplere, nec non verbis ejus Apostoli docentis, omnia quae sub lege contingebant figuram esse rerum adimplendarum sub Evangelio, decernunt pariter, a Deo constitutum pontificatum Veteris Testamenti adumbratum esse, ac veluti delineatum rudimentum pontificatus erigendi in Novo. Sub priori foedere modis pluribus revelationes suas Deus aperiebat: aliquando per organum vocis, ejus verba audiebantur, licet ejus qui proferret species non videretur, quemadmodum in monte Sinai, et ad locum tabernaculi, ac subinde templi nuncupati Sancta sanctorum; aliquando per ministerium summi pontificis induti ornamento illius proprio ac singulari; aliquando per prophetas, aliosque viros divinitus inspiratos. Ut autem revelationes, quae fidem complectebantur, et mores ab Israelitis observandos, redderentur immunes ab omni labe et corruptione, quam lapsus temporis, et opinionum humanarum vicissitudo rebus caeteris inferre solet, constituerat in Israele sedem, ac tribunal fixum, ac supremum, quod arbitrum foret omnium pertinentium ad religionem, ad verum sensum legum suarum hominibus aperiendum, et ad absolute decidendum de omnibus controversiis. Si difficile, et ambiguum apud te judicium esse perspexeris, etc. (Deut. xvii, 8 seqq.)

Linea 4. — *Cathedram episcopatus.* In Novo Testamento veritas rerum perfecte respondet hisce figuris Antiqui, etc. Quemadmodum sub priori illo foedere nunquam defuit tribunal certum constantis institutionis ad verum sensum revelationum aperiendum, et ad pronuntiandam sententiam definitivam in causis ad religionem pertinentibus; ita prorsus hoc tempore novi foederis suprema sedes in Ecclesia erecta est, ejus a iudicis provocare non licet; *Quidquid ligaveris; ejus decisiones sunt irrevocabiles: Confirma fratres tuos; ejus directio universalis est, ac securi: Paece agnos meos, paece ores meas.*

Ad lectiones codicum Fræheri A et B, et trium Fabrotii, Reg. et Th. et ad ea verba: Post ejus Passionem (Christi) anno sequenti tenuit Petrus apostolus in partibus Orientis cathedram annis 4; deinde anno Domini 38 venit Antiochiam, ubi sedit annis 7, dies 8; deinde venit Romam ubi sedit annis 25, mens. 7, dies 8, adhiberi possunt ex Sommer. Historia dogm. S. sedis, pag. 48 et 58, sequentes notae.

Tempus appetebat, a divina Providentia constitutum fundationi Ecclesiae Romanae. S. Petrus iter illuc instituit, et visitans Ecclesias eo in itinere occurrentes, dedit episcopos Caesareae in Palaestina, Sidoni, Beritho, Byblio, Tripoli Syriae et Laodicæ, aliisque locis, quae antiquis a Scripturis observata sunt in monumentis vetustissimis consignata. Secundum hæc revisit suam Antiochenam Ecclesiam, unde perrexit in Cappadociam, Galatiam, Pontum, et Bithyniam, ubique constituit episcopos. Fundavit etiam plerasque Thraciae Ecclesias, inter quas Byzantinam, quae subinde inclaruit nomine Constantinopolitanae assumpto. Hæc memorata reperimus in epistola Agapeti papae ad Petrum Hierosolymitanum: ejus testimonium eo est venerabilius et solidius, quod adhibitum invenitur in quinta synodo

oecumenica Constantinopoli celebrata (Act. II in fine): Et hoc dignitati suae addere credimus, quod a temporibus Petri apostoli nullum alium unquam Orientalis Ecclesiae suscepit episcopum, manibus nostrae sedis ordinatum. Et laesitas, vel ad demonstrationem laudis ipsius, vel ad destructionem inimicorum instans res tanta pervenit, ut illis ipse similis esse videatur, quos in his quandoque partibus ipsius apostolorum primi electio ordinavit. Et pag. 53, laudati auctores hæc addam.

Noscere quispiam cupiet Ecclesias, quas Antiocheno patriarchatui beatus Petrus subjecerit. Dicimus generatim, Orientem illi subdidisse, quemadmodum subditurus erat Romano patriarchatui Occidentem, et Aquilonem, et Alexandrinum meridionalem terrae partem. Id vero haberi non debet inanis suppositio, sed facti verax historia, ejus evidentiam insecuta tempora elucidarunt. Quae Nicæano ex concilio desumitur; cum testetur divisionis antiquitatem; demonstrat ab eo processisse, per quem tres illae sedes fundatae sunt. Universos enim criticos provocare licet ad auctorem, seu fundatorem diversum a Petro nobis ostendendum. Nicæano igitur concilio ratum fuisse habitum, ut Antiocheni patriarchatus ditio esset Oriens, antiquorum nemo dubitavit. S. Hieronymus Joanni Hierosolymitano id exprobrat, quod cum inter episcopos Palaestinae ipse censeretur, cognitionem causa: ecclesiasticae deferri curasset ad episcopum Alexandrinum: ad quem iudicium illud non pertinebat, cum directe ad Caesareensem metropolitam spectaret, et inde appellare oporteret ad patriarcham Antiochenum. Tui qui regulas quaeris ecclesiasticas (inquit S. doctor ep. 60) et Nicæni concilii canonibus uteris; responde mihi, ad Alexandrinum episcopum Palaestina quid pertinet? Ni fallor hoc ibi decernitur, ut Palaestina metropolis Caesarea sit, et totius Orientis Antiochia, Innocentius I scribens ad Alexandrum episcopum Antiochenum declarat, Revolventes itaque auctoritatem Nicæni synodi, quae unam omnium per orbem terrarum explicat mentem sacerdotum, quae censuit de Antiochena Ecclesia cunctis fidelibus, ne dicam sacerdotibus esse necessarium custodire, quam super diocesim suam, non super aliquam provinciam recognoscimus constitutam. Et pag. 54 ait;

Orientis nomine, de quo hic sermo est, intelligitur universitas quidecim provinciarum, quae postmodum relatae sunt sub nomenclatura dioceseseos Orientis in notitiam imperii Romani, quarum regimen administrabat per magistratum ab imperatore constitutum, ut resideret Antiochia, donatum titulo praefecti praetorio Orientis. Sunt autem hæ provinciae, Syriae duae, totidem Palaestinae, et Phoeniciae, Ciliciae pariter duae, Armenia, Cyprus insula, Arabia, Isauria, Euphratensis, Osrhoena, et Mesopotamia. Hæc divisio dioceseseos Orientalis peracta est ante Honorii et Arcadii aetatem. Sub ditioe patriarchae Antiocheni habebantur etiam nationes Orientales extra fines Romani imperii constitutae, ejus jurisdictioni extendebatur pro modo augmenti Ecclesiarum, quae subinde ibi fundabantur. Scriptor Orientalis undecimi saeculi refert ejus auctoritati paruisse Parthos, Medos, Persas, usque ad Indos. Est autem Nilus archimandrita apud Allatium in opere de consensu Ecclesiae Orient. et Occid. Nec desunt qui credant exarchatus Ponti, Asiae et Thraciae primis Ecclesiae temporibus paruisse jurisdictioni sedis Antiochena. (Cabassut. Not. Eccl., saecul. II, dissert. 14, num. 3.) Alii affirmant has dioceses fuisse autocephalas, nulli patriarchatui subjectas, cum singulis metropolitae praecipuus sive primas praefectus fuisset independens, et auctus jurisdictione quadam patriarchali. Cappadociae in Ponto Caesareensis, Asiae minori Ephesinus, Thraciae Heracleensis, antequam Constantinopolis erecta fuisset in patriarchatum. Nempe istae sunt, inquit, metropoles illae praecæ-

teris illustres, de quibus Nicæna synodus loquitur A canone sexto : ubi, post asserta jura sua vetera tribus patriarchalibus Ecclesiis Romæ, Alexandriæ, Antiochiæ, declarat apud cæteras provincias honorem suum unicuique servandum Ecclesiæ. Vide *Lupum in 6 can. concil. Nicæni, et pag. 89* : de Occidentalibus Ecclesiis in patriarchatu Romano fundatis a D. Petro ita scribit, postquam Marcum ablegasse narravit Alexandriam. Eodem tempore B. Petrus (inquit) alios discipulos transmisit in diversas provincias, meridionales, occidentales, et boreales, ut ibi Ecclesias fundarent, cum sit manifestum, ait Innoc. I epist. 4 ad Decent. : « In omnem Italiam, Gallias, Hispanias, Africam, Siciliam, insulasque interjacentes nullum hominum instituisse Ecclesias, nisi eos quos venerabilis Petrus apostolus aut ejus successores constituerunt sacerdotes. Aut legant, si in provinciis alius apostolorum invenitur, aut legitur docuisse. » Distincte attamen haud constat, quænam fuerint Ecclesiæ certæ a S. Petro constitutæ, aetate ipsius ab ejusdem discipulis fundatæ in provinciis occidentalis imperii. Sunt vero quarum de origine ab eo repetenda fama precrebuit verosimilior ex quæ sequuntur. In Italia : Capua, Neapolis, Anxur, Æqua, Nepete, Fesulæ Luca, Ravenna, Verona, Patavium, Ticinum, Aquileia. In Gallias : Lemovicensis, Tolosana, Burdegalensis, Rhemensis, Arelatensis, Senonensis, Cenomanum, Vienna, Catalaunium, Burdegala, Alvernia, Santones, Tungri, Treviri, Colonia, Moguntia.

Hispanis tribuntur episcopi Torquatus, Ctesiphon, Secundus, alique : Germanis Eucherius, Ægistus, et Maricanus. Siculis Pancratius, Marcianus, Beryllus, et Philippus. Fertur etiam in Britannicas insulas sub B. Petro Evangelium penetrasse : quod admodum probabile censeri debet, cum Claudii Cæsaris Britannica acquisitio liberum aditum ad easdem insulas præconibus fidei aperuisset.

II. SANCTUS LINUS.

ANNO CHRISTI 69. NERONIS IMP. 13.

2 *Linus, natione Italus, regionis Tusciæ, ex patre Herculano, sedit annos quindecim, menses tres, dies duodecim. Fuit autem a temporibus Neronis, a Consulatu Saturnini et Scipionis et usque ad Capitonem et Rufum b consules. Martyrio coronatur. Hic ex præcepto beati Petri constituit ut mulier in ecclesiam 3 velato capite introiret. Hic fecit ordinationes duas; episcopos xv, presbyteros xviii. Qui sepultus est juxta corpus beati Petri in Vaticano, sub die nono Kalendas Octobrias.*

CATALOGUS SUB LIBERIO.

Linus annis duodecim mensibus iv, diebus xii. Fuit temporibus Neronis a consulatu Saturnini et Scipionis, usque Capitone et Rufo.

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

a B m. 2, d. 23. b B, Galbæ Othonis, Vitellii et Vespas. a Coss. Fonteii et Rufi, usque ad Commodum et Priacum.

VARIÆ LECTIONES.

Apud Fabrotium ex codicibus Regio, Mazarino et Thuano.

Num. 2, lin. 4, de regione Tusciæ. lin. 2, consules. Hic ex pr. lin. 5, pr. 18 : hic martyrio coronatus est, et sepultus j. c.

Ex alio cod. Thuano.

Lin. 1, sedit ann. 11 menses 3. lin. 4, in ecclesiam.

Apud Hostenium et Schelestratium.

Lin. 1, Vatic. et duo Flor., annos xi.

NOTÆ VARIORUM.

ALTASERRA.

Linea 4. — *Hic ex præcepto beati Petri constituit ut mulier in ecclesiam velato capite introiret.* A Petro memoratur hic institutum, ut mulieres velato capite sint in ecclesia, quo pudori sexus consulatur. Idem a Paulo præceptum (1 Cor. xi) ut mulier oret velato capite, quasi momente natura, quæ capillos dedit mulieri *ἀντὶ περιβολαίου, pro velamine.* Apostolicæ institutionis fuit, ut mulieribus locus tabulato distinctus a viris esset in ecclesia. Joan. Chrysostom. in Matth. homil. 74 : *Ἐχρῆν μὲν οὖν ἔνδον ἔχειν τὸ πῆχος τὸ διαίτηρον ἡμᾶς τῶν γυναικῶν. Oportebat quidem in-
tèriore pariete a mulieribus separari.* Augustin. de Civitate. Dei libr. xxii, cap. 8 : « Admonetur in somnis appropinquante Pascha, ut in parte feminarum observanti ad baptisterium, quæcunque illi baptizata

B primitus occurrisset, signaret ei locum signo crucis Christi. » Anastas. in Sergio : « Hic fecit imaginem beati Petri apostoli, quæ est in parte mulierum. » Idem in Gregorio III : « Hic fecit oratorium intra eandem basilicam, juxta arcum principale. » parte virorum. » Idem in Adriano I : « Et rugas in presbyterio a parte virorum et mulierum ex argento purissimo. » Idem in Leone III : « Simulque ut columnas tornatiles, tam in ingressu corporis dextra lavaque ex parte virorum ac mulierum. » Dicitis etiam virginibus proprius locus erat in ecclesia. Ambros. ad Virgin. lapsam cap. 6. « Nonne vel illum locum tabulis separatum, in quo in ecclesia stabas, recordari debuisti, ad quem religiose matronæ et nobiles certatim currebant tua oscula petentes, quæ sanctiones et meliores te erant? »

BENCINI.

Linea 1. — LINUS. De Petri successore gravis controversia, de qua in opere chronologico plura occurrunt animadvertenda. Interim hæc successio mutanda, nisi evidens in contrarium ratio suadeat, ex libro Pontificali, per quam reservata est vetustissimorum catalogorum memoria. Catalogi vero speciatim qui representabant originem apostolicam, ac fundationem, et perseverantem successionem, cum in primitiva Ecclesia essent veritatis argumentum, sedulo custodiebantur: et si reliquæ Ecclesiæ de istiusmodi censu gloriabantur, multo magis id de Romana Ecclesia asserendum, ubi cathedra episcopatus collata, et origo necessaria, utpote prior veræ Ecclesiæ dos, et in successoribus cathedra perseverans; cum cathedra nequeat esse ex Optato, in quo etiam Donatistæ conveniebant, *ubi non sederit episcopus*. Ecclesiæ itaque inter reliqua ampliori cura census episcoporum, ut deferrent ad subsidium veritatis, accuratissime custodiebant; cathedra vero Romana ad originem necessariam ostendam. Cyprianus inde Cornelio scribens de Africanarum Ecclesiarum constantia, et zelo in rejiciendis schismaticorum conatibus, et litteris Novatiani, et recognitione pontificatus legitime facti, duo conjungit, et recognitionem *ordinationis* legitime, et *originem necessariam*. Ordinatio respiciebat successionem cathedræ perseverantem: origo necessaria Petri cathedram, priorem veræ Ecclesiæ dotem tunc ab universis habitam. Scribit itaque epist. 68: « Sic etiam nunc episcopatus tui, et veritas pariter, et dignitas apertissima luce, et manifestissima, firmissima comprobatione fundata est: ut ex rescriptis collegarum nostrorum, qui ad nos litteras inde fecerunt, et ex relatione, ac testimoniis coepiscoporum Pompeii, et Stephani, et Caldonii, ac Fortunati ordinationis tuæ, et origo necessaria, et ratio justa, et gloriosa quoque innocentia ab omnibus nosceretur. » Et paulo ante de quibusdam episcopis a Novatianis circumventis dixerat. « Scimus nos hortatos esse, ut Ecclesiæ catholicæ radicem, et matricem agnoscerent, et tenerent. » Radix, et origo necessaria in cathedra Petri erat agnoscenda, et retinenda cum successore Cornelio communi. Hinc constat debuisse Romanam Ecclesiam diligentissime retinere episcoporum successionem, ex qua sicuti ex origine vera Ecclesia dignoscebatur. Reliquæ Ecclesiæ, maxime quæ de fundatione apostolica gloriabantur, hos census deferebant; ac successio non interrupta habebatur veluti veritatis argumentum. Ad hos census remittit Irenæus l. III, c. 3: « Traditionem itaque apostolorum in toto mundo manifestatam, in omni Ecclesia adest prospicere omnibus qui vera volunt audire: et habemus adnumerare eos, qui ab apostolis instituti sunt episcopi in Ecclesiis, et successores eorum usque ad nos, qui nihil tale docuerunt. » Hæreticorum conventicula eo etiam titulo Tertullianus proscindit ex defectu originis et successionis, dum ita eosdem compellat. *Edant ergo origines Ecclesiarum suarum: evolvant ordinem episcoporum suorum, ita per successionem ab initio decurrentem, ut primus ille episcopus aliquem ex apostolis, vel apostolicis viris, qui tamen cum apostolis perseveravit, habuerit auctorem et antecessorem.* Hinc Hegesippus, apud Euseb. l. IV, c. 22, itinere suscepto nobiliores Ecclesias perlustrans, duo in illis adnotavit, episcoporum successionem ab apostolica institutione descendentem, puritatemque dogmatum ab eisdem Ecclesiis custoditam. Ita enim suam narrationem profert: « In singulis autem Episcoporum successionibus, et per singulas urbes eadem manent, quæ per legem, et prophetas, et a Domino prædicata sunt. » Et de Corinthiorum Ecclesia sic eam commendat. « Et Corinthiorum quidem Ecclesia in recta fide permansit usque ad primum ejusdem loci episcopum. Quo cum familiariter collocutus sum dum Romam na-

A vigarem. » Aliquibus aliis recensitis, cum de Hierosolymitana, observat hanc virginem compellatam, quia a priori episcopo usque ad ea tempora nullus sederit errore quoque sæclatus. « Et Ecclesiam quidem hactenus virginem vocabant, propter eam quod vanis sermonibus nondum corrupta foret. » Episcoporum vero successionem et ordinem deinde numerans, addit: *Series, quæ in archivis illius Ecclesiæ servantur, ostendunt.* Quo loco, et testimonio colligitur, varios fuisse catalogos, qui in Ecclesiæ Hierosolymitanæ archivis custodiebantur, et ad ostendam successionem proferebantur. Unde lux affertur dictis synodi Mopsuestenæ in causa Theodori olim illius urbis antistitis, quæ expensa est in synodo v in tom. III Concil., pag. 526. Refertur enim in actis, quod *Joannes presbyter et cimiliarcha* a synodi Patribus compellatus ad tradendos catalogos episcoporum, eos ex armario sacrorum vasorum protulit inquires: « Secundum jussionem vestræ sanctitatis inter sacra vasa, quæ a me servantur, habentes diptycha ista protuli, et ad recitationem porrigo. Habeo et alios duos membranaceos quaterniones vetustiores istis qui nunc sunt, et recitantur. » Diptycha enim ex tabulis erant, et alia in chartis, utraque protulit Joannes. Quid continerent varia illa diptycha sic declarant in sequente interlocutione Patres: « Recitentur sacra diptycha, quæ declarant sanctæ memoriæ commemorationem sacerdotum istius Mopsuestenæ civitatis, ex quo immaculata et orthodoxa fides prædicatur usque ad hunc sacerdotem, qui in præsentem tertia decima indictione defunctus est. » Successiones itaque, et episcoporum series in qualibet civitate religiose servabantur, et hi varii erant catalogi, forsitan qui ordinationem, et qui obitum notarent, quod ultima laudata synodi Mopsuestenæ verba declarant: et in disceptationibus recursum factum, ut inde probationes desumerentur. Hinc in simili velitatione de ordine, et successione Romanorum pontificum robur addunt, quæ ex antiquis pontificum catalogis adducuntur.

C Linea 5. — *Hic fecit ordinationes duas.* Assignatur in Lino numerus ordinationum, dum duas tantum celebrasse dicitur, et quia S. Petrus plures habuit, dictum est *per menses Decembrios*. Cum vero episcoporum consecratio uno contextu conjungatur cum ordinatione presbyterorum et diaconorum, ne confusio oriatur, notandum, diem et mensem respicere presbyteros et diaconos; episcoporum etenim consecratio non alligabatur mensi, sed in qualibet anni Dominica celebrabatur. Unde interpunctio subintelligenda, ut constat ex aliis libri Pontificalis locis, in quibus rem sic esse explicandam certissime apparet. Et quidem in Joanne VI interpunctio est expressa: « Hic fecit ordinationem presbyterorum, seu diaconorum, id est presbyteros novem, diaconos duos. Fecit autem per diversa loca episcopos quindecim. » Clarius interpunctio, et varietas in consecrationibus denotatur in Sergio I: « Hic ordinavit per diversas provincias episcopos nonaginta septem. Fecit autem ordinationes duas per mensem Martii, presbyteros decem et octo, diaconos quatuor. » Et ante hos in codice Holsteniano in Sylvestro notantur, pag. 38, consecrationes diversis temporibus factæ, nullius mensis assignato nomine: « Episcopos per diversa loca diversis temporibus in urbe Roma 75. » Quod expressit in Leone II, et distinctius in Constantino, cujus ordinationes sic recenset. In suscepto Constantinopolitano itinere episcoporum consecrationes celebravit, de quibus sic (pag. 161): « Hic fecit ordinationes episcoporum in eundo, et redeundo per diversa loca episcopos duodecim. » Quæ ordinationes mensi alicui determinato assignari nequeunt. In fine vero pag. 163: « Hic fecit ordinationem unam, presbyteros decem, diaconos duos: episcopos per diversa loca numero sexaginta quatuor. » Et in Constantino antipapa: « Fe-

cit prædictus Constantinus apostolicæ sedis invasor ordinationem presbyterorum, seu diaconorum: presbyteros octo, diaconos quatuor; sed et episcopos in ipsius anni circulo, et unius mensis per diversa loca numero octo. Consecrationes porro episcoporum non in Sabbato, sed in Dominica factas, præter alia obvia monumenta, convincunt ipsiusmet Pontificalis libri verba in Zacharia, ubi Interamnensis antistitis consecrationem celebratam fuisse die Dominico traditur.

Episcopus quindecim. Numerus episcoporum a pontificibus consecratorum probat non una die Sabbati factas ordinationes, sed toto pontificatus tempore. Erat enim in primitiva Ecclesia consuetudo recepta, et servata, ut una die unus episcopus consecraretur. Unde inter alia crimina Chrysostomo imposita pro sententia depositionis ferenda, in synodo ad Quercum recensetur istud, nempe: *Quod una ordinatione quatuor simul episcopos creavit.* Porro multiplicitas episcoporum, quos ordinare consecrarent pontifices, uti in singulorum Vitis recenset liber Pontificalis, provenire poterat, et ex pontificio, et patriarchali jure, quos episcoporum ordinatio, aut consensus ab ipsis penderet. De pontificia auctoritate non est ambigendi locus. Petrus enim, uti Chrysostomus observat, jure primatus potuisset Matthiam apostolico collegio cooptare absque synodo (*Hom. III in acta*): « Quid an non licebat ipsi Petro eligere? licebat, et quidem maxime: verum id non fecit, ne cui videretur gratificari. » Hinc pontifici tribuebatur patriarcharum approbatio. Cum enim Nectarius, approbante licet synodo Constantinopolitana, in patriarcham regis urbis eligitur, quia pontifex electioni obstitit, eamque infirmari videret Theodosius senior, missis legatis confirmationem a Damaso ex postulat ex Bonifacio I in epist. ad episc. Epiri lecta in synodo Romana, in qua scribit (apud Holsten. in collect. Rom.): « Clementissimæ recordationis princeps Theodosius Nectarii ordinationem, propterea quia in nostra notione non esset, habere non existimans firmitatem, missis a latere suo aulicis cum episcopis, formatam huic a sede Romana dirigere regulariter deposcit, quæ ejus sacerdotium roboraret. » Auctoritate pontificia usus Agapeto in urbe Constantinopolitana Anthimum deponit, ac Memnam episcopum Constantinopolitanum ordinat. Jura hæc juxta *canonicum judicium* vindicata ab Agapeto (*tom. II Concil., pag. 4194*) expendit in libello oblato, probatoque in synodo Constantinopolitana sub Memna Marianus monachus. Et de eodem rediit sermo cum de schismate Acaciano sub Felice III, pontifici vero, uti Occidentis patriarchæ tribuendam auctoritatem consecrandi, aut confirmandi ejusdem tractus episcopos, præter alia Innocentius I probat in epistola ad Alexandrum Antiochenum, cum hæc potestas apostolicæ sedis exemplo tribuitur, etiam ex eo motivo; quod utraq; sedes a Petro sit fundata, concluditque: « Itaque arbitramur, frater charissime, ut sicut metropolitanos auctoritate ordinas singulari, sic et cæteros non sine permissu, conscientiaque tua sinas episcopos procreari. In quibus hunc modum recte servabis, ut longe positis litteris datis ordinari censeas ab his qui nunc eos suo tantum ordinant arbitrato; vicinos autem si existimas, ad manus impositionem tuæ gratiæ statuas pervenire. Quorum enim te maxime expectat cura, præcipuum tuum debent mereri judicium. » Aderat etiam in pontifice specialissima pro urbariis, et suburbicariis ecclesiis sollicitudo: ex quibus constat, quo modo episcoporum plurium ordinationes a singulis prioribus pontificibus celebrarentur etiam in primitiva Ecclesia.

BINI ET LABBEL.

(Ex BIN.) Linea 4. — *Constituit ut mulier velato capite.* Quod ab apostolo Paulo (*Epist. I ad Corinth. c. xi*) pie, sancte, et religiose constitutum

A est, ut femine non nisi aperto ac velato capite, ob angelorum, qui juxta expositionem S. Ambrosii sunt sacerdotes, reverentiam templum ingrediantur; hoc idem a Lino pontificis decreto firmatum esse, vel impie, vel ignoranter Magdeburgenses reprehendunt. Bellarminus lib. IV. de Rom. Pontifice c. 4. *Vide Baron. anno Christi 57, n. 84. et seqq. ubi pulchre de velandis mulieribus scribit.*

(Ex LAB.) Linea 5. — *Hic fecit ordinationes duas.* Absunt a C. II.

BLANCHINI

NOTÆ CHRONOLOGICÆ.

Annos undecim episcopatus, menses tres, dies duodecim attribuit B. Lino diximus supra pag. 87, et concordia universorum codicum comprobari. Catalogus Felicis IV, et quatuor illi ex codicibus Italicis, qui monumentis geminis Romane Ecclesiæ originem debent, totidem consignarunt. Antiquior catalogus sub Liberio exprimit quidem annos 12, sed vitium unitatis adjectæ detegunt consules ibidem recensiti, ex Saturnino et Scipione Christi 56, ad Capitonem et Rufum Christi 67, unde ex octo Coheretinis quatuor concordantes cum superioribus ostendunt, ad eos consules, et ad Italicorum numerum cum ipsis consonum, corrigenda esse quatuor exemplaria quæ 15 seu 7 pro 11 numerarunt. Quare ita si corrigantur ad fidem chronologiæ consularis, iidem in catalogis expressæ, et signatæ etiam in codicibus Occidentibus, quæ annos undecim recte assignat, menses tres, ac dies duodecim episcopatus beato Lino; omnium codicum testimonia cum veteris vetustissimis basilicorum consentire observavi.

Dixi annos episcopatus, non autem solius pontificatus maximi hæc in summa computari: ut manifestum sit ex annali Chronologia Petri paulo ante ordinata in fine notarum numeri primi: ubi ad annum Christi 56, Saturnino et Scipione consulibus, regressum S. Petri in Urbem sub initium imperii C. Neroniani (qui biennio ante ex die 15 Octobris patruo suo Claudio successerat, et Eusebio teste lib. II. hist. cap. 22, circa initia imperii clementis se gerbat in defensione S. Pauli recipienda) et ordinationem episcopalem S. Lini recensimus, secum fidem horum codicum, et catalogorum, necnon gravissimos auctores, videndos apud Schelestratium dissert. II, cap. 4, et Henschenium apud Labbeum tomo I Concil. general., exercit. 4, n. 51,

Romæ egisse Linum, dum Paulus secundam epistolam scriberet ad Timotheum, constat ex annotatione ejusdem nomine illi impertita: ubi etiam apostolus recenset Claudiam, quam Lini matrem fuisse complures auctores affirmant. Aliqui etiam colligunt ex epistola Ignatii martyris ad Trallianos, sectione VII, Linum in ordine diaconali ministrasse Apostolo gentium: licet alii dubitent, num illa periocha epistolæ Ignatiæ adjecta sit ætate æquivoca, eaque de causa ab editoribus recensetur cum interpolatis. Consulendus ea de re Cotellarus, tomo II, pag. 66. Si autem diaconi ministerium Paulo exhibuerit Linus, id reputandum est contigisse multo ante ipsius adventum in Urbem sub Nerone, cuius imperii anno secundo Lini promotionem ad episcopatum ordinem catalogus Liberianus consignat, Saturnino et Scipione cons. Occasio istius promotionis satis probabilis ab Henschenio statuitur Exercit. IV, num. 31, ut scilicet Petrus abante in dissitas Occidentis provincias non decesset qui vicariam potestatem Romani episcopi in Urbe administraret: sive etiam, ut Lino et Cleto insignitis characteribus episcopali, et Petrum apostolum coadjuvantibus in munere pontificali exercendo, jam tum induceretur moribus apostolicis illa consuetudo, quæ subinde relata fuit inter canones apostolicos, ut trium episcoporum ministerio consecrationes antistitum perficerentur quoties esset novus episcopus alicui Ecclesiæ tribuendus.

Martyrium S. Lini cum antiqua Martiologia

contingentorum annorum, inter quæ etiam Notherianum affigant diei 25 Septembris: sitque annus martyrii æræ Christi communis 67, Capitone et Rufo coss., uti Liberiano cum catalogo liber Pontificali inserite tradit, anno undecimo, mense tertio, die duodecimo ex quo fuerat ordinatus episcopus; ejus consecratio incidit ex hac putatione in diem 12 Junii anni 56 æræ communis, scilicet Sabbato, appetente Dominica. Sin autem dies undecim legendi sint cum codice 900 ferme annorum bibliothecæ Palatino-Vaticanæ superius relato opusculo v ex Schelestratjo, ipsa dies Dominica 13 Junii fuerit dies ordinationis. Sed retinere prestat numerum priorem Aierum 12, tot momentis confirmatum quot indicavimus pag. 87.

Nihil autem impedit quominus intelligatur Linus ordinatus die Dominica 13 Junii, quæ eodem anno fuit octava Pentecostes, cum Pascha incidit in diem 18 Aprilis. Nam infra videbimus in Callisto, num. 17, jejuniâ, quæ dicitur quatuor anni temporum, per eundem pontificem confirmata, ad nos pervenire ex apostolica ætate. Ibi autem vocatur *jejunium Sabbati*. Hic constituit jejuniâ die Sabbati ter in anno fieri, quando scilicet etiam ordinationes habeantur. Unde S. Leo Magnus toties in suis sermonibus post jejuniâ quartæ et sextæ feriæ, Sabbato vigilandum edicit apud S. Petrum: et quidem veteri more. Ab illis enim vigiliis Sabbati, quæ premisso jejuniâ aperiebant mysteria, epocha ordinationum repetebatur. Et cum Christiani cœtus fierent antelucano tempore, uti ex Plinii epistola ad Trajanum constat, licet ordinationes episcoporum ad diem Dominam haberentur inter oblationem sacrificii incruenti; attamen pertinere quodammodo videbantur ad diem illarum vigiliarum, unde cœperat convocatio fidelium ad eas peragendas. Ita vero celebris fuit secunda hebdomada mensis Junii indictione jejuniâ quatuor temporum, et ordinationibus cleri, ut apud nonnullas Ecclesias aliquando mos inoleverit nunquam ab illa hebdomada removendi utrumque illud officium: adeo ut post octavam Pentecostes non semel contingerit celebrari, quæ intra octavam fuerant peragenda ex vetustissima, et apostolica disciplina: donec vigilantia pontificum ea disciplina fuit restituta. Id observat eruditus explanator Sacramentarii Gregoriani Menardus, cujus verba mox afferam. Interim colligere possumus, sibi mutuo suffragari chronologiam, et historiam ordinationis, pontificatus, et martyrii B. Lini. Siquidem ex martyrio in vetustissimis tabulis Ecclesiæ consignato ad diem 25 Septembris, quemadmodum et in libro Pontificali signata est ejus depositio eadem die 1x Kal. Octob., et ex epocha episcopatus per annos 11, menses 3, dies 12 continuati, colligitur ordinatio ejusdem octava die Pentecostes; et ex hujusmodi ordinatione confirmatur traditio ab apostolica ætate ad nos descendens habentis stata jejuniâ quatuor temporum intra hebdomadam Pentecostes, et ordinationes cleri post vigiliâ Sabbati, ejusdem Octavæ. Audiendus est Menardus in Comment. ad pag. 107, l. xvii Sacramentarii Gregoriani ad ea verba: *Si post hebdomadam Pentecostes advenerit.* « Hæc, inquit, non reperiuntur in editis nec in aliis codicibus Ms. Quæ tamen scripta sunt, juxta morem illorum temporum, in quibus celebrabatur jejuniâ mensis quarti hebdomada secunda Junii, ex quo sæpe contingebat hoc jejuniâ peragi post hebdomadam Pentecostes, ut videre est in concilio Moguntino sub Carolo Magno, in quo triginta episcopi, et viginti quinque abbates convenerunt. (Can. 34.) Similiter in mense Junio hebdomada secunda, feria iv et vi, et Sabbato jejunetur usque ad horam nonam. Quod citatur a Bucharde lib. ii, c. 14, sed contractius: et a Micrologo cap. 24 et 25, de Observationibus Ecclesiæ. Sed videtur intelligere aliud concilium Moguntinum, cum ait illud fuisse sub Henrico secundo celebratum, cujus interfuisse duodecim episcopos.

Item statuitur in concilio Rothomag. celebrato, anno 1072: « Item quatuor temporum observatio competenti tempore secundum divinam institutionem communi observantia a nobis servetur, id est, prima hebdomada Martii, secunda Junii, » etc., ut refert Ordericus lib. iv. Hist. Eccl. Hæc pro ratione temporum illorum. Fuit sane antiquior usus jejuniâ hujus celebrandi in ipsa Pentecostes hebdomada, ut clarum est ex S. Isidoro lib. 1 de Offic. Keel., c. 37, et S. Leone papa Serm. 1, 2, 3 et 4 de jejunio Pentecostes: qui tandem in Ecclesia revixit auctoritate Gregorii VII, ut docet Micrologus cap. 25, et Urbani II in conc. Claromontano, in quo sic statuitur. *Jejunium secundum semper in hebdomada Pentecostes celebratur, ut refert Ordericus Vitalis lib. ix Hist. Eccl.* Sic olim jejuniâ primum quatuor temporum peragebatur in hebdomada prima mensis Martii, ut videre est eodem can. concilii Moguntini supra citati: constitutum est, ut quatuor tempora anni ab omnibus cum jejunio observentur, id est in mense primo, hebdomada prima, etc.; et concilio Rothomagensi supra citato: Communi observantia observetur a nobis, id est prima hebdomada Martii. Sed postea idem Gregorius VII transtulit illud in hebdomadam primam Quadragesimæ, ut docet Micrologus cap. 24, et ita statutum est in concilio citato Claromontano omni tempore primum jejuniâ quatuor temporum prima hebdomada Quadragesimæ celebratur. Ut refert Ordericus Vitalis libro citato.

Constat igitur ratio chronologica episcopatus B. Lini, quæ hujus ordinationem referens ad stata juniorum tempora per octavam Pentecostes, anni 56, Saturnino et Scipione coss., perducit per annos 11, menses 3, dies 12 ad diem martyrii 25 Septembris anni 67, Capitone et Rufo coss. Cum vero B. Petrus martyrium compleverit anno 65 sub consulatu Nervæ et Vestini iii Kal. Julii, uti in notis ad numerum superiorem ostendimus; consequens est, ut ex annis 11, mensibus 3, diebus 12 episcopalis ministerii Lino tribulis novem exegerit vicarius, seu coadjutor Principis apostolorum, hujus vita constante; duos vero postremos, menses totidem, ac dies 25 sederit pontifex maximus, ejusque successor primus in cathedra Romanæ atque universalis Ecclesiæ: quo titulo, et ordine numeratur tum in canone liturgiæ, tum a SS. Patribus, aliisque scriptoribus proximis ætati apostolicæ, nempe Irenæo lib. iii, cap. 3, et his unde accepit Eusebius lib. iii Hist. Eccl., cap. 13, nec non Epiphanius, Optato, et S. Augustino, ac ceteris posterioribus.

EJUSDEM NOTÆ HISTORICÆ.

Linea 4. — *Hic ex præcepto B. Petri constituit ut mulier velato capite in ecclesiam introiret.* Ad Petrum refertur præceptum istius discipline, ejusdem mandato per Linum in Ecclesia Romana constitutæ: quem propterea vicarium absentis Petri tunc egisse arguit Luitprandus Ticinensis, dum in Cleto referens constitutionem de numero viginti quinque presbyterorum in Urbe ordinando, similiter a Petro demandatam, addit: *Unde constat eos coadjutores ejus, non successores fuisse.* Addere tamen debuit, dum hæc decreta vulgarent. Profecto quod attinet ad capita mulierum velanda, idem constituit apud Corinthios Paulus in priori Epistola ad illam Ecclesiam data ex Asia minori, et quidem eo ferme tempore, quo Petrus paulo ante in Urbem redux ex itinere Asiano, imo etiam ex Corintho, quam in reditu atigerat, Romæ reliquerat Linum vicarium suum, ut ipse occidentales Ecclesias visitaret. Epistolam primam apostoli Pauli ad Corinthios datam fuisse circa annum æræ communis 57 cum Baronio ad eundem annum, interpretes fere omnes colligunt ex ejusdem contextu, capite præsertim 16, versic. 3, 4 et 5, unde fit evidens scriptam fuisse antequam Paulus ascenderet ex Asia Hierosolyam, et ante-

quam in Macedoniam ex Ephesino littore se conferret. Præcipit vero, capite 11, ut viri aperto capite orent, ac prophetae, mulieres vero velato capite: ejusque ritus mysteria insinuat. Eodem anno 57, quo de velandis mulieribus ita rescripsit Paulus Corinthiorum Ecclesiae, residebat in Urbe Linus vicaria Petri potestate fungens, ex quo fuerat ab apostolorum Principe ordinatus episcopus anno 56 proxime præcedenti, Saturnino et Scipione cons. (uti ex catalogis Liberiano et Feliciano paulo ante demonstravimus, et in Prolegomenis); et occidentalem imperii tractum Petrus susceperat perlustrandum, dum prima illa Neronistempora fluerent omnino secunda; cum sublato Claudii edicto de Judæis ab Urbe pellendis, uti Baronius ibidem observat n. 42; imo, et eorundem rege Agrippa quatuor civitatibus donato, quemadmodum Josephus retulit, Antiq. lib. xx, cap. 5, et belli Jud. lib. ii, cap. 12, plena quoque facultas esset apostolis, et Christianis Urbem, ac provincias Romanas pro libitu frequentandi; atque adeo cœtus fidelium tum Romæ, tum Corinthi libere congregari, et disciplinam tradi nostrarum synaxen nemo prohiberet. Quare si unquam alias, hoc certe tempore par fuit Christianæ discipline leges nostris in conventibus per apostolos stabiliri. Quod igitur Paulus Corinthi per litteras præcipiebat, hoc Petrus Romæ sanciebat per decretum a Lino vulgandum, mandans velari mulieres, dum orationis aliorumque sacrorum causa ad fidelium conventus accederent. Nemo autem miretur tanti habitam fuisse in ipso Ecclesie primordio hujusmodi disciplinam, ut referenda fuerit inter primas apostolicæ sedis constitutiones. Nam Pauli epistola satis indicat, quanti interesset tum mysterii causa, tum sanctimonie, eandem legem tanta auctoritate firmari.

Antequam id exponam, liceat mihi unum indicare circa decreta, quæ collectores Vitarum enumerant in libro Pontificali, a Petro, et successoribus edita. Observo illa plerumque referri ad duo summa capita, utrumque proprium curæ et sollicitudinis pontificis maximi: nempe ad catholicæ fidei integritatem tuendam, quod primum est; et ad divini cultus rationem diligentissime procurandum in sacrificio, et gratiæ in illo, ac cæteris sacramentis administrandæ, quod est alterum. Utrumque caput ita elucere ac deprehendi mihi videtur, in decretis hic recensitis, ut nullum ex his alterutro careat: eoque nomine satis commendetur consilium scriptorum, admodum pauca decreta e pluribus eligentium, quæ in hæc breviora Vitarum referrent, veluti præstantiora, et maximi sacerdotis officio præ cæteris respondentia. Nam ad sacrificium, atque adeo ad maximum Dei cultum pertinent ea quæ de numero presbyterorum Petri jussu Cletus instituit, ac de septem diaconis Evaristus, necnon de cleri gradibus Hyginus, ejusque de cultu Anicetus, ac de ordinatione Zephyrinus, et Caius; tum ea quæ de Passione Domini sacerdotum precatationi intermiscenda curavit Alexander; quæ de aliis missæ precibus edixit Telesphorus; ac de tempore sacrificii offerendi, quæ de loco ejusdem celebrandi sancivit uterque Felix; quæ de ministerii vasis, eorumque contractu Sixtus et Soter; de vestibus Stephanus, et Zosimus; de titulorum divisione Dionysius et Marcellus constituerunt. Ad regulas autem fidei tuendæ, et gratiæ administrandæ referuntur ea quæ Victor de baptismo constituit, de Judæorum conversione Pius, de episcoporum judicio Sixtus, de martyrum actis et sepultura Anterus, Fabianus, Eutyochianus; de hæreticorum reconciliatione Eusebius, et Siricius, et cæteri protulerunt, suis locis exponenda.

His autem præmissis de universo genere decreto- rum a Vitarum scriptoribus enuntiato, convertor ad Lini constitutionem de capitibus velandis mulierum ad ecclesiam accedentium. Dixi, ex Epistola Pauli ad Corinthios prima constare posse, cur tanto

A pere commendaretur ab exortu Christianæ fidei regula velandi mulierum capitis in ecclesia, tum castimonie et honestatis causa, tum etiam mysterii. Utramque enim causam complectitur, capite 11, Apostolus, et in eo deprehendunt interpretes, præsertim versiculo 10, ubi ait: *Ideo debet mulier potestatem habere supra caput, propter angelos.* Sive enim angelorum nomine exprimat beatos spiritus, nostri ad custodiam missos, uti cum Clemente Alexandrino et nonnullis Patribus aliqui sentiunt; sive sacerdotes, angelico ministerio in Ecclesia præditos, eoque nomine in Apocalypsi donatos, uti aliis placet cum Ambrosio; sive utrosque; cum angeli appellati officiorum sit potius quam naturæ; cur lex ferretur istius consuetudinis nec mysterii causa desinit, neque honestatis. Honestati siquidem consuli sexus infirmioris, eamque tutari securius in conventu omnium ordinum velato capite nulla non ætas intelligit, ut integro libro de velandis Virginibus comprobat Tertullianus. Sed ea præ cæteris tempora nascentis Ecclesie curare solertius debuerunt hanc publice honestatis disciplinam, tum ad exemplum posteris proponendum, tum ad præcavendas æqualium calumnias contra conventus Christianorum, ab ethnicis nostrorum sacrorum hostibus jam tum excitatas, quasi ad Thyestæas cœnas, et scelerata convivia nostris in synaxibus per summam impudentiam conveniretur. Necesse fuit, ut viduarum, et diaconissarum ministerio in pluribus uterentur fideles, tum in admittendis sororibus, et ad separata a viris loca deducendis, tum honeste circumtegendis feminis ad baptisimi fontem accessuris, in agapum quoque frequentis, et adolescentularum cura, aliisque officiis, quæ collegit ex Patribus et conciliis Christianus Lupus in Scholiis ad tertium caput Tertulliani de Præscriptionibus. Universa enim hæc honestius caritate ac disposituræ videbantur cum feminis diaconissæ, ac viduæ quam diversi sexus ministri, et præpositi. Cum igitur mulierum ministrantium officia tot essent exercenda, quibus etiam Patres adnumerant nonnulla in consulendo, et in privatis allocutionibus repetendo imperitioribus feminis quidquid illa a catechistis audissent, exemplo Priscillæ, et Aquilæ (Act. xviii) periculum imminabat, ne quædam opinarentur se quoque participes sacerdotii novæ legis fuisse institutas. Neque enim multo post femine Marcionis, et Gnosticorum, necnon assectæ hæreticos Pepuzianorum, et Collyridianæ, a SS. Irenæo, et Epiphania, atque a Tertulliano indicatæ, quorum testimonia protulit laudatus Lupus ad caput 41 ejusdem operis de Præscriptionibus, id sibi arrogare ambitiose sunt ausæ: eaque in primis, de qua S. Firmilianus ad S. Cyprianum scripsit: « Inter cætera, inquit, quibus plurimos deceperat, hoc etiam frequenter ausa est, ut invocatione non contemptibili sanctificare se panem, et Eucharistiam facere simularet, et sacrificium Domino sine sacramento solite precatationis offerret. Baptizavit quoque multos, usitata et legitima verba interrogationis usurpans, ut nihil discrepare ab evangelica regula videretur. » Harum audaciam et proccacitatem uti renovarunt variis temporibus in hæresi Caiani Quintilla, in Pelagiana Amazones illæ Ponticæ de quibus S. Hieronymus, et posterioribus sæculis Beuginæ a Clemente V damnatæ, recentius vero quotquot Lutero auctore, atque sectariis, quos Tremulos vocant, munus publice in Ecclesia docendi usurpare non dubitant, fretæ istius hæresiarum monstrosi placitis, a Cochleæ relatis apud Lupum loco indicato, et affirmantibus, « mulieres quoque Christianas vere sacerdotes esse, atque adeo quidquid e baptismo spererit esse vere papam, episcopum, sacerdotem; » ita etiam apostolico sæculo præmonstravit in rudimento muliebri arrogantiæ non infucando primogenitus ille Satana Simoon Magus, Selenem suam circumducens, et ostentans quasi Ennoiam, et primum suæ mentis conceptum,

per quam angelos faceret, et archangelos, imo et angelorum errata emendaret: uti ex Irenæo late exposuit Baronius ad annum 35, numero 20 et sequentibus.

Huic igitur nascenti impudentiæ muliebris superbiæ, ab hæreticorum protagonistâ Simone jam tum excitatæ ad docendum, et corrigendum, et paulo post a proximis sectariis elate ad præsidendum, baptizandum, et offerendum more sacerdotali, eo validius obsistere debuerunt apostoli, quo facilius gliscere in posteros subinde poterat, memoria repetituros, Samaritanum illum Simonem, hujusmodi dogmatum, et impietatum architectum, apostolis ab initio adhæsisse, a quibus postulaverat ut cuiusque manus imponeret Spiritum sanctum largiretur: reprehensum vero a Petro, et ad pœnitentiam cohortatum precibus apostolicis se commendasse (*Act. 7. 54*). Intererat fidei æqualium, ac posterorum, ut intelligeret feminas universas ita esse a sacerdote exclusas, ut nulli earum permitteretur in Ecclesia loqui, nec docere, nec tingere, nec offerre, nec ullus virilis muneris, nedum sacerdotalis officii sortem sibi vindicare: quemadmodum distincte recensuit Septimius Tertull. de velandis Virg., cap. 9. Ad tuendam legis istius auctoritatem tum in frequentioribus ecclesiis, tum in parciore numero fidelium prælitis coetibus, adhibendam esse censuerunt apostoli compendiosam, paratam, et omnium aspectui expositam admonitionem in capitis integumento, quod foret etiam præsidium modestiæ et castimonix. Admonebantur enim feminx per velamen capiti impositum, sub aliena potestate se constitutas præclusum aditum perpetuo habituras ad gloriam sacerdotii, cujus jura viris præservata cum honore imaginis suæ Dominus voluisset. Id aperte significavit Paulus in exordio decreti prima ad Cor. cap. 11: *Volo autem vos scire, inquit, quod omnis viri caput Christus est: caput autem mulieris vir: caput vero Christi Deus. Omnis vir orans, aut prophetans velato capite, deturpat caput suum. Omnis autem mulier orans, aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum. Et rursum versic. 7 ait: Vir quidem non debet velare caput suum: quoniam imago, et gloria Dei est, mulier autem gloria viri est. Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro. Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum. Ideo debet mulier potestatem habere supra caput propter angelos. Quare mysticam auctoritatem signi, contestantis in velato capite feminarum, et in aperto virorum illis negatam, his concessam potestatem præferendi in sacerdote imaginem et gloriam Christi, recte se affirmant deprehendere in decreto et verbis Apostoli tam illi Patres qui per angelos intelligunt beatos spiritus fidelium orationibus presidentes, quam ceteri qui angelicum ministerium nostrorum sacerdotum interpretantur.*

Nam uterque ritus velandæ feminx, et viri ante Deum sistendi capite intecto dum orat aut prophetat, dirigitur ad eandem confessionem capitis universi sacerdotii in Christo suapte natura positi (cum radix sit sanctitatis), et a Christo emanantis: non quidem in angelos, quos non apprehendit ad in-cruentum sacrificium suum iterandum, sed tantum ad ministeria precum offerendarum; neque in feminas, quas tum a sacrificii immolatione, tum ab oblationis ministerio in altari præstando removet, sed unice ad viros, donatos imagine, et gloria capitis sacerdotii et pontificis æterni Christi inter homines præferenda, cum potestate cæteris denegata ministrandi, offerendi, consecrandi, et sacrificandi. Dignitatem itaque divini capitis Christi prædicat ex ævo apostolorum inducta tum in viris ad sacerdotium lectis tonsura, et corona Christi, Petri legibus jure attributa, ut infra videbimus in Aniceto, et sacerdotium illis communicatum significans; tum apertum aliorum virorum caput, facultatem illius

percipiendi demonstrans: tum velata feminarum facies, et caput, exclusionem ab eadem potestate percipienda contestans. Quæ non levia cum sint documenta nostræ confessionis, mediatorem unicum Deum inter et homines Christum prolentis, sive cum semel introivit in sancta, sive cum apostolis, et sacerdotibus suis, ut potestate eisdem tradita, et negata cæteris uterentur; non levis etiam momenti, sed magnum operæ pretium fuit tum in Epistolis Pauli, tum in decretis a Petro per Linum editis, ea consignari, quæ de velandis mulieribus in ingressu ecclesiæ scriptores Vitarum commemorant.

Duxi hæc enucleatius explicanda occasione decreti apostolici de velando feminarum capite inter orandum in ecclesia (de quo dubitari nequaquam potest, quin ab apostolis sit prolatum, cum legatur in Epistola Pauli), non modo ut decreti vim causamque illustrarem, sed etiam ut possit unusquisque inde colligere, ritus mysticos ab apostolis institutos fuisse qui a fidelibus servarentur in publicis precibus, et conventibus; neque his mysteriis caruisse etiam velamenta, eorumdem apostolorum mandato quibusdam vetita, quibusdam assignata. Si enim hæc admitant necesse est etiam illi hæretici, qui Epistolas Pauli nobiscum numerant inter Scripturas divinitus inspiratas, consequitur ut negare minime possint rituum sacrorum originem inde profectam fuisse, unde Ecclesia accepit Scripturas. Quare confidentius quam par sit plaudit sibi Doduclare in additamento ad cap. 6 Pearsonii dissert. 11 de annis primorum Romæ episcoporum numero 16 demonstratum a se fuisse putans, quod « Nulla Clementis temporibus virginum per velum ab episcopo induendum fuerit solemnitas consecratio. Nulla primis Christianismi temporibus, quæ virginitatem fuerint vel professæ. Nullæ sub Clemente ad professionem ejus publicam admissæ, etc. Nullæ denique postea cum jam aliud a viduis collegium solæ constituerent, seu velo imponendo, seu aliquo alio solemniori ritu ab episcopo consecratæ, ne quidem sesqui sæculo a Clementis obitu elapso, cum scriberet Cyprianus. » Quid de virginum statu professione, et ritu velaminis suscipiendi primis hisce Ecclesiæ temporibus sentiendum sit, contra sectariorum obstinatas inficias oportune videbimus in Sotere. Nunc satis esse duximus observare, mulieribus universis a Petro et Paulo mandatum fuisse, ut capite velato ecclesiam ingrederentur, et orarent: et in ea re non modo prospectum fuisse honestatis præsidio, et sanctimonix Christiani cœtus in conventu sexus utriusque fidelium, verum etiam quæsitam fuisse mysticam relationem fidei, ac spei nostræ ad Christi sacerdotium indicandum, illiusque jura asserenda viris tantummodo reservata.

CIACONII

Linea 1. — *Linus, natione Italus, regionis Tuscia.* Patria Volaterranus, patre Herculano, primus beato Petro in Romano pontificatu successit. Hunc B. Petrus, dum universalis Ecclesiæ sollicitudine, ab Urbe in diversas Christiani orbis provincias evocaretur, ordinavit coadjutorem episcopum una cum Cleto: qui simul loco ipsius Petri absentis, ecclesiasticas funciones, et munia episcopalia obirent, et Linus quidem intra Urbem, Cleto autem extra in suburbii vicariam interim gererent potestatem. Et licet Petrus Clementem successorem sibi designasset, Clemens tamen modestia usus juri suo cessit: et Linus pontifex Romanus electus fuit.

PAGII.

Linea 1. — *Sedit annos, etc. S. Petri vicarius, seu coadjutor consecratus est, eique juxta Hieronymum in pontificatu anno 65 successit.*

SOMMIER.

Linea 2. — *Temporibus Neronis*. In libro in Historie dogmaticæ sanctæ sedis, cap. 1, agens de successione non interrupta pontificum Romanorum hæc habet: Nos exhibemus perpetuitatem istius successione, tanquam primum documentum potestatis et auctoritatis sanctæ sedis in Ecclesia. Josephus historicus refert, Andronicum perorantem ante Ptolemæum Philometorem Aegypti regem pro dignitate templi Hierosolymitani supra fanum Samariatarum victoriam reportasse; propterea quod ostendit auctoritatem, et sanctitatem prioris illius templi argumentis ex lege ductis, atque ex successione non interrupta pontificum maximorum, penes quos exercitium sacerdotii servatum fuit. « Orsus, inquit Josephus lib. iii, capite 6 Antiquitatum, loquens de Andronico, ex lege approbare ejus (templi Hierosolymitani) sanctitatem, et religionem, ostendit per

A continuam pontificum successionem sacerdotii usque ad sua tempore propagationem... persuasit regi, ut decerneret Hierosolymitanum esse ex sententia Moysis conditum. »

Antiquiores Patres hac eadem demonstratione sunt usi contra hæreses suorum temporum pro Ecclesia Romana decertantes. « Edant ergo origines Ecclesiarum suarum (ait Tertullianus lib. de Præscript. adv. hæres.); evolvant ordinem episcoporum suorum, ita per successiones ab initio decurrentem, ut primus ille episcopus aliquem ex apostolis, vel apostolicis viris, qui tamen cum apostolis perseveraverit, habuerit auctorem, vel antecessorem... sicut Ecclesia Romanorum habet Clementem a Petro ordinatum. » Idem probat ex Ireneo lib. iv adv. hæres., cap. 43, 45, 63, 70, et lib. iii, cap. 2, 3, 25, 40; S. Cyprian. epist. 52 edit. Pamel., 60 Oxon.; S. Aug. lib. contra Manic. epist.

III. SANCTUS CLETUS.

ANNO CHRISTI 81, VESPASIANI IMP. 10.

3 Cletus, natione Romanus, de regione Vico Patricii, patre Emiliano, sedit annos duodecim, mensem unum, dies undecim ^a. Fuit autem temporibus Vespasiani et Titi, a consulatu Vespasiani vii et Domitiani v, usque ad Domitianum ix et Rufum ^b consules. Martyrio coronatur. Hic ex præcepto beati Petri xxxv ^c presbyteros ordinavit in urbe Roma, mense decembri; qui etiam sepultus est juxta Corpus B. Petri in Vaticano vi Kalend. Majas, et cessavit episcopatus dies viginti.

CATALOGUS SUB LIBERIO.

Cletus annis vi, mensibus ii, diebus x. Fuit temporibus Vespasiani et Titi, initio Domitiani a consulibus Vespasiano viii et Domitiano v, usque Domitiano ix et Rufo.

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

^a B, m. 7, d. 2. ^b B, 9, et Titi 7 usque ad Trajan. et Glabrimonem. ^c C, B, 25.

VARIE LECTIONES

Apud Fabrotium ex codicibus Regio, Mazarino et Thuano.

Num. 3, lin. 4, Maz., sedit ann. 15, m. 3, d. 12. Reg. s. ann. 12. m. 1, d. 12. lin. 4, consules. Hic ex pr. beati Petri 15, P. ord. in v. R. Hic martyrio coronatus est, et sepultus juxta corpus B. Petri in Vat. v Kal. M.

Ex altero codice Thuano.

Lin. 1, sedit annos 15. lin. 4, hic præc. B. P. 25, presb. ord. in v. R. qui etiam s.

Apud Holstenium et Schelestratum.

Lin. 1, Flor. duo, annos 11. lin. 5, Cassinensis Vat. et Flor. cod., 25 presb. lin. 6, Cass. et Florent., vii Kal.; Vat. et Flor. secund. vi Kal.

NOTÆ VARIORUM.

BENCINI.

Linea 1, — *Natione Romanus*. Patria in quolibet pontifice in vetustioribus etiam catalogis notatur. Indicationem hanc ævo primitivæ Ecclesiæ sedulo animadvertendam, signatamque uti necessariam supponit Optatus loco supra laudato, ubi observat ad pontificatum assumptos ex quolibet gente, ac natione fuisse, nec ad Romanos eives, aut indigenas coarctatam electionem; quo etiam motivo Donatistarum Romæ retentum, seu usurpatum episcopatum proscindit, quia a Victore Garbiensi ad Macrobium qui Romæ pseudoepiscopatum retinebat ætate Optati, universi erant Africani, et ex Africa directi; cum tamen ex quolibet populo a Petro ad Siricium inve-

B nirentur assumpti, uti catalogi exstantes ostendebant: et cum Donatistæ ex Africa venientes, et tantum Afrî essent, hinc eos sic Optatus interpellat: « Quid est, quod toti Afrî, et peregrini in illa civitate sibi successive noscuntur? Non apparet dolus? non factio quæ mater est schismatis? » Eadem objicit S. Augustinus tum loco supra laudato, sicut et adversus Crescenium l. iii, c. 34.

De regione vico Patricii. Melius legit Holstenianus cod. vici. Vicus autem Patricius sic a Festo describitur: « Patricius vicus Romæ dictus, eo quod ibi patricii habitaverunt jubente Servio Tullio, ut in quod molirentur adversus ipsam ex locis superioribus opprimerentur. » Locus ubi erat olium in Præ infra designatur, dum ita: « Hic ex rogatu beati

ave his dedicavit ecclesiam Thermas Novati in vico A
barricit in honorum sororis suae S. Putentianae.)
pre ecclesia Romæ exstat.

BINI ET LABBEL.

(Ex Bix.) Linea 4. — *Cletus*. S. Ignatii, Irenæi, Tertulliani, Epiphani, Hieronymi, Martyrologii Romani, et sacratissimi canonis missalis auctoritate, et ratione eadem Cletum Lino in pontificatu successisse probamus. Quod sanctus Irenæus, Ignatius, et Eusebius hunc pontificem Anacleum nominant, Baronius anno Christi 95, n. 1, a solis Græcis scripturam, et librorum vitio ac errore factum esse putat, nempe quod pro Cleto Anacleum scripserint. Nominum enim similitudine decepti, sicut Marcellinum, et Marcellinum; Novatum Carthaginensem, et Novatianum patriam Romanum; ita etiam Cletum, et Anacleum unum eundemque putantes confuderunt. Bellarminus vero, lib. II, de Rom. Pont. c. 5, ait duos fuisse Anacletos, alterum Clementis antecessorem, alterum ejusdem successorem: illum binominem fuisse Cleti, et Anacleti nominibus appellatum, adeoque eundem tertium pontificem Clementis antecessorem a Græcis Ignatio, Irenæo, Eusebio Anacleum, a Latinis vero nempe Tertulliano, Hieronymo, Damaso, etc., Cletum nominatum esse.

(Ex Lab.) Linea 4. — *Emiliano*. *Emiliano*.

BLANCHINI

NOTE CHRONOLOGICÆ IN PONTIFICATUM S. CLEMENTIS, ET S. CLETI.

1. Cur non disjungam chronologiam utriusque pontificatus, S. Clementis et S. Cleti, duplici sectione separatam pro numero pontificum, facile intelliget quisquis observaverit, in ecclesiastica historia primi a Christo sæculi, ita complicari tempora memoratorum antistitum, ut quisnam illorum præcesserit, quisnam successerit omnes inquirent, et pauci admodum definire videantur. Sint instar omnium magni nominis viri, qui zelate nostra questionem hanc pertractarunt, Christianus Lupus in notis ad librum Tertulliani de Præscriptionibus hæret. cap. 32, ad illa verba, *Clementem a Petro ordinatum*, et Schelestratus Antiquit. Eccles. dissert. 2, cap. 4. c. Varie sunt, ait Schelestratus, circa Clementem, et alios tres primos pontifices, qui Petro successerunt, veterum sententiæ. Alii enim Clementem statuunt ordine secundum; alii autem tertium ponunt cum antiquiore catalogo; alii quartum a S. Petro collocant eum Hieronymo. *Æque magna est veterum dissensio de aliis tribus pontificibus, qui post Petrum sederunt*. Opiatus enim Milevitanus lib. II, successionem quatuor primorum Romanorum pontificum recensens, primo ponit Petrum, cui, inquit, successit Linus, Lino successit Clemens, Clementi Anacletus, etc. Idem plane habet S. Augustinus, epist. 165: *Petro enim successit Lino, Lino Clemens, Clementi Anacletus*. Aliter S. Irenæus lib. III, cap. 3. Non hoc modo pontificum ordinem recenset: *Petrus, Linus, Anacletus, Clemens, Evaristus, etc.* Videndus etiam uterque Pagnus, ut sistam in recentioribus, complura colligentibus testimonia, præter ea, quæ produxerant Baronius et Bellarminus, in eadem questione sæculo superiore versati.

2. Felicitas tamen exitus ab hoc labyrintho questionum videtur mihi aperiri in ea methodo chronologicæ pontificæ, quam arripimus: quæ scilicet, suadet ut consulamur vetustiora, et genuina monumenta Ecclesiæ Romanæ. Catalogus Liberianus, omnium antiquissimus, Petro Linum, Lino Clementem, Clementi Cletum non modo successores assignat, sed etiam enuntiat quibus imperatoribus sederint, et quibus consulibus primum, ac postremum pontificatus annum signaverint. Sunt vero consules ita

ordinati, et connexi, ut postremos decessoris excipiant proximi juxta fastorum ordinem, qui recte assignantur initio successoris. Complectur pontificatus Lini, Capitone et Rufo consulibus sub Nerone, hoc est anno æræ Christi communis 67. Clemens, in eo catalogo assignatus successor Lini, auspiciatur initium sedis a consulibus anni 68, Trachalo et Italico, et sub Galba, et Vespasiano per annos 9, menses 11, dies 12, dicitur sedisse usque ad consulatum Vespasiani VII cum Tito filio v quem subinde expendimus. Subsequitur Clementem Cletus a proximo consulatu Vespasiani VIII et Titi VI per annos sex, menses duos, ac dies decem, temporibus Vespasiani, ac Titi, et initio Domitiani, postremos consules æræ sedis præferens Domitianum 9 et Rufum, anno Christi 83. Hunc Anacletus excipit proximis consulibus Domitiano X et Sabino Christi 84, et per annos 12 sui sacerdotii pertingit ad consules Domitianum XVII et Clementem, ad annum Christi 95 pertinentes: donec Evaristus novissimis Domitiani temporibus ei subrogetur, signans annum primum sui pontificatus consulibus Valente et Vetere, anno Christi 96.

3. Ut veritas hujusce chronologiæ comprobetur, quæ tot characteribus imperatorum, et consulum distincta, et ordinata procedit ab anno emortuali Neronis ad annum emortuali Domitiani (qui termini non minus certi sunt, quam certa sit epocha consulum Trachali et Italici), oportet hinc colligere summam annorum, mensium, ac dierum tribus hisce pontificibus assignatorum, inde metiri intervallum resultans ex fastis consulum, ac vitis Cesarum, a consulatu Trachali, et Italici, Neronis emortuali, ad consulatum Valentis et Veteris, annum scilicet emortuali Domitiani. Si enim utraque summa paria faciat, æra pontificia recte signata dicenda est: cum de Cesarum, et consulari illi admissim respondente nulla supersit dubitatio, nummis, lapidibus, historicis abunde comprobantibus. Ejus vero intervalli, ac summæ partes inter eos pontifices distributas consules indicabunt: quorum notæ numerales, si forte amanuensium vitio unitatis additamento, vel detractio vitiatæ fuerit in describendis codicibus, facile corrigentur tum ex collegæ nomine in consulatu, tum ex laterculis præcedentibus, et consequentibus; cum præsumendum sit facilius peccare potuisse descriptorum libri in unica nota numerali, vel altera varianda, quam hallucinari tot in nominibus imperatorum, et consulum exprimendis, quorum nexum eum summæ partibus, et eum summa ipsa consentiat.

Catalogus igitur assignat Clementi annos 9, menses 11, dies 12; Cleto annos 6, menses 2, dies 10; Anacleto annos 12, menses 10, dies 3; colligitur summa ann. 28, mens. 11, dies. 25, seu annorum 29 minus diebus 5.

Sin autem menses Clementis papæ supra annos 9 solidos sint duo tantum; ut pictura basilicæ S. Pauli, et universi propemodum catalogi, et codices consignant, præter solas membranas Bucherii, quæ undecim menses exhibent; erit summa ann. 28, et mensium fere trium tribus hisce pontificibus assignanda.

Tantumdem intervalli resultat ex fastis consularibus, necnon ex historicis ab anno emortuali Neronis, se conficiatis IV Idus Julii Trachalo et Italico consulibus (Christi 68) ad annum emortuali Domitiani, confossi XIII Kalendas Octobris, Valente et Vetere coss. (Christi 96.) Quare cum summa temporis hos inter pontifices dividenda muniat tot characteribus æræ Cesarum, et consularis in utroque extremo, videtur eadem firmiter retinenda. Tum si quid labis in aliquam notam numeralem irrepperit nonnullis in codicibus, quæ in aliis correpte expressa parietur exacte cum summa atque ordine temporum Cesarum, et consularum; vitiatum codicum numeri ex integris aliorum codicum, equi-

cinne respondentibus summæ universæ, et summæ A partibus, erunt restituendi.

4. Successor itaque Lini habendus est Clemens ex ordine, ac testimonio chronologiæ tum consularis, tum Cæsareæ, in catalogo Liberianæ, ac Felicianæ ætatis, perinde ac in libro Pontificali, et in Ritualibus, seu Lectionariis enuntiato: quibus testimonii consentiunt alia, indicata a Cotelerio in notis ad Const. apost. inter Collectanea SS. PP. pag. 384, et præcipue titulus sepulchralis (ex chronico Casaurinensi ad ann. 4403) affixus tumulo S. Clementis, a Baluzio editus Spicilegii tomo V, pag. 475, ita conceptus. *Hic jacet sanctus Clemens Petri discipulus, et a Petro papa secundus, qui jussu Trajani imperatoris, anchora ad ejus collum ligata, fuit in pelago mersus.* Sedisse legitur Clemens temporibus Galbæ et Vespasiani; Cletus temporibus Vespasiani, ac Titi; Anacletus temporibus Domitiani. Rursus Clemens dicitur Ecclesiam rexisse ex consulibus Trachalo et Italico (ipsum est initium Galbæ æra Christi 68), ad consules Vespasianum ac Titum (utique Vesp. vii et Titum v, Christi 77, cum anni novem sedis ei tribuantur, et his eisdem consulibus Vespasiano vii et Tito signentur initia Cleti successoris). Ex die martyrii S. Lini 23 Septembris, Capitone et Rufo consulibus, Christi 67, numeratis annis solidis 9, mensibus 2, diebus 10, quos referunt vetustissimæ picturæ S. Pauli in Clemente; pontificatus Clementis pertigerit ad diem 3 Decembris anni 76, Vespasiano vii et Tito v consulibus. Proximum Pascha anni 77 subsequentis, et signati Vespasiani viii et Titi vi consulatu, pertinebit ad Cletum pontificem: cujus initia erunt his cons. inscribenda juxta morem catalogi. Qua die tamen pontificatum susceperit a Clemente dimissum alio ex indicio indagabimus, neque ex summa temporis Cletu attributa, comparata cum die martyrii. Tabulæ martyrologii Cleti martyrium assignant diei 26 Aprilis. Catalogus Liberianus præter annos solidos 6 illi attribuit pontificiæ sedis menses duos, dies decem, et finem refert ad consules Domitianum ix et Rufum, Christi 83. Inverit itaque munus Romani pontificis die Dominica 16 Februarii Christi 77, Vespasiano viii et Tito vi cons. : et vacaverit sedes a dimissione Clementis abdicantis die 3 Decembris anni 76 ad diem 16 Febr. anni 77, mensibus duobus, et diebus 12.

5. Porro Clementem se abdicasse pontificatu maximo, et quidem anno Christi 77, jampridem collegit Godefridus Vendelinus in suo Commentario ad S. Clementis epistolas laudantibus et in eandem sententiam propendentibus VV. CC. sociis Bollandianis cum Henschenio exercitat. v, in apparatu ad chronologiam pontificiam ita scribente. « Godefridus Vendelinus in suo Commentario ad S. Clementis epistolas hanc controversiam ita dirimit: Anno 77, cum Romæ inter fideles orta esset (qualis postea Corinthi) magna dissensio super honore pontificatus; Clemens, ne quasi ex testamento Petri successio videretur, ac ne posteris hæc principatus ambitio perniciosa exempli haberetur, ultro se pontificatu abdicavit. Porro videtur illud ipse Clemens innuere in Epistola ad Corinthios, supra a Clemente Alexandrino, et a Hieronymo laudata, ubi in posteriori parte Epistolæ ista habet: *Si propter me seditio, contentio, et schismata orta sunt, emigrabo, abibo, quocunqve volueritis.* »

Illis igitur a Vendelino prudenter perpensis assentitur Henschenius n. 41, ita concludens. « Mortuo ergo Lino 23 Septembris anni 67, S. Clemens, jam ante a S. Petro ordinatus episcopus, suscepit administrationem Ecclesiæ, et proximum annum integrum habuit in suo pontificatu consulibus supra designatis C. Silio Italico, et M. Galerito Trachalo Turpiliano, et gubernavit Ecclesiam annos 9, menses 11, dies 12, usque ad annum 77, cujus tamen consules tribuuntur Cletu, qui tunc fuit in pontifi-

cem assumptus, et consules supra notantur imperator Vespasianus vii et Titus Cæsar v, qui anno 76 republicam administrarunt. »

6. Paulo aliter sentiendum mihi esse duco in dimissione Clementis retrahenda ad diem 3 Decembris anni 76, Vespasiano vii et Tito v cons. : cuius annis 9, ejusdem sedis a die 24 Septembris anni 67 post Lini martyrium inchoatæ menses tantum duos cum picturis S. Pauli, et dies decem (non vero menses 11, et dies 12, cum catalogo Liberiano) attribuiam, adeoque terminum fixam die 3 Decembris. Cum hæc abdicatione in eam diem ex fide monumentorum indicatorum retracta ita connecto successionem Cleti post menses duos, et dies tredecim ab ea dimissione, incidentem in diem Dominicam (aptam episcopali ἡθρονισμῶ) 16 Februarii anni 77, Vespasiano viii et Tito vi consulibus.

Uti enim reluctans Clemens suæ primæ designationi, ac declinans onus subire totius Ecclesiæ, serius admisit honorem maximi pontificatus in se recipere, et Lino ante se contradi impetravit, licet destinatione principis apostolorum ad id munus jam pridem ipse vocatus esset; ita abdicantis vota ægrius ac serius a Romano clero admissa par est credere, multo autem ægrius, ac serius cooptationi suæ consensisse Cletum, perlatis ultro citroque mutuis precibus ad fatigandam constantiam utriusque recusantis; donec appetente Quadragesimali jejuniis, ne in mysteriis Paschalibus, eo anno 77 celebrandis die 30 Martii, Romana Ecclesia destitueretur pontifice, Cletus flagrantium precibus tandem victus onus subiit die 16 Februarii, quam Dominicam primam Quadragesimæ eodem anno appellaremus, ut penitentes ad baptismum, et ad cætera sacra nostræ religionis in Paschate suscipienda disposeret. Ex hac enim die rationes mensium duorum, ac dierum decem Cletu assignate supra annos solidos sex in Liberiano catalogo omnium vetustissimo, exacte pariantur cum die annoque martyrii in Ecclesiæ tabulis consignato die 26 Aprilis sub consulatu Domitiani viii et Rufi, eodem in catalogo, cæterisque elemchis pontificum, et lectionariis libris expresso, uti observandum lectoribus proposui.

7. Colligam ex laudata Henschenii exercitatione v aliud indicium, confirmans abdicationem Clementis referendam esse ad annum 76 Vespasiano vii et Tito v cons. Petitur vero ab occasione exsiliis philosophis indicti a Vespasiano, qui anno 75, juxta Labbæi chronologiam suasu Muciani stoicam disciplinam professos urbe expulerat philosophos, præter Musonium, uti comprobatur ex Dionis historia per Xiphilinum contracta. Petavius ad eundem annum 75 retulit eam expulsionem. « Cum, inquit, Helvidius Priscus Thrasæ gener, secta Stoicus, Romanus prætor, Vespasiano obtractaret, et ejus exemplo Stoici, Cynicique complures eadem uterentur licentia, Vespasianus philosophos, præter Musonium, Urbe submovit: Hostilium vero, et Demetrium Cynicum in insulas relegavit. » Henschenius putat verisimile, ea occasione jussum fuisse exulare etiam Cletum, quem autumat tum temporis tenuisse Petri cathedram Romanam; cum religionis nostræ professores ab ethnicis crederentur assectæ sectæ aliquis severioris, a Stoicis non admodum diversæ. Pace tanti viri hæc libentius aptarem Clementi quam Cletu; cum Clemens memoretur libros complures edidisse, religionis nostræ dogmata propugnantes, quod a Cletu factum nemo tradidit; et idcirco sive philosophi pellerentur, sive sophistæ, Clementi potius quam Cletu id evenisse putandum est, ut pelleretur Urbe sub Vespasiano, tanquam is, qui philosophus, aut sophista haberetur ab idolorum cultoribus, et accusaretur tanquam criminor eorumdem superstitionis, dum apologiam nostræ fidei scriptis mandaret. Neque enim in philosophorum exsilio substitit Muciani severitas imperante Vespasiano anno 75. Dio a Xiphilino contractus nos admo-

tiam anno Christi 75, Vespasiano vi et Tito iv consulis, templum Pacis dedicatum fuisse plurimum ludorum apparatu: quo tempore affirmat Benicem cum Agrippa Romam ingressam; tum adit: «Eodem tempore molesti quidam sophistæ clam in Urbem ingressi sunt, ex quibus Diogenes cum prior in theatrum venisset, referunt magna hominum multitudine, ac populum vexasset multis commeliis, virgis cæsus est. Post hunc Eras venit, cui ratus nihil sibi gravius eventurum, multo exclamavit insolentius atque impudentius. Quamobrem caput detruncatum est.» Dio Xiphilini ex versione Syllburgii hæc peracta recenset in consula Vespasiani vi et Titi iv, quo scilicet dedicationem templi Pacis tum nummi tum lapides demonstrant ære Christi vulgaris anno 75. De Clemente affirmat Liber Pontificalis: *Hic dum multos libros zelo fidei Christianæ religionis ascriberet, martyrio coronatur.* Hieronymus in catalogo scriptorum narrat, a plebisque Latinorum haberi secundum post Petrum apostolum Clementem, solo intercedente Lino inter utriusque pontificatum, et Epistolam ad Corinthios Clemente scriptam recognoscit cum Eusebio perimilem stylo ac sensibus Epistolæ Pauli ad Hebræos. Stylus ac sensus Clementis operum jam dimoscitur, cum Pauli Epistolam ad Hebræos imitetur. In hac æterni Christi sacerdotium, ac regnum, et principatus pacis debitis laudibus effertur, Melchisedechii regium pontificatum longe superans, in figura sibi præmissum. Quænam vero dicta, quosnam sensus, et oracula nostræ religionis lubentius inelamaret Clemens Romanus pontifex anno 75, dum Vespasianus imperator Pacis templum dedicaret, ut eadem Scripturarum oracula, quæ de Christi Domini regno ac sacerdotio fuerant in Scripturis divinis prolata, sibi arroganter aptanda præsumeret? Eo certe consilio testatur Tacitus, et ex eo Baronius ad annum 77, num. 3 et 4, assentatoribus in Judæa, in Ægypto et in Urbe aures præbuisse, præsertim Josepho, ad eundem Cæsarem referentia quæ prophetæ de Christo Domino *pacis Principi* divinitus prædixerant: ita ut Pacis templi omnium amplissimi in Urbe excitandi, ac dedicandi ea potissimum causa fuerit, (ut verbis Baronii utar) in oraculis esse illum ipsum regem pacis Principem nominandum, et in immensum ab eo fore propagandum imperium, pacisque inde aulium futurum esse finem, sic dicente Isaia: *Vocabitur nomen ejus Princeps pacis: multiplicabitur ejus imperium, et pacis non erit finis.* Eadem, perinde ac de se dicta essent, a Josepho oblata sibi sumens (Vespasianus) celeberrimum omnium templum erigens, *Paci æternæ* dicavit: eo enim titulo templi porticus faciem fuisse notatam numismata antiqua declarant, sed et vetus inscriptio quæ Romæ in ædibus Farnesianis lapidi insculpta legitur, in qua et descriptæ sunt tribus quæ ad templi structuram pecuniam contulerant, hæc habet primo loco notata verba *paci æternæ*. Cætera quæ sequuntur prætermissimus, quod sit alias eadem inscriptio a nobis superius recitata. In nummo etiam argenteo in hunc modum: *paci æ deest ternæ,* etc. Nummi a Baronio observati Pacis templum a Vespasiano dicatum ostendentes notantur ejusdem sexto consulatu, aliusque apud Mediobarbam argenteus inscribitur consulatu vii et hac Epigraphe *PAGIS EVENTUM COS. VII.* Quare contestes sunt, per hosce annos ære Christi 75 et 76, quibus Vespasianus processit consul vi et vii percrebuisse in urbe sermones, detorquentes vaticinia prophetarum de Redemptore ac Deo nostro prolata, in laudem profani principis, quorum summa legitur apud Josephum ejusdem perversi dogmatis sequestrem, et sectatorum in fine capituli 12, lib. vii de bello Judaico: quos libros ita a se perscriptos testatur, atque a se traditos Vespasiano ac Tito imperatoribus, ut etiam commemoret in libro de Vita sua, *Titum imperatorem eosdem libros sua manu*

A descriptos in bibliotheca publicari jussisse. Perverse itaque interpretationes, ac detorsiones legitimi sensus prophetarum percrebuerant in Urbe sub Vespasiano, tam in ore, et libris Judæorum corinque sacerdotum qualis erat Josephus, quam ethnicorum in sermonibus, et commentariis, ut supersunt apud Tacitum, et Suetonium, illius ætatis auctores, hæreticum dogma Herodianorum reuocantes in assentationem Vespasiani, ut scite observat Baronius in apparatu ad Annales num. 5 et 15. His certe hæresibus, ac perversis interpretationibus Vespasianum impie obrudentibus pro Christo Domino non destiterit Clemens occurrere, demonstrans Judæis atque Gentilibus, ea prophetica dicta ad Jesum verum Christum Domini, Principem pacis, et Regem futuri sæculi, non vero ad Romanum Cæsarem pertinere. His certe occurrere non destiterit Clemens, demonstrans Judæis æque ac Gentilibus, ad Christum Dominum ea prophetica dicta referri. Id enim erat officium Romani episcopi, Ecclesiam universam docentis, ut occurreret sectæ, atque errori in Urbe nascenti occasione Judæorum, atque ethnicorum Vespasiano assentantium, et prophetica dicta pervertentium, ad hæreticas opiniones consolidandas, id muneris exigente Petro in epistola. Quare tanquam sophista, aut philosophus maledicus, et obtrektor principis, cui cæteri assentabantur, ab Urbe recedere, ac fortassis jam tum exulare in Pontum jussus fuerit (non secus ac Helvidius Priscus Urbis prætor, aut Hostilius, et Demetrius Cyrenicus in insulas fuerant relegati anno 73); cum ethnicæ superstitionis patroni criminarentur, et deferrent tanquam obtrecciones in principem, ea, quæ pro nostræ religionis officio ad veram Scripturarum interpretationem a Christi vicario voce et scripto præferbantur. De hujus etiam muneris dignitate, quæ regalis Christi sacerdotii participem reddebat Clementem, si forte quidpiam suboluit accusatoribus Christianorum novum discrimen tum pontifici, tum universo fidelium cœtui fortasse imminerebat, si Clemens diutius in Urbe persisteret: criminatris ethnicis perinde ac Judæis, non secus, ac Hierosolymis Christum Dominum accesserant, de regni affectatione apud Pilatum. Quare, ut Clemens ostenderet evidentius se nihil mortale appetere, aut quidpiam contra imperium moliri cum regium Christi sacerdotium prædicaret ejusque vices Romana in Ecclesia gereret, præstare duxit, et Christianæ plebis indemnitati uberius consultum iri pervidit, si tanto munere sese abdicaret, et si apostolicæ potestatis plenitudo in alterum conferretur, qui minus fortasse notus, aut expositus invidiæ ethnicorum, successor sibi a clero deligeretur. Hæc omnia ita cohærere videntur cum rebus gestis a Vespasiano ex anno 73 ad 76, et cum consulibus, et annis per catalogos attributis Clementi, et Cleto, necnon cum dictis a SS. Patribus de ejusdem Clementis operibus stylo, sensibus et historia; ut hisce conjecturis sperare possim commendationem plane similem accessuram ei, quam Baronius paulo ante allatis proventuram non diffidebat, cum scriberet ad finem anni 77: «Hæc vero, licet sint a nobis (ut superius diximus) ex conjectura deducta; nihilominus haud facile ab aliis, omnia simul exacte considerantibus, contemnenda fore putamus.»

8. Objecta duo mihi dissolvenda fortasse proponuntur: quod me præstiturum haud difficulter confido. Primum est, cur in canone missæ, tantæ vetustatis atque auctoritatis autographo, præxonatur Clementi Cletus, quem abdicanti datum successorem asserui? Velim, ut quicumque hoc dubium excitant, memoria repetant, Cletum ex nostra sententia, et ex catalogorum chronologia consulari, et Cæsarea, serius quidem admissum ad maximi pontificis munus gerendum in Ecclesia, quam Clementem, sed ad martyrii gloriam in cœlis consequendam maturius pervenisse: et propterea in diptychas

martyrum relatum annis pluribus ante Clementem, qui post abdicationem diuturno exsilio probatus a Domino usque ad annum Trajani tertium vitæ est reservatus, teste Hieronymo de Script. ecclesiasticis. Videmus in canone misse ordinem temporis, quo quisque abiit et vita in martyrum classibus retineri, tum in precibus ante consecrationem, ubi nomina recensentur Cornelii, Cypriani, Laurentii, Chrysogoni, Joannis et Pauli; tum peracta consecratione ubi sociari poscimus cum Joanne (pæcursore, seu Baptista), Stephano, Matthia, Barnaba, Ignatio, Alexandro, Marcellino, Petro, licet apostolatus munere Matthias, et sacerdotii gradu tum ipse, tum cæteri qui consequuntur, Stephano diacono sint præmittendi. Par igitur ratio est præponendi Cletum Clementi; cum Cletus anno Christi 83, Domitiano viii et Rufo consulibus, sanguinem pro Christo fuderit; Clementi vero eadem corona serius contigerit circa annum Christi 100, qui pontificalem prætulerat ex 68 ad 77.

Aliam quoque causam præponendi Cletum Clementi ostendunt codices Anastasii, a Fabrotto impressi ex bibliothecis Regia, Mazarina et Thuana, quorum verba dedimus. Vides Linum et Cletum multo maturius a B. Petro consecratos episcopos ad ministerium ordinum in Urbe secum exhibendum, quam fuerit episcopali ordinatione insignitus Clemens, quem serius, hoc est paulo ante suum martyrium ab apostolorum Principe consecratum episcopum discrete refert. Epocham igitur ordinationis retinet series in canone expressa, *Linum, Cletum, Clementem* memorans, præternissa serie successio- nis, juxta quam aliter essent enumerandi. Sed priori cause fido lubentius.

9. Alterum mihi obijciendum petetur ex numero annorum 12, quem plerique codices tribuunt pontifici Cletu, licet Belgicus Papebrochii septennium cum nobis assignet, et quartus Colbertinus protrahat ad octennium, Liberianus vero catalogus sexennium tantummodo numeret.

Hanc difficultatem nullo negotio dissolverem, si numeri annorum, mensium, ac dierum sub Cletu superessent in serie pontificia basilicæ S. Pauli toties laudata. Licet vero tota epigraphæ S. Cleti cum ejus nomine, ac numeris sub imagine ejusdem omnino consumpta sit; ex codice tamen antiquissimo catalogi Liberiani per sæculum integrum præcedentis picturæ basilicæ S. Pauli istæ suppleantur, ac res tota conficitur. Ibi leguntur distincte numeri quos recensui annorum 6, mensium 2, ac dierum 10, Cletu attributi, quemadmodum distincte cernitur successio Cleti post Clementem. At, inquit, catalogus Felicis IV et codices Italiæ veluti eandem pag. 88 producti duodecennium Cletu tribuunt.

Ita obijcientibus hæc repono. Nonne idem catalogus Felicis Quarti consules exprimit, et ex iis consulibus colligitur spatium septennii Cletu assignandum? quod in Codice Papebrochii *g* aperte enuntiatur, et in quarto Colbertino *l* ad octennium extenditur, in quinto *verum* ad novennium. Alterutrum igitur mendose descriptum fuit in catalogo Felicis IV aliisque codicibus indicatis: et alterutrum emendandum; vel scilicet consulum nomina ex numero annorum; vel numeri annorum ex consulum nominibus. Peto, uter lapsus librarium sit præsumendus et existimandus facilius? certe in numeris; cum 12 signari pro 7 unius elementi mutatione contingat. Nomina vero tot consulum una cum precedentibus, ac subsequentibus proximorum pontificum variare ne oscitans quidem, ac dormitans scriptor valuerit, si constiterit sibi, ut præferat, et vigilaverit in annorum numeris attente ac fideliter transcribendis. Signare autem nomina consulum ea ratione, ut decessoris postremos excipiant proximi in successore, id vero constantiam indicat recte describentis exemplar, non oscitantium, aut evagationem dormitantis in transcribendo. Si lapsus

itaque in numeris tanto est proclivior quam in nominibus; erit quoque emendatio, et castigatio notarum numeralium ex nominibus (præsertim ex fide codicum vetustiorum, ubi rationes nominum et numerorum pariantur), alteri præferenda.

10. Consentiant itaque critices recte institute sanctionis regulæ, ut ex consulibus recte assignatis, et constanter se consequentibus juxta omnes codices præferamus eorum codicum numeros (præsertim antiquiorum, uti est catalogus Liberianus) qui nominibus consulum exacte respondent.

Scio clarissimum virum Henschenium in Anacnesi de Cletu et Anacleto, tomo V Maii, pag. 217, in hisse recedere a consulibus Cletu et Clementi assignatis, quam a numeris assumptis, dum scriberet: « Neque enim hoc loco me puto obligari ad eos consules tenendos, quos Cletu Clementique assignarunt pontificum catalogi, quorum primum auctorem, sæculo in ineunte, credibile est consules pro primo sæculo non invenisse antiquius cuique ætati ascriptos, sed ex annorum cuique attributorum calculo, et eo quem proposuerat ordine pontificum ipsos aptasse. » Pace tam præclaræ scriptoris dixerim, divinationem hanc suam de arbitraria consulum aptatione antiquitus adhibita satis refelli tum ex Actis martyrum genuinis, tum ex cæmeteriorum inscriptionibus consulatu signatis, quæ martyrum ex cryptis prope Urbem quotidie effodiuntur. Reminisci poterat S. Clementem, de cujus epocha consulari in catalogis apposita dubitat, ipsum fuisse, qui septem notarios instituit ad illa martyrum Acta scribenda, quæ exordium sumunt, uti actorum publicorum mos est, ex nota temporis per consulatus aut annos principum indicata. Ne pluribus utar argumentis in hac assumptione refellenda, lectori auctor sim, ut ea dignetur repetere, quæ in præfatione primi tomii edita sunt numero præsertim 18 et consequenti 19.

11. Methodus ergo veracioris criteriï postulat, ut his in codicibus exigantur potius, et corrigantur notæ numerales annorum ad nomina et collegia consulum, quam consulum nomina et collegia transformentur, et permutentur juxta notas numerales annorum.

Pateor quidem errari posse, atque erratum non semel fuisse ab amanuensibus et librariis in describendis nominibus, et collegiis consulum, præsertim vero ubi consulatus sub Augustis iteratus cum eodem collega in magistratu notis numeralibus discernendus est a proximis laterentis: quemadmodum hic evenit in Vespasiano ac Tito, annos complures simul aspicantibus per communes fasces in quarto, quinto abisque Vespasiani patris consulatibus, usque ad nonum, semper jugatis cum ii et subsequentibus Titi usque ad septimum. Concedam, librarii negligentia perinde fuisse proclivem lapsum in reddendo consulatu Vespasiani viii cum Tito vi, pro Vespasiani vi cum Tito iv consule, ac facile fuit 8 annos ascribere solidos Cletu, qui fuerat 6 exprimens. Erroris enim facilitas in describendo ac transformando utrobique versatur in numeris. Quare uti facile descriptor errare poterat in exprimendo, ita necessario criticus hæsitare deberet in emendando, nisi præcedentes et consequentes in proximis pontificibus consules, uti veram annorum summam, ita respondentem consulatum iteratorum numeros indicarent. Hæc autem præsidia emendationis et criteriï parata habemus his in pontificibus Clemente et Cletu, de quibus agitur: uti mox ostendo.

Trachalus et Italicus primum est par consulum tributum Clementi: *Domitianus ix et Rufus* postremus est consulatus ex numeralibus in Cletu apud omnes catalogos, et codices collegia consulum signantes. A *oss. Trachalo et Italicu*, Christi anno 68, ad *oss. Domitianum ix et Rufum*, Christi anno 83, sunt anni 16 solidi, incluso utroque extremo. Extremi autem termini ejusdem summæ redduntur iterum certi ex nominibus consulum proxime præcedentium in fine sedis Lini, nempe *Capitone et*

Ruso, Christi 67, et ex primis consequentibus in Anacleti pontificatu, exordium ejus signantibus *Domitiano x et Sabino*, Christi 84. Cum igitur tot nominibus certa sit summa annorum 16 duos inter pontifices dividenda, Clementem et Cletum, Clementi dabo collegia consulum novem; cum anni totidem solidi, menses duo, ac dies 11 illi assignentur vetustissimis in picturis basilicæ S. Pauli, et in omnibus antiquis codicibus supra recensitis pag. 88, præter unicum *a*, qui decem mensibus hanc summam augeat. Si hanc summam annorum 9, mensium 2, ac dierum 11, numerare incipias ex consulibus Trachalo et Italico tributis exordio Clementis, sive potius ex die 24 Septembris proxime præcedentis, cujus die 23, anno 67, Capitone et Ruso coss., Linus decessor martyrium fecerat: videbis postremos consules Clementis novennio tribuendos esse illos, qui annum æræ Christi communis 76 signarunt, nempe *Vespasianum vii et Titum v*. Idcirco his non perperam attribuitur initium Cleti ab omnibus codicibus eadem pagina memoratis. Oportet itaque finem Clementis consignare, vel his eisdem consulibus, vel proxime præcedentibus *Vespasiano vi et Tito iv*, quod secundum universis codicibus et picturis repugnaret; cum summam non impleat novem soli li, eorum'lem codicum, et picturarum consensu Clementi attributam. Nunquam vero diffundi potest finis Clementis ad consulatum Vespasiani ix et Titi vii, Christi 79, cum Vespasiani viii et Titi vi tribuatur Cletio successori. Perspicue igitur apparet, correctionem numeratis notæ adhibendam esse codici in fine Clementis, ubi consulatus *Vespasiani ix collega Tito* ostenditur ex epocha consulari successoris exprimendus *Vespasiani vii, collega Tito v*, Christi 76.

12. Ratum itaque sit ex consensu documentorum, vetustate atque auctoritate præstantium, et omnino concordantium picturis antiquissimis basilicæ S. Pauli, earumque superstitiis numeris, Clementis et Cleti chronologiam ita esse disponendam.

Clemens sedit annis 9, mensibus 2, diebus 10, ex coss. Trachalo et Italico, æræ Christi 68, ad coss. Vespasianum vii et Titum v, æræ, Chr. 76: ut nempe martyrio affecto Lino 23 Septemb. anni 67, ex die 24 Septembris ejusdem anni 67 ad diem 3 Decemb. Chr. epochæ 76, annis 9, mens. 2, dieb. 10. Ex die vero 4 Decembris anni 76, cum Clemens pridie abdicasset, cessavit sedes usque ad diem 15 Februarii proxime succedentis anni 77. Postridie ejus diei, scilicet die 16 Febr., quæ incidit in Dominicam Quadragesimæ in capite jejunii, Cletus pontificatum Romanum assumpsit.

Cletus sedit annis 6, mensibus 2, diebus 10, ex die Dominica 16 Febr., Vespas. viii et Tito vi coss., Christi 77, ad diem 26 April., Domitiano ix et Ruso coss., Christi 85, qua martyrium consummavit annis 17 ante obitum Clementis decessoris sui: qui cum abdicasset, et in exsilium deportatus in Pontum secessisset, ad tertium Trajani annum Christi 100 (testibus Eusebio et Hieronymo, aliisque) reser-

vatus, martyrii coronam accepit: et idcirco in libro Pontificali, non secus ac in diptychis et in canone missæ, Cletio successori in sede Romana, sed præcursori in gloria martyrii postponitur; licet in catalogo Liberii ordinatio exhibente hos pontifices, præponatur.

His ita constitutis de chronologia pontificia Clementis et Cleti, notas historicas ad utriusque vitam juxta ordinem Libri Pontificalis atexam.

EJUSDEM NOTÆ HISTORICÆ IN VITAM S. CLETI.

Linea 1. — *De regione vico Patricii*. Vicum Patricium fuisse constat non regionis nomen ex quatuordecim ab Augusti partitione in Urbe designatis, sed partem regionis quintæ Exquilinæ: uti ex Festo ac reliquis tum historicis, tum antiquariis colligitur. Biographus more suo, quem supra indicavi, ita nuncupat partem regionis, ubi locum natalem obtinuit

A pontifex ille Romæ in lucem editus, cujus vitam describit. Quenam autem pars quintæ regionis Augustæ fuerit *vicus Patricius*, dubitari minime potest, quemadmodum observat Nardinius libro iv, cap. 3. Satis enim perspicuum redderunt Festus et indicati scriptores vicum, ejusque situm, et appellationem. Est vero tractus humilior, vallis in morem protensus inter colles Exquilinum, et Quirinale: ubi S. Pudentianæ titulus (de qua supra Opusculo xv, et in notis ad sect. iii ejusdem Opusculi litteris c et g) dictus in *vico Patricii*, seu in *vico Patricio*, secundo Christi sæculo erectus, et a S. Pio papa dedicatus, ut infra in ipsius Pii sectione ostendatur, adhuc superest: ubi etiam S. Euphemiæ vetus ecclesia perstitit usque ad ætatem S. Pii V, quæ ab eodem vico nomen acceperat; isque tractus extenditur per declivem Exquiliarum partem ad S. Laurentii in fonte, donec pertingat ad *Suburram* sub clivo S. Petri ad Vincula. Festus asseverat vicum *Patricium* hunc ipsum esse sub Exquilis, ita dictum, quod ibi Patricii habitarent, jubente rege Servio Tullio, ut si quid novi molirentur, e locis superioribus opprimerentur.

B Adnotare præstat Cletum et Clementem, qui primi leguntur ex Romæ natis ordinati episcopi ab ipso Principe apostolorum, hæc loca incoluisse, ubi Petrus hospitio exceptus traditur. Cletus et *vico Patricio* prope titulum S. Pudentianæ, sive etiam S. Pudentis ejusdem patris: quem et gente Cornelia fuisse, et fortasse cognatione junctum Cornelio centurionis cohortis Italicæ, a Petro baptizato in Syria, supra indicabam, in notis ad S. Petrum, videri posse satis probabili ex conjectura. Ab altera Exquiliarum parte superato clivo S. Petri ad Vincula Clementis primi paterna domus traditur in eum titulum conversa, quem inter antiquissimos Urbis comprobant documenta musivi, structuræ, et scriptorum, illustrata a Ciampino in veteribus Monumentis Ecclesiæ Romanæ, et a canonicis Piazza, et Rondinino in descriptione, et historia ejusdem tituli, præservata vero diligenti cura a sanctæ memoriæ pontifice Clemente XI, illius reparatore magnifico. Inter utramque vero sedem Cleti et Clementis natalibus illustratam, medio ferme loco assurgit titulus S. Petri ad Vincula, sive Eudoxiæ, quo loco apud milites Neronianæ domus hospitari consuevisse utrumque apostolum Petrum, et Paulum collegit Florentinius suo in Martyrologio veteri in notis ad Kal. Augusti. Hæc omnia firmant conjecturas superiores productas de prima Petri receptione in regione Exquilina: ubi antiquiores ac præstantiores discipulos ita formavit suis moribus, et domestica hospitii consuetudine, ut præ cæteris digni sint habitis, qui eidem apostolorum Principi maximo in pontificatu succederent.

C Linea eadem. — *Patre Emiliano*. Emiliani cognomen indicat patrem Cleti et gente Emilia ortum in aliam familiam adoptione transisse: non secus ac ducentis circiter ante ipsum annus Cornelius Scipio Africanus minor *Emilianus* dictus est, quod et gente Emilia ortus, nempe ex celebri Emilio Paulo, qui de Macedonia ac rege Persæ triumphaverat, a P. Scipione prætorio Africani majoris filio adoptatus, in Cornelianam gentem relatus fuit: uti Vaillantius erudite observat ad nummum 138 gentis Corneliæ. An ejusdem gentis Corneliæ stirpe *Emiliana* pater Cleti habendus sit, divinare non ausim. Vicus Patricius ipsi natalis, et Emilicæ gentis origo, ex eo cognomine in patre indicata suadent, ut præsumamus generis nobilitatem: præsertim cum fasti consulares ostendant cognomentum Emiliani in Fabiis, Fulviis et Cornelis inveniri.

Linea eadem. — *Annos duodecim, mensem unum, dies undecim*. Tempora Cleti satis constabilia sunt in notis chronologicis, ubi ostendi ex consulibus assignatis preferendum numerum annorum 6 expressum in vetustissimo catalogo ætatis Liberii; cum hanc eandem epocham ostendat consensus codicum consulis eosdem ferentium.

Linea 3. — *A consulatu Vespasiani vii et Domitiani v.* In septimo consulatu Vespasiani patris collega ordinarius annum aperuit filius patris maior Titus, Spartiano teste in Vita Adriani, qui hoc anno natus est, uti Pauvinius observat, fastis Græcis ille comprobantibus. Anonymus tamen quarti sæculi ex bibliotheca Cæsarea, legendus apud Norisium post epochas Syromacedonum, in catalogo consulum ordinariorum Domitianum Panvinius assignat collegam patri septimo in consulatu: cuius auctoritatem sequitur liber Pontificalis. Suffectum Tito post Kalendas Julii fratrem Domitianum Panvinius credit, et inde ansam arreptam substituendi fratrem suffectum ordinario. Catalogus Liberianus, et ab eo proximus Felicitis Quarti, necnon cæteri codices indicati pag. 88 in Prolegomenis, cum Spartiano, collegam tribuunt Titum, quem et in sexto et in octavo Kalendis Januarii pariter processisse cum patre, historici et inscriptiones veteres manifestant.

Linea 5. — *Triginta quinque presbyteros ordinavit in urbe Roma.* Codices C et B habent 25, quemadmodum et Casinensis, Vaticanus, Florentinus, Thuanus alter, primus Oriculensis tertius, ac ferme omnes impressi lectionarii tam ante, quam post editiones S. Pii V. Hunc numerum 25 presbyterorum Romanæ urbis, qui postea cardinales dicti sunt, ex præcepto B. Petri fuisse a Cleto institutum, antiqua traditio est, per tria priora sæcula plurimum successorum exemplis comprobata. Nam presbyteris 25 a Cleto ordinatis totidem titulos ab Evaristo divisos fuisse, in ejus Vita legemus infra num. 6. Eundem numerum titularium ac titularum restitui curarunt alii pontifices, statim ac persecutionum vis aliquot disjecisset; quod præstitum a sancto Dionysio papa sub Gallieno principe post immanem Decii et Valeriani persecutionem ostendet num. 26, et rursus a sancto Marcello post atrocissimam Diocletiani et Maximiani, peractum docebet num. 51. Fusius pertractatum hoc argumentum lector inveniet in scripto quod Romæ edideram ante annos 15, cum tuerer causam fontis baptismalis pro venerabili basilica Sancti Laurentii in Damasco, cuius inter canonicos numerabar.

Probatum ibi fuit compluribus testimoniis, presbyteros illos 25 ex præcepto Principis apostolorum Romæ institutos, ac titulos totidem eisdem assignatas prætulisse imaginem quandam, ac speciem universalem Ecclesie, et omnium principis, quale specimen obtinuerat ante Christum natum Judæorum Ecclesia in templo Hierosolymitano. Institute fuerant ad Dei cultum eodem in templo exercendum 24 vices sacerdotales, juxta numerum principum sanctuarii, et principum Dei, uti Scriptura nominat (*I Par. xxiv*), quibus cum adderetur sub sacerdote summo, cæteros principes sanctuarii, ac Levitas omnes sua potestate complexo, alter ab eo proximus, veluti vicarius (qui et *Sagan* Hebræis audit) reliquis præstans; is vigesimam quintam vicem quodammodo implebat. Ecclesia igitur Romana, ad Dei cultum educatura fideles omnes, genus electum, regale sacerdotium, gentem sanctam, populum acquisitionis, ita congrue compacta viginti quinque principibus sanctuarii, ad exemplum prioris sacerdotii constitutis ac distributis per totidem titulos (nempe domos sacerdotales ad baptismum solemniter conferendum, quo genus hoc electum in Christo nascitur ac propagatur), mirifice respondebat imagini totidem vicium sacerdotalium in Veteri Testamento eam adumbrantium, cum sacro suo principatu. Hinc legimus apud Anastasium, a Marcello papa, dum eosdem titulos Petri designatione ab Evaristo erectos, et a persecutoribus labefactos restitueret, haberi voluisse tanquam dioceses quasdam propter baptismum, et penitentiam eorum, qui convertebantur ex paganis. Tanta vero fuit vis primæ hujus designationis numeri, a Principe apostolorum traditi, ut nostris etiam temporibus in

A fontium baptismalium summa integre custodiatur, etiam post auctum numerum titularum: ita sancto Pio Quinto post annos millequingentos, uti Dionysius et Marcellus censerant, ac restituerant secundo, ac tertio sæculo habente a prima Petri designatione. Hæc ibi inter plura protuleram, unice pertinentia ad causam fontium 25 in Urbe retineendorum, de qua tunc agebatur. Locus nunc postulat, ut de aucto numero titularum et cardinalium nonnulla attingamus, quæ ostendant, hujusmodi argumenta eodem consilio a Petri successoribus instituta, quo apostolorum Princeps priorem illam Ecclesie universalis imaginem, apertis 25 titulis, ac domibus sacerdotalibus designaverat in Romana, cæterarum primati ac magisterio donata.

Lectio ipsa suggerit in varietate codicum, successionem incrementi cardinalium in futuris, ac summa presbyterorum, constanter directam fuisse a pontificibus Romanis ad exprimentum principatum Romanæ sedis et Ecclesie supra cæteras, earumque omnium inarticulationem, ac juncturam, quasi Christi corporis mystici sub uno capite. Legunt itaque codices indicati *vigin i quinque presbyteros ordinatos in urbe Roma*: alii vero exprimunt *Presbyteros triginta quinque*. Constat utriusque lectionis sua auctoritas, si tempora distinguantur. Vide etiam *infra notis ad S. Caium*. Exponam.

Quin Petri institutio, et lectura germana ejus mandati, a Cleto atque Evaristo perfecti, prætulit 25 presbyteros et titulos, dubitare nos minime sinunt subsequentes restitutiones per Dionysium et Marcellum peractæ, ad eandem summam exigentes titulares domos, baptismo fidelium, et penitentia a ministranda, cæterisque Christianis sacris ecclesiis tanquam dioceses attributis presbyteris eorundem principibus, qui postea dicti sunt cardiales. Constante discrimine persecutionum satis fuit istarum vicium sacerdotalium summam teneri, ad imaginem sacri principatus conservandam: non secus ac Judæorum in captivitatibus satis consultum fuerat eorundem Ecclesie dignitat, cum stirpes sacerdotales diligenter custodirentur cum propriis vicibus, uti custoditas fuisse cognoscimus ex Evangelio, testante Zachariam patrem Joannis fuisse ministerio functum de Vice Abia. Veruntamen gloria domus Dei magnificentius erat explicanda in basilicis patriarchalibus, post lapsum trium sæculorum erectis a Constantino, dedicatis a Silvestro, et a successoribus: quibus placuit per principes sanctuarii a Petro constitutos in titulis heb. onadaria partitione ministerii, potioribus in basilicis exercendi, juncturam, et imaginem Ecclesie universalis, ac hierarchiæ Christiani sacerdotii apud Romanam sedem loculentius exhiberi. Quemadmodum igitur in titulis 25 collecta erat summa, et adumbrata imago veteris sacerdotii Judæorum finibus inclusi; ita in basilicis patriarchalibus explicata erat amplitudo Christianæ hierarchiæ per orbem universum diffusæ, ac certis sub sedibus a Romana dirigendis collectæ. Donec ternario numero censebantur hi throni patriarchales, in Romana, Alexandrina, et Antiochena Ecclesia Petri auctoritate fundati, Romanus episcopus cum duobus episcopis adjutoribus (quales Petro adhibitos fuisse Linum et Cleum jam vidimus), hanc imaginem satis exprimebat. Quare jam tum præter urbanos presbyteros 25, adhibere consueverunt exemplo apostoli edocti successores suburbanis ex episcopis adjutores, puta Ostiensem, Albanensem, aut episcopum ordinare apostolico vicariatu functurum in Urbe sacerdotem, vicinis oppidis subinde destinatum præsulem, quando opportunitas, et securitas adeundi foret inter procellas persecutionum. Chronologicis in notis observavimus per consulum in Jicia ea de re constare: cum sæpe contigerit eos subinde electos fuisse successores postillorum martyrum, qui eosdem vicarios suos constituerant: uti Linus, Cletus et Clemens Petro, Evaristus Anacleto, Evaristo

Alexander, et complures alii deligebantur vicarii, et A
 eoadiutores, qui postmodum successerunt in Romano pontificatu, cuius tyrocinium præclaro in ministerio exercuerant. Credibile est hos adiutores apostolatus constante persecutione non semper adhibitos ex episcopis ejusdem civitatis, sed providenter assumptos modo ab hac, modo ab illa ex vicinioribus unum m. et alterum, quorum præsentia moribus interrompi pateretur, ut apud pontificem maximum degerent nullo suæ plebis detrimento, aut periculo, dum vis persecutionis remissius ageret apud Ostiensem coloniam, aut A'banensem civitatem, aut Sylvam Candidam, seu Prænestinis in oppidis, sive in Sabinis. Persecutoribus tandem sublatis, cognoscimus certos episcopos ex suburbicariis delectos ad ministeria frequentanda apud summum pontificem: eoque nomine Marcus a Silvestro proximus, et a sine persecutionum, ita delegit Ostiensem antistitem ad obeunda certa numerata in Romanæ sedis obsequium, ut pallii quoque gestandi jure eum donaverit, et auferit privilegio Romani pontificis consecrandi, et consecrationis ab Romano pontifice percipiendæ. Tunc vero cum pax Ecclesiæ permitteret libere commicare proximos Urbis episcopos, frequentius poterant Romæ versari citra ullam plebis suæ jacturam quotquot ex his Romanus episcopus adhibere vellet coadiutores gravioribus in causis suo cum presbyterio tractandis, ne dum consecrandis præsulibus, aliisve pontificalis ministerii muneribus exercendis. Tanta demum facilitas in Urbe permanendi quibusdam fuit, ut ferme æqualis copia assidenti Romano pontifici episcopis illis daretur, ac presbyterio urbano. Quare in unum collegium coalescere cœpit cœtus hujusmodi episcoporum et presbyterorum: ita ut ad quotidianam munera hebdomadarii obeunda non secus allecti sint episcopi in basilica Lateranensis patriarchii, apud quam pontifex maximum residebat, ac in cæteris basilicis destinati sint presbyteri cardinales, ut eodem hebdomadario circulo sacra peragerent.

In concilio Constantinopolitano sub Damaso, tribus antiquis patriarchis, Romano, Alexandrino, Antiocheno additus fuerat quartus, honoris prærogativa ita decoratus, ut proximus a Romano haberetur: cui numero paulo post Hierosolymitanæ Ecclesiæ antistitem admovendum esse censuit synodus Chalcedonensis, ut quintum locum inter patriarchas jam tum obtinuerit. Totidem vero basilicæ ex Romanis eosdem patriarchatus exprimeret censebantur, ac presertim, tres illos antiquiores a Petro constitutos. Tribus igitur in basilicis die Dominica totidem episcopos sacrum offerre consuevisse nos docet Panvinus de septem Urbis ecclesiis cap. 1, quam consuetudinem sæculo quarto inchoatum proxime a fundatione earumdem basilicarum suadet psalmodiæ ritus, ac distributio pereandem ætatem a Damaso ordinata ex sententia Hieronymi per circulum hebdomadæ. Neque ita multo post ad locum patriarcharum erecto per Constantinopolitanum concilium ejusdem urbis episcopo, et quaternario basilicarum Romæ constituto per amplificationem Liberianæ a Sixto III magnificenter peractam; 25 titulorum presbyteri cardinales per singulas hebdomadæ ferias quadrifariam divisi diebus singulis in unaquaque earum sacra peragere singillatim poterant: æquante numero trium episcoporum Romano assistentium cum 25 presbyteris cardinalibus summam quadruplicis septenarii, totidem vicibus basilicarum quatuor in hebdomadæ circulo respondentem. Quinto demum patriarchatu orbis Christiani declarato in eccl. Hierosolymitana circa medium sæculi quinti per concilium Chalcedonense, quinta similiter basilica S. Laurentii extra muros ejusdem sedis imaginem referens in Romana, universalis Ecclesiæ specimen preberent habitura, similem cultum obtinere cœpit; cum legamus in Vita Simplicii pape, qui sedere cœpit anno 467, non secus ac in basilicis SS. Pe-

tri et Pauli, etiam in Laurentiana constitutam fuisse hebdomadam ministerii presbyterorum, ut presbyteri manerent ibi propter pœnitentes et baptismum. Tum vero necesse fuit summæ viginti octo vicium sacerdotalium addere septem novas, ut essent 35. Quæ ratione id perfectum fuerit, cognoscimus ex hoc eodem libro Pontificali: non ea tantum de causa, quod codices aliquot hunc numerum ordinatorum 35 serius completum attribuant Cletæ ex Petri sententia, confundentes amplificationem collegii cura prima designatione; sed etiam ex nova partitione hebdomadaria episcoporum septem et presbyterorum viginti octo idem collegium constituentium, quam refert liber Pontificalis in Vita Stephani Quarti: ubi narrat attributos fuisse episcopos septem ex finitimis et suburbicariis basilicæ Lateranensi, ad singillatim administrandum in illa intra hebdomadæ circulum officium hebdomadarii per dies singulos. Quod ego crediderim ita esse intelligendum, ut vices sacerdotales 35 quæ per hebdomadam in quinque Romanis basilicis multo ante peragebantur partim ab episcopis 7 finitimis in collegium Romani presbyterii allectis, partim a 28 presbyteris cardinalibus totidem titulorum urbis: ita ut Dominicis diebus episcopi, cæteris autem feriis per hebdomadam presbyteri sacrum offerrent; post decretum Stephani, septem episcopi in Lateranensi, presbyteri vero 28 in reliquis quatuor basilicis patriarchalibus per singulos dies hebdomadæ sacris operarentur.

Certe cum numerentur in concilio Romano sub Symmacho papa in fine sæculi quinti ex presbyterorum subscriptionibus tituli Urbis 28, eaque summa appareat exacte custodita pluribus sæculis consequentibus, necessario affirmandum est, quarto, vel quinto sæculo titulos tres urbanos additos fuisse antiquioribus illis 25, quos a Petro designatos Evaristus instituit, Dionysius resituit, et Marcellus quarto ineunte sæculo iterum restauravit. Quia etiam definire licet exactius, additionem trium titulorum, quo summa 28 completa fuit, esse opus sæculi quarti: qua scilicet ætate cum Marcellus post initum pontificatum anno 306, primigenios illos 25 instaurasset, Silvester ante annum 335 quo carne solutus est, Equitii titulum veteribus addidit; Marcus ab eo proximus suam ecclesiam in Palatinis dictam fundavit, quæ inter Romanos titulos in concilio quinti sæculi sub Symmacho censebatur; et Damaso tertium ex memoratis titulis, S. Laurentii nomine, et suo adhuc celeberrimo, ad theatrum Pompeii construxit, atque ditavit. En igitur summam 28 titulorum Urbis quarto sæculo completam sub Damaso. Hoc eodem pontifice selente concilium Constantinopolitanum adnumerandum esse censuit illius regiæ urbis episcopum tribus antiquioribus patriarchis, imo honoris gradu proximum haberi voluit a Romano, et cæteris duobus Alexandrino et Antiocheno præponendum duxit. Opportune construxerat decessor Damasi, Liberius, basilicam, quæ haberi subinde cœpit quarta patriarchalis, ut in Ecclesia Romana, Christiani orbis imaginem integram redditura quartum illum patriarchatum referret. Erat igitur causa cur Damaso compleret quartum septenarium Romani presbyterii, ac titulum 28, ut diebus singulis unaquaque basilica patriarchalis unum ex presbyteris cardinalibus obtineret suo in altari sacris operantem, si forte episcopum ex finitimis sibi destinatum avocasset cura sui gregis. Itaque lege quatuor septenarium vices 28 presbyterales per quatuor basilicas distributæ hebdomadarius numeribus occupabant universos presbyteros cardinales. Deberi autem Damaso hanc partitionem episcoporum, et presbyterorum sacris operantium per hebdomadæ circulum in basilicis, arguere possumus ex enuntiatis in ejus Vita per Anastasium, ubi ait (num. 54): « Hic constituit ut psalmi diu nocturne canerentur per omnes ecclesias: qui hoc præcepit presbyteris et episcopis, vel monasteriis. »

Ut quintum septenarium sublegerent ætate proxima Romani pontifices suscit quinta sedes patriarchalis quatuor superioribus addita per concilium Chalcedonense: cui quinta basilica Romæ ut assignaretur priora exempla deposcere videbantur. Recte eum processisset universitatis symbolum in septenario numero demonstrari, tam in presbyteris, ac titulis urbanis, quam in diaconis regionariis, visum est congrue adhibendum septenarium etiam in delectu episcoporum finitimis ex oppidis, et coloniis, quos præsales jam pridem vidimus astare consuevisse, ac præsto esse Romano pontifici: id etiam indicante sexto canone concilii Nicæni. Hunc vero numerum episcoporum maxime commendari complures colligunt ex Asianis septem a Joanne numeratis Apocalypscos capite primo. Illorum aliquot etiam quarto sæculo diebus Dominicis consuevisse præcipuis in basilicis Romanis sacrum facere, et eulogias transmittere, seu fermentum ad presbyteros hebdomadarios, colligimus ex Anastasio in Vita Siricii (num. 55): « Hic constituit, ut nullus presbyter missas celebraret per omnem hebdomadam, nisi consecratum episcopi loci designati susciperet declaratum quod nominatur fermentum: » quo scilicet indicio nexus ille communioni presbyterorum cum episcopo diligentius et evidentius custodiretur, quem eodem quarto sæculo Siricii præceperat observari Melehiades, paulo antequam basilicæ construerentur a successore Silvestro, ita scribente Anastasio in ejusdem Vita (num. 33): « Hic fecit, ut oblationes consecratæ per ecclesias, ex consecratu episcopi dirigerentur, quod declaratur fermentum: » quæ verba ita exponit Altaserra: « A Melehiade decretum, ut fermentum, id est panis fermentatus benedictus ab episcopo vice eulogiæ mitteretur per ecclesias. In symbolum communionis: » et illustrantur nitidius ex litteris Innocentii primi ad Decentium suo loco afferendis cum ejusdem Altaserræ notis in Vita Siricii. Tradit enim ibidem Innocentius, die Dominica in Ecclesia Romana per titulos Urbanos mitti consuevisse fermentum ab episcopo benedictum, quia presbyteri propter pbem sibi commissam convenire secum ipsa die minime poterant: mitti autem per parochias (hoc est vicinas dioceses) non oportere, quia nec longe portanda sunt sacramenta. Unde satis colligimus, cur in basilicis patriarchalibus episcoporum finitimum mini terio diebus Dominicis utendum esse consueverint Romani pontifices Innocentii decessores: atque ita coalescerint vices hebdomadariæ eorumdem episcoporum in memoratis basilicis cum vicibus presbyterorum per reliquas hebdomadæ ferias ibidem exercendis: et cur aucto post Innocentium I numero basilicarum patriarchalium quintæ adjectione, vices hebdomadariæ 35 per septenarium episcoporum numerum cum 28 presbyteris complerentur. Unde in codicibus aliquot Anastasianis irrepsit in ordinationes Cleti numerus presbyterorum 35, assumptus loco summæ paris posterius constitutæ ex 7 episcopis, et 28 presbyteris cardinalibus.

Quæ hæcenus adnotavi de numero, et incrementis Romani presbyterii, ac de imagine hierarchiæ per universam Christi Ecclesiam florentis, apud Romanam conspicienda, audire præstat magna ex parte collecta a cardinali Raspono libro 1 de basilica et patriarchio Lateranensi cap. 3, non minus docte quam eleganter, et comprobata tum ab ipso, tum a Panvino, scriptis atque auctoritate majorum. Ostendit igitur (indicante id libro Provinciali Romanæ Ecclesiæ ex apostolicæ Cameræ scriniis producto) veteres Romanos pontifices constituisse quinque majores, ac præstantiores in urbe Roma ecclesias, quæ patriarchalium nomine censerentur: nempe basilicam Salvatoris ad Lateranos; Sancti Petri apostoli in Vaticano; Sancti Pauli via Ostiensi extra Urbis mœnia; Liberianam, seu Xisti pape in Exquilis, quæ Sanctæ Mariæ ad Præsepe ac Majoris nomen obtinuit; et basilicam SS. Stephani et Lauren-

A lli extra muros via Tiburtina; tum ita prosequitur:

« Cur autem hoc ita constituerint veteres Romani pontifices cum multæ traduntur causæ, tum illa potissimum, quod hæc quinque sedes patriarchales pro quinque præcipuis orbis Christiani patriarchis honoris causa antiquitus designatæ dicuntur, et Lateranensis quidem utpote cæterarum omnium primaria pro pontifice Romano, Sancti Petri pro Constantinopolitano, Sancti Pauli pro Alexandrino, Sanctæ Mariæ Majoris pro Antiocheno, et Sancti Laurentii extra Muros pro Hierosolymitano. Ita fiebat, ut quoties eos, vel ad generalia concilia, vel ad alia Christianæ religionis, seu propriarum Ecclesiarum negotia obeunda ad Urbem se conferre, in eaque morari contingeret, suas quisque ædes, suamque Ecclesiam quasi propriam sedem, ac in sua quodammodo provincia positam haberet; quæ ex incredibile dictu est quantum dignitatis atque ornamenti ad Romanam Ecclesiam perveniret, quæ speciem ea ratione vere gubernantis omnia, et orbi Christiano universo presidentis pulcherrimam referebat. Quandoquidem omnes quatuor mundi plage, in quatuor hujusmodi basilicis eleganter expressæ, Ortus videlicet et Occasus, Meridies atque Septentrio illius auctoritati ac potestati sese subjicere videbantur. Quod quidem ex antiqua pictura, quæ olim in Lateranensi patriarchio his expressa simulacris visebatur, luculenter apparebat. Cæteram omnino constat inter has patriarchales basilicas obtineri principem locum a basilica Lateranensi, quæ Romanæ Ecclesiæ typum gerit; ipsa enim Romanorum pontificum sedes, qui in patriarchio juxta eam extructo per annos mille et viginti quinque, plus minus, perseveranter resederunt, hoc est a sancto Silvestro papa usque ad Clementem Quintum, qui Romanam curiam in Gallias Avenionem transtulit. Ad hæc cum basilicæ Lateranensis tanta sit dignitas et majestas, septem Episcopi finitimarum Urbis civitatum fuerant constituti, ut singulis hebdomadæ diebus cum præsentibus, tum etiam absente pontifice super aram ejus marianam divina mysteria per vices singuli celebrarent, aut certe pontifici celebranti ad constitutos solemniores anni dies assisterent. Ut autem septem sunt hebdomadæ dies, qui ea evoluta denuo recurrit; ita septem episcopi electi fuerant, qui hebdomadam celebrando explerent, et ministerium de integro ea circumacta rite obirent, atque inde potissimum factum est, ut ii septem episcopi cardinales sint appellati. Horum porro institutio antiquissima est; etenim apud Bibliothecarium in Vita Stephani pape IV, qui et Tertius dictus est, creatusque pontifex anno salutis septingentesimo sexagesimo octavo, hæc leguntur: *Hic constituit, ut omni die Dominico a septem episcopis cardinalibus hebdomadarius, qui in ecclesia Sancti Salvatoris observant missarum solemnia, super altare divi Petri celebraretur, et Gloria in excelsis Deo cantaretur.* »

D « Accedit auctoritas cardinalis Damiani, qui ad episcopos cardinales de basilica Lateranensi scribens hæc habet: *Hinc est, quod ipsa ecclesia excellentioribus præ cæteris totius Urbis ecclesiis nititur privilegiis, sed et mysticis etiam instituta, atque disposita non ambigitur sacramentis. Nam ut de pluribus pauca persringam, Lateranensis ecclesia sicut Salvatoris est insignita vocabulo, qui nimirum omnium caput est electorum; ita mater, et quidam apex, ac vertex est omnium per orbem ecclesiarum. Hæc septem cardinales habet episcopos, quibus solis post apostolicum, sacrosanctum illud altare licet accedere, ac divini cultus mysteria celebrare,* » etc.

« Inter hos autem septem episcopos per vices hujusmodi officium ita partitum erat, ut Ostiensis dies Dominicus, sequentis fericæ episcopo Silvæ Candidæ, qui urbi Leoninæ, tanquam propriæ diocesi præsidebat, mox Portuensi, qui Transtiberinam Urbis regionem episcopali auctoritate administrabat, ac ceteri deinceps, Sabinus videlicet, Prænestinusque

ac Tusulanus, ac denique Albanus, qui omnes etiam exstant hodieque, præter episcopatum Silve Candide, qui ob ejus oppidi infrequentiam cum Ecclesia Portuensi auctoritate Callisti Secundi coæluit, eademque de causa Ostiensi deinde Ecclesie subventum est unitis eidem ab Eugenio Tertio Velitris. In hac eadem Lateranensi basilica, qui rem divinam facerent, officia divina, horasque canonicas persolverent, ii olim erant prior et canonici Sancti Augustini. Dein hæc unia obiverunt archipresbyter et sæculares canonici cum beneficiatis, capellanis, clericis, cantoribus, et aliis ministris quos Bonifacius papa Octavus canonicis regularibus eiecit suffecit, ut infra dicemus. Exstat in archivio Lateranensi autographum litterarum Anastasii Quarti datum de anno 1154, ubi multa habentur de ratione inseriendi Lateranensi Ecclesie, quæ referenda necessario sunt ad ea quæ dicimus de cardinalium episcoporum celebratione, quæ libet hic subjicere: *Ad suggestionem auctoritate fratrum nostrorum cardinalium episcoporum sancimus, ut eadem ecclesia tanquam principalis mater et domina, omnino libera sit et nulli penitus nisi soli Romano pontifici sit subjecta, atque iidem episcopi salubri providentia, veluti cooperatores, et vicarii nostri ipsius venerabilis basilicæ utilitati et honestati provideant. Et paulo inferius. Porro celebrantibus ibidem episcopis sacra missarum solemnia, cum clericalibus tunicis præsentibus sitis, cantum imponatis, atque ex vobis presbyterum, diaconum, subdiaconum, atque acolytum semper providere curetis. Dein unumquemque prædictorum cardinalium episcoporum, qui sunt in principalis altaris servitium deputati, semel in hebdomada de observantia regulari, etc. per ipsos rite nostra emendari statuimus, etc.*

At cæteris patriarchalibus templis ministri septem erant as-signati, non episcopi tamen, sed presbyteri cardinales, qui universi erant octo supra viginti; hunc siquidem numerum conseiunt quatuor septenaria, cum enim hæc basilicæ essent minoris dignitatis, quam basilica Lateranensis, cui deserviebant episcopi cardinales, ideo habebant cardinales presbyteros, ad quos viginti octo Romanæ urbis tituli pertinebant, ac de cardinalium origine Honuphrius Panvinus accurate atque erudite scripsit.)

Licet hæc sufficere videantur ad illustrandum textum Bibliothecarii et utrumque numerum 25 et 35 in diversis codicibus consignatum; attamen in tempestiva fore non iudico pauca, quæ addenda sunt de postremis incrementis numeri presbyterorum, ac diaconorum cardinalium Romanæ Ecclesie, ut evidentiùs constet, in hac designatione principum sanctuarii perinde ac in alia qualiter vetustiori, eo semper consilio usos Petri successores, ut imaginem totius ecclesiasticæ hierarchiæ spectandam exhiberent fidelibus in Romano pontifice, una cum suo urbano presbyterio, sive sacro collegio, ex iisdem sanctuarii principibus, episcopis, presbyteris, diaconis cardinalibus constituto. Id vero perspicuum sit ex pontificiis constitutionibus, præ-

sertim Eugenii Quarti quindecima, et Sixti Quinti quinquagesima, quæ universam Sacri Collegii summam septuagenario numero capitum definiit, quorum sex episcopi cardinales. Quinquaginta presbyteri, diaconi vero quatuordecim crearentur. Tam Eugeniana, nihil de numero definiens, quam Sixtina sic eum determinans, diserte docent, in quacunque numeri varietate pro temporis opportunitate a decessoribus ordinata, sacerdotale hoc synedrium principis omnium Ecclesie specimen exhibere tam præstantissimi virorum cætus in populo verum Dei cultum professore apud Synagogam, quando sub Moysæ ejusque legitimis successoribus apostolicæ Ecclesie Christi figuram prætulit, quam cælestium ordinum hierarchiæ, cui altera ex parte respondet. In ea constitutione Sixtus duplicavit numerum presbyterorum ac diaconorum, a Petro et Cleto institutum; cum presbyteros quinquaginta, diaconos quatuordecim legi mandaverit. Numerum quoque trium episcoporum, quem in Petro exhibet Bibliothecarius, duplo majorem reddidit; referens summam 70 totius Collegii ad parem seniorum numerum a Moysæ alectum divino jussu ad onera principatus secum ferenda; ut illustri figuræ universalis Ecclesie jam tum præmissæ in Judæorum gente catholice nostræ veritas perpetuo responderet. Manet igitur Petri consilium in multiplici disciplina a successoribus nunquam dimissum, tum ostendendæ Christianæ hierarchiæ summo ejusdem antistiti, et capiti hæc in Romana Ecclesia trium ordinum per collegium connexæ et indicatæ; tum declarandi symboli universitatis, mytico in numero semper significatæ, sive per vices sacerdotales 25 modo in presbyteris ieratas, sive per septenaria in hebdomadaris partitionibus servata tam in presbyteris 28 quam in episcopis 7, eo quo diximus modo (quæ vigere censenda est etiam in contracto ad senarium numero, adhuc cum ipso pontifice maximo omnium capite septenarium constituyente): non discrepantibus ab hoc symbolo etiam diaconis cardinalibus, duplicis septenarii summam, tum diu ante, uti Sixtus narrat, tum ab illius Constitutione complementibus.

CIACONII.

Linea 4. — *Hic ex præcepto B. Petr. triginta quinque presbyteros ordinavit.* Cletus, præcipiente B. Petro, cum coepiscopus et coadjutor ejus esset, viginti quinque presbyteros ordinavit in urbe Roma, et sub ejus pontificatu secunda a Domitiano imperatore in Christianos persecutio suscitata, in qua Nereus et Achilles legati, martyrium passi fuere. Et demum sanctissimus pontifex cum sedisset in pontificatu annos 12, menses 7, dies 2, ab eodem Domitiano martyrio coronatus est vi Kal. Maii.

PAGII.

Linea 4. — *Ex præcepto B. Petr. 35 presbyteros ordinavit.* Ex præcepto S. Petri viginti quinque presbyteros ordinasse in urbe Roma dicitur in libro Pontificali, id est Urbem in totidem parochias distinxisse.

IV. SANCTUS CLEMENS.

ANNO CHRISTI 93, DOMITIANI IMP. 10.

¶ Clemens, natione Romanus, de regione Cæliomonte ^a, ex patre Faustino, sedit annos IX, menses II, dies X ^b. Fuit autem temporibus Gulsæ et Vespasiani ^c, a consulatu Trajani et Italici usque Vespasianum IX et Titum ^d. Hic

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

^a B, Cælii montis. ^b B, m. 6, d. 6. ^c B, Domitiani, Nervæ et Trajani. ^d B, et Glabronis usque ad Trajani III et Frontonis III.

dum multos libros zelo fidei Christianæ religionis ascriberet, martyrio coronatus. **5** tur. *Hic fecit septem regiones dividi notariis fidelibus Ecclesiæ, qui gesta martyrum sollicitè et curiose unusquisque per regionem suam diligenter perquirerent.* Hic fecit duas epistolas, quæ Catholicæ ^b nominantur. Hic ex præcepto beati Petri suscepit Ecclesiam et pontificatum gubernandum ^c sicut ei fuerat a Domino Jesu Christo cathedra tradita vel commissa. Tamen in epistola **10** quæ ad Jacobum scripta est, qualiter ei a beato Petro commissa est Ecclesia, reperies ^d. Ideo Linus et Cletus ante eum conscribuntur, eo quod ab ipso Principe apostolorum ad ministerium sacerdotale exhibendum sunt episcopi ordinati. *Hic fecit ordinationes duas per mensem Decembrem : presbyteros x, diaconos ii, episcopos per diversa loca xv.* Obiit martyr anno Trajani iii, quæ **15** etiam sepultus est in Græcia, ^e viii Kalendas ^f Decembris, et cessavit episcopatus dies xxxii ^g.

CATALOGUS SUB LIBERIO.

Clemens annis 3, mensib. 11, diebus 12. Fuit temporibus Galbæ et Vespasiani, a consulatu Trachali et Italici, usque Vespasiano vii et Tito.

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

^a Vide Baron. ad ann. 98. ^b C, canonicæ. Vide Bar. ann. 95. ^c Ecclesiæ gubernandæ pontificatum. ^d Quod in epistola, etc. reperietur. Vide Baron ad ann. 69. ^e Vide Baron. Martyrol. d. 25 Novemb. ^f C, ix Kal. ^g B., plures menses et dies.

VARIÆ LECTIONES.

Apud Fabrottam ex codice Freheri.

Num. 4, lin. 3, B, Tragali et Italici. lin. 4, B, et Christianæ relig. lin. 13, B, hic fecit duas, etc.

Ex codice Regio, Mazarino et Thuano.

Lin. 3, a cons. Tragali. Reg. et M. ibid., usque ad Vespas. ix et Titum. Hic fecit vii regiones, lin. 8. s. Ecclesiæ pontificatum gub. lin. 9, com. quod epistola, quæ ab eodem Clemente ad Jacobum episcopum Hierosolymorum scripta est. lin. 10, comm. sit Eccl. plenius reperitur. Ideo autem Linus. lin. 13, diac. 2 lin. 14, loca 15. Qui dum multos libros zelo Christianæ fidei religionis ascriberet, martyrio coronatus est sub Trajano, et sepultus in Græcia xix Kal. Dec. et cess. ep.

Ex altero codice Thuano.

Lin. 3, usque Vespasiani IX et Titi. lin. 5, hic fecit vii regiones, et divisit not. lin. 6, perquireret. lin. 8, suscepit Ecclesiæ pontificatum gubernandæ. lin. 11, ideo propterea L. lin. 13, diaconos 2. lin. 14, Trajano 3, q. etiam s. est in Gr. viii K. D. Tunc cessavit ep. d. 21.

Apud Holstenium et Schelestratium.

Lin. 3, Vatic., Flor. duo et Cass., Tragali. lin. 5, Cassin., et divisit. Lin. ead., Flor., Ecclesiæ pontificatum. Lin. 14, Trajani III. Intelligitur tertius consulatus.

NOTÆ VARIORUM.

A SCHELESTRATÉ.

Plura in Clemente narrat auctor Libri Pontificalis, quæ aliunde quam ex secundo catalogo desumpta sunt, neque id ipsum occultat : nam quæ de Clementis pontificatu refert, ex epistola Clementis ad Jacobum se desumpsisse affirmat. Quamvis autem epistola illa supposititia sit, antiquissima tamen est, et Rustini ætatem superat, jamque a tertii sæculi fine, aut initio quarti sub Clementis nomine circumferbatur. Quæ autem in Clemente traduntur in editione Anastasii, in Petro exhibentur a duobus codicibus Florentinis, Cassinensi, uti et Mazarino, Thuano et altero Marquardi Freheri.

NOTÆ IN CATALOGO LIBERIANUM.

Clemens tertio, Cletus quarto loco ponuntur; qua vero ratione, ignoratur : cum canon missæ traditionem Romanæ his verbis exhibeat : *Linus, Cleti,*

A luzius in notis ad me missis : *Cletus ponitur ante Clementem.*

ALTASERRA.

Linea 5. — *Hic fecit septem regiones dividi notariis fidelibus Ecclesiæ, qui gesta martyrum sollicitè et curiose unusquisque per regionem suam diligenter perquirerent.* A Clemente pontifice notarii per septem regiones Urbis dispositi, qui gesta martyrum scriberent, et in acta Ecclesiæ referrent. Notarii erant scriptores qui celeberrime per notas scribebant. De quibus Martialis libr. xiv, epigr. 208 :

Currant verba licet, manus est velocior illis :
Nondum lingua suum, dextra peregit opus.

Inde dieti notarii, quod per notas quæ *στυλὰ* dicuntur, celeritatis causa scriberent. Augustin., de Doctrin. Christiana libr. ii, cap. 26 : *Ex eo genere sunt etiam notæ, quas qui didicerunt, proprie jam notarii appellantur.* ^b Hoc genere scriptorum passim

suo ptu conducebatur. Idem advers. Vigilantium : A « Parce saltem nummis tuis, quibus notarios librariorumque condneens, eisdem et scriptoribus uleris, et fantoribus. » Ecclesia Romana suos habuit notarios, qui gesta martyrum exciperent. Præter hunc locum Anastasius in Autero : « Hic gesta martyrum diligenter a notariis exquisivit, et in Ecclesia recondidit. » Eorundem munus fuit notitiam Ecclesie, id est omnia gesta Ecclesie conficere, puta donationes, permutationes rerum Ecclesie, manumissiones servorum Ecclesie, et cætera. Anast. in Julio : « Hic constitutum fecit, ut notitia, que omnibus pro se ecclesiastica est, per notarios colligeretur, et omnia monumenta in Ecclesiam per primicerium notarium confecta celebrarentur, » etc. Erant quatuordecim regiones Urbis, quæ a Clemente in septem contractæ, et singulis impositi notarii, qui martyrum gesta exciperent. Inde dicti sunt notarii regionarii. Anastas. in Adriano : « Dominus Paulus papa eum clericari jus it, quem notarium regionarium in Ecclesia constituens, postmodum eum subdiaconum fecit. »

Linea 15. — *Sepultus est in Græcia.* Clemens Romanus pontifex in Græcia sepultus, hac occasione, quod in persecutione Trajani in Chersoneso relegatus, anhora collo illigata, in mare præteps missus, inde corpus ejus Romam translatum Nicolao I pontifice, de quo Martyrolog. Rom. Nov. 25; Gregor. Tur., de Glor. marty., cap. 55, 56.

BENCINI.

Linea 4. — *Dum multos libros.* Consarcinator hujus Vitæ plura inseruit desumpta ex pseudepigraphis S. Clementis, uti est de ejus electione facta a S. Petro ex epistola sub Clementis nomine vulgata; ita, et de libris, quos plurimos scripsisse adnotavit, dum uti Clementis forsitan recognoscit recognitionum libros decem, in quibus personatus Clemens alios libros edidisse commemorat, dum in libro priori scribit se librum edidisse *de vero Propheta* in libro *ta, de Præfinitione Dei*: in quinto alios *decem recognitionum libros*. Vid. *Cotelerium de Patribus apostolicis*.

Linea eadem. — *Martyrio coronatur.* In Domitiani persecutione, de qua hæc Brutus scriptor vetustissimus laudatus in chronico Alexandrino. « Brutus narrat magnam Christianorum copiam ab 14 Domitiani anno sublatam et martyrio affectam. » In utraque itaque priori persecutione, quam moverunt Nero et Domitianus, *magna multitudo*, et magna copia martyrum coronatur, ut de priori dixerat Tacitus, et Brutus de posteriori. Hinc etiam convellitur nuperum de paucitate martyrum primitivæ Ecclesie commentum, dum utrique imperatores post notam persecutionem non diu viventes, magnam tamen Christianorum lanienam fecere; majorem, qui diuturniori tempore, ac undique Christiana religione propagata, viventes in Christianos exarserunt. De qua etiam Lactantius de mortibus Persec. c. 3, pag. 50 : « Post hunc (Neronem nempe) interjectis aliquot annis alter non minus tyrannus ortus est, qui cum exerceret invisam dominationem, subjeclorum tamen cervicibus incubavit, quam diutissime tutusque regnavit, donec impias manus adversus Deum tenderet. Postquam vero ad persequendum justum populum instinctu demonum incitatus est, tunc traditus est in manus inimicorum, luit pœnas. » Brevi intervallo durasse observavit Tertullianus in Apolog. c. 5 : « Tentaverat et Domitianus portio Neronis de crudelitate; sed quia et homo, facile cœptum repressit, restitutus etiam quos relegaverat. » Clemens in persecutionis fervore relegatus, nequit tamen uti principis indulgentia, cum ante promulgationem martyr obierit.

Linea 5. — *Notariis.* Prior ecclesiasticorum notariorum mentio, qui deinde in conciliorum actis ex-

ciendis, aliisque chartis ecclesiasticis conficiendis, celebres evaserunt. Romæ præcipue, ubi eorum pondus exinde eruitur, quod eorum præsidens, primicerius notariorum dictus, summæ erat dignitatis, ac sede vacante ipsi concedita cura Ecclesie una cum archipresbytero et archidiacono. Septem delegit Clemens, ut acta et gesta martyrum conscriberent, notantes nomen, tormenta, dicta, ac tandem sententiam judicium. Huic sollicitudini motivum dedit sacerdotum, aliorumque pravorum hominum in Christianos confictæ criminationes, quibus Christianam institutionem, uti *superstitionem exitiabilem* disseminabant, aliæque calumniæ, quas recenset et diluit in Apologetico Tertullianus. Recensere porro Romæ gesta, opportunum erat remedium ad retundendam calumniantium proterviam; ex dictis etenim factis, et mirabili in perferendis tormentis patientia, ac fortitudine innocua Christianorum vita, et religionis perfectio relucebat. Institutio optime cessit religioni, dum acta ubique perlata et recitata splendorem Christianitatis auxerunt, adeo ut Christiani de recensitis triumphis veluti de censu gloriarentur. Unde Tertullianus de Cor. mil. ad hos inspicendos fideles hortatur : « Habes tuos census, tuos fastus, nihil tibi cum gaudiis sæculi, imo contraurum debes. » De horum factorum lucubrationibus loquitur Pontius S. Cypriani diaconus, dum causam scriptionis expendit, qua acta S. martyris conscribere voluit, et initio operum S. Cypriani ita loquitur : « Cum majores nostri plebeis et catechumenis martyrium consecutis tantum honoris pro martyrii ipsius veneratione dederint, ut de passionibus eorum multa, aut ut prope dixerim, pene cuncta conscripserint, ut ad nostram notitiam, qui nondum nati fuimus, pervenerint. » Unde omnium indiscriminatim martyrum gesta, etsi de plebe, etsi tantum essent catechumeni, describebantur. Hæc porro avide a fidelibus legebantur, qui de nobilioribus agonibus per mutas epistolas siebant certiores, et acta ab una Ecclesia excepta, ab eadem viciniori transmittabantur, et ab ista aliis. Circa hæc consuetudinem hæc leguntur in epistola encyclica Smyrnenensis Ecclesie de martyrio S. Polycarpi : « Quæ vos postquam acceperitis, rogamus ut ad fratres ulterius positos epistolam transmittatis, quo illi Dominum benedicant. » His vero gestis suam ecclesiasticam Historiam illustravit Eusebius, ut ipse non semel testatur.

Linea eadem. — *Fidelibus.* In electione notario- rum commendat et exigit Clemens fidelitatem ac sinceritatem, quæ erant necessariæ, et ad fidelium fidem roborandam, et ad retundendas in Christianos conflatas criminationes. Fidelitatis requisitum specialiter in notariis animadversum docet Cypriani epist. 37, epistola data Clero Carthaginensi, dum laudat Tertullum diaconum notarium, quem *fidelissimum* appellat. Loquens enim de officiis præstandis martyribus sive in carcere, sive gloriosis ob consummatum martyrium, sic de Tertullo : « Denique ut dies eorum, quibus excedunt adnotare, ut commemorationes eorum inter memorias martyrum celebrare possimus : quanquam Tertullus fidelissimus et devotissimus frater noster pro cætera sollicitudine et cura sua, quam fratribus in omni obsequio operationis impertit (qui nec illic circa curam corporum deest) scripserit, et scribat, et significet mihi dies, quibus in carcere beati fratres nostri ad immortalitatem gloriose mortis exitu transeunt, et celebrantur hic a nobis oblationes et sacrificia ob commemorationes eorum, quæ cito vobiscum, Domino protegente, celebrabimus. » Quo loco explicat actuale et juge exercitium in martyrum gestis notandis, expressum illis verbis, *scripserit, scribat, et significet*. Erat diaconis olim hocce munus optime commissum, concreditumque, dum frequens diaconorum ad carceres commeatu pro martyrum necessitatibus sublevandis, erat eis opportuna occasio, qua cuncta

rimarent, ac certius gesta eorum describerent. De quo antiquo diaconorum munere in Ecclesia Carthaginiensi servato hæc Cyprianus ep. 51 : « Semper ab antecessoribus nostris factum est, ut diaconi ad carceres commeantes martyrum desideria consiliis suis et Scripturarum præceptis gubernarent. » Et auctor Martyrii SS. Felicitatis et Perpetuæ ex editione Holstenii laudat *Tertium et Pomponium benedictos martyres*, eis in carceribus ministrantes, qui inter alia ab ipsis sanctis feminis commendantur : « Qui nobis ministrabant, constituerunt præmio, ut paucis horis emissi in meliorem locum carceris refrigerarentur, » etc. Moribus iisdem imbutam Ecclesiam Carthaginensem archidiacono Ecclesiæ sollicitudinem hanc commensisse, eamque Tertullo a S. Cypriano datam usque ad finem sæculi tertii declarant Acta SS. Damasi et sociorum, quæ etsi a Donatistis fœdata et interpolata, nihilominus vetustissima censentur. Hæc Donatistæ protulerunt ad calumnias in Mensurium primatem Carthaginensem, ac ejus tunc archidiaconum Cecilianum conflandas ac probandas, et una ex criminationibus erat, post Optatum pag. 103 : « Postremo cum nec Mensurius, nec minister ejus Cecilianus ab hæc immani crudelitate cessare vellent, Anulino proconsule, aliisque persecutoribus circa alia negotia occupatis, beati martyres isti corporeis alimentis destituti paulatim, et per intervalla dierum naturali conditioni, famis atrocitate cogente, cesserunt, ad siderea regna cum palma martyrii migraverunt. » Officium enim quod perurgente persecutione Diocletianea martyribus illi prestare non poterant, calumniatores in crimen vertere non dubitarunt. Interim si persecutio sæva diaconis interdicebat ad carceres commeatum, clerici ibi existentes per epistolas martyrum gesta exarantes, Ecclesiis denuntiabant. Horum aliquot exempla affert Eusebius, inter quæ fragmentum epistolæ Philææ Thumitarum episcopi, qui nedum Ecclesiis acta deferenda curavit; verum et martyribus in proximo agone positis ad calcem addendum pro fidei defensione impigre aliorum exemplo suscipiendam epistolam dedit Thumitanis martyribus, in qua suas et sociorum calamitates exponit, et alios hortatur ad fidei confessionem; additque Eusebius l. viii, c. 10 : « Hæc sunt veri philosophi non minus Dei quam sapientiæ amatoris martyris verba, quæ ante extremam iudicis sententiam adhuc in custodia constitutus ad fratres Ecclesiæ sive scripsit, partim eos adhortans, ut pietatem in Christum etiam post obitum suum jamjam imminentem mordicus retinerent. » Eadem egit Dionysius Alexandrinus infra laudandus similiter, et alii. Ex hisce Actis Ecclesiis denuntiatis antiquissima Martyrologia conscribuntur et Lectionaria. Si vera est quorundam opinio, quod Clemens scripserit epistolam Corinthiis datam priorem immediate post obitum et martyrium S. Pauli, exinde deduci posset Clementem primo suo exemplo ideam notariis præmonstrasse, ac reliquos in denuntiando Ecclesiis martyrum illustres agones : etenim dum cap. 5 laudat *Athletas qui proxime fuerunt*, alii intelligi nequeunt, nisi SS. apostoli Petrus et Paulus, et signanter quædam feminæ dignatione martyrii illustriores inibi recensentur : « Viris istis (nempe Petro et Paulo) sancte vitam instituentibus magna electorum multitudo aggregata est, qui supplicia multa et tormenta propter æmulationem passi, exemplar optimum inter nos exstiterunt. Propter æmulationem mulieres persecutionem passæ Danaïdes, et Dirce postquam gravia et nefanda supplicia sustinuisserunt, constantem fidei cursum consummarunt, et debiles corpore nobile tolerantiam præmium acceperunt. » Forsitan in speciali tractatu acta digressit, quæ deinde impostori cuidam occasione præbuisse confligendi itinerarium Petri et acta Pauli, quæ sub Clementis nomine vulgata fuere. Vide *Itigium de Pseudepigraphis*, pag. 95.

Linea 7.— *Duas epistolas, quæ catholicæ nominan-*

tur. Dux istiusmodi epistolæ, quæ lucem habere, postquam diutius in bibliothecis incognitæ jacuerant, post initia sæculi elapsi, catholicæ dicuntur a collectore Gestorum Clementis, eo nempe sensu, quo vox illa sumebatur pro auctoritativa institutione. Prioris pondus desumitur ex Patribus primi sævi, cum Dionysius Corinthiorum episcopus in die Dominico in Ecclesiæ conventu legi consuetum asseverat, sic Romanis scribens, a quibus alteram acceperat, apud Euseb. l. v, c. 23 : « Hodie sacrum diem Dominicum transegitimus. In quo epistolam vestram, quam quidem perpetuo deinde legentes, perinde ac priorem illam nobis a Clemente scriptam epistolam optimis præceptis ac documentis abundabimus. » Nedum a Corinthiorum Ecclesia, verum a reliquis in eodem censu habebatur, Eusebio l. iii, c. 16, teste : « Hæc Clementis epistola ab omnibus uno consensu accepta, eximia prorsus atque mirabilis, quam nomine Ecclesiæ Romanæ ad Corinthiorum Ecclesiam scripsit.... Hanc in plerisque ecclesiis, et nostra, et superiori memoria palam recitari consueverat, ac ceperimus. » Quod repetit cap. 38. De secunda non erat hæc æstimatio, et pondus auctoritatis. Verò porro hæc in libro Pontificali inserta longe post Gelasianum decretum videntur, in quo nulla harum epistolarum mentio occurrit. De his adeunus tractatus de apostolicis Patribus, qui variorum notis illustratus prodit Amstelodami anno 1698, in quo uberrime de his Clementis epistolis. Viris autem apostolicis in primitiva Ecclesia honos servatus, ut diligentiori custodia reciperentur et inquirerentur epistolæ. Exstat apud Eusebium l. iii, c. 16, insigne servatæ consuetudinis testimonium, dum ad Philippensium petitiones S. Polycarpus misit cum suis Ignatianas epistolas, commendatque lectionem. Quod his verbis explicat : « Epistolas omnes Ignatii, quas ad me scripsit, et quascumque demum apud nos reperire potuimus, quemadmodum nobis mandastis, ad vos misimus. Ex his magnam utilitatem percipere nobis licebit. Continent enim fidem, patientiam, et cætera, quæ ad augendum Domini nostri calum pertinent. » Has vero epistolas cum eo nomine vocentur hic, et ambæ catholicæ dicantur, quamvis secunda potius sit homilie fragmentum, unde id desumpsit liber Pontificalis, præcipue cum in Gelasiano decreto de his altum silentium, omnino ignoro. Vide *Morinum in exercit. biblicis ex g. c. viii, et Doduvel. in disser. ad Iren. pag. 53.*

Linea eadem. *Hic ex præcepto beati Petri suscepit Ecclesiam et pontificatum gubernandum.* Ex epistola ad S. Jacobum ab ipso Clemente scripta duo deducit scriptor Vitæ S. Clementis, et hanc ab ipso Clemente esse exaratam, et revera S. Petrum successorem in pontificatu Clementem designasse. Verum cum falsa et supposititia sit epistola, quæ olim exstabat præfixa actis spuris S. Petri, corrumpit quæ hic inseruntur de successoris electione. Duo tamen hic animadvertenda, antiquam fuisse opinionem, Petrum Clementem in successorem designasse. Quod ævo Tertulliano vulgatum erat, dum refert Clementem a Petro ordinatum, de quo in nota sequenti. De istiusmodi vetustissima traditione non desunt conjecturæ, quod ita evenerit : et hæc probabilior eredere posset, si vera est quorundam recentiorum opinio, qui volunt Clementem scripsisse epistolam priorem ad Corinthios immediate ab obitu S. Pauli. Fundant opinionem in latore hujus epistolæ quæ Fortunatum nominat, eundemque esse volunt de quo hæc scribit Paulus in priori ad Corinthios e. 16, v. 17 : « Gaudet autem in presentia Stephanæ, et Fortunati, et Achaici, quoniam id quod verbis deceret suppleverunt ; referunt enim et meum spiritum, et vestrum; cognoscite ergo qui hujusmodi sunt. » Supponunt enim æmulationes, ad quas retardandas Apostolus epistolam dedit, etiam post apostolicas monitiones perdurasse, ad quas sopiendas Fortunatum delectum ob Pauli testimonium commendabi-

leam, et ob propria merita, et Corintho Romam missum, ut universa Paulo renuntiaret: sed cum Romam pervenit, jam martyr obierat Paulus, et Clementi epistolam dedit, qui pro suscepto munere epistolam Fortunato dedit, additis Ephebo et Valerio, quos legationis socios Clemens vocat in fine epistolæ. Doduvellus, qui huic opinioni accedit, putat epistolam scriptam ultimis imperii Neroniani annis. Neque aliter intelligi posse a Clemente susceptam provinciam, ut loco Pauli scriberet, responderet, et admoneret, et quidem suo et Ecclesiæ Romanæ nomine, ut eo titulo scriptam dicit Ireneus lib. III, adv. hæres., c. 50, nisi quia pontifex esset. Ad pontificem enim spectasse ex persuasione ævi decurrentis ad exterarum provinciarum scribere, et vera denuntiare supponit antiquissimus scriptor Clementi, ut putatur cœvus, Irenæus l. II, vis. 11, 3, cui in visione hæc denuntiatur: « Scribes duos libellos, et mittes unum Clementi, et unum Grapte: mittet Clemens in exterarum civitates, illi enim permissum est. Grapte autem commonebit viduas et orphanos. Tu autem leges in hac civitate de Romana loqui: ut visio aiebat) cum senioribus, qui præsumunt Ecclesiæ. » Verum cum Isaacius Vossius in responsione ad ea quæ Blondellus sugillat in notis ad epistolam Ignatii, ubi probat epistolam a Clemente scriptam uno, aut altero anno ante eversam Hierosolymam; Wendelinus vero fervente Domitiani persecutione circa annum 95, exinde nihil erit ex ea conjectura deduci potest. Secundum modum animadvertendum occurrit, et quidem seculo, est librum hunc Pontificalem ex antiquis catalogis, qui olim in archivis Romanæ Ecclesiæ existant, esse conflatum, quorum aliqui electionem, alii obitum, alii ordinationes factas, alii donationes, sive principum, sive pontificum, sive fidelium designant: ex his conflatus secundus vulgo dictus Romanorum pontificum catalogus vetustus ac indubitæ fidei, cujus verba exscripsit liber Pontificalis, et deinde sive unus, sive pluris factis additionibus eam formam molemq; digesserunt, quæ modo tenetur. Additiones plerasque factas reor, sive in schedulis, verius in margine libri Pontificalis, quæ un deinde aptandæ forent suis locis, incuria, aut manuensium ignorantia, evenit ut fœda quandoque interveniat transpositio, unde sæpe nutet historicus, quod in Felice III notabilis, ubi factæ additiones, suis locis restitutæ, gesta illustrant. De factis additionibus vario tempore, et a diversis non est indagandi locus, et quidem post editum librum Pontificalem. Etenim sero factæ sunt additiones de ordinationibus factis a Romanis pontificibus in nostro Pontificali, cujus exemplar sit Vita S. Damasi, ius prior pars totidem verbis legitur excerpta ex archivio basilicæ Vaticanæ, unde eam exceptio operum S. Damasi Romæ publicata anno 1638, tamen donationum catalogum non exhibet, uti nostro legitur. Sic donatio integræ Constantinensis in quibusdam codd. Anastasianis, quæ in iis omittitur. Pariter præsens perioche de Clementis electione per Petrum facta, quæ in secundo catalogo omittitur, in aliquibus assuitur gestis S. Petri, aliis vero, uti in nostro inter acta Clementis potuit. Prior enim liber Pontificalis, qui eo titulo stabat anno 650, plerasque has additiones non habebat insertas, quod evinci posset ex pluribus, tisque erit commemorare, quod in Anacleto habetur, dum in quibusdam codicibus hæc verba leguntur: « duas etiam decretales epistolæ omnia sententia plenas conscripsit: » quæ tamen nec in

A Maz. et Thuano pag. 133, in Vitaliano sequentia verba habentur: « Eodem tempore missi sunt a Vitaliano papa in Britanniam Theodorus archiepiscopus, et Adrianus abbas, utriusque doctissimi, qui plurimas ecclesias Anglorum doctrinæ ecclesiasticæ fruge fecundarunt. Theodorus archiepiscopus peccantium judicia, quantos scilicet annos pro unoquoque peccato quis pœnitere debeat, mirabili, ac discreta consideratione descripsit. » Similiter in Gregorio III item codices habent pag. 180: « Hujus temporibus concussa est provincia Romanorum ditioni subjecta nefandorum Longobardorum, seu regiorum Leuprando. Veniensque Romam in campo Neronis tentoria tetendit, deprædataque Campania multos nobiles de Romanis more Longobardorum totondit atque vestivit. Pro quo vir Dei undique dolore constrictus sacras claves ex confessione beati Petri apostoli accipiens partibus Franciæ Carolo sagacissimo viro, qui tunc regnum regabat Francorum, navali itinere per missos suos direxit. Idem per Anastasium sanctissimum virum episcopum, necnon et Sergium presbyterum postulantes a præfate excellentissimo Carolo, ut eos a tanta oppressionem Longobardorum liberaret. » Quæ excerpta videntur ex Annalista Metensi, et continuatore Fredegarii. Posterioribus, ac ultimis ante Anastasium temporibus presentem periochem additam, assutamque secundo Rom. pontificum catalogo, puto, quando monachi Græci occasione Monothelismi, et Iconomachismi ad sedem apostolicam confugientes, plurima opuscula, quæ tantum Græcè exstabant ad Urbem advexerunt; unde ex epistola supposititia Clementis ad Jacobum, quæ hic referuntur, deprompsit, et gestis aut Petri, aut Clementis assuere non dubitavit.

Linea 8. — *Sicut ei fuerat a Domino Jesu Christo cathedra tradita, vel commissa.* Consarcinatori gestorum placuit periochem ex epistola Clementis supposititia inserere ad demonstrandam a Petro successionem, et apostolicum censum, de quo gloriabantur, veluti de veritatis tessera Ecclesiæ, et cathedræ origine apostolica constitutæ prerogativam; forsitan etiam, ut tunc occurreret ex eo etiam motivo placitis Constantinopolitanis episcopis, qui eo tempore, quo advecta ex Græciâ farrago pseudepigraphorum, primum sibi vindicabat ex prerogativa regniæ urbis. Quisquis, vel primis labiis antiquæ primitivæ Ecclesiæ consuetudines degustaverit, certo novit, Ecclesias primo tempore gloriari assuetas de origine apostolica, qua vel apostoli cathedram, vel episcopum ab ipsis delectum constituerint, ab his suos censum et catalogos deduceret. Quod sic expressit Tertullianus de Præscript. c. 52: « Hoc enim modo Ecclesiæ apostolicæ census suos deferunt. Sicut Smyræorum Ecclesia Polycarpum a sancto Joanne consecratum refert: sicut Romanorum Clementem a Petro ordinatum itidem. Perinde utique, et cæteræ exhibent, quas ab apostolis in episcopatum constitutos apostolici seminis traduces habeant. Consignent tale aliquid hæretici. » Apostolicam designationem habitam, uti grande privilegium explicat S. Joannes Chrysostomus hom. 42, t. V, pag. 687, dum Ignatium martyrem eo etiam titulo commendat, quia Antiochenæ Ecclesiæ S. Petrus tradidit præfecturam, seu episcopatum, et addit: « quoniam illi in episcopatus Antiochenis dignitate successit. Nam ut si quis a fundamento magnum lapidem eruat, alterum omnino parem in ejus loco conatur constituere, alioquin totum ædificium labescet et corruet. »

tatur fideles, ut in dubiis recurrant, « his qui successione habent ab apostolis, qui cum episcopatus successione charisma veritatis certum secundum placitum Patris acceperunt, reliquos vero, qui absint a principali successione, et quocumque loco colligantur suspectos, vel quasi hereticos, et malæ sententiæ. » Quo argumento, et tessera Donatistarum schismaticos suggillat conatus, et phantasticum Romanum episcopatum a Donatistis in Urbe constitutum Optatus l. 1. dum sic; « Video te adhuc ignorare schisma apud Carthaginem a vestris principibus factum. Quære harum originem rerum, et invenies hanc sic in vos dixisse sententiam, cum schismaticis hereticos sociastis. Non enim Cæcilianus recessit a cathedra Petri, vel Cypriani, sed Majorinus, cuius tu cathedram sedes, quæ ante ipsam Majorinum originem non habebat. » Et Luciferianis alteram communionem extra catholicam Ecclesiam propugnantibus, ut ostenderent puriorem esse eorum societatem hæc Hieronymus adv. Lucif. c. 9, opponit: « Brevem tibi, apertamque animi mei sententiam proferam. In illa Ecclesia esse permanentem, quæ ab apostolis fundata usque ad diem hunc durat. » Ex qua communi primitivæ Ecclesiæ persuasione motus, qui in secundo catalogo præsentem additionem interposuit, verum putavit, quod in Clementis ad Jacobum suppositivæ epistola invenit de successoris Clementis electione per S. Petrum facta. Ex ea vero tantum pernotum epistola ad id addendum docent duo, primo quod hanc commemoret, et insuper quod in reliquis additionibus consarcinator nuspian nisi hic laudet monumentum unde desumpsit additionem, inquit lin. 9 et 10: « Tamen in epistola, quæ ad Jacobum scripta est, qualiter ei a beato Petro commissa sit Ecclesia reperies. » Unde liquet posteriori manu, et sero hanc additionem assutam actis S. Petri, cum nempe ex Græcia istiusmodi pseudepigraphorum merces per Urbem et per Italiam disseminata est.

Linea 11. — *Ideo Linus et Cletus ante eum conscribuntur.* Conciliare sic conatur consarcinator libri Pontificalis dissidium de ordine successionis pontificiæ: electum nempe successorem Clementem, veræ pacis studio reliquisse sedem, quousque electus Clemens a Cleto sedem accepit. Celebris erat Epiphanius ævo controversia de immediato Petri successore, dum plerique Linum et Cletum non Petri successores, nec ordinarios pontifices, sed chorepiscopos existisse putabant, ab eoque vice sua, quo præsertim tempore abesset, Romæ præfectos. Alii legitimos et ordinarios faciunt. Onuphrius sequens librum Pontificalem scribit a Petro adhuc superstite chorepiscopos duos constitutos Linum atque Cletum, et quidem pontificatus sui anno 14. Deinde paulo ante mortem successorem ordinasse Clementem. De qua opinione sic Epiphanius hæc. 27, pag. 107: « Quamquam vel hæc quidem ratione poterant viventibus adhuc apostolis, Petro scilicet ac Paulo, episcopi alii subrogari, quod iidem illi prædicandi Evangelii gratia, in alias urbes regionesque professionem susciperent, carere autem episcopo Roma non posset. Siquidem Paulus in Hispaniam pervenit. Petrus vero Pontum et Bithyniam sæpe numero peragravit. Ac fieri sane potuit, ut primum Clemente constituto, cum is disfugeret (si ita tamen contingit, quod ego opinando potius quam asseverando dixerim), postea Lino Cletoque mortuis, qui annorum 12 spatio singulatum episcopatum obtinuerunt, post apostolorum Petri Paulique necem, qui in annum Neronis 12 incurrit, tum demum pontificatum capessere sit coactus. » Epiphanius itaque affirmat hanc suo ævo controversiam agitatam, de qua tamen ipse iudicium afferre non audet. An ex Clementis suppositivæ epistola, aut altero certiori monumento idprehenderint opinionis auctores, Epiphanius non iudicat; id tamen indubium esse assensit (quod magis nostram hanc successionem pontificiam commendat,

A et primitivæ Ecclesiæ diligentiam in retinendis speciali custodia successorum S. Petri catalogis) quod ex ea successione veritas ostendatur. Assignata enim pontificum serie, et velitationibus de ordine succedentium ita rem concludit: « Ac nemini sacre mirum videatur, cur singula tanta cum diligentia percurrerim. Per hæc enim perpetuo certa, accurataque veritas ostenditur. » Decepti forsitan huius opinionis auctores vetustos, unde ab impostore confabulata est epistola ad Jacobum, institutum apostolicum, quo plures simul episcopos ordinatos ad easdem regiones transmittit, ut præsto essent ad ordinationes sive clericorum, sive episcoporum agendas. Ita concilium Hierosolymitanum, Paulum, et Barnabam episcopos direxit ad intimidanda apostolica præcepta. Petrus itidem Linum, Cletum, et Clementem ad eadem mœna ordinandos censuit, sicut egerat Antiochiæ, ubi Evodium et Ignatium constituit. Inde conflata historia de successore designato a Petro, itidem electo. Ordinatam quidem assertit Tertullianus a Petro Clementem, sed non successorem constitutum: quo modo Antiochiæ, ubi S. Ignatius etsi ordinatus dicitur a Chrysostomo, constans tamen est opinio Evodium Petro Antiochiæ successisse, non Ignatium. Inapostori utique dedit occasionem confingendi epistolam, talenque sese prodere observat Photius, dum de epistola Clementis ad Jacobum hocce iudicium firmat (Cod. 112, 113): « Hæc neque eadem, neque ab eodem profecta, sed in libris nonnullis velut a Petro apostolo ad Jacobum missa, in aliis rursus tanquam a Clemente ad Jacobum alia, atque alia. » An vero Petrus sive Romæ, sive Antiochiæ duos constituerit episcopos, unus qui præset conversis ex Gentibus, alter qui ex Judæis iuxta id quod Petro et Pauli venerat, ut ille Judæis, hic Gentibus evangelizaret, non est disserendi locus. Interim ordinatum ab aliis apostolis episcopum in eadem cathedra successore, prodit patriarcharum Alexandrinorum series, quæ Ananiam a Marco consecratum episcopum eidem Marco successorem fuisse refert.

BNIL.

Linea 4. — *Multos libros.* Præter epistolas scripsit constitutiones apostolorum. Canones apostolorum non quidem condidit, sed traditos ab apostolis Græce conscripsit. Cirenitus Petri 10 libris descripti inter apocrypha a Gelasio rejiciuntur.

BLANCHINI.

NOTE CHRONOLOGICÆ.

Notas chronologicas, utrique pontifici communes, Clementi et Cleto superius retuli num. 3, ut ostenderem B. Clementem Romano pontificatu functum fuisse ante B. Cletum: hunc vero nonnisi ex illius abdicatione vacante cathedra Petri ad eandem erectum cleri Romani suffragis, illamque tenuisse donec martyr occumberet sub Domitiano, pluribus annis ante martyrium Clementis, reservatum ad annum Trajani tertium: et ideo Cletum maturius Clemente relatum in diptychas martyrum, et in canem missæ utroque in loco præponi Clementi; cui tamen in serie pontificum Romanorum vetustissima (Catalogo scilicet Liberiano) jure postponitur, cum Clemens sederit Petri et Lini successor, atque sedem dimiserit ante Cleti pontificatum. Exempla non desunt voluntariæ istius dimissionis, et successionis plurium episcoporum gradatim ante obitum dimittentis, etiam in aliis sedibus præcipuis qualem in Hierosolymitana recenset Eusebius Hist. Eccl. lib. vi, cap. 10, ubi Narcisso, qui fuga se subtraxerat, Dnis primum, deinde Germanio, tum Gordius subiecti sunt successores: et cum redux ex solitudine Narcisso rogatus fratrum ad resumentam Ecclesiæ dimissæ curam pertraheretur, extrema senectute ferme confectus (annum quippe agebat sextum decimum supra centesimum) obtinuit levamen, non sine cur-

latis visionis suffragio, ipsi substitutum episcopum Alexandrum.

Præter illas vero notas chronologicas Clementi et Cleto communes, proprias hic ætatem solius Clementis, quæ illustrare etiam poterunt verba Bibliothecarii num. 4 ita disposita :

Linea 2. — Sedit annos 9, menses 2, dies 10, et lin. eadem, et seq. — Fuit autem temporibus Galbæ et Vespasiani a consulatu Trachali et Italici (ita enim corrigendum Trajani et Italici mendosam lectionem ex correctiori textu codicum Vaticanæ, Casinensis, et duorum Florentinorum monimus cum Schelestratio, suffragante etiam catalogo vetustissimo Liberiano supra opuse. 4 in Prolegomenis edito, et huic numero subnexo) usque Vespasianum viii et Titum vi.

Summam annorum 9, mensium 2, ac dierum 10, esse computandam ex proxime superiori consulatu Capitonis et Rufi, in quem desinit Linus decessor Clementis, ad consulatum Vespasiani septimum, quo signatur in laudato catalogo Liberiani seculi finis Clementis, cum supra ostenderim; confirmo nunc, ac demonstro evidentiùs ex antiquo lapide Fastorum municipalium in agro Casinensi reperto: ubi rationes novennalis hujusce spatii utrisque magistratibus consignantur, scilicet in Ælio consulum Romanorum et recensione magistratum quatuor Viram, et quinquennalium ejus oppidi vel colonie, ad quam lapis pertinet, per annos singulos eidem summæ temporis respondente. Inde autem perspicuum fiet, quot genitibus documentis adjuvaretur in hac presertim Italice parte Urbis proxima consularis chronologia per ætatem Liberii, dum vetustissimus ille catalogus Romanorum pontificum ederetur, antequam extera nationes, ad perdendam et vastandam Italiam advocatae, hæc monumenta disjicerent ac dissiparent.

Marmoræam hanc tabulam, fragmentum insigne amplioris lapidis, effossam in agro Casinati, dono olim dederat reverendissimus Pater abbas D. Eras

- 67 c. Fonteio CapitoNE C. IVLIO RVFO COS
 ... IVS PRISCVS
 ... RVFVS III VIR. I. D.
- 68. Ti. Catio Silio Italico VALERIO TRACHALO COS
 ... TIVS TIRO QVING.
 ... PAVLVS
- 69 Imp. SER. GALBA II. T. VINIO COS
 ... ALVIVS VERVS III VIR. I. D.
 ... SRVLLVS III VIR. P. L. P.
 ... AIVS NIGER III VIR. P. L. P.
- 70 Imp. VespasianO II. TITO FILIO COS
 ... IVS MACRO III P. L. P.
 ... FIVS LONGVS
 ... S. MARCELLVS III VIR. P. L. P.
 ... MARITIVS
- 71 Imp. VespasiaNO III M. COCCEIO NERVA COS

Post consules anni 67. C. Fonteium Capitonem C. Julium Rufum, sequuntur cons. anni 68, Silius Italicus et C. Valerius Trachalus, legendi apud Gruterum pag. 500, et recte attributi in catalogis initio Clementis papæ; cum primum Pascha sub his cons. celebraverit Clemens ex quo Lino successerat post diem illius martyrii 23 Septembris anni 67. His eisdem cons. Nero se sua manu interfecit die 9 Junii; Galba vero, qui in Hispaniis imperium invaserat, imperator a senatu dictus est. Anno insequenti 69 imp. Servius Sulpitius Galba II. T. Vinii consules hoc in marmore signati procedunt Kal. Januarii, qui etiam leguntur alio in marmore apud Gruterum fol. clxxxix, 4, et apud Panvinium in Fastis, et apud Tacitum Hist. lib. 1, aliosque historicos. Hic annus (ait card. Norisius epistole consularis pag. 47) quatuor imperatores habuit: Galbam, qui M. Salvii Othonis insidiis die 15 Januarii interen ptus est; Othonem, qui pugna Bebriacensi victus, semet tertium imperii mensem emensus interfecit; Vespas-

mus Gattola, tunc prior celeberrimi illius monasterii, et Bibliothecarius, pro eximia sua eruditione, et rei antiquariæ studio sæpe celebratus a VV. CC. Mabillonio et Montfauconio suis in diariis Italici, dono, inquam, dederat illustrissimo ac reverendissimo præsulì Joanni Ciampino, dum ad monasterii Casinensis sacrarium utrumque nostrum deduceret hospitem, et liberaliter admodum haberet, sedente Innocentio XII. Pretiosi hujus fragmenti memoria ita mihi non exciderat, ut hoc præ cæteris diligenter quæsitum inter antiquitates post obitum ejusdem præsulis distractas redemerim ac reservaverim, addendum reliquis lectioribus marmoribus, ad chronologiam illustrandam studiose collectis ab eminentissimo ac reverendissimo Alexandro card. Albano. Ex consulum serie similiter ordinata in Epigraphæ apud Gruterum fol. 299, et ex alia serie consulum magistratum Romæ incuniam una cum annis ludorum curatoribus apud Antium, reperta simul cum fragmento Kalendarii Juliani cura solerti, et liberalitate munificæ ejusdem principis eminentissimi ante annos sex, suo tempore edenda, inteligimus partem esse Fastorum municipalium, per annos singulos, ordinariis consulibus distinctos, complectentium nomina Quatuor Virum Juridicunda, et Quinquennialium, sub principibus Nerone, Galba, Othone, Vitellio, ac Vespasiano, in eodem oppido per colonia, magistratu functorum. Primum pars consulum ex superstitiis in laudato fragmento indicat nomina Capitonis et Rufi, seu annum æræ Christi communis 67, Neroniani autem imperii tertium decimum completum die in Idus Octobris, et ex die proxima quartum decimum incuntem, cum die 22 Septembris Linus martyrium complevisset, uti ex iisdem consulibus, termino pontificatus Lini assignatis in catalogo Liberiano, perspicuum fit. En ipsum lapidem, in quo claritas gratia consulatibus apposui per cifras Arabicas numerum annorum æræ Christi communis quibus respondent.

- C. AVILIVS OCTA. M. CLODIVS....
- 72 IMP. VESPASIANO III. K. APR. C. AVARIVS AVEDIVS IVS..
- 75 DOMITIANO II CAES K. APR. TITVS ET DOM. CN. MVMM. PIVS...
- 74 IMP. VESPASIANO V. K. APR. C. TITEDIVS. P. CORNELIVS...
- 75 IMP. VESPASIANO VI. C. VIBIVS TIRO.... C. SAFIVS. CE..

sianum, qui Kal. Julii imperator ab exercitu salutatatus fuit; ac denique Vitellium, qui exeunte anno necatus principatum uni Vespasiano reliquit. Ille imperavit annos decem, quorum cetero Tito filio septies collega suis consulatibus in Fastis signavit (teste Suetonio in Vespasiano cap. 8 et cap. 6 de Vita Titi). Porro eosdem consulatus in Cassiodoro aliisque turbatos, ac confusos Panvinius aonyuo apud Cuspinianum lampadem præferente omnium primus accurantissime digessit, ac numerorum lapidumque inscriptionibus abunde confirmavit. Auonymus Cuspiniani, de quo hic loquitur, editus fuit ab eodem Norisio post epochas Symonædonum, dissert. 4 ad Fastos consulares: ubi decennium Vespasiani principis cum ordinariis consulibus ita exhibetur.

- Æræ Christi.
- 69 Galba II et Vinio Sol. XV.
- 70 Vespasiano II et Tito Lun. XXVII.
- 71 Vespasiano III et Nerva Mar. VIII.

Ære Christi.

72 Biss.	Vespasiano III et Tito II.	Merc. XXIX.
73	Domitiano et Messalino	Ven. XXX.
74	Vespasiano V et Tito III.	Sat. XI.
75	Vespasiano VI et Tito IIII.	Sol. XXII.
76 Biss.	Vespasiano VII Domitiano V.	Lun. III.
77	Vespasiano VIII et Tito V.	Merc. XIII.
78	Commodo et Prisco	Jov. XXV.
79	Vespasiano IX et Tito VI.	Ven. VI.

Quod Panvinus assecutus est operosa inspectione plurimum lapidum et nummorum, unicus aspectus lapidis Casinatis plenissime demonstrat usque ad consulatum sextum Vespasiani (Ære Christi 75) in quo completur ejusdem imperii annus sextus pridie Kal. Julii, et inchoatur ipsis Kalendis Julii septimus tribuniciæ potestatis et imperii. Cum eodem enim consulatu sexto in nummis utraque tribunicia potestas componitur, sexta usque ad diem 30 Junii, septima vero ex die 1 Julii. Proximis Kal. Januarii anni 76. Tribunicia potestate vii adhuc labente Vespasianus septimum consul procedit, testibus nummis et inscriptionibus, et anonymo quarti sæculi, notam quoque bissextilis huic anno recte apponente: licet in collega Domitiano loco Titi assignato Kal. Januarii jure culperetur, et corrigendus esse ostendatur suffecto Domitiano v consule ex Kal. Julii, testimonio lapidum et nummorum. Consequitur annus 77, signatus consulatu Vespasiani octavo, et collega Tito vi, suffecto pariter ex Kal. Julii Domitiano fratre vi, quo anno diximus post abdicacionem Clementis jam peractam Decembri anni 76, susceptum fuisse Romanum pontificatum a Cleto ante Paschalia festa: et ideo jure tribui initio Cleti consulatum Vespasiani viii in catalogo Liberiano, morem secuto chronicorum Paschalium, et epocham annorum pontificalium. Errat tamen, ut prius, in morem secuto chronicorum Paschalium, et epocham annorum pontificalium. Errat tamen, ut prius, in collega Domitiano assignando, nisi suffectorum intelligat ex Kal. Julii: quemadmodum et anonymus iste Cuspiniani, qui Domitianum suffectum loco Titi ordinarii consulis obtulit. Indulgentius tamen excusandus est error catalogi in collega Domitiano exhibendo; cum dimissio Clementis circa finem anni 76, quo processerant consules ordinarii Vespasianus pater vii et Titus filius v, ex Kal. Julii suffecto Domitiano hunc deinceps cum patre collegam inveniret.

Demonstrat igitur lapis iste Cassinensis eum pontificem, qui sedere cepit post diem 28 Septembris S. Lini martyrio celebratam, Capitone et Rufo consulibus anno Christi 67; et compleverit pontificatus annos 9, menses 2, dies 10, antequam abdicaret; Petri sedem tenuisse usque ad diem 4 Decembris Vespasiano vii et Tito v consulibus ordinariis, et huic suffecto ex Kal. Julii Domitiano v anno Christi 76. Ostendit pariter successorem post ejus abdicacionem, sui pontificatus exordia in proximis festis Paschalibus signare debuisse anno Christi 77, consulatu Vespasiani octavo, quem antiquissimus catalogus Liberianus Cleto ineuntii assignat. Pari quoque certitudine confirmat illius novenni tempora numerari sub principibus Galba et Vespasiano, et successoris Cleti regimen recte enuntiari sub Vespasiano ac Tito in libro Pontificali, extendique ad Domitianum imperantis triennium, nempe ad diem 26 Aprilis ejus martyrio consignatum Domitiano ix et Rufo consulibus, Ære Christi 85, quemadmodum collegimus supra pag. 35. Quare non dubito lectionem germanam codicis Pontificalis ex catalogo Liberii alisque documentis allatis ita restitui debere in Clemente: « Fuit temporibus Galbæ et Vespasiani, a consulatu Trachali et Italicis usque ad Vespasianum vii et Titum » quæ in exemplaribus Anastasianis corrupte legitur « fuit temporibus Galbæ et Vespasiani, a consulatu Trajani et Italicis usque ad Vespasianum ix et Titum » et in Cleto pariter reddendam esse: « Fuit autem temporibus Vespasia-

A ni et Titi Domitiani, a consulatu Vespasiani vii et Titi usque ad Domitianum ix et Rufum consules, » licet corrupte legatur: « Fuit autem temporibus Vespasiani et Titi, a consulatu Vespasiani vii et Domitiani v usque ad Domitianum ix et Rufum consules. » Ipso enim ex contextu patet, fuisse temporibus, non tantum Vespasiani et Titi, sed etiam Domitiani cum pontificem, qui ad consulatum Domitiani nonum, et Rufi pervenerit.

Hæc habui, quæ in Clementis Chronologia superaddiderem prioribus notis in Cleto numero præmissis ad ea confirmanda, quæ ibidem constituta sunt de utriusque pontificis epocha et successione.

EJUSDEM NOTÆ HISTORICÆ.

Linea 7. — *Hic fecit duas epistolas, quæ catholice [al. canonice] nominantur.* Et infra lin. 9 et 10. *Tamen in epistola, quæ ad Jacobum scripta est, qualiter ei a B. Petro commissa est Ecclesia, reperies.*

B Joannes Baptista Cotelerius socius Sortonicus, et in Parisina academia regius professor linguæ Græcæ, qui celebri commentario illustravit Opera SS. Patrum temporibus apostolicis florentium, recte admodum observavit, vera hic enuntiari de dylici Clementis epistola, et ambas nominari *catholicas* (aliis legendibus *canonicas*); ab utraque tamen distinguuntur epistolam, quæ circumfertur Clementis nomine ad Jacobum fratrem Domini: de qua Liber Pontificalis nullum judicium profert, sed tantum indicat in ea contineri, *qualiter ei (Clementi) a beato Petro commissa est Ecclesia.* Contra vero in alio biographo pontificum Romanorum (Luitprandus Ticinensem diaconum esse opinatur ejusdem editor Antuerpiensis anni 1642), observat jure Cotelerius, gravi nimis errore perperam accipi ea, quæ recte scripta reperuntur hoc in libro Pontificali de duabus epistolis Clementis I ad Corinthios, tanquam prolata essent de commentitiis, seu apocryphis, epistolis ejusdem Clementis nomine preteritis, quasi datae sint ad Jacobum fratrem Domini. Duas illas Clementis epistolas ad Corinthios, utpote genuinas, tanto studio suscepit, et veneratione prosecutus est orbis Christianus etiam temporibus apostolicis, ut pleræque Ecclesiæ diebus Dominicis eam publice legere consueverint in cœtu fidelium, quæ prior est Romanæ Ecclesiæ nomine data ad Corinthios, ut Eusebius in historia affirmat non uno in loco, nempe libro iii, cap. 16. « Hujus Clementis epistola habetur ad Corinthios scripta, præcipua plane et valde mirabilis: quam velut ex persona Romanæ Ecclesiæ dictavit, cum dissensio apud Corinthios esset exorta. Quam epistolam in plurimis ecclesiis publice legi, et veterum et nostris etiam temporibus constat. » Deinde lib. iv, cap. 25, producens litteras a Dionysio Corinthiorum episcopo datas ad Soterem tum temporis in Petri cathedra Clementis successorem, addit Eusebius. « In hac ipsa etiam epistola meminit Clementis epistolæ ad Corinthios scriptæ, quam ex prisca consuetudine in ecclesia legi solitam esse testatur his verbis. Hoc, inquit, sacrum diem Dominicum transeginus, in quo epistolam vestram legimus: quam quidem perpetuo deinceps legentes, parinde ac priorem illam nobis a Clemente scriptam epistolam, optimis præceptis, ac documentis abundabimus. » Ea nempe fuit disciplina nascentis Ecclesiæ, ut Petri successorum epistolas proximo loco a divinis litteris haberent sancti illi antistites plebium Dei, et perpetuo legendas esse constituerent Clementis perinde ac Soteris diebus Dominicis in publico fidelium conventu. Ad hæc respiciens Cotelerius, dum nostri libri Pontificalis receptam historiam fidem astruit, et Luitprandi exscriptoris supinitatem redarguit, hæc notas in hunc locum ministrat, quas dabo ejusdem verbis.

« In libro Pontificali, ubi de Clementis Vita, necnon in ejus operis exscriptoribus, memorantur dicitur Clementis epistolæ, æque canonice et catholice.

uod ita acceptum ab auctore libri de Gestis Romanorum pontificum, credito Luitprando, quasi agere de duabus primis Clementis decretalibus ad Jacobum. Gravi, ut equidem sentio, errore. Nam si ecrcetales in animo habuisset scriptor Pontificalis bri, non solum duas dixisset, verum quinque. quemadmodum Βίγγαρως ille, qui mira supinitate, ostquam de duabus epistolis catholicis a Clemente ad Jacobum datis retulit, subiungit, quoniam concineantur in illis duabus, et in reliquis tribus. Adde nod in Pontificali opere se jungi videtur epistola ad Jacobum a duabus canonicis epistolis. *Hic fecit duas epistolas, quæ canonicæ nominantur; et infra: Tamen in epistola quæ ad Jacobum scripta est.* » Hicenus Cotelierus.

Catholicas dictas fuisse primam, et alteram ad orinthios epistolam Clementis, a quibusdam etiam aronicas reputatas non est quod miremur. Tanta ut earundem existimatio, ut inveniantur ambæ descriptæ proxime post libros canonicos in vetustissimo exemplari Alexandrinæ sacrorum Bibliorum quod hecæ vocant: cuius scriptura ad quartum Christi seculum pertinet, ut ostendit V. C. Laurentius Zacagnius, consentientibus erudit. Codex ad Ecclesiam Alexandrinam cum pertineret, fuit a Cyrillo uari ab illa sede ad Constantinopolitanam transito tanquam insigne donarium transmissum ad anglæ regem Carolum primum, cuius in bibliotheca Londini custoditur. Specimen characteris simillimum est vetustissimo codici Vaticano, ex quo itus V editionem Græcam Septuaginta Interpretum vulgavit typis Zannetti Romæ 1587. Cur apponatur libris canonicis utriusque Testamenti Clementis apæ epistolæ ad Corinthios paulo infra indagare onabimur. Demum ante ex Prolegomenis Cotelierii d priori epistolam nonnulla selectiora.

« Cum, inquit, quæcumque de epistola a B. Clemente Romana Ecclesiæ nomine ad Corinthiorum ecclesiam scripta proferri potuissent, fere omnia arum ab antiquis tractata, partim a recentioribus cupata fuerint; vice præfationis, pauco duntaxat notabimus ad ea veterum Testimonia, quæ nonnulli scrupuli legentibus forte injicerent, nisi exponerentur, » etc. Postquam nonnulla promovit dubia, asertum ex dictis Eusebii, et Clementis Alexandrini, quæ pugnare inter se nonnullis videri possent, illa ita dissipat. « Eam repugnantiam tolles, i dixeris, cunctos quidem opus (Epistolam Clementis ad Cor.) agnovisse pro genuino, sed non omnes habuisse pro scripto canonico: de primo nullam totam antiquitus controversiam; de secundo momentum, aliis extra canonem ponentibus, quæ sententia btinuit, aliis intra, ut auctor canonum apostolorum anone ultimo, proindeque forsan, et qui eos canones numero sacrarum Scripturarum collocat Joannes amascenus, quique eosdem admittunt Trullani episcopi. Atque hujus postremæ opinionis documentum ræbet antiquissimus codex Bibliorum manu Theclæ raratus, ex quo duæ istæ epistolæ prodierunt; uandoquidem eas cum libris Novi Testamenti conctas exhibet. »

S. Irenæus episcopus Luglunensis, et martyr multo ante Eusebium, utpote æqualis Dionysio Corinthiorum episcopo, non modo laudat Clementis literas ad orinthios, sed easdem vocat, *potentissimas literas*. ausam adjuncti adeo præstantis retulit in commentariis ad eum locum P. F. uardentius, sacræ Facultatis Parisiensis doctor theologus pag. 240. n. 12 ditionis Parisinæ 1639, hisce verbis: « *Potentissimas literas*. Hinc observa Romanam Ecclesiam etiam ab initio auctoritatem suam interposuisse in moderandis quoque Græcorum Ecclesiis: quod adeo gratum sit illarum episcopis, ut hic commemoratam epistolam non tam Clementis, quam Romanæ Ecclesiæ omine, sua ipsius memoria, plurimis in Ecclesiis publice lectam scribat Eusebius lib. II, cap. 12 hist. orro fragmenta non contemnenda hujus epistolæ

A reperies apud Justinum martyrem quæst. 87 ad Orth. Clementem Alex. lib. I. Strom., et lib. IV. et lib. VI, Rasilium Magnum libro de Spiritu sancto cap. 29, Athanasium in disput. contra Arium in synodo Nicæna, Epiphanium contra Hæc. 27, Eusebium lib. 3. Hist. cap. 16 et 17; Hieronymum, lib. I. contra Joviu et Comment. in 1 et 4 cap. ad Ephesios. »

Est alius Irenæi locus lib. III, cap. 3, unde lux major affulget adjuncto *potentiæ*, litteris apostolicis Clementis papæ attributo. ubi scilicet *potentiozem principalitatem* memorat Romanæ Ecclesiæ: cuius gratia necesse est reliquas ad hanc convenire. « Maximæ, inquit, et antiquissima, et omnibus cognita, a gloriosissimis duobus apostolis Petro, et Paulo Roma fundata est, et constituta Ecclesia. Ad hanc enim propter *potentiozem principalitatem* necesse est omnem convenire Ecclesiam, hoc est eos qui undique sunt fideles. » Quæ verba Irenæi dum perpendit P. Christianus Lupus Irenensis, et in Lovaniensi academia doctor, et professor, in notis ad Tertullianum de Præscriptionibus contra hereticos capit. 36, pag. 565, hæc censuit esse animadvertenda. « Adjungit, inquit, ipsam (Ecclesiam Romanam) esse in dogmate infallibilem, custodemque ac iudicem omnium dogmaticarum controversiarum. A lco firmis, atque antiquis testimoniorum anchoris sulcitur Romanæ Ecclesiæ primatus, atque infallibilitas Irenæo siquidem, et Dionysio contestis accedit Tertullianus laudato loco ita scribens: Si autem Italiæ adjaves, habes Romanam (Ecclesiam) unde nobis quoque auctoritas præsto est statuta. Felix Ecclesia, cui *totam doctrinam* apostoli cum sanguine suo profuderunt: ubi Petrus passioni Dominicæ adæquatus, ubi Paulus Joannis exitu coronatus, ubi apostolus Joannes posteaquam in oleum ignitum demersus nihil passus est, in insulam relegatur! »

Totam Christi doctrinam ab apostolis Petro, Paulo, et Joanne cum sanguine profusam in sinum Romanæ Ecclesiæ Petri successores tanquam sequentes, et promicondi cum proferunt, ad irstar Clementis Primi *potentissimis litteris* traditionum paternarum contestibus, exercent *potentiozem illam* hujus Ecclesiæ *principalitatem*, ab Irenæo toties agnitam, ad quam necesse est convenire totam Ecclesiam, hoc est omnes qui undique sunt fideles. Pluribus id exponunt laudati doctores sacræ facultatis theologicæ Parisiensis Feuardentius et de la Barre. Non transcribam hic integras paginas Feuardentii, quibus illustrat Romanæ Ecclesiæ privilegium ab Irenæo celebratum iis verbis lib. III, cap. 3: « Sed quoniam velle longum est in hoc tali volumine omnium Ecclesiarum enumerare successiones, maximæ, et antiquissimæ, et omnibus cognitæ a gloriosissimis duobus apostolis Petro et Paulo Romæ fundatæ, et constitutæ Ecclesiæ, eam quam habet ab apostolis traditionem et annuntiatam hominibus fidem, per successiones episcoporum pervenientem usque ad nos, indicantes confundemus omnes eos, qui quoquomodo vel per sui placentiam malam, vel vanam gloriam, vel per cæcitatem, et malam sententiam præterquam oportet colligunt. Ad hanc enim Ecclesiam propter potentiozem principalitatem necesse est omnem convenire Ecclesiam, hoc est eos qui sunt undique fideles, in qua semper ab his qui sunt undique conservata est ea, quæ est ab apostolis traditio. » Ad hæc, inquam, verba Irenæi non transcribam paginas integras Feuardentii, quibus luculenter ostendit undique terrarum conquisitis exemplis Ecclesiarum, Patrum, et conciliorum per Orientem, Occidentem, ad primatum, et ad doctrinam sedentium in Romana Petri cathedra omnes fideles Christi necessario convenire. In compendium redegit, ea quæ fusius ille prosequitur, alter Parisiensis theologus de la Barre, ita scribens ad indicatum locum Tertulliani de Præscript. adv. hæret. num. 36, editionis Parisinæ pagina 82: *Unde nobis auctoritas præsto est.* » In causis, inquit, fidei

Patres Ecclesie Romanæ pontificii supremum iudicium detulisse semper testes habeo quotquot ea verba interpretati sunt : *Tibi dabo claves regni cælorum, et Quodcumque ligaveris, etc. Rogavi pro te, ut non deficiat fides tua. Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Augustinus in Psalmo contra partem Donati tomo VI (seu potius initio tomi VII) : « Item enarrat in psalm. LXXIX Chrysostom. homil. 26, ex variis locis in Matth. Cyprianus lib. vi, cap. 12 in Joann. Præter hos Theodoretus epist. ad Monachos, Cyprianus epist. 42 creberrime. D. Hieronym. epist. ad Eustochium occidentalium Ecclesiarum dissensiones, vel etiam Ecclesiam ipsas Romam contractas, et evocatas scribit, ut Basilius epist. 52. Divus Athanasius Hieronymo antiquior, et cum eo totius Ægypti episcopi, Marcum sanctæ sedis apostolicæ atque universalis Ecclesie papam nominant epist. ad Marcum papam, sanctamque ejus sedem matrem, et caput omnium Ecclesiarum agnoscunt, cui cum omnibus sibi commissis perpetuo futuros obedientes pollicentur. D. Augustinus, contra Julianum Pelagianum disputans, sufficere ei debere docet solum Romanæ Ecclesie sententiam, et serm. 2 de verbis Apostoli contra Cresconium lib. III, cap. 34, ad Carthaginis episcopum Romanæ prætermissa, nunquam orientalis catholica scriberet. Optatus lib. 1 in Parmenianum in causa Donatarum, Judicium inquit, Miltiadi papæ sententia clausum est. Imperatores quoque cathedræ Romanæ principatum venerantur. Valentinianus 3 epistola ad Theodosium juniorem; Martianus imp. ad Leonem papam; Justinianus imp. const. novell. 151, summi pontificatus apicem apud Romanum pontificem esse nemo est qui dubitet. In concilio Chalcedonensi omnium episcoporum vox est, omnem primatum, et honorem præcipuum Romano episcopo deberi. Irenæus lib. III, cap. 3, apostolis docentibus illud viva voce acceptum prodidit : omnes, inquit, Ecclesiarum successores enumerare longum est. Romanæ Ecclesie fidem indicantes conflumimus eos qui seorsum colligunt : atque statim, ad hanc enim Ecclesiam propter potentiorum principatitatem necesse est omnem convenire ecclesiam, id est eos qui sunt undique fideles. Ad ea verba doctus Feuardenius texiit catalogum Ecclesiarum Gallicæ, Italianæ, Hispanicæ, Anglicæ, Scoticæ, Hibernicæ, Germanicæ, Gothicæ, Sarmaticæ, earumque orientalium, tum Australium Carthaginensis, Numidicæ, Mauritanicæ, Hipponicæ, Asiaticæ, Arabicæ, Orientalium demum Cesaræe, Cappadocicæ, Phœnicicæ, Syriæ, Armenicæ, Ponti, Galatiæ, Lydiæ, Phrygiæ, Pisidiæ, Pamphylæ, Isauricæ, quæ omnes, ut verbo finiam, controversias fidei remisisse ad Petri successores ostendit, cui cum Sacramento fidelitatis præstitere obedientiam. Reliqua petet diligens lector ex hierarch. Ecclesie Alberti Pighii lib. IV, cap. 8, et Alphons. Script. in dict. papa 11, et Stapletonii controvers. cap. 17, lib. VI. Idem Pighius controversiarum Ratisbonensium contr. 16, Melchior Canus lib. VI locorum communium, » etc.

Hæc esse memoranda censeo ex de la Barre brevatore fusioris scripti Feuardenii in laudatum locum S. Irenæi, ut vim verbi *potentioris principatitatis* exponerem Romanæ Ecclesie, et *potentissimarum litterarum* S. Clementis primi ad Corinthios, hic necessario attendendam, ut facilius assequeremur, cur duæ illæ ad Corinthios a Clemente date nomine Ecclesie Romanæ dicantur catholicæ, et ab aliquibus putatæ sint inter canonicas scripturas, et cur in antiquissimo exemplari sacrorum bibliorum libris canonicis Novi Testamenti sole subdantur : adeo ut liber iste Pontificalis, qui in Petro recensuit libros canonicos Novi Testamenti ipsius auctoritate contextos, et probatos, in Clemente seligat nominatim ex pluribus ipsius operibus indicatis duas epistolas, de quibus est nobis sermo claudendus.

A Ut breviter enuntiem quod sentio, cum videam epistolam primam Clementis ad Corinthios ita servatam, et lectam apud complures Ecclesias, et in antiquissimo illo codice bibliorum appositam post libros canonicos una cum secunda; suspicor esse signaculum, quo traditio apostolica firmaretur Je numero librorum divinæ Scripturæ eorumque lectione approbata : non secus ac sæculo quarto desinente Damasi papæ litteræ sacris bibliis apponi cœperunt cum prologo B. Hieronymi, apostolicis Damasi iussionibus obsecuti in restitutione germanæ lectionis divini textus : neque aliter ac hodie fit post S. Petrum V et Clementem VIII pontifices maximos, cum approbatæ lectionis editioni eorundem litteræ præfiguntur, ostendentes catholicæ Ecclesie summum sacerdotem tradere fidelibus universis eos libros eandemque lectionem, quam ipse a suis decessoribus, istique ab apostolis acceperunt.

B Observari potest in priore illa Clementis epistola produci testimonia et documenta ex singulis fere libris Veteris Testamenti, necnon ex Novi Testamenti partibus, quæ illa ætate prodierant, cum nondum scripsisset Evangelium Joannes apostolus, neque Apocalypsim. Colligunt enim illius epistolæ editores datam fuisse, vel paulo antequam Hierosolymæ a Tito expugnarentur, stante adhuc templo, vel non ita multo post; Evangelium vero et Apocalypsim scripsit Joannem testantur cum Hieronymo interpretes universi. illud scilicet post natam Cerinthi hæresim, hanc vero post annum quartum decimum Domitiani. Quare ex hisce postremis partibus Novi Fœderis nondum editis testimonia proferre non poterat illa epistola maturius perscripta. Ex cæteris vero libris canonicis fere universis loca indicari conperio in numeris juxta Cotelerii editionem ita distinctis.

Ex libris Veteris Testamenti :

- Geneseos liber occurrit num. 4, 6, 9, 10, 17, 20, 32, etc.
 Exodus num. 4, 17, 51.
 Leviticus indicatur num. 32.
 Numeri 4, 17, 29, 43, 51.
 Denteronomium 3, 29, 34, 53.
 Josue 12.
 Judicum et Ruth.
 Regum I et II, num. 4;
 III et IV, num. 31.
 Paralipomenon.
 Esdræ I et II.
 Tobia.
 Judith 55.
 Esther 55.
 Job 18, 20, 26, 39, 49, 56.
 Psalmi 14, 15, 26, 28, 35, 56, 46, 48, 50, 52, 56.
 Proverbia 14, 21, 57.
 Ecclesiastes 30.
 Cantica
 Sapientie 3, 27.
 Ecclesiastici 9.
 Isaia 3, 8, 13, 14, 16, 34, 50.
 Jeremie 8, 13.
 Baruch.
 Ezechielis 8, 29.
 Danielis 45.
 XII Proph. min. 7, 23.
 Machabeorum 2.

Ex libris Novi Testamenti.

- Matthæi 27, 46.
 Marci 46.
 Lucæ 46.
 Act. apostol. 18.
 Pauli Epistola ad Rom. 5°, 35.
 Ad Corinth. prima 13, 24, 34, 47, 40.
 Ad Cor. secunda 30, 53.
 Ad Ephesios 46.

Ad Galatas.
 Ad Philippenses 21.
 Ad Colossenses.
 Ad Thessalonicenses prima 42.
 Ad Thessal.: secunda.
 Ad Timotheum prima 29, 47, 50.
 Ad Tim. II.
 Ad Titum.
 Ad Philemonem.
 Ad Hebræos 2, 16, 17, 36.
 Petri prima 2, 30, 38, 49, 57.
 Petri secunda 11, 23.
 Jacobi 10, 17, 23, 30.
 Judæ.
 Apocalypsis.

Perspicuum igitur est, in hac una Clementis epistola universos propemodum libros canonicos indicari. Nam illi perpauci, quorum verba producere argumentum epistolæ non requirebat, veluti libri Judicum, Paralipomenon, Tobiae, Canticorum, Baruch, et Epistolæ ad Galatas, ad Colossenses, ad Titum, et ad Philemonem, et Judæ apostoli, vel intelliguntur jugati, et approbati cum proximis, quales in Ecclesia etiam Judaica Baruch cum Jeremia, Cantica cum reliquis Sapientialibus, Paralipomena cum libris Regum, Judices cum Heptateucho, et in Christiana Epistolæ indicatæ cum cæteris Apostolicis; vel fortasse, et illi producebantur in partibus epistolæ Clementis, quæ hodie desiderantur, uti indicant lacunæ circa finem adhuc hiantes; vel opportunum minime fuit eo loco produci testimonia ex iisdem partibus bibliorum; cum satis confirmata fuisse cognosceret ex allegatis B. Clemens, dum Romanæ Ecclesiæ nomine eas litteras daret. Quantum vero momenti jam tum afferret Romanæ Ecclesiæ auctoritas in stabiliendo canone Scripturarum intelligimus satis ex Patribus, præcipue vero ex B. Augustino in libro contra epistolam Manichæi cap. 4 et 5. Interrogantibus enim cur crederet Evangelio Mathæi, Marci, Lucæ, Joannis; non crederet vero pseudo-Evangelio Manichæi, aliorumque sectariorum, respondet se idcirco primum illud recipere, quod ab Ecclesia catholica traditum sibi fuerit; respere autem postremum hoc Manichæi, quod ab Ecclesia catholica id non acceperit. Quæ autem esset Ecclesia catholica, cui sincerissimam hanc sapientiam tradenti fidem adhibere cogatur, et ad hæc, satis aperte monebat cum hæc præmitteret cap. 4: « Tenet ab ipsa sede Petri apostoli, cui pascendas oves suas post resurrectionem suam Dominus commendavit, usque ad præsentem episcopatum successio sacerdotum. » His etiam respondent ea, quæ protulit lib. II de Doctr. Christ. cap. 8, antequam per concilia generalia canon integre perficeretur, uti Bellarminus monet Controvers. lib. I, cap. 10: « In canonicis autem Scripturis Ecclesiarum plurium catholicarum auctoritatem sequamur: inter quas sane illæ sunt, quæ apostolicas hæc habere, et epistolas accipere meruerunt. Tenebit igitur hunc modum in Scripturis canonicis, ut eas quæ ab omnibus accipiuntur Ecclesiis catholicis, præponat eis quas quædam non accipiunt. In eis vero quæ non accipiuntur ab omnibus, præponat eas quas plures graviores accipiunt eis quas pauciores minoris auctoritatis Ecclesiæ tenent. » Tutissime igitur petebantur juxta regulam Augustini ab hac Ecclesia Romana, quæ eodem teste supra cæteras ita præstat auctoritate ac primatu, quæ et apostolicam sedem habere meruit et apostolicas litteras, ut proinde necesse foret auctoramentum omnium validissimum iis libris accedere, quos illa divinæ auctoritatis esse, sibi que conceditos affirmaret: præsertim cum meminissent historiæ Ecclesiasticæ conditores, hac in Ecclesia datas Petri apostolorum principis litteras, quæ Paulinas epistolas cum reliquis divinis Scripturis accensendas esse nos doceant, hic Acta a postolorum a Luca perscripta, hic Evangelium Marci, Petro

A approbante, conditum, hic omnium Evangeliorum fontem ejus testimonio ac responsis indicatum, quibus in scriptis Veteris quoque Instrumenti sacra oracula librique aperiuntur. Quare mirandum non est, si hanc præ cæteris epistolam Ecclesiæ Romanæ nomine a Clemente ad Corinthios datam providus ille descriptor utriusque Testamenti in eo codice vetustissimo quarti sæculi apponendam curaverit, eamque tot in Ecclesiis publice recitari studuerit illarum episcopi statim ac edebatur. Neque enim poterat exhiberi documentum illustrius recepti census Scripturarum canonicarum, quam illud quod petebatur ab assertionibus et usu Ecclesiæ catholicæ et apostolicæ, omnium præstantissima auctoritate pollentis ac principis universarum, ita scribentis ævo illo apostolico, quo Joannes evangelista superstes erat. Hunc ipsum divino consilio sub extrema Domitiani tempora Romam fuisse perductum cognovimus (uti perhibet Tertullianus): ne scilicet quippiam deesset huic Romanæ Ecclesiæ, jam tum custodi et promiscuæ sacri eloquii a Petro et Paulo suscepti, ad complementum sacri canonis Scripturarum, proxime claudendi cum libris hujus apostoli dilecti, qui Evangelii fluentia de Domini pectoris fonte potaverat. Vix enim ab Urbe relegatus in insulam Pathmos tum Evangelium suum, tum Apocalypsim mandavit litteris. Has vero partes novi Fœderis supremas Romanæ Ecclesiæ fuisse statim conceditas cum cæteris divinis litteris colligere possumus ex martyre Justino: « Hic (ait Hieronymus de Script. ecclesiasticis) cum in urbe Roma haberet τὰς διαρπῆς, et Crescentem Cynicum, qui multa adversus Christianos blasphemabat, redargueret, gulosum, et mortis timidum, luxuriæque et libidinum sectatorem, ad extremum studio ejus, et insidiis accusatus quod Christianus esset, pro Christo sanguinem fudit. » Inter cætera vero scripta Justinii martyris, Romæ τὰς διαρπῆς habentis, Hieronymus recenset interpretationem Apocalypseos: *Quam, inquit, interpretantur Justinus martyr et Irenæus*, alter scilicet a Justino interpres ejusdem sæculi, qui legatus Lugdunensis Ecclesiæ ad pontificem Eleutherum litteras Romanæ pertulit. Sunt et qui colligant multo maturius memoratum codicem epistolarum canonicarum nomine *Apostoli* in epistola Ignatii martyris ad Philadelphios num. 5, ejus scilicet apostolici viri, qui non modo Romæ versatus est, sed in Urbe martyrium subiit, juxta Hieronymum anno Trajani undecimo. Quare non modo ante annos 20 ab obitu Joannis evangelistæ ut illi colligant, Pandectes ille apostolicus Novi Testamenti Romana in Ecclesia fuerit, sed etiam intra decennium a dormitione Joannis, si Hieronymi chronologiam sequamur in libro de Scripturis ecclesiasticis, ubi eam retulit ad initia Trajani. Verum de codice apostolicarum litterarum apud Ignatium memorato, uti Millius ex Græbio (Prolegomen. censet (nec fortasse immerito) sit penes alios judicium. Nobis abunde sufficit ex D Justino martyre et Irenæo censum utriusque Testamenti librorum in Romanæ Ecclesiæ scriniis colligere. Cum enim duo illi scriptores adeo illustres, et interpretes Apocalypseos Romæ versati, et hunc postremum Novi Testamenti librum haberent ita perspectum, ut præter corticem litteræ etiam medullam spiritus sibi traditam cæteris aperirent, manifestum est collectionem integram Scripturarum utriusque fœderis, statim ac edebatur, huic præstantissimæ omnium Ecclesiæ fuisse conceditam. Quare hoc etiam nomine ejusdem auctoramentum divinis libris internoscendis expetebatur; cum jam tum Tertulliano teste (de Præscript. contr. hæc., cap. 36) talis haberetur Romana Ecclesia, cui TOTAM DOCTRINAM apostoli cum sanguine suo profuderunt, et idcirco, ut ibidem sequitur, *legem et prophetas cum evangelicis et propheticis litteris miscet, et inde puat fidem*. Axioma enim est ratum habitum etiam Ambrosio serm. 22 in psalm. cxviii, exponenti illi

Canticorum vii: *Nova et vetera, dilecte mi, servavi tibi*: « Teneo, inquit, mandata omnia Novi et Veteris Testamenti. Sola hoc dicere Ecclesia potest. Non dicit alia congregatio: non dicit Synagoga, nec secundum litteram nova tenens, nec secundum spiritum vetera. Non dicit hæresis Manichæa, *Vetera servavi tibi*, quæ prophetas non suscipit. Merito dealbata cernitur, quæ utriusque fulget gratia Testamenti. » Ratum fuisse novimus ducentis ante Ambrósium annis etiam viro apostolico Dionysio, Corinthiorum episcopo, ita scribenti ad Soterem pontificem Romanum, ubi Eusebius retulit Hist. eccl. lib. iv, cap. 22: « Hodie, inquit, sacrum diem Dominicum transgimus: in quo epistolam vestram legimus, quam quidem perpetuo deinceps legentes, perinde ac priorem illam nobis a Clemente scriptam epistolam (de qua scilicet paulo ante narraverat Eusebius ex prisca consuetudine ejus lectionem pariter frequentatam in solemnibus conventibus Ecclesiarum) optimis præceptis ac doctrinis abundabimus. » Tum subdit, « se rogatum a fratribus epistolam scripsisse. Sed illas ministri quidam diaboli zizanias compleverunt: quædam ex illis expungentes, quædam adjicientes. Quos certe manet feralis illa sententia, Væ vobis. Non mirum igitur videri debet, si sacrosancta Domini scripta quidem adulterare aggressi sunt, quandoquidem in longe inferioribus scriptis fuisse ausi idem deprehenduntur. » Hæc omnia comprobant, contra corruptores insidiosos et falsarios divinarum librorum querendum fuisse præsidium ab auctoritate apostolicæ Ecclesiæ Romanæ, cui totam Christi doctrinam unam cum sanguine apostoli profuderant: atque adeo Clementis et Soteris epistolam recitandas suscepisse Ecclesias Corinthi et complures ad quas pervenerant, diebus Dominicis in cœtu fidelium, tum aliis de causis, tum etiam ut adhiberentur tanquam signacula et auctoramenta librorum qui, cum habendi sint canonici, propterea adhibebantur in prædictis Romanorum pontificum litteris ad confirmationem doctrinæ catholicæ.

Linea 7. — *Ex præcepto beati Petri suscepit Ecclesiam, et pontificatum gubernandum.* Notæ docti præsulis Schelestratii in hunc numerum monent, auctorem libri Pontificalis multa fuisse mutuatum aliunde quam ex secundo catalogo. Quod autem de pontificatu Clementis hic refert, videtur illi affirmasse a se desumptum ex epistola Clementis ad Jacobum. « Quamvis autem, ait Schelestratius, epistola illa supposititia sit, antiquissima tamen est, et Rufini ætatem superat, jamque a tertii sæculi fine, aut initio quarti sub Clementis nomine circumferebatur. » Hanc supposititiam epistolam exstare utique scribit auctor libri Pontificalis. Verum se illi satis fidere, potius quam superioribus documentis, ac veracioribus, aut hæc ignorasse, mihi non apparet. Erant autem vetustiora et veraciora documenta, quæ recenserent, ordinatum fuisse Clementem a Petro apostolo, cui in episcopatu Romano inde successit. Exstant adhuc in libro Tertulliani de Præscript. hæret. supra relata cum notis Sommier pag. 30, col. 2. « Edant ergo origines Ecclesiarum suarum, » etc., ubi post illa verba: « Primus ille episcopus aliquem ex apostolis, vel apostolicis viris habuerit auctorem, vel antecessorem, » ita prosequitur Tertullianus: « Hoc enim modo Ecclesiæ apostolicæ census suos deferunt, » sicut Smynæorum Ecclesia « Polycarpum a Joanne consecratum refert: sicut Romanorum Clementem a Petro ordinatum. » Sub initium igitur sæculi tertii, quo Tertullianus scripsit, exstabant ea documenta vetustiora, unde Septimius hausit, antequam prodiret epistola supposititia Clementis nomine ad Jacobum: quam elaboratam serius, et vulgatam circa finem sæculi tertii, aut initium quarti recognoscit Schelestratius. Illis vero firmamentis antiquioribus nitebatur Septimius, et nixa est notitia in Ecclesia vicens de ordinatione Clementis in episcopum, ejusque designatione ad

A successionem Romanæ sedis: licet hanc sinceram notitiam, et vetustiore, infarciverit ineptis, et mendacibus additionibus fabularum male feriatas ille auctor, qui compegit, et obrusit spuria S. Petri acta nomine præfixo epistolæ Clementis Romani ad Jacobum, et disputationem cum Apione, et Itinerarium, rejecta cum apocryphis, et reprobatam non solum a S. Gelasio papa, verum et multo ante ab Athanasio in Synopsi, et a B. Hieronymo in lib. de Script. eccl. ut omnes noverunt. Exceptionis potius vim habere videtur particula subjunctionis *tamen* in textu Anastasii, separans affirmationem superiorem ordinationis beati Clementis, et præcepti a S. Petro adjecti, de acceptando munere successionis etiam in Ecclesiæ universæ regimine (si aliquando de mortuo deligeretur) separans, inquam, hanc ordinationem episcopalem, et hoc præceptum a modo et historia admissionis perperam expressæ in supposititia epistola Clementis. Quare in textu Anastasii, pro barbaræ ætatis vitioso stylo a scriptore Vitæ obcurius indicatos animi sensus ita explicandos esse opinor: « Hic ex præcepto beati Petri suscepit Ecclesiam, et pontificatum gubernandum, sicut ei fuerat a Domino Jesu Christo cathedra tradita vel commissa; » nempe præcepti Petrus Clementi a se ordinato pontifici, ut non modo alacriter ferret onus episcopi ad annuntiandum Evangelium in aliqua Ecclesia, quæ sibi committeretur, sed etiam non detractaret in Romana sede multo laboriosius regimen universalis Ecclesiæ administrandum recipere, eadem amplitudine potestatis, quam sibi collatam noverat a Christo Domino, si quando post mortem Petri ad ejus cathedram implendam eligeretur. « Attamen, inquit, quasi excipiens, in epistola Clementis ad Jacobum reperies, qualiter ei a beato Petro commissæ est Ecclesia. » Modus iste contradendi propriam cathedram, mendaciter expressus in damnata illa epistola, cum aliis supposititiis rejecta a Cotelerio in cæte secundi tomi sect. 145, 146, 147, quasi Petrus adhuc vivens alium episcopum Romanum Clementem præsidere jam tum fecerit toti Ecclesiæ, non admittitur a Bibliothecario, sed nobiscum reprobat. Ne autem facilis admittendi hujus erroris subrepat ex præcedenti veraci notitia per Tertullianum asserta de ordinatione episcopatus suscepta a Clemente per impositionem manuum Petri apostoli, cum præcepto recipiendi etiam regimini totius Ecclesiæ, si e viris excedente Petro ad illud quoque vocaretur; dividenda censuit scriptor Vitæ falsa asserta supposititiæ epistolæ Clementis ad Jacobum per particulam *tamen* a superioribus veris, et plane enuntiatis ex fidelibus scriptis, ac traditionibus de ordinatione Clementis ad episcopatum a Petro celebrata, et de præcepto successionis aliquando non detractandæ etiam in sede Romana: in cujus partem se superstitie neque Clementem, neque ullum quempiam secum admisit Petrus, nolens Ecclesiam Christi esse bicipitem, qualem exhibet spuria illa epistola Clementis ad Jacobum sectionibus indicatis.

Redeo ad intermissam declarationem temporis, quo S. Clemens a B. Petro fuit ordinatus episcopus: id unum indicare non prætermittens, legendum esse P. Christianum Lupum in doctis Schollis ad laudatum caput 32 Tertulliani de Præscriptionibus: ubi post varias auctoritates expensas veterum scriptorum, ac recentium, ita concludit: « Certum est, inquit, Clementem fuisse consecratum a Petro, et quidem in successionem. Diserte id asserit noster Septimius, cujus auctoritas non potest facile refutari. » Quæstiones etiam complures ibidem excitat de tempore, et causa ordinationis Clementis, et an sacras fuerit episcopus simul cum Lino, et Cleto, juxta Onuphrium anno 56, ex sua vero sententia anno 54 ære communis Christi ad episcopalem ordinem promotos. Aliorum sententiis indicatis, quæ mihi præferenda esse videatur aperiam.

Linus et Cleto a Petro ordinabatur episcopi

coadjutores, et vicarii circa annum Christi 56, quando ipse constituerat Occidentales imperii provincias peragrare ad inferendam in eas lucem Evangelii, uti supra retuli et confirmavi documentis in notis ad S. Petrum Lino. Clemens vero adjutor Pauli cum nominetur in epistola ad Philippenses data circa annum 60, et paulo ante una cum Analecto recensetur inter diaconos Petro ministrantes (nisi addita sit ea periocha epistolæ Ignatii ad Trallianos, quæ sect. 7 id refert, uti supra expendi in notis ad Linum his verbis apud Cotelierum in Interpolatis, pag. 66 : *Quid vero diaconi quam imitatione Angelicarum virtutum ? purum et sanctum ministerium illi exhibentes, ut Sanctus stephanus beato Jacobo, Timotheus et Linus Paulo, Analectus et Clemens Petro*) videtur eodem anno 60, nondum consecratus episcopus. Ab anno igitur 60 ad 65, quaerenda est ejus ordinatio episcopalis.

Vendelinus apud laudatum Cotelierum tomo I, pag. 139, ex anonymo scriptore Græco de certaminibus, peregrinationibus, vita et morte Petri et Pauli statuit nobiscum tempus, et causam ordinationis Lini, et Cleli, et protectionis Petri ex Urbe in provincias occidentales imperii, ita ut etiam perducatur in Britanniam. In reditu vero ex Britannia contigisse narrat ordinationem Clementis. Verba Vendelini sunt : « Claudio sublato a. d. III. Idus Octobris, anno nostro 54, successit Nero, primo imperii sui quinquennio clementissimus princeps. Sub quo Petrus reversus Romam, non illic sedentariam vitam transiit ; sed graviter atque impigre alias quoque orbis Romani provincias circumiit, ac denique in Britannias penetravit. Dum vero abest, ne Roma sine capite interim ageret, Linum illi constituit episcopum, consulo Neronis et Veteris, anno nostro 55. Is vero sedit annos duodecim (inchoatos interpretor), hoc est, undecim exactos cum mensibus quatuor, diebus duodecim, quotidem menses ac dies habent membranae Bucherianæ. Desiit ergo vivere ante nostro 66 omnino, vivente adhuc Petro, quod luculente confirmat scriptor anonymus de certaminibus, peregrinationibus, vita et morte Petri et Pauli; quem Arundellæ comitis sacellanus (Pertæus) e Græcia secum advexit in Angliam, ex quo Patricius junior illustrem hunc locam citat, Græce quidem, sed quem ego sic Latine repræsentō : *Moratus Petrus in Britannia dies aliquot, cum multis illum inisset verbo gratiæ, Ecclesiasque constitueret; postquam episcopos quoque et presbyteros ac diaconos ordinasset, impositis manibus duodecimo Neronis anno (is fuit noster 66 jam indicatus) iterum Romam rediit ; ubi Linum jam mortuum inveniens, Clementem loco illius ordinavit invitum, dignitateque istam recusantem. Quem idoneis rationibus persuasum, ac confidere admonitum, in cathedram divinarum eloquiorum (quam ille obtinuerat) sublimavit. Protectionem hanc in Britanniam aliunde vidit etiam Baronius, et est luculenter astructa, non ita pridem, » etc.*

Anno igitur 56 ita promotis ad ordinem episcopalem Lino et Cleto, Petrus modo ad orientales, modo ad occidentales imperii provincias fide inuendans Roma profectus, fundamenta Ecclesiarum jaciebat, et episcopos in compluribus statuebat, præsertim eos in Occidentalibus, quos in notis Sommier ad num. 1 supra retulimus, ex illarum Ecclesiarum monumentis ac traditionibus recensitos. Ad Britannos etiam penetrasset (quod taculenter astructum fuisse non ita pridem Vendelinus affirmat) per hos eosdem annos qui in æra Christi communi subsequuntur ex 60 ad 65, admodum probabile mihi redditur ex occasione constituendi status illius provincie, legenda apud Tacitum Annalium lib. 14 et 15.

Supra vidimus in notis ad num. 1, quantum facilitatis addiderit Petro ex Syria Romam adveniendi, et hospitandi in Urbe, tum etiam ejus discipulis, et ablegatis in perferendo Evangelio ad gentes per occidentales imperii provincias, convocato illa le-

gionum, indicta a Caio, *accitis undique copiis* ad Britannicam expeditionem : cui altera proxime accessit sub Claudio, eaque feliciter absoluta. Utraque potuit cum Cornelio centurione, ac cæteris commilitonibus suæ præsertim cohortis Italicæ, aut aliarum secum degentium in Palestina, et domesticis secum baptizatis, ac testibus oculatis gestorum Christi Domini, et apostolorum, tot præcones nostræ fidei eo transferre, quot milites; aut militum socios, conturbinales, amicos Novi Testamenti ministros, diaconos, presbyteros qui ordinati essent, secum habere. Exploremus modo an parata esset eadem occasio transmissionis usque in Britanniam sub Nerone post annum Christi 60, qui erat a completo ejusdem mitioris imperii primo quinquennio proximus, ipso Nerone III, et Cornelio Cosso consulibus.

Tacitus Annalium lib. XIV, sequentis anni (Christi 61) consules subdit Cæsonium Pætum, et Petronium Turpilianum : quo anno narrat, Suetonium Paulinum obtinentem Britannos, et concertatorem Corbulonis, anno superiori gloriam adepti singularem ob receptam Armeniam, contendisse æquare, aut supergredi æmuli sui decora egregio aliquo gesto contra rebelles insulæ Britannicæ : a quibus tamen hoc anno talem tantamque cladem sustinuit, ut in colonia Camalodano, receniter ducta sub Claudio, Londini, et in municipio Verulamio septuaginta milia civium et sociorum occisa fuisse comperit. Tanta amplitudo numeri deductorum civium et sociorum sub Claudio in Britanniam satis superque declarat, quot legionariis Romanis, aut sociis auxiliaribus tum ab Urbe missis, tum ex Syria accitis, se adungere potuerint Petrus alicuique præcones Evangelii, et novis legatis, procuratoribus, præfectis legionum, centurionibus, eorumve familiaribus se comites dare. In colonia Camaloduno templum divo Claudio jam constitutum, delectosque sacerdotes memorat Tacitus. Quidni, et Christiani veræ religionis cultum tentaverint propagare? At consideremus copias militares ac legiones Suetonio traditas, et alias subinde missas post cladem indicatam. Pætus Cerialis legatus legionis nonæ hanc ducebat. Suetonius quartam decimam cum vexillariis vicesimæ : et ex proximis auxiliares, decem fere millia armatorum. Pœnius Postumius præfectus castrorum secundæ aderat cum sua legione. « Auxitque copias Cæsar (ait Tacitus sect. 38) missis e Germania duobus legionariorum millibus, octo auxiliariorum cohortibus, ac mille equitibus. » Tandem ad dirimendam Suetonii legati discordiam cum Julio Cassio procuratore, et ad spectandum Britannie statum missus est ex libertis Polycletus magna Neronis spe, posse auctoritate ejus non modo inter legatum procuratoremque ejus concordiam gigni; sed et rebelles barbarorum animos pace componi. Non defuit Polycletus, quo minus ingenti agmine Italicæ Gallicæque gravis, postquam Oceanum transmississet, militibus quoque nostris terribilis incederet. » Justo igitur exercitui sub Suetonio militanti *ingens agmen Italicæ Gallicæque grave* superaddidit hoc anno libertus Neronis, futurus terribilis etiam militibus Romanis : licet *hostibus irrisus fuerit, quod dux, et exercitus belli confector servitius obedirent*. Dum Roma digreditur Polycletus libertus Cæsaris anno 61 cum eodem *ingenti agmine*, nonne versabantur Romæ Christiani complures *de domo Cæsaris*? quorum nomine, vel hoc eodem anno, vel proxime consequenti Paulus ab Urbe scribens salutat Philippenses in fine epistolæ : *Salutant vos omnes sancti, maxime autem qui de Cæsaris domo sunt*. Hanc enim Epistolam plerique Patres, interpretes et historici ecclesie hoc ipso anno 61, vel proximo 62, scriptam fuisse statuunt, necnon alias ad Ephesios, ad Colossenses, et ad Timotheum secundam : in qua cum salutet nomine Eubuli, Pudentis, Lini, et Claudie secum versantium, possem in medium proferre sententiam

complurium, præsertim Anglorum, referentium inter Britannas feminas hanc eandem Claudiam, quam Pudentis uxorem judicant a Martiali laudatum lib. iv, epigr. 13, inscripto de Nuptiis Pudentis et Claudie, necnon lib. ii, ep. 54, ubi et formæ et morum commendatione illam ac maritum ita prosequitur :

Claudia cæruleis cum sit Ruffina Britannis
Edita, cur Latæ pectora plebis habet?
Quale decus formæ? Romanam credere matres
Italides possunt, Atthides esse suam.
Di bene, quod sancto peperit fecunda marito
Quot sperat generos, quotque puella nurus,
Sic placeat superis, ut conjugæ gaudeat uno,
Et semper natis gaudeat illa tribus.

Ex eo autem Pudente marito Linum edidisse putant, qui pontificum Romanorum primus successit Petro. Huic tamen Claudie Britannæ valde non immoror : quam diversam puto a Claudia matre Lini. Siquidem in hoc Libro Pontificali is dicitur Herculano patre natus, non autem Pudente. Afferri tantummodo hæc possunt ad ostendendum tantum societatis studium Romanos inter et insulares Britanniam tum intercessisse, post additam imperio Britanniam sub Claudio; ut connubia et affinitates inter utrosque contraherentur : quæ nova facilitas addebatur Romanis Christum professis transvehendi ad insulam presbyteros et fideles, a quibus posset Christiana religio propagari, ipsumque apostolorum principem, aut ab eo transmissos ad annuntiandum Evangelium hospitio excipere.

Ad eosdem annos 61 et 62 post vincula secunda Pauli apostoli referunt illius iter ab Urbe in Hispaniam Patres Græci et Latini, videndi apud Baronium ad annum 61, n. 2, quos inter Hieronymus in Isaia caput xi scribit *portatum navibus alienigenarum*. Alii vero cum S. Innocentio I, in epistola ad Decentium, paulo ante producta inter notas C. V. abb. Sommier ad S. Petrum iter illud uni Petro susceptum affirmant, quos tamen cum præcedentibus conciliare studet Annalium parens laudato loco. Sive igitur per Christianos de domo Cæsaris Petrus adjunctus sit in comitatu *ingentis agminis* quod Polyctetus libertus Neronis in Britanniam hoc anno duxit ex Italia et Gallia; sive cum Paulo navibus alienigenarum delatus in Hispaniam, inde trajecturus ad Britannos, sive cum legionibus, cohortibus, centuriis, quæ prius collocatæ in Syria et Palæstina, deinde tractatæ sub Caio, Claudio et Nerone in Occidentem, hoc anno tum ex Germania tum ex Urbe jussu principis dirigebantur ad insulas in auxilium Britannici presidii Romanorum, suis cum veteranis et centurionibus, testibus oculatis in Palæstina gestorum Domini et apostolorum (uti ante expendeam) parata erat multiplici hac occasione facultas adeundi eos insulares, tractumque imperii occidentalem, æque ac orientalem, et sitas in eo regiones Asiæ minores, et Ponti : quas a Petro non semel peragrato nemo inficiatur, id affirmantibus Chrysostomo aliisque Patribus a Baronio citatis ubi supra : et ad quas hoc etiam anno profectos et a se directos discipulos suos Paulus enumerat in Epistola secunda ad Timotheum cap. iv dicens, Crescentem in Galatiam concessisse, Tythicum vero a se missum Ephesum.

Cum igitur Britannici itineris suscipiendi, ac totius Occidentis perlustrandum copia tanta fuerit apostolorum Principi ex anno 61 ad 64, et cum hujus tractus Ecclesiæ earumque monumenta nos doceant primos earundem episcopos fuisse sibi a Petro consecratos aut datos; facile admittam illuc profectum Petrum, et subinde huc reversum in Urbem circa annum 64 præcepisse Clementi, ut ad episcopalem gradum promoveri pateretur se consecrante, ac designari aliquando successorum etiam in cathedra Romana, quod ille deprecabatur. Ner tamen concessit

A rim ordinationem Clementis a Petro reduce ex Occidentali itinere peractam fuisse post mortem Lini; cum ex documentis supra expensis in notis chronologicis ad ejus sectionem constare intelligam, Linum superstitem fuisse Petri martyrio. Eusebius hoc diserte testatur lib. iii, cap. 2, Hist. Eccl., quemadmodum alii observarunt cum Cotelerio in notis ad pseudo-Clementis Constitutiones lib. vii, cap. 46.

Causam Clementis promovendi ad episcopalem gradum repeti posse credo a proxima consummatione martyrii Petro divinitus revelata, ut ipse testatur in epistola secunda illis verbis : *Certus, quod velox est depositio tabernaculi mei secundum quod et Dominus noster Jesus Christus significavit mihi*. Neque id modo prænoscebat, sed etiam subingressuros post obitum suum *magistros mendaces, qui introducunt sectas perditionis*. Apostolos autem Christi præceteris querendos ad necem, et veraces episcopos, ac fideles doctores ab apostolis constitutos, didicerat a prædicatione divini Magistri, et confirmatum videbat experimento Herodianæ persecutionis, excitatæ Hierosolymis, in qua Jacobus apostolus frater Joannis occisus gladio fuerat, et ipse apostolorum Princeps morti destinatus post Pascha, producendus populo, nisi eum angelus liberasset. Anno igitur 64 cum Neronianæ persecutionis fax e ferali Urbis incendio emicuisset post diem xiv Kalendas Sextiles (unde initium conflagrationis accessit Tacitus hist. xv, sect. 41) *et abolendo rumor, quod jussu crederetur incendium, Nero subderet reos; et obtentu flagitii, a nostris moribus adeo remoti, ad necem quærentur Christiani, quorum multitudo ingens haud perinde crimine incendii quam odio humani generis atrocissimæ morti addicebatur; intelligens beatus Petrus providendum fore Christi Ecclesiæ, ejusque regimini per idoneos successores, a quibus in ea desolatione, et orbitate imminente post suam Paulique necem arcerentur vigili cura magistri mendaces, et auctores sectarum perditionis, Nerone ipso crudelius in animas sævituri; consilium cepit præmonstrandi Ecclesiæ Romanæ virum, quem inter discipulos idoneum præceteris ad docendum expertus fuerat, ac tenacem apostolicæ doctrinæ, Clementem*. Licet vero Linum et Cletum episcopos creasset, et adjuutores adhibuisset in primis utiles; ea tamen de causa expositos præceteris persecutorum ictibus, ac delatorum insidiis fore sentiebat. Quare ut prærogativa iudicii sui Clemens quoque commendaretur Ecclesiæ, et electorum suffragiis, qui in parem aut ampliorespem Christiani nominis cum Lino et Ceto jam adoleverat, etsi episcopatus honorem deprecaretur; consecrandum esse duxit pontificem, eique precipiendum, ne successionem apostolicam declinaret etiam in cathedra Romana, si fratrum sententis ad eam vacantem implendam sublegeretur. Ita enim interpretor verba textus Anastasiani lin. 7 : « Hic ex præcepto beati Petri suscepit Ecclesiam, et pontificatum gubernandum, sicut ei fuerat a Domino Jesu Christo cathedra tradita, vel commissa, » relata ad sensus expressos linea 11. « Ideo Linus et Cletus ante eum conscribuntur, eo quod ab ipso principe apostolorum ad ministerium sacerdotale exhibendum sint episcopi ordinati. » Dum hos ordinaret Petrus, non imminerebat periculum Ecclesiæ universalis Petro viduandæ, Pastore scilicet universi fidelium gregis a Domino constituto. Quare facilius suaderi poterant ad onus episcopale subeundum gratia exhibendi ministerii sacerdotalis, et vicario tantum munere Petrum adjuvandi; cum vivente, et in vivis superfuturo diu Petro, totius Ecclesiæ regendæ discrimen iis non impenderet. Verum ordinari ad episcopalem officium capessendum in proxime secutura Petri morte, ei divinitus revelata, et apertis testata litteris, arbitrator deprecaturus ita fuisse Linum et Cletum, perinde ac Clemens deprecabatur : cui propterea iudicavit Apostolus præceptum esse adiciendum suscipiendi episcopalis officii non modo ad ministerium sacerdotii

majoris sua vice peragendum, sed etiam ad regimen A 9, postmodum Evaristum in fine Domitiani, et per consequentes principes *Nervam et Trajanum*: quæ omnia sibi constantia distincte retulit Bibliothecarius, et ante illum auctor catalogi Liberiani quarto Christi sæculo, eosdem Cesares attribuens singulis pontificibus memoratis, necnon consulum paria iisdem temporibus respondentia. Quare mirari satis non possum, contra hujusmodi chronologiam, et historiam, sibi undique coherentem, et firmatam documentis Patrum, ac monumentorum ætate proximis, et loco, advocari ex Ægypto Eutychem, decimi sæculi infelicis imum scriptorem, qui nec sua satis noverat, in nostris vero hospes omnino fuit, ac destitutus quocunque firmamento; quasi Ægyptius iste Batricides anilium fabularum consutor, ut apud eruditos audit, idoneus medicus futurus sit languentis (quod ejus patroni putant) apud nostrates chronologie.

Linea 15. — *Sepultus est in Græcia*. De loco ubi B exsulaverit, martyrium subierit, atque sepultus fuerit B. Clemens, complures erudite scripserunt. Collegit eorum sententias Philippus Rondinus, Faventine Ecclesie canonicus, in opere Romæ impresso anno 1706 *de S. Clemente papa et martyre, ejusque basilica in urbe Roma*. Libro 1, cap. 4, n. 11, Baronii notas indicat in Martyrol. ad diem 23 Novembris, statuentes Chersonam oppidum Taurice Chersonesi ad Bosphorum Cimnerium, dictam quoque *Heracium*, eo quod fuerit Heracliensium colonia, et notiore factam exsilio Justiniani Junioris, esse locum exsilio et martyrio sancti pontificis celebratum. Inde enim translatum fuisse Romam corpus ejusdem martyris, opera SS. Methodii et Cyrilli, qui Slavorum et Moravorum apostoli dicti sunt sub Adriano II, probat ex Actis apud Petrum de Natalibus idem Baronius etiam in notis ad diem 9 Martii. Quod autem in Græcia sepultus dicatur ab auctore Libri Pontificalis, sive in *Lycia*, mendum putat amanuensis, et reddendum *Bycia*, palude a Byco fluvio ibidem recepto per Ptolemæum in tabula Europæ octava: « At Heribertus Rosweidus (sequitur Rondin. n. 12) in notis ad libellum Adonis archiepiscopi Viennensis *de Festivitatibus sanctorum apostolorum, et reliquorum qui discipuli, aut vicini successoresque apostolorum fuerunt* ad diem 23 Novembris, locum Adonis adnotationibus exornans: *Trans mare Pontum, in eremo quod adjacet civitati Chersonæ, relegatur*, erudito admodum examine quærit et disputat ubinam reipsa sanctus Clemens papa exsulaverit. Animadvertit siquidem Breviarium Romanum ante postremam correctionem hæc olim exhibuisse: *A Trajano imperatore relegatus est in insulam Lyciæ*, ubi deinde pro in *insulam Lyciæ* substitutum fuit *trans mare Pontum*. In Actis apud Mombridium de insula Lyciæ, hæc leguntur: *Passus est autem sanctus Clemens episcopus urbis Romæ sub Trajano imperatore, et Aufdiano duce in Cersona civitate Lyciæ sub nona die Kalendarum Decembris*, quam lectionem confirmat insignis membranaceus codex bibliothecæ Barberinæ a Rondinino conspectus. Rosweidi sententiam luculentius astruit n. 13, ejusdem verba ita producens: *Venia spero mihi dabitur, si certum exsilio locum, in quem Clemens papa relegatus fuit, conser producere, idque non tam conjecturis, quam certo indicio. Existimo igitur eum in Leucam insulam (quæ et Achillea dicitur) Chersonæ proximam relegatum. Quod si quis Leucæ nomen post in Lyciæ migrasse velit, non magnopere refragabor. In Leucam autem insulam ablegatum Clementem papam astruo*. Ita Rosweidus. Leuca hodie insula parva est Sarmatiæ Europæ in Ponto Euxino, ostio Borysthenis fluvii objecta cum oppidulo cognomine, quæ et Achillea dicta fuit a Pomponio Mela. Id etiam veteri Anastasii codici de Romanis pontificibus in Vita Clementis consentaneum esse probat Rosweidus, ubi legitur: *Qui etiam sepultus est in Græcia; quem locum Baronius, ut præmisimus, tanquam mendosum expunxit*.

Hac vero servata sententia et chronologia successionis trium illorum pontificum, Lini, Clementis, Cleti, perspicuum fit cur ordinatio Clementis recte componatur cum reditu Petri in Urbem paulo ante martyrium suum ex occidentali itinere, asserta etiam in Græco illo anonymo Vendelini: cujus gratia hæc observationes contextui.

Linea 14. — *Obiit martyr anno Trajani tertio*. Quis jam dubitet, in Libro Pontificali epocham pontificatus Romani a Clemente gesti distingui ab epocha vitæ post abdicationem summi sacerdotii diu productæ, et martyrio tandem consummatæ? Linea 9 hujus numeri affirmat sedisse Clementem in cathedra Romana annos 9, menses 12, dies 10, sub Galba et Vespasiano. Linea vero 14, addit *obiisse martyrem sub Trajano*: quod etiam cum Eusebio testatur Hieronymus. Scriptor Vitæ optime noverat, inter Vespasiani principatum et Trajani intercedere duos imperatores, Titum biennio, Domitianum tribus fere lustris rerum potitos. Cum itaque scribit, Clementem novennio rexisse Ecclesiam *sub Galba et Vespasiano*, et post novennium illud superfuisset annis saltem octodecim, quot fluunt a fine Vespasiani ad Trajani tertium; necesse est ut admitat, illum se ultro abdicasse pontificatu maximo, eoque tempore successores habuisse in dimisso a se episcopatu Romano Cletum *sub Vespasiano ac Tito*, donec is *sub Domitiano* martyrium subiret (quod asserit in Cletio): deinde Anacletum sub eodem *Domitiano* per annos

D

at sanum esse Rosweidus defendit, qui vel inde patet, quod Marius Niger geographiae peritissimus aegerit, adhuc hodierna tempestate Leucam insulam vulgo vocari *Græciariam*, quod parum abit ab Anastasii *Græcia*: apud quem forte etiam *Græciaria* legendum quis divinaverit: ideo *Græcia*, vel *Græciaria* fortassis dicta, quia Taurica Chersonesus, ubi sita est, teste Ammiano Marcellino libro 22, plena sit coloniarum Græcarum. Præterea hanc insulam Leucam fuisse ex eo itidem arguit quia exsiliis aptissima atque deserta; unde Arrianus in Periplo Ponti Euxini: *Insula hæc, inquit, deserta est ab hominibus*. Necnon Ammianus Marcellinus loco citato: *In hac Tauricia (scilicet Chersoneso) insula Leuce sine habitatoribus ullis Achilli est dedicata*. Et demum hanc putat, quia tota saxosa est, et rupibus ardua, ut præter Acta notat Festus Avienus in orbis terræ descriptione:

..... ubi concava saxa.

Cedit in antra sinu rupes, ubi saxa dehiscunt
Molibus extensis, et curvo fornice pendent.

Atque hæc Rosweidus de loco exsiliæ Clementis papæ, tum ad lucem veteris Breviarii cum ad Anastasii lectionem stabilendam et explicandam.

Hactenus Rondinius: qui merito observat, ex his vindicari a Rosweido utramque lectionem, Anastasii scilicet et Breviarii. Ad hanc Rosweidi vindicationem confirmandam, et extendendam ad contextum Actorum apud Mombritium, ac veteris Breviarii, ubi insulam *Lycia* nominant, quæ aliis ab auctoribus *Leuce* dicitur, nonnulla conferam documenta, quæ comprobant, eundem ferme locum indicari per tres illas circumscriptiones paulo ante memoratas: « Sepultus est in Græcia: relegatus est in eremum adjacentem civitati Chersonæ; et passus est in Cersona civitate Lyciæ. » Tres hæc circumscribendi formulæ significant eandem insulam inhospitam *Leuce* Achilli sacram, et proximam civitati Chersonæ coloniam Heracleensem, a qua non longe aberat fluvius *Leuces* dictus Valerio Flacco, Ptolemæo autem *Lycus*, de nomine alterius *Lyci* fluminis allabentis Heracleæ Ponti, matri ejusdem Colonie Chersonæ: ejus proinde tractus littoralis potuit *Lyciæ* vocabulum apud indigenas obtinere, non secus ac prope Trojam *Lyciensis* ager plane diversus invenitur a *Lycia* provincia.

Celebratur ab antiquariis nummus insignis *Heracleæ Ponti*, a Vaillantio alisque memoratus inter Græcos imperatoris Gordiani Pii, doctissimis vero expositionibus illustratus ab ill. senatore Florentino Philippo Bonarrii inter selectiora numismata musei eminentissimi card. Gasparis de Carpineo. Antica nummi pars refert laurea coronatum caput Gordiani cum epigraphæ consuetæ M. ANT. ΓΟΡΔΙΑΝΟΣ ΑΥΤ. Μ. ΑΝΤΩΝΙΝΟΣ ΓΟΡΔΙΑΝΟΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ. Aversa in parte spectatur circus, templum exastylum, simulacrum Herculis, et imago athletæ victoriam consecuti; leguntur autem litteræ, ΗΡΑΚΛΕΩΤΑΝ ΜΑΤΡΟΣ ΑΠΟΙΕΩΝ ΠΟΛΕΩΝ, dialectum Doricam indicantes, et Latine reddendæ, HERACLEOTARUM MATRIS COLONIARUM CIVITATUM. Heracleam Ponti hoc in nummo expressam demonstrat eruditissimus interpres conditam ad Sangarii ripas, et *Lycu* fluvio ita proximam, ut Eustachius asserat duobus tantum lateribus jugeri ab illo distare. A Bœotidis et Megarensibus fundatam fuisse circa olympiadem 55, quando Cyrus obtinuit Medos, confirmat pluribus ex auctoribus, præsertim ex Justino, Pausania, Apollonio et Scymno Chio. Ab Hercule quoque dictam *Heracleam* refert pluribus de causis: ejusdem vices prosperas, et adversas perstringit: et colonias, a suis civibus ea florente deductas, et in nummo indicatas, Aristoteli quoque memoratas, enumerat, nominatim recensitas a Strabone. Sunt vero *Chersonesus* ista, seu *Chersona*, de qua loquimur, et *Callatis*, sive *Callatia*. In his autem coloniis a se deductis

A *Heracleenses* complura reliquerunt vestigia locorum, et nominum patriæ originis. Nam et ipsa colonia Chersona, seu Chersonesus nomen obtinuit sæe metropoleos *Heractium*, ita appellante etiam Ptolemæo, uti card. Baronius observat in notis ad Martyrologium ad diem 23 Novembris, et Baudrand in Lexico geographico. Patrii quoque fluminis *Lyci* cognomentum a sua metropoli acceptum indidit fluvio proximum litus alluenti, et memorato apud Valerium Flaccum simul cum Tanai, et Hypani, quemadmodum observat idem Baudrandus. « *Lycus*, inquit, fluvius Scythiæ Europæ a Valerio Flacco cum Tanai, et Hypani memoratus, qui *Lycus* dicitur Ptolemæo. » Et paulo post de alio *Lycu* Heracleæ Ponti allabente ita scribit. « *Lycus* Fluvius Paphlagoniæ Plinio, in Pontum Euxinum apud Heracleam Ponti per mediterraneos fluens, et cuius meminit Ovidius lib. iv de Ponto, elegia 10. » Repetit subinde sub cognomine appellatione *Lycum* illum B Sarmatiæ Europæ, antea indicatum sub verbo *Lycus*, ejusque situm et influxum describit in Mæotidem paludem, satis proximum tractui littorali Achillis memoriæ sacro cum insula inhospita eidem dicata prope Chersonam, uti videre est in Tabula geographiæ imperii veterum Romanorum, edita Romæ, Parisiis, et Londini. Baudrandi verba sunt: « *Lycus* fluvius Scythiæ Europæ Ptolemæo, in paludem Mæoticam influens inter Cnemam et Hygrim urbes, qui *Lycus* a Flacco appellatur. »

Quare sive insula *Lyci* dicta fuerit *Leuce*, utpote ab ostiis fluvii non valde remota, sive *Lycia* nominaretur a Colonia Heracleensibus pars agri Chersonesii, et *Leuce* insulæ objecti, et fluvio *Lycu* (quemadmodum etiam tractus Treadi adjacens, *Lyciæ* appellatione censetur, licet ingenti terrarum spatio distet a *Lycia* provincia Asiæ minoris); sive ut Achillis de nomine littoralis portio Chersonesi, et insula vocata est ab eisdem colonis, ita etiam de *Lyci* regis memoria celebris fuerit tum *Lycus* ille fluvius, qui et *Leuces* promiscue dictus invenitur a deductis coloniis, non secus ac insula *Leuce*, et *Lycia* appellata; satis perspicuum fit ex origine, ac deductione istarum coloniarum in Tauricam Chersonesum ab Heracleensibus Ponti, tum apud geographos privato studio, tum etiam in nummis publico testimonio signata, non adversari sibi, neque invicem pugnare lectiones libri Pontificalis, quæ in *Græcia* sepultum perhibent sanctum Clementem, cum lectionibus Breviarii, et actorum, quæ in *Lycia Chersonæ insula*, sive tractu littorali, *Lyci* fluminis ostia aperiente inter Tanaim et Hypanium, memorant ejusdem loci nomina habenda sint *Græcia* et *Græciaria*, *Lycia* et *Leuce*, *Lycu* seu *Leuci* fluvio proximi, et *Chersoneso* sive *Chersonæ*, colonie Heracleensis trans Pontum Euxinum ductæ, subjecti, aut vicini.

Censoriam itaque virgam cohibeant necesse est critici rigidiores, qui non verentur fabulis accensere ea, quæ recitantur ex Actis, et documentis veteribus, ac genuinis de exsilio Clementis trans mare Ponticum, quæ de martyrio Chersonæ consummato sub Trajano, quæ de mortis genere eidem illate per submersionem: quasi petita sint ex interpolatis, aut confictis narratunculis, et somniis apocryphorum. Concedunt Joannem apostolum in Pathmos insulam Asiæ minoris adversam in *Ægæo* relegatum a Domitiano, postquam a Tertulliano acceperint, eum Romæ in ferventis olei dolium fidei Christianæ asserente causa immersum fuisse, unde divinitus abiit illasus. Concedunt philosophos, præsertim Stoicos, Urbe pulsos sub Vespasiano Domitiani patre, et in insulas relegatos, quosdam etiam truneatos capite, ita adirante Dione. Verentur tantummodo admittere unum Clementem actum in exsiliu fuisse sub Vespasiano, vel Domitiano, paulo ultra *Ægæum* et *Pathmos*, quo relegabatur Joannes sub eodem Domitiano. De sub-

mersione solius Clementis dubitant sub Trajano, quasi hæc non fuerint exempla mitiorum temporum : qui tamen genuinas fatentur epistolas *optimi principis*, Plinio rescribentis, e Christianis delatis in Bythinia quod sacrificare diis nollent, quosdam esse supplicio afficiendos : et veracem putant historiam Taciti, Suetonii, ac Dionis, sub æque miti principe Claudio addicentem morti, ac naufragio integram classem reorum, undeviginti hominum millia jugulanda, aut mergenda, aut incendio absumenda, si pugnam detrectarent, spectaculi causa in dedicatione publici operis ad lacum Fucinum. Nos vetera Ecclesiæ monumenta honestius habentes, cum Eusebio et Hieronymo, Clementem superstitem fuisse asserimus ad initia Trajanæ; cum libro Pontificali, et catalogis, abiisse pontificatu Romano credimus sub Vespasiano, pulsumque in exsilium Chersonam usque, ibi martyrio affectum : et sacrum ejus corpus ibidem jacuisse tandiu sepultum, donec SS. Methodius, et Cyrillus episcopi Slavorum, ac Moravorum apostoli dicti, Romam transferri curarunt nono Christi sæculo, Ecclesiam regente Nicolao I.

De secunda translatione, qua in Piscariam insulam asportatum fuisse corpus, sive corporis partes nonnulli contendunt, nihil attinet hic disserere; licet enim ab iis, qui astruunt, referatur ad tempora Adriani II; atque in libro Pontificali nec vola, nec vestigium illius invenitur. Quare notarum nostrarum curam non exigit. Hanc assertam translationem maturo examini subdidit laudatus Rondoninus : apud quem videri possunt argumenta, quibus refellitur. Unum moneo, scilicet, in notis R. P. Pagii Junioris ad hunc numerum nox producendis abortum videri novum errorem de Piscariensi hac translatione sub Ludovico II, dum *Piscariam insulam in lacu Benacensis* ditionis Venetæ Pagius obrudit, nobis contraneis ignotam, pro Piscaria insula Casariensi ad Aternum fluvium in Aprutio citeriore Provincia regni Neapolitani, cum qua de translatis lipsaniæ S. Clementis papæ et martyris lis est inter auctores expensis a Rondonino.

CIACONII.

Linea 5. — *Hic fecit septem regiones dividi notariis.* Notarios S. Clemens ordinavit numero septem, quibus Urbis Regiones XIV divisit, ut singuli res gestas martyrum sollicite et diligenter per regiones suas conquisitas describerent. Quorum umbram Romanæ sedis protonotarii, qui participantes vocantur, antea VII, nunc autem XII, tenent.

Linea 7. — *Hic fecit duas epistolas, quæ catholicæ nominantur.* Scripsit sanctissimus et doctissimus pontifex potentissimam et gravissimam nomine Romanae Ecclesiæ epistolam, qua schisma Corinthiorum compepsit, et nutantem eorum fidem confirmavit : quæ tamen injuria temporum intercidit. Quibus observatur Romanam Ecclesiam etiam ab initio auctoritatem suam interposuisse in moderandis quoque Græcorum ecclesiis. Eusebius characterem in ea epistola ipsissimum, et stylium expressiōe scribit lib. II Hist. Eccl. quem Paulus in sua ad Hebræos. Fragmenta non contemnenda hujus epistolæ reperiuntur apud Justin. Mart. 47 ad Orthod. Clem. Alex. Strom. lib. I, IV et VI, Basil. Mag. lib. de Spiritu sancto c. 29, Athanasium disp. contra Arium in syn. Nic., Epiphanium contr. hæres. 27, Euseb. lib. III Hist. cap. 16 et 37, Hieron. lib. I. contra Jovin. et Comment. min. et 4. c. ad Ephes. et Irenæum. Fertur, et secunda ejus nomine epistola, quam a veteribus reprobari dicit Hieronymus. Exstant aliæ quinque Clementis epistolæ: de vera fide, et recte constituenda regendaque Ecclesia ad Jacobum fratrem Domini Hierosolymorum episcopum; quemadmodum 80 canones apostolorum collecti, et libri octo Constitutionum apostolicarum.

Linea 11. — *Idea Linus et Cleus ante eum conscribuntur.* Paulo ante mortem Petrus Clementem

A Romanum pontificem, et successorem suum, summa cum auctoritate, quam a Christo acceperat, designavit. Verum Petro ex hac vita sublato, divino consilio cessit, et subire illud munus, et onus Clemens recusavit, ne suprema dignitas Ecclesiæ, et potestas hæreditaria fieret, et arbitrio unius, non totius multitudinis electione admiranda crederetur; proinde Lino et Cleto, qui coadjutores B. Patri antea fuerant, prælati, quartus ipse pontificatum inivit.

Linea 14. — *Obiit martyr anno Trajani tertio.* Anchora scilicet ad collum ligata, in mare, prope civitatem Chersonesum, submersus, anno Christi 100, Trajani III, nono Kalendas Decembris. Sub hujus pontificis tempore Joannes apostolus, Evangelium, Epistolas et Apocalypsim scripsit.

PAGII.

B Linea 4. — *Multos libros.* Illas duas epistolas genuinas et germanas esse probatur ex Veterum testimonio, qui illas citant. Priorem quidem S. Irenæus lib. I adversus Hæreses, cap. 3. memorat ut traditionis promptuarium. Eam itidem laudant Origenes lib. II de Principiis cap. 5, S. Clemens Alexandrinus lib. I Stromatum, Eusebius lib. 5. Hist. Ecclesiast. cap. 38, S. Hieronymus in catalogo scriptorum Ecclesiast., in Clemente, Photius in Biblioth. cod. 113 aliique. Posterioris meminere idem Photius cod. 126, et S. Epiphanius hæresi 30, num. 15. Quantum autem ex his fragmentis colligitur, hæc posterior epistola salutaria documenta, *admonitionemque vitæ melioris* continebat, ut scribit ibidem Photius. Quæ adversus illas adducuntur argumenta refellit Natalis Alexander sæculo primo.

Præter has duas epistolas, quinque aliæ sub S. Clementis nomine circumferuntur, quarum duæ priores sunt ad Jacobum fratrem Domini; tertia ad omnes episcopos, presbyteros, et fideles; quarta ad Julium et Julianum; quinta ad Hierosolymitanos: sed cum illæ omnes tanquam supposititiæ ab eruditis rejiciantur, sicuti et decem libri Recognitionum, Itinerarium S. Petri, Disputatio ejusdem apostoli cum Appione, et Liturgia, quæ eidem Clementi ascribuntur, de iis, utpote jam ab omnibus rejectis, et damnatis agere superfluum, et inutile judicamus; de quibus legendus idem Natalis Alexander laudatus. Porro omnia Clementis opera, tum genuina, tum spuria, in unum collecta, et annotationibus illustrata Græcæ et Latine edidit idem Cotelerius in Patribus apostolicis, Parisiis, 1672, fol.

Sed hic paucis agendum de *Constitutionibus et canonibus apostolorum* nomina inscriptis, quarum duarum collectionum auctorem multi faciunt sanctum Clementem; quia licet ambæ inter apocrypha recenseantur, *Canones* tamen *apostolorum* vulgo dicti, singulari quadam Ecclesiæ primitivæ doctrina referri sunt. Constitutiones quidem octo libris comprehensas Carolus Bovius Ostunensis episcopus anno 1573, in lucem emisit, et e Græco in Latinum sermonem transtulit: eas postea Franciscus Turrianus Latine interpretatus est, et commentariis illustravit. Verum harum constitutionum auctor non est Clemens Romanus, quia Eusebius lib. III, cap. 15, et Hieronymus de Script. ecclesiast. cum de scriptis S. Clementis agunt, unam duataxat illius ad Corinthios epistolam recensent. Præterea Humbertus cardinalis episcopus Sylvæ candidæ, Leonis IX apud Constantinopolim legatus, Nicetæ Pectorato Constitutionum apostolicarum loca quædam contra Sabbati jejunium objicienti, his verbis respondet: « Hoc asserere operis ex apocryphis libris, et canonibus pari sententiâ SS. Patrum repudiatis. » Et paulo post: « Unde non quoque omne apocryphum abjicientes dedignamur audire eorum fabulosas traditiones, quia non sunt ut lex Domini. » Citaverat autem Nicetæ quintum, et septimum librum Ordinationum, seu Constitutionum apostoli-

carum. Ex qua Humberti responsione Christianus Lupus in parte II ad canonem 2 Trullanum colligit, Constitutiones illas apocryphas esse, fuisse sententiam sedis apostolicæ, cujus legationem Humbertus gerebat. Præter Lupum legendi etiam Schelestratius in parte II Antiquit. illustr. dissert. II, cap. 2, Natalis Alexander sæculo primo, alique qui plura de his Constitutionibus habent.

Quod attinet ad Collectionem, quæ sub ejusdem Clementis nomine circumfertur, qui apostolorum canones numero 85 in unum corpus collectos fidelibus proposuisse perhibetur, eam Marca lib. III, cap. 2, num. 5, anteriorem synodo Nicæna, sed posteriorem anno 258 videri scribit. Ratio prioris est, quia Constantinus imperator in epistola II ad Eusebium et Antiochenos citat canonem decimum tertium, ex quo eruitur eos canones ante Nicænam synodum cognitos fuisse. Eos vero fuisse posteriores anno ducentesimo quinquagesimo octavo ex eo deducit, quod Firmilianus Cæsareæ episcopus iis usus non est ad probandam consuetudinem quæ vigeat in Oriente repudiandi hæreticorum baptismi: cum tamen ipsi aperte faverent: canon enim 45 sic conceptus est: « Episcopum, vel presbyterum, qui hæreticorum baptismum, vel sacrificium admisit, deponi jubemus. Quæ enim est conventio Christi cum Belial? vel quæ pars est fidei cum infideli? » Et canon 46: « Episcopus, vel presbyter eum, qui vere habet baptismum, si de integro baptizaverit, vel si eum, qui ab impiis pollutus est, non baptizaverit, deponatur, ut qui irrideat mortem et crucem Domini, et non discernat sacerdotes a falsis sacerdotibus. » Cum itaque Firmilianus in epistola ad Cyprianum contra hæreticorum baptismum militans, consuetudinem a Stephano papa laudatam, stylo acriori quam oportebat catholicum episcopum, excipiens, anno 256 aut 257, quo eam scripsit, canones prædictos non allegarit, ex ejus silentio colligere est, incognitos ea ætate fuisse canones apostolicos.

Eos canones post concilii Nicæni tempora tam in Oriente, quam in Occidente apud quosdam catholicos prævaluisse (varia tamen de eorum numero fortuna) licet colligere ex antiquissima canonum collectione, quæ primum in Oriente a Græcis fuit confecta, et ante tempora Dionysii Exigui extitit. Unde quod Gelasius papa in Romana septuaginta episcoporum synodo posuit: *Liber canonum apostolorum apocryphus*, commodo sensu venit intelligendum. Præterquam enim quod hæc verba non habentur in codice Justelli, dici potest, id a papa Gelasio dictum, quia hi canones non sunt ab apostolis, sed ab aliis collecti: unde recte Marca laudatus n. 7: « Variæ sunt classes apocryphorum in notitia Gelasii, ut observant viri eruditi, cum non tantum signa hæreticorum veniant in hunc sensum, sed etiam Opuscula tractatorum, in quibus sunt nævi quidam. » Nec alio exemplo indigemus, quam Eusebii Historia, quam apocryphis accenset Gelasius, cum tamen parum antea illam recipiendam statuisset, quod nimirum velis hos Historiarum libros nævis quibusdam permistos, licet, inquit, « propter rerum notitiam singularem, quæ ad instructionem pertinent, usquequaque non dicimus renuendos. » Idem, inquit Schelestratius laudatus cap. 1, dicendum de Canonibus apostolorum, singulari quadam Ecclesiæ primitivæ doctrina refertis, licet aliunde ob certos nævos inter apocrypha a Gelasio recensitis.

Neque ab antiquis, tam Græcis, quam Latinis Scriptoribus, subdit idem Schelestratius, hi canones fuerè rejecti, ut patet ex quinquaginta canonibus quos olim recepit, et confirmat post Gelasium collectio Dionysii Exigui. Post Dionysium Cresconius, nescio cujus civitatis in Africa episcopus, qui in sua collectione usque ad quinquaginta canones apostolorum enumerat, et ad titulos suos comprobandos adducit. Meminit et Anastasius Bibliothecarius Stephani papæ IV seu potius III, qui in synodo

Lateranensi anno 769 statuit actione IV: « Non amplius suscipiantur apostolorum canonum prolata per S. Clementem, nisi quinquaginta capita, quæ suscepit sancta Dei catholica Romana Ecclesia. » Publicavit hoc concilium Holstenius, et laudatam ex eo decisionem confirmat Humbertus Leonis IX legatus in responsione ad libellum Nicætæ presbyteri, et monachi contra Latinos editum: « Clementis liberum, id est, Petri apostoli Itinerarium, et apostolorum Canones numerant Patres inter apocrypha exceptus quinquaginta capitulis, quæ decreverunt orthodoxæ fidei adjungenda. » Et hæc quidem de Ecclesia Occidentali, quinquaginta apostolorum canones non improbane, sed demum per pontifices, et synodos approbante, et ubique fere recipiente.

Ut latius sese extendit Orientis Ecclesia in recipiendis apostolorum canonibus, quos octoginta quinque omnium primus suæ quinquaginta titulorum collectioni inseruit Joannes Scholasticus, ut notat B Justellus in præfatione ad tomum II bibliothecæ Juris Canonici, et idem Joannes Antiochenæ Ecclesiæ presbyter ex ordine Scholasticorum, qui in præfatione ait: « Sancti Domini discipuli, et apostoli octoginta quinque canones Clementis opera ediderunt. » Eos, post hanc Joannis collectionem, recepit et probavit synodus Trullana canone 2 et post eam synodus generalis VII quæ actione I consensit ex bibliotheca patriarchii Constantinopoleos, tam canonum SS. apostolorum, quam SS. synodorum libros in medium afferri: « Et notarius venerabilis patriarchii legit: Canon SS. apostolorum quinquagesimus tertius (nunc quinquagesimus secundus): Si quis presbyter eum, qui convertitur a peccato, non susceperit, sed abjecerit, deponatur, » etc. Usque ad 77, recenset Alexius Aristinus Ecclesiæ Constantinopolitanæ diaconus in Synopsi canonum, quæ nunc primum publicata est in tomo II bibliothecæ Juris Canonici, ubi post Aristinum subnectitur epitome canonum Symeonis magistri et Logothetæ, in qua exhibentur canones apostolorum octoginta duo. Subnectitur et Synopsis canonum Arsenii monachi, qui ad cap. 4 subdit: SS. apostolorum canones octoginta quinque, et alios apostolorum canones passim exhibet, ut octoginta quinque canones admisisse constet, quos et diu ante illos collectores admisit Photius in Nomocanone, ad quem edita præfatione scribit: « Canones qui SS. apostolorum dicuntur, Clementis opera collecti octoginta quinque. » Ex quibus videre licet Orientales passim omnes octoginta quinque canones admisisse, qui de facto post decretum Gratiani jussu Gregorii XIII, editum, inveniuntur, uti et passim in omnibus conciliorum editionibus. Plura Schelestratius laudatus, et Natalis Alexander, dissert. sæculi primi Ecclesiæ. Videndus etiam Cotelierus in notis ad canones apostolicos, quæ habentur in parte secunda Operum SS. Patrum qui temporibus apostolicis floruerunt.

Linea 15. — *Sepultus est in Græcia, etc.* Ejus corpus sedente Adriano II Romam translatum est, et deinde, petente Ludovico Augusto hujus nominis III, ad monasterium Casæ-aureæ ab ipso fundatum in insula Piscaria, ad Benacum lacum, hodie in ditone Venetorum, asportatum eodem Adriano II annuente, ut legere est tom. III Criticæ Baronianæ.

SOMMIER.

(Tom. I Hist. dogm., pag. 122.)

Linea 7. — *Hic fecit duas epistolas.* Una nobis superest ex ejus fecit, scripta ad Corinthios, quæ cum intercepta fuisset, ac deperdita pluribus sæculis, ante annos circiter octoginta feliciter reperta est in fine codicis Bibliorum, cujus ætas fertur ad Nicæni concilii tempora pertinere. Codicem hunc alatum fuisse constat ex Turcarum ditone ad Carolum I Magnæ Britannia regem (narrante Patrio Junio in Præfat. ad eandem epistolam a se editam).

Antiqu. atres magnis laudibus efferunt memorantam Clementis epistolam, quam recognoscunt tanquam validissimum testimonium auctoritatis Romanæ Ecclesiæ, ad pacem et unionem inter fideles conservandam, ad eos firmius in fide stabilendos qui mutarent, et ad annuntiandam et altius imprimendam animis apostolicam traditionem. His enim iisdem vocibus utitur Irenæus : « Sub hoc igitur Clemente (inquit lib. III adv. Hæres. cap. 3) dissensione non modica inter eos, qui Corinthi erant fratres, facta, scripsit quæ est Romæ Ecclesia potentissimas litteras Corinthiis, ad pacem eos congregans, et reparans fidem eorum, et annuntians quam in recenti ab apostolis acceperant traditionem. » Eusebius Cæsarensis, qui eadem ferre sententia de Clementina epistola loquitur, addit ætate sua consuetudinem viguisse pluribus in Ecclesiis ut publice legeretur. (*Hist. Eccl.* lib. III, cap. 12.) « Hujus vero Clementis una fertur esse epistola, omnium iudicio approbata, illustris illa quidem, et digna plane admiratione, quam tanquam ex Romanæ Ecclesiæ persona ad Corinthiorum Ecclesias tunc quidem exaravit, cum jam Corinthi gravis esset inflata seditio. Hanc sane cum veterum, tum nostra ipsorum memoria plurimis in Ecclesiis publice lectam usurpataque cognovimus. »

Ejusdem epistolæ summam proponit, eaque in primis, quæ de humilitatis custodia, de fuga æmulationis, de obedientiæ regulis, et reverentiæ erga eos qui divina auctoritate nobis præsent, ibidem enuntiantur, quemadmodum ex versione Patricii Junii leguntur, uti pag. 126 : « Servetur itaque corpus nostrum in Christo Jesu, et unusquisque proximo suo subjiciatur juxta ordinem, et dignitatem, in quo gratia, et dignatione ejus, positus est. . . . Summo quippe sacerdoti sua munera tributa sunt; sacerdotibus locus proprius assignatur, et levitis sua ministeria incumbunt: laicus præceptis laicis constringitur. Unusquisque vestrum, fratres, in suo ordine, statione manens, Deo in bona conscientia gratias agat, et cum decore intra præscripti ministerii sui canonem se contineat. Contra presbyteros seditio nem movere, et hic quidem rumor non tantum ad nos, sed ad eos etiam, qui a nobis, et a fide animo sunt alieniore manavit. Tollite igitur hoc de medio quam celerrime. Melius est enim in ovili Christi parvos, et in æstinatione bona reperiri, quam sibi videri aliis eminentiores, et extra ejus cancellos foras ejici. » His ex epistola Clementina productis, ita prosequitur Sommier pag. 126.

Utinam hodie complures Occidentis Ecclesiæ ita frequenter lectitent epistolam Clementis, uti olim Orientales in ejusdem lectione detinebantur! Utinam eodem successu lectio nunc procederet, qua antiquitus apud Corinthios! Similes plane sensus venerationis perciperent erga Clementem XI ac versus Clementem I, cujus successor ille est: et inde colligerent, non secus ac Irenæi ætate compertum fuit, a quo testimonium tenemus adeo illustre, ab Ecclesia catholica remedium præstantissimum sem-

per habitum, et adhibitum ad morum corruptionem avertendam, ac reserendam, necnon ad perversa et falsa dogmata confundenda atque expungenda; ut nempe ad illam traditionem, ac fidem provocatio, et recursus fiat, quam Ecclesia Romana ab apostolis accepit: ut teneamus ad Ecclesiam hanc, ubique gentium ab universa antiquitate recognitam tanquam principem omnium Ecclesiarum, et auctoritate præcipua præstantem, cujus in sinu Christianæ religionis puritas, et integritas semper enituit per successionem episcoporum non interruptam, necessario convenire debere omnem ecclesiam, hoc est eos qui sunt undique fideles. « Maxima (ait Irenæus *adv. Hæres.* lib. III, cap. 3) et antiquissima, et omnibus cognita, a gloriosissimis duobus apostolis Petro, et Paulo fundata, et constituta Ecclesiæ, eam quam habet ab apostolis traditionem, et annuntiatam hominibus fidem, per successionem episcoporum venientem usque ad nos indicantes; confundimus omnes eos, qui quoquo modo, vel per sui placentiam malam, vel vanam gloriam, vel per cæcitate, et malam sententiam præterquam oportet colligunt. Ad hanc enim Ecclesiam propter potentiorum principatam, necesse est omnem convenire Ecclesiam, hoc est eos qui sunt undique fideles: in qua semper ab his qui sunt undique conservata est ea, quæ est ab apostolis, traditio. »

S. Clemens ad eosdem Corinthios secundam quoque dederat epistolam, cujus nonnulla tantum supersunt fragmenta, quæ nobis indicant salutaria monita ad vitam recte instituendam in ea fuisse complexum. Phot. Biblioth. cod. 126 : « Altera quoque epistola, et ipsa institutionem vitæ continet melioris. » Videndus etiam Euseb. *hist. Eccl.* lib. III, cap. 32, et Hieronym. de *Script. Eccl.* in Clemente. Hujus secundæ epistolæ auctoritas non adeo certa est ac superioris.

Prioribus Ecclesiæ sæculis attributa invenimus Clementi papæ alia quoque opera, veluti libros Recognitionum, seu acta S. Petri, quorum testimonio usus est Origenes tom. III *Commentar.* in Genesim, a Rufino Latine reddita: Constitutiones apostolicas, a S. Epiphano productas hæresi 25, 45, 70 et 80, quarum plures editiones hodie tenemus: Clementinas, nempe collectionem epistolarum aliorumque operum præfixo hujus Clementis nomine. Verum cum ex his aliqua sint evidenter supposititia, alia mutilata, et erroribus interspersa, a nobis non producentur, ut eorumdem testimonio comprobem ea quæ de S. sede mihi dicenda sunt.

Linea 14. — *Episcopus per diversa loca quinque.* Martyrologium Romanum die XI Augusti meminit S. Taurini episcopi a Clemente ordinati. Yvo Carnutensis et Baronius alios quoque sanctos episcopos memorant ejusdem pontificis jussu in Galliam profectos. « Iste (Clemens) destinavit Lugdunensibus Fotinum, Narbonæ Paulum, Turonis Gratianum, Cenomanis Julianum, » etc. Yvo Carnot. in *Chron.* Mss. citato a Junio Patricio. Vide Baronium ad annum 95 n. 7.

V. SANCTUS ANACLETUS.

NNO CHRISTI 103, TRAJANI IMP. 4.

5 Anacletus, natione Græcus, de Athenis, ex patre Antiocho, sedit annos novem, menses duos, dies decem. Fuit autem temporibus Domitiani ^b, a

NOTULE MARGINALES FABROTTI.

^a CB, m. 3. ^b B, Trajani.

consulatu Domitiani a decimo, et Savini usque ad Domitianum XVII et Clementem consules b. Hic memoriam beati Petri construxit et composuit, dum presbyter factus fuisset a beato Petro, seu alia loca, ubi episcopi reconderentur sepulchrorum. Ubi autem et ipse sepultus est c juxta corpus beati Petri, III Idus Julii. Hic fecit ordinationes duas per mensem Decembrem, presbyteros quinque, diaconos tres, episcopos per diversa loca numero sex; et cessavit episcopatus dies XIII.

CATALOGUS SUB LIBERIO.

Anacletus annis XII, mensibus X, diebus III. Fuit temporibus Domitiani a consulibus Domitiano X et Sabino, usque Domitiano XVII et Clemente.

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

a Sabini C. b B, Trajani IV et Articulaei usque ad Pisonem et Hastam. c CB, in pace.

VARIAE LECTIONES.

Apud Fabrotium ex codice Freheri.

Num. 5. lin. ead. 2, A, dies 23, B, 21. lin. 2, A, ann. 12, m. 10, d. 7, B, ann. 11, m. 1, d. 7. lin. 3, AB, Sabini.

Ex codice Regio, Mazarino et Thuano.

Lin. 2, tempore Do. lin. 3, Sabini. lin. 4, et posuit dum presbyter ordinatus fuisset a B. Petro ubi alia episcoporum corpora in sepultura reconderentur. Hic constituit ut clericus comam non nutriat: duas etiam decretales epistolas omni sapientia plenas conscripsit. Hic sub Domitiano principe marty-

A rii gloriam capitis obtuncione suscepit, sepultusque est j. c. B. P. III (Max, IV) IV Id.

Apud Holstenium et Schelestratium.

Lin. 2, Cassin., annos 12. lin. 3, Flor. prim., Sabini. lin. 8, episcopos per diversa loca XV, Flor., septem.

Apud Peniam ex codice Cavensi.

Lin. 1, sedit annos IX, mens. II, dies X, sec. a et alia lectio superposita, ann. XI, mens. II, dies VII. lin. 3, Domitiano decimo et Savino. lin. 4, Hic memoria B. Petri. lin. 6, III Idus Julias.

NOTÆ VARIORUM.

ALTASERRA.

Linea 4. — Hic memoriam beati Petri construxit, et composuit. Anacletus furente ipsa persecutione memoriam, id est, ædem sacram dicavit B. Petro. Memoriam apostolorum et martyrum dicte adiculae sacre, quæ tempore persecutionis ædificata sunt in ipsorum memoriam, quod eorum memoria ibi celebraretur. Optatus Milevit. lib. II: « Denique si Macrobio dicatur, ubi illic sedeat, nunquid potest dicere: In cathedra Petri, quam nescio si vel oculis novit, et ad cujus memoriam non accedit quasi schismaticus? » Et mox: « Ecce præsentibus sunt ibi duorum memoriam apostolorum. » Et infra: « Si nefas tibi videtur, aut reatum putas, memoriis apostolorum, et sanctorum omnium communicasse. » August. in psal. XLIV: « Ostendatur mihi Romæ in honore tanto templum Romuli, in quanto ibi ostendo memoriam Petri. » Idem in psal. LXV: « Melius est ut Romam cum venerit imperator, deposito diademate ploret ad memoriam piscatoris, quam ut piscator ploret ad memoriam imperatoris. » Idem in psal. CXL: « Imperator venit Romam: quo festinat? ad templum imperatoris, an ad memoriam piscatoris? » Idem de Civit. Dei lib. XXII, cap. 10: « Nos autem martyribus nostris non templa sicut diis, sed memorias sicut hominibus mortuis, quorum apud Deum vivunt spiritus, fabricamus. »

BENCINI.

Linea 4. — Hic memoriam beati Petri construxit, et composuit, dum presbyter factus fuisset a beato Petro. Ultima verba exstantia etiam in secundo Romanorum pontificum catalogo, originem, et vetustam Presbyteri martyrum institutionem insinuant, quam jejune ab aliis attackam, in præsentibus observatione enucleandam suscipimus, dum plura ex ea observatione illustrantur, quæ in sequentibus occurrunt. Duos ab ecclesiis, et episcopis leguntur ad ministeria martyribus præstantia delectos in primitiva Ecclesia, diaconos ad corporalia martyrum officia obeunda, presbyteros vero pro animarum cura, et spirituali

earumdem salute. De diaconorum officio martyribus exhibito, et sollicitudine in ministerio obeundo insignia sunt loca apud veteres, et quia de his a scriptoribus plura notantur, ad martyrum presbyterorum notitiam, de quibus hic liber Pontificalis agit, tradendam subsistere paulisper cogimur. Episcopalis sollicitudinis fuisse hanc provinciam, et in officio promovendo specialem curam docent laudata verba. Liber enim Pontificalis ait, Anacletum memoriam, seu sepulchrum construxisse, et constructionis causam assignat, quia presbyter factus erat a Petro. Presbyteralis porro hæc cura ordini annexa non est ex sua institutione, sed ex superaddita deputatione, quæ alia non est censenda, nisi ministerium assignatum, et officium presbytero demandatum specialissimum pro martyrum necessitatibus in Spiritu sublevandis, et pro universo salutis, et propositi in fide exercitio eis exhibendo. Hanc sollicitudinem in eligendo, aptandoque presbytero pro martyrum cultura in iis, quæ specialiter ad animarum salutem respiciebant, proprie episcopalem fuisse ostendit Cyprianus, qui eo sine opusculum edidit de Exhortatione martyrii, ad preces Fortunati, forsitan martyrum presbyteri elaboratum. Enucleatum eo sine, ut propriam episcopalem sollicitudinem, et presbyteri martyrum officium repræsentaret ipso in libri limine aperit: « Considerasti, Fortunate charissime, ut quoniam persecutionum et pressurarum pondus incumbit.... ad preparandas et corroborandas fratrum mentes de divinis Scripturis hortamenta componerem, quibus milites Christi ad celestem et spirituale certamen animarem. Obtemperandum fuit desiderio tuo tum necessario, ut quantum sufficit mediocritas nostra auxilio, divinæ inspirationis instructa, quasi arma, et munimenta quædam pugnaturis fratribus de præceptis Dominicis promerentur. » Necessarium dixit Cyprianus sive ex onere episcopali, sive ex officio Fortunato demandati obligatione, arma, et munimenta pugnaturis præbere; ad hoc, ut in angustia agonis milites ad dimicandum alacri, constantique animo in acie starent: quod ita exponere prosequitur: « Parum est, quod Dei plebem classico nostræ

vocis erigimus, nisi credentium fidem, et dicatam Deo, devotamque virtutem divina lectione firmemus. Quid autem potius, aut majus curæ et sollicitudini congruit, quam in commissum nobis divinitus populum, et exercitum in castris cœlestibus constitutum, adversus diaboli tela, et jacula exercitacionibus assiduis præparemus? Neque enim idoneus potest esse miles ad bellum, qui non exercitatus prius in campo fuerit.... Aut qui agonisticam coronam quærît adipisci, in stadio coronabitur, nisi usum, et peritiam virum ante meditetur. » Presbyterum Fortunatum instituere, ac instruere voluisse ad munera condigne obeunda, directio ipsa opusculi ostendit, et probat, dum non ad martyres (etsi eorundem sit exhortatio ad viriliter dimicandum), sed ad Fortunatum dirigitur, quia ipsi nempe concreditum fuerat officium presbyteri martyrum, cujus speciale erat ministerium martyribus in carcere constitutis, ac pro fide pugnaturis arma spiritualia aptare, eosdemque virtutum exercitio consolidare. De sine assignato laudati opusculi ulterior probatio desumitur ex tribus testimoniorum libris ad Quirinum, quos eodem plane scopo Cyprianus enucleavit, colligens ex Scripturis loca præcipua pro virtutum exercitio. Argumentum operis transmissi sic describit: « Pro fide, et dilectione tua quam Domino Deo tuo exhibes, fili charissime, petisti, ut ad instruendum te excerptem de Scripturis sanctis quædam capitula ad religiosam sectæ nostræ disciplinam pertinentia : lectionis divinæ succinctam diligentiam quærens, ut animus Deo deditus non longis, aut nullis librorum voluminibus fatigaret, sed eruditus breviario præceptorum cœlestium, habeat ad fovendam memoriam suam salubre et grande compendium, et quia tibi plenum dilectionis obsequium debet, feci quod petisti; ut laborarem semel, ne tu semper laborares. » Quirinum vero eo sine a S. Cypriano instructiones expostulasse, ut ad martyrum presbyteri officium obeundum aptiores traderet; imo juxta habitas instructiones impigre munus executum fuisse declarant ipsi martyres, Cypriano scribentes, Quirinumque laudantes, quo et episcopalem hanc curam, et designati martyrum presbyteri munus commendat (*epist. 78*): « Argunt ergo tibi nobiscum damnati maximas apud Deum gratias, Cypriane dilectissime, quod litteris tuis laborantia pectora recreasti.... Fecit autem, et prosecutum ministerium tuum, et Quirini dilectissimi nostri. » Quatuor itidem episcopi in sequenti epistola eidem Cypriano rescribentes, edicunt: « Accepimus itaque, frater desideratissime, id quod a Quirino, et a te ipso misisti, sacrificium ex omni opere mundo. » Rogatianus alter martyrum erat presbyter, quem ex officio, quod inter martyres exsequabatur, ad eosdem confessores scribens *Vestrum presbyterum* indigitat Cyprianus, illumque in epistola 5 ad martyres commendat, et ut sequantur monita hortatur: « Ut sequamini in omnibus Rogatianum presbyterum gloriosum senem, viam vobis ad gloriam temporis nostri religiosa virtute, et divina dignatione facientem, qui cum Felicissimo fratre nostro quieto semper, et sobrio, excipiens ferocientis populi impetum, primum hospitium vobis in carcere præparavit, quemadmodum Vester, nunc quoque vos antecedit; quod ut consummetur in vobis, assiduis orationibus Dominum deprecemur, ut initiis ad summa pergentibus, quos consilii facit, faciat coronari. » Qua expressione clare ostendit munus, et muneris prærogativam, dum ait: *quemadmodum Vester nunc quoque vos antecedit*, nempe extra carcerem presbyterali munere eos serviens, in carcere positus antecedebat, et munere commissi ministerii, et opere, dum proprio exemplo ad fortiter martyrii consummandum gloriosa confessione hortator astabat. Quo sensu Celerinum presbyterum eodem munere donatum, dum etiam carceribus inclusus impigre in officio perseveraret obeundo, antistitem Dei appellat, quia nedum presbyterali eo munere

A fungebatur, verum et carcerum, et pœnarum socius erat (*in seq.*): *Et nunc super ipsos factus antistes Dei*. Tantæ necessitatis, dignitatisque putabatur hocce munus a Cypriano *epistol. 37*, ut scripserit Carthaginensi clero, dum ad diligendos aptos ministros pro sublevandis martyrum necessitatibus clorum hortatur, exoptare se officium exercere, ac proprio ministerio confessoribus adesse. « Quanquam sciam, fratres charissimi, litteris meis frequenter admonitos esse, ut gloriosa voce Dominum confessoris, et in carcere constitutis omnis diligentia præbeatur; tamen identidem vobis incumbo, ne quid ad curam desit iis, quibus ad gloriam nihil drest. Atque utinam loci, et gradus mei conditio permitteret, ut ipse nunc præsens esse possem: promptus, et libens solemini ministerio cuncta circa fortissimos fratres nostros dilectionis obsequia complerem: sed officium meum vestra diligentia representet, et faciat omnia, quæ fieri oportet circa eos, quos in talibus meritis fidei et virtutis illustravit divina dignatio. » Optabat sanctus antistes *solemni ministeria cuncta circa fortissimos martyres complere*. Itaque specialis horum presbyterorum cura, quam in tota epistola urget, et prosequitur S. Cyprianus erat adesse spiritualibus martyrum necessitatibus. Munera porro presbyteri martyrum, quæ ex Cypriano collegimus, cui hanc integram observationem ecclesiasticam debemus sequentia erant: primo prospicere martyrum salutem, et hortamentis, et sacrificiis. De priori sollicitudine supradictum est. De secundo solemini ministerio, ut caute ageretur advertit, ne invidia excitaretur persecutorum. Hanc porro adhibendam cautionem scribit clero: « Consulite ergo, et providete, ut cum temperamento hoc agi tutius possit: ita ut presbyteri quoque, qui illic apud confessores offerunt singuli cum singulis diaconis, per vices alterent: quia mutatio personarum, et vicissitudo convenientium minuit invidiam. » Secundo ut ministeria sciant provide præbere, dum discriminandi confessores, et qui coronandi, quique signo in corpore excepto evaserant gloriosi, et singulis hortamenta subministranda. Sic presbyteros martyrum admonendos clero Carthaginensi mandat (*epist. 6*): « Confessoribus etiam gloriosis impertiatur cura propensor; et quanquam sciam plurimos ex his fratrum voto et dilectione susceptos; tamen si qui sunt, qui vel vestitu, vel sumptu indigeant, sicut etiam pridem vobis scripseram, cum adhuc essent in carcere constituti, subministrarentur eis quæcunque sunt necessaria; modo ut sciant ex vobis, ut instruantur, et discant, quid secundum Scripturarum magisterium ecclesiastica disciplina disposuit: humiles, et modestos, et quietos esse debere, ut honorem sui nominis ævent, et qui gloriosi voce fuerint, sint et moribus gloriosi. » Præcepta, et distincta hortamenta præbenda a presbyteris martyrum confessoribus observat inquires: *Gloriosis* (quo nomine veniebant confessores, qui signo, seu cicatrice ostentabant confessionis factæ indicia, quique ob stigmata, quæ circumferebant, propensori sollicitudine honorandos decernat: quo nomine Cornelium pontificem, qui carcere stigmata hæc receperat, *gloriosum confessorem* sæpius indigitat S. Cyprianus, Novatianum vero suggillat, qui se gloriosum confessorem dicitabat *absque signo*, ut legere est in epistola Cornelii ad Cyprianum) *Gloriosis*, inquam, *confessoribus* ministranda præcepta, ut in inceptis perseverent: qui vero absque stigmatibus, sed sola confessione Christi carceres evaserunt, et juxta Evangelium, et ecclesiasticam disciplinam presbyteris præcipit, eo monita dirigere, ne indentur, sed in timore persistent, ostenditque *Scripturarum magisterio humiles, quietos, et modestos* eos esse oportere. Quorum præceptum in libris testimoniorum occurrunt saluberrima dicta a Cypriano collecta. Monitum vocat ecclesiasticam disciplinam, contra quam Themisionem egisse

observavit Apollonius supra laudatus apud Euseb. l. v, c. 18 : « Themision speciosa avaritia obvelatus, qui confessionis signum non pertulit, sed magna pecuniæ vi erogata vincula abiecit, cum ob eam causam modestius deinceps, et submissius agere deberet, tanquam martyr sese offerens, » etc. Hinc tertium presbyteri martyrum occurrit officium ex spirituali cura descendens, quam martyribus præstabant, ut scriberent qui essent consummati martyres, qui gloriosi confessores, qui sola voce Christum confessi carcerem evaserant, ut singulis vel honores, vel reliqua hortamenta præberent. De quibus plures existunt epistolæ Cyprianicæ, et aliorum Patrum observationes. Talis erat Tertullus, de quo supra, qui a Cypriano electus universa martyrum gesta enucleabat. Quarto si persecutorum immanitas commeatum ad confessores interdixerat (de qua conqueritur Dionysius Alexandrinus scribens apud Euseb. l. vii, c. 11, pag. 261 : « In hunc usque diem non cessat præfectus nostros, qui præsentia ipsius exhibentur, partim interficere crudelissime, partim tormentis dilaniare, partim squalore carceris, et vinculis macerare, interdicens, ne quis ad eos accedat, et perscrutans num quis videatur accedere »), tunc ne in carceribus detenti eo presbyterali ministerio destituerentur, ac necessario exhortationis subsidio, per epistolas clam inmissas presbyteri martyrum eadem officia supplebant. Talis censenda est Tertulliani hortatio, seu liber ad martyres inscriptus, qui in ea circumstantia editus videtur, ut in ipso opusculi limine satis intelligitur, dum sic rem aggreditur (*Lib. II, ad Martyres*) : « Inter carnis alimenta benedicti martyres designati, quæ vobis, et domina mater Ecclesia de uberibus suis, et singuli fratres de opibus suis propriis in carcerem subministrant, capite aliquid a nobis, quod faciat ad spiritum quoque educandum. » Quo loco exprimitur Ecclesiæ sollicitudo utraque, et subministrandi confessoribus alimenta, et acuendi spiritum, eorum præcipue qui proximiores erant certamini, quos consueto titulo Tertullianus designat : *Benedicti martyres designati*. Utriusque vero curam sic prosequitur expendere : *Carnem enim saginari, et spiritum esurire non prodest : imo si quid infirmum est, curetur ; æque quod infirmus est, negligi non debet. Non tantus ego sum, ut vos alloquar.... Veruntamen ut gladiatores perfectissimos non tantum magistri, et præpositi sui, sed etiam idiotæ, et supervacue quisque adhortantur de longinquo, ut sæpe de ipso populo dictata suggesta profuerint*. Tertullianus forsitan, ut presbyter Carthaginensis huic muneris incumbens, dum sæva persecutio in carcerem commeatum interdiceret, ne proximi ad pugnam necessario hortamento destituerentur, voluit a longinquo veluti gladiatoribus pugnantibus dictata suggesta dirigere. Quo zelo percitus Cyprianus, dum audiret Rogatianum martyrum presbyterum carceribus cum reliquis recludi, etsi commendatissimum illum haberet, cunctosque post primum certamen proxime ad martyrium consummandum ex iudicis sententia coarctari ; voluit nihilominus per plures epistolas hortatorias, et Rogatianum, et reliquos hortari ad fortitudinem, et patientiam. Sic enim de epistolis conscriptis loquitur ad eosdem martyres (epist. 7) : « Et in primis vobis, fratres charissimi et fortissimi, litteras miseram, quibus fidei, et virtuti vestræ verbis exsultantibus gratularer... Hortamur tamen per communem fidem, per pectoris nostri veram circa vos, et simplicem charitatem, ut qui adversarium prima hac congressione vicistis, gloriam vestram forti et perseveranti virtute teneatis... Danda opera, ut post hæc initia ad incrementa quoque veniant, et consummetur in vobis, quod jam rudimentis felicibus esse cœpistis. »

Arctiorem custodiam, qua omnis cum martyribus commeatu erat interdictus, indigitatam invenimus, in actis martyrum forsitan ab ipsis presbyteris

A conscriptis ; ibi namque legimus, vel *delicatam custodiam* sicuti in Vita S. Cypriani inquit Pontius, vel *diligentem custodiam*, ut Heraldus in Tertulliani apologeticum pag. 97, et Cujacius observant l. xiv, c. 16. Hinc si quodcumque parum remissum ab ea arctitudine, illico confluebant sacri ministri ad spirituales ineundam collationem. Quo spectare videntur acta pag. 16, laudata SS. Perpetuæ et Felicitatis, cum Pudens carcerum præpositus ob virtutem earumdem paululum remisit ab angustia priori : « Post dies paucos Pudens miles optio præpositus carceris, qui nos magni faciebatur, cœpit intelligere magnam virtutem esse in nobis, qui multos ad nos admitteret, et et nos et illi refrigeraremur. » Equidem sollicitiorem curam incumbere debuisse presbyteris commendi ad carceres docet S. Cyprianus (*epist. 5*), qui temperaturus zelum quorundam, designatis martyribus suppetias ferre contententium, ita clerum Carthaginensem admonendum duxit : « Petro quoque ad procurandam quietem solertia et sollicitudo vestra non desinat. Et si fratres pro dilectione sua cupidi sunt ad conveniendum, et visitandos confessores bonos, quos illustravit jam gloriosis initiis divina dignatio, tamen caute hoc et non glomeratum, nec per multitudinem simul junctam puto esse faciendum : ne ex hoc ipso invidia concitetur, et introeundi aditus denegetur, ut dum insatiabiles multum volumus, totum perdamus. » Quo benedictos martyres designatos vocavit Tertullianus *bonos confessores, quos illustravit jam gloriosis initiis divina dignatio*. His opponuntur qui falsi erant martyres, de quibus idem Tertullianus ad Scapul. c. 4 : *Viderint qui sectam mentiuntur, quos et ipsi recusamus*. Tandem presbyteri martyrum si in obeundo ministerio bene sese gerebant, ad altiorem gradum promovebantur. Numidicus presbyter, qui strenuam operam exhibuit, ad primum ordinem inter presbyteros Carthaginensis Ecclesiæ evehitur, jussu Cypriani, dum *epist. 35* clero Carthaginensi scribit : « Admonitos vos, et instructos sciatis dignatione divina, ut Numidicus presbyter ascribatur presbyterorum Carthaginensium numero, et nobiscum sedeat in clero luce clarissima confessionis illustris, et virtutis, ac fidei honore sublimis, qui hortatu suo copiosum martyrum numerum lapidibus et flammis necatum ante se misit.... et promovebitur, cum Deus permiserit ad ampliorem locum. » Alius locus non restabat, nisi ut in episcopum promoveretur. Tanta a Cypriano habita hæc presbyteri martyrum sollicitudo. Anacleto itaque a Petro tribuitur primo hæc provincia, quam in humanis corporum sacris exuviis, et memoria erigenda adimplevit. Erat enim, et istiusmodi sollicitudo propria martyrum presbyteri, ut vel ipse, vel ipsius mandato, industria, aut cura martyrum corpore, ac dilaniata membra reconderentur in apto loco. De qua presbyteri sollicitudine hæc scribit Dionysius in epistola ad Domitium, et Didymum, cum de Ecclesiæ ministris agit, qui martyrum ministerio ab Ecclesia erant deputati, laudatque inter alios Eusebium ubi supra huic operi invigilantem. « Eusebius quem Deus jam inde ab initio roboravit, impulitque, ut confessoribus in custodia positus (utique arcta, et cui accessus denegabatur) ministeria strenue exhiberet ; utque consummatorum ad beatorum martyrum cadavera non sine capitis sui periculo sepeliret. » Clerus Romanus sede vacante dum Ecclesiæ Carthaginensi scribit, apud S. Cypri. *epist. 3*, et recenset martyrum clericos ministros, hanc curam specialiter commendat his verbis : « Et quod maximum est corpora martyrum, aut cæterorum si non sepeliantur, grande periculum imminet eis, quibus incumbit hoc opus. Cujuscunque ergo vestrum quacunque occasione effectum fuerit hoc opus, certi sumus eum bonum servum æstimari. » Et S. Cyprianus (*epist. 37*) genera martyrum, quibus ea cura impendenda proponit : « Ut corporibus omnium, qui etsi torti non sunt, in carcere ta-

non glorioso exitu mortis excedunt, impertiat, A
et vigilantia, et cura propensior. » Et hæc de
nartyrum presbytero occasione Anacleti, quem
antiqui catalogi proponunt, et commendant
etiam ex eo quod presbyter a S. Petro constitu-
tus, memoriam supra ejus sacras reliquias exstru-
erit.

Linea 5.— *Seu alia loca, ubi episcopi reconderentur
sepultura.* In secundo catalogo hæc perioche sic le-
gitur: *Hic memoriam beati Petri construxit, et com-
posuit, dum presbyter factus fuisset a beato Petro,
ubi episcopi reconderentur.* Liber vero Pontificalis
addidit illa verba, *seu alia loca*, ut designaret initia
celeberrimi Vaticani cœmeterii, ubi exusta, et lacera
priorum martyrum in Neroniana laniena cor-
pora recondita fuere, ac simul pontificum. Loca
vero hæc nedum ad corpora reservanda destina-
bantur, verum etiam ad sacros tempore persecu-
tionis ineundis ecclesiasticos cœtus. Consuetudinis
hujus meminit Tertullianus c. 3 ad Scapulam dum
refert ferocientis populi clamores, qui obnitebatur
omne jus sepulturæ Christianis adimere, prout ad-
emit, et in pœnam sterilitate vexata fuit Africæ regio.
« *Doileamus necesse est, quod nulla civitas impune
latura sit sanguinis nostri effusionem, cum de areis
sepulturarum nostrarum acclamassent: Areæ non sint:
areæ ipsorum non fuerunt, messes enim suas non
egerunt.* » Hinc manavit mos apud alias principes
sedes, ut ad apostoli reconditi vicinia episcopi suc-
cessores reconderentur; quod testantur acta S. Petri
Alexandrini ex editione Cambelsiana, dum de ejus
obitu sic: « *Peractis autem vir beatus precibus,
osculatusque evangelistæ Marci sepulcrum, et illic
cum illo positorum antistitum, reversus est ad tri-
bunos:* » Et mox: « *Tollentes eum ad evangelistæ
Marci sacræ ædis partem australem, ducunt in val-
lem in qua sita monumenta erant.* » In his vero
locis sacros cœtus congregari consuevisse docent
laudata acta, dum referunt contentionem de loco
sepulturæ corporis D. Petri, volentibus nonnullis ut
cum aliis episcopis ad vicinia S. Marci reconderer-
entur, aliis alibi. Priores volebant reconduendum ad
apostoli Marci vicinia, ubi etiam conversatus fuerat.
Conversatio ista denotat locum ubi sanctus martyr
sacrum agebat conventum. Perduravit usque ad
Gregorii III tempora ætiusmodi usus, ac inter cle-
ricos Romanos erat presbyter electus, ut incumberet
pontificum sepulturæ. Talis erat Gregorius III, de
quo liber Pontificalis, cum dixisset, quod per gradus
« *pervenit ad sacrum ordinem presbyteratus,* » mox
addit (pag. 173): « *Quem viri Romani, seu omnes
populi a magno usque ad parvum... subito eum,
dum ejus decessor de hoc sæculo migrasset, dum
ante feretrum in obsequio sui antecessoris esset
intentus, vi abstollentes in pontificatus ordinem ele-
gerunt.* »

BINI ET LABBEI.

Ex BIN. Linea 4. — *Hic memoriam beati Petri
construxit, atque composuit.* Per memoriam beati
Petri intelligi quamdam ædificii structuram ab Ana-
cletio, dum adhuc presbyter esset, in Vaticano ex-
structam, quam olim antiquitas usitatus ecclesiam
nominare consuevit. Nam et Augustinus de Civit.
Dei lib. xxii, c. 10: « *Nos, inquit, martyribus no-
stris non templa, sicut diis, sed memorias, sicut
hominibus mortuis, quorum apud Deum vivunt
spiritus, fabricamus.* » Has merito Caius antiquus
theologus, qui tempore Zephyrini pontificis cla-
ruit, teste Eusebio lib. iii Histor., c. 24, *Trophæa*
appellat.

Ex LAB. Linea 7. — *Ordinationes duas. Juxta Pla-
tinam, unam.*

BLANCHINI.

NOTE CHRONOLOGICÆ.

Anacletum a Cleto decessore distinguendum esse,
quos confuderant aliquot antiqui scriptores etiam
ex Patribus, nominis affinitate permoti (non secus
ac Eusebius ex Marcellino, et Marcello unicum con-
flavit pontificem) pervicit Schelestratus Antiqui,
illustr. dissert. ii, cap. 2, ostendens id valide com-
probari ex Romanæ Ecclesiæ documentis; cum pa-
trii, parentes, epochæ utriusque sedis, et martyrii
sint admodum diversæ: uti constare potest ex con-
sulibus utriusque assignatis apud omnes catalogos, et
libros Lectionarios, mirifice in iis consentientes,
etiãsi codices illi differant in numero annorum,
mensium ac dierum, iisdem pontificibus attributo.
Cum itaque omnium codicum tanta concordia sit
in primo, ac postremo consulatu sedis Anacleti,
nempe ex decimo Domitiani collega Sabino (Chri-
sti 84) ad Domitiani decimum septimum collega
Clemente (Christi 95); et cum Cleto martyrium
consignetur die 26 Aprilis Domitiano IX et Rufo
coss. (Christi 83), Anacleti vero die 15 Julii Domi-
tiano xvii et Clemente coss. (Christi 95); consequi-
tur, ut hisce ex testimoniis numeri annorum, vitiatum
a descriptoribus, et variantes, redigantur ad veram
lectionem, assignatis consulibus respondentem. Erat
annus martyrii S. Cleto signatus coss. Domitiano IX
et Rufo (Christi 83): dies vero 26 Aprilis. Inde ad
diem 26 Aprilis Christi epochæ 95, Domitiano et
Clemente coss. numerantur anni solidi 12: et ad
proximos consules Valentem et Veterem, æræ Chri-
sti 96 attributos, et primos ex Evaristo assignatis,
prædicta die 26 Aprilis claudit annos solidos 13. Tum
a die 26 Aprilis ad diem 15 Julii martyrio Anacleti
notatum consequuntur menses duo, et dies 17. Ex ea
summa annorum 13, mensium 2, ac dierum 17,
demptis annis 12, mensibus 10, diebus 7, qui sedi
Anacleti assignantur tum in picturis basilicæ S. Pauli,
tum in vetustissimis catalogis, ætate Liberii ac Fel-
licis quarti collectis, quadrifido tantum ab ea summa
discrepantibus; reliqui sunt menses 4, et dies 10,
tribuendi vacationi sedis inter martyrium Cleto et
pontificalem ordinationem Anacleti, incidentem juxta
hujusmodi computationem in diem Dominicam 7
Septembris anni 83. Nam inde si cœperis numerare
summam annorum 12, mensium 10, et dierum 7,
quos exhibent in Anacletio picturæ S. Pauli, mar-
tyrium Anacleti pariabitur cum die 15 Julii, qua
colitur, et cum anno Christi 96, Valente et Vetere
coss., Evaristi primo in Catalogis constituto.

Causa vacationis tam diuturnæ, ad quadrimestre
spatium extensæ, satis probabilis reddi potest, si
Ecclesiæ Romanæ constituto perpendatur per ea
tempora, quæ martyrem effecerant Cleto, et præ-
cipuorum virorum Cleto superstitum conditio, ac
gesta animo repetantur. Martyrium subeunte Cleto,
in vivis agebat B. Clemens, quem supra vidimus se
abdicasse pontificatu Romano, per novennium a se
gesto post decessum Lini, et ex Hieronymo aliisque
Patribus constat, ad tertium annum Trajani vitam
produxisse. Tam Græci, quam Latini tradunt Cle-
mentis exsilium trans mare Ponticum circa Cherso-
nam. Inde autem suppetias tulisse laboribus et
discriminibus Ecclesiæ, ejusdem opem, et concilia
implorantis, etiãsi regimen universarum cum pon-
tificatu Romano jam dimisisset, comprobatur epistola
Clementis ad Corinthios scripta Ecclesiæ Romanæ
nomine: quam Vendelinus (edit. Cotelerii tomo I,
fol. 139, col. 2) datam judicat fervente persecutione
Domitiani, anno Christi 95, octodecim annis post
dimissionem maximi pontificatus, sponte depositi,
ne concepta ethnicorum odia in pastorem, eorum-
dem rabiem ac sævitiam accenderent in gregis
universi perniciem. Cum igitur decedente Cleto
tanta esset existimatio Clementis in Ecclesia Ro-
mana, pastore viduata, quæ duos a Petro apostolo

consecratos episcopos Linum et Cletum martyrio absumptos videbat, tertiumque superstitem Clementem ab eodem apostolorum Principe pariter initiatum, imo et successorem sibi destinatum, ab experto per novennium regimine se abdicasse ægre ferebat; credibile est nullius successoris ad electionem procedere voluisse, nisi tentaret prius num flecti Clemens pateretur ad hujus Ecclesiæ cathedram iterum conscendendam. Multo autem ægrius consensurus fuisset quisquis eligeretur constante Clementis vita, ejusdem animo non explorato, aut certe non expectato consilio, et adhortatione ipsius Clementis (quando is in abdicatione persisteret), quibus confirmaretur novus electus ad subeundum onus maximi sacerdotii. His vero nuntiis ultro citroque perferendis, sive trans mare Ponticum jam tum Clemens ageret, sive aliis peregrinationibus apostolici muneris distineretur (certe ab Urbe dissitis, constante causa se subtrahendi a vicinia sedis Romanæ, quam supra attingimus), quadrimestre spatium videri non debet mora diuturnior quam necessitas ferat.

Ab hac vero constantia in recusando removeri non debuit Clemens in morte Cleti (anno 83) cum eadem causæ sub Domitiano tunc imperante vigerent, quæ sub imperio Vespasiani patris illum adegant ad exsulandum anno æræ Christi 76, atque ab abdicandum se ab honore summi pontificatus. Dixeram in notis chronologicis ad Vitam S. Clementis, num. 7, propugnationem nostrorum dogmatum et vaticiniorum Christo Domino prænuntiantium principatum pacis, quem assentatio servilis Judæorum atque ethnicorum Vespasiano aptare studuerat, cum pacis templum dedicaret anno 76 æræ Christianæ, dedisse ansam Clementi non solum voce, sed etiam scriptis vindicandi oracula fidei Christianæ: eoque nomine odium incurrisse assentatorum, atriensium ejusdem principis, quasi maledicta conscriberet in imperatorem, quem divinis honoribus non prosequeretur, sed longe diversum affirmabat a pacis principe per Isaiam indicato. Id vero in secunda quam vulgo dicunt Clementis epistola, quam priorem esse habendam Vendelinus probavit (editus a Cotelerio tomo I, pag. 140, col. 2, cum utraque Epistola G. L.) et memoratam a Dionysio Corinthiorum episcopo apud Eusebium lib. iv, cap. 25, reperit laudatus Vendelinus, ita nos admonens de atenta Clementis cura in advertendis fidelibus a fœda assentatione Cæsaris, et confirmandis in confessione fidei, principatum pacis cum Isaiâ tributis non mortali cuiquam nihil supra hominem gestanti, sed homini Deo Christo Domino, divinam humanamque naturam in se uno admirabiliter complexo. De tempore enim conscriptæ epistolæ agens ita pronuntiat. «Tempus quoque insinuat pacatissimum, nullis in Ecclesiam periculis turbidum, tantoque magis ad charitatem mutuam, fovendamque pacem hortatoriam. Ad quam (pacem) obtinendam non oporteat inveniri hominem, qui eam largiatur, sed Deum scilicet. Quibus verbis, vel ego fallor, vel innuit Vespasianus imperator, qui anno nostro 75 festo suo consulatu templum pacis æternæ, omnium toto orbe pulcherrimum dedicavit; semet existimans illum principem pacis, patrem futuri sæculi, prænuntiati apud Isaiam, cujus imperii non foret finis. Non hunc ergo mortalem hominem, sed Deum inveniri debere monet Clemens, qui æternam pacem suis largitus sit. Tanto ergo epistola hæc prior illa, quæ post 20 demum annos missa fuit Corinthum.» Hæc Vendelinus, referens hanc epistolam vulgo dictam secundam, re autem vera priorem Clementis ad Corinthios ad annum 73, alteram vero a Clemente scriptam ad eosdem Corinthios non suo, sed Ecclesiæ Romanæ nomine, ad annum 93 æræ Christi communis.

Pacatissimum quod dixit tempus, nullisque in Ecclesiam periculis turbidum prius illud sub Vespasiano principe anno 75 epochæ Christianæ quo epi-

stola memorata conscripta fuit, paulo post turbatum exasit tum Christianis, tum philosophis et sophistis, uti explicavi superius in notis chronologicis ad Vitam Clementis numero 7. Christianis quidem ob principatum pacis Christo Deo assertum, uti Vendelinus in epistola Clementis deprehendit; philosophis vero ac sophistis ob maledicta in principem jactata a nonnullis, quorum causa, omnes tum sententiam insontes ex Urbe excedere jussi sunt, pertinaciam vero ex numero Hostilius ac Demetrius in insula relegari, Diogenes virgis cæsus, Eras capite plexus, uti ex historicis Græcis ac Latinis ibidem retuli.

Illæ igitur causæ asserti principatus pacis Christo Domino, quæ suspicionem novarum rerum excitare poterant sub Vespasiano principe in supremæ hierarchia Ecclesiæ Clemente, si in urbe persistisset, eumque providenter impulisse credimus ad exsulandum, et ad abdicandum a se primatum cathedræ quem gerebat, non segnius urgebant sub Domitiano, ut oblatum honorem successionis post mortem Cleti constanter recusaret. Quis enim dubitat perinde excitatum iri rumorem, aut opinionem affectati imperii a tanto religionis nostræ duce, et antesignano Clemente, si primus inter episcopos, et participes regalis sacerdotii Christi iterum haberetur, dum Flaviæ gentis liberi superessent, quibus æternitas imperii, et principatus pacis in Urbe cæterarum domina publica assentatione defereretur? præsertim cum Domitiani ambitio supra paternam adeo excrevisset, ut Deus ac Dominus iascrberi passim et haberi vellet: fortasse ne quidpiam sibi deesse vulgus crederet, quo minus hæres paternæ conditionis, et principatus pacis Quiritibus appareret.

Ne igitur odia intempestiva in universum fœdium coetum urbanum præsentia Clementis removeret sub Domitiano, quæ declinaverat, ac suppresserat lege exsilii suscepta, ac dimissione voluntaria maximi sacerdotii sub Vespasiano, satius duxerit abstinere a regressu in Urbem, et a cathedra jam relicta: atque satius ducens apostolici episcopi munere (sangi ultra solitudines Ponti, auctor Romanis clericis fuerit, ut ad liberam electionem procederent successoris Cleti, quemadmodum hi præstiterunt, erecto ad sedem Petri Anacleto. Notarunt pridem indicia hujusmodi providentiæ, ac dilectionis in Clementis epistola ad Corinthios data Ecclesiæ Romanæ nomine viri eruditi: quæ detegunt animi sensus præferentes voluntarium exsilium, quando immineret periculum turbarum, unitus præsentia causa excitandarum. Si propter me, inquit, seditio, contentio, et schisma orta sunt, emigrabo, abibo, quocumque volueritis: sive ut Epiphanius refert in hæresi Carpocratianorum 27, cap. 6, quando memorat abdicationem Clementis, Secedo, abeo, bene stabilitur populus Dei: quæ verba in commentariis quibusdam a se reperta asserit, adnotante Vendelino pag. 139, col. 2 edit. Cotelerii, et habentur etiam in Græca editione anni 1544, fol. 51, Ἀναχωρῶ, ἀπιμι, εὐσθῆναι ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ: et aptius respondent occasioni supra indicata abstinendi a pontificatu maximo, et abscedendi ab urbe Roma, ne toti Ecclesiæ discrimen, et persecutio immineret ex unius præsulis dignitate resumpta, qua volens lubensque paucos ante annos exemerat, ut bene stabiliretur populus Dei.

Cætera reservamus notis historicis. Hæc autem ut delibaremus in chronologicis suasit necessitas definiendi tempora istorum pontificum: quæ in Anacleto ita videntur assignanda.

Martyrii coronam adepti Cletō die 26 Aprilis anno 83, Domitiano IX et Rufo coss. sedes vacavit mensibus quatuor, ac diebus decem (qui ex summa duplici in principio notarum hic collata resultant): scilicet usque ad diem 6 Septembris, dum Clementis exsulis sententia exploratur, an iterato velit cum pontificatu Romano totius Ecclesiæ clavum capessere, licet antea abdicasset. Clemente constanter recusante ad Urbem reverti, et Petri cathedræ

rato conscendere, ne scilicet occasio daretur A
 lnicis Christianum populum persequendi tanquam
 etiosum, si contra legem exsilii ab imperatoribus
 olatam in Clementem fama notum, et scriptis
 is celebrem, eundem revocarent in patriam, ac
 incipem sacerdotii denuo constituerent. Romanus
 ique pontifex eligitur Anacletus die 6 Septem-
 is Sabbato: et die proxima 7 Septembris Domi-
 ca consecratur episcopus eodem anno 85. Primum
 ro Pascha sui pontificatus celebrat anno 84. Do-
 itiano X et Sabino coss. Sedet ex die Dominica 7
 ptembris anni 85 ad diem 13 Julii anni 96, Van-
 te et Vetere consulibus, successoris initio tributus
 causa ad initium illius notarum afferenda. Ita
 im fit, ut ejusdem pontificatus constet per annos
 menses 10 ac dies 7. Anacleto attributos tum in
 ctaris basilicæ S. Pauli, tum in vetustissimis cata-
 gis ætatis Liberii ac Felicis quarti, tum in plu-
 bus Colbertinis supra editis inter Prolegomena.
 ra autem de causa postremi consules assignati
 at Anacleto *Domitianus xvii et Sabinus*, respon-
 ntes æræ Christi 95, et cum his consonetanno-
 m 11 numerus, in quatuor catalogis ex codicis
 Italicæ *Bergomensis, Cavensis, Farfensis, et Lucensi*
 usdem sedi attributus, exponam loco indicato,
 ilicet sub initium notarum afferendarum in Eva-
 sto.

EJUSDEM NOTÆ HISTORIÆ:

Linea 2. — *Temporibus Domitiani, a consulatu Do-*
mitiani decimo, etc. In notis chronologicis plura
 hibavi ex historia tum Clementis, tum Anacleti.
 ter fabulas fortasse rejicient ii, qui Pearsonium
 Doduelli sequuntur: derogantes fidem tum
 ræcis, tum Latinis scriptoribus Historiæ pontifi-
 cis: et asserentes se propius sequi vestigia veri-
 tis, quæ offensidisse autumant apud auctorem prorsus
 incognitum: ex quo hausta fuisse non dubitant
 quæ Eutyechius scriptor Alexandrinus decimi
 cæli suis in Annalibus digessit de Romanorum
 nificum epochis et successione. Hac autem ratione
 moveri profitentur, quod videant Eutyechiana
 seria (maxime conspirare suis cum observatio-
 bus, ex historiæ monumentis magno labore, ac
 ligentia deductis, sine duce, sine comite,) ut
 genre fatetur Pearsonius dissert. 4, *de successione*
imorum Romæ episcoporum in genere; licet in
 ficio ferendo de Annalibus Eutyechii asseret se
 n valde dissentire a sententia Labbæi, et erudi-
 rum, qui eosdem putant *vix unius assis habendos*
 i dissentiunt a probatis auctoribus Græcis ac
 latinis.

Quæ ita affecta sunt ingenia, ut a scriptore de-
 ni sæculi, quem *supponunt ab auctore antiquo, sibi*
bisque prorsus incognito, descripsisse illa quæ edide-
 , affirmant tuto repeti posse, ac debere rationes tem-
 rum, et gestorum, a Græcis ac Latinis omnibus
 storæ, et Chronologiæ ecclesiasticæ scriptoribus
 sentientes, ea, inquam, ingenia, quæ ita affecta
 nt, valde non moror, si velint fabulis accensere
 iversa hæc, quæ ducibus et comitibus Græcis ac
 latinis colligere nos satagemus. Pearsonio ipso ju-
 re adduci deberent ad diffidendum de Eutyechii
 oribus, ac de suis. Neque enim tanti hos habuit
 striensis, ut suas dissertationes constante vita in
 blicum produxerit, imo nec perfecerit quidem.
 perfectum enim opus editores fatentur in epistola
 neupatoria: qui tamen subdunt *suis tandem nume-*
usculum ab amico decedentis Domitiano. dum

chii et Pearsonii, vel ipsius eorum, ut nota per
 monumenta Romana, et certis auctoribus ducatum
 atque comitatum præstantibus, atque indicantibus
 non minus vetusta quam genuina documenta, eaque
 proximis ætate, loco, officio scriptoribus insignita, et
 communita, veritatem historicam et chronologicam
 consecutur. Satis infirmantur Pearsonii ac Do-
 duelli cogitata ex eorumdem testimoniis, ita clau-
 dentibus indicatam dissertationem primam cap. 14,
 numeris 3 et 4. Pearsonii verba integra recitabo:
 ut prudentia lectoris judicet, num ea quæ de Chro-
 notaxi pontificia per nostram methodum colliguntur,
 subverti possint ab incertis documentis et auctori-
 bus, unde Eutyechius scriptor *nihili habendus omnium*
eruditorum suffragio supponitur sua consarcinasse
ex alterius centonibus, quem nemo indicat, neque
ubi, aut quando præcesserit.

Cum autem (inquit Pearsonias pag. 140 editio-
 nis Londini 1688) ego vulgarem Romanorum ponti-
 ficum præcipue priorum Chronologiam valde suspectam
 habere, eamque ad veritatem Historiæ ecclesiasticæ
 reformandam esse censerem, idque aliquo modo
 propria industria præstitisse me putarem; vidi
 Annales Eutyechii aliam priorum pontificum
 Chronotaxim, et tum a Latinis, tum a Græcis
 insigniter discrepantem exhibuisse: et quod mihi
 mirum videbatur; cum observationibus meis, ex
 historiæ monumentis, magno labore et diligentia,
 sine duce, sine comite deductis, maxime conspici-
 entem. Unde sua hausit Eutyechius sane nescio: ab
 antiquiore aliquo nobis prorsus incognito ea sine
 dubio habuit, qui annos pontificum cum annis imperato-
 rum ad modum Chronici Eusebiani contexerat, sed
 cum maximo ab ipso discrimine, tum in initio
 pontificatus Lini, tum in annis Anacleti, ex quibus
 male dispositis reliqui errores apud Eusebium præcipue
 dimanasse videantur.

Haud equidem ignoro, quid haecens vlti docti
 de Annalibus Eutyechianis senserint, eorumque
 iudicium video ex Labbæo recte percipi posse, qui ad
 calcem concilii Antiocheni hæc liberrime, ut solet,
 adnotat. (Tam crassi porro tanque frequentes in
 rebus præsertim chronologicis errores Eutyechiano-
 rum Annalium hoc apud eruditos lectores effecerunt,
 ut vix unius assis æstimentur, cum ab Socrate, So-
 zomeno, Evagrio, aliisque probatis Græcis Latinis-
 que scriptoribus dissentiant.) Neque ego ab hac
 sententia multum dissentio. Ut enim in vindictis
 Ignatianis late ostendi, erat hic Batricides veteris
 historiæ valde ignarus, neque cum priorum sæculo-
 rum scriptoribus ipse decimi sæculi scriptor confere-
 re. Sed non dubito quin auctorem vetustiorum
 aliquem in chronologicis habuerit, quem secutus
 est. Hujus itaque vestigia eruenda, et in iis tempo-
 ribus tantummodo premissa esse censui; quorum
 neque Græcorum veterum, neque Latinorum quis-
 quam satis certam notitiam habuisse deprehendi-
 tur. In summa, hujus Eutyechii auctoritate haud
 leviter confirmatus, sed observationibus nostris ex
 historia veteri ecclesiastica petitis præcipue fretus,
 prioribus Romæ episcopis annos suos, eo qui sequi-
 tur modo, in posteriori dissertatione tribuendos
 esse putavi.)

Paucis, ut spero, lectoribus suadebunt editores
 posthumi operis Pearsoniani, per divinationes hu-
 jusmodi, ex fonte supposito in Arabum libros, et ad
 Eutyechium derivatas, subverti posse documenta Ec-
 clesiæ Romanæ, ab exordio suo consonantis non tan-
 tum in Artibus marivum, et commentariis notariorum.

tis vitam producit ad annum tertium Trajani, neque Epiphanium nobis illudere, quando indicat abdicationem Clementis in antiquis codicibus a se reperam, neque canonem missæ, aut martyrologia confingere Cletum et Anacleum pontifices distinctos, sed desipere Joannem Thane, editorem præcipuum operis posthumi Pearsoniani ac Doduelliani, quando in nuncupatoria epistola suis assentatus, et jactans veritatem a Petri cathedra jam diu depulsam confingere ad sedem Cantuariensem, imperfecta Pearsonii suis, numeris absoluta deprædicat a Doduello, et cum his rejiciens inter fabulas documenta veterum, consignantia distinctis consulibus initia ac terminos Cleti et Anacleti, totum vicennium eorundem regiminis coarctat intra biennium, ex auctore, ipsis perinde ac cæteris ignoto ac supposito Eutychie præcentore; causa quoque cadent recentis hi defensores Arabicæ ac Eutychie chronologiæ, doctis quibusque viris cum Labbæo nihili habendæ: qui ad dissipanda tempora memoratorum pontificum ita animantur, et ad Clementis annos minuendos procedunt, ejusque exsilium, gesta, martyrium cum fabellis exsufflandum putant; ut disciplinam et instituta nascentis Ecclesiæ de sacris præsertim virginibus convellant. Suo se jaculo satis conficiunt, cum fundamenta ita infirma proferunt propriæ sententiæ. Ad obliterandas enim notas, et obelos suoapte ingenio ita infixos annis, et consulatibus, spongiam ipsimet ministrant in postrema parte dissertationis primæ, quam recitavi.

At inquirunt in catalogo Bucheriano quatuor ex primis pontificibus hoc ordine recensentur: *Linus, Clemens, Cletus, Anacleus*. In catalogo posteriore, et in libro Pontificali, *Linus, Cletus, Clemens, Anacleus*. Apud Pseudo-Tertullianum, *Linus, Cletus, Anacleus, Clemens*.

Quando hæc obijciunt, primum gratulor nostræ Chronologiæ, quod hæc documenta longe vetustiora Eutychieanis, non secus ac picturæ S. Pauli, Cletum ab Anacleto distinctum recognoscant, a Pearsoniana et Doduelliana confusos in uno Anacleto. Deinde lætor, quod ordinent diversimode hanc primam tetradem pontificum Romanorum. Causa enim diversitatis si requiratur, illa manifestabit satis perspicue duplex testimonium antiquitatis, unde catalogi confirmantur; unum scilicet sacrorum diptychorum, seu canonis missæ, in quo nomina apponebantur juxta epocham martyrii morte consummati; alterum vero seriei et successione pontificum, dispositæ in annalibus libris, sive in Elenchis pontificalibus juxta ordinem electionis et initiationis. Catalogus Bucherianus hanc posteriorem manifestat, uti perspicuum sit ex consulibus per universos catalogos attributis: unde colligitur electum fuisse Clementem post mortem Lini. Canon missæ et posterior catalogus (qui videtur respexisse ad eundem canonem, et ad indiculos seu diptycha martyrum) Lino et Cleto pro Christo occisis ante Clementem, serius martyrio coronatum, hunc ipsum postposuit. Pseudo-Tertullianus etiam Anacleum Clementi præmisit, eadem, ut reor, ex causa: licet catalogus secundus postponat, et perique omnes non satis certi de triennio inter utriusque martyrium computando. Canon vero missæ non memorat Anacleum, sed a Clemente unum tantummodo, et alterum per singula sæcula enuntiat ex successoribus, eo consilio, quod mox aperiam. Summis pontificibus constitutum non fuit, dum canonem ordinarent, universa nomina decessorum percensere, qui martyrium fecissent, ut justæ brevitati consulenter: quam consuetudinem nostra etiam ætate retinendam censentum in canone missæ, tum in publicis precibus, quas litania appellamus, ubi non universa nomina sanctorum, sed in singulis classibus pauca tantummodo recitantur. Contenti igitur fuerunt in canonis ordinatione tam in precibus *infra actionem* dictis (alii malunt *intra actionem*) quam in proximis a conse-

cracione, post illos tres a Petro apostolo initiatos, unicum e singulis duobus consequentibus sæculis nominatim recensere. Ita Xystus e secundo, Cornelius e tertio Christi sæculo seliguntur ante consecrationem. Post consecrationem vero Alexander e secundo, Marcellinus e tertio exprimendi assumuntur: neque alius apponitur, neque ille Telesphorus, quem tamen Doduellus ita non dubitat martyrem fuisse; ut affirmet hunc ipsum esse, quem primum inter episcopos Romanos legerit apud veteres scriptores gloriosum martyrium subisse. Par est credere, nostros antistites imitari voluisse exempla sacrorum codicum, præsertim libri Ecclesiastici: cujus auctori cum propositum fuisset cap. 44 laudare viros gloriosos parentes suos, licet posset quamplures sanctitate et gestis illustres enumerare, selegit e singulis classibus, vel paucos, vel singulos, nempe e patriarchis antediluvianis Henoch, ex Abrahamitidis Isaac, e judicibus Josue, atque ita e classibus cæteris prophetarum, pontificum, regum. Hoc itaque exemplum imitati nostri Canonis conditores; delibatis per singula sæcula paucis nominibus, maluerunt complecti reliquos martyres, et sanctorum universitatem generis vocabulo, omnium scilicet sanctorum appellatione communi: satis consultum fore arbitrati successione pontificum et martyrum in Ecclesia perstringendæ per illa priora a Christo sæcula, quibus canon adornabatur; si ab unoquoque sæculo post apostolicum singuli nominatim efferendi ex prædictis classibus legerentur. Litem itaque nobis intentare desinant super diverso numero et ordine nominum, qui in catalogis et in canone deprehenditur, cum ambo illa ita respondeant instituto diverso utriusque libri, prout e gestis pontificalibus petebantur epochæ electionis et consecrationis, aut e diptychis martyrum ordo, et æra mortis ac depositionis: observante etiam card. Bellarmio lib. II de Missa, cap. 26, martyres in canone recenseri juxta ordinem passionis, non dignitatis; cum Stephanus diaconus præponatur apostolo Matthiæ.

Obiter hic adnotabo, ut removeam objecta, in opere posthumo Pearsonii promotæ contra epochas et gesta Clementis, aliorumque pontificum proximorum, quando illa apud scriptores, Irenæo et Cypriano æquales, vel Eusebianæ saltem ætatis, non reperiuntur. Meminerint velim subtiles isti indagatores historiæ et chronologiæ, in censu veterum documentorum Historiæ ecclesiasticæ, præsertim Romanæ complura haberi oportere, quæ nec Eusebius vidit, neque Ignatio, Irenæo, Clementi Alexandrino, Tertulliano, aliisve scriptoribus eorundem ætatis, aut Eusebianæ attingere necesse fuit; cum non scriberent historiam Romanæ sedis antistitem, sed libros didacticos et apologeticos. Documenta historica Ecclesiæ Romanæ martyrum sanguine consignata spectantur adhuc in tabulis marmoreis occludentibus eorundem oculos, et non semel declarantibus per consules annum, et per reliquas notas mensem, ac diem depositionis plurimorum etiam fidelium cum martyribus quiescentium, in titulis urbanis, et suburbanis cryptis: ubi non tantum recitabantur acta, et passionis Martyrum exceptæ: septem notaribus per Clementem institutus, sed etiam quotannis cum sacrificio et precibus, a cœtu fidelium frequentabantur in memoriam eorundem martyrum, eadem die coronatorum, eodemque loco depositorum. *Oblationes pro defunctis, pro natalibus annua die facimus*: scripsit Tertullianus in libro de Corona militis: et clarius etiam Cyprianus lib. III, epist. 6, ad presbyteros et diaconos suos data, quæ est 37 editionis Pamelii. (Dies eorum (pro Christo coronatorum martyrio) quibus excedunt adnotate, ut commemorations eorum inter memorias martyrum celebrare possimus: quanquam Tertullus fidelissimus, et devotissimus frater noster pro cætera sollicitudine, et cura sua, quam fratribus in omni

ohsequio operationis impendit (qui nec illi circa eorum corporum deest) scripserit, et scribat, ac significet mihi dies, quibus in carcere beati fratres nostri ad immortalitatem gloriosæ mortis exitu transeunt, et celebrentur hic a nobis oblationes, et sacrificia ab commemorationes eorum, quæ cito vobiscum, Domino protegente, celebrabimus. » Indicavi epistolam numero 18 præfationis in primum tomum Anastasii; quam præfationem si lector adire velit, tum eo numero, tum consequentibus ad 32, percipiet, quam injuste rejiciant critici severiores, Doduelli ac Pearsonii, chronologiam, martyria et gesta complura priorum pontificum Romanorum, relata in catalogis quarti sæculi ex documentis indicatis Romanæ Ecclesiæ, licet ea non memorentur apud Eusebium, vel apud Scriptores Eusebio antiquiores; cum ipsemet Episcopus Cæsariensis optime nosset, non fuisse universa perscripta ab Hegesippo, ab Irenæo, a Clemente Alexandrino, aliisque: et idcirco lectorem inoneat, a Romanis titulis, ac cæmeteriis complura, a scriptoribus, vel districta leviter, vel prætermissa, colligi et comprobari ita scribens lib. II hist. Eccl. cap. 25: « Ac Paulus quidem Romæ capite truncatus, Petrus vero crucifixus fuisse eodem (Nerone) regnante traduntur. Quam quidam narrationem abunde confirmant Petri Paulique nomine insignita monumenta, quæ in urbis Romæ cæmeteriis etiamnum visuntur. » Ostendit quoque hanc probandi methodum placuisse Caio, viro catholico, adversus Proculum Cataphrygarum patronum scribenti sub pontifice Zephyrino; cum diceret: « Ego vero apostolorum tropæa possum ostendere. Nam sive in Vaticanum, sive ad Ostiensem viam pergere libet, occurrunt tibi tropæa eorum qui ecclesiam illam fundaverunt. »

7. Jure itaque nostro utimur, si Romanorum pontificum tempora, gesta, martyria, a notariis Ecclesiæ mandata litteris, incisa marmoribus et loculentis martyrum affixa una cum sanguine quem fundebant, ut testis locuples est Prudentius, malum repetere a nostris tabulariis, diptychis, eortologiis, catalogis, basilicis, titulis, ætate proxima ab his, quæ gerebantur fundatis, ornatis, depictis publica cura; quam expiscari ab Eutychio Alexandrino, decimi sæculi scriptore, secuto nescio quem vetustiorum, suppositum a Pearsonio, ac Doduello, istorumque rationibus contra Græcorum ac Latinorum omnium calculos respondentem. Neque aliter, ac nos facturum fuisse constat Hegesippum, Clementem Alexandrinum, atque Eusebium: quorum in scriptis cum tradantur facta complura unici viri testimonio comprobata quem apostolicæ ætatis proximum audivissent, aut legerent (qualia de Joanne apostolo habet Eusebius Hist. Eccl. lib. III, cap. 23 et 28, necnon de aliis apostolis eodem libro cap. 30, de Symeone cap. 32, hisque similibus) multo lubentius admississet illa, quæ testimonio cæteris Ecclesiæ in publicis ejusdem tabulis describerentur.

At, inquirunt, recitantur publica auctoritate lectiones variatæ postremis curis sæculo superiori, quibus Trajani, aut Adriani nomina, ac tempora ejusdem pontificibus apposita in superioris ætatis codicibus, expuncta et permutata sunt in recentioribus. Hoc ipsum vero comprobatur, curam in Romana Ecclesia nunquam dimissam castigandi posteriora exempla codicum ad fidem autographi, aut vetustioris, in ejusdem archivis custoditi et comparandi cum scriptis, ac traditionibus ævi apostolici, ac sinceriorum documentorum. Nam errores amanuensium, ac descriptorum prævertere, aut impedire nemini datum est: recognoscere vero, atque emendare, ac restituere germanæ lectioni ad ejus diligentiam pertinet: quam nos consecramur, labore non inolitico vetustiora hujus Ecclesiæ monumenta consulentes, et publica auctoritate proposita, juxta

regulas supra constitutas in opusculo II capite 2.

8. Discussis opinionibus præjudicatis Pearsonii, Doduelli, eorumque editoris, convertor ad Anacleti tempora, et historiam comprobandam ex ipso Eusebio, qui libro III, cap. 15, scribit: « Anno ejusdem imperii (Domitiani) duodecimo, Anacletus, exactus in Episcopatu annis duodecim, successorem reliquit Clementem. » Duo affirmat: primum est, duodenarium episcopatum Anacleti paritari cum duodecennio Domitiani; alterum est, Anacletum successisse Clementem in episcopatu Romano, anno 12 Domitiani. Secundum hoc negamus: primum illud admittimus, sed paulo aliter ac statuat Eusebius. Nam cum catalogis, et cum picturis basilicæ Paulinæ tribuimus Anacletò sedis Romæ annos 12, et præterea menses decem, et quidem sub imperio Domitiani in quo consentientem habemus Eusebium. Hic tamen pariat primum imperii Domitiani, qui fuit æræ Christianæ 82, cum primo episcopatus Anacleti; nos vero initium Anacleti componimus cum tertio imperii Domitiani, qui fuit æræ Christi 84, a qua parte assertionis nostræ dissentit Eusebius. Hujus tamen historici lapsus ex consulum nominibus perperam ab eo intellectis, sed recte consignatis apud nostrorum Latinorum catalogos, ita detegendum putamus. Uterque annus 82 et 84 Domitiani primus, ac tertius signatur consulibus ordinariis *Domitiano et Sabino*; nam anno 82 aperuerunt Kalendas Januarii *Domitianus VIII et Titus Flavius Sabinus*: qui consules leguntur in lapidibus vetustis apud Panvinium, in Fastis, et apud Gruterum fol. 68 n. 1, et anno 84 Kalendis Januarii processerunt *Domitianus X et T. Aurelius Sabinus*, in antiqua inscriptione legendi apud Almeloveyn in sua præfatione ad Fastus num. 14. Exegit quidem juxta Eusebium ac nostros Latinos Anacletus pontifex annuos duodecim (et quidem solidos) sub imperio Domitiani; quorum primus incidit in consules Domitianum et Sabinum. Sed consulatus ab Eusebio assumptus fuit Domitiani VIII cum priori Sabino ex gente Flavia Christi 82; innotris vero catalogis consulatus Domitiani X cum altero Sabino ex gente Aurelia Christi 84 is est qui attribuitur primo Paschati sub Anacletò: biennii differentia intercedente, eaque suborta ex similitudine nominum utriusque consulis, ita indicati in Fastis anonymi Bucheriani apud Norisium, videndis post epochas Syromacedonum.

Anni Urbis	Anni Cycli	Kal. Jan.	Ætas Romæ	Anni Chr.
838	57	Domitiano VII et Sabino Mart.	IX.	82
856	38	Domitiano IX et Rufo Merc.	XXI	85
857	39	B Domitiano X et Sabino Jov.	II.	84

Imposuisse autem Eusebio homonymiam consulum per anachronismum biennii colligimus ex documentis Romanis, tributibus in catalogo Liberiano consules postremos Cleto papæ Domitianum IX et Rufum Christi 83 imperii Domitiani secundum: quos proxime excipiunt Domitianus X et Sabinus, nostris in catalogis assignati exordio Anacleti, anno tertio labente imperii Domitiani: cujus consulatus VIII cum Sabino cum sit primus imperii, subsequi nunquam potest tertium imperii signatum eodem imperatore *Domitiano X et Sabino*.

9. Asserto igitur exordio Anacleti die VII Septembris anni 85 (uti supra explicatum fuit in notis Chronologicis num. 1) anni 12, menses 10, et dies 7 sedis ejusdem tributi in picturis Paulinis, et in Catalogis, pertingunt ad diem 13, Julii Christi 96, consulibus Valente et Vetere, quibus iidem catalogi assignant exordium Evaristi, et Eusebium corrigunt, qui loco Evaristi successorem Anacletò tribuit Clementem.

Error Eusebii in hac secunda assertionem demonstratur ex ipsius libris. Nam libro III, cap. 2 scribit: *Post Pauli Petrique martyrium primus Ecclesie*

Romanæ episcopatum suscepit Linus. Capite vero 12 A refert anno imperantis Titi secundo a Lino traditum Anacleto Romanæ Ecclesiæ episcopatum, quem duodecim annis Linus administraverat: utique a Petri martyrio computandis. Petri martyrium in Kal. Julii signatum in universis Ecclesiæ Fastis cum Eusebius recenset sub Nerone, uti omnes admittunt: necessario prævertere debet anno ferme solido Neronis mortem: quam sibi cum ipse conscriberit in Idus Junii, æræ Christi 69, C. Silio Italico, L. Valerio Trachalo coss., fatendum est, non serius affectos morte Petrum et Paulum quam die 29 Junii anno Christi 67. Inde autem ad secundum Titi labentem, quando juxta Eusebium Anacleto a Lino accepit Romanum episcopatum Christi æræ 82, juxta eundem historicum (licet biennio prævertentem exordia ejusdem Anacleti ex errore consulatus Sabini) sunt anni 45. Non igitur potest duodennium Lini implere quindecim ordinarios consulatus. Alius itaque successor inter Linum et Anacleto quærendus Eusebio fuit, etiam si toto duodecenni spatio Lini pontificatum extenderet a morte apostolorum: quem tamen contrahere debuerat intra limites biennii; cum Linus habeatur coadjutor Petri per novennium, et per biennium circiter a Petri martyrio successor, uti perspicuum fuit ex conscribitis, eidem recte assignatis per catalogos antea expensis, et comprobatis in notis chronologicis ad Vitam Lini num. 2.

10. Eusebii anachronismo ita detecto, ejusque occasionis subortæ ex consulatibus Domitiani cum duplici Sabino gestis (sive prior ipse arripuerit, sive Chronologus antiquior secum in lapsum traxerit) novus error accessit ex notitia vitæ Clementis protractæ ad annum Trajani tertium, æræ Christi centesimum. Celebre nomen tanti pontificis relegati per annos plures intra solitudines Ponti, non reliquit Asianos incertos de prolecta ejusdem vita et corona martyrii dilata ad eadem Trajani tempora: quæ ostendebant Clementem diu superstitem post annos duodecim priores Domitiani, quibus placuit Eusebio claudere pontificatum Anacleti. Quare successorem opinatus est fuisse Clementem; cum constaret tandiu fuisse superstitem. Accessit ad confirmandum errorem imperitia amanuensium: quæ Clementis exordium perperam signavit consulatu Trajani, ab aliis recte expresso veris nominibus *Trachali et Italici*. Primus consulatus Trajano gestus anno 91, præcessit novennio tertium annum ejusdem imperii, æræ Christianæ centesimum, ad quem refertur martyrium Clementis. Videbat Eusebius ex documentis Ecclesiæ per annos novem sedisse Clementem in Romana sede pontificem; et in Fastis videbat annum novum ante ipsius mortem (ad tertium Trajani relatum) præferre consulens Trajanum, quem amanuenses mendose descriperant loco *Trachali*, ejusdem initia signantis cum collega Italico, uti in exemplis aliquot Anastasii contingit, quorum variantes lectiones dedimus ad S. Clementem. Arbitratus est hoc novennium ex Christi epobæ 91 ad 100, respondens utrique termino consulatus inchoantis sedem Clementis, ac signantis ipsius vitæ finem, pertinere ad ejusdem pontificatum. Quare Anacleto successorem dedit ex primo consulatu Trajani eum, quem ex consulatu *Trachali* enuntiare debuerat decessorem Cleti et Anacleti per annos novem, a Trachalo, et Italico coss. Christi 63, quibus Clemens inivit, ad coss. Vespasianam 1x et Titum vii, quibus deposuit pontificatum, uti ex genuinis catalogis supra exposuimus.

11. Hæc omnia diligenter considerata et invicem collata cum satis detegant originem erroris et anachronismi in annis permiscendis trium pontificum Clementis, Cleti, et Anacleti, necnon ostendant, in catalogis non vitatis vera consulatum nomina, veramque Chronotaxim, et ordinem successionis eorundem pontificum, respondentem picturis, et

numeris vetustissimis seriei pontificæ in Basilica S. Pauli, aliisque Romanis, et i de translata in catalogos Italiæ codicum fidelius quam in exoticis: confirmant nos in tradita ratione temporum, ac gestorum constanter retinenda: et destruunt objecta Pearsonii ac Doduelli contra historiam memoratorum pontificum; cum eadem objecta pelantur a Chronologiæ perturbatione, ac discordia, quæ nostris in rationibus et monumentis non interitur.

12. Ad lineam 4. — *Hic memoriam B. Petri construxit et composuit, dum presbyter factus fuisset a beato Petro, seu alia loca ubi episcopi reconderentur sepultura.* Panvinius exponit in libro de septem Ecclesiis cap. 4, ut intelligamus, ab Anacleto, quem B. Petrus presbyterum ordinaverat, dum adhuc in eo gradu consisteret, constitutum fuisse ædiculam, seu conditorium, in memoriam Principis apostolorum ad radices Vaticani collis, et juxta viam triumphalem, Cælique ac Neronis circum, quo loco idem apud Neronis jussu pedibus in sublime elatis cruci affixus fuerat, etc. Idem vero Anacleto postea pontifex factus instituit, ut reliqui episcopi Romani eo loci sepultura traderentur. Hinc Linus, Cletus, ipse Anacleto, Xystus, Telesphorus, Hyginus, Pius, Eleutherus, Victor, sancti benedictique pontifices, eodem loco sepulti trañuntur a Damaso, id est a scriptoribus Vitæ quas illustramus. Mortuos fraudare sepultura ita refugiebant Romani, ut etiam publice supplicio affectis supremum illud officium sepulturae persolveri a pia necessariorum cura permissaque permississent. Ita Pilatus Romanus præses Josepho ab Arimathia occulto Christi discipulo permisit ut divino magistri corpori et cruce deposito sepulcrum novum in petra excisum tribueret conditorium, de quo Isaias vaticinatus fuerat: *Et erit sepulcrum ejus gloriosum.* Petrus apostolus in secunda Epistola prædicans proximam depositionem tabernaculi sui juxta revelata sibi a Christo Domino ita promiserat: *Dabo autem operam, et frequenter habere vos post obitum meum, ut horum memoriam faciatis* (II Pet. 1, 15). Stetit promissis. Eodem loco, ubi tabernaculum corporis deposuerat, colligi curavit Christianum populum, undique gentium ad apostolica hæc limina confluentem, excitata per Anacleto ædicula (pro recepta apud Romanos consuetudine construendi juxta vias consulares hujusmodi monumenta); quæ in basilicam omnium maximam subinde exerevit, ut frequenter haberet nos post obitum suum, ac memores redderet mysteriorum ejus Fidei, quam nobis attulerat pignus salutis et gloriæ. Anacleto presbytero hæc officia pietatis divinitus inspirata fuisse rei probavit eventus. Pontifex enim renuntiatus inter Petri successores quartus collegi cum apostolorum Principe duos ab illo proximos, qui Romæ passi fuerant ac necati; nam Clemens in Ponti regionibus pro Christo occisus ac sepultus, Romam serius perlatus est. Additus ipse quartus in designatione conditorii, ad se pertraxit cæteros subsequentes, paulo ante a Panvino relatos. Cæterus Christianus scriptor in fine secundi sæculi hunc locum indicans, in *via Triumphali, quæ ad Vaticanum ducit*, non secus ac via Ostiensi ostendebat *tropæa apostolorum, sepulcrum scilicet, ædiculam, et cæmeterium Petri in Vaticano*, et proximorum ab illo pontificum: quorum memoria in canone missæ Romanæ nominatim cum referatur et innominatur, ut infra dicemus, tam in antiquis vasis ad sacrificium pertinentibus, quam in dyptychis, scætabulis, et indiculis, complexis nomina in sacrificio missæ post oblationem recitanda tisdem in cæmeteriis ubi quiescebant, satis commendant antiquitatem sacri ritus, et consuetudinis, supplicem constructioni ejusmodi ædicule, ac memorie, B. Petro excitatae per Anacleto presbyterum, et amplificatae per Anacleto ex presbytero pontificem Maximum, ut attribueret eandem com-

mumem Lino, Cleto et Clementi decessoribus suis: quos ideo nominatim recitari tum temporis fortasse instituit in precibus ante consecrationem, et consuetudinem ostendit, a sequentibus ætatibus constanter custoditam, et ad nos derivatam, non sine auctoritate atque insinuatione utriusque Apostoli hujus Romanæ Ecclesiæ institutoris, Petri scilicet ac Pauli: cum ille in secunda Epistola cap. III, versiculo secundo, nostram excitet in commotione sinceram mentem, ut memores simus apostolorum nostrorum; hic vero in cap. XIII Epistolæ ad Hebr., quam Hieronymus affirmat reputari a plerisque dictante Apostolo a Clemente Romano conscriptam, nos moneat, vers. 7: « Mementote præpositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei: quorum intuentes exitum conversationis, imitamihi filiem. » His enim communicatis (quod est intuentes exitum conversationis sedem imitari) et memoriam eorum venerantes nomina recitamus. Verum de nominibus apostolorum, pontificum et martyrum in missæ actione recitandis erit opportunior dicendi locus. Hic sistimus in designatione et constructione memoriæ beati Petri in Vaticano per Anacletum.

Simon Stravoltius Polonus, primicerius Tarnoviensis, in Vitis pontificum Romanorum, quas edidit cum conciliorum Epitome, de Anacleto ita scribit: « Hic memoriam beati Petri construxit, hoc est quamdam ædificii structuram, quæ postea in Ecclesiam fuit consecrata: ubi et ipse sepultus est in pace juxta corpus beati Petri in Idus Julii. » Addit vero, eundem pontificem suo decreto sanxisse, quo loco, et quibus testibus sit sacrificandum. Hausit, credo, Stravoltius hoc secundum ex prima epistola decretali Anacleto attributa: cujus in notis Binius sapienter monuit, id potius esse repetendum ex canone 9 et 10 apostolico. Licet autem nobis non constet, utrum ab apostolis priores illi canones conditi fuerint, an ab apostolicæ sedis præsulibus, qui apostolorum ætatem proxime attigerint, et ab ipso Anacleto; atamen constat, priores quinquaginta esse antiquissimos. Quod autem attinet ad repntandum Anacletum auctorem structuræ Vaticanæ, et Petri memoriæ, ac designationis loci ad sacrificium Deo offerendum cum recensione tum ipsius nominis, tum proximorum præsulum ac martyrum ibidem cum eo quiescentium, tam proximum habendum est historice certitudini quam quod maxime. Nam, ut infra legemus num. 6 et 7, proximus ab Anacleto pontifex Evaristus divisit titulos presbyteris in urbe Roma, et hujus successor Alexander Passionem Domini miscuit in precationibus sacerdotum quando missæ celebrantur.

Erant itaque tituli, seu loca certa ecclesiæ conventibus destinata, atque mysteriis perficiendis; si hosce titulos Evaristus divisit. Erant precationes sacerdotum dum missæ celebrantur, id est ordo precum et rituum sacrorum canonis missæ respondens, cum memoria apostolorum, unde illas accepimus; si Alexander miscuit Passionem Dominicam iisdem precibus. Quidni autem forent? cum Justinus martyr eodem secundo sæculo quo vixit Evaristus, et paucis annis inferior Tertullianus (hic in libro de Corona militis, num. 6, et in Apologetico advers. gent., cap. 3, ille in Apologia 1, num. 87) eundem ferme ordinem nostrarum synaxeon ad sacramenta eucharistica peragenda et percipienda recensent, quem hodie servamus: ubi etiam preces memorantur tam ante quam post oblationem panis et vini, et rursus aliæ ante consecrationem ab eo qui fratribus præest, aliæ post consecrationem ab eodem pariter recitanda; populo universo acclamante Amen. Erant igitur universa hæc, eratque locus ante alios titulos sanctissimus semper habitus, id est confessio beati Petri, tropæum ac limen apostolorum: ubi non solum vigiliæ, psalmodia, conventus antelucani, liturgia, sacrificium celebraretur; sed etiam ordinationes sacerdotum haberentur ac ministrorum,

A quæ sine sacrificio præstari non consueverunt ex traditione continenter servata, et luculenter asserta in sermonibus Leonis Magni, fideles convocantis per quatuor jejuniorum tempora, ut Sabbato de more vigilarent ad S. Petrum.

His igitur observatis, comprobantur ea quæ traduntur hic de Anacleto, primo constructore Vaticanæ memoriæ beati Petri, et designatore certi loci ad sacra Christiana celebranda juxta morem ab apostolis acceptum, et ad nos derivatum: cujus protulit documenta magnus Annalium conditor ad annum Christi 57, n. 49 et sequentibus.

CIACONII.

Linea 1. — *Anacletus natione Græcus.* Quidam vel vitio scriptoris, vel nominum affinitate, vel alia occasione, perperam Anacletum cum Cleto confundunt; cum tamen alter ab altero nomine, parente, patria, rebus gestis, mortis anno, et die, multum dissideant.

B Linea 4. — *Hic memoriam beati Petri construxit, et composuit.* Hoc est, locum sepulcri ejus exornavit, et seorsim a plebe loca in cœmeteriis et cryptis, ubi martyres sepeliuntur, distinxit

PAGII.

In additionem Fabrotti ex codicibus Regio, Mazarino et Thuano, apud nos inter varias lectiones.

Dns etiam decretales epistolæ, etc. Tres circumferuntur Anacleti papæ decretales epistolæ, quas eruditi supposititias judicant. Prima est ad omnes episcopos et fideles, sed consuta est tam ex locis Scripturæ secundum Vulgatam versionem, quam ex Clementis ad Jacobum Epistolis, uti ex Rufini, Damasi, aliorumque auctoritatibus; secunda est ad episcopos Italiæ, in qua sunt testimonia ex Augustino, Idacio, Gregorio Magno de prompta; tertia ad omnes episcopos, agitque de patriarchis, quorum nomen hoc et sequenti sæculo ignotum. Denique habet testimonium ex concilio Romano sub Gelasio, et ex aliis posterioribus Patribus.

C Quod attinet ad alias Romanorum pontificum decretales epistolæ usque ad Siricum, quas ex Isidori Mercatoris collectione, conciliorum editores in suas editiones transtulerunt, licet ex magna consensione receptæ fuerint etiam ante medium sæculum undecimum, quo publice in scholis cœperunt recitari; a quo tempore non solum posteriorum Romanorum pontificum epistolæ illarum testimoniis abundarunt, sed etiam omnium doctorum scripta ubique personarunt: eas tamen non genuinas, sed supposititias esse omnes fere eruditi ingenue fatentur, inter quos Petrus de Marca lib. III de Concordia sacerdotii et imperii, et Schelestratus in parte II Antiquitatis illustratæ dissert. 5.

D Rationes arguendi hæc epistolæ suppositionis attigit idem Marca laudatus cap. 5, § 1. Primo, ob verborum sordes, a secundi sæculi, quo datæ dicuntur, elegantia et nitore alienas. Secundo, ob styli dissimilitudinem, et eundem scribendi characterem, qui in omnibus epistolis occurrit; ita ut ab uno auctore, non a diversis pontificibus conscriptæ esse videantur. Tertio ex usu frequentissimo Vulgatæ Scripturarum versionis; unde fit, ut post Hieronymi ætatem efflitas esse necesse sit. Quarto, quod et Hieronymus, qui scriptorum ecclesiasticorum catalogum texiit, et Innocentio et Leoni, cæterisque pontificibus, quorum germanæ epistolæ ad nos pervenerunt, omnino fuerunt incognitæ, uti Dionysio Exiguo, qui dum Romæ magno studio et diligentia præteritorum apostolicæ sedis præsulum consuetudo colligebat, tempore Justiniani imperatoris, a Siricio initium sumpsit. Quinto, ex observatione Antonii Augustini Tarraconensis archiepiscopi, qui in notis ad capitula Adriani papæ omnium primus annotavit: « Ipsa legum imperatoriarum verba, et quæ sub

Ani ni nomine exstant ad codicem Theodosianum scholia, in illis epistolis usurpata fuisse: quamvis pontifices, quibus epistole tribuntur, duobus et tribus sæculi codicis Theodosiani editione præseriunt. Videri potest Antonius Augustinus in laudatis notis capp. 7, 8, 16 et seqq. Sexto, quia Blondelli industria ab aliquot annis eo processerit, ut sententias et verba ipsa, ex quibus epistole contextæ sunt, et a quibus auctoribus petita, accuratissime demonstraverit in libro, qui inscribitur *Pseudo-Isidorus, et Turrianus vapulantes*. Franciscus enim Turrianus eas antea ut genuinas publicaverat sub Isidori Mercatoris nomine. Septimo, quia usque ad Adriani primi tempora nullus catholicorum scriptorum, nullus Romanorum pontificum, synodorum nullæ, testimonium aliquod ex hisce litteris adduxerint; quinimo Photius tempore Nicolai primi, eas sese in Oriente nusquam vidisse testatus sit; cui, licet earum auctoritatem admiserit, favere videtur Hincmarus, metropolita Rhemensis, qui et ideo frequentius a litteris Siricii papæ initium duxit, et in testimonio subsequenti Siricio pontificem hasit. Octavo, ex Leone papa IV, qui ante Nicolaum I in epistola ad episcopos Angliæ de his decretalibus consultus, reposuit, Sedem apostolicam admittere regulas. Præsulum Romanorum Silvestri, Siricii, Innocentii, Zosimi, Cælestini, Leonis, Gelasii, Hilari, Symmachi, Hormisdæ, Simplicii et Gregorii Junioris, qui omnino sunt, et per quos judicantur episcopi, et per quos episcopi simul judicantur. Næc circa annum 840 Leo IV scripsit, tibi non epistolas decretales a Clemente aut Anacleto, sed post statuta Silvestri papæ, a Siricio. inchoat. Nono, ex codice Vigilano, quem a Vigila monacho anno 876 compilatum tradit Garzias Loaisa in prefatione Conciliorum Hispaniæ, aitque continere epistolas decretales centum et unam, sed incipere a Damaso, et finire ad Gregorium primum. Decimo, denique, ex veteri codice canonum Ecclesiæ Romanæ iterum edito Moguntia anno 1525, ut adversus Lutherum Ecclesiæ eose tueretur. Habet titulus hunc codicem ex tribus vetustissimis exemplaribus transcriptum, et tamen solas epistolas decretales exhibet a Siricio usque ad Gregorium Magnum. Quæ a Turriano, aliisque, qui eas epistolas ut genuinas agnoscunt, in medium afferuntur, levia sunt, et a viris eruditissimis soluta.

Quis præfatas decretales epistolas sub ementito

A Isidori Mercatoris nomine fabricaverit, ac præcis pontificibus supposuerit, incertum; illum solum constat Riculphum Moguntinum episcopum, qui circa finem sæculi Ecclesiæ octavi, et initium noni floruit, Pseudo-Isidori librum ex Hispania in Gallias allatum, primum Gallorum accepisse ac publicasse, ut scribit Hincmarus Rhemensis metropolita opusculo contra nepotem, cap. 54, a quo tempore filium non minus quam episcoporum erga decretales illas epistolas nata veneratio; licet enim supposititiæ sint, et laudandum sit Blondelli criterium, quo illas præcis pontificibus adjudicavit, immerito tamen ab eis, aliisque hæreticis, *atrocloribus verbis dilacerantur, cum e sententiis, et verbis legam, canonum antiquorum, et SS. Patrum, qui quarto sæculo floruerunt, si pauca demas, concinnatæ sint*, ut inquit Marca laudatus. Porro omnium epistolarum pseudigrapharum inscriptiones in uno quoque pontifice afferemus, ne imperitus lector existimet omnes omnino Romanorum pontificum epistolas genuinas non esse: cum certum sit epistolas S. Corneli, quæ exstant inter opera S. Cypriani; epistolas Julii primi, quæ referuntur a S. Athanasio, apologia 2; epistolas Liberii, quæ a S. Hilario in Fragmentis recensentur; epistolam Damasi ad Illyrici episcopos, quam Theodoretus lib. II Hist. ecclesiast. cap. 22 exscripsit, aliasque ejusdem pontificis epistolas apud S. Hieronymum exstantes, omnes denique veterum pontificum epistolas, quæ a sanctis Patribus, aut præcis Historiæ ecclesiasticæ scriptoribus referuntur, genuinas eorumdem pontificum factum esse.

Hic sub Domitiano, etc. Secundam in Christianis persecutionem excitavit Domitianus Augustus, et quidem anno Christi nonagesimo tertio. Ea gravissima fuit; in Chronico enim Alexandrino ad annum 94 legitur: *Drusus* (legendum Brutus, ut apud Eusebium) narrat magnam Christianorum copiam ab XIV Domitiani anno sublatam, et martyrio affectam. Diu etiam duravit, ut legere est in Critica Baronii. Ea sevientæ sanctus Joannes apostolus in insulam Patmos relegatus est, postquam Romæ in ferventis olei dolium immisissus esset. Qua in insula scripsit divinam Apocalypsim. Periit etiam in ea persecutione Flavius Clemens vix deposito ordinario consulatu, anno 94 cum ipso Domitiano gesto. Flavia Domitilla ejusdem Flavii Clementis nepis in insulam Pontiam deportata. De hac persecutione legendus Eusebius lib. III, cap. 17 et seqq.

VI. SANCTUS EVARISTUS.

ANNO CHRISTI 112, TRAJANI IMP. 13.

6 *Evaristus, natione Græcus, ex patre Judæo nomine Juda, de civitate Bethlehem, sedit annos tredecim, menses sex, dies duos. Fuit autem temporibus Domitiani et Nervæ Trajani, a consulatu Valentis et Veteris usque ad Galium et Braduam consules. Martyrio coronatur. Hic titulos in urbe Roma divisit presbyteris, et septem diaconos constituit, qui custodirent episcopum predicantem propter styllum veritatis. Hic fecit ordinationes tres per mensem Decembris; presbyteros sex, diaconos duos, episcopos per diversa loca quinque. Qui*

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

^a B, gn. 9, m. 3. ^b B, Trajana et Hadriani. ^c B, Pisonis et Hastæ usque ad Aviolum et Pansum. ^d Vide Bar. ad ann. 112. ^e B. 4, pr. fb. 17, episc. 15.

etiam sepultus est juxta corpus beati Petri in Vaticanum *, vi Kal. Novembris, et cessavit episcopatus dies XIX ^b

CATALOGUS SUB LIBERIO.

Evaristus annis XIII, mensibus VII, diebus II, fuit temporibus novissimis Domitiani. et Nervæ, et Trajani, a consulatu Valentis et Veri usque Gallo et Bradua.

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

* Vaticano C. ^b CB 18,

VARIÆ LECTIONES.

Apud Fabrottum ex codice Freheri.

Num. 6, lin. 4, A et B, tamen. lin. 6 A, duas.

Ex codice Regio, Mazarino et Thuano.

Lin. 2, ann. 9, m. 10, d. 2. lin. 4, consules. Hic titulos. lin. 5, diaconos ordinavit, qui cust. lin. 6, propter stimulum veritatis. Maz., per stylum v. lin. 7 et 8 numero 5, qui etiam martyrio coronatus est, et sepultus j. c. beati P. in Vaticano.

Apud Holstenium et Schelestratum.

Lin. 2, Cassin. et Flor. duo, an. IX. Florent. sec., ann. X. lin. 4, hic titulos, etc. Deusdedit lib. II cap. 76, in m. s. collectione citat hunc locum usque ad veritatis. lin. 6, Cass., ordin. duas. lin. 7, presb. 6. Flor. sec. et Cass., presb. XVII. lin. ead., Cass. et Flor. sec., loca 15. lin. 8, Flor., Vaticano. lin. 9, Vat. XVI Kal.

NOTÆ VARIORUM.

ALTASERRA.

Linea v. — Hic titulos in urbe Roma divisit presbyteris. Evaristus in urbe titulos divisit presbyteris: id est, singulis ecclesiis imposuit presbyteros, in eis ordinatos sub earum titulo. Ecclesie dicebantur tituli, quia cum presbyteri ordinabantur, ordinatio fiebat sub earum titulo. Ordinatio non fiebat sine titulo, id est ascriptione certæ Ecclesie, in qua ordinatus titulus dicebatur, can. *Neminem*, can. *Sanctorum*, 70 dist. Augustin. de Bon. conjugal., c. 24. « Quomodo si fiat ordinatio cleri ad plebem congregandam, etiam si plebis congregatio non subsequatur, manet tamen in illis ordinandis sacramentum ordinationis. » Hinc ordinandus in episcopatum, nondum presbyter, prius ordinabatur in presbyterium sub titulo certæ Ecclesie. Regin. 2. Chronic. « Porro Colonia Agripinæ rex Hilduinum abbatem proponere tentavit in pontificali cathedra, fecitque a Francone episcopo Tungrensium Diocesis in Aquis-Palatio presbyterum ordinari ad titulum sancti Petri prædictæ metropolis. » Tituli, quos Evaristus instituit, sunt tituli cardinales, id est Ecclesie ascriptæ presbyteris cardinalibus, quarum numerus per tempora adactus est. Anastas. in Marcello: « Et viginti quinque titulos in urbe Roma constituit quasi dioceses, propter baptismum et poenitentiam multorum, qui convertebantur ex paganis, et propter sepulturas martyrum. »

Linea 5. — Et septem diaconos constituit, qui custodirent episcopum prædicantem, propter stylum veritatis. Ex constitutione Evaristi septem diaconi debent astare episcopo prædicanti, ut custodias habeat adversus insidiantes, et testes veritatis prædicatæ adversus detractores can., *Diaconi*, 93 dist. Ex synodo Romana habita sub Gregorio episcopo debet habere clericos in privato famulatu, ut testes habeat conversationis, can. *Cura pastoris* 2, qu. 7. Imo ex constitutione Lucii episcopus in omni loco circa se debet habere duos presbyteros, et tres diaconos propter testimonium ecclesiasticum, can. *Jubemus, de consecr.*, dist. 1, de quo et Anastas. in Lucio.

BENCINI.

Linea 5. — Septem diaconos constituit. Numerum et institutionem ordinavit pontifex, ut tot essent, qui speciali sollicitudine adessent pontificis ministerio. Numerus respicit institutionem septem diaconorum apostolicam; ministerium vero specialem sollicitudinem in diaconis, episcopo servitium exhibentibus. De numero diaconorum Ecclesie Romanæ meminit Cornelius in epistola ad Fabium Antiocheum, apud Euseb. l. vi, c. 43, pag. 244, in qua re-

A censens clerum scribit esse septem diaconos, totidemque subdiaconos. Episcopis vero aliis speciales ministros, et comites diaconos datos docet epistola Dionysii Alexandrini, in qua de exilio et comitibus agit: « Veni ad Æmilianum non solus, sed comitantibus me Maximo compresbytero, et Fausto, Eusebio, et Chremone diacono. » Quæ eadem societas legitur infra in Alexandro martyrium consummante. Martyrio coronatur, et cum eo Eventius presbyter et Theodorus diaconus. Et de Pontio S. Cypriani diacono de Serip. Eccl. 5, Hieronymus: *Pontius diaconus Cypriani usque ad diem passionis ejus cum ipso exsilium sustineus, egregium volumen vitæ et passionis Cypriani reliquit.* Novatus episcopatum invadens Felicissimum diaconum et comitem elegit ex Cypriano ep. 47, ubi de Novato: *Ipse est qui Felicissimum satellitem suum diaconum nec permitte me, nec sciente, sua factione et ambitione constituit.* Hinc in libro Pontificali additur, septem Romæ diaconos constitutos: *ut custodirent episcopum.* De istiusmodi comitatu diaconali apud episcopum Romanum loquitur Hegeppus, dum refert suam ad apostolicas inspiciendas Ecclesias peregrinationem. *Romam cum venissem, mansi ibi apud Anicetum, cujus tunc diaconus erat Eleutherus. Post obitum deinde Aniceti successor Soter, quem excepit Eleutherus.* Ex diaconorum istiusmodi comitatu deligebantur ab episcopis, qui ecclesiasticas chartas deferrent, aut constituta denuntiarent. Hinc sæpius in epistolis decretalibus commemorantur *diaconi de latere*, seu qui pontificio famulatu deserviebant. Designatio hæc putabatur necessaria. Unde Eunomius hæresiarcha ad negotia dissolvenda primo diaconatum assumens, legationem perfecit ex Philostorgio, l. iv, c. 8, pag. 68: « Cum Eunomius fama accepisset ea quæ a Basilio facta fuerunt, Antiochiam profectus ordinationem diaconi suscepit, legatusque ad Constantium missus quo decreta solveret. »

C Propter stylum veritatis. In Lucio infra clarius exprimitur diaconale hoc ministerium: *Hic præcepit ut duo presbyteri et tres diaconi in omni loco episcopum non desererent propter testimonium ecclesiasticum.* Olim enim diaconis concedita erat sollicitudo, non solum chartas ecclesiasticas custodiendi, verum etiam dirigendi acta in synodis, et epistolæ, ne ulla falsitas aut interpolatio interveniret. Quare, et custodiendo, et firmando præerant, atque ab iisdem germana compilatio et in dubia postulabatur, actaque ab iis subscripta auctoritate pollebant. Optatus acta Citrensis synodi probaturus, eorum lemmam veritatem, identitatemque petit ex Diaconi subscriptionibus (l. 1, pag. 16): « Ili, et cæteri, quos prin-

cipes suos fuisse paulo post docebimus, post persecutionem apud Citram civitatem (quia basilicæ nondum fuerant restituta) in domum Urbani Carisi condescerunt die III iduum Martiarum, sicut scripta Nun. inarii tunc diaconi testantur, et velustas membranarum testimonium perhibet, quas dubitantibus proferre poterimus. Ita Meletio Antiocheno concionanti asistit Antiochenæ Ecclesiæ archidiaconus, dum electus primam concionem populo recitavit: et cum præter spem Arianorum, qui ejus ordinationem promoverant, de consubstantialitate Verbi dissere-ret, archidiaconus os obturare conatus fuit, ex Sozomeno l. iv, c. 27. Pariter cum de identitate concilii Constantiopolitani primi sub Flaviano ab Eutychete dubium moveretur, Aetius archidiaconus fuit expositulatus, ut videretur in actione 4 Chalcedonensi. In conciliis primis si chartæ, libri, et alia es-sent commemoranda, a diaconis hæc expositulata et prolata leguntur. Unde cum Bardas tyrannus mono-thelismi instaurator acta 6 synodi incendisset, Agatho diaconus, qui acta exceperat, jacturam reparavit, uti testatur in epilogo addito actis ejusdem synodi his verbis: « Ego peccator, et omnium minimus Agatho, indignus diaconus et bibliothecarius sanctissimæ hujus magnæ Ecclesiæ, et venerandi secreti patriarchalis protonotarius et cancellarius secundus, triginta duobus plus minus annis cum essem adhuc ætate juvenis in lectoris gradum connumeratus, et inutilis nota-rius, fui administrator hujus sanctæ et œcumenicæ sextæ synodo, omnia quæ in ea acta sunt ordine perseru-ratus, simul cum Paulo, qui fuit sanctæ hujus civi-tatis archiepiscopus et patriarcha, cum esset adhuc laicus, et a secretis imperatoris, et quibusdam aliis. Omnes autem Actorum tomos litteris ecclesiasticis pure et nitide propria manu scripsi: qui etiam in palatio imperatoris obsignati, tuto fuerant repositi cum fidei decreto, quod in scriptis fuit editum ab ipsa sancta synodo. Quin etiam quinque patriarchali-bus sedibus tradita exempla hujus decreti scripsi similiter, sic jussus a pie memoria Constantino: qui hoc imperavit sic fieri, ut puritas et sinceritas orthodoxæ fidei nullis appetere-tur insidiis. » Diaconi itaque pontifici astantes erant ex officio veluti testes agendorum, et in ecclesiasticis expediendis negotiis pontifici præsto aderant. Quare ipsis cura archivo-rum commissa, ferendarum epistolarum sollicitudo demandata, utque in conciliis actorum exceptoribus præessent injunctum, ne falsitas obreperet. Quod si quæ adversus canones, interdum actitari continge-ret, eorum munus erat prolatis canonibus jura tueri. Hilarius S. Leonis act. 4 Chal., diaconus in latrociniali Ephesino Dioscori tyrannidi, impigre et audacter contradixit: et Aetius actione 4 Chalcedonensi in-victe refragatus est quibusdam monachis refractariis, ut ibi legitur (16, act. 4) singulis contra canones postulatis opposens codicem canonum, et adducens ac concilio commemorans regulas, quas pervicaces monachi infrægerant, ut ad normam canonum con-tinencia reprimeretur.

BINII ET LABBEI.

(Ex Bin.) Linea 1. — *Evaristus*. Hujus Evaristi pontificis Irenæus, lib. ii, c. 3; Optat., contra Parm. lib. ii; Epiphani., hæresi 26; August., epist. 163, meminereunt.

Linea 4. — *Hic titulos in urbe Roma divisit presbyteris*. — Per titulos intellige domos divino cultui mancipatas, in quibus Christiani synaxes agere consueverant. Vide epistolas Pii Pont. ad Justum Vienn.

(Ex Labb.) Linea 1. — *Natione Græcus*. Antiochenus.

BLANCHINI

NOTÆ CHRONOLOGICÆ.

In chronologia pontificum singillatim elucidanda, ne cogamur sæpius repetere easdem regulas eadem-

A que observata, quæ compluribus eorum adhibita ita conveniunt, ut constantis normæ specimen ostendant; semel hic indicare sufficit nonnulla capita, unde commensus temporum illustratur, et veritas documentorum.

In præfatione prioris tomi, numero 17 et sequen-tibus usque ad 23, ostendi annum ac diem consecra-tionis pontificum in Ecclesia præsertim Romana diligenter annotari consuevisse pluribus de causis: tum scilicet exemplo sacerdotum Veteris Testamenti, cujus specimen dedi ex sacris litteris in Aarone et Eleazaro ejus filio; tum documento novi fideris, nobis consi-gnante in electione apostoli Matthiæ (Act. 1) tempus in-ter Ascensionem Domini et Pentecostem, quæ nullo is co-optabatur in collegium apostolorum: quam consuetudi-nem in cæteris gradibus studiose retinendam posteri receperunt, postquam legibus canonum cautum fuit, ut vocati in sortem Domini certo an-orum numerum exercerentur in ministeriis inferiorum sacerdotii graduum, antequam ad superiores promoverentur. His accedebat apud Romanos receptus mos, ac de-rivatus a summo pretio, in quo sacra ministeria ha-bebantur etiam apud ethnicos in superstitionis patriæ cultu, ut pontificatus eorum maximi perie-de ac minorum collegiorum acta et computationes inci-derentur marmoris tabulis, referentibus epochas singulorum, insignitas die mensis, et indicatione anni per nomina consulum, quandoque etiam ab Urbe condita, uti videmus in tabulis fratrum Arva-lium, non secus ac in Fastis triumphalibus Capitoli-nis dies, menses, et annos uniuscujusque triumphii videmus incisos. Quare apud Christianos, religio-sas veræ professores, et conscios divini sacerdotii, a Christo Domino instituti, et communicati ministris qui legerentur, ut comprobaretur vigere longe im-pensior cura sacrarum, Romanæ Ecclesiæ notarii regionarii (a Clemente paulo ante instituti, ut in ejus num. 4, lin. 5) in tabulas referre satagebant sacerdotalium actorum epochas pontificales, non segnitus quam acta martyrum. Inde autem collecti sunt catalogi pontificales, a SS. Patribus indicati, qui sub Liberio aliisque successoribus ad sua tem-pora producti inveniuntur. Confirmat usum Roma-næ Ecclesiæ cæterarum magistræ par ferme ratio ob-servata in reliquis occidentalibus, et in Africanis: cujus luculentum testimonium dedi ex Actibus Hip-ponensis Ecclesiæ, quando ab Augustino Erasmi presbyter designabatur illi coadjutor episcopus, et successor, relatis inter sancti doctoris epistolas. n. 110, atque ita exordientibus ab epochæ consigna-tione. *Gloriosissimo Theodosio duodecimo, et Valen-tiniano Augusto iterum consule, sexto Kal. Octobris cum Augustinus episcopus una cum Regiliano, et Martiniano coepiscopis suis consedisset in Ecclesia pacis Hipponensium regionum, etc.* Demum osten-dit sedulam curam episcopalis æræ singulorum præ-sulum, eorumque successionis in ecclesiæ tabulis referendæ, natalis dies eorumdem cathedræ quo-dam celebratus cum statis precibus, in sacrificiis recitandis eorumdem constante vita; post mortem vero consecrationis illorum dies in Heortologiis et Martyrologiis signatus, tum apud Latinos, quemad-modum in Ambrosio, tum apud Græcos, ut in Basilio, aliisque in ecclesiastica Historia passim occur-rentibus. Unde inferre debemus, non esse levibus de causis variandas epochas pontificum ita consigna-tas per consulum, aut per numeros annorum, mensium, ac dierum in publicis monumentis apud eas ecclesiæ antiquitus constitutas, quas ipsi sede illu-strarunt sua, etsi æra illorum duplex inveniatur; sed indagandum esse num conciliari possit una ex his cum electione, altera cum ordinatione, aut suc-cessionem, pluribus de causis non semel protracta, uti in Gregorio Magno omnes norunt.

Caput alterum, quod generatim observandum proponimus, versatur circa necessitatem sublegendi non semel episcopi adjutoris, quæ successionis ep-

cham turbare posset, nisi provide distingueretur. A Apud omnes in confesso est, ab apostolorum aetate inductum fuisse hujus providentiæ modum, ut ubi necessitas Christiani populi posceret subsidium coadjutoris, sublegeretur episcopus, qui munia pontificalia exerceret tanquam vicarius in ecclesia suo pastore nondum viduata. Linum et Cletum a principe apostolorum ita ordinatos fuisse fere universi consentiunt, ut in notis chronologicis ad Lini Vitam supra observavi: id asserente etiam auctore libri Pontificalis tum in 4 num. Clementis, tum in præcedentibus ex codicibus Regio, Mazarino, ac Thuano editis tomo I fol. 2, et ante illum Rufino presbytero, sive eo qui sub Rufini nomine latet juxta Schelestratum (pag. 136 Antiquit. Eccles., dissert. 2, cap. 1, n. 4) ad libros Recognitionum: cujus testimonium relatum quoque a P. Christiano Lapo in cap. 52 Tertulliani de Præscript. hæret. pag. 526, tale est: « Accepimus (inquit) quod Linus et Clemens in urbe Roma fuerint: quidem ante Clementem episcopi in urbe Roma, sed superstate Petro, ut illi episcopatus curam gererent, ipse vero apostolatus impleret officium. » S. Epiphanius ad hæresim 27, cap. 6, licet hæsitando potius quam affirmando enuntiet Clementem a Petro apostolo consecratum fuisse episcopum; attamen certo definit, causam legitimam fuisse, unde possent viventibus apostolis alii subrogari ad hujus episcopatus Romani curam gerendam, quod scilicet *carere episcopo Roma non posset, quando disturbior mora erat apostolis protrahenda extra Urbem. Quamquam (ait) vel hac ratione poterant viventibus adhuc apostolis, Petro scilicet et Paulo, alii subrogari, quod iidem illi prædicandi Evangelii gratia in aliis urbes ac regiones professionem susciperent; cavere autem episcopo Roma non possit. Squidem Paulus in Hispaniam pervenit. Petrus vero Pontum, et Bithyniam sæpenumero peragravit.* Card. Baronius ad annum 69, num. 43, affirmat licet esse communem Latinorum sententiam, Linum scilicet et Cletum tum tempore Petri sedis, per hujus absentiam munere pontificio functos fuisse, ut coadjutores, tum post martyrium Petri alterum post alterum usque ad obitum tenuisse maximum pontificatum; Clementem vero, etsi a vivente Petro fuerit episcopus Romanæ Ecclesiæ præelectus et ordinatus, hoc tamen munere sponte cessisse: uti ad singulorum Vitas paulo ante meminimus. Quæ dum hic recolo, nolim ferri ad comprobendam seriæ successione trium istorum pontificum in sede Romana, sed eo consilio hic memoranda duxi, ut ostenderem, consuetudinem hanc receptam fuisse ab apostolica aetate, ut censeretur gravissima causa ad episcopum adiutorem assumendum in Ecclesia suo pastore nondum viduata, præsertim vero in ea quæ ex præcipuis haberetur, et nominatim in Romana omnium principe, ac magistra, si proprius ejusdem episcopus prævideret se impeditum iri necessitate ineluctabili ad totius Christiani populi bonum directa, a sui præsentia præstanda, ita ut diutius arceretur a cura Urbani episcopatus per seipsum gerenda. Id vero in persecutionibus non semel contigit: sive cogereur episcopus ab Urbe exulare, quemadmodum sub Claudio principe dum pellerentur Judæi, remigrandum fuit etiam Petro in Asiam; sive arctoribus vinculis ita constringeretur, ut adesse minime posset maximo in discrimine fidelibus confirmandis, aut ministrorum sacrorum supplere numerum, quem pluribus cæli us imminuisset persecutorum sevitia. In Romana vero sede, universi Dominiæ gregis curam complexa, si apostolici muneris officium hujus pastorem alio avocaret ad corporis totius unitatem tuendam, aut connectendum ordinem cum novis regionibus fide illustratis, sive illustrandis, hanc etiam causam Epiphanius dixit idoneam ad vicarium episcopum Romano tribuendum, exemplo Petri fundatoris: qui Linum et Cletum adiutores adhibuit per sui absentiam ab Urbe, quando avocabatur

ad fundatas in Asia ecclesias visitandas et confirmandas, sive etiam ad novas erigendas per Occidentem, uti comprobatur singularum ex originibus et monumentis.

Tertium vero capit ex utroque præcedenti descendens erit; ut in se. le Romana aliquando cum eveniret, præsertim fervente persecutione, ut is qui vicarius et coadjutor adhibebatur pontifici in vinculis detento, sive in longum exilium acto, post hujus mortem cleri Romani suffragiis ipse successor eligeretur, duplex epocha episcopalis signanda fuerit, ordinationis una, successione altera: quemadmodum in Eradii cooptatione Hipponensis ecclesia signavit per consules epocham prioris exordii, nempe designationis ratæ habitæ adjuutoris in episcopatu, paulo post adjectura æram alteram episcopatus Hipponensis adepti ab Eradio in successione. Quæ cum ita sint, (consequitur ut admittamus non esse statim rejiciendos consulatus, qui vetustis in catalogis Romanæ Ecclesiæ attributi leguntur initio uniuscujusque pontificis; nisi constiterit eosdem consules componi minime posse, aut cum epocha ordinationis, quando is consecrabatur episcopus ad vicarii munus exercendum sub vivente pontifice per eum adjuvando; aut cum æra *successione*, quando idem ordinatus, qui vicarius fuerat constante vita pontificis cooptantis, post hujus mortem cleri suffragiis Romanus pontifex demortui successor eligebatur.

Temperandum itaque sentiant ab acrimonia culpandi quicumque successent scriptoribus Historiæ pontificiæ, vicariorum æram distinguuntibus a successione, quasi fulerum labantis Chronologiæ sublesto ingenio conquirant. Vicarios non semel adhibitos perspicuum est ex ipsa Petri institutione. Usum illorum non antiquatum evincit disciplina ad nos usque perducta: licet episcopi suburbicarii sex inter cardinales tum antiquitus, tum hodie numerentur. Epochas ordinationis, et sedis adeptæ signari consuevisse jam demonstravi. Quis itaque recuset in veteribus monumentis ea recognoscere, quæ pro consuetudine illorum temporum inseri debuissent nemo negaverit? Præsertim cum nihil adversans apostolicis legibus inferant cooptationes episcoporum in vicarios, citra conditionem futuræ successione: quam studiose vitavit Ecclesia Romana; etiam si facilitas, et abusus designandi episcopos non adiutores modo, sed successores ita obrepisset in Africanas ecclesias aetate Augustini, ut memorata Hipponensium gesta inter sancti doctoris epistolas manifestant.

Tribus hisce capitibus constitutis, expeditior erit progressus ad sequentium pontificum tempora stabilienda ex generis documentis Romanæ Ecclesiæ. Experiamur in Evaristo, cujus martyrii diem referunt Tabularia Ecclesiæ Romanæ, et veterum Martyrologia inde sumpta ad diem 26 Octobris, annum vero catalogi Liberii et Felicis IV ad consules Gallum et Braduam, seu annum Christi 108. Terminus confirmatur ex initio Alexandri successoris, signato cons. Tullo et Palma, pertinentibus ad annum Christi 109. Iidem catalogi, picturæ S. Pauli, et cetera documenta collecta in Prolegomenis hujus tomi, fol. 89, attribunt Evaristo sedis episcopalis annos tredecim, menses septem, dies duos. Incidit itaque exordium Evaristi in annum Christi 93, et in Martii diem 25 signatam et sacram etiam antiquitus *In carnatione et Passione Domini*, quemadmodum spectatur incisa in marmorea cathedra S. Hippolyti episcopi et martyris anno primo Severi Alexandri, e cæcetero S. Laurentii extra muros effossa, et a pluribus edita atque illustrata, cujus typum afferimus in notis ad Vitam S. Victoris. Consules signati annum æræ Christi communis 95 sunt *Domitianus xvii et Clemens*: qui tribuuntur postremi Anacleto proximo decessori: quemadmodum Evaristi successoris exordium assignantur proximi Valens

et Vetus Christi 96. Ab his tamen consulibus ad-
 oss. Gallum et Braduum non anni 15, sed 12 tan-
 tummodo numerantur. Ut igitur summa annorum 13
 integra sit, necessario asserendum fuerit, Evaristum
 ordinatum fuisse episcopum ab Anacleto anno 95,
 quo Pascha celebraverat die Dominica 29 Martii,
 Domitiano xvii et Clemente consulibus, quadrimestri
 fere spatio antequam ipse martyrio afficeretur. Ex
 eo anno si ordinatus fuerit episcopus die 25 Martii,
 anniversario Incarnationis et Passionis Dominicæ
 (apud Christianos celebri etiam ætate S. Hippolyti
 ac Tertulliani; cum in marmore et cyclo Paschali
 illius, huius vero in scriptis sub Severo utroque
 facto illustris habeatur) ad diem 26 Octobris anni
 108, constat summa annorum 13, mensium 7, die-
 rum 2, Evaristo attributa in documentis genuinis ac
 vetustissimis Romanæ Ecclesiæ, supra indicatis.
 Anacletus, paulo post quaesitus ad necem, martyrio
 coronatur Julii die 7, iisdem consulibus *Domitiano*
xvii et Clemente, qui ejusdem sedi jure assignantur
 post mi. Sederit itaque Evaristus Anacleto vicarius
 ad eam diem: qui deinde a clero Romano post Eva-
 ristum martyrium electus successor, pontificatum Ro-
 manum suo nomine gesserit, et primum Pascha ce-
 lebraverit anno proximo (Christi 96), *Valente et Ve-*
tere cons. Hi vero consules ejusdem sedi merito tri-
 buuntur primi in catalogis; cum annorum pontifica-
 tum referat ad tempus Paschale, uti supra
 ostendi in notis chronologicis ad S. Petrum. Et
 in prologo antiquissimi catalogi ætatis Liberianæ
 auctor distincte moneat, se inde numerare, scilicet
 ab Ascensione Domini in successione pontificum
quæ annis quæ præfuit. Repetatur ex iisdem notis
 chronologicis supra, ubi ait: *Imperante Tiberio Cæ-*
sare passus est Dominus noster JESUS CHRISTUS duo-
bus Geminis consulibus, viii Kal. Aprilis; et post
ascensum ejus beatissimus Petrus episcopatum susce-
pit. Ex quo tempore per successionem dispositum,
quis episcopus, et quot annis præfuit, vel quo impe-
ran'te.

Causa si requiratur cooptandi episcopum in adju-
 torem, seu vicarium fervente persecutione Domitiani,
 simili assignatur illi quæ Petrum impulerat
 ad Linum ita ordinandum et præficiendum quando
 ipse cum Judæis Urbe expellebatur sub Claudio; aut
 etiam alteri quæ Nerone in Christianos sæviente,
 et Petrum morti proxime addicente, eundem apo-
 stolum suasit ut Clementem ordinaret episcopum
 et successorem eligendum commendaret Ecclesiæ,
 etiamsi Linus et Cletus, vicariatu jam perfuncti,
 essent adhuc superstites. Prima illa actus Ecclesiæ
 Romanæ fovenda erat institutis virorum apostolico-
 rum, qui plurimum consueverant cum Petro sedis
 istius fundatore. Ostendendi erant, et quasi candi-
 dati successione in publicum deducendi a principe
 sacri senatus, ejusque suffragio commendandi, ne
 schismata facile suborirentur, quale Corinthi contigit,
 ubi præsertim convocatio cætus Ecclesiæ in
 æstu persecutionis difficilis et periculi plena redde-
 batur. Beatum vitæ cursum claudente Evaristo anno
 Christi 108, Trajani 12, nemo jam supererat ex ordi-
 natis a Petro in Ecclesia Romana episcopis adju-
 toribus, cum trium illorum novissimus Clemens ter-
 tio Trajani anno jam decessisset. Anacletus a Petro
 quidem presbyter ordinatus (et ea fortasse de causa
 post Linum, Clementem, et Cletum sedis Romanæ
 episcopus a clero electus, ac cæteris prælatus) epi-
 scopum ordinavit Evaristum, et vicaria potestate
 augere voluit, ut quodam pastoralis tyrocinio jam
 exercitum ad ascendendum totius Ecclesiæ gregem

A triduum solios, licet æram annuum pontificatus
 Romani ab eodem suscepti referant de more ad
 tempus Paschale anni 96 rite consignatum *consulibus*
Vetere et Valente in iisdem catalogis.

EJUSDEM NOTE HISTORICÆ.

Linea 4. — *Hic titulos in urbe Roma dicunt*
presbyteris. Quos, inquit, titulos? Domesticas scilicet
 ecclesias hospitum ac discipulorum Petri et
 Pauli: quas ad conventus fidelium et synaxes per-
 agendas concedebant. Puta domesticam ecclesiam
 Priscæ et Aquilæ, quam S. Paulus memorat in Epi-
 stola ad Rom. cap. xvi, vers. 5, Romanum titulum
 inter antiquissimos etiam nunc celebrem in Avento-
 no; Lucinæ senioris, apostolorum pariter hospite,
 hodie titulum primi presbyteri cardinalis; Pudens
 in vico Patricio, ubi Paulum baptizasse vetera
 monumenta testantur; Clementis ad radices Cœli in
 palatia illius pontificis domo (ut ferunt) qui Lino
 successit; Claudie quoque ardes, et illorum qui de
 domo Cesaris erant, ab Apostolo indicati dum ex
 Urbe ad Philippenses scriberet. His adde domos mi-
 litum Romanorum, sive eorum qui in Palestina ad
 fidem conversi cum centurione evangelico, vel cum
 Cornelio centurione cohortis Italicæ baptizati fuerant
 a Petro apostolo, et subin re vocati in Italiam
 sua cum legione sub principibus Caio et Claudio;
 sive etiam Romæ, Antiochiæ, in Asia minori, in
 Græcia, apostolorum Petri, Pauli, Barnabæ predi-
 catione Christum professi, et in Urbem reversi suis
 cum doctoribus hic morabantur. Adde quos indicat
 Florentinus in notis ad suum Martyrologium anti-
 quum Kal. Augusti ex testimonio gravissimorum
 auctorum Ambrosii, Theodoretii, Theophylacti,
 Oecumenii, Primasii. Recense Judæos Romæ a
 Paulo fidei edoctos per biennium in suo conducto
 (Actorum xxviii, 24, 29) ubi diaconiam S. Marci
 in via Lata postmodum erectam scriptoribus consue-
 tus tradit: necnon reliquos, qui post Hierosolymorum
 excidium a Tito Romani perducti, vel sub
 Nerva principe revocati domesticas ecclesias in Trans-
 iberina regione fidelibus aperiebant. Denique ad-
 denda nobilium Romanorum domicilia, qui equestri
 loco nati; aut etiam ex ordine senatorio ad Christianos
 vocati (quandoquidem, et Clemens inter consules
 sub Domitiano Christi martyr effectus est) inter fra-
 tres recensebantur sub consecutis principibus Nerva
 et Trajano: cujus anno 14 etiam in provinciis tantos
 Christianorum numerus forebat, quantum demonstra-
 rant litteræ celebres ejusdem principis, et Papii
 proconsulis in Bithynia epistol. 93 et seqq. libri de-
 cimi. Præfulgebant vero inter primos, ac præcipuos
 nobiles, ac cives Romanos in Urbe Christum colentes,
 equites illi Cæsariani, qui verbum Dei Petro annu-
 tiantie palam susceperant ex sententia Clementis Alex-
 andrini, et alterius gravis auctoris (ut Florentinus
 supra laudatus indicat) impressi tomo I Bibl. Patrum
 ad calcem commentarii in primam Epistolam B.
 D Petri: « Ibi enim, inquit, non modo illius predi-
 cationis meminit, sed Petrum a Cæsarianis rogatum
 eidem Evangelium a D. Marco scriptum dedisse ita
 testatur. Marcus Petri setator palam predicantem
 D. Petro Evangelium Romæ coram quibusdam Cæsariis
 equitibus, et multa Christi testimonia ferentem,
 penitus ab eis ut possent quæ dicebantur memorie
 commendari, scripsit ex his Evangelium, quod secun-
 dum Marcum vocatur. » Tum subdit Florentinus:
 « Hos autem Cæsarianos equites in quorum gratiam
 Petrus apostolus Evangelium dictavit, cum jam 6 e-
 les et perfecti valde essent, probabile etiam valde

ministeria plurimum annorum; successor Evaristus A putavit, tuto concedi posse singulis presbyteris *domos* seu *titulos*, singulis in regionibus Urbanis sitos, quo facilius esset fidelium conventus ad synaxes peragendas, et ad reliqua Christiana sacra frequentanda, eo tem plane ritu, atque exemplo, quo Hierosolymis apostoli post apposita die una *animarum tria millia* (Act. II vers. 41 et 46) *quotidie perdurantes unanimiter in templo, et frangentes circa domos panem, sumebant cibum cum exultatione*: et Actorum v. 42: *Omni die non cessabant in templo, et circa domos docentes, et Evangelizantes Christum Jesum*: et Actor. IV plerisque ad Christum conversi non solum offerbant domos ad peragendas synaxes, et conventus fratrum; sed etiam (ibi vers. 34) studiosi Evangelicæ perfectionis *quotquot possessores agrorum, aut domorum erant, vendentes afferebant pretia eorum, quæ vendebantur, et ponebant ante pedes apostolorum. Dividebatur autem singulis, prout cuique opus erat.* Hæc intra annum a Christi Domini morte, et ab adventu divini Spiritus gesta Hierosolymis satis evincunt, quantum *domorum*, et incrementi *titulorum* potuerit in Urbe adli Christiano cœtui, ejusdem Spiritus sancti gratia aspirante, eodemque Petro annuntiante magna Dei per annos 25 quibus cathedram Romanam vivens tenuit, et per totidem consequentes, et quod excurrit usque ad Evaristum, quibus per successores hanc ipsam Ecclesiam rexit et propagavit.

Linea 5. — *Et septem diaconos constituit, qui custodirent episcopum prædicantem propter stylum veritatis.* Hic numerus diaconorum Romanæ Ecclesiæ assignatus a Petro fundatore (supra num. 1) qui etiam in Hierosolymitana constitutus fuerat ab universo cœtu apostolico (Actorum VI), quemadmodum et summa 25 presbyterorum totidem vicibus sacerdotalibus (adnumerata cum 24 reliquis etiam vice illius, qui vicarius legebatur summi pontificis), uti supra dictum fuit in notis historicis ad Vitam S. Cleti, ministerii levitarum in templo Domini, dum Judæorum populus Dei Ecclesiam constituebat, et Christianam figurabat. Duplicari tamen placuit in hac primaria Novi Fœderis Ecclesia, quando novis accessionibus, et quidem maximis aucta est, tam presbyteros cardinales, ac titulos Romanos, ex 25 qui prius fuerant amplificatos ad quinquaginta; quam diaconos cardinales, septenario eorum numero ad bis septem adaucto, qui Ecclesiæ Romanæ sacrum collegium constituit una cum sex episcopis suburbicariis. Addit Biographus decretum fuisse ab Evaristo, ut episcopum prædicantem septem diaconi custodirent *propter stylum veritatis*. Præter causas decreti, expositas ab Altaserra, hanc videtur contextus indicare, ut episcopo prædicanti adesse teneantur diaconi septem, id est quotquot in Ecclesia tunc temporis numerabantur: et quidem propter

stylum veritatis (interpretor *addiscendum in ministerio prædicationis*): in quo scilicet ministerio etiam diaconos exerceri ex officio non semel oportebat, quos in ordinatione ita monet Ecclesia Latina: *Diaconum oportet ministrare ad altare, baptizare et prædicare.* Ex primis septem Stephanus protomartyr, et Philippus viventibus etiam apostolis, quanta cum laude, quantoque animarum fructu prædicaverint, Acta apostolica satis demonstrant. Docente igitur plebem pontifice, nemo e septenario diaconorum numero abesse debuerat. Universi ad stare jussi sunt, tanquam discipuli a doctore formandi ad magisterium veritatis, ejusque stylum, ut pari cum fide, simplicitate, ac dignitate Verbum Dei populis ammittarent: quando mandantur episcopo, aut Spiritu sancto jubente per suos prepositos, et ipsi ad prædicandum mitterentur. Quomodo enim audient sine prædicante? aut quomodo prædicabunt, nisi militantur? Quare et Apostolus Timotheum, quem primo diaconum suum, deinde presbyterum, et episcopum ordinavit adjutorem, ita monuit Epistola II capite I, versic. 123, dum ait: *Formam habe sanorum verborum, quæ a me audisti in fide, et in dilectione in Christo Jesu.*

DIACONII.

Linea 4. — *Hic titulos in urbe Roma divisit presbyteris*: ut unusquisque suæ parœciæ terminis, cæterisque limitibus distinguatur.

Linea 5. — *Et septem diaconos constituit, qui custodirent episcopum prædicantem propter stylum veritatis*, quasi veræ doctrinæ testes; ne ab æmulis episcopo prædicanti imponerentur errores, qui ei ascriberentur, quos tamen ipse non commisisset.

PAGII.

Linea 4. — *Hic titulos in urbe Roma, etc.* Sunt qui Evaristo originem consecrationis templorum ascribunt, sed multo certius est apostolicum institutum esse, quod e Veteri Testamento ad Novum, ab apostolis ad successores emanavit, quem ritum servavit Ecclesia, totius Orientis et Occidentis consensu, nisi dicamus cum cardinali Bona lib. I Rer. Liturg., cap. 20, n. 3, ab hoc Pontifice scripto promulgatum, quod sola traditione ab antecessoribus acceperat. Aut forte addit ad veteres cæremonias, ut sine missæ sacrificio basilicæ non consecrarentur, ut ex illo referunt canonum collectores. Nam quod aliqui scribunt ante imperium Constantinii Magni nullas fuisse Ecclesiarum dedicationes propter metum persecutionis, id de publicis, et solemnibus, non vero de privatis et clam peractis intelligendum existimat Bona laudatus, apud quem hac de re plura. De benedictione ac dedicatione Ecclesiarum legendus etiam Edmundus Martene lib. II de Antiquis Ecclesiæ Ritibus cap. 13, ubi plura singularia habet.

VII. SANCTUS ALEXANDER

ANNO CHRISTI 121, ADRIANI IMP. 2.

7 Alexander, natione Romanus, ex patre Alexanaro, de regione Caput Tauri, sedit annos octo, menses quinque, dies duos. Fuit autem temporibus Trajani usque ad Helianum^b et Veterem^c.^d Hic passionem Domini miscuit in precatio-

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

^a B, nu. 10, m. 5, d. 2). ^b B, a Coss. Aviola et Pansa ad Catullinum et Afrum. ^c C, et Vet. consules.

^d Vide Bar. ann. 152.

nem sacerdotum, quando missæ celebrantur. Martyrio coronatur, et cum eo
3 *Eventius presbyter et Theodorus diaconus* ^a. ^b *Hic constituit aquam aspersionis cum sale benedicti in habitaculis hominum. Hic fecit ordinationes tres per mensem Decembrem; presbyteros sex, diaconos duos, episcopos per diversa loca numero v. Qui etiam sepultus est via Numentana, ubi decollatus est, ab urbe Roma non longe, milliario vii, quinto Nonas Maii, et cessavit episcopatus 10 dies xxxv* ^c.

CATALOGUS SUB LIBERIO.

Alexander annis septem, mensibus duobus, die uno. Fuit temporibus Trajani a consulatu Palmæ et Tulli, usque Æliano et Vetere.

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

^a B, Evenius et Theodulus presbyteri. ^b Vide Bar. loco. cit. ^c CB. 25.

VARIE LECTIONES.

Apud Fabrottum ex codice Freheri.

Num. 7, lin. 2, B, 16.

Ex codice Regio, Mazarino et Thuano.

Num. 7, lin. 2, an. 10, m. 7, d. 11 (Maz., d. 2). Fuit autem tempore Tr. u. a. II. et V. consules. Illic misc pass. Dom. in prædicatione sac. q. m. cel. Hic constituit aquam sparsionis. lin. 8, loca 5. Hic martyrio coronatus est, et cum eo Eu. pr. et cum eo Theodotus diac. sepultusque est in via Numentana. lin. 10, d. 25.

Ex codice Thuano altero.

Lin. 2, ann. 10, m. 7, d. 25, in prædicationem

sacerdotum q. missa celebratur. lin. 5, Theodotus.

Apud Holstenium et Schelestratium.

Lin. 2, Vat. Cass. et duo Flor. an. X, men. VII. lin. 3, Flor. Vat. et Cass., prædicatione. lin. 4, Flor. duo, Vat. et Cass., Theodotus. lin. 9, deest in Flor. 2, non longe

Apud Peniam ex codice Cavensi.

Lin. 2, sedit ann. viii, M. vii, dies ii. lin. 5, et Theodorus diac. etc. ibi aquam sparsionis. lin. 8, sepultus est in via Numentana.

NOTÆ VARIORUM.

A SCHELESTRATE.

NOTÆ IN TEXTUM ANASTASII.

De Eventio et Theodulo, qui cum S. Alexandro martyrii palmam adepti sunt, ita referunt Alexandri Acta: « Vadens autem (S. Severina) in septimo milliario de urbe Roma via Numentana in prædio suo, S. Alexandrum et S. Eventium uno posuit monumento. S. vero Theodulum in alio loco sepelivit. » Ex quibus patet, non Theodorum, vel Theodotum, sed Theodolum, ut habet secundum Catalogus, esse legendum. — Ælianus et Vetus, sub quibus Alexander obiisse dicitur, consules fuerunt anno 116, et juxta morem hujus Catalogi (Felicis IV), anno duntaxat sequenti obiit Alexander, cum etiam obiit Trajanus, prout testantur Acta Alexandri his verbis: « Nutu Dei eodem anno defunctus est Trajanus. »

ALTASERRA

Linea 3. — *Hic Passionem Domini miscuit in prædicationem sacerdotum, quando missæ celebrantur.* Constitutum de memoria Passionis Christi in missæ sacrificio celebranda, non est proprium Alexandri, sed potius ipsius Christi, cum præcepit apostolis ut quotiescunque facerent, hoc est sacrificarent, in ejus memoriam agerent: *Hoc facite in meam commemorationem* (Luc. xxii). Quæ verba secutus Paulus (II Cor. i): *Quotiescunque, inquit, manducabitis panem hunc, et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec veniat.* Memoria Passionis Christi fiebat semel in anno. Augustinus de Tempore serm. 144: « Passio autem, quia uno die legitur, non solet legi, nisi secundum Matthæum. Volueram aliquando, ut per singulos annos secundum omnes evangelistas etiam Passio legeretur. Factum est; non audierant homines quæ consueverunt, et perturbati sunt. »

A Linea 5. — *Hic constituit aquam aspersionis cum sale benedicti in habitaculis hominum.* Ex constitutione Alexandri aqua sale benedicta non modo in Ecclesia, sed et in ædibus privatorum haberi debet, can. *Aquam, de Consecrat.*, dist. 8. Usam aquæ lustralis, seu benedictæ in Ecclesia, apostolicæ institutionis esse tradit Auctor Constit. apostolicæ lib. vii, cap. 44. Eandem etiam in ædibus singulorum haberi statuit Alexander, non abs causa, quia sparsio aquæ benedictæ valet ad arcendos demones, avertendas calamitates frugum et segetum, et vitandos nocturnos terrores. Marcellus episcopus Apamæensis in Syria sparsa aqua benedicta fugavit dæmonem, qui fani Jovis eversionem impediabat. Theodorit. lib. v, cap. 21: Ἀπίθραμεν ὁ δαίμων οὐκ ἐνεργῶν τῶν τοῦ ὕδατος προσβολῶν. *Aufugit dæmon, non ferens vim aquæ aspersæ.* Dæmones qui agro insultabant, sparsione aquæ benedictæ pulsos narrat Petrus Cl. niacensis de Miracul. lib. i, cap. 7: « Unde alta voce socium Olivum, ut surgeret, inclamans, vas quod forte cum aqua benedicta in proximo dependebat, si se plenus arripit, et sanctificatum elementum huc illucque confidenter aspergens, omnia illius habitaculi loca infundit. » Et infra: « Quibus penitus ægro qui hoc solus cernebat testificante exclusis, et ille a dæmonum infestatione liberatus est, et quantum ad similia valeat salutaris aquæ cum fide aspersione, demonstratum est. » Cladem locustarum vastantium segetes aqua benedicta per agros sparsa averit Stephanus Vpontiſex. Anastas. in ejus Vit.: « Surrexit, et aquam propriis manibus benedicens, mansionariis præcepit dicens: Tollite, et singulis distribuite, momentes ut in nomine Domini agros suos circumneant, et hanc aquam spargant per sata et vineas, petentes divinum sibi suffragium et subsidium. » Quin Anselmus abbas in Cantuariensem archiepiscopum electus, et ad Ecclesiam raptus, electionis impatientia pene exanimis, aqua benedicta aspersa, et pota statim ad animum rediit. Testis ipse lib. iii, epist. I ad fratrem

B

Beccenses : « De longe audientes accurrerunt, et videntes me aut animam, aut sensum amissurum, timerunt, et hoc timore aqua benedicta me aspergentes, eam mihi potandam porrexerunt. » Aqua benedicta etiam prodest ad curandas febres et alios morbos. Gregor. Turon. de Glor. Confess. cap. 24 : « Quartanariis quoque et gulam dolentibus data benedicta aqua sæpius medebatur. »

BENCINI.

Linea 4. — *De regione Caput Tauri.* Indeclinabiliter nomen etiam in Anastasio II, ubi sic : *Anastasius natione Romanus... de regione quinta Theuma, caput Tauri.* Exstabat hæc regio in Palatino colle, ubi et Taurus æneus, de quo Plutarchus in Mario : « Inducis postulanti concessis, sub ænei Tauri juramento dimiserunt. Hunc captum post pugnam tropei loco in domum Catuli delatum ferunt. » In regione vero quinta Palatina erat Catuli domus ex Plinio l. xvii, c. 4 : « Crassus orator fuit in primis nominis Romani : domus ei magnifica, sed aliquantulo præstantior in eodem Palatio Quinti Catuli, qui Cimbro cum C. Mario fudit. » In tropei itaque signum taurus æneus in Catuli ædibus positus, a capite nomen dedit regioni quam quidam volunt appellatum etiam *Capita Bubula*.

Linea 3. — *Hic Passionem Domini miscuit in præcationem sacerdotum.* Alii codices legunt in præcatione sacerdotum. Duplicem sensum ea verba facere videntur, primum quod voluerit pontifex, ut specialis mentio Christi passionis in celebratione fieret, juxta datum Petri præceptum in priori Epistola c. iv, v. 4 : *Christo igitur passo in carne, et vos eadem cogitatione armamini.* In solemnii sacrificio excitare fidelium fortitudinem inter ingruentes persecutionum procellas conabatur Alexander exemplo Redemptoris pro omnium salute in carne passi. Secundo, quod verisimilius puto, ad occurrendum quorundam hæreticorum pravitati, delirantium Christum in carne apparenter passionem sustinuisse, De qua hæresi ejusdem sæculi scriptores Irenæus et Tertullianus loquuntur, ille quidem dum scribit : Secundum nullam sententiam hæreticorum Verbum dei caro factum est. Si enim quis regulas omnium erascutetur, inveniet quoniam sine carne, et impassibilis ab omnibus illis inducitur Dei Verbum, qui est in superioribus Christus. » Et Tertullianus c. 51, sive auctor appendicis ad librum de præscriptionibus, cum de Cerdone, ac erroribus ejusdem circa Christum, inter alia hæc de Christo delirasse scribit *hunc in substantia carnis negat, in phantasia solum fuisse pronuntiat, nec omnino passum, id quasi passum.* In præcatione itaque sacerdotum in celebratione divinarum officiorum decrevit Alexander, ut specialis mentio fieret, et continuata memoria Passionis, quam Christus vere in carne propria sustinuerat.

BINI ET LABBEI.

(Ex Bix.) Linea 4. — *De regione Caput Tauri.* Cum illa apud antiquos e quatuordecim regionibus commine dicta habeatur, Baron. anno 121, n. 2, estimat locum illum circumscriptum esse juxta patium, quem Suetonius in Octavio, cap. 5, minuat *Capita bubula*. Ubi Octavium natum fuisse adit.

Linea 3. — *Hic passionem Domini miscuit in ecatione sacerdotum.* Hæc ab Alexandro potius scriptis mandata, ac decreto roborata, quam recens atuta dici debent.

(Ex Lab.) Linea 4. — *Quando missæ celebrantur.* sunt a C. A.

A tione 2, cap. 3 Antiquit. Ecclesie : in quibus nihil reperiri ostendit, quod ex conscripta fuisse demonstrat post Honorii et Arcadii ætatem. « Unde, inquit n. 12, semper manebit Actis i'is auctoritas, quam apud æquos rerum æstimatores obtinere debent ea quæ ante mille et ducentos ferme annos (nunc vero dicemus mille trecentos) ex antiquioribus descripta sunt. » His igitur Actis docemur mortem pro Christo illatam fuisse Alexandro papæ jussu Aureliani judicis in urbe Roma die 3 Maii eodem anno, quo Trajanus obiit Selinunte in provincia Cilicia ex Dione, vel apud Seleuciam Isauriæ, uti se alibi scriptum legisse refert in Chronico Eusebius, die 10 Augusti. Mors Trajani, et adoptio Adriani contigit, Nigro et Aproniano coss., anno Christi 117. Quare mirum videri non debet, si in Catalogo Romanorum pontificum *Caroli Magni ætate exarato, alia quidem manu antiqua tamen adjuncta fuit* (observante laudato Schelestratio) in pontificatu Alexandri illa perioche *sub Trajano imperatore, et sub Ælio Adriano imperatore* : unde Baronius occasionem desumpsit variandi veterem lectionem Martyrologii, quæ Martyrium SS. Alexandri pape et sociorum referebat cum actis laudatis ad imperium Trajani, putans eam esse differendam ad imperium Adriani : qui eodem quidem anno imperator reuantiatus est, sed bimestri saltem spatio post mortem S. Alexandri. Verum Beda, Notkerus, Ado antiquam et genuinam lectionem retinent eorumdem Actorum, uti monet Schelestratus : quam pariter exhibent libri lectionarii tam scripti, quam impressi ante Breviarium S. Pii quinti.

Certus itaque cum reddatur his documentis terminus mortalis vitæ et pontificatus S. Alexandri ad diem 3 Maii æræ Christi anno 117, Nigro, et Aproniano coss., qui primi tribuuntur Sixto successori Alexandri ; superest ut ejusdem sedis initium statuamus. Indicabo tamen prius, in catalogis assignari S. Alexandro postremos consules *Ælianum et Veterem* (seu verius exprimentos ex adnotatis in epistola consulari card. Norisii *Ælium Lamiam, et Ælianum Veterem*) qui pertinent ad annum Christi 116, et eos, qui annum signabant 117, quo ille martyrium subiit, attribui Sixto successori. Facile assequitur causam istius attributionis ex methodo Chronotaxeos pontificalis, et consularis cum paschali tempore his in catalogis colligande, quam supra exposui in exordio notarum chronologicarum ad sanctum Petrum, et circa finem not. chronol. ad sanctum Evaristum. Utroque in loco adnotavi, annos pontificales caput æræ suæ fixisse in diebus paschalibus, et cum anno Romano civili, et sacerdotium collegiorum consuetudini accommodato, exordium in Urbe habuisse ex natali in Palilibus, seu die 21 Aprilis. Quare consules ordinarii qui signabant progressum illius anni Juliani ex ea die, vel ex Paschali tempore, tribuuntur in catalogis pontifici tunc sedenti : et consules proxime superioris anni tribuuntur postremi decessori ejusdem, qui ante Paschale tempus diem clausisset extremum. Cum igitur clectio Sixti post mortem Alexandro papæ illatam die 3 Maii vix decem diebus consequatur Palilia, et anno 117, quo Pascha contigit die 5 Aprilis cadat intra tempus Paschale ; Consules anni 117 Nigro et Apronianus tribuuntur initio Sixti ; et præcedentes consules Ælius Lamia, et Ælianus Vetus anni 116, claudunt epocham pontificalem sancti Alexandri.

Paulo difficilior videri potest determinatio exordii pontificatus suscepti ab Alexandro. Sed per regulas, chronologica in methodo ante constitutas, ita collectum iri confido, Alexandri decessor Evaristus martyrio coronatus est die 26 Octobris anni 103. Gallo et Bradua consulibus, ut per documenta pro-

hanc summam tribuit, ut infra expensam, computat vacatione sedis. Verum cum catalogi universi, et lectiones antiquæ, ac picturæ S. Pauli annos Alexandri numerent decem (præter unicum catalogum Liberii, qui septem assignat), videtur epocha ista decem annorum repeti debere ex ordinatione Alexandri ad episcopatum: quæ propterea incidit in autunnum anni 106. Is erat Trajani decimus, quando persecutio tertia vexare cœperat Christianos, ut ex litteris Plinii ad Trajanum constare jam diximus. Non deerat itaque causa, cur Evarisus, exemplum secutus sui decessoris Anacleti, vicarium episcopum sibi Romæ sublegentis in persecutione Domitiani et Principis apostolorum in Neroniana consecrantis Clementem, manus et ipse imponeret Alexandro, ut ex presbytero ordinaret episcopum adiutorem suum, et vicarium in Urbe: cuius ad cathedram et successionem Cleri suffragiis deinde vocatus diebus proximis a martyrio Evaristi, novam epocham sedis adeptæ et Tullo consulibus (Christi 109) quando primum Paschale tempus sui pontificatus ipsi numerabatur.

Cur autem catalogus Liberianus signet annos septem, ac menses duos, cæteris omnibus catalogis, et codicibus decennium tribuentibus, et Pontificali nostro octennium decernente, ita statuendum censeo. Picturæ basilicæ S. Pauli, catalogi veteres, et Lectionarii codices universi concordia numero referantur aut annos x, menses vii, et dies ii, vel iii. Suspicio membranas Bucherio memoratas (quæ unicæ olim spectatæ sunt Leunclavio exhibentes catalogum Liberii, et hodie tantum in exemplis præservantur) eosdem numeros exhibuisse. Sed vitio vetustatis fortasse detritæ in eo versæ, Alexandri epocham indicante, minus evidentes litteras annorum indices retinebant. Quare numerus mensium vii in locum annorum, et numerus dierum iii in locum mensium ii a descriptore transponebatur, reservata unitate postrema perinde ac si ea sola ad dies pertineret. Nulla certe facilior est occasio promovendi notas numerales in classem proximam: præsertim cum sæpe contingat, ut in catalogis scriptor exprimat solummodo numerales notas x, vii, iii, quibus initio catalogi indicationes appositæ annos, menses, ac dies distinguendos significarent. Vitiata igitur præ vetustate membrana, ita ut evanesceret littera x index annorum, sequentes siglæ vii, quæ menses indicabant, a descriptore inter annales numeros sunt relatæ; et consequentes unitates iii, quæ dierum indices esse debebant, fuerunt mensibus attributæ: sive etiam divisæ (si forte postrema unitas a duobus præcedentibus, paulo distantior apparebat ii i) ut duæ priores pro mensibus, postrema pro die acciperetur. Cum igitur scriptum fuisset *Alexander X, VII, III*, in membranis autographis, evanescente sigla x, a descriptore redditum est *Alexander VII, II, I*. Verum picturæ superstitis in basilica S. Pauli, quæ notam evidentem denarii ostendunt in serie annorum, et ternarium iii manifestum exprimit in dierum serie, retinentibus mensium numerum vii inter utramque summam codicibus tribus Italicis vetustissimis, catalogo Felicis IV et compluribus aliis supra relatiss inter Prolegomena, ostendunt genuinam lectionem tribuere Alexandro annos x, menses vii, dies iii, ex quo ad ordinem episcopalem promotus fuit.

Octennium vero sedis Romanæ ab Anastasii codicibus assignatum Alexandro cum mensibus quinque, et diebus duobus post vacationem sedis dierum 19 a morte Evaristi expressam in hac sectione, recte pariatum cum epocha utriusque martyrii. Si enim Evaristus pro Christo necatus est anno 108, die 26 Octobris qua colitur, et in te vacatio sedis dierum 19 perducta fuit ad diem 14 Novembris assignandam electioni Alexandri in Romanum pontificem; potuit istius *ἑπονομήσεως* perfici Dominica prima Adventus; quæ eodem anno incidit in diem 3 Decembris Inde

vero ad diem 3 Maii anni 117, martyrio Alexandri celebrem, fluunt anni viii, menses v, et dies duo, si computentur extremi huiusmet summæ.

Quare constat ratio utriusque epochæ in S. Alexandro, ordinationis scilicet ad episcopatum, et ex-thronismi ad Romanam sedem, ex fide, testimonio et concordia codicum, ac monumentorum, si statuatur B. Alexander ordinatus episcopus coadjutor S. Evaristi sub initium persecutionis Trajani anno Christi 107, die Dominica 29 Septembris: et post obitum Evaristi martyrio coronati die 26 Octobris anno 108 dicatur electus successor die 14 Novembris, et in pontificia sede collocatus die 3 Decembris ejusdem anni 108. Nam a die ordinationis si numerentur anni decem solidi, menses septem, ac dies tres, quot legitimus in picturis basilicæ S. Pauli; erit terminus summæ dies 2 Maii anni 117 æræ Christi, et dies proxima 3 Maii fuerit dies depositionis. Alterius autem epochæ a collocacone in pontificia sede Romana die 3 Decembris anni 108 (post mortem decessoris, et suam electionem), quæ in libro Anastasii, et in catalogo 7 Colbertino signatur annorum viii, mensium v, dierum ii, rationes pariantur cum hoc intervallo temporis, et consulibus assignatis tam in libro Pontificali, quam in Catalogis, et libris Lectionum.

EJUSDEM NOTE HISTORICÆ.

Linea 3. — *Hic passionem Domini miscuit in precatione sacerdotum quando missæ celebrantur. Præcipuum religionis cultum, nempe sacrificium respiciunt prima Romanorum pontificum decreta. Ministerium sacerdotale attendit Petrus in promotione Lini et Cleri ad ordinem episcopatus (supra, num. 4). Numerum presbyterorum viginti quinque et præcepto ejusdem Cletus instituit (num. 50). Diaconos septem episcopo solemnî ritu sacra peragenti, et verbum Dei administranti apostolorum exemplo attribuit Evaristus (num. 6). Gradibus sacerdotii ita procuratis, loca sacrificiis apta, et synaxibus fidelium destinavit Anacletus in Vaticano (num. 5). Evaristus in titulis (num. 6): decessorum vestigia relegens, et apostolorum, qui publice et per domos panem frangebant, ut *scilicet perseverantes essent unanimiter in fractione panis, et doctrina apostolorum*. Ministris, et locis ita constitutis et enumeratis, precum quoque certarum ratio per summos pontifices ordinata est ad sacrificium adhibenda. Dominicam precationem apostolos jam docuerat sacerdos in æternum Christus Dominus. Ad hæc in sui memoriam ea facienda præceperat, quæ ipse in cæca præstitisset. Paulus apostolus eadem recensuit in prima ad Corinthios cap. ii: *Dominus Jesus, in qua nocte tradebatur, accepit panem*, etc., quæ totidem ferme verbis recensentur in canone, non ætate nostra, sed etiam Ambrosii, lib. iv de Sacramentis, uti adnotavit card. Boia rerum Liturg. lib. ii, cap. 13, memorans, in vetustis quoque Liturgiis Jacobi, et Clementis nomine donatis, eadem reperiri. Tenebant ex eodem Apostolo (*Philipp. iv*) oportere in omni oratione, et obsecratione, *ut cum gratiarum actione petitiones nostræ innotescant apud Deum*. Quare præceptis salutaribus moniti, et divina institutione formati, una cum petitionibus orationis, formulas quaque gratiarum actionis in hymnis, ac prælatione, obsecrationum pariter per Sanctum sanctorum, qui offertur, una cum memoria eorum, in quo idem sanctificator omnium gratiam, et gloriam suam contulerat, complectebantur. His autem omnibus miscenda erat Dominica Passio tum verbis, ac sententiis ex Evangelio petitis, tum crucis signaculo, passionis scilicet compendiarîo signo sæpius adhibito, pro more nascentis Ecclesiæ, traditionem hanc derivant ad posteros (Tertulliano teste in libro de Corona militis, ut ad omnem progressum, atque promotum, ad ium, exitum, restitum, calcatum, ad lætæ, ad mensus, ad luminis, ad cubitum, ad sedilia, crucis signaculo frontem teramus). Et hæc quidem memorat*

Tertullianus statim, ac meminit calicis, et panis a ostri, cujus aliquid in terram decuti auxie patitur. Connexæ enim erant disciplinæ quarum traditio auxie, consuetudo confirmatrix, et fides observatrix. Ipsciscuit Alexander Dominicam Passionem precibus sacerdotum in missæ oblatione. Utique ad omnem progressum, atque promotum: utique ex traditione, x consuetudine, ex fide apostolorum, et apostolorum virorum, quos in canone recensemus. Miscuit, x Evangelio Joannis, edito paucos ante annos quam Alexander pontificatum iniret. Inde enim elevatio colorum (Joan xvii, 1) oratio pro presentibus um ipso in veritate, et pro universis per illorum erbum in se credituris. Nemo enim videt, in precibus tam ante, quam post actionem ita mi-ceri in auone memoriam, gesta, ac mysteria *Passionis*: uorum plurima cum Tertulliani ex indicatione te-temus consuetudine ac traditione ita firmata in ine secundi sæculi, ut Christianæ fidei cœva fuisse am tum intelligantur; Alexandri cura, ac decreto, x lege non scripta consuetudinis in scriptam cano- is transierant. Quare in sac. conc. Tridentino sess. xii, cap. 4, merito asseritur, canonem missæ con- tare ex ipsis Domini verbis, ex apostolorum tradi- tionibus, ac sanctorum pontificum institutioni- us.

Linea 4. — *Martyrio coronatur, et cum eo Even- ius presbyter*, etc. Acta S. Alexandri, et sociorum martyrum genuina ab interpolatis distinxit, et viancavit sæpe laudata præsul a Schelestratio tomo I antiq. Eccl. dissert. II, cap. 30, quorum summa ca- ita hic delibanda mirifice illustrant tum ipsius vi- am, tum historiam Christianæ fidei, accessione obilium virorum, ac feminarum, in Urbe plurimum mplicatæ. Antiquitatem Actorum commendat larytologia Bedæ, et Rabani, et Adonis, quorum rimum sæculo octavo, alterum nono ab iisdem nu- antur quidquid referunt de Alexandri papæ mar- tyrio, et sociis in agone presbyteris, Evento, ac heodulo: Commendat disciplina arcani, in iis ob- ervata. Commendat consensus cum chronologia, et historia Cæsarea, ac tertiæ persecutionis sub Tra- iano, dum memorant Acta, missum a Trajano, Se- uiciæ agente (quando expeditionem susceperat in arthos ante consulatum Pedonis, incidentem in an- num Christi 115) iudicem Aurelianum, qui tum Her- meti præfecto Urbis, et sorori ejus Theodoræ, tum Alexandro pontifici Romano, et Evento, ac Theo- dulo presbyteris, tum Quirino tribuno, atque ejus liæ Balbinæ martyrium intulit, et compluribus vis- ab Alexandro papa in carcere baptizatis: quos aviculæ fatiscenti impositos alius in mare prove- tos demergi jussit. Istorum martyrum corpora, cœ- xeteria, tituli, et in eis inscriptiones pervetustæ dhuc superstites historiam tuentur. Hermetis præ- cti Urbis cœmeterium via Salaria ad secundum ab rbe lapidem, cum ælicula subterranea, spectatur. egis apud Aringhium lib. IV, cap. 37, n. 57. Inscr- itiones vetustas, reliquiarum indices Hermetis præ- cti Urbis, servat titulus S. Pudencianæ in lapide iciso sub Gregorio Septimo: Balbinæ, ac Theodoræ omina refert antiquior epigraphæ superstes in pav- iento presbyterii diaconicæ S. Mariæ in Domnica, no- o circiter sæculo insculpta: quo etiam loco ætate ostra beatæ Balbinæ ossa complura reperta sunt, na plumbea lamina inscripta: CORPUS S. BALBINÆ IBC. inclusa marmoreo loculamento sub ara maxi- ra constituto, et quidem in publicis tabulis actu re- to, cum demandante sanctissimo Patre Clemente I præfecti sacris reliquiis recognoscendis et cu- andis viri clarissimi Alexander canonicus Bona- entura paulo post creatus episcopus Nazianzenus,

documentis docent Bollandiani socii ad diem 30 Martii fol. 813. Corpus denique S. Alexandri papæ cum sociis martyrii presbyteris Evento ac Theodulo translatum ex ipsius cœmeterio via Nomentana mili- liario VII, in Urbem, ac titulum S. Sabinae sub Eu- genio II vetus inscriptio ejusdem corporis custodi capsulæ insculpta comprobat, docente Aringhio lib. III, cap. 22. Cum igitur constet, inter antiq. uissima cœmeteria martyrum agri suburbani referri ea, quæ nobilitarunt Alexander, ac socii ejusdem in Actis memorati, suis corporibus eo illatis secundo sæculo, inde vero translatis sæculo IX, X, et XI mirum præ- sidium Ecclesiæ ab iis mutuatum, ipsorum Acta, et Ecclesiæ Romanæ historia in Actis hujusmodi præ- servat. Neque enim tantummodo evincitur, nobilita- tis Romanæ partem non exigiam sub eo pontifice ad fidem fuisse conversam, quæ scilicet post consu- larem virum Clementem jam inter alumnos numerab- at in Hermete præfectum cum sorore, in Quirino tribunalum cum filia. Sed etiam intelligitur, qui fa- ctum sit, ut catenæ, quæ Principem apostolorum pro Christo arctaverant, et in Actis leguntur a filia tribuni Balbina donatæ sorori præfecti Theodoræ, ita asservatæ sint a Christianis, ut tribus ab illa sæ- culis quando Eudoxiæ titulus erigebatur novum ab his cognomentum receperit. Nihil dissimile præsta- ret posita præ foribus diaconicæ S. Mariæ in Domni- ca, marmorea figura naviculæ, et ad exemplum vete- ris ibi renovata sub Leone X, si referretur hoc signum ad instrumentum martyrii tot fortium Chri- stianorum, quibus cum nobilis virgo Balbina perge- bat, dum ad mare submergendi deducerentur. Eo- dem tempore (Acta referunt de Aureliano iudice) jussit omnes Christianos, qui erant in carcere bap- tizati (ab Alexandro papa), duci ad mare, et in na- viculam vetustam imponi, et in altum deduci, et illico omnibus manu ad manum ligatis, saxis in collo suspensis, ita ipsam naviculam vetustam, quassa- tam, et perforatam mergi in profundum: cum qui- bus et virgo Christi (Balbina) perrexit glorificans Deum, etc. Hæc fusius prosequer in memorato opusculo de reliquiis S. Balbinæ. Attingenda tamen obiter hic fuerunt, ut ostenderem, Bibliothecarii historiam, in Vita Alexandri muniri documentis æqualibus ætati ejusdem pontificis, aut proximæ, et per consecuta sæcula asservatis, ac lectis intra sacra cœmeteria, ac titulos Romanos, ubi deposita, et cu- stodita quiescebant corpora SS. Alexandri, Quirini, Hermetis, Balbinæ, et Theodoræ, et annuis sacris Deo super illa oblati publicæ fidelium veneratione eorumdem memoriæ recolebantur.

Non negat Schelestratius, in exemplaria nonnulla Actorum S. Alexandri sequiori ætate descripta ir- repsisse aliquot menda; imo adnotuit esse distin- guenda interpolata a genuinis (diss. II, cap. 3, n. 1). Indicat cum Baronio, ex Aureliano iudice sub imperio Trajani ab amanuensibus mendose redditum Aurelianum imperatorem. Fortasse etiam ex Comite Trajani in Parthica expeditione perperam procius est comes utriusque militiæ. Titulum enim hunc se- rius auditum, quam fuerant Trajani tempora, non negarim. Comites tamen expeditionum Romanis prin- cipibus adfuisse, eoque nomine honestatos legi in publicis inscriptionibus annis plusquam sexagenis ante imperium Trajani, præbat celebre monumen- tum Ti. Plautii Silvani, in agro Tiburtino ad pontem Lucanum adhuc superstes, ita incisum, et in Gruteri Thesaurò excusum pag. 453.

TI. PLAVTIO. M. F..... AN. (SILVANO AELIAN.), etc.
PR. VRB. LEGAT. ET COMIT I. CLAVDI I.
CAESARIS. IN. BRITANNIA. CONSUL I,

manu subinde missum, et ad prefecturam Urbis re-
missum.

SENATUS. IN. PRAEFECTURA. TRIVMPHALIBVS.
ORNAMENTIS. HONORAVIT. AVCTORE. IMP.
CAESARE. AVGVSTO VESPASIANO, CIC.
HYNC. IN. EADEM. PRAEFECTVRA. VRBIS. IMP. CAESAR.
AVG. VESPASIANVS. ITERVM. COS. FECIT.

Haec autem attigisse non piget, ut intelligamus primo, Schelestratum haec jure praeservasse a severiore censura Pearsonii, contra fidem gestorum Alexandri exercita pag. 227 operis posthumi, de serie et successione pont. Rom. occasione comitatus utriusque militiae Aureliano attribuit, et praefecturae Urbis Hermeli assignat; si Acta genuina ab interpolatis discernantur. Dispicit etiam Blondello aetas immatura, tam Evento presbytero, quam Alexandro pontifici in Actis afflieta, non tam mendosis, inquit, quam mendacibus: quo etiam nomine culpantur a Blondello in delegatione Aureliani ad interuentionem Christianorum omnium: quasi non exstarent apud Plinium Trajani litterae, ac rescripta mitiora ad presbyterium, vel ad pontificatum aeo illo apostolicorum virorum, aere pronuntiaverit quisquis meminerit, adolescentem vocari Saulum in Actis apostolorum (xii, 57) dum lapidaretur Stephanus: quem tamen adolescentem ex persecutore redditum apostolum decennio post cum Barnaba ordinatum impositione manuum in suis annalibus Paulinis recognoscit in eodem posthumo libro Pearsonius ex cap. Act. xiii. Adolescentiam Timothei, episcopi ab se ordinati exprimit Paulus in prima ad eundem Epistola cap. iv, vers. 12, cum aureo illo saeculo nascentis Ecclesiae aetas senectutis esset vita immaculata: et nondum disciplinae necessitas se obtulisset, quae consequentis temporibus reservabatur, de proveciori aetate in sacerdotibus requirenda; imo dum Alexander eligeretur pontifex, in ferventis olei dolium immissus Romae paulo ante fuerat apostolus ille Joannes quem pene puerum electum fuisse a Domino Hieronymus affirmavit lib. i contra Jovinianum. Verum ea de re legendus Baronius ad annum Christi 101, n. 8 et 9. De 50 anno aetatis anno in Actis Alexandri signato, ejusque numeri correctione videndus Schelestratus diss. ii, cap. 3, n. 12.

Quod vero attinet ad moderationem Trajani in Christianorum sanguine parcitas fundendo, nemo negaverit plurimum interesse inter celeratas persecutiones Neronis et Domitiani, ac mitiorem Trajani. Sed nemo non agnoscat ex ipsis Trajani responsis ad Plinii epistolas, tertiam Ecclesiae persecutionem ita sub eo principe exercitam, ut ii qui nostrae religionis titulo deferrentur, arguendi, et puniendi extremo supplicio forent. Quare cum Acta producantur omnium Christianorum eadem jumentia; vel de omnibus qui deferrentur et arguerentur, ea caedes et sententia intelligenda est; vel omnium dictio abundat in actis interpolatis.

Linea 5. — *Hic constituit aquam aspersionis cum sale benedicti in habitaculis hominum.* Cardinales Baronius et Bona, ille ad annum Christi 132, ex num. 3 ad 5, hic rerum Litorg. lib. i, cap. 20, n. 5, probant ex SS. Patribus, ab apostolica institutione ad nos derivasse ritum aquae benedictae non ad baptismum tantummodo ministrandum, sed ad quemcunque usum purgandi per invocationem divini nominis, et per sacerdotalem benedictionem, ac preces sanctificandi aquae elementum. Quare Alexandri decreto vetustam consuetudinem stabilitam docent. Cur autem salis admistio, benedictioni sit copulanda, et cur in habitaculis hominum collocanda haec aqua aspersionis, non ita difficulter assequimur; si ritum ablutioem attendimus veteri lege a Domino constitutum, et ab apostolis in novo foedere non rejectum, se. I providenter aptatum im-

plemento Scripturarum, et figurarum, quae praesentebantur fidei Christianae.

Ita enim illi temperantur disciplinam, ut per fragilem aspersionis usum excitarent animum ad pergandos dedicatione Christiana mentis affectus, et longe arcerent superstitionem, et quotidianam totius corporis ablutioem, ab hemerobaptistis excogitatum, uti providenter admonerat Tertullianus, ejusque interpres de la Barre in lib. de Oratione cap. 12. Baronius ad ann. 57, n. 106 et seqq. ostendit, in more positum apud Hebraeos, ut non solum pontifex, et sacerdotes ante ingressum sanctuarii manus ac pedes lavarent in labro aeneo, de quo Exodi cap. 30, verum etiam Judaei omnes non nisi manibus lotis adorarent, Aristea i affirmante. Iste autem putat descendisse ad Christianos aetatis apostolicae, et ad consequentes eam consuetudinem: « Fluxisse, inquit, haec consuetudo videtur e Judaeorum ritibus. Nam non tantum (ut dictum est) ipsum sacerdotem, sed et ceteros Judaeorum unius manibus lotis adorare consuevisse tradit Aristaeus de Septuaginta duobus Interpretibus haec scribens: *Rege consulato, ad consueta loca divertunt; atque (ut mos est Judaeis omnibus) manibus prius in mari lotis Deo preces effundunt.* Et paulo post: *Interrogati equidem et illud quoque, cujus gratia cum rota faceret, manus prius lavarent? Quare i talia, demonstrarunt, illud testimonium esse, ne quid perpetuum agant, sed pie sancteque perficiant, quandoquidem universa opera manibus exercentur: recte singula ad veritatem et justitiam referentes.* » Subdit vero ad num. 109 Baronius: « Sed quod ad Christianos pertinet, consuevisse eos ante precationem manus abluere, secundum quod monet Apostolus (I Tim. ii): *Volo viros orare in omni loco, levantes puras manus, non tantum, quae diximus docent, sed et antiqui ecclesiasticorum scriptorum testimonia confirmant.* Nam et apud Clementem legitur (Const. Ap. lib. viii, cap. 58), ut Christianus lotus oraret: sed et Tertullianus hoc ipsum demonstrat, dum ait [*de Orat. c. 11*]. Ceterum quae ratio est, manibus quidem abluis, spiritu vero sordente, orationem obire. » His addit complura in eodem sententiam ex S. Joanne Chrysost. aliisque Patribus. Meminit quoque ad annum 101, num. 9; saepe a se probatum fuisse, tum Dominum, tum etiam apostolos multa esse mutuatos ex legali instituto.

Mihi placet in Tertulliani testimonio paulisper procedere in quo videtur origo, et causa apostolice consuetudinis, et decreti per Alexandrum firmati, ut admisto sale benedictio aquae perficeretur, et filicium in habitaculis custodiretur. Sequitur itaque Tertullianus percontari, et reddere causam ablutioem manuum ante orationem. « Id cum scrupulose percontarer (inquit) et rationem requirerem, comperi commemorationem esse in Domini dedicationem. » Et paulo post subdit: « Nos vero (Christiani) non atollimus tantum, sed etiam expansiones (inanus) et Dominica passione modulantes, et orantes confitemur Christo. » Ex quibus verbis apparet, a presbytero secundi ac tertii saeculi causam perquisitam, ac redditam fuisse tum ablutioem manuum, tum expansionis apud Christianos pridem receptae in precibus ad Deum fundendis. Commemoratio est in dedicationem Domini, ejusdem passionis significatione, ac fide peracta. Hujus rei gratia cum orare nos velit Apostolus, in omni loco levantes puras manus, utique in dedicationem Domini hostiam laudis oblaturis, praesto esse conveniebat ritum a Deo institutum in veteri foedere abluendi manus offerentium, sed alius provecum invocatione divini nominis per Verbum Deum nobis revelati, et passionis ejusdem fide, ac merito sanctificationem in ea aqua aspersionis; quae non cinere vitulae commisto, ut in legalibus sacrificiis ad emundationem carnis divino jussu paratis, sed Christi Domini cruce, et sanguine, ad spiritum purgandum profuso, nos docent sperare, ac petere.

Cum autem nulla oblatio rite Deo fieret nisi adjecto sale, quod præceperat Dominus Levitici II, vers. 13: *Quidquid obtuleris sacrificii, sale condies; nec auferes sal a fœderis Dei tui de sacrificio tuo: in omni oblatione tua auferes sal*, apostoli, et pontifices, ut insinuant Christianis oraturis, sive in ecclesia, sive domi, precum suarum ubique offerendarum dedicationem a Dominica passione vim percipere, quæ universas eminenter continet, ac superat oblationes, sal admiscere congruum duxerunt in aqua dissolvendum, quæ invocatione divini nominis, ac producto super eam signaculo crucis Christi exprimeret veteres oblationes in novo fœdere dissolutas: et alius profectam ad spiritum expiandam novam hanc aspersionem sanguinis, et aquæ, e Christi latere profientis: multoque præclarior conscientias nostras inde mandatum iri, ut ait Apostolus; quam Aaron et Levitæ legalium victimarum sanguine, ac cinere aqua permisto mundarentur. Huc vero pertinet adnotatio adm. R. P. Calmet ad caput Levitici octavum vers. 13: *In omni oblatione tua offeres sal*, et ad Numerorum cap. VIII, v. 7, et ad cap. XIX, vers. 17, ubi ritus aquæ lustrationis præcipitur. Ibi ex Philonis lib. III, de vita Mosis (cui addi potest aliud ejusdem Philonis opusculum de Victimis offerentibus) nonnulla protulit ad significationem ejusmodi rituum pertinentia apud Hebræos: et plura indicata ex Augustino, ac Theodoretis questionibus in Numeros, quæ in figura aspersionum legalium, Christi mortem prænuuntiant, purgationis nostræ auctorem, ac fontem ut contemplaremur nos admonent: hoc ipsum curante Ecclesia in benedictione aquæ, ac salis, qua ut conaspergeremur instituit. Quemadmodum igitur ex Tertulliani testimonio patet, ritum expansionis manuum inter orandum, apud Christianos ab ætate apostolica profectum, significare passionem Dominicam, quam confitemur, et ex qua vim impetrandi precibus a Deo tribui speramus per Dominum nostrum Jesum Christum, cujus invocatione preces concludimus; ita enim initium orandi facimus a fide passionis Christi, ea nos aqua aspergentes, in cujus ritu appareat, fateri nos, et credere, omnem oblationem veterem longe superari a commemoratione Dominicæ dedicationis, seu Passionis et sacrificii, quod cruce producta, et sacerdotum precibus super aquam fisis Ecclesia rite recolendum accepit ex ætate apostolica, ejusque indicium perenne assertari tum in publicis Christianorum conventibus, tum in privatis domibus: uti Alexander papa mandavit, auctoritatem secutus hujus instituti ad superiora tempora referendi, quemadmodum ex Tertulliano colligitur, aliisque scriptoribus a Baronio productis.

Æquum vero fuit, ut Alexandri ætate hujusmodi decretum stabilis sanciretur. Cum enim illius proximus decessor Evaristus titulos Romanæ presbyteris divisisset, qui conventus erant fidelium ad synaxes, et preces publicas; curandum fuit, ut ritus inchoandæ orationis a majoribus traditus in titulis diligentius observaretur. Crescente autem fidelium numero per accessionem Romanæ nobilitatis ad Christum sub Alexandro pontifice, nova in dies oratoria fundabantur, et cœmeteria aperiebantur, ubi fierent collectæ. Neque his deesse debuit eadem tessera purgationis ante orationem. Quo enim accuratius abstergerentur maculæ præcedentes a fidelium animis ad orandum se comparantibus, excitanda fuit fides, spes, charitas, in hac aspersione, quam Tertullianus appellat *memoriam dedicationis Christi*. Et quo cave-retur efficiacius, ne alias imposterioris contraherent labe, quæ preces vitarent; invocandum fuit contra malignos spiritus, felicitati nostræ invidentes, et insidias parantes, nostri Redemptoris præsidium, sacerdotis voce jussuque rite præeunte in aquæ hujus dedicatione, ac exorcismis, ad impetus rebellium Deo spirituum virtute Christi frangendos, et occidendos. Hæc omnia cum satis explicet antiquissimus ritus, et usus aquæ benedicendæ, et asservendæ, tum ad

A baptismum in fonte, tum ad aspersionem in atriis ecclesiarum, a prima ætate illarum fundationis, quæ originem ostendit Christianæ religionis exordio sup-
parem; non est cur diutius immoremur in Alexandri decreto, aut opportunitate ejusdem comprobanda: eo potissimum tempore, quo titularum divisio peragebatur, et Christianarum adium frequentia quotidianis augmentis majorem orandi copiam præbebat sive in conventu universi cœtus fidelium, sive in privatis recessibus singulorum.

Linea 8. — *Qui etiam sepulvus est, via Nomentana ubi decollatus est, ab urbe Roma non longe nulliario VII. Cœmeterium ibi a filiius constructum: ex quo etiam ætate nostra extracta fuisse aliquot corpora sanctorum martyrum memorat V. C. Boldettus lib. II, cap. 18, pag. 539, Observationum ad Cœmeteria.*

CIACONII

Linea 3. — *Hic passionem Domini miscuit in pre-cationem sacerdotum, quando missæ celebrantur.* S. Alexander in memoriam passionis Christi, primus in sacrificio missæ addidit, *Qui pridie quam pateretur*, usque ad verba: *Hoc est corpus meum.*

Linea 5. — *Hic constituit, aquam aspersionis cum sale benedicti in habitaculis hominum; ad horum scilicet purificationem, dæmonesque fugandos.*

PAGII.

Linea 3. — *Hic passionem Domini miscuit in pre-catione sacerdotum, quando missæ celebrantur.* Ad quæ verba Petrus Urbevetus in Scholiis ineditis notat, *ibi videlicet tam beate passionis.* Alii etiam passim scribunt hanc orationem, *Unde et memores, Domine*, quæ post consecrationem a sacerdote dicitur, ab Alexandro institutam. Sed si precise de memoria passionis sermo sit, sive istis, sive aliis verbis fiat, ea certe non fuit, inquit cardinalis Bona lib. II rer. Liturgic. cap. 15, n. 3, ab hoc sancto pontifice instituta, ut præclare observat Baronius anno 152, num. 3, habemus enim hæc de re expressum in Evangeliiis præceptum Domini, et Paulus in I ad Corinth. cap. 11, incidentum ejusdem rei testimonium præbet dicens: *Quotiescunque manducabitis panem hunc, et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec veniat.* Item libri Pontificalis auctor ait, Alexandrum decrevisse ut aqua benedicta in habitaculis hominum asserviretur: quem usum aquæ benedictæ ab apostolis traditione emanatum, et Alexandri decreto stabilitum probat Baronius loco citato. Sacerdos ad consecrationem accedens præmittit hanc orationem: *Quem oblationem*, etc. Tum ait sacerdos: *Qui pridie quam pateretur, accepit panem*, etc. Quam clausulam, *qui pridie*, etc., idem auctor libri Pontificalis, Valfridus, et alii, ab Alexandro additam opinati sunt. Sed rectius sentit Aleuinus etiam apostolis in usu fuisse, de quo, sicuti et de consecratione, ejusque forma et ritu, lege Bouam loco laudato; qui et cap. 9, n. 5, observat, aquam in calice vino misceri ex Christi institutione, non vero, ut quidam perperam scribunt, ex decreto Alexandri: qui ideo dicitur hujus missionis auctor, quia adversus hæreticorum errores, quod ex Domini, et apostolorum traditione acceperat, scripto firmavit. Prolixam de hoc argumento scripsit epistolam S. Cyprianus ad Cæciliam ordine 63, quam laudat S. Augustinus lib. IV de Doctr. Christ., cap. 21.

Linea 4. — *Martyrio coronatur.* Tertiam Ecclesiæ persecutionem ab anno Christi centesimo septimo, Trajani imperatoris decimo orditur Eusebius in chronico, quia scilicet eo anno plurimum aucta, usque ad Trajani obitum est continuata. Anno 111, cum Plinius Secundus Bithyniæ proconsul nabita questione de Christianis, eos falsis criminibus accusari deprehendisset, ad Trajanum scripsit epistolam xcvii, libri x, retulitque eos nullius impietatis, aut violationis legum esse reos: se solum animadver-

tisse, quod primo diluculo a somno excitati, Christo tanquam Deo hymnos canerent: cæterum adulteria, homicidia, et reliqua huiusmodi crimina illos etiam aversari, cunctaque ex præscripto legum agere. Rescripsit Trajanus in hæc verba: *Conquirendi non sunt: si deferantur et arguantur, puniendi sunt.* In illa persecutione Simeon Cleophae filius Hierosolymorum episcopus annos natus 120 cruci affixus est, cuius martyrium ex Hegesippo describit Eusebius lib. III, cap. 32. Martyrium pariter subiit sanctus Ignatius episcopus Antiochenus ex eodem Eusebio libro cap. 36, uterque anno 116, ut legere est criticae Baronianæ anno 107. Hæc persecutio duravit usque ad annum Adriani imperatoris decimum, Christi 126, qui ejus æstum mitigavit, suorum decennialium occasione, de quo legendus Eusebius lib. IV, cap. 8, ubi ista refert ex S. Justino in Apologia ad imperatores, et cap. 9 Adriani epistolam exhibet, ne quis Christianorum indicta causa puniatur. Legenda itidem Baronii critica.

VIII. SANCTUS SIXTUS.

ANNO CHRISTI 132, ADRIANI IMP. 13.

8 *Sixtus, natione Romanus, ex patre Pastore, de regione Via lata, sedit annos decem, menses tres, dies viginti unum^a. Fuit autem temporibus Adriani^b usque ad Verum et Anniculum^c. Martyrio coronatur. Hic constituit ut ministeria^d sacrata non tangerentur nisi a ministris^e. Hic constituit ut quicumque episcoporum evocatus fuisset ad sedem apostolicam^f, et rediens ad parochiam suam, non susciperetur nisi cum litteris patriarchæ salutationis plebi^g, quæ est formata. Hic fecit ordinationes tres per mensem Decembris: presbyteros undecim, diaconos quatuor^h, episcopos per diversa loca numero quatuor. Qui etiam sepultus est juxta corpus beati petri in Vaticanum III Nonas Aprilisⁱ, et cessavit episcopatus 10 dies duos.*

CATALOGUS SUB LIBERIO.

Sixtus annis decem, mensibus tribus, diebus viginti uno. Fuit temporibus Adriani a consulatu Nigri et Anroniani usque Vero III et Ambibulo.

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI

^a B an. 10, mense I et d. 22. ^b et Antonini Pii. ^c B, usque ad Ant. Aug. et M. Aurel. Anton. ces. ^d vasa. ^e C, in sacratis. ^f CB, Romanam apost. ^g CB, nisi cum formatis salut. ad plebem a sede apost. Vide Bar. ad an. 142. ^h CB tres. ⁱ CB VIII Id. April.

VARIÆ LECTIONES.

Apud Fabrottum ex codice Freheri.

Num. 8, lin. 6, B, cum litteris apostolicæ salutationis. lin. ead., quod.

Ex codice Regio, Mazarino et Thuano.

Lin. 2, tempore Adr. lin. 3, ann. consules. Hic constituit ut ni. s. lin. 6, lit. sedis apostolicæ salut. p. Maz. ut edi. Ibid. quod est f. lin. 7, pr. 11. Maz., pr. 5, diac. 11. lin. 8, loca 4; hic martyrio coronatus est, et sepultus j. c. lin. 9, in Vaticano.

Ex codice Thuano altero.

Lin. 2, menses 2, diem 1. lin. 5, apostolicam rediens. lin. 6, salutationis plebi, quod est formatam.

Hic constituit ut intra actionem sacerdos incipiens populo hymnum decantaret, *Sanctus s. s. Dominus Deus Sabaoth*, etc. Hic fecit, etc. lin. 9, in Vaticano.

Apud Holstenium et Schelestratium.

Lin. 2, Cassin. et Flor. duo, menses duos, diem unum. lin. 2, Flor. prim., Ambiguus Bifulus. lin. 5, et rediens, Deest in Vatic. et Flor. et. lin. 6, Cassin., apostolicæ. Vatic. et Flor. duo sedis apostolicæ, lin. 9, Flor., Vaticano.

Apud Peniam ex codice Carensi.

Lin. 1, Xystus. lin. 9, BP, in Vaticanum III Nonas April. et cessavit episcopatum dies II.

NOTÆ VARIORUM.

ALTASERRA.

Linea 3. — *Hic constituit ut ministeria sacra non tangerentur, nisi a ministris.* Decretum Sixti est, ne vasa sacra ab aliis quam a sacris ministris contraherentur, can. In sancta de consecr. dist. 1. Ex conc. Laodicensi, can. 21, non licet subdiaconis, quorum nondum sacer erat ordo, sacra vasa contrahere. Ex conc. Bracar. I, can. 28, idem interdictum est lectoribus. Can. Non oportet, can. Non licet, 25 dist. ministeria sunt vasa sacra. Anastas. in Gregor. II :

« Ambonem etiam marmoreum in eadem ecclesia fecit, eamque diversis ditavit linteis, atque ministris. » Idem in Urbano : « Hic fecit ministeria sacra omnia argentea. »

Linea 4. — *Hic constituit ut quicumque episcoporum evocatus fuisset ad sedem apostolicam, et rediens ad parochiam suam, non susciperetur, nisi cum litteris patriarchæ salutationis plebi, quæ est formata.* Sixti alterum decretum est, ne episcopus evocatus ad sedem apostolicam, inde rediens in sua ecclesia mittatur sine formatis, ut liqueat, an habeat

ommunionem sedis apostolicæ. Formatae erant litteræ quibus significabatur, portiores litterarum habere communionem sedis apostolicæ. Optat. lib. II est editam seriem Romanorum pontificum a Petro sive ad Siricum: « Cum quo nobis totus orbis commercio formatarum, in una communionis societate concordat. » Et Augustina. epist. 163: « Hic rimo asserere conatus est, ubique terrarum esse communionem suam. Quærebam utrum epistolas communicatorias, quas Formatas dicimus, posset vobis vellem dare. »

BENCINI.

Linea 4. — *Hic constituit, ut quicumque evocatus verit ad sedem apostolicam.* Secundo Christiano sæculo actuali fuisse persuasionem obsequii hujus merito supponit Irenæus eodem tempore vivens, qui constanter asserit: « Ad Romanam Ecclesiam propter potentiorum principatam necesse est omnem convenire Ecclesiam. » Necessitas conveniendi potentiorum principatum exigit etiam evocationem. Recurrisse vero in gravius causis Ecclesiam ad sedem apostolicam probat missio ejusdem Irenæi ad pontificem facta ab episcopo, et Ecclesia Lugdunensi cum epistola, in qua sic apud Euseb. lib. IV: « Has litteras ut ad te perferret, fratrem et collegam nostrum Irenæum hortati sumus. Quem quiem, ut commendatum haberes rogamus utpote multatorem testamenti Christi. » Et in fine ejusdem sæculi Tertullianus de istiusmodi evocatione Ecclesiarum Africanarum ad sedem apostolicam non obscure loquitur, cum scribit de Ecclesiis apostolicis aduendis pro veritatis examine (*de Præscript.*

. 36): *Habes Romam, unde nobis quoque auctoritas ræsto est.* Particula vero illa quoque designat, sicut ab Africana Ecclesia, sic a reliquis expositulata iudicia auctoritativa. Quod exemplo probat Asianarum Ecclesiarum quarundam in causa discernendæ prophetiæ, quæ ad Anicetum recursum fecerant, et iudicium emanatis (*auctoritates* vocat Tertullianus lib. Iver. Praxeam) deinde utebantur. Ita enim ille:

« Nam idem tunc episcopum Romanum agnoscentem am prophetas Montani, Priscæ, et Maximillæ, et ea agnitione pacem Ecclesiis Asiæ et Phrygiæ conferentem, falsa de ipsis et Ecclesiis eorum asserendo, et Præcessorum ejus auctoritates defendendo, coegit, et litteras pacis revocare jam emissas, et a proposito revocandorum charismatum concedere. » Eiusdem sæculi Dionysius Corinthiorum episcopus testis accedit, qui fratres commemorat ommeantes ad sedem apostolicam, et sermonibus pontificis firmatos in epistola Romanis data, dum ioteris beneficentiam laudat. « Atque hunc morem episcopus vester Soler non servavit solum, verum etiam adauxit, tum munera sanctis destinata subministrans, tum fratres peregre advenientes tantam liberos suos pater amantissimus beatis sermonibus consolando. »

Commercia litterarum cum missis ab Urbe provinciis a sede apostolica eodem sæculo frequentata, et sequenti docet alter Dionysius Alexandrinus, cum de profusa sedis apostolicæ largitate in subveniendi Ecclesiis hæc Stephano pontifici rescripsit apud Euseb. lib. VII, c. 5: « Syria quoque provinciam omnes cum Arabia, quibus identidem necessaria suppeditatis, et quibus litteras nunc scripsistis. » Erat litterarum a Stephano directarum argumentum de non rebaptizandis hæreticis, quas epistolas dedit cunctis Ecclesiis (Lirinensi teste in primo monitorio) ne hæresis rebaptizantium atius serperet, neve eo errore, in oriente disseminato, cæteræ coinquinarentur Ecclesiæ. De hac sedis apostolicæ sollicitudine in dirigendis encyclicis ad mala præcavenda loquitur clerus Romanus, sede vacante, in epistola data clero Carthaginensi, apud Iypr. epist. 5: « Nec enim hoc solum verbis vos ortamur, sed discreto poteritis a pluribus et nobis ad vos venientibus, quoniam ea omnia nos Deo djuvante fecimus, et faciemus cum omni sollicitu-

dine, et periculo sæculari, ante oculos plus habentes timorem Dei, et pœnas perpetuas, quam timorem hominum, et brevem injuriam, non deserentes fraternitatem, et hortantes eos stare in fide. » Hæc epistolarum, et missorum directio certo supponit frequentes et assiduos commeatus utriusque partis. Ad quod facit, quæ observantur in epistola Cypriani ad Antonianum, dum scribit aliquos Africae episcopos, inter quos Pompeius et Stephanus, præsentibus fuisse electioni Cornelii, etsi tunc sævissima Daciana persecutio vigeret (*epist. 52*): *Factus est episcopus a plurimis collegis nostris, qui tunc in Roma uderant*; legatur et epistola 41, ubi de episcoporum accessu ad Cornelium pontificem loquitur, et eorundem in Africam regressu, ad schismaticorum causam jam prostratam denuntiandam per Caldonium, Fortunatum, Pompeium, et Stephanum episcopos, qui in pleno totius Africae concilio rem exposuere, uti Cyprianus rescripsit. « Nam et ego, et collegæ plurimi qui ad me convenerant, exspectavimus adventum collegarum nostrorum Caldonii et Fortunati, quos ad te nuper, et coepiscopos nostros, qui ordinationi tuæ adfuerant legatos miseramus, ut eis advenientibus, et rei gestæ veritatem reportantibus partis adversæ improbitas frangeretur. Supervenerunt vero Pompeius et Stephanus, collegæ nostri, qui et ipsi quoque ad instruendos istos nos, manifesta secundum gravitatem, et fidem suam indicia, et testimonia protulerunt, ut nec necesse fuerit audiri ultra eos, qui a Novatiano venerunt missi. » Frequens episcoporum ac fidelium commeatus, et epistolæ responsivæ ad Ecclesias directæ ob Romanorum pontificum disciplinam ecclesiasticam instaurandam ostendunt, librum Pontificalem potuisse adnotare admissam evocationem ad sedem apostolicam, et certiorum forma ab Alexandro constabilitam esse, quæ ex usu recepto et consuetudine priori observabatur.

Linea 6. — *Nisi cum litteris patriarchæ.* Hæc est una de additionibus secundo catalogo Rom. pontificum insertis, et quidem posteriori manu, cum in præsentem Alexandri sæculo patriarchæ nomenclatio inter ecclesiasticas Christianorum voces frequentata non legatur (etsi inter Ægyptiorum sacros gentilitatis ritus usurparetur hoc tempore, ut constat ex Adriani imperatoris epistola), et aliena censeatur ab usu ecclesiasticarum epistolarum trium priorum sæculorum. Imo interpolatorem secundi catalogi non scripsisse patriarchæ, sed solam litteram P. nempe Petri nomen experimentem putamus, qua littera veluti tessera episcopi, et fideles dignoscebant, discriminabantque epistolas canonicas a reliquis, et per eandem innotescebat communionis catholicæ eum esse, qui eadem a sede apostolica dignabatur. Nec aliter intelligi debere additionem ex eo colligitur, quod hæc prioribus temporibus sicut patriarchæ nomen inauditum, sic nullum exstat vestigium, aut testimonium formatas epistolas eo patriarchæ nomine insigniri: cum tamen frequentissimum esset in epistolis pro tessera nomen Petri apponi, uti advertit Atticus Constantinopolitanus, qui de epistolis canonicis agit, quique asserit notam prædictam appositam epistolis formatis de Petri nomine, fuisse a Concilio Nicæno approbatam. Cum itaque nullibi legatur, in epistolis canonicis appositam prius temporibus notam nominis patriarchæ, bene tamen S. Petri, et apponi illis temporibus testatum reliquerit Atticus; admandum inde, consarcinatorum horum actorum addidisse tantum litteram P., intelligendo nempe Petri, sed amanuensium licentia, potius ignorantia litteram explanatam per patriarchæ vocem. Hæc porro notæ nominum additæ, ut epistolæ symbola, plerumque litteris solis initialibus indicabantur, uti Ferrarius late observat in opusculo de litteris ecclesiasticis, et alii post ipsum. Credibile igitur videtur Sixtum suo decreto statuisse, ut imposterum propria epistolarum formatarum nota esset S. Petri nomen con-

tractum, et per has episcopis directas probatam unius cathedræ Petri societatem, et communionem, uti aiebat Optatus supra, quam ostentabant Episcopi per epistolas hæc communicatorias, ut probarent unitatem Ecclesiæ et unius communionis. Imo si quæ synodica, aut encyclicæ epistolæ a conciliis edebantur, præmittebatur pontificis nomen ante alios episcopos, ut hæc societas, et una cathedræ Petri communio denotaretur. Observationem S. Augustino debemus, qui læcessens Cresconium Donatistam, inter alia argumenta adducentem communionem totius Orientis cum Donato recognitam a Sardiensi concilio, advertit synodum scribentem Donato esse cœtum Arianorum, qui ut sese opponerent Sardiensi conventui catholicorum, alium conventum eo loci habuerunt: insuper ex eo etiam esse pseudosynodum deducit, quia si universalem consuetudinem servasset, debuisset synodus, aut præmittere nomen veri pontificis, aut saltem episcopi Donatistarum nomen, quem uti Petri cathedræ successorum gregalibus venditabant Donatistæ, cum esset hæc recepta consuetudo. Proponit argumentum Cresconii contententis ecclesiam Orientalem in Sardiensi concilio cum Donato communicasse (l. III, c. 34, pag. 186): « Sed Orientales, quos modo nostros esse concedis, non latuisse hoc facinus dicis. Atque ut hoc probes, inseris principium epistolæ concilii Sardiensis, ubi Donati Carthaginis episcopi vestri nomen invenitur ascriptum. Quod ideo factum putas et affirmas, quod videlicet Orientalibus, qui de concilio suo hæc scripta miserunt, disciplicuerit traditorum, et ab eorum se communionem retraxerunt, et propterea Donato vestro communicabant. » Cui Cresconiano dicto hæc Augustinus: « Disce ergo, quæ nescis: Sardiense concilium Arianorum fuit, quod notum jamdiu est, ut habemus in manibus; contractum maxime contra Athanasium episcopum Alexandrinum catholicum, qui eorum errorem ex ipsa civitate ortum, præ cæteris acriter arguebat et refellebat. Non igitur mirum si illi hæretici Donatum sibi asciscere tentaverunt, quos per totum orbem catholica damnabat Ecclesia; quanquam nos sine civitatum nominibus episcopos, ad quos hæc litteræ datæ sunt habeamus. Aut ergo aliquis Donatus fuit non in Africa episcopus, cui nomini Carthago a vestris est addita, aut, ut dixi, Africanam Orientalis hæresis tentavit adjungere. Quod hinc maxime credibile est quod ad Carthaginis episcopum, Romano prætermissio, nunquam Orientalis catholica scriberet: ubi saltem vester scribi debuit, quem soletis Romam paucis vestris mittere ex Africa. » Interim tamen per epistolas a pontifice directas veram communionem indicatam, ut certum ex receptæ consuetudine supponit Hieronymus, in schismate Antiocheno a Damaso expositulus, « cui apud Antiochiam debeam communicare, » et mox: « Meletius, Vitalis, atque Paulinus tibi hæere se dicunt.... Obtestor beatitudinem tuam... ut mihi litteris tuis, apud quem in Syria debeam communicare significes. » Qua persuasione imbutus Gratianus, constitutum anno 378 edidit, ut illi catholici censerentur qui cum Damaso communicabant, et Rufinus cum a Siricio formatam obtinisset, dum Romæ esset, et deinde ad Anastasio papa ob dogma Origenianum reprehenderetur, protulit veluti communionis catholice tessera Siricii formatam. Unde illud S. Hieronymi Apolog. II adversus Rufinum: « Siricii jam in Domino dormientis profers epistolam, et viventis Anastasii dicta contemnis. »

Salutationis plebis. Alii codices legunt. Nisi cum formatis salutationis ad plebem a sede apostolica. Altera formatarum, quas tradebant pontifices, erat nota salutationis apostolicæ sedis ad plebes directa, merito S. Petri, cujus nomen uti tessera erat appositum in formata. Formata namque erat communionis index, et societatis tessera cum Petri cathedra, de qua gloriabantur universi fideles, uti Donatistis

A ea communione destitutis Optatus exprobat: *Nam quid poteris approbare mendacium esse cathedram Petri, ubi est nostra societas?* Et Augustinus catholicos a Donatistis discriminat ex societate cum cathedra Petri (adv. Petil. l. II, c. 51): *Quia nos in catholica communione connectimur, ut Petiliano Donatistæ opposuit, ut eorum schisma exprobraret.* Inle episcopi a sede apostolica regredientes cum formatam haberent, et hanc plebibus ostenderent, pontifex nomine Petri plebes benedicebat et salutabat juxta Pauli consuetudinem. Consuevisse episcopos catholicos, multo magis pontifices, plebes in publicis cœtibus salutare docuit Optatus l. III, p. 84, dum ita Parmenianum, et Donatistas, et Macrobii schismaticum ambitum convellit: « Episcopalis tractatus probatur ab omnibus sanctitate vestitus, salutatione scilicet geminata. Non enim aliquid incipit episcopus ad populum dicere, nisi primo in nomine Dei salutaverit. Similes sunt exitus initiis. Omnis tractatus in Ecclesia a nomine Dei incipitur, et ejusdem Dei nomine terminatur. Quis vestrum audeat dicere, Episcoporum more Macarium populum salutare? igitur cum nec salutaverit antequam aliquid loqueretur, nec salutare ausus sit postquam locutus est... quid est quod dicitis, pollui potuisse episcopale collegium, cum ab omni episcoporum officio Macarium videtis alienum? » Cum igitur fideles uti communionis tesseram haberent formatam ab apostolica sede obtentam ab episcopis in regressa, et hanc eadem populus intimarent, ut probarent societatem cum cathedra Petri, non erat inutile, si plebibus pontifex salutationem pronuntiaret, cum salutationis index esset episcopalis, et multo magis pontificalis officii. Quomodo intelligenda veniunt verba postrema S. Gregorii l. VII, ep. 29, pag. 296, ad Eulogium patriarcham Alexandrinum scribentis: « Benedictionem S. Marci evangelistæ, imo quod est verius sancti Petri apostoli, in ea dulcedine, qua est transmissa suscepimus, et salutationis alloquium persolverent. » etc. Hinc elucet, quomodo salutoriarie epistolæ primis sæculis essent, et in summo pretio haberentur, ac custodirentur singulari diligentia, ut docent acta Felicis. Legitur vero in Actis, quod Alfius Cæcilianus, cui tempore Diocletianæ persecutionis onus inpositum incendendi sacros codices, hæc deposuit in Actis (post Optat. pag. 96): « Tunc mittunt in domum episcopi Felicis; ut tollerent inde Scripturas, ut exuri possent secundum sacrum præceptum. Sic Galatius nobiscum perrexit ad locum, ubi orationes celebrare consuevi fuerunt. Eadē cathedram tulimus, et epistolas salutorias, et omnia ostia combusta sunt secundum sacrum præceptum. » Addit Alfius, se hæc Felici denuntiasset per epistolam, in qua hæc legebat. « Cum Galatius unus ex lege vestra publice epistolas salutorias de basilica protulerit. » Veluti reum traditionis sacrarum codicum Felix Cæciliani ordinator traducitur, *ubi epistolas salutorias permiserit ex cathedra, uti reservabantur extrahi a pagano satellite.* Porro epistolas salutorias inter sacros codices recensere, in cathedra episcopali reservare, in crimine traditionis vertere earundem raptum, supponunt pondus earundem: hæc autem æstimatio aliunde orti non poterat, nisi quia hæc a pontificibus exarata indices essent communionis et societatis cum cathedra Petri, et veluti quoddam sacrum pignus unius fidei et communionis cum catholica Ecclesia ceru tessera.

Quæ est formata. Formatarum epistolarum verum est discrimen. Qui addidit hanc periecken, voluit designare notas apponi consuetas in epistolis datis episcopis ex Urbe regredientibus, ut haberent litteram P., et simul denuntiatam haberent a pontifice salutationem ad plebem factam a pontifice; et epistolam sic conceptam genus esse epistolæ formatæ edicit. Per has tempore persecutionis retentas, ac ad invicem missas Ecclesiæ deprehendebant

esse in ecclesia per orbem diffusa; et ubi harum A
 formatarum commercia non deprehendebantur,
 extra societatem esse hujus corporis populum, seu
 episcopos intelligebatur: harum autem subsidio
 episcopi ubique locorum, ubi vigeat catholica Ec-
 clesia, omnia communionis, societatis, et hospita-
 litatis officia experiebantur. Hujus generis epistolæ,
 ut reor, tesseram quamdam habebant, per quam proba-
 batur esse in societate cathedræ Petri. Quod in-
 nuunt illa Optati verba de Damaso dicentis: «Cum quo
 nobis totus orbis commercio formatarum in una com-
 munionis societate concordat; » seu, ut Barthius
 legit: «Cum quo nobis totius orbis commercio forma-
 tæ, uti in una communionis societate concordat. » Ita-
 que formata erat index communionis et societatis
 cum cathedra Petri, et exinde cum toto orbe. Indicem
 porro fuisse communionis hanc formatam, adeo ut
 qui ea erant destituti, cum Ecclesiis orbis commu-
 nicare non censerentur, ostendunt verba S. Au-
 gustini, qui ex usu formatæ catholicæ Ecclesiæ, qua
 carebant Donatistæ, Fortunium, et Donatistas extra
 communionem esse probat (epist. 165): «Quærebam
 utrum epistolæ communicatorias, quas formatas
 dicimus, posset quo vellem dare, et affirmabam,
 quod manifestissimum erat omnibus, hoc modo
 facillime illam terminari posse quæstionem. Para-
 bam autem, si consentiret, ad illas Ecclesiæ a vobis
 litteræ mitterentur, quas in apostolicis auctoritatibus
 pariter legeremus jam illo tempore fuisse fundatas. »
 Has fuisse reor, quas salutorias appellatas supra
 vidimus, quasque episcopi in propria cathedra in
 ecclesia reservabant. Sedula vero hæc Sixti animad-
 versio pro identitate hujus formatæ, et pro neces-
 sariis votis apponendis occasionem habere potuit ex
 quorumdam impositorum perversitate, qui ut bonis
 affuerent, quorum uberem proventum experiebantur
 ex fidelium hospitalitate, Christianos sese jactabant,
 eaque fraude personati fidelium domos et ecclesias
 circuebant. Inter quos memorabilis est ille, de quo
 inter Luciani Dialogos peregrino inscripto, referuntur,
 quæ ea arte a Christianis obtinuerat. Narratur enim
 ibi, quod suscepta peregrinatione egreditur
 vagaturus, satis sibi viatici in Christianis re-
 positum esse existimans, a quibus quaquaversum
 incedebat, stipatus agebat in omni rerum abundan-
 tia. Mansurius primas Carthaginensis in epistola
 ad secundum Tigitianum inter alia ex S. Augustino
 in Breviculo hæc habebat: «Quidam etiam in eadem
 epistola facinorosi arguebantur, et fisci debitores,
 qui occasione persecutionis, vel carere vellet onerosa
 multis debitis vita, vel purgare se putarent, et quasi
 ablueri facinora sua, vel certo acquirere pecuniam,
 et in custodia deliciis perfrui de obsequio Christi-
 anorum. » Ad has itaque imposterum eludendas artes
 potuit has notas epistolæ formatæ inserere, et
 præcludere aditum hujus farinae hominibus per no-
 vam hanc tesseram adjiendam in formatis

BINII ET LABBEI.

(Ex Bin.). Linea 5 et 6. — *Non suscipereur nisi
 cum formatis.* Statuitur, ut episcopi ad Romanam
 sedem vocati a suis non recipiantur, nisi formatas
 salutationis litteras exhibuerint.

(Ex Lab.). Linea 5. — *Anniculum.* Angulum

BLANCHINI.

NOTÆ CHRONOLOGICÆ.

In disponenda chronologia S. Sixti tanta est con-
 cordia documentorum, quæ colliguntur ex catalo-
 gis aliisque monumentis supra editis inter Prolego-
 mena folio xc, ut nemo non videat, annos x, men-
 ses iii, dies xxi, ab ordinatione episcopali ad marty-
 rium esse illi tribuendos. Annorum decadem omnes
 Italiæ catalogi perinde legunt. Exteri quoque con-
 sentiunt, præter Colbertinum quartum, in quo v
 pro nota denarii x assumi facile potuit, detrita for-
 tasse in exemplari ex quo excipiebatur inferiori

parte litteræ x: quemadmodum in Colbertino sexto
 ductus fortuitus i aut eandem decadis notam x
 variare potuit numerum x in ix: et in septimo co-
 dice Colbertino ductus, seu distinctio similis i post
 eandem denarii siglam x reddere potuit xi. Non
 secus in mensium numero Belgicus codex Papebro-
 chii ostendit, ab amanuensis incuria iteratam notam
 annorum x extendisse trium mensium summam
 ad xiii: cum nequaquam credendum sit de auctore
 catalogi, post annos decem x reensere voluisse
 menses tredecim xiii separatim; nam evulsiasset
 potius annos xi et mensem unum. Pari observatione
 unum, aut alterum scripturæ vitium in catalogis
 Italiæ deprehenditur et emendatur; ut in Bergo-
 mensi menses vii et iii intelliguntur formati solo
 influxu styli in exaranda nota primæ unitatis vii:
 qua expuncta alii codices numerant menses ii; sive
 accepta pro duplicis binarii sigla aliud exemplum
 exprimit iii. Tanti non est immorari in leviusculis
 hisce mendis amanuensium: quæ facile cognoscuntur
 et in concordiam revocantur cum cæteris codi-
 cibus et monumentis tribuentibus Sixto annos x,
 menses iii, dies xxi.

Indicare potius præstat, qua ratione consules
Niger et Apronianus æquentur initio Sixti, ejusque
 termino *Verus, et Ambibulus*; cum primi pertineant
 ad annum Christi 117, secundi vero ad annum 126,
 novennio tantum ab illis dissitum; et catalogi toto
 decennio solido, et mensibus ferme quaternis exten-
 dant sedem Sixti.

Nodum resolvimus cum Henschenio, distinguentes
 ordinationem Sixti in episcopum, Alexandri Vica-
 rium futurum, dum is carceri manciparetur per Au-
 relianum judicem, ab electione ejusdem Sixti ad
 Romanam sedem promoti, et ad successionem
 Alexandri, postquam hic martyrio coronatus in cœ-
 lum migravit die 3 Maii anno Christi 117, Nigro et
 Aproniano consulibus. Æra itaque decennalis, Sixto
 assignata in catalogis, ostendit illum annis x, men-
 sibus iii, diebus xxi, antequam subiret martyrium
 anno Christi 127, die 3 *Nonas Aprilis* (qua etiam in
 hoc libro Pontificali narratur *depositus in Vaticano
 juxta corpus beati Petri*) ordinationem fuisse episco-
 pum adiutorem, seu vicarium ab Alexandro. Fuerit
 igitur dies illius ordinationis Dominica 14 Decembris
 anni æræ Christi communis 116. Consularis autem
 epocha, ex qua supra vidimus ligendum Alexandri
 martyrium die 3 Maii anno 117, Nigro et Aproniano
 cons., producta ad annum solidum 126 ejusque con-
 sules Verum et Ambibulum (postremos ex assignatis
 Sixto) imo et ad diem 5 Aprilis anni sequentis 127,
 ejusque consules ordinarios Titianum et Gallicanum
 tributos initio Telesphori, ex methodo catalogi
 referentis annos pontificales ad Paschale tempus
 circa Palilia, seu natalem Urbis, dabit Sixto annos
 novem, et aliquot menses, ac dies. Hos etiam des-
 cribemus, si admittere voverimus, tempus *interpon-
 tificii*, seu vacationis Romanæ sedis post mortem
 D Alexandri fuisse dierum 35, quot scilicet assignant
 liber Pontificalis et auctor catalogi ab annis sexcen-
 tis descripti, quem supra exhibuimus in Prolego-
 menis opusculo vii, fol. 49. Nam Sixti electio, sive
 evectio ad sedem apostolicam, et *ἔθρονισμος* ex hæc
 supputatione incidit in diem Dominicam 7 Junii
 memorati anni 117, et inde ad martyrium subsecu-
 tum die 3 Aprilis anni 127. Pontificatum maximum
 administraverit Sixtus annis 9, mensibus 9, diebus
 26, qui ab ordinatione episcopatus egerit annos x,
 menses iii, dies xxi, et ex his vicarius egerit men-
 ses v, dies xxv, antequam successor eligeretur et
 collocaretur in cathedra Petri Romana.

Scio contra hunc vicariatum Sixti opponi a Pear-
 sonio, pag. 252 *Operis posthumi*, Acta S. Alexandri;
 si velimus cum Henschenio hæc haberi tanquam ge-
 nuina. In his enim cum asseratur, Severinam ma-
 tronam, postquam in suo prædio sepulturæ tradiderat
 corpora SS. Alexandri papæ, et sociorum, et ve-

stivisse se officio, et tandiu jacuisse ante limina sanctorum, quos illa sepeliverat, donec veniret ex Oriente Sixtus episcopus; » consequi videtur vicario nunere non fuisse perfunctum Sixtum utpote absentem. Verum ex die 14 Decembris anni 115, qua ordinatum opinamur Sixtum episcopum vicarium Alexandri, ad diem 3 Maii 117, qua martyr occubuit, ac depositus fuit Alexander, cum sex menses effluerint, et quod excurrit, plura contingere poterunt, quæ postularent, ut Sixtus licet vicarius Alexandri in orientem se conferret, unde expectandus fuerit a Severina, postquam electus esset a clero Urbis ad maximum pontificatum. Quare neque Acta refragantur chronologiæ ita distributæ inter vicarium et pontificatum Sixti; neque Actorum fides minuitur admissa Sixti absentia ab Urbe, dum successor eligeretur Alexandri, cujus fuerat vicarius.

EJUSDEM NOTÆ HISTORICÆ.

Linea 1. — *Ex patre Pastore.* Cognomen *Pastoris*, secundo Christi sæculo frequens, reperitur in aliquibus monumentis, et apud scriptores, familiæ nomine non expresso: et quidem hac ipsa ætate. S. Pius dicitur frater *Pastoris* ex civitate Aquileia, infra num. 14, qui et *Hermes* dicitur appellatus. Vide Baronium ad annum 159, n. 4. Lapis e Christianorum cœmeteriis paulo ante effossus est ita inscriptus: PASTORI IN PACE. Familiæ nomina his in *Pastoribus* ignoramus, non secus ac in *Pastore*, qui consulatum gessit una cum L. Papirio Æbano Christi anno 165, licet Panvinius eum iudicet ad gentem Juniam pertinere; alii vero ad Aureliam ex inscriptione veteri, in epistola Cuperi præfixa Fastis Almelovenii, num. 4.

Linea ead. *De regione via lata.* Regio septima inter Augustæas dicitur *via lata*: quo etiam nomine nunc audit regionis portio, ad radices collis Quirinalis extensa ex Varrone ac Rufo, a Narilino diligenter descripta (unde etiam diaconia S. Mariæ in *via Lata* nuncupatur), et ad septimanam ex ecclesiasticis referenda. Vide supra in *Prolegomenis*.

Linea 2. — *Temporibus Adriani usque ad Verum et Ambibulum.* Recte, ut in notis chronologicis jam expendimus, consentientibus Eusebio, Martyrologiis omnibus, et auctore vetustissimi catalogi; licet ab his recedere non vereatur Pearsonius pag. 252, ita scribens: « Sed ita igitur Xystus ab anno Domini 101, Trajano IV, et Peto coss. usque ad annum Domini 111, Pisone et Rustico coss. Hunc obiisse voluit Baronius, Petavius et Labbaeus sub Antonino Pio anno Domini 159, inhumani metachronismo. Quem Eusebius, et martyrologia omnia obiisse tradunt sub Adriano, et quidem secundum vetustissimi catalogi auctorem, Vero et Ambiguo coss., anno Domini 126. » Cum hoc igitur auctore vetustissimi catalogi, cum Eusebio, et cum omnibus Martyrologiis nos retinentes martyrium Xysti sub Adriano et sub consulibus Vero et Ambigelo, Pearsonii Chronotaxim, perinde ac cæteras ab ipso accusatas, esse corrigendam asserimus tum in Xysto, tum in Telesphoro et Hygino: quod etiam infra ostendam luculentius numéro 19, ubi de Hygino sermo erit, et de Gerdonis hæresi, eo sedente suborta.

Linea 3. — *Hic constituit, ut ministeria sacra non tangerentur, nisi a ministris.* Erant igitur sacra ministeria, jam tum segregata ab aliis usibus, quæ adhiberentur tantummodo ad sacrificium. Quidam? cum et *Petalum*, frontalem laminam adhibitam a SS. apostolis Jacobo, primo Hierosolymorum episcopo, et Joanne evangelista testentur S. Epiphanius ad hæresin 78, et Polycrates episcopus Asiæ octavus a Joanne, tum apud Eusebium Hist. eccl. libro V, cap. 24, tum apud Hieronymum de Script. eccl.; de Marco autem evangelista idem scribi ab historico ejusdem passionis observat Valesius in notis ad laudatum locum Eusebii. Præterea in Zephyrino ad finem hujus servandi sæculi, de quo agimus, legemus, infra num.

16, constitutum ab eo pontifice, ut ministri patenas vitreas in ecclesiam deferrent ante sacerdotes, donec episcopus missas celebraret: quarum nonnullas in cœmeteriis martyrum effossas ediderunt Aringhius et Severanus cum Bosio, et lectissima eruditione nuper illustravit V. C. Philippus Bouarroti senator Florentinus. Ex Aringhio duas proferam, quæ Sixti nomen et imaginem continent. Retulit ille, libro IV Romæ subterraneæ, cap. 47, pag. 405. Primam ex illis hic reddam, quæ præter Xystum (seu Sustum) exhibet etiam Timotheum, in sella cõsidentes, et a Christo Domino corona donatos. Fortasse Timotheus ille est presbyter ac germanus frater Novati, Pudentianæ, atque Praxedis, cujus et pastoris compressiteri datas utro citroque epistolas recitat Baronius ad annum 162, occasione dedicationis tituli *Pustoris*, seu S. Pudentianæ, a Pio I pontifice peracta in Thermis Novati. Alteram vero imaginem reservabo ad illustrandas notas in vitam S. Damasi; cum hæc exhibeat cum Xysto II eodem sermo ornatu, quo uterque illorum expressus conspicitur in antiquissimis picturis basilicæ S. Pauli. Prior itaque hæc patera vitrea, (seu *patena*, ut aliquibus postmodum dicta est) ita exhibet imaginem Sixti, a quo Bibliothecarius affirmat decretum fuisse, ne sacra eadem ministeria ab aliis tangerentur, quam a ministris. *Sustus* hic legitur substituitur v latina littera pro Y Græca, ut legitur in basi Obelisci ad portam Flaminiam inscriptio Augusti AIGVPTO pro AIGYPTO, et alibi *Sylla et Sulla*, *Syria* et *Suria* perinde scripta nomina videntur, ut plures notarunt. Quod alii us attendentes *Justus*, loco *Sustus*, legebant.

Morinus de sacris Ordinationibus parte III, ex-
 atione XII, cap. 3, n. 8, considerans contactum
 solum sacrorum laicis fuisse interdictum per eam
 atem, qua urgente persecutione discrimine per-
 itebatur fideiibus corpus ipsum Dominicum tan-
 cipere a sacerdote, tum secum deferre, tum domi-
 tinere, et propriis manibus ori admove (ut lue-
 ter constat ex epistola Magni Basilii ad Cæsariam
 triciam) dubium excitat opportunum ad illu-
 randum decretum, de quo loquimur. Querit enim,
 r ex a quo non fuerit permissum vasa sacra iisdem
 anibus contrectare, quibus Dominicum corpus
 uge sacratius licebat recipere et retinere? Et qui-
 em Basilii epistola perspicue docet eam consuetu-
 nem diu ante fuisse receptam. « Sacerdos, inquit
 isilius, *particulam tradit: detinet autem eam cum
 nni libertate is qui accipit, et sic ori admovet propria
 anu.* » His vero præmittit in eadem epistola hæc
 rba: « Hoc autem persecutionis temporibus cogi-
 tum, absente sacerdote, aut ministro, commu-
 onem propria manu accipere, minime esse grave,
 pervacaneum est demonstrare: propterea quod
 nga consuetudo id reipsa confirmavit. Omnes
 im, qui in eremis solitariam vitam agunt, ubi sar-
 dos nullus est, communionem domi servantes per
 ipsos participant. In Alexandria vero et Ægypto
 usquisque etiam ex laicis, ut plurimum habet
 omi suæ communionem, et cum vult per se ipsum
 munitur. » Postquam universa hæc ex Basilii
 pistola recitavit Morinus, et confirmavit ex aliis
 aatribus, tum Græcis, tum Latinis, merito querit
 umbero 17: « Cum igitur ista consuetudo tangendi
 rporis Christi tam antiqua, vulgata, et constans
 erit, quidni, et vasa sacra, calicem et patenam? »
 abitacionem solvit per ea, quæ sequuntur. « Re-
 ondeo, inquit, longe disparem esse utriusque
 tionem. Nam corpus Christi res est sacrificata,
 actio, per quam panis fit corpus Christi, est sac-
 ificium. Sed de ratione sacrificiorum est, si
 mas holocaustum, ut sacrificio assistentes illius
 mpticipes, ut docetur Deuteronomii XII, et
 p. XVIII initio. Et Numerorum XVII, vers. 9 et
), atque alibi. Ergo Christi corpus, quod est
 nnum antiquorum sacrificiorum veritas, et per-
 ectio, ab omnibus participari debet, et ideo con-
 ngi. Deinde Christi corpus, sive Eucharistiæ
 ramentum est veritas, ejus figura erat apud
 ileos agnus Paschalis, quem unaquaque familia
 medere tenebatur. Denique jubet Christus in in-
 itutione missæ *omnes accipere*, consequenter et
 ntingere. Corpus igitur Christi a fidelibus contingi
 bsolutæ est necessitatis: imo ideo fit panis corpus
 hristi maximo cum miraculo, ut contingatur a
 omni, et contractu suo nos sanctificet, atque ad
 mortalitatem nos disponat. Eadem erit conse-
 nentia vis, si Christi corpus in sacramento consi-
 deretur quatenus scilicet animarum nostrarum me-
 ela et *ἀλεξίφάρμακον*. Prorsus etiam hoc modo
 ontactus est necessarius, et ejus participatio. Sed
 asorum longe dispar ratio. Nulla est laicis impo-
 sita necessitas ea contrectandi; nihil est illis cum
 asis commune; nulla eum iis participationis et
 tionis realis utilitas; nulla figurarum cum veri-
 tate relatio. Quapropter potuit illis ejusmodi con-
 tactus prohiberi. Populus carnis sacrificiorum
 articipabat, vasa tamen sacra tangere prohibe-
 atur. Vasorum ministerio deputati erant Levitæ:
 opuli ministerio nihil erat opus. Sunt igitur ratio-
 es evidentes, propter quas vasorum sacrorum, non
 utem corporis Christi contactus fuit prohibitus
 (VIII). Verum concessio parem esse utrobique ratio-
 em, quod esse non potest; in iis, quæ sunt institutio-
 is ecclesiasticæ alterum colligi non potest esse pro-
 ibitum ex alterius prohibitione. Potissima enim ratio
 usmodi prohibitionum est penes voluntatem et arbi-
 iuminiis tituentis. Sufficere debet, legem de uno latam
 esse, de altero nullam esse. » Hactenus Morinus.

Li enter addam, ab Ecclesia præcepti Dominici
 conscia de perceptione corporis Christi, ac de co-
 mestionem oris et gutturis contactu, atque degluti-
 tione perficienda circa necessitatem contactus ma-
 num ministris reservata, perinde constitutum
 fuisse post illa persecutionum discrimina, et sacer-
 dotum absentiam ab eremis, quam Basilium indica-
 bat, ne imposterum domi a privatis custodiretur,
 aut propriis manibus ori admoveatur corpus Domi-
 nicum: quemadmodum eidem Ecclesiæ placuit sub
 Sixto manus laicorum removeri a contactu sacro-
 rum vasorum, decreto interposito, quod ante Six-
 tum non memoratur editum. Abusus quorundam
 fidelium, irreverenter contrectantium sancta, quæ
 acceperant, pluribus in conciliis perpensus, quæ a
 Morino ibidem indicantur numero XV, jure commo-
 vit pontifices, ut plebem Christi contentam esse ju-
 berent necessario tantum contactu oris et gutturis.
 in deglutiendis et comedendis speciebus eucharisti-
 cis. Serius attamen ille abusus obrepit; cum se-
 cundo Christi sæculo, de quo nunc agimus, ac ter-
 tio, vigeret disciplina, de qua testantur Justinus
 martyr in Apologia, Tertullianus de Corona militis,
 et Origenes homilia XIII in Exodum: « Nostis, ait,
 qui divinis mysteriis interesse consuevistis, quod
 cum suscipitis corpus Domini, cum omni cautela
 et veneratione servatis, ne ex eo parum quid deci-
 dat, ne consecrati muneris aliquid dilabatur. »
 Quousque constitit apud plebem Christianam vigor
 disciplinæ et cautele, ab Origene commendatus, nihil
 obstitit quominus contraderetur Eucharistia manibus
 reverenter accipientium et caute servantium. Pote-
 rant enim fideles singuli diligentissime curare par-
 tem oblationis sibi concreditam, ne parum quid ex
 illa decideret. Vasorum autem sacrorum, in quibus
 obla munera frangebantur, et sanguis Christi as-
 servabatur omnibus erogandus, si cura et custodia
 uniuscujusque e plebe Christiana, omniumque mani-
 bus concredideretur, res periculi plena futura erat.
 Nam fragmenta decidua, et guttula inter paterarum
 toreumata, et calicum anaglypha spargi ac dissi-
 pari sepe contingeret, si temere ac passim per ma-
 nus omnium accedentium ea vasa porrigerentur.
 Quin etiam timendum foret, ne frequenter accide-
 ret, ut calices vitrei (quales tunc fuisse infra vide-
 bimus in Zephyrino) confringerentur, et sanguis
 Domini effunderetur, si promiscuus vasorum con-
 tactus populo esset permissus. Solis itaque mini-
 stris fuit reservandus, non tantum vasorum gratia,
 sed potius Eucharistiæ causa accuratissime procu-
 randæ, ne quid minimum hærens vasculis imperi-
 tia, aut negligentia populi dilaberetur: quod a mi-
 nistris timendum non erat, ad hæc munera rite
 obeunda formatis experimento diturno, ac moni-
 tis episcopi et presbyterorum. Hanc autem haberi
 oportere sententiam decreti Sixtini colligo ex alio
 decreto postmodum edito sub Sotero, *ne ulla moni-
 cha pallam sacramentum contingeret, nec incensum pou-
 ret in sancta Ecclesia*. Colligitur etiam ex Vita Ur-
 bani: ubi cum legamus, *fecit ministeria sacra una
 nia argentea, et patenas argenteas viginti quinque po-
 suit*, perspicuum fit sacra ministeria auctori Vi-
 tarum non esse altaris vela, aut thuris capsulas,
 sed calices et patenas, ad continentium corpus Do-
 minicum elaboratas. Cur autem, et palte sacrate
 contactus (cujus par est ratio cum calicibus et pa-
 tenis) et præterea thuris adolendi usus interdictus
 sit sanctimonialibus, suo loco dicere conabor in no-
 tis historicis ad Vitam Soteris.

Linea 6. — *Nisi cum litteris patriarchæ salutatio-
 nis plebi, quæ est formata*. Deest in coticibus Vati-
 cano et Florentino perioche illa: *Patriarchæ saluta-
 tionis plebi, quæ est formata*, annotantibus Holstenio
 et Schelestratio. *Patriarchæ* nomen serius attributum
 episcopis Christianis, et primum Leoni Magno
 in concilio Chalcedonensi monuit Thomassinus de
 Benef. par. I lib. I, cap. 3, num. 13, qui negat a Ju-

deorum *Patriarchis* id nominis esse profectum, A merito autem minus a Montanistis, quorum *Patriarchas* memorat Hieronymus epistola 54. *Formate* quoque appellatio serius usurpata est, quam ætas Sixti ferat. Quare vel inserta est periocha ad exponenda ea verba *cum litteris*, post ætatem Leonis Magni, dum ex catalogis aliisve documentis auctor Vitæ ea decreta describeret; vel in aliquot codicibus libri Pontificalis veluti glossemata a posteris est apposita. Verum excluso etiam adjectitio commate (*Patriarchæ salutationis plebi, quæ est formata*) vis decreti Sixtini percipitur jubere, ut litteras apostolicæ Sedis signaculo munitas perferat episcopus ad Romanam sedem evocatus, quando hinc ad suam parœciam est reversurus. Luitprandus ita exponit sententiam hujus decreti. « Hic constituit, ut quisque episcopus aliqua adversitate pulsatus licenter appellet Romanam, et apostolicam sedem, et illuc vocatus venire non renuat: nec inde absque apostolicis litteris ad propriam redeat; ut vicini sui ex hoc intelligant, qualiter ibi suam aliorumque causam si-
B verit.

Usus *formate*, sive commendatiivæ epistolæ, in-
ductus fuit exemplo apostolorum: quibus in concilio Hierosolymitano ita placuit munire legationem Pauli, Barnabæ, Judæ ac Silæ ad Ecclesiam Antiochenam (*Act.* xv) ut hæc secernere posset missos apostolorum ab aliis absque legitima jussione ad eam profectis, quibus apostoli non mandaverant. In Paulinis quoque litteris non semel includitur commendatio eorum qui easdem perferrent. In calce epistolæ ad Ephesios commendatur Tychicus: et in ea, quæ data est ad Colossenses Tychicus et Onesimus. Sed etiam signi appositio (unde *formatas* a *forma*, seu typo qui apponebatur dictas voluit ætas posterior testante apud Cangium in Lexico mediæ Latinitatis Sirmondo, aliisque scriptoribus eruditissimis) videri debet profecta ab exemplo Pauli: qui omnes epistolæ suas certo salutationis signo ab se apposito muniri consuevisse testatur in epistola ad Thessalonicenses secunda: *Salutatio mea manu Pauli: quod est signum in omni epistola. Ita scribo. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen.* Romani pontifices morem hunc apostolicum imitari signare consueverunt simile quippiam in suis epistolæ, graviori præsertim de causa scriptis, quas bullas dicitur consistoriales. Nam crucis signaculo (quod salutis, et gratiæ a Christo fidelibus adprecandæ indicium est quotidianum) late expanso includunt monogramma sui nominis, sive nomen extensum, et præterea inscribunt circulo, eidem monogrammati, et crucis figuræ circumducto, aliquem versiculum e sacris litteris desumptum: olim post siglam, quæ redditur *Bene valete*: nunc post clausulam supremam epistolæ, respondentem indicatæ salutationi. Horum exempla vides frequenter apud bullarum collectores, tum apud Ughellium in Italia sacra, tum apud Mabillonium de re Diplomatica, libro quinto: quibus addi possunt adnotata a Cotelero in can. 12 apostolicum tomo II, pag. 462, ad Opera SS. PP. sæculi apostolici.

Verum his opportuniori loco servatis, pauca tantummodo hic subdam de causa decreti a Sixto vulgati, ne ullus episcopus a Romana sede evocatus reciperetur a propria parœcia, si rediret absque litteris apostolicis. Ita consulendum putavit unitati Ecclesiæ servandæ sub uno capite, unaque doctrina catholica, avertens periculum quod imminebat post mortem apostolorum et aliorum et præcipuis viris, qui Christum Dominum in carne viderant. Imminebat autem id, quod Eusebius retulit ex libris Hegesippi, celeberrimi Christianorum historici, hisque temporibus æqualis, ejusdem verbis ita conceptum lib. III, cap. 52: « Ecclesiam ad hæc usque tempora instar cujusdam virginis integram, atque incorruptam permansisse: adhuc in obscuro recessu delitescentibus quicunque

rectam prædicationis Evangelicæ regulam depravare niterentur. Sed postquam sacer Apostolorum chorus vario mortis genere extinctus est, effluxeratque jam ætas hominum illorum qui divinam ipsam sapientiam suis auribus auscultare meruerant: tunc demum exorta est impii erroris conspiratio fraude et malitia falsorum doctorum. Qui utpote nullo amplius ex apostolis superstitie, post hæc nudo, quod aiunt, capite adversus prædicationem veritatis abalterinam doctrinam obtrudere aggressi sunt. » Hæc Hegesippus.

Devixerat sub Trajano Joannes evangelista, apostolorum superstes ultimus. Sub eodem principe, constante persecutione a Plinio descripta, necnon ab Eusebio, atque idcirco referenda ad fratrem Eraristi, et ad hunc ipsum de quo agimus Sixti Pontificatum, Symeon filius Cleophræ, Hierosolymorum secundus episcopus, Redemptoris nostri consobrinus, martyrio dedicaverat ætatem centum et viginii annorum. Tum vero hæreticorum licentia ex oculis latebris in apertum proluens palam aggressa est adulterinam doctrinam obtrudere et in agro Evangelico zizania disseminare: quasi dormientibus in Christo iis, qui eundem in carne viderant, nemo vigillum reperiretur, qui posset a tritico lolium secernere. Quid igitur consilii caperent, aut quænam presidia opponerent custodes agri Domini, isque in primis Sixtus, qui Petro successerat in magisterio cathedræ cæterarum principis ad confirmandos fratres suos? Idem plane remedium opposuit suborienti morbo, quod Actorum xv apostoli, et seniores adhibuerant contra descendentes ex Judæa ad seditionem, et turbas, et falsa dogmata introducenda in Ecclesiam Antiochenam. Opposuerant illi judicia concilii ac presbyterii, decreta collegii apostolici, legatos, et litteras, quibus testatam facerent auctoritatem ablegatorum, et commendarent veritatem doctrinæ, ab apostolis eisdem viris traditæ, d. m. remittebantur. Hoc ipsum presidium, et firmamentum, ac tesseram doctrinæ atque unitatis catholice Sixtus paravit contra hæresum violentias ac insidias ex æquo adhibendum. Constituit enim, ut episcopi acciti ad Romanam sedem, utpote in Ecclesia universa obtinentem Christiani synedrii principatum per jura Petro ac successoribus tradita, ita se sisterent, ut causa cognita remittendi cum forent, recipi minime possent absque litteris apostolicis: per quas in majoribus hisce causis opportune declararetur, num recta et consentanea fidei regulis reperia esset ipsorum doctrina. Litteris quoque encyclicis usum fuisse Clementem, Petri discipulum et successorem, contra hæresim Ebionis, testatus est Epiphanius iis verbis, quæ a Card. Baronio referuntur ad annum 74, num. 10: « Idem Clemens ipso (Ebionem ejusque sectarios) per omnia redarguit in epistolis quas scripsit encyclicis, quæ in sanctis Ecclesiis leguntur, quod alium habeat characterem fides ejus et sermo ab his quæ sub nomine ipsius in circulationibus corrupta sunt. » Hæc nimirum vestigia signabat illi per eandem ætatem apostolus Joannes suis in epistolis contra Menandrum, Ebionem, aliosque ab eadem schola profectos hæreticos et profecturos, ita conscribens, in I quidem Epistola, cap. II, vers. 18, 19: *Et nunc antichristi multi facti sunt: unde scimus quia novissima hora est. Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis. Nam si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum.* Et in II, vers. 7-11: *Multi seductores exierunt in mundum, qui non confitentur Jesum Christum venisse in carne: hic est seductor et antichristus. Videte igitur ne perdati qui operati estis, sed ut mercedem plenam accipiatis. Omnis qui recedit et non permanet in doctrina Christi Deum non habet: qui permanet in doctrina, hic et Patrem et Filium habet. Si quis venit ad vos, et hæc doctrinam non offert, nolite recipere eum in domum, nec Ave ei dixeritis. Qui enim dicit ei Ave, communit operibus ejus malignis.* Cum igitur disciplina

apostolica ostenderet, per encyclicas litteras demonstrari oportere communionem cum Ecclesia catholica eorum qui essent legitima missione ab eadem Ecclesia ablegati ad annuntiandum Christi Evangelium, neque sufficere si quondam fuissent ex certa cum apostolis congregato, nisi constaret eum eodem cœtu ipsos permanere et perseverare in doctrina eidem cœtu concedita, aliter *ne recipiendos in domum, nec Ave eis dicendum*; multo diligentius id exigendum esse intellexerunt Ecclesiæ præses, præsertim Sixtus cæteris præstans in Romana sede, quando sub ejusdem pontificatu id monstrum simile primum auditum fuit, hæreses disseminari ab iis qui episcopatum obtinuerant, vel episcopatum appetent; quorum antesignanus uti apostolorum aetate fuit Simon, ita post mortem apostolorum fuit e schola sectariorum Simonis (Menandri, Ebionis, Basilidis) Valentinus. Menander enim et Basilides magos et philosophos sese habebant. Valentinus vero probe cum nosset, non satis auctoritatis ex iis nominibus apud Christianos sese habiturum, episcopale fastigium ambiebat: quemadmodum Tertullianus capite 4, contra eundem asseverat. Providus igitur pontifex Sixtus vidit majus periculum seducende Christianæ plebis ab iis imminere, qui jure episcopatus cum haberentur successoris apostolorum, docendi quoque potestatem inter potiora sui officii munera obtinuerant; si post adeptum episcopatum dignitatis suæ juribus abuterentur. Edixit itaque episcopos ad tribunal Petri evocatos ita se sistere oportere, ut, causa discussa, recipi a suis plebibus minime possent sine litteris encyclicis primariae sedis. Provide id factum, ea potissimum tempestate, qua persecutiones frequentes non ita facilem redderent conventum episcoporum, qualis fuerat apostolorum ad concilium super dissidiis apud Antiochenos subortis in causa legalium observationum. Quare dictatoris veluti auctoritate, in Petri sede a Christo Domino jam constituta, utendum fuit ad consulendum unitati Ecclesiæ atque indemnitati fidei, ubi maximum immineret discrimen ab episcopis ad falsa dogmata declinantibus, nec ratio temporis sineceret concilia præsulum cogi sub oculis persecutorum, aut pastores removeri ab ovibus sibi conceditis in illa temporum difficultate, qua plebibus in periculo constitutis præsentia fidelium vigilum erat maxime necessaria.

Rursus Clemens Alexandrinus Stromatum libro VII docet, Basilidis, Valentini, et Marcionis hæreses cœpisse sub Adriano. Ait enim pag. 769: « Infectius autem circa tempora Adriani imperatoris fuerunt qui hæreses excogitaverunt, et pervenerunt usque ad ætatem Antonini nati majoris. Sicut Basilides, etsi Glauciam sibi ascribat magistrum, ut ipsi gloriantur, qui fuit Petri interpret. Similiter autem Valentinum dicunt audisse Theodotum. Is autem fuit Pauli familiaris. Marcion enim cum natus esset eadem qua ipsi ætate, versabatur ut senex cum junioribus. » Hæc a Clemente scripta recitans Lupus in scholiis ad cap. 50 Tertulliani de Præscript., subdit: « S. Clemens secundo dicit, quod Basilides, et Valentinus, et Marcion, fuerint cœrvi, et omnes cœperint sub imperio Adriani. Quæstio est, quid cœperint? An vitam, an hæreticam prædicationem? Respondeo, quod hæreticam prædicationem. Etenim Basilidem sub imperio Adriani prædicasse disertè scribit S. Hieronymus in encomio illustris viri Agrippæ Castoris. » Item Lupus observaverat paulo ante, scilicet pag. 479, ex S. Epiphano, et ex appendice libri Tertulliani de Præscript. Marcionem fuisse episcopi, et quidem sanctissimi viri, degenerem filium. Addit, ab Optato Milevitano affirmari, et ipsum Marcionem fuisse episcopum. « Sunt, inquit, qui existimant, Marcionem sub patre Amaseno episcopo ac totius provincie metropolitam fuisse Sinopensem episcopum, et ab illius synodali, qua degradatus fuerat,

sententia Romam appellasse. Fundant se in referendis infra ex S. Epiphano. » Hujus textum producit pag. 484, et cum illo varias opiniones de episcopatu Marcionis. Sed sive Marcion fuerit tantummodo filius episcopi, sive et ipse episcopus; cum hæresim suam disseminare cœperit sub Adriano; et cum Valentinus episcopatum ambiverit in insula Cypro, uti ex S. Philastrio admonet P. Lupus pag. 480, ubi etiam probat sub pontificatu B. Telesphori, qui huic Sixto successit proxime, delirasse palam, ac predicassa Valentinum (ex Justinii Apologia) et Marcionem Cerdonis discipulum sub eodem Telesphoro corruptum et seductum; Cerdonemque ipsum memoret ex S. Ireneo lib. III, cap. 4, modo exomologesim fecisse et poenitentiam simulasse, modo ad vomitum rediisse; universa ista probant, providentia Sixti, jam perspicentis hæresum afflatu siderari viros sacratissimo ordini episcopatus, vel initiatos, vel proxime initiandos, cautum fuisse pro saluberrimam illius decreti sanctionem, ne quispiam episcoporum postulatus ad iudicium Romanæ sedis, ab eoque rediret recipere sine litteris encyclicis, certum testimonium proferentibus de veritate et confessione doctrinæ apostolicis dogmatibus consonæ.

Satis ergo intelligitur ex Ecclesiæ constitutione sub Sixto I, imperante Adriano, nempe ex historia hæreseos, tum primum ausæ inter episcoporum cathedras se audacter intrudere, postquam mortali huic vitæ erepti fuerant apostoli, ac discipuli, qui Christum Dominum in carne viderant, intelligitur, inquam, occasio et vis decreti Sixtini, providenter prospicientis Ecclesiæ unitati ac fidei integritati servandæ per encyclicas hujusmodi litteras, quæ postmodum *formate* dictæ sunt, certa documenta proferentes, ac tesseram communionis omnium episcoporum cum Petri sede primaria ut in reditu ad proprias plebes tuto reciperentur a fidelibus eorumdem curæ conceditis.

CIACONII.

Linea 5. — *Rediens ad parochiam suam non acciperetur, nisi cum litteris patriarchæ.* Consuit sanctus pontifex Sixtus, ne episcopi, ad selem apostolicam quacunque ex causa vocati, redeuntes, a suis plebibus reciperentur, nisi secum deferrent litteras Romani pontificis, populum salutantes, eosque purgatos, vel instructos, causamque eorum discussam fuisse cognoscerent.

PAGII.

Linea 3. — *Hic constituit, ut ministeria, etc.* Constituit etiam ex eodem libro Pontificali, ut sacra vasa ab aliis quam a sacris ministris non tangerentur. Ideo autem id vetuit Sixtus, quia tam calix, quam patena erant vasa consecrata; exstat enim in ordine Romano utriusque consecratio, unctione Chrismatis, certisque precibus adhibitis. Idem decrevit postea concilium Laodicenum anno circiter 363 celebratum, in quo canone 21 sancitum est, non oportere subdiaconum vasa sacrata contingere; et concilium Agathense anno 506, sub Symmacho, canone 66, statuit non oportere insacratos ministros contingere vasa Dominica. Subdiaconis tamen data facultas ista est in concilio Braceriensi sub Joanne III, anno 563, canone 10. « Placuit ut non liceat cuilibet ex lectoribus sacra altaris vasa portare, nisi his qui ab episcopo subdiaconi fuerint ordinati. » Acolythis etiam eandem licentiam concessam ex ordine Romano manifestum est.

Plerique scribunt, *Sanctus, sanctus, sanctus, etc.*, a Sixto sacrificio missæ additum esse, sed auctus Chronicon veterum pontificum id solum a Sixto constitutum ait, ut, sacerdote hymnum illum incipiente, etiam populus eundem cantaret. Quia vero progressu temporis quidam abusus irrepressarum, ut nonnisi in solemnibus missis diceretur, eo tollendo

hic canon a concilio Vasensi anno 529 editus est: **A** *rum.* Decrevit ex libro Pontificali, ut quicumque episcopus evocatus fuerit ad sedem Romanam apostolicam, rediens ad parochiam suam non susciperetur, nisi cum formatis salutationis ad plebem per sedem apostolicam. Litteras enim formatas, seu communiatorias dabat episcopis sedes apostolica, et commercio earum totus orbis in una communionis societate concordabat, ut affirmat sanctus Optatus Milevitanus. Ad hunc porro locum, tam auctioris Chronici veterum pontificum quam libri Pontificalis, epistolarum decretalium auctor secundam Sixti epistolam composuit, quæ est de vasis sacris a solis ministris tangendis, et de non redeundo sine formatis epistolis, inquit Schelestratus in nota ad Sixtum.

IX. SANCTUS TELESOPHUS.

ANNO CHRISTI 142, ANTONINI PII IMP. 3.

9 *Telesphorus, natione Græcus, ex anachorita, sedit annos undecim, menses tres, dies viginti duos* ^a. *Fuit autem temporibus Antonini et Marci* ^b. *Hic constituit ut septem hebdomadas ante Pascha jejunium celebraretur, et Natali Domini noctu missæ celebrarentur, cum omni* ^d *tempore ante horæ tertiæ cursum nullus præsumeret missam celebrare, qua hora Dominus noster ascendit crucem, et ante sacrificium hymnus diceretur angelicus, hoc est, GLORIA IN EXCELSIS DEO. Martyrio coronatus est. Qui sepultus est juxta corpus beati Petri in Vaticano* ^{iv} *Nonas* ^o *Januarii. Hic fecit ordinationes quatuor per mensem Decembrem: presbyteros duodecim; diaconos octo* ^g; *et cessavit episcopatus dies 10 quatuor.*

CATALOGUS SUB IBERIO.

Telesphorus annis undecim, mensibus tribus, diebus tribus. Fuit temporibus Antonini Macrini a consulatu Titiani et Gallicani usque Cæsare et Albino.

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

^a B, m. 9, minus d. 3. ^b B, Antonini Pii tantum usque ad coss. Glabrimonem et Verianum. ^c Vide Bar. ^{ann.} 534, ^d CB, omni alio. ^e CB, Nonis. ^f CB, episc. per d. loca 132. ^g Septem CB.

VARIÆ LECTIONES.

Apud Fabrotium ex codice Freheri.

Num. 9, lin. 10, B, duos. Ad not. marg., d. episcopos per diversa loca 13.

Ex codice Regio, Mazarino et Thuano.

Lin. 4, ex patre Anach. lin. 3, ut per septem h. a. d. j. c. et ut in natale Domini n. m. c. et ut omni t. lin. 5, qua scilicet hora D. n. a. c. et ut ante s. lin. 7, Deo. Hic fecit ordin. lin. 9, diac. 8, episcopos per diversa loca 13. Hic martyrio coronatus est et sep. j. c. B. P. in Vat. iv Non. J. et cess. ep. d. 7.

Ex codice Thuano altero.

Lin. 4, annos xi, m. iii, d. xxi. lin. 4, nam omni

tempore. lin. 5, missas cel. lin. 6, in crucem. lin. 8, iii Non. J. lin. 10, dies 7.

'Apud Holstenium et Schelestratium.

Lin. 4, Vatic. et Flor., missa celebraretur, nam constituit ut. lin. 7, Flor. et Cass., coronatur. lin. 9, Vat. et Florent. addunt, episcopos per diversa loca tredecim.

Apud Peniam ex codice Cavensi.

Lin. 4, Telesphorus. lin. 10, dies vii.

NOTÆ VARIORUM.

A SCHELESTRATE.

NOTÆ IN TEXTUM ANASTASII.

In Telesphoro incipit auctor Libri Pontificalis adjungere nonnulla quæ aliunde desumpsit, quam ex

B secundo catalogo, ut rationem, quam addit de non incipiendi missa ante horam diei tertiam, id est juxta computum horarum in Palestina fieri assuetum, ubi dies hora sexta ante meridiem incipiebat, et in meridie sexta finiebat. Cæterum ex eo quod

auctor libri Pontificalis non numeret consules, qui de-
sunt in secundo catalogo, et reperiuntur in primo, col-
ligitur, non quidem primo, sed secundo usum fuisse.

Linea 4. — *Cum omni tempore ante horam tertiæ
cursum nullus præsumeret missam celebrare, qua
Dominus noster ascendit crucem.* Hora diei tertia
iuxta modum computandi horas diei in Palestina usu
receptum, ut supra adnotavimus. Præclarum est
autem hoc Telesphori decretum, quod in primitiva
Ecclesia locum habere potuit, dum unum altare in
singulis Ecclesiis, et non plusquam una missa per
diem in illis celebrabatur.

NOTÆ IN CATALOGUM FELICIS IV *.

Tantum noctu natalis Domini. Undenam au-
ctor catalogi desumpsit, Hymnum angeli-
cum, *Gloria in excelsis Deo*, tantum noctu na-
talis Domini cantari debuisse juxta Telesphori de-
cretum, fateor me ignorare: initio tamen Eccle-
siae non adeo frequenter recitatum fuisse, ut nunc
sit in omnibus festis, vel ex antiquo Sacramentario
Gregorii M. patet, quod tempore Caroli M. scriptum
asservatur in Bibliotheca Palatino Vatic., ubi initio
legitur: « Item dicitur *Gloria in excelsis Deo*, si episcopus
fuerit tantummodo die Dominico sive diebus
festis: a presbyteris autem minime dicitur, nisi solo
in Pascha. »

NOTÆ IN CATALOGUM LIBERIANUM.

Linea 1. — *Loco Antonini Macrini legunt Henschen. et Papebrochius Adriani, cum tamen in ms. codice habeatur ut nos hic edimus.*

ALTASERRA.

Linea 2. — *Hic constituit, ut septem hebdomadas
ante Pascha jejunium celebraretur.* Jejunium Quadra-
gesimæ non est primitus institutum a Telesphoro:
id enim institutionis apostolicæ esse jam observa-
tum ex can. 69 apostolorum; sed pontificia lege
sanctum, can. *Statuimus*, dist. 4. Jejunium enim
Quadagesimæ a Domino institutum agnovere Pa-
tres. Hinc illud fidei nostræ opus vocitat Ambros.,
serm. 33: « Diximus superiore Dominica hoc esse
fidei nostræ opus primum ut horum quadraginta
dierum curriculo devotissime jejunemus. » Et illud
jejunium a quibusdam infringi contra præceptum
Domini conqueritur idem serm. 35: « Qualis autem
Christianus es, cum, Domino jejunante, tu prandes?
Dicite enim mihi, interrogo vos, qui in Quadra-
gesima prandets, si non in conscientis vestris rei
estis, quod, abstinente toto populo, vos soli, contra
præceptum Domini, devoratis. » Jejunium Quadra-
gesimæ ad exemplum jejunii Christi institutum. He-
ronym. in Jonam cap. 3: « Ipse quoque Dominus
verus Jona, missus ad prædicationem mundi, jejunavit
quadraginta dies, et hæreditatem nobis jejunii dere-
linquens, ad esum corporis sui sub hoc numero no-
stras animas preparat. » Jejunium Quadagesimæ
constituitur septem hebdomadis. Hinc Gregorius
homil. 16 in Evangel. in Dominica i Quadagesim.:
« A præsentis etenim die usque ad Paschalis sole-
mnitatis gaudia, sex hebdomadæ veniunt, quarum vi-
delicet dies quadraginta duo sunt, ex quibus dum
sex Dominici abstinentiæ subtrahuntur, non plus in
abstinentia, quam triginta et sex dies remanent. »

Linea 3. — *Et natalis Domini noctu missæ cele-
brarentur, cum omni tempore ante horam tertiæ cursum
nullus præsumeret missam celebrare, qua hora Do-
minus noster ascendit crucem.* Telesphori constitutum
est, ut in nocte nativitatis Dominicæ missæ cele-
brarentur, cum extra hunc diem missæ non celebra-
rentur ante horam tertiam, qua Christus crucifixus
est, can. *Nocte sancta de consecr.* dist. 1. In natali
Domini missa celebratur de nocte in galli cantu.
Abbas Urspergens: « Centius quidam civis Roma-
nus, ex fautoribus Henrici IV in nativitate Domini

* Vid. Prolegomena.

A Gregorium papam (is est Gregor. VII) in galli cantu
missam celebrantem, de altari graviter vulneratum
rapuit, et in turre sua in custodiam misit. » In die
natali Domini in missa, quæ celebratur in galli
cantu, Evangelium alta voce legit Carolus IV imp.
de quo Albert. Argentinens. in Chronic.: « In die
quoque sancto nativitatis Domini rex communicatus
fuit, legitque in missa galli cantu alta voce, habens
in manu evaginatum gladium, Evangelium: *Exiit
edictum a Cæsare Augusto.* » Mediam noctem signat
galli cantus, quo Christiani surgebant ad orandum.
Augustin. in psalm. cxviii: « Post galli cantum con-
suevit esse tempus orandi. » In honorem nativitatis
Domini multa singularia introducta sunt. Primum,
quod missa celebratur de nocte. Secundum, quod
eodem die tres missæ celebrantur: prior media nocte,
qua hora natus est Christus; secunda diluculo, id
est sub lucem; tertia, hora tertia qua solent cele-
brari missæ publicæ. Gloss. in d. can. *Nocte*, cap.
B *Consulvisti, de celebrat. missar.* Tertium, quod si
natalis Domini incidat in feriam sextam, licet vesci
carne ex consuetudine generali; cap. ult. de observ.
jejun. de quo Matth. Paris ad ann. 1255: « Erat
autem illo anno dies natalis Domini feria sexta, et
comederunt aliqui carnes, ob reverentiam Christi,
quia Verbum caro factum, ea die prodiit in lucem
sæculi, unde quidam admirative ait: O carni con-
cessus honor! » Missæ publicæ celebrantur hora ter-
tia, can. *Et hoc de consecr.* dist. 1, conc. Emeriten-
s. can. 19, Aurelianens. iii, can. 14, de quo dixi
Dissert. lib. vi, cap. 2.

Linea 6. — *Et ante sacrificium hymnus diceretur
angelicus, hoc est, Gloria in excelsis Deo.* Postrema
pars decreti Telesphori est, ut initio sacrificii missæ
caneretur hymnus angelicus, hoc est, *Gloria in
excelsis Deo.* Primum hoc institutum a Telesphoro,
ut hymnus angelicus caneretur in missa in natali
Domini, d. can. *Nocte sancta.* Deinde usu receptum
ut idem hymnus decantetur semper in missis solem-
nibus, etiam in Cœna Domini, can. *Porro, de consecr.*
dist. 1. Synmacho hoc tribuit Anastas. in ejus
Vit.

BINI ET LABBEI.

(Ex Bini.) Linea 3. — *Hic constituit ut septem heb-
domadas.* Quadagesimale jejunium ab apostolis
Domini institutum atque universæ Ecclesie traditum
est, ut ex can. apostol. 68 constat; nam diu ante
Telesphorum hujus jejunii quadagesimalis Ignatius
in Epistola sua ad Philippenses meminit hisce ver-
bis: « Quadagesimale jejunium ne spernatis; con-
tinet enim exemplum conversationis Dominicæ. »

(Ex Lab.) Linea 4. — *Cum omni tempore.* Absant
a C. H.

BLANCHINI.

NOTÆ CHRONOLOGICÆ.

In hoc pontifice picturæ basilicæ S. Pauli, tum in
vetusta serie colorata musivo cum opere Leonis
Magni, et Gallæ Placidie, tum in recentiori itera-
tione ejusdem epochæ, per Nicolaum III inferius de-
lineata, uti dixeram in Prolegomenis opusc. xi,
cap. 3, num. 3 et 4, nitide ostendunt, nume-
rum annorum undecim, mensium trium, die-
rum viginti unius heato Telesphoro esse tribuendum.
Par consensus in annis est omnium catalogorum et
codicum, memoratorum eodem folio xci, solo Colber-
tino sexto vitium ostendente in nota numerali vi
quam loco xi substituit scriptor illius codicis: con-
sueto vetustatis damno fortasse deceptus; dum evan-
escentibus inferne ductibus decussatis siglæ denarii
x notam quinarium v arbitratus est se videre in dimi-
diata illa littera x, quam integram picturæ, et codices
manifestant. Cætera errata leviora adjectæ, vel detra-
ctæ unitatis in mensibus intelliges exiis, quæ supra
dixeram in Alexandro. Quare ad calcem columnæ
S. Telesphori in Prolegomenia collegi, sedis il-

lius annos 11, menses 3, dies 21 ex omnibus monumentis deduci.

Dies martyrii 5 Januarii, qua colitur, spectabit ad consules anni 158 Camerinum et Nigrum; cum præcedens consulatus Caesaris II et Balbini postremum tempus Paschale demonstrat celebratum constante Vita Telesphori: et Pascha primum assignatum successori Ilygino per catalogum Felicis IV (nam lacuna prohibet id cognoscere in Liberiano), præferat consules indicatos anni 158 Nigrum et Camerinum. Ex die igitur 5 Januarii anni 158 retrocedentes per annos undecim solidos, menses tres, dies viginti et unum episcopatus Telesphori, cognoscimus illius ordinationem fuisse peractam die Dominica 16 Septembris anni 126, Vero et Ambibulo coss. semestri ferme spatio antequam Sixtus martyrio coronaretur. Quare illud semestre spatium exegerit Sixti vicarius et coadjutor, more satis frequenter usurpato in persecutionibus a pontificibus Romanis, ut episcopalem ordinem suo Vicario conferrent, ob causas jam indicatas in adnotationibus chronologicis ad Vitam S. Evaristi, numero 2.

A morte Sixti sedem apostolicam vacasse refert codex Anastasianus biduo tantum. Hæc igitur chronotaxis assignanda erit Telesphoro.

Anno Christi 126, die Dominica 16 Septembris, Vero et Ambibulo coss., ordinatur episcopus.

Anno proximo 127, die 3 Aprilis, eligitur successor Sixti, biduo ante martyrio coronati.

Anno 158, die 5 Januarii, Camerino et Nigro coss. (*Nigrum* consulem aliqui appellant *Magnum*), pro Christo occiditur, post annos 11, menses 3, dies 21 impensio administrando episcopatu Romano, per primum quidem semestre vicaria potestate illi a Sixto collata, reliquo vero tempore a Sixti morte, et ab electione ad pontificatum maximum, uti successor Petri, et Sixti in cathedra Romana.

EJUSDEM NOTÆ HISTORICÆ.

Linea 1. — *Ex Anachorita.* Fuisse anachoretas ætate Telesphori nemo negaverit, qui attendat ex Evangelio, ante prædicationem Christi Domini, Joannem illius præcursorem deserti accolam, zona pellicea succinctum lumbos, et locustis: c. melle silvestri famem sedantem, antra deserti subisse teneris sub annis. Ejusdem certe exemplo Patres attribuunt, et cum his catholicis omnes, originem vitæ monasticæ apud Christianos: quem propterea monachorum principem dixerunt SS. Joannes Chrysostomus et Hieronymus: alique simili elogio commendant, videntem apud Baronium ad annum Christi 31, n. 14 et 15. Quin etiam divinus ipse præceptor noster Christus Dominus, uti virtutum omnium exemplar et norma, ita etiam in deserto agens per dies quadraginta videtur insinuasse vitæ solitarie institutum, antequam activæ præcepta daret. Quare Basilium agens de laudibus eremi, ubi eam commendavit ab exemplis Moysis, Eliae, Elisei, et Joannis præcursoris, aliorumque prophetarum, alius orationem extollens ait: « Et quid amplius memorem? Quandoquidem ipse Salvator omnium in exordio suæ manifestationis inviserit, ac propria dignatus est se habitatione consecrare. Postquam enim baptismatis aquam, qua lotus est, lavit, ut evangelista testatur, statim Spiritus expulit eum in desertum.... Debitorem se tibi mundus agnoscat, unde prædicaturum, ac mirabilia facturum suscepisse Deum non ignorat. » Merito itaque referunt scriptores nostri cum Hieronymo et Cassiano, aliisque ad Marci evangelistæ discipulos Alexandrinos rationem illius instituti, quam in Essenis, hoc est in prima illa Ecclesia Christiana tantopere commendavit Philo, ejusdem formam describens plane anachoreticam, neque admodum diversa a consuetudine primorum fidelium per apostolos conversorum post adventum divini Spiritus: quos iisdem Essenis in Christum credentibus per Marci prædicationem in Ægypto peraxerat Hie-

ronymus in elogio Philonis. « Ex quo apparet, inquit, talem primum in Christo credentium fuisse Ecclesiam quales nunc monachi esse visuntur, et capiunt, ut nihil cuiusquam proprium sit, nullus inter eos dives, nullus pauper, patrimonia egentibus dividantur, orationi vacetur, et psalmis, doctrinæ quoque et continentiae; quales et Lucas refert primum Hierosolymis fuisse credentes. » Vignisse quoque in Judæa eadem ætate apostolica Essenorum ascetarum copiam luculenter ostendit Baronius ad annum 64, invictis argumentis comprobans contra Novatorum commenta, plerosque illorum, qui a Josepho laudantur, fuisse Christianos, ex Judæorum Essenis quidem conversos, neque habendos illius antiquitatis, quam Plinius et Solinus iisdem affingunt, sed circa ætatem Christi Domini, et Herodis Magi a scriptoribus tantummodo memoratos: qui cum cæteras Judæorum sectas superioribus ætatibus describere non omiserint, de his ne verbum quidem proferunt. Cum vero de Essenis fateatur Solinus, interiora Judææ illos colere præditos morali disciplina, recessisse a ritu gentium universalium, venire se penitus abdicare, prœniam nescire, palmis viticare, et plurimos undique gentium ad eos properare: neque tamen ullum admitti, nisi quem castitatis fides et innocentiae meritum prosequatur; jure Annalium parens in eis recognovit Christianos, ad fidem facilius perductos ex Essenorum secta, quam ex cæteris apud Judæos tunc vigentibus. Sive igitur Telesphorus anachoreta Christianus fuerit ex prioribus illis consilia Evangelica professis in Judæa, aut Alexandriæ sub apostolis, et Marco, sive anachoreta primum inter Judæorum Essenos, ad quos undique gentium convolabatur, adeoque et ipse adveniens illuc e Græcia perfectioris vitæ studio se illis adjunxerit, mox certior factus nostræ professionis in schola Christi eam adinvenit relicti Judæorum Essenis: potuit utroque modo dici *ex anachoreta* ad maximum sacerdotium evehctus in hac Romana sede ab auctore libri Pontificalis.

Linea 2. — *Hic constituit ut septem hebdomadas ante Pascha jejunium, etc. et Natali Domini vocis missæ celebrarentur,* etc. Tam cardinalis Baronius ad annum 154, num. 2. quam Altaserra ad hanc sectionem Anastasiani textus observant, jejunium Quadragesimæ manasse ex apostolica institutione, id attestantibus præter Eusebium etiam pluribus episcopis secundi sæculi ex Asia scribentibus, se id traditione percepisse, apud eundem Eusebium lib. v, Hist., cap. 21, ubi non solum questio erat de Paschali die, verum etiam de jejunii varietate, singulis Ecclesiis se tueri affirmantibus proprios ritus, ab apostolis acceptos. Quod autem atinet ad nocturnas horas missæ sacrificio celebrando primum destinatas a Telesphoro, idque tantummodo in Dominico natali, quasi antea nemini liceret horam diei tertiam prævertere in missæ celebratione, opponit merito cardinalis Baronius morem antelucani cœtus, a Christianis passim frequentatum diu ante Telesphorum, et in Plinii litteris evidentem. Quare monet, ita esse intelligenda ea quæ hic affirmantur de jejunio Quadragesimæ, ut dicamus id a Telesphoro primum esse confirmatum scripta lege, quod traditione antea non scripta laudabiliter tenebatur ab Ecclesiis, rituum apostolicorum observantiam professis.

Receptæ interpretationi ac sententiæ Baronii, aliorumque auctorum de scripto confirmata per Telesphorum lege consuetudinis apostolicæ ita respondent indicia gestorum istius ætatis; ut nos manducant ad perspicienda incrementa sacrorum rituum, celebritati mysteriorum potiorum adhibita per summos pontifices pro temporum ac locorum opportunitate, ac providenter digesta in eos commentarios sacerdotales, ex arcana disciplina tum temporis creditos ministris sacrorum, unde in pace Ecclesiæ postea collectus est codex Ordinis Romani per annos

irculum. Telesphori enim ætate plurimum perfectionis accepisse ritus eosdem in potioribus mysticis religionis nostræ anniversaria celebritate recordandis probe intelligimus; si complexum attendimus trium decretorum quæ hic memorantur a Telesphoro perscripta, eaque comparamus cum testimoniis Patrum istius ætatis, mores, ac ritus Christianorum attingentibus, quantum illis permisit cautela melioris disciplinæ nostræ, neque infidelibus neque atechumenis tum temporis apertius propalandæ, igitur hæc decreta Telesphori manifestant celebritatem ritus potius quam rei institutionem esse li tribuendam: ut scilicet lex a Telesphoro perscripta non invexerit in Ecclesiam morem jejunii Quadragesimæ, jam ab apostolis inductum ex imitatione Christi Domini, cujus exemplum ipsis, ac nobis orna vivendi propositum semper fuit; sed ut in septem hebdomadibus Quadragesimam constituentibus certus delectus precum stabiliretur, apte dispositis ad mysteria Paschalia clero et populo devote celebranda, et ad baptismum novis Ecclesiæ fetibus administrandum prævia dispositione catecheseon, et scrutiniis, quæ cum geniculationibus, et pervigiliis, et orationibus crebris jam tum oportere observari ab ingressuris ad baptismum Tertullianus præbyter proximus Telesphori ætati commemorat in libro quem de eodem sacramento perscribit. Stata ergo tempora solemnioris baptismi administrandi er eam ætatem cum haberentur non tantum paschalia Resurrectionis Dominicæ, et Pentecostes, sed etiam Natalitia, et Epiphaniæ, quæ ita juncta Nativitati sunt, ut apud Ægyptios dicitur eadem die traque solemnitas celebrata (quemadmodum Ecclesia Latina manifestationem Domini, Baptismum, et miraculum nuptiale in Epiphania recolit a se testatur); consequens erat, ut Nativitatis etiam Dominicæ, et Epiphaniarum ritus peculiare hisce mysticis convenienter administrandis apiarentur a Telesphoro in titulis Romanis, quos paucis ante ipsum diviserat 25 presbyteris Evaristus. Proximus Evaristi successor Alexander statim ac titulis ingittatim præfectos vidit a decessore presbyteros, regem scriptam canonis quotidiani sacrificii contrahendam illis curavit, et passionis Dominicæ memoriam, a Christi prima institutione et ab apostolorum traditione continenter alligatam; licet tum am, tum formulam certorum verborum ad sacramentum integritatem pertinentium sartam tectamque emper custoditam sciret, præviis tamen precibus, ac precibus ad ejusdem passionis tremenda mysteria attentius recolenda sacerdotem, ministros, et populum excitantibus instruxit, ut abunde notavi. Hoc tiam instituto providit, ut nihil diversum in titulis presbyteri inducerent ab eo quod servaret episcopum viderent in quotidianis sacris templo apostolorum. Pari igitur cura ac sollicitudine Telesphorus, postquam curatam vidit providenter legem quotidiani sacrificii, ejusque rituum in titulis per Alexandrum, consuit sibi esse consulendum, ut in iisdem titulis annua sacra potiorum celebritatum Paschatis et Nativitatis (sive Epiphaniæ Domini) occasione baptismi solemnitas tunc administrandi frequentiores cœtus fidelium habitura quandoquidem ad baptismum, et poenitentiam administrandam tituli præcipue fuerant instituti, ut liberte legimus num. 11 et 31) certam legem rituum obtinerent, qua pietas confluentium aptius disponentur per easdem celebritates ad gloriam Deo exhibendam, et uno spiritu unaque voce honorificandam Deum, ut apostoli nos monuerant. Procuratori Alexandri fuit adjuvamento complementum canonis librorum Novi Testamenti, in Joannis apostoli morte peractum: ut posset a receptis per se, ac lecessores, et ab universa cui præerat Ecclesia libris eosdem ritus, et preces non minus, quam a traditionibus derivare. Eorundem vero librorum sacratus census paulo jam vulgatio sub Telesphoro, non in

A Romana modo, sed etiam in recentius fundatis in Ecclesiis, auxit ipsius fiduciam ad impetrandum a Deo spiritum consilii, ut certis lectionibus utriusque Testamenti præscriptis per septem jejunii hebdomadas in Quadragesima pararet Domino plebem perfectam. Ut vero id feliciter cedere animadvertit, conversus etiam ad Nativitatis Dominicæ mysteria cultu celebriori disponenda, iterandum ea nocte divinum sacrificium præcepit: fortasse ut consuleret affluentia fidelium, plurimum auctæ sub Alexandro ex conversione Romanæ nobilitatis ad Christum, quo scilicet copiam sacris assistendi parationem præberet in tanta solemnitate. Hymnum quoque angelicum, ea nocte concinendum statuisse fertur, ad beneficia præterita recolenda partæ pacis Deum inter et homines, atque in Nativitate Christi annuntiate. His igitur incrementis pro temporum opportunitate apte dispositis, ad celebritatem jejuniarum et Paschalis æque ac Nativitatis Dominicæ recolendam Telesphori decreta instruxerunt Romanæ Ecclesiæ Rituales libros: quorum indicia satis manifesta nobis præservant Apologia Justini martyris, et scripta Tertulliani. Quod enim pertinet ad ritum jejuniarum solemnium per Quadragesimam, manifestum est comparanti ritus memoratos a Tertulliano, indicatosque a Justino, atque adeo usurpatos secundo sæculo de quo loquimur, cum descriptis ab Augusto per quartum sæculum, a Gelasio vero, et a Gregorio Magno in ordinem Romanum, et in Sacramentaria reductis quinto, sexto, et consecutis sæculis, nihil esse similius. Ingressuros ad baptismum (ait Tertullianus loquens de solemnibus Paschæ) orationibus crebris, jejuniis et geniculationibus, et pervigiliis orare oportet, etc. Hæc nempe sunt scrutinia, quæ vocantur in Ritualibus Romanæ Ecclesiæ, ex mediana præsertim hebdomade illarum septem, quæ Quadragesimam constituent, et jam tum constitutebant juxta hoc decretum Telesphori ipso administrante justificatum, et unde majora jejunia a Patribus appellata solent veteres auctores arcessere, vivendi apud R. P. D. Martene de antiquis Ecclesiæ ritibus tomo, et lib. 1, artic. 11. Ex illa hebdomade, ac Dominica mediana in sacris quotidianis Evangelii lectionem ex Joanne ferme dietim Ecclesia Romana mutuatur: indicium plane manifestum hujus delectus non habiti ante initium secundi sæculi; cum dilectus Christi apostolus Evangelium suum serius mandaverit litteris, quam ut antea legi potuerit. Ritus vero scrutiniarum per has hebdomadas cœvos habendos esse cum plerisque illorum consequentium, quos usurpamus in ipsa majori hebdomada; sacrisque solemnibus feriæ vi in Parasceve, et Sabbato sancto, et Paschali die ad nostram ætatem ex hisce fontibus derivatos, perspicue contemplari possumus in Apologia prima Justini, sect. 55, ubi recens baptizatos deducens ex sacro fonte ad synaxim cum cæteris fidelibus celebrandam, describit seriem rituum, et precum, ætate Telesphori, ac sua servatorum, ita conceptam, ut videri potuerit compendiarium imaginem ex officio majoris hebdomadæ Ordinis Romani, Gelasiani, Gregoriani, ac nostri fideliter transcripsisse, nisi ante ipse edidisset, quam Gelasius, et Gregorius, et nostri Rituales libri Ordinem missæ expendissent ad memoratum sabbatum, et Dominicam Resurrectionis post ordinem solemnem baptismi. Ita enim scribit *ἡμεῖς δὲ*, etc. Vertit R. P. Joachimus Perionius Benedictinus: Nos autem, postquam ita abluimus, expiavimusque eum qui credidit, et assensus est, eum ad eos qui fratres dicuntur ducimus eum in locum quo convenerunt comprecandi causa contentis animis, et pro se, et pro eo qui illustratus est, omnibusque aliis qui ubique sunt, ut et veritatis discipuli, et reipsa bonæ sanctæque vite cultores, et præceptorum custodes pessimum inveniri, ut æternam salutem adipiscamur. Hæc vero omnino respondent statis precibus Paschalis octavæ, per quas a Deo comprecamur, ut renati in Christo sacramentum vivendo teneant quod fide per-

ceperunt: quemalmodum series precum pro se, pro neophytis, pro cæteris omnibus qui ubique sunt, collectas referunt, feria sextæ, et Sabbato majoris hebdomadæ singillatim addictas ab Ordine Romano, ut pro Ecclesia universa ejusque partibus, omnibusque aliis qui ubique sunt, et ad eamdem vocari, aut revocari possint, divinæ gratiæ munera Christus largiatur. Tum vero a precibus proceditur ad oblationem. « Sub finem, inquit, precum inter nos osculo salutamus: deinde ei, qui præpositus est fratribus, panis offertur, et poculum, aqua, et vino temperatum, » etc. Et paulo post sect. 87, eadem diligentius prosequitur de solemnibus celebrandi ritu diebus festis. « Die qui solis dicitur omnes qui in oppidis, aut, vel in agris morantur, unum in locum conveniunt, commentariæque apostolorum, et prophetarum scripta legunt, quando hora patitur: deinde ubi is qui legit dexit, is qui præest admonet, et hortatur, ut ea quæ lecta sunt, bona imitemur. Tum surgimus omnes, ac comprecamur, conclusisque nostris precibus, panis, jam ut dixi, vinumque, et aqua-offeruntur: tum is qui primum locum tenet, » etc.

Si quis perpendat mature utrumque Justinii testimonium ac Tertulliani, secumque reputet, per eam ætatem, qua disciplina arcani parcius ut disseverent de his coram infidelibus Christianos monebat, tam multa nihilominus Justinum retulisse de ritibus Telesphori, ætate, ac sua constitutis in celebrando jejuniio Quadragesimæ, quod baptismati solemniter præmittebatur, necnon pervigiliis, ac festis hactenus indicatis, facile intelligit, optimo jure assignari huic pontifici decreta superius recensita, licet jejuniium Quadragesimæ, et sacra antelucana diu ante sacerdotem Telesphori apostolica ex institutione viderent.

Hanc etiam opinari possumus fuisse causam, cur Irenæus ad Victorem scribens (apud Eusebium lib. v, Hist. cap. 23) de constantia Romanorum pontificum Victoris decessorum in die Paschali nunquam separando a die Dominica, neque aliis permittendo, ut aliter observarent, non ascendit enumerando ultra Sixtum, Telesphori proximum decessorem: a quo inchoata fortasse, vel meditata rituum celebritas fuit, quam subinde Telesphorus vel perfecit, vel decreto firmavit. Ita enim scribit: « Presbyteri ante Soterem, qui Ecclesiæ, cui tu jam præes, præferebantur, Anicetum dico, Pium, Hyginum, Telesphorum, Sixtum, licet neque ipsi hoc festum ea die qua episcopi Asiæ observarent, neque aliis post se ita observari permitterent, » etc.

Aliud hinc acute intulit Pearsonius, collatis Anatolii verbis ex ejus canone Paschali, ubi de Asianis episcopis, Pascha celebrantibus statim a luna XIV, post æquinoctium vernali, non expectata Dominica die, ita scribit: « Non acquiescens auctoritati quorundam, id est Petri et Pauli successorum: qui omnes Ecclesias, in quibus spiritualia Evangelii semina jecerunt solemnitate Resurrectionis Christi Domini die tantum Dominica posse celebrari docuerunt. » Ipsi videbatur, ex his testimoniis inferri posse morem Paschalis celebrandi die Dominico non esse tribuendum apostolis Petro et Paulo, sed quibusdam Petri successoribus, quos nominatim percenset Irenæus, dum ordine retrogrado memorat decessores Soteris Anicetum, Pium, Hyginum, Telesphorum, Sixtum. « Xystus igitur primus, intulit Pearsonius, post sancti Joannis obitum Romæ episcopus constitutus Romanæ Ecclesiæ morem stabilivit: quod ante sancti Joannis mortem nemo facere ausus est: eaque de causa putat, » Anicetum Polycarpo suadenti, ut eadem die celebraret, quo Joannis discipuli, respondisse, « se morem prædecessorum debere retinere: » ut legitur in Epistola Irenæi ad Victorem apud Eusebium: « Nullam (subdit Pearsonius) ab apostolis in ea re traditionem assererat Anicetus; sed tantummodo morem apud prædecessores suos obtinentem, » Romanos scilicet pontifices Xy-

stum, Telesphorum, et successores. Verum si Anatolius et scriptor iste recentior respicere voluissent ad omnes Ecclesias, prædicatione Petri successorum in tribus patriarchalibus sedibus fundatas, in quibus dies Dominica Resurrectionis festo perinde addita fuit, ac quinquagesimus ab illa dies, qui pariter in Dominicam incidit, Pentecostes celebritati deputatus, ut omnia orientalium et occidentalium heortologia testantur, concilia, Patres, et auctor apostolicarum Constitutionum quem constat scripserunt ante Nicæni concilii tempora, vidissent profecto istorum concordia suffragio diem Dominicam idcirco delectam fuisse episcoporum consecrationi, quia Spiritum sanctum fidelibus illapsam noverant in cœnaculo simili die; et inferre debuisset, ante Sixtum, ac Telesphorum ab ætate apostolica invaluisse una cum jejuniio Quadragesimæ morem Paschalis Christiani celebrandi Dominica die, tam apud Ecclesias occidentales, tum apud cæteras per Africam, Ægyptum, Libyam, per Asianam et Ponticam dioccesim, et per Siciliam, indicatas in epistola Constantini apud Eusebium de ejus Vita lib. III, cap. 19, et Hist. Eccl. lib. v, cap. 23, ubi Synodici phures ea de testimonium adjuvant. Hunc vero morem constantissime præ cæteris observatum in Ecclesia Romana si celebrioris officii ritu decorandum censuit Telesphorus, uti ex ejus decreto colligi potest; sive etiam Sixtus, uti ex Irenæi recensione quispiam deduxit; non ad hos tantum respexit Anicetus, sed ad cæteros quoque pontifices superiores, quorum consuetudinem inconcussam sibi cæterisque proposuit ex æquo servandam, ac Sixti atque Telesphori decreta, quando respondit, se morem prædecessorum debere retinere.

Linea 6. — *Hymnus angelicus: Gloria in excelsis Deo.* De antiquitate hujus hymni sacra Evangelia testantur, cum primam illius per odum referant totidem verbis a cœlestibus spiritibus prolata. Reliquas etiam partes ab Ecclesia additas vetustate excellere ex eo intelligimus, quod idem hymnus ita completus reperitur, et Græce scriptus in antiquissimo bibliorum codice, quem Theckæ dicunt, et V. C. Laurentius Zacragius scriptum fuisse ostendit labente quarto Christi sæculo aliisque in exemplaribus pervetustis Psalmorum et Canticorum. Quin etiam Græce cantari consuevisse in Ecclesia Turonensi observat R. P. Martene de antiqua Eccl. disciplina in divinis celebrandis officiis tomo IV, cap. 12, n. 20, pag. 89. Verum de illius antiquitate, et de auctore consule cardin. Bona rerum Liturgicarum lib. II, cap. 4.

Cum in hoc libro Pontificali recenseantur nonnulla decreta pontificum Romanorum, quibus adnotationes atteximus pro munere suscepto, obscura istius libri loca pro viribus illustrandi, semel hic præmittenda esse duco, ea quæ pertinent generatim ad decreta pontificum, qui sederunt ante Siricium, ne in singulis eadem repetere sit necesse, quando in illis se quippiam offeret observandum.

Hujusmodi decretorum origo compluribus videtur obscura, si eorundem documenta repeterentur, aut firmamenta ex litteris decretalibus, quas sub conficto Isidori nomine primum vulgavit Riculfus episcopus Moguntinus octavo Christi sæculo. Ex his addiscenda non proponam decreta priorum pontificum; probe cum noverim de collectione hujusmodi pseudo-Isidori quid sentiant eruditi, atque inter hos duo clarissima lumina Ecclesiasticæ antiquitatis, cardinales scilicet Baronius et Bona. Satis est hujus posterioris sententiam (quæ alterius collegæ sui testimonium includit) describere ex libro I, cap. 3 rerum Liturgicarum, ita conceptam: « Dandum ab eruditissimis observatum est, inquit, illorum epistolas decretales usque ad Siricium supposititias esse a quodam Hispano sub nomine Isidori (quicumque ille fuerit) sub finem septimi sæculi pia fraude confictas, et ex sententiis veterum canonum, legum

etiam civilium, et sanctorum Patrum, qui et quarto et quinto sæculo floruerunt, turpi anachronismo, eodemque fere stylo, ac dicendi caractere magna ex parte contextas: quas primum ex Hispania in Galliam detulit labente octavo sæculo Riculfus episcopus Moguntinus; et inde in alias regiones disseminatæ, ac communiter receptæ sunt. Sed tandem impostura detecta est, et Baronius de his epistolis disserens, anno 865, earum falsitatem agnoscit, et aperte fatetur, ne quis, inquit, calumniari possit, ab Ecclesia Romana aliquid hujusmodi commentum esse. Earum igitur testimoniis tanquam falsis, et inutilibus, rejectis, certiora ex veris et legitimis pontificum et Patrum scriptis proferenda sunt. »

Hanc regulam Baronii et Bonæ cardinalium tenendam proposui in his seligendis, quæ illustrare possent decreta pontificum ante Siricium. Ut enim bona laudato loco exemplum Baronii secutus, sepositoque falso Isidoro, et epistolis confictis, abstinentum esse iudicat ab iis quæ originis incertæ sunt, nec proximis ætatibus notæ, solasque adhibendas ad historice firmamentum, quæ petuntur a genuinis fontibus probatorum scriptorum, historica fide præstantium, aut ex operibus Patrum in quibus recitantur; ita mihi præstandum sentio in exponenda eorumdem decretorum notitia, origine, occasione, sententia, præxi, prout in singulis visum fuerit opportunum.

NOTE IN CATALOGUM LIBERIANUM.

Linea 1, 2. — *Antonini Muerini*. Mendium manifestum amanuensis in primo catalogo. L. gendum est, ut in secundo, *Antonini et Marci*, hoc est Pii et M. Aurelii: quorum tempora indicant consules in primo catalogo recensiti.

Linea 2 — *Cæsare et Albino*. Corrige *Cæsare* et *Balbino* ex inscriptionibus editis a Grutero xxiii, 42, et 445, 10; necnon a Fabretto pag. 513. Inscript. n. 180, aliisque sigillis similibus Romæ spectatis, et omnibus fastis.

CIACONII.

Linea 1. — *Telesphorus natione Græcus*. Sanctus Telesphorus Græcus, patria Thuriensis, in Calabria, quæ olim Magna Græcia dicta fuit, hodie *Terranova* in Sybaris reliquiis ærificata.

Linea ead. — *Ex anachorita*. Quoniam Telesphorus fuit anachorete filius, apparet in prima Ecclesia aliquos hujus sancti instituti fuisse sectatores.

Linea 2. — *Hic constituit ut septem hebdomadæ ante Pascha jejunium celebraretur*. Quadragesimæ jejunium jam ab apostolis traditum can. 6 Apost. et apud Clem. lib. v et vii. Const. Ignat. epist. 4 ad Philipp., sed a multis fortassis propter persecutiones neglectum, novo edicto restauravit.

PAGII.

Linea 2. — *Hic constituit*. Institutio jejunii Quadragesimalis Telesphoro a quibusdam tribuitur apud Eusebium in Chronico, ad annum Christi 141, ubi ita legitur: « Quadragesimale jejunium a Telesphoro per hoc tempus institutum, ac præceptum quidam scribunt. » Verum hæc verba in Mss. codicibus desiderari, ideoque Chronico Eusebii inserta esse, jam animadvertenter Arnaldus Pontacus, et Josephus Scaliger in notis ad illud Chronicon. Rabanus quidem Maurus lib. ii de Institut. clericor. cap. 54, et Rupertus Tuitiensis abbas lib. iv de divinis Officiis, cap. 9, idem scribunt ac Eusebium; sed dicendum B Ratanum et Rupertum deceptos fuisse, sive testimonio libri Pontificalis, sive interpolato jam Eusebii Chronico, et recentiores esse auctores quibus præ sanctis Hieronymo et Leone fides sit adhibenda, ut habet Natalis Alexander sæculo ii, dissert. 4, art. 5, ubi probat antipaschale jejunium ex apostolorum traditione acceptum probabilis asseri.

Linea 3. — *Et Natali Domini*. Denique Anastasius, sive libri Pontificalis auctor, scribit Telesphorum constituisse ne quis præsumeret ante cursum horæ tertie missas celebrare: quod decretum referunt Amalarius lib. iii, cap. 42, et Strabo cap. 25. Sed hos decepit pseudo-Isidorus, qui primorum pontificum epistolas decretales ausu temerario finxit, totique Ecclesie tanquam legitimas merces obtrusit. Quid enim, inquit cardinalis Bona lib. i, rer. Liturgic. cap. 21, n. 5, magis alienum a conditione illius sæculi, quo Christiani, furentium imperatorum gladiis declinantes, summo studio latitabant, quam hujus legis editio, quæ nullo modo poterat observari? Noctu et in occultissimis locis convenisse fideles ad synaxim Tertullianus in libro de Fuga in persecutione, et alibi nos docet, qui aliquot annis post Telesphorum scribere cœpit, imperante Severo; nec aliter sane poterant, ut et dignitati sacrificii et propriæ vitæ securitati prospicerent. Probabilis igitur sententia est, magisque congrua, quam refert Baronius anno 382, hanc tertie horæ præfixionem a sancto Damaso sanctitam fuisse, ex præscripto, ut aiunt, canonis Nicæni, qui tamen non exstat. Qui plura de his cupit legat Bonam card. laudatum.

X. SANCTUS HYGINUS.

ANNO CHRISTI 154, ANTONINI PII IMP. 15.

10. *Hyginus, natione Græcus, ex philosopho de Athenis, cujus genealogia non invenitur, sedit annos quatuor, menses tres, dies octo^a. Fuit autem temporibus Veri et Marci, a consulatu Magni et Camerini usque Orfidum et Priscum^b. Hic clerum composuit, et^c distribuit gradus. Hic fecit ordinationes 5 tres per mensem Decembrem: presbyteros quindecim, diaconos quinque, episcopos per diversa loca septem^d. Qui etiam sepultus est juxta corpus beati Petri in Vaticano, tertio Idus Januarii, et cessavit episcopatus dies tres.*

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI

^a A. an. 4, minus d. 2. ^b Ant. Pii a cos. Glabr. et Veriano ad Silvanum et Augurinum. C, ad Orphitum. ^c Vide Bar. an. 158. ^d CB, sex.

CATALOGUS SUB LIIERIO.

Ex editione Bucherii.

Hyginus annis duodecim, mensibus tribus, diebus sex. Fuit temporibus Veri, a consularu Gallicani et Veteris usque Præsente et Rufino.

Idem ex editione Schelestratii, exacta ad ms. Cæsareum, etc.

Hyginus annis duodecim, mensibus tribus, diebus sex. Fuit temporibus.....

Notæ Schelestratii in Catalogum Liberianum.

Lacunæ in Hygino et Aniceto reperiuntur in ms. Cæsareo, quæ tamen ex secundo catalogo suppleri possunt, utpote cuius auctoris temporibus in ms. codice exstabant, ex quo imperatorum et consularum notas colligere licet.

Blanchini monitum ad eundem Catalogum Liberianum et lacunas in illo indicatas.

Observant eruditi editores catalogi Liberiani, Bucherius et Schelestratius, lacunas frequentes deprehendi eodem in catalogo ex Hygino ad Callistum; easdemque suppleri posse Schelestratius advertit et catalogo secundo quem apposuit in sua editione, pertinente ad ætatem Felicis IV et Justiniani. Suppletur autem, ni fallor, multo felicius tum his ex monumentis, tum ex pluribus supra relatis inter Prolegomena. Lacunarum iudicia tantum in margine indicavit Bucherius. Plura Schelestratius etiam in textu Ne oris repetam inutiliter, quæ impressa jam sunt, ad fidem exempli Bucheriani, supra in Prolegomenis, dato lacunarum sedem in contextu, earumque supplementum ex nostra sententia. Hujus autem supplementi probationes habebit lector infra in nostris chronologicis notis ad Anicetum sectione XII. Quod hic sublatum de supplendis lacunis catalogi Liberiani in Hygino, præstabo etiam in pontificibus subsequentibus usque ad Callistum: ubi lacunæ cum desinant, occasio nulla erit supplendi textum catalogi Liberiani.

Lectio Catalogi suppletis Liberianum eiusque lacunas ex infra relatis probationibus in notis chronologicis Blanchini ad Anicetum.

Hyginus annis III, mensibus III, diebus VIII. Fuit temporibus Antonini a consularu Magni et Camerini usque Severo et Priscino.

VARIE LECTIONES.

Apud Fabrotium ex codice Freneri et ex Regio, A Mazarino et Thuano.

Num. 10, lin. 1, c. genealogiam non inveni s. a. 4, m. 3, d. 4. lin. 3, usque ad Orphitium et P. consules. Maz., Orphitium, et in ora, al. Orphitium. lin. 5, diac. 3, Maz., diac. 5. lin. 6, loca 6. lin. 7, dies 4.

Ex Thuano altero.

Lin. 1, cujus genealogiam non inveni. s. a. 1, m. 3, d. 1. lin. 6, loca numero 6.

Apud Holstenium et Schelestratium.

Lin. 1, Vat., cujus genealogiam non invenimus. lin. 5, Vat., usque ad Orfidum, lin. 6. Florem. Cass et Vat., sex.

Apud Peniam ex codice Cavensi.

Lin. 1, cujus genealogiam non inveni. sedit ann. 1. (supra manu Penæ script. iv), m. III, dies vii. lin. 6, per diversa loca vi. lin. 6 et 7, in Vaticano in Leu Januariarum, etc.

NOTÆ VARIORUM.

EX SCHELESTRATIO.

Notæ pertinentes ad Hyginum, Pium, Anicetum, Soterem et Eleutherium; sru caput 4 Dissertationis 2 Schelestratii, tomo I Antiquitatis Ecclesiar, pag. 105, quod inscribitur: DE PIO, ANICETO, SOTERE ET ELEUTHERIO: QUO ORDINE ET QUIBUS TEMPORIBUS SEDERINT.

1. Duplex est difficultas circa Pii, Aniceti, Soteris et Eleutherii pontificatum: quarum altera ad ordinem quo Anicetus, et Pius; altera ad tempus quo Soter et Eleutherius sederunt, pertinent. Prima quæstio orta est ex nonnullis antiquorum catalogorum et Patrum testimoniis, quibus Anicetus Pio præponitur: sic enim in antiquissimo catalogo tempore Liberii papæ concinnato post Hyginum ponitur Anicetus, et post Anicetum Pius. Idipsum ex hoc, aliove catalogo desumpsisse videntur S. Optatus Milevitanus lib. II contra Parmenianum, et D. Augustinus epist. 165, ubi successionem Romanorum pontificum exhibent his verbis: *Ygino Anicetus, rius. Auctor*

editionem Annibalis Fabrotti in corpore Byzantine Historie: quibus concordant complures codices manuscripti, inter quos unus est Vaticanus sub numero 5269, ante quingentos facile annos ex alio antiquiori codice descriptus, alter Thuanus, tertius Cassinensis.

2. Cæterum non omnes Ms. Anastasiani operis codices hac de re conveniunt, sed magna inter illos diversitas reperitur, pluribus quoad ordinem Aniceti et Pii cum supra allatis pugnantibus. Notavit enim Annibal Fabrotus, quod in duobus Ms. codicibus Gallicis Regio et Mazarino ponatur Pius ante Anicetum. Et Lucas Holstenius in notis Ms. ad Anastasium Bibliothecarium refert post pontificatum Hygini: *Hic in Ms. Florentinis ponitur Pius, cui subjicitur deinde Anicetus; et sic Regius, nimirum codex nunc bibliothecæ Alexandrinæ Vaticanæ. Ex quibus apparet, inter Anastasianos codices reperiri, in quibus Pius Aniceto præponitur, et quidem rectissime, si consules ab auctore libri Pontificales adductos sequamur. Habet enim, Pium sedisse a*

Anicetus Pio prepositus fuit. Hunc errorem agnovit post obitum Henschenii Papebrochius, qui in conatu Chronico-Historico fatetur, quod se diu multumque in omnem partem venterit, ut antiquioris catalogi chronotaxis ex consulis desumpta vero calculo responderet. « In tanta perplexitate, inquit pag. 22, ambiguis hæsi, fateor, diu multumque, et me in omnem partem torsi. Tandem tamen incidit aucipitis consilii divination, quæ nodum non solvere, sed scindere videatur; his gemino consulum pari inter duos pontifices aliter digesto, sic tamen, ut eorum nomina serventur intacta, et Pius præponatur Aniceto, levi facta mutatione in antiquissimo omnium catalogo, unde confusio in cæteros omnes velut ex fonte profluxisse potuit. » Mutationem illam proponit in divinatione sua pag. 23, ubi pro consulis, qui nunc ita in catalogo exhibentur: *Anicetus... a consulatu Gallicani et Veteris usque Præsente et Rufino. — Pius... a consulatu Clari et Severi usque Duobus Augustis; petit sibi licere hæc verba ita invertere. — Pius... a consulatu Clari et Severi usque Præsente et Rufino. — Anicetus... a consulatu Gallicani et Veteris usque Duobus Augustis.*

« Hac enim mutatione permixta, » inquit consequenter Papebrochius, « videor mihi sic ordinare omnia, ut continuata successione pontificum, viciorumque, etiam in his duobus, et consequenti Sotere, eo loco, ubi alias requireretur interpontificium p. usquam semestre, pauci dies sufficiant, quibus sedes vacaverit. »

3. Hactenus Papebrochius, qui ut antiquioris catalogi auctoritatem teneatur, duos in primis errores corrigendos esse putat. Verum cum catalogus ille opus habeat istis correctionibus, nemo non videt, eundem ab eo concinnatum fuisse, qui accuratiori Romanorum pontificum notitia indigebat. Et si ita liceret mutare in Actis, prout sibi circa hunc catalogum licere petiit vir eruditus, vix ullum monumentum suppositum reperiretur quod verisimile reddi non posset. Agnovit hoc Papebrochius ipse in Anamnesi de Cleto et Anacleto pag. 217, ubi ingenue fatetur, primum antiquissimumque catalogum in hisce principiis non ita certum esse, ut possit fidem facere indubitatum post animadversam in Aniceto, et Pio difficultatem. Relictis itaque iis, quæ ad antiquioris catalogi auctoritatem spectant, veniam ad primum errorem, quem Papebrochius corrigendum duxit, et monstrans Pium Aniceto præponendum esse, prout præponunt complures catalogi ante, et post tempora Anastasii Bibliothecarii, inter quos reperitur unus Vaticanus sæculi undecimi, alter Bibliothecæ quondam sapientissimæ reginæ Sueviæ sæculi noni, tertius Palatino-Vaticanus sæculi octavi, alii Corbeiensis duo, quorum alter initio sæculi octavi, alter sæculo sexto sub Vigilio papa, concinnati sunt. Catalogorum vero auctores hac in re secuti sunt testimonium sancti Prosperi, qui in Chronico post Hyginum Pium, post Pium Anicetum retulit; sicut Epiphanius hæresi 27 ens exhibet his verbis: *Anicetus, qui Pio, aliisque pontificibus successit.* Desumptus est autem hic ordo ex Eusebii Pamphili Chronico, et Historia ecclesiastica: libro namque 4, cap. 11, diserte affirmat: « Hygino post quartum episcopatus annum mortuo, Romanæ Ecclesiæ sacerdotium suscepit Pius. » Et ibidem: « Cum Pius anno episcopatus sui xv vitam cum morte commutasset, Anicetus Ecclesiæ illius antistes factus est. » Porro hanc Romanorum pontificum successione Eusebius ab iis didicit, qui Anicetum, et Pium per ætatem videre potuerunt, et sub Aniceto, et Eleutherio Aniceti successore Romæ fuerunt. Primum inter hos locum obtinet D. Irenæus, qui sub Eleutherio ad Urbem missus est a martyribus Lugdunensibus; secundum Hegesippus, qui Romæ usque ad tempora Aniceti permansit. Irenæi testimonium exstat lib. III, cap. 3, ubi in catalogi

Romanorum pontificum ita scribit: *Hyginus, post Pius, post quem Anicetus.* Hegesippi testimonium reperitur apud Eusebium, lib. IV, cap. 21, ubi Hegesippus affirmat: « Cum essem Romæ, mansi ibi usque ad pontificis Aniceti tempora, cujus tum quidem Eleutherius diaconus erat. Huic successit Soter, quo morte extincto, Eleutherius munus episcopale cepit. » Quo testimonio nullum manifestius desiderari potest, cum omni exceptione majus sit, et clare ex eo appareat, Aniceto successisse Soterem, adeoque Pium Aniceto præponendum esse.

4. Cum itaque ex dictis constet quid statuendum sit de prima difficultate circa ordinem quo Pius et Anicetus in serie Romanorum pontificum collocari debent; agendum nunc est de secunda difficultate, quæ movetur circa tempus quo Soter et Eleutherius, Aniceti successores, sedem apostolicam obtinuerunt. Ac de annis quidem Soteris papæ consentiunt fere omnes catalogi Ms. et typis editi, in quibus Soteri novem anni, et aliquot menses, ac dies tribuuntur. Antiquissimus catalogus tempore Liberii papæ conscriptus refert, Soterem sedisse annis novem, mensibus tribus, diebus duobus: cui concinit catalogus Vaticanus sæculo nono exaratus. Corbeiensis tempore Vigili papæ concinnatus habet totidem annos, menses duos, et dies viginti unum. Membranæ Antuerpienses sæculi sexti habent annos novem, menses tres, dies viginti. Catalogus Palatino-Vaticanus sæculi octavi affirmat sedisse annos novem, menses sex, dies duodecim, quot annos et menses ei tribuunt alii catalogi antiqui, in hoc solum diversi, quod dies duodecim in viginti unum commutent. Quibus consentit auctor libri Pontificalis in tribus Mss. codicibus, Florentino nimirum, Regio et Vaticano: nam, juxta illorum lectionem, *scditi annos novem, menses sex, dies viginti unum.* Series pontificum in ecclesia S. Pauli ante quingentos annos depicta habet, *annos novem, menses tres, dies viginti unum:* a quibus alii catalogi non dissentiant: ita ut juxta communem horum catalogorum consensum Soter sederit annos novem. Difert ab hac traditione catalogus tempore Justinii imperatoris conscriptus, in quo Soteri tribuuntur *anni octo, menses sex, dies viginti unus,* ejusque auctor hac in re secutus est Chronicon S. Prosperi, in quo legitur: *Romanæ Ecclesiæ episcopatum xi suscepit Soter annis octo.* Desumpsit autem S. Prosperus tempus Soteris ex Chronico Eusebii, in quo eadem omnino verba habentur. Confirmat hæc omnia Eusebius in historia lib. V, ubi persecutionem in Galliis sub Antonini filio motam descripturus, his verbis præmium dicti libri incipit: « Igitur Sotere Romanæ urbis episcopo post octavam episcopatus annum vita functo, duodecimus ab apostolis Eleutherus in ejus locum successit. Annus tunc agebatur decimus septimus imperii Antonini Veri. Quo tempore cum in nonnullis terrarum partibus violentior adversus nostros persecutio commota esset ex incursione popularium, innumerabiles prope martyres per universum orbem evituisse, ex iis, quæ in unica provincia contigerunt, conjicere est. » Et cap. 1: « Porro Regio ipsa.... Gallia vocatur. In hac duæ præ cæteris insignes præstantesque urbium matres celebrantur, Lugdunum, et Vienna. » Atque hæc est illa persecutio, cujus meminit Severus Sulpitius lib. II Historiæ sacræ, his verbis: « Sub Aurelio Antonini filio persecutio quinta agitata: ac tum primum intra Gallias martyria visa, serius trans Alpes Dei religione suscepta. »

5. Persecutio itaque in Galliis mota fuit tempore Eleutherii papæ, cum M. Aurelius decimum septimum imperii annum ageret, in qua persecutio passi sunt S. Pothinus episcopus, et alii quamplurimi, de quorum martyrio cæteri confessores carceribus inclusi ad Ecclesias Asiæ et Phrygiæ retulerunt. Exstat ea de re martyrum Lugdunensium epistola apud Eusebium lib. V, cap. 2, in qua Pothinum prope nonagenarium diris cruciatibus enecatuum

fuisse perhibent; et addit Eusebius cap. 5: « Igitur cum Pothinus (Photinus alii male legunt) anno ætatis nonagesimo una cum Gallicanis martyribus cæsus esset, episcopatum Lugdunensis Ecclesie post illum suscepit Irenæus. » Idem habet divus Hieronymus libro de Scriptoribus in Irenæo; affirmat enim, quod « Pothino prope nonagenario ob Christum martyrio coronato, in locum ejus substitutus sit. » Ex quibus omnino sequitur, Irenæum in persecutione M. Aurelii Antonini, quæ anno imperii ejus xvii seu æra 177 cœpit, et cum morte ejus anno 180 finem accepit, Pothino in seipso Lugdunensi successisse; cum jam antea a martyribus Lugdunensibus Romam missus fuisset ad Eleutherium papam, ut patet ex eorundem martyrum litteris, quas refert Eusebius libro v, cap. 4, ubi testatur Irenæum nondum episcopatum fuisse, sed solum presbyterum, dum a martyribus Eleuthero commendatus fuit. Verba Eusebii sunt: « Sed iidem martyres Irenæum, qui tunc temporis adhuc presbyter Lugdunensis Ecclesie erat, supradicto Eleuthero per litteras commendaverunt. » Et presbyteri confessores in ipsis litteris: « Te per omnia, ac perpetuo optamus in Deo valere, Pater Eleuthere. Has litteras, ut ad te perferret, fratrem, et collegam nostrum Irenæum hortati sumus. »

6. His positis sequitur, durante M. Aurelii persecutione Eleutherium Romæ sedisse: quod ut eminentissimus cardinalis Baronius suo calculo accommodaret, a Sotere annos aliquot auferendos esse censuit, et cui omnes antiqui scriptores, ac catalogi tam Mss. quam typis editi ad minimum octo, vel novem annos pontificatus tribuunt, ipse solum quatuor, minus diebus duodecim, reliquit. Posterat Baronius Soteris initium anno 175, cui sui cum Eusebio et S. Prospero octo annos, vel cum catalogis, ac libro Pontificali annos novem tribuisset, Eleutherius nonnisi anno 183 vel 184, sedere cœpisset. Hoc autem cum martyrum Lugdunensium testimonio repugnare videret, Soteri tantum tres annos, undecim menses, et octo decem dies tribuit, ad hoc ut mors illius anno 179 collocari, et ante obitum M. Aurelii Irenæus ad Eleutherium Soteris successorem legatione fungi potuisset. Notat tamen ad annum 179, n. 51: « Si quis autem certiore de annis Soteris invenerit chronographiam, qua tamen non rejiciatur Cletus et numero Romanorum pontificum, nec litterarum martyrum Lugdunensium sincerum testimonium contemnatur; haud inviti assentiemur. » Hæc cum annotaverit ipse Baronius, debitam ipsi reverentiam servantes, recessimus ab ejus sententia, certiore chronotaxim statuendo circa nonnullos pontifices, de quibus, aut ex antiquis monumentis, aut ex veterum testimoniis, adeo clare constat, ut de tempore quo pontificatum gesserunt ambigere minime liceat. Statuimus id de Petri apostolorum Principis, Clementis, et Alexandri temporibus, quibus martyrio coronati sunt. Idem de Soteris pontificatu ostendere cœpinus, de quo certum est decimum septimum M. Aurelii imperatoris annum, quo persecutio cœpit, excedere non potuisse. Tempore enim illius persecutionis martyres Lugdunenses sæpius ad Eleutherium papam scripserunt, ut testatur Eusebius in historia lib. v, cap. 4, ubi epistolam illorum exhibet, quam D. Irenæo ad Eleutherium deferendam tradiderunt.

7. Porro circa tempus Soteris papæ, quo martyrium subivit, et Eleuthero cathedram Romanam reliquit, eminentissimus cardinalis Baronius a nobis dissentit tantum in duobus annis, quibus a vera chronotaxi primorum pontificum perpetuo defectit. Quare omnia gesta ecclesiastica duobus annis postposita; qua ratione etiam factum est, quod M. Aurelii imperatoris annum decimum septimum, qui cum æra 177 concenrit, ad annum 179 retulit. Si autem annus 17 Marci Aurelii æræ suæ 177 restituitur, nobiscum sentiet Baronius circa tempus per-

secutionis, quo Soter martyrii palmam adeptus est, et Eleutherius Romanam cathedram obtinuit. Audienda sunt Baronii verba ad annum 179, ubi agens de persecutione in qua martyres Lugdunenses occubuerunt, ita scribit num. 50: « Hac item persecutione sublato fuisse Soterem papam, litteræ martyrum Lugdunensium, quæ hoc eodem persecutionis tempore scriptæ sunt ad Eleutherium ejus successorem, necessario nos affirmare compellunt; licet alii annos novem eidem tribuerint. Sed quod tres tantum ordinationes fecisse reperiatur, haud longiori tempore sedisse, possumus opinari. Eusebius autem in Chronico, anno superiori, nempe decimo sexto Marci imperatoris, ponit Eleutherium successorem in locum Soteris, sed in historia hoc ipso anno decimo septimo: cui, quoniam credimus id accepisse ex litteris martyrum Lugdunensium, haud inviti astipulamur; cum alioqui in reliquis præteritis Romanis pontificibus, quod prætermiserit Cletum, haud possumus eidem assentiri. Sic igitur in re ambigua, non tam ex ipso Eusebio quam ex litteris sanctorum Lugdunensium martyrum, hoc tempore ad Eleutherium scribentium, Soteris obitum, atque Eleutherii ingressum, consulto ponendum esse existimamus. » Atque hæc Baronius, cujus regulam de temporibus prædictorum pontificum ex litteris martyrum Lugdunensium secuti, veram eorundem chronologiam tradidimus.

ALTASERRA.

Linea 4. — *Hic clerum composuit, et distribuit gradus.* Ordines ecclesiastici distincti erant jam a tempore apostolorum, et gradus cujusque composuit: verum aliquid additum priori distinctioni, et gradui ordinum ab Hygino credendum est.

BENCINI.

Linea 4. — *Hic clerum composuit, et distribuit gradus.* Persecutio prior ante Antoninum pervertit clerum, adversus quem ferociori impetu exarsit. Sub Antonino Pio et Marco imperatoribus pax Ecclesie redditur, ut constat ex rescripto dato communi Asiæ (apud Euseb. l. iv, c. 15). « Multi ad me de illis retulerunt: quibus ego patris mei constitutionem secutus respondi: Quod si quis adhuc pergit cuiquam illorum negotium facessere, ex eo quod Christianus sit, delatus quidem crimine absolvatur, tametsi constet eum reipsa Christianum esse: delator autem ipse pœnas luat. » Pontifex itaque perturbato ordini suppeditas daturus, clerum composuit, et ad pristinos gradus restituit. Componere enim importat rem ad ordinem reducere, reformare, in melius distribuere. Quo sensu Cyprianus scripserat, cum Novatianum schisma Ecclesias perturbasset (epist. 42): « Ad catholicæ Ecclesie unitatem scissi corporis membra componerent. » Gradus distribuere est ordinem inducere cujusdam prærogativæ. Quo sensu scripsit Michaeli imperatori Nicolaus I (ep. 8): « Hinc enim confessor Christi Sylvester fecit gradus in gremio synodi, ut non presbyter ad episcopatum, non diaconus adversus presbyterum... det accusationem aliquam. » Quandoque dignitatem, ut cum simplex sacerdos ad presbyteratum, seu ad præposituram in Ecclesia elevatur, quo sensu Cornelius in epistola ad Fabium dixit (apud Euseb. l. iv, c. 15): Presbyterum gradum consequi, et Cyprianus Numidicum presbyterum martyrum elevavit ad dignitatem presbyteratus Carthaginensis Ecclesie, insuper quod (epist. 53): « Promovebitur ad amplio-rem locum, » et alibi: « Merebatur talis clericæ ordinationis superiores gradus, et incrementa majora, non de annis suis, sed de meritis æstimandis: sed interim placuit, ut ab officio lectoris incipiat. » Presbyteratum vero gradum honoris putatum esse supra sacerdotium declarat Pontius in Vita sancti Cypriani: « Presbyterium et sacerdotium statim accepit. Quis enim non omnes honorum gradus crederet tali meriti credenti? » Varios vero fuisse etiam

primitiva Ecclesia gradus et ministeria distincta acent acta SS. Eusebii et Procopii, quæ censentur x collectione Actorum martyrum Eusebii, ubi de martyre Eusebio (apud Valesium in notis ad Euseium) « Tria Ecclesiæ ministeria præbebat : unum legendi officio; alterum in Syri interpretatione armonis; et tertium adversus dæmones manus impositione... »

BINII ET LABBEI.

(Ex Bin.) Linea 4. — *Hic clerum composuit, et radus distribuit.* Quod hierarchicus catholicæ Ecclesiæ ordo, quo presbyteris, et diaconis subditus est, ab Hygino composuit esse hic dicitur, non aliter intelligi potest, quam quod Hyginus hierarchiæ ecclesiasticæ jam tempore apostolorum a Christo domino constitutæ, et a sanctis Patribus ipso antiquioribus comprobata; quædam duntaxat injuria temporum, et scriptorum deperdita addiderit, vel adem, quæ divino jure instituta, et a Patribus improbata sunt, hac constitutione sua illustraverit.

(Ex Lab.) Linea 1. — *Cujus genealogiam.* Absunt C. A.

Linea 3. — *Veri. Lege Severi.*

BLANCHINI

OTÆ CHRONOLOGICÆ AD VITAS SS. PONTIFICUM HYGINI, PII, ANICETI ET SOTERIS.

Pontificiæ chronologiæ studiosis crucem figit uatuor sequentium pontificum successionis ordo, et spatium regiminis in sede Romana. Origo difficultatis in utroque statuendo manavit ex lacunis, jamdiu observatis vetustissimo in catalogo Liberiano ab jisdem editore Bucherio, ut ipsius verba declarant, observanda in margine opusculi primi inter Prolegomena hujus tomi folio vii. *Deest hic Anicetus. Deest rursus Eleutherus. Deest item Zephirinus.* præterea consules implexi, et permutati, non secus, et summæ annorum, mensium (ac dierum in Pio et Aniceto, ut indicatum fuit eisdem in Prolegomenis, vix ulla vestigia temporum nobis relinquunt, quæ sibi invicem non adversentur. Hinc intelligimus, cur tot in sententias, tamque diversas videntur tum veteres scriptores post Optatum Militanum, tum recentes historici post Baronium : eos enumerat Schelestratius Antiquit. Eccl. tomo I, insert. 2, cap. 4, quod integrum ut ederetur curavi post ejusdem breves notas ad sect. 10. S. Hygini; ne repetam ea quæ de *Nodo historico inter uos proximos Hygini successores* P. Papebrochius rudite retulit in conatu Chronohistorico pag. 22 et 23, aut ea quæ opposuit partim Blondello, partim auctoribus nostri Anastasii Pearsonius in posthulis : cujus objectis in nostram Chronologiam, si uæ supererunt, faciam satis. In hac igitur difficultate inhaerendi certis vestigiis num feliciter procedat methodus Chronotaxeos a nobis proposita in Prolegomenis, et cui nos insistere proletemur, lector acute judicabit ex his quæ nobis hic erunt constituenda.

Perducta cum sit series, et chronologia pontificum Romanorum, consensu catalogi Vetustioris, aliorumque documentorum, ad finem Telesphori, consulibus Elio Cesare II, et Balbino, anno Christi 137, quærenda est æra proximior inter successores, in qua consentiant eadem documenta, et catalogi. Erit autem æra illa initium Soteris : cui anni novem triuuntur tum a catalogo vetustiori, tum a picturis S. Pauli, tum a reliquis catalogis, et codicibus recensitis in serie pontificum Romanorum inter Prolegomena, nni, inquam, novem ante consulatum Severi II, et Ierenniani (Christi 171), unde iidem catalogi (præter Iberianum mutilum) et codices ordiuntur quindecim pontificatus Eleutherii, claudendum consulibus laterno et Bradua, Christi 185. Quare juxta hæc testimonia Soteris initium cadit in annum Christi 162,

Rustico et Aquilino coss., quos etiam consules catalogus Felicis Quarti, liber Pontificalis, et Ocriculenses codices assignant exordio Soteris. Sunt igitur ex anno postremo Telesphori, Christi 137, ad annum primum Soteris Christi 162, anni intermedii 25, dividendi tres in pontifices, Hyginum, Pium, Anicetum : quos enumerant inter Telesphorum et Soterem non modo catalogi, et liber Pontificalis, sed etiam scriptores gravissimi eisdem pontificibus æquales, nempe Hegesippus et Irenæus : uterque Romæ degens circa eorumdem ætatem, adeoque istorum Chronologiæ testes omni exceptione majores. Irenæus lib. III, cap. 3 : *Ἐπειτα Ἰγνός, εἶτα Πῖος, μεθ' ὃν Ἀνικήτος, διαδεξαμένον τὸν Ἀνικήτον Σωτήρος. Deinde Hyginus, postmodum Pius, post quem Anicetus : cum successisset Aniceto Soter.* Et in epistola ad Victorem eosdem enumerat ordine retrogrado. Hegesippus quoque apud Eusebium lib. IV, cap. 22, ita scribit : *Γενόμενος δὲ ἐν Ῥώμῃ, διαδοχὴν ἐποιεῖσάμην μέχρις Ἀνικήτου, οὗν διάκονος ἦν Ἐλευθέριος, καὶ παρὰ Ἀνικήτου διαδέχεται Σωτήρ, μεθ' ὃν Ἐλευθέριος. Romam vero cum venissem, mansi ibi apud Anicetum, cujus tum diaconus erat Eleutherus; post obitum deinde Aniceti successit Soter, quem excepit Eleutherus.*

Dividendi sunt igitur anni 25, quorum primus sit æræ Christi 138, Camerino et Nigro consulibus, et postremus sit Christi 161, duobus Augustis coss. inter Hyginum, Pium, et Anicetum. Hygino quadriennium Romanæ sedis assignant universa documenta, pari consensu tres etiam menses addentia, ut in serie Romanorum pontificum inter Prolegomena edidi. Hujus etiam quadriennii primos consules Camerinum et Nigrum recenset tam catalogus Felicis IV, quam Liber Pontificalis; qui pertinent ad annum 138. Diffunditur ergo sedes Hygini ad annum solidum 141, ejusque coss. Severum et Priscinum. Priscum nominat Liber Pontificalis loco Priscini, collega Orfito : et successori Pio tribuit Severum, collega Claro. Sed germana lectio consulatum huic temporis respondentium facile restituitur ex annorum numero constanter definito per quadriennium utrobique assignatum : et cum primi consules Hygini sint Camerinus et Niger (Christi 138) ex catalogo Felicis quarti, perinde ac ex Libro Pontificali; quartus consulatus definitus terminum illius sedis necessario parari debet cum Severo et Priscino, qui signant annum Christi 141. Quadriennio Hygini sic assignato, supersunt ex 25 annorum summa anni 21 dividendi inter Pium et Anicetum ex consulibus memoratis anni 141 ad consules anni 162 Rusticum et Aquilinum : qui cum Soteris initium constituent, tam in catalogo Felicis IV, quam in Libro Pontificali, et in libris Lectionariis, ut supra recensitum fuit inter Prolegomena; relinquunt paria consulum unum et viginti, seu vicennium, et annum solidum partiendum inter Pium et Anicetum : duos pontifices intermedios inter Hyginum et Soterem, quos enumerat Irenæus, sub iisdem Romæ agens, ut ab ipso perscriptum legimus, conteste Hegesippo. Catalogi Italiæ vetustiores, inter Prolegomena relati, vicennium ipsum ita dividunt inter Pium et Anicetum; ut uni istorum annos 8 vel 9 et menses 3, alteri vero annos 11 et menses 4 constanter assignent. Pariantur itaque rationes vicennii recte distributi hac in chronologia : quæ a genuinis fontibus Romanis proxime derivata nativam retinet puritatem. Superest ut ostendamus etiam ex duobus pontificibus, Pio et Aniceto, hoc vicennium implentibus, conveniant anni 8 et menses 3; ut alteri supersint reliqui 11 et menses 4 iis in catalogis Italiæ constanter asserti. Picturæ basilicæ S. Pauli cum Irenæo et Hegesippo litem definiunt. Licet enim circa imagines utriusque pontificis nomina exciderint; atamen superstites numeri mensium 3 in priori imagine, et annorum 11 in secunda satis indicant sedem et epocham, inde petitam, ac translatis in eos antiquissimos Italiæ catalogos, Bergomensem, Farfa-

scm, Cavensem, et Lucensem : atque ostendunt Pium priore loco vindicare sibi annos 8, menses 3, dies totidem; Anicetum vero posteriori in sede obtinere annos 11, menses 4, dies 21, cum de ordine successionis testentur Irenæus et Hegesippus utriusque æquales et Romæ versati. Quare acceptum feramus Leonis Magni providentiæ, quod ita præservatæ sint decessorum suorum epochæ in basilica, ejusdem pio studio decorata musivo, picturis et imaginibus : quorum monumentorum ope atque indicio difficillimum hunc nodum chronologiæ solvere feliciter contigit.

Superest postremo loco, ut consulatus utriusque pontifici respondentis stabiliantur. Sunt vero in catalogis expressi; licet lacunæ adhuc hiantes in vetustiori Liberiano occasione præbuerint imperitiæ et audaciæ descriptorum commiscendi fragmenta versus detricti exemplaris, et susdeque movendi atque vertendi nomina consulum. Quatuor paria consulum in his memorantur : *Gallicani et Veteris*, qui coss. pertinent ad annum Christi 150, *duorum Augustorum* (Marci Antonini et Lucii Veri) quibus consignatur annus 161. En annos 11 debitos Aniceto : cui recte succedit Soter, juxta Hegesippum et Irenæum, *Rustico et Aquilino consulibus* anni 162, rite tributis ejusdem Soteris initio a catalogis et a Bibliothecario.

Residui anni 8 fluentes ex 141 ad 149, qui Pio decessori convenient, ostendunt consules Rullum et Quadratum anno 142, signantes exordium Pii, post terminum Hygini signatum *Priscino et Severo coss.* anno 141, eruntque postremi consules qui claudant octennium Pii anno 149, *Orfitus et Priscus* : priorem secundus catalogus, et Bibliothecarius utrosque transulit in Periochen Hygini, fortasse quia eodem anno, vel Hoenien Severus, vel Orfitus consul suffectus est collega Priscini. Gruter. clxxxii, 4. Erunt itaque ita ordinanda tempora horum quatuor pontificum.

Hyginus post martyrium Telesphori die 5 Januarii ex Camerino et Nigro coss. anno Christi 138, usque ad consules Severum et Priscinum (seu Orfitum et Priscinum) anno 141, obtinet sedes annos 4.

Pius ex initio sequentis consulatus *Rufini et Quadrati* (pro quibus *Rufinus et Præsens* ex anno 153 male petiti sunt a librariis ad implendam lacunam catalogi Liberiani) primum Pascha celebrat anno Christi 142, et sedem perducit ad consules *Orfitum et Priscum* (male translatos ad periocham Hygini) anno 149, sibi vindicans annos 8.

Anicetus ex coss. *Gallicano et Vetere*, recte ipsi tributis in catalogo vetustiori exempli Cæsarei apud Schelestrat. pag. 414, ex anno 150, pertingit ad consules duos Augustos æræ Christi 161, perperam transpositos ab Amanuensisibus ad signandum terminum Pii, dum audacter implere student lacunam catalogi Liberiani, et suppresso Aniceto, vicennium integrum assignant Pio.

Ita recipit Anicetus suos annos 11.

Soter ex consulibus *Rustico et Aquilino*, eidem recte attributis tum in catalogis, tum apud Bibliothecarium, et reliquos codices anno 162, sedet usque ad consules Cethegum et Clarum eidem recte assignatos, anno solido 170. Ita implet sui regiminis annos 8 tam in picturis, quam in catalogis et codicibus ipsi constanter attributos.

Annis ita ordinatis et comprobatis consensu documentorum, genuinis ex fontibus Romanis ad nos perducto, illustrare satagam Hygini epocham integram, suisque mensibus ac diebus expressam per notas sequentes, illius proprias hoc in numero : idem præstiturus in consequentibus ad singulos successores.

Hygini sive martyrium et obitum, sive depositionem in sepulchro post martyrium pridie completum producit Tabularia Ecclesiæ Romanæ die 11 Januarii (anno 142, uti probavimus ex catalogis) cum epi-

scopatus sui numerasset annos 4, menses 3, dies 8; ordinatus itaque fuerat episcopus circa initium Octobris anni 137.

Dies 30 Septembris eo anno incidit in diem Dominicam. Quare si Telesphorus excitata persecutionis causa martyrio proximus (quo coronatus fuit die 5 Januarii proxime consecuti) vicarium sibi deligendum esse censuit exemplo decessorum, et ea die ad episcopatum promoverit Hyginum; jure numerantur hujus episcopatus anni 4, menses 3, dies 8, tam in picturis S. Pauli, quam in catalogis, aliisque codicibus antiquis Romanæ Ecclesiæ, editis supra inter Prolegomena quod temporis spatium exegerit partim vicarius Telesphori per menses 3, dies 5, partim successor post brevem vacationem sedis (diebus quatuor aut septem in Libro Pontificali, definitam) per annos solidos quatuor, die una, vel altera imminutos.

Referenda igitur est ordinatio episcopalis Hygini ad diem Dominicam pridie Kalen. Octobris anno 137. Electio ad pontificatum Romanum die 10 vel 13 Januarii 138. Collocatio in throno apostolico die Dominica 14 Januarii ejusdem anni 138. Mors, vel sepultura die 11 Januarii anno 142, Rufino et Quadrato consulibus : (non Rufino et Præsentem, ut mendose transcriperunt librarii ex lacunis catal. Liber., et inde in Bibliothecarii librum ad Anicetum) qui consules jure assignabantur successori Pio, post obitum Hygini electo; cum ejusdem anni Pascha sui pontificatus primum iisdem coss. ipse celebraverit die 24 Aprilis, uti collegimus ex documentis hactenus explicatis.

Ex iisdem documentis hucusque adductis haberi posse autumo satis constabilia Hygini tempora, ac trium successorum. Respondendum attamen est argumentis eorum, qui cum diversa a nobis sentiant, et noverint plurimum difficultatis expertos fuisse scriptores non paucos in iis constituendis, expendi a nobis postulant ea testimonia et momenta, quorum vise pertrahi in Chronotaxim longe dissimilem asseverant.

Epocham igitur Hygini, a chronologis et historicis magni nominis varie vexatam, restituere professi sunt ex Tertulliano Pearsonius ac Doxellus cap. 8 dissert. *de annis priorum Romæ episcoporum*. Verum auctores hi, licet rei chronologicæ adjuvamentum non exiguum aliis in operibus attulerint, hic tamen non satis inter se concordantes, nec Tertullianum, ut arbitror, feliciter exponentes, novis erroribus implicant Chronologiam, quam liberare ab aliorum erratis conantur; præcipue cum sequatur Eutychem illum Alexandrinum, scriptorem nibili habendum a viris doctissimis iudicavimus. Inter errores superioribus additis profecto referam assertionem Pearsonii, ita scribentis numero 11 indicatæ dissertationis : « Vidimus Telesphorum martyrio coronatum anno Domini 122. Alii 152. Ingens discrimen!

« Nostram sententiam dicimus esse veram, aliorum falsissimam. » Erroribus pariter accensendum puto alterum ejusdem assertum initio capitis 12, ubi ex suo Eutychio ita ordinat Hygini tempora. « Anno imperii Adriani sexto constitutus est Eugenius (sive Hyginus) patriarcha Romanus, qui cum quatuor annos sedisset, mortuus est, inquit Euty chius. Sedit igitur ab anno Domini 122, Agricola et Pansa coss., usque ad annum Domini 126, Vero et Ambiguo coss. Hæc mihi videntur veritati maxime consentanea, et ad veterem Ecclesiæ historiam recte intelligendam optime comparata. » Ita Pearsonius. Euty chii, quem sequitur, calculos et assertionem non valde moror, cujus auctoritas, vel minima, vel nulla est, ut supra reuli Tertulliani, Irenæi, Cypriani, Hieronymi, Epiphaniæ testimonia, in Pearsonii dissertatione producta, plurimi facio : quæ tamen Pearsonii sententiam ita non juvare demonstrandum mihi est. ut nostram potius confirmet suæ adversantem; et

damusiam congruant cum rationibus Chronotaxeos A
er nos productæ ex documentis genuinis Romanæ
eclesie.

Læus Tertulliani, quem in patrociniū Euty-
hianæ chronologiæ ac suæ Pearsonius profert, at-
que interpretatur, paulo aliter ac exponat, ac tem-
pori aptet Doduellus, petitur ex origine sectarum
latentium, Cerdonis et Marcionis, diligenter adnotata
et antiquos Patres, quibus cordi erat ut novitatis
characterem hæreseon proprium ex epocha earum-
em ortus redderent manifestum. Hunc igitur sermō-
atem hæreseon Marcionis contra evangelica do-
mata ita perstringit Tertullianus libro 1 adversus
Marcionem cap. 19 : « Anno 15 Tiberii Cæsaris Jesus
e cælo manare dignatus est, spiritus salutaris : Mar-
cionis salutis, qui ita voluit, quoto quidem anno An-
tonini Majoris de Ponto suo exhalaverit aura canicu-
laris, non curavi investigare. De quo tamen constat,
nonnihil hæreticus est, sub Pio impius. A Tibe-
rio autem usque ad Antoninum anni fere 115 et dimi-
dium anni cum dimidio mensis : tantumdem temporis
onant inter Christum et Marcionem. » Tertulliani
erbis præmisit testimonia Irenæi, aliorumque Pa-
trū, superius indicatorum, quæ Valentini et Cer-
donis hæreses, unde suas hausit Marcion, recensent
ab Hygino. Irenæus lib. III, cap. 3 adv. hæres. ad-
notante etiam Eusebio, ait : « Valentinus enim Romam
venit sub Hygino. Cerdon autem, qui ante Mar-
cionem, et hic sub Hygino. » Epiphanius in Anace-
phorasi de Cerdone : « Qui e Syria Romam pro-
fectus dogma suum Hygini temporibus exposuit. »

Hieronymus : « Sub Hygino Romanæ urbis
piscopo Valentinus hæresiarches, et Cerdō magister
arcionis Romam venerant. » S. Cyprianus : « Cus-
is (Marcionis) magister Cerdon sub Hygino tunc
piscopo, qui in Urbe nonus fuit, Romam venit. »
Epiphanius hæresi 42, de Marcione. « Fugit ex ea-
dem urbe (Sinope) et ipsam Romam profectus est
obitum Hygini episcopi Romani. » Et hæresi 41,
de Cerdone : « Hic igitur (Cerdon) existit tempore
Hygini episcopi, qui nonnum locum a successione Ja-
cobi, et Petri, et Pauli apostolorum tenuit. » Rursus
et eodem Epiphanius hæresi 42, n. 1. Doduellus
struit, in illa sedis Romanæ vacatione, quæ mortem
Hygini consecuta est, non communionem duntaxat
eclesie Romanæ, sed ipsum etiam pontificatum a
Marcione expetitum (τιν προσδραξ). Spe autem illa
aplici dejectum intentasse minus schismatis æterni
se inducendi, cum Pius papa Hygini successor eli-
geretur.

Ex his igitur testimoniis, quæ illi pro sua produ-
nt, chronologiam nostram stabiliri affirmo, Pear-
sonianam everti.

Numeratio annorum 115 ab anno Tiberii 15 ad
nitium Antonini Pii adhibebatur a Tertulliano ad
stendendam seram originem pseudo-evangelii Mar-
cionis, exhalantis de Ponto suam auram canicularē
ost annos totidem, ex quo de cælo manaverat spi-
ritus ille salutaris, qui in baptismo Christi Do-
mini signaverat initium ejusdem prædicationis et
manifestationis anno 15 Tiberii, teste Luca evange-
sta. Hunc annum paritari cum 25 æræ Christi com-
munis ex nostra chronologia manifestum est ; cum
stenderim in Prolegomenis Opusculo 4 annum Pas-
ionis Dominicæ duobus Geminis consulibus, triennio
olido posteriorem baptismo Christi, incidisse in eum,
quem vulgaris æræ numerant 28 ætatis vero Re-
memtoris nostri 33 : cum quinquennio ante commu-

vidimus convenire cum anno æræ
Christianæ communis tertio decimo. Imperium
igitur proconsulare Tiberii ex decimo æræ vulgaris
anno inchoandum triennio antequam Augustus vita
excederet decimum quintum pariabit cum æræ
Christianæ 25. Inde autem si numerentur anni 115
a Tertulliano recensiti ex 15 Tiberii ad Antoninum
Pium, inclusis extremis, provenit annus æræ com-
munis 139, quo inchoante Kalendis Januarii numera-
bat Antoninus cognomento Pius imperii sui annum
primum nondum completum : cum ab Adriano
adoptatus v Kal. Martii anni 138, Camerino et Nigro
consulibus, eidem decedenti post menses quatuor
ac semis ab illa adoptione, nempe vi Idus Julii,
successisse iisdem coss. Quare nec integros 116 an-
nos Tertullianus computabat ab illo Tiberii termino
ad Antoninum, sed fere 115 ac dimidium anni cum
dimidio mensis. Tantumdem vero temporis cum affirmet
ex omnium æqualium sententia inter Christum et
B Marcionem, quem Epiphanius tradit Romam adve-
nisse post mortem Hygini, dum sedes adhuc vacaret,
et cathedram apostolicam appetuisse (Doduello in-
terprete) ; pariatur omnino tempus cum nostra
Chronologia pontificia, referente mortem Hygini ad
initium anni 142, Rufino et Quadrato coss. qui an-
nus inchoans est 116 completus post 25 æræ com-
munis, nempe a baptismo, prædicatione et manife-
statione Christi Domini, ejus crucifixionem, pari-
andam cum 28 æræ communis, et duobus Gemi-
nis consulibus, triennio, ut par est, præcedit.

In rationibus vero Pearsonianæ chronologiæ, re-
trahentis mortem Hygini ad annum 122, Tertulliani
summa non constat ; sed vicennio solido decurritur ;
nisi violenter detorqueantur verba Septimii, indi-
cantia terminum numerationis Christi ab anno 15
Tiberii (qui constituit epocham Evangelii) ad an-
num decimum ætatis Christi Domini, æræ commu-
nis quintum, quem eodem in libro Tertulliani ne no-
minari quidem constat, nec habere quidpiam com-
mune cum primo, aut cum decimo quinto Tiberii.

EJUSDEM NOTÆ HISTORICÆ AD VITAM S. HYGINI.

Linea 4. — Hic clerum composuit, et distribuit
gradus. In hoc Bibliothecarii textu exponendo, qui
brevitate sua nonnihil obscuritatis involvit, plerique
auctores generatim monere contenti sunt, ordines
ecclesiasticos fuisse distinctos etiam ætate apostolo-
rum, et gradum cujusque compositum ; verum ab
Hygino aliquid additum ad illustrandam priorem dis-
tinctionem, et gradus ordinum. Sed attendentibus
nobis vim verborum, quæ usurpantur a Bibliotheca-
rio, dum memorat distributos tum hic tum alibi
gradus, clerumque compositum, faciem præferet S. Ba-
silius in epistola ad Amphiloichium canone 51, dili-
genter observatus a Morino de sacris ordinationibus
parte III, exercit. 14, cap. 2, n. 4, ut inde internosca-
mus, clericis jam ordinatis ex consueta institutione
Sacramenti per Christum Dominum apostolis tradita,
fuisse collata ab Hygino, ac distributa certa officia,
quæ aptius concederentur clericis, quam cæteris
fidelibus : eaque hic significari nomine Graduum.
Sanctus Basilius (ait Morinus loco indicato) can. 51
epistolæ ad Amphiloichium statuit tria genera cleri-
corum. Primum eorum, qui erant in gradu ; deinde
duo eorum qui sunt in ministerio, eo quod sit mini-
sterium duplex. Prius quod datur per manus imposi-
tionem, posterius quod datur sine manus imposi-
tione. Talis est canon : Quod adversus clericos statu-

χειροτονία; et *promovere*, *προβάλλεσθαι*, *promotio*, *προβολή*. Episcopum, presbyterum, et alios *χειροτονῶνται*, *ordinari*; defensorum vero, et œconomum, et paramonarium distingui. Horum eodem canone utrosque distingui, licet utrique *χειροτονουμένοι*, *ordinati* dicantur, ordinati scilicet *ἐκ τῆς χειροτονίας ἢ προβάλλεως*, ex *ordinatione vel promotione*. Denique utrosque esse canoni, sive matriculæ Ecclesiæ in-scriptos: hoc enim est esse in clero, aut ex clero, ut videre est can. Nicæno 17: *Multi qui in canone recensentur*, etc., hoc est qui in clero; et paulo post *ex clero deponatur*, et *sit alienus a canone*, quod de clericis tantum dici potest. Cum igitur concilium Chalcedonense dicit defensorem, œconomum, etc., esse in canone, eo ipso clericis eos ascribit; sed et iis qui, sicut dicit S. Basilius, ministerium nanciscuntur quod sine manuum impositione datur. r

Integrum locum Morini exscribendum esse duxi, quo clarius constaret, præter ordinum majorum et minorum facultates, cum sacramento institutis initio Ecclesiæ a Christo Domino, et collatas certis signis conferentibus gratiam ad eas partes sacerdotalis officii sancte peragendas, quæ clerum proprie constituunt vocatum in sortem Domini, et characteris impressione ordinatum a cæteris scernunt, agnoscii a SS. Patribus et a conciliis alia officia, quæ congruentius clericis quam laicis contraduntur, eaque non conferenda per sacramentum, seu per eam ordinationem, quæ Græcis *χειροτονία* dicitur, adeoque nec gratiam ex se conferentia, sed tantummodo addicentia alicui peculiari ministerio, mandante episcopo, aut illo ad quem pertinet, instituto ad utilitatem Ecclesiæ, eum virum, qui matriculæ Ecclesiæ ascribitur ex adeptione illius officii, et in Clero late sumpto censetur; cum cæteroque rectius ac decen-tius illud officium, ac ministerium conferatur viro, per sacramentum ordinis jam assecuto gratiam, et characterem animæ impressum. Hæc inter officia et ministeria deputationis humanæ, diversa a ministeriis divini jure connexis cum characterem, ac signaculo ordinis per sacramentum clericis collato, recenset Morinus ex concilio Chalcedonensi *defensores Ecclesiæ, œconomum, et paramonarium*. Addi possunt alia complura officia, ac ministeria, numerata ab eodem Morino in *Notitia dignitatum, officiorum et ministeriorum Ecclesiæ magnæ Constantinopolitanae*, eodem tomo pag. 208 et sequentibus: ubi leguntur referendarius, logotheta, commentariensis, primus defensor, jeromemon, monitor, doctor, visitator, præfecti cæremoniarum et inspectores: et rursus exercit. 16, cap. 4 et 5, memorantur præcipui officiales sex dicti *exocataceli*, nempe magnus œconomus, magnus sacellarius, magnus vasorum custos, char-tophylax, præfectus sacelli, primus defensor. Ne autem putentur hæc omnia serius instituta, quam ut possint eorum nonnulla ad Hygini ætatem referri, legende sunt apud Thomassinum de Benef. part. 1, lib. 11, cap. 30 et 34 auctoritates SS. Patrum Hygini sæculo proximorum, ex his officiis nonnulla indicantes. Memorat enim S. Cyprianus lib. 11, epistola 22, *doctores audientium*; Epiphanius, *linguarum interpretes* tam in lectionibus, quam in concionibus; et *cantores, et architectores, et laborantes, et custodes sacrorum vestibulorum, et notarii, et martyriorum custodes* passim leguntur in Actis martyrum et conciliorum. His accensenda officia majora, plerumque concedita initiatis ad presbyteratum, diaconatum et subdiaconatum, quemadmodum *vicarii*, seu *primi defensoris*, aut archidiaconi ministerium, non tantum ad sacrificium offerendum, aut sacrificanti ministrandum, quod ad ordinem pertinet, sed etiam ad continendos in officio cæteros, aut ad custodiam thesauri ecclesiæ, et ad pias erogationes, necnon ad curam suppellectilis sacræ, et sacri patrimonii; quam curam necessario commendatam fuisse circa hanc ætatem primi ac secundi a Christo sæculi lectis a pontifice viris, fide, ac diligentia præstantibus, et

A ordine diaconali insignitis probant largitiones ille a Romana Ecclesia transmissæ (et quidem ab illius exordio) ad quam plures ecclesias in singulis urbibus constitutas, et ad indigentes fideles etiam exteras, et ad longe dissitas, atque ad metalla damnatas: quas memorat Dionysius Corinthiorum episcopos ad Soterem pontificem, et Romanos scribens apud Eusebium lib. 11, cap. 23: « Hæc enim, inquit, vobis consuetudo est jam ab ipso religionis exordio, ut fratres omnes vario beneficiorum genere afficiatis, et ecclesiis quamplurimis, quæ in singulis urbibus constitutæ sunt, necessaria vitæ subsidia transmittatis. Et hæc ratione tum egentium inopiam sublevalis, tum fratribus, qui in metallis opus faciunt, necessaria suppeditatis: per hæc quæ ab initio transmittere consuevistis munera, morem institutumque Romanorum, a majoribus vestris acceptum Romani retinentes. Atque hunc morem beatus episcopus vester Soter non servavit solum, verum etiam adauxit: tum munera sanctis destinata copiose *subministrans, tum fratres peregre advenientes tanquam liberos suos pater amantissimus beatis sermonibus consolando.* » Has autem omnes impensas, ac largitiones, tot ecclesiis, tot civitatibus, tot diversis operibus destinatas procurare, asservare, disperire, transmittere sine rationariis, custodibus, thesaurariis, commentariensis accurate minime posse nemo non intelligit: quibus dirigendis, et in officio continendis diaconi plerumque ita addicebantur, ut aliquis ex illis præses deligeretur, qui ad episcopum deinde referret præstita a se atque a cæteris pensa, et rationes. Addictos vidimus per unamquamque regionem scribens martyrum Actis notarios ab ipso Clemente Petri discipulo. His ex integro colligendis num. 21 subdiaconos septem destinavit Fabianus, liisdemque jussit, ut notariis imminerent: cum paulo ante eum Anterus num. 20 gesta martyrum diligenter exquisita in Ecclesia condidisset. En igitur scriniarii et chartophylaci officia, supra notariorum ministerium jam iustituta. Præpositi fabricæ in titulis ac cœmeteriis deesse non debuerant, ex quo titulos Evaristus divisit, Pius dedicavit, ex quo cœmeteria et memorias martyrum Anacletus in Vaticano adhuc presbyter construxit num 5, ex quo Alexander via Nomentana, Anicetus Appia sepulcrum obtinuit. Laborantibus ac fossoribus, cum quibus condendorum corporum curam ipsos etiam pontifices suscepisse novimus, quemadmodum curaverunt apostoli Stephanus, Fabianus Cornelius (qui et *nullas fabricas per cœmeteria fieri præcepit* infra num. 21). Stephanus Tertullianum, Marcellus Cyriacam et socios, Melchisedes Sebastianum, et solus Eutyebianus (infra, num. 28) martyres 342 manu sua sepelivit. præpositum fuisse presbyterum minime dubito, tum ex Dionysii papæ instituto, cœmeteria presbyteris, non secus ac titulos dividendis: tum ex cura Eutyebiani jubentis, ut cum dalmatica, aut colobio purpurato martyres conderentur, eaque de re ad se referretur; tum ex erudite adnotatis per V. C. Benenium supra num. 5, pag. 62 et seqq., de Presbyteris Martyrum. Officia ista præstita ab exordio Ecclesiæ Romanæ in largitionibus, in cura sacrorum, hospitii, archivi, bibliothecæ, epistolarum, formatarum, fabricæ, cœmeteriorum ac titulorum, omnino requirebant ministeriorum præses, et officiorum magistratos, quos et clero plerumque sumptos graduum appellatione dicimus a Bibliothecario enuntari. Neque enim unquam ex hac Hygini ætate deficiunt exempli et indicia ordinatæ istius partitionis officiorum, et posterio derivatæ. Præfecturam sacri patrimonii, ac thesauri, et largitionum Lucius contulit Stephanus diacono suo num. 25, Stephanus Sixto num. 24, Sixtus Laurentio (num. 25). Munera chartophylaci et bibliothecarii, seu scriniarii, necnon ab epistolis, et cancellarii, Græcis logothetæ, diversis quidem nominibus, pari tamen, sive non multum dispari officio ab eo, quod *interpretes* Petro præstiterant, et

accessorios formatarum diribitores et curatores, A
 et inuenerunt sacula consecuta : non secus ac cætera
 a Ordine Romano postmodum celebrata, et sæpius
 occurrentia in Libro Pontificali, clericis, ut pluri-
 mum demandata inveniuntur. Sacellarii munus Gre-
 gorio II tum temporis subdiacono a Sergio papa con-
 creditum fuit una cum bibliothecæ cura infra num. 77.
 Numero autem 71 exhibentur præter episcopos, pre-
 byteros et diaconos, adlecti de more ad comitatum
 pontificis complures officiorum administri : ubi etiam
 notandum est gradus nominati : ut inde constare
 possit notio verbi satis aperta. Ibi enim describens
 Bibliothecarius iter Constantini papæ, ad regiam Ur-
 bem Roma proficiscentis solemnè cum comitatu,
 ait : « Secuti sunt eum Nicetas episcopus Sylvæ Can-
 didæ, Gregorius episcopus Portuensis, Michaelius,
 Paulus, Georgius presbyter, Georgius diaconus, Geo-
 rgius secundicerius, Joannes primus defensor, Cosmus
 sacellarius, Sisinnius nomenclator, Sergius scri-
 niarius, Dorotheus et Julianus subdiaconi, et de re-
 quis gradibus Ecclesiæ pauci clerici. » Inter gradus
 gitor Ecclesiæ, sive officia et ministeria clericis
 concedi solita adnumerari constat illa superiora et
 majora, tum ab his proxima notarii, cubicularii, ac
 similia, dignitate satis præstantia; cum viros iisdem
 officiis insignitos lægerint aliquando pontifices ad re-
 gias legationes obeundas : quemadmodum num.
 294 Adrianus secundus ad Desiderium regem direxit
 missos suos, Stephanum notarium regionarium, et
 sacellarium, et Paulum cubicularium. Non equidem
 negaverim, pleraque nomina præpositorum hisce
 officiis serius adhibita, post redditam Ecclesiæ pæ-
 cem a Constantino, et collata Maximo pontifici, et
 Romano clero amplissima dona, quibus possent ea
 præsidia, et alimenta præstari singulis viris eadem
 officia exercentibus, quæ amplificati ministerii modo
 congruerent. Attamen ut ea præstari necesse fuit,
 quæ ante meminimus, in procurandis muneribus Ec-
 clesiarum regimini necessariis quacunquæ ætate
 ante Constantinum : ita deesse nunquam potuit or-
 dinata quedam series officiorum in his qui præsto
 essent Romano pontifici, unde gradus constituerentur
 etiam in eo ministerio, quod juxta Basilii distinctionem
 non confertur impositione manuum, sed demandatur clericis jam ordinatis, et instituitur
 ad levamen episcopi in patrimonio sacri cura, epis-
 tolarum, bibliothecæ, fabricæ, hospitii, et hujus-
 modi rerum sollicitudine, a sacerdotali ministerio
 altaris discreta. Graduum vero istorum aptatio re-
 fertur ad Hyginum, a quo apta materies ad plurium
 officiorum præpositos constituendos observabatur
 parata per suos decessores. Siquidem ætate Cle-
 mentis et Anacleti notariorum institutio, et sacro-
 rum librorum Canon vix complebatur, et cum eo
 archivi, ac bibliothecæ tantum rudimenta appare-
 bant. Sixti constitutio de Formatis ab apostolica
 sede impetrandis, scriniarii designationem et sedu-
 lam operam requirebat. Pii liberalitas in titulum a
 se dedicatum, cui dona multa legitur obtulisse, D
 num. 11, quod et in cæteris 25, ab Evaristo divisit
 inter presbyteros, et auctæ sub Alexandro oblatio-
 nes fidelium, quando pars magna Romanæ nobilitatis
 conversa fuerat ad fidem, posebat ærario Eccle-
 siæ præfectum dari, et sacris largitionibus, qualem
 Leo Magnus indicavit Laurentium, dum vocat « sa-
 crarii præsulem, qui non solum ministerio sacra-
 mentorum, sed etiam dispensatione ecclesiasticæ
 substantiæ præminebat. » (Serm. in Nat. S. Laur.)
 En igitur ante Constantinum gradus officiorum clericis
 distributos, quorum causa etiam dispensatione
 munerum temporalium præminerent extra altare,
 qui in altari alium gradum consecuti eminebant mi-

nisterio sacramentorum. Hanc vero disciplinam in
 Ecclesia Romana non intermissam, sed fideliter
 custoditam et evidentius explicatam in hac pacis
 tranquillitate qua fruitur, a Deo sibi parata per Con-
 stantinum, ostendunt luculenter præterita sæcula in
 Ordinis Romani libris, nostra vero ætas etiam oculis
 subjicit in conspectu throni pontificii, et in consensu
 sacri senatus, et in comitatu ac stipatoribus,
 ad solii gradus ipsi assidentibus, præsertim dum
 pontifex sacris operatur. Præminent in ministerio
 sacramentorum juxta gradus institutos a Christo
 Domino, episcopi, presbyteri, diaconi cæterique le-
 vitici muneris administri ordinibus majoribus aut
 minoribus initiati. Eminent quoque in hac omnino
 completa sacri ordinis hierarchia gradus ministerio-
 rum ab officio sacerdotali suapte natura disparati,
 sed congrue aptati ac distributi a pontificibus inter
 collegia hujus cleri. Munera enim cancellarii, came-
 rarii, signatoris, bibliothecarii, thesaurarii præfecto-
 rumque sacris redditibus distributa observantur inter
 proceres ecclesiasticæ hierarchiæ. Judices quoque
 graviorum causarum, libellorum et epistolarum
 magistros, et curatores sacri patrimonii adlectos vi-
 demus e clericis, sacellani et acolythi munere per-
 functuris in sacrorum celebritate. Ita enim gradibus
 ordinis sua integritate donatis a Christo Domino per
 institutionem sacramenti, cui nihil addit, aut detra-
 hit admotio cleri ad alia ministeria et officia, pietatis
 titulo affinia, sed potestate diversa, copulantur
 gradus ab Hygino distributi et clero collati etiam
 a successoribus.

CIACONII.

Linea 4. — *Hic clerum composuit, et distribuit gradus.* Sanctus Hyginus, ubi primum pontifex renuntiat est, clericorum ordines prudenter per gradus distribuit distinctisque, ut in unoquoque titulo, seu presbyterio, partim cardinales, partim qui cardinalibus subessent, populo fideli, cum res ipsa postularet, ministrarent. **C** *De origine autem cardinalium vide eundem Ciac. in Hygino, ubi fusius hanc rem pertractat.*

PAGII.

Linea 4. — *Hic clerum composuit, et distribuit gradus.* Quæ ita intelligenda esse censet Baronius quod cum ea quæ ad ecclesiasticam pertinent hierarchiam, jam a temporibus apostolorum essent composita, æquum esse existimare, aliqua tantum antiquæ formæ ab Hygino fuisse addita, vel eadem illustrata.

Hygino sedente, Valentinus et Cerdo hæresiarchæ Romam perrexerunt, et multas apud fideles turbas excitarunt. Marcion vero alter hæresiarcha Ponticus, cum ob incestum Ecclesia pulsus fuisset, Hygino jam mortuo, Romam se contulit, ut colligir ex Irenæo lib. 1, cap. 28, et Epiphano hæresi 42. cap. 1. Quare cum Hyginus anno Christi centesimo quadragesimo primo, et quidem die decima Januarii ad cœlestem patriam transierit, postquam annos duntaxat quatuor sedisset, eodem pariter anno Marcionis Romanus adventus, tempore interpontificii collocandus est. Porro Philastrius lib. de Hæres., cap. 46 scribit, Marcionem primo in Asia errores suos docuisse, ibique a Joannis apostoli discipulis, potius quam ab ipso Joanne convictum, Romam venisse. Sed cum, sede vacante, a presbyteris qui Ecclesiam, ut mos erat, administrabant, ne Ecclesiæ quidem aditum impetrare potuisset, in Pontum rediit, et majores trahens spiritus, vehementius in eosdem suos errores cœpit incumbere, de quibus legendus Natalis Alexander sæculo II, ubi et de Valentini ac Cerdonis hæresibus agit.

XI. SANCTUS ANICETUS.

ANNO CHRISTI 167, M. AURELII ET L. VERI 5.

II • *Anicetus, natione Syrus, ex patre Joanne de vico Omisa* ^b, sedit annos novem, menses tres, dies tres ^c. *Fuit autem* ^d *temporibus Severi et Marci, a consulatu Gallicani et Veteris usque ad Præsentem et Rufinum. Hic constituit ut clerus* ^e *comam non nutriret secundum præceptum Apostoli* ^f. *Hic fecit* ^g *ordinationes quinque per mensem Decembrem: presbyteros septemdecim, diaconos quatuor, episcopos per diversa loca numero novem. Qui etiam obiit martyr et sepultus est in cœmeterio Calixti XII Kal. Maii* ^h, *et cessavit episcopatus dies septem* ^h.

CATALOGUS SUB LIBERIO

Ex editione Bucherii.

Deest hic *Anicetus*, cui dant annos pene octo.

Idem ex editione Schelestratii, exacta ad ms. Cæsareum, etc.

Anicetus annis. . . . a consulatu Gallicani et Veteris usque Præsente et Rufino.

Lectio catalogi Liberiani, suppletis lacunis, restituta ex aliorum catalogorum subsidio, ut infra ostendit Blanchinus in notis chronologicis ad hunc numerum.

Anicetus annis 11, mens. 4, dieb. 3. Fuit temporibus Antonini Pii, a consulatu Gallicani et Veteris usque duobus Augustis.

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

^a *Bar. probat Aniceto anteponendum Pium ad ann. 158.* ^b *C, Humisia.* ^c *CB, ann. 9, minus m. 3 et d. 7.* ^d *B, M. Aurelii et L. Veri a coss. Pudentis et Orphiti, ad Severum II et Claud. Pompeianum.* ^e *CB, clericus.* ^f *I Cor xi.* ^g *xv Kal. CB.* ^h *CB, 17.*

VARIE LECTIONES.

Apud Fabrotium ex codice Freheri.

Num. 11, lin. 2, B, 7. lin. 5, AB, 6, lin. 6, AB 8. An. 7, B, 19.

Ex codice Regio, Mazarino et Thuano.

In Reg. et Maz. anteponitur Pius Aniceto. lin. 1, de vico Humisia s. ann. 11, m. 4, dies 3. lin. 2, Reg. Marci et Severi. Maz. Severi et Marci. lin. 3, usque ad Rufinum et Pr. Hic constituit ut clericus co. lin. 5, presb. 18. lin. 6, loca 9, qui etiam martyrio coronatus est et sepultus in cimiterio (sic

A constanter habent mss. codices) Kal. xv. Kal. M. N. xx Kal. M. et cessavit ep. d. 17.

Ex codice Thuano altero

Anteponitur Pius. lin. 1, de vico Umisia xxi ann. 11, m. 4. lin. 7, dies 17.

Apud Holstenium et Schelestratium.

Lin. 1, Vat. et Flor. prim., Humisia. lin. 2, Floren. duo, an. 11, men. 4. lin. 4, Cassin et Flor., patria. lin. 5, Flor. duo, Vatic. et Cass. presbyterus 11, episc. 12. lin. 7, Flor. duo, Cass. et Vatic, dies septemdecim.

NOTÆ VARIORUM.

SCHELESTRATE.

Duodecimus Anicetus. Ex hoc numero pontificatus duodecimo, patet auctorem Libri Pontificalis Pium Aniceto præposuisse; cum enim Hyginum statuat decimum, et Anicetum duodecimum, Pius in antiquis Libri Pontificalis codicibus intercedere debuit, sicut attestatur Lucas Holstenius, qui notat: Hic in manu-

cretum est, ne clerici comam nutriant, sed desuper caput in modum sphaeræ radant, can. Prohibet. 23 dist. Ex antiqua consuetudine Ecclesie clerici fuere tonsi in coronam. Beda Hist. Anglic. lib. II, cap. 1, de Theodoro, qui a Vitaliano papa ordinatus et in Britanniam missus Evangelii prædicandi causa. Qui subdiaconus ordinatus, quatuor expectavit menses, donec illi corona cresceret, quo in corona

capulari necesse habuerat animam transire in vitam apostoli. Nativam coronam

a capillis nudum quidem cernebatur; in circuito vero modicorum pilorum ordo apparuit, ut putares ab eisdem coronam clerici fuisse signalam.

BINII ET LABBEI.

(EX BIN.) Linea 4. — *Anicetus*. Qui Anicetum Pio anteponendum esse senserunt, Hegesippi et Irenæi testimonio efficacissime refutantur.

(EX LAB.) Linea 4. — *Secundum præceptum Apostol.* Absunt a C. H.

BLANCHINI

NOTÆ CHRONOLOGICÆ.

Quæ dicenda sunt de temporibus Aniceti noscuntur esse ita connexa cum chronologia Pii, præsertim post utriusque loca invicem permutata, nonnullis in catalogis atque codicibus Anastasii, ut separari minime possint examen et observationes epochæ amborum pontificum. Quare ad utrumque pertinere censenda sunt tum ea quæ hic dixerò ad numerum Aniceti, tum ea quæ reservaverò ad numerum Pii; quemadmodum utrique communia sunt pleraque ex iis quæ præmissa sunt in Hygino. Erat autem universarum observationum capitulum, *Lacunas frequentes occurrere in textu catalogi Liberiani juxta codices ejusdem, Cuspiano et Bucherio visos. Has lacunas, indicatas a Bucherii editione in margine ex Hygino ad Callistum, hic supplendas propono quam emendatissime, ita ut supplementa respondeant exacte tum stylo auctoris catalogi, tum spatii lacunarum, tum chronologiæ rationibus maxime castigatis per nomina Cæsarium et consulum in eodem catalogo memoratorum. Lacunas esse non paucas ex Hygino ad Callistum demonstrat tum illa suppressio trium pontificum hos inter inclusorum, nempe Aniceti, Eleutheri, et Zephirini, a Bucherio in margine suæ editionis notata, uti nos in Prolegomenis edidimus sub principium, tum posterior editio Schelestratii collata ad aliud exemplar ms. Cæsarei. Integrum vero esse catalogum tam ante Hyginum, quam post Callistum constat ex rationibus satis exactæ chronologiæ, quæ inde eliciuntur hac methodo. Catalogus numerat in pontificibus a Lino ad Hyginum ex consulibus Capitone et Rufo Lini postremis, ad consules Ælium Cæsarem II et Balbinum postremos Telesphori (cui succedit Hyginus) annos 70, menses 6, dies 22, omisso spatio vacationis sedis.*

Sunt vero Clementis anni 9, mens. 2, dies 12; Cleti, an. 6, mens. 2, dies 10; Anacleti, an. 12, mens. 10, dies 3; Evaristi, an. 13, mens. 7, dies 2; Alexandri, an. 7, mens. 2, dies 1; Sixti, an. 10, mens. 3, dies 21; Telesphori an. 11, mens. 3, dies 3. Summa est annorum 70, mens. 6, dies 22, quæ satis exacte respondet rationibus Chronologiæ consularis: in qua Capito et Rufus pertinere ostenduntur ad annum 67 æræ Christi communis. Quibus si addantur anni 70 in hac summa collecti, provenit annus 137 notatus Nigro et Camerino consulibus: qui proximi sunt a Cæsare II et Balbino consulibus anni 137. Annus enim qui abundat dispertitur in menses vicariæ ordinationis, compensatos mensibus et diebus vacationis sedis, satis proxime pariantibus hæc temporis summam.

Par est communis annorum et epocharum a Callisto ad Caium per annos fere septuaginta similiter respondens chronologiæ consulari, ex duodecim pontificum epochis fideliter collectæ in catalogo, ut sequitur ex primis consulibus Callisto assignatis, *Antonino et Advento*, qui pertinent ad annum Christi 218, usque ad consules postremos Eutylichiani, *Carinus II et Carum*, spectantes ad annum Christi 283.

Callistus, annis 3, mens. 2, diebus 10; Urbanus, an. 8, mens. 11, dieb. 12; Pontianus, an. 5, mens. 2, dieb. 7; Anterus, mens. 1, dieb. 10; Fabianus, an. 14, mens. 1, dieb. 10; Cornelius, an. 2, mens. 3, dieb. 10; Lucius, an. 3, mens. 8, dieb. 10; Ste-

phanus, an. 4, mens. 2, dieb. 21; Sixtus, an. 2, mens. 11, dieb. 6; Dyonisius, an. 8, mens. 2, dieb. 4; Felix, an. 5, mens. 11, dieb. 25; Eutychanus, an. 8, mens. 11, dieb. 3. Colligitur summa annorum 69, mens. 9, et dies 8. Ex anno 218 numeratis annis 70 (inclusis extremis), provenit annus 287. Quadrenniis istius summa, quod abundaret post consulatum Carini II et Cari anno Christi 283, refunditur in menses vicariatus aliquot pontificum in ea summa repetitos in epocha decessoris: qui si demantur, proxime respondent sibi chronologia pontificia et consularis a Callisto ad Eutychanum.

Sed summa collecta ex epochis catalogi ab Hygino ad Soterem ablutit a consulari per annos viginti novem, licet quatuor tantum ex pontificibus in catalogo colligatur, qui sunt: Hyginus, annis 12, mens. 3, diebus 6; Pius, an. 20, mens. 4, dieb. 21; Soter, an. 9, mens. 3, dieb. 2; Victor, an. 9, mens. 2, dieb. 10. Provenit summa annorum 51, mens. 1, dies 9, quæ cum incipiat a cons. Nigro et Camerino Christi 158, primis ex Hygino assignatis, et pertingat ad consules Antoninum III et Adventum, primos ex attributis Callisto proxime succedenti pontificatui Victoris, et affixos anno Christi 218, implere debuerat spatium annorum 80, a quo prorsus deficit totis 29 annis, nisi lacunæ aliunde suppleantur felicius.

Constat itaque, tum ex suppressione trium pontificum, tum ex tricennio ferme solido æræ consulari detracto a pontificia catalogi inter Callistum, et Eutychanum, lacunas non paucas inesse huic parti catalogi Liberiani.

Easdem supplere conatus est antiquus aliquis descriptor ejusdem catalogi, sed valde imperitus tum historia, tum chronologiæ. Si enim, vel leviter fuisset in utraque versatus, profecto non reliquisset adeo immanem hiatum undetriginta annorum, neque omisisset tres pontifices recognoscere in lacunis proprio loco restituendos, ex indicibus versuum præcedentium et consequentium in ea parte catalogi substitutibus.

Quam facilis sit designatio lacunarum in locis singulis, et restitutio verborum singulis versibus reddendorum, patebit (ut equidem spero) ex comparatione oculari trium lectionum ejusdem textus catalogi Liberiani, quas totidem per columnas ita dispono. In columna media colloco textum catalogi Liberiani cum lacunis nondum suppletis. In alia columna ad dexteram legentis apposita exhibeo supplementa lacunarum, olim adjecta atque inserta textui ab imperito illo descriptore sequioris ætatis, quem unicum superstitem nobis præservatum edidit Bucherius, et nos ex illo jam dedimus, inter Prolegomena, initio. In columna sinistram locum occupante, spectanda præbeo supplementa earumdem lacunarum ex nostra sententia textui restituenda, ejusque germanæ lectioni. Horum supplementorum vadem non unicum dare possum. Primum erit stylus auctoris catalogi, hæc methodum constanter observantis a Lino ad Urbanum, ut nomini uniuscujusque pontificis apponat annos, menses, ac dies sui episcopatus; deinde exprimat nomina imperatorum, qui eodem tempore rei Romanæ præerant; demum nominet consules ordinarios, qui primum, et qui postremum Paschale tempus illius episcopatus signarunt. Præter hæc pauca nihil admodum additur a Lino ad Pontianum, præter quam in Pio; ubi additionem petiit fuit ex apocrypho libro Constitutionum Clementis ad implendam lacunam, ut manifeste constabit consideranti spatium in lacunis apertum, quod vetus ille descriptor ad dexteram, nos ad sinistram supplementum. Vades reliquos nostræ lectionis dabo tum picturas basilicarum Urbis, et catalogos inde transcriptos, tum catalogos et codices vetustos in quibus consules nominantur. Singulis numeris ab Hygino ad Pium in notis memorabo documenta illa genuina, quæ supplementum nostrum

ministrant. In hac lectione catalogi Liberiani, ita restituta ex Telesphoro ad Callistum (ubi lacunæ observabantur), spero consensuros tum criticos, tum chronologos; cum verba verbis ferme reddantur, nedum versus singulis versibus. Verba supplementorum tam in prima quam in tertia columna

perspicuitatis gratia exhibentur caractere inclinato, sive, ut vocant, Italico. Quæ rotundis litteris impressa sunt, ea lector inveniet in textu catalogi secundam columnam obtinente feliciter præservata propriæ sedi, ad indicium faciendum satis evidens germanæ lectionis catalogi.

SUPPLEMENTA textus catalogi Liberiani, deducta ex veris documentis, et in lacunis disposita juxta stylum auctoris ejusdem catalogi.

Textus catalogi Liberiani cum lacunis nondum suppleti.

SUPPLEMENTA lacunarum, in textu adjecta temere ab antiquo descriptore catalogi, ut in Prolegomenis.

Telesphorus annis XI, m. III, d. III. Fuit temporibus *Adriani* et *Aelii Caes.*, a consulatu Titiani et Gallicani usque *Caesare II* et *Balbino*.

Hyginus an. III, m. III, d. VIII. Fuit temporibus *Antonini*, a consulatu *Nigri* et *Camerini* usque *Severo* et *Priscino*.

Pius an. VIII, m. III, d. III. Fuit temporibus *Antonini*, a consulatu *Rufini* et *Quadrati* usque *Orphito* et *Prisco*.

Anicetus an. XI, m. III, d. III. Fuit temporibus *Antonini Pii* a consulatu *Gallicani* et *Veteris* usque duobus *Augustis*.

Soter an. VIII, m. III, d. XXI. Fuit temporibus *Marci Antonini* et *Veri*, a consulatu *Rustici* et *Aquilini* usque *Claro* et *Cethego*.

Elentherus an. XV, m. III, d. V. Fuit temporibus *M. Antonini* et *Commodi* a consulatu *Severi* et *Herenniani* usque *Materno* et *Bradua*.

Victor annis XII, d. X. Fuit temporibus *Commodi* et *Severi*, a consulatu *Commodi* et *Glabriani* usque *Laterano* et *Rufino*.

Zephyrinus an. XVIII, d. X. Fuit temporibus *Severi* et *Antonini* a consulatu *Saturnini* et *Galli* usque *Præsente* et *Extricato*.

Callistus annis, etc.

Telesphorus an. XI, m. III, d. III. Fuit temporibus *A.*
. c. a consulatu Titiani, et Gallicani usque *Caesare*
. et. *Albino*.

Hyginus an. m. III, d. VI. Fuit temporibus *Anto* a consulatu. ni. ve. ino.

Pius an. V. m. III, d. . I. Fuit temporibus *Antonini*. Consul. *Rufin*.
. Pr. f.

. *Antonini Pii* a consulatu *Gallicani*, et *Veteris* usque duobus *Augustis*.

Soter ann. VIII, m. III, d. . I. Fuit temporibus. tonini.
. *Clar. et*. e.

.
. Fuit temp. tonini, et *Commodi* a consulatu. veri et. erenniani usque. a terno et *Bradua*.

Victor an. . II, d. X. Fuit temp.
. *Commodi*,

.
. a Consulatu *Saturnini*, et *Galli* usque *Præsente* et *Extricato*.

Callistus annis etc.

Telesphorus an. XI, m. III, d. III. Fuit temporibus *Antonini Marcrini* a consulatu *Titiani* et *Gallicani* usque *Caesare* et *Albino*.

Hyginus an. XII, m. III, d. VI. Fuit temporibus *Antonini* a consulatu *Gallicani* et *Veteris* usque *Præsente* et *Rufino*.

Pius an. XX, m. III, d. XXI. Fuit temporibus *Antonini Pii* a consulatu *Clari* et *Sereri* usque duobus *Augustis*.

Sub ejus episcopatu frater ejus *Hermes* librum scripsit, in quo mandatur, contineturque quod ei præcepit angelus, cum venit ad eum in habitu pastoris.

Soter an. VIII, m. III, d. II. Fuit temporibus *Antonini* et *Commodi*, a consulatu *Veri* et *Erenniani* usque *Paterno* et *Bradua*.

Victor ann. VIII, m. II, d. X. Fuit temporibus *Antonini* et *Commodi*, a consulatu *Saturnini* et *Galli* usque *Præsente* et *Extricato*.

Callistus annis, etc.

Quærent a me critici, cur in Hygino exempli causa asseram descriptorem illum vetustæ et sequioris ætatis ex lacuna, quam suppono in verbis versus tertii, et sequentium, a consulatu. ni. ve. ino reddiderit, a consulatu *Gallicani* et *Veteris* usque *Præsente*, et *Rufino*. Dico occasionem erroris in delectu consulum postremorum eidem oblatam ex nomine *Rufini* consulis inchoantis epocham successoris. Putaverit enim recte assignari posse postremos decedenti consules eosdem, quibus inibat episcopatum successor. Sequebatur autem in textu catalogi Liberiani post Hygini periochen sectio *Pii. Pius annis, etc., temporibus Antonini a consulatu Rufin.* cujus nomen abrumpebat (ut videtur) lacuna, subducens duos postremos versus ex fine periochæ *Pii*, et totidem ex initio *Aniceti*. Descripserat catalogi ex amanuensi redditus brevior, cum inveniret nomen ejusdem *Antonini* in fine lacunæ repetitum, ex duplici periocha *Pii* et *Aniceti*, unicam conflavit, et attribuit *Pio*, pertinentem ex *Rufini* consulatu unde *Pius* revera cæperat, ad duos *Augustos* consules, occurrentes in fine *Aniceti*. Idem præstitit in *Sotere*: cujus detritos consules ætatis *Antonini* confudit cum consulis, *Elenthero* pontifici (per lacunam non apparenti) assignatis sub *Antonino* et *Commodo*; cum *Antonini* nomen occur-

reret temporibus *Antonini* præservatis in periocha *Soteris*. Simile quidpiam admiserit occasione detriti versus, *Zephyrinus* epocham inchoantis, una cum superioribus versibus exprimentibus nomina consulum *Victoris*. Junctis enim marginibus lacunarum, ex duplici periocha distincta *Victoris* et *Zephyrii*, unicam conflavit *Victori* assignatam, cum consulis successoris, per ea verba, a consulatu *Saturnini* et *Galli*, usque *Præsente* et *Extricato*.

Hæc habui, quæ generatim adnotarem de lacunis observatis in textu intra hos annos 80 (a consulatu *Aelii Caesaris* et *Balbini*, in quo *Telesphorus* desinit anno 137 usque ad consulatum *Præsente* et *Extricati*, in quo desinit *Zephyrinus* anno 217) male contractos ad 51 ab imperito descriptore catalogi; licet is Hygini pontificatum extenderit ad annos 12 contra rationes epochæ consularis, quam illi assignat ex *Gallicano* et *Vetere*, Christi 150 ad *Præsente* et *Rufinum*, Christi 153 annum indicantes; et *Pii* sedem produxit per integrum vicennium, sperans quinquennio solido æram consulari ab ipsomet attributam, ex *Cois. Claro* et *Severo*, spectantibus ad annum 146 ad duos *Augustos* consules, *Marcum* et *Lucium*, referendos ad annum Christi 161.

Nunc ad *Aniceti* periochen, sure integritati a . . .

his restitutam, et hujus numeri propriam convertor, A
ut nostræ restitutionis fundamenta, et idonea docu-
menta demonstrarem, quæ talia sunt.

Linea 1. — *Anicetus annis 14, mens. 4, diebus 5.*
Aniceti annos 11 exhibent numeri superstites Roma-
nis litteris ita signati sub ejus imagine in picturis
basilicæ sancti Pauli, necnon in catalogo Felicis
quarti, cum mensibus 4 et diebus 3, hodie delapsis
ex memorata pictura, sed præservatis in catalogis et
in Libro Pontificali. Tot etiam menses assignant cat-
alogi omnes relati in Prolegomenis excepto uno ex
Italicis, et altero ex codicibus extra Italiam, qui
dempta unitate, 3 menses loco 4 expressit, ubicun-
que inveniuntur anni XI (qui sunt indicium epochæ
Aniceti, etiamsi permutetur sedes cum Pio). Dies
quoque 3 numerant ex Italicis catalogis duo, Caven-
sis et Farfensis, et ex Coibertinis complures,
consentientes cum catalogo Felicis quarti, et cum
textu Anastasiano.

Linea 2. — *Fuit temporibus Antonini Pii a consulatu B*
Gallicani et Veteris, usque duobus Augustis. Catalo-
gus Felicis quarti initium Aniceti desumit ex cons.
Gallicano et Vetere Christi 150, quemadmodum de-
sumunt codices Libri Pontificali: unde si numeren-
tur anni 11 solidi, quot jam probavimus in picturis
Paulinis et catalogis donari Aniceto; necesse cadet
terminus in duos Augustos consules anni Christi 161,
a Catalogo Liberiano recte enuntiatos in fine illius
periochæ, quam descriptor male confudit cum su-
periori.

Præterea suffragatur codex Florentinus, supra
relatus in Prolegomenis, ubi catalogum exhibebat
episcoporum Neapolitanorum, cum Romanis
pontificibus et cum imperatoribus, sub quibus singu-
li sederant, exceptis ex Paulo Diacono. Ibi sociantur
tempora Pii papæ cum Antonino, et cum
initio imperii Marci et Lucii, filiorum ejus; tempus
vero Aniceti, Soteris et Eleutheri, conjungitur cum
M. Aurelio Antonino, L. Vero, Commodo, Pertinace, C
et Severo. « Marcus, inquit, (episcopus Neapolita-
norum iv) sedit annis 28. Fuit temporibus Iginii et
Pii papæ, et Antonini pii imperatoris, et filiorum
ejus. Probus (episcopus v Neap.) sedit annis 24.
Fuit temporibus Anecyri, Soteris, Eleutheri papæ,
et Antonini Veri, et Lucii Commodi, et Aclii Pertinacis,
seu Severi imperatoris. » Catalogum hunc eo
lubentius commemoro quo clarius ordinat Romanos
pontifices, hinc etiam suo loco ac tempori restitu-
tuendos in lacuna catalogi Liberiani, juxta seriem
successionis, non minus luculenter assertam ab He-
gesippo, et Irenæo, cum iisdem pontificibus Romæ
versatis.

Constabit autem ratio summæ annorum 11, men-
sium 4 et dierum 3, si epochæ initium desumatur a
die ordinationis Dominica 15 Decembris anni 149,
littera Dominicali F, seu die xviii ante eas Kalendas
Januarii, quas aperuerunt, anno 150 incunte, consu-
les Gallicanus et Veter, idcirco signati in ejus exor-
dio juxta catalogos et codices universos, et deducatur,
ad diem 17 Aprilis anni 161, duobus Augustis
fratribus Marco et Lucio consulibus, ejusdem mar-
tyrio in Ecclesia celebrem. Includis enim extremis,
eamdem prorsus summa colligitur.

EJUSDEM NOTE HISTORICÆ.

Linea 1. — *Syrus de vico Omisa.* Vicum fortasse
intelligit circa Anisum urbem, in regione Leucosy-
rorum descriptam ab Ariano, seu verius anonymo
Græco in periplo Ponti Euxini inter veteres Geogra-
phicæ scriptores Oxoniensis editionis tomo III, pag.
9: « Amisus urbs Græca Atheniensium colonia, ad
mare sita in Leucosyrorum regione jacens, Phocæni-
simum etiam colonia: » ubi id quoque additur: « Ha-
lyis fluvius, ubi mare subit, Sinopensium, et Ami-
senorum rura agrosque separat; trecentis vero sta-
diis ab Amiso distans, inter Syros et Paphlagonas

fluens, in Pontum se exonerat. » Quare Syrum jura
potuit appellare Anicetum, si hac in regione Pontica
ex vico prope Amisum ad Leucosyros pertinentem,
ortus est, ubi Halys Syros a Paphlagonibus separat.

Ex eadem regione Pontica Marcion hæresiarcha
Romam advenerat, vacante sede apostolica post
mortem Hygini ex die 11 Januarii ad 9 Aprilis, qua
Pius successor a clero electus pontificatum suscepit
anno 142, juxta adnotationes nostras in eisdem
numero. Pagius ad præcedentem annum retulit mar-
tyrium Hygini, sedis vacationem, electionem Pii et
adventum Marcionis. S. Epiphanius scribit, ut Pa-
gius observat: « Marcionem prius in Asia errores suos
docuisse, ibique a Joannis apostoli discipulis, potius-
quam ab ipso Joanne convictum Romam venisse. Sed
cum sede vacante a presbyteris, qui Ecclesiam, ut mos
erat, administrabant, ne Ecclesiæ quidem aditum
impetrare potuisset, in Pontum rediit, et majores
trahens spiritus, vehementius in eosdem suos er-
rores cœpit incumbere. » Aniceto deinde regente
Ecclesiam, iterum in Urbem concessisse colligitur
ex historia Eusebii lib. iv, cap. 14, conterranei
fortasse sui animum indulgentiorem se experturum
præsumens. Verum et hujus constantiam invictam
expugnare minime potuit. Eusebius refert, per idem
Aniceti tempus Romam venisse B. Polycarpum Joan-
nis evangelistæ auditorem, id testantibus litteris
Irenæi, ob questionem quamdam, quæ de Paschate
inciderat. Auctor Chronicæ Alexandrini annum quo-
que indicat adventus Polycarpi, sub consulatu Ter-
tulli et Sacerdotis, æræ Christianæ 158. Quid in
Urbe præstiterit nos docet laudata Irenæi epistola
apud Eusebium lib. iv, cap. 14: « Aniceti, inquit,
temporibus Romam veniens (Polycarpus) multos ex
supradictis hæreticis (Marcionis asseclis) ad Eccle-
siam Dei revocavit. » Et paulo post: « Ipse etiam
Polycarpus, cum ei Marcion aliquando occurrisset,
dixissetque, Agnosce nos, respondisse fertur:
Agnosco te prinogenitum Satanæ. Adeo religiose
cavebant apostoli, eorumque discipuli, ne vel ser-
mone tenus miscerentur cum ullo eorum, qui veri-
tatem adulterabant. Quemadmodum et Paulus dixit:
Hæreticum hominem post unam aut alteram ad-
monitionem devita, sciens hujusmodi hominem per-
versum esse, et suo ipsius judicio condemnatum
peccare. Hactenus Irenæus, » (inquit Eusebius.) Hæc
testimonia probant aperte, eandem constantiam
fuisse presbyterii Romani vacante sede, et Aniceti
pontificis, quæ fuit Polycarpi, dum submoverent ab
ingressu Ecclesiæ, et a societate catholicorum Mar-
cionem in hæresi sua pertinacem. Illustris quoque
martyr Justinus Romæ agens per eadem tempora,
Eusebio teste lib. iv, cap. 16, libros edidit contra
Marcionem, ab Irenæo commendatos (ibi cap. 18) et
ab Hegesippo pari laude donatos apud Eusebium
capit. 22, ubi Marcionistarum errores a Judæorum
sectis emanantes perstringit. Contra eundem Mar-
cionem Rhodon Asia oriundus, sed Romæ institutus a
D Tatiano, varios conscripsit libros (ait Eusebius ca-
pit. 13) et cum reliquis adversus Marcionis hæresim
decertavit.

Quæ vero inter se amice contulerint Anicetus,
et Polycarpus de controversia ritus Paschalis, idem
Eusebius commemorat lib. v, cap. 4, ex litteris Irenæi
ad Victorem. « Cum beatissimus Polycarpus
(inquit) Aniceti temporibus Romam venisset, atque
inter eos de quibusdam aliis rebus modica esset
controversia, statim mutuo pacis osculo se complexi
sunt, de hoc capite non magnopere inter se conten-
dentes. « Honorifice habuit Polycarpum Anicetus, » cui
consecrandi etiam munus in Ecclesia honoris causa
concessit. » Cæterum non omisit cogere synodum,
cui S. Polycarpus interfuit, et alii decem episcopi;
si fidem accommodamus libello synodico, per Pagium
producto num. 3 ad Anicetum. Illa synodus defini-
vit, « tremendam, et salutarem D. N. Jesu Christi
passionem in sancta Parasceve mystice celebrandam,

Resurrectionem autem vitæ autricem ipsa celebri et magnæ Dominica esse peragendam. Verum quia V. C. Henricus Valesius in notis ad cap. 23 lib. v Eusebiani de auctore hujus libelli synodici nonnihil dubitat, sive synodum coegerit Anicetus, sive distulerit expectans consensum Polycarpi postquam in Asiam rediisset, certum est Anicetum, aperte respondisse Polycarpo, decessorum suorum morem sibi esse retinendum. Doduellus inferre conatur, id moris institutum a Xysto, propterea quod epistola Irenæi solum memoret Pium, Hyginum, Telesphorum, Xystum inter decessores Aniceti, qui diem Dominicam juserint esse Paschalem, nec suis permiserint ut aliam hebdomadæ feriam Paschati destinarent. Ab apostolo Petro eam traditionem acceperant Romani, non secus atque Antiocheni, et Alexandrini patriarchatus Ecclesiæ, et Ponticæ, uti ex litteris supra indicatis constat. In illa vero epistola Irenæi ascendere nequaquam debuit vir apostolicus enumerando ultra ætatem Xysti, quando Polycrates objiciebat permissum fuisse a Joanne evangelista, ut Luna XIV Pascha celebraretur. Nam Xysti decessores meminisse poterant Joannis apostoli, qui Romæ fuerat sub Domitiano. Porro si quæ permissio fuit Joannis apostoli, non alia certe quam temporaria censenda erat, ex privilegio apostolis concessio, ut different legalium praxim de medio tollere etiam post celebrationem concilii Antiocheni, prout ipsorum prudentiæ videretur, ut Judæos lucrifacerent : quemadmodum Paulo licuit circumcidere Timotheum eadem de causa. Quare cum Irenæus videret, expeditam fore exceptionem Victoris, quem suadere conabatur, ad tolerantiam Asianæ consuetudinis exemplo decessorum, si eos quoque enumerasset, qui vidisse poterant Joannem apostolum ita permittentem, recensuit tantummodo Xystum, et ab eo consecutos pontifices : quorum exemplum retundi non poterat apostolico privilegio temporaneæ permissionis Joannis evangelistæ, ante Xysti pontificatum jam vita functi. Contra hujusmodi inductionem etiam intra tempus Xysti, et successorum validius coarctatam ab Irenæo, Victor cum Aniceto, similia reponente precibus Polycarpi, ostendit contrariam consuetudinem ab iisdem decessoribus suis constanter observatam, a se quoque firmiter esse retinendam, ejusque observantiam a cæteris exigendam, qui Joannis privilegio, apostolis tantum concessio, non essent præditi. Hoc plane sensu accipienda esse, quæ continentur in synodicalis litteris Irenæi, et indicantur de summa gestorum a pontificibus memoratis, jampridem vidit cum Beda Venerabili V. C. Ludovicus Bail doctor theologus, ac propoententiarum Parisiensis in summa concilio- rum tomo II, pag. 5, ad hunc locum ita perscribens : « In hac re Polycratem non moror, qui studio partium laboraverit, et cum Judæis in Paschate celebrando conspiraverit, contra monitionem summi pastoris Ecclesiæ, cui obedire debuit. Nec eum excusat exemplum D. Joannis, quod pro se afferbat. Ille enim, ut ait Beda lib. III Hist. cap. 25, celebravit Pascha decima quarta die, ut se in illis initiis accommodaret Judæis ad fidem conversis, sicut propter eandem causam Paulus apostolus Timotheum episcopum circumcidit. Attamen D. Petrus Romæ instituit, ut Pascha die Dominico celebraretur, cujus institutio debet prævalere. »

Linea 3. — *Hic constituit, ut clerus comam non nutriret secundum præceptum Apostoli.* Duo hic affirmantur. Primum est constitutio Aniceti, ne clerus comam nutriret; alterum est præceptum Apostoli, idem jubentis. Primum illud apparet ab auctore Libri Pontificalis petitum ex secundo catalogo. Alterum vero de præcepto Apostoli unde hauserit, questionem movet. Urumque assertum mirifice illustrant ea quæ card. Baronius docte collegit ex Patribus ad annum Christi 58, num 122 et seqq.; præcipue vero ex Hieronymo, Isidoro, et Germano. CP., ubi non

solum exemplo Petri, sed etiam Pauli, ætatemque apostolorum, et virorum apostolicæ ætatis id moris obtinuisse confirmat, petitum a Nazaræis, ut sanctioris vitæ institutum, Deoque dicatam unice se amplexos significarent: cum quo, et aliud symbolum coronæ junxerunt, diligenter descriptum apud Bedam et Gregorium Turonensem: quos vide in Notis Altaserræ ad hunc numerum. Exprimunt vero hujusmodi tonsura in antiquissimis imaginibus summorum pontificum in basilica S. Pauli, quarum specimen habes supra initio notatum fol. 4, perinde ac in musivis vetustissimis ecclesiarum Urbis, et in cryptis martyrum: unde imago desumpta est fideliter a Severano et Aringhio pontificis sacrum velamen aptantis virgini Deo devotæ, quam in Pio papa productam numero coronam in notis historicis. Conferantur imagines ac tonsuræ istæ cum Isidori textu, per Baronium allato ad annum 58, n. 123: « Quod vero (inquit Isidorus) detonso superius capite, inferius circuli coronam relinquitur, sacerdotium regnumque Ecclesiæ in eis existimo figurari. Tiara enim apud veteres constituebatur in capite sacerdotum. Hæc ex bysso confecta rotunda erat, quasi sphaera media; et hoc significabatur in parte capitis tonsi; corona autem latitudo aurei circuli est, quæ regum capita cingit. Utrumque itaque signum exprimitur in capite clericorum, ut impleatur corporis etiam quadam similitudine quod scriptum est, Petro apostolo prædicante: *Vos estis genus sanctum, regale sacerdotium* (I Pet. II, 9). Queritur autem, cur sicut apud antiquos Nazaræos, non ante coma nutritur, et sic tonderetur? Sed qui hæc exquirunt, animadvertant quid sit inter illud propheticum velamentum, et hanc evangelicam revelationem, de qua dicit Apostolus: *Cum transieritis ad Christum, auferetur velamen.* Quod autem significabat velamen interpositum inter faciem Moysi, et aspectum filiorum Israel, hoc significabat illis temporibus coma sanctorum. Nam et Apostolus comam pro velamine dicit esse: proinde jam non oportet, ut velentur crinibus capita eorum qui Domino consecrantur, sed tantum ut reveleantur, quia quod erat occultum in sacramento prophetiæ, jam in Evangelio declaratum est. » Hactenus Isidorus.

Isidori testimonio consentiunt ea quæ superius attuli in Lino num. 2, occasione decreti de velando mulierum capite in ecclesia, ab apostolis pariter protecti, ut epistola Pauli demonstrant, ad indicandam earundem exclusionem a sacerdotio Christiano: quod viris tantummodo reservatum fuit a Christo Domino, scribente Apostolo I ad Cor. cap. XI: *Volo autem vos scire, quod omnis viri caput Christus est: caput autem mulieris vir: caput vero Christi Deus. Omnis vir orans, aut prophetans velato capite deturpat caput suum. Omnis autem mulier orans, aut prophetans non velato capite deturpat caput suum.* Cætera quæ sequuntur ab Isidoro jam exposita de capillorum velamento, eadem de causa feminis attributo, et de mystico signo rationis criminum in capite clericorum, ex apostolica traditione servato ac servando, coherent cum utroque decreto Lini et Aniceti innixo apostolicis institutis, ac disciplina Petri auctoritate vigentis in Romana præsertim Ecclesia: et ostendunt, his etiam ritibus, qui respiciunt externum cultum, in exortu Ecclesiæ fuisse consultum apostolica providentia, cum Paulus in eadem epistola cap. 14, postquam mandavit tum de velamento ac silentio mulierum, ne doceantur ad prophetandum et interpretandum, caput claudit, affirmans et monens, *Domini esse membra, omniaque honeste, et secundum ordinem feri oportere.* Quare et in rituum istorum præcepto non debet auctoritatem Domini, nedum suam interponere: ut plane constare possit, cur etiam his confirmandis Linus et Anicetus pontificia decreta

quasi novum signaculum veteris disciplinæ appo-
suerint.

Linea 7. — *Sepultus est in cœmeterio Callisti. Primus Romanorum pontificum hoc in cœmeterio sepultus, quod paulo post ab amplificatore Callisto nomen accepit, legitur Anicetus. Inde autem extractas ejusdem reliquias Henschenius memorat in Appendice ad tomum tertium Aprilis pag. 982, signatumque id publicis tabulis anno 1590, indict. iii, die 16 Aprilis Sixti papæ V, anno 5. Caput S. Aniceti donatum refert serenissimo duci Bavariae: corpus autem ejusdem pontificis ac martyris a Clemente VIII impetravit dux Angelus ab Altaemps die 18 Octobris 1604, ut memorat laudatus Henschenius tomo II Aprilis pag. 478, idque a reverendissimo præsule D. Angelo Rocca episcopo Tagastensi, et sacrarii apostolici præfecto illatum fuisse in sacellum, præfati ducis in ædibus magnificenter exstructum (ubi quotannis in ius Urbis frequentia ac veneratione colitur) declarat epigraphæ insculpta, quam retulit sæpe commendatus canonicus Boldetti in Observationibus ad Cœmeteria SS. Martyrum, lib III, cap. 14, pag. 715.*

‡

MARTYRIS OSSA ANICETI PAPÆ
AB ARENARIO QUOD POSTEA CALLISTI
COEMETERIUM APPELLATUM EST
AUCTORITATE CLEMENTIS VIII. TRANSLATA.
JOANNES ANGELUS AB ALTAEMPS DUX
SACELLUM OBTLULIT.
CORPUS EJUSDEM MARTYRIS
IN LABRUM QUOD ALEXANDRI SEVERI IMP.
SEPULCHRUM FUIT COLLOCAVIT D
ANNO DOMINI MDCXVII

Quam illustre hoc cœmeterium reddiderint frequentes Christianorum cœtus, videndum erit in Calisto, Urbano, Stephano, et Xysto II, ex litteris S. Cypriani.

CIACONII.

Linea 3. — *Hic constituit, ut clerus comam non nutriret secundum præceptum Apostoli. Ne scilicet malis moribus Ecclesia Romana labefactaretur; imo sanctus hic pontifex instituit, ut in capitis vertice coronam instar sphaerulæ clericus gestaret. Ciacomus Aniceto Pium anteposit.*

PAGH.

Linea 3. — *Hic constituit ut clerus comam non nutriret. Eo sedente, sanctus Polycarpus Smyrnæ episcopus Romam venit, et quidem Antonino Pio imperante, ut Eusebius in Chronico, et in Historia lib. IV, cap. 23. Hieronymus, et Suidas in Polycarpo, Marianus Scotus, Ado in Chronico, alique tradunt. Annum nos docet auctor chronici Alexandrini, qui ad consulatum Tertulli et Sacerdotis, ad annum scilicet Christi 158 scribit: « Polycarpus Smyrnæ pontifex, vir admiratione suspiciendus, apostolorum auditor, et ab ipsis episcopus institutus, adhuc superstes, Aniceto pontifice, Romam venit, ob controversiam de tempore quo celebrandum esset Pascha. » Qua de controversia legendus Irenæus in epistola ad Victorem papam, cuius insigne fragmentum nobis conservavit Eusebius lib. V, Hist. ecclesiast. cap. 24: « Cum beatissimus Polycarpus, inquit, Aniceti temporibus Romam venisset, atque inter illos de quibusdam aliis rebus modica esset controversia, statim mutuo pacis osculo se complexi sunt: de hoc capite non magnopere inter se contententes, » scilicet de die Paschalis celebrandi, de quo antea locutus fuerat.*

Linea 6. — *Obiit martyr. Marcus Aurelius et Lucius Verus imperatores quartam in Christianos persecutionem moverunt, de qua Eusebius tam in Chronico, quam in proœmio libri quinti Historiæ ecclesiast. Ea grassante, S. Polycarpus Smyrnæ episcopus, S. Joannis apostoli discipulus, die 26 Martii anni 169 cum multis aliis martyrium passus est, ut auctor est Eusebius lib. IV, cap. 15. Sanctus etiam Justinus philosophus Christianus ex Flavia Neapoli Syriæ Pælestinae oriundus, post duas apologias in Christianorum favorem imperatoribus obtatas, pro Christi fide mortem oppetit, et quidem anno 165, si auctori chronici Alexandrini fides; de eo Eusebius citatus cap. 16. Hac persecutione in Galliis propagata, anno Christi 177 complures Christiani occisi sunt, quos inter excelluerunt martyres Lugdunenses, Potinus episcopus Lugdunensis, Attalus, Alexander medicus, sanctus Diaconus, Maturus, Blandina, et Biblis, et Ponticus quindecim annorum adolescens, quorum certamina egregie descripta legi possunt in epistola Ecclesiarum Viennensis et Lugdunensis ad Ecclesias Asiæ et Phrygiæ, data apud Eusebium lib. V, cap. 1 et seqq.*

XII. SANCTUS PIUS.

ANNO CHRISTI 158, ANTONINI PII IMP. 19.

12. Pius, natione Italus, ex patre Rufino, frater Pastoris, de civitate Aquileia, sedit annos novemdecim, menses quatuor, dies tres^a. Fuit autem temporibus Antonini Pii, a consulatu Clari et Severi^b. ^c Sub hujus episcopatu Hermes librum scripsit, in quo mandatum continetur quod ei præcepit angelus Domini, cum veniret ad eum in habitu pastoris, et præcepit ei ut sanctum Pascha die Dominico celebraretur. Hic constituit hæreticum venientem ex Judæorum hæresi suscipi et baptizari; et constitutum de Ecclesia fecit. Hic fecit ordinationes quinque per mensem Decembrem presbyteros 19^d, diaconos 21^e, epi-

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

^a B, an. 9, m. 6, minus d. 3. ^b B, Ant. Pii M. Aur. et L. Veri a coss Silvani et Augurini ad Pudenteum et Orphitum. ^c Vide Baron. an. 159. ^d C, B, 18. ^e C, 20.

scopos per diversa loca numero 12^a. Qui etiam sepultus est juxta corpus beati Petri 10 in Vaticano v Idus Julias, et cessavit episcopatus dies xii. ^b Hic ex rogatu beate Praxedis dedicavit ecclesiam Thermas Novati in vico Patricii in honorem sororis suæ sanctæ Potentianæ, ubi et multa dona obtulit, ubi sæpius sacrificium Domino offerens ministrabat, imo et fontem baptismi construi fecit, manu sua benedixit et consecravit, et multos venientes ad fidem baptizavit in nomine Trinitatis.

CATALOGUS SUB LIBERIO.

Ex editione Bucherii et Schelestratii.

Pius annis viginti, mensibus quatuor, diebus viginti uno. Fuit temporibus Antonii Pii a consulatu Clari et Severi usque duobus Augustis. Sub hujus episcopatu frater ejus Hermes librum scripsit, in quo mandatur contineturque quod ei præcepit angelus cum venit ad eum in habitu pastoris.

Lectio catalogi Liberiani, suppletis lacunis, restituenda ex antea deductis in Aniceto supra.

Pius annis 8, mensibus 4, diebus 3. Fuit temporibus Antonini a consulatu Rufini et 15 Quadrati usque Orphito et Prisco

Additamentum catalogo appositum, ut videtur, ad supplendam lacunam proxime apparentem in loco Aniceti.

Sub hujus episcopatu frater hujus Hermes librum scripsit, in quo mandatur contineturque, quod ei præcepit angelus, cum venit ad eum in habitu pastoris.

NOTULE MARGINALES FABROTTI.

^a C, B, 14. ^b Bar. an. 162.

VARIE LECTIONES.

Apud Fabrottum ex codice Regio, Mazarino et Thuano.

Num. 12, lin. 2, ann. 11. ibi tempore Ant. Pii. lin. 4, quod ei præceperit A. lin. 5, ut Pascha. lin. 7, fecit. Illic ex rogatu ut. lin. 9, loca 10, qui s. e. lin. 10, dies 17, et mox in honore sororis suæ S. Pudencianæ, et ibid. offer. ministravit, ubi et f. b. consecravit, et constitui fecit, et manu sua benedixit, et multos ven. ad f. bapt. in n. Tr. Hic fecit ordinationes quinque.

Ex codice Thuano altero.

Lin. 5, ut Pascha. lin. 10, dies 14. Illic incipit Vita

A Aniceti. ibid., hic, etc. Hæc desiderantur in ms. usque ad vocem Trinitatis.

Apud Holstenium et Schelestratium.

Lin. 2, Vat., annos 11. lin. 3 Sub hujus, etc. apud S. Ivonem, Decret. lib. iv, cap. 145. lin. 7. Florent. et Cass. ordin. tres. lin. 10, verba ex rogatu—Trinitatis, absunt a Florentinis mss., item a Regio et Vaticano.

Apud Pentam ex codice Cavensi.

Lin. 1, ex patre Rufino fratre Pastoris. lin. 2, sedit annos xi, m. lxxx, dies lxx. lin. 3, a consulatu Clari et Severi veteris. lin. 5, cum venit. lin. 11, in honore sororis suæ sanctæ Potentianæ.

NOTÆ VARIORUM.

BLANCHINI

NOTÆ CHRONOLOGICÆ IN SUPPLEMENTUM CATALOGI LIBERIANI AD SANCTUM PIUM.

Lectio Catalogi Liberiani, lacunis frequentioribus cognoscitur impedita ab Hygino ad Callistum. Lacunarum hiatus aliquando absumperat priores tantum versus alicujus periochæ, cum nomine pontificis,

catalogi lectionem expansis columnis talibus, quarum media textum catalogi lacunis interpolatum, dextra vetus supplementum descriptoris vitiose (ut arbitror) id præstantis, sinistra vero exhiberet supplementum apte respondens tum spatio lacunarum, tum operis contextui, et litteris superstitibus, tum stylo auctoris catalogi, tum veris rationibus Chronologicæ. Vitiose quod dixerim suppletas ab imperito descriptore

Antoninum et Commodum legeret indicatos in fine lacunæ, in qua occultari non advertebat una cum fine periochæ Soteris etiam nomen, ac duos priores versus periochæ Eleutheri, qui Soteri successit, hujus consules.... *verum, et Herennianum* (hoc est *Severum, et Herennianum*, male ab ipso redditis *Verum, et Herennianum*) junxit priori parti præcedentis periochæ Soteris, quasi nulla lacuna interfuisset, et annos illius 9 a se recte numeratos, indicavit per paria consulum, annis 15 inter se dissita, quot Eleuthero contigerant, cui anni 15 illique consules debebantur, a *Severo et Hereniano* (Christi 171) ad *Maternum et Braduam* (Christi 185) ipsi male enuntiatos *Paternum et Braduam*. Scripsit igitur, dissimulata lacuna : *Soter annis 9, mens. 3, d. 2. Fuit temporibus Antonini et Commodi a consulatu Veri et Erenniani usque Paterno et Bradua;* cum scribere debuisset : *Soter annis 9, mens. 3, d. 21. Fuit temporibus M. Antonini et Commodi a consulatu Rustici et Aquilini usque Claro et Cethego.* — *Eleutherus annis 15, m. 3, d. 5. Fuit temporibus M. Antonini et Commodi a consulatu Severi et Herenniani usque Materno et Baradua.*

Idem observatur in vitiosa contractione duarum epocharum Victoris et Zephyrini. Apponuntur enim Victori, (cui annos 9, mens. 2, dies 10, attribuit, licet debeantur anni 12 et dies 10) paria consulum duplo majori spatio temporis inter se dissita, nempe a consulatu Saturnini et Galli (Christi 198) ad *cos. Præsentem et Extricatum* (Christi 217) : qui consules, et quæ summa 18 annorum debentur Zephyrino, Victoris successori, per lacunam in membranis latentibus : cum essent in lacuna primum restituendi consules, Victoris duodennium in illa olim signantes ex *Commodo V et Glabrione* (Christi 186) ad *cos. Lateranum et Rufinum* (Christi 197) : ut in germanæ lectionis supplemento per sinistram columnam reposui.

At vetus ille descriptor catalogi, ipso consulis temporibus, et consulis extremis laciniarum periochæ Pii et Aniceti, hic non subsistit. Implendum sibi esse viderat spatium adhuc vacans in Pio per quatuor circiter versus. Mutuatus igitur est ex apocrypho libro Constitutionum Clementis, vel aliunde historiolam, quam subdit, de libro Hermetis, et de angelo eidem apparente in habitu pastoris, præceptoque diei Paschalis, tanquam de gestis cum historia et officio pontificali connexis : non observans additamentum istud a se intrudi contra styllum auctoris Catalogi servatum in superioribus periochis, nihil tale admittentibus, et in proximis usque ad Pontianum, nihil tale pariter exhibentibus. Præterea videns nomina consulum Gallicani et Veteris recensita in Pii pontificis perioche post ea verba, *Fuit temporibus Antonini*, putavit sibi licere eosdem consules adhibere ad implendam lacunam Hygini, in qua pariter legebantur similia verba, *Fuit temporibus Antonini* : ratus fortasse, perperam translato fuisse ex priori sede ad implendam lacunam secundæ per vetustiores librarios, sive utrobique repetitis ab auctore Catalogi cum Antonino. *Rufini* vero consulis nomen, quod ad initium Pii pertinebat cum collega *Severo*, in detritione membranarum fortasse occultato, postremum esse duxit præcedentis Hygini : et pro collega *Severo*, quem requirit annus 141 pontificatus Hygini claudens, substituit alterius *Rufini* collegam *Præsentem* qui indicat annum 153; *Clarum autem et Severum* consules, quorum vestigia superesse duxit in fragmentis dictionum *Clar... et. e...* (quæ *Clarum et Cethegum* indicabant), et quos videbat similiter attributos temporibus Antonini, pari facilitate revocandos esse duxit ad Pium decessorem, quasi negligens librariorum suo loco dejectos, et super inductos lacunæ successoris.

Vix alia ratione opinari possumus contigisse, ut Liberianj catalogi textus in septem hisce pontificibus,

A a fine Telesphori ad initium Callisti interceptis, vitiaretur tot implexis translationibus nominum consularium, totque erroneis juncturis lacunarum ; cum a B. Petro ad Telesphorum, et a Callisto ad Liberium, in quo definit, immunis ferme sit a translationibus et a lacunis.

Restituendam itaque duxi germanam lectionem hujus periochæ in catalogo Liberiano, ita suppleta lacuna : Pius annis 8, mens. 3, diebus 3. Fuit temporibus Antonini, a consulatu Rufini et *Quadrati, usque Orphito et Prisco.*

Annos 8, menses 3 et dies totidem pontificatus Romani Pio esse tribuendos post electionem, qua successor processit Hygini, comprobavi paulo ante in Notis chronologicis ad hanc sectionem, ex Catalogis vetustioribus Italiæ, collatis ad residuos numeros basilicæ S. Pauli. Consulatum *Rufini et Quadrati* anni 142, proximum a Severo et Priscino *cos.*, qui claudunt tempus decessoris Hygini, deberi ejusdem sedis exordio, testantur consules anni 150 Gallicanus et Veter, post hoc de quo agimus octennium Pii recte signati ad ingressum successoris Aniceti omnibus in catalogis et codicibus, quos produxi tum in notis ad ejus numerum, tum in Prolegomenis sub finem. Iisdem testimoniis evincitur, postremos hujus Piani octennii consules esse *Orphitum et Priscum* anno 149, qui proxime antecedunt eosdem Gallicanum et Veterem, unde Aniceti successio juxta omnes codices et catalogos inchoatur.

ALTASERRÆ.

Linea 5. — *Ut sanctum Pascha die Dominico celebraretur.* Tempore Pii statutum, ut Pascha semper die Dominico celebraretur. Hoc tribuitur Pio, can. *Nosse., de consecr., dist. 3.* Tempore Victoris papæ vehementer orta est controversia de die Paschatis. Ecclesiis Asiæ diem Pascha celebrantibus quarto decimo die lune, exemplo Judæorum, cæteris Ecclesiis semper Pascha celebrantibus die Dominica etiamsi non incideret in eum diem : cujus dissidii causa Victor Ecclesias Asiæ submovit a communione. (Euseb., *Hist. eccles.*, lib v, capit. 23, 24.) Et a Victore decretum ut Pascha semper celebraretur die Dominico, can. *Celebritatem, de consecr., dist. 3,* de quo Anastas. in Victore : *Hic constituit ut sanctum Pascha die Dominico celebraretur.*

BENCINI.

Linea 7. — *Hic constitutum de Ecclesia fecit.* Scriptorum ævi, quando pontifex sedebat, utuntur voce *constituti*, qua indicabatur generale decretum. Vopiscus in Probo : *Miraris fortasse, quod ego imberbem tribunal fecerim contra constitutum divi Adriani.* Secundus tamen catalogus, et Liber Pontificalis eundem exscribens, sicuti in Pio, ita in sequentium pontificum gestis recensendis, indefinite referunt a quolibet pontifice *constitutum de Ecclesia* publicatum, sed omittunt constituti materiam insinuare. Hinc ne in legendo cespitetur, constituti materia ex probabilioribus conjecturis assignanda. Pius itaque videtur decretum edidisse de Paschate, cum antecederet dixisset : *Sub hujus episcopatu Hermes librum scripsit, in quo mandatum continetur, quod ei præcepit angelus... ut sanctum Pascha die Dominico celebraretur.* Nisi dicatur, intelligi Pii decretum a Gratiano laudatum dist. 2, *de penitentia ejus, cujus negligentia de sanguine Domini aliquid stillat.*

Linea 14. — *Multos venientes ad fidem baptizavit in nomine Trinitatis.* Nempe ex Judaizantium sectis, quorum varii erant hæresiarchæ ex Hegesippo dicente, apud Euseb. l. iv, c. 22 : *Ex his etiam manarunt Menedriani, et Marcionitæ, et Carpocratiani, et Valentiniiani, et Basilidiani, et Saturnilianii, aliique, qui seorsum singuli proprias opiniones induxerant.* Illorum plurimi aut solo Christi nomine in-

vocato baptizant, aut Trinitatis formulam pervertebant. De horum susceptione et baptismo loqui insinuant ejusdem Pontificalis Libri verba, aientis, Pium decrevisse *venientem ex Judæorum hæresi suscipi, et baptizari*. De hæresi ista Judaizantium perseverante etiam sæculo tertio loquitur Cyprianus in epistolica dissertatione de Baptismi Validitate collati sub sola Christi Domini expressione: in qua inter reliqua scribit epist. 73. « Non est autem quod aliquis ad circumveniendam Christianam veritatem, Christi nomen opponat, ut dicat: In nomine Jesu Christi ubicunque, quomodocunque baptizati, gratiam baptismi sunt consecuti. » Dictum pluribus refellit, et astruit necessitatem proferendi in forma baptismi nomen Trinitatis, et ad rem: « Insinuat Trinitatem, cujus sacramento gentes baptizantur. Nunquid hanc Trinitatem Marcion tenet? nunquid eundem asserit, quem et nos Patrem Creatorem? Nunquid eundem unum Filium Christum de Maria Virgine natum: qui sermo caro factus est. » Theodoretus tempore Marcionitas non nisi per baptismi receptionem admissos proprio exemplo ostendit in epistola data Constantinopolitanis (ep. 145): « Dandum adversus Marcionis tabe corruptos argumenta protuli, convictosque Dei beneficio plures decem millibus ad sanctissimum baptismum perduxi. »

BINII.

Linea 4. — Pius. Hygino non Pium, sed Anicetum in pontificatu successisse asserunt Optatus Milevitanus lib. II contra Parmen.; Augustinus, ep. 165; Hieronymus, de Scriptoribus ecclesiasticis. Verior tamen, et magis recepta sententia est, Pium Aniceto pontifici anteposendum esse. Ita Eusebius in chron. Epiph., hæres. 27; Niceph., hor. Callist., lib. III, cap. 25; Hegesippus apud Euseb., lib. IV, c. 21; Irenæus, lib. III, c. 2 et 4; Tertull., lib. III contra Marcionem; Baron. anno Christi 158, n. 5.

Linea eadem. — Frater Pastoris. Hujus pontificis frater Pastor cognominatus est, vel quia fuerit de familia Junii Pastoris, qui anno tertio Aurelii imperatoris cum Papirio Aliano consulatum gessit; vel quia, quod probabilis est, angelus quo die Pascha celebrandum sit annuntians in habitu pastoris ei apparuit. Vide Tertull. lib. III, carm. contra Marcion. in fin.

Linea 4. — In quo mandatum continetur. Hoc mandatum nusquam apud librum Pastoris nunc existenter reperitur.

Linea 6. — Hic constituit hæreticum venientem ex Judæorum hæresi suscipi et baptizari. Per Judæorum hæresim hoc loco intelligit Cerinthi sectam, sic dictam, quod præ cæteris Hebraicis ritibus observandis studebat. Vide Epiph. hæres. 28.

BLANCHINI

NOTÆ CHRONOLOGICÆ.

Monueram in notis chronologicis ad Hyginum, esse gradatim procedendum ad ordinanda et definienda tempora quatuor pontificum, ab Hygino ad Soterem se consequentium: quorum ordinem et epochas in exemplo Catalogi Vetusioris Liberiani ad nos cum lacunis perperam suppletis perduxerat descriptor sequioris ætatis. Easdem luculentius ostendere, ac germanæ lectionis supplemento implere conatus sum paulo ante in numero Aniceti: ubi etiam monui ordinem successionis deponere, ut Pius Aniceto præponeretur, prout aliquot exemplaria hujus Libri Pontificalis præponunt. Verum ne præcedentes editiones Velsleri et Fabrotti immutarem, satis esse duxi ad præservanda jura veræ chronologiæ et historiæ, apponere (ut illi providenter præstiterunt) nomini Aniceti numerum successionis 12 in numeri exordio; et numerum 11 successionis addere nomini Pii hujus numeri initio, male transpositi ad occupandum se-

dem 12. Pollicitus quoque sum in restitutione lectionis, quam puto germanam, catalogi Liberiani, per supplementa latinarum, in singulis hisce pontificibus adductum iri a me singillatim documenta, comprobantia veritatem nostræ restitutionis ad eum pontificem pertinentis, de quo agitur in numero. Caravi jam in Aniceto. Id modo præstandum in Pio.

Ordinem successionis servandum jure diximus, qui Pium Aniceto præponit; cum Irenæus, et Hegesippus synchroni testes, et Romæ versati per illa tempora talem exhibeant. Irenæus legatione perfunctus Lugdunensis Ecclesiæ nomine ad Eleutherum papam, qui fuerat diaconus Aniceti, ordinem successionis hunc ipsum tradit, lib. III, cap. 5: « Telephorus delectus est, qui præclare et genereose martyrium subit. Tum Hyginus deinde Pius, post Anicetum illo honore potiebatur. Soter Aniceto proxime succedit. Jam duodecimo loco ab apostolis Eleutherius ministerium obtinet. » Hegesippus, qui apud Anicetum se hospitem mansisse in Urbe memorat, dum diaconus Aniceti esset Eleutherus, signat apud Eusebium lib. IV, cap. 21, eandem successionem, supra redditam ejusdem verbis in notis Schelestratii ad S. Hyginum. Prosper in Chronico, complures catalogi a Schelestratio ibidem recensiti n. 3, non solum hodie de hoc ordine dubitare.

Ordine stabilito, ita procedimus ad spatia temporum propria utique pontifici tribuenda. Concordiæ codicum integrorum in recensendis consiliis postremis ante Hygini pontificatum, nempe Cesare II et Balbino, Christi 257, initium Hygini de Iarat sub coss. proximis 158, Nigro et Camerino, in textu Bibliothecarii signatis *Magno et Camerino*, ut supra legimus pag. 109, cui accommodavi lectionem Catalogi pag. 101 licet exprimentes censeam *Nigram, et Camerinum*, ut in restitutione germanæ lectionis præstiti pag. 112 secutus ant. quos lapides ita consignantes. Post annos 4 solidos Hygino assertos in ejus sectione ab Anastasio, et cæteris documentis, tam in Prolegomenis, quam in Notis, claudunt illius epocham, et annos successoris apeririunt *Soterem, et Priscinum*, magistratum inuentos a. m. 144, unde vicennium solidum numeratur ad duos Augustos consules anni 164, signantes in omnibus codicibus, et catalogis terminum illius pontificis, qui proxime præcessit Soterem, concordi suffragio eorundem codicum et catalogorum initia sedis obtinentem sub proximis coss. Rustico et Aquilino anno 162. Vicennium igitur integrum ex anno 144 ad 164 certis documentis enumeratum dividere oportet duos inter pontifices, quorum prior habeatur Pius, Anicetus vero secundus, ex ordine successionis, idoneis testibus jam firmato. Quæstio igitur unica superest, quota pars hujus vicennii sit assignanda Pio, quota Aniceto. Descriptor antiquus catalogi Liberiani ab hac indagine se facile exemit, omisso Aniceto, cujus nomen lacuna obliteraverat, licet Irenæus et Hegesippus integrum præservaret, cum cæteris Patribus, catalogis, chronologis, historicis, tantum pontificem, et Christi martyrem non oblitus. Notis est indago temporis Pii confirmanda, licet in Aniceto satis probata videri possit.

Si picturæ S. Pauli epochas integras exhiberet sub imaginibus Pii et Aniceti, sola earumdem inspectio litem dirimeret. Verum Soteris quidem epocha (quæ subsequitur Anicetum) integra superest in renovatis a Nicolao III ad exemplum seriei Leonianæ, ejus numeri vetustate consumpti in Sotere jam exiderunt; et perspicue cernitur expressa annis 9, mens 3, diebus 21, ut in serie pontificum Romanorum inter Prolegomena elidi. In sede autem proxima ante Soterem (quam referri jam diximus ad Anicetum) legitur in serie Leoniana superstes numerus annorum 11: mensium et dierum notas absumpsit ætas. Æra præcedens, quæ ad Pium pertinet, in Leonianis picturis absumpto numero annorum ac dierum, præservat integrum versum numerum

cum indicio mensium trium ita signato M. III. D.... Ex his attamen reliquiis numerorum satis evidens testimonium accedit quatuor catalogis vetustioribus Italiae: in quibus epochae annorum 11 adduntur menses 4 et dies 3; alteri autem epochae proximae, completi vicennium per annos 8 vel 9 adduntur quoque menses 3, ad imaginem Pii pertinentes in picturis aetatis Leonianae: et exprimuntur etiam dies 3, uti diximus in Prolegomenis. Cum vero satis ostenderim, numeros illorum catalogorum Italiae descriptos fuisse ex picturis basilicarum patriarchalium, quarum in Paulina partes supersunt, catalogi Italici gratiam hanc rependant suis fontibus, hoc est picturis aetatis Leonianae, ut subsidio sint ad supplendas earundem lacunas. Quare illorum auctoritatem secuti, possumus jure tribuere Aniceto, qui Soterem proxime praecedit annos 11, menses 4, dies 3, et Pio qui Anicetum antecedit annos 8 vel 9, menses 3, dies 3. Dixi autem in Pio annos 8 vel 9 quia duo ex catalogis Italiae octennium exhibent, duo reliqui hanc summam augent unitate. Nostrarum jam erit partium utriusque rationes componere cum consiliis assignatis, et duplicis hujus aerae Pianae tum 8 annorum, tum 9, momenta ponderare.

Inter Prolegomena, in serie pontificum Romanorum, ubi collegi testimonia potiora quae pertinent ad aerae duorum istorum pontificum stabilendam, plura observavi: primum, permutatas invicem fuisse in quibusdam catalogis epochas utriusque pontificis, occasionem praebente Optato Milevitano, dum Pium Aniceto postponit, quem Hegesippus et Irenaeus testes synchroici praeponebant; secundo, catalogum vetustissimum aetatis Liberianae hic mutilum et luxatum reticere quidem Anicetum, et Pio attribuire totum vicennium (librarium ausu lacunas codicis imperite supplente), sed in exemplari Caesareo ejusdem catalogi ubi lacuna in numeris haesit, opportune exhiberi consules Gallicanum et Veterem, Aniceti exordio attributos. Hoc uno indicio satis instrumur ad utramque aerae complendam. Si enim consules Gallicanus et Veter (seu Vetus, ut alii mutant) anni 150, signant exordium Aniceti, cui annos 11 solidos picturae veteres, et codices perinde attribuant. necesse est successorem Soterem obtinere consules anni 162, Rusticum et Aquilinum. Eosdem vero obtinet in catalogis integris, perinde ac in ceteris codicibus enumeratis in Prolegomenis. Consequens igitur est ut octo paria consulum, quae supersunt ex Severo et Priscino anno 141 clauduntur Hygini pontificatum, ad proxime memoratos Gallicanum et Veterem anni 150 aperientes sedem Aniceti, pertineant ad Pium; cui propterea pontificatus annos 8, menses 3, diesque totidem assignabo ex catalogis, olim descriptis e picturis earundem basilicarum: ubi nunc vestigia memorata istius epochae in ternario mensium M. III, clare spectantur. Malui tamen folio 92 eosdem consules anni 141, Severum et Priscinum, postremos Hygini repetere in Pio, eique propterea ascribere cum catalogis Bergomensi et Farfensi annos 9, menses 3, dies 3, quia in exordio Pii Severum consulem recensent catalogi aetatis Liberii et Felicis quarti, necnon Bibliothecarius, licet collegam Clarum perperam tribuant, qui cum alio Severo e gente Claudia consul processit anno 146, et in pluribus antiquis inscriptionibus memoratur. Consuetam librarium incuria Severum consulem anni 141, collega Priscino, permutavit in Severum consulem anni 146, collega Ebuco Claro. Quare consilibus ita restitutus, etiam ex indicio consulum proxime praecedentium in fine Hygini, et ex annorum summa Pio et Aniceto pontificibus contingenti usque ad initium Soteris, possumus jam facilius assequi mensium quoque ac dierum rationes, eorumdem sedi respondententes. Dies utriusque martyrii ecclesiasticis in tabulis consignati hanc

A etiam, ut spero, manifestabunt et component, nisi fallor, differentiam octennii, ac novennii promiscue attributi a diversis catalogis eodem Pio.

Martyrium Pii consignant Romanae Ecclesiae tabularia, suffragantibus Beda, Usuardo, Adone, aliisque Martyrologiis die 11 Julii; Aniceti vero coronam eadem testimonia referunt ad diem 17 Aprilis. Si Aniceti beatus exitus contigit anno 162 (uti ex successoris Soteris initio constat, signato consilibus anni 162 Rustico et Aquilino); et si epocha annorum 11 in picturis, et in catalogis superstes numerat etiam menses 4 ac dies 3 ejusdem episcopatus, quot illi assignantur in catalogo Felicis 4, retrocedendo per annos 11, mens. 4 et dies 3 ejusdem episcopatus, pervenitur ad diem 15 Decembris anni 149, quae cum sit Dominica (eo anno sibi vindicantem litteram Dominicalem F), apta invenitur ejusdem ordinationi ad episcopatum, sive adhiberetur vicarius Pio, vitam adhuc producenti ad mensem Julium subsequentis anni 150, sive destinaretur episcopus Ecclesiae alicui recenter fundatae; nam et hanc vicarii muneris ad tempus conferendi causam exemplo apostolorum adhibitam placuisse prioribus illis Romanis pontificibus fateri oportet. Cum scilicet episcopos per diversa loca ordinare, et hinc dimittere ipsis necesse foret, prout fundatio novorum episcopatum requirebat, non est a ratione alienum credere ipsos voluisse, etiam nulla persecutione Ecclesiam turbante, exercere presbyteros ordinandos, aut recens ordinatos episcopos tantisper detinere et occupare administratione vicaria episcopatus Urbani, quasi formandos experimento, antequam eosdem dimitterent ad sedes ipsis destinatas. Hoc autem tyrocinii tempore, ut ita dicam, si contingeret Romanum pontificem vita excedere, et cleri Urbani suffragiis eundem qui vicarius fuerat eligi successorem, utpote in ministerio pontificali probatum in primis idoneum, is ad universalis Ecclesiae regimen vocatus, poterat ad Ecclesiam sibi decretam, et nondum altam, alterum subrogare, cum ad hanc Romanam promotus, in qua est omnium sollicitudo conjuncta, non penitus eam derelinqueret, cui regenda fuerat destinatus. Verum haec obiter.

C Ordinatio igitur Aniceti ad episcopatum die Dominica 15 Decembris anno 149 communem habet exactum cum summa annorum 10, mens. 4, et dierum 3 illi attributa in catalogo Felicis quarti (nam in Liberiano desideratur, lacuna obtinente initium epochae Aniceti, et amanuensi confundente et constante in unum Pii pontificatum utriusque communis vicennii partes): et resultat etiam ex picturis basilicae S. Pauli, suppletis per catalogos, inde excerptos, Farfensem et Cavensem, et collatis cum die martyrii 17 Aprilis, signata in Tabulis Romanae Ecclesiae et in Martyrologiis indicatis.

D Par erit ratio communis annorum 8, mensium 3, ac dierum totidem, Pio assignatorum per catalogos Farfensem et Bergomensis, respondententes residuis numeris basilicae sancti Pauli, unde antiquitus exceptos fuisse collegimus. Nam ex die 11 Julii anni 130 ejus natali sacra, si recedamus in anteriora per annos novem solidos, menses tres, et dies tres, cadet numerationis terminus, inclusis extremis, in diem 9 Aprilis anni 141, Severo et Priscino consilibus, qui postremi assignantur Hygino decessori. Pascha illius anni 141 incidit in diem sequentem 19 Aprilis: quae illius ordinatione episcopali insignita fuerit, licet videatur referri ex numero unitate abundantanti ad vigiliis diei praecedentis.

At Hyginus, inquit, vitam produxit ad diem 11 Januarii anni sequentis 142, ut paulo ante statuimus in notis chronologicis ad ejus epocham: cum ei tribuatur Paschale tempus, et consulatus supremus Severi et Priscini, anno 141. Hoc ipsum assero in causa fuisse, ut iidem consules, idemque Paschale tempus utriusque assignetur: Hygino quidem Pascha ce-

lebranti sui pontificatus postremum sub iisdem consulibus; Pio autem ducenti epocham suæ ordinationis episcopalis ex Paschali die in eodem consulatu. Quare conciliantur invicem universa illa documenta genuina ex archivis Romanæ Ecclesiæ, præservata tum in catalogis et codicibus integris, tum in reliquiis superstitiis picturarum, tum in ephemeridibus Martyrologii, ac in diptychis suarum Ecclesiarum, si tempora Pii et Aniceti ita distinguantur per annos, menses ac dies, uti recensendum insinuant utrique codices, tam qui octennium, quam qui novennium solidum assignant epochæ Pii.

Pius anno Christi 141, Severo et Priscino consulibus, ordinatur episcopus vicarius Hygini, die 10 Aprilis Dominica Paschæ.

Anno sequenti 142, Rufino et Quadrato consulibus, martyrio coronatur Hyginus die 11 Januarii. Intra mensem tertium ab ejusdem obitu eligitur Romanus pontifex Pius, et in Romana sede collocatur, die Dominica 9 Aprilis ejusdem anni 142.

Anno 149 Pius ordinat episcopum adjutorem, seu vicarium Anicetum die Dominica 15 Decembris, Orphito et Prisco consulibus.

Anno 150 Pius martyrio coronatur die 11 Julii, Vetere et Gallicano consulibus.

Ab ordinatione episcopali ad diem martyrii S. Pius numerat annos 9, menses 3 ac dies 3, quot illi assignantur in catalogis Bergomensi et Farsensi.

A successione autem, qua consequitur decessorem Hyginum, obtinet annos 8, menses 3, d. 3 in Cavensi et in Lucensi catalogo, et in Belgico Papebrochii assignatos ad complementum vicennii, dividendi inter Pium et Anicetum; cum iidem catalogi alteri ex his attribuant 11 annos, menses 4 et dies 3; alteri annos 8, menses 5 et dies totidem.

Anicetus ordinatur episcopus adjutor, seu vicarius Pii die Dominica 15 Decembris, Orphito et Prisco cons., Christi anno 149.

Anno 150, Vetere et Gallicano consulibus, qui primi eidem assignantur in catalogo vetustiori (ubi postremi quoque recensentur in verbis *usque duobus Augustis*), biduo post obitum Pii electus a clero Romano, pontificatum assumit, die Dominica 13 Julii. Vide notas chronologicas ad Hyginum et ad Anicetum.

Anno 161 martyrium consummat die 17 Aprilis. Quare consules anni 161 duo Augusti fratres Marcus Aurelius et L. Verus ipsi assignantur tanquam postremi, claudentes spatium annorum 11 Aniceto attributum cum mensibus 3 ac diebus totidem, ut in notis chronologicis ad ejus numerum paulo ante staretur.

EJUSDEM NOTÆ HISTORICÆ

Linea 1.— *Frater Pastoris.* Linea 3.— *Sub hujus episcopatu Hermes librum scripsit, in quo mandatum continetur, quod ei præcepit angelus Domini cum veniret ad eum in habitu pastoris, et præcepit ei ut sanctum Pascha die Dominico celebraretur.* Cardinalis Baronius ad annum 159, n. 12, merito observat librum apud antiquos celebrem, qui Hermæ, sive Hermetis Pastor inscribitur et producitur ab Irenæo, Origene, Clemente Alexandrino, Tertulliano, aliisque Patribus, versus deinde a Rufino, et nostra ætate Græce ac Latine editus a Cotelerio, censendum esse plane diversum ab hoc Hermæ commentario, qui sedente Pio scriptus fuit: cum in priori illo nusquam appareat præceptum angeli de celebrando Paschate die Dominico: et cæterodivini communis sententia sit ab eodem Baronio validissimis rationibus comprobata, quæ refert ad apostolos primam constitutionem Paschatis die Dominica celebrandi: licet Asianis non-

nullis diversam consuetudinem obtendentibus (de qua supra satis egimus in notis historicis ad Telephorum) occurrendum fuerit circa finem secundi sæculi decreto Victoris primam illam constitutionem firmatis, ut in ejusdem numero dicitur. Antorem primi illius libri putat Hermam, sive Hermetem, ab apostolo Paulo memoratum in Epistola ad Romanos cap. xvi, vers. 14; cum ad Clementis pontificatum referri videatur. Alium vero Hermetem fuisse, Pio papa Ecclesiam regente, qui scripserit mandatum angeli, pastoris speciem apparentis, de celebrando Paschatis festo Dominica die Bibliothecarius ex Catalogo secundo desumpsit: catalogus secundus ab antiquiori catalogo ætate Liberii: catalogi vero hujus descriptor potius quam scriptor primus videtur adjecisse hanc narrationem, acceptam vel ex libro apocrypho constitutionum Clementis, vel ex Actis infra indicandis, ad implendam lacunam, ut paulo ante prodideram in notis chronologicis, tum ad numerum Anastasii, tum ad catalogum. Cotelierius expungendam illam judicat tanquam commentam, et eximendam, licet a carminibus poetæ latentis sub nomine Tertulliani, tum a Beda, Adone, aliisque memoretur. Litem non movebo de veritate libri hujus *Hermetis secundi*, ad ætatem Pii pertinentis, aut de visione et mandato angeli: quam litem judico minime necessariam ad historiam pontificum, aut decreti Paschalis, Victoris ætate minime dubii. Sais est adnotasse Bibliothecarium, in producenda hac narratione secutum fuisse auctoritatem duplicis catalogi vetustioris, tum integri sub Felicitæ quarto, tum interpolati in lacunis Liberianis, et fortasse auctorem Vitæ et Actorum S. Prudentiæ virginis, de quo paulo infra dicendum erit. Iidem catalogi vocant Hermetem illum *Fratrem Pii*, ad quem Baronius refert (anno 159, n. 8) libellum de gestis sanctæ Praxedis virginis, ipsiusque fratrum, ut putat, Navati ac Timothei: quos alii excludunt a gentilitia stirpe tum Pii, tum Praxedis. Post hujusmodi virorum sententias quid observaverim ex antiquis monumentis istius ætatis, non erit absolum hic memorare: ut his quoque inspectis, lectoris animus instructor sit ad eligendam eam quæ probabilior illi visa fuerit sententia.

Hac igitur ætate comperio, *Hermæ et Hermetis* cognomen satis frequens assumptum tum a Romanis civibus, tum ab eorundem libertis. Ut enim omitam duos a Paulo apostolo nominatos eodem versiculo 14, cap. xvi Epistolæ ad Romanos *Herman*, et *Hermen*, et *Hermetem* præfectum sive Urbi, sive legioni, aut copiis militaribus, Balbinæ patrem, de quo supra pag. 82, in notis hist. ad S. Alexandrum, quatuor hic memorabo ex inscriptionibus istius ætatis de qua agimus, pertinentes ad gentem Corneliam: ad quam Pudentem quoque referri, hospitem apostolorum in vico Patricio, ejusque vel filias, vel nepotes Praxedem et Pudentianam (quarum domi ecclesiam Pius consecravit hoc in numero memoratam) D probabile admodum esse dixi, quod hic confirmandum promisi. Tres itaque L. Cornelios Lucii libertos exhibet marmor Capitolinum inter vicomagistros Urbis incisum, L. Ceionio Commodo Sex. Vetuleno Civica Pompeiano cos., quorum postremus cognomento Hermes magisterium exercuit in vico Censorum regione 14, apud Gruterum fol. 251, et pertinet ad annum Christi 146. Lucium Cornelium Hermetem, et C. Cornelium Hermetem nominat alia marmora inscriptio, tres ante annos egesta ante portam Capenam prope arcum Claudii: quam eo lubentius hic proferam, quo evidentius testimonium continet ætatis, de qua nunc agimus, pontificatus Pii per consulatum anni 141 Ser. Salvieni Orfii cui collegam tribuit M. Peducaerum Priscinum, indicatum etiam in pluribus figlinis a Fabretto editis; licet inscriptio apud Gruterum pag. 182, n. 4, collegam illi Priscino tribuat T. Hoenium Severum, fortasse suspectum. Inscriptio talis est:

LENTVLO. ET. CORVINO
MESSALA. COS.

QVI HOC MONIMENTVM AEDIFICAVERVNT CUM VSTRINA

L. MAELIVS. PAPIA. ET. MAELIA. HILARA. ET. PROCIVS. SVRVS, ET. M. CAESENSIVS. ET. FVRIVS
EYCCONIVS. HOC. MONIMENTVM. LIBERTIS. LIBERTABVS. VT. DE. NOMINE. NON. EXEAT

ITA. QVI. TESTAMENTO. SCRIPTI. FVERINT

SER. SALVIDIENO. ORFITO. M. PEDVCACEO. PRISCINO. COS.

IS LIBERTI LIBERTORVM. AD. QVOS. EA. RES. PERTINEBAT. HOC. MONIMENTVM. NEGLEGENTIAE

CVRATVM. POST. MVLTIS. ANNIS. RESTITVERVNT LOLLIA. APRILIS. EMIT. DE. L. CORNELIO

L. MAELIVS. SUCCESSVS. LICTOR. DECV

HERMETE. PORTIONE. EJVS

L. MAELIVS. VITALIS

RIALIS

P. CORNELIVS. HERMES. ADL.

L. FVRIVS. JANVARIVS.

M. LOLLIVS. EST

MAELIA SYNTYCHE

L. OFILLIVS. AGATHO. ADL.

CHVS. EMIT. DE

ROGIA FORTVNATA

TI. CLAVDIVS. POLLIO. ADL.

L. MAELIO SVC

ACILIA SATVRNINA

CESSO. PORTIONE EIVS MANLIA RESTITVTA

L. FLAVIO. SILVANO. POLLIONE. YERVCOSO COS. ARIA. EMPTA. DE. L. OCTAVIO

SPENDONTE. QVAE EST. CONTRA EVM MONIMENTVM. QVAE APPELLATVR. VETVRIANA. ET

CAECILIANA. LONGA. P. XXXII. IN AGRO. P. XXIII. S. L. MAELIVS. SVCESSVS QVI CVM ALIA

SYNTYCHEN. MATRE SVA. SEMISSE. PORTIONEM. HABEBAT. HVIVS. ARIAE. PERAEQVAVIT

CVM SOCIIS SVIS VT OMNIBVS COMMVNIS SET. HIS. QVI. S. S. S. LIBERTIS. LIBERTABVSQ

POSTERISQ. EORVM. ITA QVI TESTAMENTO SCRIPTI FVERINT.

Lucius Cornelius Hermes portionem hujus monimenti ad se pertinentem vendidit Lolliae Aprili. Et Publius Cornelius Hermes recensetur inter allectos participes iurium ejusdem monimenti; quod proximum fuisse intelligimus Corneliorum sepulcris, via Appia inter primum ac secundum ab Urbe lapidem memoratis a Cicerone, ut supra dixeram ex indicio areae *Cæcilianæ* huic monimento acquisitæ. Nam et Cæciliorum sepulcra, et fundos (unde areae nomen) circa secundum ab Urbe lapidem via Appia fuisse testatur sepulcrum Cæciliæ Metellæ Q. Cæcillii Cretici filiae hodie superstes, et cœmeterium S. Cæciliæ ac stiorum, pars ejus qui Callisti etiam dicitur ad S. Sebastianum. Unde conjectura non rejicienda esse videtur, quæ in *Corneliorum* fundis prima Christianorum cœmeteria nobis indicat: ut ii qui viventibus apostolis hospitium in Urbe aperuerant ad vicum Patritium, et prope vicum *Corneliorum*, in domo Pudentis, seu titulo S. Pudentianæ, et Pastoris, ubi vetus inscriptio aservatur *Corneliæ* Pudentianæ supra edita fol. 41, etiam mortuis conditorium, ac cœmeterium paraverint in fundis domesticis. Quare et cœmeterium Priscillæ via Salaria non est ab hoc censu eximendum; cum Priscilla mater Pudentis fuerit (Vide Baronium ad ann. 44, num. 61 et ad 59, num. 48, et 159, 8, et Aringhium Romæ subterr. tom. II, lib. iv, cap. 28, et Acta ibidem producta) ejus qui sub Antonino vixit; et via Salaria in suo cœmeterio condiderit Pudentiana Praxedem sororem apud patrem Pudentem multo antequam alia Priscilla tertio Christi sæculo, rogatu beati Marcelli papæ, aliud cœmeterium Priscillæ pariter dictum eadem via Salaria Christianis aperiret. Quin etiam Vaticanas cryptas, ac cœmeterium, ubi S. Petrus, et proximi ab eo pontifices primum reconditi fundamenta hujus ecclesiæ jecerunt, a *Corneliorum* fundis non distare censendum est, non modo quia Cornelie portæ, ac viæ adjacent (ut in notis ad descriptionem topographicam cœmeteriorum SS. martyrum prope Urbem inter Prolegomena observabam), sed etiam quia memorant antiquarii, præter sepulcra Corneliorum via Appia inter primum ac secundum lapidem a Tullio memorata, spectatum quoque fuisse non longe a basilica Vaticana alterum sepulcrum Cornelie gentis inter molem Adriani et basilicam: quod supererat ad S. Mariæ Transpontinæ antequam ab Adriano papa VI dirueretur (ut plures antiquarii apud Nardium memorant lib. vii, cap. 13, pag. 491 novæ editionis) excitatum in morem pyramidis tanta magnificentia, ut ab aliquibus vulgo haberetur pro sepulcro Africani: de quo tamen constat ex M. Tullio conditum eum fuisse in priori illo *Corneliorum* via Appia, ubi et Ennium poetam recipi jusserat honoris causa. Quare tum via Appia ad S. Sebastianum,

tum via Triumphali et Cornelia apud S. Petrum patuisse primis pontificibus Romanis ac fidelibus, et martyribus cœmeteria in fundis *Corneliæ* gentis excavata ita mihi persuasum est, ut hoc etiam nomine putem tribui B. Cornelio papæ (infra num. 22) quod reportari curaverit corpus apostolorum principis ad cœmeterium Vaticanum ex catacumbis cœmeterii Callisti, ubi aliquando jacuerat. Si enim, utriusque fundi proprietas vel ad eundem Cornelium papam, vel ad agnatos gentis suæ pertineret, poterat is tutius ossa legere beatissimi decessoris, et inferre, seu restituere conditorio cui maluisset. Cum inviolabilis hospitii jura considero, tam sancte a divino præceptore suis apostolis commendata, dum juberet, ut semel recepti transire nollent de domo in domum, sed in eadem domo manerent (*Luc. x*) a S. Ambrosio ita diligenter expensa lib. vi in cap. ix et x Lucæ, quæ nobis Ecclesia quotannis legenda tradit intra hebdomadam Pentecostes; et expendo officiorum genus omne a primis fidelibus erga apostolos exercitum, facultates eorum pedibus oblatas, Cornelium centurionem iisdem pedibus advolutum, et rogantem cum omnibus domesticis suis, ut apud se Petrus maneret dum Cæsareæ versaretur; ac Pudentis domum, et vicum Patricium, et Corneliorum Romæ similiter habitum apostolorum hospitium, et seminarium, ut ita dicam, priorum pontificum, sicuti Cleto Æmiliani filio de vico Patricio Cornelie gentis agnationem non deesse indicavi pag. 36, cui Clementis domum, et originem satis proximam ibi indicabam; cum hæc inquam universa considero, et comparo cum Justinii hospitio prope Themas Novati, hoc est Pudentis, et *Corneliorum*, et cum monimentis eorumdem *Corneliorum* prope antiquiora fidelium cœmeteria; temperare vix possum, quin concludam, primitias gentium in *Cornelio* Centurione dedicatas, et addictas vicario Christi Petro excipiendo tum Cæsareæ, tum Romæ, tam sancta hospitii jura cum ipso, et successoribus contraxisse, ut ne mortui quidem hospitis hanc tesseram hospitalem oblii fuerint: præsertim cum Petrus sponderet fidelibus in secunda Epistola, paulo ante martyrium suum in Urbe data, se operam daturum ut frequenter haberet etiam post obitum suum eos, quos adeo impense in Christo dilexerat tabernaculo corporis nondum deposito. Præter hæc judicia constantis officii et hospitalitatis a *Corneliæ* gentis viris exercitæ tum in Palestina, tum in Urbe erga principem apostolorum et primos fideles, non nihil adjuvant conjecturam etiam cognomina Hermetis, et Hermæ, perinde frequentia primo, ac secundo sæculo in *Corneliorum* gente, ac in Romanis fidelibus, præsertim in cognatione conjunctis cum pontificibus in Urbe natis. Indicant enim ea cognomina non semel communicata consanguineis, vel clientibus, aut hospitibus, aut libertis, quamdam necessitudinis conjunctionem, ut pridem adnotarunt tum antiquarii,

tum historici. Videndus ea de re card. Baronius ad annum 56, num. 40, et seqq., imo S. Hieronymus, ita statuens de cognomine Pauli ab Apostolo gentium assumpto, posteaquam Evangelium annuntiaverat proconsuli Sergio Paulo: quemadmodum etiam nomina gentilitia benevolentia causa videmus communicata ab ipsis imperatoribus eadem ferme ætate; nam Titus Josephum Judæorum historicum, quem bello cœperat Hierosolymitano, Flavii nomine decoravit, ut ipse narrat in libro de vita sua. Hermetis igitur nomen si per catalogos tribuitur eidem fratri Pii papæ, quem Pastorem quoque appellatum ferunt, et presbyterum tituli Pudentis et Pudencianæ a Pio dedicati in Thermis Novati vico Patricio, tot indicibus refero gentis Cornelie, potuit indicationem ostendere hospitalis benevolentie, et officii ejusdem gentis erga pontificem dedicantem, ejusque agnatos et affines. Verum de his satis; cum hæc quæ Bibliothecarius enuntiat de Hermetis libro, et de æguationis nexu cum Pio, in Liberiano catalogo minime scripta videantur ab auctore, sed lacunæ superinducta ab ætatis sequioris amanuensi, et probabili admodum conjectura petita fuerint, vel ab apocrypho libro Constitutionum apostolicarum Clementi asserto, vel a documentis non indicatis in Catalogo Liberiano, aut in Feliciano aut in Libro Pontificali.

Linea 10 et 15. — Hic ex rogatu beatæ Praxedis dedicavit ecclesiam Thermas Novati in vico Patricio, in honorem sororis suæ sanctæ Potentianæ, etc. Imo et fontem baptismi, etc. Complura documenta dedicationis istius tituli ante reliquos hoc honore donati legitimus apud Baronium et Panvinium. Hic in opusculo de septem Urbis ecclesiis, ille in Annalibus ad annum 159 et 162, recensuerunt tum ex codicibus, tum ex monumentis in titulo ipso conspicuis, inscriptionum, musivorum, et picturarum complura testimonia. Ex codicibus cardinalis Baronius selegit epistolas ultro citroque datas, tum a pontifice Pio ad Justum Viennensem, tum a Pastore presbytero ad Timotheum collegam, hujusque responsa. Verum in litteris ad Justum Viennensem, hæc ab archivo Ecclesiæ Viennensis dicantur subministratæ, et a Biniio editæ fuerint cum conciliis, et a card. Bona indicatæ Rerum liturgicarum lib. 1, cap. 3, hodie produci difficulter possunt tanquam germanæ; cum in illis Pius inducatur memorans inter Romanæ Ecclesiæ presbyteros Eleutherium, qui sub Aniceto Pii successore diaconi officioungebatur, teste Hegesippo, ejusdem Aniceti hospite in urbe Roma. Ab hac nota dissensionis ab historia Hegesippi habentur immunes epistolæ Pastoris ad Timotheum, et Timothei ad Pastorem, relatæ a card. Baronio ad annum 159, quæ continentur in Actis seu in Vita SS. virginum Praxedis et Pudencianæ, vetustis in exemplaribus membranaceis custodia non uno ab archivo. Quin etiam in codice hujusmodi asservato in basilica Liberiana, præfatio, ab auctore Vitæ præmissa, indicat collectam fuisse a genuinis documentis. Assertit enim, se dubitantem num Vitæ prædictarum virginum scribendas suscipere, quas a venerabili viro Pastore presbytero acceperat editas, et viderat circumferri, confirmatum fuisse in consilio scribendi, propterea quod deprehendisset, lucubrationem Vitarum ejusmodi, quæ Pastoris nomine vulgata fuerat, contextam fuisse posteriori ætate: ut ostendebat exordium, desumptum ex prologo Passionis sancti Chrysogoni. Quare cum auctor iste accuratum se ostenderit in collatione, et comparatione documentorum, unde suam colligebat historiam, non temere rejiciendus est inter sublestæ fidei scriptores, aut alienæ imposturæ asseclas; nisi certa contra rerum gestarum fidem demonstraret assertio. Quam is vero sibi constans, et veracibus documentis consona habita sint Acta illa, seu Vitæ tum a priscis scriptoribus, tum a recentibus, colligi potest ex iis quæ Florentinus exhibuit ad vetus Martyrologium Kal. Augusti Exercit. 11 observans eadem Acta secutos Adonem, Notke-

rum, Petrum de Natalibus, et in compendium redigisse quorum et ipse producit numerum integrum pagin. 703, quam nec apud Surium prostare, nec alibi a se visam memorat. Legitur autem in nostro etiam codice Liberiano iisdem sententiis expressa, sed verbis paulo diversis, ut plane constet, Florentini exemplar reddere Acta, quæ nomine Pastoris edita circumferebantur, nostrum vero Liberianum exprimere acta ab anonymo illo conscripta, qui Pastori ascriptam lucubrationem contulerat cum textu passionis sancti Chrysogoni, unde præemium desumptum fuisse compererat. Dabo igitur numerum illum ex nostro exemplari Liberiano ita interpunctum:

Gloriosæ itaque virgines Praxedis et Pudencianæ post patris obitum in domo propria commanentes, piisque operibus studiose, ac sollicitè insistentes, cœperunt omne patrimonium suum vendere et Christi pauperibus erogare. Et communicato cum viro Dei Pastore consilio, hoc Christi virgines statuerunt, ut fontem in titulo supradicto construerent. in quo adveniente solemnitate Paschali, quotquot in communi familia gentiles essent per ministros Catholicæ Fidei fierent Christiani. Quod cum sancto Pio primæ sedis episcopo retulissent, magno gavisus est gaudio, adeo ut non solum hoc fieri hortaretur, verum etiam eundem fontem sibi ipse manibus designaret. Quo Deo auxiliante perfecto, convocaverunt sanctæ virgines Praxedis et Pudencianæ suam familiam universam tam de Urbe quam de suburbanis possessionibus: quæ sibi a parentibus relicta fuerant etc. et in die sancto Paschæ baptizati sunt promiscui sexus numero novaginta sex in titulo supradicto.

His autem tali ordine consummatis, cœperunt Christiani agere in eodem titulo solemnes celebresque conventus, et ibidem ymnis, ac laudibus vacare diebus, ac noctibus, ita ut magna multitudo gentilitium eorum rita delectata, legibus, et superstitionibus patriis derelictis, ad fidem se converteret Christi. Super qua re facta est suggestio ab ethnicis Antonino Vero, quem scilicet Antoninus Pius vicesimo secundo imperii sui anno moriens, successorem reliquerat. Qui mox tale contra Christianos promulgavit edictum, ut eis sufficeret in suis habitaculis vivere, nulla communionem sæculi hominibus jungerentur, nulla eis esset emendi, vel vendendi licentia, neque thermis publicis uterentur, sed sola essent habitatione contenti, etc.

Prosequitur narrans, post annum alterum ac dimidium beatam Pudencianam virginem Christi migrasse ad Dominum, ejusque corpus primum domicum in eodem titulo per dies 28, deinde separatim in cœmeterio Priscillæ apud patrem suam Pudentem, via Salaria. Ad hæc Praxedis in titulo, frequens orabat eum B. pontifice Pio, ac Novato, viro illustri, et germano Timothei presbyteri Romani. Contigit Novatum intra biennium vita fungi, ac honorum suorum hæredem scribere fratrem suum Timotheum, et virginem Praxedem: quorum assensu communi oblatæ Timothei thermæ cesserunt in titulum, memoria Praxedis ornatam, et dedicatam ab eodem pontifice.

Et rogavit beatum Pium episcopum (virgo Praxedis) ut thermas Novati, quæ jam in usu non erant, ecclesiam dedicaret, etc. et placuit sancto Pio episcopo, et dedicavit ecclesiam Thermas Novati, in nomine beatæ Praxedis virginis, quam et titulum constituit in urbe Roma, in vico qui appellatur Laterica. In quo et baptisterium consecravit sub die tenis Idus Maias. Quo etiam tempore constituit beatus Pius episcopus, ut sanctum Pascha die tantum Dominico celebraretur, cum usque ad tempus illud a plerisque aliis celebraretur diebus. Eo autem gubernante Ecclesiam, Hermes librum conscripsit in quo continetur, quod angelus Domini sibi in habitu pastoris apparuit, præcipiens quod omnibus divulgaret, ut deinceps Pascha die tantum Dominico celebraretur. Post menses autem duos obiit beatus Pius, et sepultus est in Vaticano, juxta corpus beati Petri apostoli quinto Idus

Julias, cum gubernasset Ecclesiam annis undecim, A *menibus quatuor, diebus viginti uno.*

Recte igitur colligit Florentinius ex hac narratione, aliisque antea præmissis in notis ad numeros beati Petri et Lini, hospitium principis apostolorum apud Pudentem, et in proxima crepidine collis Exquilini, mansione equitum Prætorianorum, fuisse in causa ut primi Romanæ Ecclesiæ tituli hic dedicarentur, et post incendia aut eversiones, et persecutiones ibidem repararentur, ubi præsentia apostolorum Petri et Pauli Jecerat auspicio fundamenta Urbis sacerdotalis. Observare etiam possumus, ordinem gestorum hinc talem colligi : ut primo Pudentis domus, quæ Petrum sub Caio et Claudio exceperat, circa postremum utriusque apostoli adventum in Urbem, Christianorum conventui dicata fuerit : mox in divisione titulorum, mandato apostolorum principis ab Evaristo peracta, tituli Romani honore sit decorata : tum etiam amplioribus spatiis adacta, et fontis baptismi accessione et consecratione nobilitata, quando sub Pio offerentibus sanctis virginibus Pudentiana et Praxedis ad solemniorum illius sacramenti ritum in Paschate peragendum, qui paulo ante constitutus a Telesphoro in praxim deducebatur, 96 domesticis virginum accedentibus ad Christi gratiam in sacro fonte percipiendam. Subinde Novato ad Deum recepto, Timothei quoque thermas ad similem usum oblatas (fortasse, ut in uno fonte mulieres, in alio viri separatim in aquam descenderent baptizandi) alterius tituli proximi beatæ Praxedis nomine ibidem aperiendi, ac dedicandi occasionem præbuisse, post primam istam dedicationem tituli ac fontis antiquioris in domo Pudentis nomine Pudentianæ virginis, seu Pastoris presbyteri nuncupati.

Unum est, quod in Actis emendandum censæo; pertinet autem ad chronologiam. Video auctorem istius Vitæ, qui proficitur in præfatione se ad scribendum serius contulisse post acta martyris Chrysogoni vulgata (qui fuerat Christi confessor cum martyre Anastasia initio quarti seculi) occasionem turbandæ chronologiæ arripere ex nomine Antonini Veri, hoc est Marci Aurelii, quod substituit loco Antonini Pii tunc imperantis, et L. Verum filium Ælii Veri cum Marco Aurelio uxoris suæ fratris filio pariter adoptato in familiam (qui et Verus dictus est, et tribunitiæ potestatis annos 15 cum patre Cæsar exegit), ad successionem imperii allegentis. Neque enim aliter Pii pontificis ætas ac gesta cum hisce Antoninis convenirent : cum supra ostenderim, beatum Pium ex consulibus Rufino et Quadrato anni 142 ad annum solidum 149, Orfito et Prisco cons. pontificem Romanum fuisse; Antoninus vero Pius Adriano decedenti successerit anno 158, Camerino et Nigro cons., et moriens anno 164, duos adoptivos filios Marcum et Lucium Verum ejusdem anni consules habuerit successores, cum annum quartum, et vicesimum tribunitiæ potestatis inchoasset in nummis signatum, et imperii tertium ac vigesimum ageret : ut proinde in vigesimo secundo vita non cesserit. Confirmavit auctorem Vitæ in vitata chronologia permutatio epocharum inter duos pontifices Pium et Anicetum, ab Optato Milevitano inducta, quam ipse sequitur, cum annos 11, menses 4, dies 20 tribuat Pio, quos ostendi pertinere ad Anicetum successorem, juxta ordinem ab Irenæo et Ilegesippo æqualibus scriptoribus traditum.

Temporū serie ita restituta, consequitur ut Pius papa cum vitæ cederet anno 150 (Antonino imperatore nonum imperii sui annum agente, et Cæsare Marco Aurelio Vero tribunitiæ potestatis annum 5 inchoante), bimestri spatio a dedicatione tituli sanctæ Praxedis, ac Thermarum Novati, ut acta ista recensent; per octo annos antecedentes quibus in pontificatu vixit, potuerit, et fontem, et titulum sanctæ Pudentianæ consecrare ante Pascha anni 145 (Adriano jam septennio prius vita functo ad d. vi Idus Junii, dum proxime completurus sui regiminis

annum 21, Antonino Pio Marel, et Lucii Veri parenti adoptivo imperium reliquit) ut eadem acta significant, quæ annos quinque numerant a dedicatione tituli, et fontis S. Pudentianæ ad dedicationem thermarum Timothei, et obitum Pii papæ I. Pacata enim tempora Antonini Pii felicem illum Ecclesiæ statum in Urbem, et in provincias intulerant, quem Justinus martyr æqualis eorumdem temporum, et proximus ab eo Tertullianus in Apolog. c. 6, et Lucius Cæcilius in libro de Mortibus persecutorum meritis laudibus prosequuntur, dum narrat Ecclesiam ita restitutam floridius enituisse, et ut manus suas in orientem, occidentemque porrexerit; ut jam nullus esset terrarum angulus tam remotus, quem religio Dei non penetrasset.)

Biennio post mortem beati Pii acta recensita commemorant virginis Praxedis migrationem e vita : quæ proinde incidit in annum æræ Christianæ 152. In hunc annum ab Actis indicatum si referatur, non est cur miremur, patrem illius Pudentem potuisse a Paulo apostolo baptizari, et Petrum domi suæ hospitem habere. Nam Quadratus apud Eusebium Hist. Eccl. lib. iv, cap. 3, in Apologia, quam obtulit Adriano tunc imperanti, diserte affirmat, nonnullos eorum, qui a Christo Domino sanati fuerant, aut ad vitam revocati, ad sua usque tempora superfuisse : quæ rerum potente Adriano distabant annis saltem 88 ab anno Passionis Dominicæ, supra constituto æræ communis 28. Annus vero 152, postremus vitæ Praxedis, ab anno 65 quem apostolorum martyrio signatum vidimus Nerva et Vestino cons. tantumdem elongabatur : quæquennio ab eo minus mors Pudentianæ : multo autem proximior erat terminus vitæ Pudentis, cui utraque filia diu superstes ab Actis profudit, antequam earundem rogatu fontem baptismi iisdem in ædibus Pius dedicaret circa annum 145, uti ex Actis collegimus. Quare si ad imperium Adriani vegeta ætate pervenit Quadratus, qui cum curatis a Christo Domino ante annos ferme nonaginta consueverat; ad imperium Antonini, qui Adriano post annos 21 sui regiminis successit, superesse profecto poterant filix Pudentis, minori temporis intervallo dissite a morte apostolorum, quæ totis 37 annis Christi mortem consequebatur : et Pudens ipse in paternâ domo apostolorum hospitio dignata potuit a Paulo baptizari, et vitam producere per annos circiter 75 ad Antonini Pii exordia. Huic epochæ astipulatur vetus pictura pone absidem tituli S. Pudentianæ adhuc superstes in sacello inter ruinas Thermarum domus ejusdem aperto ad usum baptismi fidelium in ipsa fontis dedicatione sub Pio, imo etiam ab apostolis Petro et Paulo, eidem usui deputato ut constans traditio fert, ibidem expressa duplici versiculo picturam explicante : cujus de antiquitate Ciampinus disserens in explicatione duplicis sarcophagi Christianum baptismi ritum exprimentis, autumat ultra sæculum decimum Christi extendendam, licet carmina rhythmum Leonium expriment.

D Sunt vero hujusmodi :

Paulus nascentes plebis natæque Pudentem
Auxit maculatos hic vivo fonte renatos.

Sunt autem multo vestustiora monumenta quæ antiquissimi hujusce tituli ac fontis apostolicam plane originem comprobent, et celebrem dedicationem sub Pio rogata sanctarum virginum Praxedis et Pudentianæ, quando Pastori presbytero assignabatur : unde nomina obtinuit promiscua tituli Pudentis, Pudentianæ, et Pastoris. Ut enim transiliam Bedæ, Usuardi, Adonis, aliorumque Martyrologia, utpote ex Actis deprompta, quæ jam protulimus; subscriptiones presbyterorum hujusce tituli, Romanis in conciliis a quinto sæculo præservatæ, eandem originem et nomenclaturam demonstrant. Ita subscribunt gestis synodalibus sub Symmacho papa. *Asterius presbyter tituli sancti Pudentis. Justinus presbyter tituli sancti Pudentis.* In veteri epigraphæ

marmoris insculpta sub Gregorio VII, quæ adhuc visitur, et refertur ab Ab. Piazza in Hierarch. Card. pag. 494, dicitur nomine Pastoris insignita. In Stationum elenchis, et in libro Ordinis Romani dicitur sanctæ *Pudentianæ*: quemadmodum in musivo absidis vetustissimo, Siricii ætate constructo et renovato per Adrianum primum; in quo tituli historia, origo, situs cum perspicitur, inter potiora documenta rerum hactenus indicatarum cum Baronio ac Panvino referri debet. Licet vero in nova structura æræ principis ejusdem musivi operis pars inferior sit occultata, ea tamen superest quæ imagines et symbola ad tituli historiam pertinentia declarat.

Visitur ergo prospectus vici Patricii antiquæ Urbis in eodem expressus ad radices Viminalis et Exquilini collis: ut ostendit substructio, ibidem delineata, et prægrandibus saxis quadrilateris collem præcingens: cujus præinctionis vestigia spectari adhuc possunt tendentibus a titulo S. Pudentianæ per latus Viminalis ad proximum titulum S. Laurentii in Panisperna, non penitus disjecta sinistrorsum in via Sixtina. Substructioni incumbunt magnifica utrinque ædificia, patriciorum scilicet ædes, unde vico nomen derivatum est, quando Servius Tullius, tradente Festo, « jussit patricios sub Exquiliis hic habitare, ut si quid novi molirentur, e locis superioribus opprimerentur. » Magnificentiam structurarum hoc in vico et in musivo apparentium comprobatur etiam vetus inscriptio, quam Gruterus retulit CLXXIII, 9, et Ugonius aliique memorant repertam in hoc eodem titulo sanctæ Pudentianæ, dum Card. Cajetanus splendidum illud sacellum construeret, inter elegantiora urbis numeratum:

..... S. VAL. MESSALA V. C. PRAEFECTVS VR
BI SPLENDOREM PVBLICVM IN VICO PATRICIO
VICTORIAE ET FIERI ET ORNARI PROCVRABIT.

Hæc inter magnifica ædificia erectum visitur salutare crucis signum, indicans titulum Pudentis: sub quo Christus Dominus insidet sellæ, velis de more constrictæ, veluti in throno, et apertum librum sustinet manu, in quo leguntur litteræ *Dominus conservator ecclesie Pudentianæ*. Hinc inscriptioni respondebat altera epigraphæ Siricii papæ, relata in Appendice Gruteriana fol. MCLXXII, 7, a Florentino in vet. Martyrologio ad diem 26 Novembris, aliisque.

Siricius pia nunc persolvit munera sanctis.

Gratia quo major sit bona martyribus.

Omnipotens DEUS HUNC CONSERVET TEMPORE MULTO

Munia sanctorum qui nova restituit.

Ejusdem Siricii reparatoris nomen palmaribus litteris insculptum marmoreis tabulis hodie superest, olim præcingentibus *Ambones*, seu pulpita duo lapidea ex antiqui ædificii marmoribus fabrefacta, ut Panvinius memorat (de septem Urbis Eccl. pag. 266) *salvo Siricio episcopo ecclesie sanctæ*. Conservat etiam proximum marmor nomen *Leopardi* presbyteri, ejus scilicet quem Siricii successor post Anastasium Innocentius Mediolanum misit, ut legatione sedis apostolicæ fungeretur una cum Crescente et Maximo ad concilium ibidem indictum in causa Joviniani, cum litteris ad beatum Ambrosium datis, ubi fratrem et compresbyterum suum appellat *Leopardum*. Eodem nempe, sive titulari, sive præposito fabricæ, usus est Siricius in curanda sacræ hujus ædis reparatione, et ornatu, cum exemplo decessorum absidem decoraret musivi hujus operis additamento. Sediti igitur Christo Domino, et *conservatorem* se pollicenti *ecclesie Pudentianæ*, decem viri, tunica, et pallio amicti, hinc inde assident: quorum qui proxime Redemptoris lateri adherent ex subscriptis nominibus *Petrus* et *Paulus* esse deprehenduntur. Illa enim nomina in exemplo musivi expressa, antequam novis ornatibus æræ maxime additis (annis circiter abhinc 60) occultarentur, delineari diligenter curavit eques Cassianus a

A Puteo ad fidem prototypi, et compegit cum cæteris sacræ antiquitatis monumentis in pretiosa illa volumina, quibus hodie nobilitatur Albana bibliotheca. Suberat etiam symbolum agni nimbo coronati, et columbæ cælo in eum illabentis, descriptum ante annos 120, etiam a Paulo de Angelis in ms. de Titulis presbyterorum Urbis in archivo Liberiano; ut Christo Domino sanctificationum baptismum denotaret per gratiam sancti Spiritus, super eum in Jordane simili specie advolantis, quam in sacramento hic administrando largitur. Octo autem viri apostolico more tunicati et palliati, quos alii ad cæteros apostolos referunt, licet numerum exacte non impleant, retulit fortasse auctor musivi ad octo proximos Petri successores, qui a Lino ad Telesphorum numerantur, et a Pudente in vita superstite excipiebantur domi ad sacra mysteria, et fidelium synaxes celebrandas. Cum enim Acta superiorum producta ejusdem mortem indicent diu ante annum Christi 145, Hygini exitum videtur ea mors prævenisse: nec propterea cum cæteris ante Pudentem cælo receptis præsulibus illius imago, qui nonus fuit ab apostolis, in titulo Pudentis exprimebatur. Petrum et Paulum coronant laurea duæ virgines velatæ Praxedis et Pudentianæ, singulæ astantes, tum officioso ejusmodi honore hospites coronandi apud veteres pridem recepto, tum a Christianis adhibito erga imagines Christi Domini, ejusque sanctorum, ut vitrei orbiculi in martyrum cœmeteriis reperti, eorumque icones ibidem depictæ, et in cryptis fidelium apud Severanum et Bosium spectandæ luculenter ostendunt: ex quo Apostolus a militari more metaphoram repetens, scripserat, repositam sibi a Domino esse coronam justitiæ. Videndus ea de re præ cæteris consultissimus antiquitatum illustrator Philippus senator Bonarroti in expositione tabularum 15 et sequentium laudati operis de vitreis orbiculis et figuris, quæ in cœmeteriis SS. martyrum apud Urbem effodiuntur. Emblemata et figuræ musivi, absidem in titulo ornantis, complect quatuor animalia in Apocalypsi descripta, et symbola evangelistarum præferentia, quæ in plerisque musivis et picturis veteris Ecclesiæ, Romæ præsertim, conspiciuntur.

His itaque documentis hospitii apostolorum apud Pudentem, et frequentati hujus tituli a Christianorum cœtibus etiam ante Pium, multo autem celebrius post fontem rite ab eo dedicatum, confirmantur catalogorum, et Anastasii assertiones de Thermis Novati in ecclesiam conversis a Pio in vico Patricii rogatu Praxedis in honorem sororis suæ Pudentianæ, et de fontis sacri dedicatione ad solemnes baptismi ritus ibidem administrandos Paschatis die appetente, postquam Telesphorus paulo ante ordinaverat in Quadragesimæ septem hebdomadibus ritus eosdem, a Tertulliano indicatos, quos ætas posterior nomine *scrutiniorum* recensuit in libris Ritualibus.

D Duas observationes liceat mihi addere ex hisce ritualibus libris Ordinis Romani, quæ hactenus narrata de hoc titulo, et baptismo solemnibus Paschatis in eodem peracto non parum illustrent. Primum quod observandum propono illud est, *scrutiniorum* exordium peti postridie ejus diei, quo statio ad titulum Pudentis, seu S. Pudentianæ, Feria 3 hebdomadæ post tertiam Dominicam Quadragesimæ uti olim ætate Magni Gregorii stationum ejusmodi restitutionis celebrabatur, ita per annos mille ac centum a Magno Gregorio numeratos vestra quoque ætate celebratur, basilicæ Liberianæ clero cum litania eo solemniter procedente: ut scilicet supplicante clero ad Pudentis titulum, ubi sollemnis ille ritus a Pio pontifice juxta Telesphori leges peragebatur, norma quedam sancte peragendi mysteria ab exemplis, et memoria apostolorum hospitium, ac successorum, baptismi gratiam hic administrantium, repeteretur. Alterum observandum est, occursum notarii regiona-

rii in die sancto Paschatis Romano pontifici ex Lateranensi ad Liberianam basilicam equitanti ad sacrificium Deo de more offerendum, ut annuntiaret numerum baptizatorum nocte procedenti in sancta Maria. Ordo Romanus antiquissimus inter editos a R. P. Mabillonio Musæi Italici tomo II, ita annuntiandum præscribit :

« Die autem Resurrectionis Dominicæ, procedente eo (Romano pontifice) ad sanctam Mariam, notarius regionarius stat in loco qui dicitur Merolanas (*locus est in monte Exquilino haud procul a basilica sanctæ Mariæ Majoris, ubi ecclesia sancti Mathæi, quæ dicitur ad Merolanas, ut recte notat Mabillonius*) et salutato pontifice dicit : *In nomine Domini nostri Jesu Christi baptizati sunt hesternæ nocte in sancta Dei genitricis Mariæ infantes masculi numero tanti, feminæ tantæ.* Respondet pontifex : *Deo gratias.* « Cum pontifici e Lateranensi patriarchio discedenti aliorum urbis fontium baptismata non referrentur, sed solius Liberiani fontis, (qui a constructa basilica intermedius inter titulos sibi adhaerentes Praxedis et Pudentianæ illorum vetustiorum vices quodammodo gerebat) fecunditas in Christo enuntiaretur; vix aliam ritus ejusmodi causam suspicari possumus, quam ut antiquam illam originem testaretur solemnis baptismi Paschalis, in proximo Pudentis titulo a primitiva Ecclesia celebrati. Ut enim SS. apostoli, et Pius, ita Urbanus I, in pictura pone absidem vetustissima ibi expressus cum Tiburtio et Valeriano, necnon Stephanus pariter I, ibidem in Paschate baptizare consuevit, ut lectiones hujus Ecclesiæ propriæ referunt in festo translationis SS. Virginum. Qua etiam de causa constitutum puto, ut missa pontificalis, ac statio eadem Dominicæ Resurrectionis celebraretur in memorata basilica Liberiana potius quam in Lateranensi, aut Vaticana. Prævaluit enim memoria pontificis Pii, Paschalem solemnitatem celebrantis ad Pudentis titulum, et ibidem edicentis, ne extra diem Dominicam a fidelibus perageretur, atque ita pertrahentis non modo ad exemplum, sed etiam ad locum ab apostolis frequentatum, suos successores, ut auctoritas legis etiam conspectu hospitii, Petro fundatori Romanæ Ecclesiæ oblata, redderetur illustrior.

His obiter observatis, confirmari non leviter puto assertam a Bibliothecario fontis ac tituli dedicationem per pontificem Pium rogatu familiæ Pudentis, occasione Paschalis baptismi solemniter peragendi in vico Patricio, ubi Petrus et Paulus hospites utrumque collem Exquilinum ac Viminalem catechesi et baptismis nobiliores reddiderant, quam olim Servius Tullius patriciorum sede ibidem constituta. Universa enim documenta conspirant, in catalogis, in codicibus, in musivis, picturis et inscriptionibus circa hunc titulum, et ipso in titulo consignata : quibus etiam accedit Justini martyris, horum temporum æqualis, responsio ad præfectum Urbi, designans locum hospitii sui ad has easdem thermas Timothei, Christianorum conventibus ita celebratas, uti omnes historiæ ecclesiasticæ cultores concordi suffragio decernunt, actorum præsertim veterum ductu, quæ recitavimus.

Quod si nonnulla in actis chronologica errata esse emendanda monuimus, quæ profecta videbantur ex homonymia *Antoninorum*, minus caute confusa a scriptore, duplici saltem sæculo ab iis elongato, mirum id videri non debet, cum scriptores, cæteroque præstantes diligentæ accuratæ laude in vestigandis documentis rerum quas enarrabant, humanum aliquid passi fuerint, lapsu fortasse memoriæ nimium de se fidentis, etiam in iis quæ putaverant sibi explorata. Exemplum dabo in accurato ac celebri scriptore Florentino, qui in notis ad diem Kal. Aug., multiplice eruditione et quidem solida refertis, agens de utroque titulo Pudentianæ et Praxedis hæc scribit : « Utraque ecclesia S. Pudentianæ et Praxedis, hæc in Exquilis et Carinis, illa in Viminalis collis

A radicibus de vetustate inter se penes scriptores certant. Titulum Pastoris ad thermas Novati, seu S. Pudentianæ templum tanquam vetustiore præfert Baronius tam in notationibus quam in Annalibus, et antiquiorem omnibus Urbis ecclesiis prædicat Panvinius de vii Ecclesiis, cap. ult.; qui etiam testatur a majoribus traditum ibi in sacello musivi operis D. Petro primum Romæ incruentum sacrificium fuisse oblatum. Verum in ecclesia S. Praxedis non modo altare ligneum ad modum arçæ ad dexteram intrantibus ostenditur, in quo idem apostolorum princeps missam celebraverit, sed ad lævam marmorea prostat epigraphe, quæ ejusdem supra reliquis ecclesiis vetustatem affirmet : *In hac ecclesiarum Urbis vetustissima olim domo S. Pudentis senatoris, patris SS. Novati, et Timothei, et SS. Pudentianæ et Praxedis virginum, fuit SS. apostolorum Petri et Pauli hospitium primum ad martyrum et Christianorum baptismum, et ad missas sacramque synaxim. Sub altari jacent tria millia corpora SS. martyrum, et copiosus sanctorum sanguis,* etc.

Cum hæc legissem tam asseveranter prolata a celebri auctore, fateor me diffidisse de proprio experimento, quod ceperam, per annos ferme quadraginta ex quo Urbem incolo, per duodecim vero proxime elapsos in Liberiana basilica canonicis, utriusque titulo basilicæ adherenti, eorumque sacris antiquitatibus inspectandis non semel immoratus. Nunquam mihi contigerat in titulo beatæ Praxedis de altari ligneo ac de epigraphe quidpiam audire; sed utrumque illud in beatæ Pudentianæ titulo sæpe a me spectatum ac lectum memineram. Attamen consului religiosissimos viros Vallombrosiani ordinis monachos, S. Praxedis accolæ, eosque interrogavi num inter sacra ipsana ligneum altare beati Petri, num inter ecclesiæ illius monumenta indicatam a Florentino inscriptionem asservarent? Nihil ejusmodi apud se asservatum respondent. In alteram autem ædem ac titulum S. Pudentianæ ingredientibus parte læva inscriptio illa Latine incisa, dextrorsum vero Italice reddita, oculis omnium patet; et sub mensa altaris, beati Petri nomine nuncupati in sacello erecto, ad lævam pariter adorantium ante aram maximam, tabula lignea recondita est, qua usum ferunt eundem apostolorum principem, dum sacris operaretur in eadem Pudentis domo.

Hæc autem haberi nolim eo animo a me prolata, ut viri de sacra historia optime meriti hallucinationem suggillent, sed ut exemplo adeo illustri confirmem etiam cordatis viris ac diligentibus ætatis nostræ quandoque contigisse ut humanum aliquid patenter, dum memoriæ suæ aut alienæ nimium fidentis, negligerent Romanæ Ecclesiæ monumenta suismet oculis usurpare, aut iterato conspectu explorare, quando de eisdem Romanæ Ecclesiæ monumentis scribendi curam suscipiunt. Nostro proinde jure facere videmur si quid asserimus sæpe subjectum oculis et examini, de monumentis superstitis apud basilicas ac titulos, quos ab annis fere quadraginta frequentamus. Hac diuturna mora frui si potuissent, tum veteres pontificiæ seriei et chronologiæ scriptores in basilicis patriarchalibus, tum actorum breviores aut paraphrastæ veteres in archiva raptim admissi, non dubito quin purgatores catalogos et acta defæcatoriâ fuerint posteris relicturi. Quod igitur illi præstare prohibiti sunt necessitate compulsi celeris ad suos reversionis, aut impotentia in Urbem redeundi, liceat nobis supplere in Urbe nutritis, et in Romanæ Ecclesiæ complexu per plures annorum decades circa martyrum cryptas, veteres titulos et basilicas circumductis. Liceat optimæ parenti nostræ hanc vicem obsequentis et grati animi contestari, ut quidquid illa præservat ad veritatis historicæ documentum, id negligentia nostra non occultetur, et liberet studio quo fieri possit maximo ab interspersis improvide nævis per scriptores aut ætatis minus cultæ, aut hinc elongatos.

Locus admonet ut occasione actorum et Vitæ, de qua loquimur, SS. virginum Praxedis et Pudentianæ propositum describentis, qua se in professione castitatis Deo obstrinxerant, et locum depositionis quem obtinuerant apud parentes in cœmeterio Priscillæ via Salaria, inseramus hisce notis picturam veterem ab Aringhio et Bosio repertam in eodem cœmeterio, ac descriptam et explicatam Romæ Subterraneæ tomo II, pag. 395. Illustrat enim non mediocriter priorum pontificem ritus in velandis virginibus, quæ perpetuam castitatem Deo vovissent : et eorundem pontificum sedem, aut cathedram, vestesque ac tonsuræ consuetudinem exhibent; perinde conspiciendam in illorum imaginibus ad basilicam S. Pauli cæterisque in musivis antiquissimis huic picturæ plane conformem. Reservatis autem suo loco iis quæ pertinent ad vestes ac tonsuram pontificum, hic perstringam ea quæ spectant ad virgines velandas in amplexando instituto Deo dicatæ virginitatis. Quibus id verbis aptius exprimam quam relatis ab Aringhio in ejusdem picturæ explicatione? Sunt autem ea quæ sequuntur.

Præmemorata autem imago (si quis rem probe discutiat) Praxedem, aut Pudentianam ejus sororem præseferi, quæ ambæ illibato animi candore, firmitate mentis proposito suam Christo virginitatem devovere. Verum ut alius rem expendendo, ipsum lector veritatis tramitem assequatur : contemplanda ibidem oculis intuentium subjicitur mulier stans, velamen quoddam manu gestans, cui pontifex (ipse forte beatus Pius papa) throno receptus manum imponit; juxta quem presbyter quidam erecto item corpore exprimitur, Pastor videlicet, si ita nobis interpretari fas est.

B. PII papa I, in Pontificia sede constituto, sistitur S. PRAXEDES, aut PUDENTIANA, Virginitatem Deo vovens, et sacrum velamen suscipiens, adstante Presbytero PASTORE. (Ex Pict. Vel. in Cœmet. Priscillæ ab Aringh., t. II, p. 303, Romæ Subt., edita et explicata.)

Promiseram in notis ad Clementem me hic redditurum ea quæ dicenda erant de perpetuæ virginitatis votivo instituto, catholica in Ecclesia a piis virginibus suscepto circa nostræ religionis exordia; quod ab hac ætate de qua agimus alienum esse commenti sunt hujus consilii evangelici non æqui æstimatores: qui proinde negabant Clementi papæ velatam fuisse

virginem Domitillam. Leopardus presbyter, cujus nomen incisum videmus sub Siricio papa in hoc titulo S. Pudentianæ, legatus ab eodem pontifice missus in causa Joviniani, hæretica perfidia retrahentis ancillas Dei ab hoc sancto proposito, et Virgini virginum exemplari ejusque assecis per summam injuriam infensi, eoque nomine damnati tum a summo pontifice, tum a legatis in concilio, ut synodales litteræ ad Siricium testantur, auspicio suo facit, ut contra negantes honorem hujusmodi professionis sæculo apostolicorum virorum, hunc tueamur.

Consilium evangelicum id esse, a Christo Domino insinuatum fidelibus perfectioris vitæ studiosis Apostolus docet aperte in I ad Corinthios, cap. VII : *De virginibus præceptum Domini non habeo, consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus a Domino, ut sim fidelis; et I ad Tim. I : Adolescentiores viduas devota, etc.; cum enim luxuriatæ fuerint in Christo, nubere volunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt.* Consilium Domini probant loca a SS. Patribus et conciliis producta et explicata, præsertim dictum illud Matthæi XIX : *Sunt eunuchi qui se castraverunt propter regnum cælorum;* quod Chrysostomus, Hieronymus, Augustinus, Epiphanius illustrant luculenter : adeo ut de sensu et consensu Patrum nec ipsi negare possint hæretici, ut Bellarminus ostendit lib. XI de Monachis, cap. 27. De praxi autem istius consilii in utriusque sexus fidelibus sanctis cum Christo Domino versatis, nempe beatissima Virgine ejus matre, S. Joanne Baptista, apostolis aliisque eorundem exemplo excitatis, ad perfectionem constanti professione tum istius consilii, tum voluntariæ paupertatis et obedientiæ, Patrum vox una est et conciliorum; licet hæretici, qui Ecclesiam audire detrectant, ut privato spiritu superbiæ suæ Scripturas divinas pervertant, et accommodent suis voluptatibus, in aliorum luce misere cæcutiant. Plerique tamen illorum negare non audent, sub finem secundi sæculi, et sub initium tertii constare per litteras Cypriani, necnon ex Tertulliani aliorumque scriptis de virginum dedicatione; adeo ut intra limites primi a Christo sæculi, aut paulo ultra medietatem secundi contineant suas negationes. Quibus cum opposueris Essenos in Syria, Marci discipulos in Ægypto, ejusdem professionis assecas, et institutores illorum, qui ubique terrarum paulo post propagarunt hanc vitæ rationem, sibi ac cæteris illudunt, pernegantes saltem in sexu muliebri votum castimoniam et morem eam dedicandi solemnem ritu ac ministerio pontificum. Verum et his Hieronymus ostendit Ægypti, ac Syriæ monasteria, non virorum modo, sed etiam virginum, ac viduarum, moris antiqui sanctimoniam professæ. « Moris est (inquit in epistola ad Sabinianum) in Ægypti ac Syriæ monasteriis, ut tam virgo, quam vidua, quæ se Deo voverint, et sæculum renuntiantes, omnes delicias sæculi conculcarint, crinem monasteriorum matribus offerant desecandum, non intecto postea contra apostoli voluntatem incessuras capite, sed ligato pariter ac velato. » Acta nostrarum virginum ac martyrum Ecclesiæ occidentalis prioribus sæculis idem testantur. Et ne quidpiam desit confirmandæ

traditioni, atque exemplo sancti hujus propositi, ac ritus, etiam litterarum inexpertis, idem repetunt picturæ testimonia, a sanctis martyribus in fidelium cryptis expressa : adeo ut commentis hæreticorum perfricta fronte hæc negantium parietes ipsi perspicua affirmatione respondeant. Nec sane pluribus opus erat ad facti evidentiam fidelibus tum temporis memorandam, etiamsi rudes litterarum et inexperti

fuisset; cum plane nossent, etiam Vestalibus suis ethnicorum pontifices flammæ velum contrade-re consuevisse; cum castimonie virginalis professio honoranda videretur etiam iis, qui perfectioris vitæ studio tenerentur, ad quam rationis lumine, licet evangelicæ fide nondum adaucto, creperæ tamen lucis quodam fulgore perstricti disponebantur, ut longa enumeratione eruditè probat Hieronymus lib. i. c. contra Jovinianum. Quoad igitur suam Theclam Iconii cum Paulo celebrabant, et Hierapolitani cum Polycrate duas virgines Philippi filias apud Eusebium lib. iii, cap. 21, Aquileienses Dorotheam, Euphemiam et Erasmam; nos vero apud confessionem beati Petri virginem Petronillam; in conspectu Anxuritani littoris contra insulas Pontias Domitillam, Eusebio pariter notam cum socia Theodora; in Viminali et Exquilino colle Praxedem ac Pudenciam; in Aventino, ac Cœlio Balbinam, ac Theodoram, illustres titulis, memoriis, sepulcris, non carebimus exemplis Deo dicatæ virginitatis primo et altero Christi sæculo, probatis per tot genuina documenta, quoties postmodum inclarescunt etiam ætates consecutæ per Cæciliam, Eugeniam, Agnetem, Susannam, Anastasiam, Bibianam. Neque enim diverso Evangelio, quod gerebant in pectore, usæ sunt istæ in dedicatione suæ castitatis, ac utebantur priores illæ, quarum exemplis et vestigiis secundæ insistebant, et quarum sepulcris adolvebantur. Ex quo Salvator noster in cruce pendens, ac sanguinem fundens stantem sub cruce virginem Matrem pontificia veluti aspersione iterum dedicavit in exemplar virginum, et virgini discipulo commendavit, atque hunc ipsum virginitatis honore præ cæteris sibi dilectum filium adoptionis virgini Matri substituit, utriusque exemplo tot virgines succreverunt, quos ille in Apocalypsi se vidisse commemorat circa Agnum in monte Sion, qui cum mulieribus non sunt coinquinati; virgines enim sunt, et sequuntur Agnum quocunque ierit, empti ex hominibus primitiæ Deo et Agno. Si quis in tanta luce Scripturarum, et exemplorum non videt gemello veluti parte editas fidem Christianam, et vocationem ad evangelicæ virginitatis consilium consecretandum ab iis, qui perfectioris vitæ studio tenerentur, aures quoque obturabit Hieronymo diserte loquenti contra inimicum ejusmodi consilii Jovinianum lib. i: « Grandis fidei est, grandisque virtutis Dei templum esse purissimum, totum se holocaustum offerre Domino, et juxta eundem Apostolum esse sanctum corpore et spiritu. Hi sunt eunuchi, qui se lignum aridum ob sterilitatem putantes, audiunt per Isaiam quod pro filiis et filiabus locum in cœlis habent paratum. Horum typus est Abdemelech eunuchus in Hieremia, et spado ille reginæ Candaces in Actis apostolorum, qui ob robur fidei viri nomen obtinuit. Ad hos, et Clemens, successor apostoli Petri, cujus Paulus apostolus meminit, scribit epistolas: omnemque pene sermonem suum de virginitatis puritate contexit; et deinceps multi apostolici, et martyres, et illustres tam sanctitate quam eloquentia viri, quos ex propriis scriptis nosse perfacile est. » Hactenus Hieronymus, qui omnium ferme Ecclesiarum Orientis et Occidentis conspectu, et experimento edoctus traditiones quas acceperat continenter fluentes ab apostolica ad suam ætatem perduxit, et comprobavit.

Nos interim in Pudentis, seu Pudenticæ titulo, per Pium dicato, et in cœmeteriis Priscillæ, ubi deposita fuit cum virgine sorore, ac parentibus sacra virgo, perfruimur conspectu documentorum, his picturis ac musivis expresso, tum in velandæ virginis ritu, quem exhibet pictura cœmeterii; tum in gestando hujusmodi amictu, et velo in conventu præsertim Ecclesie, quod a musivario utriusque virginis capitii decenter et constanter aptatum intuemur in earundem imaginibus, expressis in abside tituli, ornata per Siricium, et reparata per Adrianum.

GIACONII.

Linea 5. — *Ut sanctum Pascha die Dominico celebraretur.* Dum de die Paschatis quæstio ageretur in Asia, Hermes, ipsius Pii papæ frater libram scripsit titulo Pastoris sanctæ Romanæ Ecclesie presbyteri, alterius fratris sui, in quo refert, angelum Pastoris persona indutum ei præcepisse, ut omnibus persuaderet, festum Paschatis die Dominico celebrandum fore, quod in eo Christus Dominus a mortuis surrexisset. Quod et fecit. Qua causa motus Pius papa cum primum congregato sacerdotum in Urbe concilio, decreto sanxit ut resurrectio Domini die, qui Dominicus dicitur, celebraretur. Quod postea ab ejus successoribus Romanis pontificibus confirmatum est. Vide notas sequentes Pagii.

PAGII.

Linea 5. — *Ut sanctum Pascha die Dominico celebraretur.* Verior enim et magis recepta est prior sententia, cui, præter auctores laudatos, astipulantur Hegesippus, qui sub eodem Aniceto Romam venit, duo Nicephori, ac demum tam Latini quam Græci recentiores omnes. Huic pontifici tribuitur decretum de celebrando Paschate die Dominico; sed epistolam decretalem Pii, ex qua id conjicitur, ei suppositam conveniunt omnes eruditi. Præterea licet decretum illud a Pio editum esse legatur in Chronico Eusebii his verbis: « Sanctum est a Pio, ut Resurrectio Dominica, die Dominica celebraretur, quod a pluribus postea pontificibus confirmatum est; » Arnaldus tamen Pontæus in notis testatur, illa verba non reperiri in mss. codicibus Chronici Eusebii, ideoque ex eo penitus delenda; cum præsertim ex ipsomet Eusebio lib. v Hist. ecclesiast., cap. 23, constet tale decretum, de celebrando Paschate die Dominica, ab apostolis sancitum fuisse. Quare Josephus Scaliger, in nova editione Chronici Eusebiani ex eo verba illa expunxit.

Sed exstat apud Grathanum cap. de Consecratione, dist. 2, decretum Pii papæ de poenitentia ejus, cujus negligentia de sanguine Domini aliquid stillat. Illud autem tale est: « Si per negligentiam aliquid de sanguine Domini stillaverit in terram, lingua lambatur, tabula radatur; si non fuerit tabula, ut non conculcetur, locus corrodatur, et igne consumatur, et cinis intra altare recondatur, et sacerdos quadraginta diebus poeniteat. Si vero super altare stillaverit calix, sorbeat minister stillam, et tribus diebus poeniteat. Si super linteam altaris, et ad aliud stilla pervenerit, quatuor diebus poeniteat. Si usque ad tertium, novem diebus poeniteat. Si usque ad quartum, viginti diebus poeniteat, et lintamina, quæ tetigerit stilla, tribus vicibus minister abluat, calice superposito, et aqua ablutionis sumatur, et juxta altare recondatur. » Ex hoc et aliis decretis de ritu, et modo culpas in sacramentum Eucharistiæ commissas expiandi, et supplendi defectus in ipso sacrificio occurrentes, ostendit Edmundus Martene lib. i de Antiquis Ecclesiæ Ritibus, cap. 5, art. 5, quanta reverentia erga sacram eucharistian veteres ducebantur, quam reverentiam recte scribit non infimum tenere locum debere inter varia rationum momenta, quibus realis in Eucharistia Christi præsentia comprobari potest. Si enim, inquit, ex Tertulliano, lib. de Corona militis, cap. 3, Christiani suo tempore anxie patiebantur, si quid ex Eucharistia in terram decideret: et ex Origene homilia 13 in Exodum, reos se esse credebant, et recte credebant fideles, si quando id per negligentiam accidisset; quæ tandem tantæ anxietatis causa? quæ culpa, quod crimen reos constitueret, et recte constitueret? si præter panem et vinum, meramque figuram aliud nihil agnovissent in sacramento. Aliud ergo, et illud magnum aliquid credebant: et quid illud? Nisi realis in Eucharistia Christi præsentia.

SOMMIER.

Linea 7. — *Et constitutum de Ecclesia fecit.* Per hæc pontificum tempora, quorum nuper meminimus post Telesphorum, undique pullularunt hæretici. « Eousque cum Ecclesiæ tanquam clarissima lumina (ait Eusebius lib. iv, cap. 7, *Hist.*) suum splendorem per totum terrarum orbem diffudissent, et fides in servatorem ac Dominum nostrum Jesum Christum in universo hominum genere magnopere vigeret; diabolus osor probitatis, veritatis inimicus, et humanæ salutis semper hostis infensissimus, omnes suas machinas et fallacias contra totam Ecclesiam versans, sicut jam pridem externis persecutionum procellis, et impetu adversus eam dimicarent; sic tum quidem ab illis viis interclusis, viris perditis, et plenis præstigiarii usus alio insidiarum genere oppugnare, omnesque vias excogitare studuit, quibus hi præstigiatores, et homines fraudulentis illam ipsam nostræ religionis appellationem callide præferentes non modo fideles præcipitent, sed etiam fidei ignaros, rudesque, ab aditu, qui ad salutare Dei Verbum patebat, penitus averterent. » Per provincias audacter disseminabant errores suos; at Romani si accederent, ab hujus Ecclesiæ communionem separatos se videri cum nollent, doctrinam suam palliabant ac dissimulabant, non nisi remotis arbitris eandem latenter insurrantes. Sin vero detegerentur, exomologesim se facere ac retractare simulabant. Verum iterata cespitatio in eosdem errores quos paulo ante damnaverant, cum illos proderet relapsos, pontificum iudicio condemnabantur et pellebantur ab Ecclesia.

Quæ Romæ reddebantur iudicia, sequebantur passim provinciæ. Montanistæ cum hujusmodi simulationibus pacis litteras, et communionis a Romana sede subripuissent, recepti fuerant ab Asiaticorum et Phrygum Ecclesiis. Verum fraude eorumdem hæreticorum detecta nactis litteræ jam emissæ

A revocatae sunt. Testimonium reddit rei gestæ ex illorum gregalibus Tertullianus adversus Praxeam sub initium.

Ad confundendos in provinciis hæreticos et schismaticos, confugiebatur ad sanctam Petri sedem, tanquam ad sequestrem atque custodem doctrinæ. Persuasio enim communis, teste Irenæo, jam tum vigeat, eandem, quæ ab apostolis erat in Ecclesia traditionem, et veritatis præconationem hic præservari sua nativa puritate præditam, et ad ætates omnes transmitti per successionem pontificum. Notum enim erat, a Christo Domino hanc selem constitutam fuisse, ut esset visibilis demonstratio, unicum vigere in Ecclesia fidem, et unicum regulam morum. « Romæ fundatæ Ecclesiæ fidem, et traditionem indicantes confundimus, etc. Hac ordinatione, et successione, ea quæ est ab apostolis in Ecclesia traditio et veritatis præconatio pervenit usque ad nos. Et est plenissima hæc ostensio, unam, et eandem vivificatricem fidem esse, quæ in Ecclesia ab apostolis usque nunc sit conservata, et tradita in veritate. » S. Irenæus *adv. hæres.* lib. iii, cap. 3. Ille ex antiquis Patribus, qui hæc perscripsit, legationem obiverat ad Romanam sedem nomine Ecclesiæ Lugdunensis, cuius tunc erat presbyter. Eusebius affirmat (lib. v *Hist.*, cap. 5): « *idcirco ablegatum a Lugdunensibus fuisse ad Eleutherum Romanum pontificem, quem vehementer rogabant, ut pax et concordia in Ecclesiis constabileretur:* » in quibus novatores schismata, et turbas concitaverant. Addit S. Hieronymus, a martyribus ablegatum, consulendi causa super difficilibus quæstionibus. (Hieron., *de Script. Eccles. in Irenæo.*)

Hæc nempe testimonia invicte demonstrant, Petri sedem a primis hisce temporibus Ecclesiæ habitam fuisse tanquam hæresum exterminatricem. *Confundimus malam sententiam:* et tanquam arbitram pacis Ecclesiæ: *Pax, et concordia in Ecclesiis constitueretur.*

XIII. SANCTUS SOTER.

ANNO CHRISTI 175, M. AURELII IMP. 13.

13 Soter, natione Campanus, ex patre Concordio, de civitate Fundis, sedit annos novem, menses tres ^a. Fuit autem temporibus Severi a consulatu Rustici et Aquilini usque ad Cetegum et Clarum ^b. Hic ^c constituit ut nulla monacha pallam sacratam contingeret, nec incensum poneret in sancta Ecclesia. Hic ^d cit ordinationes tres per mensem Decembrem: presbyteros octo ^d, diaconos novem, episcopos per diversa loca numero undecim. Qui etiam sepultus est in cæmeterio Calixti via Appia, x Kalend. Maii, et cessavit episcopatus dies viginti duos ^e.

CATALOGUS SUB LIBERIO

Ex editione Schelestratii.

Soter annis novem mensibus tribus. Fuit temporibus.....

Notæ Schelestratii ad catalogum Liberianum in Sotere.

Lacuna antiquioris catalogi in Sotere suppleri posset ex ms. Cæsareo, in quo habetur: *Tempore Antonini et Commodi, a consulatu Veri et Herenniani usque Paterno et Bradua.* Verum vitio librarii consulatus hic aliunde in ms. irrepsit.

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

^a B, ann. 4, minus d. 12. ^b B, M. Aur. a coss. Aur. Severi II et Cl. Pompeiani, usque ad Commodum et Quintillum. ^c Vide Bar. an. 179 in fin. ^d CB, 18. ^e CB, 11.

Lectio catalogi Liberiani, suppletis lacunis restituenda ex antea deductis in Aniceto.

Soter ann. ix, m. iii, d. xxi, fuit temporibus Marci Antonini et Veri, a consulatu Rustici et Aquilini usque Claro et Cethego.

VARIÆ LECTIONES.

Apud Fabrotum ex codice Freheri.

Num. 15, lin. 2, a. 15, A. lin. 7, AB, 11. A, dies 21.

Ex codice Regio, Mazarino et Thuano.

Lin. 2, mens. 5, dies 21, F, a tempore S. lin. 5, presb. 18; Maz. 19, diac. 9, M. 19, lin. 6, loca 11. lin. 7, dies 21.

Ex codice Thuano altero.

Lin. 2, mens. 6, di. 21. lin. 5, ordin. 6. lin. 7, d. 21.

A

Apud Holstenium et Schelestratium.

Lin. 2, Vatic. Reg. et Florentini duo, menses 6, dies 21. lin. 3, Florent. secund. Vat. et Reg., nullus monachus. lin. 4, Reg. nisi. lin. 5, Cass. et Flor. duo. ordin. quinque. lin. 7, Flor. secund., Junias.

Apud Peniam ex codice Cavensi.

Lin. 4, poneret in sanctam Ecclesiam.

NOTÆ VARIORUM.

A SCHELESTRATE.

Linea 3. — *Hic constituit ut nulla monacha, etc.* Legunt tres mss. codices, ut nullus monachus. Verum monacha lectio retinenda, quam auctor ex secundo catalogo desumpsit, et codex Palatino-Vaticanus sæculo viii conscriptus servat. Notandum autem Soteris temporibus monachas fuisse, sive illæ fuerint, quæ in monasteriis simul, et in communi vivebant, ubi aliqua matre, quarum mentionem facit D. Optatus Milevitanus, qui eas tempore Donatarum in Africa fuisse affirmat, sive sint virgines Deo sacratæ, quæ in parentum domibus habitabant, et cum reliquo populo ad ecclesiam accedebant, propioremque ad sacrum Bema locum habebant, ut monachi quoque, de quibus loquitur Dionysius libro de Hierarchia ecclesiastica.

ALTASERRÆ.

Linea 3. — *Hic constituit ut nulla monacha pallam sacram contingeret, nec incensum poneret in sancta Ecclesia.* Soteris decretum est, ne sanctimonialis sacra vasa, vel sacram pallam altaris contingat, vel incensum adoleat circa altaria, can. *Sacratas*, 23 dist. Idem decretum repetitum a Bonifacio I ex Anastas. in ejus Vita.

BINII ET LABBEI.

(Ex BR.) Linea 1. — *Soter. Afflictarum Ecclesiarum solatium, pauperum et egentium, teste Dionysio Alexandrino, magnus remunerator.*

Linea 3. — *Hic constituit ut nulla monacha pallam sacram contingeret.* Non tantum monachæ, sed etiam diaconissæ, aliisque laicis, et quibusdam etiam clericis sacrorum vasorum, et corporalis contactus est interdictus. Probabile est hujus constitutionis editæ causam fuisse, quod ex Montani secta, ut docet Baron. ann. 173, femine se sacris immiscerent.

(Ex LABB.) Linea 6. — *In cæmeterio, iuxta corpus beati Petri C. H.*

BLANCHINI.

NOTÆ CHRONOLOGICÆ.

Soteris epocha satis certa redditur documentis superius productis, tum in serie chronologica pontificum Romanorum, inter Prolegomena, tum in notis chronologicis ad Hyginum, Pium et Anicetum. Horum summa est. Consules anni 171, Severus II et Herennianus, attributi ab omnibus catalogis et codicibus integris initio Eleutheri successoris, ostendunt paschale tempus circa finem Aprilis, ab Ascensione Domini ejusdem anni, esse illi tribuendum. Soteri autem, martyrium adepto 22 Aprilis, consules anni superioris, Cethegus et Clarus, recte assignantur, tanquam postremi. Concordia codicum et picturarum S. Pauli in numerandis annis ix mensibus iii, die-

B

bus xxi, sedis beati Soteris tanta est, quantam ostendunt monumenta recensita in Prolegomenis, qua major expectari vix potest; nam in duobus vel tribus exemplis, quæ juxta catalogum Felicis quarti ex iii, mensibus vi reddiderunt, facile arguitur amanuensis negligentiam id peccasse, ut, duabus unitatibus quæ præcedunt paulisper inclinatis, expresserit siglum quinarium v. Retrocedentes itaque ex die martyrii 22 Aprilis anni 171, per annos solidos ix, menses iii, dies xxi, assequimur initium sedis Soteris, figendum ipsis Kalendis Januarii initio anni 162, Rustico et Aquilino procedentibus ad consulatum. Sive Soter ea die fuerit ordinatus episcopus, in quam incidebat Circumcisio Domini et octava Nativitatis ejusdem; sive Dominica præcedenti, postrema Decembris; perspicuum est vicinas Kalendas Januarii civili more (quem nunc etiam sequimur in annis Nativitatis Christi, consignandis) inchoasse æram assumpti a Sotere pontificatus.

C

Vacaverit itaque sedes ante electionem Soteris ex die martyrii Aniceti, quam constituimus anno 161, die 17 Aprilis, ad finem ejusdem anni, duobus Augustis consulibus.

Dilatæ electionis causam suspicari facile possumus ex antea narratis ad Pium et Anicetum in notis historicis, necnon ex chronologicis ad Hyginum, ubi hæc retulimus. Marcion hæresiarcha, vacante apostolica sede post obitum Hygini Romam veniens, et spe dejectus tum communionis obtinendæ a presbyterio Romano, per quod repulsus fuerat, tum primæ sedis assequendæ, cui inhiaverat, minas intentavit æterni schismatis a se inferendi. Licet vero post vacationis spatium trimestre jam cerneret electum Pium Hygini successorem, audaciæ tamen suæ tenacior multos a fide catholica suum in errore pertraxit; tum in Pontum rediens omnia susdeque vertit, neque interea destitit suos in Urbe asseclas atque emissarios subinde incitare ac fovere: quorum tamen plurimos S. Polycarpus in Urbem veniens sub Aniceto revocavit ad fidem, ut in superiori numero memoravi ex Eusebii Historia et ex Patribus tunc Romæ versatis. Mirum non est si, post discas um Polycarpi ab Urbe abeunte et vita Aniceto animos iterum resumpsit Marcion æterni schismatis, quod ante minatus fuerat, pro viribus excitandi, Marcionistas enim et Valentinianos ab eadem schola pro-

D

ptos diu superfuisse satis superque ostendit scribens sequenti sæculo Tertullianus; qui initio libri adversus Valentinianos dicit *frequentissimum inter hæreticos illorum collegium, quia plurimum ex apostatis veritatis.* Occurrendum itaque erat artibus, in sidiis ac violentiæ tam efferati hominis, qui ingenio poterat et eloquio, totque ejus gregalium, nihil pensi habentium humana omnia ac divina miscere, ut solent animi (quod Tertullianus de Valentino monuit)

pro primatu exciti presumptione ultionis accendi.

Occasionem quoque turbarum contra pacem Ecclesie auxit mors Antonini Pii, vita functi ante Nonas Martii eodem anno 161, quo Anicetus sequenti mense supplicio addictus fidem sanguine consignavit. Colligere siquidem possumus ex ejus martyrio ethnicæ superstitionis ministros ac sectatores, post obitum mississimi principis Antonini, a quo cohiberi et prohiberi assueverant, præsertim post decennium imperii sui, ne Christianos insectarentur, liberam criminandi facultatem sub novis principibus Marco et Lucio Vero exercere voluisse, deferendo, et impietatis crimen (ut ipsi jactabant) objiciendo, ac legum Romanarum præsidium contra nos implorando a magistratibus. Epistola ad commune concilium Asiæ scripta a M. Aurelio tunc imperante, et per Eusebium inserta lib. iv, cap. 43, Historiæ, statuens mitiora de Christianis judicia fieri (licet eandem perperam ascribat Eusebius Antonino Pio, ut evidenter ostendit Valesius ex titulis, ac numero xv tribunitiæ potestatis, conjuncto cum tertio consulatu, qui tituli ac numeri Marco filio aptantur, non patri Pio, numeranti tribunitiam potestatem xv imo et septem præcedentes, cum consulatu quarto, ipsa, inquam, epistola indicat persecutionem in Asia jam pridem excitatam contra Christianos, et pluribus in provinciis ab eorumdem rectoribus, nec penitus desisse aliquot saltem locales persecutiones sub Pio parente, easque invaluisse recentibus sub Augustis fratribus, etiamsi litteræ supponantur datæ tribunitiæ potestatis anno xv, qui Marco Aurelio labebatur ex die v Kal. Martii anni 161, diebus undecim ante obitum Pii, ad v Kal. Martii anni 162. Verum ex titulo Armeniaci, Marco Aurelio in litteris iisdem attributo (quem non assumpsit nisi triennio post, victo per Cassium Vologese, qui Armeniam occupaverat, ut nummi et inscriptiones docent), serius datam fuisse epistolam, et trib. pot. xxv potius quam xv signatam arguemus numero sequenti. In hac igitur epistola, sive data in trib. pot. xv, sive serius, affirmat primum imperator, plures rectores provinciarum divo parenti suo antea scripsisse de Christianis qui deferrentur, et ad necem postulerentur, quid esset statuendum. Deinde addit: *sed et multi ad me de illis retulerunt, quibus ego patris mei constitutionem secutus respondi.* Constitutio Antonini Pii parentis sui fuerat: *Ejusmodi homines* (Christianos) *nulla pœna afficiendos esse, nisi forte contra statum imperii Romani aliquid moliri videantur.* Indulgentiam Antonini patris frustrabantur ethnici tanquam temporariam, ejusque cum morte sublata) cum a Marco successore nulli adhuc quæreret delationes admitti contra Christianos. Confirmationis vero paterni rescripti qualis usus vel abusus fuerit tam apud rectores provinciarum quam apud magistratus urbanos et senatum, demonstrant martyria tum Justini, causam capitis in senatu dicentis, et illustre martyrium consecuti intra quinquennium imperii duorum fratrum Augustorum, sub præfecto Urbis Q. Junio Rustico (quod martyrium referunt passim historici Ecclesie vel ad annum 163 vel ad 165 æræ Christi); tum gravissimi persecutionum motus, qui Asiam concusserunt, eodem Eusebio tradente cap. 13 et 14, quando decedenti Pio M. Aurelius Verus, qui etiam Antoninus dictus est, ejus filius cum Lucio fratre successit, qua tempestate cum gravissimi persecutionum motus Asiam concussissent, Polycarpus vitam martyrio terminavit. Ubi mirari necesse est, ita abreptum fuisse ab Eutyelianis rationibus Pearsonium, et illarum æquandarum gratia cum Vita Aniceti, vicennio solido præverterit æram passionis S. Polycarpi, ab Eusebio relatum in Chronico ad annum septimum M. Aurelii, Eusebianæ tamen epochæ plerique eruditi acquiescunt, etiam perspectis dissertationibus Pearsonii ac Doddvelli contra Valesium: ac præ cæteris doctus P. Ruinartius in Actis martyrum de Polycarpo n. 6,

A pag. 26, ubi ad annum 166 probabilius retinet ejus passionem post complures auctores a se productos et collatos. Longum esset universa perpendere, quæ illis in dissertationibus plurima cum eruditione aburrunt, præsertim de die martyrii, ex Actis incidente in *magnum sabbatum*, ac in diem 26 Martii, necnon de anno quo proconsul L. Statius Quadratus Asiæ præerat, in editione Latina eorumdem Actorum nominatus, qui consul fuerat anno 142, sub Pio. Alii tamen malunt alium Statium Quadratum intelligi oportere, patrem, aut patruum T. N. midii Quadrati, qui consul processit anno 167 cum L. Vero Augusto III, dum ex eorumdem placito patruus proconsul Asiam administraret hoc eodem anno 167, et plura de illo legi posse apud Cl. le Moine in Prologomenis ad varia sacra admonet Relandus in Fastis. Quod autem attinet ad diem martyrii pariandam cum 26 Martii, et *magno Sabbato*, fatetur Pearsonius cap. 29, dissert. 2 n. 5, duas illos characteres diei in Actis recensitos optime convenire etiam anno Domini 158, Antonini Pii 22, a quo tamen excludi gesia martyrii, cum asserat jungi minime posse eodem anno cum Statio Quadrato proconsule. At ego nec video cur non potuerit Statius Quadratus iterum in provinciam mitti proconsul extra sortem; cum P. Aquius Scaura (apud Gruterum 360, n. 3) qui PROCONSULE PROVINCIARUM CYPRVM antea obtinuerat, postmodum EX S. C. N. QVINQUEMNIUM. COS. ITERVM. EXTRA. SORTEM. AVCTORITATE. C. CÆSARIS. ET. S. C. MISSVS. FUERIT. AD. COMPLENDVM. STATVM. IN. RELIQVVM. PROVINCIÆ. CYPRI. Nec percipio cur anno 164, ad quem libenter referam martyrium Polycarpi ex indicio Eusebii, circa initium imperii duorum fratrum Augustorum Marci et Lucii Veri id memorantur, referri pariter nequeat tum iste proconsulatus Asiæ extra sortem Statio Quadrato collatus ad componendum fortassis provinciæ statum auctoritate Marci, ejusque provinciæ motus subortos cohibendos; tum uterque character lunæ Paschalis decimæ quartæ, eo anno incidentis in diem Sabbati magni, tam ex motibus lunæ veris ac mediis, quam ex cyclo Cæsaris. Scio eodem anno bissextili Dominicali litteram B, ex die vi Kal. Martii mutari in A, eaque de causa diem 26 Martii, quæ in anno communi incidisset in Sabbatum, ob intercalationem bissexti parari eo anno cum Dominica. Verum cum indicatio diei, quæ in Græco textu Actorum signata erat Xanthica, in translatione Latina vitiose conversa demonstraretur tum a Pearsonio, tum a reliquis, quando inscribitur *mense Aprilis, die vii Kal. Maii*, quæ reddenda fuisse dicebatur *mense Martio die vii Kal. Aprilis*; cur non poterit ex nostra sententia reddi *mense Martio die vii Kal. Aprilis*? Certe in eam cadit quarta decima dies lunæ Paschalis, cujus novilunium tum ex veris motibus, tum ex mediis præcesserat die 12 Martii nondum completa, et recte signabatur ex cyclo Cæsaris, per nos explicato ex antiquo marmore Farnesiano ante annos 19, in libro de *Calendario et Cyclo Cæsaris*, die 11 Martii completa. Quare decima quarta dies lunæ pariabatur eodem anno cum die xii Kal. Aprilis, eodemque magno Sabbato Judæorum, et Asianorum more Paschali fuuro nobis vero, ac cæteris Ecclesiis die Dominica subsequente Christianum Pascha celebraturis.

Cæterum quocunque tandem anno post initum a M. Aurelio imperium cum Lucio fratre censeatur martyrium Polycarpi, sive anno 164, ut ego sentio, sive 166 vel 167, aut 169, ut docti viri a Ruinartio recensiti judicant, certum est in litteris Ecclesie Smyrnenis, eo de martyrio datis ad Ecclesias Ponti, id legi, nempe sperari jam posse beati Polycarpi martyrio, quasi signaculo quodam impositum esse finem persecutioni. « Scripsimus vobis, fratres, tum de reliquis martyribus, tum de beato Polycarpo, qui martyrio suo veluti signaculo quodam persecutio finem imposuit. » Præcesserat itaque tum aliorum

nartyrium, tum persecutio per illa priora tempora principatus M. Aurelii, quamvis ille patris exempla cunctis rectoribus provinciarum scripsisset, Christianos homines nulla molestia afficiendos esse, nisi forte contra statum imperii aliquid moliri viderentur. Vigebat enim mitioris istius rescripti lex etiam aetate Commodi, uti narrat Eusebius: qui tamen ostendit, exceptionem fuisse paratam ad eluendum istius rescripti mitius ingenium etiam in Urbe media, et ab ipso senatu: cum patres conscripti nihil morati edictum Antonini adhuc vigens, utpote non revocatum, attamen judicarent ex veteri lege, Christianos semel delatos, nisi a proposito suo recederent, nequaquam esse absolvendos ac dimitteudos. Quare privati cujusque hominis invidia, et odio patebat eorum accusatio, et poena intentatio, ubi semel fuissent in jus vocati: quod luculenter comprobatur illustri exemplo Apollonii, ex senatus sententia capite plexi pro fidei Christianae assertione, dum adhuc vigeret lex quae delatores Christianorum extrema supplicia decreverat. Praestat integrum Eusebii textum hic reddere lib. v, cap. 21, excerptum ex Actis martyrum a se collatis. Commodo, inquit, imperium Romanum obtinente, res quidem nostrae in tranquilliori statu versabantur, poene per Dei gratiam cunctas terrarum Ecclesias complexa. Atque interim salutaris Dei sermo ex omni genere hominum quamplurimos ad religiosum summi numinis cultum pertrahabat: adeo ut multi ex iis, qui in urbe Roma genere atque opibus eminebant, simul cum universa domo, ac familia salutem consequuturi accederent. Verum infestissimus hominis omnibus daemon, et suapte ingenio invidus, istud ferre non potuit. Rursus igitur varias adversus nos machinas commentus armatur. Denique Romae Apollonium quemdam a numero fidelium, qui in humanioribus litteris, et in philosophia eximius habebatur, in iudicium adduxit, suscitato ei accusatore homine quodam perditissimo, qui ad hujusmodi flagitia idoneus imprimis minister daemonis videbatur. Sed miser intempestive suscepta accusatione, cum imperatoris edicto capitalis poena in eos qui talia detulissent esset constituta, confestim fractis cruribus occiditur. Perenne ejusmodi adversus ipsum sententiam pronuntiantem. Martyr vero Deo acceptissimus, cum iudex multis cum precibus obsecrasset, petissetque ab illo, uti eorum senatu rationem fidei suae redderet, elegantissima oratione pro defensione fidei suae coram omnibus pronuntiata, capitali supplicio a senatu damnatus est. Quippe veteri apud eos lege sancitum erat, ut Christiani, qui semel in jus vocati fuerant, nisi a proposito suo discederent, nequaquam dimitterentur. Porro cuncta ab illo in iudicio dicta, et quaecumque Perenni interroganti respondit, et orationem illam, quam pro fidei nostrae defensione in senatu habuit, quisquis nosse voluerit, ex antiquorum martyrum passionibus, a nobis collectis poterit percipere. Hactenus Eusebius.

Haec paulo fusius exponenda duxi, tum chronologica causa, tum historica. Video enim eos, qui de paucitate martyrum pro ingenii sui praepudicata opinione scripserunt, et Romanis pontificibus, non secus ac ceteris pluribus per provincias eandem gloriae coronam primo ac secundo saeculo adimere sunt conati, contra omnium Ecclesiarum documenta, ac traditiones, plerumque niti legibus Antoninorum, mitiora de nobis decernentibus, duriora in delatores nostrorum fratrum. His attamen legibus non revocatis, senatus edicta superiora et producebat, et sequebatur, ubi privatorum artibus iterum sisterentur iudicio illustres etiam Christiani, quales Justinus et Apollonius: et poenam capitis de tantis viris sumebat, eodem principe non vetante, qui mitiora pro nostris edicta vulgaverat. Quare has observationes non inutiles fore judicavi ad liberanda, et vindicanda ab injuriis exceptionibus ejusmodi criticorum

A Aniceti, Soterisque tempora, eorumque, et aliorum secundi saeculi pontificum martyria et coronas.

Poterunt etiam inde colligi et confirmari conjecturae non improbandae circa sedis Romanae vacationem ad aliquot menses protractam post Aniceti martyrium eodem anno 161, quo Marcus cum fratre Vero coeperat imperare; cum praeter Marcionis asseclas, inducendi schismatis studiosos, quod ille aeternum fuerat comminatus huic sanctae Ecclesiae per se illatum iri, retardarent designationem successoris turbulenta illa studia ethnicorum, post obitum Antonini Pii ad delationes Christianorum se comparantium. His enim obnoxium praeter ceteris futurum noverat Romanus clerus quemcumque expedite elegisset, fervente adhuc aestro novorum delatorum; paulo autem securius occultatum iri ab hostium audacia, et ab insidiis tutatum iri pontificem, quem collocasset in sede, sedato paulisper impetu conquiriturum ad necem Ecclesiarum praesules et doctores.

B Nihil igitur impedit quo minus sequamur ductum catalogorum et aliorum codicum, ac monumentorum quae supra memoravimus, ad constituendam electionem Soteris Dominica postrema anni 161, ejusque epochae pontificalis initium desumi colligamus ex Kalendis Januarii anni 162, Rustico et Aquilino consulibus, ibidem perspicue signatis: donec absolutis annis 9, mensibus 5, diebus 21, sui pontificatus, concordati testimonio veterum picturarum, catalogorum, et codicum eidem attributis, martyrium parietur juxta ecclesiasticas tabulas pariter consentientes anno 171, die 22 Aprilis, qua colitur.

EJUSDEM NOTAE HISTORICAE.

Linea 2. — Fuit temporibus Severi a consulatu Rustici et Aquilini usque ad Cethegum et Clarum. Consulatus uterque recte consignatus demonstrat errorem librarii in substituendo nomine Severi pro Marci et Veri nominibus, quae distincte expressa leguntur in secundo catalogo aetatis Justiniani, quem catalogum Bibliothecarius describit.

C Linea 3. — Constituit ut nulla monacha pallam sacratam contingeret, nec incensum poneret in sancta Ecclesia. Indicaveram in notis ad praecipuum Apostoli a Lino renovatum de velandis mulieribus in Ecclesia, primam haeresim Simonis, ceterarum antesignani, Selenem circumducentis tanquam suae mentis Ennoiam, per quam angelos, occasionem dedisse contra eam praenuntiandi fideles, ac declarandi aperte in conventu Ecclesiae, feminas excludi penitus a sacerdotio, idque significari per velamen impositum mulierum capitibus dum orant, ut intelligerent se esse sub viri potestate; aperto autem capite viris orandum esse, ut Christi sacerdotium sibi reservatum recordarentur. Addebam, imitatione Simonis Marcionem haeresiarum, et Gnosticos istius aetatis de qua loquimur inde arripuisse

D (ex Selenae, ac Simone) ut complura officia sacerdotalia suis mulierculis communicarent; tantaque arrogantia usurpata fuisse ab ambitiosis eorum feminis haec ministeria, ut Firmilianus apud sanctum Cyprianum scripserit, constare, quandam gregalem impiae factae eo audacia pervenisse, ut frequenter sanctificare se panem, et Eucharistiam facere simularet, et sacrificium Domino sine sacramento solitae precectionis offerret. Vigiles Ecclesiae pastores, quibus in Petri sede ovium pariter et agnorum est cura concredita, nascenti, seu renascenti malo Samaritani Simonis in Marcionis, et sociorum schola praesens remedium opposuerunt, apostolicae scilicet disciplinae prima decreta: ut clerici in sortem sacerdotii Christiani a Deo vocati ceteris discernentur externo quoque capitis signo. Id praestitit Anicetus, Petri tonsuram et Pauli clericis gestandam iterato praecipiens. Successor autem Aniceti Soter curavit renovari leges excludentes ceteros

fideles in sortem Domini non vocatos a contactu sacrati ministerii, quas edixerat Sixtus. Sixtina enim lex, quæ vel unice, vel præcipue prospexerat curæ ac diligentiae præstandæ in contrectatione sacrorum, ne quidpiam scilicet oblatis et consecratis muneris conversisque in corpus et sanguinem Domini imprudenter excideret, atque in terram dilaberetur (cui periculo cavebatur reservato contactu vasorum sacrati ministerii solis ministris, divina institutione ac sacerdotium vocatis, et ad illud procurandum sedulo pontificum studio exercitis), ut redderetur etiam utilis ad cohibendas hæreses tunc subortas, et abusum Marcionis, ac feminarum ejusdem gregalium audaciam coercendam, qua ut ille ad episcopatum, ita istæ ad sacerdotium pertingere præsumebant, roboranda fuit per Soterem, interdicto quovis officio, ac ministerio sacerdotali etiam leviori feminis quibuscunque, licet sanctimonialia professionis, et virginitatis titulo Deo per pontifices rite dicatis. Id enim *monachæ* appellatione (serius quidem inducta, et ex phrasibus catalogi secundi a bibliothecariis translata in hunc numerum, cum per ea de quibus agimus tempora *ancillæ Dei*, et *virgines Deo sacræ*, aut *diacônissæ* appellarentur) intelligendum esse constat, tum ex adnotatis superius in Clemente ac Pio, ubi indicavimus consuetudinem ab apostolis profectam virginum Deo dicandarum, tum ex observandis infra ad Vitam Leonis Magni numero 67, ubi *monachæ* nomine exponitur ea quæ virginitatis dedicationem consequeretur benedictione velaminis capiti suo imponendi, per ritum paulo ante demonstratum in Pio, ex veteri pictura in cryptis SS. Martyrum reperta in cœmeterio Priscillæ. « Hic constituit ut monacha non acciperet velaminis capitis benedictionem, nisi probata fuerit in virginitate sexaginta annorum. »

CIACONII.

Linea 6.—*Qui etiam sepultus est in cœmeterio Calixti, via Appia.* Sanctus hic pontifex sepultus est via Appia in cœmeterio, quod ipse contruxit, et Soteris de nomine suo appellatum est, quem post annos 670 Sergius pontifex Maximus hujus nominis secundus in Ecclesiam sanctorum Sylvestri et Martini in montibus titulo equitii translulit: ut ex antiqua ibi inscriptione liquet.

PAGII.

Linea 1. — *Soter.* De Sotere, et Ecclesia Romana illustre exstat testimonium Dionysii Corinthiorum episcopi. Cum enim Ecclesia Romana esset opulentissima, aliarum ecclesiarum inopiam liberalitate sua sublevabat, et fratribus ad metallum damnatis, aut in exsilium missis, alimenta et munera submittere consueverat, quem morem, inquit Dionysius apud Eusebium, lib. iv, cap. 25, « *Beatus episcopus vester Soter non servavit solum, verum etiam adauxit; tum munera sanctis destinata copiose ministrans, tum fratres peregre advenientes tanquam liberos suos pater amantissimus beatis sermonibus consolando.* » Hæc S. Dionysius in epistola ad Romanos data. In hunc usum fiebant collectæ in Ecclesia Romana, de quibus exstant aliquot S. Leonis papæ sermones. Quæ laudabilis consuetudo jam inde a primis apostolorum temporibus instituta, in postrema etiam persecutione Diocletiani servata est, ut lib. iv, cap. 25, testatur Eusebius. Quo tempore Ecclesia Romana Christianis ad metalla Palæstinæ, et per Ægyptum damnatis collectas pecunias misit. De hoc more Romanæ Ecclesiæ præter Dionysium Corinthiorum, loquitur etiam Dionysius Alexandrinus in epistola ad Stephanum papam, quam refert Eusebius lib. 7 cap. 5: *Syriarum quidem provinciæ omnes, inquit Dionysius, cum Arabia, quibus identidem necessaria suppeditatis.* Ita Valesius in notis ad cap. 25 libri iv Eusebii. Colitur S. Soter die 22 Aprilis.

SOMMIER.

Postquam Sommier lib. II Hist. dogmaticæ S. sedis

A retulit testimonia obsequentis venerationis SS. Polycarpi et Irenæi erga S. sedem Romanam, dum ad eandem sese conferrent, responsi gratia obtinendi a Petri successoribus super questionibus de disciplina subortis, hæc subdit pag. 138:

« Nempe hisce prioribus etiam sæculis respiciebantur pontifices Romani tanquam communes universorum fidelium patres non modo in vita spiritus immortalis tuenda per Christi gratiam, verum etiam in temporalis vitæ subsidiis necessariis corpori ministrandis, quæ infinito propemodum numero confessorum subtrahebantur a persecutoribus Ecclesiæ, cum ad extremam rerum omnium inopiam fideles Christi redigerent. Eusebius Cæsariensis oculatus testis luculenter ostendit a se spectata, et audita suæ, ac superiorum ætatum exempla, plane respondentis testimonio Dionysii Corinthiorum episcopi. Hic ad Romanos fideles scribens gratulatur, vigere apud ipsos consuetudinem, ab origine hujus Ecclesiæ perpetuo custoditam, ut omnia subsidia omnibus ecclesiis transmittere curarent, et singillatim ministrare fratribus indigentibus, præsertim ad metalla damnatis, præsidia vitæ. Id sæpè observatum ab exordio suæ foundationis (*optima parens Romana Ecclesia*) nunquam non præstitit diligenter: beatus vero Soter, decessorum suorum imitator, ita prosequitur custodire, ut etiam cumulare superiorum pontificum beneficiis mantissam addat. »

Deinde Eusebii verba ex editione Ozoniensi profert ita Latine reddita:

« Romanorum consuetudinem, quæ assidue ad hanc persecutionem nostra ætate grassantem servata est, magnopere approbans (Dionysius) ista scribit: Apud vos is mos jam inveteravit, ut omnes fratres variis afficeretis beneficiis: et Ecclesiis permultis, quæ in civitate quaque sunt, vitæ mitteretis subsidia. Sic plane non solum egentium sublevatis inopiam, verum etiam fratribus, qui sunt ad metalla damnati, opem fertis: sicque per ea beneficentiæ subsidia, quæ jam a primis Ecclesiæ vestræ jactis fundamentis passim mittere consuevistis, cum sitis Romani, Romanorum consuetudinem a Patribus traditam sedulo observatis. Quam quidem certe beatus Soter vester episcopus, et hactenus custodivit diligenter, et mirum in modum suo propenso studio adauxit: idque non modo opes in sanctos reficiendos delegatas benigne subministrando; verum etiam fratres ad ipsum adventantes, tanquam pater indulgens, et clemens in liberos, beato ac pio sermone ad virtutem cohortando. » (Euseb., *Histor.* lib. iv, cap. 22.)

His ex historia Eusebii productis sequentem subjicit observationem laudatus præsul Sommier inter notas ad Soterem merito eligendam, quæ merentur etiam referri inter observationes ad illustrandam Dionysii epistolam opportunas.

« In imagine antiqui hujus sanctique pontificis effigiem intuemur Clementis XI, ex eadem sede nos hodie gubernantis. Hujus plena humanitatis virtus, comitatis exceptio, indoles beneficentiæ, spectata eloquentia, et ars admirabilis animos devinciendi, et mentibus imperandi, atque inspirandæ pietatis ad se accedentibus, nota jam decora universis, et perspecta sunt. Experimento proprio hæc addidici: imo qua die hæc in litteras mando, accepi. Sanctitatem suam ex ærario pontificio transmisisse Parisios ingentem pecuniæ vim ad relevandas inclitæ illius principis necessitates, qui decus catholicæ religionis prætulit regis titulis suarum natalium. »

Quam libenter hæc in litteras mandaturum cum C. V. Sommier putamus Dionysium, si inter nos viveret! In utroque enim principe continuatum ab origine sua Ecclesiæ Romanæ decus præcipuum agnosceret: in exsule, et fidei causa spoliato paternis regnis, constantiam confessorum; in pontifice, hospitis regis gloriosam inopiam Romanæ Ecclesiæ con-

suæ et præsidii levante. Soteris studium, et charitatem; de qua nihil remisit sanctissimus Pater Innocentius XIII, decessoris Clementis beneficia et Romanæ Ecclesiæ characterem sua munificentia custodiens.

XIV. SANCTUS ELEUTHERIUS.

ANNO CHRISTI 179, M. AURELII IMP. 17.

14 Eleutherius, natione Græcus, ex patre Abundio, de oppido Nicopoli, sedit annos quindecim, menses sex, dies quinque ^a. Fuit autem temporibus Antonini et Commodi usque ad Paternum et Braduam ^b. Hic ^c accepit epistolam a Lucio Britannæ rege, ut Christianus efficeretur per ejus mandatum, et hoc ⁵ iterum firmavit, ut nulla esca usualis a Christianis repudiaretur, maxime fidelibus, quam Deus creavit, quæ tamen rationalis et humana est. Hic fecit ordinationes tres per mensem Decembrem: presbyteros duodecim, diaconos octo, episcopos per diversa loca numero quindecim. Qui etiam sepultus est juxta corpus beati Petri apostoli in Vaticano, vii Kalend. Junii, et cessavit episcopatus dies quinque.

CATALOGUS SUB LIBERIO,

Juxta edit. Schelest. ex ms. Cæsareo.

Eleutherus annis... fuit temporibus Antonini et Commodi, a consulatu Veri et Herenniani usque Paterno et Bradua

Supplementum tacunarum catalogi ex dictis in Anicet

Eleutherus annis 15, m. 3, d. 21. Fuit temporibus M. Antonini et Commodi, a consulatu Severi et Herenniani usque Materno et Bradua.

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI

^a B, an. 15, d. 23. ^b B, M. Aurel. et Comm. usque ad coss. Commodum VIII et Pertinacem. ^c Baron. ad an. 185.

VARIÆ LECTIONES.

Apud Fabrotium ex codice Frelheri.

Num. 14, lin. 5, esca, in A et B deest usualis. lin. 6, AB, ordinationes duas. lin. ead. B an. 16. lin. 7, AB, 14.

Ex codice Regio, Mazarino et Thuano.

Lin. 2, ann. 15, m. 3, d. 2. lin. 3, Br. consules. lin. 4, Britannorum R. lin. 6, quæ tamen rationalis.

Ex codice Thuano altero.

Lin. 1, Eleuterus. lin. 2 mens. 3 di. 2. lin. 5,

B deest usualis. *ibid.*, repudiaretur, quæ tamen, etc. lin. 7, diac. 9.

Apud Holstenium et Schelestratum.

Lin. 2, Cass. et Flor., mens. 3, dies 2. lin. 5, in Vat. deest, maxime fidelibus. lin. 7, Cass. ix Kal. lin. ead. Flor., dies 15.

Apud Peniam ex Codice Cavensi.

Lin. 1, Eleuther natione, etc

NOTÆ VARIORUM.

A SCHELESTRATE.

(Dissert. 2, cap. 4, num. 5.)

Persecutio itaque in Galliis mota fuit tempore Eleutherii papæ, cum M. Aurelius decimum septimum imperii annum ageret, in qua persecutione passi sunt S. Pothinus episcopus, et alii quamplurimi, de quorum martyrio ceteri confessores carceribus inclusi ad Ecclesias Asiæ et Phrygiæ retulerunt. Exstat ea de re martyrum Lugdunensium epistola apud Eusebium lib. v, cap. 2, in qua Pothinum prope nonagenarium diris cruciatibus enecatam fuisse perhibent; et addit Eusebius cap. 5: c Igitur cum Pothinus (Photinum alii male legunt) anno ætatis nonagesimo una cum Gallicanis martyribus cæsus esset, episcopatum Lugdunensis Eccle-

siæ post illum suscepit Irenæus. Idem habet divus Hieronymus libro de Scriptoribus in Irenæo; affirmat enim quod Pothino prope nonagenario ob Christum martyrio coronato, in locum ejus substitutus sit. Ex quibus omnino sequitur, Irenæum in persecutione M. Aurelii Antonini, quæ anno imperii ejus 17, seu æra 177 cœpit, et cum morte ejus anno 180 finem accepit, Pothino in sede Lugdunensi successisse, cum jam antea a martyribus Lugdunensibus Romam missus fuisset ad Eleutherium papam, ut patet ex eorundem martyrum litteris, quas refert Eusebius libro v, cap. 4, ubi testatur, Irenæum nondum episcopum fuisse, sed solum presbyterum, dum a martyribus Eleutherio commendatus fuit. Verba Eusebii sunt: c Sed iidem martyres Irenæum, qui tunc temporis adhuc pre-

assignandam censeo annorum 4, mensium 15, die-
rum 15.

Ex 26 Maii, qua recolitur martyrium beati Eleutherii, et ex consulibus Materno et Bradua anni 185, regressu facto in anteriora tempora per annos 15, menses 4 et dies 5 provenit ejusdem ordinatio ad episcopatum die Dominica 22 Januarii anno 170, quindecim solidis mensibus antequam decessor ejus Soter martyrio coronaretur, quod contigit, ut supra diximus, 22 Aprilis anni 171, Severo II et Herenniano consulibus.

Hos itaque consules Severum et Herennianum retulit catalogus Liberianus ad initium epochæ pontificalis Eleutherii; cum parietur ex ea die rationibus anni pontificalis, apud Catalogorum scriptores renovandi Paschali tempore circa Ascensionem Domini, quemadmodum discrete proficitur auctor catalogi Liberiani in Præfatione : « et post Ascensionem ejus beatissimus Petrus episcopatum suscepit. Ex quo tempore per successionem dispositum, quis episcopus, et quot annos præfuit, vel quo imperante : » præcipue cum Romæ civilis usus annorum ab Urbe condita ex parilibus, adhibitis in fastis marmoreis tam consularibus quam triumphalibus, necno in collegiis sacerdotalibus ad Acta publica marmori incidenda, paria faceret cum pontificalibus annis nostris, ita dispositis ex instituto ejusdem catalogi. Vide observata superius in notis col. 1020, 1139, 1149. Fuit altera quoque causa tribuendi eisdem consulibus Eleutherio; cum ad mensem Januariam, quo novi consules annum aperiebant Julianum, referenda sit ejus ordinatio ad episcopatum; ut colligitur ex die martyrii, atque ex memorata summa annorum, mensium, ac dierum, eidem attributa in catalogis et picturis quarti et quinti sæculi. Necesse igitur est vicarium Soteris recognoscere Eleutherium per 15 illos menses, qui intercedunt ex die 21 Januarii, Dominica ordinationis Eleutherii, ad diem 22 Aprilis, natalem Soteris ex martyrio suo redditam: consuetudine satis recepta vicarios in Urbe in persecutionibus promovendi, aliisque Ecclesiæ necessitatibus.

Martyrium non infrequens fuit imperium M. Aurelii, licet et Antoninus pater, et ipse Marcus rescripta dedisset pro Christianorum securitate, quæ observata sunt in notis historicis ad S. Soterem. Ex quo Romæ Justinus philosophus Christianus, qui pro nostra causa peroraverat ad principes et senatum, publico judicio capitis damnatus est cum sociis, anno 165 juxta Chronicum Alexandrinum et Baronium, quem ad 167 referri monet Ruinartius (*in Actis* pag. 42) vel anno 170, juxta calculos Papebrochii; mirum non est, si mors illata fuit Romæ etiam Soteri papæ. Rectores provinciarum pulsabantur ethnicorum libellis, philosophorum et sophistarum artibus, sacerdotum querelis, et insani vulgi clamoribus, dira contra nos imprecantibus; ut abunde comprobant apologiæ ipsæ Justinii, ac Tatiani scripta, et epistolæ martyrum Lugdunensium ad Eleutherium papam transmissæ per Ireneum, tum temporis presbyterum, ab Eusebio relatæ lib. iv Historiæ cap. 1. Importunitis igitur petitionibus extorquebant ab eodem principe, mitiora de nobis jubente, potestatem gladii contra fideles exercendi obtentu Christiani nominis; quod luculenter ostendunt Acta eorundem martyrum Lugdunensium ac Viennensium in Gallis et in Urbe, nedum aliis in provinciis gesta et passiones, ut Polycarpi ac sociorum in Asia, Ptolemæi sociorumque in urbe Roma sub præfecto urbeo, quæ Ruinartius ad annum 166, Marci Aurelii et L. Veri quintum, referenda esse demonstrat. Tertullianus in Apologeticis adversus gentes confirmat ea quæ dicimus, dum eximit M. Aurelium e numero debellatorum Ecclesiæ, ejusque litteras indicat, memorantes Germanicam sitim Christianorum militum precationibus insperato imbri discussam. Subdit enim, quod imperator ut, non

A palam ab hujusmodi hominibus (Christianis) pœnam dimovit, ita alio modo palam dispersit, adjecta etiam accusatoribus damnatione, et quidem tertiore. His ostendit principem nobis cæteroque non infensum, imo et propensorem, etiam post recepta a Deo beneficia precibus militum Christianorum exercitus præservati, eaque contestata senatui populoque Romano, pœnales tamen leges pridem contra nos editas non abrogasse; quod satis erat ut judices ex officio inquirendi contra nos potestatem pro lubitu exercerent. Excogitavit quidem remedia, quibus redderentur difficiles criminationes ac delationes Christianorum, hostibus præsertim privatis, periculum subituris adjectæ contra illos pœnæ, nisi ex legibus non abrogatis reos præregissent quos publico judicio sisti curassent. Quæ cum attente considero, videor mihi satis perspicue definire posse per decennium imperii sui primum ita non vetitas delationes et accusationes Christianorum, ut præsides provinciarum et magistratus urbani jus gladii exercerent tanquam in reos violatæ religionis contra Christianos, juxta praxim a Trajano mandatam Plinio proconsuli in Bithynia, quam Tertullianus indicat Apologiæ cap. 2, et Eusebii Historiæ lib. III, cap. 27, uti observat Baronius ad annum 104, num. 6 et 7. Tertullianus : « Tunc Trajanus rescripsit, hoc genus inquirendum quidem non esse, oblatos vero puniri oportere. O sententiam necessitate confusam! Negat inquirendos, ut innocentes, et mandat puniendos, ut nocentes. Parcit et sævit, dissimulat et animadvertit. » Trajanus epistola 98 libri x, inter Plinianas : « Actum quem debuisti, mi Secunde, in excutiendis causis eorum qui Christiani ad te delati fuerunt, secutus es. Neque enim in universum aliquid quod quasi certam formam habeat, constitui potest. Conquirendi non sunt; si deferantur et arguantur, puniendi sunt. » Eusebii ista recensens, quid inde sequeretur admonuit : « Quo facto, inquit, persecutionis incendium, quod nobis violentius incumbabat, restinctum quidem aliqua ex parte videbatur; his tamen qui nos maligne et fraudulenter aggredi vellent, non minor opportunitas suppetebat, interdum populo, interdum præsidibus provinciarum adversus nostros insidias comparantibus. Adeo ut si non palam et publice, locales tamen in aliquot provinciis persecutiones exardescerent, et plurimi ex fidelibus multiplicis martyrii certamen subirent. » Et rursus exponens praxim a Plinio proconsule observatam, quam Trajanus rescribens approbaverat, ait hanc fuisse, ut quosdam damnaret, quosdam gradu pelleret. Ex his itaque legibus, consuetudinibus et rescriptis Trajani non abrogatis actum esse dicam sub Antonino Pio et sub M. Aurelio, priori ejus imperii decennio labente, donec anno decimo in expeditione Germanica dum ageret, impetrata cœlitus pluvia precibus Christianorum (cujus rei documentum illustre visitur in columna Cochlide, ejusdem belli gestis anaglyptico opere insculpta), in posterum Marcus edixit mitius agendum contra Christianos, in epistola per Eusebium inserta libro IV, cap. 13, sublatis delationibus quas Trajanus permiserat praxim Plinianam approbans, neque Antoninus Pius sustulerat, licet sæviores Adriani leges silere jusisset.

Operæ pretium est hujus epistolæ ab Eusebio productæ auctorem ac tempus ostendere, ad comprobendam historiam pontificum et martyrum secundi, de quo agimus, sæculi. Valesius in doctis annotationibus ad Eusebium pridem ostendit, graviter lapsum historicum, qui eandem epistolam tribuerit Antonino Pio; cum ipsa inscriptio evidenter ostendat referri ad M. Aurelium. « Errat, inquit, Eusebius, qui Antonino Pio hanc epistolam tribuit, cum sit divi Marci, ut ex inscriptione ipsa apparet, scripta anno primo ejus imperii, cum ipse esset tertium consul. » Subdit vero : « Hunc errorem Eusebii vidit quidem auctor Chronicæ Alexandrini, sed illam

epistolam male assignavit anno ejus decimo. » Pro auctore Chronici Alexandrii contra Valesium (salvo tanti viri honore) definiendum evidenter est eadem ex inscriptione epistolæ, unde ipse merito arguebat perperam attributam fuisse Antonino Pio tam ab Eusebio, quam a Zonara, definiendum inquam est epistolam datam fuisse anno imperii M. Aurelii non primo, sed decimo, et tribunitiæ potestatis titulum non xv, sed xxv præferre debere. Titulus epistolæ talis ab Eusebio consignatur: « Imp. Cæsar M. Aurelius Antoninus Augustus Armeniacus pontifex Maximus trib. potest. xv, cos. iiii. Communi Asiæ, » etc. *Armeniæ* titulus, quem exprimit in hac epistola imperator, tributus illi non fuit nisi post annum imperii tertium jam initum cum tribunitiæ potestatis numero xviii, ut nummi docent, et inscriptiones. Nuspiam legi potest *Armeniæ* cognomen cum trib. pot. xv, vel xvi. Nam labente M. Aurelii trib. potestate xv, Vologæsæ Parthorum rex, cæsis Romanorum copiis, Syriam vastabat, cum Armeniam occupasset. Bellum Parthicum statim decretum. Expeditio a L. Vero suscepta: et post biennium Vologæsæ a Cassio victus. Hinc cœpit M. Aurelius *Armeniæ* nomen obtinere, cum trib. potest. xviii et consequentibus jugatum. Vidit Valesius ad Pium referri non posse titulum *Armeniæ*, quod miror non observatum Eusebio. Non vidit Valesius cum numerum trib. pot. xv, tam repugnare in Marco appellationi *Armeniæ*, quam *Armeniæ* appellatio repugnabat Pio. Noverat Eusebius Pium non pertigisse ad trib. pot. xxv, cum ex xxiv delibaverit tantum dies xi, unde et in Chronico illi tantum assignat annos imperii solidos xxiii. Quare detrahendam fortasse duxit primam decadem numero xx, recte jugato titulo *Armeniæ* in M. Aurelio. Sed auctor chronici Alexandrini retinens integrum numerum xxv, in M. Aurelio *Armeniæ* nomen primum adeptum, ad decimum ejus imperii annum rescriptum epistolæ pertinere probe intellexit, et fideliter consignavit. Confirmat hanc nostram restitutionem trib. pot. xxv, cum auctore laudati chronici præter appellationem *Armeniæ* etiam forma rescripti, solum nomen M. Aurelii præferens, non adjecto nomine Veri fratris ad imperii consortium assumpti: quod omissum non fuisset anno primo communis imperii, quando leges utriusque fratris titulo edebantur, ut ostendit ea, quæ signata est nota anni 161, iisdem Augustis fratribus consulibus l. 2, C. de *Procuratoribus*, et altera, quæ signatur coss. anni 162, Rustico et Aquilino, l. 3, C. de *alendis liberis a parentibus*. Cum enim Antoninus Pius vita perfunctus fuisset Nonis Martii anni 161, M. Aurelio et L. Vero coss., Marcus ita expedite associavit Augustæ dignitati fratrem, et collegam Verum, ut intra dies 14 a patris obitu epigraphæ Puteolana, a cl. v. Jo. Vignolio edita in fine libri de Columna Pii, pag. 322, incisa x Kal. Aprilis, utrumque fratrem et consulem appellet imperatorem Cæsarem Augustum trib. pot., etc. Probabile non videtur solum Marcum rescripturum fuisse Asianis, cum uterque Augustus jus diceret universis. Anno autem decimo imperii M. Aurelii tr. pot. xxv gerentis anno Christi 171, solus respondit Communi Asiæ; cum in fine anni 169 L. Verus tr. potestatem numerans ix nondum completam, dum M. Aurelio labebatur xxiii vita excessisset media hieme, ut historici referunt, et nummi contestantur. Solus, inquam, eo anno 171 nominatur in epistola, quippe qui fratre ante biennium circiter amisso, in consortium imperii nondum assumpserat filium Commodum, Augusti nomine, ac tribunitiæ potestatis titulo serius donatum, scilicet anno Christi 175, mense Augusti, cum M. Antoninus pater numeraret trib. potest. xxix. Ante hoc rescriptum anni 161 impune poterant accusatores deferre, et in iudicium vocare Christianos ex lege illa temperatæ severitæ, quam praxis Plinii, et approbatio Trajani non abrogata iudicibus permit-

tebat, ut sequerentur. Quare temporibus diligenter perpensis, ac restitutis per genuina documenta, quæ attulimus, constare potest, cur anno 161 post mortem Antonini Pii revixerint delationes adversus cultores Christianæ fidei, tam in Urbe quam in provinciis, eoque anno martyrio coronatus sit pontifex Romanus Anicetus die 17 Aprilis, et anno 164, Polycarpus in Asia, Justinus Romæ anno 165, juxta chronicum Alexandrinum, juxta alios 167, vel 170, et anno 171, die 21 Aprilis Soter pariter pro Christo occisus; cum M. Aurelius vii attigisset alterum mensem trib. potest. suæ xxv, nondum in Italiam regressus a bello Germanico, quo adhuc detinebatur: et ubi eodem anno trib. pot. xxv, procedente expertus opem divinitus sibi impetratam precibus Christianorum contra Marcomannos, siti exercitus æstivo tempore relevata, potuit epistolam dare ad commune Asiæ, et ad senatum perscribere quidquid Eusebius memorat cum Tertulliano.

DE EJUSDEM NOTÆ HISTORICÆ.

Linea 3. — *Hic accepit epistolam a Lucio Britannicæ rege, ut Christianum efficeretur, etc.* De legatione Lucii regis ad Eleutherium papam, ejusque epocha satis convenit inter vetustiores illius insulæ scriptores, et inter eos e recentioribus, qui diligentia excellent in antiquitatibus Britannicæ investigandis, videndos apud Usserium de Britannicis Ecclesiis pag. 29, ubi hæc habet de Mariano Scoto, Bedam secuto in connectendo initio Eleutherii cum anno 16 M. Aurelii Antonini et coss. Pollione et Apro: « Legationem Lucii cum Beda ad initium Eleutherii, et horum utrumque ad consulatum Pollionis et Aperi non male retulit. » Quare latius circumscriptum haberi debet a Beda initium Eleutherii, et legatio Lucii, quando utrumque pariatum cum anno 167, ut idem Usserius scribit pagina proxima, ubi adnotat ex libro Pontificali, initium Eleutherii cadere in annum 171. Longum esset atterere scriptorum classes integras, pluribus e sæculis ibi productas ad illustrandam Lucii regis historiam, et origines Ecclesiarum ejus insulæ præcipuarum, capitibus tertio et sequentibus, usque ad 7, præsertim vero illarum 28 (quot etiam Beda enumerat), quas ex Ninni catalogo ab antiquissimis duobus exemplaribus Cottonianis descripto, et cum aliis novem collato recensuit pag. 83, cum legi apud eundem possint. Operæ pretium me potius facturum iudicio; si occasione prosequendi extensionem Christiani nominis in Britannicæ insulæ partibus Romanæ dominationi non omnimode subjectis, ita flagitante atque adnente Lucio rege, et papa Eleuthero adlaborante, et annuente piis votis, delibem summa capita constitutionis illius provincie Britannicæ: quæ potiore insulæ partem per tria priora secula complexa est, deinde sub Constantino in plures divisa fuit. Decerptam nonnulla ex adversariis, quæ aliquando seposueram ad illustrandam notitiam provinciarum ecclesiasticarum, huic secundo sæculo respondentem. Hæc enim nonnihil lucis affundere fortasse poterunt universis numeris hujus Libri Pontificali, ubi legimus fere per singulas earum, *episcopos per diversa loca* ab eo pontifice constitutos et ordinatos.

Observaveram igitur cum beato Leone Magno, divinæ providentiæ consilio suaviter, ac fortiter singula disponente, paratam fuisse, quasi vehiculum Evangelio in orbem universum perferendo, magnitudinem atque unitatem Romani imperii, et fœdera cum remotissimis terrarum tractibus a Romanis principibus inita. « Disposito namque divinitus operi (ait S. Leo, *sermone 1 in Nat. apostolorum*) maxime congruebat, ut cito pervios haberet populos prædicatio generalis, quos unius teneret regimen civitatis. » Nascente Domino, juxta vaticinia prophetarum, dum terrarum orbis esset in pace compositus,

per eos Augusti annos, quibus edictum vulgatum fuerat ab eodem Cæsare, ut describeretur universus orbis, ordinatio provinciarum sub uno principe non modo facilem aditum parabat designatis præconibus Evangelii, verum etiam ordiebatur in civili dispositione regionum, nexuque oppidatum per eas contexto, quoddam specimen ordinati sanctorisque reiminis, paulo post contradendi a pacis Principe Christo Domino suis apostolis, eorumque successoribus in episcopatus Christiani hierarchia, quam rat proxime fundaturus. Hanc artem divini consilii un ante Leonem Magnum probe cognosceret princeps apostolici cœtus, et primus Ecclesiæ suæ hierarchia electus a Christo Domino Simon Petrus, Orientis et Occidentis præcipuis sedibus constitutis dicitur tertiam in Ægypto, unde Meridionalium regionum tractus amplissimi legatos Christi recipere, ad Indos usque, ac Æthiopas potestatis suæ terminos prolaturos: quibus tamen omnibus, ut intelligerent cathedræ illius auctoritatem esse præstantiam, quam ipse vivens ac moriens donasset privilegio suæ successionis in amplissima potestate, vana fuerat sibi a Redemptore humani generis ollata supra universos fidelium cœtus; hanc in Urbe Roma figere voluit, caput orbis, et imperii ridem effecta, per Europam, Asiam, et Africam propagati: unde facilius possent tum ipse, tum successores in quæcunque terrarum spatia suas leges erinde ac legationes transmittere. Famulabantur consilio divini operis non modo pax, et ordinatio provinciarum, ac census civium, et fœdera Augusti in remotissimis regibus, verum etiam bella, et victoriæ, itinera, et partitiones provinciarum, militares expeditiones, coloniarum deductio, legionum transvectio, præsidum sortitio, ac universa popemodum gesta Reipublicæ, et Cæsarium consequentium. Sive in Britanniam moverent Caius Caligula et Claudius; sive in Armeniam Nero; sive in Judæam Vespasianus; sive Trajanus in Daciam, Parthiam, et Mesopotamiam; sive Adrianus in Arabiam restitueret ea quæ Trajanus ademerat; sive austraret ipse, ejusque exemplo Antoninus provincias, et crebris itineribus totum imperium redderet servium; sive Romanis legionibus communiret; sive etiam maria et insulas continenti conjungeret, instructis in Italia classibus Superi Maris, et Inferi, Lavennati, ac Misenati; sive limites imperii firmaret collocatis exercitibus Britannico, Cappadocico, Iacico, Germanico, Hispanico, Illyrico, Mauritanico, Iæsiaco, Rhetico, Sarmatico, Syriaco, spectandis in nummis Adriani: universa hæc Evangelii perficendi apparatus, et comitatus erant, et adjuncta, non hominum vano consilio ad temporariæ tantum vitæ usus hæc dirigente comparata, sed sapientiæ divinæ nutu, ac potestate disposita, ac ministrata Christi gloriæ, et electorum saluti: cui omnem præsto esse creaturam, et servire nec cogitantem, atque etiam contra stimulum calcitrantem jubet. Quantum enim facilitatis conciliaretur missionibus apostolicis ex Urbe dirigendis a summo Ecclesiæ hierarcha in dissitas quascunque regiones frequens regionum transvectio, magistratuum majorum minorumque protectio feræ quotidiana ad provincias et copias regendas, satis attigi supra, ad numerum primum, cum perpenderem divinæ providentiæ vim plane admirabilem, quæ infirma mundi eligens, ut fortia quæque confundat, exigit apientix suæ consiliiis servitium præstari, et commendanda etiam ab insanis et ludicris hominum cogitationibus: quemadmodum observatum fuit in Caio Caligula, quando legiones undique accitas ad Britannicam expeditionem eduxit, et e directæ acie in littore Oceani (Sueton., cap. 46 illius Vitæ) ac basticis machinisque dispositis, nemine guaro, ac opitante quid cœpturus esset, repente ut conchas legerent, galeasque, et sinus replerent, imperavit: spolia Oceani vocans Capitolio, palatioque debita. Insani

A principis vanitatem, et Caiarum expeditionum ludibrium, ut appellat Tacitus Hist. lib. iv, cap. 15, ita serio sibi famulari adegit Dei sapientia, ut hoc uno levitatis humanæ joco adduxerit e Syria ad Britannos complura Romanorum civium millia, ascripta legionibus, quartæ, sextæ, ac decimæ, inde transvectis ad hanc expeditionem: quorum militum plerique veterani ante annos quatuordecim interfuerant Christi Domini prædicationi, et miraculis, morti ac resurrectioni, vel ejusdem discipulorum gestis adesse potuerant multo recentius, testes oculati mirabilium ac magnalium Dei. Sive cum Cornelio centurione cohortis Italicæ meruissent; sive cum alio centurione evangelico, cujus fidei parem se in Israele non invenisse Salvator dixit; sive cum militibus in morte Domini conversis, et exclamantibus, Vere Filius Dei erat iste; sive cum Paulo ex persecutore in apostolum repente converso; sive cum equitibus Cæsarianis supra memoratis cum Clemente Alexandrino, alioque scriptore, aut cum iis, qui de domo Cæsaris erant, et in fine Epistolæ Pauli ad Philippenses ab Urbe datæ recensentur, Roma profecti sint in Britanniam; poterant tum annuntiare de Christo Domino ejusque Ecclesiæ quæ viderant, tum discipulos Domini, aut apostolorum secum transvehere in easdem provincias. Verum de Britannia Evangelii luce illustrata paulo post agam distinctius. Nunc generatim prosequor facilitatem perferendæ Christianæ fidei in quasilibet provincias Romanas, et in regiones Romanis limitibus proximas, earumque regionum, ac provinciarum Ecclesiis nectendi cum capite universarum constituto in sede Romana a principe apostolorum. Nam ubi semel Christo nomen dedissent Romani cives, præsertim eo loco nati equestris, aut patriciæ nobilitatis, quorum de numero prætores, proconsules, legati ab Urbe in provincias mittendi forent, vel quotannis, vel per triennia, et quinquennia; Romanus quoque pontifex uti poterat parata occasione, et comitem illis dare presbyterum, aut etiam episcopum a se ordinatum, ut ejusdem provinciæ, præfecturæ, ac vicinarum gentium oppidanis, et incolis sacra administraret, vetustos errores, ac novos, eorumque sectas detegeret, atque expurgaret fidem, ac disciplinam catholicam ibidem constabiliret, ac promoveret; et, ut verbo universa complectar, par illi copia dabatur cognoscendi per triennia singula Ecclesiarum illarum statum, et religionis incrementa, ac hodie detur per triennales visitationes sacrorum liminum apostolicorum, episcopis indictas in eorundem consecratione, dum student Romanum pontificem pastorem universi gregis Domini certiore reddere de fidelium progressu eundemque consulere de rebus ad divinum cultum pertinentibus, et ad æternam salutem populi eadem in provincia sibi concediti. Hac vero opportunitate usos fuisse Petri successores comprobari potest ex primis episcoporum sedibus, ibi plerumque constitutis, ubi Colonix civium Romanorum splendida fuerant deductæ, aut Romanorum exercituum sedes, et castra Præsidiarum posita ab Adriano, et Antonino, sive etiam a superioribus principibus, aut successoribus. Adrianum tamen, et Antonium præcipue nomino; quod hi compleverint hoc secundo, de quo nunc agimus, sæculo provinciarum Romanarum ordinationem primam ab Augusto editam, eamque perlecerint post accessiones sub Claudio, Nerone, Vespasiano, ac Trajano celebratas. I. De Fraisse canonicus Carnotensis, auctor opusculi de Origine Ecclesiarum Gallix cap. 5 decernit, Treviros, Lugdunum, Viennam inter Galliarum civitates haberi primas, quæ episcopos obtinuerint. In Tabula chronologica, quam construxit cap. 10, ad annum Christi 68, refert S. Eucharium Trevirensibus datum fuisse episcopum eodem anno, quo etiam putat apostolorum principem martyrio coronatum. Anno autem proximo censet S. Crescentem Moguntinis

episcopum a beato Lino constitutum. Anno 140 sigit epocham episcopatus Lugdunensis, tunc erecti per Telesphorum : qui et ablegavit Pothianum episcopum, sancti Polycarpi discipulum. Anno 167 Viennensibus infert beatum Severum episcopum : qui ex Perside vocatur ad annuntiandum in Gallis Evangelium In his autem illustribus qua colonis, qua legionum hibernis castris, quæ metropoles plerumque fuerunt provinciarum, aut emporia, solebant Romani pontifices constituere episcopos, qui vicarii quoque apostolici auctoritate pollerent. ex causa quam attulit Cælestinus primus epistola 13, inter Holstenianas a Schelestrate producta in dissert. de Auctor. patriarchali, cap. 3, pag. 41 : « Sunt culpæ aliquante non leves, quæ illis innatæ provinciis (per Illyricum) ad nos, cum simus longius, non possunt pervenire, aut jam semotis omnibus, non ita ut sunt acta interposito temporis spatio perferunt : quas omnes nos intercessione fratris, ac coepiscopi nostri Rufi (is erat Thessalonicensium episcopus), cujus experimentum comprobatum esse in causis omnibus, et vitæ actibus liquet, volumus reservari. Cui vicem nostram per vestram provinciam noveritis esse commissam, ita ut ad eum fratres charissimi, quidquid de causis agitur, referatur ; sine ejus consilio nullus ordinetur ; nullus usurpet eodem inconscio commissam illi provinciam ; colligere nisi cum ejus voluntate episcopos non præsumat : per eum etiam ad nos, si quid est, referatur. » Neque id primum Cælestinus constituit, sed ante illum Damasus jam perfererat ea de causa, quam idem Schelestratus refert pag. 49, ut obsisteret episcopi Constantinopolitani usurpationibus, et Romæ veteris ea esset prærogativa, quæ ex prisca apostolica disciplina (ut verbis Theodosii probat Schelestratus in notis ad Leonem) semper effecit, ut omnibus Ecclesiis præset, « utque per hos provinciarum episcopos in majoribus urbibus constitutos ad Petri sedem universalis Ecclesiæ cura conflueret, et nihil usquam a suo capite dissideret, » quemadmodum, et Leo Magnus allinuat epistola 54 ad Anastasium Thessalonicensem. Vide Schelestratii laudatam dissertationem ubi supra.

Has igitur ad colonias illustres, aut metropoles provinciarum, vel emporia, et oppida constituta prope castra stativa legionum, et civium Romanorum, licet facilis esset accessus præconibus Evangelii illuc directis, non tamen eisdem assignabantur facile sedes episcopales, nisi constaret de ordinatione provinciæ temporibus ita pacatis, ut mutatio repentina timeri minime posset, quæ statum provinciæ subverteret. Quare in provinciis nondum liberis ab excursibus barbarorum, aut ab intestinis indigenarum motibus, ante pacata Adriani tempora et Antoninorum, episcopi sæpe mittebantur vicariorum apostolicorum more ad eam nationem directi, in qua possent excurrere quocunque necessitas advocaret. Ubi autem pax regionis videbatur spondere durabilem provinciæ constitutionem, et opportunitas daretur ultro citroque commeandi Romani ex provincia, et ad provinciam ex Urbe, et quod inde consequeretur conferendi de statu illarum Ecclesiarum cum Romano pontifice : ibi episcopus Romanus pontifex constituebat, ut sedis certæ ac successionis ordine in colonis, metropolibus, emporis creditum sibi populum regerent, ac docerent. Quocirca Innocentius I epistola prima ad Decentium per Occidentalem imperii tractum regiones enumerans Romanis subditas, ratum id et manifestum asseruit. « Cum sit manifestum, inquit, in omnem Italiam, Gallias, Hispanias, Africam, Siciliam, insulasque interjacentes, nullum hominum instituisse Ecclesias, nisi eos, quos venerabilis Petrus apostolus, ad ejus successores constituerunt sacerdotes. » Quod si tractus regionis evangelica doctrina excolendæ partim Romanis pareret, partim amicis, aut fœderatis Romanorum regibus, aut populis ; pertinebat ad

A providentiam Romani pontificis, antequam certam episcopatus sedem in ea designaret, curare, ut ex utrisque fincibus caperet paratæ facilitatis conservandæ communicationis, et obedientiæ carundem Ecclesiarum et sedium erga communem omnium matrem Romanam : ita ut inconcussum maneret in discretis etiam temporalium principum Romanorum, et exterorum ditioribus Itenæi axioma : « Ut scilicet ad hanc Romanam Ecclesiam propter ejus principalem oporteret omnem Ecclesiam (et consequenter illam, seu illas, quæ ibi fundarentur) convenire. » Mirandum propterea non est, si Evangelii luce orbem universum satis celeriter pervadente, non tamen illico inveniantur sedes episcopales primo sæculo ubique constitutæ. Ubi opportunitas data nondum erat certam sedem episcopatus deligendi, hanc disciplinam viguisse ordinandi episcopum gentis illius, cujus saluti prospiciebatur, notavit ex Photii bibliotheca cod. 48, Thomassinus, de Vet. et Nov. Eccl. disciplina, parte 1, lib. 1, cap. 54, n. 8 : « Refert, inquit, in Bibliotheca Photius, Cainum doctissimum clarissimumque Romanæ Ecclesiæ presbyterum, pontificibus Victore et Zephyrino, gentium episcopum, ordinatum esse, *χαριστονομήσαντα ἑθνῶν ἱεροποιον* : et veluti regem inunctum, et coronatum esse ei regno, quod vi et consilio esset adepturus. Eo fere modo pontifices Romani consecravere episcoporum partem longe maximam, quos deinde immitterent ad debellandas, fideique jugo subjiciendas provincias illas, quas in epistola sua enumerat Innocentius primus. »

B Obiter hic adnotabo, data occasione consecrationis hujus Romani presbyteri circa finem secundi sæculi in episco. um illarum gentium, quas Christo erat acquisiturus, non esse cur aversetur adeo acriter Pagius episcopos adjuutores a nobis non semel admissos in hac historia pontificali prioribus Ecclesiæ sæculis, quos deinde contigerit ad successionem apostolicæ sedis Romani cleri suffragiis eligi post obitum decessoris ; cum præter exemplum apostolorum principis ita ordinantis Linnæ, Cletam, Clementem, etiam in fine secundi sæculi Cains ex Romano presbytero episcopus gentium ordinatus esse dicatur, pontificibus Victore et Zephyrino, nempe promotus ad episcopatum in aliqua natione exercendum vicarii apostolici auctoritate, eamque in Urbe retentum, donec daretur opportunitas expeditionis. Non aliter contigisse opinor, cum hunc ipsum Eleutherium, cujus vitæ notas attexo, ordinatum episcopum recognovimus ex epocha illi attributa mensibus quindecim antequam Soter obiret. Pacatis enim temporibus Antoninorum cum acquirerentur Christo regiones Romanis fœderate, aut finitimæ, frequens occasio sese offerebat episcopos ex Urbe mittendi ad gentes illas erudiendas. Quos autem apostolico ministerio deputaret Romanus pontifex æquum erat experimento regimini aliquandiu tentare, et tyrocinio quodam exercere in manere pastoralis. Id vero præstari facilius, ac securius non poterat, quam adhibendo candidatos evangelicæ missionis per aliquot menses ad vicariæ potestatis officia episcopalia in Urbe exercenda. Quocirca mirum non est, si vacante interim sede, aliquando contigerit, ut aliquis episcopus ita promotus non ad sedem certam implendam, sed ad gentem aliquam vicarii apostolici more ad fidem formandam, eoque nomine exercitus aliquot mensibus in vicario munere apostolatus apud Romanum pontificem, repente sublegeretur successor a Clero, illius virtutes, et prudentiam experto sub decessore. Nec video, cur V. C. Pagius, tum ad annum 67, num. 17, tum alibi, et præsertim ad annum 219, adeo confidenter pronuntiet, vicariatus hujusmodi per tria priora sæcula esse supposititios ; cum admittat exemplum apostolorum principis tres sibi vicarios in Urbe sublegentis ; et consulatum ratio accurate per nos expensa id perspicue demonstrat non secul

dractendæ tam sæculo secundo quam tertio. Verum de vicariis satis.

His igitur generatim præcognitis, quæ ad episcopatus fundandos, et ad provincias ecclesiasticas ordinandas primo ac secundo sæculo pertinebant, inde satis constat a publicatione Evangelii per aliquot provincias Romanas nondum pacatas aut Romanis finitimas, non esse continuo subsecutam episcopatum sedium foundationem; procedendum est ad originem sedium episcopatum veteriorum Britannicis in insulis detegendam, aut certe ad ejus Ecclesiæ statum propius recognoscendum ex fidei Christianæ primordiis in Occidente ad legationem Lucii regis ad papam Eleutherium: quo ex tempore Tertullianus paucos post annos dum scriberet in libro adversus Judæos, asserere potuit, « Britannorum inaccessa Romanis loca esse Christo jam subdita, quænam modum et Hispaniarum omnes terminos, et Galliarum diversas nationes. » Quin, et Justinus annis quinquaginta circiter ante illa Tertulliani scripta in Dialogo adversus Tryphonem inducit ita loquens: « Ne unum quidem est genus mortalium, sive barbarorum, sive Græcorum, seu etiam aliorum omnium, quocunque appellentur nomine, ne eorum quidem, qui pro donibus plaustris utuntur, ac tentoriis agentes vitam pastoriciam, inter quos per nomen crucifixi Jesu supplicationes, et gratiarum actiones Patri, et Fabricatori rerum omnium non fiant. »

Quam parata fuerit occasio perferendi ad Britannos Evangelii etiam Petro apostolo, ejusque discipulis, exposui supra in notis ad num. 1, et ad num. 4, cum legiones integræ civium Romanorum, a C. Caligula, et Claudio ex Syria in Occidentem accitæ, et in Britannica expeditione pluribus annis occupatæ, ibique moratæ sub Vespasiano, ac Domitiano ad terminum sæculi primi æræ Christianæ, nubem testium adduxerit ex Palestina, et Syria gestorum Christi et apostolorum, quibus eadem legiones et cohortes interfuerant; et complures ex iis ad fidem conversos: quibus presbyteros aliquot, vel etiam episcopos comites dare facile poterant Petrus, et Petro proximi successores. Nec tamen episcopales sedes ita celeriter fundatas fuisse per insulam crediderim; ut ad primum Christi sæculum referri possint. Lubentius credam intra secundum redemptionis sæculum primos episcopatus ibidem constitutos, quando provinciæ status pacatiora ferebat tempora. Licet enim Claudius imperator, capto rege Caractaco, et Romam ducto, redactaque in potestatem populi Romani provincia, non modo eandem frequentaverit civibus, sed etiam coloniam Romanam veteranorum eo deduxerit, scilicet Camalodunum anno Christi 50, C. Antistio Vetere M. Suillio Rufo coss., *subsidium adversus rebelles, et imbuendis sociis ad officia legum* (ut ait Tacitus Annal. xii, cap. 32); atamen decennio post Pæto ac Turpiliano coss. Christi 61, circa initia Neronis, Irene regina ultra graves injurias, a militibus Romanis sibi suisque illatas, et commotis ad rebellionem Trinobantibus, adeo viriliter pugnavit contra Romanas acies, ut cæsa fu- rint inter Camalodunum, Verulamium, et Londinium octuaginta milia civium Romanorum, ac sociorum, ut memorant in Annalibus Tacitus, Dio in historia. Longa inde series vicissitudinum, et varia præliorum discrimina etiam sub Vespasiano principe, legenda apud Tacitum in Vita Agricolæ cap. 7, sub Cereali et Frontino, necnon sub Agricola, modo cum insularum ceterioribus, modo cum ulterioribus, quos tum Caledonios vocabant, hodie Scotos, ibidem indicata cap. 33, sub Domitiano.

Hæc igitur tempora perturbata motibus Britannorum ferme continuis, tum externis contra aggressores Romanos, tum etiam intestinis intra insulares (quandoquidem narrat ibidem Tacitus etiam Hi-

bernæ regulum, qui seditione domestica expulsus confugerat ad Agricola, fuisse quidem benigne receptum, sed obtentu amicitia ab eo retentum in belli occasionem) minus opportuna visa sunt præsulibus apostolicis, quam ut certis sedibus designatis episcopales cathedræ ibidem erigerentur, tum in ditone Romanis obtemperante, tum in reliquis, quæ prebant propriis regibus. Constituta vero provincia per Adrianum, qui, Spartiano teste in ejus Vita, « *conversis egregio mare militibus Britanniam petiit, in qua multa correxit, murumque per 80 millia passuum primus duxit, qui Romanos barbarosque divideret, et Britannicum exercitum in eo luvite collocavit, ut numismata antiqua demonstrant, et classem Britannicam instruxit, » quam product vetustæ inscriptiones; ætas opportunus illis ad cogitandum de certis sedibus episcoporum. Adriani pacem stabiliorem reddidit Antoninus, postquam subortos in Britannia motus compescuit per Lollium Urbicum victis Britannis, ut Capitolinus asserit in ejus Vita, et nummi ex omni metallo a Vaillantio expositi contestantur; et postquam exemplum patris secutus, alium murum cespitiuum submotibus barbaris duxit. Tum vero satis compositis Romanorum et insularum limitibus, pacisque diuturnæ spe confirmata, visum est apostolicæ sedis pontifici opportune obseculare occasionei episcopatum in insula constituendorum. Hanc obtulit inter Britannicæ reges ille pietate præcipuus, quem Lucium Latine appellant, Britannica vero lingua *Les*, ut capite 3 Britannicarum Antiquitatum Usserius refert: qui etiam dixerat pag. 20, *Regem Britwallanorum* eundem nominari in Latino, Saxonice Annalibus Bibliothecæ olim Cambdeni, nunc Cottonianæ: et pag. 22, addit: « Nec hoc prætereundum, repertos esse in Anglia duos antiquissimos nummos (argenteum unum, quem habuit M. Josephus Hollandus, aureum alterum, quem inter D. Roberti Cottoni *κοινηλια* vidimus) Christiani regis (uti ex signo crucis apposito colligitur) imagine, et literis obscurioribus, quæ LVC denotare videbantur, insignitos. » Omnium certe historicorum, qui res Anglicas pertractarunt, una sententia est, a Beda, Gilda, aliisque vetustis gentis suæ auctoribus accepta, memoratum regem Lucium petiisse a Romano pontifice Eleutherio, ut sacris Christianis imbueret suos Britannos: cujus rei causa alii Timotheum presbyterum Romanum Novati fratrem (et juxta aliorum opinionem germanum quoque Præxedis, et Pudentianæ virginum) ablegatum fuisse dicunt: alii Damianum (seu Duvianum) et Fugatum missos affirmant, ex epistola beato patricio attributa, necnon ex magna Tabula Gastoniensi, productos etiam ab Usserio et a scriptoribus memoratis per Schelestratum in libro de Auctoritate patriarchali, cap. 1, n. 8 et seqq. Hos autem ita studiose receptos, et liberaliter habitos a piissimo rege complures memorant, ut episcopales etiam sedes iis attributæ, ac dotatæ ab illo credantur. Scriptorum ingentem classem recenset Usserius cap. 4 et 5, quorum tamen delectum habendum insinuat; cum eorum non pauci præcives sint ad inanes vulgi rumores pro exploratis historiis obtrudendos. Regem Lucium quod attinet, adeo constans memoria est ejusdem professionis Christianæ fidei, ac legationis ad Eleutherium ipsius fidei prædicandæ gratia populis sibi subjectis, ut Bedæ et Adonis in Martyrologiis ad viii Kal. Junii, necnon in Chronicis et Annalibus repetatur. Galfridus Monemuthensis hist. Brit. lib. iv, cap. 18 et 19, cum pluribus qui eum sequuntur refert, Coillium Marii regis filium, Arviragi nepotem ab infautia Romæ nutritum, moresque Romanorum edoctum, ac tributum quod ab eis exigebatur solventem, in pace regnum suum obtinuisse: filium vero ejus Lucium non secus habitum ac alterum Coillum, omnes bonitatis paternæ actus imitatum fuisse: eoque sine sobole, quæ sibi succederet, decedente,*

Britannos a Romana potestate descivisse. Balæus quoque, et Scotorum chronographi apud Usserium pag. 20, ubi prædicta retulit, affirmant, Lucium Pium Coilli filium unicum Romani imperii fautorem, Cæsaris Marci Antonini Veri tum benevolentia tum auctoritate Britannis imperasse post patrem. Erat siquidem, (ut ex Appiano adnotavit Panvinius, de Rom. Imper. pag. 25) consuetudo Romanis, ut pluribus nationibus reges statuerent, cum nihil iis ad imperium indigerent. Quare Augustus, et Caius, et Claudius in Palæstina, et Nero in Armenia, et ultra Euphratem Trajanus regna assignarunt; et Lucius Verus hac ipsa ætate, de qua disserimus, confecto bello Parthico in Oriente, regibus regna, provincias vero comitibus suis regendas dedit, ut in ejus Vita narrat Capitolinus. *Rez Quadis datus* ab Antonino conspicitur in ejus nummis. Ut vero sistamus in Britannia, rex Cogidunus civitatibus donatus fuerat, *velere, ac jampridem recepta populi Romani consuetudine* (ait Tacitus in Vita Agricola cap. 14) *ut haberet instrumenta servitutis et reges*: quem etiam fidissimum permansisse ad ætatem suam commemorat. Post murum igitur ductum ab Adriano in limitibus Britannia, et vallum renovatum ab Antonino, parva securitate socios inter reges, ac Romanos, Lucius rex illius Coilli filius, qui Romæ educatus Romanis moribus imbutus fuerat, ad Christianam religionem cum vocaretur, ab Eleutherio pontifice Romano doctores petiit, quibus erudiretur. Sive enim audisset a Christianis militibus inter Romanas legiones exercitus Britannici stipendia facientibus, aut cum patre suo educatis in Urbe, hinc esse profectam ab apostolis doctrinam fidei nostræ quam appetebat, et late diffusam per Occidentem; sive etiam consultis in proxima Galliarum regione Christianæ fidei doctoribus, id responsum tulisset ab Irenæo, quod in litteras etiam retulit, *ad hanc Romanam sedem propter principalitatem confuere oportere omnem undique Ecclesiam*; sive et quidpiam suboluisse per eosdem fideles de legibus veri Dei cultus hinc repetendis, ubi princeps apostolorum totam cum sanguine doctrinam effuderat, qua etiam de causa tum Gallicanæ Ecclesiæ tum Asianæ legationes poterant memorare ad Pium et Anicetum paulo ante institutas, eo præsertim tempore, quo Marcionitæ alique hæretici perversa dogmata disseminabant; consentiunt Anglici cum proximarum nationum scriptoribus, rogatu Lucii regis ab Eleutherio papa missos fuisse in Britanniam Evangelii ministros, qui ejus ditionis populos Christianis sacramentis imbuerent. Nec dubitare licet id prospere processisse, cum paucis post annis indicaverit Tertullianus fidem Christianam in majori Britannia ita late ac feliciter prolatam, ut non modo floruerit intra vallum ac limitem Adriani et Antonini, circa quem regnasse Lucium ostendit nomen illi tributum regis *Britwallanorum*, hoc est *Britannia Vallis* (hodie Walliæ, seu Walles) incolarum, cujus supra meminimus ex Annalibus Anglo-Saxonis, sed etiam ultra Romanos fines inter Caledonios et Pictos per eadem tempora penetraverit. Affirnat enim Septimius cap. 7 contra Judæos « Britannorum inaccessa Romanis loca Christo esse jam subdita: » quod ita declarat Usserius pag. 23, cap. 3 Britannicæ Ecclesiæ Antiquitatum. « Ultra vallum illud (Adriani et Antonini) erat Britannia pars quæ Caledonia appellabatur, maximam hodiernæ Scotiæ partem complexa: in qua sub Victore primo (hujus Eleutherii de quo agimus proximo successore) et Severo imperatore primum receptam esse fidem Christianam Scoti tradunt historici. Quanquam auctor Annalium, lingua Anglo-Saxonica ante sexcentos annos scriptorum hanc ipsam Eleutherii et Lucii historiam ad Severi tempora referat, quem anno Domini 189 imperium adeptum esse cum Beda affirmat. Nec desunt qui in hac insulæ parte, quam Britanni liberi possederunt, Lucium regnasse existimant, et Tertullianum hic testem advocant sub Se-

A veri imperio scribentem Britannorum inaccessa Romanis loca Christo subdita. »

Annis centenis vix evolutis post Severum, hoc est anno Christi 314, in concilio Arelatensi subscriperunt tres Britannia episcopi (tomo I Concil. Gall., edit. Paris. pag. 9) nempe:

Eborius episcopus de civitate Eboracensi, provincia Britannia.

Restitutus episcopus de civitate Londinensi provincia suprascripta.

Adelfus episcopus de civitate Colonia Londinensium, eandem sacerdos presbyter, Arminius diaconus, etc.

Tres istæ sedes episcopales æqualibus propemodum spatiis dividunt orientalem insulæ partem Romanis subditam, et ab occidentali separatam per memoratum Adriani murum, seu vallum, et aggerem Antonini, ductum a *Clausemo*, meridionali insulæ portu (hodie *Southampton*) ad *Gabrosentum* in Northumbria, non longe ab ostiis fluvii *Tina* (hodie *Thyn* sive *Tees*) ubi ferme *Castrum novum* (*Newcastle*) adversum habet vicum *Gatesend*, fortasse corruptum nomen ex *Gabrisento*, in diocesi Dunhelmensi, quo in loco etiam Tabulæ chorographica murum statuunt, Scotiam ab Anglia antiquis separantem. Quidquid continebatur a *Clausemo* intra priorem murum, seu vallum prædictum, et fretum Germanicum alluens orientalem hanc insulæ partem, a Scotia quoque divisam per alterius transversum muri ductum circa *Gabrosentum*, apud Romanos usque ad Severum principem constituebat univac Britannicæ provinciam: quam Severus deinde partitus in duplicem præfecturam, ut Herodianus Historiæ lib. III tradit, posteris ansam dedit Britannicæ veteris scrius dividendæ in primam et secundam. Tertiam et quartam voluit a Constantino donatas nomine Flaviæ Cæsariensis: necnon quintam, a Valentiniano Valentiam, quæ partem Scotiæ obtinet meridionalem. Posterior hæc subdivisio Britannicæ, collata cum subscriptionibus trium episcoporum sub Constantino Magno, satis declarat, fundationem earumdem sedium episcopaliū anteriorem esse imperio Severi. Nam si Britannia secunda dici cupi ex quo Severus in duas præfecturas univac, quæ antea fuerat Romanam provinciam Britannicam partitus est, *Διαιρών τις δύο ἡγεμονίας τῆν τοῦ Ἰβηρίας*; et restitutus Londinensis civitatis episcopus, quæ ad Britanniam primam, seu citeriorem eandem regimine referebatur, ejusdem provincie se adiit cum Eboracensi, quæ ad alteram, sive ulteriorem Britanniam pertinet; inferitur necessario prædictarum istarum nihil mutasse in ecclesiasticæ provincie constitutione ab ea Britannicæ singularitate, quæ ante Severum fuerat, dum sedes istæ Britannicæ ejusdemque provincie constituerentur. Dicturi enim fuissent Eborius episcopus Eboracensis prædictæ Britannia ulteriori, Restitutus episcopus Londinensis provincia Britannicæ citerioris, si utraque sedes in prima sua constitutione duplicem hanc Britannicam prædictam nacta esset; vel etiam scripturi fuissent:

Ebroicus episcopus Eboracensis provincia Britannia Flavia Cæsariensi.

Restitutus episcopus Londinensis provincia Britannia citerioris.

Adelfus episcopus de civitate Colonia Londinensium provincia Britannia Flavia Cæsariensi, si episcopatum istorum erectio incidisset in ea tempora Constantini, quibus provincie quatuor Britanniam antea univac sub Antoninis provinciarum partiebantur. Coloniam Londinensium esse *Lincoln* coloniam (Lincoln) paulo post cum Thoma Galæ demonstrabitur.

Indicant igitur subscriptiones anni 314 trium episcoporum, unius, et ejusdem provincie Britannicæ originem, seu fundationem earumdem sedium ante Severum principem ad Lucii regis ætatem referri, sive sub Antoninis, sive sub Commodo. Ad utriusque imperii partem cum extendatur Eleutherii post-

ficatus; perinde convenit primi ac secundi temporibus trium illarum Britanniae sedium erectio, quam Fugatio et Duviano per Eleutherium ordinatis episcopis, et ad regem Lucium ita postulantem missis non modo designatam, sed rite perfectam, et cum approbatione ejusdem Romani pontificis absolutam fuisse non obscure indicant complures Anglorum historici. Nam Galfridus Monemuthensis, Rogerus Vendoverius, ac uterque Matthæus Parisiensis, et Westmonasteriensis, necnon collector historiae Rosensis (ab Usserio indicati pag. 53, sub initium cap. 6) arrant eosdem *Fugatium et Duvianum*, quos volent *utistites*, rediisse Romam, ut ab Eleutherio impetrarent ea confirmari, quæ ipsi constituisent apud Britannos. *Confirmatione vero facta, reversi sunt in Britanniam compluribus aliis comitati: quorum doctrina gens Britonum in fide Christi brevi corroborata est. Eorum nomina, et actus in libro reperiuntur, nem Gildas de victoria Ambrosii Aurelii inscripsit.* ac Galfridus Monemuthensis retulit annum gratiæ 84. Si attendatur constitutio Romani imperii provinciarum, et præsertim Britanniae sub Antoninis sive ad Severum principem; nulla fortasse tempora occasionem præbere poterant potiore ad hæc omnia pacifice peragenda, ad communicanda consilia um Romano pontifice, ad mandata ab ipso imperanda, ad quem Ecclesiae Gallicanae et Asiae de-rebant suas controversias, et cuius auctoritate tam in Occidente apud Gallos, quam in Oriente apud Pa-estinos concilia jam tum cogebantur complurium piscoporum, quemadmodum dicendum erit in Vi-

ctore proximo Eleutherii successore numero se-quenti.

Seriis hujusmodi documentis miscenda non sunt sequioris ætatis auctorum imaginaria illa non dicam rudimenta, sed portentosa partitionis Ecclesiarum, et sedium Britannicarum, quæ flamines et archiflamines in civitatibus constitutos confingunt, eisque substitu-tos episcopos et archiepiscopos. Discussa jam-ridem sunt hæc puerilia figmenta, nec nostris indi-gent curis ut refellantur: non secus ac litteræ supposititiæ Eleutherii papæ ad regem Lucium, tam elongatæ ab ejus ætatis stylo, ut solius primi versus inspectione inepti litteratoris fœtus esse cogno-scantur, otio abutentis suo, et alieno.

Liceat mihi ad comprobandum Britanniae provin-ciae statum sub Romanis imperatoribus primi, et secundi sæculi (a qua notitia separari minime potest cognitio primæ constitutionis illius Ecclesiae), in medium producere nonnulla documenta genuinæ antiquitatis, decerpta ex opere ampliori, quod par-abam ad universas provincias ecclesiasticas singul-latum illustrandas. Inde seligam pauca ex pluribus quæ collegeram ad Britanniae constitutionem perti-nentibus. Numismata sex huic tabellæ graphice ins-culpta comprobant statum Britanniae provinciae sub Romanis ab Augusto ad Severum principem. Provin-ciae, inquam, non provinciarum; cum nec Severi duas *ἡγεμονίας*, nec quatuor provincias Constantini, aut quinque Valentiniani adhuc Britannia admi-sisset.

1. Primus nummus argenteus legionis x ex An-tonianis frequentibus, effossus in agro Maridunensi nter Dimetas, qui Silurum pars suere, illustratur a Thoma Gale in celebri opusculo ad Itinerarium Bri-tannicum Antonini pag. 122. Hanc legionem in Bri-

tannia meruisse sub Ostorio contra Silures et Or-derices comprobat etiam ex pluribus lateribus, seu figlinis, repertis apud Conovium (rudera *Caer Hyn Urbis antiquioris*, quæ postea corrupte dicta fuit *Caer Rhyn* ad tertium lapidem ab ostio fluvii cogno-

minis novii hodie *Cowey* contra occidentalem insulam, *Mona* antiquis, nunc *Anglesey Ile* appellata) ita signatis inscriptione legionis decimæ LEG. X, quam hinc tractatam in Palestinam nomine *Fretensis*, et *decimæ Ferratensis*, sub Vespasiano militasse contra Judæos, captisque tandem Hierosolymis ibi a Tito fuisse relictam memorat ex Josepho belli Judaici libro I et VII : ubi et eam fatiscente jam imperio, invenit Theodosius Junior, ut observat ex Notitia imperii fol. 92.

2. Nummus alter, ex argenteis Claudii principis, obsignatus arcu triumphali DE BRITANNIS, satis illustratur a Suetonio in Claudio cap. 17 : « Justi triumphi decus unde acquireret Britanniam potissimum elegit, neque tentatam ulli post Julium, et tunc tumultuantem ob non redditos transfugas. Hic vero sine ullo prælio, aut sanguine, intra paucissimos dies parte insulæ in deditionem recepta, sexto quam profectus fuerat mense Romam rediit, triumphavitque maximo apparatu. » Ejus triumphii monumentum illustre erexit senatus populisque Romanus, arcu excitato regione nona, uti comprobant Panvini aditiones ad Rufum, et Victorem; cum reperta fuerit, Nardino teste, aliisque antiquariis, in via quæ ex fonte Trivii perducit ad proximam Flaminiam (*il Corso*) prope aream Columnensium dictam *Piazza di Sciarra Colonna*, pars non modica magnifice illius inscriptionis, quam inter ornamenta potiora Barberinarum ædium translata spectamus, et cujus supplementa cum pluribus tentata fuerint, omnium aptissime videtur excogitasse Fabretus in Commentario ad veteres suas Inscriptiones Urbinates pag. 728, litteris minusculis hic exhibenda, cum quadrato characterè exprimat quidquid superest antiquæ inscriptionis.

T. CLAVDIO. DRUSI. F. CAISARI

AVGVSTO. GERMANICO

PONTIFICI. MAXIMO. TRIB. POTEST. XI.

COS. V. IMP. XXIII. PATRI. PATRIAE

SENATVS. POPVLSQVE. ROMANVS. QVOD.

REGES. BRITANNIANI. PERDVLLIS. ABSQVE

VLLA JACTVRA. SVORVM. CAPTIVOS. HABVERIT

GENTESQVE. BARBARAS. VLTRA. OCEANVM

PRIMVS. INDICTO. BELLO. IMPERIO. ADJECERIT

Primus enim Claudius revera obtinuit, et subegit. (Tacit. de Vita Agricola cap. 13) : « Primus omnium Romanorum divus Julius cum exercitu Britanniam ingressus, quanquam prospera pugna terruerit incolas, ac littore potitus sit, potest videri ostendisse posteris, non tradidisse. Claudius auctor operis, transvectis legionibus, auxiliisque, et assumpto in partem rerum Vespasiano : domitæ gentes : capti reges : et monstratus satis Vespasianus. Consularium primus Aulus Plautius præpositus, ac subinde Ostorius Scapula, uterque bello egregius : relictæque paulatim in formam provinciæ proxima pars Britannia : additæ insuper veteranorum coloniæ. Quædam civitates Cogiduno regi donatæ. Is ad nostram usque memoriam fidelissimus mansit, vetere, ac jam pridem recepta populi Romani consuetudine, ut haberet instrumenta servitutis et reges. »

Vidimus supra transvectus fuisse primum legiones a Caio Caligula, quibus Claudius septennio post in Britannia expeditione usus insulæ partem subegit. Ex his IV, V et X accitæ fuerant ex provincia Syria, ubi ab Augusto collocatæ, a Tiberio retentæ fuerant : quas propterea spectatrices fuisse oportet gestorum Christi Domini, et apostolorum : ita disponente Deo, qui gentium primitias in Cornelio Centurione delegerat ; ut inde facilius redderetur cum illarum militibus transvectio eorum, qui Evangelium erant insularis ultra Oceanum positus annuntiaturi, et in Veteranorum coloniis stabiliori etiam hospitio, ac statione deposituri. De gestis Vespasiani in Britannia Suetonius hæc retulit, ejus Vitæ capite 4 : « Claudio principe Narcissi gratia legatus legatus in Germaniam missus est : inde in Britanniam

tus tricies cum hoste confligit. Dnas validissimas gentes, superque XX oppida, et insulam Veterem Britannia proximam in deditionem recepit, partim A. Plautii consularis legati, partim Claudii ipsius ductu. » Legioni secundæ præpositum a Claudio Vespasiana demonstrat Gale in laudato libro ad itinerarium Britannicum Antonini Itinere XII : A *Calæa Marduno*, etc. ISCE IEGVA AVGVSTI. M. P. XV. quod ita emendandum docet. ISCA LEGIO II. AVGVSTA, hodie *Caerleon*, et *Britannis Caer-Leon-at-Usk*, id est *Urbs legionis ad Iscam*. Hæc legio secunda tunc hic (Londini, et Rutupis), egit, ut etiam secunda Britannica diceretur, ex Tacito lib. III, sect. 44 : « Vespasianus ei a Claudio præpositus, quod ille bello clarus egerat, favorem Britannia obtinuit. » In eodem libro Taciti, sect. 23, legiones IX, II et XX appellantur *Britannicæ*. Et vigesimam quod athen, illa ex Germania inferiori, ubi fuerat constituta ab Augusto, postquam a Claudio in Britanniam tractata est, nomen *Victricis* obtinuit : quemadmodum ex veteribus historicis collegit Vaillantius in nummo Gallieni, ubi etiam *Valerie* præfert appellationem. Auli Plantii consularis legati, qui præerat his legionibus, epigraphen integram nobis præservat lapis ad portum Lucanum sub Tibure, quam reddidit Gruterus pag. cccclm. Ejus partem, quæ pertinet ad Britannicam expeditionem sub Claudio, retuli supra.

Ad memoratum Claudii triumphum de Britannia spectat lamina plumbea, reperta in Angliæ comitatu Somersetensi sub Henrico VIII, quam ex Cambdeno Gruterus edidit fol. ccxxxviii, 5.

TI. CLAVDIVS. CAESAR. AVG. P. M.
TRIB. P. VIII. IMP. XVI. DE BRITAN.

Ejus rei ergo, quod fines imperii protulisset, Urbis pomerium ampliavit Claudius : quemadmodum legitur in Veteri cippo Romæ spectando apud Cloacam S. Lucie, edito a Cl. V. Fabretto pag. 726. In script. et a Grutero fol. cxvii, 4.

Colonia Veteranorum a Claudio in Britanniam deducta, et victi per illum reges recensentur a Gale pag. 91 et 113, ubi nuncium profert Cunohefii regis Trinobantum (hodie *Essex*, et *Middlesex*) percussum Camaloduni (*Walden*) : ubi scilicet reges Trinobantum loci jucunditate allecti, suum condidere palatium, Romanique coloniam deduxere. Eo de rege, ejusque liberis Catarataco et Togodumno victis per A. Plautium, de quo supra, vide Dionem libro LX in tercio consulatu Claudii ad annum Urbis 769. Censor civium Romanorum hæc eadem in colonia legitur Gn. Munatius M. F. Pal. Aurelius Bassus apud Gruterum cccxxxix, 5, correctius tamen apud Fabretum Inscript. pag. 29, ubi dicitur CENSORIO CIVIVM ROMANORVM COLONIAE VICTRICENSIS QVAE EST IN BRITANNIA CAMALODVNI Deditionem ejus coloniæ referendam esse ad annum æræ Christi 50, C. Antistio M. Sullio cos., vidimus supra, ex Tacito, Annalium lib. XII, sect. 32. Quæ inde secutæ sunt clades Romanorum sub Nerone, alienatis insularum animis, et paulo post victoria sub Vespasiano, et constitutio atque ordinatio provinciæ sub principibus subsecutis, ibidem retuli.

3, 4. Tertius et quartus nummus ex ære spectant ad Adrianum. Horum in primo Britannia armigera provincia secunda sedet, compositus ab Adriano motibus, quos indicat potius quam narrat Spartianus, hæc raptim commemorans : « Conversis egregie more militibus Britanniam petiit, in qua multa correxit, murumque per octoginta millia passuum primus duxit, qui Barbaros Romanosque divideret : » et paulo post compositus in Britannia rebus eundem exhibet in Galliam ransgressum. Utrumque nummum totidem verbis passim exponunt antiquarii : quos inter eques Patinus, qui et tertium nummum *Resitutionis Britannia* apte conjunxit : « Sub Adriano, inquit, Britanni teneri sub ditione Romanæ

non poterant. Ergo conversis regio more militibus (ita enim legit Spartiani locum) Britanniam petiit: in qua multa correxit, murumque per LXXX millia passuum, etc. Huic expeditioni adiungendus venit alter nummus majoris modi, in quo EXERCITUS BRITANNICUS per imperatorem, et milites designatur: alterque imperatori dicatus RESTITUTORI BRITANNIAE. Hasta et clypeus provinciae arma demonstrant. Haec Patianus.

Accessum principis Adriani tum ad componendum Britanniae statum, tum ad militare disciplinam retinendam memorabat Florus poeta apud Spartianum lepidis illis versiculis:

Ego nolo Caesar esse,
Ambulare per Britannos,
Scythicas pati quinas.

Inde autem evocatum Julium Severum, ad Iudaeos rebelles in Palestina subjugandos primum ducem misit, ut auctor est Dio.

Præter terrestres in Britannia copias, classem quoque Britannicam instructam in provincia comprobant antiquæ inscriptiones: eaque præsertim, apud Camertes constituta M. Maenio Cæii filio tribu Cornelia, quam Reinesius retulit, et illustravit pag. 462, n. 432. Hic exhibendam esse censeo; cum Adriani expeditio Britannica, et classis Britannicæ, et provinciae ipsius constitutio per hanc uberius explicetur, quam per historicos; et innotescat cohors II Flavia Brittonum equitatus, a Vespasiano fortassis instituta, unde Flaviae nomen accepit; necnon procuratio provinciae, et Augusti in provincia, et præfectura classis huic M. Maenio comcredita.

M. MAENIO C. F. COR. AGRIPPAE ET VSDIO CAMPESTRI
MOSPITI DIVI HADRIANI PATRIS SENATORIS PRAEF. COH
II. FL. BRITTON. EQVITAT. ELECTO A DIVO HADRIANO
ET MISO IN EXPEDITIONEM BRITANNICAM TRIB. COH.
I. HISPANOR. EQVITAT. PRAE. ALAE. I. GALLOR. ET
PANNONIOR. CATAPHRACTAE. PROC. AVG. PRAEF. CLAS-
SIS BRITANNICAE PROC. PROVINCIAE BRITANNIAE EQVO
PVBLICO PATRONO MVNICIPI VICANI CENSORIACENSES
CONSECVTI AB INVOLVENTIA OPTIMI MAXIMO. IMP.
ANTONINI AVG. PII BENEFICIO. INTERPRETATIONIS
EJUS PRIVILEGIA QUIBUS IN IVRE CIVIVM AVCTI CON-
FIRMATIOQUE SVNT D. D. D.

Classis Britannicæ præfectum exhibet quoque inscriptio apud Gruterum fol. 493, n. 6, ubi nuni. I legitur Licinius Italicus legatus Augustorum (M. Aurelii et L. Veri), idemque pro præf. provinciae Britannicæ, qui in expeditione Judaica militaverat sub divo Adriano.

5. Ad Antoninum Pium pertinet nummus quintus, et ad victoriam Britannicam, ejusdem auspiciis reportatam per Lollium urbicum legatum: de qua Julius Capitolinus in ejus Vita: « Per legatos plurima bella gessit. Nam et Britannos per Lollium urbicum legatum vicit, alio muro cespitio submotis barbaris ducto: » uti Vaillantius adnotat in nunimi explicatione. Post eam victoriam, cujus etiam meminit Pausanias lib. viii, pag. 526, indicatus a V. C. senatore Bonarroti ad nummos ex ære maximo card. Carpinei pag. 49, ita pacato provinciae statu usi sunt Antonini Pius, et Philosophus; ut itinerarium nobis reliquerint, quo Britannia undique peragratur, a Limine, id est Vallo [seu *Lugurallio* hodie *Car-Me*] ad portum *Ritupis* [hodie *Stonar*] prope *Dorobernium* [seu *Canterbury*]: et ab eodem Vallo ad *Clausenium* [Southampton] portum insulae meridionalem: et ad æstuarium occidentalia, ubi ISCA LECIONIS II Augustæ [hodie *Caerleon*]: et ad *Segontium* [Caersegont hodie *Caernarvon*] contra *Monam* insulam [hodie *Man*] maris Hibernici: aliisque itineribus diligentissime expositis in opere posthumo Thom. Gale. Ptolomæus quoque, geographorum non minus quam astronomorum celeberrimus sub Antoninis,

A potuit per eadem pacata tempora complurimum Britannicæ oppidorum longitudinem, ac latitudinem nobis exhibere.

Bellum exarsisse sub Commodus, et quidem grave, percipimus ex historia Dionis libro LXXII: « Fuerunt, inquit, sub Commodus bella quædam cum barbaris, qui ultra Daniam sunt, etc. Sed bellum Britannicum omnium longe maximum fuit. Quippe cum Britannii essent murum transgressi, qui inter ipsos et Romanorum castra intercedebat, vastassentque multa, Romano duce, et militibus, quos secum habuerat, cæsis; Commodus timore perterritus, Ulpium Marcellum contra eos misit. Is erat homo modestus, et frugi, fortis, et magnanimus, etc. Igitur Marcellus tali ingenio præditus, maximis atque gravissimis damnis in Britannia barbaros affect; quo facto, parum abfuit, quin virtutis ipsius ergo Commodus eum necaret; tamen ipsum dimisit. Consequenter enim Commodus, ut auctor est Lampridius, mittere homines ad provincias regendas, vel criminum socios, vel a criminosis commendatos. »

Hujus Marcelli gestis titulos Britannici, et imperatoris VI Commodus accevisse Lampridius recognoscit: quos tamen ita non suos historicus reputabat, ut asserat ab adulteribus attributos, etiam in nummis, et inscriptionibus passim legantur. Britannis enim adeo despectum fuisse affirmat, ut imperatorem contra eum eligere voluerint. Rumor occasione dedit ingens ille numerus militum Romanorum (mille quingentos fuisse affirmat Dio), qui secessionem cum excitassent contra Perennium, seu Perennium, præfectum non tam pretorio, quam imperio universo, ut Commodus voluptatibus tantum vacaret, delecti ex majori numero, et profecti ex Britannia in Italiam venerunt, nemine prohibente, et ab eodem principe supplicium Perennis impetraverunt. Indignati sunt enim milites, quod amotis senatoribus, iste præficeret bello Britannico equestris loci viros, prodita re per legatos exercitus, hostis esse appellatus: lacerandusque militibus datus, uti scribit Lampridius.

6. Quæ sub Severo principe gesta sunt in Britannia postremum indicat nummus, duplici victoria signatus, fortasse juxta nationes totidem ex insularibus a Severo superatas, et a Dione ita descriptas: « Britannorum duo sunt præsertim genera (loquitur de iis, qui ad extremos Romanæ provinciae fines, vel etiam ultra ætate sua degabant) Caledonii, et Mæatae. Nam cæterorum nomina ad hos fere referuntur. Incolunt Mæatae juxta eum murum qui insulam in duas partes dividit. Caledonii post illos sunt. » Et paulo post totius insulae Britannicæ longitudinem definiens millibus passuum CCCXCII, latitudinem CLXXXIX: ubi maxima, ubi minima est xxxvii, hæc subdit: « Hujus insulae pars paulo minus quam dimidia nostra est: quam Severus cum vellet omnem in potestatem redigere, ingressus est in Caledoniam (Scotiae partem meridionalem) eamque dum pertransiret, habuit maxima negotia, quod silvas cederet, etc. Neque tamen destitit Severus, quousque ad extremam partem insulae venit, ubi diversum quam apud nos sit cursum solis, itemque noctium, ac dierum tam æstivorum quam hibernorum magnitudinem diligentissime cognovit. Tandem per omnem fere terram hostilem vectus (nam plurimum propter imbecillitatem operta lectica utebantur) revertit ad socios, Britannis ad fœdus faciendum coactis ea conditione, ut non parva regionis parte cederent, etc. Post hæc facta est iterum defectio Britannorum. Quamobrem Severus convocatis militibus jussit, ut regionem eorum invaderent, atque omnes quibus occurrissent interficerent: idque præcepit his verbis:

Nemo manus fugiat vestras, caedemque cruentam
Non fetus, gravida quem mater gestat in alvo
Horrendam effugiat caedem.

Quo facto quod Caledonii cum Mæatis defecerant, comparabat se ut ipsemet bellum illic gereret. Sed dum in iis rebus esset, morbo exstinctus est pridie Nonas Februarii. Hucusque Dionis excerpta per Xiphilinum, qui addit initio libri LXXVII post mortem Severi, Antoninum Bassianum ejus filium initium fecisse imperandi a direpto cum hostibus bello, ac regione statim cessasse, et munita loca deseruisse, tum in Urbem esse reversum. Spartianus Eboraci in Britannia Severum periisse memorat, « subactis gentibus, quæ Britannia videbantur infestæ: » narratque Imperii ejus maximum decus fuisse Britanniam, muro per transversam insulam ducto, utrinque ad sinem Oceani munivisse. Quare cum limites duo essent, prior juxta meridiani planum ab Adriano ductus, et renovatus ab Antonino ex portu *Clausento* (*Southampton*) ad *Luguvallium* (*Carlisle*) alterque ab occasu in ortum a *Luguvallio* ad *Cabrosentum* ad ostia fluvii *Tina*, et Britanniam Romanam ita dividerent, ut ille a *Mæatis* incolentibus juxta eos fines ad occidentalem insulæ partem, hic a *Caledoniis* ultra limitem alterum, et ultra *Mæatas* sitis; protulit Severus ultra hos fines valli et muri arma victricia: et sublata divisione valli cespitiis primi juxta planum meridianum ducti cuius contra barbaros usus nullus imposterum erat futurus subactis Mæatis, murum secundum transversam solidius excitavit ad utramque Oceani metam (qua Scotia separatur ab Anglia hodierna) inclusitque Britannia provinciam partem occidentam Mæatis, et Britualanensibus tanquam amicis ac fœderatis populis, ac regibus concessam ab Antoninis, et Commodo. Posterii Britanniam secundam appellavere occidentam istam, et ultra vallum Adriani positam insulæ partem, quando per novam provinciarum designationem sub Constantino quatuor in partes Britannia divisa est. Unica tamen Britannia provincia tam sub Severo, quam sub Caracalla, ut antea, censebatur quidquid ultra limitem Antonini cespitiis acquireretur ad Occidentem: sive Mæatis subactis, sive fœderati regis Lucii, Britualanorum finibus imperantis, devoluta ad Romanos regione; improlis ille cum decessisset, ut aliquot ex Annalibus Britannorum historici memorant supra indicati. At Caledonios Britannia accensere e re sua non duxit Caracalla, utpote firmiter patris sui muro satis submotos, nec a superioribus principibus admodum quæsitos; cum nec itinera eo perducta reperiantur, quæ reliquam insulæ partem diligenter metiantur.

Hæc igitur de statu provincie Britannia a Claudio Cæsare ad Severum perstringenda esse duxi, ut ex civili constitutione ejusdem insulæ confirmarem documenta Christiani cultus, eo feliciter illati, et propagati intra Romanæ provincie fines per primum sæculum ab adventu principis apostolorum in urbem Romam, amplificati vero multo præstantius pacatis temporibus utriusque Antonini (Pii et Philosophi), dum Lucius rex Britualanorum, ortus parente rege Coillio Romanis amicissimo, ac in eorum fide præ cæteris constantissimo, Eleutherii papæ ætate, de qua agimus, ab eodem pontifice impetravit, ut per idoneos viros Roma transmissos (non secus ac olim Antiocheni ab apostolis, et ab Hierosolymitana Ecclesia, tunc cæterarum magistra, doctores acceperant) Britanni regionis suæ mysteriis fidei nostræ plenius imbuerentur. Ostendi facilitatem maximam a Claudio ad Severum semper paratam ultro citroque mittendi ab Urbe in Britanniam quotquot Evangelii præcones Romanus pontifex statuisset, in quotidianis profectionibus magistratum ad eam provinciam regendam, et legionum in transvectionibus, passim memoratis sub principibus utrumque hoc sæculum suo imperio emensis. Observavi, legiones integras Christi Domini ejusque apostolorum gestis in Syria præsentem, inde translatas in Britanniam sub Caio, et Claudio, non modo adduxisse ingentem numerum testium rerum carum,

A quæ in nobis completæ essent, sed etiam quasam ipsarum in Veteranorum coloniis stabile domicilium aperire potuisse commanipularibus Cornelii Centurionis, aut Pauli apostoli, ad fidem in Syria, aut Romæ conversis, adeoque et religionis Christianæ cultum fovere, ac dilatare, tum inter cæteros colonos tum inter proximos insulares. Neque ministrorum sacrorum copiam illis defuisse, quæ a providentia Romanæ sedis antistitem illic ablegaretur pro varia temporum opportunitate, collegi ex praxi non dissimilis diligentia, in proximis provinciis Galliarum et Hispaniarum, disponentis gradatim conventus fidelium per episcopos gentium, seu vicarios apostolicos, et per presbyteros ac doctores ad annuntiandum Evangelium illic missos; donec opportunitas sese offerret constituendi certos episcopos in præcipuis provinciæ oppidis aut metropolibus, aut coloniis Romanis in eam deductis. Par enim disciplina videtur a Marco evangelista Petri discipulo in patriarchatum Alexandrinum invecata; cum ejus successores ablegarent non semel doctores, ac presbyteros ad remotissima terrarum spatia, rogantibus nationum legatis, ut Christum annuntiarent, antequam certæ sedes episcopales ibidem fundari possent. Ita Demetrius Alexandrinus antistes, legatis Orientalium rogantibus, Pantænum concessit (ut refert S. Hieronymus de Script. ecclesiasticis) ejus rei ergo ad Indos usque profectum. Quin et Antiochenæ Ecclesiæ fundatio ita gradatim processerat ad exemplum cæterarum, ut primum fratres Judæorum persecutione dispersi eo deferrentur, et annuntiarent Christum Jesum; deinde Barnabas ab Hierosolymis eo mitteretur, et assumeret Paulum ministeri socium; denique princeps apostolorum cathedram episcopatus in ea metropoli Orientis erigeret, septennio integro per se administraret, ac traderet tandem Euhodio ejusque successoribus possidendam.

Cum vero pacata provincie tempora, ut plurimum attenderentur ad sedium episcopatum designationem, ut certi fines, nec facile permutandi possent unicuique attribui, et a successoribus retineri: hinc erat consequens ut eadem præcipue figerentur, ubi Romanorum colonie, aut præsidia, et exercitus, aut regum sociorum sedes, et emporia, et regionum metropoles essent constitutæ, diuque perstitissent certis fœderibus ac pace compositæ. Idcirco et Britania, unde profectos novimus tres episcopos ad concilium Arelatense anno 314 antiquissimos omnium illius insulæ quorum memoria certa supersit, Eboracensem, Londinensem, et colonie Lindi, unius et ejusdem provincie ecclesiasticæ illos connumerabat etiam sub Constantino (ut ex ipsorum subscriptionibus constat), quod sedes prædicte jam essent unica in provincia Romana pacatis illis temporibus constitutæ, quæ ad ætatem Eleutherii papæ, Antoninorum, et Lucii regis pertinebant. Præfertur Eboracensis; cum Spartianus per excellentiam civitatem vocet *Eburacum*: meritoque contendant viri docti (ut Gale pag. 20 observat) hanc totius insulæ fuisse metropolim; *cujus rei argumentum etiam capio, inquit, quod tempore Constantini Magni videam tractum illum, in quo sedet Eburacum, dici BRITANNIAM PRIMAM.* Municipii quoque, et colonie promiscuam dignitatem ex antiquis monumentis obtinuisse docet itinerarium Antonini Britannicum itinere primo. EBVRACVM LEGIO VI. VICTRIX M. P. XVI Severi imperatoris nummus a Golzio recensitus in *Thesaurò* pag. 239.

COL. EBORACVM LEG. VI VICTRIX. Inscriptio 1, fol. ccccxiij Gruteri in *Thesaurò*, quam refert etiam Cambdenus, et auctiorem in tertio versu edidit Gale pag. 24 ostendit M. VERECVNDVM DIOGENEM IIII VIRUM COLONIE EBORACENSIS. Panvinus imperii Rom. pag. 213. *Colonia Eboracum, legio vi Victrix, de qua Ptolemæus. Colonia Londinum de qua Tacitus libro XIII.* Sequitur Ptolemæi *cano-*

nem urbium insignium castigatissime nuper editum a V. C. Joan. Hudson tomo III Scriptorum minorum veteris geographiæ, ubi Eboracum præfertur Londinio.

De Londini originibus, et incremento post Romanorum ingressum serius statuendo hæc habet Gale pag. 64: *Jam incertus plane hæreo, ita me veritas amet, cui viæ insistant, ut Londinum inveniam. Et postquam indicavit Londinium in Cantia a Ptolemæo collocari: « Nec promptum est credere, inquit, Ptolemæum oscitanter ista scripsisse, qui Marinum Tyrium de situ Neomagi, et Londinii tam accurate ad examen vocaverit. Expediendæ hujus difficultatis rationem aliam plane nullam video, quam ut credam cunabula urbis Londinii (cui nunc similem orbis non habet) quæri oportere in statione aliqua Romanorum, quam ad meridionalem Thamesis ripam, ad subditorum tutelam mature collocabant, expulsis inde prius Britannis. Hæc statio indaganda est nobis ad viam militarem. Hanc paulo ante ostendi ultra Westmonasterium (ad trajectum Thamesis dictum the Horse-Ferry) per Regnos Cantium subintrare. » Refert plura antiquitatis vestigia ibidem reperta, multa Romanorum numismata, opera tessellata, lateres, rudera. Addit castrum *Cynningston*, vulgo *Kinton* ibidem haberi, ubi carceres publici, ædificia publica, piscaria, vivarium, et concursus trium semitarum militarium a Durobrivis, Neomago, et Sulloniaciis stationi opportunam sedem, et Romanis cultam præ cæteris indicant. In ea igitur est sententia, ut credat, Anulum Plautium prætorem hic subsedissee cum exercitu Romano ad fluvium Thamesim, donec advolaret Claudius imperator ab ipso accitus: « Claudius transmittit in Britanniam, ait Dio, et ad copias se ad Thamesim expectantes perexit, transgressusque flumen cum Britannis confligit, Camalodunum regiam Cinobelini cepit, » etc.*

« Post illam de Trinobantibus victoriam (subdit Gale) Romani castella, et præsidia ultra Thamesin promovebant, paulatimque Britannos versus Boream protrudebant. Ex hoc interiora, tanquam in tuto negligi. Colonia Camalodunum deducitur, Verulamium Municipii nomine insignitur, mox Londinium tempore Neronis e tenebris emergit. *Copia negotiatorum, et commætaum maxime celebre* (ait Tacitus lib. XIV), nondum colonia, sed præfectura: prætoriumque habuisse videtur eo in vico, ubi lapis ille notissimus, sive milliarium, sive columna Mercurialis in capite Fori, per multa urbis facta, et calamitates eluctatus est, et immobilis semper perstitit tanquam deus Terminus. »

Apparet igitur ex recitatis observationibus Gale, ac veterum testimoniis, Londinum, Nerone imperante nondum coloniam, sed præfecturam, augmenti occasionem cepisse ex vicinâ colonie *Camaloduni* subversione, ita proxima suæ deductioni (quam diximus a Claudio peractam anno Christi 50), ut nonnisi per decennium subsisterit. Tum vero Icenorum regina, Britannicæ motibus classicum canens, tandiu Romanos exercuit, donec Vespasiani ætate, ac filiorum ejus Titi, et Domitiani principatu provincie status pristinum formam receperit. Adriani, et Antonini victorie plenam in Britannico solo pacem Romanis pepererunt. Id temporis opportunum fuit instaurationi præsidiorum, constitutioni classis Britannicæ, et plurium coloniarum deductioni, aut incremento. Eboraco primas detulit Alcuinus, quem primum edidit Grabe pag. 20, ita canens:

Hanc Romana manus muris, et turribus altam
Fundavit primo....
Ut fieret ducibus secunda potentia regni
Et decus imperii, terrorque hostilibus armis.

Si autem ea primum condita a Romanis, *ut fieret ducibus secunda potentia*, et colonia facta est, sextæ legionis victricis militibus emeritis eo traductis, profecto id contigisse minime potuit ante imperium

Adriani. Nam inscriptio reperta in foro Romano, apud Gruterum edita fol. CCCCLVII, n. 2, exhibet M. Pontium m. f. pup. Laetianum Larcium Sabinum consulem trib. pleb. candidatum imp. divi Adriani, qui legationes plures obtinuit, et præturas in provinciis, et sub Antonino Pio, M. Aurelio, et L. Vero, comes in expeditionibus fuerat bello Germanico, Armeniaco, Parthico, hunc, inquam, exhibet cum legione vi victrice ex Germania in Britanniam transuentem tribunum militum. TRIB. MIL. LEG. VI. VICT. CVM. QVA. EX GERM. IN BRITAN. TRANS. IT. Deductio igitur legionis vi et colonie Eboracensis cum sit æqualis Antoninorum temporibus, et cum colonia Eboracum dignitate præferretur cæteris coloniis ejusdem provincie Britannicæ, declarat constitutionem provincie civilem et ecclesiasticam, necnon originem trium sedium episcopatum vestitorum in ea fundatarum pariari cum ætate Eleutherii papæ, Antoninorum, et Lucii regis, et mirifice comprobat ea quæ de originibus ecclesiasticæ hujus provincie hæctenus dicta sunt.

Superest, ut de *Lindi Colonia [Lincoln]* quæ tertia Ecclesia ejusdem provincie apparet in subscriptionibus episcoporum, aliaque proferamus. Mihi vero nihil præstandum superest, quam ut Thomæ Gale doctas æque ac breves notas transcribam ex pag. 96:

« *Lindo [Lin Colne]* Anonymus Ravennas habet expresse *Lindum Colonia*. Hoc uno vocabulo adjecto quantum lucis affudit ille historicæ antiquæ! Magnus profecto gratias ei debemus, quod tandem subscriptionem concilii Arelatensis intelligamus. *Adelphus episcopus de civitate Colonia Londi*, haud dubie pro *Colonia Lindi*. Hoc ipsum Beda pene vidit, cum hanc urbem *Lindi-Collina* nominavit. Ptolemæus quoque *Lindum* dixit. Romana numismata in campis ad Boream hujus civitatis inveniri notat Lelandus in Itinerario. »

Commendat etiam ordinationem provincie, tam civilis, quam ecclesiasticæ justa partito Britannicæ in æquas ferme portiones per triplicem hanc coloniam, et episcopatum, Eboraci, Londini, et Lindi colonie. Dividunt enim provinciam spaliis satis proxime æqualibus: præsertim si Eboraco attribueretur pars illa ultra vallum Caledoniis restituta per Caracallam, quam serius *Valentiam* provinciam appellavit notitia imperii sub Valentiniano. Certe ad Eboracensis Ecclesie antistitem cura pertinuisse censenda est promovendi evangelicam doctrinam ætate Commodi, ac Severi ultra vallum, eaque loca ad Christum perducendi, quæ Tertullianus ibidem indicat, cum ait, *Britannorum inaccessa Romanis loca esse Christo jam subdita*. Hæc plenius intelliguntur, si nonnulla producantur in medium, quæ servata videmus ætate apostolorum, et proximis in fundatione sedium episcopatum.

In fundandis episcopatibus complures erant dispositiones præmittendæ atque attendendæ, quæ tum Ecclesie illius singularis, tum universalis bono prospicerent, dum nova sedes episcopalis erigeretur, ne dici de illa posset: *Multiplicasti gentem, sed non magnificasti latitiam*. Prima erat, ut certi fines attribuerentur, intra quos gregem suum novus ille pastor concluderet. Altera, ut fideles singulos intra eadem septa sibi commissos ordinata partitione tam in civitate, quam in agro ita posset episcopus censere, nosse, curare, ac regere singillatim per se, aut per presbyteros, ut nemini deessent ad salutem comparata præsidia doctrinæ, et sacramentorum. Tertia, ut Ecclesie illius partium unitas diligenter custodiretur, et unitatis arcissimæ nexus cum Ecclesia omnium principe ac matre per apostoli Petri sedem a Domino constituta. Tres istæ conditiones, ac dispositiones, necessario requirendæ ad novos episcopatus rite fundandos, perspicue deprehenduntur ex antiqua disciplina emanare, et hodie retineri in consecrando juxta regulas sanctorum Patrum.

electo ad tanti ordinis dignitatem, cum sacramento sese obstringit ad visitanda singulis triennii limina apostolorum, et pastoralis officii sui rationem Christi in terris vicario Petri successori reddendam, status Ecclesiae suae, cleri, ac populi disciplinae, et animarum sibi concreditarum salutis: necnon cum praemissis a consecrante episcopo interrogationibus requiritur: « Vis ea, quae ex divinis Scripturis intelligis, plebem, cui ordinandus es, et verbis docere, et exemplis? Vis traditiones orthodoxorum Patrum, et decretales sanctae et apostolicae sedis constitutiones veneranter suscipere, docere, et servare? Vis beato Petro apostolo, » et caetera, quae consequuntur usque ad postremum illud, quo interrogatur, « num omnibus indigentibus esse velit propter nomen Domini affabilis, et misericors? » Sponsionum autem istarum implendarum praesidia, ac dispositiones non peraeque poterant in quacunque ordinatione reipublicae reperiri, nisi haec accederet ad speciem illius regiminis, quod in populo ad verum Dei cultum per Moysen edocto, et ad figurandam Christianam Ecclesiam praemisso apostoli experti fuerant. Metatio enim regionis, ac divisio per tribus duodecim, tribuum singularum per familias, familiarum per capita, designatio civitatum sacerdotalium, statae vices levitarum, ac sacerdotum, census civium in libris sanctuarii, conventus omnium certis diebus indictus ad idem templum, legis divinae repetitio ex codicibus sanctissime custoditis formabant animos ad Ecclesiae Dei unitatem custodiendam, non minus quam ordinem certum, ac stabilem ex collectis undique copiis fidelium: et paratam reddebant facultatem levitis, ac sacerdotibus singulos populares suos instituendi in divinae legis doctrina, et officii; cum illa civilis partitio expeditum, ac praesens privato cuique civi redderet legis, ac sacerdotii publicum beneficium. Quare, et Hierosolymis fundari placuit episcopatum Ecclesiae Christi nascentis priusquam alibi fundaretur; et per annos non paucos vetitum fuit extra Iudaeorum fines Ecclesiae fundari a Hierosolymitana illa non dependentes, in qua synedrium novae legis apostolorum coetus cui Petrus praerant novum constitutum, uti ex Apollonii narratione docti viri colligitur apud Eusebium supra recensitum, ut scilicet custodiretur cum unitate Ecclesiae ordo regiminis, ac disciplina facilitatem praebens episcopo docendi plebem sibi commissam tum in templo Dei, tum per domos, exemplo apostolorum in Hierosolymitana id praestantium. Quando autem apostoli ex Iudaea educerentur in provincias a divina Spiritu orbem universum suis fidelibus impleturo; primum in synagogis Iudaeorum nonnihil morabantur Christum annuntiantes, ubi ordinis, atque unitatis antiquae major spes affulgebat, demonstrato doctrinae, ac disciplinae Christi nexu, et concordia cum oraculis prophetarum, et institutis; deinde convertebantur ad gentes, conspectu veteris Ecclesiae Iudaicae quodammodo cicuratas: eisque populis episcopos in primis tribuebant, apud quos imitatio quaedam Hierosolymitanae politicae in constitutione reipublicae rudimentum aliquod induxisset repartitionis aptae ad episcopalis officii curam facilius exercendam ea diligentia, quam apostolus gentium Ephesius se praestitisse memorabat (Act. xx) docens publice, et per domos, et per triduum, nocte ac die non cessans cum lacrymis monens unumquemque eorum ex majoribus natu Ecclesiae quos accesserant; atque ita reddidisset cives unitatis amicos, et ordinis retinendi patientes, ac studiosos. Qua vero ratione apostolici praesules in episcopatum fundatione curanda id obtinerent facilius in regionibus Romanae reipublicae imperio subjectis, ejusdemque imperii constitutione (maximam partem ex Iudaeorum, et Graecorum exemplis suos in mores traducta) jam dispositis ad ordinis, et unitatis praesidia ministranda, patere cuique potest consideranti statum urbis Romae, et imperii provincialium sub Augusto principe, et subsecutis caesaribus

A primo Christi saeculo, et in secundo sub Antoninis. Ipsa civilis dispositio, ac nexu partium, tam artem Romam, quam reipublicam, et imperium constituentium, in coloniis praesertim, ac municipiis, paratam partitionem episcopo, ejusque presbyteris ministrabant civitatis, et agri ad censum ecclesiasticum redigendi, ut publice in Dominico, vicatim, et per domos, non secus ac in primo Hierosolymorum episcopatu panis fidelibus frangeretur, et certi parociae fines episcopo, certi presbyteris illico assignarentur, et nexus arctissimus cum Romana sede, universarum matre et capite a Petro constituta, ad eamque accessus, et confugium in gravioribus causis facilis haberetur, et universalis Ecclesia ita sibi cohaerens in singulis partibus, redderet contra hostium aggressiones terribiles, et inexpugnabilis ut castrorum acies ordinata. Ut in Britannia sistam, cujus episcopatum prima fundatio nunc illustranda proponitur occasione Eleutherii viros idoneos ad eam provinciam ablegatis, mira erant facilitas assignandi officia, et fines unicuique episcopo ex tribus antiquissimis silibus jam memoratis, quae suapte sponte fluere videbantur ex civili ordinatione ejusdem provinciae. Semel ordinatus (exempli causa) Eboracensium episcopus intelligebat sibi attributos cum civitate Eboraci eosdem fines parociae, qui et agrum coloniae metarentur: praeterea jubebatur in provinciam universam ultra fines parociae, et coloniae quaedam jura exercere (non secus ac Romanus praefectus Britanniae Eboraci residens supra ejusdem provinciae praeturas) quae archiepiscopi, aut primatis postea sunt appellata. Londinensi vero antistiti tribuebantur fines Londini civitatis, et praeturae. Lincolnensi non dissimilis assignatio circumscripta certis finibus jam notis agri ejusdem coloniae. Singulis autem praesulibus eorumque clero, et populis certus ordo unitatis, et obedientiae servandus indicabatur erga Romanam sedem, ejusque summum hierarcham, Petri apostoli successorem. Cum vero in colonia apud Romanos id moris vigeret, ut certus magistratus ab imperatore mitteretur ex Urbe CENSITOR CIVIVM ROMANORVM EIVSDEM COLONIAE, quem in colonia Britannica Victricensi Caesalodano memoravi supra ex veteri inscriptione pag. 147, ea res in Christiano censu fidelium ejusdem episcopatus pari facilitate perficiebatur, utpote civili designatione ubique circumducente episcopum per eadem vestigia. Quae cum in hostico solo tentari vix possent, praesertim ubi vario Marte confligeretur inter Romanos, et insulares, (tot enim fines episcopatum fuissent variandi, quot hinc inde victoriae confingentium subsequerentur; si episcopales cathedrae alibi statuta ab initio forent, quam in pacatis provinciae partibus, et certo colonialium, aut municipiorum ordinum jam assuetis); hinc est, ut antiquissimi provincialium episcopatus a pace Christiana ludentis designati, et erecti reperiantur in metropoliis, coloniis, municipiis, stationibus, aut praesidiis Romanorum, et in hostili solo fidei quidem nostrae lux circumlata sit per viros idoneos ad docendum, cura pontificis, aut proximorum antistitum eodem ablegatis; sed episcopales sedes ibidem serius appareant institutae.

Quo evidenter haec disciplina habeatur, attendi velim, ut ab Eleutherio in Britanniam presbyterus primum Romanos ferunt ablegatos, deinde episcopos ordinatos; ita et ad reliquas provincias, ac fundationes sedium episcopatum Romano e presbyterio saepe delectos, aut certe ordinatos per diversa loca episcopos legitimos a singulis fere pontificibus Romanis. Causae suberant huic disciplinae tum aliae gravissimae, tum ista non accensenda inter postremas: quae descendit a facilitate ordinis observandi tam in finibus certis singularum episcopatum designandis, quam in eorum nexu cum cathedra principe totius Ecclesiae retinendo. Tituli presbyterorum, Petri apostolo ita mandante, a successoribus in Urbe erecti,

habeantur *metar diocesum*. Quod supra attigi in A notis ad Cletum . . . et ad Evaristum pag. 77, et infra *lexenus* in Dionysio, num. 26 : « *Hic presbyteris Ecclesias divisit, et cœmeteria, et parochias dioceses instituit.* » Et clarius in Marcello num. 31 : « *Viginti quinque titulos in urbe Roma constituit quasi dioceses propter baptismum, et penitentiam multorum, qui convertebantur, ex paganis, et propter sepulchra martyrum.* » Qualis demum erat hæc diocesis, seu parœciarum, nempe episcopatum species, ac rudimentum in titulis Romanis? Talis scilicet, ac tanta, ut ordo atque administratio amplissimi cujusque episcopatus, non minus quam connexio cum summo sacerdote percipi posset ex inspectione uniuscujusque tituli Romani. Divisa erat Urbs ab Augusto in regiones quatuordecim, certis limitibus, ac spatiis designatas. Regiones singule suos vicos, vici suas insulas agnoscebant. Civilis hæc divisio regionum Urbis ejusque partium expeditam reddebat et perspicuam (quænammodum ex lapide Capitolino dignoscitur apud Gruterum edito pag. ccl., necnon ex Rufo et Victore) curatoribus, denuntiatoribus, vicomagistris, aliisque ministris ad regionis curam institutis sui limitis notitiis, et procuratorum. Nec minus perspectam titulorum jurisdictionem in certos fines singulis attributos eadem divisio Romanis presbyteris aderebat. Diaconis enim regionarii, ut erat parata maxime, ac nitida ex regionum ambitu ac limite, cum duæ regiones singulis attributæ quatuordecim Augustæas in septem pontificias contraherent: ita etiam presbyteris viginti quinque vicorum noti fines, et insularum, pontificia partitione attributi, relinquebant nihil ambiguum, aut cura certi presbyteri destitutum. Ordinis quoque ratio, quæ in Urbis politia vicomagistros curatorum, curatorem præfecto Urbis nectebat, in ecclesiastica partitione adhibebatur, ut notarii subdiaconis regionariis, subdiaconi diaconis, diaconi presbyteris, et insule, vici, eorumque incolæ, ac fideles singuli sive in Christo per baptismum nascerentur, sive decederent, sive penitentia per sacramentum gratiæ forent restituendi, iudicem quique summæ ac censorem in tituli cardinali presbytero agnoscerent, atque ita cum episcopo, presbyteris, et Ecclesiæ univèrsæ capite, Christi vices in terris agente, connecterentur. Quis non videat, ut in ordinatione, atque unitate imperii Romani paratum fuisse vehiculum Evangelio facilius perferendo jam diximus: ita in recte constituta Urbis partitione, et regionum nexu cum suis officiis dispositam œconomiam regiminis titulorum, atque in titulis urbanis, eorumque presbyteris, ad hanc ordinis legem pontificia auctoritate formatis, et civili consuetudine adjectis, methodum absolutam addisci debuisse regendarum dioceseon, et parœciarum? Erat igitur ejus disciplinæ compendium non postreum, quæ in fundandis episcoporum cathedris, assignandis finibus, nexuque servando cum sede apostolica requirebatur; si a Romano pontifice ad ordinandas Ecclesias futuri episcopatus, aut provinciæ, ablegarentur ex urbano clero presbyteri, titulorum Urbis magisterio, quasi in diocesis procuratore exerciti: vel episcopi Romæ ordinati, et pontificiæ hujus disciplinæ testes oculati, quandoque etiam ad temporariam vicariæ potestati curam adhibiti, quasi emeriti duces Christi vexillationum, et censitores civium vere Romanorum ad colonias cœlestis Jerusalem deducendas, et cum hac earumdem in terris metropoli arcte connectendas, poscentibus populis ac regibus, concederentur.

Hæc fusius exposita si quis ducat, quam ratio adnotationum exposceret ad Eleutherii sectionem, exhibentem Lucii regis postulata, et Eleutherii paternam curam in promovenda apud Britannos religione Christiana, et ordinandis Ecclesiis ejusdem provinciæ, indulgebit, ut spero, excursum non inoffensivum, neque alienum a ratione *Adnotationum* in

Anastasium; cum videat in Britannicæ provinciæ ecclesiastica fundatione commentarium hic esse ita contextum, ut non solius Britannicæ Ecclesiæ, sed etiam totius Occidentis episcopatum, ac provinciarum specimen recognoscat, a Romanæ sedis hierarcha summo curatum juxta exemplar principis apostolorum, cui succedebat; imo et totius orbis Ecclesiarum imaginem brevitatim intueri se putet; quandoquidem, et Marcus hinc ablegatus ad Alexandrinum patriarchatum non dissimiliter ordinandum, et Evodius ad Antiochenum ita administrandum directus, orbis universi Christiani provincias cum Petri cathedra, et cum Romanæ Ecclesiæ disciplina simili jure, nec dispari regiminis methodo connectebant.

Quæ de duplici limite, ac vallo Adriani, et Antonini supra dicta sunt, ita intelligat velim lector, ut in limite occidentali juxta planum meridianum a Clausento ad Lugovallium perducto non opinetur vallum perpetuum ad imperatoribus excitatum, sed a *Clausento* [Southampton] ad *Isam* fluvium [Usk]: inde vero cursus fluvii ab ostiis ad suos fontes vicem valli suppleat usque *Roanum* [Routon]: hinc rursus excitato vallo ad æstuarium prope *Devam* [Chester] reliquam limitis partem compleat Oceanus alluens litoralem tractum Britannicæ occidentalem contra Monædam insulam ex *Devæ* æstuariis ad *Lugovallium* [Carlisle]. Ibi vero alter limes incipit, murus scilicet excurrens ab occidente in orientem ex *Lugovallio* ad *Gabrosentum*, utrinque attingens Oceanum, et Scotiam hodiernam ab Anglia separans. Per litem illum priorem ferme juxta ductum meridiani divisa subinde fuit Britannia prima a secunda, necnon a *Flavia Cæsariensi* sub *Valentiniano*, ut *Gale* in tabula ostendit.

CIACONII.

Linea 3. — *Hic accepit epistolam a Lucio Britannicæ rege, ut Christianus efficeretur per ejus mandatum.* Igitur Eleutherii pontificatu, *Lucius* *Coylli* filius, Britannorum rex anno Christi 182, et principatus sui 13, cupiens extinctam religionem Christianam renovare, quam primum *Joseph Arimatensis*, qui Christi corpus sepelivit, navi vectus cum multo comitatu, in eam insulam, sive casu, sive divino consilio, ita volente Deo, appellens, predicavit, ubi tam ipse, quam ejus socii multos ad pietatem ex gentilismo ductos, sacris aquis intinxerant Ecclesiamque constituerant (nam *Gildas*, vetustissimus illius gentis scriptor Britannus, jam inde ab initio orti Evangelii, Christianam suscepisse religionem testatur) ad sedem apostolicam duos ex suis prudentes, et primores viros, *Helvanum*, et *Medianum*, cum literis misit qui a pontifice postularent religionis Christianæ magistros, ut tam se, quam ejus populum in ea instruerent, instructosque baptizarent. Eleutherius, nihil cunctatus, *Fugacium*, et *Damanum* *S. R. E.* presbyteros, singulari doctrina, et pietate viros illic misit, qui regis votis satisfacerent. Ita Britannia opera Eleutherii omnino prvinciarum prima Evangelium publice suscepit. Adeo ut *Tertullianus* vicinus eorum temporum in lib. contr. *Judeos* Britannorum inaccessa Romanorum loca subdita tunc Christo esse scripsit.

Linea 5. — *Ut nulla esca usualis a Christianis repudiaretur.* Encratarum tunc hæresi invalescente, quæ non solum nuptias, sed humanos cibos damnabat, instituit Eleutherius, ne quis fidelium ob superstitionem, genus ullum cibi rejiceret, quo homines ex consuetudine vescerentur.

PAGII

Linea 3. — *Hic accepit epistolam.* Eleutherius, inito pontificatu, epistolam accepit a *Lucio* Britannicæ rege, qua rogabatur, ut divini verbi ministros, ac sacerdo-

les in Britanniam mitteret, qui populum in fide, et in oribus instruerent. Quare hic sanctus pontifex Fugatum, et Damianum, seu Donatianum misit, qui regem, et alios Christiana religione imbutos sacris mysteriis initiarunt. De ea conversione, præter Librum Pontificalem, habemus testimonium Bedæ, qui lib. 1, Hist. gentis Anglorum cap. 4, ait: « Cum Eleutherius vir sanctus pontificatui Romanæ Ecclesiæ præesset, misit ad eum Lucius Britannorum rex epistolam, obsecrans, ut per ejus mandatum Christianus efficeretur, et mox effectum piæ postulationis consecutus est. » Porro Eleutherii papæ tempore, Britanniam a Romanis nondum totam subactam sed potius adhuc magnam partem populi trans murum habitantis regem habuisse, probat Baronius anno 183, n. 5.

SOMMIER.

Linea 4. — *A Lucio Britannæ rege, etc.* Qui factum Lucii regis in dubium revocant, aut etiam negant (Basnage, *Hist. de l'Eglise* liv. vii, c. 5, n. 4), ea persuasione ducti, quod Britannia, utpote in provinciam redacta sub Claudio, reges habere hoc

A tempore non potuerit, non animadvertunt, in more positum apud Romanos, ut reges sæpe sibi obstrictos, ac fœderatos relinquerent, aut darent provinciis, etiam in suam potestatem redactis, et imperio subditis: cujusmodi exempla videre licet in Judæa, Armenia, ipsaque Britannia sub Nerone, ut memorat Tacitus *Annal.* lib. xiv, Josephus aut. lib. xiv, c. 26 et alibi; et Spartianus in Adriano. Aliunde constat, insulam universam nequaquam fuisse a Romanis domitam; et murum per octoginta millia passuum ab Adriano ductum, cui Antoninus successor vallum adjecit, ut partem imperio parentem separaret a reliqua sub insulanorum libero dominio constituta.

Regnum itaque Lucii potuit ultra murum collocari: qua de parte Britannie fortasse loquitur Tertullianus, quando affirmat *Britannorum inaccessa Romanis loca; Christo vero subdita*. Quod si recentiorum quispiam decorare voluit factum attributis proprio Marte confectis, ac superadditis, nunquid hæc additamenta derogant fidem genuinis narrationibus antiquorum?

XV. SANCTUS VICTOR.

ANNO CHRISTI 194, COMMODI IMP. 1

- 15** Victor, natione Afer, ex patre Felice, sedit annos decem, menses duos, dies decem. Fuit autem temporibus Helii Pertinacis et Severi, a consulatu Commodi quinto et Glabrionis usque ad Lateranum et Rufinum^b. Hic constituit ut S. Pascha die Dominico celebraretur, sicut et Eleuther.^c Hic fecit sequentes 5 clericos. Martyrio coronatur.^d Et constituit ut, necessitate faciente, ibi ubi inventus fuisset, sive^e in flumine, sive in mari, sive in fontibus^f, tantum Christiana confessione credulitatis clarificata^g, quicumque hominum ex gentilitate veniens, ut baptizaretur^h. Hic fecit ordinationes tresⁱ per mensem Decembrem: presbyteros quatuor, diaconos septem, episcopos per diversa loca duodecim. 10 Hic fecit constitutum ad interrogationem sacerdotum de circulo Paschæ, cum presbyteris et episcopis facta collatione, et accersito Theophilo episcopo Alexandriæ^j, facta congregatione, ut a quartadecima luna^k, primi mensis, usque ad vicesimam primam die Dominica custodiatur sanctum Pascha. Hic sepultus est juxta corpus beati Petri in Vaticano v Kalendas Augusti, et cessavit episcopatus dies 15 duodecim^l.

CATALOGUS SUB LIBERIO.

Victor ann. II, d. X, Fuit temp. Commodi.

Notæ Schelestratii ad Catalogum Liberianum.

Lacuna Consulum in Victore suppleri potest ex secundo Catalogo.

Supplementum lacunarum Catalogi ex dictis in Aniceto.

Victor annis XII, d. X. Fuit temporibus Commodi et Severi, a consulatu Commodi, et Glabrionis usque Laterano, et Rufino.

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

^a B. m. 1, d. 28. ^b B, m Comm. et Severi, a coss. Comm. Aug. II et Pertin. II usque ad Fabianum et Mucianum. ^c C, Pius. ^d Vide Bar. an. 198. ^e quicumque hominum sive, CB. ^f fonte sive in stagno, CB ^g C, declarata. ^h CB, integer efficeretur Christianus. ⁱ CB, duas. ^j Bar. ad an. 198 legi episc. Cæsareæ Palestinæ. ^k C, 15 luna. ^l CB, 11.

VARIÆ LECTIONES.

Apud Fabrottum ex codice Regio, Mazarino et Thuano.

Cæsaris A. Commodi V. et Gravione. lin. 4, sicut et Eleuth. lin. 5, clericos. Hic constituit ut necessitate faciente ubi in f. lin. 8, ven. baptizetur. Sic. M. Reg.

Num. 15, lin. 1, ann. 15, m. 3, lin. 2, fuit a. t.

autem, baptizaretur. Hic fecit ord. 2. lin. 11, Th. Alexandrino episcopo, ut a xiv. l. lin. 13, custodiretur. In cod. Freh. lin. 14, 15, B, dies 2.

Ex codice Thuano altero.

Lin. 2, temporibus Commodi et Gravionis V. lin. 5, et mart. cor. lin. 5, ubi et ubi inventum fuisset. lin. 7, ex gentile v. bapt. lin. 8, ord. 2. lin. 9, presb. 12, diac. 8. lin. 10, de circ. P. et dominico Paschæ cum p.

Apud Hotstenium et Schelestratum.

Lin. 2, Reg. Vat. et Florent., Cæsaris Aug. a

Commodo II et Claberione, lin. 4, Flor., frequentes. lin. 5, Flor. secund. et Vat. deest. ibi. lin. 8, Flor. 2 et Vat. duas. lin. 11, Alexandria, leg. Cæsareæ. lin. 13, post verba Sanctum Pascha Flor. 2 et Reg. ponunt ordinationes duas, deinde, martyrio coronatur, qui et sepultus est.

Apud Peniam ex codice Cavensi.

Lin. 2, fuit autem temporibus Cæsarii ac Commodi. V. et Gravionem usque ad Lat. et Ruf. lin. 5, necess. fac. ubi ubi inventus fuisset, sive in fl. lin. 8, ordinationes II, per m. Dec.

NOTÆ VARIORUM.

A SCHELESTRATE.

Linea 4. — *Sicut et Eleuther.* Secundus catalogus habet: *Sicut Pius*, qui occasione libri *Pastoris* præcipere potuit, ut sanctum Pascha die Dominico celebraretur. Cæterum hunc ritum, qui apud Asianos usu receptus non fuit, Victor papa ubique observari voluit eaque de re frequentia concilia tam Romæ quam in aliarum regionum provinciis celebrari iussit, quod ultimis verbis auctor indicat, et omnino concinit illi, quod hac de re tradit Eusebius lib. v, cap. 23.

BENCINI.

Linea 3. — *Hic constituit, ut sanctum Pascha die Dominico celebraretur sicut Eleuther.* A Beda exscriptam periochen censeo, et a consarcinatore inditam gestis Victoris, dum in libro de sex Ætatibus Beda habet: « Victor datis libellis constituit Pascha die Dominico celebrari, sicut et prædecessor ejus Eleutherius. » Similem additionem reperio a Beda desumptam supra in Eleutherio incertam, ubi lego (l. 1 *Hist. gentis Angl.*, c. 4): « Hic accepit epistolam a Lucio Britannia rege, ut Christianus efficeretur per ejus mandatum. » Beda totidem ferme verbis habet: « Cum Eleutherius vir sanctus pontificatus Romanæ Ecclesiæ præset, misit ad eum Lucius Britannorum rex epistolam, obsecrans, ut per ejus mandatum Christianus efficeretur, et mox effectum piæ postulationis consecutus est, » etc. Additionem posteriori manu factam deduco ex codice 39 bibl. Palatino-Vaticanae n. 39, ubi exstant antiquissimæ membranæ repræsentantes hæc pontificum gesta, et ibi legitur: *Sicut Pius.* Accedit quod Irenæus in epistola ad Victorem Pii meminit, non Eleutherii circa eam controversiam statuentium. (apud Euseb. l. v, c. 24) « Sed et presbyteri illi, qui ante Soterem Ecclesiæ, cui tu nunc præes, gubernarunt, Anicetum dico, et Pium, et Hyginum cum Telesphoro, et Xysto, neque ipsi unquam observarunt, » etc. Unde videtur, additionem posteriori manu factam ex Beda esse desumptam; cum solus Beda Victorem, et Eleutherium tanquam earum constitutionum auctores laudet; antiquissimi vero catalogi memorent Victorem et Pium. Isti autem sunt sequendi, utpote cum Irenæo concordantes, qui eodem tempore vivens poterat hæc constitutiones editas perfectius scire, et recensere.

Linea 4. — *Hic fecit sequentes cleros. Martyrio coronatur, et constituit, ut necessitate faciente... ut baptizaretur.* In gestis mira transpositio occurrit, et inordinata gestorum series, quæ pandit, et firmat nostram conjecturam de additis interpositionibus suæ luci restituendis. Verba itaque illa *Martyrio coronatur*, adnectenda sunt cum verbis antecedentibus, et legendum: *Hic martyrio coronatur. Hic fecit sequentes cleros... et constituit, ut necessitate faciente, etc.* Præter enim codd. Florent. secund., et reg. ipse tractationis ordo transpositionem probat, et factam restitutionem firmat. Restituimus cum punctis verborum quorundam designantium omissa esse verba aliqua, cum opinemur, olim existitisse ordinem, et gradus ministrorum, qui esset servandus in

baptismi collatione, quos Victor retinendos decrevit: gradus omisit Amanuensis enumerare, cum illa verba, *per sequentes cleros*, ordinem dantium a pontifice esse determinatum aperte designent. Potuisse vero Victorem ex quadam circumstantia nobis ignota rem decernere probat ejusdem temporis scriptor Tertullianus de Bap. c. 17, qui ordinem in baptismi collatione servandum, et personarum discrimen assignavit, dum ait: « Dandi quidem habet jus summus sacerdos, qui est episcopus. Dehinc presbyteri, et diaconi non tamen sine episcopi auctoritate, propter Ecclesiæ honorem, quo salvo, salva pax est. » Et quibusdam interjectis de laicis, quos ministros baptismi ordinarios esse negat, addit: « Cum ea majoribus competant, ne sibi desumant dicatum episcopis officium episcopatus. Emulatio schismatum mater est. Omnia licere dicit sanctissimus Apostolus, sed non omnia expedire. Sufficiat scilicet in necessitatibus utaris, sicubi aut loci, aut temporis, aut personæ conditio compellit. Tunc enim conscientia succurrentis excipitur, cum urget circumstantia periclitantis. Quoniam reus est perditii hominis, si suspenderet præstare, quod libere potuit. » Argumentum a Tertulliano retractatum et expensum ostendit eo ævo æmulationes fuisse circa baptismi administrationem, ad quas sopiendas Victor *sequentes cleros*, nempe ordinem a majoribus clericis servandum decrevit, seriem exponens, quam incuria amanuensium invidit. De reliquo etiam in necessitate servatum ordinem, quando temporis angustia, et subsidia deferenda non obstabant, docet factum proximiorum temporum, nempe dum Novatianus vivebat. Hic cum presbyter esset, et in baptismi necessitate versarentur catechumeni, diaconi non audebant conferre baptismum, ideoque Novatianum vocarunt, qui renuit venire. Hoc inter crimina Novatiani recenset Cornelius in epistola ad Fabium Antiochenum ex Rufini interpretatione. « Scribit enim de ipso, quod persecutionis tempore, cum in cellula quadam lateret, et a diaconis, ut moris est subveire in exitu catechumenis rogaretur, » etc., ipse eam provinciam subire metu persecutionis detraxit. *Moris itaque erat*, etiam cum catechumeni essent subveniendi, ut si presbyteri adessent, illi baptizarent. Cum itaque Victor sequentiam determinaverit personarum, dicere oportet, hanc seriem fuisse omissam, et determinationis causam olim existitisse, qua permotus Victor Constitutum edidit. Vide S. Augustinum l. II contra Parmen. c. 13.

Linea 10. — *Hic fecit constitutum.* Repetit fusius quod antecederet dixerat de constitutione circa controversiam de die Paschatis. Hæc vero repetitio clarissime probat additiones factas, sive secundo Rom. pontificum catalogo, sive aliis, quodque consarcinatores plerumque noluerint has inmutare, sed ut in catalogis notabantur, in unum deinde collegerint.

Ad interrogationem sacerdotum. Additio plenius exponit quomodo Victoris constitutum fuerit publicatum, nempe post epistolas episcoporum, qui singuli in singulis provinciis responsa ad Victoris interrogationes dantes, unanimi voto rescripserunt, Pascha

esse celebrandum die Dominica post lunam xiv. De quo ordine hæc Eusebius l. v, c. 23 : « At synodi ob id, cœtusque episcoporum convenere. Atque omnes uno consensu ecclesiasticam regulam universis fidelibus per epistolas tradiderunt, ne videlicet ullo alio quam Dominico die mysterium Resurrectionis Domini unquam celebraretur : utque eo duntaxat die Paschaliun jejuniorum terminum observemus. » De epistolis vero emissis ea occasione ita Eusebius rem prosequitur enarrare : « Exstat etiamnum epistola sacerdotum, qui tunc in Palestina congregati sunt : quibus præsidebant Theophilus Cæsariæ Palestinæ, et Narcissus Hierosolymorum episcopus. Alia item exstat epistola synodi Romanæ, cui Victoris episcopi nomen præfixum est. Habentur præterea litteræ episcoporum Ponti, quibus Palmas utpote antiquissimus præfuit. Epistola quoque Ecclesiarum Galliæ exstat, quibus præerat Iræneus. Ecclesiarum quoque in Osdroene provincia, et in urbibus regionis illius constitutarum litteræ visuntur. » Hæc porro epistole in unum codicem relatæ, qui inde encyclicus vocabatur, exstabant etiam ætate Eusebii, qui earum ordinem breviter expressit. Alius erat epistoleus codex ejusdem argumenti, quem ibi laudat his verbis : « Scorsim vero Bacchyli Corinthiorum episcopi, aliorumque complurium epistole exstant. » De unanimo consensu hæc pandit : « Qui omnes eandem fidem, eandemque doctrinam proferentes unam edidere sententiam. » Liber Pontificalis in hac additione correspondet cum ordine codicis laudati encyclici, ubi præmittitur Theophilus, et Victoris synodica subsequitur, ut hic legitur : et *accessit* (per epistolam nempe) *Theophilo episcopo Alexandriae* (legendum omnino Cæsariæ, ut Eusebius scripserat), *facta congregatione* (epistolarum synodicarum nempe, quas ad interrogationem Victoris emiserant), *ut a quartadecima luna*, etc. Has porro epistolas encyclicas fuisse, et denunciativas, quibus eo ævo episcopi emergentia fidei, aut disciplinæ dubia declarabant juxta traditionem in propriis Ecclesiis servatam, custoditamque, et has vicinioribus dirigebant, et ii similiter aliis per omnes orbis Ecclesias aperte docet synodica Palestinorum sub Theophilo, quæ ita legentes admonet : « Date operam, ut epistole nostræ exemplaria per omnes Ecclesias mittantur, ne nobis crimen impudent. qui animas suas a recto veritatis tramite facile abducunt. Illud etiam vobis significamus, eodem quo apud nos die Pascha Alexandriae celebrari. A nobis enim ad illos, et vicissim ab illis ad nos litteræ perferuntur, ita ut uno consensu, et simul sacrosanctum peragamus diem. » Controversia vero specialissima, quæ tunc exarsit Victoris pontificatu per Judaizantes excitata in eo versabatur, quod qui cum Christiana religione legalium observantiæ conjungendas, uti ad salutem necessarias, dogmatizabant, decretum rescinderent, veluti alienum ab usu Ecclesiarum, et apostolorum traditione. Ad horum retundendas calumnias Victor, et reliqui catholici episcopi in synodis provincialibus coeuntes, consuetudinem celebrationis expositam in synodicis tradidere. In Palestina examen primo institutum, dum ibi apostolicæ institutiones Ecclesiæ vigerent, testatamque facerent ab apostolis habitam, receptamque consuetudinem, quod præstatur in laudata synodica. Venerationem fuisse de traditione, et usu apostolico servato ad Victoris tempora clare innuit Eusebius, qui cum retulisset synodum sub Theophilo Cæsariensi Palestinæ, et Narcissi Hierosolymitani, qui tunc Cæsariensi Metropolitico jure sudebatur, ita retractatum controversiæ argumentum proponit : « Postquam de traditione diei Paschalis jam inde ab apostolis ad ipsos continua successione manaverat, multa in suis litteris disseruerunt, tandem ad finem epistolæ his utuntur verbis : Date operam, » et reliqua supra laudata. Quod colligitur etiam ex altera Eusebiana animadversione, dum recensens synodicas

A editas ab episcopis, primo laudat Palmæ Ponti antistitem *antiquissimum episcopum*, utpote aptum ad prioris temporis consuetudinem manifestandam. Secundo quia referens Theophili verba in synodica, adnotavit illa verba, ubi Theophilus, et propriae canitium commendat, et diu agitatam disceptationem, quam tamen solutam ab aliis episcopis scribit, juxta receptum usum celebrandi Pascha in Dominica sequente lunam xiv. *Ego... quinque et sexaginta annos natus in Domino, qui cum fratribus toto orbe dis ersis sermones sæpe contuli.* Hæc itaque innuit Liber Pontificalis in secunda memoria constitutionis editæ a Victore, sicut præterea ores determinaverunt diem, et cum Judaizantes decretum proscinderent veluti contrarium usui apostolico, Victor episcopus Palestinos admonens, et per hos reliquos orbis antistites, cum probatum usum haberet, et quidem ad *interrogationem accessit, seu electo Theophilo*, cui eam illustrandam traditionem commiserat, *decretum* edidit. editumque Judaizantium audaciam retardavit, dum post Victorem ad Niceni concilii tempora episcopi, et Ecclesia usum custodivit celebrandi Pascha de Dominico die.

B De circulo Paschæ, seu termino etiam jejuniorum. Utamque disceptationem sub Victore a Judaizantibus excitatam dixerat Eusebius l. v, c. 23 : « Isdem temporibus gravi controversia exorta, eo quod omnes per Asiam Ecclesiæ vetusta quadam traditione nixæ, quarta decima luna salutaris Paschæ festum diem celebrandum esse censebant, quo die præscriptum erat Judæis, ut agnum immolarent : eaque omnino luna in quamcunque demum diem septimanæ incidisset, finem jejunii imponendum esse statuebant : cum tamen reliquæ totius orbis Ecclesiæ alio more uterentur, qui ex apostolorum traditione profectus etiamnum servatur, ut scilicet non alio quam resurrectionis Dominicæ die jejunia solvi liceat. » Finis jejuniorum erat altera disceptationis pars, quod clarius expressit Iræneus in epistola Victori data, apud Euseb. l. v, c. 24, pag. 192, dum scribit : « Neque enim de die solum controversia est, sed etiam de forma ipsa jejunii. Quidam enim existimant unico die sibi esse jejunandum, alii duobus, alii pluribus : nonnulli etiam quadraginta horis diuturnis ac nocturnis computationis diem suum metiuntur. Atque hæc in observando jejunio varietas non nostra primum ætate nota est, sed longe apud majores nostros cepit, qui negligentiores, ut credibile est, præsidentes et simplicitate, et imperitia ortam consuetudinem posteris tradiderunt. » Utamque controversiam a Victore terminat in edicto auctor libelli synodici, qui de Romana synodo sub Victore, et de determinatione diei cum decreto narrasset, subdit (tom. V Concil. pag. 1494) : « Neque hoc solum, sed etiam ea, quæ ad hoc festum pertinet ant prosequitur, et cum ipso synodi in plurimis provinciis et partibus terræ congregatis idem unanimiter sentiunt. » Porro verba illa : *quæ ad hoc festum pertinebant, prosequitur*, satis indicant etiam de jejunii solvendi lege aliquid a Victore statutum esse. Jejunium quidem ad Sabbatum ante Dominicam protrahendum sanxit Victor, et quidem usque ad Sabbati mediam noctem, relinquens tamen varias consuetudines gentium, qui paulo ante sæculo tertio Dionysius Alex. episcopus in sua epistola Canonica apud Bever. tom. II, part. I, ab Ecclesia Orientali suscepta, et in suo codice canonum primum obtinet epistolarum canonicarum locum, et de Romana consuetudine laudata loquitur, et de varietate reliquarum Ecclesiarum. « *Misisti ad me.... interrogans, qua hora diei Paschæ jejunium solvendum est. Dicit enim aliquos fratres dicere, quod oporteat hoc in galli cantu facere; alios vero, quod hoc sit faciendum vespere. Qui enim Romæ sunt fratres, ut aiunt, gallum expectant. De his autem, qui hic sunt, dixisti quod citius. » Dionysius*

re alius proponit sequendam Romanam. Epiphanius A
 vo usque ad galli cantum in Oriente jejuniū protra-
 am, cum de jejuniorum superstitione agit, ipse
 firmat : In Ancerato. « Qui studiosi sunt biduum,
 e triduum, ac quadriduum superponunt : quidam
 tam hebdomadam usque ad galli cantum, » etc.,
 ut ultima verba explicant, terminum jejuniorum
 isse communem, ut in nocte Sabbati galli cantus
 sset jejuniorum finis. Superpositio vero in jejuniis
 rat, cum præter ordinariū jejuniū quis bidno,
 ut magis absque cibo protrahebat. Occurrit vox
 o sensu in actis martyrum Numidiæ n. 8 : *Continua-*
s in carcere gemina superpositione jejuniis. Ad
 piscopalem curam spectasse jejuniorum lites diri-
 cere, Tertullianus in libro de Jejuniis hoc ipso tem-
 ore scribens, liquido testatur : *Episcopi universæ*
lebi mandare jejunia assolent. Victor itaque ab epi-
 scopis interrogatis terminum jejuniorum agnoscens,
 a suo constituto declaravit quid esset sequendum,
 et rite Paschæ circulum celebrarent. Porro in Eccle-
 sia Armeniorum adhuc perseverat consuetudo, ut
 d Sabbati vespere Dominicæ Resurrectionis jejunia
 olvant.

BINI ET LABBEI.

(Ex Bix.) Linea 11. — *Theophilo episcopo Alexan-*
triæ. Hunc Theophilum a Victore ad Romanum con-
 ciliū accersitum, fuisse non Alexandrinum, sed
 metropolitānum episcopum Cæsareæ Palestinæ, tes-
 tatur Eusebius lib. v, hist. c. 22.

Linea 13. — *Custodiatur sanctum Pascha.* Consti-
 nit Pascha celebrandum esse Dominicā proximā
 unæ decimæ quartæ post æquinoctium vernalium.

(Ex Lab.) Linea 11. — *Facta collatione.* Interro-
 gatio facta est de Pascha, vel de die prima cum
 Theophilo.

BLANCHINI

NOTÆ CHRONOLOGICÆ.

Quantum conferat ad assecutionem tum Chrono- C
 logicæ, tum Historiæ Victoris inspectio archetyporum documentorum, ostendent epochæ duæ
 Victoris et Zephyrini, a nobis examinandæ et
 stabilendæ. Vix enim posset de illis quippiam de-
 cerni, sola inspectione catalogorum etiam ubi univ-
 ersi consentiunt; nisi consultis archetypis, unde catalogi
 exscripti sunt, vitium descriptionibus deprehendatur.
 In fine Eleutherii pariando cum consulibus Materno
 et Bradua, sive cum primis Victoris anno Christi 185
 omnes catalogi, et codices consentiunt : non secus
 ac in fine Zephyrini, cui ex æquo assignant consu-
 les anni 217 Præsentem et Extricatum. Finem vitæ
 Eleutherii referunt ad diem 26 Maii; Zephyrini ad
 26 Augusti. Ex die 26 Maii anni 185 ad diem 26
 Augusti anni 217, numerantur anni solidi 32, et
 menses tres pariter solidi. Summa temporis Victori
 attributa ex consensu omnium catalogorum constat
 decennio, et mensibus duobus, ac diebus decem;
 (unicus enim codex Papebrochii detrahit mensem,
 et postremus ex Colbertinis bimestri integro præser-
 vato admittit octiduum ex diebus) : quare supersunt
 Zephyrino anni 22, et dies 20 : cui tamen catalogus
 Felcis Quarti septennium assignat, alii octennium,
 alii novennium, alii annos 13, vel 16, 17, 18, 19,
 nullus vero codex ad vicennium pertingit. Consulta
 ratione pingendi numerus in basilica S. Pauli super-
 stites, et in codicibus aliquot vetustis, colligitur satis
 manifeste, annos XII, et dies X assignatos fuisse Vic-
 toris sedi, Zephyrino autem annos XVIII, menses X,
 ac dies X : quorum summa complet annos 31, men-
 ses 10 et dies totidem, et omnino respondet consula-
 tibus assignatis, ac temporis utriusque martyrii, cum
 paucis diebus interpontificii, post Victoris mortem
 reservandis electioni successoris. Quæ vero ratione
 id deprehenderim ex picturis S. Pauli, et vetustis
 codicibus, expono.

In picturis pontificum toties descriptis basilica

S. Pauli (quarum specimen dedi supra [col. 1004]
 in figura impressa) inter utramque imaginem
 clypeatam duorum pontificum proximorum spatium
 inter orbiculos imaginum superstes impletur duplici
 epigraphæ, ubi nomina et epochæ eorundem duorum
 pontificum signantur per litteras Romanas. Numerus
 annorum post nomen pontificis, et verbum SED AN
 sedit annis plerumque signatur in uno versu : menses
 in versu proxime inferiori : dies vero in infimo.
 Aliquando tamen numerus in uno versu inchoatus,
 ob angustiam spatii continuatur in consequentibus
 per columnas. Ita in pontifice Eusebio dies viginti
 quinque ita exprimuntur :

X
 X
 V

non secus, ac in Marco dies 21 ita signantur :

XX

B et in Anastasio dies 26 ita collocantur :

X
 XVI

Id non attendentibus descriptoribus, facile ex
 annorum numero duplicem versum occupante con-
 tigit loco duarum partium legere numeros duos, et
 priorem ad annos referre, alterum ad menses, præ-
 cipue ubi mensis nullus supra annos integros erat
 exprimendus; vel nullus dies addendus supra menses
 solidos. Hac vero adhibita observatione, pariatur
 summæ in numeris rite signatis cum consulatibus
 similiter recte expressis. Demonstrandum est id in
 Victore. Consensu catalogorum aliorumque codicum
 illi attributi sunt, ut exposui pag. xciv in Prolego-
 menis anni X, menses II, dies X. Respondere hoc
 minime potest diebus, et annis martyrii seu obitus
 decessoris Eleutherii, et sui Eleutherii die 26 Maii,
 Victor 28 Julii cælo receptus colitur. Non possunt
 igitur menses duo cum diebus decem præter annos
 solidos inter utrumque terminum numerari, etiamsi
 eadem die supponatur electus Victor, qua morie-
 batur Eleutherius. Consulium quoque ratio repugnat
 assignato decennio; cum paria consulum undecim,
 assignentur a Commodio V et Glabrione Christi 186,
 primis Victori attributis, ad Saturninum, et Gallum
 Christi 198 primos ex adscriptis Zephyrino. Quare
 nec dies, nec anni consentiunt in epocha Victoris,
 in qua tantus est codicum et catalogorum consen-
 sus in numeris. Picturæ Leonianæ in basilica S.
 Pauli solam denarii notam præservant in primo
 versu, in quo portio legebatur numeri annorum.
 Desiderantur autem litteræ versuum sequentium,
 ubi menses, ac dies, si qui essent, signandi erant.
 Non dubito, quin binarii nota non succederet in
 secundo versu, non tamen referenda ad menses, qui
 nulli erant, sed ad reliquam partem duodenarii nu-
 meri annorum completus summam ex parte signatam
 in versu superiore : ita ut epocha ita expressa in-
 telligatur :

D Sedit	SED. vel SED.	Sedit
annis XII.	AN. X.	annis XII.
diebus	II. D.	diebus X.
X.	X.	D. X.

pro qua descriptor exhibuit : sedit annis X, mens. II,
 diebus X.

Porro anni XII et dies X, post finem Eleutherii 26
 Maii 185, recte pertinent ad finem Victoris 28 Julii
 197, si vacationis sedis mensis unus, et dies 25 at-
 tribuantur post mortem Eleutherii ad electionem,
 et ordinationem Victoris 18 Julii anni 185 die Do-
 minica : unde ad ejus vitæ terminum 28 Julii 197
 summa numerabitur annorum XII et dierum X.
 Primi tamen consules illi tribuantur Saturninus, et
 Gallus, qui signant annum 186, et præterea Pascha
 ejusdem pontificatus; cum anno præcedenti 185,
 Paschale tempus, Materno et Bradua consulibus,
 pertineat ad Eleutherium adhuc in vita supersti-
 tem.

Eaem perversio numerorum provenire poterat ex codicibus, si anni, menses, ac dies ita disponentur per columnas sibi proximas, ut in aliquot vetustis exemplaribus observavi, in quibus ita proximæ sunt columnæ, ut scriptor facile potuerit deducere paulisper binarium ex una, et subsequenti movere. Exemplum dabo :

	Annis.	Mens.	Diebus.
Petrus sedit	XXV	III	VIII
Linus sedit	XI	III	XII.
etc.			
Victor	X	II	X

Paululum spatii omissum a librario negligenter inter decadem, et binarium annorum Victoris potuit in errore inducere descriptores, et ansam præbere, ut denarium referretur ad columnam annorum, binarium vero ad columnam mensium : quem in errore non incidisset, si annorum notas exigere curasset ad consulatus in antiquissimo Liberii catalogo consignatos : ex quibus apparet, duodecim annos tribuendos esse Victori, octodecim Zephyrino : quem admodum ex utriusque natalitio die in Ecclesiæ tabulis adnotato constat ; nec menses duos tribui posse Victori supra annos solidos. Germanam itaque lectionem epochæ Victoris restituemus codicibus, et picturis per easdem litteras numerales : quibus se junctis lectio pervertitur, conjunctis custoditur, si ex consulatibus in catalogo Feliciano nominatis, et inde translatis in codices Bibliothecarii, necnon ex diebus natalitio insignitis ejus, ac decessoris in tabulis ecclesiasticis talis reddatur, qualem adhibui pagina 112 ad supplendas lacunas catalogi Liberiani, nempe :

Victor sedit annis XII, diebus X. Fuit temporibus Commodi et Severi, a consulatu Commodi v et Glabronis usque Laterano et Rufino.

Materno enim et Bradua consulibus anno 185, ubi vitam complevit Eleutherius die 26 Maii, qua colitur ; vacatio sedis protracta videtur circa diem Dominicam 18 Julii ejusdem anni, qua ordinatus fuerit episcopus Victor a clero electus successor : qui Pascha primum sui pontificatus celebraverit anno subsequenti 186, Commodi v et Glabrione consulibus, qui primi juxta methodum Paschalem catalogorum illi tribuuntur. Completis vero post ordinationis diem annis XII et diebus X, si martyrium subiit eadem die 28 Julii qua colitur, pervenerit ad consules anni 197, Lateranum et Rufinum, quos illi postremos tribuunt catalogo et codices memorati.

EJUSDEM NOTÆ HISTORICÆ.

Linea 2. — *Temporibus Helii Pertinacis.* Omnes novum ex nummis et historicis, legendum esse *Helvii Pertinacis.* Addam libenter testimonium lapidis antiqui, ex Leprigniani collibus translatis in musæum em. Card. Alexandri Albani ; cum in illo certa redatur epocha brevissimi ejus imperii mensium 11, ex dierum XXV, ita numerati Julio Capitolino in ejus Vita, ex Kalendis Januarii ad diem v Kal. Aprilis, *Falcone et Claro consulibus*, hoc est æræ Christi 193. Inscriptio stylobatæ, ad sustinendam statuam principis a Capenatibus erectæ, talis est :

IMP. CAES. P. HELVIO
PERTINACI. AVG.
COS. II. PONTIFICI
MAXIMO. TRIB. POT.
P. P. PRINCIPI SEN
FORTISSIMO DUCI
ET OMNIUM VIR
TVTVM (sic). PRINCIPI
CAPENATES. FOEDER
PR. C. LICINIO. SPERAN
DO

In latere dextero ejusdem stylobatis legitur dedicationis epocha ita signata :

A DEDICATA. XIII. KAL. APRILIS CVR P. SEXTILIO PROSPICIO.... MVCIO MYCIANO FALCONE ET CLARO. COS.

Edidit etiam V. C. Fabrettus Inscript., pag. 688.

Linea 3. — *Hic constituit ut sanctum Pascha die Dominico celebraretur, sicut et Eleuther.* Et lin. 10: *Hic fecit constitutum ad interrogationem sacerdotum de circulo Paschæ cum presbyteris et episcopis facta collatione, et accessito Theophilo episcopo Alexandria [legendum Cæsareæ] facta congressione, ut a quarta decima luna usque ad vigesimam primam die Dominica custodiretur sanctum Pascha.*

In notis ad Anicetum ostendi traditionem ac disciplinam Paschatis celebrandi die Dominica tribus in patriarchalibus sedibus a Petro apostolo constitutam, et a successoribus constanter assertam, fuisse deductam in controversiam a quibusdam Asianis, qui asserebant cum Polycarpo permissum sibi fuisse a Joanne apostolo, ut Pascha Dominicum celebrarent die lunæ decima quarta. Beatum vero Polycarpum, ejus controversiæ causa Romam cum accessisset ad Anicetum, et ab eo fuisset exceptus honorifice, re tamen infecta in Asiam rediisse : tuente Auiceto sibi traditam a decessoribus, et a Petro apostolo profectam consuetudinem : neque permittente, ut aliter observaretur in Occidente : licet non magnopere contenderet cum Polycarpo de Joannis temporaria permissione inter Asianos : cum uteretur apostolico privilegio sepeliendi synagogam cum honore. Ea de re tamen turbas iterum fuisse excitatas non solum in Asia, sed etiam in Gallia, ubi cum S. Irenæo agebant alii ex iisdem Asianis, cognoscimus ex epistolis Paschalibus Patrum, editis per Bucherium in libro de Doctrina temporum, nempe Anatolii Alexandri pag. 443, num. 4 ; Philippi pag. 469, et aliorum. Num. præsens indicat legem apostolicæ consuetudinis vigentem Romæ, et in patriarchatibus Alexandrino et Antiocheno ratam fuisse habitam etiam ab Eleutherio papa : per quam confirmatur separari non debere Paschalem diem a Dominica proxime sequenti diem XIV lunæ mensis primi. Acris instabant Asiani sub Victore : qui ut facilius insinuaret, et sanctius commendaret etiam Asianis praxim suorum decessorum ab universa Ecclesia receptam, coacto presbyterio, et accitis ad synodum episcopis, non modo in ea confirmavit consuetudinis legem decretis suorum decessorum antea vulgatam, et in Romana atque universali Ecclesia vigentem ; sed auctor etiam fuit ut cycli Paschales apte disponerentur, quibus imposterum ordinaretur ad annos complures consequentes certa dies Paschalis ab universis fidelibus observanda. Neque his contentus vigilis, quas occidentales episcopi secum impendebant in re Paschali ordinanda, in cæteris etiam provinciis aliorum studia excitavit ad conferendam symbolam, præsertim ubi haberentur viri omnibus disciplinis ad eam rem necessariis excolti. Victoris jussu indixit concilium Theophilus episcopus Cæsareæ : cujus fragmentum superest apud Bedam in libro de Equinoctio vernali, et apud Bucherium in memorata epistola Philippi de Pascha. Liber Pontificalis, licet memoret Theophilum Victoris ætate Romam advenisse, et in concilio Romano adfuisse, ubi de cyclo Paschali ordinando actum fuisse affirmat, attamen errore collectoris Vitarum sive amanuensium contigit ut, loco Theophili Cæsareensis episcopi in Palæstina, æqualis ætati Victoris, et sub eo cogentis concilium in Syria, obrepserit nomen alterius Theophili Alexandrini episcopi, qui de re Paschali docte quidem scripsit, et circulum decem novennalem ad annos centum expandit, sed multo serius vixit ; cum Theodosio seniori Augusto opus nuncupaverit in fine quarti sæculi, ut in epistola Dionysii Exigui de ratione Paschæ, scripta anno Christi 505, Probo consule, indict. III, legimus in memorata collectione Bucherii, pag. 435, Eusebius lib. v Hist. Eccl. cap. 23 et 25,

nemorat complura concilia congregata fuisse in provinciis, præter eam synodum, quam Romæ habuit Victor, et Patrum epistolas ætate sua superesse.

Exstat, inquit, etiamnum epistola sacerdotum, qui tunc in Palæstina congregati sunt: quibus præsidebant Theophilus Cæsareæ Palæstinæ, et Narcissus Hierosolymorum episcopus. Alia item exstat epistola synodi Romanæ, cui Victoris episcopi nomen præfixum est. Habentur præterea litteræ episcoporum Ponti, quibus Palma utpote antiquissimus præfuit. Epistola quoque Ecclesiarum Galliæ exstat, quibus præerat Irenæus. Ecclesiarum quoque in Osdroenæ provincia, et in urbibus regionis illius constitutarum litteræ visuntur. Scorsum vero Bacchyli Corinthiorum episcopi aliorumque plurimum epistolæ exstant. Qui omnes eandem fidem, eandemque doctrinam proferentes, unam edidere sententiam. Et hæc quidem fuit, ut dixi, illorum definitio. » Illam definitionem superius expresserat eodem cap. 23, his verbis: « Synodi ob id cœtusque episcoporum convenere. Atque omnes uno consensu ecclesiasticam regulam universis fidelibus per epistolas tradiderunt: ne videlicet ullo alio quam Dominico die mysterium resurrectionis Domini unquam celebretur: utque eo duntaxat die Paschaliū jejuniū erminum observemus. » Capite vero 25, producit verba ex epistola synodi Cæsariensis, cui interfuerant Narcissus Hierosolymorum, Theophilus Cæsareæ, Jassius Tyri, Clarus Ptolemaidis, alique episcopi. *estati de traditione diei Paschalis, quæ jam inde ab apostolis ad ipsos continuata traditione manaverat, et n ea monent, ut exemplaria illorum epistolæ per omnes Ecclesias mittantur.* Significant etiam, se cum Alexandrinis in die Paschali convenire: cum ea de causa suæ ad illos, et illorum ad se litteræ vicissim perferantur. Studia Victoris pro apostolicæ disciplinæ observantia, et unitate ac pace Ecclesiæ tuenda, quam in discrimen vocabat contumacia Asianorum, promovit in Galliis S. Irenæus notis in litteris apud eundem Eusebii librum, cap. 24. Constat etiam vis præstantissimos hujus ætatis Victori æqualis, etroximarum adlaborasse in ordinandis cyclis Paschaliibus. Anatolius Alexandrinus, episcopus Laodicænis in opusculo canonis Paschalis apud Bucherium, pag. 439, refert, ea de re fuisse commentarium editum ab Origene Alexandriæ, ubi studia florebant ad iusmodi computum necessaria. Ipse vero Anatolius *miræ doctrinæ vir* (ut ait Hieronymus de Script. eccl.) *in arithmetica, geometria, astronomia, aliisque disciplinis, cujus ingenii magnitudinem de volumine, quod super Pascha composuit, metiri licet, eodem in argumento præclare versatus scripta sua nobis reliquit.* Dionysius Alexandrinus, qui sub Galieno floruit, eodem in stadio se exercuit, usus cætaeteride: ut observat card. Norisius dissert. 2 de Paschali Latinorum cyclo.

Verum præ cæteris illustrat genuino monumento hujus ætatis in marmore consignato Hippolytus episcopus, qui duplicata octaeteride sedecim annorum circulum concinnavit, deductum ex anno primo imperatoris Severi Alexandri, ad quem exegerat, ita Hieronymus tradit, rationes Paschæ, et temporum canones. Licet enim eodem cyclo usa non sit cætaeteride, ex illo tamen occasio et ratio suborta est componendæ enneadecaeteridis, seu circuli nondecim annorum, quem hæteris Ecclesia præstitit. Præterea cyclo ille Hippolythæus marmoris insculptus, et in martyrum cryptis effossus prope ecclesiam S. Laurentii extra Muros, in agro Verano, et a Marcello Cervino cardinali bibliothecario, qui postea ad pontificatum Romanum evehctus Marcelli II nomen retinuit, in Vaticanam bibliothecam illatus, ubi

A chetypo delineatam, et æri incisam protuli in libro *de Kalendario et cyclo Cæsaris*, ubi ostendisse puto, ex cyclo octagrammo in marmoreo Kalendario Cæsaris lunæ periodum satis exacte accommodante annis Julianis, deductam fuisse methodum duplicatæ octaeteridis, qua constat cyclo Hippolythæus. Utroque autem ex cyclo (Juliano et Hippolythæo) componi posse ostendi tertium cyclum, annis 1184 Gregorianis explicatum, et iterum repetendum quoties opus fuerit, qui exacte respondeat canonibus Paschatis celebrationi optime constitutis tum ab Ecclesia in Nicæna synodo, tum a Gregorio XIII in correctione Kalendarii, atque huic eidem regulæ in textu Anastasii recensitæ hoc in numero, ut a quarta decima luna primi mensis usque ad vigesimam primam die Dominica custodiat^r sanctum Pascha. Ea ratio cognosci potest expansa ac demonstrata in opusculo, cui titulum præfixi: *Solutio problematis Paschalis*. Fraudarem, inquam, insigni documento historiam hujus numeri, nisi illud monumentum insererem: in quo una cum cyclo et canone Hippolyti incisum legitur *anno primo imperatoris Alexandri decretum a Pio, Eleuthero, Victore et successoribus Romanis pontificibus constanter propositum Ecclesiæ universæ, et Victoris ætate plurium conciliorum concordia assertum, uti vidimus cum Eusebio, ut scilicet recepta ex ævo apostolico disciplina et exemplo dies Dominica Christiano Paschati celebrando semper addiceretur, quæ post quartam decimam lunarem diem mensis primi proxime consequatur: neve jejunia solemnia solvantur ante prædictam diem Dominicam.* Ex hoc enim marmore perspicuum fit, etiam fervente persecutionum æstu, decretum Romanorum pontificum scriptis et conciliis sanctorum Patrum luculenter fuisse illustratum, et genuinis documentis marmoris insculptis in Urbe non caruisse, quæ victrix ævi religio nostra integra servat posteritati. Argumentum inde capiant velim lectores fiduciæ quam debemus documentis temporum in Romana Ecclesia asservatis et publice propositis post redditam illi pacem; cum videamus tam splendido monumento decoratos etiam in cryptis martyrum sub Severo Alexandro temporum canones unius episcopi scripto illustratos, et additum catalogum cæterarum ejus lucubrationum. Recenset illas B. Hieronymus in libro de Scriptoribus ecclesiasticis, plane respondentes titulis operum, consignatis hoc in marmore prope canonem temporum superiorum, per hecæadecaeteridas digestum. Partes illius singulas cum explicuerim in dissertatione de cyclo S. Hippolyti edita in libro de Kalendario et cyclo Cæsaris, et in Germania recusa in editione operum ejusdem S. episcopi et martyris, abstineo a pluribus afferendis ad veteris illius monumenti illustrationem, quam post Petavium et Scaligerum, ibidem reperies auctam commentariis in ea editione recensis virorum clarissimorum, ætatis nostræ decus sua eruditione tuentium, Philippi a Turre dum viveret episcopi Adriensis, Joann. abb. Vignolii Vaticanæ basilicæ et bibliothecæ officii illustris, et R. P. Virginii Valsechi, in Pisana academia sacrarum litterarum interpretis, amicitia mihi et studiorum communiōne junctis. Iconem marmoreæ sedis et simulacri Hippolyti episcopum referentis, cum litteris Græcis in duplici sedis latere huic experimentibus canonem temporum (et catalogum operum in sedis inflexione postica) inde cyclum Paschalem ad consequentia tempora expansum ex primo anno Severi Alexandri pag. seqq. subdo duplici ænea tabula excusam.

Linea 4. — *Hic fecit sequentes clericos.* Κληρος apud Eusebium lib. vii, cap. 45, redditur Latine gradus seu dianitas. Marinus aradum centurionis promeritus

numero prædicta verba : quorum sententia videtur esse continuanda cum ordinationibus infra recensitis : *Hic fecit ordinationes*, etc. Quare periocha Victoris a Bibliothecario videtur compacta ex duplici catalogo: cum in eadem bis memorentur decreta Paschalia, bis indicentur ordinationes, et sine vitæ per martyrium semel expresso post illa verba, *Hic fecit sequentes clericos : martyrio coronatus* : nova decreta addantur : et rursus de re Paschali, mox de sepultura fiat sermo.

Linea 9. — *Episcopos per diversa loca duodecim*. Inter hos aliqui numerant episcopos a Victore datos Caledoniis, seu Pictis, et Scotis, quos interdicitur promoveri curasse Christianam fidem per insulam Britannicam ultra Romanos fines. Ita enim interpretantur illud testimonium Tertulliani, quod supra relatum fuit in Eleutherio, ut scilicet *Romanis inaccessa loca per Britannias ferent jam pervia Christi Evangelio*. Scotorum historici affirmant, eorumque e numero inprimis illustris Hector Boethius hæc litteris mandavit libro v Scotiæ historicæ, circa finem de *Donald* Scotorum rege, et hujus temporis Christianis : « Talem dederat ei animum pacis princeps et auctor, Christus Dominus, quod veræ pietati, aspernato malorum dæmonum cultu, sese addiderit. Nam Severo imperante Romanis, apud Victorem pontificem maximum (qui quintus decimus post Petrum Ecclesiæ præfuit) per legatos obtinuit ut viri doctrina et religione insignes, in Scotiam ab eo missi, se cum liberis et conjuge Christi nomen profitentes baptismate insignent. Regis exemplum Scotica nobilitas secuta, aversata impietatem, Christianique religionem complexa, sacro fonte est abluta. Fuit annus ille quo Scoti ad lumen veræ pietatis, Dei optimi maximi benignitate, vocati sunt, et recepti, ab eo qui primus fuit humanæ salutis, tertius supra ducentisimum, etc.

« Donaldus præter hæc primus omnium Scotorum regum (ut in nostris annalibus proditum est memoriarum) nummum argenteum aureumque signavit : una parte salutiferæ crucis, altera sui capitis effigie expressa; quo susceptæ a se primum inter Scotos reges Christianæ pietatis memoriam ad posterum propagaret. Moritur tandem, religiosis et urbanis operibus Christianoque amore (sacerdotibus, qui tum sacram rem inter Scotos tenebant persuadentibus) in agro Christianorum sepulturæ multis et piis precationibus, ut fieri solet, dicato conditur. Quo prope tempore Alexander (tulit et is Severi nomen, ut honoratior haberetur) Romanum tenebat imperium. Inceptere nostri tum primum sacras colere litteras, sacerdotibus præceptoribus, quos Victor pontifex maximus ad Christi dogma propalandum in extremam miserat Albionem. Restabant tamen non pauci malis dæmonibus sacrificandi ritus : quos Donaldus rex, nullis suasionibus, nullis adhortationibus sacerdotum, nec ulla vi potuit abolere; sed nec etiam Ethodius, qui secundum Donaldi exitum Scotorum tenuit imperium. »

Hæc Boethius : quem etiam in Scotiæ descriptione secutus Paulus Jovius Donaldum, ait, « primum e Scotis regibus Christianæ religionis sacra suscepisse, primumque in Scotia (cum venalia in humanos usus aliarum rerum permutationibus, aut aliunde importata pecunia, in foro et nudinis emerentur) aurum et argentum Scotica nota percussisse. » Sed miratur Baronius Ann. tom. V, ad ann. 429, § 2, « tanta hæc antiquiorem Scotorum chronographum Marianum prorsus ignorasse, et Bedam illis propinquum penitus latuisse : » nec desunt qui ad Hiberniam (quæ antiqua Scotia fuit) totam conversionis hujus historiam transferendam esse existunt, a quibus non multum dissidere videntur et illa Thomæ Bozii lib. viii de Signis Ecclesiæ cap. 4 : « Tradunt in Scotia, quæ tunc erat Hibernia, Christi cultum disseminatum eodem tempore, quo in Britannia, sub annum salutis centi, Victore sedente. »

Ut summam eorum perstringam, quæ vero proximiora, et a probatis fontibus collecta esse censeo de antiquitate Ecclesiarum Scotiæ, figere primum oportet historiam civilis dominationis earum regionum quæ a Scotis incolæ apud veteres dicebantur. Sunt vero hæc summa capita ad historiam civilis imperii pertinentia, quæ legi possunt et amplo censu scriptorum, a celebri Usserio producta in Antiquitatibus Britannicarum Ecclesiarum cap. 15. Tantam inde collegit materiem R. P. Michael Alfordius, alias Griffith, soc. Jesu presbyter Anglus, ut compegerit quatuor ingentes tomos Annalium Ecclesiæ Britannicæ, per quinque priora Christi sæcula, impressos post ejus obitum anno 1663 Leodii, passim in illis profrens historicos ab Usserio observatos.

Diximus paulo ante col. 1261, potiozem partem insulæ Majoris Britannicæ, victo rege Caractaco, a Claudio imperatore domitam fuisse et redactam in provinciam Romanam, eamque auctam a Domitiano primum, deinde ab Adriano, et Antonino Pio non pertigisse tamen nisi ad murum transversam a freto Germanico ductum ad Oceanum Hibernicum ex Gabroenico ad Luguvalium. Reliqua pars insulæ ad Boream vergens ultra hunc murum, quam hodie dicimus *regnum Scotiæ*, tunc vero dicta erat *Caledonia*, incolebatur a *Pictis*, et a Britannis, quibus postea successerunt *Scoti* ex Hibernia. Utraque autem gens (*Picti* et *Scoti*) traditur fuisse originis *Scythicæ* : « Post Britones, ait Usserius, in Aquilonari sui parte *Pictos* primum, ut putatur, e *Scythia*, deinde ex Hibernia *Scotos* sumpsit Britannia. De Pictorum adventu primo in Bedæ Historia ecclesiastica habentur ista. Contigit gentem Pictorum de *Scythia*, ut perlibent, longis navibus non malis Oceanum ingressam, circumagente flatu ventorum extra fines omnes Britannicæ Hiberniam pervenisse, ejusque septentrionales oras intrasse : atque inventa ibi gente Scotorum, sibi quoque in partibus illius sedes petisse, nec impetrare potuisse. Est autem Hibernia insula omnium post Britanniam maxima, ad occidentem quidem Britannicæ sita; sed sicut contra Aquilonem ea brevior, ita in meridiem se trans illius fines plurimum protendens, usque contra Hispaniæ septentrionalia (quamvis magno æquore interjacent) pervenit. Ad hanc ergo usque pervenientes navigio *Picti* (ut diximus) petierunt in ea sibi quoque sedes et habitationem donari. Respondebant *Scoti*, quia non ambos eos caperet insula : sed possumus, inquit, salubre vobis dare consilium, quid agere valeatis. Novimus insulam esse aliam non procul a nostra contra ortum solis, quam sæpe lucidioribus diebus de longe aspicere solemus. Hanc adire si vultis, habitabilem vobis facere valeatis : vel si qui restiterint, nobis auxiliariis utimini. Itaque petentes Britanniam *Picti*, habitare per septentrionales insulæ partes cœperunt. Nam Austriana Britones occupaverant. Cumque uxores *Picti* non habentes peterent a *Scotis*, ea solum conditione dare consenserunt, ut ubi res veniret in dubium, magis de feminea regum prosapia quam de masculina regem sibi eligerent : quod usque hodie apud *Pictos* constat esse servatum. »

E Germanica *Scythia* prodiisse *Pictos* antea memoratos communis est opinio, deducta ex Tacito in Vita socieri sui : *Rutilia Caledoniam habitantium comæ, magni artus Germanicam originem asserant*. *Scythiam* vero Germanicam docet habere Daniam, Suetiam, Norvegiam ex pluribus testimoniis : inter quæ præclarum illud Anastasii *Nicæni* quæst. 38 editionis *Heretti*, vel *Sinaitæ* quæst. 49, edit. Gretseri. *Scythiam soliti sunt vocare veteres omnem regionem Borealem, ubi sunt Gothi et Dani*; et alterum Pocopii lib. ii de Bello Goth., p. 252, 253 edit. Græcæ, ubi *Scythiæ insula*, quæ *Thule* illi dicitur, Daniæ partem complectitur, Suetiam, et Norvegiam; et a Claudio appellatur sedes *Pic-*

Επι Αλιζανδρου Καιορος
 Του α' αραχ
 Αι κυριακαι του Ποικα κατω ιερο
 Αι δε παρεκκενησας σελουσι την δις προ ει.

Α	Β	Γ	Δ
Πα κα ραι κυ	Π ζ κα ραι κυ	Π ι κα ραι κυ	Π ιι κα ραι κυ
Π η αι απρ κυ	Π ξ αι απρ κυ	Π ς αι απρ κυ	Π ιιι απρ κυ
Π ε κα απρ κυ	Π θ κα απρ κυ	Π κ αι απρ κυ	Π θ απρ κυ
Π ε κα ραι κυ	Π γ αι απρ κυ	Π α αι απρ κυ	Εα απρ κυ
Π δ α απρ κυ	Π γ υα απρ κυ	Π α υα απρ κυ	Νω απρ κυ
Π η κα απρ κυ	Π ζ κα απρ κυ	Π γ κα απρ κυ	Π ε κα απρ κυ
Εα απρ κυ	Π ζ αι απρ κυ	Π ς αι απρ κυ	Π ε αι απρ κυ
Π δ κα απρ κυ	Π γ αι απρ κυ	Π α κα απρ κυ	Κα απρ κυ
Π α κα ραι κυ	Π γ υα ραι κυ	Π ε κα ραι κυ	Π η κα απρ κυ
Π δ αι απρ κυ	Π α υα απρ κυ	Νω απρ κυ	Π η αι απρ κυ
Π η κα απρ κυ	Π ζ κα απρ κυ	Π ς κα απρ κυ	Π α κα απρ κυ
Π γ κα ραι κυ	Π ζ κα ραι κυ	Π ς κα απρ κυ	Π α κα ραι κυ
Π η αι απρ κυ	Π α κα απρ κυ	Κα απρ κυ	Π α υα απρ κυ
Π ι κα απρ κυ	Π ι κα απρ κυ	Π θ κα απρ κυ	Π ε κα απρ κυ
Π δ α απρ κυ	Π γ αι απρ κυ	Π α αι απρ κυ	Ει απρ κυ
Π δ υα απρ κυ	Π ς κα απρ κυ	Π ε κα απρ κυ	Π α κα απρ κυ

Ε	Ζ	Σ
Π δ κα ραι κυ	Π η κα ραι κυ	Π γ κα ραι κυ
Π θ αι απρ κυ	Νω απρ κυ	Π α υα απρ κυ
Π η κα απρ κυ	Π ς κα απρ κυ	Π ζ κα απρ κυ
Π η κα ραι κυ	Π ι κα ραι κυ	Π ι ζ κα απρ κυ
Π η αι απρ κυ	Κα απρ κυ	Π α κα απρ κυ
Π ια κα απρ κυ	Π θ κα απρ κυ	Π ι κα απρ κυ
Π θ αι απρ κυ	Π α αι απρ κυ	Π γ αι απρ κυ
Π δ υα απρ κυ	Π ε κα απρ κυ	Π ε αι απρ κυ
Π ζ κα ραι κυ	Π ια κα ραι κυ	Π ια κα ραι κυ
Π ζ αι απρ κυ	Π α αι απρ κυ	Π ε αι απρ κυ
Π θ κα απρ κυ	Π δ κα απρ κυ	Π ι κα απρ κυ
Π γ αι απρ κυ	Εα απρ κυ	Π α αι απρ κυ
Π γ υα απρ κυ	Νω απρ κυ	Π α υα απρ κυ
Π ζ κα απρ κυ	Π ε κα απρ κυ	Π η κα απρ κυ
Π ζ αι απρ κυ	Π ε αι απρ κυ	Π γ αι απρ κυ
Π γ κα απρ κυ	Κα απρ κυ	Π α κα απρ κυ

1. Vetusta sedes marmorea S. Hippolyti ep. et mart. cum fragmento ejusdem statuae insidentis, effossa ad S. Laurentii ex a muro Urbis in anno Verano anno 1551. et in bibliothecam Vaticanam translata. KYBAUSTO

torum in Panegyrico de quarto Honorii consu-
latu.

..... Mæduerunt SAXONÆ furo
ORCADIS : Incauit PICTORUM sanguine THULE :
SCOTORUM cumulos fleuit glaciatis IZANÆ.

« Ut enim *Orcadas* (subdit Usserius *Saxorum* piratas tenuisse, ita *Pictos* Thulen (sive Scandinavia ea fuerit, sive septentrionalium insularum quæ alia) et *Scotos Iernæ* incoluisse claris et apertis verbis significat : quod et de *Ierne*, sive *Hibernia* nostra confirmat etiam *Beda*, in loco jam citato illud addens : *Hæc proprie patria Scotorum est : qui ab hac egressi, tertiam in Britannia Britonibus et Pictis gentem addiderunt.* Quod etiam solo linguæ communis testimonio evinci proditum ostendit ab *Anglo Canibdeno Britann. pag. 12*, et a *Scoto Joanne Majore, de Gest. Scotorum lib. 1, cap. 9.* »

Ordo igitur successionis istarum gentium fuit, ut Britones, qui australem insulæ partem tenebant, sub *Claudio* principe a Romanis in provinciam redactam, dominarentur etiam *Boreali*, seu *Calidoniæ*, quæ hodie *Scotia* dicitur : quo arma Romana neque sub *Claudio* perigerant, neque sub *Domitiano*. Hujus autem ætate ex *Juvenale* satyra 4 :

Cum jam semianimem laceraret Flavius orbem
Ultimus, et calvo serviret Roma Neroni,

nampe *Domitiano*, ostendit *Arviragum* regem *Marii* patrem *Britannis* imperasse.

Omen habes, inquit, magni, clarique triumphi :
Regem aliquem capies, aut de temone Britanno
Excidet Arviragus :

quem a scholiaste veteri *Arbilam*, et in antiquis numismatibus *ARIVOGUM* signatum indicat. Hoc *Arvirago* regnante, sive ejus filio *Mario* refert a pluribus historicis tradi, *Pictos* Scytharum genus in Britanniam navigasse. Collatis temporibus infert, *Pictos* illos Scythas esse *Dacos* sive *Sauronatas*, qui a *Trajano* sede pulsus, cum *Daciam* subegit, huc appulerunt. *Picti* vero vocati sunt ab interpunctis corporibus : quæ consuetudo ibi vigeat. *Dacos* siquidem et *Sauronatas corpora sua inscribere* solitos fuisse auctor est *Plinius lib. xii, cap. 1*. Longis igitur navibus advecti *Scythæ*, *Sauronate*, seu *Daci*, qui et *Picti* a *Trajano* expulsi, per mare *Germanicum* ad *Hiberniæ* delati sunt. Dum tentant *Borealem Hiberniæ* partem occupare, a *Scotis Hiberniæ* incolis suadentur ut sedem sibi conquirant in *Boreali* parte *Magnæ Britanniæ* ; ad eam rem auxilia se præstituros (ex *Florilego*) quod etiam pro voto contigit. *Picti* igitur *Albania* potiti quæ *Boreali* est insulæ *Britanniæ* pars, uxores primam a *Scotis Hiberniæ* incolentibus impetraverunt. Cum *Britonibus* deinde *Caledoniis*, sitis ultra murum dividens *Britanniam Romanam* a *Britannia indigenarum*, seu *Caledonia*, quæ et *Scotia* hodierna, pacem, amicitiam, et connubia contraxerunt. Hæc prima colonia *Pictorum* fuit in qua *Picti Caledoniorum* nomen promiscuum habuerunt. *Scythæ* vero illi, seu *Scoti*, qui jam in *Hibernia*, seu *Ierne* considerant, et uxores *Pictis* adventantibus obtulerant, in *Albionem*, seu *Britanniam* magnum transfretantes inter eosdem *Pictos* affines recepti sunt. Quare et *Commodo* imperante, atque affectante *Britannici* nomen sibi comparare per insulæ totius acquisitionem valide restiterunt : et *Septimio Severo* producere contentendi *Romanos* fines ad ejsdem insulæ oras extremas sese opposuerunt, communi bello cum affinis *Britannis*, *Caledoniis*, *Pictis* suscepto, ad defensionem communium *Larum*. Severi arma victorica, licet maximam partem insulæ jam occupassent, attamen a patris imperatoris obitu alio conversa sunt per *Antoninum Caracallum*. Qui *Britannis* veteribus, *Caledoniis*, *Pictis* ac *Scotis* restituit priores sedes : fontem futurum novorum bellorum sub *Cæsaribus* et *Constantio*, ut ex *Herodiano*, aliisque scrijta ibus colligitur.

Gestorum itaque series ostendit, secundo ac tertio *Christi sæculo* *Borealem Magnæ Britanniæ* partem ultra *Romanos* fines ita fuisse obnoxiam bellorum motibus ferme continuis, ut *episcopatum* in ea erigendorum vix u'la occasio sese præbuerit : constante regula superius indicata *pontificum Romanorum*, ne *episcopales* sedes ibi fundarent præpropere, ubi nondum firmata pace, et consolidato statu ejus reipublicæ timeri posset eas facile ruituras. Quando igitur memorant auctores producti a laudato *Patre Michaelæ Alfordio* in *Eclesiæ Britannicæ* annalibus ad annum *Christi 203* *legationem* institutam a *Codualdo Caledoniorum* rege ad *Romanum pontificem Victorem*, exemplo *Lucii regis*, qui paulo ante legatos direxerat ad *Victoris* decessorem *Eleutherium*, ut *Victor* *episcopos* suæ genti destinaret ad *Christianæ religionis* cultum in ea constituendum, et perhiberet *Paschasium* legatum *Dodualdi* a successore *Victoris Zephyrino* id impetrasse (quod *Victor* jam decessisset) ; ejusque *Paschasii* a *Dodualdo* rege missi ad *Victorem* papam memoriam superesse in *menologio Scotico* die 12 *Decembris* : id putaverim intelligendum tanquam gentis *episcopum nullæ* adhuc sedi addictum, seu *Vicarium apostolicum* *Victor* concesserit. Vero tamen *similius* videtur, *Eboracensi* *episcopo* in *Britannia Romana* jam instituto, ab *Eleuthero* et *Victore* mandatum ut *Caledonios*, et *Mæatas*, et *Albaniam* omnem, seu *Magnæ Britannicæ* partem *Borealem* per idoneos *doctores Christianæ fidei* curaret associare ; cujus rei feliciter peragendæ causa in eosdem *populos jura Eboracensis sedis* *Victor* extenderit. Concessi ergo creduntur a proximo *episcopo presbyteri* et *doctores Christianæ legis*, qui eadem *episcopo* subessent, donec firmato regionis statu, et civili dominatione, compositi, tempus appeteret fundandi sedes *episcopales* intra eosdem *populos* ex *Caledoniis*, *Britoniis*, *Pictis*, et *Hibernis* collectos. Licet autem *Dempsterus* in *Apparatu lib. vii, cap. 6*, contendat ex *Jordanus*, *Limeriense* *Eclesiæ* *Scoticarum* antiquissimam in *Hibernia* tunc esse fundatam, hujus tamen documenta subvertit *Usserius* ; et *P. Alfordus* opportune addit animadversionem : quæ tam citæ foundationis persuasionem a *Scotis* ipsis excludit. Considerat enim, in duobus conciliis *Basileensi* et *Constantiensi* *oratores Angliæ regis* tam acriter disputasse cum *oratoribus aliorum regum occidentaliū*, quibus præferri se debere asserebant. Cum *Lucius* enim *rex Britannus* prior tempore cum cæteri *Christum* adorasset, etiam *Lucii* successores *Britanniæ reges* affirmabant potiores haberi oportere successoribus aliorum regum *Occidentaliū* : « Cur, inquit, non eodem argumento pugnarunt aliquando *Scotorum reges* ? Nam revera si *Dodualdus Scotus*, et *Scotorum regum primus* qui hoc anno (203) baptizatur, fortius pro *Scotorum* eminentia quam pro *Lucio*, premeret argumentum. Angli enim et nomine, et re, et natione, et toto fere cælo a *Britannis* differunt. *Scoti* *Septentrionem* nostrum insecderunt (si *Scotis* est habenda fides) *trecentis* *triginta* ante natum *Christum* annis, *Fregusio* *Scotorum* rege : ut *Donaldus* ex eadem origine, eodem sanguine, eodem prorsus nomine a *Scotis* perhibetur. Cur non exclusis *Anglis*, posthabitis *Gallis*, *Hispanisque*, pro prima in conciliis, et *Romana curia* sede disputarunt ? » Verum de *Dodualdi* narratione, et de prima *oratorum* regionum sede alii disputant. *Nostri* argumenti est hic tantum, inquirere de *foundatione* *sedium episcopaliū* in illa insulæ *Britanniæ* seu *Albionis* parte, quam tunc *Caledoniam* appellabant, sive *Albaniam*, nos hodie *Scotiam* dicimus. Serius profecto ducimus in ea regione constitutas fuisse certas sedes *episcoporum*. Cur enim ex illa provincie non inveniuntur *episcopi* proximis ætatibus subsignati in conciliis ; cum ex *Britannia Romana* ejusdem insulæ parte muro *Severi* distincta tres reperiantur in *Arelatensi*

concilio ante Nicænum, et post Nicænum in Ariminenſi? Cur nulli memorantur antistes inter Scotos successores priorum ante Palladium a Cœlestino datum, si aliqui exstitissent sub Doduaido rege? Cur neque Iliberni Scotorum parentes ullum admittunt ante Patricium? Lihhratis itaque momentis rationum, et scriptorum testimoniis, cum liquido constet ex Tertulliano propagatum fuisse in Majori Britannia Christi nomen ultra Romanos fines inter Caledonios et Pictos, *inaccessa Romanis loca*; et complures historici Britannicæ affirmant id contigisse beneficio Victoris et Zephyrii, pontificum Romanorum; neque ulla inveniuntur vestigia cathedræ episcopalis ibidem erectæ secundo ac tertio Christi sæculo: consequitur, ut dicamus, consueto sedis apostolicæ more divinarum rerum ministeria ibi peracta in fide annuntianda, et sacramentis populo administrandis per presbyteros, et doctores, et transmissos ac delegatos, ut subessent episcopo Eboracensi proximiori, sive etiam ut ab eo mitterentur de mandato apostolicæ sedis, donec opportunitas offerretur episcopatum in illa insulæ parte constituendorum.

Colligere tamen præstat alterum corollarium ex diuturna dilata ad fundandos episcopatus adhibita inter Caledonios, et Pictos, eorumque successores Scotos; nempe, ac hodiernis hæreticis presbyterianis, adeo frequentibus in Scotia, frustra obtendi erroris sui patrocinium ex defectu episcoporum in ea regione per tria priora secula aere Christianæ: ad quæ propterea libenter provocant, cum de regimine episcopali in Ecclesia Dei retinendo juxta institutionem Christi Domini sermo est. Nullos episcopatus ibi fundatos ante ætatem Constantini Magni ultro admittam, etiamsi annis plusquam centenis ex ætate Severi Christianus cultus in ea regione fuerit exercitus. Non ideo tamen consequitur, ut illis fidelibus episcopus non præesset, aut presbyteri, ac diaconi, per quos doctrina Christi ad eos penetraverat, et conservabatur, certo episcopo non subessent. Hæc eadem Severi ætate, ac filiorum, Demetrius Alexandrinus antistes ad Indos usque ablegavit presbyteros, ac doctores, qui Christum tam dissitis regionibus annuntiarent, Eusebio teste. Nunquid acephali erant presbyteri, et doctores ad id munus apostolicum ita ablegati? Atqui reduces ex missionibus rationem reddebant episcopo Alexandrino villicationis suæ, non secus ac reliqui eidem Ecclesiæ Alexandrinæ subjecti. Quin etiam scholas catecheseon in eadem Alexandrina Ecclesia resuebant, ut Pantæno contigit, quem Demetrius illius sedis episcopus Indorum legatis postulantiſ concessum, mox ab institutione Indorum reducem scholæ ita præfecit: non secus atque Origenem, intercessionem ætatis nondum presbyterum, a duce Arabiæ expetitum Evangelii causa ab ipso excipiendi, eo negotio confecto idem Demetrius reversum Alexandriam institutorem scholæ catecheseon declaravit. Sæculo autem integro evoluto post Indicam expeditionem Panteni Athanasius Indorum genti episcopum concessit Frumentium, ut produnt Rufinus, et Socrates lib. 1, cap. 11: et altero sæculo pariter absoluto ab Origenis missione in Arabiam, Moyses anachoreta ab Orthodoxis episcopis, Saronorum regina expetente Institutorem Christianæ fidei, episcopus est ordinatus; cum ab Arianae perſidie signifero, qui tunc occupabat thronum Alexandrinum, ordinari non pateretur. His addit Thomassinus de ver. Eccl. disciplina lib. 1, cap. 54, exemplum illustre Victoris (de quo agimus) et Zephyrii paulo ante memoratum col. 126 in hisce nobis: quando scilicet Caius Romanæ Ecclesiæ presbyter doctissimus et clarissimus primum destinatus fuit, deinde ordinatus episcopus gentium, narrante Photio cod. 48. Quare idem Thomassinus subdit: « Sic teste Prospero Cœlestinus primum *Scotis, id est Hibernis*, in Scotia, ut antea dictum est, degentibus,

A *episcopum ordinavit Palladium. Ordinato Scotis episcopo* (sunt verba Prosperi adv. Collat.) *dum Romanam insulam studeat servare catholicam, fecit etiam barbaram Christianam, hoc est* (explicat Thomassinus) *Pelagianos ex Anglia, idololatrias e Scotia expulit.* » Opportunitas igitur erigendi episcopatus expectata et dilata est per unum et alterum sæculum; neque interea fraudavit sacramentis, et ministris gentes ad Christum vocatas; neque presbyteros acephalos, aut a jurisdictione certi episcopi non dependentes attribuit populis, semper censendis sub apostolorum successoribus, adeoque sub episcopali hierarchia, ut ad cœlestem Jerusalem spectare possint: in qua portæ duodecim, quæ cives admittunt, nomina præferunt duodecim apostolorum Agni. Hæc dicta sunt ad illustrandas tum ordinationes episcopales Victoris per recensionem Caii, ejus ætate non minus inter episcopos gentium, quam inter presbyteros Romanæ Ecclesiæ celeberrimi; tum Britannicæ insulæ primas sedes episcopales, mature quidem constitutas in regionibus jam compositis ad ordinem republicæ stabilem retinendum, serius vero fundatas ubi nondum pacatis rebus civilis imperii et militaris, satius erat illis populis sacra administrari per presbyteros a proximis episcopis regendos, sive per gentium episcopos a Romano pontifice legem accepturos sui ministerii, eique subinde indicaturos, ubi certæ sedis illgendæ opportunitas oriretur.

CIACONH.

Linea 6. — *Sive in flumine, sive in mari, sive in fontibus.* Statuit inter cetera hic pontifex, ut baptismus universim in Paschate celebretur; at si necessitas ulla emergeret, aut mortis periculum subesset, gentilesve ad fidem accederent quocumque tempore, et quavis aqua sive marina, pluviali, aut fontana, sive puteali baptizari posse.

PAGII.

C Linea 10. — *Hic fecit constitutum*, etc. Victor synodum celebravit, in qua decretum est, Pascha, non decima quarta luna primi mensis die, sed potius die Dominico post decimam quartam lunam, et post vernale æquinocium occurrente, juxta apostolorum traditionem esse celebrandum, ut habet Eusebius lib. v, cap. 23. Synodo adfuere episcopi quatuordecim ex libello synodico. Idem Theophilus auctoritate Victoris, concilium etiam Cesaræ in Palestina eadem de causa coegit, cujus fragmentum exstat apud Bedam de æquinocio vernali. Rationes Victoris sunt, ne communicemus cum Judæis Christi interfectoribus. Secundo, ut in tota Ecclesia sit una ratio Paschatis celebrandi, et pauci Orientales judaizantes, omnibus Occidentalibus, pluribusque Orientalibus populis, et episcopis aliter sentientibus, cedant. Denique, quia aliter facientes Orientales, quandoque uno anno bis, quandoque nunquam Pascha celebrarent, quæ sunt tres rationes, quibus Constantinus Magnus in epistola ad omnes Ecclesias, quæ legitur apud Eusebium lib. iii de Vita Constantini, decreti hujus æquitatem confirmat post concilium Nicænum, in quo Victoris constitutum confirmatum est.

SOMMIER.

Victor papa illustrem reddidit pontificatum suum damnatione hæresum suo tempore subortiarum, et cura quam adhibuit perducendi universas Ecclesias ad Paschale festum uniformi designatione celebrandum.

Theodotus quidam apprime exultus utraque disciplina religionis et scientiarum, licet professione coriarius, fidem Christianam scelestè abjuraverat in persecutione. Impos pudoris diu tolerandi quo die-tim perfundebatur, Byzantio natali solo relicto, Romæ domicilium constituit. Cito vulgato ejus crimine, non defuit qui desertionem exprobarat: ille

t apostatæ dedecus declinaret, maluit hæresim proteri, asseverans se cum abjuraverat Christum, nihil supra hominem abjurasse. Errori suo patrocium conquirebat ex divinæ Scripturæ testimoniis erperam explicatis proprii ex ingenii libidine, ut olent hæretici. Hunc igitur Victor damnavit, et a delium communione removit, tanquam corruptorem doctrinæ catholicæ. Ejus sectarii quo se pertiacius tuerentur, jactabant, se Romanæ sedis doctrinam exacte profiteri a majoribus traditam, nilque a se vulgari aut doceri, quam ea quæ in Ecclesia tradita et recepta fuerant a Petro apostolo ad victorem: imputantes Zephyrino perversionem dogmatis ac disciplinæ corruptionem, quam a decessoribus removebant.

Verum orthodoxi scriptores istius ætatis, fraudem ac temeritatem hujusmodi sectariorum manifestarunt. Anonymus inter hos excellit, qui eisdem ppositus scripta SS. Patrum, qui vixerant iisdem temporibus ad defensionem erroris sui delectis per ovatores. Quod attinet ad Victorem, idem Anonymus mirari se affirmat (apud Euseb. *Hist. Eccl.* b. v, cap. 27): « quomodo illos non pudeat hæc victori tam falso objectare, præsertim cum explorate cognitum habeant, Victorem, Theodotum illum oriarium, ducem et quasi parentem hujus impiæ, et xsecrandæ a fide defectionis, Christum Deum peregantis, Christiana communione interdixisse. » aucis ante annis, « Nonnulli Romæ vigeabant, quom Florinus presbyterii ecclesiastici gradu ablutatus, et Blastus persimili implicatus errore, pariter um illo principatum obtinuit. . . . Irenæus varias ontra eos composuit epistolæ: unam ad Blastum, nam inscriptis de schismate, etc. (Euseb. *Hist.* b. v, cap. 14 et 19). Latenter vult (Blastus) Judæum introducere. Pascha enim dicit non aliter usodiendum esse, nisi secundum legem Moysi, nartadecima mensis. (Tertullian. lib. *de Præscript.*) sti certe complures alios quasi ab Ecclesiæ complexu abstrahentes, in suam pertraxere sententiam. Euseb. lib. v. cap. 14.)

« Jam vero Florinus quoque, et Blastus, qui in prehyterorum catalogum erant cooptati, in Valentini erniciosam sectam declinaverunt. Ferunt bea-issimum Irenæum, eorum morbum deplorantem, crispisse adversus Valentinum. Theodoret., *hæret.* ab. lib. iii. »

Victor papa, ut exstingueret schisma quod Blastus excitabat in ipso Romanæ Ecclesiæ sinu, concilium in Urbe convocavit, in quo decrevit custodiri noxam a suis decessoribus servatum, et Paschale estum celebratum iri perpetuo die Dominica, quæ rima consequeretur diem decimam tertiam lunæ nensis Martii usque ad vicesimam primam. Theophilus episcopus Cæsareæ in Palæstina hoc ad concilium accitus fuit. « Aliud est etiam episcoporum, qui Romæ similiter conveniebat, de eadem controversia statutum; quod quidem Victorem id temporis episcopum fuisse declarat. (Euseb. *Hist.* ib. v. c. 22.) Victor Romanæ urbis episcopus, et tarcissus Hierosolymorum, etc., quod sibi probabile visum fuerit, litteris ediderunt. » (Idem in *Chron.* ubi annum 198.)

Idem Theophilus aliud subinde concilium coegit a sua metropoli, non solum episcopos suffraganeos sedis suæ, verum etiam ex variis provinciis invocans, mandante Victore, cui placuit de Paschæ celebratione ita concordati statuto diem decerni ac tabiliri in regionibus quas mundi Salvator incoverat, perinde ac in cæteris provinciis Christiani ribus celebrare ur. Ea de re constat in fragmento oncilii per venerabilem Bedam nobis præservato:

Papa Victor Romanæ urbis episcopus direxit auctoritatem ad Theophilum, Cæsareensis Palæstinæ nitistitem, ut quo modò Pascha recto jure a cunctis atholicis celebraretur Ecclesiis, inibi fuerit ordiatio, ubi Dominus et Salvator mundi fuerat in

A carne versatus. Percepta itaque auctoritate prædictus episcopus non solum de sua provincia, sed etiam de diversis regionibus omnes episcopos convocavit. Ubi cum illa multitudo sacerdotum convenit, tunc Theophilus episcopus protulit auctoritatem ad se missam Victoris papæ; et quid sibi operis fuisset inunctum ostendit, etc. (Fragm. *Conc. Palæst.*, apud Bedam de *Æquin. verno.*)

Aliæ quoque synodi in Ponto sub Palma, in Gallis sub Irenæo, in Osroena finitimorum, in Græcia sub Bacchylo, necnon in aliis provinciis, quarum fuit unanimitas de sedis Romanæ decreto observando consensus. « Aliud item conc. episcop. Ponti, quibus Palmas, utpote antiquissimus et maxime venerandus, præsidebat. Aliud Ecclesiarum Galliæ, quas Irenæus regebat episcopus. Aliud porro Ecclesiarum, quæ Osroenam, et reliquas in eo loco civitates incolabant. Aliud separatim Bacchyli Corinthiorum episcopi; et alia denique aliorum prope infinitorum, qui uno consensu, iudicioque uno, eandem de illius festi observatione tulere sententiam. » (Euseb. *Hist.* lib. v, c. 22.)

Solus Polycrates Ephesiorum episcopus, qui synodum suæ provincie collegit, in qua Victor rogaverat, ut Asiæ Minoris episcopos universos advocaret (quod indicat mandato Romani pontificis hæc omnia concilia celebrari), solus, inquam, Polycrates a consuetudine sua recedere detrectavit, et Victori perscripsit, constitutum fuisse in illo Asianorum episcoporum concilio, celebrandum esse Pascha die lunæ quarta decima, in quamcunque hebdomadæ feriam incideret, ex causis in epistola expressis, quam ad illum dabat. « Possem, inquit, hoc loco episcopos, qui mihi in concilio aderant, commemorare, quos ut accerserem a vobis rogatus, diligenter accerseram. (Euseb., cap. 23.) Isti omnes diem Paschatis 14 die lunæ ex Evangelii præscripto observarunt; nihil ab eo instituto, ac more plane digressi, sed secundum regulam, et normam fidei eum assidue tenuerunt. » (*Ibidem.*)

Pontifex Romanus indignatus super hujusmodi singulari Asianorum sententia, qui etiam jactaverant se illius minacibus litteris nequaquam deterreri, statuit ab Ecclesiæ corpore eosdem separare, et gravioribus litteris ad eos datis adiecit segregaturum se a communione fidelium quotquot incoherent eam regionem. « His, quæ nobis ad terrorem objiciuntur, minime conturbor. (*Ibid.*) His rebus adductus Victor, qui tum Romanæ Ecclesiæ præerat, totius Asiæ Ecclesiæ, cum aliis finitimis, tanquam alterius si ei et opinionis, simul omnes (ut complectar brevi) a communi unitate Ecclesiæ amputare conatur: et in eos per litteras graviter invehitur, atque adeo omnes fratres eam incoherentes regionem a communione secludendos edicit. » (*Ibid.*, cap. 24.) Victoris severitas non omnibus perinde episcopis illius dicto parentibus opportuna videbatur. Ex his nonnulli datis ad eum litteris insinuabant, cum ipsius decessores ea de causa nolissent Asianos rejicere sed pacem cum iis coluissent, præstare, juxta suorum decessorum exempla, ut hos haberet humanius, et pacem cum iis conservaret. « Illum igitur magnopere adhortabantur, ut pacis, concordie, et charitatis erga proximos diligentem curam haberet. » (*Ibid.*)

Qui hæc singillatim perscribebant episcopi, non satis attendebant causas suadentes Ecclesiæ caput ad agendum severius. Quandiu quæstio versabatur circa disciplinam hæc dissidia secum trahentem, præcipue post habitam a S. Polycarpo ea de re collationem cum S. Aniceto, permittebatur Asianis Ecclesiis, ut tranquille uterentur sua consuetudine. Verum ex quo Montanistæ ex ritus disciplina proeudere ausi sunt dogma a catholica fide alienum, et Blastus inde occasionem sumpsit schismatis inducendi, nisi que sunt ejus sectarii legem universalem condere ex singulari opinione suorum: praxis intolerabilis visa est Victori, qui se adactum censuit pontificis maximi

auctoritate qua funderetur ad eam. Jam supprimentam. Eo justius id esse duxit, quod hujusmodi consuetudo celebrandi Pascha more Judæorum cum alio nomine haud toleraretur, quam deferendi gratia apostoli Joannis memoriae, hoc ad tempus permitteatis Ecclesiis quibus ipse in Asia præerat, demerendi causa fideles ex Judæis ad Christum conversos, atque ut Synagoga sepeliretur cum honore; hæc indulgentiæ occasio jam desierat, et causa atque incitantum consilii.

Fatendum est, Asianos a Polycrate perstitisse, nec deluisse Victoris judicio; et complures ex iis qui Romano decreto synodali subscripserant cum pontifice, non probasse, ut sacris interdiceretur eis, qui decreto non parerent. Sed quid inde consequitur, nisi hoc unum, quod Asianis persuasum erat, posse in traditis sibi ritibus persistere extra periculum schismatis, aut hæreseos crimen incurrendi; cum tandem ageretur solummodo de ratione disciplinæ observanda; et cum episcopi Victori adhaerentes putarent esse alienum a regulis apostolicæ charitatis infligere durissimam excommunicationis pœnam compluribus Ecclesiis, easque a communi Christianorum Patre sejungere, hujusmodi generis negotio tantum modo intercedente.

Extra quæstionis orbitam excurrit itaque et evagatur quisquis cum recentiori scriptore audet hinc deducere (Maimbourg, *Histoire de l'Eglise Rom.* cap. 8): « Manifestum esse atque evidens neque hos episcopos Asianos et Orientales omnes, neque S. Irenæum et Gallicanam Ecclesiam neque aliarum regionum episcopos, ita valide perscribentes ad Victorem pro tuenda indemnitate istarum Ecclesiarum Orientalium credidisse infallibile esse Romanum pontificem. » Asiani episcopi sejuncti non erant a Romana Ecclesia pro dogma fidem aut mores attingens. Occidentales vero, aut ullus ex iis qui hac occasione data scripto aut voce perorarunt nunquam dixerunt deesse pontifici Romano potestatem hujusmodi controversiæ definitiva sententia terminandæ. Conquesti sunt tantummodo de pœnæ severitate; sive illam inflixisset Victor, ut nonnulli contendunt (*vide* Baron. ad ann. 198), sive eandem tantummodo interminatus fuerit, ut alii existimant. S. Irenæus respondens omnino proprii nominis indicationi, ostendendi virum pacis tuendæ et conciliandæ studiosum (Euseb. lib. v, cap. 24 *Hist.*) officio mediatoris tunc perlunctus fuit; contentio ab ipso rectissime pacata est (ait Anatolius scriptor vicinus illorum temporum, editus a Bueherio in *Can. Pasch.* pag. 445); et inductus fuit Victor ejus suasionem ad suspendendos effectus excommunicationis indictæ, quemadmodum comprobant ex Sozomeno eruditii nostræ ætatis auctores. « Exortam olim controversiam sapientissime dissolvissè mihi videtur Victor. . . ex communi consilio placuit, ut singuli festum prout consueverant celebrantes a mutua inter se communionem nequaquam discederent. » (Sozomen. lib. vii, c. 20, cit. a Marca l. iii de *Concord.*, c. 3.) Sed cuiusque tandem sententiæ adhæreamus circa attributa et consecutiones istius excommunicationis, dubitare nequaquam possumus quin Victor justissimam sententiam tulerit in definienda controversia, damnans disciplinam Asianorum, tanquam faulricem schismatis et hæreseos. Id satis ostenderunt tempora consecuta, cum Nicæno etiam concilio visum fuerit necessarium mandare Orientalibus, ut in hujusmodi negotio se conformarent moribus Romanæ Ecclesiæ. « Quod autem ad omnium consensum de sacratissimo festo Paschatis celebrando attinet, scitote quod vestris precibus controversia ea de re suscepta, prudenter et commode soluta est; ita ut omnes fratres, qui Orientem incolunt, quique Judæorum consuetudinem ante in eo festo observando imitari solebant, jam Romanos nos, et omnes vos, qui eundem morem, quem nos in illo recolendo a primis temporibus tenuistis, consentientibus animis in eo

A celebrando deinceps secuturi, sint. » (*Epist. Synod. conc. Nic. Ecclesiæ Alex.*) In quo, ait Rufinus, Nicæni Patres hoc unum præstiterunt, ut universis Ecclesiis proponerent antiquum canonem ea de re editum, quem scilicet Romana Ecclesia condiderat, indicatum in epistola synodali ad Ecclesiam Alexandrinam data: *Jam Romanos nos, et omnes res, etc.*

Neque insinuare fas est quemadmodum recentior quidam arguatur in Vita nostri sancti pontificis (Baillet., ad diem 28 Julii) eos qui a Romani pontificis communionem sejuncti sunt, in aliorum episcoporum communionem censerit et perseverare, neque illic circa segregari a generali Ecclesiæ unitate. Firmilianus Cappadox, cujus testimonium recentior iste adhibet, id nequaquam affirmat. Conqueritur tantum occasione dissidii suborti inter sanctos Stephanam papam et Cyprianum, procedere voluisse pontificem Romanum ad separandum ab Ecclesiæ catholicæ unitate illos qui probatis rationibus induci recusabant admittere praxim disciplinæ ab Ecclesia Romana servatæ aliquibus in ritibus: quod nemo ex decessoribus fecisse traditur. Oportet contra memoratum auctorem statuere ac ratum habere, unam idemque fore privari communionem Romanæ sedis, et privari communionem Ecclesiæ universalis; cum necesse sit (asserente S. Irenæo) omnes Ecclesias terrarum orbis ad hanc Romanam earundem principem, et potentiori principalitate supra illas præditam, convenire. « Ad Romanam Ecclesiam propter potentioris principalitatem necesse est omnem convenire Ecclesiam. » Versari in communionem cum Romano pontifice, idem est, interprete Cypriano, ac versari in eadem communionem cum catholica Ecclesia: cum Petri sedes inter Ecclesias prima origo sit unitatis sacerdotalis. « Scripsisti etiam, ut exemplum earundem litterarum ad Cornelium collegam nostrum transmitterem, ut deposita omni sollicitudine, jam sciret se secum, hoc est cum Ecclesia catholica communicare. (S. Cyprian., *epist.* 50, ad Antonian.) Ad Petri cathedram, atque ad Ecclesiam principalem, unde unitas sacerdotalis exorta est. » (idem, *epist.* 59.) Profanatæ sacra mysteria quisquis eadem percipit hanc extra domum (ait Hieronymus); et perire in diluvio eligit quisquis hanc in arcam se recipere negligit. « Cathedra Petri communionem consociat. . . Quicumque extra hanc domum agnum comederit, profanus est. Si quis in arca Noe non fuerit, peribit regnante diluvio. » (S. Hieronym., *epist.* 57, ad Dom.) Cathedra ista Romæ a Petro constituta unitatem tribuit Ecclesiæ, ait Optatus Milevitanus lib. ii contra Parmen., nec cæteris apostolis datum fuit, ut ad Ecclesias a se fundatas singulare hoc privilegium transmitterent, cui usurpando nemini attentare datum est, quin reatum incurrat criminis et schismatis. « In qua una cathedra (Romæ collata) unitas ab omnibus servatur, ne cæteri apostoli singulas sibi quisque defecerent: ut jam schismaticus et peccator esset qui contra singularem cathedram alterum collocavit. » (Optat. Milevit., *ibid.*) Nemo ignoret (addit Augustinus) sedem apostolicam præferri et præesse cæteris suo principatu: et ab hoc centro unitatis exclusos omnino esse extra Ecclesiam, et partem nullam habere cum Christo Jesu, neque ejus vita vivere, sed esse obnoxium iræ Dei et aversioni, quacunque virtute se pollere autemet. « Ecquis nescit illum apostolatus principatum cuilibet episcopatu præferendum? (S. August., lib. ii de *Baptismo contra Donat.* cap. 1.) Quicumque unitati Ecclesiæ non communicant, non sunt in Ecclesia. (idem, de *Unit. Eccl.*, c. 4.) Quisquis ergo ab hac catholica Ecclesia fuerit separatus, quantum laudabiliter se vivere existimet, hoc solo scelere quod a Christi unitate disjunctus est, non habebit vitam, sed ira Dei manet super eum. » (*Ibid.* *epist.* 152.)

XVI. SANCTUS ZEPHERINUS

ANNO CHRISTI 203, SEVERI IMP. 9.

16 Zepherinus, natione Romanus, ex patre Abundio, sedit annos seplemdecim, menses duos, dies decem ^b. Fuit autem temporibus Antonini et Scveri a consulatu Saturnini et Gallicani usque ad Præsensem et Striganum consules ^c. Hic constituit ut in præsentia omnium clericorum et laicorum fidelium ^{sive} **5** Levita ^d, sive sacerdos ordinaretur, et fecit constitutum de Ecclesia, ut patenas vitreas ante sacerdotes in Ecclesiam ministri portarent, donec episcopus missas celebraret, ante se sacerdotibus astantibus, et sic ^e missæ celebrarentur, excepto quod jus episcopi interesset, ut tantum clerus sustineret omnibus præsentibus ex ea consecratione de manu episcopi jam coronam consecratam, et acci- **0** peret presbyter tradendam populo. Hic fecit ordinationes quatuor, per mensem Decemb. : presbyteros ix ^f, diaconos vii, episcopos per diversa loca viii ^g. Qui etiam sepultus est in cæmeterio suo, juxta cæmeterium Calixti, via Appia, vii Kalend. Septembris, et cessavit episcopatus dies vi.

CATALOGUS SUB LIBERIO.

Juxta edit. Schel. ex S. Cæsareo.

Zephyrinus annis. . . . a Consulatu Saturnini et Galli usque. . . ræsen. e et Extricano.

Supplementum lucunarum catalogi ex dictis in Aniceto.

Zephirinus annis xviii, d. x. Fuit temporibus Severi et Antonini, a consulatu Saturnini et Galli usque Præsente et Extricato.

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

^a CB, Zephyrinus. ^b B, an. 18, d. 18. ^c B, Severi, Caracallæ, Getæ, Macrini et Elagabali, a Coss. Fabiani et Muciani ad Anton. August. II et Sacerdotem. ^d C, sive clericus. ^e dum sic C. ^f C B, 13. ^g C B, 13.

VARIÆ LECTIONES.

Apud Fabrottum ex codice Freheri.

Num. 16, lin. 3, AB, Stricatum. lin. 10, AB, ordinationes 7.

Ex codice Regio, Mazarino et Thuano.

Lin. 1, Maz., Zephirus. *ibid.* sed. ann. 8, m. 7, d. 10. lin. 3, Istrigatum. lin. 4, fidel. sive clericus, sive levita s. S. o. Maz. sive cler. levita s. S. o. Illic fecit constit. in Ecclesia. lin. 6, in Ecclesia ministri supportarent. lin. 11, presb. xiii, d. 7, p. d. l. 13.

Ex Thuano altero.

Lin. 1, annos 8, m. 7. lin. 3, lege præ. lin. 4, sive clericus, sive Lev. lin. 6, in ecclesia et ministros celebrare cum episcopus missam celebraret ante sacerdotes astantes sic missa celebraretur exc. lin. 9, de

A manu ep. jam corona consecrata acceperit presbyter t. p. lin. 11, presb. 14. *ibid.* loca numero 13. lin. 12, vi Kal. linea seq. dies 7.

Apud Holstenium et Schelestratium.

Lin. 1, Vat. an. 16, Flor. secund. 9, Flor. prim. 7. lin. 4, Flor. et Vat. addunt sive clericus. lin. 8, Flor. duo, præsentibus exeant consecrationem. lin. 9, et acciperent, *idem codd.* lin. 11, Flor. 2 et Vatic. 13.

Apud Peniam ex codice Cavensi.

Lin. 5, et fecit constitutum de Ecclesia, et patenas vitreas ante sacerdotes in ecclesiam, et ministros subportantes, donec episcopus missas celebraret. lin. 9, jam coronam consecratam acciperet presbyter. lin. 11, episcopos per diversa loca xiii (et supra manu Peniæ viii).

NOTÆ VARIORUM.

A SCHELESTRATE.

Linea 3 et 4. — Hic constituit ut in præsentia. Legit auctor Libri Pontificalis : in præsentia. Stantique Zepherinus, ordinationes publice in ecclesia peragi. prout etiamnum observatur. Idem Zephyrinus statuisse dicitur, ut celebranti episcopo adstant omnes sacerdotes istius ecclesiæ, qui ritus etiamnum perseverat.

B

ALTASERRÆ.

Lineæ 3 et 4. — Hic constituit ut in præsentia omnium clericorum, et laicorum fidelium, sive Levita, sive sacerdos ordinaretur. Zepherini decretum est, ut ordinationes presbyterorum et diaconorum fieri in præsentia cleri et plebis, ut fiant consilio cleri, assensu et testimonio plebis. Idem tribuitur Anacleto, can. Reliqui. 67 dist. Idem conc. Carth. iv, can. 22 :

« Episcopus sine concilio clericorum suorum clericos non ordinet, ita ut civium convitiam et testimonium querat. » (Can. *Episcopus*. 24 dist.) In ordinandis clericis hanc legem sibi imposuit Cyprianus epist. 33 ad presbyteros et diaconos : « De ordinationibus clericorum, P. C. solemus vos ante consilium, et mores ac merita singulorum communi consilio ponderare. » Novati ordinationem, quod presbyter ordinatus esset reluctanti clero et plebe, nullam et irritam fuisse tradit Euseb. lib. vi, cap. 35. Ordinationem Osberni presbyteri ad Ecclesiam de Trichestana in Anglia nullam esse intendebat Jordanus prior Acrensis, quod sine ipsius assensu, invitis et reclamantibus parochianis ecclesiam ingressus esset. Joan. Sarisber. epist. 119 : « Adversus Osbertum presbyterum super Ecclesia de Trichestana, Jord. Prior Acrensis instituit controversiam, dicens eum prefatam Ecclesiam possidere, quam sine prioris assensu, et alterius advocati, citra solemnem ordinem juris, et regni consuetudinem, invitis et reclamantibus parochianis ingressus fuerat. »

Linea 7. — *Et sic missa celebrarentur, excepto quod jus episcopi interesset, ut tantum clerus sustineret omnibus praesentibus ex ea consecratione de manu episcopi jam coronam consecratam, et acciperet presbyter tradendam populo.* Ex constitutione Zepherini, ubi episcopus missam celebrabat, ipse coronam consecratam, id est sacram Eucharistiam, distribuere clericis, et reliquis partes tradebat presbytero, per eum distribuere plebi. Officium presbyteri est tradere sacram Eucharistiam plebi. Presbyteri ruris in Ecclesia civitatis, praesente episcopo vel presbyteris ipsius urbis, non possunt offerre, id est missam celebrare, nec Eucharistiam dare, ex conc. Neocæsar. can. 13, can. *Presbyteri*. 95 dist. Tamen etiam praesente presbytero diaconus, si necessitas urgeat, potest erogare Eucharistiam, ex conc. Carth. iv, can. *Præsentis*. 95 dist. Et hæc fuit antiquior consuetudo Ecclesie. Cyprian. de Lapsis : « Ubi vero solemnibus adimpletis calicem diaconus offerre praesentibus cepit, » etc. Item Justin. martyr Apolog. ii : « *Εὐχαριστίας αὐτοῦ δὲ τοῦ προσετώτος, καὶ ἐπειρημύσαντο: πάντος τοῦ λαοῦ, οἱ καλουμένοι παρ' ἡμῶν διάκονοι δίδωσιν ἐκάστῳ τῶν παρόντων, μεταλαβῆν ἀπὸ τοῦ ἐν χειρὶ τῆθεντος ἄρτου, οἴνου καὶ ὕδατος, καὶ τοῖς οὐ παροῦσι ἀπορίσσει. Præsentibus vero postquam gratiarum actionem perfecit, et populus universus fausta acclamatione eam comprobavit, diaconi distribuunt unicuique praesentium, ut participet eum, in quo gratiæ actæ sunt, panem, vinum et aquam, et absentibus perferunt.*

BENCINI.

Linea 5. — *Fecit constitutum de Ecclesia, ut patenas vitreas ante sacerdotes in ecclesia ministri portarent.* Ministrorum nomine plerumque veniunt subdiaconi, qui cum vel presbyteris, vel diaconis in ministerio praesto esse deberent, sequentes dicuntur sæpius in Ordine Romano. Et Amalarius, lib. ii de Offic. Eccl. c. 11, subsequentes vocat, Alcuinus, et alii passim. Pontifex itaque decrevit, ut subdiaconi ante sacerdotes gererent vitreas patenas, dum peracto sacrificio a pontifice presbyteri deberent consecratum panem super has patenas recipere, et populo tradere, ut mox dicitur. Erat vero Zepherini ætate pervulgatus usus vitrorum, cum et calices ex eadem materia conficerentur, quod coevus scriptor Tertullianus (cap. 7) testatur in libro de Pudicitia dum adversus catholicos insurgit : « Procedant picturæ calicum vestrorum, si vel in illis perlucet interpretatio peccidis illius. » Et mox (cap. 10) : « Si forte patrociniabitur pastor, quem in calice pingis : » in fragili vitri materia pastorem expressum, et de super pictum deducitur ex verbis subsequentibus : « At ego qui pastoris scripturas haurio, qui non potest frangi. » De usu, imaginibus, et pictura vitrorum antiquorum eruditissime Cl. vir Buonarroti in

A Italico de vitris in cœmeteriis Romæ repertis opusculo disserit, et inventorum imagines exhibet. Vitrorum vero usus in Eucharistico peragendo sacrificio inductus censetur, ne dum ad munditiam, veram ut qua possent fideles ostenderent sacramenti peragendi excellentiam, et praesentis nuntius majestatem denotarent. Apud eum plerasque gentes vitra in conviviis, præcipue quæ picta, et sculpta erant in summa aestimatione, quod paucis Apuleius expressit cum de solempni convivio partes exhibet. *Metamor.* l. ii, pag. 52 : « Frequens ibi numerus epulonum, et, utpote ad primatem feminam, flos ipse civitatis. Et opipares cibi, et ebore nitentes lecti, aureis vestibus intexti, ampli calices, variae quidem gratiæ, sed pretiositatis unius. Hic vitrum fabre sigillatum, ibi crystallum impunctum; argentum alibi clarum, ut aurum fulgurans, et succinum mire cavatum in capides, ut bibas. » Antequam a nota manum amoveamus, non erit inutile observare quod,

B *etsi Liber noster Pontificalis sæpius repetat, hic constituit aut fecit constitutionem de Ecclesia, id non ad ampliandam pontificiam majestatem, sed titulo dignitatis, et Christi privilegio est actum.* Promulgationi subsecutam fidelium persuasionem in edicis recipiendis aperte inter alia ipse Tertullianus testissimum facit in libro, quem certo sub Zepherino edidit de Pudicitia, quando ab Ecclesia defecit. Loquens enim de Zepherini decreto concedente lapsis graviorum criminum reis veniam, ait : « Audio etiam edictum esse propositum, et quidem peremptorium : pontifex scilicet maximus, quod est episcopus episcoporum, edicit : Ego et mœchiæ, et fornicationis delicta poenitentia functis dimitto. » Suggillat in refractoriorum numero positus edictum, sed insimul promulgantis conditionem exprimit, et quidem ex persuasionem communi, qua imbutum ante defectum fuisse his verbis fatetur : « Erit igitur et hic adversus Psychicos titulus, adversus meæ quoque sententiæ retia penes illos societatem, quo magis hoc mihi in notam levitatis objectent. » Peremptoria itaque habebantur apostolicæ sedis edicta, et taliter suscepta esse ab Ecclesia tum ex Tertulliano, tam ex aliis laudatis laudandisque claret.

C *Linea 7. — Ante se sacerdotibus adstantibus.* Antiquum pontificis celebrantis ritum exhibet Liber Pontificalis a praesenti perioche, et sequentibus verbis, et exprimit, presbyteros cum Pontifice celebrante etiam concelebrasse, et ab ipso deinde supra vitreas patenas consecratum accepisse, populo distribuendum. De quo ritu ob ampliatam Romæ religionem in aliquibus immutata ita loquitur Innocentius ad Decentium Egubinum scribens, c. 4 : « De fermento, quod de Dominico per titulos mittimus, superflue nos consulere voluisti, cum omnes ecclesie nostræ intra civitatem sunt constitutæ. Cum presbyteri, quia die ipsa propter plebem sibi creditam nobiscum convenire non possunt, idcirco fermentum a nobis confectum per acolythos accipiunt, ut se a nostra communione, maxime illa die (Dominica nempe) non judicent separatos. Quod per parochias fieri debere non puto. Quia non longe portanda sunt sacramenta; necnon per cœmeteria diversa presbyteris destinamus, et presbyteri eorum conficiendorum jus habent et licentiam. » De presbyterorum assistentia, et concelebratione cum episcopo celebrante audeundus est Morinus de Sacr. ordinat. exer. viii, c. 1, pag. 188. Sicut et Lupus tom. iii in responsis ad Cerularii calumnias in Latinos.

D *Linea 7, 8. — Excepto quod jus episcopi interesset, ut tantum clerus sustineret.* Intra parenthesis periochem includendam puto, ac textum sic legendum esse : *Sic missæ celebrantur (excepto quod jus episcopi interesset, ut tantum clerus sustineret) omnes celebrationis sacrificii) omnino praesentibus, et simul ex ea consecratione de manu episcopi jam coronam consecratam summentibus et deinde acciperet presbyter tradendam populo.*

Linea 9. — *Coronam consecratam.* Eucharisticum A
reape panem, quomodo vocatur a Gregorio Magno
ib. iv Dial. c. 4: *Tunc duas secum oblationum co-
ronas detulit.* Olim enim in modum circuli erant pa-
nis Eucharistici, quod observavit Constantinus
Porphyrogenneta (lib. vii *Themat.*, tit. 4, c. 6):
« Buccella panis dicitur in modum circuli facta. »

BNI ET LABBEI.

Linea 5. — *Ut patenas vitreas.* Sicut his temporibus
vitreas patenas in usu fuisse hinc constat, ita etiam
allicem vitreum, ligneum, atque argenteum, hoc tem-
pore usitatum fuisse aliunde probatur. De calice vi-
reo scribit S. Gregorius papa lib. i, Dial., cap. 7.

BLANCHINI.

NOTE CHRONOLOGICÆ.

In Zephyrini epocha sive a picturis, sive a codi-
cibus describenda errore non dissimili ac in superi-
ori transtulerunt amanuenses partem numeri B
annorum in sedem mensium, et mensium signa retu-
erunt ad columnam dierum. In picturis vetustissimis
æculi Leonis Magni consignati erant anni novem-
decim et menses decem in triplici versu, quales nunc
tiam de proximo inspicientibus cognoscuntur

XVII.

II.

m X.

sigla \overline{M} index mensium ætatis vitio oblitterata, non
ocis ac litteræ hosce numeros præcedentes, de-
scriptorem docere non poterat, ad menses, non ad
lic denarium pertinere. Ratus est separatis ver-
ibus tres numeros exhiberi, annorum xvii in primo,
mensium ii in secundo, dierum x in tertio. Atribuit
gitor Zepherino sedis Romanæ annos xvii, men-
es ii, dies x. Hunc in errorem non incidisset
criptor, si consuluisset catalogos numerantes epo-
has pontificis Zepherini per consulatus, quod nos
restituimus in Prolegomenis. Zephyrino primi
onsules tribuntur *Saturninus et Gallus*, signantes
num æræ Christi communis 198, consensu co-
icum et catalogorum. Quare intelligitur primum
ascha sui pontificatus eodem anno ab illo celebra-
um, quod contigit die Dominica 9 Aprilis. Postre-
um vero Pascha (ex consueto catalogorum stylo
un exposito in not. ad S. Petrum), Zepherini papæ sub
egimine celebratum pari consensu catalogorum et
olicum, qui mutili non sint, enuntiatur consub-
as *Præsente et Extricato*, quod incidit anno 217 in
iem Dominicam 15 Aprilis. Consularis igitur chro-
ologia demonstrat, viginti Paschata pontifici Zephe-
ino esse assignanda: quæ annos novemdecim solidos,
c præterea menses complures requirunt; cum
eatus iste pontifex vitam produxerit post illius po-
remi Paschatis diem per menses tres et semis fero,
empe usque ad diem 26 Julii natalem illius mar-
trii, ita signatam in vetusto lapide noni sæculi (ut
x forma characterum illius ætatis colligitur specta-
ando in pronæo monasterii SS. Stephani et Silvestri
i Campo Martii, sive in titulo S. Silvestri in capite
uncupato. Paulus I illius monasterii fundator dum
nderet monachis oratorium, et in eo collocaret
artyrum complurium reliquias, quorum natalitibus
ebus erat memoria celebranda, in causa fuit, ut
plici tabula marmorea incidereutur hinc sanctorum
de sanctorum nomina, et natalitia, hoc titulo præfixo.

*In nomine Domini. Hæc est notitia natalitiorum
sanctorum hic requiescentium.*

Mense Januario

Die iii. Natalis S. Antheri papæ, etc.

ifferam ad numerum Pauli I integrum hoc me-
um exhibere, cum de fundatione hujus monasterii
: tituli sermo incidet. Satis fuerit nunc indicare,
us esse proximum, aut suppar illius ætati: et in
us perspicue legi, natalem papæ ac martyris Zephe-
ni paritari cum die 26 Julii

Mense Julio

*Die xxvi. Nat. SS. Zephyrini papæ et mart.
et Tarsicii mart.*

Paschata igitur viginti Zepherino pontifici cele-
brata sub eodem consulatibus ordinariis demon-
strant, numerum superstitem in basilica S. Pauli
sub ejus imagine ex primo ac secundo versu conti-
nuatum reddere annos xviii, decadem vero, quæ
subsequitur versu proximo significare menses decem
solidos ejusdem sedi addendos supra numerum au-
norum prædictum 19, nullo cum dierum addita-
mento.

Porro, si ex die 26 Julii anni 217, quæ Zepherini
pontificatum et vitam martyrio coronavit, regredia-
mur in anteriora per annos xviii et menses x, ter-
minus numerationis cadet in diem Dominicam 25
Septembris anni 197, aptam illius ordinationi ad
episcopatum: quam inter et martyrium Victoris de-
cessoris sui, referendum ex præcedenti sectione ad
diem 28 Julii ejusdem anni 196, cum intercedant
menses duo ferme solidi, spatium quoque congruum
vacationis Romanæ sedis incipit.

Ex consulum autem serie ac nominibus, quæ
amanuensium incuria difficiliter permutari possunt
quam signa numerorum, esse corrigendam in codi-
cibus annorum summam, quæ descriptorum erratis
frequentibus est obnoxia, supra jam dixeram in
notis ad Cletum, et in Præfatione prioris tomi osten-
deram numeris 26 ac 52. Addere tamen oportet
superioribus observatis, hanc etiam providentem
curam, quæ compluribus conciliis aptissima visa est
ad memoriam temporis certi liberandam ab omni
dubitatione, ut nempe apponeretur in litteris com-
probantibus tempus ordinationis uniuscujusque epi-
scopi nomen consulatus. Est canon concilii Milevi-
tani Arcadio et Honorio V coss., Christi 402, signa-
tani numero xcix in codice Græco-Latino canonum
Ecclesiæ Africanæ, ubi hæc leguntur: *Placuit, ut
C quicumque deinceps ab episcopis ordinarentur per
provincias Africanas, litteras accipiant ab ordinato-
ribus suis, manu eorum conscriptas, continentes con-
sulem et diem, ut nulla altercatio de posterioribus, vel
anterioribus oriatur.*

Præscribitur nomen consulis indicandum potius
quam numerus annorum imperatoris, quando agitur
de epochæ præservatione a periculo mutationis; cum
notarum numeralium vitiosa expressio unius ele-
menti labe gravissima esse possit etiam in annis
principum significandis, quæ in nominibus consu-
lum exprimeudis plurium litterarum deformatione
perfici tantum valet.

Hoc autem, quod Milevitani Patres statuunt in
ordinationibus episcoporum esse præstandum, ex
veteri disciplina acceptum a se profitentur, cum
asserant superiorum conciliorum decreta a se re-
novari. Et certe nomina consulum passim appone-
bantur in Ecclesiis Occidentalibus non modo epi-
scoporum epochæ in sepulcris, uti ex Nolanæ Ecclesiæ
monumentis exhibui in Præfatione tomi primi nu-
mero 26, quod possem pluribus confirmare, sed
etiam in levioris momenti gestis nota temporum
distinguendis. Romæ autem quam frequens usus
fuerit consulatus notæ apponendæ non modo viro-
rum illustrium sepulcris, sed etiam vulgarium quo-
rumque, et ipsis infantum oculis, apud Christianos,
martyrum cæmeteria luculenter ostendunt. Refere-
bantur vero multo diligentius in Acta martyrum
(quales sunt pontifices de quibus loquimur) a nota-
riis regionariis per Clementem institutis, et in re-
gesta Ecclesiæ, tum ordinationes episcoporum, tum
etiam clericorum cujusque ordinis promotiones, ut
ex epocha illorum ministerii provehi possent ad
altiorum gradum juxta regulas Patrum. Præ cæteris
vero ara novi pontificis consulatu et die erat signifi-
ficanda, ut inde judicari facilius posset de veritate
formatarum, decretorum, epistolarum, quæ ad alias

Ecclesias hinc perferrentur, ne privatorum fraude A
fictitiæ pro veris obtruderentur.

Jure igitur constituimus annorum numeros in
codicibus expressos exigi oportere ad chronologiam
consularem, et ex illa restitui pontificum epochas,
ut præstitimus in Victore et Zepherino, quæ ita
redditæ apte respondent tum consulatibus catalogo-
rum, tum numeris genuinis ævi Leoniani, in basilica
S. Pauli nondum deperditis.

Post vindicatos annos ac menses pontificatus S.
Zepherini, resolvendæ sunt difficultates nonnullæ,
quæ circa diem ejusdem martyrii natalem 26 Julii
moventur a vir. clar. Florentinio, Papebrochio, et
Pagio. In Martyrologio, quod Florentinus editor
putat esse Hieronymi, videtur natalis dies Zepherini
ferri ad 20 Decembris, cujus in periocha ibidem
legitur, *Romæ Zephyrini episcopi*. In aliis vero mar-
tyrologiis Bedæ, Usuardi, Adonis, quibus consensit
etiam Romanum, memoria Zepherini papæ et
martyris consignatur die 26 Augusti.

Postremum hoc dubium solvit Anastasius, qui
distincte expressit die 26 Augusti *sepultum fuisse
Zephyrinum in cœmeterio suo juxta cœmeterium Cal-
listi, via Appia*. Fuit igitur dies depositionis, non
dies martyrii in eo cœmeterio celebrata, in quod in-
ferrebat: et inde forsitan exemplum ejus memoriæ
celebrandæ die depositionis potius quam die marty-
rii deduxerunt tam indicata Martyrologia, quam
clerus urbanus. Titulus tamen et monasterium SS.
Stephani et Silvestri, dum Paulus I ex cœmeterio
Callisti transferret Zepherini corpus in eam eccle-
siam, restituit memoriæ et celebritatem cum indica-
tione expressa natalis martyrii diei 26 Julii, in
eodem lapide bis declarata, nempe in titulo docente
notitiam ibi proponi: *Natalitiorum sanctorum ibi
quiescentium*, et iterum in repetito *Natalis* vocabulo
die 20 Julii, *Nat. SS. Zephyrini papæ et mart. et
Tarsicii mart.*

Primam vero difficultatem, promotam ex textu
martyrologii quod putant Hieronymi, valde non
mior. Ibi enim non declaratur an sit natalis, vel
ordinationis, vel translationis illius Zepherini epi-
scopi memoria, quæ incidit in diem 20 Decembris:
sed neque asseritur eum Zepherinum fuisse epi-
scopum Romanum. Romæ dicitur sanctum illum epi-
scopum recoli, qui perinde potuit alterius Ecclesiæ
episcopus in Urbe hospes ea die ad Dominum mi-
grasse; et in aliquo suburbano cœmeterio, in quo
sepultus fuerit, annua mortis aut depositionis me-
moria potuit honorari. Contra evidens testimonium
marmorei documenti publice positi sæculo VIII, una
cum corpore pontificis et martyris Zepherini, expri-
mens natalem martyrii die 26 Julii, nec dissentiens
a depositionis memoria post mensem peractæ in suo
cœmeterio 26 Augusti, et confirmatæ per Bibliotheca-
rium, et per complurâ martyrologia, et consuetu-
dinem Romanæ Ecclesiæ, utramque illam memoriæ
martyrii et depositionis discretis in locis celebra-
ntem, infirma prorsus habenda sunt objecta, quæ
unius codicis ætatis et auctoris incerti tria verba
suscitant, nec satis manifestant num de Zepherino
nostro loquantur.

Denique Zepherini epocha ita consentiens nomi-
nibus consulum, et numeris ætatis Leonianæ, ac
Victoris papæ sui proximi decessoris martyrio, ada-
mussim etiam congruit æræ Callisti successoris, con-
sensu omnium documentorum perspicue definitæ,
ut in notis chronologicis ad numerum sequentem
exponemus. Undique igitur comprobatur, sedis Ro-
manæ annos XVIII et menses X Zepherino papæ fuisse
per hasce notas merito restitutos.

NOTE HISTORICÆ.

Linea 3 et 4. — *Hic constituit ut in presentia omnium
clericorum et laicorum fidelium sive Levita, sive sacer-
dos ordinaretur*. Veteris istius disciplinæ, per
quam proponuntur in coetu fidelium ordinandi ad

gradus hierarchiæ sacerdotalis meminerunt antiqui
libri Rituales, et Pontificales, et Sacramentaria: ut
inducta intelligatur ab exordio Ecclesiæ Christianæ,
cum vigeret etiam in præcedenti lege Mosaica. Et
certe servatum fuisse hunc morem non modo a
Gregorio Magni, sed etiam inter ipsa Ecclesiæ res-
scentis primordia manifestum est ex Actis aposto-
lorum, tam in electione Mathiæ ad apostolatam,
quam in constitutione prima septem diaconorum ad
ministerium. Quare gentium doctor Paulus insinuat
discipulis suis Timotheo ac Tito, dum memorat hanc
episcopum a se relictum Crete, ut constitueret pre-
byteros per civitates, illi vero Ephesinorum epi-
scopo constituto mandat in examine virtutum re-
quirendarum in ordinandis ad gradus Ecclesiasticæ
hierarchiæ, ut testimonium bonum habeant etiam
ab iis qui foris sunt (*Tit. 1*). *Ætatis autem Zephe-
rini, de qua nunc agimus in fine secundi sæculi et
initio tertii, luculenta testimonia supersunt hujus
consuetudinis non intermissæ. S. Cyprianus epist.
33: « In ordinationibus clericis [lege in ordinandis
clericis], fratres clarissimi, solemus vos ante con-
sulere, ac mores, et merita singulorum communi
consilio ponderare. » Medardus pag. 285 in gradibus
notis et observat. ad libr. Sacram. S. Gregorii pag.
ad lin. 43, fol. 236, idem haberi observat. ex epistola
S. Cypr. 68, et apud S. Basil. ep. 181, *Ubi hæc ma-
teria, inquit, fusiùs tractatur*. Addit ex Lampridio,
ætate Severi Alexandri, quam proxime attingit Ze-
pherinus successor Callisti, ita notum ac probatum
fuisse morem Christianæ censuræ, de qua loqui-
tur, ante ordinationem; ut imperator ille, a Chri-
stianis mutuatus complura vitæ documenta, hanc
etiam morem traducere cupierit ad electionem eorum
qui præferrentur provinciis. Lampridius in ejus
Vita: « Ubi aliquos voluisset vel rectores provin-
ciis facere, vel procuratores, id est rationales
ordinare, nomina eorum proponebat, hortans
populum, ut si quis quid haberet criminis, pro-
baret manifestis rebus: si non probasset, saluaret
penam capitibus. Dicebatque grave esse, quod Christiani
et Judei facerent in prædicandis sacerdotibus, qui
ordinandi sunt, id non fieri in provinciis rectoribus,
quibus et fortunæ hominum committerentur et
capita. » — « Quare et publice ordinandi sunt cle-
rici (concludit Medardus post illa superius relata)
ut episcopus de his palam sciscitetur a populo, ut
in nostris codicibus mss. vides, ut juxta antiquum
morem, quem notare licet in edicto Theophili pa-
triarchæ Alexandrini can. 6: De his qui ordinandi
sunt hæc erit forma: ut quidquid est sacerdotalis
ordinis consentiat et eligat, et hunc episcopus ex-
aminet, vel ei etiam assentiente sacerdotali ordine
χειροτονίῃ ἐν μίση τῆ ἐκκλησίᾳ, etc., ordinet
presente populo, et episcopo alloquente, an possit et
populus ei ferre testimonium. Ordinatio autem non
fiat clandestina. »*

Præconia in consistoriis summorum pontificum
ad hanc usque diem observata in proponendis
episcopatibus, et sententiæ sacri collegii cardina-
lium de more rogatæ, ac præmissæ novis creatio-
nibus presbyterorum ac diaconorum ejusdem cœtus,
quæ antiquitus conserverant in præcedenti consisto-
rio enuntiari, nunc in ipso limine creationis singu-
latim exquiruntur, vestigia sunt veteris disciplinæ,
ab ætate apostolica in Romanam Ecclesiam inductæ,
nec unquam abrogatæ.

Linea 5. — *Ut patenas vitreas ante sacerdotes in
Ecclesiam ministri portarent*. Vitreas patenas eorum
preferri jussit Zepherinus, potius quam lignas,
aut metallicas, non difficulter conjicimus, si attendi-
mus diligentem curam et anxiam, qua sacerdos
confringendis ac dividendis oblatis et consecratis
donis cavere debuit; ne fragmenta dilaberentur.
Quare Tertullianus in libro de Corona militis, Orige-
nes homilia 13 in Exodum, aliique Patres prælo-
cuti per V. C. Edmundum Martene, de antiquis Ecclesiæ

titibus lib. 1, cap. 5, art. 5, eam tantopere commentant. Illa autem cura et anxietas Ecclesie catholice erennem fidem comprobant contra sectarios reventes in confidencia Christi Domini presentia subsecratis speciebus. « Constitutiones illas, inquit le reverentia erga sacrificium, ac de modo expiandi effectus in ipso occurrentes), ex primæ Ecclesie additione ad nos pervenisse haud ægre fatebuntur psi sectarii qui modo negant) si vel tantillum ad la Tertulliani verba in libro de Corona militis ap. 3, animum reflectant : « Calicis et panis nostri aliquid decuti in terram anxie patimur. » Nec minori consideratione digna sunt ea quæ scribit Origenes, homilia 13 in Exodum : « Nostis, inquit, qui divinis mysteriis interesse consuevistis, quomodo cum suscipitis corpus Domini, cum omni cautela et veneratione servatis, et ne ex eo parum quid decidat, ne consecrati muneris aliquid dilabatur. Reos enim vos esse creditis, si quid inde per negligentiam decidat. » Igitur ex Tertulliano anxie atiebantur suo tempore, hoc est ineunte sæculo tertio, Christiani, si quid ex Eucharistia in terram cecideret; et ex Origene reos se esse credebant, et secte credebant, si quando id per negligentiam accidisset. Verum quæ tandem tantæ anxietatis causa? lux culpa, quod crimen reos constitueret, et recte constitueret, si præter panem et vinum meramque guram aliud nihil agnovissent in sacramento? Aliud ergo et illud magnum aliquid credebant, et quid illud nisi realis in Eucharistia Christi presentia? Tandem erga sacram Eucharistiam religionem inspiat Cyrillus Hierosolymitanus in Catechesi v mystagogica, ubi fideles post acceptum in manibus sanctum panem, ita admonet : « Cave autem ne quid inde tibi excidat : quod enim amittas, hoc tanquam ex proprio membro amiseris. Nam si quis tibi ramenta aurea daret, nonne magna cum diligentia illa teneres, cavens ne quid ex illis periret, damnunumque sustineres? Et non multo magis et diligentius de his, quod auro gemmisque pretiosius est, ne mica aliqua ex illo cadat, providebis? » hæc autem amplius elucescent ex ritu et modo supradicti defectus in ipso sacrificio occurrentes, culasque in divinum illud sacramentum commissas expiandi, quas in subjectis statutis facile quisquis reprehendet, etc.

Huic igitur disciplinæ anxie curanti, ne quidpiam oblati, et consecrati muneris in terram dilaberetur, cum studiose intenderet Zepherinus, videtur patenas vitreas præferre idcirco voluisse cæteris diversis ex materie elaboratis ad supponendum consecratis speciebus, dum corpus Dominicum in sacrificio offerretur, et oblata dona, sub quibus latet, frangerentur; quod scilicet pellucida vitri materies redderet evidentiore minuta quæque fragmenta : in quorum singulis præque præsens, cum fateamur integrum Domini corpus, tanta erant sollicitudine attente colligenda. Accedit quod, cum hoc tempore persecutionum sæpe necesse foret in cryptis cæmeteriorum, et hujusmodi obscuris ac subterraneis locis sacra mysteria celebrare, ac distribuere fidelibus eucharistica dona, ejusmodi patenæ vitreæ a subdiaconis afferendæ, ac per diaconos ministrandæ presbytero sacra facienti, ac dividenti inter fideles accedentes ad participandum, reddebant conspicuas particulas etiam minutissimas, quæ deciderent; præsertim si admoto lumine lances istæ vitreæ non secus ac specilla in fenestris illustrarentur. Lævigata superficies metallicarum, quibus hodie utimur eandem facilitatem præstat minuta quæque fragmenta supra illarum superficiem deprehendendi in aperto lumine sacrarum ædium; sed in obscuris recessibus, in quos Christianis necesse erat tum temporis sese recipere, dubitari minime potest, quin vitri pellucida natura copiam præberet opportuniorum micarum omnes diffractarum specierum colligendi, et guttulas etiam minimas, e calice forte decussas, ministerio admoti,

A et circumacti, ac suppositi luminis undequave investigandi.

Inde factum arbitror, ut aliquibus episcopis vitrea materies electa sit etiam in calice ad sacrificium adhibendo, non tantum studio paupertatis, quam anxie hujus sollicitudinis causa, quæ inquiri et consumi postulat quidquid consecratione conversum est in corpus et sanguinem Domini. Celebratur quidem in quarta epistola B. Hieronymi ad Rusticum sanctus ille episcopus Tolosanus nomine Exuperius, plurimarum virtutum laudibus, sed præsertim evangelicæ paupertatis studio commendatus, de quo ita scribit : « Nil illo ditius, qui corpus Domini in canistro sumit vimineo, sanguinem portat in vitro. » Sed card. Baronius in notis Martyrologii ad diem vi Idus Augusti, et Severanus Romæ subterr. lib. vi, cap. 18, qui hoc exemplum recensent, ostendunt etiam vitreis sæpe calicibus tam apostolos usos fuisse, quam complures episcopos et sacerdotes per aliquot sæcula consecuta, licet etiam promiscue uterentur pretiosis calicibus ex quovis ditiori metallo, ut infra ostendemus in Urbano : donec (Decretum part. iii, cap. 44 et 45, et apud Ivonem lib. i) in concilio Rhemensi tempore Caroli Magni periculum, quod imminabat effusionis sanguinis ex fragili materia apud eos, qui crassioribus vitris fortasse non utebantur, occasionem dederit vitreos calices omnino removendi a sacrificio. Audiendus Baronius in notis ad diem vi Idus Augusti. « A temporibus apostolorum vitreus calix in usu fuisse videtur; unde Marcus hæresiarca illis temporibus proximus, et ipse æmulatus catholicam Ecclesiam, utens calice vitreo in suis sacris impostura quadam per magicam artem exhibita populum dementabat : dum vini color albus, qui foris apparebat in vitro, quibusdam præstigiis mutabatur in rubrum. »

Præter decretum concilii Rhemensis, produci potest constitutum generale S. Leonis quarti : quod ille vulgandum curavit per universos episcopos in diocæses propriis : et legitur cum Conciliis editum homiliae titulo præfixo, tam in edit. Bini tomo III, part. i, sect. 2, pag. 272, quam in editione Labbei, tomo VIII, pag. 500 : « Nullus, inquit, in ligneo, plumbeo, aut vitreo calice audeat missas agere. » Sub initium ejusdem octavi sæculi apud Ægyptios pariter adhibitos fuisse vitreos calices ac discos in sacrificio, cum Ecclesia Alexandrina spoliata fuisset aureis et argenteis, quos antea possederat, intelligimus ex responso Alexandri Jacobitarum pseudoantistitis : qui requisitus a monachis et a laicis, ut erogaret consueta largitionem feria in Paschatis, ita se excusavit : « Videte, fratres, quanta ecclesiarum spoliatio facta sit, adeo ut pro calicibus aureis et argenteis, in quibus offerebatur sanguis pretiosus, fecerimus vitreos, et discos tenui patenas sacras ex ligno. » Vide etiam Renaudot in Hist. patriarch. Alexandrinorum, pag. 193, circa annum 714.

D Superest, inter sacra cimelia antiquitatis Ecclesie apud me custodita, portio vitrei calicis hemisphærici, ad eam fere magnitudinem ac figuram, qua hodie solemus sacra vasa argentea efformare vel aurea, quæ *pyzides* communi vocabulo dicuntur, et ad asservandum Eucharistiae sacramentum in altaris mensa collocantur. Spissiori ex vitro constat vas illud nostri cimelii, et in eo figuræ stantes visuntur SS. apostolorum, incisus etiam eorumdem nominibus, simili genere cælaturæ ac illa sit, quæ per cava anaglypha litteras atque imagines exhibet in poculis ex crassiori crystallo apud Germanos elaboratis, et ad nos perlatis. Barbaries tum cælaturæ in imaginibus, tum scripturæ in nominibus, ætatem indicat septimi vel octavi circiter sæculi, paulo ante quam Leonis IV constitutione hujusmodi calices prohiberentur. Supra figuras apostolorum, in nostris fragmentis separatas singillatim per columnas porticum efformantes, ita leguntur Petri, Andreæ, et Philippi

nomina expressa: PETRUS.... ANDREAS, PHILIPPUS. Cætera in fragmentis desiderantur. Supra columnas vero singulas nomen Christi conspicitur per Græcum monogramma expressum, et ornamento circuli inclusum. Cum ad me venalia perferrentur hæc vetusta fragmenta vitrei calicis, audivi effossa fuisse in monte Aventino, inter antiqua Ecclesiæ rudera prope S. Priscam. Discorum, seu patenarum ex vitro fragmenta antiqui operis, quæ diametrum sui circuli ostendunt plus quam bipedalem, videri possunt in cimeliario em. ac rev. D., cardinalis Gualterii, omnigenæ antiquitatis copia referto. Alia vero minoris mensuræ, et nostris communibus æquanda, eaque ornata sacris imaginibus sanctorum, ac litteris, passim reperta in suburbanis martyrum cryptis ac cæmeteriis vulgauerunt præter Aringhium et Severanum in Roma subterranea, Fabrettus in libro InSCRIPTIONUM fol. 539, et omnium luculentissime senator Bonarroti, et can. Boldettus sæpe a nobis cum laude memorati. In his autem imaginibus, et litteris exhibentur, ut plurimum Christus Dominus, Virgo deipara (ut apud Aringhium pag. 589 tom. II, et Boldettum pag. 202) et SS. apostoli ac martyres, quorum nomina præsertim in canone missæ recitantur. In nostri calicis fragmento PETRUS, ANDREAS, PHILIPPUS leguntur expressi. SIMON, THOMAS, PHILIPPUS apud Boldettum pag. 201. PETRUS et PAULUS omnium frequentissime, necnon STEPHANUS, LAURENTIUS, CORNELIUS, CYPRIANUS, AGNES, in canone perinde ac in hujusmodi vitreis patenarum et calicum frustis recensiti, aliique SS. pontifices, et martyres seu confessores, quorum nomina in Romanis cæmeteriis celebrantur, aut depositione, aut fundatione, ut CALLISTUS, JULIUS, DAMASUS, SIXTUS, TIMOTHEUS, HIPPOLYTUS, VINCENTIUS, videri possunt cum suis imaginibus apud auctores indicatos.

CIACONII.

Linea 5. — *Ut patenas vitreas ante sacerdotes in ecclesiam ministri portarent.* Statuit S. Zepherinus ut consecratio divini sanguinis in vitreo vase fieret, non autem in ligneo, ut antea fieri consuevit. Hæc autem institutio sequentibus temporibus immutata est; vetitum enim fuit, ut nec in ligno fieret propter raritatem, qua sacramentum imbibitur, nec in vitro, propter fragilitatem; nec in ære, ob tetrum saporem, quem inde concepit. Sed fieri voluit ex auro, argenteo, aut stanno, ut in Triburiensi et Rhemensis conciliis scriptum apparet.

PAGII.

Linea 3. — *Hic constituit.* etc. Auctor Libri Pontificalis asserit eum statuisset ut ordinationes publice in ecclesia pera gerentur, prout etiamnum observatur, ac præterea ut celebranti episcopo astarent omnes sacerdotes istius Ecclesiæ. Zepherino sedente, Severus imperator persecutionem in Christianos excitavit, qua durante, Zepherinus, ut gregi suo provideret, delituit, sed ea sedata, e latebris emergens et munia pontificia obiens, Natalium, olim confessorem, postea pecuniæ corruptione Theodotianorum hæreticorum episcopum factum, sed tandem cilicio et sacco indutum, ac cineribus aspersum, ad pedes ejus se supplicem abjicientem, et patrati sceleris exomologesim agentem recepit: Proclum celeberrimum Montani discipulum a Caio spectatissimæ vitæ et eruditionis viro, manifestæ temeritatis super nova prophetia defendenda convictum, omnesque pseudo-prophetiæ defensores, et inter alios ipsum Tertullianum anathemate percussit. Origenem pro Christi causa profugum, qui, ut ait Eusebius lib. vi, cap. 14: « Zepherino Romanam Ecclesiam gubernante, se in urbem Romanam advenisse scribit, cum sibi in votis fuisset, sicut ipsemet alibi dixit, Romanam Ecclesiam omnium antiquissimam coram videre, » humaniter et comiter suscepit.

SOMMIER.

Linea 1. — *Zephyrinus,* etc. Zepherini pontificatus

A nobis offert complures demonstrationes auctoritatis supremæ, quam sancta seles obtinet ad hæreticos proscribendos, et absolvendos quando ab erroribus respiscunt. Vigilantia ac zelus hujus pontificis contra eum procul dubio excitavit calumnias heterodoxorum sui temporis, præsertim vero discipulorum Theodoti Coriarii, qui per summam impudentiam eundem insimulantes tanquam corruptorem veteris doctrinæ eo temeritatis processerunt, ut affirmarent (Eusebio teste lib. v, cap. 27) primum e Romanis pontificibus fuisse Zepherinum qui senserit pro Christi divinitate (quam Theodoti assecte impie negabant): « Affirmant veram prædicationis rationem usque ad Victoris tempora, qui decimus tertius a Petro Romæ episcopus fuit, integre servatam illam quidem, sed a Zepherino illius successore penitus corruptam et depravatam fuisse. » Insignem hæc imposturam supra refellimus sub initium capituli præcedentis.

B Considerandum nec est ex testimoniis veterum Patrum, generatim triumphasse Zepherinum de hæresibus Marcionis, Praxeæ, Sabellii, Valentini, aliorumque sectariorum usque ad Cataphrygas: « Marcion, Praxeas, Sabellius, Valentinus, et cæteri temporibus suis a Victorino Pictaviensi, et a Zepherino Urbico, et Tertulliano Carthaginensi usque ad Cataphrygas, et ab aliis assertoribus Ecclesiæ Catholicæ superati sunt. » (Optatus Milevit. *adv. Parmen.* lib. 1, ante med.) Quod autem attinet ad Cataphrygas et Montanum, discemus ex antiquis nostris auctoribus, post celeberrimam disputationem Romæ habitam inter Caium theologum fidei catholicæ defensorem, et Proclum erroris Phrygum propugnatorem, pronuntiatum fuisse anathema contra fanaticos per pontificem Zepherinum (Euseb. *Hist.* lib. vi, cap. 11. Vide S. Hieronymum in Caio). Tertullianus similiter constat, et ostendit, se quoque involutum fuisse inter percussos eadem sententia anathematis. (Tertull. in lib. *de Jejun.* circa finem.)

C Nuperi illi ex hostibus Romanæ sedis, qui nostris temporibus adnumerare ausi sunt Zepherinum papam inter Montanistas, pari iniquitate contra eundem peccarunt, ac veteres Theodotiani, qui novitatis notam inurere ipsi attentarunt circa dogma divinitatis Christi Domini. Præter ea quæ dicta a nobis sunt cap. 3 ad defensionem Romani pontificis (sive Eleutherius is fuerit, sive alius quispiam, quem Tertullianus suppresso nomine insinuat, tanquam litteras communionis concesserit Montanistis); apologiam Zepherini prestantissimam contexit testimonium illustre ab historia redditum de illius praxi ac disciplina, ex diametro plane opposita regalis eorumdem sectariorum in administratione penitentia.

D Natalis quidam illustris ex fidei confessione coram tyrannis edita, infeliciter inciderat in hæresim Theodotianorum, quorum episcopum se ordinari passus etiam fuerat: Jesus Christus nolens extra Ecclesiam suam perire eum qui passionum suarum testis exstiterat, internis inspirationibus necnon apparitionibus frequentibus dignatus est illum sollicitare, ut schisma atque hæresim derelinqueret. (Sed cum Natalis (prosequitur Eusebius, *Hist.* lib. v, cap. 28) nocturnas hujusmodi visiones negligeret utpote honore primæ apud illos sedis, et turpis lucri cupiditate inescatus (quæ multis mortalibus exitio est) tandem a sanctis angelis per totam noctem flagris cæsus, et gravissime verberatus est. Adeo ut primo diluculo consurgens, saccum induerit, et cinere conspersus confestim cum lacrymis ad pedes Zepherini episcopi sese abjecerit, non solum cleri, verum etiam sæcularium vestigiis advolutus, et Christi misericordiam Ecclesiam ipsam quoque misericoles fletibus suis commoverit atque concusserit. Multaque precibus usus, ostensis etiam vibicibus plagarum, quas pro Christi confessione pertulerat, vix tandem ad communionem admissus est.)

Exigebat tum temporis recepta Ecclesie disciplina A gravissimis ex causis constituta, ut in restituendis clesie præerat (is creditur fuisse Zepherinus) cum ad communionem reis huiusmodi, qui insigniter ab eodem emanasset decretum adulteris et fornicatoribus pœnitentibus absolutionis beneficium concedens. « Audio etiam edictum esse propositum (Tertul., lib. *de Pudic.*, sub init.) et quidem peremptorium. Pontifex scilicet Maximus, episcopus episcoporum, dicit: Ego et nœchiæ et fornicationis funes dimitto. » Ex his Tertulliani verbis dignoscimus a primis Ecclesie temporibus consuevisse Romanis episcopis attribui titulum pontificis maximi, et episcopi episcoporum. Quod si contendatur scriptorem hunc audaciorum ex hæresi redditum ironice tantum ea nomina papæ accommodare voluisse, id semper ex facto verbisque resultat, Romanum scilicet episcopum exercuisse eam potestatem per huiusmodi titulos indicatam, utpote quam auctoritate Christi Domini Petro et successoribus collatam jure obtinebant.

XVII. SANCTUS CALIXTUS.

ANNO CHRISTI 221, ELAGABALI 2.

17 Calixtus, natione Romanus, ex patre Domitio, de regione Urberavennatio ^a, sedit annos sex, menses duos, dies decem ^b. Fuit autem temporibus Macrini et Heliogabali, a consulatu Antonini et Alexandri ^c. Hic martyrio coronatur. Hic constituit jejunium die Sabbati ter ^d in anno feri, frumenti, vini et olei ^e secundum prophetiam ^f quarti, septimi ^g, et decimi. Hic fecit basilicam ^h trans Tiberim. Hic fecit ordinationes quinque per mensem Decembrem: presbyteros sedecim, diaconos quatuor, episcopos per diversa loca octo. Qui etiam sepultus est in cœmeterio Calepodii, via Aurelia, milliario tertio, pridie Idus Octobris, et fecit aliud cœmeterium ⁱ via Appia, ubi multi sacerdotes et martyres **10** requiescunt, quod appellatur usque in hodiernum diem cœmeterium Calixti; et cessavit episcopatus dies sex.

CATALOGUS SUB LIBERIO.

Calixtus annos **5**, menses **2**, dies **10**. Fuit temporibus Macrini et Heliogabali, a consulatu Antonini et Adventi usque Antonino III et Alexandro.

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

^c, urbis Ravennatum. ^b a B, an. 5, m. 1, d. 12. ^e B, Elagab. et Alexandri, a Coss. Anton. Aug. II et Sacerdotis ad Julian. et Crisp. ^d CB, quater. ^e olei gratia CB. ^f Zach. viii. ^g quinti. ^h CB, bas. S. Mariæ. ⁱ Baron. an. 26, de cœmeteriis.

VARIÆ LECTIONES.

Apud Fabrottum ex codice Freheri.

Num. 17 lin. 7, B, presb. 14. ead. lin. A, 9, B, loca 13.

Ex codice Regio, Mazarino et Thuano.

Lin. 1, de regione urbis Ravennatum s. ann. 6, m. 10, d. 10. Fuit autem temporibus Antonini et Alexandri a cons. Macrini et Heliogabali usque ad Præsentem et Gallicanum consules. Hic constituit je. d. s. lin. 6, trans Tiberim que vocatur sanctæ Mariæ. Maz., que S. M. appellatur. Hic fecit aliud cimiterium via Appia, ubi m. s. lin. 10, cimiterium Calixti. Hic fecit ordinationes 5, per m. D, p. 16,

diac. 4, ep. per d. loca 8. Qui etiam martyrio coronatus est, et sepultus in cimiterio Calepodii via Aur. mil. 3 ab Urbe 11 Idus Oct. et cessavit episcopatus dies 6.

Ex codice Thuano altero.

Lin. 1, urbe Ravennatum. lin. 5, prophetiam. Hic f. lin. 8, sepultus est.

Apud Holstenium et Schelestratum,

Lin. 3, cod. Cass. om. hic martyrio coronatur. lin. 5, Flor. Cats. et Vat. om. quarti, septimi et decimi. lin. 8, Fior. 2, martyrio coronatur et sepultus est.

NOTÆ VARIORUM.

A SCHELESTRATE.

Linea 9. — *Fecit aliud cœmeterium via Appia, ubi multi sacerdotes et martyres requiescunt, quod appellatur usque in hodiernum diem cœmeterium Callixti.* Ita auctor Libri Pontificalis, et ita quoque nostris temporibus cœmeterium appellatur, cujus frequens mentio in Actis sanctorum, qui ibidem sepulti sunt. Notandum autem quod Callixtus hoc cœmeterium fecisse traditur, adeoque verum non sit, quod a Burneto notatum fuit in litteris de Itinere Italico, cœmeteria esse gentilium, et primum quinto seculo Christianos in his sepeliri consuevisse. Vide quæ infra ad Vitam Marcelli annotabimus.

ALTASERRÆ.

Linea 4. — *Hic constituit jejunium die Sabbati, frumenti, vini et olei gratia.* Callixtus dicitur auctor jejunii Sabbati : tamen ex apostolica institutione et primævæ Ecclesiæ consuetudine, in memoriam Christi quiescentis in sepulchro, id repetendum esse verius est. Augustinus (*epist.* 86) : « Sequitur Sabbatum, quo die caro Christi in monumento requievit. Hinc exorta est ista in regia illa urbe varietas, ut alii, sicut maxime populi Orientis, propter requiem significandam, mallent relaxare jejunium; alii propter humilitatem mortis Domini jejunare, sicut Romana et nonnullæ Occidentis Ecclesiæ. » Ambros. in *epist.* ad Roman. cap. 14 : « Nam sunt quidam qui quarta feria carnem non edendam statuerunt; sunt qui Sabbatis; sunt iterum qui a Pascha usque ad Pentecosten edant. » In jejuniis Sabbati variae fuerunt consuetudines Ecclesiarum. Romana Ecclesia jejunium Sabbati servabat, Mediolanensis Ecclesia contra; et in hac re consuetudines Ecclesiarum servandas esse, consulto B. Ambrosio, scripsit Augustinus (*epist.* 318) : « Mater mea Mediolanum me consecuta, invenit Ecclesiam Sabbato non jejunantem : cœperat perturbari et fluctuari quid ageret, cum ego talia non curabam : sed propter ipsam consului de hac re beatissimæ memoriæ virum Ambrosium. Respondit se nihil docere me posse, nisi quod ipse faceret : quia si melius nosset, id potius observaret. Cumque ego putassem, nulla reddita ratione, auctoritate sola sua nos voluisse admonere, ne Sabbato jejunarem, subsecutus est, et ait mihi : Cum Romam venio, jejunio Sabbato; cum hic sum, non jejunio : sic etiam tu ad quam forte Ecclesiam veneris, ejus morem serva, si cuiquam non vis esse scandalo, nec quemquam tibi. » Jejunium Sabbati etiam ab Innocentio I comprobatur. Anastas. in Innocentio : « Hic constituit Sabbato jejunium celebrari, quia Sabbato Dominus in sepulchro positus est, et discipuli ejus jejunaverunt. » De jejuniis Sabbati etiam Hieronym. apud Augustin. *epist.* 19, et Cassian. de Institut. cœnôhitar. lib. III, cap. 10; Socrat. lib. V, cap. 21; Niceph. Callixt. lib. XII, cap. 24.

BINII ET LABBEL.

Linea 3 et 4. — *Martyrio coronatur.* De martyrio Callixti Romanum Martyrologium hæc continet : « Romæ, via Appia, natalis beati Callixti papæ et martyris, qui Alexandri imperatoris jussu diutius fame in carcere cruciatus, et quotidie fustibus cæsus; tandem e ferentibus domum in qua custodiebatur, precipitatus

ciendos publicum locum, ex quo olim, regnante Augusto, Christo in Bethlehem nascente, oleum scaturit, concesserit, ac ibidem per Callixtum pontificem templum in honore partus Virginiei consecratum erigi permiserit : hac, inquam, voluntate optima cum erga Christianos affectus fuerit, Callixtum pontificem non ipsius Alexandri imperatoris expresso jussu ac decreto, sed potius consilio ac decreto jurisconsultorum, et imprimis Ulpiani, quem Christianus, velut sacrilegis, infestissimum fuisse, ex Lactantio Firmiano lib. IV, c. 11 et 12, occisum fuisse verius esse putavimus.

Linea 8. — *Milliario tertio.* Ab urbe nimirum : lege enim XI tabularum teste Cicer. de Legibus lib. II, vetitum fuerat defunctum intra mœnia sepelire. Hac igitur lege cogebantur etiam Christiani suos mortuos extra mœnia sepelire, nisi forte quis clandestinum (quod sæpius accidit) cadaver martyris sustulisset, ac in domo propria sepelisset. Sed Christianis imperatoribus sanctorum ossa in ecclesias translata sunt. Baron. ann. 226, n. 7 et 12.

(EX LAB.) linea 9. — *Et fecit aliud cœmeterium.* Desunt in C. II.

BLANCHINI.

NOTÆ CHRONOLOGICÆ.

Epocham B. Callixti, consensu collicum, et pictararum, definitam, in Prolegomenis, annis V, mensibus II, diebus X, dixi adamussim conveire cum epocha decessoris Zepherini, et cum consalibus assignatis in catalogo Liberiano, nempe ex Antonino et Advento (Christi 218) ad Antoninum II et Alexandrum (Christi 222). Ex his postremos tantum recensent Bibliothecarii textus, eumque imitari colices Ocriculenses. Quam apte consentiant cum consalibus, perspicuum est ex quinquennio ab his comprehenso, et a serie continuata post eam anni 217. Presentem et Extricatam, qui fuerunt postremi in Zephyrino. Quam concinne respondeat etiam diebus martyrii sui, ac decessoris, breviter expeditam. Zepherinus martyrii palæstræ assecutus est die 26 Julii (ut ex tabula in titulo S. Silvestri in Capite constare dixi). Vacavit sedes ab illius obitu dies VI, ita narrante Bibliothecario in ejusdem numero, et assentiente catalogo Lucensi, supra relato in Prolegomenis. Electus itaque fuerit successor Callixtus postridie Kalendas Augusti : quæ Kalendæ anno 217, cum incidant in feriam VI, ut littera Dominicalis E ostendit, dies electionis Sabbatum 2 Augusti, et ordinationis Dominica proxime eam diem attingens 3 Augusti reputanda est. Ex ea die numeratis annis V, mensibus II, dies X, terminus numerationis cadit in diem 13 Octobris anni 222, qua martyrium completit. Die autem 14, qua colitur, sepultus est in cœmeterio Calepodii, ut memorat Bibliothecarius in fine numeri : qui etiam sepultus est in cœmeterio Calepodii, via Aurelia, milliario tertio, pridie Idus Octobris. Acta martyrii a Mombritio edita narrat et quidem die illatum fuisse sacrum ejus corpus in cœmeterium Calepodii, sed ante dies septemdecim fuisse demersum in puteum ejus domus in qua custodiebatur, et ingestis ruderibus suffocatum simul atque illi sum obiisse beatum pontificem. Verum cardinalis B. de S. Praxedis, notavit in Martyrologio, quod in

igitur ejus martyrii, non post dies xvii legendum arbitror. Quare martyrium spectat ad diem Octobris 13, extractio e puteo et illatio in cœmeterium ad diem 14: et plane sicut ab ejus ordinatione ad martyrium anni v, menses ii, dies x, omnium documentorum suffragio comprobati: quemadmodum signantur in picturis et codicibus et catalogis de quibus inter Prolegomena.

NOTÆ HISTORICÆ.

Linea 1. — *Natione Romanus, ex patre Domitio, de regione urbe Ravennatio.* E gente Domitia natum asserit Callistum de regione urbis Ravennatum appellata. In regione urbis xiv Augustea, *Transiberim* ficta, quæ est sexta regio ecclesiastica (*supra in Prolegomenis*) hortos *Domitii* a Publico Victore collocatos observant antiquarii: et *castra Ravennatum* in eadem regione similiter statuunt cum Donato lib. iii de urbe Roma, pag. 310, aliisque auctoribus. Quare potuit Callistus hoc etiam nomine fundi vel gentem suam Domitiam pertinentis Titulum Romanum in illo erigere, qui postmodum basilica S. Mariæ Transiberim, et Callisti a conditore promiscue nuncupatur. Donati verba sunt: « Sub ipso Janiculo non horum tantum Vitellianorum temporariæ stationes, sed perennes militum erant institutæ ab Augusto *castra Ravennatum* dicta; nempe militum, qui classem Ravennæ collocatam tuebantur ad defensionem superi Maris. (Sueton. in Aug. c. 49). Illi classarii venientes ad Urbem ibi stativa habebant, et illos, sive alios *Taberna meritoria*, ubi nunc *Ædes S. Mariæ Transiberim* pertinet: unde oleum abunde ad fluvium usque fluxisse ecclesiastica monumenta prodidere: et constans fama, designatusque in templo maximam sub aram locus, veterique hæc titulo notatus *Fons olei*, abunde testantur. Quoniam vero principatum Cæsarium rarissimæ expeditiones nauticæ, Ravennates classarii frequentes erant in Urbe, ludisque vela ducebant in theatro. Lampridius in Commodò: « Irritum, inquit, id credens Commodus) a populo Romano, a militibus classariis, qui vela ducebant, interim præceperat. » hæc Donatus.

Missus Ravennatum meminit inscriptio L. Furii F. pal. Victoris apud Gruterum fol. ccccxiv, et Pavinius de urbe Roma pag. 172, qui dicitur *missus Ravennatum procurator ludi magni*. Afirmat Carolus Piazza in Hierarch. cardinal. agens de hoc titulo pag. 367, Blondum Flavium observasse in aliquot Actis SS. martyrum hæc etiam S. M. Transiberim vocari *Ravennatum*. In eadem quoque regione Transiberim convenire consuevisse B. Callistum in *domo Pontiani circa castra Ravennatum* estantur Acta ejusdem martyrii, custodita in codicibus S. Cecilie, et in Vallicellianis, quæ laudatus Piazza recenset pag. 561: « Ab eodem die cepit Alexander curiose quærere B. Callixtum episcopum, et divulgatum est ei quod esset Transiberim in loco Pontiani juxta urbem Ravennatum. » His igitur observatis verisimile redditur pontificem Callistum Domitii filium partem aliquam fundorum suorum, et ad gentiles suos pertinentium obtulisse ut Deo acram faceret, constituens titulum presbyteri Romani hæc in Urbis parte, in qua serunt etiam Principum apostolorum Judæis Transiberimam regionem incolentibus Christum annuntiasse. Vide *Baronium d. annum 44*.

Linea 9 et 10. — *Fecit et aliud cœmeterium via Appia, etc., quod appellatur usque in hodiernum diem cœmeterium Callisti.* Depositio sanctorum pontificum et martyrum reddidit maxime celebre post Vaticanum cœmeterium Callisti. Opuscula quarti sæculi, superius edita in Prolegomenis et Bucherio, complures memorant pontifices et martyres ibi depositos. Licet vero in eo, cui titulus est *Deposito episcoporum*, antiquissimus ex ibi recensitis sit *Lucius*; atamen in proximo, cui præsignitur nomen *Deposito martyrum*, notatur xiii Kal. Febr. dies depositionis *Fabiani*

A in eodem cœmeterio *Callisti*, et Idibus Augusti recensetur memoria depositionis *Pontiani in Callisti*; qui duo martyrio et pontificatu præcedunt *Lucium*. Quare cum haberentur jam tum complures catalogi scripti circa medium sæculi quarti, in quibus apparent commemorationes istorum martyrum et pontificum his in cœmeteriis diu ante institutæ; et cum ex litteris S. Cypriani relatis in notis ad S. Anacleum, necnon ex Tertulliano in libro de Corona militis constet de vetustiori consuetudine ante imperium Severi vigente, ut annua die recolerentur cum oblatione divini sacrificii memoriæ martyrum; infeliciter admodum argutur Burnetus in epistolis de suo Italico itinere negans hæc cœmeteria fuisse Christianorum usibus deputata ante quintum sæculum. Doctæ Paggi notæ crassi erroris eundem merito notant: cui revincendo, et evertendo satis est quotidianum experimentum Christianarum inscriptionum, in eisdem cœmeteriis occultentium oculos defunctorum: ubi *αὐροφία* manifestat ætates superiores per consulatus ibidem insculptas. Mirandum profecto est, quod oculatus iste viator, qui eruditionis causa tot itinera suscepit, et hæc cryptas ingredi ac perlustrare voluit, non attenderit, saltem Hieronymi testimonio, quod in ipso ingressu cœmeterii *Callisti* intra ecclesiam S. Sebastiani extra muros provide incidendum curarunt ejusdem ecclesiæ præpositi: ubi sanctus doctor affirmat se puerum studiorum causa Romæ versantem (quod sub initium quarti sæculi fuisse constat) diebus Dominicis cum suis æqualibus hæc sacra loca martyrum depositionibus referta visitare consuevisse. Verum tanti non est Burneto, in sua voluntaria cæcitate contra facti evidentiam sæcula postponenti, nota sanctorum Patrum testimonia, et æqualium monumentorum documenta inclamare.

CIACONII.

Linea 4. — *Hic constituit jejunium die Sabbati.* Callistus pontifex in tanta rerum perturbatione, et nimio luxu imperii Heliogabali nequaquam a proprio instituto deflectens jejunia quatuor temporum instituit, vel potius renovavit, Hebræis olim injuncta, in Vernale scilicet, Æstivale, Autumnale, et Hyemale, quibus temporibus deinceps ratio sanctorum ordinum habita est, cum antea id quidem tantummodo Decembri mense fieri consuevisset.

Linea 5, 6. — *Hic fecit basilicam trans Tiberim.* In honorem scilicet B. Virginis: non tamen creditur illa esse, quæ hodie tam celebris et ampla cernitur; cum ea tempestate ob crebras persecutiones occulta essent omnia sacella, atque eadem abdita, et plerumque subterranea, quam apertis in locis, ac pluribus, fierent. Oratorium igitur, vel humile sacellum, initio esse potuit, quod ad ministeria Christiani populi inserviret, non quod ad invidiam Ethnicos irritaret. Et forsitan illud fuit templum, quod erigere Christiani, Alexandri Severi imperatoris rescripto, obtinuerunt, adversus ganeones, qui popinas in eodem situ fabricare volebant, dicentis melius fore ut Deus quomocunque illo loco coleretur, quam popinis manciparetur, ut Lampridius in Alexandro scribit. Religiosissimus itaque pontifex Callistus hanc Ecclesiam pro votis construxit, Deiparæ Virginis titulo, ubi tempore Augusti oleum, magno miraculo, terra erumpens, copiose fluxit, in signum Christi, humani generis Redemptoris, in mundum proximi adventus. Sacrum adhuc foramen exstat, ex quo olim oleum scaturit: terra inferius posita adhuc oleo madens. Et hoc fuit templum primum Virgini publice dicatum.

SOMMIER.

Linea 5. — *Secundum prophetiam.* Nihil admodum nobis præservat antiquitas ex pontificatu Callisti, quam decretum ab ipso conditum *juxta prophetiam* de jejunio ter in anno celebrando, et in gratiarum actionem Deo a nobis offerendo pro concessis terræ fructibus per eadem tempora collectis, frumenti, vini et olei. Necesse igitur est recogno-

scere, tria hæc jejunia esse, quæ quatuor temporum A jejunium quinti, et jejunium septimi, et jejunium de
appellantur. Prophetia enim de qua hic loquitur est cimi erit domui Juda in gaudium.
Zachariæ cap. viii, versu 19 : Jejunium quarti, et

XVIII. SANCTUS URBANUS.

ANNO CHRISTI 226, ALEXANDRI IMP. 4.

18 Urbanus, natione Romanus, ex patre Pontiano, sedit annos octo, menses undecim, dies duodecim ^a. Hic fecit ministeria sacrata omnia ^b argentea, et patenas argenteas viginti quinque posuit. Hic verus confessor exstitit temporibus Maximini et Africani consulum ^c. Hic sua traditione multos convertit ad baptismum et credulitatem, etiam Valerianum ^d nobilissimum virum, sponsum sanctæ Cæcilie, quos etiam usque ad martyrii palmam perduxit, et per ejus monita multi martyrio coronati sunt. Hic fecit ordinationes quinque per mensem Decembrem : presbyteros novem, diaconos quinque, episcopos per diversa loca octo. Qui etiam sepultus est in cæmeterio Prætextati, via Appia, viii Kal. Junias, et cessavit episcopatus dies triginta.

CATALOGUS SUB LIBERIO.

Urbanus annos 8, menses 11, dies 12. Fuit temporibus Alexandri a consulatu Maximi et Æliani usque Agricola et Clementino.

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

^a ann. 6, m. 7, d. 4. ^b Vide Bar. ann. 233, ^c Alexandri imp. a coss. Juliani, et Crispini, ad Pompeianum et Felicianum. ^d C, Tiburtium etiam et Val.

VARIE LECTIONES.

Apud Fabrottum ex codice Freheri.

Num. 18, lin. 3, qui etiam fuit clarus confessor temporibus Diocletiani. lin. 9, 14 Kal. B. Kalend. Jun.

Ex codice Regio, Mazarino et Thuano.

Lin. 1, sed ann. 4. m. 10. d. 12. Hic fecit min. omnia argentea sacrata, et p. a. 25. posuit. Hic fuit temporibus Maximi et Afr. cons. lin. 5. Cæcilie et fratrem ejus Tiburtium. lin. 9. Prætextati Callisti via Appia, et cess. Ep. di. 30.

Ex codice Thuano altero.

Lin. 1 ann. 4. m. 10. lin. 3. arg. 25. Fuit etiam

B clarus confessor temporibus Diocletiani. Hic sua trad. lin. 9, 14 Kalend.

Apud Holstenium et Schelestratium.

Lin. 1 Flor. secund., an. 4, mens. 6. lin. 3, in Flor. secund. deest posuit et sequitur : qui etiam, clarus confessor tempore Diocletiani. hic sua, etc. lin. 5. Regius codex post sanctæ Cæcilie addit : cum fratre suo Tiburtio, et infra post multi addit, alii. lin. 7, 8. Fl. 2. et Reg., presb. xviii, diaconos vii. lin. 9. Florent. secund. post via Appia addit, quem sepelivit B. Tiburtius.

NOTÆ VARIORUM.

ALTASERRÆ.

Linea 2. — *hic fecit ministeria sacrata omnia argentea.* Ministeria, id est, vasa sacra ecclesie argentea esse, decretum ab Urbano. Singulare est quod narratur de Exuperio Tolosano episcopo, eum sacrificasse in vitro, id est calice vitreo. Hieronymus ad Rusticum : « Nihil illo ditius, qui corpus Domini canistro vimineo, sanguinem portat in vitro. » Ea tamen passim vasa sacra erant ex auro vel argento. Augustin. in Psalm. cxiii, *Simulacra gentium argentum et aurum* : « Sed enim et nos pleraque instrumenta et vasa ex hujuscemodi materia vel metallo habemus, in usum celebrandorum sacramentorum, quæ ipso ministerio consecrata sancta dicuntur. »

BENCINI.

Linea 3. — *Hic verus confessor exstitit.* Tituli honorum, quibus martyres cohonestabantur ad confessionem, et martyrium, plures erant, ac inter hos veri confessoris, et in his dandis ac concedendis sedula erat inspectio, et inquisitio, forsitan ex præmisso diligenti examine presbyteri martyrum, sive diaconorum, quorum frequentissimo ad carceres comeatu poterant fortitudinis, et patientiæ, ac reliquarum virtutum exercitia in martyribus agnoscere, ut deinde gloriosa confessione conspicui debitis convenientibus titulis decorarentur, et pro merita laude

Christi athlete, qui in agone viriliter decertaverant, honestarentur, sicque in fidelibus excitaretur zelus, ut alacri animo certamina subirent in persecutionibus. Antiqua est institutio Lugdunensis etiam Ecclesia in epistola encyclica de martyribus passis veros martyres discriminat ab aliis, eosque sæpius veros martyres, et beatissimos, ac fortissimos pronuntiat. insectaturque eos qui corruerant. Tertullianus eos qui post latam sententiam jam ad martyrium erant adducendi, vocat *Benedictos martyres designatos.* Quæ formula sæpius occurrit in epistolis Cyprianicis; speciatim cum de Paulo confessore scribit (*epist. 31*) : *Cum benedictus martyr Paulus adhuc in corpore esset.* Quandoque a Cypriano Floridorum clerus nuncupatur. Quod occurrit in laudata epistola, ubi : *Cam essem et ego in tam florida confessione, mox addit : Audiavi enim te floridorum ministerium percepisse : et ante finem : qui lætantur confessione tua florida.* Erat Lucianus presbyter martyrum, et ideo eum vocat Floridorum ministrum, et paulo post : *Et nunc super ipsos factus Antistes Dei recognovit idem minister forsitan ministerium martyribus in carceribus exhibitum.* In eadem epistola martyres designatos dominos vocat. « Rogo itaque, domine, et peto per Dominum nostrum Jesum Christum, ut cæteris collegis tuis, fratribus tuis, et meis, meis Junius

referas, et ab eis petas, ut quicumque prior vestrum coronatus fuerit, etc. » Et in fine : « Hoc scire debes me et dominis meis fratribus tuis scripsisse. » Sic Lucianus Celerino in epist. Cypr. 22 vero confessori in epistola epigraphæ, *Lucianus Celerino Domino*. Veri confessores designabantur a supplicio et tormentis. Sic Lucianus iisdem, cum refert indulgentiam concessam a martyribus, eos ex supplicio discriminat inquitens, « Quorum nomine subijcio, Bassi in petrario, Mappalici in questione, Fortunionis in carcere, Pauli a questione, Fortunæ, Victorini, Victoris, Hereni, Credulæ, Herenæ, Donati, Firmi, Venusti, Fructi, Julæ, Martialis, et Aristonis, qui, Deo volente, in carcere fame necati sunt. » Sic martyres multiplici confessione gloriosi in certamine evaserant; sicut in ludis Olympicis, aliisque athletarum, numerus victoriarum notabatur, sic et martyrum notati agones, atque ab ipsis reportati triumpho. Qua laude Cornelius Pontifex exaltat Maximus, et Urbanum in epistola ad Fabium Antiochenum scribens, apud Euseb. l. vi, c. 43 : « Maximus Ecclesiæ nostræ presbyter, et Urbanus ambo ex fidei confessione egregiam jam secundo laudem adepti. » Et Cyprianus ep. 55 de Aurelio lectore disserens inter reliquas ejus laudes enumerat, quod *gemino hic agone certavit bis confessus, et bis confessionis suæ victoria gloriosus*. Et Lactantius eodem sensu in lib. de Mortibus persecutorum : *Novies adversarium gloriosa confessione viciisti*. In passione enim SS. Seraphiæ et Sabinæ (apud Baluz. tom. II Miscellan. pag. 106), legitur *Herodis metallarii cusudam, qui sub Vespasiano Augusto ter in urbe Roma candidam confessionem dedit Romanis*; et in actis S. Bonifacii de Aglæ : *Hæc ergo ter candidam egerat apud Urbem Romanam ex præfectura*. Confessio ipsa titulo Gloriosæ notabatur, de qua idem Lactantius c. 1 : « Audivit Dominus orationes tuas, Donate charissime, quas in conspectu ejus per omnes horas tota die fundis, ceterorumque fratrum nostrorum, qui gloriosa confessione sempiternam sibi coronam pro lidei suæ meritis quæsierunt. » De Diocletiana persecutione agens Severus, qua grassante sacro martyrum cruore orbis inundavit, l. II Hist. inquit : « Certatim gloriosa in certamina ruebatur, multoque avidius tum martyria gloriosis mortibus quærebantur. » In actis priorum martyrum sæpius occurrunt voces, *gloriosa confessio, gloriosæ mortes, gloriosa certamina, martyria, agones*, etc. Quali vero diligentia Ecclesiæ incumbere per presbyteros martyrum, diaconos, ac martyrum notarios, ut dignoscerentur, qui titulis essent honorandi, et quam perantique fuerit talis sollicitudo, Ecclesia Lugdunensis ad orbis Ecclesias data epistola demonstrat; ibi namque *veri confessores* proponuntur *gloriosi, et coronati martyres*; ibi eos indignant *paratos et exercitatos*, discriminatque a falsis et in exercitatis, qui in priori congressu defecerant. Poterant Urbani acta titulo *veri confessoris* pontificem cohonestare, cum Christianum nomen Roma præcipue propagaverit; et Valerianum clarissimæ virginis Cæciliæ sponsum, pluresque nobiles Romanos (inter quos Tiburtius, et Maximus imperatoris præfectus) baptizatos ad martyrii coronam hortationibus suis perduxerit, cumque forti demum animo gloriosam confessionem edens martyr fuerit coronatus.

BINI ET LABBEI.

Linea 6. — *Per ejus monita multi martyrio coronati sunt*. Qui Valerianum, Tiburtium, et Maximum cum sancta Cæcilia in fide instruxerat, baptizaverat, et adversus ictum gladii hortatu suo obfirmaverat, tandem ipse quoque multa propter Ecclesiam passus; cervicibus abscissis, martyrio coronatus est, anno Christi 253, Alexandri imperatoris 10, vigesimo quinto die Maii.

BLANCHINI.

NOTE CHRONOLOGICÆ.

Anni VIII, menses XI et dies XII. Episcopatus, qui

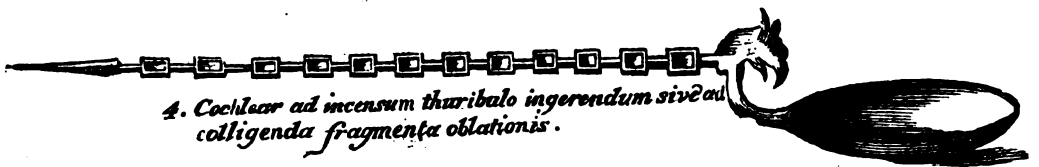
A ex consensu documentorum exposito in Prolegomenis desinunt in consulatu Agricolaë et Clementini (Christi 230) exordium capere debent maturius, quam ex consulibus Æliano et Vetere, signantibus annum æræ Christi 223. Successio tamen Urbani in sede apostolica recte adnotatur consulatu Æliani et Veteris; cum hi proxime consequantur consules Antoninum IV (*Elegabalum*) et Alexandrum, quibus signari contigit annum 222 Septimi Paschatis a Callisto celebrati, mortuo paucos ante dies Elagabalo, et imperium tenente ex die VI ante Idus Martii Alexandro : et auctor catalogi Liberiani, quem posteriores sequuntur, respiciat, ut sæpe dixi, Paschale tempus in pontificum annis univocis assignandis et indicandis per consulatus. Idcirco anni VIII, menses XI, et dies duodecim, qui terminum postremum obtineat, Agricola et Clementino cons., anno 239, circa depositionem beati Urbani, a Bibliothecario consignatam die 25 Maii, inchoandi sunt ex mense Junio anni 221, quo tempore ad episcopatum promotus fuerit, vel ut vicarium ageret Callisti in Urbe, vel destinatus ad aliquam gentem Christo acquirendam. Si dies ordinationis supponatur Dominica secunda Junii quæ anno 221 ex littera Dominicali G pariatur cum 10 ejusdem mensis; martyrium subsequens post annos VIII, menses XI, dies XII, paria faciet cum 23 Maii 230. Biduo post ejus sacri corporis humationem refert Liber Pontificalis per ea verba : *qui etiam sepultus est in cœmeterio Prætextati via Appia VIII Kal. Junias*. Quare ab his documentis percipimus ordinationem episcopalem fuisse susceptam ab Urbano, sive ut vicarium Callisti gereret, sive ut destinaretur episcopus gentis alicujus aut provincie, die Dominica 10 Junii 221. Anno autem proximo 222, quem aperuerunt consules Antoninus Elagabalus IV, et Alexander, qui eodem anno mense Martio in imperio successit; cum Callistus die 13 Octobris in puteum demersus martyrium complevisset, ac die proxima illatus fuisset in cœmeterium Calepodii; post vacationem dierum sex, a Bibliothecario memoratam, apostolicum thronum implevit Urbanus, a clero electus successor die 20 Dominica tertia Octobris littera Dom. F. et primum Pascha sui pontificatus celebravit anno proximo æræ Christi 223, Maximo II et Æliano consulibus, recte positus in catalogo Liberiano. Supremum vero Pascha illi fuerit anno 250, Agricola et Clementino cons. ibi pariter indicatis, et a cæteris catalogis, et codicibus : denique martyrio coronatus die 25 Maii, in cœmeterium Callisti illatus fuit die 25 Maii, qua colitur.

NOTE HISTORICÆ.

Linea 2. — *Hic fecit ministeria sacrata omnia argentea, et patenas argenteas 25 posuit*. Numerum quod attingit xxv, videtur referendum esse ad summam totidem titularum. Materiam vero quod respicit, supra diximus, in Zephirino agentes, de usu vitrearum patenarum, ejusque delectus causa. Neque ille sublatus omnino fuit, etiamsi argenteis quoque ministraretur; nam et hodie ad sacrificium vitreis urceolis oblatos vini et aquæ liquores plerumque ministramus, licet argenteorum sit copia, ad facilius discernendum quando unius, aut alterius species sacerdoti est porrigenda. Vitreos calices, ne dum patenas, pro arbitrio adhibitos usque ad Leonem Quartum ibi ostendi : donec experimento constitit esse cautius adhibendam aliam materiam, ea de re edito ejusdem pontificis decreto. Cæterum argentea vasa sacri ministerii videmus, ac nonnulla etiam servamus operis ac cælaturæ adeo antiquæ, per elegantiam anaglyphorum comprobata, ut referenda procul dubio sint ante sæculum Constantini. Urceolus argenteus apud me superest inter sacra cimelia asservatus, quo vinum, aut aquam ad sacrificium ministrarent fideles. In illius externa superficie prominent anaglyphico opere satis affabre elaborata sigilla exprimentia Christi Domini imaginem inter discipulos stantis, et vertentis aquam in vinum ad nuptias

4. Cochlear ad incensum thuribalo ingerendum sive ad colligenda fragmenta oblationis.

in Cana Galilææ. Historiam hanc evangelicam apte in hisce vasculis consignatam arguimus ex argumento Cyrilli mox afferendo, ut firmaretur adstantium fides ad confitentem conversionem vini in sanguinem Domini eadem divina potentia peragendam, qua olim initium fecerat signorum suorum a conversione huic affini aque in vinum. Eodem certe argumento Neophylorum fidem excitat S. Cyrillus Hierosolymitanus in quarta Catechesi mystagoga dicens: « Aquam olim in vinum convertit in Cana Galilææ, quod habet quendam cum sanguine propinquitatem: et eum parum dignum existimabimus, cui credamus, quod vinum in sanguinem transmutavit? Ad eas nuptias quibus corpora copulantur vocatus præter opinionem omnium hoc fecit miraculum: et non multo magis sic eum corpus et sanguinem suum fruenda nobis donasse persuasum firmiter habebimus, ut eam cum omni certitudine tanquam corpus ipsius et sanguinem sumamus? Nam in specie panis dat nobis corpus, et in specie vini dat nobis sanguinem: ut cum sumpseris, gustes corpus et sanguinem Christi, factus ejusdem corporis et sanguinis particeps. » Cum hanc Cyrilli doctrinam Ecclesia catholica nobis constituat quotannis recitandam in octava corporis Christi, quam priores quoque Cyrillo fideles in anaglyphis expresserunt; placet figuram argentei vasculi ita cælati hic exhibere ad illustrandum textum Bibliothecarii, et ad comprobandam catholicorum præsulum curam in fidei nostræ luminibus excitandis et exprimentis etiam in ornamentis sacri ministerii.

Aliud vasculum simili figura præditum ex argento pariter ductum asservabatur paucos ante annos in museo nobilissimi præsulis Leonis Strozzi (cui paucos ante dies piissime vita functo eruditorem omnium studia parentant) cujus iconem ex archetypo ductam non adjungam, quod alio asportatum intelligam. In illo exhibebatur imago Christi Domini, beato Petro claves tradentis, et in pallio deponentis, eodem ferme typo (sed valde elegantiori sculptura) quo visitur in sarcophago Junii Bassi, inciso sub consulatu Eusebii et Hypatii, Christi 360, spectando in subterranea basilica S. Petri contra altare Confessionis. Aliud quoque signum Redemptoris nostri prominet in eodem vasculo, usum oculorum tribuentis caeco nato. In priori figura opportune indicatur potestas sacerdotii: in secundo signo effectus Christi contactus. Alia etiam vascula argentea, eorumve fragmenta vidi, quæ aliis symbolis et characteribus Christiani cultus insignita sunt. Tertullianus memorabat, imaginem Pastoris boni nostris in calicibus exprimi consuevisse, quæ leui in pateris recognoscimus apud Beldetium in observ. Cœmet. pag. 200, et apud Senat. Bonarroti tab. v et vi de vitreis vasculis cœmeteriorum. Oves quoque Dominici gregis contemplanur in nostro urceolo, ad Agnum respicientes, pro nostra salute oblatum, et occisum. Accedit explicator mysterii Chrysostomus, ita interrogans homilia LX: « Quis pastor oves proprio pascat cruore? Et quid dico pastor? Matres multæ sunt, quæ post partus dolores filios aliis tradunt nutricibus. Hoc autem ipse non est passus; sed ipse nos proprio sanguine pascat, et per omnia nos sibi coagmentat. » In alio vasculo argenteo, apud Cl. virum M. Antonium Sabbatinum Romæ custoditum in lectissimo suo cimeliarchio, præter imagines Christi Domini et apostolorum, necnon ovis gregis sui sub hoc Pastore dispositas, superne visuntur columbæ cum apposito crucis signo. Vasis figura et cælatura indicare videtur, illud adhibitum fuisse ad sacrum chrisma continendum. Ordo Romanus antiquissimus, post Hittorpium editus a Mabillonio, pag. 4, num. 3, ostendit sacrum chrisma præferri consuevisse pontifici ad stationem solemniter equitanti per acolythum stationarium. « Unus autem ex acolythis stationarius præcedit pedester equum pontificis, gestans sacrum chrisma manu in mappula involuta cum ampulla. » Asservantur etiam tum in museo Sabbatino, tum in nostro, argentea cochlearia tum solida, quam perforata, illa ad incensum thuri-

culo ingerendum, hæc ad aquam vino stillatim infundendam in præparatione sacrificii. Card. Baronius ad annum 133, num. 1, observat a Gregorio Thronensi de Gloria martyrum cap. 38, litteris proditum de argenteis urceis, et hujusmodi vasis ad sacrificium adhibendis, quæ reperta sunt in eadem crypta cœmeterii Priscillæ via Salaria, ubi deposita fuerunt corpora SS. martyrum Chrysanthi et Darie. His igitur similia vasa ministerialia, præter calices et patenas ex argento paraverit Urbanus, imperante Severo Alexandro; cujus erga Christianos nota propensio reddebat minus in pedila sacerdotum studia in hisce ornamentis divino cultui comparandis.

Linea 5. — *Etiam Valerianum nobilissimum virum, sponsum S. Cæcilie*, etc. Callisti decessoris pervigilem curam in Transtiberina regione fidelibus frequentanda auctam fuisse nobilibus incrementis sub pontifice Urbano demonstrant Acta SS. Cæcilie et Valeriani, eorumque domus martyrio nobilitata: quam Romanum titulum ejusdem Cæcilie rogatu dedicavit. Si quis autem miretur, sub imperio Severi Alexandri, principis erga Christianos ita propensi, ut in ejus Vita Lampridius ostendit ex pluribus dictis ac gestis, miretur in quam simul a nobis admitti dedicationes titulorum Christiani ritus, et martyria eorum, qui easdem domos obtulerant fidelium conventibus; meminerit martyria SS. Cæcilie ac sociorum sub Almachio præfecto Urbis, et paulo post consecutam passionem S. Urbani papæ referri circa annum imperii nonum illius principis, quando suscepta in Persas expeditione Urbe profectus tribunicia potestate nona (ut nummi docent signati tr. P. VIII. COS. III. P. P. et in parte aversa litteris PROPECTIO ATC. S. C.) per biennium egit in oriente. Tunc vero Trajani, Adriani, et Antoninorum legibus nunquam revocatis, de quibus egimus pag. 138, imo et recentioribus a Caracalla contra nos latis excitati delatores et iudices supplicia in Christianos exerceri pro lubitu decernebant, absente principe: cujus presentis indulgentiam et æquitatem nobis paratam et propensam inanum deorum sacrificuli aversabantur.

Conciliare igitur jure possumus ac debemus principis Alexandri erga Christianos benignitatem cum veritate gestorum a SS. martyribus sub ejusdem imperio passis et coronatis, præcipue vero SS. Cæcilie, Tiburtii et Valeriani: quæ gesta uberius prosequitur Baronius in notis ad martyrologium et in Annalibus, licet ejusdem chronologia cum æra Christi comparata biennio differat a nostra, ut adnotavit Schelestratus supra relatius, servato tamen consensu, in nono imperii Alexandri anno iisdem martyriis assignando.

Præter musivum a Paschali primo constructum in abside tituli S. Cæcilie, ubi versibus etiam expressit inventa et extracta a se fuisse eorumdem martyrum corpora in cœmeterio Callisti, et in hunc titulum translata, in quo religiose servantur et coluntur; superest etiam vetus pictura pone absidem Tituli S. Pudentianæ spectanda in sacello interiori, ubi parietine adhuc superstites ostendunt fontem illum Christiani baptismi a Pio pontifice hujus nominis primo constitutum, de quo in notis ad ejus Vitam fusius egi pag. 123 et seqq. usque ad 126. Ibid., pag. 126, col. 2, indicabam superesse picturam apostolorum baptismi administrantium fidelibus in eadem Pudentis domo, impressam et expositam ab ill. præsule Joanne Clampino: eique proximam in arcu contiguo superesse imaginem S. Urbani papæ præmittentis ad martyrium sanctos Tiburtium et Valerianum, expressis singulorum nominibus, sed ejus angeli ductu, cujus conspectus a Cæcilia promissus occasio conversionis fuit. Visitur itaque angelus præcedens Tiburtium et Valerianum, et coronam imponens capiti sibi proxime consequentis, succedente Urbano papa, qui tertius ad coronam venit. Ibidem observavi, comprobari ex hac pictura id quod in libris lectionariis ejusdem tituli recitatur.

consuevisse scilicet Urbanum, ejusque successores, A et nominatum B. Stephanum I, in hoc eodem titulo exemplo Pii decessoris, et antiquiore SS. apostolorum hospitem S. Pudentis solemne baptismum in Paschate ministrare.

Linea 8, 9. — *In cœmeterio Prætextati via Appia.* Prætextati cœmeterium ita proximum fuit cœmeterio Callisti, ut aditus ex uno in alterum pateret. Cum Bosio in notis ad Vitam S. Urbani id observat Boldetus de Sac. cœmet. lib. n, cap. 18, p. 554: « Quod attinet ad cœmeterium Prætextati, ait Bosius, erat via Appia, ad quod erat communis aditus in cœmeterio Callisti, vel potius erat pars ipsius. » Indicatur etiam in litteris Paschalis Primi perinde vocari Prætextati, ac Sixti, et ad sanctam Cæciliam eam partem cryptarum subter ecclesiam Sancti Sebastiani extra muros via Appia, quæ assertat hodieque inscriptas marmoribus indicationes locorum, ubi reperta sunt corpora illustrium martyrum Cæciliæ, ac sociorum. Panvinius putat inditam appellationem Prætextati ab ejus cognomente presbytero. Cognomen tamen illud nobilitarunt martyres duo præ cæteris Christianis ab Aringhio memorati lib. iii Romæ subterr. pag. 458 et 476. Primus pertinet ad ætatem Anacleti pape, a quo baptizatum fuisse una cum virgine illustri Lucina sorore, regis natalibus secum orta recenset ex Actis S. Sophiæ in vetusto codice S. Cæciliæ. Alterius Prætextati martyrium contigit in fine tertii sæculi sub Maximiano III Idus Decembris, ut in Martyrologio adnotatur. Utrique appellatio cœmeterii tribuenda sit, licet defini certo non possit; ea tamen sententia videtur potior, quæ nomen deductum reputat a priori Prætextato, Christianam fidem professum sub Anacleto papa. Cum enim legamus in Actis S. Alexandri pape,

qui solo Evaristo intermedio successor Anacleti fuit, S. Quirinum Tribunum S. Balbinæ patrem martyrium pertulisse sub Hadriano, et depositum fuisse in cœmeterio Prætextati via Appia, consequitur ut ad priorem illum referri quidem appellatio possit, utpote anteriorem temporibus Hadriani; ad secundum vero, qui annis ferme 150 post Hadrianum passus est, denominatio cœmeterii sub Hadriano in depositione Quirini, et sub Severo Alexandro in depositione Urbani, de quo agimus, pertinere minime possit; si per integrum sæculum in usu fuit ante secundum illum Prætextatum martyrio coronatum sub Maximiano.

CIACONII.

Linea 5. — *Valerianum nobilissimum virum, sponsum sanctæ Cæciliæ.* Sanctissimus pontifex Urbanus multos, sanctitate vitæ, et doctrina singulari, ad fidem traduxit. Inter hos, Valerianum, virum præstantissimum, beatæ Cæciliæ sponsum, et Tiburtium ejusdem Valeriani fratrem, et Maximum præfectum cubiculo imperatorio: qui postea martyrium constanti animo, ejusdem hortatu pertulerunt; quam conditionem etiam virgo ipsa subiit, in domo paterna, jam antea, suo rogatu, ab Urbano Deo dicata, quæ post spiculatoris tres ictus inflictos triduo supervivens, quæ Dei sunt loquens, confirmans adstantes in Christi nominis confessione, quæ reliqua erant suæ substantiæ, distribuit per Urbanum papam in pauperes. His sic dispositis, ac Deum precata, vigesima secunda Novembris, martyrium consumavit. Eam idem Urbanus papa in cœmeterio Callisti sepelivit, ubi Valerianus, Tiburtius, et Maximus ab ipso primi sepulti fuerant, locusque dictus in cœmeterio positus ad S. Cæciliam: qui hodie signatus exstat.

XIX. SANCTUS ANTERUS.

ANNO CHRISTI 237, MAXIMINI IMP. 1.

19 Anteros a natione Græcus, ex patre Romano, sedit annos duodecim, mense uno, diebus duodecim b. Martyrio coronatur. Fuit autem temporibus Maximini et Africani consulum c. Hic gesta martyrum diligenter a notariis exquisivit, et in Ecclesia recondidit, propter quod a Maximo præfecto martyrio coronatus est. **3** Hic fecit ordinationem unam per mensem Decembris, episcopum unum d. Qui etiam sepultus est in cœmeterio Calixti, via Appia, III Non. Januarii; et cessavit episcopatus dies tredecim.

CATALOGUS SUB LIBERIO.

Anteros mense uno, diebus decem: dormit III nonas Januarii, Maximino et Africano consulibus.

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

a B. Anterum docet post ponendum Pontiano. b B, vix uno mense. c B, Severi et Quinctiani, et M. xini. Aug. et Africani. d CB, in civitate Fundis Campaniæ.

VARIÆ LECTIONES.

Apud Fabrotum ex codice Freheri.

Num. 49, lin. 1, præponit Pontianum Antero, lin. 2, A, diebus 15. lin. ead. AB, Maximiani. lin. 3 et 4, A et propter quemdam Maximinum presbyterum martyrio coronatum in ecclesia recondidit. B, propter quemdam Maximianum presbyterum, qui martyrio coronatus est. lin. 5, B, hic fecit unum episcopum in civitate fundis Campaniæ per mensem Decembrem.

Ex codice Regio, Mazarino et Thuano.
Lin. 1, S. Anterus. Anterus postponitur Pontiano.

Ex codice Thuano altero.

Lin. 1, Pontianus anteponitur Antero. lin. ead. Anterus. lin. 4, recondidit propter quemdam Maximinum presbyterum, qui mart. c.

Apud Holstenium et Schelestratum, ubi præponitur Pontianus.

Lin. 1, annos 12, ita in mss. Vat. et Reg. Vat. deest annos 12. Deest quoque in Florent. secundo

fuit autem. *lin. 4, Cass. Florent. secund, Vat. et Regius*, Propter quemdam Maximum presbyterum, qui martyrio coronatus est. *lin. 5, post verb. unum, addunt omnes mss. codd.* in civitate Fundis Campaniæ.

Apud Peniam ex codice Covenai.

Lin. 2, dies xii, lin. 3, et Africani consulibus. lin. 4, propter quemdam Maximum presbyterum qui martyrio coronatus est.

NOTÆ VARIORUM.

BINI ET LABBEI.

Linea 3. — Hic gesta martyrum. Quæ acta martyrum jussu Clementis per notarios fideliter conscripta fuerant, ea Anterus pontifex diligenter conquisivit, et ne vel interirent, vel ab ethnicis corrumperebantur, in ecclesia recondidit.

BLANCHINI.

NOTÆ CHRONOLOGICÆ.

Anno 235, Severo et Quinctiano coss., cum defunctus esset in Bucina insula prope Sardiniam die 30 Octobris beatus Pontianus, perlato in Urhem ejusdem obitus nuntio, cleri Romani suffragii electus est successor Anterus. Eusebius lib. vi, c. 29: « Mortuo Pontiano, qui sex annis episcopatum tenuerat, Ecclesiæ Romanæ administrationem suscepit Anteros. Hic intra unius mensis spatium sacerdotio perfunctus Fabianum successorem reliquit. » Anterum sedisse mense uno, diebus decem, tradit catalogus Liberianus. Bergomensis, et Colbertinus septimus mense uno, diebus 17. Reliqui ex Italicis antiquiores in Prolegomenis mense uno, diebus 12, quemadmodum et catalogus Felicis Quarti. Sed idem catalogus Felicianus præmittit annos xi: tres Italici annos xii. Additamentum istud annorum, quod in vetustiore catalogo non invenitur, et ubi profectum sit paulo infra ostendetur, expungendum esse manifeste cognoscitur ex consulibus indicatis. Neque enim alii consules memorantur in epocha Anteri, quam ii sub quibus decessit. Anteros (inquit scriptor catalogi sub Liberio) mense uno, diebus decem. *Dormit in Nonas Januarii, Maximino et Africano coss.*, nempe Christi anno 236, die 3 Januarii. In veteri tabula marmorea tituli S. Silvestri in capite incisum legitur: *Mense Januario die iii natalis S. Anteri papæ.* Ex illa igitur die 3 Januarii anni 237, recedendo in anteriora per mensem unum, et dies decem, illi tributos a catalogo Liberiano omnium vetustissimo incidit ordinationis dies in Dominicam 22 Novembris anni 235: quam Papebrochius cum admittat, non video cur inde colligat, hanc epocham pugnare cum morte decessoris Pontiani: si hæc referatur ad diem 30 Octobris ejusdem anni 235, Severo et Quinctiano coss. Satis enim temporis superest ad perferendum ex Sardinia nuntium mortis Pontiani, et ad successorem Romæ eligendum, ex die 30 Octobris ad diem 22 Novembris, ad quam referimus Anteri ordinationem testimonio documentorum, a catalogo Liberiano non discrepantium per integram hebdomadam, sed exigua paucorum dierum differentia, vel ex amanuensium errore in numero describendo, vel in revocando Anteri exordium ad diem electionis, quod catalogus petere videtur a die ordinationis. Additamentum annorum xi, aliquot in codicibus præmissum contra aperta testimonia Eusebii, ac veterum documentorum, et potiorum codicum, nullo consulatuum indicio id suggerente, refundendum iudico in amanuensium supinitatem, sive in imbecillitatem oculorum in describendis numeris et picturis Basilicarum. Quæ solæ supersunt litteræ in basilica S. Pauli satis ostendere non possunt evidentiâ suspecti erroris. Hæc enim elementa nominis tantummodo supersunt quæ litteris quadratis seu majusculis, ut vocant exhibeo

ant ERVS

SED

AN

NI

m. 1.

et 10.

Cætera minusculis characteribus hic expressa vetustas delevit. Significasse videntur Anterum sedisse

anni mense unico, et diebus decem. Sed descriptor posteriorem syllabam NI minus clare ex pavimento fortasse visam vertit in numerum xi. Idem plane error potuit suboriri ex codicis vetustioris litteris obsoletis seu male disjunctis, puta si scriptum fuisset SED. ANNI. M. I. D. X. quam periochen in dictione ANNI sive hiantem sive detritam in secunda littera N non secus ac VII numeri duodenarii signum xii vetustate labefactatum arbitrati sint ii qui descriperunt xii. Sed undecunq; proveniret erroris causa, additionem annorum reseccari oportere ab iis codicibus posterioribus Eusebio, et antiquissimo catalogo ætatis Liberianæ unicum mensem assignantibus coarguit ipse contextus sectionis Bibliothecarii: in quo cum affirmetur, unicum ordinationem ab Antero celebratam, eamque unius tantummodo episcopi mense Decembri, nemo presumet illum sedisse vi annis vel xii, sed intelligit solo mense Decembri anni 235, pontificem fuisse, quo unicum illum episcopum ordinavit.

NOTÆ HISTORICÆ.

Linea 3. — Hic gesta martyrum a Notariis exquisivit, et in ecclesia recondidit. Gesta martyrum ab Antero studiose conquisita et collecta fuisse ita exploratum est, ut a nonnullis idecirco habitus fuerit auctor prioris partis vetustioris catalogi, quemadmodum observat Schelestratius in Prolegomenis quod tamen ita judicat accipiendum, ut beatus pontifex paraverit materiam uberem non molo catalogi decessorum pluribus documentis comprobandi, sed etiam historia atextendæ dum gesta colligit, et in scriniis Ecclesiæ recondit tum superiorum Romanæ sedis antistitum, tum cæterorum martyrum, a notariis per Clementem institutis, et consequenti sæculo per eosdem suos decessores subinde allectis per singulas ætates mandata litteris. Videtur proinde referenda ad Anterum imago illa inter vetustas cœmeterii Callisti (in quo depositus ille fuit) spectanda apud Aringhium Romæ subterraneæ tonio I, pag. 439, in qua pontifex sedens inter adstantes ministros duos (diaconum puto et subdiaconum, sive duos diaconos, ut hodiernus etiam mos viget a prima Ecclesiæ ætate derivatus) de genu ipsum alloquentibus aliis viris, et pluteum voluminibus repletum offerentibus: ut plane videantur notarii per eos indicari, quibus manu inter alloquendum exerta innuere et significare intelligitur, ubi sint reponenda volumina pro pedibus suis in pluteo deposita. Iconem exhibendam curavi, et sociandam cum alia vetusta imagine e sacris cœmeteriis extracta in vitreo orbiculo vasis fragmento, cum cæteris Christianis edito per sæpe laudatum can. Boldet. tum in observat. ad cœmet. SS. Martyrum pag. 201, n. 17, in quo Callisti nomen et icon in Apostolici moris amictu pontificem eundem videtur reddere, a quo sacri hujus cœmeterii denominatio sumpta est, Anteri, et plurimorum sanctæ Romanæ sedis pontificum depositione venerabilis.

Linea 4. — Propter quod a Maximo præfecto martyrio coronatus est. Sulpicius Severus satis jejune adnotavit (ut Pagius in notis hic afferendis observat) persecutionem Maximini, quæ interjecta est inter quintam sub Severo, et septimam immanem sub Decio, dum annis octo et triginta utramque dirimentibus pacem Ecclesiæ turbatam quidem scribit a Maximino, sed in nonnullis tantum Ecclesiis, in quibus clericos vexavit. Eandem Maximini persecutionem expressius edumbravit Eusebius, in sacros quidem ministros præ cæteris sevientem, sed non ita brevi Ecclesiarum numero vel temporis spatio contentam, licet non fuerit universalis: ut proinde

sextæ persecutionis nomen apud ecclesiasticæ Historiæ consultos merito obtineat, per annos tres, ut pluribus ex Origenis testimoniis confirmat Eusebius, ita scribens lib. vi, cap. 28: « Interea cæso Alexandro imperatore qui tredecim annis regnaverat, in ejus locum succedit Maximinus. Qui gravi odio succensus adversus familiam Alexandri, in qua plerique erant Christiani, persecutione excitata, solos Ecclesiarum antistites, utpote evangelicæ prædicationis auctores, interficere jussit. Quo tempore Origenes librum de martyrio composuit, quem Ambrosio, et prototeto Cæsariensis Ecclesiæ presbytero dedicavit: eo quod uterque in ea persecutione non mediocre discrimen subierat. » Satis intelligit unusquisque non levem fuisse persecutionem a Maximino excitatam, quæ ipso imperatore in Italia et in Germania agente non Romanam modo Ecclesiam, et occidentalia huic proximam, sed etiam orientales in Palestina vexavit. Sanguinaria vero indoles hominis efferrati quantum cædibus indulgeret, satis expressit in ejus Vita Capitolinus, ita de illo scribens: « Tam crudelis fuit, ut illum alii Cyclopi, alii Busiridem, alii Scirronem, nonnulli Phalarim, multi Typhonem, vel Gygem vocarent, etc. Erat enim ei persuasum, nisi crudelitate imperium non teneri. » Mirum itaque non est, si principis ingenio obsequens Maximus præfectus Urbi, intra mensem episcopatus secundum, qui erat quartus Imperii Maximini, Anterum pontificem necaverit.

Linea 5. — *Hic fecit ordinationem unam per mensem Decembris, episcopum unum.* In notis chronologicis jam observavi, huic etiam confirmari, spatium brevissimum pontificatus Anteri, per solum scilicet mensem Decembris extensum fuisse, quo unicuique episcopum consecravit. Si enim per annos undecim sedisset, quos menstruo illius regimini perperam adjecti error amanuensium in aliquot exemplaribus catalogorum, et libri hujus pontificalis; complures profecto episcopos ordinare debuisset, ut repararet tot sedium episcopatum viduitatem, ac solitudinem, a Maximino inductam, Ecclesiarum antistites suæ persecutionis scopum præcipuum designante, ubi audivimus ab Eusebio. Decessor illius proximus Pontianus intra quinquennium episcopos 6, successor Fabianus intra annos 14 episcopos xi consecravit; Cornelius utrum consequens intra biennium legitur ordinasse episcopos septem. Ordinationes duas intra quinquennium Pontianus habuit creatis presbyteris sex, Fabianus quinque intra annos 14 dedit presbyteros 22. Cornelius intra biennium bina ordinatione presbyteros quatuor. Solus Anterus per annos undecim semel habita ordinatione nullum omnino presbyterum aut diaconum suffecisset tot illis sacerdotibus ac Levitis, quos directa in clerum persecutio auferebat? Itane fuerit de Actis martyrum colligendis sollicitus, de reparando autem numero ministrorum negligens? Quis non videat providentiam Antero non defuisse, cui diligentia sacrorum martyrum intulit? Sed tempus brevissimum quadraginta circiter dierum, ut Eusebio, et vetustissimis catalogis comprobatur, plurimum ordinationum exercendarum neque spatium obtulit, neque necessitatem.

Linea 6. — *Sepultus est in Cæmeterio Callisti via Appia.* Inde vero extractum fuisse sacrum ejus corpus una cum pluribus in ea parte cæmeterii reconditis, quam ruinæ proximam animadvertit S. Paulus papa ejus nominis primus, colligitur ex ejusdem Vita, ubi hæc legitur: *Unde cernens plurima eorumdem sanctorum cæmeteriorum loca neglecta ac desidia antiquitatis maxima demolitione, atque jam vicina ruinæ*

posita, protinus eadem sanctorum corpora de ipsius dirutis abstulit cæmeteriis. Quæ cum hymnis et cantibus spiritualibus in hanc civitatem Romanam introducens, alia eorum per titulos, ac diaconias, seu monasteria, et reliquas Ecclesias concedenti studuit recondi honore. Narrat ibidem Bibliothecarius, in monasterio SS. Stephani martyris atque pontificis, et Silvestri item pontificis, et confessoris, ejusque in ecclesia (quæ hodie titulus dicitur S. Silvestri in Capite) per Stephanum ejus nominis III fratrem Pauli I a fundamentis domi suæ inchoata, a Paulo vero perfecta, complura corpora et reliquias sanctorum a cæmeteriis indicatis extractas eundem Paulum pontificem condidisse: quarum præcipuas legitimus tum in vetusto Marmore et Eortologio eorumdem sanctorum nomina ac natalitia continente, tum in tabulario memorati monasterii et Ecclesiæ, subsecutas recognitiones ac repositiones earundem reliquiarum indicante publicis Actibus ea de re signatis in reparatione altarium, anno præsertim 1267, die 30 Octobris, et anno 1601, die 13 Maii, quæ suo loco afferentur in Vita Pauli Primi ad præfatum numerum.

Marmoreæ vero tabulæ, indicantis nomina et natalitia sanctorum, quorum corporum partes præcipue, sive ossa pleraque ibidem sunt recondita, caput occupat B. Anterus, quippe cujus natalis dies in 3 Januarii cadens præcedit in Calendarii dispositione dies natalitios cæterorum. Ita vero consignatur.

In nomine Domini. Hæc est notitia natalitiorum Sanctorum hic requiescentium.

Mense Januario

Die III Natalis S. Anteri Papæ, etc.

Non dubito quin S. Paulus in repartitione sacrorum pignorum per Urbis titulos, diaconias, et monasteria, partes unius corporis divisit in plures ecclesias, exemplo Silvestri ita partientis reliquias SS. apostolorum Petri et Pauli in plures basilicas. Unde factum est ut eorumdem sanctorum magna sui parte hic quiescentium (testimonio vetustæ illius tabulæ) partes reliquias enumerent aliæ ædes sacre in suis antiquis documentis. Quin etiam colligo, in veterem titulum S. Sixti ad Piscinam, utpote præ cæteris proximum portæ Appiæ ac cæmeteris Sixti Zephyrini, et adjacentibus ruinam minantibus, comportata primum fuisse eadem corpora, quæ deponere postea decrevit potiori saltem ex parte in monasterio ac titulo SS. Stephani papæ et martyris ac Silvestri papæ a se constructo, statim ac absolvit illud ecclesiæ ædificium; cum utrobique memorentur in vetustis marmoribus reliquiæ insignes eorumdem sanctorum. In lapide antiquo tituli S. Sixti ad Piscinam edito per Martinellum pag. 306 Romæ sacre, et per Carolum abb. Piazza in Hierarch. cardinalitatis pag. 454 recensentur et pontificibus martyribus Zephyrinus, Anterus, et Lucius, ex aliis vero martyribus Calocerus et Parthenius: qui etiam enumerantur in marmore indicato tituli S. Silvestri in capite. Divisas etiam fateri oportet ab hisce titulis partes reliquiarum tum sanctorum aliquot ibi conditorum, tum nominatim B. Anteri de quo sermo est, in nonnullis aliis titulis et ecclesiis Urbis. Siquidem Anteri papæ sacrorum pignorum partem obtinet titulus S. Praxedis, ut ex vetustis catalogis apud sacellum S. Zenonis marmore incisus abunde constat.

CIACONI.

Linea 1. — *Natione Græcus.* Sanctus Anterus, natione Græcus, patria Petilianus, ex Petilia urbe quondam Magnæ Græciæ, nunc Calabriae dictæ juxta Bellicastrum civitatem sita.

XX. SANCTUS PONTIANUS.

ANNO CHRISTI 233, ALEXANDRI IMP. 10.

20 Pontianus, natione Romanus, ex patre Calpurnio, sedit annos quinque, menses duos, dies duos. Martyrio coronatur. Fuit autem temporibus Alexandri, a consulatu Pompeiani et Feliciani ^a. Eodem tempore Pontianus episcopus et Hippolytus ^b presbyter exsilio sunt deportati ab Alexandro in Sardiniam in **5** insulam Bucinam, Severo et Quintiano consulibus. In eadem insula defunctus est tertio Kalendas Novemb. ^c et in ejus locum ordinatus est Anterus ^d **11** Kalend. Decembris. Hic fecit ordinationes duas per mensem Decembrem: presbyteros sex, diaconos quinque, episcopos per diversa loca numero sex. Quem beatus Favianus ^e adduxit cum clero per navim, et sepelivit in cœmeterio Calixti, via Appia, et **10** savit episcopatus a dispositione ejus dies decem ^f.

CATALOGUS SUB LIBERIO.

Pontianus annos quinque, menses duos, dies septem. Fuit temporibus Alexandri a consulatu Pompeiani et Peligniani. Eo tempore Pontianus episcopus et Hippolytus presbyter exsules sunt deportati in insulam noxivam Sardiniam, Severo et Quintino consulibus: in eadem insula discinctus est **14** Kal. Octobris, et loco ejus ordinatus est Anteros **11** Kal. Decembris consulibus superscriptis.

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

^a B, usque ad Severum et Quinctianum coss. ^b CB, Philippus. ^c C, **1111** Kal. Decemb. B, 19 Nov. ^d Hinc liquet Anterum esse successorem Pontiani. ^e C, Fabianus. ^f CB, 13.

VARIE LECTIONES.

Apud Fabrotum ex codice Freheri.

Num. 20, lin. 3, AB, peliniani. lin. 5, afflictus, fustibus maceratus, defunctus est **111** Kal. Novembr. et in ejus loco ordinatus.

Ex codice Regio, Mazzirino et Thuano.

Lin. 1, Calpurnio R. (Maz., Calburino) sedit ann. 9, m. 5, d. 2; fuit autem temporibus A. a. c. Pomp. et Pelagii eod. lin. 4, in Sardin. insulam Bucinam, et in eadem insula d. est Kal. No. Severo et Quint. cons. in ejus vero locum ord. est Anteros **11** Kal. Dec. quem beatus Fabianus adduxit in navim cum clero, et sep. in cim. via Appia. Hic fecit ordinationes duas per m. D. pr. 6, diac. 5, E. p. d. 1. 6. et cess. Ep. a martyrio ejus dies 10.

A Ex codice Thuano altero.

Lin. 1, — Calpurnio, sedit ann. 9, m. 5. lin. 5, consulibus, defunctus est **14** K. N. et in e. o. e. Anteros **11** Kal. 8, numero 6, qui etiam sepultus est in cimiterio C.

Apud Hostlenium et Schelestratum.

In editis habetur hic Anterus, sed codices Reg. Vat. minor, et Flor. duo post Urbanum habent Pontianum. lin. 5, codices mss. legunt Bucinam. lin. ead. post defunctus est. Addunt Flor. duo. Vatic. et Reg., Afflictus, fustibus maceratus, martyr. lin. 8, Flor. Fabianus.

Apud Peniam ex codice Cavenai.

Lin. 3. consulatu Pompeiani et Peliani.

NOTÆ VARIORUM

A SCHELESTRATE.

Ab hoc Pontiani pontificatu antiquo rem catalogum alio auctore conscriptum esse putabat Henschenius, eo quod plura acta adjungantur, quod tamen in Anthero ejus successore pontifice locum non habet, cum ibi nulla penitus acta addantur.

Videri possunt ad elucidationem historiae S. Pontiani ea quæ Schelestratus adnotavit in Antiquit. Eccles. dissert. 11, cap. 5, art. 3, necnon de ordine ac temporibus ejusdem et SS. Antheri et Fabiani.

BINII ET LABBEI.

Linea 1. — Pontianus. Post interregnum 30 dierum octavo Kal. Julii, anno Christi 233, Alexandri imperatoris 10, Pontianus Urbano subrogatur.

Linea 3. — Eodem tempore Pontianus, etc. in exsiliū ab Alexandro. Quod non tam religionis causa, quam alia potius calumnia a gentilibus circumventum, Pontianum Alexander relegaverit, ipsius erga Christianos affectus, et familia Christianis hominibus referta indicat. Euseb. lib. vi. Hist. cap. 21, ob quod facinus, Deo vindice, a militibus Alexandrum imperatorem occisum esse, non vana conjectura dici poterit. Baron. ann. 237, num. 1.

B Ex (LAB.) linea 5. — In eadem insula defunctus est, maceratus fustibus.

BLANCHINI.

NOTÆ CHRONOLOGICÆ.

Pontianum recte præmittit Antero codex Anastasianus alter, bibliothecæ S. Marci Florentiæ a me spectatus; quem ita præmittendum docet contextus ipse dictionum a bibliothecario in hoc numero Pontiani versu 6, ubi post mortem Pontiani **111** Kal. Novembris ordinatum affirmat in ejus locum Antero **11** Kal. Decembris.

Urbanum excepit Pontianus, ut in picturis S. Pauli demonstrant elementa prima ejus nominis PON nondum consumpta vetustate. Idem ostendit catalogus Liberianus, tum ex continuata serie pontificum, tum ex consulibus anni 231 illius exordio tributis, nempe Pompeiano, et Feliciano, licet nomen secundi perverterit amanuensis imperitia in Pelignanum. In textu Anastasii correcte legitur uterque consul, sub quo primum sui pontificatus Pascha celebravit. Cum enim anno 235, Severo et Quinctiano coss., martyrium fecerit **111** Kal. Novembris, juxta Anastasium in Sardinia insula, quo fuerat deportatus, et per annos **v**

menses 11, et dies totidem sedisse tradatur con-
cordi testimonio codicum et catalogorum ex præ-
cipuis Italiæ supra videndis inter Prolegomena,
consequitur ut ejus ordinatio peracta sit anno
230, Agricola et Clementino coss., die 29 Au-
gusti, quæ apte incidit in Dominicam, ut ostendit
littera Dominicalis C, eidem anno assignanda ex
cyclo solis. Urbanus papa martyr decesserat eodem
anno die 23 Maii, ut supra vidimus in ejus sectione.
Trimestre igitur spatium vacationis sedis ab Urbani
martyrio interserendum est ad ordinationem Pon-
tiani. Bibliothecarius enumerat tantum dies 30,
fortasse ad electionem. Sed ab electione ad ordina-
tionem duos menses interpositos fuisse vix credi-
derim opinandum, nisi forte absens electus sit. De
spatio vacationis sedis plura non suppetunt testimo-
nia. De successione, ac duratione sedis Pontiani
satis perspicua, et certa protulimus, eidem tribuen-
tes annos v, menses 11, ac dies totidem, inclusis
extremis, ex die Dominica ordinationis suæ 29 Au-
gusti anno 230 ad diem 30 octobris anno 235, Se-
vero et Quinctiano coss.

Papebrochius opinatur, in catalogo vetustiori
significari abdicationem Pontiani exsulis per illa
verba: *In eadem insula (Sardinia) discinctus est 14
Kalendas Octobris, et loco ejus ordinatus Antheros.*
Neque illi placet emendatio catalogo adhibenda ex
textu Bibliothecarii, qui nitide legit: *In eadem
insula defunctus est tertio Kalendas Novembris, et
in ejus locum ordinatus est Antherus 11 Kalendas
Decembris,* præeunte in verba etiam secundo catalogo
Felicitas IV ex bibliotheca reginæ Sueviæ adms. exem-
plar Colbertinum exacto apud Schelestratium: *In
eadem insula afflictus, fustibus maceratus, defun-
ctus est 11 Kal. Novembris*: nihil admodum memo-
rantibus Bibliothecario et catalogis de Pontiano
discincto, aut abdicante. Præstat igitur errorem aman-
uentis recognoscere in illis verbis *discinctus est 14
Kal. Octobris*, quæ reddenda fuerant fidelius, ut in
catalogo Felicitas IV et in textu Anastasii, *defunctus
est 11 Kalendas Novembris.* De ordinatione Anteri
agemus numero sequenti.

NOTE HISTORICÆ.

Linea 4. — *In Sardiniam in insulam Bucinam.*
Bucina, seu Buccina exigua insula adjacet Sardinia
ad oram orientalem contra oppidum *Terra nuova*,
olim *Phannastiam* urbem, teste Baudrando, appella-
tam. Ipsa dicitur indigenis *Isola del Tavolato*, in
longum extensa quinque circiter milliariis, et via
duobus in latum: quam quidam (ait idem Baudran-
dus in Lexico geographico) *Hernæam* a Ptolemæo
dici volunt: ubi memorat laudatus scriptor relega-
tione ac morte S. Pontiani papæ et martyris, illu-
strem redditam. In eodem parallelo jacet cum insulis
Pontiis: quas pariter celebres effecerunt exsilia
Domitillæ virginis et martyris sub Domitiano, ut
constat ex hist. Eusebii lib. III, cap. 14, necnon
Silverii papæ sub Justiniano ex Liberato diacono,
qui Palmariam (unam ex Pontiis) illius deportationis
insulam nominat.

Linea 8 et 9. — *Quem beatus Gavianus adduxit
cum clero per navem, et sepelivit in cæmeterio Callisti.*
Hinc fortasse escriptior Anastasii occasionem
arripit pervertendi ordinem inter Pontianum et
Anterum. Cum enim legeret a Faviano curatum cor-
pus Pontiani decessoris, et aliunde falso assumpsisset
per annos undecim sedisse Anterum ex vitiosa Chro-
nologia quam sequebatur; opinandum potius duxit

A Fabianum successisse Antero, quam hunc neglexisse
per annos 11 reliquias Pontiani ex insula Buccina
transvehendas curare, et inter sanctorum pontificum
exuvias deponere in cæmeterio Romano. Sed brevissi-
mus Anteri pontificatus ad bimestre spatium non
pertingens, quemadmodum sequenti numero mani-
festum fiet, copiam præbere non potuit asportandi
ex insula Sardinia ad hærentem ad Urbem reliquias
nuper defuncti sui decessoris, hyberna præsertim
tempestate, et odio Maximini sævientem contra Chri-
stianos præsules. Vide notas ad sequentem nume-
rum.

CIACONII.

Linea 2. — *Martyrio coronatur.* Ob perpetuam
nempe fidei tuende constantiam, odium ingens gen-
tilium sacerdotum contraxit; quare, falsis delatio-
nibus, apud Alexandrum imperatorem, accusatus,
cum Philippo presbytero Urbe ejectus, in insulam
Sardiniam, Bucinariam cognomento, relegatus est;
ibique martyrii palmam adeptus.

Ciaconius Pontiano Anterum postponit

PAGII.

S. Pontianus, natione Romanus, ex patre Cal-
purnio, die vigesima secunda mensis Junii anni
ducentesimi trigesimi Romanus pontifex dictus
est, sed aliqua potius, ut creditur, calumnia cir-
cumventus, quam Christianæ religionis causa, ab
Alexandro imperatore, tunc cum Hippolyto presby-
tero in insulam Sardiniam relegatus, die xxviii Sep-
tembris anni 235 pontificatum abdicavit, postquam
sedisset annos quinque, menses tres et dies septem.
Tum, Maximini imperatoris mandato, fustibus ver-
beratus martyrium consummavit die decima nona
mensis Novembris ejusdem anni, cujus corpus postea
a Fabiano papa Romam translatum est, et in cæme-
terio Callisti sepultum. Duas mense Decembri ordi-
nationes habuit, presbyterorum sex, diaconorum
quinque, episcoporum per diversa loca sex. Pontia-
no decretales duæ ascribuntur, quæ cum ex Gregorii
Magni et Sixti præsertim laciniis consutæ sint, viris
doctis supposititiæ reputantur.

Severo imperatore mortuo, Christianis pax red-
dita est, ut habet Sulpitius Severus, qui nbi de ejus
morte locutus est, ait: « Interjectis deinde annis
viii et xxx, pax Christianis fuit, nisi quod medio
tempore Maximinus nonnullarum Ecclesiarum cler-
icos vexavit, » ab anno autem 211, Severi emor-
tuali, ad annum 249, quo Decius septimam persecu-
tionem instauravit, anni 38 interjiciuntur. Ideo au-
tem Sulpitius tam jejune de persecutione a Maxi-
mino imperatore excitata, loquitur, quia ea non fuit
universalis, sed tantum localis; Firmilianus enim
Cæsareæ in Cappadocia episcopus in epistola ad Cy-
prianum, loquens de Maximini persecutione, et de
fidelibus huc atque illic fugientibus, ait: « Erat trans-
eundi facultas, eo quod persecutio illa non per to-
tum mundum, sed localis fuisset. » In ea persecu-
tione Pontianus Romanus pontifex martyrium subiit,
ut jam dictum est. Legendus Eusebius lib. vi, cap.
28, ubi scribit, Maximinum hanc persecutionem ex-
citasse, gravi odio succensum adversus familiam
Alexandri imperatoris, in qua plerique erant Chri-
stiani, et postea subdit: *Quo tempore Origenes li-
brum de martyrio composuit, quem Ambrosio et
Prototecto Cæsariensis Ecclesie presbytero dedicavit.*
Liber ille Origenis de exhortatione ad martyrium a
paucis annis Basileæ prodiiit.

XXI. SANCTUS FABIANUS.

ANNO CHRISTI 238, MAXIMINI IMP. 2.

21 *Favianus, natione Romanus, ex patre Favio^a sedit annos quatuordecim, menses decem, dies undecim^b. Martyrio coronatur. Fuit autem temporibus Maximini et Africani usque ad Decium^c secundum et Quadratum^d, et passus est iv Kalend. Februarias. Hic regiones divisit diaconibus, et fecit septem subdiaconos, qui septem notariis imminerent, ut gesta martyrum in integro colligerent; et multas fabricas per cœmeteria fieri præcepit. ^e Et post passionem ejus, Moyses et Maximus presbyteri, et Nicostratus diaconus comprehensi sunt et in carcerem missi sunt^f. Eodem tempore supervenit Novatus ex Africa, et separavit de Ecclesia Novatianum, et quosdam confessores, postquam Moyses presbyter in carcere defunctus est, qui fuit ibi menses xi, sicut et multi fuerunt^g. Hic fecit ordinationes quinque per mensem Decembris: presbyteros viginti duos, diaconos septem, episcopos per diversa loca numero undecim. Qui etiam sepultus est in cœmeterio Calixti, via Appia, xiv Kalend. Februarii. Et cessavit episcopatus dies septem^h.*

CATALOGUS SUB LIIERIO

Fabianus annos quatuordecim, mensem unum, dies decem. Fuit temporibus Maximini, Gordiani, et Philippi, a consulatu Maximini et Africani, usque Decio II et Grato. Passus xiii Kalend. Februarias. Hic regiones divisit diaconibus, et multas fabricas per cœmeteria fieri jussit, post passionem ejus Moyses et Maximus presbyteri, et Nicostratus diaconus comprehensi sunt, et in carcerem sunt missi: eo tempore supervenit Novatus ex Africa, et separavit de Ecclesia Novatianum, et quosdam confessores, postquam Moyses in carcere defunctus est qui fuit ibi menses undecim, dies undecim.

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

^a Fabio CB. ^b B, an. 15, d. 4. ^c B, Gordiani, Philippi et Decii a cons. Maxim. Aug. et Africa ad Decium et Iltruscum. ^d C. xiv Kal. ^e Vide Baron. an. eodem 253, p. 421. ^f Vide Bar. an. 254. ^g C, et sic multi Christiani fugerunt. ^h C sex. B an. et plus.

VARIÆ LECTIONES.

Apud Fabrottum ex codice Freheri.

Num. 21, lin. 1, Fabianus ex patre Fabio. A, an. 3. lin. 1 et 2, A m. 1, d. 10, B, m. 11, d. 11. lin. 3, AB Maximi. lin. 3 et 4, B, 13 Kalend. Febr. lin. 5, B, et fecit diac. 7. lin. 5, B, fideliter colligent. lin. 10, B, multi Manichæi fugerunt per diversa loca.

Ex codice Regio, Mazarino et Thuano.

Lin. 1, Fabianus n. R. ex patre Fabio s. a. 14, m. 1, d. 11. Fuit autem t. Maximi. lin. 3, Quadratum. Hic regiones d. diaconis, et f. 7 diaconos. lin. 5, in integro c. (Maz., in integrum); hic m. f. lin. 6, præcepit. Post passionem vero ejus. lin. 7, et in c. missi. od. lin. 8, seperavit. Maz., separ. lin. 9, postq. M. n. care. d. lin. 10, sicut et multi alii f. lin. 11, presbyter. 12. Maz., 22. lin. 12, loca 11, qui etiam martyrio coronatus est, et sep. in cim. lin. 15, d. 6.

Ex codice Thuano altero.

Lin. 1, Fabio. lin. 1, 2, m. 11. lin. 2, Maximi. lin. 3,

A Kalend. Jan. lin. 5, in integrum c. l'n. 9, Moyses in carcere. d. c. lin. 10, m. 11, sic et multi Christiani fugerunt. lin. 13, xiii Kal. lin. ead., d. 6.

Apud Holstenium et Schelestratum.

Lucas Holst.: Vita hæc habetur integra apud Mombritium. lin. 1, Mombritium, annos 13, sine mensib. et dieb. lin. 2, omnes codd. mss., Maximi. lin. 3, Flor., Cass. et Vat., xiii Kal. lin. 5, in integro, Reg., Vat. et Flor. 2, add. et fideliter. lin. 6, et Maximus, Momb. add. et Proximus. lin. 10, Florent., et sic multi Christiani fugerunt per diversa loca. Ita quoque Florent. 2, et Vat. ac Reg. lin. ult., Vat. xiii Kal.

Apud Peniam ex codice Cavensi.

Lin. 1, menses xi, d. xi. lin. 2, Maximi et Africani. lin. 8, sed eodem tempore supervenit Novatus ex Africa, et separavit de Ecclesia Novatianum, et quosdam confessores.

NOTÆ VARIORUM

A SCHELESTRATE.

Linea 1. — Consulendus, ut ante diximus, Schelestr. toto capite v et vi, dissertationis secundæ an-

B cim regiones, redacta erat in septem, et singulis regionibus impositi notarii qui erant ex ordine lectorum, qui martyrum gesta exciperent: tum a Fabiano diaconi divisi per septem regiones Urbis, ut

prian. (*epist.* 11). « Et credideram quidem presbyteros et diaconos, qui illic præsentés sunt, monere nos et instruere plenissime circa Evangelii legem, sicut in præteritum semper sub antecessoribus nostris factum est, ut diaconi ad carcerem committentes desideria consilii suis et Scripturarum præceptis gubernarent. » Augustin. in Brevicul. Collat. « Et recitatum est a Donatistis concilium ferme septuaginta episcoporum contra Cæcilianum apud Carthaginem factum, ubi eum absentem damnaverunt, quod ad eos venire noluerit tanquam a traditoribus ordinatus, et quia, cum esset diaconus, victum afferre martyribus in custodia constitutis prohibuisse dicebatur. »

Et fecit septem subdiaconos, qui septem notariis imminerent. Ut gesta martyrum in integro colligerent, Clemens instituit singulos notarios per septem regiones Urbis, qui martyrum gesta exciperent. Fabianus, ne notarii sine teste essent, eis apposuit totidem subdiaconos qui eis imminerent, id est eos observarent, quo gesta martyrum in integro, id est integra fide colligerentur. Hinc dicti subdiaconi regionarii. Anastas. in Vigilio: « Imminere est aliquem observare. » Gregor. lib. viii, *epist.* 29: « Ut fratri et coepiscopo nostro Decio studeat imminere. » Q. Curt. lib. vi: « Sic ego imperio quod dedignor, immineo. » Ambros. de Offic. lib. ii, cap. 27: « Agens in rebus imminebat. »

BENCINI.

Linea 4. — *Septem subdiaconos.* Urgente Domitiani persecutione sicuti Clemens septem instituit diaconos, ut quatuordecim præessent urbis regionibus, singulis binas assignans, utque martyrum præcipue in carceribus inclusorum curam specialioreni suscipere: ita Fabianus septima Deciana, et quidem sevissima orta persecutione, septem subdiaconos instituit, qui essent proprii Ecclesiæ Romanæ. Cornelius Fabiani apud Euseb. lib. vi, c. 43, successor factæ institutionis, et perseverantis usus testis est in *epist.* ad Fabium, quando clerum Romanum recenset, et ejusdem Ecclesiæ ministros. « In qua tamen sciebat. . . presbyteros quidem esse quatuor et quadraginta, septem autem diaconos, totidemque subdiaconos: acolythos duos et quadraginta; exorcistas, et lectores cum ostiariis quinquaginta duos. » Ii tamen solum clerum propriè dictum Romanum conflasse videntur, cum, existerint aliis iisdem ordinibus initiatis: Ecclesia enim Carthaginensis ex presbyteris et diaconis conflata, extra corpus illud presbyteros habebat alios, qui deinde ob merita cooptabantur in numerum presbyterorum Ecclesiæ Carthaginensis, ut supra vidimus actum cum Numidico; constat similiter ex eodem Cypriano, quod Celerinus itidem martyrum presbyter ob gloriosam confessionem repetitam intra eundem Carthaginensium presbyterorum ordinem fuit cooptatus.

Linea 4. — *Qui septem notariis imminerent, et gesta martyrum in integro colligerent.* Scopus pontificis in delectu subdiaconorum indicatur, nempe electos fuisse ad hoc munus specialiter obeundum, ut notariis a S. Clemente institutis, martyrum acta excipientibus incumbere, et singula gesta in integro seu fidelissime colligerent. Erat necessaria cautio, dum ex his actis, nedum gloriosi tituli confessoribus (quod providæ erat episcoporum curæ), verum et coronatis martyribus condignæ laudes in Ecclesia decernebantur. Specialis autem tunc perurgebat necessitas invigilandi in sciendis veris confessoribus, discriminandisque ab reliquis: siquidem cum ob martyrii, aut confessionis vera merita facultas concederetur subscribendi libellis pœnitentium ad relaxandas pœnas (ad quam tamen facultatem obtinendam requirebatur vera causa confessionis probatæ, patientiæ, et fortitudinis) plures congingebant merita ad prærogativam sibi vindicandam subscriptionum libellorum: de quo sævis-

A sime conqueritur S. Cyprianus, qui suo exemplo cum a martyribus peteret preces pro lapsis mulieribus, designat veros confessores, *ep.* 21, qui in actuali supplicio existentes, veniam largirentur, ut supra dictum est ex S. Cypriano. De consuetudine antiqua adnotandi confessiones, supplicia, et reliqua martyrum exercitia, quæ notarii colligebant, et de subdiaconorum præeminentia, seu assistentia inducta, ne fraus interveniret, præter Cypriani laudatis in locis adnotationes exstat celebris locus Eusebii, qui commendat epistolam Ecclesiis directam de martyrio S. Pionii et conscriptam ex diligentia facta per exceptores ab Ecclesia constitutos. In ea breviter recollit Eusebius quæ plerumque a notariis notabantur. Sic enim scribit l. iv, c. 15, pag. 135: « Cujus singulas confessiones, ac libertatem in dicendo atque coram populis, ac præsidibus pro fidei nostræ defensione probaverit; conciones item de institutione fidei, præterea cohortationes, atque invitationes ad eos qui persecutionis tempore lapsi fuerant: allocutiones etiam, et consolationes, quæ in carcere positus advenitibus ipsum fratribus adhibuit, quæ super his tormenta quantosque dolores sustinuerit: clavorum insuper confixiones, et mirabilem in medio rogo constantiam: mortem deique ipsam, quæ cuncta illa miracula subsecuta est, si qui volent cognoscere, eos ad epistolam de illius martyrio uberrime conscriptam emendam, quam nos in opere de priscis martyribus, quorum passiones collegimus, ordine suo inseruimus. » Horum diligentia effectum est ut acta martyrum, quæ recensuit Eusebius, et quorum plura Lactantius inseruit in suo de persecutorum mortibus aureo opusculo, usque ad nostra tempora asservarentur, sicut et indiculi depositionum, translationum, Martyrologiorum, et alique similia. Id ab initio effectum probat Tertulliani laus, quam tribuit Ecclesiis, et quod istiusmodi suos census referant. Ab hac porro Fabiana institutione deducitur verior origo ministerium, qui ex officio notariis gesta ecclesiastica excipientibus imminerent, quique veluti custodes notariis dati, scrutarentur actorum identitatem, ne fraus etiam in conscribendis interveniret. In conciliis etiam, et disputationibus frequentissimus notariorum usus: unde in celebri catholicorum, et donatistarum collatione Carthagine habita, inter primas sollicitudines ista recensentur, part. i, n. 10: « Si autem qui excipiendi funguntur officio. . . . quaterni de singulis partibus ecclesiastici, alterni debebant ad stare notarii: quorum fides, ne qua vacillet ambago, quaterni episcopi partium singularum delecti suorum judicio prænotantur, ut eosdem exceptores, et notarios pervigili ac sollicita observatione custodiant. » Cum autem ecclesiastici voverent notarii, quorum proprium id erat munus; inde etiam a Clemente institutos notarios fuisse ordine aliquo initiatos dicere oportet, et ut reor, ex ordine lectorum assumebantur; cum Agatho supra laudatus in suo epilogo asserat sibi in gradu lectoris consuetum datam provinciam sextæ synodi acta excipiendi.

BINII ET LABBELI.

Linea 2. — *Martyrio coronatur.* Initio omnium atrocissimæ persecutionis illius quam Decius imperator ira et invidia incitatus induxit.

Linea 4. — *Hic regiones divisit diaconibus.* Ideoque ex officio *diaconi regionarii* appellati sunt, qui in concilio Romano II sub Sylvestro cap. 6 diaconi cardinales etiam nominati requiruntur.

Linea 6. — *Moyes et Maximus presbyteri.* Romanæ Ecclesiæ presbyteros et confessores, eosque ultra annum in carcere detentos misere afflictos fuisse, litteræ Cypriani ad hosce confessores, et confessorum ad Cyprianum, testantur. *Vide epistolas Cypriani* 16, 23, 26, 31.

BLANCHINI.

NOTÆ CHRONOLOGICÆ.

Eodem consulatu quo Anteri mors signata est de

5 Januarii 236, nempe Maximini et Africani, notatur etiam Fabiani exordium tam in catalogis Liberii, et Felicis Quarti, quam in codicibus Anastasii : et scilicet dicitur Fabianus annis xiv, mense 1, diebus x in Liberiano et Colbertinus quatuor (1, 3, 5, 6) annis vero xiii, mense 1, diebus x in Bergomensis, in Colbertino Quarto, et in picturis Leonianis basilicæ S. Pauli. Catalogi Cavensis, Farsensis, et Lucensis, necnon Colbertinus secundus, ac septimus, enumerant annos xiv, menses xi, dies xi. Lucensis dies contrahit ad vii.

Consulum nomina a Maximino et Africano (Christi 236) ad Decium II, et Gratum (Christi 250) que in catalogis et codicibus recensitis metiuntur pontificatum Fabiani, etiamsi videantur annos quatuordecim requirere, non plures tamen exigunt quam xiii, a Picturis Leonianis indicatos; si ordinatio Fabiani ad episcopatum Romanum statuatur die Dominica 11 Decembris anno 256, Maximino et Africano consulibus; cum martyrium compleverit die 20 Januarii anno 250, Decio II et Grato coss. Hac enim extrema continent annos solidos xiii, mensem 1 et dies x, in picturis S. Pauli recte signatos.

Depositionem autem Fabiani peractam fuisse eadem die 20 Januarii, qua ipse martyrium compleverat, universa documenta vetustiora Romanæ Ecclesiæ testantur. Opusculum tertium ætatis Liberii papæ, editum a Bucherio, undem recusum per nos fuit in Prolegomenis sub initium, *Depositiones Martyrum* exhibens juxta seriem mensium, exordium capit mense *Januario* ab ipsa depositione Fabiani, decimotertio *Kal. Februarii Fabiani* in Callisti, et Sebastiani in Catacumbis. Catalogus Liberii exactus ad ms. exemplar Cæsareum in edit. Schelestratii habet : *A consulatu Maximini et Africani usque Decio II et Grato. Passus die XIII Kal. Februar.,* licet codex Bucherii, detrita fortasse postrema unitate, redderet *XII Kal. Febr.* Martyrologia vetustiora a Baronio recensita, et illud quod Florentinus vocat *Hieronymi*, eadem die referunt. Antiqua Sacramentaria, Passionale libri, et Missales perinde consentiunt. Quare Em. Norisius merito scribit in dissert. III de epochis Syromacedonum circa finem : « Decius anno Christi 249 imperium inuasit, ut ex ejusdem rescripto monstravi (leg. II, lib. IV, Cod. tit. 16 de hæredit. actione, XVI Kal. Nov. Æmiliano, et Aquilino coss.). Anno proximo 2 O erat Romæ, ubi S. Fabianum papam die 20 Januarii martyrio affecit, ipsomet Decio II et Grato coss., ut in vetustis monumentis ecclesiasticis legitur; ubi etiam Celerinum pro Christi fide in carcerem conjecit, de quo S. Cyprianus epistol. 34 ad clericum Carthaginensem.»

NOTE HISTORICÆ.

Linea 4. — *Fabianus, natione Romanus, ex patre Fabio.* Fabiæ gentis stemmati ex natalibus ascribendum Fabianum, et in aliam familiam illustrem adoptione receptum, præter nomen derivativum *Fabianus a patre Fabiano*, declarant etiam litteræ cleri Romani ad Cyprianum datæ post ejus obitum, in quibus dicitur « nobilissimæ memoriæ viri. Post excessum nobilissimæ memoriæ viri Fabiani, nondum episcopum propter temporum difficultates constitutum fuisse. » Colligitur quoque generis ejus nobilitas ex rata cleri sententia : qui certis de causis opportunum judicaverat tum temporis eligere pontificem e numero virorum nobilium et illustrium, ut Eusebius expresse memorat lib. VI, cap. 20 fortasse, ut reverentia generis minus expositum redderet antistitem ausibus administratorum Maximini præsidis Ecclesiarum præ cæteris insectantis. Licet autem de Fabiano in pontificem assumendo nemo cogitaret (ut Eusebius tradit) qui ex agro cum suis domesticis in Urbem revertebatur nihil de episcopatu meditato; et indicio columbæ supra ejus caput e sublimi delapsæ conversis repente

in eundem suffragiis sacerdotali cathedræ impone retur; ea tamen non excludunt nobilitatem generis Fabiani; quam in ea electione proficuum Ecclesiæ futuram communis fratrum sententia constituerat, et cœlestis assensus hoc facto comprobavit; dum virum nobilem nihil tale cogitantem disposuit cum domestico suo comitatu in Urbem regredi, et columbæ advolantis indicio designari pontificem optimum, et post annos XIII fortissimum martyrem. Sanctissimi hujus auspicii cœlestis signum summa alacritate et consensu tum temporis perceptum, ut Eusebius memorat, posteris quoque ita placuit, ut eodem symbolo columbæ in cathedram involantis Romanæ sedis antistites hodieque utantur. In veteri quoque marmore reperto intra cœmeterium SS. Petri et Marcellini via Lavicana, ita expressam reperit Bosius cathedram pontificalem, velis hinc inde instructam, et insidentis columbæ figura nimbo ornata, eamque exhibuit Aringhius Romæ subterr. lib. IV, cap. 14, et lib. VI, cap. 48, Fabiani factum in illa recolens. Eundem consulas et Baronium ad annum 238.

Linea 4. — *Hic regiones divisit diaconibus, et fecit septem subdiaconos, qui septem notariis imminerent, ut gesta martyrum in integro colligerent.* Acta martyrum, quæ Anterus studiosè conquisiverat, eoque nomine iisdem martyribus associari meruerat, acriori cura institit Fabianus, ut Ecclesiæ compararentur. Igitur Clementis primi exempla sectatus ab assignatione XIV regionum Urbis cepit. Sux integritati restitutas Urbis regiones post deformationem duplicis incendii Neroniani et Vitelliani, diviserat Clemens septem notariis; quæ divisio sub Antoninis custodita nova partitione non indiguit. Verum post aliud incendium sub Commodò, quo templum *Pacis et plurima ac pulcherrima Urbis ædificia conflagraverunt*, ut narrat Herodianus, conteste etiam Dione in fine libri LXXIII, reparatis iterum, regionibus, totaque Urbis ichnographia non modo curata, sed etiam publice incisa marmoribus in pavimento templi Urbis ad viam Sacram (hodie conversi in ecclesiam SS. Cosmæ et Damiani, ubi eadem Urbis ichnographia reperta fuit sæculo superiori, et a card. de Maximis edita cum notis Bellonii ad tab. IV observantis vestigium illud incisum fuisse sub Imp. Severo et Caracalla) non destitit Fabianus septem notarios a Clemente institutos certis regionum finibus destinare, ut martyrum Acta scriberent singillatim. Huic negotio diligentius procurando totidem subdiaconos deputavit, qui notariis præessent : et ad earundem regionum Christiana ministeria præstantius obeunda, inter septem quoque diaconos illarum summam divisit. Vide quæ dicta sunt in Prolegomenis sub finem, ubi de partitione Urbis 14 regiones Augusti, et earundem de reductione ad septem ecclesiasticas fusius egi.

Linea 6. — *Et post passionem ejus, etc. Eodem tempore supervenit Novatus ex Africa, etc.* De his agendum infra in Cornelio.

Linea 12. — *Sepultus est in cœmeterio Callisti, via Appia.* Vide in Prolegomenis descript. cæmet. Urbis. In hoc sacro cœmeterio, depositione Fabiani, totque ejus decessorum ac successorum consortio illustri, ejusdem pontificis et martyris memoriam magnificentè excoluit S. M. Clemens XI amplo sacello a fundamentis extracto, et pretiosis marmoribus, metallis, picturis decorato, ac excell. familiæ Albanæ conditorio in hypogæo sacelli excavato, pro eximia pientissimi fratris Horatii veneratione in sanctos martyres, et loca ab iis consecrata (qua scilicet cæteras virtutes suas ad beatissimi Germani exemplum proxime accedentes iste cumulaverat; quare et ibidem, ut optaverat, recondi meruit) et novis metallorum additamentis ornatum complevit utriusque pietatis hæres emin. ac reverend. princeps Annibal card. Albanus S. R. E. camerarius. Epigra-

phen oblationis suæ Clemens XI hanc incidit voluit.

IN HONOREM S. FABIANI
PAPÆ ET MART.
CVIVS SACRV M CAPVT
CVM ALIIS RELIQVHS
IN ALTARI ASSERVATVR
CLEMENS XI.
PONT. MAX.
SACELLVM EXTRVXIT
ANNO SALVT. MDCCXII.
PONT. XII.

Hac in Epigraphe cum narretur sacrum caput B. Fabiani cum aliis reliquiis asservari in altari, nuper constructo, quas idem pontifex in demolitione veteris ibidem repertas a capite non disjunctis, videtur locus exigere, ut de translatione agamus sacri corporis beati Fabiani, quæ illustrabit etiam historiam reliquiarum aliorum pontificum, in eodem cœmeterio Callisti, ejusque partibus aut adherentibus cryptis Sixti et Prætextati olim quiescentium, et gravibus de causis subinde translatorum, ac divisorum inter complures Urbis titulos, et diaconias, concessa quandoque aut restituta parte sanctorum pignorum ejusdem cœmeteriis, ut contigit capiti S. Fabiani. Imminente igitur metu ejus cladis a Saracenis, et sacrilegæ direptionis ac deprædationis sacrarum ædium constitutarum extra Urbis ambitum, quam eadem passæ sunt duæ ex præcipuis basilicis S. Petri in Vaticano, et S. Pauli via Ostiensi sub Sergio II, ut infra legemus in textu Anastasii num. 495, in Vita Leonis IV hujus ejusdem Sergii proximi successoris (cujus providentia amplificato pomoerio et intra Urbis ambitum inclusa basilica Vaticana, originem dedit ac nomen civitati Leoninæ, et securitati sacrorum pignorum imposterum prospexit) idem Sergius II, Bibliothecario enarrante in ejus Vita num. 491, complura corpora SS. pontificum et martyrum, aliorumque cum iis coronatorum translulit ex pluribus cœmeteriis in titulum Equitii, seu SS. C. Silvestri et Martini, cui presbyter ipse præferat: « Ad honorem omnipotentis Dei, ejusdemque beatissimi Silvestri præsulis corpus cum beatissimis Fabiano, atque Stephano, et Sotere martyribus, ac pontificibus, simulque Asterio martyre cum sacratissima filia ejus, sanctoque Cyriaco, et Mauro, Largo, et Smaragdo, atque Anastasio et Innocentio pontificibus, una cum sancto Quirino ac Leone episcopis, etc., sub sacro altari dedicans collocavit. » Hæc ipsa sanctorum nomina eorumque reliquias recenset antiqua tabula marmorea in descensu ad hypogæum ejusdem tituli collocata ante complura sæcula, uti characterum barbaries prodit, quam hic nitidioribus litteris reddam.

✠ TEMPORIBVS DOMNI SERGII IVNIORIS PP. RECONDITA SVNT IN HOC SAC. ALTARE BEATI SILVESTRI PRAESVLS CORPVS ET BEATI MARTINI ET BEATISSIMO FABIANO ATQVE STEPHANO ET SOTERE MARTIRIBVS HAC PONTIFICIBVS INSIMVLQVE ASTERIO CVM SANCTISSIMA FILIA EIVS SMCQVE CIRIACO PAPIA ET MATRO LARGO ET SMARAGDO TRASONE SISINIO ATQVE ANASTASIO ET INNOCENTIO PONTIFICIBVS : VNA CVM SCTO QUIRINO AC LEONE EPISCOPIBVS ETC.

Constat horum sanctorum, qui hic recensentur, corpora diversis in cœmeteriis fuisse deposita; cum Silvester in Priscillæ; Fabianus, Stephanus, Soter in Callisti; Anastasius, et Innocentius ad Ursam Pileatum fuerint conditi, Bibliothecario in eorumdem Vita, et martyrologiis ipsorum in natali ita asserentibus. In memorato lapide S. Martini in montibus Cœmeterium Priscillæ nominatim exprimitur a quo

ret, excitavit, et Deo dicatam voluit sub invocatione SS. Silvestri et Martini (Anast. num. 80) et a successoribus Hadriano, et Sergio II, qui eundem titulum restaurarunt, translata fuisse aliquot sanctorum corpora, et reliquias, aliorum vero corporum jam translatorum et cœmeteriis a Paulo Primo in titulum SS. Silvestri et Dionysii, et Stephani, aliisque a pontificibus in alios titulos partes desumptas a Sergio II, et in suum olim titulum Equitii traductas, necnon partes illorum corporum, quæ in Equitii titulo coadebantur, nempe S. Silvestri, S. Fabiani, SS. Cyriaci, Largi, et Smaragdi, etc., quasi compensationis jure vicissim donatas tum titulo SS. Silvestri Dionysii ac Stephani, tum cæteris suarum partem reliquiarum his contradentibus. Hinc vero effectum est ut antiquæ memoriæ marmoribus consignatæ reperiantur etiam in basilica Vaticana, et in titulo S. Sixti ad piscinam publicam, quibus insculpta sunt nomina eorumdem pontificum et martyrum, ac confessorum quorum ipsana inter easdem basilicas ac titulos dividebantur. Lapis vetustus in S. Sixti editus a Martinello suæ Romæ sacræ fol. 306 memorat SS. Sixtum papam, Felicem papam, Zephyrinum papam, Anterum papam, Lucium papam, et Soterem papam. Lapis in Vaticana basilica repertus apud altare proximam sepulcro Otthonis II imperatoris editus a Turrigio in cryptis Vaticanis (ubi etiam conspicitur) fol. 18 e pontificibus memorat Lucium, Caium, Zephyrinum, Dionysium, Stephanum, et Silvestrum reliquiarum suarum partem ibidem obtinentes. Vetus epigramma S. Damasi positum in vestibulo cœmeterii Prætextati, et a Baronio editum tomo XII, in Appendice, et ab Aringhio Romæ subterr. tomo II, pag. 478, ostendit, ibi depositum fuisse Sixtum Pp. II et socios martyrii sui, cum aliis pontificibus, quos inter Fabianus eminet, de quo sermo est præcipuus in præsentis numero et idcirco memoratur in alia epigraphe Sergii II apud Baronium ad annum Christi 847 iis verbis :

Neclitur ecce piis Fabiano et compare Xysto,
Martyribus, quorum spiritus astra tenet.

Comprobant igitur hæc documenta, in cœmeteriis usque ad quartum Christi sæculum versibus Damasi distinctos fuisse loculos, et cryptas istorum martyrum custodes. Quando autem Paulus I et Sergius II eadem exempla secuti beati Silvestri dividentis inter plures basilicas sacra ossa Petri et Pauli apostolorum, et recentiora Bonifacii IV transferentis in Pantheon a superstitionibus expurgatum, et Christiano ritu Deo dicatum, corpora plurima sanctorum et cryptis martyrum, transtulerunt et ipsi alia sanctorum corpora gravibus de causis in titulos, et ecclesias Urbis; ne scilicet ruina opprimerentur ii qui cryptas frequentabant eorumdem martyrum sacra pignora veneraturi: aut ne paterent injuriis Saracenorum, sacrilegis rapinis infestantium suburbanas basilicas; tum quoque curatum est ut marmoribus inscriptionibus commendarentur posteritati documenta hujusmodi translationum, ac divisionum: incisio nominibus prope altaria, aut pictis operum musivo, sive etiam coloribus, eorumdem sanctorum imaginibus et appellationibus, aut natalitiis etiam diebus additis, ut iisdem stans diebus annua illorum memoria ibidem recoleretur. Hac igitur providentia pontificum factum est, ut in locis illustratis depositione, translatione, aut gesto aliquo eorumdem sanctorum pars aliqua ex ipsanis relinqueretur, aut reponeretur. Nec secus contigit B. Fabiano: cujus corporis in Urbeni translato per Sergium II in titulum Equitii pars aliqua cum capite reservata fuit aut reposita in Cœmeterium Callisti. Insi etiam

in notis opportunior erit locus ejusdem tabellæ referendæ. Illius meminere Baronius in Annalibus ad ann. 8, Severanus de septem Urbis ecclesiis pag. 582, Octavius Pancirolius de ecclesiis in regione Montium cap. 41, aliique de sacris Ædificiis Romæ scribentes.

CIACONII.

Linea 1. — *Favianus, natione Romanus.* Creatus die 17 Januarii; cum enim omnes fratres, causa deligendi pontificis, in ecclesiam convenissent, et multi de multis illustribus et præclaris viris ad illud munus obeundum idoneis cogitarent, de repente columna e sublimi volans, capiti Fabiani insedit; quo cælesti indicio clerus commotus, magna cum alacritate, et uno animarum consensu, dignus pontificatu is acclamatus, et absque mora arreptus, in sede pontificia collocatus est: attestante Eusebio lib. 1x, Hist. cap. 22.

PAGII.

Linea 4. — *Qui septem notariis.* Cum olim sanctus Clemens septem notarios instituisset, ut celeriter exciperent verborum notis gesta dictaque martyrum, am Fabianus, inquit Baronius, considerans hanc scribendi rationem esse valde obscuram, ideo septem notariis totidem præfecit subdiaconos, qui curarent litteris integre perscribi, quod notis compendiosè exceptum antea erat; dicente Anastasio ad hoc Fabianum fecisse septem subdiaconos, qui septem notariis imminerent, ut gesta martyrum in integro colligerent. Per multa sæcula perseveravit, ut septem tantum in Ecclesia Romana diaconi ministrarent, quibus Fabianus illud munus addidit, ut quatuordecim Urbis regionibus præessent, singulis binas assignans, ut pauperum in eis degentium curam gererent; unde est nomen ex munere inditum, ut idem diaconi regionarii dicerentur. Fabianus Christianam religionem propagare, propagatamque adiciis illustrare studuit, unde idem Anastasius ait cum multa ædificia in cæmeteriis fieri jussisse: quippe in cryptis arenariis subter terram latebant sepulchra sanctorum martyrum, in quibus synaxes a fidelibus habebantur, quæ deinceps a fidelibus erandi causa, frequentatae sunt. Privatam hæreticam, a concilio Africano 90 episcoporum condemnatam, ecclesiastica communione privavit. Tandem imperator Decius, Dei sacerdotibus infensus, sanctum Fabianum morte affectit die vigesima Januarii anni 250, postquam sedisset annos quatuordecim, dies decem; et quinque ordinationes fecisset presbyterorum 22 et diaconorum 8, ac insuper episcopos 11 per diversa loca creasset; sepultus in cæmeterio Callisti via Appia.

Eusebius in Historia lib. vi, cap. 34, et in Chronico scribit, Philippum imperatorem cum Philippo filio Christianum fuisse; et acta sancti Pontii martyris locent, Fabianum papam ambos illos imperatores baptizasse, quibus fidem adhibuit Baronius et post eum plures celebres scriptores, inter quos Petrus Daniel Huetius episcopus Abricatus lib. 1 Origenianorum cap. 5, qui Eusebio et auctori actorum sancti Pontii, addunt Paulum Orosium lib. vii, cap. 13. Vincentium Lirinensem lib. adversus Hæreses cap. 23, et ante eos divum Hieronymum lib. de Script. ecclesiast. cum de Origene loquitur. Sed verior videtur opinio Annotatoris Baronii contrarium sententis. Constat enim ex Lactantio, Eusebio cævo, et Crispi Constantini M. filii præceptore, in proemio lib. 1 de Instit. cap. 1, Constantinum, primum ex imperatoribus Christo nomen delisse: « Hoc opus, inquit, nunc nominis tui auspicio inchoamus, Constantine imperator maxime, qui primus, Roma-

A regnavit Constantinus M. imperator Romanorum primus Christianus, » etc. Eadem fere verba habent Ambrosius in funere Theodosii Magni, et Sulpicius Severus, qui anno quadringentesimo duos sacrae Historiæ libros publicavit; sicuti et Theodoretus lib. v, cap. 39, ubi utriusque Philippi conversionem his verbis explodit: « Ante Constantini maximi principatum quotquot Romani imperatores fuerunt adversus pictatis cultores furere non destiterunt. » Præterea ethnicorum auctorum de nova ab iis imperatoribus suscepta religione silentium, et multorum insuper, tum Christianorum præter jam laudatos, tum ethnicorum consensus, a quibus primus inter imperatores Christum professos celebratur Constantinus, jure merito convincunt, amobus Philippo a Christianis partibus fuisse alienos. Certe si fidem professi fuissent, verisimile non est tacituros id fuisse ethnicos scriptores.

Ad hæc respondet Huetius initiatum Christi saceris a Fabiano papa fuisse Philippum, sed occulte, idque clam ethnicos habuisse, ne quid inde res suæ detrimenti caperent, quas pristinae religionis ejurata fama forsitan conturbasset. Sed hæc responsio directe adversatur Eusebio, qui in Historia scribit Philippum publice in Ecclesiam a Babyla episcopo Antiocheno admissum, precationum participem fuisse factum, postquam crimina confessus in pœnitentium ordinem redactus est. Nec est quod dicat Huetius Eusebium id a Babyla factum ex incerta auditione retulisse, cum dicat, fama est; si enim id fama ferebat, ex eo oppositum ejus sententiæ convincitur, Philippum scilicet non fuisse occulte Christianum, sed conversionem ejus omnibus innotuisse. Deinde non conveniunt Baronius et Huetius quo tempore Philippus Christi doctrinam amplexus sit. Baronius id contigisse dicit, cum sæculares Ludos exhibuit, anno scilicet 247, Huetius vero sub ipsa imperii initia, idcoque anno 244, quo Antiochiæ erat. Ad neutrum dici potest; non quidem primum; constat enim, ut mox ostendetur, Philippum more Ethnicorum imperatorum Ludos sæculares celebrasse: nec etiam secundum, cum ipsemet Huetius ex hoc fateri cogeretur, eum postea iterum ad vomitum rediisse, ascendendo Capitolium et victimas immolando, quod utrumque fecit anno 247 in sæcularibus Ludis. Ex quibus sequitur Philippum, nec imperii sui initio, nec antequam Ludos sæculares exhiberet, Christo nomen dedisse.

Baronium et Huetium ad Eusebii opinionem tuendam pertraxisse videntur acta sancti Pontii martyris, a Stephano Baluzio postea ex tribus codicibus Mss. bibliothecæ Colbertinæ lib. II Miscellaneorum publicata. Sed annotator Baronii ea longe post S. Pontii martyrium scripta fuisse, et scriptori coætaneo allicta probat; unde Baronius ipse fatetur plura in iis actis contenta desiderari apud Mombrinium, sequè putare ea ab aliquo fuisse addita. At ea non solum esse fabulosa, sed etiam esse auctoris actorum, non vero alicujus interpolatoris, demonstrant editiones Baluzii et Bollandi, qui ad diem 14 Maii ea etiam publicavit, ad fidem mss. concinnate. Ex iis itaque actis nihil hanc in rem erui potest. Quod attinet ad Eusebium, vel ejus Historia ab aliquo est interpolata, sicut ejus Chronicon ab Hieronymo, vel certe falsis rumoribus deceptus est. In Chronico enim supponit in celebratione Ludorum sæcularium Philippi plura gentilitatem redolentia peracta esse, quod manifeste repugnat narrationi libri sexti ejus Historiæ. Quoad Vincentium Lirinensem, Cassiodorum et alios, qui Philippum Christianum fuisse persuasum habuere, illi in errorem tracti sunt a Paulo Orosio; qui et ipse deceptus est, ut statim

tantæ devotionis gratiam et honorem ad Christum, et ad Ecclesiam reportari: quando vel ascensum fuisse ab eo capitolium, immolatasque ex more hostias, nullus auctor ostendit; hæc enim erant indicia gentilitiæ superstitionis. Quare cum crederet Orosius, ea spectacula Christianis prohibita a Philippo omissa in suis Ludis sæcularibus, eum Christianum fuisse sibi et aliis persuasit. Verum hallucinatur Orosius; nam Victor de Cesaribus cap. 28 diserte docet in Ludis sæcularibus Philippi immolatas fuisse victimas: « Cum pontificum lege, inquit, hostiæ mactarentur, suis utero maris, feminarum genitalia apparere. Id arripes solutionem posterorum portendere, vitiaque fore potiora interpretati, quod frustratum tri æstimans imperator Philippus, tum quia forte præteriens filii similem pro merito ephebum conspexerat; usum virilis scortis removendum honestissime curavit. » Ex quibus apparet in Ludis sæcularibus Philippi, suam impurissimum animal mactatum fuisse, exemplo Severi imperatoris, qui in suis sæcularibus Ludis *porcam* immolavit, ut ejus nummis constat. Similia scribit Eusebius in Chronico, ubi habet: « Regnantibus Philippis millesimus annus Romæ urbis expletus est, ob quam solemnitatem innumerabiles bestię in circo magno interfectæ, Ludique in campo Martio theatrales, tribus diebus ac noctibus, populo pervigilante celebrati. » Quibus ex verbis etiam deducitur Philippum in capitolium ascendisse; quia, ut tradit Zosimus lib. 11, conscenso Capitolio, et consuetis ibidem immolatis hostiis, ad constructum inde theatrum progressus fiebat, et Appolini ac Dianæ Ludi dedicati edebantur, ut ostendit Blondellus in libro contra primatum Ecclesiæ. Tandem omnia spectacula, quæ Christianis interdicta erant, in Ludis a Philippo editis representata fuisse, indicat etiam Capitolinus in Gordiano Juniori cap. 33: « Fuerunt sub Gordiano, inquit, Romæ elephantis triginta et duo, quorum ipse duodecim miserat, Alexan ter decem: alces decem: tigres decem, etc., quæ omnia Philippus Ludis sæcularibus vel dedit, vel occidit. »

Non ex scriptoribus tantum, tum Christianis, tum ethnicis, sed et ex ipsis numismatibus habemus, Philippum in Ludorum sæcularium celebratione nihil immutasse, sed quæcumque in præcedentibus gesta fuerant, servasse. Angelonius, pag. 308, ejus nummum exhibet, in cuius postica scriptum est, SÆCULUM NOVUM, et representatur templum quatuor columnarum cum ara, circa quam quinque figuræ sacrificantes. Spanhemius, fol. 853, alium producit, in quo etiam habetur, SÆCULUM NOVUM, et exhibentur septem figuræ sacrificantes. Tandem Mediobarbus in numismatis imp. recitat inscriptionem nummi Philippi senioris, quæ sic habet P. M. TR. P. 4114. coss. P. P. id est, Pontifex maximus, Tribunitius potestatis IV, Consul, Pater patriæ, in eoque visitur figura sacrificans ad aram: Tribunitiam autem potestatem IV jam mense Martio anni 247, quo Ludi sæculares exhibiti, jam gerebat Philippus senior. Plura alia supersunt numismata, in quibus gentilitiæ superstitionis ab utroque Philippo professæ certa vestigia exstant, quæ hic brevitatibus gratia omitto, cum ex his et auctoribus laudatis, clare appareat eos imperatores gentiles fuisse, et consequenter tam Orosium, quam alios contrarium scribentes, deceptos esse.

Neque contra nostram opinionem facit, quod prodit idem Eusebius lib. vi, cap. 56, ubi de libris ab Origene compositis mentionem facit: *Exstat, inquit, ejus epistola ad imperatorem i sum Philippum, et altera ad conjugem illius Severam*, quibus ex verbis Baronius et Huetius deducunt, Eusebium facile intelligere potuisse, an vere Philippus imperator Christianus esset. Nam Eusebius non asserit sese eas epistolas legisse, etsi vere Philippus, ejusque conjux litteras illas acceperint, non inde magis sequitur eos Christianos fuisse, quam Antoninum imperatorem Evangelio credidisse, quod ad eum Justinus martyr scripserit. Denique major fides non videtur adhi-

enda Eusebio, Philippum imp. Christianum fuisse, quam eidem lib. 1, Hist. cap. 43, affirmanti *Abgarum Edessenorum regem, auditis Christi miraculis, ad ipsum litteras dedisse, et Christum mutas ad eum litteras scripsisse, quibus se missurum ad ipsam unum ex apostolis suis pollicitus est, missamque narrat a Thoma apostolo Thadæum unum ex LXX discipulis, qui Salvatoris promissa impleveret. Neque enim minus supposititia Philippi imperatoris sententia ab Eusebio narrata, quam duæ epistolæ Abgari ad Jesum et Jesu ad Abgarum, quam utramque Gelasius papa in decreto de libris apocryphis, inter libros apocryphos recenset. Nec etiam major fides Hieronymi de conversione Philippi loquentis, quam cum in lib. de Script. ecclesiasticis, de Seneca scribit: « Quem non ponerem in catalogo sanctorum, nisi me illæ epistolæ provocarent, quæ leguntur a plurimis, Pauli ad Senecam, et Senecæ ad Paulum. » Priores Christiani, inquit annotator Baronii, fidei nostræ promovendæ toti addicti, et summo animi candore præditi, sese sæpe nimis faciles in iis, quæ religioni favebant, præbuerunt, ut innumera exempla demonstrant.*

Non me fugit responderi posse Philippum factum esse Christianum post exhibitos Ludos sæculares. Sed id repugnat Eusebio laudato in Historia supponente eum Antiochiæ ipso imperii initio penitentiam egisse, ubi Huetius observat postea Philippum eo sese nusquam contulisse; et actis S. Pontii, quæ eum conversum dicunt, *cum diis suis sacrificandum pergere* vellet ad celebrationem millesimi anni Urbis; et tandem Paulo Orosio, cujus verba mox recitavimus. Cum ergo hæc opinio nullius auctoris testimonio nitatur, aliis duobus prioribus absurdior videntur. Utrumque itaque Philippum a Fabiano papa, vel a quovis alio baptizatum, purum figmentum esse non dubito.

Decius imperator, occisis duobus Philippis, in imperio confirmatus, gravissimam persecutionem, circa finem anni ducentesimi quadagesimi noni, molitus est, in quo passus est S. Fabianus Romanus pontifex; passa est et S. Agatha in Sicilia. Multorum fidelium in ea persecutione lapsus luxit Ecclesia, ut constat ex sancto Cypriano variis in epistolis et libro de *Lapsis*, quem post Decii interitum composuit. Hujus persecutionis meminit sanctus Dionysius Alexandrinus episcopus, in epistola ad Fabium Antiochenum apud Eusebium lib. vi, cap. 41. Observandum tamen martyres, de quibus Dionysius in dicta epistola loquitur, passos non esse sub Decio, sed Philippo imperante, anno nempe 248, quo Alexandria orta persecutio ex motu populari, quales motus ea in urbe frequentes erant. Serapio itaque, Apollonia virgo, aliique, de quibus in dicta epistola, non sub Decio, sed sub Philippo morte affecti, licet in Martyrologiis eorum passio sub Decio referatur; quod factum, quia persecutionem sub Philippo et Decio motam, antiqui pro unica reputarunt. In hac Decii persecutione Originem lapsam, contra Baronium et Valesium probant Petavius in Animadversionibus ad Epiphanium et alibi, atque Huetius lib. 1 Origenianorum apud Pagium in critica Baronii, ad annum 251.

Adnotata hic ab utroque Pagio adversus eos, qui cum Eusebio admittunt baptismum utriusque Philippi, num contrariæ opinionis sicut præferebatur, aliorum esto judicium. Ea tantum de causa hic afferuntur, ut ostendantur, silentium Bibliothecarii de conversione eorumdem Augustorum ad Christum non sine momentis, raviorum rationum contigisse. Cæterum qui pro eorumdem baptismo sentiunt, apud ill. Huetium aliosque auctores a Pagio indicatos: non amentia inveniunt oppositæ sententiæ, et apud ill. Ciampinum tomo I vet. Monument. cap. 17, pag. 145. »

SOMMIER.

Linea 8. — *Ex Africa*. Novimus hujus pontificis auctoritate per litteras suas exercita firmatum esse

judicium in Africa prolatum a concilio episcoporum **A** contra hæreticum Privatam : « Privatam veterem hæreticum in Labesitana colonia ante multos fere annos ob multa et gravia delicta nonaginta episcoporum sententia condemnatum; antecessorum etiam nostrorum, quod et vestram conscientiam non latet Fabiani et Donati litteris severissime » notatum S. Cyprian. epist. 59, edit. Oxon. Constat etiam Origenem ad eum perscripsisse, ut propriæ doctrinæ ac fidei specimen ejusdem judicio subjiceret : nec desunt scriptores qui hoc etiam memorent superaddendum, nempe hunc pontificem non satis ea declaratione contentum voluisse, ut Origenes ad urbem accederet, et Romæ apud tribunal S. sedis viva voce se purgaret de objectis criminibus. Consequitur ut id eveniret, cum secundum iter susceptum fuit ad urbem ab Origene per ætatem Plotini, scholam tunc in Urbe philosophicam regentis. « Scribit præterea Fabiano episcopo aliisque permultis Ecclesiarum præsidibus de sua recta et orthodoxa de fide Christiana sententia. » Euseb. hist. lib. vi, cap. 29. Vide Baron. ad annum 248, num. 2. Porphyrius in Vita Plotini. Valesius in notis ad Euseb. ex Chron. Alexandrin., et S. Chrysostomi auctorit. Pagii crit. in Annal. Baronii ad annum 249, num. 6, et Fleury hist. Eccles. lib. vi, num. 16.

XXII. SANCTUS CORNELIUS,

ANNO CHRISTI 354, DECII IMP. 2.

- 22** Cornelius, natione Romanus, ex patre Castino, sedit annos tres, menses duos, dies decem ^a Martyrio coronatur. ^b Sub cujus episcopatu Novatus Novatianum extra Ecclesiam ordinavit, et in Africa Nicostratum. Hoc facto confessores qui se separaverunt a Cornelio cum Maximo presbytero, qui cum **5** Moyse fuit, ad Ecclesiam sunt reversi et facti sunt confessores fideles. ^c Post hoc Cornelius episcopus Centumcellis ^d pulsus est, et ibi scriptam epistolam de sua confirmatione, missam a Cypriano, quam Cyprianus in carcere scripsit, et de Celerino lectore suscepit ^e. *Hic temporibus suis rogatus a quadam matrona Lucina, corpora apostolorum Petri et Pauli, de Catacumbis levavit noctu.*
- 10** Primum quidem corpus beati Pauli beata Lucina posuit in prædio suo via Ostiensis ad latus, ubi decollatus est. Beatus vero Cornelius episcopus accepit corpus beati Petri apostoli, et posuit juxta locum ubi crucifixus est, inter corpora sanctorum episcoporum in templo Apollinis in Montem Aureum in Vaticano Palatii Neroniani vi Kalend. Julii. ^f Post hoc eodem tempore audiens Decius **15** quod epistolam accepisset a beato Cypriano Carthaginensi episcopo, misit Centumcellis ^g, et adduxit beatum Cornelium, quem tamen jussit sibi præsentari cum præfecto Urbis in interludo ^h noctu ante templum Palladis. Cui ita dixit : Sic definisti, ut nec deos, nec præcepta principum, nec nostras minas timeas, ut contra Rempublicam litteras accipias et dirigas? Cornelius episcopus respondit dicens : Ego de corona ⁱ Domini litteras accepi, non contra Rempublicam, sed magis speciale ^j consilium ad animas redimendas. Tunc Decius, iracundia plenus, iussit os beati Cornelii cum plumbatis cædi, et præcepit duci eum ante templum Martis ut adoraret; quod si non fecisset, ^k, dicens : Capite truncetur. ^l Post hoc, id est iii Nonas Martii, jam ante passionem suam omnia bona Ecclesiæ tradidit **25** Stephano archidiacono suo. Hic fecit ordinationes duas per mensem Decembris : presbyteros quatuor, diaconos quatuor, episcopos per diversa loca numero septem. *Qui etiam decollatus est in loco supradicto, et martyr effectus est. Cujus corpus noctu collegit beata Lucina cum clericis, et sepelivit in crypta, juxta cæmeterium Calixti, via Appia, in prædio suo, viii Kalend. Septembris ^m.* Et **30** cessavit episcopatus dies triginta quinque.

CATALOGUS SUB LIBERIO.

Cornelius annos duos, menses tres, dies decem, a consulibus Decio IV et Decio II usque

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

^a B, min. biennio temp. Decii, Galli, et Volusiani a coss. Decii III et Græti II ad Gallum et Volusian. II. ^b Vide Bar. ann. 254. ^c Vide Bar. ann. 256. ^d Centumcellas. ^e C, dedit Celerino lectori. ^f Baron. loc. cit. probat sub Volusiano imp. hæc accidisse. ^g C, Centumcellas. ^h CB, Tellude. ⁱ B, corona, id est a fidelibus. ^j C, per spirituale. ^k C, fecerit. ^l Vide Bar. an. 255 in fin. ^m = 48.C.

Gallo et Volusiano. Sub episcopatu ejus Novatus extra Ecclesiam ordinavit Novationum in urbe Roma, et Nicostratum in Africa. Hoc facto, confessores qui se separaverunt a Cornelio, cum Maximo presbytero, qui cum Moyse fuit, ad Ecclesiam sunt reversi. Post hoc Centumcellis expulsus, ibi cum gloria dormitionem accepit.

VARIAE LECTIONES.

Apud Fabrotium ex codice Freheri.

Num. 22, lin. 3, Africanus Nicostratum. lin. 7 et 8, B, scripsit, et dedit Celerino lectori, lin. 10 et 11, B, Ostiensi juxta locum. lin. 13, AB, monte aureo. lin. 14, 15, 16, B, tempore ambulavit Centumcellas, eodem tempore audivit Decius. A, audivit Decius. A, ibidem, B, qui misit Centumcellas, et exhibuit beatum. lin. 17, A, interlude. B, in tellude, noctu ante templum allatus, quem ita aggreditur, dicens, Sic definisti. lin. 18, A, nec præcepta et minas principum consideres. B, nec præcepta majorum, nec nostras minas timeas. lin. 20, B, de corona Domini mei. lin. ead. A, sed spiritale consilium accepi. B, sed magis propter animas redimendas. lin. 22 et 23, B, ad templum Martis. lin. 25, B, quod si non faceret capite truncari: hoc factum est, qui cum adorare non vellet, decollatus est in loco supradicto, cujus corpus noctu. *ibid.*, A, post hoc idem Cornelius passus est in Non. Martii, itaque jam ante. lin. 29, A, in arenario via Appia. B, xviii Kalendas Octobris, et cessavit episcopatus dies 66.

Ex codice Regio, Mazarino et Thuano.

Lin. 1, sed. ann. 2, m. 2, d. 3. (in cod. Maz. non apponitur numerus dierum), sub hujus episcopatu. lin. 4, qui separaverant. Maz., se separaverant. lin. 6, expulsus est. lin. 7, scripsit de Celetino lectore. Hic temp. Maz., sc. de Celeino. lin. 11, ad littus, sicut videtur in scr. cod. quidam correxit. Maz., ad latus. lin. ead. B, vero Petri corpus accepit B. Corn. ep. et posuit juxta locum. lin. 13, in monte aureo in Vatic. lin. 14, Julii; eodem tempore audivit Decius q. e. accepisset Cornelius a B. Cypr. lin. 16, Cornelium, et jussit eum sibi pr. lin. 17, urbis intellure (M, in tellure), cui ita dixit: Sic def. ut nec deos consideres (et in ora, al. confitearis; M, ut nec D. confitearis; et in ora, al. consideres). lin. 18, vel minas timeas, et contra R. lin. 20, nec esse contra Remp. lin. 22, ad templum. lin. 23, quod si non fecisset, capite truncaretur. Post hoc jubente Decio passus est in Non. Martii, ante passionem suam. lin. 29, Calixti in arenario via Appia. Maz., juxta ctm. in arenario.

Ex codice Thuano altero.

Lin. 1, annos 2. lin. 4, conf. qui separati erant a

A Corn. lin. 6, et ibi suscepit epistolam de sui confirmatione martyrii missam. lin. 8, dedit clerico lectori. lin. 10, Primum q. B. Pauli B. L. et posuit. lin. 11, B. Petri accepit corpus B. Corn. ep. et p. lin. 13, in monte aureo. lin. 14, iii Kal. J. ib. audivit D. eo quod. lin. 15, missam Cent. lin. 17, in Tellude n. lin. 18, ut nec deos consideres, n. p. p. nec minas, ut c. R. lin. 19, Corn. ep. dixit. Ego de c. D. l. a. n. c. R. Sed spiritale consilium. Tunc jussit os ejus cum pl. lin. 23, quod si non faceret, dicens, capite truncari. Hoc autem factum est; qui etiam decollatus est in l. S. et m. effectus. cujus c. nocte coll. e. B. L. c. cl. et sepelivit juxta cimiterium C. v. Ap. in pr. suo. Itaque jam ante passionem suam omnia Ecclesiam tradidit Stephano arch. suo. Hic f. ord. usque ad vocem septem. Sequitur xviii Kal. Sept., et cess. ep. d. 35.

Apud Holstenium et Schelestratium.

Lin. 1, Flor. duo, annos duos, dies tres, et sic B Reg. lin. 3-5, hoc facto reversi desumpta verba sunt ex primo Catalogo. lin. 6, Flor., Centumcellas. lin. 7, 8, Vat., et dedit Celerino Vectori. lin. 10, Flor. 2, beata Lucina accepit et posuit in prædio suo via Ostiensi, juxta locum ubi, etc. ita quoque Reg. et Vat. lin. 13, omnes codd., in Monte Aureo. lin. 14, Flor. et Reg. iii Kal. Julii post hoc ambulavit noctu Centumcellis, eodem tempore, etc. Ita quoque addit Vat. lin. 17, Reg. et Flor., Palatii, quem ita aggreditur dicens, sic definisti, ut nec deos consideres, nec. lin. 20, Vat., sed magis propter animas redimendas. lin. 23, Flor., diceret capite truncandum. Addit Cass.: Idem Cornelius passus est in Nonas Martii. Itaque ante, etc. lin. 29, Reg. et Flor. duo, xviii Kal. Octobris, ita quoque Vat.

Apud Peniam ex codice Cavensi.

Lin. 2, Novatus Novatianum extra Ecclesiam ordinavit, et Africa Nicostratum. lin. 9, catacumbas levavit noctu; primum quidem corpus beati P. beata Lucina, et posuit in prædio suo via Ostiense ad latus ubi decollatus est. Beatus Cornelius episcopus accepit corpus beati Petri ap. lin. 17, cum præfecto Urbis in inter ludem noctu ante templum Palladis; cui ita dixit.

NOTÆ VARIORUM.

A SCHELESTRATE.

Quæ in Actis Cornelii traduntur de corpore B. Petri, quod ab eo positum fuit juxta locum ubi crucifixus est in monte Aureo in Vaticano iii Kal. Julii, indicant, etiam translationis diem ab Ecclesia Romana celebrari. Quomodo autem factum sit, quod corpus D. Petri ab Anacleto adhuc presbytero in Vaticano reconditum, rursus a Cornelio huc translatum sit, duabus de causis contingere potuit: vel quia verum est, quod Gregorius Magnus tradit lib. iv reg. epist. 30 ad Constantinam Augustam, quod Orientales ea auferentes, dum Romani illos insequerentur, ea ad secundum Urbis miliarium in catacumbis collocarint, indeque a Cornelio translata sint: vel quia fideles in cryptis Vaticanis detecti, sub Calisto papa cum corporibus Petri et Pauli ad catacumbas confugerant; ubi et Romani pontifices a Fabiano sepeliri cœperunt. Unde rogatu Lucina Cornelius ea in Vaticanum transtulit, ut pluribus probat Onuphrius in historia manuscripta.

ALTASERRA.

Linea 9. — Corpora apostolorum Petri et Pauli de Catacumbis levavit noctu. Legendum Catacumbis. Hic est locus secundo ab Urbe miliario, ubi in cryptis condebantur corpora martyrum. De quo et Anastasius in Damaso: « Hic fecit basilicas duas, unam juxta Theatrum sancto Laurentio, et aliam via Ardeatina, ubi requiescit in Catacumbis. » Idem in Adriano; « Verum etiam et ecclesiam apostolorum, foris portam Appiani miliario tertio in loco qui appellatur Catacumbas, ubi corpus beati Sebastiani martyris cum aliis quiescit. » Et Gregorius lib. iii, epist. 5: « Ad secundum Urbis miliarium in loco qui dicitur Catacumbas. » Ubi dixi.

Linea 17. — In Tellude noctu ante templum Palladis. Cornelius pontifex Centumcellis ubi exulabat, per præfectum Urbi Decio presentatus noctu in Tellude ante templum martyris. Male vulgo in interlude.

Linea 20. — Ego de corona Domini litteras accepi.

Cornelius interrogatus a Decio de litteris acceptis contra rempublicam, respondit se litteras accepisse a corona Domini. Corona Domini est ordo clericorum. Auctor Constitution. apostolic. lib. II, cap. 28, de Presbyteris: «Ὁς σύμβουλοι τοῦ ἐπισκόπου, καὶ τῆς ἐκκλησίας Στεφανος, ἐπεὶ γὰρ συνήθριον, καὶ βουλὴ τῆς ἐκκλησίας. Imitatus Paulum (Philipp. IV): «Fratres mei charissimi, gaudium meum, et corona mea, sic state in Domino.»

Linea 21. — *Tunc Decius, iracundia plenus, jussit os beati Cornelii cum plumbatis cardi.* Plumbatæ genus flagelli plumbeis glandibus in capite instructi, quæ cædebantur martyres, de quo Martyrolog. Rom. 6 Jun. et ibi Baron.

Linea 28. — *Cujus corpus noctu collegit beata Lucina cum clericis, et sepelivit in crypta.* Tempore persecutionis corpora martyrum noctu condebantur in cryptis. Hieronym. in Ezechiel. lib. XII, cap. 40: «Dum essem Romæ puer, et liberalibus studiis erudirer, solem cum cæteris ejusdem ætatis et propositi diebus Dominicis sepulcra apostolorum et martyrum circumire, crebroque cryptas ingredi, quæ in terrarum profunda defossæ ex utraque parte ingredientium per parietes habent corpora sepulcra.» B. Laurentium sepultum in crypta cum aliis nullis martyribus refert Anastas. in Xis'to II. Ferrucolus et Ferrucius sepulti in crypta apud Vesontionem. Gregor. Tur. de Mirac. marty. cap. 71: «Hic in abdito cryptæ, duo, ut passio declarat, martyres Ferrucolus atque Ferrucius sunt sepulti.»

Græci quoque condebant corpora in hypogæis, id est locis subterraneis. Petron. in Satyric: «Hæc ergo cum virum extulisset, non contenta vulgari more, funus passis prosequi crinibus, aut nudatum pectus in conspectu frequentiæ plangere, in conditorium etiam prosecuta est defunctum, positumque in hypogæo Græco more corpus custodire, ac flere totis noctibus diebusque cœpit.» Christiani quoque fugientes martyrium latebant in cryptis. Anastas. in Caio: «Hic fugiens persecutionem Diocletiani in cryptis habitando, martyrio coronatur.»

BENCINI

Linea 6. — *Epistolam de sua confirmatione missam a Cypriano..... suscepit.* Novatianum schisma calumniis in Cornelium confectis electionem pontificis proscindere conabatur; ab eoque ad Ecclesiam Africanam schismatici epistolam, et legatos direxerant. Cyprianus eos non excepit, sed nomine Ecclesiæ duos delegit, quos Romam misit. Isti etiam a duobus aliis Africanis episcopis, qui electioni interfuerant, et a clero Romano de legitima Corneli electione instructi, cum electoribus illis episcopis Africanam regredientes in concilio Africanorum rei veritatem exposuerunt, probantes episcopum legitimum Fabiani successorem, Novatianumque schismatico furore Petri cathedram usurpare. Cyprianus episcoporum nomine epistolam dedit, quæ est in nova editione 45 apud Pamelii editionem 42, ibique Cornelium recognosci et ante fuisse recognitum, uti verum pontificem ab Africanis, asserit his verbis: «Quod servis Dei, et maxime sacerdotibus justis et pacificis congruebat, frater charissime, miseramus nuper collegas nostros Caldonium, et Fortunatum, ut non tantum persuasione litterarum, sed præsentia sua, et consilio omnium vestrum eniterentur, quantum possent, et elaborarent, ut ad catholicæ Ecclesiæ unitatem scissi corporis membra componerent, ut Christianæ charitatis vinculum copularent. Sed quoniam diversæ partis obstinata, et inflexibilis pertinacia, non tantum radices, et matris sinum, atque amplexum recusavit; sed etiam gliscente in pejus crudescente discordia episcopum sibi constituit, et contra sacramentum senel traditum divinæ dispositionis, et catholicæ unitatis adulterum, et contrarium caput extra Ecclesiam fecit, acceptis litteris tam suis, quam collegarum nostro-

rum, item adventantibus bonis viris, et nobis charissimis collegis nostris Pompio, et Stephano, a quibus hæc omnia cum tristitia communi asserta sunt firmiter, et probata, secundum quod divinæ traditionis, et ecclesiasticæ institutionis sanctitas pariter et veritas exigebat, litteras nostras ad te direximus. Sed et per provinciam nostram hæc eadem collegis singulis in notitiam proferentes, ab his quoque fratres nostros cum litteris dirigendos esse mandavimus. Quanquam mens nostra, et propositum jam tunc fratribus, et plebi istic universæ manifestum fuisset, quando litteris nuper ab utraque parte susceptis tuas litteras legimus, et episcopatus tui ordinationem singulorum auribus intimavimus, et reliqua. Ex quo facto deducuntur perutiles ecclesiasticæ observationes. Primo eruitur quod Cornelius electus episcopus illico fuerit consecratus, antequam Novatianus pseudoepiscopatum assumeret; et quod licet schismatici direxerint contra Cornelium epistolæ calumniatorias, Cyprianus, et episcopi Africae ex tunc legitimum Corneli electionem agnoverant. Secundo, concilium Romanum fuisse adunatum, ut schisma dilueretur, et ad illud celebrandum nomine Ecclesiæ Africanæ electos legatos Caldonium et Fortunatum, qui adfuerunt concilio. Delectus iste recensetur in sequentibus conciliis: totidem ex Africa leguntur missi in concilio Aquileiensi, et in altera Romana sub Hilario, ex quo actio conciliaris censenda. Retractatio ipsa ostendit cœtum conciliarem illis verbis expressum: *Sed quoniam diversæ partis obstinata et inflexibilis pertinacia*, etc., quibus repræsentatur certamen, et retractatus habitus. Tertio, Novatianum post acta concilii consecratum episcopum, ut deducitur ex illis verbis: *Sed etiam gliscente in pejus crudescente discordia episcopum sibi constituit*, schismaticorum nempe factio. Ex quo et ex verbis Cypriani sequentibus colligitur persuasio Ecclesiæ abhorrens a bicipiti capite, ut in Petro observatum est. Quarto, concilii Romani exitus fuit, ut omnes confirmati in priori veritate de legitima Corneli electione, palam anathema dixerint schismaticis, et roborati agnoverint pontificem, et de hac confirmatione subsecuta ad concilium loquitur liber Pontificalis. Confirmationem porro hanc eo esse directam, ut ex actu conciliari, et utriusque partis momenti librata ratione omnis tolleretur dubitatio, graphice describit idem Cyprianus subinferens causam factæ discussionis. «Quod autem scripta collegarum nostrorum, qui illi ordinationi tuæ affuerunt, desideravimus, non veteres mores oblit, novum aliquid quærebamus; nam *Laus erat, ut tu te episcopum factum nuntiares*, nisi esset ex adverso discrepans factio, quæ criminosis et factiosis commentis suis collegarum pariter, et fratrum plurimorum turbaret mentes, et corda confunderet. Cui rei sopiendæ necessarium duximus, ut scribentium nobis inde collegarum nostrorum firma et solida auctoritas pateret: qui moribus, ac vitæ, et disciplinæ tuæ condigna litterarum suarum testimonia prædicantes, æmulis quoque et rerum vel novitate, vel pravitate gaudentibus omnem ambigendi et discrepandi scrupulum sustulerunt, et secundum consilium nostrum salubri ratione librata in hoc fluctu æstantium fratrum mentes, sincere ac firmiter tuum sacerdotium probaverunt.» Dum itaque liber Pontificalis subdit Cornelium epistolam a Cypriano suscepisse de sua confirmatione, id expendendum juxta eundem Cyprianum, qui hanc a libro Pontificali laudatam epistolam de confirmatione Cornelio direxit, et factæ discussionis conciliaris rationes aperuit, nempe ad discrepantem factionem retractu conciliari retundendam, et ut ex communi placito episcoporum omnis ambigendi et discrepandi scrupulus tolleretur. Verba vero illa: *Laus erat, ut tu te episcopum factum nuntiares, juxta veteres mores*, probant vetustam a pontificibus usurpatam consuetudinem, denuntiandi susceptum pontificatum, et quod hæc esset sedis

apostolicæ prerogativa, et denuntiationi sequerentur A apostolicorum assueta obsequia.

Linea 7. — *Quam Cyprianus in carcere scripsit.* Imo nec in secessu, cum post reditum a secessu epistolam delevit. Nec enim in secessu potuisset collegarum plurimos congregare, ad audiendos legatos Africanos et socios episcopos, qui et adfuerant Romæ electioni Cornelii et concilio Romano. De quo plane addi possent ex epistolis aliis post 45 exstantibus successiva in nova Cypriani operum editione de argumento eodem.

Linea 7, 8. — *Et de Celerino lectore suscepti.* Celerinus erat presbyter martyrum, qui prius et lector, forsitan destinatus ad martyrum acta excipienda fuerat, quique in his negotiis gerendis graves pertulit injurias a persecutoribus, et gloriosa confessione apud omnes illustris erat, uti Cornelius in epistola ad Fabium, apud Euseb. l. vi, c. 45, p. 242: *Celerinus vir, qui cuncta tormentorum genera per Dei misericordiam fortissime sustinuit, et qui fidei suæ constantia infirmitatem corporis sui roborans, adversarium penitus debellavit.* Hic, inquam, a Novatianis circumventus schismaticis adhesit, ejusque exemplo confessores plures titubarunt in Cornelii recognitione. Tandem schismaticorum, imprimis Novatiani, fraudibus detectis, Cornelium legitimum pontificem habuit, ac in Africa veritatis professæ propugnator strenuus stetit. Hunc cum altero Sidonio dicto, ita laudat ibi pontifex: « Hi omnes cum illum tandem cognovissent, et fraudem ejus ac versutiam, perjuriam quoque atque mendaciam, et abhorrentem ab omni societate feritatem, et lupinam quamquam amicitiam deprehendissent, ad sanctam Ecclesiam reversi sunt: cunctasque illius præstigias, ac nequitiam, quam jampridem intra se occultans, sese interim submittebat, præsentibus aliquot episcopis, ac presbyteris, et laicis compluribus evulgarunt: ingemiscientes, ac dolentes, quod a fraudulenta illa, malignaque bestia inducti aliquanto temporis spatio ab Ecclesia recessissent. » Celerini itaque e schismate regressus, et zelus pro Cornelii causa tuenda susceptus commendatur a libro Pontificali asserente, quod de his omnibus testatissimam Cornelio dederit epistolam Cyprianus, in qua hæc Celerini gesta recolat, et laudat. Ad quod referenda est altera Cypriani epistola clero Carthaginensi, in qua Celerinum evellendum edicit ad gradum presbyteratus Ecclesiæ Carthaginensis, et conversionem non obstat denotat. epist. 32: « Nunc ad vos, fratres dilectissimi, cum tanta Domini dignatione venientem, testimonio, et miraculo ejus ipsius, qui se persecutus fuerat, illustrem, quid aliud quam super pulpitu, id est super tribunal Ecclesiæ, oportebit imponi, ut loci altioris celestitate sublimis, et plebi universæ pro honoris sui claritate conspicuus legat præcepta, et Evangelium Domini, quæ fortiter ac fideliter sequitur? »

Linea 14. — *Audiens Decius.* Sub Gallo, et Volusiano Centurionibus in exsilio martyr obiit Cornelius. D Unde quæ hic refert liber Pontificalis de martyrio subsecuto Decii tempore ita explicanda videntur, nempe a Decio primo exsilio Cornelium multatum, S. vero pontificem postea ultimum diem clausisse Gallo et Volusiano imperatoribus. Deciana enim persecutio incæpit ab edictis in clericos, episcopos præcipue, ut colligi potest ex his S. Cypriani verbis epist. 53, in qua suorum actorum apologiam textit, et ad rem sic de ipso: « Collegis omnibus junctus, plebi suæ in episcopatu quadriennio jam probatus, in quiete sentiens disciplinæ, in tempestate proscriptus, applicito, et adjuncto episcopatus sui nomine, toties ad Leonem petitus. » Decianam persecutionem de clero primioris exagitasse docet idem Cyprianus epist. 82, cum successu rescribit, Valerianum, senatu referente, respondisse se renovare Deciana edicta, et summam eorundem. Ita sanctus Antistes narrat: « Rescripsisse Valerianum ad Se-

natum: ut episcopi, et presbyteri, et diacones incunctinenti animadverterentur. » Id est ut illico ac probarentur constituti in illis ordinibus, juxta edicta a Decio vulgata, punirentur pœna capitali. Et de subsecuta persecutionis tempestate in clericos sic ante Cyprianus successu eidem: « Ut non vobis incunctinenti scriberem, illa res fecit, quod universi clerici sub iclo agonis constituti parati omnes, pro animi sui devotione, ad divinam et cœlestem gloriam. » Hinc sævissima evasit, dum eisdem etiam in cœmeteris sacra agendi oblata ademptus locus. Sic enim docent acta exsili S. Diouysii Alex., ubi legitimus Æmilianum prefectum dixisse: « Video vos ingratos esse ac stupidos, qui clementiam Augustorum minime sentiat: quamobrem non manebitis in hac urbe, sed mittimini in partes Lilyæ, ad locum quid dicitur Cephro. Hunc enim locum jussu Augustorum nostrorum elegi. Nullatenus autem licebit vobis, nec quibuscunque aliis conventus agere, aut ea quæ vocatur cœmeteria adire. Quod si quis ad eum quem jussi locum minime profectus deprehendatur, aut in conventu aliquo fuerit inventus; si ibi ipse periculo accesset. Non enim deerit congrua aquimadversia. » In Ecclesias pariter a Decio ad Valerianum usque exarsit persecutio (hi enim tantum numerantur, etsi alii imperatores inter ipsos melii imperaverint). Quomodo loquitur Hieronymus, in Vita S. Pauli: « Sub Decio et Valeriano persecutoribus, quo tempore Cornelius Romæ, et Cyprianus felici cruore damnati sunt, multas apud Ægyptum, et Thebaidem Ecclesias tempestas sæva populata est. » Et in veteri Martyrologio vii Kal. Septembris legitur eo sensu, apud Holst. in notis ad Martyr.: « Quos Deciana persecutione jussit Valentinus inlococari; » et apud Optatum, lib. iii, pag. 76: « Quod bellum persecutio dicitur, quæ operata est sub duabus bestiis ex illis quatuor, quas Daniel de mari ascendentes aspexit. Prima fuit Leo. Hæc erat persecutio sub Decio, et Valeriano, etc. S. itaque Cornelius sub Decio exsilio multatur, sub Gallo et Volusiano martyr coronatur. Propterea S. Cyprianus apud Pacianum de S. Cornelio scribit, quod sæpe confessus, sæpe passus. Exsilio additam pœnam capitalem, qua martyria subiit, certo supponit laudatus Hieronymus, quem felici cruore damnatum asserit, adeoque præferenda est lectio nostra quorumdam opinionum, statuentium in exsilio damnatum Cornelium.

Linea 20. — *De corona Domini,* id est de episcoporum epistolis, vel in synodo congregatis vel per eorum diversis, dum cuncti legitimum pontificem per epistolas subscriptas Cornelium recognoverunt, loquitur hic liber Pontificalis. Episcopus corona vocatur a Gregorio Nazianzeno in epistola ad Nissenum num. 2 oper. pag. 87, ubi de Basilii M. morte: « Solitudinem enim istam Ecclesiæ videre, quæ tali jam spoliata gloria, talique privata est corona. » Cætera præcipue episcoporum in synodis congregatum coronam indigitare probat Orosius in ea synodo; ubi sui causam proposuit tom. I Conc., p. 2007: « Exposuit coronæ vestræ brevis ut potuit. » Et in plena Ephesina synodo act. 3, Philippus apostolicæ sedis legatus sic: « Ex actorum lectione cognovimus quæ in Nestor. constituta sunt in sancto vestro concilio.... nunc petimus a corona vestra ut quæ in vestra synodo lecta sunt, rursum nobis etiam eadem legantur. » Et in cod. Theodosiano l. unica de epist.: « Cum igitur sedis apostolicæ primatum S. Petri meritum, qui princeps est episcopalis coronæ, et Romanæ dignitas civitatis. » Hinc quandoque Romano pontifici tribuitur, ut in synodo Romana sub Hilario ab episcopis (in cod. Cass. Lupi pag. 474): « Ergo provinciali litterario sermone debita coronæ vestræ obsequia deferentes, his quæsumus, ut dignatione, qua ceteros, etiam humilitatem nostram in orationibus vestris in mente habere dignemini, beatissime, et apostolica reverentia in Christo a nobis colende Pater. » Quandoque aliis episcopis, ut apud Hiero-

rymum (epist. 81) : « ut meo nomine salutes precor A
 coronam tuam, » et apud S. Augustinum (epist. 147) :
 « Per coronam nostram vos adjurant vestri. » Occurrit etiam in antiquis episcoporum formulis apud
 Marculum. l. 1, form. 26. « Presentem indiculum ad coronam beatitudinis vestræ direximus. » Syno-
 dos vero congregatas plurimas pro Cornelii legiti-
 ma electione agnosceda, ac ob Novatianorum retundendos impetus, et epistolas ab universis episcopis
 datas, eorum manibus subscriptas docet Eusebius, qui testatur de eo argumento vidisse encyclicum tomum eas epistolas continentem. Cujus memoriam commendare non pigeat, ut antiqua horum encyclicorum consuetudo magis illustretur. l. vi, c. 43 : « Exstant adhuc epistolæ Cornelii Romanorum episcopi ad Fabium Antiochensis Ecclesiæ præsullem missæ, in quibus et Romanæ synodi gesta, et omnium per Italiam et Africam, aliasque locorum provincias sententiæ declarantur. Alia præterea Latino sermone conscripta exstant Cypriani, et aliorum antistitum, qui cum ipso in Africa congregati sunt.... B
 His a juncta erat alia de his quæ in synodo decreta erant : et rursus alia de facinoribus Novati. » Et mox in fine capituli : « Sub finem autem epistolæ, numerum recenset episcoporum qui, in urbem Romam convenientes, amentiam Novati condemnaverunt, nomina quoque illorum, et quam quisque gerebat Ecclesiam ascribens. Eorum item, qui Romæ quidem minime adfuerant, superiorum tamen sententiam litteris suis approbaverunt, vocabula simul, et civitates, unde singuli litteras dederant, accurate commemorat. » Hic erat tomus encyclicus epistolarum totius orbis ab episcopis conscriptarum et subscriptarum, reservans authenticas synodicas et particulares epistolas, in quibus quisque episcopus nomen, et civitatis, ubi episcopatum obtinebat, ac vota recensuit. Hæc porro series epistolarum totius orbis, et quid continerent, argumentumque retractatum a corona episcopali in eo codice contenta ex epistola Africanorum apparet, C
 cujus summam, argumentum et subscriptientium numerum graphice pingit Cyprianus in altera ad Cornelium data epistola 45. Cum enim latere exantlatos narrasset ad Novatianorum artes eludendas, redu-
 cendosque quos schisma infecerat, quibus omnibus intinabat, ut Ecclesiæ radicem et matricem agnoscerent, et tenerent ; sic ad propositum explicandum, quomodo præter synodicam Carthaginensem, alii etiam Africani episcopi litteras dederint : « Sed quoniam latius fusa est nostra provincia, habet enim Numidiam, et Mauritanias duas cohærentes ; ne in urbe schisma factum absentium animos incerta opinione confunderet, placuit ut per episcopos retenta rei veritate, et ad comprobandam ordinationem tuam, facta auctoritate majori, tu demum scrupulo omni de singulorum pectoribus excusso, per omnes omnino istic positos litteræ fierent (sicut fiunt), ut te universi college nostri, et communicationem tuam, id est catholicæ Ecclesiæ unitatem pariter et charitatem probarent firmiter et tenerent. Quod divinitus evenisse, et consilium nostrum providenter profecisse gaudeamus. Sic enim nunc episcopatus tui et veritas pariter, et dignitas apertissima luce, et manifestissima, firmissima comprobatione fundata est : ut ex rescriptis collegarum nostrorum, qui ad nos litteras inde fecerunt, ordinationis tuæ origo necessaria, et ratio justa, et gloriosa quoque innocencia ab omnibus nosceretur. » Hæc est corona illa episcopalis, hic codex ille encyclicus, unde roborata permansit Cornelii ordinatio, et probata legitima electio, ac exsufflatum Novatianum schisma.

Non contra rempublicam. Apud Decium imperatorem arte Novatianorum diffamatus fuerat Cornelius, quasi ipse per priorem synodum Romanam, in qua plures interfuerant episcopi cum duobus Africanis legatis, et per synodum Carthaginensem, ac reliquas epistolas episcoporum orbis contra imperium machinaretur. Credidit Decius, eo quod plures expertus

esset hostes de imperio contententes et in castris Christiani milites adessent, a nutu episcopi pendentes. Exinde exarsit in Cornelium, quem ex episcoporum litteris ante schismaticorum delatis agnoscere poterat supremum inter episcopos recognosci. Hæc ita evenisse suadent verba Cypriani scribentis de Cornelio, epist. 52 : « Sedisse intrepidum Romæ in Cathedra eo tempore, cum tyrannus (eo nomine Decium vocat ob preimptos imperatores) infestus sacerdotibus Dei (episcopis nempe, et clero majoris ordinis, adversus quos elicta vulgavit, ut supra dictum est) fanda atque infanda comminaretur, cum multo patientius, et tolerabilius audiret levati adversus se æmulum principem (de imperii invasoribus sub Decio agit Victor), quam constitui Romæ Dei sacerdotem. » Verba porro illa fanda atque infanda dominaretur satis ostendunt Decium revera in S. Cornelium hæc aut similia dixisse, quæ referuntur inter Cornelii gesta. Suspiciat tyrannus veriora credit, quæ Novatiani efficiebant in S. Cornelium, dum et synodi, cœtus, et litteræ undique deferuntur, quæ traduxit veluti molitiones in imperium. Quomodo vero Decius, qui universum clerum majorem perdendum decreverat, Novatiano et assensibus de eodem clero pepercerit, prodit Cornelius in sua ad Fabium, ubi facinora Novatiani recensens edicit, eum vocatum, ut catechumenis in exitu succurreret, repudiatoque presbyteratu dixisse se alteri philosophiæ incumbere, ac propterea remisse ministerio catechumenorum adesse, subditque : « Quin potius ira et indignatione percitus, abiit et discessit. Neque enim presbyterum se amplius velle esse respondit, sed alterius philosophiæ desiderio teneri. » Pacianus notat Novatiano, dum Cornelium patiebatur et a Decio, et deinde a Gallo, et Volusiano afflictabatur, in securitate vixisse, et ab edictis in clerum publicatis omnino fuisse immunem. Diluens enim Novatianorum nugas, et inter has, quod ante Cornelium Novatiano veri confessoris titulum habuerit, hæc scribit : « Nam quod ante passum Novatianum putas, et Cyprianum dixisse subjungis : præcessit me adversarius meus : vide quam manifeste respondeam. Novatiano martyrium nunquam tulit, nec ex verbis beatissimi Cypriani auditum illud, aut lectum est. Habes ejus epistolas, quibus Cornelium Urbis episcopum, cui tunc Novatiano inviderat, inimicis principibus resistentem sæpe confessum, sæpe vexatum refert, plurimis confessoribus, pluribus quoque martyribus ducentum factum, et cum plurimis gloriosissime coronatum, vivente adhuc Novatiano, etiamque securo ; nam ideo ab Ecclesia recesserat, ne illi labor confessionis urgeret. » Potuit itaque Novatiano, qui apud fideles, tot in S. Cornelium columnas fixerat, eum apud Decium deferre, uti patriæ et majestatis proditorem, et causa existere exsilii, passionum, ac tandem gloriosi martyrii ejusdem ; ac propterea Cyprianum bene scripsisse : « S. Cornelium sæpe D confessum, sæpe vexatum, et cum plurimis gloriosissime coronatum. »

BINI ET LABBEL.

Linea 6. — *Centumcellis pulsus est.* Hic locus egregie describitur a Plinio secundo lib. vi, epist. 31. Ad Cornelium ibi degentem et de prostrata perfidia triumphantem Cyprianus scripsit epistolam edit. Pamel. 47, quæ sic incipit : *Cognovimus, frater charissime, fidei ac virtutis vestræ, etc.*

Linea 17. — *In interludo corrige in Tellude.* Id est in templo, in quo sæpe senatus cogi consuevit, ut ex Cicerone, Dione, et Livio apparet. Vide Baron. ann. 255. num. 6.

Linea 20. — *De corona Domini.* Fidelem Christi plebem, etiamque populi multitudinem, quæ episcopum vallare consueverat, intelligit : nisi fortasse voluerit significare coronam martyrii. Cujus argumen-

ti est Cypriani epistola 56 edit. Pamel. ad Cornel. A novissime scripta. Baron. anno 255, num. 79.

BLANCHINI.

NOTÆ CHRONOLOGICÆ.

Beati Cornelii pontificatus quamvis præ cæteris illustretur tum epistolis ipsius, tum ejus æqualis Cypriani, et ideo videri possit illius epocha præ aliis definita; attamen implicatur difficultatibus tam variis apud historicos et chronologos nostri temporis, ut inter eos neque de anno, neque de annorum summa conveniat: aliis annis unico id concludentibus cum mensibus 3, ac diebus 10; aliis extendentibus ad biennium, aut triennium solidum. Quidam statunt illius sedis initium anno vulgaris æræ Christi 251, Decio III et filio Q. Herennio coss. Alii constituent in præcedenti consulatu Decii Aug. II et Grati anno Christi 250, quibus et nos accedimus. Nonnulli serius protrahunt Decii principatum, et eum eo cathedram Cornelii: ita ut biennio, vel triennio postponant in æra Christi communitum consules tum imperatores memoratos (ut Pagius observat, aliique passim chronologi) contra evidentem demonstrationem temporum.

Nostram Chronologiam de sede Cornelii firmant eum picturis basilicæ S. Pauli alia documenta suo loco indicata in serie pontificum Romanorum inter Prolegomena, et ea quæ hic afferemus; si prius unica observatio permittatur, hic nitidius exhibenda, quam supra explicari posset in angusto spatio columnæ in Prolegomenis illi attributa. In ea columna distinximus de more litteras hodie superstites epochæ S. Cornelii per characteres capitales, sive majusculos; absumptos autem vetustate significavi per characteres non capitales, sive minusculos. Legitur itaque:

✕ corne
LIUS
SED
AN
N I I . m . III
D X

Excidit sigla M index mensium triadis III, quæ nitida subsequitur post lacunam, cum diebus decem; nihil deformatis litteris D X istos significantibus. Annorum vero duorum quos Cornelio tribuunt S. Hieronymus, Catalogus Liberianus, aliaque documenta indicata cum picturis loco supra memorato, sola unitas prima conspicua permansit. Alteram enim unitatem cum sigla mensium ætas absumpsit. Supplementam itaque judicavi lacunam additis minusculis characteribus ANN. I r. in III, ut integra legeretur epocha *Sedit annis duobus, mensibus tribus, diebus decem*; cum pictoris mos fuerit ita disponere litteras etiam in cæteris epochis, ubi fuit exprimendum biennium. EYSEBIVS SED ANN II. M. I. D. XXV. (folio CII.) ✕ MARCVS SED ANN II. M. VIII. DXXI. (folio CIV.) His ita præmonitis de auctoritate ac statu documentorum, quibus innitur nostra Chronologia, assignans cum B. Hieronymo, et cum vetustiori catalogo integrum biennium sedi S. Cornelii (qui etiam legitur duas ordinationes habuisse mense Decembri), et præterea menses tres, in eodem catalogo, et in picturis distincte numeratos, diesque decem, appositos universorum testimonio; accedo jam ad hujus Chronologiæ probationes, et ad dissolvendas difficultates, quibus omnes conqueruntur implexam esse epocham beati Cornelii.

Initium demonstrationis ducere oportet ab imperio Decii suis temporibus assignando; cum quo certum nexum habent consulum series, gesta, et martyrium Cornelii, ejusque characteres, ipsius Cornelii et Cypriani litteris comprobati.

Triginta mensibus imperasse Decium perspicue docemur a Victore in Epitome: *imperavit menses triginta*: cui suffragatur alius Victor de Cæsaribus, scribens, *exacto regni biennio* Decium utrumque, pa-

trem et filium, decessisse. Eutropius quoque testatur, *postquam biennio imperaverant*, ambos interfectos. Hoc spatio mensium triginta, quibus rei Romanæ præfuit Decius, qui ante imperium consul jam fuerat (ut creditur suffectus sub Philippo ex iudicio Vitæ S. Genulphi apud Pagium ad annum 250 numero 11), alios duos consulatus, et quidem ordinarios gessit: unum, qui erat ipsi secundus, cum collega Maximo Grato; alium vero, quem tertium numerabat, cum Decio filio natu majore, quem nummi et inscriptiones appellant Q. Herennium Etruscum Messium Decium. (Vide Spon. Miscell. pag. 273.) Consulatum Decii secundum cum Grato Fasti referunt ad annum æræ Christi communis 250, consentientibus merito omnibus chronologis: apud quos etiam peræque ratum est tertium consulatum Decii patris, collega Decio filio pariari cum anno æræ Christianæ 251.

His in consulatibus ita pariandis cum æra Christi nemo hodie refragatur; cum proximi valde sint duobus consulatibus maxime certo nexu conjunctis cum definito anno æræ Christianæ, et reliquarum insigniorum, nempe cum illo celebri apud Censorium de die Natali, Ulpio et Pontiano coss., qui clavus est universæ Chronologiæ, et pertinere ostenditur ad æræ Christi communis annum 258, tum ex eclipsi solis totali, quam paulo ante delationem tituli Cæsaris puero Gordiano Pio eodemque mense quo imperatores contra Maximinum acclamabantur in Africa duo Gordiani pater et filius, scilicet anno proxime superiori 257, Romæ visam ita memorat Capitolianus in ejus Vita, *ut nox crederetur*, juxta astronomicas Tabulas ita spectandam die 12 Aprilis ejusdem anni 257, tum ex characteribus epicharum illustratum a Censorio productis cum memorato Ulpio et Pontiano consulatu, sub quo numerat annum Olympiadicum ex diebus æstivo 1014, a Roma condita ex Parilibus 991, Julianum 283, Augustorum 265, æræ Aug. Alexandrinæ 268, Nabonassari 986. Philippi ab excessu Alexandri Magni 562, et nos cum universis chronologis annum 258. His plane assentior.

Unum addo, chronologus hactenus inobservatum, nempe eundem Q. Herennium Decii filium, qui consul ordinarius processit Kal. Januarii anno 251, cum patre tertium consulatum eadem die assumente, eundem, inquam, Quintum Herennium Decii filium postremis mensibus anni proxime præcedentis 250, abdicante Grato, fuisse consulem suffectum et patris collegam: ita ut ex mense saltem Octobri (patris et maturius) signarentur Acta publica, *Decio Aug. I et Decio Cæsare coss.*, seu *duobus Deciis coss.* Ex Kalendis vero Januarii anni 251 scriberetur, *Imp. Cæs. Decio Aug. I, et Decio Cæsare II coss.*: quo anno pariter certum est utrumque Decium occubuisse imperii mense trigesimo. Secundus consulatus Decii filii cum tertio patris conjunctus non obscure indicatur in Actis Pionii martyris, signatis in editione Bollandiana *consule Tertium Messio Quinto Trajano, et Deltio Grato secundum*. Intelligitur enim scribendum fuisse *Decio Grato secundum*; cum alterum Grati consulatum nullus memoret; neque is Gratus, qui collega fuerat Decii patris in secundo consulatu appelleretur *Deltius Gratus*; neque probabile videatur a Decio Augusto per duos priores imperii sui annos eundem collegam lectum fuisse, genti sæ extraneum, liberis prætermisissis. In Fastis Florentinis majoribus, a Relando editis, clare consignatur consulatus secundus Decii filii conjugatus cum tertio Decii patris, anno 251.

250 Δείκιος β', καὶ Γράτος
251 Δείκιος τὸ γ', καὶ Δείκιος Καίσαρ τὸ β'.

Secundus iste consulatus Decii filii et Cæsaris supponit primum. Utrique anno præcedenti, quo pater imperare cepit, et quo ipse Cæsaris appellatus donatus est veteri inscriptione, apud Sponium id est

tendente pag. 273. Eo anno ordinarium non gessit; A quippe Decii Augusti iterum consulis collega fuit Gratus, ita signatus in Fastis, et in pluribus legibus Codici insertis a Relando collectis. Quare suffectum haberi oportet, postquam Gratus per menses aliquot ordinarium consulatum gessisset cum Decio Augusto. Hunc filii consulatum suffectum in Actis senatus signatum fuisse una cum secundo, quem pater Augustus ordinarium gerebat, demonstro ex senatusconsulto apud Trebellium Pollionem in Valeriano, quod editum fuisse perscribitur duobus Deciiis consulibus ante diem vi Kalendas Novembris. Rupertus in observationibus ad Synopsim historicam Besoldi pag. 326, aliique scriptores illud senatusconsultum pertrahunt ad consulatum ordinarium utriusque Decii, patris tertium et filii collegæ, eundemque faciunt amborum emortualem. Sed quando (inquit Rupertus) uterque (Decius) cæsus? Novembri, ut puto, aut Decembri, A. U. 1005. Treb. Pollio in Valer. I. 173. duobus Deciiis coss. ante diem vi Kal. Novembris, cum ob imperatoris litteras in æde Castorum senatus haberetur, etc. Ergo Octobri extremo adhuc vivebat Decius, etc. Recte colligit Vitam Decii per integrum mensem Octobris adhuc supersitem. Sed male infert mortem Deciorum contigisse ante exitum illius anni quo S. C. tum debebatur. Demonstro.

Decii pater et filius in prælio circa Tanaim contra Scythas gesto occubuerunt: et quidem prodicione et artibus Galli, qui utrique in imperio successit, quando in luto paludis defixi sunt, quo utrumque imprudenter progressum studiose acciverat insiliator. Si pugna, et defixio in palustri limo per gelida Scythiæ loca Deciiis contigit, ad eum certe annum pertinere minime potuit, quo senatusconsultum Romæ edebatur vi Kalendas Novembris. Neque enim pugna cum barbaris, neque ea defixio præsumenda est, quæ gelu nondum astrictam paludem requirit, ut possit limo infixos retinere. Senatusconsultum de censura Valeriano deferenda, de quo loquitur Pollio, editum Romæ duobus Deciiis coss. vi Kal. Novembris in Æde Castorum, subinde perlatum est in Scythiam ad Tanaim (teste Zosimo circa finem lib. 1) ubi agebat Decius cum copiis nondum ad liberna revocatis, sed in aciem instructis: id affirmante etiam Constantino in oratione ad sanctorum cœtum apud Eusebium cap. 24: *in Scythiis campis cum omni exercitu prostratum*. Ut Roma perferretur ad Tanaim celeriter exemplum Scii, demus circa finem Novembris eo pervenisse cursorem. Quid inde? Erantne Decius tum temporis confecturus cum acie explicata in rigidissima Scythiæ regione? Erantne Barbari trifariam in aciem divisi ex composito cum Gallo, tum temporis acciti ad insilias Decio struendas? Quid vero præstitit Decius acceptis litteris senatus, deferentibus censuram Valeriano? Trebellius narrat. *Hoc S. C. tum ubi Decius accepit, omnes aulicos convocavit*. Agebat quippe in hibernis, et inter aulicos, ut ferebat anni tempestas hiemalis, non in campo, et in acie inter duces ad pugnam paratos. Ipsum etiam Valerianum præcepit rogari, atque in conventu summorum virorum, Tanto SC. felicem te, inquit, Valerianum totius senatus sententia, etc. Imperator in laudem Valeriani effusus Cæsareo elogio cumulat sententiam senatus, et Valeriani merita eloquenter extollit. Suntne ista indicia procedentis ad pugnam, an sedentis pacifice in aula? Sed quero: undenam Decius Valerianum illico accipit ad Tanaim, contra explicatam Scytharum aciem jam congressurus? Valerianus profecto militiam sequebatur, teste Victore de Cæsariibus. Quanam vero in Provincia, non liquet. Zosimus tamen, cum a Deciorum successore Gallo ablegatum asserat (lib. 1, cap. 28) ad Gallicas atque Germanicas legiones adducendas; videtur innuere non longe ab illis agere consuevisse. Denus tamen fuisse ita proximum, ut Kalendis Decembris Decii lateri astiterit, ab eoque confir-

mata censura sit auctus. Superest ut Decius manum cum hoste conserat ad paludes circa Tanaim. nondum gelu constrictas, et imprudenter progressus limo infigatur, et cum exercitu pereat mense Decembri. Peto, Kalendas Januarii proxime sequentes post illum tertium consulatum Decii patris cum filio collega, cui decretum senatus tribuitur signatum duobus Deciiis coss., quis aperuerit? Utiq; Trebunianus Gallus Augustus iterum consul, et Volusianus Cæsar. Ita Fastorum editores omnes, et inscriptiones, et lex 16 Cod. de negot. gest. data xi Kal. Maii. Ut vero Gallus Augustus et Volusianus Cæsar signare possent Kalendas Januarii suo consulatu, perferendus antea fuit Romam nuntius pugnae, ac mortis Deciorum ad ripam Tanais. En alterum mensem expedito cursori concedendum antequam Romam perferat litteras nuntiantes in pugna, si placet, Decembri mense infeliciter cum Scythiis conserta absumptos Decios: neque cadavera eorum reperta, neque fuga eos præservatos, neque ullibi visos: quæ omnia spatium temporis complurium dierum post prælium posebant, ut Romam perscribi possent tanquam explorata. Putamusne intra decembrem dimicatum fuisse, de cadaveribus principum frustra quæsitum, deinde a legalis exercitus cursorem cum litteris ex ripa Tanais missum in Urbem ad senatum tam celeriter pervenisse, ut intra eundem mensem de novi principis electione in Urbe agi potuerit, Gallus eligi, et consulatus ipsi ac Volusiano filio decerni ante Kalendas Januarii? His nempe angustiis coarctantur ii qui senatusconsultum memoratum referunt ad consulatum ordinarium duorum Deciorum patris tertium: quibus hæc aquam necesse est; cum dies 27 Octobris conditi Romæ decreti diebus 65 distet (eisque anni brevissimis et minus ad pugnam aptis in Scythiæ climate) a Kalendis Januarii, quas signare oportet nomine et consulatu Galli et Volusiani jam Augusta dignitate fulgentium. At in alia sententia, in qua persistimus, deferente consulatum suffectum ante Octobrem anni 250 Decio filio, quem gerat tribus supremis anni mensibus cum Decii patris secundo, satis temporis superest et opportuna tempestatis anni ad illa gerenda tum Romæ, tum in Scythia, quæ ab historicis memorantur. Hanc igitur elegerim chronologiam brevis imperii ac vitæ Deciorum per menses triginta ab adepta dignitate Augusta, quam historici, nummi veteres, et inscriptiones, aliaque documenta genuinæ antiquitatis comprobant.

Anno æræ Christi 249, ineunte paulo post initium Januarii, Æmiliano et Aquilino consulibus, Trajanus Decius a militibus in Pannonia, ad quos regendos coercendosque missus fuerat amictus purpura, ut scribit Zosimus, ad imperium suscipiendum compellitur. Philippus Augustus vere adulto ad illum opprimendum exercitum movet. Concurritur æstate ineunte internecino prælio in campis Veronensibus circa mensem Julium; cum xiv Kal. Julii adhuc regnaret Philippus; ut rescriptum ejus probat lib. viii Cod. tit. 56, de Revocat. donat. l. i. Philippus cadit pulso amictuque exercitu, et Romæ apud castrum Prætorium filius Philippi interficitur. Decius rerum potitus *filium Etruscum Cæsarem facit* (ait Victor de Cæsariibus) *statimque eo in Illyricum præmissis Romæ aliquantulum moratur murorum gratia, quæ instituit, dedicandorum*.

Anno sequenti 250 procedit Kalendis Januarii consul iterum Decius Augustus, collega Grato: et filium in Pannonia agentem post aliquot menses suffectum Grato collegam consulatus alhibet, statim ac in Pannoniam et ipse profectus est adversus Scythas seu Gothos, qui in Thraciam irruerant. Hanc expeditionem cum susceperit Decius *maturrimè quam potuit*, ita affirmante Victore; conjicio in provinciam profectum adulto vere eo pervenisse. Absente Decio, S. Cornelius papa eligebatur, *duobus Deciiis consulibus*, ut in vetustis Tabulis ecclesiasticis scri-

plum reperit card. Norisius in epochis Syromacedonum dissert. 3 in fine. Non tamen anno 251, sed anno 250, Decio Patre iterum, et Decio filio suffecto consulibus. Suffecerit enim in adventu suo pater Grato abdicare jussu, statim ac in castris fuit circa initium mensis Junii. Neque officit, si aliquot leges, imo, et aliquot ipsius Cornelii papæ epistolæ post Junium mensem hoc anno datæ consignentur *Decio et Maximo* (hoc est Maximo Grato) *consulibus*. Nam complura exempla nos docent, post initum a consulibus suffectis magistratum promiscue signari privata et publica scripta consulibus sive ordinariis sive suffectis. Suetonius scribit natum Vespasianum patrem xv Kalendas Decembris, Q. Sulpicio Camerino C. Poppæo Sabino coss. (in ejus Vita, cap. 2). Fasti marmorei Capitolini adhuc superstites sub his coss. ordinariis ostendunt ex Kal. Julii suffectos M. Papium m. f. m. n. Mutillum, et Q. Poppæum Q. f. q. n. Secundum. Dedicatio ædiolæ regione XIII. Vici censorii signatur in vetusto lapide per Fabretum edito de col. Traj. p. 273, et Inscrip. pag. 103, hodie assertivo in Musæo Albano, tribunitia potestate III imperatoris Trajani consulis III designati IV, *Roseio Eliano et Claudio Sacerdote* consulibus suffectis peracta III Kalendas Januarii. Bimestres hi consules, ut appellat Norisius epist. Cons. pag. 99, occupant postremos tantum menses anni æræ Christi C (ut patet ex adjecta potest. trib. in Trajani) quem aperuerunt et signarunt consules ordinarii Trajanus Aug. III et Frontio, sive Frontinus, ut idem Norisius probat in laudata epist. pag. 62, ubi ostendit quoque ex Plinio, eodem anno plures bimestres consules a Trajano collegas ascitos. Quandoque et consules ordinarios et suffectos exprimi curarunt etiam in publicis tabulis. Exemplum legitur apud Panvinium in Fastis ad annum V. C. 908, Christi 155, ita signatum *Jubentius Celsus pro magistro subscripti III Nonas Novemb. Antio Pollione et Opimiano coss. ordinar. Severo et Sabino coss.*

Nihil igitur impedit utraque subscriptio vel alterutra adhibita consulatus ordinarii aut suffecti, quominus intelligatur Junio mense suffectus Grato consuli ordinario filius Decii, et litteræ et acta subinde signentur *vel Decio et Grato, vel duobus Deciis coss.*

Eodem anno 250, circa finem Octobris Decii coss. (patre et filio suffecto) senatusconsultum de censura Valeriano decernenda Romæ editum et signatum fuit vi Kal. Novembris. Ab Urbe ad se transmissum recipit Decius in Pannonia, ubi tunc agebat. Valerianum advocat, et honores illi a senatu decretos confirmat mense Novembri, aut Decembri.

Annum succedentem 251 aperiunt Decius pater consul III et Decius filius consul iterum ambo ordinarii vel in Pannonia, vel in hibernis Scythiæ castris apud Tanain. « Gallus enim ad molendum res novas conversus (ait Zosimus lib. 1) legatis ad barbaros missis, ut in societatem insidiarum adversus Decium venirent, hortabatur. Illis cupidissime quod imperatum erat accipientibus, etc., et trifariam divisit, et a Decio in acie prima et secunda cæsis fugatisve, pauci quidam ex acie tertia in paludem a Gallo *significatam imprudenter perducunt Decium*: ubi in luto defixus, et a barbaris undique telis petitus una cum iis, quos propter se habebat, nemine prorsus evadendi facultatem inacto, periit. » Victor addit: « Gurgite paludis ita submersum fuisse, ut nec cadaver ejus potuerit inveniri. » Victor alius in libro de Cæsarihus subdit: « Hæc ubi Patres conperere, Gallo Hostilianoque augusta imperia, Volusianum Gallo editum Cæsarem decernunt. » Delata itaque purpura et Augusta dignitas Volusiano et Gallo circa mensem Junium anni 251, cum mensibus *triginta* circiter a prima militum acclamatione imperasset Decius, juxta Victoris Epitomen, et juxta Victorem alterum de Cæsarihus *exacto biennio*, scilicet a cæde utriusque Philippi, quando non tantum

a militibus, sed etiam a senatu populoque Romano æstate incunte Augustus dictus fuerat anno 249, Æmiliano et Aquilino coss. quo consulatu consignat legem 2 libri quarti Cod., tit. de Hereditar. actione, die xiv Kalendas Novembris.

Licet hinc arguere cur S. Hieronymus in libro de Scrip. ecclesiastic. affirmet S. Cornelium Ecclesie præfuisse sub Gallo et Volusiano; cum non modo pertigerit ad eorundem imperium, sed ultra annum solidum sub iisdem Augustis Petri sedem tenuerit, ut jam ostendere conabor, firmata cum sit Chronologia imperii Decii tot documentis. His autem accessere non pigeat evidens illud, quod ab em. card. Norisio producit dissert. 3 de epochis Syromaced. ut confirmet Chronotaxim Panvini de imperio per Decium inito Æmiliano et Aquilino coss. Christi 249, licet alius em. scriptor Baronius differendum putaret. « Hæc, inquit, contra Panvini nostri sententiam dicta sunt, qui etiam ibidem in margine a Baronio indicatur. At mei concivis Chronologia certa est, nec sine errore in dubium revocari potest. Plurimi autem interest (ait card. Norisius circa finem laudatæ dissertationis) initium principatus Decii suo recte anno statuere: quia cum ille post occupatum imperium persecutionem contra Christianos instituerit, qua S. Fabianus papa, alique in orbe Romano martyres occisi sunt, ac plura in Africa Ecclesia id temporis gesta fuerint ex epistolis S. Cypriani, in magnis annalibus illorum ordo turbatur. »

Constituta igitur epocha initii principatus tum a Decio anno 249, tum a Gallo et Volusiano circa Junium anni 251 componendam suscipio æram pontificatus S. Cornelii cum documentis genuinis Romæ Ecclesie: inter quæ recensemus litteras ejusdem et cleri Romani editas cum Cyprianicis.

Martyrium beati Cornelii papæ referendum esse ad diem 14 Septembris comprobant universa illa documenta, quæ enumerantur a Schelestratio Antiqu. Eccl. dissert. 2, cap. 6, num. 7, una cum Tabulariis Ecclesie Romanæ. Assertit Hieronymus in libro de Scrip. Eccl., narrans *Cyprianum passum eodem die quo Romæ Cornelius, sed non eodem anno.* « Ex quo ultimo textu (ait Schelestr.) non tantum locum, sed etiam diem passionis Cornelii cognoscimus. Cum enim Cornelius eodem die quo Cyprianus martyr occubuerit, Cyprianum autem xviii Kal. Octobris passum fuisse conveniat inter omnes, necesse est Cornelium illo quoque die pro Christo obiisse. Porro de die martyrii S. Cypriani testatur Kalendarium antiquissimum Ecclesie Carthaginensis, a R. P. Jo. Mabillonio editum tomo III Analectorum, xviii Kal. Octobr. *sancti Cypriani episcopi et martyris Carthag.* Concinit Acta Passionis S. Cypriani. *Passus est autem beatissimus Cyprianus martyr die octava decima Kalendarum Octobrium.* Qua die in martyrologiis non solum D. Cypriani, sed etiam Cornelii papæ memoria reperitur. Diem igitur martyrii S. Cornelii cum cognoscamus perinde certam ac diem passionis S. Cypriani 14 Septembris, de anno jam est inquirendum. Diversus a variis scriptoribus constituitur. Card. Baronius distulit ad 255, ob consulatus biennio, vel triumno postpositos. Schelestratus refert ad annum 253; Pagijs cum plerisque figit in 252. Huic postrenus Pagijs et aliorum illi adhærentium sententiæ fibenter accedo: ad quam me impellunt invicta argumenta mox afferenda. »

Considerat Schelestratus laudata dissert. 2, cap. 6, num. 4, duo Hieronymi testimonia. « In Vita Pauli Eremitæ tradit: « Sub Decio et Valeriano persecutoribus, quo tempore Cornelius Romæ, et Cyprianus Carthagine felici cruore damnati sunt, multas apud Ægyptum et Thebaida Ecclesias tempestas sæva populata est. » Libro autem de Scrip. Eccl. in Cornelio refert: *Resit Ecclesiam annis duobus sub Gallo et Volusiano.* Priori enim loco asserere videtur Hieronymus Cornelium sub Decio occubuisse; secundo

autem, diserte affirmat sub Gallo et Volusiano martyrio coronatum fuisse : quæ sibi invicem adversa erunt, nisi priori loco Decii persecutionem intelligas, quæ sub Gallo et Volusiano continuata est et proinde una eademque cum Decii persecutione censetur. »

• At nostra sententia, inhærens Hieronymi vestigiis, jungit cum Decio Valerianum in damnatione Cornelii (quod Schelestratus omiserat conciliare) sedique ejusdem Cornelii principatum attribuit Decii, et partem principatus Galli et Volusiani. Vidimus enim, anno 250, die 25 Octobris, Decio patre iterum consule cum filio suffecto abdicanti Grato, senatusconsultum Romæ editum de censura Valeriano decernendi perlatum fuisse ad Decium in expeditione Scythica tunc agentem in hibernis castris : et accitum ab eo Valerianum confirmatæ dignitatis laudem retulisse, et amplissimam potestatem, quæ ipsi tradebatur in concione, quam Trebellius exponit ita declaratam a Decio : « Tibi legum scribendarum auctoritas dabitur. Tibi de ordinibus multum judicandum est. Tu arma respicies. Tu de nostropalatio, tu de iudicibus, tu de præfectis eminentissimis iudicabis. Excepto denique præfecto urbis Romæ, exceptis consulibus ordinariis, et sacrorum rege, ac maxima virgine Vestalium, si tamen incorrupta permanebit, de omnibus sententias feres. »

Potuit itaque Valerianus censor in Urbem rediit sub initium anni 251, ad exercendam amplissimam potestatem missus, ut par est credere, cum mandatis de Cornelio nominatim puniendo, ac de illo supplicium sumendo, non minus, quam de Julio Valente, qui post protectionem ex Urbe invaserat imperium; cum beato Cypriano teste in epistola ad Antonianum Decius « multo patientius et tolerabilius audiret, levare adversus se æmulum principem (Julium Valentem) quam constitui Romæ Dei sacerdotem; » potuit, inquam, Valerianus censor ea cum potestate hisque cum mandatis missus a Decio, Cornelium, anno superiori 250 delatum, in exilium pellere Centumcellas, anno 251 et subsequenti 252, ab exilio in Urbem accire, et Decii nomine interrogare de litteris a Cypriano ei redditis, et plumbatis cædere, et capite truncare, quod renouisset impia sacrificia Marti litare, ut Acta perhibent, et vetusta Martyrologia confirmant, et liber Pontificalis. Verum de serie ac loco martyrii erit quærendi locus in Notis historicis. Hic, ubi temporis rationes indagamus de epocha initi pontificatus, et gloriose completi per martyrium ita statuimus. Sedis vacationem a martyrio Fabiani die 20 Januarii anni 250 (ut in præcedenti numero probatum fuit) perduco ad diem electionis 4 Junii : qua clerus Romanus diuturno interpontificio finem imposuit concordii illa electione, per Cyprianum ita descripta. « Factus est autem Cornelius episcopus de Dei et Christi ejus iudicio, de clericorum pene omnium testimonio, de plebis, quæ nunc affuit, suffragio. » Multo longiori spatio sedis vacationem plerique extendunt, differentes Cornelii electionem ad Junium mensem anni 251, licet Fabiani martyrium retineant 20 Januarii anni 250, ultra annum solidum, imo et totis mensibus xvii impeditam electionem asserentes. Contendunt id præsumendum ex litteris quatuor cum responsis totidem ultro citroque missis ac recepto inter clerum Romanum et Cyprianum. Verum Catonis facto revinci possunt, demonstrantis expeditum commercium Urbis cum proxima Carthagine, prolatis in medium e sinu togæ in conspectu senatus recentibus fibulis, quos inde afferri curaverat. Quotidie experimur paucos intra dies (quandoque intra hebdomadam) ex Lilybæo Sicilia præmontorio, unde spectatur portus Carthaginiensis, litteras huc afferri. Quæ autem nostra est commercii facilitas cum Sicilia et Africa, in hac rei nauticæ negligentia, si conferatur cum quotidiana transvectione ex portu Ostiensi et Antiatu, florente Romano imperio, dum classes instructæ tam

A militiæ quam mercimonii causa, et corporati ordinis Scaphariorum, et lenunculariorum trajectus Luculli, et navium marinarum curatores a nobis lecti in antiquis inscriptionibus Ostiensi in colonia effossis, in horas ferme singulas (quod nunc in Hollandia fit) solvendi copiam ministrarent? Potuit Novatus ex Africa supervenire post obitum Fabiani, potuit interesse pacificæ electioni Cornelii, nondum divisis fœdo schismate Christi confessoribus a reliquo clero : ut necessitas nulla impellat Papebrochium ad recedendum a sententia Henschenii, deficientis vacationem sedis post martyrium Fabiani ad quintum ab illa mensem nondum completum. Mihi certe nulla necessitas apparet negandi cum recentioribus auctoribus, a Schelestratio ibi indicatis, ante mensem Augustum anni 250, scriptas fuisse litteras cleri Romani ad Cyprianum (30 inter Pamelianas) quibus testatur, « post excessum nobilissimæ memoriæ viri Fabiani, nondum episcopum propter temporum difficultates constitutum fuisse. »

B. Uam fortasse si moveant ex inchoato mense duodecimo carceris Moysi, aliorumque confessorum ante creationem Cornelii, quem affirmat in periocha Fabiani vetustissimus Catalogus Liberianus (in Prolegom.); huic facile respondemus, si mensium numerus supponatur in Catalogo non vitiatum, Moysis carcerem iteratum intelligi oportere per aliquot menses persecutionis Decii ante mortem Fabiani qui potiore numeri partem constituent, et unius vel alterius post, qui compleant summam mensium xi et dierum totidem. Constat enim ex Cæcilio de moribus persecutorum, Decii persecutionem inchoasse a suscepto per eundem imperio. « Et quasi hujus rei gratia (inquit) proventus esse ad illud principale fastigium, furere protinus contra Deum cœpit, ut protinus caderet. » Cum itaque paulo post initium anni æræ Christianæ 249, viderimus imperium Decio fuisse delatum, et ipse protinus furere contra Deum cœperit, veros ejus cultores insectando; potuit quoque Moyses, cum sociis carceri mancipari per octo vel novem menses ante martyrium Fabiani; cum in Africa eodem tempore sævium fuisse in Christianos constet ex litteris Cypriani; imo et ipse beatus antistes quæsitus ad leonem in circo sæpe fuerit antequam mors inferretur Fabiano sub initium anni 250. Per absentiam Decii ab Urbe, *maturrius* quam potuit suscepta expeditione (ex Victore) adulto vere, persecutionem nonnihil deferuisse adnotant passim historici : ita ut Cyprianus potuerit mense Maio concilia celebrare, qui antea cogebatur latebris quæsitus Ecclesiæ suæ, ac sibi consulere. Tum vero visum est etiam Romano clero satis tuto posse ad electionem procedi; cum et Moyses completis xi mensibus et diebus totidem suorum vinculorum in carcere decessisset, et Novatus ex Africa in Urbem jam advenisset. Verum peracta electione Cornelii die 4 Junii, ut nos opinamur, magistratum ethnocratico rabies adversus fideles iterum incitata Decii victoris ingenio obsecundavit, « multo patientius ac tolerabilius audientis levare adversus se æmulum principem, quam constitui Romæ Dei sacerdotem. Hunc igitur Cornelium audiens sedere intrepidum Romæ in sacerdotali cathedra eo tempore cum tyrannus infestus sacerdotibus Dei fanda atque infanda comminaretur, exulare jussit Centumcellas : ubi a Cypriano litteras complures accepit labente anno 250, signato consulibus ordinariis Decio iterum et Grato, et huic suffecto ex mensibus æstivis ad finem anni Decio filio. Postremis anni mensibus Romæ decreta Valeriano censura, et in Pannonia sive in Scythia confirmata per ipsum Decium cum amplissima illa facultate supra cum Trebellio declarata, qua Valerianus non modo de reis, verum etiam de iudicibus judicaret, hominem de se nostris infensum ita armavit contra fideles ineunte anno 251; ut jam tum cognosceretur Valerianus, altercum se Decium etiam in imperio

præstiturum : et Hieronymus recte scribat in Vita Pauli « sub Decio et Valeriano persecutoribus Cornelium Romæ, Cyprianum Carthagine felici cruore fuisse damnatos. » Agebat Centumcellis pro Christo exsul Cornelius « expectans corporis sui carnifices, et tyranni ferocientis ultores (ut ait Cyprianus) adversus elicta feralia resistens, et minas, et cruciatus, et tormenta fidei vigore calcans. Sed majestas et honitas Domini, protegens sacerdotem quem fieri voluit, factum quoque protexit, ita ut Cornelius tyrannum armis et bello postmodum victor prior sacerdotio suo vicerit. » In quibus Cypriani verbis (ait Schelestratus) illud præcipue notandum est, quod nequaquam testetur eum morte sua vicisse, sed discrete affirmet « quod sacerdotio suo, hoc est sacerdotis patientia, omnes tormentorum et pœnarum minas contempserit, et contemnendo tyrannum, armis et bello postea victum, Christianæ pietatis constantia superaverit. »

Imperterritus etiam agebat Cornelius pro grege Dominico, cum per tempus exsilii vicarium in Urbe statuisset Lucium, ut in numero proximo ostendam : quem episcopum ordinaverat sub exitu anni 250 ; ut in sævissimæ persecutionis discrimine fidelibus Romanis de proximo adesset episcopus, qui Cornelii vocis adeo diligenter impleret, ut ex proprii Pastoris absentia hæc sancta Ecclesia nihil propemodum detrimenti caperet. Interim excitatis contra Decium Seythis per Trebonianum Gallum anno 251 ineunte, atque Italica factione Julium Valentem, et Macedonica Lucium Priscum imperatores acclamante, Decius, qui furere protinus contra Deum cœperat, protinus cecidit, observante Cæcilio de mortibus persecutorum (licet utramque factionem Prisci et Valentis prostrasset) ; nam circa Junium imperii mense trigesimo « circumventus a barbaris, et cum magna exercitus parte deletus, ne sepultura quidem potuit honorari : sed exutus ac nudus, ut hostem Dei oportebat, pabulum feris ac volueribus jacuit. » Vibius Gallus ex Decii proditore successor imperium tenet : et pretio proditiōnis suæ cum barbaris diviso, ipsis pacem ac tributum pascitur, « arrante Zosimo, et Romam redit, lib. 1, cap. 24 : « Ac initio quidem imperii Deciani memoriæ cum honore ac benevolentia usurpabat : et alterum ex filiis ejus superstitem adoptabat. » Mirum propterea non est, si infensum Christianis animum Decii imitatus Cornelium papam adegit ad optatam pro Christo mortem diem 14 Septembris anno 252, cum sedisset Cornelius annos 11, menses 11, dies x, et ex picturis superstitionibus S. Pauli collatis cum testimonio Hieronymi, et vetustioris catalogi constitutus.

Memoratus Catalogus Liberii etiam consules ostendit hujus biennii, dum ait a consulibus Decio IV (legendum III) et Decio II, usque Gallo et Volusiano. Levis error in numero consulatus Decii patris qui Quartum non attingit, emendatur ex indicio Secundi attributi Decio filio et collegæ : quem in Fastis Florentinis majoribus recte signari vidimus per III patris et II filii anno 251. Cur autem tribuantur Cornelio consules anni 251 et 252, nec tribuantur consules anni 250, sub quibus septimestre spatium sui pontificatus exegit, intelligitur satis ex methodo sæpe indicata Catalogi et libri Pontificalis inde collecti, quæ consules assignant pontifici, Pascha sub iis celebranti. Anno 250, quo Fabianus martyr effectus 20 Januarii, vacante sede per festa Paschalia, cons. non tribuuntur Cornelio, electo post tempus Paschale mense Junio.

NOTE HISTORICÆ.

Linea I. — *Cornelius natione Romanus*, etc. Notas historicas ad primum ingressum Cornelii ad pontificatum Romanum attexit beatus Cyprianus ita scribens epist. ad Antonianum 52 edit. Pamelii. « Venio jam nunc, frater charissime, ad personam

A Cornelii collegæ nostri, ut Cornelium nobiscum terius noveris, non de malignorum et detrahentium mendacio, sed de Domini Dei judicio, qui episcopum fecit, et cœpiscoporum testimonio, quorum numerus universus per totum mundum concordî unanimitate consensit. Nam quod Cornelium charissimum nostrum Deo, et Christo, et Ecclesiæ ejus, item consacerdotibus cunctis laudabili prædicatione commendat ; non iste ad episcopatum subito pervenit, sed per omnia ecclesiastica officia promotus, et in divinis administrationibus Dominum sæpe promeritus, ad sacerdotiî sublime fastigium cunctis religionis gradibus ascendit. Tum deinde episcopatum ipsam nec postulavit, nec voluit, nec ut cæteri, quos arrogantia et superbiæ suæ tumor inflat, invasit ; sed quietus et modestus, et quales esse consueverunt qui ad hunc locum divinitus eliguntur, pro pudore virginalis conscientiæ suæ, et pro humilitate ingentis sibi et custodiæ verecundie, non ut quidam vinum felet, ut episcopus fieret : sed ipse vinum passus est, ut episcopatum coactus exciperet. Et factus est episcopus a plurimum collegis nostris, qui tunc in urbe Roma aderant, qui ad nos litteras honorificas, et laudabiles, et testimonio suæ prædicationis illustres de ejus ordinatione miserunt. Factus est autem Cornelius episcopus de Dei et Christi ejus judicio, de clericorum pene omnium testimonio, de plebis, quæ tunc affuit, suffragio, et de sacerdotum antiquorum et bonorum virorum collegio ; cum nemo ante se factus esset, cum Fabiani locus, id est, cum locus Petri et gradus cathedræ sacerdotalis vacaret ; quo occupato de Dei voluntate, atque omnium nostrorum consensione firmato ; quisquis jam episcopus fieri voluerit, foris fiat necesse est, nec habeat ecclesiasticam ordinationem, qui Ecclesiæ non tenet unitatem, quisquis ille fuerit, multum de se licet jactans, et sibi plurimum vindicans, profanus est, alienus est, foris est. E cum post primum secundus esse non possit, quisquis post unum, qui solus esse debeat, factus est, non jam secundus ille, sed nullus est. Tunc deinde post episcopatum non ex ambitu, nec extortum, sed de Dei, qui sacerdotes facit, voluntate susceptum, quanta in ipso suscepto episcopatu sua virtus ? quantum robur animi ? qualis firmitas fidei ? quod nos simplici corde et perspicere penitus, et laudare debemus. Sedes intrepidum Romæ in sacerdotali cathedra eo tempore, cum tyrannus infestus sacerdotibus Dei tanta atque infanda comminaretur, cum multo patientius et tolerabilius audiret lerari adversus se æmulum principem, quam constitui Romæ æmulum sacerdotem. Nonne hic, frater charissime, summo virtutis et fidei testimonio prædicandus est ? Nonne inter gloriosos confessores et martyres deputandus, qui tantum temporis sæuli expectans corporis sui carnifices, et tyranni ferocientis ultores, qui Cornelium adversus edicta feralia resistantem, et minas, et cruciatus, et tormenta fidei vigore calcantem vel gladio invaderent, vel cruciigerent, vel igne torrerent, vel quolibet inaudito genere pœnarum viscera ejus et membra laniarent ? »

Fraudassem præcipuo lumine, et commentario, ac testimonio tum Cornelii Vitam, tum ceterorum pontificum Romanæ sedis hujus sæculi ac superiorum, nisi legendum hic exhibuissem locum integrum Cypriani. Nam in uno allatæ epistolæ testimonio ita luculenter exponitur tum beati Cornelii sanctitas morum, legitima vocatio, canonica electio, tum ratio disciplinæ ejusdem temporis, adnoventis æpremo apici sacerdotiî eos qui per modestiam et pudorem virginalis conscientiæ tantam dignitatem refugerent, licet per omnia ecclesiastica officia gradatim probati spem de se tantam jure excitasset, ut essent per vim cogendi ad recipiendum episcopatum. Neque enim singulare id asserit fuisse in uno Cornelio, sed pari exemplo connumerare tunc reddidit cæteris pontificibus divinitus electis, quales, inquit, esse consueverunt qui ad hunc gradum divinitus di-

guntur. Nemo jam quærat sincerius, illustrius, securius documentum electionis pontificum Romanæ sedis de more habitæ per hanc ætatem, quam ex tanti martyris testimonio, qui non modo æqualis fuit istorum temporum, sed frequens etiam commercium litterarum exercuit cum Romana Ecclesia, ejusque apostolicis præsulibus. Apparent quoque in hisce litteris Cypriani vestigia canonum ac decretorum, quæ tribuuntur pontificibus superioris ætatis, aut hanc proxime consecuta: ita ut cognoscatur ea disciplina moribus jam recepta, quæ scripto confirmata subinde fuit intra hoc sæculum de quo agimus per decreta pontificum Romanorum. Ut enim per omnes ecclesiasticos gradus sensim ascenderetur ad culmen episcopatus, scripta lex tribuitur Caio (infra num. 28). Mores vero in Cypriani epistola expressi receptam insinuant ante electionem Cornelii, quæ annis plusquam triginta præcessit pontificatum Cæii: « De Dei et Christi ejus judicio, de clericorum testimonio, de plebis suffragio factus a pluribus episcopis et ordinatus dicitur Cornelius, vacante loco Fabiani (hoc est Petri) et gradu cathedræ sacerdotalis. » Quot apostolicos canones hæc verba illustrent: quam causam indicent diuturnæ vacationis sedis, cum tuto haberi minime possent episcopalia et sacerdotalia ista collegia, et suffragia exquiri: et quanta necessitas adegerit in prævisa difficultate futuræ electionis post martyrium alicujus pontificis, ut vicario munere cuiusdam collato a decessoris providentia ostenderetur quodammodo Ecclesiæ post se utiliter eligendus qui ita emineret, satis deducit ex recitata epistola Cypriani.

Linea 2. — *Sub cuius episcopatu Novatus Novitianum extra Ecclesiam ordinavit, et in Africa Nicostratum.* Historiam rei gestæ habes in litteris Cornelii ad Fabium episcopum Antiochenum, relatis ab Eusebio hist. lib. vi, cap. 43. Eandem exhibui in Præfatione tom. I, num. 34: simulque observavi, ex iisdem litteris Cornelii confirmari decreta complura præcedentium pontificum, perinde ac ex litteris Cypriani paulo ante memoratis. Vide etiam historiam schismatis Novati breviam in notis Pagii et Somier.

Linea 3. — *Hoc facto, confessores qui se separaverant a Cornelio cum Maximo presbytero, qui cum Moyse fuit, ad Ecclesiam sunt reversi, et facti sunt confessores fideles.* Acta potiora persecutionis Decii, a Valeriano continuatæ, nobis eripuit immanis illa Diocletiani, quæ eandem proxime excepit. Quare necessarium ducimus fragmenta undecunque colligere, licet insignia supersint in litteris Cypriani. Temporariam separationem a Cornelio Maximi presbyteri aliorumque confessorum Christi qui cum eo fuerant pro fidei assertionem carceri mancipati, indicat Bibliothecarius emendatam fuisse stabili reversione ad Ecclesiæ unitatem, in qua postmodum permanserunt. Hunc eundem Maximum presbyterum socium confessionis Moysi (altrius presbyteri Romani) memoravit numero præcedenti in Fabiano: quando post Fabiani martyrium Moyses et Maximus presbyteri, et Nicostratus diaconus comprehensi sunt, et in carcerem missi sunt. Monui supra iteratam intelligi oportere hanc Moysis detrusionem in carcerem anno 250, postquam anno præcedenti sub Decio per menses complures (fortasse 5 vel 6) perpassus vincula, hujus secundæ detentionis alio semestri spatio confessor in carcere occubuit. Intelligimus ita sentiendum

A mense xi martyr occubuit. Martyrologium Romanum hujus Moysis presbyteri memoriam recolit die 25 Novembris, ejusque constantiam laudat tum adversus Gentiles, tum contra hæreticos Novatianos. Quare intelligimus juxta nostram Chronologiam, anno 250 post mortem Fabiano illatam pro Christo mense Januarii, sedem vacasse usque ad mensem Junii, quo Cornelius electus est pontifex Romanus, postquam ab Urbe discesserat Decius ad bellum Pannonicum et Scythicum, inenite vere. A Cornelii electione mensibus circiter quinque egit in carcere Moyses, et cum eo reclusi confessores, quos nondum a Cornelio separaverat Novatus: qui ex Africa cum venisset vacante sede, sub initium episcopatus Cornelii turbas ciebat, improbens beati pontificis indulgentiam, qua lapsis pœnitentibus regressum ad Ecclesiam permittebat: juxta decretum synodi a se congregatæ circa Octobrem, aliorumque episcoporum communem sententiam in eisdem Cornelii litteris expressam apud Eusebium. Post mortem Moysi Maximus presbyter aliique confessores Christi Novatianorum artibus ac præstigiis seducti recesserunt a communione Cornelii circa finem anni 250, vel initium 251. Verum, Deo dante, ad Ecclesiam iterato perducti firmiter adhæserunt impostero Cornelio, ut ex hujus epistola ad Fabium (sen Flavianum, ut alii malunt) Antiochenum narrat Eusebius, et cum eo Bibliothecarius hoc in numero. Aliquot nomina confessorum filium cum Maximo reversorum ad Cornelium leguntur in eisdem litteris, nempe « Urbanus, Sidonius, et Celerinus: qui ingemiscetes ac dolentes quod a fraudulenta illa malignaque bestia inducti aliquanto temporis spatio ab Ecclesiæ recesserant, sese iterum Cornelio et Ecclesiæ submiserunt, præsentibus aliquot episcopis, ac presbyteris, et laicis. » Præter hos a Cornelio nominatim recensitos, aliorum quoque nomina possemus colligere ex fragmento antiqui marinoris reperto in cœmeterio Priscille via Salaria, collato cum Martyrologio veteriori sæpe laudati Florentini; si fragmentum istius portio paulo amplior superesset. Visitur in eo cathedra eminens in medio posita, cui nemo insidet: sed hinc inde assident in humilioribus scabellis supposito pulvinari viri duo, indicati propriis nominibus. Maximus dextrorsum legitur, ubi vir mature ætatis, ut ex barba decenter attonsa qualem referunt imagines Adriani judicari potest, indutus tunica et pallio more Christianorum manum dexteram elevat complicatis duorum digitorum postremis articulis ad benedicendum ritu sacerdotali: ita ut Maximum presbyterum hæc imago referre videatur assidentem digniori loco in presbyterio prope cathedram episcopalem: cui etiam sinistrorsum assidet vir alter junioris ætatis, apposito nomine Secundinus. Complures versus hinc tabulæ fuerunt incisæ: quarum tamen extremæ tantum supersunt syllabæ.... TIANÆ EJUS..... PTUM EST. UM. PICTA EST, ut epigraphis sententiam assequi plane non valeamus.

D Forma elegans characterum ostendit incisionem fuisse lapidem ante finem tertii a Christo sæculi, artibus nondum in deterius prolapsis: nempe circa ætatem Cornelii, de qua agimus. Quare hoc etiam in indicio temporis referri videtur hoc monumentum ad Maximum presbyterum, apostolicæ sedis ad unitatem reversum, relictis Novato et Novatiano. Secundinus vero cum illo assidens ad alterum latus cathedræ videtur is, quem vetera Martyrologia inter martyres via Salaria in cœmeterio Priscille depositos, et

vetustissimum illud opusculum scriptum ætate Damasi, et a nobis editum ex Bucherio inter Prolegomena, cui titulus est *Depositio martyrum*. In quo Bucherius adnotavit margini esse legendum *via Salaria*, ut in Corbeiensi. Via enim Salaria depositi primum sunt martyres illi, deinde nonnulli eorum translati a B. Marcello papa in prædium Lucinae via Ostiensi. (*Vide Notas Florentiniæ, pag. 740.*) Plerique tamen ex cœmeterio Priscillae serius extracti per Sergium II, dignoscuntur in titulum equitii, vetusto lapide id testante, ibi superstite, in quo leguntur nomina *Crescentiani martyris, Memmiæ, Julianæ, virginum et martyrum, Cyriacæ viduæ*, et in fine Epigraphis dicitur: *Hæc sanctorum corpora translata sunt de cimiterio Priscillae via Salaria*. Viduam vero illam Cyriacam seu Cyriacetem ad hanc ætatem Cornelii pertinere ostendit prædium ejusdem in campo Verano ad sepulcrum martyrum oblatum Ecclesiae sub Xysto II, in quo is, cum Laurentio depositus fuit in persecutione Valeriani (ut paulo post legemus post alterum numerum) sub qua et ipsa decedens dormitionem accepit in agro suo, depositionem vero obtinuit in Priscilla ad proximam viam Salaria: unde a Sergio II extractæ ejusdem reliquæ divisæ postmodum fuerunt inter titulum equitii et basilicam S. Laurentii extra muros. In eodem opusculo Bucheriano mense Julio prope cœmeterium Priscilla quod nominat, in adhærente cœmeterio Jordanorum scribitur, recoli memoriam Martialis, Vitalis, et Alexandri (filiorum sex Felicitatis) et in *Maximi* (cœmeterio) recoli memoriam *Silani*: ubi addit: *hunc Silanum martyrem Novati furati sunt; nempe Novatiani*, ut in margine emendat Bucherius. Cœmeterium *Maximi* hæc Tabula indicare videtur, cum ejus nomine et imagine effossa ad cœmeterium Priscilla via Salaria primo ab Urbe lapide in vinea Cl. V. Jos. Baptiste Sintes una cum pluribus inscriptionibus, Christianorum depositiones indicantibus, et insignitis nominibus consulum: quas ad invidendas me humanissime invitatum anno 1715 donare etiam voluit hisce pretiosis monumentis antiquitatis, ut asservarem cum cæteris ad illustranda martyrum cœmeteria, et Chronologiam consularem collectis. Cœmeterium *Maximi* ex illo opusculi indicio recognoscit Bucherius in notis marginalibus: in quo cum legatur *Silanus martyr* (fortasse *Silvanus* nominandus) cum sociis ibidem depositis, eumque dicat suffratos fuisse *Novatianos*; consolidantur indicia eundem referentia cum *Secundino* aliisque ex nominatis inter socios confessionis Maximi presbyteri, ad Ecclesiam catholicam sub Cornelio regressi, post fraudes Novati detectas, ejusque gregalium. Quod autem hi suffrari voluerint corpus martyris *Silani*, aut *Silvani* depositi in cœmeterio Maximini, suspicari possumus illi fuisse meditato, vel ut martyrem suæ factioni vindicarent fraudulenter, quem forte incautum ad eandem dolose pertraxerant antequam resipisceret; vel ut honorem martyris subtraherent reliquiis ejusdem *Silani* aut *Silvani*, quem post regressum ad Ecclesiam, sive etiam constantem cum Moysse nunquam alienato sibi fortasse infensiolem præ cæteris fuerant experti. Cum versemur inter indicia, ex fragmentis epistolarum et historiarum expiscanda, lapidum quoque reliquias esse hic proferendas duxi: ut aliquando possint inservire ad plenioram notitiam istorum martyrum ordinandam; si forte contingat alia fragmenta et rudicibus vineæ ac cœmeterii ipsi adhærentis effodi: quæ conjuncta cum marboribus, et postremis versuum syllabis indicatis integram illorum sententiam demonstrant.

Moysis presbyteri (cujusmodi nomen Græcis litteris elegantis sculpturae incisum reperi in cryptis ejusdem cœmeterii Priscillae, sed non ita proxinis vineæ Sintesianæ) heato sine in carceribus ita pariato cum mense Novembri anni 250 et cum sine ejusdem anni jugata temporaria secessione sociorum ad No-

vatiani partes declinatum; cum prioribus antea mensibus ante Pascha anni 251, expedito eorundem regressu ad Cornelium et ad Ecclesiam unitatem, cætera rite procedunt usque ad martyrium Cornelii. Nam, versante Decio in Pannonia per ætatem anni 250, æmulus princeps Julius Valens contra eundem elevabatur circa Urbem: dum Cornelius, intrepidus Dei sacerdos, in cathedra sacerdotali Romæ consideret electus pontifex, et concilium episcoporum haberet de reconciliatione lapsorum circa mensem Octobrem, mitius agente in Italia persecutione per absentiam Decii: viresque et consilia ejusdem administratorum distrahentibus negotiis æmuli principis Valentis usque ad exitum anni. Interea Decio patre et filio iterum consulibus aperientibus annum 251 in Pannonia, unde ad bellum Scythicum properabant, mittitur ad Urbem Valerianus, delata ipsi censura ipsi paulo ante destinata ex sententia senatus: qui persecutionem Decii cum Maximo præfecto Urbis in Christianos ita promovit, ut una eademque habita sit persecutio Decii, Galli, Volusiani et Valeriani; tum quia Decio imperante per Valerianum censore mandato principis exercebatur anno 251, maxima illa potestate auctum, quam supra in notis chronologicis recensui ex Trebellio: tum quia hanc ipsam prosequeretur, non tam suo quam dominorum ingenio in brevi imperio Galli et Volusiani per annum 252, tum, denique, quia his in imperio succedens anno 253, Valerianus ex censore, creatus Augustus ab inceptis post aliquod temporis intervallum non destitit, licet initio sui principatus mitiora de nostris sentiret. Hinc autem oritur confusio illa temporum et gestorum hæcque misce persecutionis, in qua Valeriano imperatori complura tribuuntur, quæ ante imperium censori gerebantur, tum Decii, tum Galli et Volusiani mandatis ipsi communibus cum Maximo præfecto Urbis; et contra Decio, et Gallo, ac Volusiani gesta assignantur post eorum cædem a Valeriano patrata, quasi per ejusdem censuram sub hisdem decessoribus principibus contigerent: ut constabit ex observationibus quæ sequuntur.

Cæterum Cornelius papa (ut ad ejus gesta ordine suo tradenda revertamur) prævidens armari contra sacerdotis Dei præcipua tela persecutionis Decii, nature promovendum censuit Lucium Vicarium suum ad ordinem episcopalem die Dominica, quæ incidit in Kal. Decembris anno 250 (ut constat ex epoca annorum III, totidemque mensium et dierum ejus episcopatus attributa in picturis Paulinæ basilicæ, cæterisque documentis proximo numero afferentibus) antequam Valerianus censor, cum sæviore mandatis sibi futuris communibus cum Maximo præfecto Urbis, a Decio in Urbem rediret. Post ejus adventum jussus exulare Centumcellas intrepidus ibidem substituit, et litteris ultro citroque datis ad Cyprianum, fovit mutuum utriusque præsulis constantiam in fide. Impavidus tantum temporis sedit exspectans corporis sui carnifices, et tyranni ferocientis ultores, anni 251 parte reliqua. Circa Junium utroque Decio in campis Scythicis caso, ad imperium evectur Trebonianus Gallus primo ab exercitu, deinde a senatu, qui collegam dignitatis Augustæ cum Gallo dixit alterum Decii filium natu minorem Hostilianum, relictum Romæ a patre Decio et creatum Cæsarem. Gallus initio imperii, ut Zosimus narrat, imperii Deciani memoriam cum honore ac benevolentia usurpabat, et alterum ex ejus filiis superstitem adoptabat, nempe Hostilianum, quem Victor in lib. de Cæsaribus a patribus quoque, nempe a senatu, Augusti appellatione donatum cum Gallo refert, cum Galli filius Volusianus Cæsareo tantum titulo decessaretur. Verum non diu superfuisse Decii filium Hostilianum uterque ostendit, et nummi comprobant; sive artibus Treboniani Galli peremptum, ut scribit Zosimus; sive pestilentia sublatum, ut narrat Victor, quæ anno 252 Romanum orbem ferme universam inuasit, orta ex Æthiopia, et per annos decem con-

sequentes deso.avit. Quare Hostilianus superstes esse potuit anno 252, quando Cornelius exsul Centumcellis accitus in Urbem a Maximo, et ante tribunal productus, interrogantibus Decio (hoc est Decii filio Hostiliano, quem Acta Decium appellant) et Maximo praefecto respondit ea quae in gestis illius martyrii recenset Schelestratus Antiqu. Eccl. dissert. 2, cap. 6, et nos infra expendemus in notis ad lin. 16, donec via Appia secundo ab Urbe milliario perductus ad templum Martis, eique sacrificare recusans capite plexus cum sociis martyrium complevit die xviii Kal. Octobris anno 253.

• Linea 8. — *Rogatus a quadam matrona Lucina corpora apostolorum Petri et Pauli de catacumbis levavit noctu*, etc. Translatio prima sacrorum corporum Petri et Pauli ex loco ipsorum martyrii (ubi fuerant primum deposita, et ubi tropaea apostolorum indicabat Caius scriptor secundi saeculi) ad catacumbas prope caemeterium Callisti, praecedere debuit hanc secundam, quae ex catacumbis retulit Tusco et Basso consulibus eadem sacra pignora ad pristinum locum suae confessionis. De prima vero translatione cum sit alium silentium, haec secunda attribuitur Cornelio, qui certe solido quinquennio ante Tuscum et Bassum consules martyr occubuit. Jure igitur narratio istius translationis tam Baronio quam pluribus Historicis ecclesiasticis scriptoribus visa est obnoxia difficultatibus. Profecto hunc judico unum ex anachronismis, quos paulo ante memorabam irrepisse in breviores Actorum Cornelii, et hasce Vitae inde collectas, sive ex lacunis catalogorum, sive ex confusione gestorum in persecutione Decii et Galli, Valeriano censore, et Decii filii cum Gallo post mortem patris Augusta appellatione potiti, ac in Caesarea confirmati per Gallum, cum Volusiano, in censuram munere permanente Valeriano, et aliorum gestorum sub Valeriano jam principe, ad quem pertinet Tusci et Bassi consulatus, referendus etiam ad Pontificatum Sixti secundi. Vide in eum notas Pagii infra num. 24. Non igitur assentiar Pearsonio interpretanti translationem corporum utriusque apostoli de loco ipsorum martyrii ad catacumbas peractam fuisse Tusco et Basso cons., eo quod in *Depositione Martyrum* tertii opusculi Bucheriani (inter Prolegomena nostra) assignetur diei in Kal. Julii memoria depositionis Petri in catacumbis, et Pauli via Ostiensis eisdem consulibus Tusco et Basso, pertinentibus ad annum 258, sexennio post martyrium Cornelii. Admittam facile ex loco martyrii ad catacumbas idecirco translata fuisse eadem sacra corpora, praecipue autem Petri, inchoante persecutione Decii cum ejus imperio, per Cornelium anno 251, ex illa causa quam ibi Cestriensis recenset apud Pagium, nempe ut ibi tutius haberi possent stationes. Addo id, quod Cestriensis non attendit, nempe consuevisse haberi ordinationes ad Petri confessionem in Vaticano, ut pluribus demonstravi in praefatione tom. I, num. 30: quemadmodum et Alexandria, teste Liberato in Breviculo cap. 20. Patriarcha successor super decessoris defuncti corpus excubias agebat, manumque dexteram ejus suo capiti imponens, a sepulto manibus suis accipiebat pallium beati Marci, colloque apponebat, et tunc legitime sedere censebatur. Romae seclusa haec defuncti contrectatio, prope locum Petri confessionis ac depositi corporis stationes habebantur in sacris ordinationibus, ut constat ex sermonibus Leonis magni. Dirigente igitur Decio suae persecutionis ictus praecipuos in sacerdotes, ut epistolae Cornelii et Cypriani, atque Eusebii testantur, necesse fuit ordinandos subducere a consueto stationis loco, ethnici jam satis noto sub imperio Alexandri. Cum tamen placeret servari veterem consuetudinem vigilandi apud corpus principis apostolorum, qui in secunda epistola sua edixerat daturum se operam diligentem, ut frequentes haberet post obitum suum fideles sibi coaccreditos; hoc ipsum corpus fundatoris Romanae

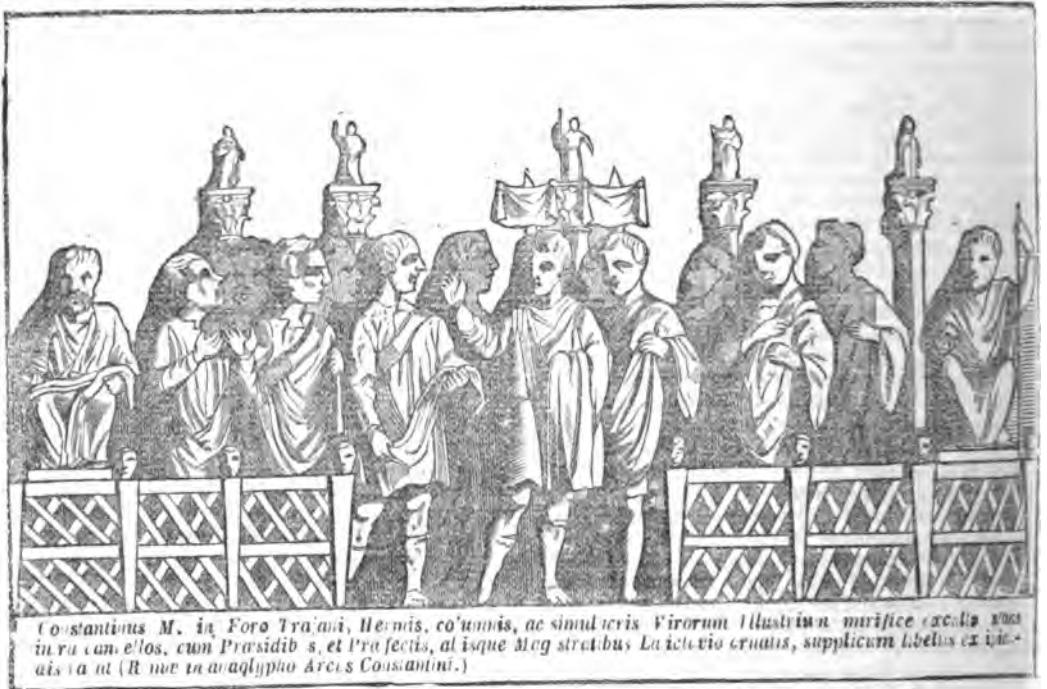
A Ecclesiae transferre constituit Cornelius ad catacumbas: ubi jam Callistus satis amplum ac tutum caemeterium et conventum episcopis et plebi Christianae aperuerat: praeterquam quod Cornelius gentis suae praedium via Appia circa alterum ab urbe lapidem, ubi Corneliorum veterum sepulcra sita fuisse Tullius memorat, fortasse possedit, et huic usui liberaliter obtulit: ac translationem tutius peragere potuit utpote in proprium fundum, perinde ac si alicujus e gente sua funus curaret. Sixtus vero secundus Tusco et Basso consulibus retulisse videtur in pristinam sedem e catacumbis, scilicet in Vaticanum reliquias Petri, Pauli vero in praedium Lucinae via Ostiensis; cum a Stephani papae martyrio in catacumbis perinde nota sedes conventus Christianorum haberi posset ad caemeterium Callisti, ac nota censeri antea poterat statio ad Vaticanum. Utriusque autem translationis commissio in textum irrepit, sive ex lacuna, quales in catalogo Liberiano supra observavimus conjungentes suppresso hiatu iuncta unius pontificis cum fine alterius; sive ex perturbata notitia persecutionis Decii Patris, Galli, et filii Decii Hostiliani per Valerianum censorem sub iisdem Caesaribus cum altera ipsius Valeriani jam principis, ut saepe observandum monuimus.

B Linea 16. — *Decius jussit praesentari cum praefecto Urbis in Interludio noctu ante templum Palladis*. Ex gestis martyrii haec periocha desumpta est, licet a rudi breviatore, aut descriptore nonnihil deformata: quam ex vestigio veteris Romae restituit germanae lectioni praestantissimus Antiquitatum interpres Jo. Petrus Bellorius, Nardinum secutus, ut asserit in notis ad Tabulam xiii vestigii veteris Romae. Observat in marmore, Jchnographiam Urbis exhibente sub imp. Severo et Caracalla, prope Telluris aedem, indicatam per litteras IN TELL delincaata conspici templa duo, ascripto indicio AEDES..... Horum unum attribuit Minervae prope forum Palladium seu forum Nervae, et comprobatur ex Actis S. Gordiani hunc ipsum locum ejus martyrio delectum a praefecto Urbis Crescentiano. Bellorii verba transcribam. « Famiianus Nardinus regione iv, templum Telluris inquirens in foro Nervae, advertit Servii verba ad lib. viii Aeneidis: *Carinae sunt aedificia facta in Carinarum modum, quae erant intra templum Telluris*. Probat illud intra non importare quae in templo sunt, sed templo adjacentia aedificia, quasi infra templum, non in templo. Assentimur Nardino, sed ampliori interpretatione; intra templum Telluris, et in Tellure idem esse, idemque significari credimus ex nostri vestigii titulo, referrique ad exteriora loca. Satis probant Acta sancti Gordiani: *Clementianus praecipit caput ei amputari ante templum in Tellure, corpusque ejus projici ante Palladis aedem*. Anastasius de Divo Cornelio: *Quem tamen jussit sibi praesentari cum praefecto Urbis in Interlude*. Emendat Nardinum in *Tellure*. Idem Nardinus templum Telluris statuit ad forum Nervae, seu Palladium, ubi nunc aedícula sanctae Mariae Angelorum in via Alexandrina, quae antiquitus tendebat ad Carinas, dividebatque regiones viae sacrae et fori Romani: quae via in nostro vestigio apparet. »

D Nardini ac Bellorii emendationi ac sententiae neminem puto refragaturum. Addere tamen juvat, quod paulo ante indicabam, in Actis Decium exhiberi jubentem, ut praesente praefecto Urbis sibi sisteretur Cornelius: quem subinde ad Martis deduci imperat, et nolentem sacrificare capite truncari. Decii filius Hostilianus, nomine Decii intelligendus hic est: quem propterea Decium Caesarem Acta semper appellant: erat enim Caesar a patre creatus antequam Urbe discederet ad bellum Scythicum cum majore natu filio Q. Herennio (qui etiam Decius nominatur in nummis et inscriptionibus) et in Urbe relictus: ubi post obitum patris et fratris Augusto imperio auctum cum Gallo, a quo adoptatus est, memorat Victor. Hunc igitur juvenem judicia exer-

centem contra Christianos (ut Patris exempla imitaretur) advocare par erat præfectum Urbis sibi adstiturum ad forum Nervæ, seu ad forum Palladium. Judicia ibi exerceri consuevisse, et tribunalia septis et cancellis instructa patuisse accedentibus ostendunt anaglypha in Arcu Magni Constantini sculpta, idemque forum exhibitia cum imperatore, ac iudicibus,

et officiis curiæ. Aeneis laminis incisa nobis patent in libro eruditi præsulis Jo. Ciampini de Cancellario. Hic exhibenda curamus, ut lector agnoscat ex imaginibus illustrium virorum ibidem representatis tum in columnis, tum in hermis, forum Palladium, seu Nervæ, ac Trajani proximum exhiberi.

Constantinus M. in Foro Trajani, Hermis, columnis, ac simulacris Virorum Illustrium mirifice excolis, tum in ru canellos, cum Præsidibus, et Praefectis, at isque mag stratibus Laetitia crucis, supplicium libellus ex ipso aia ut (Rome in anaglypho Arcis Constantini.)

Vide reliquum Fori ex eodem anaglypho delineatum apud Ciampin. de Vice Cancell.

Linea 26. — *Episcopus per diversa loca numero B septem.* Ex his duos ipse recenset in epistola ad Fabium Antiochenum apud Eusebium : quos nempe substituit Novatianis totidem depositis, licet poenitentibus, utpote ad laicam communionem tantummodo admissis.

Linea 28, 29. — *Juxta cæmet. Callisti via Appia in prædio suo,* etc. Quo ante transtulerat ex Vaticano corpus Principis apostolorum ; ubi deinde Leo Magnus ecclesiam construxit nomine B. Cornelii insignitam, ut infra in ejus numero. Inde autem extractum corpus ejusdem pontificis a Paschali primo delatum fuit cum SS. Urbano, Carcilia, Tiburtio, et Valeriano, ad titulum S. Mariæ Transiberin, ubi requiescit.

CIACONII.

Linea 2. — *Sub cujus episcopatu Novatus Novatianum extra Ecclesiam ordinavit.* Novatus episcopus Africanus, homo dolosus, et vaser, ex Africa Romam navigans, similia illic et paria molitus est, conflans in Ecclesia Romana discordias, ac clero portionem plebis avellens : ab eodemque, ut a fonte, malorum omnium fluxit origo : primum namque schisma in Ecclesia Romana hujus opera fuisse constat. Novatianus enim quidam S. R. E. presbyter, ambitionis spiritu inflatus, a Novato et quibusdam confessoribus, ejusdem Novati suasu et dolis circumventi, qui diu pro Christi nomine in carcere et vinculis fuerant, pontificatum Romæ contra Cornelium assumpsit, Cornelium papam, et qui eum creassent, in hæresim prolapsos esse diffamans.

Linea 17. — *In Interludo.* Legendum in Tellude, seu Tellure. Telludis autem, seu Telluris, templum erat, in quo sæpe senatus coire consuevit : ut apparet ex Cicerone *Philosoph.* II, et Dione, *Hist Roman.* I. XLIV.

PAGII.

Linea 2. — *Novatus presbyter Carthaginensis, gravissimorum criminum reus, cum se propediem ab episcopis damnandum prævideret, Romam furim profectus est, ubi Novatiano presbytero Romano conflandi schismatis auctor fuit.* Novatianus quoddam energumenus, in lecto baptizatus urgente morbo, cum convalesceret, caeremonias baptismi in se suppleri nequaquam curavit, nec sacramentum Confirmationis, quod ex Ecclesiæ disciplina, statim post baptismum conferebatur, suscepit. Aliquanto tempore elapso, presbyter factus est, episcopo de regulis ecclesiasticis cum ipso dispensante, quæ prohibeant ad clerum eos promoveri qui in lecto baptizati essent. Hæc et plura alia de eo narrat sanctus Cornelius in epistola ad Fabium Antiochenum, cuius fragmentum refert Eusebius lib. VI, cap. 43, ubi et aperit quibus artibus episcopatum invaserit. Novatianus factus antipapa ad sanctum Cyprianum, episcopum Carthaginensem, legatos misit ; at Cyprianus nec ejus ordinationem approbavit, nec cum schismaticis communicavit.

Error palmaris Novatiani et Novatianorum in eo positus erat quod negarent, ut jam dictum est, Ecclesiam lapsis in persecutione indulgere posse : deinde cæteris etiam criminibus post baptismum commissis, nullam ab ea tribui posse veniam assererent. Eos, qui a catholicis ad illorum sectam deficiebant, rebaptizabant. Secundas nuptias damnabant, et bigamos a communionem sua arcebant in perpetuum. In administratione baptismatis, Crismatis delibutionem non adhibebant. Tandem celebrationem Paschatis, luna ipsa decima quarta, vel Dominica proxime sequente, vel ut rem indifferenter statuerunt in concilio Angari, Siricio papa sedente, celebrato : ex quibus patet Novatiano hæresim cum schismate conjunxisse.

Præter concilium Romanum a sancto Cornelio, A mense Octobri anni ducentissimi quinquagesimi primi contra Novatianum et sequaces celebratum, de quo superius, aliud a sancto Cypriano Carthagine mense Maio anni ducentissimi quinquagesimi secundi coactum, in quo definitum est lapsis dandam esse pacem, peracta pœnitentia plena et diuturna. Tandem post mortem Fabii Antiocheni episcopi, qui Novatiani partibus nimis favebat, Demetrianus, ejus successor, eodem anno ducentesimo quinquagesimo secundo, synodum contra Novatianum celebravit, cujus meminit libellus synodicus. Quod autem aliqui scriptores tradunt, aliud concilium, in Italia contra eundem antipapam coactum esse sub Cornelio, nullibi id legitur; sed solum, quia non pauci in Italia episcopi concilio Romano minime interfuerant, Cornelium eorum quoque sententias seorsim postulasse, unde concilium Italicum ex Hieronymo collatum est.

SOMMIER.

I. linea 15. — *Epistolam.* Non dissimulabo hic pondus additi et momenti plurimum non solum a Protestantibus, verum etiam a nonnullis scriptoribus e numero catholicorum, Cypriani verbis in epistola indicata ita conceptis: « Quæ autem causa veniendi (Romam) et pseudoepiscopum contra episcopos factum nuntiandi? Aut enim placet illis quod fecerunt, et in suo scelere perseverant: aut si displicet et recedunt, sciunt quo revertantur. Nam cum statutum sit omnibus nobis, et æquum pariter sit ac justum, ut unuscujusque causa illic audiatur ubi est crimen admissum, et singulis pastoribus portio gregis sit ascripta, quam regat unusquisque et gubernet, rationem sui actus Deo redditurus; oportet utique eos quibus præsumus, non circumcursare, nec episcoporum concordiam cohærentem sua subdola et fallaci temeritate collidere: sed agere illic causam suam, ubi et accusatores habere, et testes sui criminis possint; nisi si paucis desperatis et perditis minor videtur esse auctoritas episcoporum in Africa constitutorum qui jam de illis judicaverunt, et eorum conscientiam, multis delictorum laqueis victam, judicii sui nuper gravitate damnarunt. Jam causa eorum cognita est: jam de eis dicta sententia est: nec censure congruit sacerdotum mobilis atque inconstans animi levitate reprehendi. »

Quidam ex iis (Protestantibus) oblectantur super his verbis, tanquam dignis summa attentione ex eo quod, inquit, S. Cyprianus papæ significat, nihil ipsi commune cum rebus transmarinis esse, neque iis se immiscere oportere Romanam sedem.

E catholicis vero nonnulli considerant, ita conqueri Cyprianum in litteris ad Romanum pontificem datis super appellatione ad hanc sedem, tanquam de agendi modo contra regulas instituto. (Fleury, *Hist. Eccl.* lib. vii, num. 8.) Alii vero inferunt hac data occasione, prioribus Ecclesiæ sæculis judicia Ecclesiastica fieri consuevisse a synodo cujuscumque provincie cum auctoritate metropolitani, adeo ut non liceret provocare a judicio lato in synodo provincie. » *De Marca*, de Concordia lib. vii, cap. 1, num. 2.)

Verum Protestantibus respondetur, negando Cyprianum dicere hac in epistola, aut Romano pontifici significare non debere illum sese immiscere negotiis ultramarinis; nam e contra addens iis, quæ in superioribus litteris, aut sermonibus scripserat, ea quæ in consecutione hujusmet epistolæ subsequi audiemus de S. sedis auctoritate, Petri cathedram hac ipsa in epistola appellat principem Ecclesiarum, unde unitas sacerdotalis exorta est, ac retinetur in cæteris: titulos profecto vanos futuros, atque imaginarios; si sanctæ huic sedi negatur jus se immiscendi in rebus Ecclesiarum particularium: quarum complures nullo non tempore nimium tentarunt sese subtrahere ab hac principalitate Romanæ Ec-

clesiæ, et nodum illum unitatis dissolvere aut frangere. Constat utique sanctum episcopum invehi contra impudentiam hostium suorum, qui licet perciti fulmine anathématum ob scelera notoria, navigare audent ad Petri cathedram et ad Ecclesiam principalem, ad quam perfidia habere non potest accessum. Enim vero his loquendi formulis uti est potius jurisdictionem agnoscere et confiteri, quam repellere ac declinare. Quando interrogat cur Romam navigent, satis indicat, in ea se non esse sententia quæ asserat nihil ad Romanam sedem pertinere de Africanis (superiora enim repeti postulo quæ præcedenti capite attulimus): sed id contendit oratio, quod sequentia demonstrant, ut ostendat inutilitatem ejus subterfugii, sive perseverent in scelere, quod nulla indiget probatione, sive respiscant pœnitendo, quod in Africa præstat ostendere, ubi scandalum admissum reparari debet conspectu pœnitentiæ. Quod autem addit de loco causæ pertractandæ, de ipsorum condemnatione, de auctoritate Africanorum antistorum, a quibus fuerant judicati, ac de gravitate ipsorum censure non subvertenda levibus de causis, constantiæ sacerdotali minime responsuris; id vero longe abest a protestatione aut exceptione, quasi contendat nihil sanctæ Sedi fas esse de Africanis discernere. Rationes nempe reddit Cornelio papæ servati ordinis in rebus gerendis, ut præmonitis pontifex de notoria scelestorum hujusmodi fama et consilio detecto, non alia de causa Romam adeundi, quam ut eos circumvenirent atque occuparent quibus antea cogniti aut perspecti non essent, cavere posset ne quidpiam fraudulentis hisce captatoribus indulgentius concederet, unde sacerdotalis judicii majestas et gravitas labefactari videretur.

Quod autem attinet ad illorum catholicorum observationes, qui de appellationibus extra provincias ad Romanam sedem negotium inde facessunt, questio est, num appellatio dicenda sit ad S. Sedem et de qua S. Cyprianus conqueritur apud pontificem Cornelium, tanquam de abnormi agendi ratione. Reputari enim posset potius præventio, quam appellatio; cum Fortunatus Romam confugeret, ut ibi reciperetur tanquam legitimus episcopus Ecclesiæ Carthaginensis, non discussa prius causa ex canonum legibus in Africa, ubi certe justo judicio contendere nequaquam ausus esset. Ut ut sit, in observationibus invenitur satis ambigua sententiæ ratio. Præstat enim nitide intelligere, num auctor observationum affirmare velit, quancumque appellationem ab Africanis episcopis, et conciliis ad Romanam sedem censendam esse actum abnormem seu irregularem, de quo S. Cyprianus conquestus fuerit; ad id tantum contendat observare, appellationem illam solummodo ita interpositam a Fortunato judicandam esse contra juris ecclesiastici regulas. Qui factum hoc peculiare in judicium trahunt, citra difficultatem affirmabunt, particularem illam Fortunati appellationem et suorum gregalium fuisse alienam a juris ordine; sive studerent in integrum restitui super omnibus contra se in Africa judicatis et confirmatis Romæ, ubi Privatus ab episcopatu depositus, qui falsam ordinationem Fortunati nuper peregerat, a Fabiano pontifice pridem abstentus et pulsus de Ecclesia fuerat; et ubi Novatus alique perduelles schismatis illius complices et administri, anathemate percussifuerant ab ipso Cornelio sive ageretur tantummodo de hac ordinatione Fortunati, scelere in primis detestabili, super cujus defensione ne perditissimi quidem hi satellites ausi forent apud Africanos episcopos, quibus perspecti pridem erant ausus eorum et impudentia, judicium implorare. S. Cyprianus in epistola ad Cornelium evertit machinas perversæ hujus factionis hominum in utroque ex propositis consiliis. Cæterum affirmare voluisse Cyprianum, generatim de quacunque appellatione ab Ecclesiis Africanis ad Romanam, habendas esse provocaciones hujusmodi abnormes atque irregulares, id de

num est quod sentire nequaquam debemus ac pronuntiare, licet indignitas admissi criminis peculiaris vehementius illud impelleret ad thesim genericam plus justo quodammodo perstringendam. Hanc vero exceptionem generis inferre necesse est ex iis quæ S. episcopus centenis in locis diserte expressit de suprema dignitate Romanæ sedis: quam imaginari certe non potuit ac traducere tanquam inanem titulum nullo auctoritatis vigore ac substantia solidatum.

Id tandem reponam tertio scriptorum generi antea indicato: quid inde consequatur, si etiam demus jura sanctæ Sedis plenum ac liberum exercitium consequi non semper potuisse prioribus Ecclesiæ seculis apud universas provincias orbis quæ fide Christiana tum temporis induebantur, præpedientibus obstaculis persecutionum, aliisque ad rem tanti momenti stabilendam non defuturis, quid, inquam, inde consequetur?

Tantæ molis erat Romanorum condere gentem.

Nihil atamen evidentius aut firmitus constabilitum se manifestat, quam primordialia et originalia illa jura Romanæ cathedræ ac jurisdictionis. Consulantur oracula divinarum Scripturarum, et libri antiquorum Patrum vetustissimæ traditionis sequestres hoc nobis depositum præservantes; constabit nullam potestatem in terris evidentius ac solemnitus auctoramentum obtinere a verbo ac lege Dei, quam illam S. Sedi de qua loquimur ita concessam. A

A hæc, quærenda est in occasionibus oblati, et in opportunitatibus ac necessitatibus Ecclesiæ explicatio illa et enodatio jurium augustæ huic sedi divinitus attributorum, unde licet eorumdem extensionem amplissimam plenius recognoscere. S. Cyprianus, qui procul dubio recognovit in Romana Petri sede principia unde in eam derivant universa illa jura principalitatis ac prærogativæ, continenter per ipsam possessa et exercita sæculis consecutis, opinari potuit, judicia ecclesiasticorum definitæ terminari oportere in eisdem provinciis ubi suboræ fuerant accusationes; quemadmodum credidit nullum esse quodcumque baptisma, a quovis hæreticorum genere ministratum. Num ideo id erat veritati consonum quod ita Cypriano videbatur? Num usus universalis auctoritatem legis accommodabat peculiari Africanorum praxi, ut eam in sua provincia Cyprianus assereret? Non ita sanè. Œcumenica concilia de utroque hocce quæsito consulta plerumque luminari exposuerunt catholicam veritatem, et Ecclesiæ jura non satis fortasse cognita aut expressa a martyre Cypriano. Concilia illa recognoverunt et admiserunt jus provocationis ad S. Sedem tanquam unum ex attributis supremæ hujus dignitati ac potestati adnexis; non secus ac ejus fidelitas inviolabilis in custodiendo fidei deposito suis in decretis ad baptismi validitatem pertinentibus, rite ab hæreticis si conferatur: quod loco suo in proxime recensendis pontificibus liet manifestum.

XXIII. SANCTUS LUCIUS

ANNO CHRISTI 255, GALLI ET VOLUSIANI 2.

23 Lucius, natione Tuscus ^a, de civitate Luca, ex patre Lucino, sedit annos tres, menses octo, dies tres ^b. Martyrio coronatur. Fuit autem temporibus Galli et Volusiani usque ad Valerianum tertium et Gallicanum ^c. ^d Hic exilio fuit relegatus, postea nutu Dei incolumis ad Ecclesiam reversus est. Hic præcepit ut duo presbyteri et tres diaconi in omni loco episcopum non desererent propter testimonium ecclesiasticum. Qui etiam a Valeriano capite truncatus est iii Nonas Martii ^e. Hic potestatem dedit omni Ecclesiæ Stephano Archidiacono suo, dum ad passionem pergeret. Hic fecit ordinationes duas per mensem Decembris: presbyteros quatuor, diaconos quatuor, episcopos per diversa ^f loca numero tres ^g. Qui etiam sepultus est in cæmeterio Calixti, via Appia, viii Kalend. Septemb. . et cessavit episcopatus dies triginta quinque.

CATALOGUS SUB LIBERIO

Lucius annos tres, menses octo, dies decem. Fuit temporibus Galli et Volusiani, usque Valeriano iii et Gallieno ii. Hic exsul fuit, et postea nutu Dei, incolumis ad Ecclesiam reversus est. Decessit iii Nonas Martii coss. suprascriptis.

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

^a CB, natione Romanus ex patre Porphyrio. ^b B, biennio minus. ^c B, a coss. Gallo et Volus. ad Valerianum et Gallienum. C, secundum; C, Gallienum coss. ^d Vide Baron ad ann. 255 et 257. ^e CB, ii Non. ^f CB, septem.

VARIÆ LECTIONES.

Apud Fabro. um ex codice Freheri.

Num. 23, lin. 1, AB, natione Romanus, ex patre Porphyrio. lin. 2, AB, menses tres. lin. 9, presb. 3, lin. 10, numero 7.

Ex codice Regio, Mazarino et Thuano.

Lin. 1, natione Romanus, ex patre Porphyrio, sed. ann. 3, m. 3, d. 3. Fuit autem temp. lin. 3, hic in exilio fuit, postea nutu D. lin. 6 et 7, ecclesiasticum. Hic potestatem dedit omni Ecclesiæ S. lin. 8,

pergeret; qui etiam a Valeriano capite truncatus est iii N. M. Hic fecit ordinationes tres per m. D. lin. 10 loca 7.

Ex codice Thuano altero

Lin. 1, natione Romanus, ex patre Porphyrio, sed. ann. 3, m. 3. lin. 3, hic in exilio fuit postea. lin. 10, numero 7.

Apud Holstenium et Schelestratium

Lin. 1, Val., Reg. et Flor. duo, Romanus ex patr:

Porphyrio. *lin. 4 in Flor. secund.*, deest relegatus, *lin. ead.*, Ecclesiam, *Cass. et Reg.* addunt suam. *lin. 8*, ordinat. duas, *Flor., Cass. et Vat.*, tres. *lin. 10*, *Vat.*, num. septem, *Flor. et Rea.* septemdecim.

Apud Peniam ex codice Cavensi.

Lin. 1, de civitate Luca ex patre Lucino. *Sediq.* ann. III, m. III, dies III, *lin. 3*, hic exsilio fuit; postea nutu Dei incolumis ad Ecclesiam reversus est.

NOTE VARIORUM.

ALTASERRÆ

linea 7. — *Hic potestatem dedit omnis Ecclesie Stephano archidiacono suo:* Lucius ad martyrium pergens, Stephano archidiacono suo dedit potestatem omnium rerum Ecclesie. Archidiaconus erat custos et administrator rerum Ecclesie. Hinc in archidiacono industriam requirit Hieronym. ad Evagr. novm: «Diaconi eligant de se quem industriam noverint, et archidiaconum vocent.» Et eum imitatus Silon. lib. IV, epist. 25: «Lector hic primum, post laborem temporumque processu, archidiaconus, in quo gradu seu ministerio multum retentus propter industriam.» Sic et Stephanus, proximus successor Lucii, ante martyrium omnia vasa Ecclesie, et arcam pecunie ecclesiasticæ, Xisto archidiacono suo in potestatem dedit, de quo Anastas. in Stephano: «Omnia vasa Ecclesie archidiacono suo Xisto in potestatem dedit, et arcam pecunie.» Idem ante præstitit Cornelius, de quo Anastas.: «Jam ante passionem suam omnia bona Ecclesie tradidit Stephano archidiacono suo.» Xistus II Laurentium habuit archidiaconum suum, et martyrii æmulum. Hinc ille Xisto ad martyrium properanti, apud Ambros. Offic. 41: «Quo sacerdos sancte, sine diacono properas?»

BENCINI

Linea 4. — *Hic præcepit, ut duo presbyteri... episcopum non desererent.* Antiquæ hujus consuetudinis memoria representatur a Dionysio Alex. supra laudato, qui in sua epistola meminit presbyteri comitis, dum in exsiliū pergeret, Decianis edictis perurgentibus. Diu permansit consuetudo recepta apud Orientis patriarchas. Epiphanius Constantinopolitanus tom. III Conc. p. 1936, electus anno 520 inter legatos Hormisdæ, directos in sua laudatur: «Heraclianus reverentissimus presbyter sanctæ majoris Ecclesie, et cohabitator prædicti sanctissimi archiepiscopi et patriarchæ Epiphani.»

Linea 6. — *Qui etiam a Valeriano truncatus est in Nonas Martii.* Plura passus est sanctus Lucius, tum ex edictis Decianis, sicut etiam per Novatianos, qui non remiserant quidquam de priori in pontifices et catholicos præconcepta ira. Primo itaque exsilio multatur, quod antea dixerat Liber Pontificalis, et quid in initio pontificatus: ab exsilio vero liberatum incolumem rediisse supponunt verba S. Cypriani pontifici scribentis: «Et nuper quidem tibi, frater charissime, gratulati sumus, cum in honore geminato in Ecclesie suæ administratione, confessorem pariter et sacerdotem constituit divina dignatio.» Geminationum dicit honorem, et confessionis factæ, et pontificatus, juxta supra observata. De incolumitate præcepti sic: «Sed et nunc non minus tibi, et comitibus tuis, atque universo fraternitati gratulamur, quod cum eadem gloria, et laudibus vestris reduces vos deo ad suos fecerit benigna Domini et larga protectio.» Ex honore confessionis, et decessoris Cornelii martyrio inferit deinde S. Cyprianus sicuti Novatianorum schismaticorum pravitatem, ita certitudinem successionis in utrisque; denotare eodem schismaticos veluti Decianæ persecutionis primos auctores: «Intelleximus, frater charissime, et tota cordis nostri luce perspicimus divinæ majestatis salutaria, et sancta consilia; unde illic repentina persecutio nuper exorta sit, unde contra Ecclesiam Christi, et episcopum Cornelium beatum martyrem, vosque omnes secularis potestas subito proruperit: ut ad confundendos hæreticos, et retundendos ostenderet Dominus, quæ esset Ecclesia, quis episcopus

A ejus unus divina ordinatione delectus, qui cum episcopo presbyteri sacerdotali honore conjuncti.» Et enim ad Valerianum usque, cum in clericis exarsceret persecutionum furor, incolumes permanebant Novatiani, qui et pontifices in suo schismate retinere non desierunt, et episcopos, quos ad Cælestini papæ tempora perlurasse testatur Socrates, lib. VII, c. 11, quando publice eos habere prohibiti sunt. Parum quies duravit; dum iterum in Christianos, clericum maxime, priora edicta roborantur: ex Dionysio Alex. hæc Hermanoni denunciante, apud Euseb. I, VII, c. 1: «Sed neque Gallus culpam Decii intellexit, nec perspexit, quid tandem illum pessumdedisset. Quin potius ad eundem lapidem ante oculos suos positum impiegit. Qui cum imperium ipsius prospero in statu esset, cunctaque ex animi sententia succederent, viros sanctos, qui pro pace, et incolumitate ipsius preces ad Deum allegebant, insectatus est.» Novæ recrudescens persecutionis causa existit subsequuta pestilentia, quæ orbem universum, ut Orosius scribit, lib. VII, cap. 14, devastavit, et inter mortuos ex hæ pestifera receperat a Victore Hostilianus imperator: et cum ob eam avertendam, a gentium sacerdotibus vota, et sacrificia essent Apollini indicta (unde et numismata hujus temporis inspicuntur, cum inscriptione, *Apollini salutari*) quæ ab universis peragenda juberent gentium pontifices ex imperiali edicto, a sacerdotibus gentium concitate plebes in circo Christianorum lanienam petierunt, quos omnium malorum auctores credebant, cum refugerent Apollini impia sacra offerre; de qua populorum postulatione scribit Cyprianus epist. 55, et ipsum publicis plebium clamoribus expetitum ad leones, inquit; «His ipsis etiam diebus, quibus has ad te litteras feci, ob sacrificia, quæ edicto proposito celebrare populus jubebatur; clamore populorum ad leonem denique postulatus in circo:» Hac inquam occasione Lucius iterato persecutionem passus, glorioso martyrio finem vite et laboribus imposuit. An vero exsilio, an pena capitali damnatus, disputant scriptores; Liber Pontificalis capitali pœna multatum scribit, quod credidilius videtur, dum prior censenda victima instauratæ persecutionis.

Linea 7. — *Hic potestatem dedit omnis Ecclesie Stephano archidiacono.* Pariter in Cornelio dixerat de eodem Stephano: «Jam ante passionem suam omnia bona Ecclesie tradidit Stephano archidiacono suo.» Duo itaque archidiacono pontificis tradita dicuntur: potestas omnis Ecclesie, et omnia bona Ecclesie. Hinc verior origo potestatis, dignitatisque archidiaconatus sedis apostolicæ, quæ diutius existit amplissima dignitas, et sede vacante, præcipuum retinuit sollicitudinem eisdem Ecclesie. De dignitate certos nos facit S. Hieronymus, ubi de archidiaconis, in commen. ad c. XLVII Ezech: *qui ignorantes humilitatem status sui ultra presbyteros intumescabant, et dignitatem non, merito, sed divitiis restinabant.* Equidem anni 1097 Barenis concil. tempore in ea dignitate perseverabant, dum S. Anselmus ob doctrinæ præstantiam sedere jussus coram summo pontifice, ad concessum apostolici levatus est, sedere jussus juxta Romanum archidiaconum, cui ante papam sedere moris est, ut ait Guill. Malemburg., ubi acta hujus concilii recensentur. Sede vacante, demandatam Ecclesie curam, et ecclesiasticorum honorum supremam custodiam archidiacono, cui socii erant archipresbyter et primicerius, suo loco dicimus. In utroque loco suus archidiaconus dicitur, quia ejus lateri perpetuo adhærebat. Sic apud Orientis patriarchas proprius aderat diaconus. Talis erat Athanasius, qui cum

diaconi Alexandrini officio fungeretur, vocatur perpetuus assessor patriarchæ sancti Alexandriæ. Sic synodus Alexandrina, coacta anno 340, testatur in sua synodica, ubi Arianorum artes describuntur, sic inter reliqua de Ario (tom. I *Conc.*, pag. 574): « Alexandro autem ob suam in Christum pietatem impium non recipiente, Athanasium tunc diaconum oderunt: quia eum assiduam esse apud Alexandrum, et in pretio haberi ab ipso curiose animadverterent: et quoniam jam antea ejus pro Christo pietatem in synodo Nicæna, ubi cum magna libertate contra Arianitarum impietatem disseruerat, experti essent, in gravissimum odium exarserunt. » Præterea cum tyrannide Anastasii imperatoris ejicitur Euphemius, Macedoniusque sufficitur, archidiaconus ante depositionem primo auferitur ex Theophane: « Macedonius fidelem obstringere promissus, Euphemium in baptisterio adiit, archidiacono a suis humeris auferri prius jussu, atque privato sacerdotis habitu Euphemium conveniens. » Inter Ecclesiæ bona archidiaconi custodiæ commissa, specialis erat ecclesiasticarum chartarum asservatio. Prudentius id advertit, dum pretorem inducit, Vincentio Cæsaraugustano archidiacono suadentem ut traheret libros omnes Ecclesiæ ejus diligentia concreditos. Peristeph. hym. 5, pag. 165.

Si tanta callum pectoris
Perdurat obstinatio,
Pulvinar ut nostrum manu
Abominaris tangere.

Saltem latentes paginas,
Librosque apertos detege,
Quo secta parvum semianus
Justis crematur ignibus.

um ad Eutychetis petitiones secunda synodus Constantinopolitana sub Flaviano indicitur ad probandum et experiendum an priora Acta essent fœdata, et furtim scripta aliqua essent ablata, Aetius archidiaconus Constantinopolitanus, cui ex officio identitas Actorum concredita erat, protestationem hanc emisit, ut legitur act. 1 Chalced. tom. II *Conc.* pag. 210: « Quoniam vero ante multum tempus, dum chartæ prius apud nos essent, Asterius qui nobiscum est, presbyter et notarius nobiscum est constitutus et agens, descendit et omnes chartas nostras abstulit, et schedas, et authenticas, et est duorum, aut trium mensura tempus, et nihil ex his habemus. Si ergo in posterum aliquid aut novetur aut dicitur, de presenti negotio nos liberos esse docet. » Passim similia occurrunt in Actis conciliorum Orientalium.

BINH ET LABELL.

Linea 3. — *Hic exsilio fuit relegatus.* Bis ob confessionem fidei exsulavit, semel cum Cornelio, et semel jam pontificatum adeptus, ut constat ex epistola Cypriani 58 ad eundem scripta.

Linea 9. — *Episcopos.* Ex iis fuit unus Melanius episcopus Rothomagensis, sanctitate celebris, de quo vide Baron. in notis ad Martyrol. Roman. die 28 Octobris.

BLANCHINI

NOTÆ CHRONOLOGICÆ.

Picturæ S. Pauli Lucio assignant annos III, menses III, dies III. Sunt autem numeri integri præservati, atque evidentes ex hoc pontifice ad consequentes usque ad S. Innocentium I. Quare et catalogorum consensus cum illis major: ita ut in Lucio solius Liberiani exemplum, licet in annis cum cæteris consentiens, mensibus quinarium v. adiciat (fortasse quia amanuensis descriptor codicis, obliteratas sigle M. indicis mensium hastas primam ac postremam non attendens, loco describendi m. III expressit v. III). In dierum numero cum x pro III reddiderit, quem numerum universi catalogi non secus ac picturæ servant; vitium detritæ scripturæ manifestat in eo vetusto exemplari, quod amanuensis in Lucii

A pontificis epocha præ oculis habebat. Verum unius codicis defectui cæterorum omnium consensus opportune medetur, et constanter legendum esse docet cum autographo picturarum ævi Leoniani annos III, menses III, dies III. Martyrium Lucii, consignatum die III Martii, non modo in codicibus, sed etiam in vetusto marmore sæculi octavi apud titulum Romanum SS. Stephani et Silvestri, et in catalogo depositionum pontificum Rom. ætatis Liberii pape, edito supra ex Bucherio in prolegom., refertur in catalogo, non secus ac in Libro Pontificali, ad consules Valerianum et Gallienum: quibus tamen numeri consulatus perperam assignantur III et II, cum in periocha sequenti eorundem catalogorum iidem consules terminent epocham Stephani successoris. Quare Valerianum II et Gallienum in Lucio consignandum non dubie intelligimus, qui cons. pertinent ad annum Christi 254, etsi amanuensium incuria consulatum in Valeriani patris pro secundo expresserit, pari negligentia ac in nomine Gallici filii describendo peccavit, pro quo Gallicanum perperam obtulit, ut laudatus Bucherius pridem adnotavit. Ex die igitur 3 Martii anni 254 recedendo in anteriora per annos 3, menses 3, dies 3, pariamus ordinationem beati Lucii ad episcopalem gradum cum die Dominica 30 Novembris anni 250, semestri fere spatio, ex quo mense Junio ejusdem anni ad pontificatum Romanum evectus fuerat B. Cornelius, ut numero superiori probavi. Vicarium propterea constitutum fuisse Lucium a Cornelio non dubitamus, persecutionis sevissimæ tempore episcopi vicarii præsentiam postulante, ubi in exsilium (ut contigit) pelleretur Cornelius. Postulabat etiam provida cura pontificis, ut contra molitiones Novati ac Novatiani, ambientium Romanæ sedis principatum invadere, aditus omnis obstrueretur, electo etiam ad dignitatem vicarii pape notæ virtutis præsule, quem Ecclesiæ paratum haberet administratorem omnis officii sacerdotalis. Additur ad comprobandam necessitatem episcopi vicarii, et ipsum Lucium pulsatum fuisse in exsilium, deinde incolentem Dei nutu reversum. Sciebat nempe in Dei sacerdotes Decii persecutio, et Valeriani, primum censoris sub Decio, deinde ejusdem successoris in imperio post Gallum et Volusianum, ut constat ex litteris S. Cypriani, atque ex homilia S. Leonis Magni. Cyprianus epistol. 52, ad Antonianum editionis Pamelii, de persecutore Decii ait: « Cum tyrannus, infestus sacerdotibus Dei, famæ atque infanda comminaretur. » S. Leo Magnus serm. in nat. sancti Laurentii de persecutione primam inchoata sub Decio, deinde renovata sub Valeriano ita scribit: « Cum furor gentilium potestatum in electissima quoque Christi membra sæviret, ac precipue eos qui ordinis erant sacerdotalis impeteret, etc. Dei sacerdotes contra persecutiones cleri, non modo sedebant intrepidi, sed etiam strenuos duces clero et populo proponebant, præsertim cum ipsi Roma expellerentur, ut vices suas fortiter obirent tam contra ethnicorum rabiem, quam contra schismaticorum perfidiam. Hæc necessitas vigilantie sæpe suadebat, ut ad episcopatus ordinem suos vicarios promoverent hac difficili tempestate Romani pontifices Cornelius, Lucius, ac Stephanus, ut in singulis expendimus. Vicario itaque nomine administravit Ecclesiam Romanam Lucius, constante Vita Cornelii. Post ejus vero martyrium ex vicario electus successor anno 152, die Dominica 17 Octobris, cum vacatio sedis in Libro Pontificali dicatur pertingere ad dies 36, pontificatum produxerit usque ad diem 3 Martii anno 154, Valeriano Augusto II et Gallieno Aug. cons., qua martyrii palmarum obtinuit, cum numeraret Romanæ sedis a 35 die post obitum Cornelii annum I, menses IV, dies XV. Episcopatus vero ab ordinatione sua exegit annos III, menses III, dies III, signatos concordis testimonio omnium documentorum, ut in prolegomenis videre licet. Eusebius, et Prosper, adnotante Schælestratio, in

sine cap. 6, dissert. 2 antiquit. Eccl. definiunt octo mensibus Lucii pontificatum, fortasse non computantes tempus ejusdem relegationis; cum et ipse Stephanum ex archidiacono episcopum vicarium ordinaverit ut videbimus numero sequenti.

NOTE HISTORICÆ.

Linea 1, 2. — Annos III, menses VIII, dies III. Dixi in notis chronologicis, numerum mensium; in exemplo Liberiani catalogi a cæteris dissentientem, istorum testimonio et picturarum ævi Leoniani esse ad terminum redigendum.

Linea 3. — Valerianum III et Gallicanum. Ibidem probavi restituendam esse lectionem consulatus, et exprimentos coss. Valerianum II et Gallienum.

Linea 4. — Hic præcepit, ut duo presbyteri, et tres diaconi in omni loco episcopum non desererent, propter testimonium ecclesiasticum. Supra in Evaristo num. 6 vidimus, episcopo prædicanti fuisse attributum comitatum septem diaconorum propter sylum veritatis. Hic vero episcopo ubique agenti comites individui deputantur presbyteri saltem duo, diaconi tres, propter testimonium ecclesiasticum. Et hoc expositum fuit in notis Altaserre, Bencini, et nostris, quas consule a col. 1137 ad 1146.

Linea 6. — Capite truncatus est II Nonas Martii. Hic potestatem dedit omnis Ecclesiæ Stephano archidiacono suo, dum ad passionem pergeret. Idem præstitum a Cornelio; nisi periocha ista ex Vita Lucii translata sit in Vitam Cornelii: quod suspicari facile quis poterit ex adjecta indicatione ejusdem diei in num. Cornelii lin. 23: « Post hoc, id est III Nonas Martii jam antepassionem suam, omnia bona Ecclesiæ tradidit Stephano archidiacono suo. » Dies enim III Nonas Martii ea fuit, qua ad martyrium processit Lucius, ut hic asseritur, et Ecclesiæ tabulæ contestantur; Cornelius vero die 14 Septembris ad passionem perducebatur, ut ex Hieronymo aliisque scriptoribus ac documentis in ejus Vita observavi. Potuit atamen etiam Cornelius eundem archidiaconum habere Stephanum, qui etiam Lucio ministravit, et diversam potestatem nempe in bona Ecclesiæ temporalia ei conferre, ut fusius exoriam in notis chronologicis ad Stephanum.

Linea 8. — Fecit ordinationes duas per mensem Decembris. Hæc indicant, Romanum pontificem Lucium plusquam anno solido Ecclesiæ præfuisse; cum duas ordinationes habuerit mense Decembri. Quare confirmatur nostra chronologia, quæ juxta Bibliothecarii textum, post obitum Cornelii attributis diebus 33 vacationi sedis, ex die 14 Septembris anni 252, qua Cornelius capite truncatus palmam obtinuit, ad 19 Octobris, qua Lucius, ante vicarius, electus fuit successor Cornelii, primam ordinationem a Lucio Romano pontifice habitam refert ad Decembrem ejusdem anni 252, alteram vero ad Decembrem anni

A 255; et Lucii martyrium pariat cum die III Nonas Martii anni 254. Ita enim sit, ut ab ordinatione sua ad episcopatum (referenda ad diem Dominicam Kal. Decembr. anni 250, qua vicarius a Cornelio constiuebatur) numerentur ejusdem episcopatus anni III, menses III, et dies totidem, ut in no. is chronologicis demonstravi.

CIACONII.

Linea 1. — Lucius natione Tuscus. De ejus successione in sede pontificia proxime post Cornelium tradunt Eusebius, Hist. I. VII. c. 2; Optatus Milevitanus, lib. II contra Parmen.; S. Hieronymus, de Script. eccles. in Chron.; S. Augustinus, epist. 163, et S. Cyprianus in epistola ad eundem Lucium papam tanto viro digna.

SOMMIER.

Linea 3. — Hic in exsilio fuit relegatus, postea, etc. Illico pulsus fuit in exsilium a persecutionibus, sed quantocius restitutus fuit Ecclesiæ suæ, Deo donante. Africana vero Ecclesia, quæ ad eundem scripserat super electione sua et super exsilio, non omisit etiam de reditu litteras dare. Post enuntiatum gaudium, quod in Romanis fidelibus commune erat de restituto sibi pontifice, et Africanorum vota, cupientium ejusdem gaudii vim præsentiae fructu cumulare, declarat vicarias accessus sui se dare ad eum litteras, testaturas in communionem lætitiæ non minus quam obsequii se cum Romanis venire, fidelisque obedientiæ interpretes, quam transmari episcopi cum suis populis ipsi præstabant. Enuntiant etiam hujusmodi litteræ, ex quo dæmonius astus idcirco orthodoxos tantummodo aggrediebantur, quod hæreticos atque schismaticos sub potestate sua jam teneret; Deum permisisse, ut malignus ille spiritus tunc suscitaverit persecutores, qui in solos catholicos insurgentes, relictis in placida quiete sectariis, servirent etiam volentes Dei consilio, ita disponenti, ut verè inde dignosceretur Ecclesia, cum novatorum pudore: testimonium oppido excellens de constante fide nunquam non asserta universa in Ecclesia Dei de Romanæ hujus præstantia, cujus auctoritati comprobandæ nullo non tempore inserviunt iidem ipsi, qui ad eam destruendam animantur: « Vicarias vero pro nobis, ego, et collegæ, et fraternitas omnis, has ad vos litteras mittimus, charissime, et representantes vobis per epistolam gaudium nostrum, fida obsequia charitatis exponimus..... unde sæcularis potestas subito proruperit, ut ad confundendos hæreticos et retundendos, ostenderet Dominus quæ sit Ecclesia, quis episcopus ejus unus, divina ordinatione electus, qui cum episcopo presbyteri sacerdotali honore conjuncti, quis adunatus et verus Christi populus, Dominici gregis charitate connexus; qui essent quos inimicus lacerarent; qui contra, quibus diabolus ut suis parceret. » (Cyprian., epist. 71.)

XXIV. SANCTUS STEPHANUS.

ANNO CHRISTI 257, GALII ET VOLUSIANI 4.

24 Stephanus, natione Romanus, ex patre Julio, sedit annos quatuor, menses duos, dies decem a. Martyrio coronatur. Fuit autem temporibus Valeriani et Gallicani b et Maximi usque ad Valerianum tertium et Gallicanum secundum c. [Suis temporibus exsilio est deportatus, postea nutu Dei reversus est ad Ecclesiam incolumis. Et post dies triginta quatuor tentus a Maximiano missus est in carcerem cum novem presbyteris et duobus episcopis, Honorio et Casto, et tribus diaconis, Xisto, Dionysio et Gaio. Ibidem in carcere ad Arcum Stellæ fecit

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

a B, ann. 3, m. 3, d. 22. b B, Volusiani, Valeriani et Gallieni a coss. Valer. et Galleni, ad Valer. IV et Gall. III. c C, Valerianum quarto et Gallicanum tertio.

synodum, et omnia vasa Ecclesiæ archidiacono suo Xisto in potestatem dedit, vel arcam pecuniæ, et post dies sex exiens sub custodia ipse simul capite truncatus est.] *Hic constituit sacerdotes et levitas, ut vestes sacratas in usu quotidiano non uti, nisi in ecclesia tantum. Hic fecit ordinationes duas per mensem Decembrium: presbyteros septem, diaconos quinque, episcopos per diversa loca numero tres. Qui etiam sepultus est in cæmeterio Calixti, via Appia, iv Nonas Augusti. Et cessavit episcopatus dies viginti duos.*

CATALOGUS SUB LIBERIO.

Stephanus annos quatuor, menses duos, dies viginti unum. Fuit temporibus Valeriani et Gallieni, a consulatu Volusiani et Maximini, usque Valeriano III et Gallieno II.

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

* CB, sex.

VARIÆ LECTIONES.

Apud Fabrottum ex codice Freheri.

Num. 24, lin. 2, AB, dies 15, lin. 4, suis temporibus, etc., desunt in AB usque hic constituit. lin. 10, A, vestibus sacratis, B, veste sacrata. lin. 14, A, A, Nonis Augusti.

Ex cod. Regio, Mazarino et Thuano.

Lin. 1, sed. ann. 7, m. 5, d. 2. Fuit autem temporibus. lin. 4, secundum: hic constituit sacerdotes et Levitas vestibus sacratis in usu cotidiano non uti, nisi tantum in ecclesia. Hic fecit ordin. 2 per mensem. D. presb. 6, diac. 5, ep. per d. 1. 5: qui etiam martyrio coronatus est, et sep. in cimit.

Ex codice Thuano altero.

Lin. 1, ex patre Jobio: sed. an. 7, m. 5, d. 2. lin. 3, Val. Gal. et M. lin. 4, secundum. Hic constituit sacerdotes levitas, ut vestes sacratas in usu cotidiano non uti, nisi in ecclesia, etc., ut lin 11, nisi in ecclesia. Hic f. lin. 12, pr. 6.

A

Apud Holstenium et Schelestratum.

Lin. 1, Reg. et Flor. sec., Jovin. Flor. duo et Reg., annos VII, mens. v, dies II. lin. 4-10 verba suis temporibus... truncatus est, absunt a cod. Vatic., Flor. duobus et Reg. lin. 10, ut vestes; ut deest in Vat qui legit: veste sacrata. Florent. retinet ut, sed legit, non utantur. lin. ult. addit Flor.: et presbyteri profuerunt a consulatu Maximini et Glabronis II usque ad Tuscanum et Bassum, a consulatu Tusci et Bassi usque XVII Kalend. Aug. quo tempore fuit maxima persecutio sub Decio. Florent. subjungit: quæ uox in Xysto quoque repetitur.

Apud Peniam ex codice Cavensi.

Lin. 6. duobus episcopis Honorium et Castum, et III diac. Xistum, Dionysium et Gaium. ibidem, etc. lin. 9, ipse sing.

NOTÆ VARIORUM.

A SCHELESTRATE.

Linea 4. — *Suis temporibus, etc.* Quæ hac nota B continentur, a pluribus mss. codicibus absunt, ut ex Luca Holstenio in margine notatum est. Certum autem videtur, priora verba de reditu ab exilio, ex actis Lucii in hunc locum irrepsisse; cætera unde desumpta sunt ab illo qui Librum Pontificalem hoc loco interpolavit, fateor me ignorare, non enim in actis ejus, quæ in ms. codice 5771 Vaticano exhibentur, reperire potui: quin potius ibidem refertur, Stephanum in cæmeterio Calixti, in propria sede decollatum fuisse.

ALTASERRÆ.

Linea 10. — *Hic constituit sacerdotes et levitas vestes sacratas in usu quotidiano non uti, nisi in ecclesia tantum.* Ne presbyteri et diaconi sacris vestibus uterentur in usu quotidiano, vetuit Stephanus. Nomine notantur Vandalii, quod de sacris pallis et vestibus vestes sibi facerent. Siebert. ad ann. 451: « In Africa exardescentibus Vandalis, cum ita divinos libros exurerent, et de sacris pallis ac vestibus vestes sibi facerent. » Proculum missum Genserici regis Vandalorum arguit Victor Uticens. de Persecut. Vandal. quod de pallis altaris camisas sibi et femoralia faceret.

BENCINI.

Linea 4. — *Suis temporibus exilio est deportatus, postea nutu Dei reversus est ad Ecclesiam incoluniam.* Electus Stephanus in ipso fervore edictorum a Gallo et Volusiano confirmatorum, forsitan etiam Novatianis perorantibus, imperatorum jussu in exilium fuit demandatus cum reliquis de clero. Verum cum Valerianus imperium capessit, sive consuetudine indulgentia, qua rei præcipue exilio multati revocabantur ab imperatoribus recentior electis, sive ex quadam in Christianos proclivitate, tunc Step-

B nus revertitur liber. De hac persecutionis cessatione loquitur Dionysius in sua epistola, apud Euseb. lib. VII, c. 1, dum refert, et mala communia, et quæ passi sunt Christiani, et subsequutam pacem: « Post hæc bellum et fames excepit: quæ quidem nos cum gentilibus junctim pertulimus. Et ea quidem mala, quæ nos attriverunt, soli sustulimus. Quæ autem ipsi sibi vicissim intulerunt, et passi sunt, eorum partem toleravimus. Sed rursus oblectavit nos pax illa, quam Christus nobis solis indulsit. » Eusebius I. VII, c. 10, quidem Valeriani imperatoris primordia referens, ejus in Christianos benevolentiam his verbis commendat: « Mansuetus quidem et benignus erat erga famulos Dei. Neque enim ullus superiorum principum, ne illi quidem qui palam Christiani fuisse dicuntur, tanta humanitate ac benevolentia nostros complexus est, quantum ille præseferbat initio principatus sui: totaque ejus familia piis hominibus abundabat, ac Dei Ecclesia esse videbatur. » Ite- rum tamen advertere oportet Librum Pontificalem a schismate Novatiano adnotare solitum confessiones pontificum repetitas; ut eo etiam titulo ostenderet legitimam successionem in cathedra Petri, cum Novatiani persecutionum auctores tuti persistere, nullo fidei confessionis specimine, illustres pontifices vero ac reliqui fideles sæva persecutorum tempestate exagitarentur.

Lineis 7 et 8. — *Ibidem in carcerem ad Arcum Stellæ fecit synodum, etc.* Forsitan locus a signo, alioque casu sic indigitatus. Neque carceris angustie inhibebant quin episcopi synodum haberent; rigor enim ipse edictorum Decianorum, quæ specialiter majores clericos insectabantur, celebrationi forsitan locum dedit; potuerunt enim convenire cum pontifice Stephano plures episcopi, si nempe quos prius Ecclesia concessa tranquillitas in Urbem adnoverat, aut ii qui ex Urbis presbyteris in eodem debebant carcere clausi. Quo sensu. scripsit eodem

tempore Cyprianus (*epist.* 82) : « Quil autem de cætero nos observare conveniat, antequam in me super confessione nominis Dei proconsul sententiam ferat, instruente Domino in commune disponemus. » Sic sanctus Petrus Alex. in fine vite similem dispositionem fecit, uti laudata supra Acta a Combefisio citata referunt. Equidem pontifices in vite exitu saltem archidiacono consuevisse generalem instructionem tradere docet Liber Pontificalis in Cornelio, Lucio, et Sixto II : ita Liberius in exilium deportatus, clero advocato, Damasum vicarium constituit, ita eum commendans in Vita Damasi : « Habetis autem vicarium fratrem, et compresbyterum Damasum, virum utique fidelissimum et cunctis virtutibus adornatum, cujus prudentiam, et constantiam mihi publice prædicatis, ut prævio post Deum in cunctis viis vestris utamini. » Vel dicere possumus, S. Stephanum non in carcere obvio et criminali synodum habuisse, sed in crypta, ubi delitesceret ob persecutionem motam, quam carcerem utique voluntarium hic Liber Pontificalis indigitat. Forsitan id desumpsit ex sancti Stephani Actis apud Surium, quæ testantur, « eum in cryptis martyreum assidue missas, et concilia celebrasse, et ibi caput amputatum. »

BINII ET LABBEL.

Linca 3. — *Valerianum tertium*. Mendosum esse probat Baronius anno Christi 260, num. 2. Quarto enim consulatu Valeriani, Acta sancti Stephani emendatiora consignata sunt.

BLANCHINI

NOTÆ CHRONOLOGICÆ.

Cum picturis basilicæ S. Pauli potiores catalogi consentire intelliguntur, editi in Prolegomenis. Nam Liberianus omnium antiquissimus cum cæteris Italicæ vetustioribus consonat in annis ac mensibus, expuncto errore amanuensis, qui siglum denarii x imprudenter addidit soli Farsensi, et unitatem detraxit soli Cavensi. Dierum numerus in Bergomati deformatus fuit in xi ex xv, detrito posteriori ductu quinarum : cum descriptor catalogi Liberiani notam denarii duplicaverit. Cæterum Italici dies xv exhibent cum picturis Leonianis. His omnino concordant catalogus Belgicus Papebrochii, duo ex Colbertinis, et codex Oericulensis quartus, eandem epocham retinentes, quæ resultat ex picturis S. Pauli et ex catalogo Liberiano et Italici, annorum scilicet iv, mensium ii, dierum xv.

Dies martyrii B. Stephani, ac depositionis, in laudato documento ætatis Liberianæ supra edito col. 972 seqq. in Prolegomenis ex Bucherio, necnon in tabulariis Ecclesiæ, et in Libro Pontificali consignatur die 3 Augusti : *Quarto Nonas Augusti Stephani in Callisti*. Consules vero expressi in catalogo Liberiano Valerianus iii et Gallienus ii indicant annum æræ Christi communis 253, qui numeri consulatum signabantur in termino decessoris. Sed quemadmodum ibi legendum esse monui *Valerianus ii et Gallienus*; ita hic scribendum esse affirmo *Valerianus iv et Gallienus iii*, ut indicent annum 257. Ex pontificatu Sixti successoris collato cum actis proconsulatus martyrii S. Cypriani, necnon ex hujus epistolæ id evincam numero sequenti.

Ex hoc igitur termino diei 3 Augusti anni 257, recedendo in anteriora tempora per annos iv, menses ii, dies xv, sese offert dies ordinationis beati Stephani, a sancto Lucio papa, cujus erat archidiaconus, promoti ad episcopatum, ut vicariam administrationem in Urbe exerceret, dum ipse pontifex Lucius in exilium abiret.

obscure indicatur, a Cornelio contradita fuisse vasa, opes, et bona temporalia Ecclesiæ distribuenda in alimoniam pauperum, et ad eorum inopiam relevandam, archidiacono Stephano; non secus ac ipse Stephanus papa Xisto archidiacono dedisse legitur (*supra, in textu*) in potestatem omnia vasa Ecclesiæ, vel arcam pecuniæ. A Lucio vero, qui eundem Stephanum archidiaconum provexerat ad ordinem episcopalem anno 253, mense Maio (quemadmodum colligitur ex ejusdem epocha), potestas data est omnia Ecclesiæ, ita ut haberetur simul, et archidiaconus in rogatione patrimonii ecclesiastici, et episcopus vicarius in supplendis vicibus officii sacerdotalis per absentiam aut detentionem Stephani exulare jussi.

Confusio quæ irrepsit in Acta ipsius septimæ persecutionis a Decio pertingentis ad Valerianum, sive in breviores Actorum ad eandem persecutionem spectantium sub principibus brevis imperii Decio, Gallo, Volusiano, Æmiliano, perperam retulit ad diem progressus ad martyrium beati Lucii hanc delegationem vicariæ potestatis, collatæ Stephano ex archidiacono in episcopum adiutorem assumpto, quæ referenda erat ad epocham ejusdem exilii, memorati in epistolis beati Cypriani. Hoc vero mirum videri nequaquam debet, ut in eam scilicet confusione incidere Actorum breviores, ætatis dissitæ; cum Orosius lib. vii, cap. 14, de his eisdem temporibus agens, a quibus non distabat plusquam annis 140, perperam confundat Gallum cum Hostiliano, uti adnotavit Pagius, critic. in Baron. ad annum 252, num. 14.

Profecturus igitur extra Urbem Lucius in exilium non diuturnum (quod attamen ad semestre spatium redigere ex initio persecutionis Pagius jure denegat Pearsonio, frustra id colligere contententi ex adverbio *nuper*, per Cyprianum adhibito etiam ad spatium triennii denotandum, ut ibidem observat Pagius ad ann. 252, numero 17) circa ætatem, aut vero ad annum 253, episcopali charactere insignivit Stephanum archidiaconum, eique potestatem impertivit Ecclesiæ Romanæ per sui absentiam vicario nomine gubernandæ.

Eadem ferme tempestate, qua in exilium pellebatur Lucius, perlatum est ex Pannoniis, ab illo exercitu ad imperium acclamari Æmilianum ducem limitis Mœsiæ. Contra eundem profectus ab Urbe Trebonianus Gallus, Interamniæ cum eo confligens in acie cæditur. Remissius agere cepit sub Æmiliano principe localis illa persecutio, quam Roma non intermiserat Gallus. Breve tamen imperium Æmiliani, trimestre aut quadrimestre spatium vix emens per ætatem anni 253, locum fecit principatui Valeriani : et quidem hoc anno 253 æræ Christi ante autumnum, ut ostendit nummus Ægiorum in Cilicia percussus Æmiliano, et signatur æra ΘϞΣ (299), videndus in museo Corrariorum, ex quo vulgavit Vaillantius in secunda editione. Nam æra Ægiorum cum incipiat ex autumno anni U. C. 706, Caleno et Vatino coss., quo constat Cæsarem a Syria per Ciliciam transuentem, teste Hirtio, beneficia complura hujus provinciæ civitatibus contulisse; Ægienses, qui ab Alexandro Magno conditam urbem suam memorabant, et æra Macedonica ex autumno utebantur, annos suos imposterum ex hoc beneficio Cæsaris computarunt : quorum 299 pariatur cum mensibus æstivis anni 253 æræ Christi communis.

Quadrimestre hoc imperium Æmiliani excepit ex mense Septembri principatus Valeriani, ut recte statuit Lydiatus, et comprobant nummi ab iisdem Ægeensibus Ciliciæ percussi novo Augusto Valeriano cum nota Tenui tercentesimo æræ ante in-

Christianis fuit; cum nulla ad eorum levamen lege perlata, neque abolito superiorum principum interdicto, magistratus sub Decio assueti extrema contra nos supplicia decernere ex legibus Antoninorum nunquam sublatis, potuerunt et Lucium papam, et complures martyres morti addicere, utpote semel delatos. Vide supra in notis ad Vitam Soteris col. 1241-1248. Romæ vero severitas major expectanda erat in magistratibus; cum Valerius Maximus præfectus Urbis anno 252, et memoratus in actis S. Cornelii papæ, hoc anno 253, quo Lucium dicimus exulasse, ordinarium gereret consulatum, et anno proxime consecto 254 præfecturam Urbis iterum administraret sub initium imperii a Valeriano suscepti, quo censore præfectus Urbis fuerat, ejusque collega in capitali sententia ferenda contra Cornelium, ut hujus passionis Acta demonstrant. Frustra vero suggillatur actorum fides ex apparenti anachronismo in describendo Cornelii martyrio in Urbe Roma; cum ex observationibus antea productis dissolvantur dissidia temporum, et confirmentur gesta passionis ex documentis a Schelestratio prolatis dissert. 2 antiquit. Eccles. cap. 6, num. 7.

Constat igitur temporum et historiarum ratio cum numeris catalogorum præcipuorum, et cum picturis basilicæ S. Pauli; si dicamus Stephanum archidiaconum Lucii fuisse ordinatum episcopum, ut vices ejusdem suppleret proximè abeuntis in exsilium, Volusiano II et Maximo consulibus (catalogus Liberianus *Maximum* vitiose expressit), die Dominica Pentecostes 23 Maii, juxta summam dierum catalogi Bergomatis, vel die Ascensionis Dominicæ 23 Maii, juxta catalogum Liberii dies 21 numerantem, vel die octava Ascensionis et ante Pentecosten tertia, juxta cæteros catalogos, Stephani episcopatus dies xv exprimentes supra annos quatuor, et menses duos.

Anno 254, coss. Valeriano Augusto II et Gallieno, Lucius martyrio coronatur die 3 Martii. Post vacationem sedis dierum 35, juxta Librum Pontificalem, Stephanus ex vicario eligitur successor Lucii et cathedram Romanam ascendit die Dominica Passionis 9 Aprilis, ut Paschalia festa perageret, eo anno incidentia in diem Aprilis 23.

Proximo consulatu Valeriani III et Gallieni II, Christi anno 255, Stephanus vicarium constituit Sixtum: qui postmodum illi successit, ut in ejusdem numero ostendemus.

Anno denique 257, Valeriano IV et Gallieno III coss., Stephanus in sede sua considens ad Cæcumbas, in cæmeterio Callisti, capite truncatur die 2 Augusti; cum numeraret ab episcopali ordinatione annos IV, menses II, dies XV, juxta potiora documenta, vel XI dies juxta catalogum Bergomatem, vel XXI juxta Liberianum; quorum annorum, mensium, ac dierum partem maximam impenderat qua vicarius Lucii, qua successor, uti explicuimus.

Scio his vicariatus, admissis a Papebrochio et a compluribus historiarum pontificiarum scriptoribus, infensum Pagium in Baronii critica ad singulas ferme paginas horum præsertim annorum eos quillare. Nuda tamen verba proponit, et dictatoria quadam auctoritate pronuntiat: « Non audiendum Papebrochium: vicariatus esse supposititios: ad 4 diem Martii anni 254 Lucii vitam pertingere posse: præferendum Pearsonium, » cum quo audet divinare, nullo idoneo teste id asserente, « mensibus quinque, diebus decem ab ordinatione constare integrum Lucii pontificatum. » Ita confidenter scribit ad annum 252, num. 12.

At bona cum venia viri eruditi contendo, vicariatus et usi receptus, et admittendus esse: audiendum Papebrochium eos asserentem: et producentem Vitam Lucii ad diem 3 Martii anni 253, et recedendum a Pearsonio, aliter statuente sub nullis idoneis testibus.

Quod enim attinet ad vicariatus, respondeat velim

A Pagius rationibus toties propositis, atque hic repetendis et cumulandis nova accessione probationum et exemplorum. Liberalis est vicariatuum Pagius sub Petro apostolo, cui Linus per plures annos vicarium assignat anno 65, num. 2. Primo igitur sæculo, ac sub ipso apostolorum principe Romane sedis fundatore vicariorum usus receptus fuit. Retentum fateatur necesse est in Occidentalis patriarchatus terminis usum vicariorum etiam quarto sæculo: cum Augustinus usum suo exemplo demonstret; quin etiam ultra limites legitimi usus in Ecclesia Hipponensi ab usum obrepisse facti suo ostendat eligendi episcopos vicarios cum futura successione: quod sibi contigit, dum adjutor eligeretur a Valerio, et dnm adjutorem asciscere Eradium, quod in publicis Ecclesiæ tabulis referri a notariis jussit epistola 110, quam supra retuli in notis ad S. Cletum et ad Evaristum. Hunc tamen ab usum eligendi adjutoris vivente episcopo cum futura successione Romana Ecclesia omnium magistra, neque in se experta est, neque in cæteris toleravit. Sed usum legitimum vicarii citra jus successionis assumendi pro Ecclesia utilitate ad pontificalia etiam munera obeunda admisit, præsertim urgente persecutione, ac retinuit etiam in pace Ecclesiæ gravissimis ex causis atque transmisit ad sequentes ætates, ut etiam nostra experimur. Mirandum plane est doctum virum ita successuisse vicariis episcopis per secundum ac tertium sæculum (quibus tamen constat continuatum usum, si epochæ adscopatur in singulis atente expendatur); cum admittitur cogatur Christi sæculis primo et quarto, ac subsequentibus hanc eandem consuetudinem vicarii episcopi assumendi atque adhibendi etiam in tractu patriarchatus hujus Romani, seu Occidentalis, ubi necessitas aut necessitati proxima utilitas ita suaderet. Addo nunc, Pagium litteris beati Cypriani adactum esse ad vicarios episcopos admittendos tertio etiam sæculo, et hac ipsa Cornelii, Lucii, Stephani ætate, de qua est sermo, etiam in tractu Patriarchatus Occidentalis, in quo certum est Africanam Ecclesiam contineri. Ultra enim cognoscit cum Baronio ad annum 254, num. 36, suum veru 250, num. 17, *Caldonium* et *Herculanum* episcopos et collegas suos cum *Numidico* presbytero, quem nuper clero Carthaginiensi adjuverat, Carthagine mitti a S. Cypriano tunc exulante, eosque cum *Rogatiano* vicem suam acturos vicarios constitui, ut necessitates fratrum sumptibus expungerent, simul etiam et ætates eorum, et merita discernere, etc., et fatetur quoque, Cyprianum scribere ad hos *vicarios suos* epistolam 41, Pamelio 57, qua illis in mandatis dat, ut Felicissimum excommunicent, etc. Et igitur etiam tertio sæculo vicarios adhibitos episcopos collegas ab episcopo Cypriano ad munera pastoris in sua diocesi ejus nomine peragenda. Illos vocat Cyprianus *vicarios*, ita nominare adigitur Pagius. Excipiet, ad certos actus fuisse potius judices delegatos. Repono, hoc ipsum vicarii munus importari, ut ita delegatus ab episcopo intelligatur pro suo beneplacito ad ea gerenda, quæ jure suo ipse delegans episcopus faceret in propria diocesi sive jurisdictionis, sive ordinis, quorum sit capax delegatus, donec delegatio ista vicarii perseveret. Neque enim alios vicarios constante vita pontificis recognoscimus, nisi hujusmodi cum facultatibus delegatos, nullo cum pacto, aut jure successionis: licet plerumque contingeret, ut successores eligerentur a clero iidem qui adjutores, et vicarii delegati fuerant a decessore, utpote quorum prudentiam regimini, et virtutes episcopo dignas perceperant experientia. Nec secus contigit etiam in pluribus Occidentalis istius patriarchatus Ecclesiis, cum ad successionem promovrentur a cleri suffragiis post mortem episcopi illi adjutores, qui eidem juvando ab Ecclesia Romana transmissi, aut ab ipso episcopo fuerant adjecti. Exemplum illustre obtulit quarto sæculo Ecclesia Mediolanensis in Ambrosio ac Simpliciano.

Hunc enim præbiterum Romanum egregiæ eruditionis et spectatæ probitatis, ut Baronii brevior Spondanus brevibus complexus est ad annum 374, num. 3, ad novæ ejus præfecturæ regimen (Mediolanensis scilicet episcopatus ab Ambrosio intra octiduum episcopo ex catechumeno susceptum), misit S. Damasus papa ita felici eventu, ut catechumenus in episcopum, et discipulus in Ecclesiæ doctorem fuerit continuo transformatus; junxeritque in regimine episcopatus vitam monasticam cum numeribus et officiis clericalibus. Licet vero episcopali characterem hunc adjectorem Ambrosii, et plusquam vicarium, nempe magistrum ad directorem ablegaverit Damasus nullo cum pacto aut lege successione; hunc tamen eundem ita probatum diuturno experimento successorem Ambrosii et episcopum suum ab ejus morte subleget Ecclesia Mediolanensis.

Non est igitur cur succenseat a primo ad quartum sæculum Pagius vicariis Romanorum pontificum a mittendis, qui tot exemplis videt in tractu patriarchatus Occidentalis rite ac salubriter admissos, allectos, et delegatos ad regimen illius Ecclesiæ episcopi juvandam, ejusque nomine peragendum. Postremo vero ab exemplo Ambrosii et Simpliciani, præter vicariorum usum, colliget lector, ut spero, confirmationem ejus sententiæ, quam supra attingeram in notis ad Vitam S. Eleutherii col. 1252, consuetudinem scilicet jure inductam, ut ad utilitatem et profectum Christiani populi procurandum in Ecclesiis prævinciarum a Romano pontifice, deligerentur ac transmitterentur ex Urbano clero presbyteri, sive ad eos episcopatus promoti, sive ad episcopos ibidem formandam disciplinæ Ecclesiæ Romanæ. Cæterum de vicariatu beati Stephani, constante Vita S. Lucii papæ, non obscurum testimonium invenitur in litteris a Cypriano datis, et supra relatis in notis Sominier ad Lucium. Ibi enim S. martyr Cyprianus diserte nominat Stephanum, primo vicarium, deinde successorem beatorum martyrum Cornelii, et Lucii, qui vicarius, et successor eorum factus est. Cumulat titulos vicarii cum titulo successoris. Verum de vicariis satis, ac de chronologia declaranda beati Stephani, et pontificum proximorum.

NOTE HISTORICÆ.

Linea 2. — *Martyrio coronatur.* Hujus martyrii acta vides apud Baronium in Annalibus fuisse recepta tum ab Ecclesia Latina, tum a Græca; vindicata vero legis apud Schelestratum Antiquit. Eccles. dissert. 2, cap. 7, a numero 2 ad 5. Ex Firmilianii epistola ad Cyprianum, quæ in editione Pamelii locum obtinet 75, dum illa epistola scriberetur hyeme appetente annis fere 22 ab obitu Severi Alexandri (cujus cædes incidit in diem 18 Martii anni 235), nempe circa autumnum anni 256 pontificem Romanum adhuc sedisse Stephanum; qui ex Actis memoratis dicitur martyr occubuisse in sua sede truncatus capite, die iv Nonas Augusti, Valeriano iv et Gallieno iii cons., nempe anno æræ Christi communis 257.

Fuit autem temporibus Valeriani, et Gallicani, et Maximi usque ad Valerianum tertium, et Gallicanum secundum. Corrigena est lectio ex Actis, repositis verbis, temporibus Valeriani et Gallieni: et integre restituenda ex catalogo Liberiano: Fuit temporibus Valeriani et Gallieni, a consulatu Volusiani et Maximi (anno scilicet ejus ordinationis ad episcopatum vicaria administratione in Urbe exercendum, anno Christi 253) usque Valeriano iv et Gallieno iii, Christi 257, quo martyr occubuit, ut in notis chronologicis declaravi. Desumi tamen potest æra pontificatus etiam ex consulatu Valeriani ii et Gallieni: quibus imperatoribus cum Lucius obiisset die ii Nonas Martii, successor Stephanus primum Pascha sui regiminis iisdem consulibus (Christi 254) celebravit.

Linea 4. — *Suis temporibus exilio est deporta-*

tus. Hinc agnoscimus, cur a Stephano Sixtus II episcopus fuerit ordinatus ad vicarii munus obendum, ex consueta regula toties memorata. Et quidem Glabrione et Maximo ii consulatum gerentibus anno 256, videtur Stephanus breve exilium sustinuisse, cum inquireretur per id temporis in complures ab eo baptizatos, quos anno proximo sua corona Stephanus consecutus est. Causam inquirendi captarunt etiam, ut suspicari possumus, ex conciliis celebratis occasione questionum circa baptismum. De his vide notas.

Linea 5. — *Missus est in carcerem cum novem presbyteris, et duobus episcopis Honorio et Casto, et tribus diaconis Xisto, Dionysio et Caio, etc.* Supra legimus in Lucio decretum, ut duo presbyteri, et tres diaconi in omni loco episcopum non desererent. Ex captura sociorum cum pontifice servata esse cognoscitur sub Stephano disciplina. Ex more autem per Decium inducto, persecutio in clerum præcipue dirigebatur, ut ostendit rescriptum Valeriani ad senatum, de quo S. Cyprianus in epistola ad successorem in editione Pamelii 82: « Rescripsit Valerianus ad senatum (anno 258, postquam Urbe digressus pervenit Antiochiam) ut episcopi, presbyteri, et diaconi animadverterentur: senatores vero, et viri egregii, et equites Romani, dignitate amissa, etiam bonis spoliarentur. » Vide Pagium seniore ad annum 257 et juniorem in Stephano, num. 8.

Linea 7. — *Ibidem in carcere fecit synodum.* Cum episcopis, presbyteris, et diaconis secum detentis. Alia concilia complura habita fuerunt in quæstione de baptismo hæreticorum: quorum notitiam illustrant Annales Baronii, Pagius senior, alique Historiæ ecclesiasticæ scriptores.

Linea 8. — *Omnia vasa Ecclesiæ.* Pro more decessorum, Cornelii, ac Stephani, a successoribus quoque servato.

Linea 10. — *Constituit sacerdotes et Levitas, etc., vestes sacras in usu quotidiano non uti.* Vestium sacrarum usum et distinctionem a communibus inductam ab exortu Ecclesiæ fuisse, comprobant ea quæ ex divina institutione in Veteri Testamento ad figuram Novi tenebant apostoli, ac tradebant Ecclesiæ. Petalum, seu laminam aream a Jacobo, et a Joanne apostolis gestari consuevisse, tanquam insigne sacerdotii, narrat: Eusebius in Historia, lib. 7, cap. 24; Poylerates Asianorum episcopus in epistola ad Victorem; Hieronymus, in lib. de Script. eccl.; Epiphanius in hæresi Nazæorum, et ad hæres. 78, et Rufinus, observati a Valesio in notis ad Eusebium: qui etiam addit, idem de Marco evangelista fuisse traditum a scriptore Passionis ejusdem. Hanc igitur laminam, seu petalum fronti aptasse, ac tænia seu fascia circumligasse, quæ mitræ nomine a veteribus Latinis exprimitur, quæque hodie in episcoporum consecratione adhibetur, fusius exposui in opusculo de sacris indumentis Christiani sacerdotii ante annos aliquot conscripto occasione transferendi corporis sancti Leonis Magni, sed nondum edito. Sacra igitur ministeria jam tum in usu erant apud Christianos: quare legimus num. 8, mandasse Sixtum ejus nominis primum, ut ministeria sacra non tangerentur, nisi a ministris. Et per Soteris decretum novimus (supra num. 13) pallas sacratas in ministerio adhibitas apud fideles, quarum contactus etiam virginibus Deo dicatis ibidem fuit interdictus. Hauserat Ecclesia ex institutionibus veteris legis, adimpendos esse levitas ac sacerdotes, qui ad rem divinam accederent, mundiori hujusmodi cultu vestis externæ, ut animi sensa et cogitata secum ferrent nulla terrestri labe inquinatas, sed serme celestia. (Philo, de Monarchia, lib. 11) quemadmodum et lotio manuum, Hieronymo teste, indicat (lib. 11 com. in Matth. cap. 5) purgationem operum, ut fiat in illis verbum Dei. Quare sacri interpretes observant, pedum quoque lotionem a Christo Domino præmissam sacris mysteriis quæ instituebat, licet recentes a cœna

Paschali veteris instituti venirent apostoli : ad quam ipsam certo cultu præcinctos, et baculos tenentes in manibus accedere oportebat, causa significandi transitum Domini. Cum vero ad cœnas honestiorum virorum candidatas accedere solenne foret, ut in evangelica parabola apud Matthæum, cap. xxii, non sine causa et compendio animorum tum exempla illa, tum monita institutionum et curæ munditiæ etiam in legibus vestium suggerebantur. Candidatos a fonte baptismi Christianos elevandos esse solemnè ritu a primordiis Ecclesiæ ad nostra tempora nos docent Acta martyrum, et Sacramentaria, et nomen ipsum hebdomada Paschalis, quam in *albis* appellatone dicimus. Exponunt perinde recentes et antiqui scriptores, ut Venantius Fortunatus, et Paulinus, alique, adducti a Renato Laurentio de la Barre, in commentariis ad librum Tertulliani de Corona militis : ubi Carthaginensis ille presbyter enumerans traditiones nondum scriptas, *quas sine ullius scripturæ instrumento solius traditionis patrocinio vindicamus*, orditur a sacris cœremoniis, ab Ecclesia jam tum receptis in ritu solemnè baptismi : *Ut a baptismate ingrediatur, aqua aditur*, etc. Et huic traditioni suffragatur textus sacer Apocalypseos, exhibens in *albis* socios Agni. Peculiari ergo cultu vestium a quotidianis usibus separato ad rem divinam se comparasse initiatos Christiano sacerdotio ab Ecclesiæ primordio latendum est ; cum jam tum Ecclesia instituisset etiam accessuros ad ingressum Ecclesiæ per sacramentum baptismi laicos et infantes candida stola adornare. Sunt qui a Domini exemplo et illud repetant ; quando ad lotionem processurus post cœnam typicam, ante institutionem Eucharistiæ vestimenta posuit, et linteo præcinctus assumere voluit in ornamento non solum mundo, sed ad mundandum et abstergendum comparato, symbolum ministerii. Quare nostris quoque subdiaconis, ad vasa sacrificii mundanda deputatis, mappule in sinistra manu ferendæ præscripturum in antiquo Ordine Romano VI apud Mabillon., et num. 55 hujus Libri Pontificalis, diaconis palla linostima : ad lavam adhibendæ memorantur. Ad hæc patenas vitreas, et vasa argentea sacrificii usibus destinata supra jam vidimus. Quidni et vestes ? cum id a Domino diu ante mandatum in Ecclesiæ Mosaiticæ pontifice, sacerdotibus, ac Levitis : quin et ab ipsis gentibus imitatione tractatum ad sacerdotia sua teneamus. A Syris ritu patrio adhibitum fuit ad solis cultum magnificentium ornamentum, quod luxus immo dicere nota accusat Herodianus in Helagabalo lib. v., dum narrat in primo adventu suo e Syria in Italiam fuisse perlatum ab illo adolescente principe : « Cultum, inquit, patrii numinis cui dicitur fuerat celebrare supervacuis saltationibus (et has perperam traductas ad profanas gentium superstitiones ex divinis litteris novimus, ubi rite adhibite fuerant a religiosissimo principe Davide ante arcam Domini) vestitum usurpans luxuriosum, purpura intextum, atque auro, monilibusque et armillis redimitum, coronas etiam sustinens ad tiaræ modum, auro lapillisque pretiosis insignitas ; formam habens inter Phœnissam stolam et Medorum amictum. » In veteri gemma, quam pretiosis quibusque comparaverim, elegantè expressam videmus opere anaglypho protomen Elagabali, nativis gemmæ coloribus a perito artifice obsecundatis. Hanc servat musæum illustrissimi ac doctissimi præsulis M. Ant. Ansidati, post navatam egregiam operam tam severioribus quam elegantibus disciplinis per varios numerum gradus in supremo tribunali sacræ Inquisitionis assessoris officio perfungentis. Inde colligere possumus formam Phœnissæ stolæ, ab Herodiano descriptam. Illi si conferatur *cappa* (ut vocant) *pontificalis*, qualem exhibuimus in Pio pontifice ex veteri pictura Christiani cœmeterii in cryptis martyrum supra num. 12 cum Aringhio, et qualem hodiernus quoque nos custodit in episcopis, perinde ac in aliis sacerdotibus et ministris in choro psallen-

tilibus ; colligere et conjectari facile possumus, compositam olim fuisse ex epistole levitarum, et tiaræ, sive capito sacerdotali, consutis in unicum indumentum : et a primis Ecclesiæ institutoribus e Palæstina et Syria in alias regiones traditam, et sacrarum ministris traditam. Verum de origine et forma sacrarum vestium erit alibi opportunè agendi locus. Hic sufficit sacras a communibus discretas et separatas recognoscere, et hoc etiam de quo agimus sacro ad rem divinam accederent Christiani sacerdotes et ministri instructi aliquibus palliis, vestibus, et ornamentis, unice reservatis sacris ad operandum ; etiam si pallia, vestes, et ornamenta illa non admodum differrent a forma vestium, velorum, et ornatus adhiberi soliti etiam ad alios usus ab iisdem populis, quos inter versabantur. Sacras palliis, toties memoratas in numeris præcedentibus, quisnam dixerit ad alios quoque usus promiscue assumptas ; cum illarum contactus etiam Deo dicatis virginibus veteretur ? Pallium beati Marci evangelistæ a decessore episcopi corpore apud Alexandrinos successorem præsulè suis manibus accipere consuevisse, et proprio collo circumdare antiquo ex instituto illius Ecclesiæ supra memoravi cum Liberato in Breviculi capite 20. Quis audeat confundere sacrum ejusmodi pallium cum palliis quotidianis philosophorum et Christianorum ? Laminam frontalem ejusdem Marci evangelistæ, necnon adhibitas a Joanne et Jacobo apostolis, et paulo ante descriptas cum Eusebio, Hieronymo, et Epiphonio, nemo negaverit redditas fuisse in sacras per eosdem pontifices signo aliquo dedicationis, et invocationis divini nominis. Tertullianus revocat ad traditiones originis Ecclesiæ cœvas eam nostram consuetudinem, qua scilicet *ad omnem progressum, atque promotum, ad omnem adiutum et eritum, ad vestitum, ad calcatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quæcumque nos conversatio exercet, frontem crucis signaculo terminis*. Hoc nempe dedicationis nostræ signo, fidei nostræ potiora mysteria complexo, acius quoslibet vitæ nostræ Deo devotemus. In altaribus et ecclesiis consecrandis hujusmodi signo in mensa altaris, et in parietibus impresso chrisma adhibemus. Quare et in ara impressum exhibent nummi a Constantino Maximo percussi (quales inter nostra cimelia asservamus) : ex quo scilicet ætati Silvestri lapidei altaris usus, et publica libertas Christiani cultus fuit. Jam tum igitur, et ab ætate apostolica, unde auctoritas consuetudinis ac traditionis jure petitur a Tertulliano, in sudalis, in mappis, in stolis, in palliis, in pallis, in laminis, et mitris sacerdotum crucis Dominicæ impressa vestigia servamus : nec fronti tantum nostræ inditum hoc signaculum agni immutabili sanguine respersum ac dedicatum ad universorum salutem, sed ipsis etiam in instrumentis sacerdotii venerabile illud signum deprehenditur, persape conjunctum cum aliis symbolis boni Pastoris, et Christi Domini signa operantis, præsertim in necolis ad sacrificii materiem continentiam elaboratis, aut ad sacrum chrisma asservandam, et ejusmodi vasis ministerialibus, calicibus, patenis metallicis, ac vitreis supra descriptis in Urbano. « Viderint unde auctoritas moris, de qua tum maxime quærimus (ait Tertullianus in libro de Corona militis, pag. 574 edit. de la Barre.) Porro cum quæritur, cur quid observetur, observari interim constat. » Signa nempe sunt rerum, Deo per pontifices Christianos rite dicatarum, ut in universa sacra suppellectile, et pennis, vasisque Ecclesiæ (quæ archidiaconis commendari a pontifice legitur in his eisdem numeris) ita etiam in vestibus : quos proinde sacras haberi et appellari, atque a communi usu sejunctas recognoscere cogimur ætate Stephani, constabillentis decreto suo prisam illam consuetudinem, quam traditione acceptat a decessoribus.

Linea. 15. — *Sepultus est in cœmeterio Calisti. Ince extractum fuit sacrum ejus corpus a S. Paulo,*

una cum corpore successoris Dionysii, quando in propriis aedibus ad campum Martium constituit titulum SS. Stephani et Dionysii, alias SS. Stephani et Silvestri appellatum; et oratorium monachorum ibidem fundavit, ac utriusque pontificis et martyris reliquias eo transtulit, ubi asservantur: uti constat ex documentis supra indicatis in fine notarum ad B. Antherum, plenus exponendis infra ad notas in Vitam B. Pauli I. Diximus etiam, in superioribus notis ad Antherum, partes reliquiarum earundem a Paulo I. ibi depositarum fuisse translatas a Sergio II in titulum SS. Silvestri et Martini in Montibus appellatum, seu titulum Equitii: quemadmodum testatur antiqua tabula marmorea ibidem affixa in descensu a gradibus presbyterii ad hypogaeum, et subterraneam ecclesiam, plurimum scriptorum lucubrationibus illustrata.

CIACONII.

Linea 2. — *Martyrio coronatur.* Cum Valerianus imperator, rerum que gerebantur conscius, missis militibus, beatum Stephanum comprehenderit, ac iusserit illum in fanum Martis deduci, ubi si illi sacrificare nollet, capitis sententia puniretur, orationem beatissimus pontifex effudit ad Dominum, ac repente de caelo tactum est delubrum, et idolum, et magna ex parte corruit, ingenti cum fragore. Tunc milites exterriti fugerunt, relinquentes Stephanum solus; qui suis comitatus, ad coemeterium Lucinae proximum se recepit, ibique suis denuo ad tolerantiam martyrii exhortatis, obtulit sacrificium Deo omnipotenti. Audiens hæc Valerianus, misit ad eum rapiendum milites rursus, inveneruntque eum sacrificium Deo offerentem; qui intrepidus, constans et impavidus, perficiens cepta mysteria, in eodem loco ante altare in sua decollatus est sede, IV Nonas Augusti ann. 260. Factus est ibi planctus maximus Christianorum, quod tanto pastore essent orbat; sepelierunt corpus eius cum ipsa sede, sanguine eius conspersa, in eadem crypta, quæ est in coemeterio Calisti, via Appia, tertio ab Urbe milliario.

PAGII.

Linea 7. — *Fecit synodum.* Protestantes, imo et quidam catholici existimant, Stephanum damnando morem Cypriani et Africanorum antistum, necnon Firmiliani et Orientalium de rebaptizandis hæreticis, in extremum errorem lapsum esse, ac decrevisse quorumcumque hæreticorum baptismum, etiamsi consuetæ et solemnæ Ecclesiæ forma, et ritu collatum non esset, ratum esse et legitimum, proindeque non iterandum. Verum hæc opinio omnino improbabilis est. Si enim eum in errorem lapsus fuisset Stephanus, his temporibus universa Ecclesia versata esset in errore: omnes quippe episcopi, vel Cypriani, vel Stephani sententiam tuebantur; utraque autem secundum ipsam etiam Protestantium hypothesim, erronea erat. Præterea Cyprianus in citata ad Pompeium epistola, testatur, Stephanum baptismum hæreticorum ratum habuisse ob vim et efficaciam verborum evangelicorum, quibus confertur. Quare Stephanus semper supposuit, baptismum verbis evangelicis, ut ratum esset, conferri debere. Qua de re legendus Schelestratus parte II Antiquitatis illustratæ, dissert. 1, art. 2, ubi fuse ostendit totam questionem Stephanum inter et Cyprianum fuisse de baptismo hæreticorum; supposito quod in nomine Christi, seu Trinitatis illum conferrent.

SOMMIER.

Linea 7. — *Fecit synodum.* Lapsus plurimum Christianorum ejusque status et conditionis in persecutionibus adegat Ecclesiam, sub præcedentibus pontificibus, ad præscribendas regulas pœnitentibus, quibus se expiarent de admissis scelere, et recidivam caverent. Fideles nullo ecclesiastico ministerio, aliove publico munere insignes, qui idolis immolaverant, absolutionis beneficio carere debebant, et a

A communione tandiu excludi, donec diuturnæ pœnitentiæ rigidiora experimenta præstitissent: clerici vero in ideum scelus prolapsi depositionis poenam subire cogebantur extra spem restitutionis ad propria munera resumenda; nihil aliud assecuturi ex suscepta pœnitentiâ, quam ut ad laicam communionem admitti possent. Hæc regulis astringebantur et parebant quicumque vere pœnitentiæ spiritu ducebantur: hypocrite vero et qui desideriis secularibus distuliebant, nihil studebant attentius quam ut easdem regulas eluderent. Quies Ecclesiæ reddita (seu verius malicia) sub initium pœnitentiæ Valeriani, et pontificatus B. Stephani, occasionem obtulit compluribus in pœnitentium ordinem falso redactis, rebelles spiritus assumendi, quibusdam aperte ac in propatulo, aliis vero fraudes technasque attexendo ad præsulum justitiam eludendam, aut ad abusum eorumdem clementiæ. Quidam Fortunatianus ex Africa de numero erat illius primæ classis. Etsi depositus fuit et ab episcopatu, suffecto in ejus locum Epicteto; at tamen pontificalia exercere non desistebat, magno cum fidelium scandalo. Cyprianus occurrit auctoritate sua huic malo, scribens novo illi episcopo, ejusque populo, ne id attentari ulterius pateretur; sed Ecclesiæ regulas observari curarent, eosque a communione fidelium segregatos haberent, qui easdem regulas transgredirentur.

Verum Basilides et Martialis, ille Legionensium, hic Asturicensium ab episcopatu in Hispania depositi, ad Stephanum Romanum pontificem confugerunt, ut ipsius auctoritate secum remitteretur de rigore legis, cui ut parent provincialium suorum vi adigebantur. Romæ auditi, et favorabili cum recepto suam in provinciam reversi sunt. Cæterum cum illorum causa in contradictorio judicio apud Romanam sedem non fuisset discussa, ipsis tantummodo pro lubitu facta exponentibus per absentiam accusatorum, nemine responsa opponente, visum est Ecclesiis Hispaniarum, eosdem non esse ante recipiendos quam aliarum Ecclesiarum suffragia experirentur. Ad proximas igitur Africanorum conversæ, ut de negotio tam gravi easdem consulerent, quibus Cyprianus tantam conciliabat famam doctrinæ ac disciplinæ, Felicem ac Sabinum episcopos ablegant in aliorum locum sussectos, cum litteris, aliisque documentis rerum ea de causa gestarum. Comperit fuit, Basilidem ac Martialem jure fuisse depositos juxta decreta beati Cornelii papæ, apud universam Ecclesiam recepta: quibus declaratur eo firmiter esse adherendum, quo pervicacius hi homines inquieti, fallaciæ et circumventionis crimine apostasiam cumulantes, et peccata superiora, obreptitiam concessionem extorserant a Stephano, fraudulenter ad clementiam pertracto: uti constat ex litteris Cypriani, epistola 67, ita scribentis:

Nec rescindere ordinationem jure perfectam potest, quod Basilides post crimina sua detecta, et conscientiam etiam propria confessione undatam, Romam pergens, Stephanum collegam nostrum longe positum, et geste rei, ac tacitæ veritatis ignarum lesellit. Hoc eo pertinet, ut Basilidis non tam abolita sint, quam emulata delicta, ut ad superiora peccata ejus etiam fallaciæ et circumventionis crimen accesserit. Neque enim tam culpandus est ille, cui negligenter obreptum est, quam hic execrandus, qui fraudulenter obrepsit. . . . Sed nec Martiali potuit profuisse fallacia. . . . maxime cum jam pridem nobiscum, et cum omnibus omnino episcopis in toto mundo constitutis etiam Cornelius collega noster sacerdos pacificus ac justus, et martyrio quoque dignatione Domini honoratus decreverit, hujusmodi homines ad pœnitentiam quidem agendam posse admitti, ab ordinatione autem cleri, atque sacerdotati honore prohiberi.

Hostes Romanæ sedis, et invidi ejusdem auctoritatis inutiliter abutuntur hujusmodi responso Africanorum ad Hispanos præsules. Primo enim, hoc

responsum nihil alinodum proat contra jus et consuetudinem appellandi, et accedendi undique terrarum ad Romanam sedem ad impetrandam justitiam, aut gratiam, quarum utriusque dispensatrix semper fuit hæc sedes suprema. Imo (quod est alterum observandum) illa ipsa responsio supponit jus illud appellandi et confugiendi ad Romanæ sedis tribunal esse omnibus notum ac receptum; cum ibi adnotetur distantie intervallum non impedire, quominus ad eandem sedem non provocetur: *Stephanum longe positum*. Tertio: Revera in responso asseritur, eam distentiam in causa fuisse, ut facilius ab apostatis confictæ fraudes Stephanum occuparent, *longe positum fessellit*. Cæterum dum perstringit negligentiam pontificis ad sententiam absolutionis procedentis citra plenam facti cognitionem, *veritatis ignarum*, non negat iudici pronuntianti competentem auctoritatem. Quarto: Id etiam ostendit legitimam potestatem recognosci Stephani decernentis, cum hic accusatur tantummodo de negligentia vitio, *non tam culpandus est cui negligenter obreptum est*; impetrans vero notatur crimine falsi malitiose propositi: *quam hic execrandus qui fraudulentè obrepsit*. Quinto. confirmatur denique hæc litterarum sententia ex eo, quod *obreptitium* esse enuntiat quidquid a Stephano Basilides impetravit. Porro vocabulum *obreptitii* a jurisconsultorum subtellicis petitum significat qualitatem quæ attribuitur litteris aut rescriptis a legitimo iudice impetratis super gratia, jure, aut concessione, eundem iudicem circumveniendo per reticentiam veritatis, cujus esset expressio necessaria ad impetrati rescripti validitatem. Hoc ipsum verbatim expressum deprehenditur in litteris Africanorum: « Tacite veritatis ignarum fessellit: cui obreptum est, qui fraudulentè obrepsit. »

Verum insignis demonstratio est ad excludendam quancunque dubitationem de suprema S. sedis auctoritate ab hisce responsis S. Cypriani et episcoporum Africanæ provincie ad Hispanos, insignis, inquam, demonstratio exclusæ dubitationis est auctoritatis exercitium, quod implorat per Cypriani ipsius preces Stephano papæ directas, ut eandem auctoritatem adhibeat in negotio æqualis ponderis, et naturæ per similes, nuper in Galliis suborto. Marcianus, Arelatensis episcopus, profitebatur se Novatiani partibus adhesisse tum in hæretico dogmate, tum in schismaticis communionem. Proximarum provinciarum episcopi, qui ea de re ad Romanam sedem perscripserant, Carthaginensi etiam Ecclesiæ idem significarunt, ad episcopum Cyprianum datis iterum litteris. Series rei gestæ manifestat, scriptum idcirco fuisse ad B. Cyprianum, quod probe constaret de illius existimatione ac venerationis testimonio apud Romanam sedem. Cyprianus igitur in hæc sententiam Stephano papæ litteras dedit (*epist.* 68): « Facere te oportet plenissimas litteras, » etc.

Hæc verba non indigent commentario ad demonstrandum in eis assertam auctoritatem Romanæ sedis, tum in definiendis fidei dogmatibus, tum in disciplina et confirmatione consuetudinis receptæ in administratione sacramentorum, tum in regimini ecclesiastici jure exercendo, et necessario mediiorum congruentium delectu ad conservandum ordinem ac traditiones.

Negare tamen non possumus, quin Africana Ecclesia tum temporis passa fuerit quamdam eclipsim, dum lumen peculiare contendit usurpare, tanquam sibi proprium foret: cum in Ecclesiis particularibus ejusmodi lux alia non reperitur, quam ea quam Sol justitiæ (Christus Dominus) amavit et elegit diffundere supra universalem Ecclesiam irradians ceteras et Romana sede, tanquam centro orbis Christiani. (*In occidente Sol justitiæ oritur. Vos estis lux mundi.* S. Hieronim. *epist.* 57.) Considerandus igitur est ausus Ecclesiæ Africanæ non dissimilis perturbacionis occasio futurus, ac illius, quam

A poetæ imaginantur per lunam præstitam iri, si locum solis sibi usurpare ista contenderet, perturbata rerum natura, ut diurnæ illuminationis arctam mundo se constitueret:

..... Fratri contraria Phœbe
Ibit, et obliquum bigas agitare per orbem
Indignata diem poscet sibi: totaque disco
Machina divulsi turbabit fœdera mundi.
(*Lucan. Phars.* lib. 1, vers. 77.)

Rerum summa huc redibat. Contendebant Africanum nullum esse, atque invalidum quodcumque hæreticorum baptisma, qualibet forma ac ritu administraretur. Percrebruit, originem mali ex Oriente profectam: ubi fortasse contigit, ut non rejiceretur illico baptismus quorundam hæreticorum, illum non conferentium sub legitima forma, postmodum vero indistincte reprobatum fuit quodlibet genus baptismi per hæreticos administrati, sub falsa persuasionem quæ irreperat, non posse ullum sacramentum habere extra catholicam Ecclesiam. (*Dionys. Alexandrinus apud Euseb., Hist.* lib. vii, cap. 6): « Non episcopi in Africa solum istam consuetudinem de hæreticis rebaptizandis jam invexerant, verum etiam longo tempore ante episcoporum memoria, qui antegressi sunt in ecclesiis maxima hominum frequentia celebratis, et synodis fratrum celebratis tum Iconii, tum Synnadae, tum multis aliis in locis convocatis, illud decretum fuit. » Usus inoleverat in Africa ante beatum Cyprianum, qui testatur illa definitum fuisse in provinciali concilio sub Agrippino, decessore Donati ejus, cui S. Cyprianus successit. « Quod quidem et Agrippino, bonæ memoriæ vir, cum cæteris coepiscopis suis, qui illo tempore in provincia Africa et Numidia Ecclesiam Dei gubernabant, statuit, et librato concilii communis examine firmavit. » (*S. Cyprian. epist.* 74.)

Quancunque tandem fuerit erroris et mali origo, id liquido constat, sub pontificatu Stephani papæ, duos episcopos vitæ sanctitate non minus illustres, quam dignitate sedium quas possidebant, nempe S. Cyprianum Africanæ primatem, et Firmilianum metropolitam Cappadociæ, protectores se declarantes ejusmodi praxis, et sententiæ. Uterque eorum synodos convocavit in provinciis sibi subiectis, et pontifici Stephano communicavit decreta edita per eandem synodos. Africana synodus ita perscripsit ad Stephanum papam *epist.* 74 inter Cyprianicas: « De eo maxime tibi scribendum, et cum tua gravitate ac sapientia conferendum fuit, quod magis pertinet et ad sacerdotalem auctoritatem, et ad Ecclesiæ catholicæ unitatem pariter ac dignitatem de divinæ dispositionis ordinatione venientem, eos qui sunt foris extra Ecclesiam tincti, et apud hæreticos et schismaticos profanæ aquæ labe maculati, quando ad nos, atque ad Ecclesiam quæ una est, venerint, baptizari oportere: eo quod parum sit manus eis imponere ad accipiendum Spiritum sanctum, nisi accipiant et Ecclesiæ baptismum. . . . Hæc ad conscientiam tuam, frater charissime, et pro honore communi, et pro simplici dilectione pertulimus; credentes etiam tibi pro religionis tuæ et fidei veritate placere, quæ et religiosa pariter et vera sunt. Cæterum scimus quosdam quod semel imberberint nolle deponere, nec propositum suum facile mutare, sed salvo inter collegas pacis et concordie vinculo, quædam propria, quæ apud se semel sint usurpata, retinere. Quæ in re nec nos vim cuiquam facimus, aut legem damus, » etc. Et Firmilianus in epistola 73 apud S. Cyprianum ait: « Plurimi simul convenientes in Iconio diligentissime confirmavimus, repudiandum esse omnino baptismum, quod sit extra Ecclesiam constitutum. »

Super his litteras dedit Stephanus ad Orientales, significans se reinoturum a communione fidelium Helenum, Firmilianum, et universos episcopos Græ-

licie, Cappadociae, et Galatiae, et finitimarum gentium, ubi haereticè rebaptizabantur. S. Dionysius hoc referens (apud Euseb. *lib. vii, cap. 4*) asseverat, doctrinam et monita salutaria ejusdem papae in literis ab eo datis ad Ecclesias Syriae et Arabiae plurimum adjumenti eisdem Ecclesiis contulisse: « Syriae universae et Arabiae vestra doctrina et consilio semper magno adjumento fuistis: quibus etiam modo scripsistis epistolas. »

Secundum hæc responsa legati Africanorum et Asianorum ad eundem Stephanum papam profecti sunt episcopi, ut aliqui scripserunt (id enim probe intelligitur ex contextu epistolæ Firmiliani ad S. Cyprianum, nempe 75, atque ex testimonio B. Hieronymi in *Dialogo ad Lucifer*) ut decretorum ea de re editorum rationem redderent. *Verum eas nec ad sermonem saltem colloquii communis admisit* (conqueritur Firmilianus) : declarans in epistola ad S. Cyprianum, ut in epistola 74 inter Cyprianicas, non esse iterandum quodcumque haereticorum baptismum. « Si quis ergo a quacunque haeresi venerit ad nos, nihil innovetur, nisi quod traditum est, ut manus illi imponatur ad poenitentiam. »

Optandum summopere fuisset, ut Asiani et Africani sibi præ oculis ponere voluissent majorum suorum sententias de traditione, cujus depositaria est Petri sedes, easque satis explicatas apud Irenæum inter Asianos, et apud Tertullianum inter Africanos, testes conterraneos. Prior ex his Irenæus declarat, ad impediendam corruptionem doctrinae, ac revincendos errores adhiberi a genuinis Ecclesiae filiis recursum ad eam traditionem ac fidem, quam Romana Ecclesia maxima et antiquissima, et omnibus cognita, utpote ab apostolis Petro et Paulo fundata et constituta, ab apostolis acceptam per successorem episcoporum venientem usque ad nos cum auctoritate principali qua pollet conjunctam et integram præservavit; Ecclesiis et fidelibus ubique terrarum positus ad hanc recurrere cum sit necesse, et propter potentiorum principalem convenire. S. Irenæus adv. hæc. lib. iii, cap. 3 (cujus verba supra jam dedimus in notis ad S. Clementem) : « Habemus Romam (ait Africanus) unde nobis quoque auctoritas præsto est futura. Felix Ecclesia, cui totam doctrinam apostoli cum sanguine suo profuderunt! » (Tertullian. *lib. de Præscript.* post med.)

Asiani et Africanis minus infeliciter id contigit, quod opinarentur questionem, ipsos inter ac Stephanum subortam, non versari circa dogma, sed circa disciplinam, et œconomiam Ecclesiae, prout ab utrisque declaratum fuit. Firmilianus enim conqueritur, quod Stephanus decernat eos separare ab unitate universalis Ecclesiae, qui iustis de causis recipi a se non debere putabant nonnullas consuetudines Ecclesiae Romanae proprias, quæ disciplinam tantummodo respiciebant; cum nemo ex decessoribus Stephani arcendos esse judicasset eos qui similia instituta sequi recusassent. « Secundum quod in cæteris quoque plurimis provinciis multa pro locorum et hominum diversitate variantur; nec tamen propter hoc ab Ecclesiae catholice pace atque unitate aliquando discessum est. Quod nunc Stephanus ausus est facere, rumpens adversus vos pacem, quam semper antecessores ejus vobiscum amore et honore mutuo custodierunt. » (*Epistola Firmiliani*, apud Cyprianum 75). Synodi vero Africanae fuerant protestate, nemini a se legem dari: sed arbitrari se integrum (cuique fore, salva cum cæteris pace, sequi consuetudinem propriam. *Qua in re nec nos cuiquam vim facimus aut legem damus* (apud Cyprianum *epist. 72*). Neminem judicantes, aut a jure communionis aliquem, si diversum senserit, amoveutes (Conc. Carthag., de Bapt. hæret).

Immerito igitur transferunt inimici Romanae sedis vetustam hanc disputationem ad conciliandam auctoritatem novis dissidiis, quibus ipsi turbant Ecclesiam. Nonne comprobavit eventus, propositam fuisse

A regulam veritatis et fidei a Stephano papa dum proponebat apostolicæ sedis traditionem? Asiae atque Africae Ecclesiae obtemperarunt, ex quo consuetudinem suam novitatis vitio laborare cognoverunt, sanctæ vero sedis usum antiquitatis primæ præstantia commendatum, adeoque et legitimum deprehenderunt. Multa profecto indagine progrediondum fuit ad enodandam facti seriem, et in bono lumine collocandam. Hinc est quod S. Augustinus (*lib. 1 contra Donat. cap. 18*) excusare contendens S. Cyprianum, postquam asseruit beatum martyrem non recessisse ab unitate Ecclesiae, addit, nullum adhuc plenarium concilium ea de re fuisse sententiam: « Nam illis temporibus, antequam plenarii concilii sententia, quid hæc in re sciendum esset, totius Ecclesiae consensio confirmasset, visum est ei cum ferme octoginta coepiscopis Africanarum Ecclesiarum, omnem hominem, qui extra Ecclesiae catholice communionem baptizatus fuisset oportere ad Ecclesiam venientem denovo baptizari. » S. doctor significat, in ea fuisse sententia Cyprianum ut crederet de disciplina tantummodo tunc litem fuisse, quo scilicet in genere questionum dogma non attingentium, integrum cuique foret provinciae suæ moribus conformari, donec solenni examine stateretur quænam vetusta esset ac legitima consuetudo.

Cautè attendamus, ne opinemur, sanctum Hippone episcopum dum excusat Carthaginensem, affirmans plenarium concilium necessarium fuisse ad terminandam controversiam: ne opinemur, inquam, pronuntiare aliquid contra auctoritatem sanctæ sedis in decidendis controversiis, quam ille recognovit adeo luculenter, quænamadmodum suo tempore exponimus. Declarat enim, quod ad hæc attinet, etiam concilia ipsa plenaria sæpe priora posterioribus emendari certis in casibus, citra læsionem auctoritatis utrique integræ permanentis: quo etiam sensu proferre potuit his in eisdem casibus, etiam plenaria concilia ad examen revocare potuisse negotia per S. sedem definita citra eversionem ejusdem juriurum. Sunt autem casus illi, ex beati doctoris sententia, quædam latentia et obscura, quæ progressu temporum et experimento deteguntur: « Quis autem nescit, inquit, concilia ipsa plenaria sæpe priora posterioribus emendari, cum aliquo experimento rerum aperitur quod clausum erat, et cognoscitur quod latebat? » (*Ibid.*, lib. ii, cap. 3.) Objectum de quo disputabatur numerandum erat inter eos casus. Stephanus circa negotium baptismi haereticorum, quod prohibet iterari, decretum refert ad traditionem: *Nihil innovetur, nisi quod traditum est*: ad traditionem scilicet juxta opinionem Augustini tum temporis ita involutam et obscuram, ut plane constare non posse videretur de illius evidentia, nisi coacto plenario concilio: imo talem, ut etiam plenaria concilia de illius perspicuitate se corrigere invicem possent, ait S. doctor. Talis enim naturæ habebatur ut plene definiti nequaquam valeret in plenario concilio antequam discussa funditus et eventitata foret in pluribus disputationibus et collationibus particularibus episcoporum. « Quomodo enim, ait, potuit ista res tantis altercationum nebulis involuta ad plenarii concilii luculentam illustrationem confirmationemque perducì, nisi primo diutius per orbis terrarum regiones multis hic atque illic disputationibus et collationibus episcoporum pertractata constaret? » (*Ibid.*, cap. 4.) Id perspicue manifestat, generalis concilii opem ab Augustino requisitam super negotio de quo maxime quærebatur, versari, juxta ejus sensum, in cardine disciplinae circa œconomiam ecclesiasticam, in qua plenaria quoque concilia citra mutuum læsionem aut subversionem juriurum asserit priora posterioribus emendari.

Id manifestius evincitur, si objectum intueamur in eo prospectu ac lumine in quo collocat Augustinus, cumque audiamus rem funditus pertractantem. Nihil, inquit, opponerentur S. Cypriano præter

consuetudinem, utique veram, cuius altamen veritatis documenta non proferebantur. Consuetudo ista revocata fuerat in dubium coram Cypriano per Agrippinum, unum ex suis decessoribus, in quodam concilio aliquot episcoporum Africae: quæ dubia et quæstiones nisi præcessissent, nihil ausus fuisset Cyprianus ratiocinari contra ejus consuetudinis assertionem. In casu tantæ obscuritatis, post librata quæ hinc afferebantur, et quæ videbat ipse de consuetudine ita robusta atque extensa, et quæ illinc ex adverso repererat constabilita in propria Ecclesia ex auctoritate concilii sub Agrippino; prolixioris laboris pertesus in suscipiendo ulteriori examine, maluit sequi decessorum suorum proxima vestigia. « Sed quia, » ait Aug., *ibid.*, cap. 8, « tunc non existerant nisi qui ei consuetudinem opponerent, noluit veraci quidem, sed nondum assertæ consuetudini cedere. Quam tamen consuetudinem nisi prior ante Agrippinum, et nonnulli per Africam coepiscopi ejus, etiam per concilii sententias disserere tentavissent, non auderet iste saltem ratiocinari adversus eam. Sed in tam obscura quæstione turbatus, et ubique intuens universalem robustamque consuetudinem coarctaret se potius.... Sed cum fatigatum præcedentis concilii, quod per Agrippinum factum est, excepisset auctoritas, maluit prædecessorum suorum, tanquam inventum defendere, quam inquirendo amplius laborare. »

Concludemus itaque, in sententia beati Cypriani quæstionem illi non visam de fidei dogmate, cum separari noluerit a communione cum cæteris a se diversa sententiis, quod facere utique debuisset, si eos hæreticos judicasset. Juxta placitum vero S. Augustini agebatur de negotio ita obscuro (per admissionem gestorum) ut solo temporis beneficio detegi penitus posset, et in quo adhibenda erant tentamina, concilii plenarii opem desiderantia ad eadem exacte perficienda. Erat nempe comprobanda universalitas consuetudinis; id est, nisi talis usus et ratio disciplinæ conformis habenda foret traditionibus omnium Ecclesiarum. Nihil plane adhuc perspi-

A citur, in quo hostes apostolicæ sedis oblectari tantopere valeant.

Quod autem ad eos pertinet, qui salva quam debent obedientia, videntur trahi voluptate altercandi et occasiones inquirere disputandi de illius sedis auctoritate; debent diligenter cavere, ne imagines sibi proposita id efficiendi quod a sanctis peractum patant, illudant sibi et Ecclesiæ falsa specie imitationis. Considerare etiam debent cum beato Ambrosio, ne sanctos quidem ubique fuisse compotes omnimodæ perfectionis; cumque eadem qua nos natura corrupta constarent, infirmitati quoque nostræ poterant subjacere. « Non naturæ præstantioris fuisse, sed observantioris; nec vitia necessevisse, sed emendasse. Quod si invidia etiam sanctos adussit, quanto magis cavendum est ne inflammet peccatores? (S. Ambros. *de S. Joseph.*). Correxisset autem istam sententiam non invenitur: non incongruenter tamen de beato viro existimandum est, quod correxerit; et fortasse suppressum sit ab eis, qui hoc errore minimum delictati sunt, et tanto velut patrocinio carere noluerunt. » (S. Aug. *epist.* 48, *ad Vincent.*)

Considerare etiam debent attente hæc verba Vincentii Lirinensis, quorum veritas contiuentur confirmata et perspecta fuit experimentis cuiusvis ætatis consecutæ: nempe tantumdem præfuisse zelum Stephani papæ supra reliquorum episcoporum vigorem qui novitati obsistebant, quantum supra eos dignitate cathedræ elevabatur; et in exitu hujus negotii perspectum perinde fuisse quod in similibus æ more contigit, nempe vicisse causa antiquitatem, et explosam fuisse novitatem. « Tum beatæ memoriæ Stephanus apostolicæ sedis antistes, cum cæteris quidem collegis suis, sed præ cæteris restitit: dignum, ut opinor, existimans, si reliquos omnes tantum fidei devotione vinceret, quantum loci auctoritate superabat... Quis ergo tum universi negotii exitus? Quis utique, nisi usitatus, et solitus? Retenta est scilicet antiquitas, et explosa novitas. » (S. Vincent. *Liria. contra hæret.* cap. 9.)

XXV. SANCTUS SIXTUS II.

ANNO CHRISTI 260, VALERIANI ET GALLIENI IMP. G.

25 *Sixtus, natione Græcus, ex philosopho, sedit annos duos, menses undecim, dies sex* ^a. *Martyrio coronatur. Fuit autem temporibus Valeriani et Decii* ^b, quò tempore fuit maxima persecutio. Eodem tempore hic comprehensus a Valeriano, et ductus ut sacrificaret dæmoniis, quia contempsit præcepta Valeriani, capite truncatus est, et cum eo alii sex diaconi, *Felicissimus* ^c, et *Agapitus, Januarius et Magnus, Vincentius et Stephanus*, sub die sexto ^d *Idus Augusti*. Et presbyteri præfuerunt *a consulatu Maximi et Ravionis* ^e usque ad consulatum *Tusci et Bassi* ^f *xiii Kalendas Augusti*. Quo tempore sævissima persecutione arguebatur beatus Sixtus sub Decio. *Et post passionem beati Sixti post* ^g *10 tertia die passus est et beatus Laurentius ejus archidiaconus, quarto Idus Augusti et Claudius subdiaconus, et Severus presbyter, et Crescentius lector, et Romanus ostiarius.* ^h *Hic fecit ordinationes duas per mensem Decembris: presbyteros quatuor, diaconos septem, episcopos per diversa loca duos.* Qui vero *sepultus est in cæmeterio Calixti, via Appia*, Nam ex diaconi supra ¹⁵ *dicti sepulti sunt in cæmeterio Prætextati, via Appia, viii Idus Augusti. Beatus*

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

^a B, ann. 1. minus d. 8. ^b B, Valer. et Gal. a cons. Val. iv et Gal. iii ad Memmianum et Cæcilianum et Bassianum. ^c Mart. Rom. 6 Aug. ^d C, octavo. ^e C, Glabronis. ^f C, 14. ^g Baron. ad ann. Dom. 261. ^h B, unum.

autem *Laurentius* [sepultus est via Tiburtina, in cœmeterio Cyriacelis, in agro Verano in crypta, cum aliis multis martyribus, iv Idus Augusti, et cessavit episcopatus dies triginta quinque.

CATALOGUS SUB LIBERIO.

Sixtus annis duobus, mensibus undecim, diebus sex. Cœpit a consulatu Maximi et Grævionis, usque Tusco et Basso, et passus est viii Idus Augusti... a consulatu Tusci et Bassi, usque in diem viii Kalendas Augusti, Æmiliano et Basso consulibus.

VARIÆ LECTIONES

Apud Fabrottum ex codice Freheri.

Num. 25, lin. 1, B, et philosophus. lin. 7, B, Grævionis secundi. AB, usque ad Tuscum et Bassum, et a consulatu Tusci et Bassi. lin. 9, urgebatur. lin. ead. et 10, AB, post tertiam diem passus est. lin. 14, AB, nam sex diaconi. lin. 16, B, Cyriaca. lin. 18, AB, dies 26.

Ex codice Regio, Mazarino et Thuano.

Lin. 1, nat. Gr. de Athenis ex philos. sed. ann. 2, m. 10, d. 25; fuit autem tempore Decii et Valeriani q. t. f. m. p. E. t. comprehensus a Val. lin. 4, qui cont. p. V. et cap. tr. est, et cum eo sex diac. F. et A. Jan. et magnus Innocentius et S. lin. 7, Grævionis. lin. 8, xxiii Kal. A. q. t. f. pers. agebatur sub Decio. Maz., urgebatur sub D. lin. 9, post tertiam diem p. est B. L. arch. ejus. lin. 13, duos. Ipse vero f. lin. 16, in cimit. Prætextato via Tiburtina, in cimiterio Chyriace.

Ex codice Thuano altero.

Lin. 1, sedit annum 1, m. 10, d. 25. lin. 3, magna persecutio. lin. 5, Felic. Aga. Jan. M. V. et sub die B

A viii Id. Aug. Fuit autem a consulatu Maximi et Grævionis n usque ad cons. Tusci et Bassi, passus est xiii K. A. lin. 9, post 5 dies. lin. 14 Calixti via Appia, Ciriacetes in agro V., in erypta cum al. m. m. et cess. ep. d. 35.

Apud Holstenium et Schelestratum.

Lin. 1, Flor. secund. omittit Sixtum. Flor. Cass. et Vat. et philosophus. lin. ead. Reg. et Flor. annum 1, Flor. dies 23. lin. 4, Flor. qui contempsit præcepta Valeriani, et ob id capite, etc. et cum eo alii ex diaconis. Hunc locum ex Gestis Pontificalibus citat Rudolphus presbyter in Vita Rabani, apud Broverum, Antiq. Fuldens. lib. III, pag. 240, qui vulgatam lectionem confirmat. Sed putem legendum, alii sex ex diaconis Fel., etc., ex presbyteris Januar., etc. lin. 14, Vat. et Reg., sex diaconi. lin. 18, Cass. 26, Vat. 26

Apud Peniam ex codice Cavensi.

Lin. 7, Maximi et Ravionis i usque Tuscum et Bassum, a consulatu Tusci et Bassi usque xiii Kal. Aug., etc. lin. 14, Nam vi diaconi supradicti.

NOTÆ VARIORUM.

ALTASERRÆ.

Linea 9. — Et post passionem beati Xisti post tertia die passus est et beatus Laurentius ejus archidiaconus. B. Laurentius fuit archidiaconus Xisti, quem ad martyrium properantem et ipse ad martyrium anhelans his verbis affatus, quæ retulit Ambros. de Offic. lib. 1, cap. 41 : Quo, sacerdos sancte, sine diacono properas? etc. Noti compos, sex post diebus martyrium passus est.

BENCINI.

Linea 2. — Fuit autem temporibus Valeriani, et Decii, quo tempore fuit maxima persecutio. A Decio dum in clericali ministerio erat Sixtus cum reliquis de clero excellit merito veri confessoris, quod infra dicitur : quo tempore sævissima persecutione urgebatur beatus Sixtus sub Decio. Utrosque imperatores in pontificem ferocientes designavit, Decium in prioribus edictis adversus clericos emissis, Valerianum renovantem edicta, et persecutionem. Decii porro, et Valeriani una et eadem persecutio censetur, etsi alii intermedii principes imperaverint. Hinc Eusebius lib. viii, cap. 4, cum de initiis Diocletianæ subsecuta persecutionis loquitur, ita scribit : » Tunc enim diabolus, qui potestatem accepit hujus mundi, tanquam ex altissimo sopore excitari primo cœpisset, et post illud temporis intervallum, quod persecutionem Decii, et Valeriani subsecutum est, clam adhuc, et occulte insidiaretur Ecclesie. » Ubi nam eandemque persecutionem habet a Decio exordientem, et in Valeriano finientem. Quo modo Lactantius, de Mortibus persec. cap. 5 : » Non multo post Valerianus quoque non dissimili a Decio, de qua locutus erat) furore correptus, impias manus in Deum intentavit, et multum, quamvis brevi tempore justi sanguinis fudit. » At, Valerianum non dissimili furore lideles insectatum esse, ut ostenderet Decianæ persecutionis limites sumendos ex Valeriani obitu, qui tisdem edictis Decianis continuantem censuit in clericos majoris ordinis persecutionem.

Linea 1. — Quia contempsit præcepta Valeriani,

Sub Gallo, et Volusiano sacra Apollini indicta esse supra vidimus : sic sub Valeriano alia imponuntur gentibus sacrificia agenda. Dedit occasionem Valeriano mutandi propositum, et vexandi Christianos Maerianus, qui Ægyptiorum sacris initiatus, apud Valerianum summam obtinebat gratiam. Cum vero anxium videret imperatorem de exitu Persici belli imminenti, victoriam intumque imperium promissit, si Isiacis Ægyptiacis initiaretur. » Initiationes autem, impura et abominanda maledicta, et sacrificia execranda peragere cum jussit, » uti scribit Eusebius l. vii, c. 10. Talem potentiam apud Valerianum Marcianus obtinuit, ut imperii vices conceditas habuerit, dum adversus Persas exercitum imperator ducebat. Id constat ex Pollione dicente, quod Valerianus de vicaria imperii potestate Maeriano collata ita senatum certum fecit : » Patres conscripti, bellum Persicum gerens, Marciano totam rempublicam tradidi. » Quæ essent initiationum species pluribus prosequitur Apuleius lib. II et XII Metamorph. Valerianus itaque Maeriani impulsu novas has ceremonias pro felici faustoque belli exitu habendo aliis edictis publicare voluit. De quibus intelligenda veniunt verba in antiqua sancti Cypriani passione, quæ sic habent, initio oper. S. Cypriani : » Sacratissimi imperatores Valerianus, et Gallienus, litteras ad me dare dignati sunt, quibus præceperunt, eos qui Romanam religionem non colunt, debeant Romanas ceremonias recognoscere. » Nempè quas specialimodo sua initiatione peragentas decreverat ex Maeriani impulsu. Præceptum directum est ad episcopos, et presbyteros, ut ibi : » Non solum de episcopis, verum etiam de presbyteris mihi scribere dignati sunt. » Omnem vero Christianis adeptum locum orandi eodem præcepto significant hæc alia verba : » Præceperunt etiam, ne in aliquibus locis conciliabula fiant, ne cœmeteria ingrediantur. Si quis itaque hoc salubre præceptum non observaverit, capite plectatur. » Eadem Dionysio Alex. intimata esse supra vidimus. Initiationes porro Ægyptiacæ, vulgo Isiacæ, multæ erant ac variæ, quarum potiorem partem laudat libris enarrat Apuleius. Has præcipue

promotas docent sequentia passionis Cyprianicæ verba : « Jusserunt sacratissimi imperatores cæremoniari. » Quod ultimum verbum designat rituum farragineum, quam in Isiacis usurpabant : Quo sensu in sententia capitali a proconsule edita, dicitur *secta cæremoniarum suarum*. His enim verbis excipitur : « Diu sacrilega mente vixisti, et plurimos nefarie tibi conspirationis homines aggregasti, et inimicum te diis Romanis, ac sacris legibus constituisti, nec te pii, et sacratissimi principes Valerianus, et Gallienus Augusti, et Valerianus nobilissimus Cæsar ad sectam cæremoniarum suarum revocare potuerunt. » Ubi discriminantur dii Romani; a secta imperatorum stabilita in cæremoniis ab ipsis vindicatis, quæ aliæ non erant, nisi Ægyptiacæ initiationes. Eadem proposiæ Sixto, quas nomine *præceptorum Valeriani Liber Pontificalis* expressit; quæ dicta cum sanctus pontifex abominaretur, sequitur, Liber Pontificalis, quod capitali pœna multatur.

Linea 5. — *Capite truncatus est*. Qui contemebant ex episcopis et presbyteris iudicis initiationibus cæremoniari, capitali sententia puniebantur, ex laudata passione, quo modo martyr effectus S. Cyprianus. Ordinariam hanc in refragatores edictorum fuisse pœnam eruitur ex laudata passione, narrante, fideles astantes Cypriani morti exclamasse, ut cum ipso capitali eadem pœna plecterentur. « Post hanc vero sententiam turba fratrum dicebat : et nos cum ipso decellemur. »

Linea 7. — *Et presbyteri præfuerunt*. In vacatione sedis pontificiæ, uti sub Fabiano venerat, presbyteri, et diaconi præfuisse dicuntur, et cum suscepta Ecclesiæ cura, universalem sollicitudinem ostendisse præcipue in causa lapsorum, dirigendo epistolas et exhortationes ad compescendam quorundam nimiam libertatem in admittendis lapsis. Inter hos admonitum fecerunt Cyprianum pro hac controversia; sicut etiam quod in fervore persecutionis, quando plebes majoris adiutorii erant indigentes, eas reliquerit, et in recessu adhuc delitesceret. Pro quibus epistolam dedit *presbyteris et diaconibus Romæ consistentibus* in nova editione num. 20, ubi causam recessus aperit, et quid pro lapsis egerit, et pro confessoribus et martyribus. Additque, quod de universis actibus certiorum reddiderit clerum eundem Romanum. « Et quid egerim loquantur vobis epistolæ pro temporibus emissæ: numero tredecim, quæ ad vos transmissi. » In epistolis vero illis tredecim quæ egerit, et quæ illæ sint Jo. Cestriensis in *Annal. Cyprianicis* assignat, ad annum 256, § 11 et 12. Quæ vero esset presbyterorum et diaconorum cura, episcopo absente, sicut etiam defuncto, docent ejusdem Cypriani epistolæ presbyteris et diaconis Ecclesiæ Carthaginensis datæ tempore recessus. Quod vero hic presbyterorum mentio occurrat, diaconis prætermisissis, ad quos, præcipue ad archidiaconum, spectabat potior sollicitudo saltem exterior honorum Ecclesiæ, factum reor, quia cum Sixto archidiaconus Laurentius, et cum eo alii sex diaconi, Felicissimus et Agapitus, Januarius et Magnus, Vincentius et Stephanus sunt, ait Liber Pontificalis, martyrio affecti unde notavit consequenter, quod soli presbyteri præfuerint, quia alii cum Sixto martyrio passi erant.

Linea 8. — *Quo tempore*, locus corruptus pro consuetam amanuensium transpositionem: hinc supra referenda verba, forsitan meliori sensu sic: « Fuit autem temporibus Valeriani et Decii, quo tempore fuit maxima persecutio. Quo tempore sævissima persecutione arguebatur, beatus Sixtus sub Decio. Eodem tempore (maximæ persecutionis) hic comprehensus a Valeriano, » etc. Locum sic restituendum esse suadet circumstantiæ temporis, quo adversus Novatianos catholici ostendere obnivebantur: primo, schismaticos Decianæ persecutionis fuisse auctores; secundo, in Decianæ persecutione clericos majores fuisse vexatos, cum tamen securi et incolomes Novatiani viverent; tertio, Cornelium,

et successores multiplices confessione gloriam spectabiles: et ut ostenderetur etiam talem Sixtum fuisse, propterea auctor Gestorum adnotatum reliquit, ipsum in ea sacrissima persequutione fuisse exagitatum a Decio. Catholicos vero Novatianis objecisse suorum inconstantiam ingloriam in persecutionibus illis ævissimis, dum non legebatur vel Novatianum, vel assecras quidquam pertulisse pro fidei confessione: toto eo tempore, docet in suis epistolis Pacianus, qui pariter reserat posteriorum Novatianorum fementum ex corruptis epistolis Cyprianicis, quibus contendebant ostendere, Novatianum fuisse verum confessorem. Argumentum vero de multiplice confessione tunc assumi solitum veluti tesseram virtutis probant epistolæ Cypriani datæ pro causa Corneli adversus schismaticos, ubi hanc confessionis notam auget, ut ostendat et Cornelii legitimam electionem, et Novatiani schismatici ambitum: quo modo Cornelius nomine synodi Romanæ ad Fabium suggillat Novatianum reluctantem in periculo persecutionis catechumenis adesse, et in persecutionibus religiosem certaminem. Liber itaque Pontificalis designare voluit in periodo integra Decianæ persecutionis Sixtum vexatum esse, et sub Decio, et sub Valeriano, quando glorioso martyrio consummavit: quod et in Urbano, Cornelio, Stephano, et Lacio observatum est.

Linea 16. — *Cyriacæ*. Occurrit vox in Sylvestro, ubi legitur: « In eodem loco possessio conjuncta Cyriacæ religiosæ femine, quam fiscus occupaverat tempore persecutionis. » Erat hæc religiosa mulier, quæ Decianæ perurgente persecutione, honorum jacturam passa fuerat, et quidem juxta edita tyranni, de quibus in laudata ad Successum epistola scribit Cyprianus, cum summam edictorum proponit. « Matronæ adeptis bonis in exilium relegantur... Sed et huic persecutioni quotidie insistent præfecti in Urbe, ut si qui sibi oblati fuerint, animadvertantur, et bona eorum fisco vindicentur. » Hæc fisco tempore persecutionis adjudicant possessiones, pace per Constantinum data Ecclesiis, ab eodem destinate sunt in dotem temporum et pauperum: de quo fuit Eusebius, et infra Liber Pontificalis. In predio itaque relicto, locum sacra mulier aptavit pro martyrum sepultura. Cur vero non fuerit, sicut antecessores, Sixtus repositus ad viciniam memoriæ apostolorum, facilis responsio: quia interdictus ex posteriori Valeriani edicto accessus ad cœmeteria, uti supra notatum est. Ex qua causa etiam evenerat, ut Sixtus SS. apostolorum Petri et Pauli corpora ad locum sancti Fabiani transtulerit, ut ibi tutius custodirentur, ne persecutio etiam adversus cœmeteria incrudescens, sacras reliquias igni traderet. Unde quæ Liber Pontificalis tradit in Cornelio de istiusmodi translatione, reponenda in Sixto, et corrigendus textus. Ex quo etiam probata manet nostra conjectura de additionibus, et de modo in Libro Pontificali factis. Tempore vero Sixti translationem factam probat Iudiculus depositionum martyrum apud Bucherium, ubi: « Tertio Kal. Julii Petri in catacumbas, Tisco et Basso coss. » Qui consulatus spectat ad annum 258, quo tempore Sixtus vivebat, non vero Cornelius.

BINI ET LABBEI.

Linea 5. — *Capite truncatus est*. In Cœmeterio eodem, in quo contra legem Valeriani imperatoris aditum cœmeteriorum prohibentem peccaverat, occisum esse, testimonio S. Cypriani constat. De collatus, et crucifixus decesserit Sixtus pontifex, controvertitur. Unus est solus Prudentius hymno: eum cruci affixum fuisse tradit his versibus

Jam Sixtus affixus cruci
Laurentium fletem videns
Crucis sub ipso atipite, etc.

Verum in cœmeterio predicto capite truncatum fuisse plurium testimonis est comprobatum.

BLANCHIN.

NOTÆ CHRONOLOGICÆ.

Sixto pontifici annos II, menses XI, dies VI, in picturis Leonianis evidentes concordati lectione attribuant antiquissimus catalogus Liberianus, et quatuor Italici cum Belgico Papæbrochii, necnon quatuor codices Oculicenses, variantibus numerum dierum nonnullis ex Colbertinis. Quare spatium episcopatus ad triennium ferme solidum extensum censeri debet positum extra alcam dubitationis.

Dies martyrii tam illustris est, quam diaconi ejus Laurentii : cui prædixit dum ad necem ipse duceretur : *Post triduum me sequeris sacerdotem Levita*, ut ex Actis constat sanctorum Patrum testimonio confirmatis. Consignatur itaque Sixti II martyrium tabularum consensu die Augusti non secus ac in *depositionibus martyrum* (inter Prolegomena col. 975 seq.) ætate Liberii scriptis, per illa verba : « Mense Augusto, octavo Idus, Systi in Callisti, et Pretextati, Agapiti, et Felicissimi. » Consonat etiam antiquissimum Kalendarium Ecclesiæ Carthagenensis (VIII Idus Augusti sancti Xysti episcopi et martyris Romæ, IV Idus Augusti sancti Laurentii. »

Beatus Cyprianus martyrio suo proximus, quod fortissime complevit eodem anno quo Sixtus die 14 Septembris, nuntium ab Urbe percepit proxime coronati collegæ : ita scribente Pontio diacono in ejus Vita : « Jam de Xysto bono, et pacifico sacerdote, ac propterea beatissimo martyre ab Urbe nuntius venerat. Sperabatur jam jamque carnifex veniens, qui devota sanctissimæ victimæ colla percuteret, et sic erant omnes dies illi quotidiana expectatione moriendi. Cum ecce proconsulis jussu ad hortos ejus, » etc. Acta martyrii sanctum Cyprianum captum fuisse tradunt *Idibus Septembris, Tusco et Basso* etc. Et ita altera die octava decima Kalendarum Octobrium mane judici oblatum, et capitis damnatum fuisse : quibus cætera vetusta monumenta concordant, legenda apud Schelestratium dissert. II, cap. 7, num. 8.

Ex die igitur sexta Augusti anno 258, Tusco et Basso consulibus, si recedatur in anteriora per annos duos, menses 11, dies 6 episcopatus Sixti attributos; ejus ordinatio pariatur cum die 2 Septembris eaque Dominica anni 255, qua vicarius ordinalatur a Stephano decessore, ut in superiori numero indicavi, Valeriano III et Gallieno II consulibus. In catalogo Liberiano dicitur cœpisse proximo consulatu Maximi II et Glabronis, signante annum 256, cum scilicet per absentiam Stephani in exilium pulsus Paschalia festa sui vicariatus prima peregerit; dum imp. Valerianus acrisius persequeretur clerum, quam cæteros Christianos : uti patet ex epistola 82 S. Cypriani ad Successum : « Rescripsisse Valerianum ad senatum, ut episcopi, et presbyteri, et diacones, incontinenti animadvertantur. » Et infra subdit : « Xystum autem in cœmeterio animadversum sciatis octavo Iduum Augustarum die, et cum eodem Quartum. » Xysti martyrio ea die completo sub consulibus Tusco et Basso, vacavit sedes per annum ferme integrum, nempe usque ad diem XII Kalendarum Augusti, Emilianio et Basso consulibus, ita attestante auctore catalogi Liberiani per illa verba : « Passus est VIII Idus Augusti..... a consulatu Tusci et Bassi usque in diem XII Kal. Augusti, Emilianio et Basso consulibus. » Lacunam recte suppletam fuisse ab Henschenio affirmat Schelestratius. Supplementum lacunæ ita disposuit Henschenius : « Passus est VIII Idus Aug. et presbyteri præfuerunt a consulatu Tusci et Bassi usque in diem XII Kalend. Augusti, Emilianio et Basso consulibus. » In commendationem supplementi hæc protulit Schelestratius : « Et præfuerunt presbyteri, etc. Ita enim ante mille et centum annos dum antiquior catalogus integer exstabat, legit auctor secundi catalogi in Xysto : Et presbyteri præfuerunt a consulatu Maximi et Glabronis II usque Tusci et Bassi XIII Kal. Augusti. » — « Quæ auctor

A secundi catalogi habet in Xysto (sequitur Schelestratius) referunt quoque auctor Libri Pontificalis et Anastasius Bibliothecarius juxta fidem antiquissimis mss. Florentini : cujus lectio in mss. notis Luca Holstenii sub pontificatu Stephani exhibetur his verbis. « Et presbyteri præfuerunt a consulatu Maximi et Glabronis II usque ad Tuscum et Bassum, a consulatu Tusci et Bassi usque XVII Kal. Augusti. » Ubi videre est duplicem errorem ab Anastasio admissum, alterum dum sub Stephani pontificatu narrat quod sub Xysto narrare debuerat, alterum dum consulatus confundit, et a consulatu Maximi et Glabronis II, anno 256, quo Stephanus adhuc pontifex erat, usque ad XVII Kal. Augusti anno 258, quo sub Tusco et Basso Xystus adhuc vivebat, presbyteros Ecclesiæ præfuisse affirmat. Octavo Idus Augusti, Tusco et Basso cons., Xystus primum martyrio consummatus est, ut constat ex supradictis. Unde rectissime antiquior catalogus habet, presbyteros post Xysti obitum Ecclesiæ præfuisse a consulatu Tusci et Bassi usque in diem XVII Kal. Augusti Emilianio et Basso consulibus, quando nimirum in locum Xysti successit Dionysius. » Nihil superest addendum doctis observationibus Schelestratii, præterquam tertium discrimen inter descriptorem catalogi, et auctorem textus Anastasii observari in numero consulatus secundi sociando cum nomine Glabronis, qui assignatur Maximo ejusdem collegæ in codice I. XV de Fidei commissis, et in Fastis Cassiodori, et in chronico Alexandrino. Leges aliæ, a Relando indicatæ, et inscriptio a Fabretto edita pag. 725, in ædibus olim Co. de Bigazzinis, nunc autem Co. de Bolognietis, quæ apud titulum S. Marci spectabilis, neutri assignat numerum iterati consulatus, sed ita insculpta legitur :

DEDIC. IDID. NOV. MAXIMO. ET GLABRIONE COS.
CYRA. AGENTIBVS. AELIO. ACHILLA, ETC.

Quare confirmamur in sæpe laudata methodo corrigendi in codicibus transmissis potius numeros et nominibus consulum, quam nomina consulum ex numeris, et utraque exigendi ad genuina, et antiqua documenta, atque ætati proxima iisdem consulibus, quos enumerant.

Manet itaque sibi constans Xysti chronologia, quæ illi attribuit episcopatus annos 2, menses 11, dies 6, quæ tempora partim exegit vicarius Stephani, partim successor : vicarius quidem ex die ordinationis suæ ad episcopatum, quæ fuit 2 Septembris anni 255 incidens in Dominicam, usque ad obitum Stephani, 2 Augusti 257; successor vero ex die 22 post martyrium decessoris, cum vacasse dicatur sedes diebus totidem in Libro Pontificali, nempe ad diem Dominicam 29 Augusti ejusdem anni 257. Inde vero acta interpolata ejusdem martyrii electionem Sixti ad sedem Romanam narrant post obitum B. Stephani his verbis apud Baronium ad ann. 259, et Schelestratium dissert. 2, cap. 7, num. 4: « Adunata quoque Ecclesia Christianorum ordinarunt in locum beati Stephani episcopi et martyris Christi Sixtum episcopum Nono Kalendarum Septembris, etc., sub Valeriano et Galieno cons.; » et in aliis codicibus Vaticanis expressius legitur : « Ordinarunt in locum B. Stephani Sixtum natione Græcum, patriæ Atheniensem, episcopum nono Kalendas Septembris; Valeriano quartum et Gallieno secundum consulibus; » Emendat Schelestratius Gallieno III, non vero II : emendandum est et illud *ordinaverunt*; vel interpretandum est, ut *adunata Ecclesia*, cleri suffragia elegerint, sive *elevaverint* IX Kal. Sept. Sixtum pridem ordinatum episcopum ad Petri sedem successionis jure in nomine suo implendam (quam vicarius administraverat mandato decessoris ex anno præcedenti), donec anno ad eam electionem proxime consecuto 258, die sexta Augusti, Tusco et Basso consulibus, perductus ad martyrium, Laurentio archidiacono præfixerit parem coronam post triduum ei

tribuendam, quam ipse consequbatur. Eodem vero mense Augusto perlata martyrii fama ad Cyprianum, hunc pariter consortem palinæ, ab eo per litteras celebrata, obtinuit enuntiare, uti memoravimus.

NOTE HISTORICÆ.

Linea 2. — *Fuit autem temporibus Valeriani, et Decii.* Hanc periochen, quæ in codicibus quibusdam, desideratur, confusam reddidit ex Actis interpolatis, seu minus apte perceptis, brevior aliquis non satis expertus, aut diligens; uti Schelestratus admonuit. Cum enim Decius imperator Valerianum censorem constituisset amplissima illa cum potestate vix ulli privato concessa, quam retuli; et cum Valerianus ex censore non multo post electus imperator Decii filium creaverit Augustum, constante persecutione a Decio patre cœpta, et a successoribus Gallo ac Volusiano continuata, acrius vero instaurata ab ipso Valeriano principe, affinitas temporum, et nominis Deciorum repetitio sub Valeriano, qua censore, qua Augusto, occasionem dedit sequioribus sæculis, de chronologia et genealogia principum distincte ordinanda minus sollicitis, hæc omnia tenere permiscendi. Contingere quoque potuit, ut scriptor passionis et actorum SS. Sixti et Laurentii exordium duxerit a persecutione Decii, istarum jugatarum origine, cum ab illa cœperint edicta contra clerum speciatim promulgata: quorum vi Sixtus nondum pontifex semel delatus, aliique tunc evaserunt, Antoninorum lege vigente, ut prima in delatione Christianis parceretur. Sed repetitis denuntiationibus, occasione recepti, ad imitationem Decii a Valeriano jam principe contra clericos editi, et ad senatum missi, quo jubebatur, ut *episcopi, presbyteri, diaconi statim uniuersimadvertentur* (narrante Cypriano, *epist.* 52, supra col. 1413) subire sententiam capitis Sixto, Laurentio, et sociis Romæ, Cypriano vero aliisque Carthagine necesse fuit. Illa igitur, quæ scriptor actorum repetenda duxerat tanquam ab origine a prima illa delatione sub Decio, ut prosequeretur alteram denuntiationem sub Valeriano, brevior aliquis imperitus sequioris ætatis inepte commiscuit, et Decium ac Valerianum eodem tempore nobis exhibuit quasi in imperio collegas, iuvenes ante tribunal suum perducere Sixtum, Laurentium, et socios ad eundem locum *Fori Nervæ pro Telluris [in tellure] Tempo*: quo adducti fuerant Cornelius papa, et Gordianus, martyrio afficiendi: tanti non reputatis eos Casares invicem separare, quos paria edicta iungebant in studio persequendi ministros sacrorum, ferme continenter vexatos per illud octennium, quod inter leges Decii et Valeriani effluxit. Verum de causis erroris non est fufius agendum. Sufficiat, acta genuina existisse ætate Ambrosii, ex quibus S. doctor exscripsit eadem verba, quæ leguntur in præcipuo certamine Sixti et Laurentii etiam in actis interpolatis, quibus usus est Anastasius. Eadem passio, et actorum magna pars celebrata est versibus per Prudentium in Peristephan. annis tantummodo 150 circiter post martyrium Sixti et Laurentii: ubi de triduo per Sixtum prædicto, a passione et morte sua ad passionem et mortem S. Laurentii, hæc legimus metro inclusa, quæ soluta oratione reperimur in actis a pontifice Sixto prædicta Laurentio, dolenti quod Sixtus mortem pro Christo subiturus diaconum suum derelinqueret.

Desine discessu meo

Linea 12. — *Et Romanus ostiarius.* Et lin. 14. *Et diaconi supradicti sepulti sunt in Cæmæ erio Pretextati.* Uterque locus istius numeri illustrandus hic esset insigni documento hac ipsa die 27 Aprilis reperto in cœmeterio Pretextati. dum prælo subdimus has observationes: in quo sanguis martyrum, suis in cruris vitrum opplentibus adhuc perspicuus, comprobata quæ in depositionibus martyrum servari mandarunt Romani pontifices tempore persecutionum, et quæ successores constanter retinuerunt circa eorumdem reliquias venerandas, et solertissime custodiendas. Verum opportuniori loco reservanda est editio nobilis istius monumenti, nempe in notis historicis ad numerum B. Eutychiani, quas consulere poterit lector.

CIACONII.

Linea 10. — *Passus est et beatus Laurentius ejus archidiaconus.* Post triduum a Sixti martyrio, nempe 14 idus Augusti, die Sabbati, primarius diaconorum, seu navis archidiaconus, seu archilevita ipsius Laurentius, clarissimus athleta fidei, illustre certamen obiens, post diversa, et immanissima tormenta, craticula ferrea impositus, igneque assatus, insignem martyrii coronam consecutus, admiranda plane animi virtute de persecutorum perfidia triumphavit, juxta nomen laureum sertum adeptus. Celebrant hujus eximii martyris certamen Ambrosius lib. 1 Offic., c. 41, et lib. 1, c. 28, et serm. 1 et 71, et epist. 1, lib. II. Augustinus sup. Joan. tract. 27, et lib. 1; Isidorus, in Missali et Breviario; Bernardus, serm. sup. Cant. et in S. Andr. Leo Papa in serm. et Prudentius in Peristephan. venustissime carmine expressit; et alii plerique, quos longum esset recensere.

Linea 12. — *Hic fecit ordinationes duas.* Mendum est. Fecit enim beatissimus Sixtus ordinationem unam, non duas, in qua episcopos per diversa loca duos, in Urbe vero Roma presbyteros quatuor, diaconos septem mense Decembri creavit.

PAGII.

Ejus gesta in depositione nos latent, id tantum ex Indiculo depositionis martyrum observat Pearsonius in Annalibus Cyprianeis, sanctum Sixtum SS. Petri et Pauli apostolorum corpora ad Catacumbas transtulisse, ut ibi tutius stationes haberi possent, magis in dies sevientis persecutionis ardore. In Indiculo enim, inquit, depositionis martyrum habetur: « Tertio Kalendas Julii Petri in Catacumbas, et Pauli Ostiense, Tusco et Basso cons. » Qui consulatus competit in annum 258, quo Sixtus sedit usque ad diem sextum Augusti. Ubi sermo est de translatione corporum sanctorum Petri et Pauli. Liber Pontificalis pontificem permutando, ut sæpe solet, Cornelium pro Sixto ponit, indeque pseudopisidorus eandem historiam fictitiæ Cornelii epistolæ inseruit. Sixtus igitur non Cornelius, hæc tropæa, quæ ut tradit Caius, qui circa annum Christi 204 scripsit, tunc temporis in Vaticano asservabantur, in Catacumbas transtulisse videtur.

SOMMIER.

Sub episcopatu Sixti II, qui Stephano successit, accepit Romana sedes luculenta testimonia obsequii ac venerationis debitæ supremæ ipsius auctoritati ab Ecclesia Alexandrina, cui præerat episcopus Dionysius. Hic alteram de baptismo epistolam scripsit eidem Sixto; in qua præmissa notione controversiæ circa hæreticorum baptismum, et litterarum præcedentium quas ipse dederat ad Stephanum Sixti

ut pro his omnibus episcopis illum (Stephanum) A deprecarer, epistolam scripsi. » (Dyonis. Alex. apud Euseb. *Hist.* lib. vii, c. 4.)

In eadem epistola sanctus episcopus denuntiat Romanæ sedi hæresim Sabellii, tunc suborientem : indicans papæ Sixto impiam doctrinam illam subortam Ptolemaide in Pentapoli, texturam esse blasphemiarum contra Deum Patrem ; complura quoque falsa dogmata continere adversus Filium ; et auditores suos pertrahere ad obliterandam confessionem divini Spiritus. Satis certa documenta ejus negotii ad se fuisse perlata per epistolas a compluribus ad se datas, et per fideles ad se accedentes conferendi causa ; quocirca scripserat, Deo dante, quasdam epistolas, quo accuratius erroris latebras aperiret, « quarum exemplaria descripta, inquit, ad te misi. » (*Ibid.*, cap. 5.)

Alteram insuper epistolam dedit ad Sixtum, flagitans ut rescriberet quid sibi agendum foret, ne per errorem labatur, in precibus sibi a fidele quodam porrectis super iteratione baptismi : quem cum accepisset ab hæreticis catholicorum ritus non servantibus in eo sacramento, lacrymis etiam, ne dum precibus continenter instabat, ut pura ablutione tingeretur, qua gratiam consequi posset, et in Ecclesiæ filium ascribi. Addit, se id minime ausum attentare, cum diturno jam tempore in communione fidelium versatus esset is, qui ita supplicaverat, et sanctorum mysteriorum particeps jam fuisset. Nec tamen afflicto consolationem, et fluctuantis animi æstibus tranquillitatem conciliare se adhuc potuisse : « Revera, frater, quoniam hujusmodi quædam causa ad me delata est, in qua veritus, ne per errorem labar, consilium quero, tuamque vehementer exposco sententiam. Frater quidam ex nostro conventu, » etc. (*Ibid.*, cap. 8.)

Protestantes veluti sibi plaudentes presumunt, et jactant, has litteras ad Romanum pontificem datas nihil esse aliud, quam consultationes fraternas : nihil admodum illas differre ab aliis passim datis ad cæteros episcopos : nec propterea concludi posse, subjectionem Romano pontifici in his significari, cum in reliquis subjectio non demonstratur. Verum ita sentientes de his epistolis oportet voluntaria cæcitate usum oculorum sibi præripere, ne videant quod in eis aperte se prodit, nempe episcopum Alexandrinæ sedis proximæ dignitate a Romana, recognoscere. Sixtum papam tanquam superiorem suum, et universis Ecclesiis jura dantem ; cum simplex apud eundem intercedat pro magna parte episcoporum orientis ; cum certiore eum reddat de hæresibus proprio in patriarchatu subortis ; cum ad illum scripta transmittat, quæ ad eandem refutandas elucubraverat ; cum denique ad ejusdem providentiam atque auctoritatem recurrat, impetraturus normam quam teneat in re expedienda, de qua suoopte ingenio judicare non audebat.

Hanc supremam auctoritatem Sixtus exercitatus erat contra Millenarios, hæreticorum genus in Ægypto nuper excitatum, qui docebant, post annos mille regnatos esse cum Christo Domino super terram sanctos ejus, et perfruitos in ea deliciis ac omnibus voluptatibus corporis. Sed prævenit ea parantem subita persecutio, nec spatium concessit causæ expediendæ. « Hunc summum Dei sacerdotem (ait Maximus Taurin., *homil.* 2 in natali S. Laurentii) furor gentilis aggreditur, ut ecclesiastica membra tam valido truncata capite, velut munimine cælestis præsidii amoto, cruentius persecutor invaderet. » A successore Dionysio perfectum id fuisse videbimus, quod Sixtus meditabatur.

XXVI. SANCTUS DIONYSIUS.

ANNO CHRISTI 261, VALERIANI ET GALIENI IMP. 7.

26 Dionysius, ex monacho, cujus generationem non potuimus reperire, sedit annos duos, menses tres, dies septem ^a. Fuit autem ^b temporibus Gallieni ex die xi Kalendarum Augustarum, Æmiliano et Basso consulibus, usque in diem vii Kalendarum Januariarum, a consulatu ^c Claudii et Paterni. ^d Hic presbyteris ecclesias divisit, et cæmeteria, et parochias dioceses ^e instituit. Hic fecit ordinationes duas per mensem Decembris : presbyteros duodecim, diaconos sex, episcopos per diversa loca numero octo ^f. Qui etiam sepultus est in cæmeterio Calixti, via Appia, vi Kalendas Januarii ; et cessavit episcopatus dies quinque.

CATALOGUS SUB LIBERIO.

Dionysius annis octo, mensibus duobus, diebus quatuor. Fuit temporibus Gallieni ex die xi Kalendarum Augusti, Æmiliano et Basso consulibus, usque in diem septimum Kalendarum Januarii, consulibus Claudio et Paterno.

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

^a B, ann. 41, m. 3, d. 14. ^b B, et Valeriani, Claudii Aureliani a Coss. Fusci et Basci ad Aurel. Aug. et Bassum. ^c C, consulatus. ^d Baron. ann. 270 in fine. ^e C et dioceses. ^f CB. septem.

VARIÆ LECTIONES.

Apud Fabrottum ex codice Freheri.

Num. 26, lin. 5, AB, dedit. B, ministeria. lin. 6, A, presbyt. undecim.

PATROL. CXXVII.

C Ex codice Regio, Mazarino et Thuano.

Lin. 1, non p invenire, sedit ann. 6, m. 2, d. 4. lin. 4, Januarii. lin. 5, d. constituit.

Ex codice Thuano altero.

Lin. 2, ann. 6, m. 2, d. 4. lin. 5, diocesis constituit.

Apud Rolstenium et Schelestratum.

Lin. 2, Florent. duo, annos vii, menses ii. lin. 5,

A Flor. sec. et Vat., dedit et ministeria. lin. 7, Vatic. et Flor., depositus est.

Apud Peniam ex codice Carensi.

Lin. 1, cujus generationem non potuimus reperire. lin. 5, dioceses constituit. lin. 8, et cessavit episcopatus diebus v.

NOTÆ VARIORUM.

A SCHELESTRATE.

Linea 5. — Et parochias dioceses instituit. Hincmarus Rhemensis Opusc. i.v. Capitem. cap. 15 : « Dionysius papa rusticianis parochiis terminos certos posuit ac ponendos disposuit, de quibus etiam Chalcelonense concilium, quæ sunt nota, decrevit. » Verum juxta Baronium ad annum 270, in fine : igitur hic tantum de parochiis urbis Romæ, quas Valeriani persecutio turbabat.

ALTASERRÆ.

Linea 4,5. — Hic presbyteris ecclesias divisit, et cæmeteria, et parochias dioceses instituit. Evaristus primus titulus, id est, Ecclesias in Urbe divisit, auctore ipso Anastasio; postea clade variarum persecutionum, et diutina vacatione Ecclesiarum perturbato statu Ecclesiarum, tandem a Gallieno reddita pace Ecclesiæ, rursus a Dionysio divisæ parochiæ, aut verius restitutæ, primum in Urbe, tum in provinciis, ut patet ex integra epist. Dionysii ad Severum Cordubensem episcopum, cujus pars exstat in can. Ecclesias. 13, qu. 1, et in cap. Pastoralis, de his quæ fiunt a præses. sine cons. Cap., de quo fusius dixi Diss. lib. v, cap. 4.

BENCINI.

Linea 4,5. — Hic presbyteris ecclesias divisit, et cæmeteria, et parochias dioceses instituit. Ad postrema Dionysii tempora hæc Ecclesiarum ordinatio, seu in meliorem statum, et formam reformatio acta est, cum, Valeriano in bello cum Persis capto, Gallienus a persecutione temperavit, et datis publicis rescriptis, indulgentiam concessit, et loca sacra episcopo restituenda decrevit. Utrumque refert Eusebius l. vii, c. 13 : « Verum Valeriano non multo post a barbaris capto, et in servitutem redacto, filius ejus Gallienus solus imperium obtinens, moderatius se gessit : missisque edictis, persecutionem adversus nostros commotam sedavit; utque religionis nostræ antistes secure deinceps munus suum obirent, hujusmodi rescripto præcepit : Imperator Cæsar Licinius Gallienus, pius, felix, augustus, Dionysio, Pinna, Demetrio, et reliquis episcopis. Indulgentiam beneficii nostri per universum orbem diffundi præcipimus, ut cuncti a religiosis locis abscedant. Quocirca et vos rescripti nostri forma uti poteritis, ut nullus vobis deinceps molestiam facessat. Atque id quod vobis exsequi licet jandudum a me concessum est. Proinde Aurelius Cyrenius procurator summæ rei, dati a nobis rescripti formam sequetur. » Potuit itaque Dionysius Gallieni indulgentia omnes Christianorum ecclesias in Deciani persecutione a gentibus direptas restituere, dividere, et ad priorem formam reformare. Neque enim censendus est Dionysius auctor divisionis ecclesiarum, cum antea presbyteri in locis sacris constituti, et titulis Urbis præsidentes sacra operarentur, sed confusum ordinem ob Decianam persecutionem restituit, et ordinavit.

Ecclesias. Multiplicatas ecclesias in orbe Christiano, et has in singulis imperii urbibus existisse, et fuisse loca ædificis septa, et cultui divino dicata supponit Gallieni rescriptum, dum præcipit, ut cuncti a religiosis locis abscedant, quæ occupaverant ex Deciano edicto gentes, et episcopis restituantur. Divino cultui mancipatas fuisse, seu ad sacra ministeria agenda, interdicto omni profano usu, et quidem severissime, Valerianus imperator apud

Vopiscum testatum facit, dum superstitiosus imperator senatum arguit ex spreta Sibyllinorum oraculorum inspectione, quasi senatus esset in ecclesia Christianorum, in qua talis inspectio interdicta. Ita enim imperator : « Miror vos, Patres Conscripti, tandiu de aperiendis libris Sibyllinis dubitasse, proinde quasi in ecclesia Christianorum, non in templo omnium deorum tractaretis. » Ecclesiam Christianam opponit gentilium templo, et adeo a Christianis locum religiosum habitum putatumque, ut interdicta omnis actio quæ sacra non esset. Ecclesiæ itaque erant Christianorum, seu sacræ ædes ad religionis agenda mysteria. Altaria in iisdem fuisse declarat factum, quod evenit Gallieno ipso imperante, ab Eusebio relatum de Theoteco Cæsareæ Pæstinae episcopo, l. vii, c. 10 : « Cum ex prætorio egressus esset Theotecus civitatis episcopus, ad illum accedens, et sermocinando longius eum abstrahens, prehensa manu ad ecclesiam adducit. Cumque interius ad ipsum altare eum statuisset, reducta tantisper ejus chlamyde, gladium illi, quo præcinctus erat, ostendens, mox sacrorum Evangeliorum codicem ex diverso locat, jubens ut e duobus utrum mallet, eligeret. » Quo loco adnotatur, altaria fuisse, ac ibi sacros libros, et similia quæ propria Christianarum ecclesiarum. Et paulo ante Decianam persecutionem, loca fuisse ampla, et religiosa publice retenta, Alexandri imperatoris responsum a Lampridio narratum, clare demonstrat. « Cum Christiani quemdam locum, qui publicus fuerat, occupasset, contra popinarii, dicerent, sibi eum deberi..... rescripsit, melius esse ut quomodoocunque Deus colatur, quam popinarii detur. » Dixit Gallienus in suo edicto præcipere Dionysio pontifici directo, ut in recuperandis ablatis ecclesiis ipse insisteret; quam formam sequens Aurelianus interpellatus a Paulo Samosateno de ecclesia Antiochena curam pontifici dedit ex Eusebio, l. vii, cap. 30, qui referens hæresiarchæ gesta post synodum adversus eundem, quodque depositus, « e domo ecclesiæ nullatenus discedere vellet; interpellatus imperator Aurelianus rectissime hoc negotium diducavit, iis domum tradi præcipiens, quibus liciti Christianæ religionis antistes, et Romanus episcopus scriberet. Hoc modo vir supra memoratus cum summo dedecore per secularem potestatem ab ecclesia exturbatus est. » Prisca ædificia exinde Eusebius vocat, quæ post Gallieni edicta in augustiorem molem fuere reducta; quo magis roboratur antiquarum ecclesiarum per universum imperium primæva existentia. Proxima enim tempora eum describit, et proventus uberrimos ex Gallieni rescriptis, hæc advertit idem Eusebius, lib. viii, cap. 1 :

« Jam vero quis innumerabilem hominum quotidie ad fidem Christi confugientium turbam, quis numerum ecclesiarum in singulis urbibus, quis illustres populorum concursus in ædibus sacris cumulate possit describere? Quo factum est, ut priscis ædificiis jam non contenti, in singulis urbibus spatiosas ab ipsis fundamentis extruerent ecclesias : atque hæc progressu temporis increscentia, et quotidie in majus est melius proficientia, non livor ullus atterere, nec malignitas dæmonis fascinare, nec hominum insidiæ prohibere unquam potuerunt. » Et de earundem frequentia universum per imperium sic infra : « Ecclesias in singulis civitatibus congregatas et frequentissimos Christianorum conventus, et collectas ibidem ex more fieri solitas cernere licebat. »

Cæmeteria. Loca sæpè subterranea, alio voca-

bulo Catacumbæ dicta, ubi et Christiani tumulabantur, et persecutionum tempore sacra mysteria celebrabantur. Decius primo episcopis ecclesias ademit: et cum in cœmeteriis fideles tunc convenirent, Valerianus et ad cœmeteria aditum inhibuit, ut supra dictum est. Cum ecclesiarum restitutione data est facultas cœmeteria adeunli, quæ Dionysius etiam divisit, ut juxta natalitia martyrum, ubi corpora recondebantur, missæ celebrarentur. Diocletianus dum primordia persecutionis aggreditur, non ab ecclesiis, sed a prohibendis conventibus in cœmeteriis rem incepit, ex eodem Eusebio dicente: « Dumque ad subtruendam pacem nihil non moliretur, primum quidem nostros a conventibus qui in cœmeteriis fieri solebant, nescio quo prætextu, arcerè aggressus est. » Cœmeteria Galliæ lege etiam episcopis restituta, docuit supra laudatus Eusebius subdens: « Est et alia ejusdem imperatoris constitutio ad alios episcopos data, qua iis permisit, ut cœmeteriorum suorum loca recuperarent. »

Parœcias. Vocabulum parœciæ duobus modis sumitur, apud Latinos Patres præcipue: nonnunquam pro tota diœcesi, quo modo apud Augustinum epist. 261; aliquando pro singulari ecclesia. Antiquissima est hæc posterior significatio, quam usurpat Apollonius Cataphrygarum impugnator, cum de Alexandro impostore, apud Euseb., l. v, c. 18, qu. 145 in fine: « Ecclesia (Græcè *παρρησία*) vero ejus loci, unde erat oriundus ipsum non recepit, quod latrocinia ve vel ecclesie in Urbe, vel extra Urbem cœmeteria et parochie ita distribuabantur, ut quilibet particulare territorium ad munera exercenda obtinens, veluti particulares diœceses ea loca regeret. Proximo tempore ad Dionysiana Romæ quadraginta basilicas fuisse, etiam ante Constantini tempora, Optati insignis locus probat, lib. II, qui convellens pseudo-primatum Donatistarum, quem Romæ habere gloriabantur, et loquens de primo schismatico Romæ Donatistarum episcopo Victore, inter cætera argumenta ad convellendum pseudoepiscopatum Donatianum Romanum, eo etiam utitur, quod cum exstarent tunc quadraginta basilicæ, cum singulæ a suis presbyteris regerentur, nullam vel habuerint, vel occupare valuerint. Sic enim Optatus: « Non enim grex, et populus appellandi fuerant pauci, qui intra quadraginta, et quod excurrit basilicas, locum ubi colligerent, non haberent. » Qua auctoritate ostenditur, ne dum basilicarum existentiam ante collatam Ecclesie pacem, et libertatem per Constantinum; verum etiam basilicis præpositos ministros, qui eas regerent. Hinc quia a propriis rectoribus gubernabantur, occupari aliqua non potuit a schismaticis.

BINII ET LABBEI.

Linea 4,5. — *Consulatu Claudii et Paterni.* Ex epistola synodica Antiocheni concilii scripta ad imperatorem Aurelianum ann. imperii illius secundo, qui est Christi 271, liquidum est ac manifestum, Dionysium adhuc illo tempore vixisse. Itaque his consulibus defunctum esse affirmari non potest, cum horum consulatus notetur in fastis cum anno Christi 270. (Baronius predicto loco num. 21.)

Linea 7. — *Episcopos per diversa loca.* Inter episcopos ab eo ordinatos refertur Zamas, qui primus in indice episcoporum Bononiensium ordine numeratur, cum tamen credibile sit plures alios ante ipsum

A descriptoribus catalogorum Italicorum. Nisi enim nominaret consules anni 259 *Æmilianum et Bassum*, tam in superiori periocha, in qua narravit vacante sede ad eosdem consules administratam fuisse a presbyteris Ecclesiam, quam in præsentî numero ad consignandum exordium sedis Dionysii papæ; et subinde exprimeret sedisse pontificem usque ad *Claudium et Paternum* consules, triduo post ejus obitum aperturos annum 269; vix possemus intelligere, quo pacto ex annis VIII huic tempori respondentibus, quos fortasse librarius integre expresserat per eadem elementa VIII, detritis præcedentibus litteris duæ tantum postremæ superstites ... II, visæ sint binarium indicare: idque etiam descriptoribus quatuor catalogorum Italiæ, necnon totidem Colbertinis et Belgico Papebrochii, recensitis inter Prolegomena, cum jam tum evanidæ præcedentes litteræ vix discerni possent, Catalogus Felicis Quarti ex VIII, retinuit V: secundus Colbertinus VII: tertius VI: ut omnino suspicandum sit, etiam ex picturis unius aut alterius basilicæ præter Paulinam, in quibus novennium signatum fuerat consueto more Romano per litteras VIII, vitio decidui coloris in unitatibus quinarium consequentibus oculos a longe spectantium deceptos fuisse, dum alius solum quinarium vix vidit, alius VI, alius VII. Catalogi Italiæ felicis conspirarunt in conservando ternario mensium, et septenario dierum numero: a quo solus Cavensis postremam, eximit unitatem, cum in basilica S. Pauli præservetur integrum septennarium per litteras evidentes D. VII.

Diem depositionis S. Dionysii ad sextum Kalendas Januarii referunt cum Bibliothecario tabularia Ecclesie Romanæ, et catalogus depositionum Urbis episcoporum Liberiano sæculo conscriptus (supra in Prolegomenis). Catalogus ejusdem ætatis (*ibid.*) ostendit natalem pontificis Dionysii spectare ad diem præcedentem VII Kal. Januarii ejus anni 279, quem aperturi erant Claudius et Paternus consules, nisi numerus ille VII Kalend. imprudenter auctus sit unitate. Quare si numerus catalogi Liberiani supponatur incorruptus, memoria S. Dionysii papæ, quæ in antiquo lapide toties laudato ad titulum S. Sylvestri in Capite, sive SS. Stephani et Dionysii refertur ad diem VI Kalend. Januarii, spectabit ad ejus depositionem. Referenda igitur erit ordinatio Dionysii ad diem Dominicam 29 Septembris anni 259, Æmiliano et Basso consulibus: et ejus migratio ad Dominum parianda cum die 26 Decembris anni 268, post annos 9, menses 3, dies 7, in Petri sede impensos regendæ Christi Ecclesie: ac depositio ejus sacri corporis in cœmeterio Callisti habenda est ea die peracta, quæ proxime ad obitum conseqebatur, nempe 27 Decembris ejusdem anni 268. In illo autem cœmeterio custoditum fuit donec a Paulo I transferretur ad monasterium et oratorium a se constructum in titulo SS. Stephani et Sylvestri, seu Dionysii in Campo Martio, ubi indicata tabula marmorea, et publica documenta archivi ejusdem monasterii testatum faciunt.

NOTÆ HISTORIÆ.

Linea 4. — *Hic presbyteris ecclesias divisit et cœmeteria, etc.* Divisæ jam fuerant Urbis ecclesie per pontifices decessores. Evaristus (num. 6): *Titulos in urbe Roma divisit presbyteris.* « Sed considerandum est, ait Baronius ad annum 270, num. 17, non a Dionysio papa primum, verum ab aliis antecessoribus Romanis pontificibus, suis limitibus distinctas fuisse parochias, presbyterisque divisas. At quod

Baronio assentitur Binius in notis ad secundam epistolam Dionysio attributam : cujus verba vide paulo ante recensita in notis Bini et Labbei ad hunc numerum.

Linca 5. — *Parochias diœceses instituit.* Cangius in Glossario mediæ Latinit., verb. *Diœcesis*, hunc Anastasii textum producens legit et *parochias, et diœceses instituit.*

Quod antequam expediã observanda est triplex notio verbi *diœcesis* ab eodem erudite explicata. *Diœcesis*, *Διοικησις* dicebatur plurimum provinciarum præfectura. Balsamon in can. 9 concil. Chalced. : *Διοικησις δὲ ἴσται ἡ πολλὰς ἑπαρχίας ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ* Harum diœceseon mentio fit passim in cod. Theodos. et Justin. quæ interdum *tractus* appellatione apud Marcellinum in veteri provinciarum Libello, etc. Quælibet vero *diœcesis*, quæ plures complectebatur provincias, suas habebat metropoles. Regebantur singule a comitibus, et vicariis; plures vero simul a præfecto prætorio. Hæc de prima notione. Sequitur altera : *Diœceses* dicebantur potissimum provinciæ, quibus præerant metropolitani vel archiepiscopi, ut in concilio Chalcedonensi c. 28. Ad hanc notionem redigit diœceses, de quibus hic putat locutum Anastasium, cujus propterea locum præsentis numeri ibidem subdit : juxta quam acceptionem aliorum quoque auctorum indicat loca, et præcipue Gilleberti Lunicensis episcopi de usu ecclesiastico asserentis de archiepiscopo : *Cujus ecclesia subscribitur diœcesis.* Tum addit : *Abusive vero postmodum appellati episcoporum districtus, qui proprio vocabulo parochiæ passim nuncupantur.* Denique subdit tertiam hanc verbi notionem.

Diœcesis, parochia. Guill. Brito in Vocabul. : *Diœcesis proprie est baptismalis ecclesiæ territorium et gubernatio.* Concilium Agathense, c. 54, et Epauense, can. 8 : *Presbyter, dum diœcesim tenet, de his quæ emerit, ad ecclesiæ nomen scripturam faciat.* Additque plura ex aliis conciliis, et scriptoribus, testimonia ejusdem notionis, per verbum *diœcesis* significatæ.

Videtur igitur in ea esse sententia vir doctus, ut putet, fuisse a Dionysio papa institutos archiepiscopatus. Longe tamen antiquior archiepiscopatum origo demonstratur a pluribus scriptoribus, et præsertim a Schelestratio, parte II Antiquit. Eccl. illustr., diss. 4, c. 4, a quo etiam præstat hic producere, quæ in dissertatione de *Auctoritate patriarchali et metropolitana* contra Decanum Londinensem disputavit capite 4, num. 1 et sequentibus, ubi illustrat canonem primum a Patribus Arelatensis concilii conditum, eorumque verba ad Sylvestrum papam, ita restituta Germanæ lectioni a cardinali Petronio, et Francisco archiepiscopo Rothomagensi : *Placuit etiam hæc, juxta consuetudinem antiquam, a te, qui majores diœceses tenes, et per te potissimum omnibus insinuari.* Observata a Schelestratio in exponendo commate *qui majores diœceses tenes* plurimum illustrare possunt hunc textum Bibliothecarii in Dionysio. Quare integre sunt reddenda quæ scripsit laudato loco ex num. 1 ad 4.

Inter varia antiquitatis monumenta, quæ ad comprobendam patriarchalem Romani pontificis in Occidentem universum auctoritatem faciunt, non contemnendum est, quod Patres concilii Arelatensis primi posteriorum memoriæ consecrarunt. Cum enim illi ex Gallia, Hispania, Britannia, Africa, et Italia in ipso florentis Ecclesiæ exordio collecti essent, canones constituerunt viginti duos, quorum primo agunt de festo Paschatis uno die et uno tempore ubique observando, adduntque, ea de re Sylvestrum papam *juxta consuetudinem litteras ad omnes dirigere debere*; ex quo canone colligitur, Patres Arelatenses statutum de Paschatis die ad Sylvestrum retulisse, prout reliquos quoque canones eundem constat ex synodica ipsorum epistola ad eundem

pontificem, in qua diserte scribunt : *Placuit etiam, antequam a te, qui majores Diœceses tenes, per te potissimum omnibus insinuari.* Quod hic locus integer non sit, sed in illo nonnulla verba desint, jam sæpius adnotarunt eruditi, qui providè in illo restituendo operam industriamque suam adhibuerunt, ut ostendimus parte II Antiquitatis illustratæ, disert. 1, cap. 7, art. 4, ubi adduximus sequentem cardinalis Peronii et Francisci Rothomagensis archiepiscopi emendationem : *Placuit etiam hæc juxta consuetudinem antiquam a te, qui majores diœceses tenes, et per te potissimum omnibus insinuari.* Duo sunt, quæ viri eruditissimi in prædicto loco corrigunt, quorum unum adverbium *antequam*, aliud hæc verba *per te* spectant circa illa duntaxat questionem esse indicantes, quæ in prædicto loco aut depravata aut omisa erant, non vero circa alia, quæ recte scripta videantur. At alio modo auctorem nostrum nunc sentire videmus, cum illa quoque corrigenda ducat, quæ recte scripta esse constat : pagina enim 83 asserit vere a Patribus Arelatensibus dictum esse, *quod Papa habeat majorem diœcesim*, ubi hæc verba, *qui majores diœceses tenes* corrigi, et loco *majorum diœcesim*, nomen singularis *diœcesis* contra epistolæ synodicæ fidem substituit.

Parvi quidem momenti videri posset hæc unius verbi variatio, nisi integrum sensum immutaret, et agnitam a Patribus Arelatensibus concilii in plures Romani imperii diœceses patriarchæ Romani potestatem everteret. Ad hujus veritatis confirmationem in memoriam revocandum est, diœcesim olim in imperio vocari consuevisse, quæ plures provincias complectebatur, qua ratione imperii notitia ante tempora Arcadii et Honorii conscripta refert, sub præfecto prætorio *Orientis diœceses quinque, Orientis, Ægypti, Asiæ, Ponti, et Thraciæ*; sub præfecto prætorio Illyrici *diœceses duas, Macedoniæ et Daciæ*; sub præfecto prætorio Italiæ *diœceses tres, Italiæ, Illyrici et Africæ*; sub præfecto demum prætorio Galliarum, *diœceses tres, Hispaniæ, septem Provinciarum, et Britanniarum.* Unde constat, Romanum imperium sub quatuor præfectis prætorio distributum fuisse in tredecim diœceses, quarum quinque ad Orientem spectabant, reliquæ ad Occidentem : sive autem Patres Arelatenses præsertim habuerint hanc imperii notitiam, sive aliunde notitiam diœceseon acceperint, scripserunt ex concilio Occidentali ad Sylvestrum Occidentis patriarcham : *qui majores diœceses tenes*, ut nimirum significarent, eum non uni diœcesi prepositum fuisse sed pluribus diœcesibus, omnibus utique illis, quæ Occidentis terminis continentur. Quæ cum ita sint, quis non videt, hoc ipsum auctori nostro displicere potuisse, eique mutandi textus occasionem dedisse. Cum enim hoc uno Patrum Arelatensium testimonio sententia ipsius de coercendis patriarchatus Romani terminis evertatur, voluit forsitan ad infringendam hujusce argumenti vim loco *diœcesium, diœcesim* solummodo legere. Sic enim, qui pluribus diœcesibus præsidens patriarchalem suam auctoritatem usque ad Britanniam extendebat, unius diœcesis Italiæ potestatem obtinens ejusdem finibus coerceretur.

Atqui hoc esse, quod auctor noster mutando textum concilii suis obtrudere conatus sit, satis indicat, dum rursus synodicæ Arelatensium Patrum epistolæ meminit : *Quoad voces, inquit, majores diœceses*, dubium est, an Constantinus tempore synodi Arelatensis distribuisset imperium in diœceses : et verosimilius est, nec id factum fuisse tempore Nicænæ, cum ibi solum mentio fiat provinciarum, non diœceseon. Quod si verum sit, corrupta sunt verba illo loco, sicut certum est, in aliis fuisse corrupta. Quin etiam admissa loci integritate nihil inde deducitur, nisi quod episcopus Romanus haberet diœcesim majoris extensionis quam alii episcopi Occidentales, quod non negatur. Mentem suam clare hic explicat auctor noster, qui

ut corruptionem textus utrumque probaret, nonnulla pro lectione sua adducit, quæ hic expendenda sunt. Ac primo quidem indicat, imperium ante tempora, Arcadii et Honorii in dioceses distributum fuisse sub Constantino Magno, id tamen post concilium Nicænum factum videri, ut Patres Arelatenses majorum diocesium mentionem facere nequiverint: « Dubium est, inquit, an Constantinus tempore synodi Arelatensis distribuerit imperium in dioceses, et verosimilius est, nec id factum fuisse tempore Nicæno, cum ibi solum mentio fiat provinciarum, non dioceseon. » Verum graviter hallucinatur auctor, et errori errorem adjungit, sequè, cum ita loquitur, Acta, quæ tempore Nicæni concilii prodierunt, non pervolvisse ostendit. Exstat sane in Constantini epistola de Paschate per totum terrarum orbem uno die celebrando, quam tempore ipsius Nicæni concilii scripsit, in qua non solum variorum provinciarum sub unius regionis nomine meminit, sed expresse Ponticæ et Asiaticæ diocesis mentionem facit, Ἀσιατικὴν τε διοίκησιν, καὶ Ποντικὴν Ἀσιατικὴν, inquit, et Ponticam diocesim. Quid clarius? Quid expressius? Quid manifestius a Constantino Magno scribi potuit? certum itaque est, quod tempore Nicæni concilii dioceses fuerint in imperio; quod auctoris nostri ἀγνοία profluit, eumque graviter hæc in re errasse convincit.

Secundo dicit dubium esse, quandonam Constantinus imperium in dioceses distribuerit, quod nihil ad quæstionem facit, cum dioceses ante distributionem sub quatuor præfectis prætorio, in imperio fuerint, siquæ Patres Arelatenses suis temporibus diocesium nomen usurpare potuerint, prout usurpasse nemo huc usque in dubium revocavit. Dioceses Sylvestro tribuunt, dioceses itaque tum erant in imperio, quarum nomine amplitudinem patriarchalis jurisdictionis Patres exprimebant. Onuphrius Panvinius divisionem provinciarum, quæ sub Adriano imperatore obtinuit, refert, inter alios titulos unum Italia: provinciarum præfigit, quæ asserti: Provinciarum, vel dioceses in Italia, ejusque insulis fuisse septemdecim. Licet autem mihi non constet, undenam provincias tunc dioceses vocatas fuisse agnoverit, nullatenus tamen dubitem, quin illud sicut et cætera omnia ibidem allata in antiquis monumentis repererit: ponamus itaque, ab ipsius Adriani temporibus diocesis nomen etiam provinciis tributum fuisse: negare nemo poterit, quin provinciarum fuerint dioceses minores respectu majorum, quarum Sextius Rufus in Breviario mentionem fecit, dum in diocesi Macedonia septem provincias constitutas fuisse scripsit, ac quarum Constantinus Magnus in epistola ad Ecclesias meminit, dum tempore concilii Nicæni Ponticam et Asiaticam diocesim in memoriam revocavit. Similes itaque dioceses, ut se significare innuerent Patres Arelatenses, majores dioceses minoribus opposuerunt, et majores dioceses a S. Sylvestro teueri scripserunt. Dioceses igitur Sylvester tenuit, dum concilium Arelatense celebratum fuit, siquæ non paucis duntaxat provinciis, quæ dioceses minores efficiebant, sed pluribus terrarum tractibus, qui dioceses majores constituiebant, præfuit, ac in iis patriarchalem auctoritatem obtinuit.

His præmissis e Schelestratio, cum constet Sylvestrum ex antiqua consuetudine dioceses majores tenuisse; ejus quoque decessores, unde ad Sylvestri ætatem antiqua illa consuetudo derivata est, eosdem tractus imperii complexos plures provincias similiter tenuisse fatendum est. Neque enim victor Asiaticis episcopis minari poterat sententiam supremæ sedis, nisi aliqua sacerdotum summi auctoritate diocesim Asianam tenuisset. Sed neque Syriæ in tractu seu diocesi constituto Casariensis metropolitæ mandasset, ut synodum de re Paschali convocaret e vicinis provinciis, nisi et eundem tractum dioceseos Orientis aliqua potestate pontificatus maximi complecteretur. Cum itaque certum sit, dioceses in tertia ac-

ceptione episcopatum seu parochiarum ab origine Ecclesiæ conditas per apostolos; in altera vero significatione metropolitana eodem apostolico tempore fundatas dioceses (nam et Paulus Titum reliquerat Cræte, metropolitam ac primatem totius insula, ut constitueret presbyteros per civitates); et in prima illa acceptione dioceseon eluceat apostolorum principi trium sedium præcipuarum Romæ, Alexandria, Antiochiæ fundatori, debere institutionem suam patriarchatus totidem iis in tractibus constitutos; consequens est, ut Dionysius dici non debeat in illa ex tribus verbis notionibus institutor primus dioceseon. Neque id asserit Anastasius: cuius verba codices ita retinent, ut intelligenda sint de urbanis ecclesiis titularibus fonte donatis et territorio per decessores suos, et a se restituis post Decii et Valeriani persecutiones, dum eosdem urbis titulos et suburbana cœmeteria partiretur inter presbyteros, ut lectio ipsa vulgata demonstrat. *Hic presbyteris ecclesias divisit, et cœmeteria, et parochias dioceses constituit.* Verborum sensus nitidius adhuc percipitur ex paulo clarior expressione adhibita in sectione Marcelli, cum scilicet is restitueret cœmeteria diruta et viginti quinque titulos Romanos in persecutione Diocletiani violentius concussos, ac perturbatos: « Fecit cœmeteria via Salaria, et viginti quinque titulos in urbe Roma constituit quasi dioceses, propter baptismum, et penitentiam multorum, qui convertebantur ex paganis, et propter sepulturam martyrum. » Plurimum illustrat utrumque locum adverbium quasi præmissum, et particula propter baptismum subjecta verbo dioceses. Ostendit enim ex fontis assignatione ac territorii urbanis titulis presbyterorum inductam fuisse quamdam similitudinem dioceseon tertiæ acceptionis, seu parochiarum episcopatum, iisdem ecclesiis titularibus presbyterorum cardinalium. Ejusmodi explicationem reservamus numero Marcelli, ubi opportunior occurrit; licet nonnihil de ea prælibaverim in superioribus notis et observationibus ad num. 3 S. Cleti, col. 1061 et seq.

Antequam hoc loco excedam operis pretium me facturum arbitror si paulo nitidius hic exponam illa quæ col. cit. supra in notis ad Vitam Cleti affereram, ad illustrandum Anastasii textum circa institutionem viginti quinque titularum presbyterorum urbis Romæ, beati Petri jussu a clero inductam, et a successoribus restitutam, et ampliatam, necnon circa subsecutas partitiones hujusmodi titularium ad hebdomadaria officia persolvenda in patriarchalibus basilicis Urbis, post earundem erectionem. Brevitas enim illa, quam Anastasius ex catalogis hausit, et multiplicitas gestorum, quæ in arcum contracta per nos fuit in eadem pagina, ut observationes potius quam tractatus integros attexerimus, obscuritatem aliquam parere posset, nisi opportunitate hic data uteremur ad ea præsertim declaranda, quæ ibi de numero ac de ministerio basilicarum Romæ patriarchalium distributo in septenaria presbyterorum cardinalium seu titularium, et de officiis et vicibus hebdomadariis pro varia temporum disciplina gradatim auctis exponebamus.

Indicabat Innocentius III, præclarus ille inter Romanos pontifices doctrina et sanctimonia illustrator sacrorum rituum, et mysticæ significationis rerum a decessoribus suis in Romana Ecclesia institutarum fidelissimus interpres, æque ac sapientissimus legislator, indicabat, inquam, in epistola Reg. xv, n. 154, a Thomassino prolata in veteris ac novæ Disciplinæ part. 1, lib. 1, cap. 15, num. 2, Ecclesiam Romanam cæterarum caput et matrem talem exhibere imaginem Ecclesiæ catholicæ, ut exemplum illustre sit throni illius, ac sedis Dei et Agni, quam vidit ac descripsit in Apocalypsi Joannes apostolus. Verba Innocentii sunt: « In medio sedis, et in circuitu sedis erant quatuor animalia plena oculis, etc. Sedes ista Romana Ecclesia intelligitur, quæ sedes-

apostolica nuncupatur. Utiq; sedes Agni, sedes viventis in secula seculorum. In medio cujus quasi filia in gremio resident, et in circuitu astant quasi famulae in obsequio quatuor patriarchales Ecclesiae. Quod Innocentius hic memorabat, hauserat a suis decessoribus: quorum studio videbat, ut etiam nunc cernimus, in plerisque basilicis Romanis, et in plerisque titulis delineatam idcirco fuisse eandem imaginem sedis Dei et Agni cum quatuor illis mysticis animalium figuris, curram gloriae Domini pertrahentibus quando progrediendum est in exteras gentes, et thronum Dei et Agni cingentibus honorifico famulatu quando majestas omnium Domini in sede gloriae suae procumbentium adorationes expectat. Ita nempe adumbratur universitas Ecclesiarum catholicae nominis, per omnes mundi plagas a patriarchalium sedium episcopis late propagata, et ab iisdem sub patriarchali throno Petri omnium principe Romae constituto ad unanimum Dei cultum fidemque collecta, et consolidata: apte in articulis in compagem corporis Christi per hierarchicum regimen sacerdotii singulis collectionibus fidelium earumque praesulibus, per civitates, provincias, dioeceses, nempe episcopis, archiepiscopis, primatibus, patriarchis sub uno pontifice maximo Petri apostolorum Principis successionem ac locum tenente hac in sede Romana.

Unitas haec, et ordinata connexio partium Ecclesiae catholicae sub unico visibili capite, quae inter apostolici symboli articulos ad tesseram nostrae fidei plene reddendam merito numeratur, jure etiam exercuit curam pontificum, ut oculis quoque fidelium sensilis relideretur, tum in hisce figuris ab Innocentio memoratis, tum in aspectu sacrarum adium, et iis praefectorum, quibus sapiens architectus Petrus apostolus constare voluit sacrosanctum hoc tabernaculum Dei inter homines, Romanam Ecclesiam. Sive igitur tituli 25 ab initio fundarentur, ut vices omnes sacerdotales, quae stante veteri sacerdotio Hierosolymis cernebantur, hic perennius et sacratius constitutae agnoscerentur; sive redditu Ecclesiae pace praeter titulos Romanos 25 etiam basilicæ excitarentur, patriarchalium thronorum imaginem redderetur, ut Innocentius indicat, et cardinalis Rasponus confirmat ex testimonio alterius cardinalis longe vetustioris, nempe S. Petri Damiani, aliisque documentis, productis supra in notis ad Vitam S. Cleti; mens eadem omnium successorum fuit quae apostolorum principi fuisse intelligitur, dum Cleto mandaret, ut 25 presbyteros in Urbe constitueret nempe exhibere totius Christiani sacerdotii ordinatum principatum sub pluribus episcopis, unius pontificis maximi primatum agnoscentibus, qui fratres confirmaret, et auctoritatis praestantia regeret universos in partem sollicitudinis vocatos.

Ad hanc imaginem exhibendam non unicum illud symbolum universitatis adhibitum fuit, quod petebatur a vicibus veteris sacerdotii Mosaiici. Opportunum illud potissime fuit in exortu Ecclesiae. Cum enim ista per annos complures e solis Judaeis, deinde post visionem Cornelii etiam ex gentibus colligeretur, praestabat eo signo tunc uti vicium viginti quatuor sacerdotalium, addita vigesima quinta vicarii pontificis, quod in recenti memoria veteris sacerdotii aetas illa adhuc vividum et praesens maxime retinebat. Sepulta interim Synagoga cum honore, alii supererant mystici numeri universitatis in Ecclesiis per apostolos fundatis, et potissime numerus septenarius, ab Apocalypsi Joannis redditus celebris, tum in Asiana dioecesi septem Ecclesiarum sub Ephesina sede, quam Paulus tradiderat Timotheo, tum in symbolo totidem candelaborum, ac totidem spirituum Dei throno astantium, ibidem expresso.

Romanis pontificibus placuit etiam hoc symbolum adhibere suis in titulis disponendis, ad universalis Ecclesiae specimen reddendum, totiusque sacerdotii Christiani syndrium exprimendum in Romanae Ec-

clesiae throno adornando (tamquam Agni secle. Quoadmodum igitur minorum imperii dioeceseon, seu provinciarum episcopos aliquem ex eo numero in provincia agnoscebant potiori jure praeditum ab apostolis in praesidendo caeteris, et in convocando, ordinandoque comprovincialium actu: ita in titulis Romanis (quasi dioeceseibus idcirco designatis) placuit praesse presbyteros cardinales, quibus parerent caeteri presbyteri eidem titulo succenturiati, ut per domos fidelium, sive per proxima caemeteria titularum suibus assignata sacra ministrarent. Rursus ut minores illae dioeceses, sive provinciae forent, sive regiones, constabant ea lege, ut praeter illas imperium agnosceret dioeceses majores, modo pluribus, modo paucioribus praefectis praetorio attributas in civili dispositione reipublicae; ita in Ecclesiastica hierarchia Petrus fundaverat dioeceseon majorum sedes duas, Alexandrinam et Antiocheam, proximas dignitate a Romana, et amplitudine sae auctoritatis plurium provinciarum praesules complexuras. Harum quoque specimen visum est a titulis distinctum in Romanae Ecclesiae partibus exhibere. Opportunitas exhibendi specimenis se obtulit in erectis basilicis amplioribus a Constantino. Neque id tamen unius pontificis, aut unius saeculi opus fuit: quemadmodum nec unius pontificis cura fuit patriarcharum orbis Christiani numerum definire.

Dioeceseon sive majorum, sive minorum typum sub Dionysio, de quo agimus, satis reddebant tituli ab eo reparati, et sub Marcello similiter: quando ab utroque isto pontifice post memoratas persecutiones restituito viginti quinque titularum presbyterorum numero) in quo universitas sacerdotii ex vicium summa elucebat) divisi sunt tituli, ac caemeteria certis presbyteris, ea quam diximus partitione viginti quinque titularibus parituris, quasi praesulibus dioeceseon.

Constructis vero basilicis amplioribus per Constantinum, dioeceses illae majores commode reldi potuerunt iis in basilicis, ac figurari; ut dioeceses minores provinciarum, seu civitatum (nam et ad urbes singulas dioecesis nomen tandem aptatum fuit) per titulos Romanos in siliabus Ecclesiarum suis, ut vocant, jura nonnulla exercentes ostenderentur; majores vero dioeceses quasi in typo demonstrarentur per basilicas patriarchales. Visum est itaque septenario numero, universitatis indice in Scripturis saepe demonstrato, ex sententia Augustini et Gregorii, hom. 33 in Evang., aliorumque Patrum, et hebdomadarum vicibus apte responsuro, hanc imaginem posse praestari. Quare basilicis majoribus patriarchatum figuram reddituris attributi sunt singillatim septem titularum presbyteri cardinales, qui concinne significarent, minores dioeceses civitatum ac provinciarum per patriarchas ita collectos arete connecti sub uno capite totius Ecclesiae catholicae, quod omnes agnoscerent in patriarcha Romano, utpote Petri apostolorum principis in hoc eodem episcopatu, quem primatum Ecclesiae fecerat, successore.

Nec tamen certum esse dixerim eodem saeculo quo Constantiniana basilicae condebanter has hebdomadarias vices titularium presbyterorum in eisdem basilicis simul institutas, nec quatuor aut quinque ab initio basilicas hoc septenario ministrantium titularium numero fuisse donatas, ut responderent figurae totidem sedium patriarchalium orbis Christiani. Scio quanta firmitate obstiterint Romani pontifices, tum quarto, tum quinto saeculo aere Christianae, praesulibus Constantinopolitanis, connumerari advenantibus, seu pari, seu praestantiori gradu cum caeteris patriarchis. Satis notae ac celebres sunt, tum Damasi, tum Leonis Magni epistolae, vetera jura asserentes tribus antiquis sedibus patriarchalibus Romae, Alexandriae, Antiochiae, et cohibentes usurpationem Constantinopolitanae sedis antistitum, qui nitebantur loco movere Alexandrinum et Antiochenum, ut sensim reptarent ad occupandum totius Ecclesiae catholicae

primatum, studentes ipsi Romano pontifici præferri. Verum hæc audacia postrema non invasit mentes illorum præsulum, qui ætate Damasi et proxima Constantinopolitanum episcopatum tenebant. Hos inter sanctus Joannes Chrysostomus, qui certe obsequentissimus in Petri sedem longe aberat ab omni ambitionis igniculo confovendo, quando accusatus fuit tanquam attentator alienæ jurisdictionis, cum episcopos Antiochenæ, vel Ponticæ vel Asiaticæ, diceret eos vel ordinasset vel exauctorasset, nihil cogitabat de primatu Ecclesie universæ invadendo, aut evertenda primæva hierarchia et constitutione patriarchalium thronorum Antiochenæ et Alexandrinæ diocæses. Fusius ea prosequitur et exponit Thomassinus parte prima veteris et novæ Discipline, lib. 1, cap. 10. Ostendit enim ab initio ejusdem capituli 10 Nicenæ synodi, canone 7: *Consequentiam honoris fuisse decretam episcopo Hierosolymitano, salvis juribus metropolitæ Cæsariensis cui suberat, eamque tractum confessus honorificam a Nicænis Patribus, et a Chalcedonensibus novo etiam jure, assentientibus apostolicæ sedis legatis, neque id decretum rescindente Leone Magno (cap. 42, num. 7) quo ex tempore inter patriarchas censeri, nedum inter exarchos aut metropolitæ etiam Hierosolymitanus cepit. Ostendit pariter (cap. 10) imitatione hujus exempli a Nicæna synodo petiti, quæ dignitatem confessus decreverat episcopo Alicæ sive Hierosolymitano, eorum Constantinopolitanum curasse, ut in ea synodo, quæ sub Damaso in regia urbe celebrata est contra Macedonium, ederentur decreta honorifica, ejusdem Ecclesie præsulibus primatum sive exarchatum attribuentia, ut can. 3: *Constantinopolitanus episcopus habeat primatus honorem, et præsentia tunc imperatoris, post Romanum episcopum, eo quod sit nova Roma.* Licet vero apostolica sedes rata non habuerit ejus synodi gesta, nisi in his quæ contra Macedonium rite pronuntiaverat; canones vero de sedium patriarchalium ordinatione non acceperit; sed valide et constanter persisterit, tum eodem sæculo, tum proxime consecutus, pro tuenda veteri disciplina, et jurisdictione præcipuarum sedium post Romanam, Alexandrinæ scilicet et Antiochenæ; cum præter honorem confessus agnosceret a clero Byzantino contendendi ad jura alienæ potestatis sibi arroganda; atamen constat non detrectasse, ut honorificus consensus ejusdem regis urbis episcopis tribueretur, ita ut Paschasinus papæ legatus conquestus sit in concilio Chalcedonensi, quod in Ephesina pseudosynodo quintus tantum locus Flaviano Constantinopolitano tributus sit, cum primum post apostolicæ sedis legatus in eodem Chalcedonensi Anatolius rite obtineret. Eam rem ita complectitur Thomassinus, num. 19, cap. 10: « Nec tamen inficiabor, post concilium Chalcedonense, quibusdam non exigui momenti privilegiis potitis semper fuisse præsulibus Constantinopolitanos, non abnuente Romano pontifice. Sederunt illi semper ante patriarcham Antiochenum, et Alexandrinum. Conquestus est in concilio Chalcedonensi Paschasinus papæ legatus, quod in Ephesina pseudosynodo quintus tantum, tributus esset locus Flaviano Constantinopolitano archiepiscopo, cum ei primum post sedis apostolicæ legatos deberetur, et ab Anatolio revera in ipso Chalcedonensi concilio obtineretur. Ita ut jam in dubium verti non possit, quin successores eundem semper retinuerint locum. » Invasio igitur ordinariæ potestatis in alienas provincias jure culpabatur a Magno Leone, aliisque Romanis pontificibus, in Constantinopolitanis. Cæterum honorificam speciem primatus titulo tenus inter alios metropolitæ, sive etiam exarchatus, ita indulgenter eis deferri non impediabant. Quare poterat Damasus, sive Damasi successores, non recusare, ut inter basilicas Romanas, quæ præcipuarum ejusmodi sedium typum referebant, atque ut Innocentius III describit « quasi filias in gremio Romanæ sedis omnium matris residentes, et in circuitu astantes quasi*

A famulas in obsequio quatuor patriarchales Ecclesias exhibebant, aliqua ex his referret Byzantinam ad novum honorem erectam a conciliis sub assensu expresso vel tacito Romanæ sedis; cum diserte contestarentur eadem ipsa concilia Constantinopolitanum, Ephesinum, Chalcedonense, quæ præsulibus Hierosolymitano et Constantinopolitano novos honores decernebant, hos canones robur accepturos a voluntate Romani pontificis, cui supplicum more preces humiliter offerebant, ut his assentiretur: « Rogamus tuis decretis nostrum honores judicium; et sicut nos capiti in bonis, adjectimus consonantiam; sic et summitas tua filiis quod decet adimpleat. » Ita enim data sunt ad Leonem pontificem litteræ a concilio Chalcedonensi tum officiosissima, tum reverentissima, et singularis observantiæ testimoniis referta; Ecclesie, concilique caput ipsum Leonem pontificem prædicantes, ut scite ibidem observat Thomassinus capiti 11, num. 15: « Tu sicut membris caput præeras, inquit, lucente apud vos apostolico radio, et usque ad Constantinopolitanam Ecclesiam illum spargentes, eo quod absque invidia consueveritis vestrorum honorum participatione ditare domesticos. » Quandiū igitur sive sub Damaso, sive sub proximo Damasi successoribus nihil attentarent contra Nicænorum canonum firmitatem, et contra vetera priorum patriarcharum atque exarchorum privilegia, præsulibus regis urbis a Constantino delecte in sedem Orientalis imperii, sed solo honorifico titulo et consensus a Romanis legatis proximo cum ceteris majoribus diocæses numerari sub assensu Romani pontificis cupiebant, nihil aliud sonum videbatur, si figura filie a veteris Romæ pontifice totius Ecclesie capite ita honoratæ dedicaretur, non secus ac reliquæ majorum diocæsum metropoles, in aliqua ex basilicis Urbis. Sive illa fuerit ab initio Laurentiana extra muros, sive Liberiana sive etiam Vaticana (quandoquidem Lateranensis Romanam et Alexandrinam Paulina referre dicuntur) periunde est: neque id repugnat constantiæ pontificum Romanorum, intacta jura præservantium juxta Nicænos canones jurisdictioni et auctoritati duarum sedium patriarchalium, a Petro apostolo institutarum, præter Romanam universis ab eo prelatam. Hoc autem sensu intelligenda sunt quæ nostris in notis legenda proposui ad Vitam Cleti, ut scilicet post fundamentum basilicarum ampliorum sæculo quarto completam sub Liberio proximo Damasi decessore, cum diocæses majores ecclesiasticæ tribus patriarchatibus primigeniis, ac duobus recentioribus honorario titulo superadditis definirentur, ut quinarium complerent, totidem quoque basilicæ Romani episcopatus, in Urbe, et circa Urbem constitutæ, universitatem sacerdotii Christiani referrent, sub Petri primatu ordinate colligentem quotquot præsulēs per mundi plagas fundatas regebant Ecclesias. Sive Damasus id præstitit, dum divini cultus officia et psalmodiæ ritum attemperat per hebdomadas in eisdem basilicis nuper fundatis, eamque legem edicit *episcopis, presbyteris et monasteriis* (infra num. 54): sive Damasi successores, potissimum ii qui leguntur hebdomadarias vices septem episcoporum Urbis finitimorum instituisse in basilica Salvatoris ad Lateranum, ex ætate Stephani quarti sæculo octavo jam celebres; vel Simplicius, quem tradunt quinto sæculo hebdomadarias vices presbyterorum constituisse apud tres basilicas Urbis extra muros tunc positas, nempe *aa Sanctum Petrum apostolum, et ad Sanctum Paulum apostolum, et ad Sanctum Laurentium martyrem*, delectis et septenario regionum Urbis ecclesiasticarum numero *primæ, tertiæ, sextæ, et septimæ* (ut infra num. 48) *ministris* eadem officia præstituris; id unum semper colligitur, ut universitas sacerdotii per totum Christianum orbem diffusa ostenderetur mystice apud sedem Romanam adumbrata in titulis et in basilicis Urbis, ita exprimentibus *maiores diocæses singulorum patriarcharum, et ab his proxima*

exarchorum, metropolitanorum, et episcopales hierarchico nexu cum Petri successore connexas, cui proinde scribunt Patres Arelatenses (observantibus card. Ferronio, et archiepiscopo Arelatensi apud Schelestratum) a te qui majores dioceses tenes: quod in eo maxime splendere observat Thomassinus cap. 8, num. 14 partis primæ, et libri i veteris et novæ Disciplinæ, quod prima sedes Sylvestri, ad quem Patres Arelatenses scribebant, indeclinabilem jurisdictionem exercuerit in cæteros omnes patriarchas.

Hæc igitur paulo nitidius exponenda duxi, tum ut inclarescerent illa quæ obscuritati obnoxia in notis ad Cletum reddebantur a gestorum copia in arctum contracta; tum ut illustretur numerus iste Bibliothecarij de Dionysio asserens, in divisione ab ipso peracta ecclesiarum Urbis et cæmæteriorum inter presbyteros, parochias, seu titulos Romanos, eundem instituisse dioceses: et sectio in Marcello post alienam immanem persecutionem Diocletiani nitidius exprimebat, illum pontificem viginti quinque titulos in urbe Roma constituisse quasi dioceses; nempe id egisse, ut in figura numeri, regiminis et ordinationis istarum partium Romanæ Ecclesiæ exhiberentur dioceses majores et ecclesiasticæ provinciæ sub uno capite summi sacerdotis ita collectæ et invicem connexæ, ut unitatem et harmoniam totius corporis, et influxum potestatis a capite in membra exhiberent, quasi oleum, quod a capite Aaron in oram vestimenti descendit.

Causæ autem suberant, præ cæteris Dionysio, cur oculis evidentem reddere curaret ejusmodi nexum et ordinatam unitatem ecclesiasticæ hierarchiæ. Primum enim schisma tentaverat in Ecclesiam Romanam inducere Novatus, adveniens ex Africa novennio antequam ipse Dionysius eligeretur Romanus pontifex, et per integrum ferme hoc novennium Novatianus antipapa ejusdem Novati artibus ita intrusus, uti ex epistola S. Cornelij ad S. Cyprianum retulit Eusebius lib. vi, cap. 45, non modo sectarios in Urbe suos excitaverat, verum et ad Dionysium Alexandrinum, et ad complures Orientales episcopos, et Ecclesias communionis litteras dederat, sperans se pertracturum in suas partes tum episcopum majoris illius diocesis, tum plurimos orientales: qui tamen cauti satis ad servandam catholicæ Ecclesiæ unitatem, rejectis schismatici hominis temerariis litteris, cum legitimo antistite Romanæ sedis Cornelio, ejusque post martyrium cum cæteris apostolicæ hujus cathedræ successoribus, Lucio, Stephano, Sixto acerrime conjuncti, Petræ adhererunt, a Christo Domino jactæ in fundamentum Ecclesiæ suæ. Ad Africanas autem Ecclesias, unde schismatis assignanus Novatus ad eum seducendum et ordinandum advenerat, legatos quoque transmisit, provida tamen sancti Cypriani cura matura depulsos, et in pluribus conciliis fidelium communione privatos, quemadmodum synodice illorum epistolæ testantur ad Cornelium data, quarum meminit Cyprianus: unde universam hanc historiam apte dispositam leges apud Baronium ad annum 254. Dum hæc in provinciis geruntur per epistolas et per allegatos Novatiani, ad prosiciendam propagatione schismatis universam Ecclesiam Dei, et separandam a Petri sede, quid ipse Romæ satageret in hanc arcem religionis barbarum ac scissurarum inducere, testis est locuples Cornelius papa, ea de re scribens ad Cyprianum. Sacrilegis suorum cœtibus ad obla-

A Christiani corporis compago, quæ juncta capiti in Romana sede collocato, nexus omnes apte dispositos, et influxum gratiæ, venustatis ac roboris ostendebat, tum in Urbe, tum in provinciis, dissolveretur. Hoc scelesto separationis classico, quo l per rebelles Deo spiritus pridem in cælo auditum Michael exegerat, nunc vero circa sedem Agni in terris positam renovabant rebellium spirituum pessimi imitatores schismatici, nullum præsentius remedium opponere poterant proximi successores Cornelij, quam ita cæcæctari studium unitatis tuenda, et custodiendæ in Ecclesia universa, ut ejusdem profundius radicandæ et significandæ in hac ipsa sede, totius Ecclesiæ symbolum suis in partibus et vicibus sacerdotibus referente, curam proliterentur. Tentaverat schismatis primus auctor per titulorum separationem ab episcopo Urbis Cornelio præcludere separationi provincialium ac dioceseon a metropoli Christiani nominis per Petri sedem effecta. Retundatur (dicebant) veteratoris audacia per symbolum unitatis, et nexus arectioris titulorum Urbis cum suo episcopo, significando atque ostendendo nexum hierarchiæ Christiani sacerdotij cum principe apostolici ordinis a Domino constituto. Referant tituli Romani unum Ecclesiæ catholicæ episcopatum plures in presules distributionem sub unico Maximo sacerdote. Sicut tituli tanquam dioceses dispositæ sub throno Piscatoris, ad sedem Dei et Agni in terris exhibendam, qua late patet orbis, sub uno Christi, vicario omnibus jura dantem. Diocesium igitur Christianarum typum in Romanis titulis recognoscit voluit Dionysius. Typum approbavit Marcellus, post proximam Diocletiani persecutionem, eosdem titulos ita reparans, ut essent quasi dioceses. Approbarunt successores, paucis post Marcellum annis publicum Dei cultum sub Maximo Constantino, cæterisque Christianis principibus exercentes. Nam titulos et basilicas Romanas ut ostenderent, unitatem Ecclesiæ figurantes, etiam in partibus earundem consignarunt imagines certus universi sacerdotalis seniorum, coram sede Dei et Agni pro-cumbentium, et oblationes atque orationes sanctorum ipsi offerentium cum novo illo cantico, quod nitide mysterium explicat apud Joannem in Apocalypsi: *Redemisti nos in sanguine tuo ex omni tribu et lingua, et populo, et natione: et fecisti nos Deo nostro regnum et SACERDOTES* (Apoc. v, 9). Ita nempe procedebant, cauebant, ac testabantur concordii voce seniores hi, qui ex omni tribu, et lingua, et populo, et natione se factos asserebant Deo nostro regnum et sacerdotes, eoque nomine descripti fuerant capite præcedenti in totidem sedibus, et thronis coram præcipua Agni sede considentes, et coronati: *In circuitu sedis sedilia viginti quatuor; et super thronos viginti quatuor seniores circum-amicti vestimentis albis, et in capitibus eorum coronæ aureæ.* Subscripsit decessorum pontificum mystico symbolo et instituto quisquis ille fuit, sive Sylvester in fundatione trium præcipuarum basilicarum, sive Damasus post auctum earundem numerum in ordinatione psalmodicæ, sive sæculo sequenti Simplicius, qui hebdomadarias presbyterorum vices in basilicis quibusdam primariis constituit, vel instauravit. Nam alterum universitatis indicium, septenarium scilicet numerum, adhibendum esse censuit singulis in basilicis, lectum et presbyteris titularibus Urbis, in Lateranensi vero ex episcopis, ut ordinata hierarchia totius concordati in fundatione basilicarum

ocendi, mandavit. Hoc igitur esse censemus institutum Dionysii et Marcelli, disponentium ac reparantium 25 titulos Romani presbyterii, sive parœcias, ut essent tanquam diœceses. Hoc symbolum unitatis ecclesiasticæ hierarchiæ, post erectionem basilicarum a Sylvestro, Damaso, Simplicio, et successoribus impressum, et gradatim redditum illustrius per attributionem eorundem titularium ad sacra in basilicis administranda per vires hebdomadarias, et septenario numero universitatis speciem expressuras, quod Innocentius tertius seite exponerat, nos admonens, inter signas apocalypsens sedem Dei et Agni patri exemplo nobis proponere Romanam Ecclesiam, et ea quæ in medio et in virtutibus sedis vidit Evangelista Joannes: « Sedes ista Romana Ecclesia intelligitur, quæ sedes Apostolica nuncupatur. Utique sedes Agni, sedes Virentis in sæcula sæculorum. In medio ejus quasi filice in græmio resident, et in circuitu astant quasi famulæ in obsequio quatuor patriarchales Ecclesiæ. » Ad hæc uberius illustranda referri possent ritus, in ordine Romano a priscis pontificibus instituti, et nostra ætate ea qua par est observantia enastoliti, ut scilicet pontifici Romano in throno considerenti, et summum Ecclesiæ hierarchiam solemniter agenti assistant et administrent patriarchæ, primates, episcopi, et præules ordinum in Ecclesia Dei militantium, in primis autem episcopi, et presbyteri, ac diaconi cardinales Romanæ Ecclesiæ non modo assistant et administrent, verum et obedientiam præsent per osculum manus auriphrygio connecte, ad eam scilicet unitatem testandam sub Petri successore totius Ecclesiæ corporis, quod Romanæ Ecclesiæ sacrum collegium episcoporum, presbyterorum, ac diaconorum cardinalium cum basilicis, ac titulis, et diaconis ejusdem Romanæ Ecclesiæ referunt. Verum declarata satis arbitrator verba Bibliothecarii ex hactenus observatis.

CIACONII.

Linea 1. — *Dionysius, ex monacho, cujus generationem non potuimus invenire.* Sanctus Dionysius, origine obscura, Thuria Calabriae urbe, quæ olim magna Græcia dicta fuit, monachus Græcus, seu potius anachoreta, ut qui aliquando solitariam vitam egisset, ex monacho cooptatus in presbyterum Ecclesiæ Romanæ, ut testatur Hieronymus de Script. ecclesiast. in Dionys. Alexandr.

Lineis 4 et 5 — *Hic presbyteris Ecclesias divisit.* Dionysius pontifex factus presbyteris Romanis ecclesiis, et cœmeteria in urbe Roma statim divisit: parochias, et diœceses foras distribuit, quo quisque finibus suis, limitibusque contentus esset, nec alterius administrationi quisquam se ingereret.

SOMMIER.

In fine notarum ad Sixtum II ejusque pontificatus historiam promissæ fuerant illæ, quæ ad expeditionem pertinent rerum tunc inchoatarum, et absolutarum sub Dionysio, quæ tales sunt.

Pontificatus S. Dionysii successoris Sixti celebris redditur ex judicio per hunc pontificem prolato in causa inter Pentapolitanos et Dionysium Alexandrinum; ex damnatione Sabellii et Pauli Samosatani, aliorumque hæreticorum, quorum errores beatus hic pontifex sua auctoritate proscriptis, suæque doctrina confutavit.

Quamvis Dionysius Alexandrinus ad sanctam sedem detulisset sub præcedenti pontificatu hæresim Sabellii, et contra eundem hæresiaracham suismet scriptis ipse pugnasset; nihilominus accepit, errores ejusmodi mirum in modum propagati in Pentapolitana sui patriarchatus provincia, ubi fuerant suborti; et ita infectos jam esse pestilentibus illis doctrinis nonnullos episcopos: « Tantumque eorum commenta invaluisse, ut vix ulterius Filius Dei in Ecclesiis prædicaretur » (ut refert S. Athanasius, de Sent. Dionys.) : « Re cognita Dionysius ad ejus curam eæ Ecclesiæ pertinebant, legatos misit qui auctores earum rerum ab illis pravis opinionibus retraherent. Illis autem,

A de sua stultitia non remittentibus, impudentiusque in impietate pergentibus, coactus est ad illorum improbitatem retundendam istiusmodi epistolam scribere. . . verbaque illis, quæ humanitas et humiliter de Servatore sonant, obijcere; ut rebus humanitatis ejus intersepirentur, quominus Filium Patrem esse dicerent, facilioremque illis viam ad credendum Filii divinitatem sterneret. . . Cum igitur certior factus de Pentapolitanis zelo religionis epistolam hanc quemadmodum dixi, contra hæresim Sabellii ad Ammonium, et Euphranorem scripsisset, quidam ex Ecclesia fratres, recte quidem sentientes, sed tamen cum ipsum non interrogassent, ut discerent quo pacto scripsisset, Romam ascenderunt, ibique eum apud Dionysium ejusdem nominis Romanum præsullem accusaverunt.

« Ibi cum quidam Alexandrinum episcopum apud Romanum accusarent, quasi qui Filium opus, et non consubstantialem Patri diceret; et synodus Romæ coacta indigne tulit; et Romanus ad cognominem sibi episcopum omnium sententiam perscripsit: ac jam inde se ad defensionem parans, » etc. (Idem Athanasius, de Synodis.)

Dionysius igitur Romanus pontifex Alexandrinus edixit, ut sententiam suam clarius explicaret. Episcopus iste secundæ sedis in catholica Ecclesia antistes quantocius obtemperavit Romano, tanquam superiori suo; et ad defensionem suam coram ipso producendam, communicari sibi postulavit objecta. *Postulavit a Romano præsule, ut objecta sibi indicarent.* (Athanas., de Sent. Dionys.)

Quidquid atrox Protestantes in suis ant-historiis Ecclesiæ, palam est aperteque visitur causa episcopi trans marini servato juris ordine intentata ad tribunal sanctæ sedis. eaque causa non inferioris subsellii episcopi esse intelligitur, sed ejus qui alterum a Romano episcopo locum in universa Ecclesia tenet, ejus caput Romanus est præsul. Ille vero episcopus longe abest ab excipiendo ne se sistat ad hoc tribunal respondendi causa: quinimo ubi accipit communicatos sibi articulos super quibus accusabatur, statim producit suas defensiones: asserens errores sibi attributos esse calumnias in Satanæ officina consarcinatas. « Quibus acceptis opus edidit sub nomine Elenchi et apologiæ, ubi sceleratam officinam Christi hostium redarguit, et quo pacto hanc infamiam ipsi contra se ipsos excitant demonstrat. (Idem, *ibid.*) Libello suo titulum refutationis et apologiæ indidit, et in hæc verba ad Romanum scripsit: Ego et in alia epistola scripsi, ubi ostendo crimen, quod deferunt contra me, falsum esse, quasi dicerem Christum non consubstantialem esse Deo. Nam tamen dico me id nomen non reperisse, nec legisse alieni in sacris litteris, rationes tamen nostræ, quas retinuerunt, non abluunt ab hac sententia... et epistolam, ut dixi, ob casus temporum, proferre non possum. Si autem tibi verba mitto, multo libentius totum exemplum misissem: quod ubi nactus fuero, non omittam.» (Idem, de Synod. et de narrat. Nic. synod.)

De hac ipsa defensione sive apologia loqui intelligimus Eusebium Cæsariensem, et S. Hieronymum, quando affirmant quatuor libros a Dionysio Alexandrino compositos contra Sabellium, quos *Dionysio, qui Romanus erat episcopus, dedicavit.* (S. Hieronym., de Script. Eccl. in Dionysio.)

Exitus rei fuit, teste B. Athanasio, quod accusatus ita eximie defenderit causam suam, ut nullam omnino pœnam subierit ex iis quæ semper indignantur hæreticis, statim ac impia eorum dogmata prolata esse comprobantur: « neque hæresim propagando ab Ecclesia recessit, sed in ea cum pietate obdormivit.... Si scriptorum suorum rationem non reddidisset, minime dubium est, quin eadem quæ illi passurus fuisset. » (Idem, de Sent. Dionysii.)

Dionysius papa non modo condemnavit hæreses tunc subortas, auctoritate sedis suæ, sed etiam doctrina suorum scriptorum arma ministravit Ecclesiæ

ad futuras hereses debellandas, Arianam præsertim, et hostium divinitatis Christi. S. Athanasius, qui hoc testatur, nobis præservavit illorum scriptorum fragmentum, in quo Sabellianorum et Marcionistarum oppositæ invicem blasphemias ex æquo proscribuntur: « Merito deinceps dixerim in divisores, sectatoresque, et peremptores reverendissimi Ecclesiæ Dei præconi, qui monarchiam in ternas potentias, ternasque substantias, et ternas deitates carpunt. Audio enim quosdam apud vos divini verbi magistros, hujus sententiæ professores, qui ex diametro, ut ita dicam, pugnant cum placitis Sabellii. Ille enim cum blasphemiam dicit, Filium esse Patrem, Patremque Filium: isti autem quodammodo tres deos constituent, dum in tres substantias alienigenas et inter se mutuo segregatas sanctam unitatem dispartiuntur. Uniri enim necessum est omnium Deo Dei Verbum, et in eo hæerere versarique Spiritum sanctum, et sanctam Trinitatem in unum omnium rerum Deum omnipotentem, veluti in verticem principemque, consummari et coalescere. Marcionis enim vaniloqui doctrina sectionem divisionemque monarchiæ in tres principatus instituit. Sed ea diabolica institutio est, non autem verorum Christi discipulorum, et acquiescentium Salvatoris præceptis. Illi enim, ut Trinitatem prædicari a sacris litteris plane sciunt: ita tres deos a veteri aut novo testamento uspiam induci nequaquam agnoscunt. » (Apud S. Athanas., *Synodi Nicæn. decret.*)

Idem pontifex pariter damnavit Paulum Sambasatenum episcopum Antiochenum: quod complures auc-

tores probant ex testimonio S. Athanasii (*de Synodi*). Hic hæresiarcha docebat, Jesum Christum solum hominis naturam habere, ejusque sanguinem in Eucharistia esse corruptibilem. (Euseb., *Hist.*, lib. vi, cap. 22, et S. Dionys., *Epist. ad Paulum Sambasat.*) Credebatur igitur præsens antiquis his Ecclesiæ temporibus Christus Dominus in Eucharistia, quem recentes sectarii negant. Errores suos abjuravit in concilio primo, ea de causa habito sua in Ecclesia Antiochena. Verum cum simulato id fecisse cognosceretur, coacta ibidem secunda synodus eundem deposuit. « Omnes vero episcopi et pastores, qui in concilio memorato erant vocati, unam communi consensu epistolam ad Dionysium episcopum Romanum, et ad Maximum Alexandriæ Ecclesiam procurantem nominatim conscripserunt, cujus exemplaria ad omnes provincias miserunt. » (Euseb., lib. vii *Hist.*, cap. 24.)

Paulus recusans domum episcopalem cedere domum suam in locum suffecto, ad imperatorem Aurelianus preces direxit, ut cogeretur. Princeps hic, etsi paganus, dignum protulit plane iudicium, unde comprobatur auctoritas suprema, quam apud Christianos semper obtinuit Romana Ecclesia, ejusque pontifex: « Præcepit enim, ut domus Ecclesiæ illi tribueretur, quibus Christiani Italiæ et urbis Romæ episcopi per litteras tribuendam perscriberent. » (Idem Euseb., *ibid.*) Id porro fuit, ut Eusebius observat, sanctissimum decretum: *sanctissime decrevit*; id est omnino consonum legibus nostræ sanctæ religionis, et ad ingenium exactissimæ justitiæ.

XXVII SANCTUS FELIX.

ANNO CHRISTI 272, AURELIANI IMP. 2.

27 *Felix, natione Romanus, ex patre Constantio, sedit annos duos, menses decem, dies viginti quinque. Martyrio coronatur. Fuit autem temporibus Claudii Aureliani, a consulatu Claudii et Paterni usque ad consulatum Aureliani et Capitolini. Hic constituit supra sepulcra martyrum missas celebrari. Hic fecit ordinationes duas per mensem Decembrem: presbyteros novem diaconos duos, episcopos per diversa loca numero quinque. Hic fecit basilicam in via Aurelia, ubi et sepultus est, milliario secundo ab urbe Roma, in Kalendas Junii; et cessavit episcopatus dies quinque.*

CATALOGUS SUB LIBERIO

Felix annis v, mensibus xi, diebus xxv. Fuit temporibus Claudii et Aureliani a consulatu Claudii et Paterni usque in consulatum Aureliani II et Capitolini.

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

^a B, ann. 2, m. 5, min. die uno. ^b B, a Coss. Aurel. et Bassi, ad Aurel. ii, iv Jul. Capitol. ^c CB, quinque

VARIE LECTIONES.

Apud Fabrotium ex codice Freheri:

Num. 27, lin. 3, B, et Aureliani a consulatu Aureliani et Capitolini, A, Claudii et Aureliani. lin. 4, AB, supra martyrum memorias. lin. 6, AB, diaconos 5. lin. 7, milliario 5, AB. lin. 7 et 8, B, Kalendas Januar.

Ex codice Regio, Mazarino et Thuano.

Lin. 4, sed ann. 4, m. 3, d. 25. Fuit autem temp. Aureliani. lin. 4, supra memorias martyrum.

Ex codice Thuano altero.

Lin. 4, annos 4, m. 3, d. 25. lin. 3, Cl. et Aur. lin. 4, supra memorias m. lin. 6, diac. 5.

Apud L. V. Holstenium et Schelestratum.

Lin. 4, Flor. duo, annos quatuor, menses sex, et tres, ut secund. cod. lin. 4, Vat. et Florentini duo, martyrum memorias. lin. 6, omnes cod. mss. quinque. lin. ead., diaconos 5. lin. 7, Vatic. Minor. milliario quinto.

Apud Peniam ex codice Cavensi.

Lin. 4, sed. ann. ii, m. x, dieb. xxv: martyri coronatur. Fuit autem temporibus Claudii et Aureliani. lin. 4 et 5, missas celebrare. lin. 7, ubi et sepultus est iii Kal. Jun. milliario ab urbe Roma ii, et cessavit episcopatus diebus v.

NOTÆ VARIORUM.

A SCHELESTRATE

Linea 4. — *Supra sepulcra martyrum missas celebrari.* Aliæ lectiones habent : *Supra memorias martyrum.* Sepulcra enim, vel ob inscriptiones, et signa martyrii, vel ob ossa martyrum ibidem posita, vocabantur *memoriæ martyrum*, et ex hac Felicis constitutione ortum habuisse putem canonem 34 Illiberitanum, *ne cereum in cæmeteriis incendatur, inquietandi enim spiritus sanctorum non sunt.* Quod nimium gentiles ex cerei lumine detegerent loca, in quibus martyres sepulti erant, quorum sepulcra ex illo indicio dejiciebant. Porro cum hoc temporibus Diocletiani non licuerit, crediderim tunc ossa martyrum in aliis locis sub altaribus collocari corpore, et ex illo profluxisse ritum Ecclesie, consecrandi altaria cum martyrum reliquiis, quæ sub illis conduntur ab episcopo consecrante.

ALTASERRÆ.

Linea 4. — *Hic constituit supra sepulcra martyrum missas celebrari.* Oratoria seu altaria extruebantur supra sepulcra martyrum in eorum memoriam. Augustin. contra Faust. lib. xx, cap. 22. « Populus autem Christianus memorias martyrum religiosam solemnitate concelebrat, et ad excitandam imitationem, et ut meritis eorum consocietur, atque orationibus adjuvetur, ita tamen ut nulli martyrum, sed ipsi Deo martyrum, quamvis in memorias martyrum, constituamus altaria, » etc. Et hæc dicebantur martyria (*Synod. Chalced.*, can. 8) : *Οἱ κληρικοὶ τῶν πτωχίων, καὶ μοναστηρίων, καὶ μαρτυρίων, ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν τῶν ἐν ἑκάστη πόλει ἐπισκόπων διαμενέωσαν :* Clerici ptochotrophiorum, monasteriorum, et martyriorum sub potestate episcoporum permanent. (Pallad., *Hist. Lausiac.* c. 103, de Innocentio abbate : *Εἰσῆλθεν εἰς τὸ μαρτύριον ἑαυτοῦ, ὃ οἰκοδομῆκε αὐτῷ, ἐν ᾧ κατίκειτο λείψανα τοῦ θείου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ.* *Ingressus est in suum martyrium, quod ipse ædificarat, in quo sitæ sunt reliquie sancti Joannis Baptistæ.* (Hieronym. in *Vita Hilarionis.*) « Causam occultandi juxta præceptum Antonii fuisse referentes, ne Pergamius qui in illis locis ditissimus erat, sublato ad villam suam sancti corpore, martyrium fabricaretur. » Constitutione Theodosii permissum est, quo in loco sanctorum aliquis est conditus, pro ejus veneratione martyrium, quod vocant, condere, l. vii. C. Th. de Sepulcr. violat. Hinc Martyrii dicti presbyteri constituti in oratoriis martyrum, cultus martyrum causa (*Conc. Aurelian.* ii, can. 13) : *Abbas martyrii, reclusi, vel presbyteri, epistola dare non præsumant.* (Gregor. Tur., de *Mirac. martyrii.*) lib. ii, cap. 46 : « Eo tempore cum post obitum Proserii martyrii, urbanus diaconus hujus basilicæ ordinatur ædituus. » Et quod constitutione Felicis permissum est missas celebrari super sepulcris martyrum, intelligendum est de missis quæ celebrarentur in oratoriis extructis in memoriam martyrum, in quibus conditæ erant eorum reliquie, vel integra corpora.

BINII ET LABBEI.

Linea 2. — *Martyrio coronatur.* Tertio Kal. Julias anno 275 Felicem martyrii coronam adeptum fuisse, præter auctoritatem Libri Pontificalis, indicat epistola ejusdem, quam scripsit ad Maximum Alexandrinum episcopum Dionysii successorem, cujus fragmentum in concilio Chalcedonensis actis exstat. Sed illo in fragmento epistolæ dies et annus deest. Vide sequentes Blanchini notas.

Linea 4. — *Hic constituit.* Hoc decretum non recens a Felice papa nunc primum est institutum; nam longe ante Felicis tempus ejusmodi institutionem Ecclesia sibi vindicat, et quidem convenientissime secundum Scripturam sacram Apocal., cap. vii, ubi sepulcra martyrum appellantur altaria.

A

BLANCHINI.

NOTÆ CHRONOLOGICÆ

Felicis epocham tam in numeralibus notis, quam in consulibus integram præservat catalogus Liberianus. Plenam pariter exhibent in consulibus catalogus Felicis IV, Liber Pontificalis, et codices Oeciculenses, licet in numeris nonnihil viciatam, uti constat ex collatione documentorum, quæ recensuimus in Prolegomenis.

Ordinatio Felicis papæ signanda est die 3 Januarii anno 269, quem aperiebant Claudius et Paternus consules (quæ dies in Dominicam incidit); cum vacatio sedis a morte Dionysii absoluta sit diebus quinque, teste hoc eodem Libro Pontificali. Catalogus Liberianus numerat annos solidos *quinque* ejusdem pontificatus, menses xi, dies xxv. Quare mors Felicis primi refertur ad diem 29 Decembris anno 274, consulibus Aureliano iterum et Capitolino : quos scilicet consules vite Felicis postremos attribuunt tam catalogi, quam Bibliothecarius, et codices Oeciculenses.

Picturæ S. Pauli ex nomine Felicis postremam, tantummodo litteram præservatam ostendunt : in versu autem secundo litteram N ex syllaba anNorum, atque in tertio siglam M indicem mensium. Numeri omnes interciderunt. Dum catalogi Italici describerentur ex iisdem picturis, evanidos fuisse oportet ; cum loco quinarum annorum, sigla v scribendorum, descriptoris oculi hallucinati, Binarii notam ibi observasse putantis, ejus animo ac nostro eandem exhibeant in binarium ita conversam u : quæ hallucinatio evenire facile potuit ex imo pavimenti Ecclesiæ in eam altitudinem ac distantiam intuentibus, si colores et ductus litteræ v in conjunctione infirma fuerint evanidi u. In mensibus quoque unitas, quæ post denarii notam x sequebatur juxta catalogum Liberianum, si minus evidens erat, occasionem præbuit menses x, loco xi consiguandi. Nomina consulum, tot in codicibus præservata, et dies electionis relatus ad quintum ab obitu decessoris, una cum die depositionis, perinde certo ex vetustis ac genuinis documentis mox afferendis, non sinunt nos dubitare de integritate epochæ, definitæ in catalogo Liberiano his verbis :

Felix, etc. Sedit annos quinque, mens. xi, dies xxv.

Dixi diem depositionis constare ex genuinis documentis, iisque vetustissimis. Nam in opusculo relato inter Prolegomena, scripto per ætatem Liberii, depositiones *Felicis et Callisti* consignantur in Kalendas Januarii : cui Martyrologia complura, et Lectionarii codices suffragantur. Ex his vero corrigendus est Bibliothecarius noster, sive amanuensis, qui vitio unius litteræ male descripsit in *Kal. Jun.* (id est tertium Kalendas Junii) quod recte scriptum fuerat in opusculo quarti sæculi supra relato inter Prolegomena, *tertio Kal. Jan.* (hoc est *Januarii*) et ansam dedit posteris transferendi memoriam Felicis ex die vera depositionis 30 Decembris ad 30 Maii, ut Beda, Usuardus, Ado suis in Martyrologiis præstiterunt.

Dum Prolegomena prælo subderantur, cum observarem catalogum Felicis quatuor, et Colbertinos duos (*h* et *m* pag. c.) annos quatuor numerare in Felice, qui proximius accederent ad spatium quinquennii per consules indicatum seculo suo extremo, aliorum vero catalogorum plerosque biennium exprimere, et a Liberiano cæterisque longius dissidere ; in picturis autem basilicæ S. Pauli omnes numeri cum hic excidissent; opinabar tutius esse Felicianum catalogum sequi. Verum re maturius perpensa, laterculi consulares in Felice recensiti tam in Liberiano catalogo, quam in Feliciano, et apud Bibliothecarium cæterosque codices, monuerunt, sibi

constare Liberianum præ omnibus antiquiorem, dum annos v, mens s xi, dies xxv attribuit (ex die scilicet ordinationis 3 Januarii, quæ et Dominica fuit anno 269, Claudio et Paterno coss., ad diem 30 Decembris 274, Aureliano iterum et Capitolino coss.); Italicos autem catalogos potiores *c. d. e. f.*, Belgicum *g.*, et Colbertinos *l. et n.*, necnon codices Oriculenses, qui annos ii tantum exhibent, ex vitiosa transcriptione vetusti descriptoris erroris originem traxisse, qui numerum quinarum v diducit inferne hastarum ductibus in binarium ii deformavit. Quare in Chronologia pontificia et consulari, in fine Prolegomenon impressa, epocham Liberiani catalogi secutus ad eandem censui reformandos cæteros catalogos, et codices, ut consulum rationes demonstrant.

NOTE HISTORICÆ.

Linea 4. — Constituit *supra sepulcra martyrum missas celebrari*. Hoc institutum, ejusque causas illustrat pluribus testimoniis sanctorum Patrum et scriptorum illis æqualium, necnon exemplis Ecclesie Romanæ, aliarumque (card. Bona *Rerum Liturg.*, lib. 1, cap. 19, num. 5). Ad institutum quod attinet, ex Prudentio memorat id observatum in sepulcro S. Hippolyti martyris, ejus scilicet qui passus fuerat cum B. Laurentio sub Valeriano.

Ida sacramenti donatrix mensa, eandemque
Custos fida sui martyris apposita,
Servat ad æterni spiritus indicis ossa sepulcro,
Pascit item sacris Tibricolis dapibus :

et ex B. Paulino in natali 9 S. Felicis idem servatum docet in confessione SS. apostolorum.

Spectant de superis altaria tota fenestris,
Sub quibus intus habent sanctorum corpora sedena.
Namque et apostolici cineres sub cœlæ mensa
Depositis placidum Christo spirantem odorem
Pulveris inter sancta sacri libamina reddunt.

Quare et ex Ambrosio basilicam Romano more dedicari per martyrum reliquias docet altari illatas.

Quod vero refertur ad causas, hanc præ cæteris producit ex fidei dogmate quo sanctorum communionem in Symbolo profiteremur. « Antiquissima tamen (zit), et ubique recepta consuetudo fert, ut martyrum reliquias in altarium consecratione adhibeantur, quorum animas sub altari Dei Joannes in cœlis vidit cap. vi Apocalypsis. Hæc autem martyrum veneratio ex eo dogmate fidei orta est, quo sanctorum communionem crelimus et fatemur. Fideles etenim ut hoc facto profiterentur, in iis locis ad orationem, et ad divina mysteria participanda conveniant, in quibus sanctorum lipsana posita erant, ut ea ratione, quam status defunctorum permittit, cum illis communicarent. Per illa siquidem representatur Ecclesia triumphans : quæ sic aliquo modo cum militante communicat, et sacrificio nostro interest. Nam licet ipsa lipsana, et ossa sanctorum absente anima sensu careant, respectum nihilominus dicunt ad animam, quæ in cœlis est, et ipsis inest semen quoddam resurrectionis et æternitatis. »

Quare et Hieronymus ibi adversus Vigilantium, qui ausus fuerat martyrum cultum convellere, impiam ejus illationem ita sugillat : « Male ergo facit Romanus episcopus, qui super mortuorum hominum Petri et Pauli secundum nos veneranda, secundum te vilem pulvisculum offert Domino sacrificia, et tumulos eorum Christi arbitratur altaria. » Nec minus opportune subdit ad comprobendam altatum causam alias observationes, ita scribens in fine ejusdem captus.

« Hac etiam de causa veteris Ecclesie Patres episcopos orthodoxos sub altari sepelire consueverunt, ut cum ipsis sacrificia et ordinationes fierent : qui ad servandam fidei unitatem, et ad legitimam successionem indicandam, communionem viventis episcopi cum antecessore defuncto necessariam existimabant. Apparet hujus moris vestigium in collatione catholicorum cum Donatistis habita Carthagine tempore Innocentii I, *cognitione prima,*

A cap. 204. Nam ibi Donatus episcopus Sitifensis dixit : *Supra corpus episcopi catholici presbyterum ordinari, et deo volente ordinabitur illic episcopus.* » Hæc, ibi profert doctissimus cardinalis : quibus addi posset vetus illa consuetudo Alexandrinorum antistitem, quam ex Liberato in Breviculo cap. 20 recitat Thomassinus veteris et novæ Disciplinæ, part. 1, lib. II, cap. 54, num. 2. « Nempe ut his, qui episcopo demortuo successurus erat, super ejus corpus exultibus notis ageret, dexteram demortui suo imponeret capiti, eoque demum terræ mandato Pallio beati Marci indueretur, atque ita conscenderet in thronum Marci. *Consuetudo est Alexandria, illum, qui defuncto succedit, exultibus super defuncti corpore agere, manumque dexteram ejus suo capiti imponere, et sepulto, manibus suis accipere collo suo beati Marci pallium, et tunc legitime sedere.* » Licet autem in Romana Ecclesia non vigerit mos iste imponendi capiti pontificis successoris manum decessoris demortui ; attamen ordinationes plerumque factas fuisse constat prope corpus beati Petri, ut ex Lemis Magni sermonibus colligitur, convocantis die ordinationis populum et clerum ad vigiliis celebrandas ad beatum Petrum. Unde ortam dicimus suspicionem translati corporis ejusdem apostoli ex Vaticano ad Catacumbas, quando locus Vaticani, ad collectam destinatus apud cineres beati Petri, in persecutione. Decii et Valeriani clerum potissime impetentis, reditus jam nimis celebris exponebat periculo persecutorum clericos et Christianos illic accessurus ad ordinationem. Remissus deinde agente contra nos Gallieno, reportari non difficulter potuit in locum pristinum corpus apostoli, ibique celebrari potuerunt de more ordinationes, juxta ritum superiorum constantiam habende ut plurimum apud corpus principis apostolorum, ex quo transmittebatur ad successores potestas illa unitatis Ecclesie continende, et conciliande, uti jam explicuimus in Dionysio.

Linea 6, 7. — *Hic fecit basilicam via Aurelia ubi et sepultus est milliario secundo ab urbe Roma.* Ecclesiam et cœmeterium S. Felicis solerter se indagasse, sed nimis proximo ad Urbem loco, nempe ad titulum S. Pancratii dimidio tantum milliario ab Urbis porta dissitum frustra quesisse, ex iis quos commemorat Schelestratus (in notis ad hunc numerum) scripserunt Bosius ac Severanus. Modo cognoscitur ex opusculo XVI dictis in Prolegomenis, col. 575 et seqq., collatis cum situ cœmeterii SS. Processi et Martiniani, nuper detecti a cl. V. Can. Boldetto via Aurelia, altero ab Urbe lapide in vinea RR. PP. Doctrina Christianæ, non longe a vinea illustriss. præsulis Marci Farsetii, patricii Veneti : cujus cœmeterii aditus alter aperitur ad suburbannum S. Pii quinti, vulgo dictum *Il Casaletto di Pio quinto*. Huic enim distantie respondet proxima illa ecclesia, et cœmeterium, insignitum nomine utriusque Felicis, et indicatum per illa verba : « In altera ecclesia. Processus et Martinianus, et in tertia Felices duo. » De invento nuper loco, et cœmeterio SS. Processi et Martiniani, altero ab Urbe lapide, vide laudatum Boldettum de Sac. Cœmet., lib. II, cap. 48, pag. 559.

CIACONII.

Linea 4. — *Hic constituit supra sepulcra martyrum missas celebrari.* Ejusmodi institutionem, longe ante Felicis papæ tempora Ecclesia sibi vindicat; idque testimonio etiam divine Scripturæ. Nam habet liber Apocalypsis cap. vi : *Vidi subtus altare Dei animas interfectorum propter Verbum Dei, et propter testimonium quod habebant, etc.*, clare demonstrat altaria fuisse sepulcra martyrum. Qui quidem mos perseveravit semper in Ecclesia ; in eoque tam Greci, quam Latini interpretes, æque consentiunt : pariterque affirmant, sepulcrum martyrum fuisse altare, ac super illud offerri consuevisse sacrificia, Felix ergo hoc decretum non tam statuisse primus, quam antiquum, renovasse visus

est. Hinc altaria, et aræ absque reliquiis martyrum a
hand consecrantur.

PAGII.

Nona Ecclesiæ persecutio.

Aurelianus anno ducesimo septuagesimo impe-
rator cretus, in Christianos bene affectus fuit, et
adversus Paulum Samosatenum, a posteriori synodo
Antiochena, tanquam novæ hæreseos auctorem
damnatum, edictum emisit: « Processu vero tem-
poris, inquit Eusebius lib. vii, cap. 30, aliter de
nobis sentiens quorundam consiliis cœpit impelli, ut
persecutionem adversus nostros commoveret. »
Licet autem ea brevis fuerit, utpote sub finem Vitæ
ab Aureliano intentata, ingentem tamen martyrum
numerum fecit. De ea legendus Annotator Baronii
ad annum 272.

SOMMIER

Felix papa scripsit epistolam adversus hære-
ses Sabellii, et Pauli Samosateni ad Maximum
episcopum et clerum Alexandrinum. Concilium
Ephesinum et Chalcedonense nobis præservavit

una cum titulo etiam fragmentum ejus epistolæ,
quod adhibent ad confirmandam Ecclesiæ fidem
contra hæreses ab eo proscriptas. Tale autem est:
« Felicis sanctissimi episcopi Romæ, et martyris ex
epistola ad Maximum episcopum et clerum Alexan-
drinum. De Verbi autem Incarnatione, et fide cre-
dimus in Dominum nostrum Jesum Christum ex
Maria Virgine natum, quod ipse est sempiternus Dei
Filius et Verbum, non autem homo a Deo assum-
ptus, ut alius sit ab illo. Neque enim hominem
assumpsit Dei Filius, ut alius ab ipso existat:
sed cum perfectus Deus esset, factus est simul
homo perfectus, ex Virgine incarnatus. » (Concil.
Ephes. part. ii, act. 4. Item apud concil. Chalcedon.
act. 1.) Vide insuper S. Cyrillum ad Alexandrin.
in Apologia; et Vincent. Lirin. adv. Har. c. 42.

Linea 4. — *Hic constituit super sepulcra mar-
tyrum missas celebrari.* Usus hic ex traditione
apostolica descendit, quemadmodum cognoscimus
ex his que Joannes in Apocalypsi perscribit cap. vi:
*Vidi subtus altare Dei animas interfectorum pro-
pter Verbum Dei, et propter testimonium, quod ha-
bebant.*

XXVIII. SANCTUS EUTYCHIANUS.

ANNO CHRISTI 275, AURELIANI IMP. 5.

28 *Eutyechianus, natione Tuscus, ex patre Marino, de civitate Lunæ, se-
dit annos octo, menses decem, dies quatuor. Fuit autem temporibus Au-
reliani, a consulatu Aurelini tertio et Marcellini usque in diem Idus Decemb.,
Caro secundo et Carino consulibus. Hic constituit ut fruges super altare
5 tantum, fabæ et uvæ benedicerentur. Hic temporibus suis per diversa loca
trecentos quadraginta duos martyres manu sua sepelivit. Qui hoc constituit ut quicun-
que fidelium martyrem sepeliret, sine dalmatica aut colobio purpurato nulla ratione
sepeliret; quod tamen ad notitiam sibi divulgaretur. Hic fecit ordinationes
10 quinque per mensem Decembris: presbyteros quatuordecim, diaconos quinque, episco-
pos per diversa loca novem. Martyrio coronatur. Qui etiam sepultus est in
cæmeterio Calixti, via Appia, octavo Kalendas Augusti, Et cessavit episcopa-
tus dies forte Kal. octo.*

CATALOGUS SUB LIBERIO.

Eutyechianus annis octo, mensibus undecim, diebus tribus. Fuit temporibus Aure-
liani iii, et Marcellini, usque in diem iv Idus Decembris, Caro ii et Carino consulibus.

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI

^a B, ann. 8 et mens. aliquot. ^b B, Taciti, Probi, et Cari, a Coss. Aurel. et Capitolini, ad Carum et Ca-
rianum. ^c Baron. ad ann. Dom. 104. ^d Baron. ibid. ^e C B, novem.

VARIÆ LECTIONES.

Apud Fabrotium ex codice Freheri.

Num. 28, lin. 5, loca 442 martyres.

Ex codice Regio, Mazarino et Thuano.

Lin. 1, ex p. Maximo de civ. Lunæ, sedit an.
unum, d. unum. lin. 5, Dec. secundo, et Carino
cons. Maz., Caro secundus et Car. cons. Hic consti-
tuit. lin. 8, ad not. suam div. lin. 10, novem, qui etiam
martyrio coronatus est, et sepultus. lin. 12, dies 8.

Ex codice Thuano altero.

Lin. 1, scr. Lunæ, sedit ann. 1, m. 1. d. 2. lin. 3,
consul. Aureliani. lin. 5, uvæ benedici. lin. 6, man-
ibus suis sep. lin. 8, quod t. usque ad not. sibi de-
vulgaretur. lin. 10, et martyrio cor. lin. 11 et 12, et
cess. ep. dies octo.

Apud Holstenium et Schelestratium.

Lin. 2, Flor. duo et Cassin., annum 1, mens. 1,
diem 1. lin. 4, Vat., præcepit benedici deteto ut; juxta
Flor. quoq. et Cass. verba sine dalmatica sepeliret,
desunt in Vat. lin. 7, Flor. et Cass. sui. lin. 8, Flor.
sec. ordinat. tres.

Apud Peniam ex codice Cavensi.

Lin. 2, sedit ann. viii, m. x, diebus iv. lin. 3, a
consulatu Aureliani iii et Marcellini. lin. 5, fabæ et
uvæ benedici. Hic temporibus suprascriptis per di-
versa loca cxxlii martyres manu sua sepelivit. lin.
6, ut quicunque de fidelium (amanuensis addidit de,
vel omisit numero) cœctu, cessavit episcopatus diebus
viii.

NOTÆ VARIORUM.

ALTASERRÆ.

linea 4. — *Hic constituit ut fruges super altare tantum sabbæ et uvæ benedicerentur.* Instituti apostolici fuit, ut novæ fruges, et uvæ recentes super altare offerrentur velut primitivæ frugum, et a sacerdotibus benedicerentur, neve mel, aut lac, vel aliud quiddam offeratur, præter uvas, et fruges recentes, ex can. 3 Apost. syn. Carth., can. 40: sin. vi in Trull., can. 28, 57, can. *Didicimus, de Consecr.*, dist. 4, et Constit. apostol., lib. viii, cap. 46. Inde manavit ritus apud Græcos, ut fruges et uvæ recentes benedicantur a patriarcha CP. in festo Assumptionis B. Mariæ, in sacra aede Blachernarum, teste Balsamon. ad d. can. 5 Apost., et apud Latinos, ut uvæ benedicantur in festo D. Sixti, Gloss. in d. can. *Didicimus.* Itaque Eutychianus non est dicendus auctor ejus instituti, sed potius instaurator. Ac valde probabilis est conjectura Baronii, hoc institutum repetitum ab Eutychiano, ut opponeretur errori Manichæorum, qui putabant vinum esse fel principum tenebrarum, et quibus vinum gustare sacrilegium erat, ut testatur Augustin. de Morib. Manichæor., cap. 26. Idem contra Faust., lib. xx, cap. 12.

Linea 6. — *Constituit ut quicumque fidelium martyrem sepeliret, sine dalmatica, aut colobio purpurato, nulla ratione sepeliret.* Eutychianus statuit ne martyr sine dalmatica vel colobio purpurato sepeliretur. Hoc constitutum est ad cultum martyrum, quia dalmatica erat vestis communis episcoporum et diaconorum. Augustin. *Quæst. Veter. Test.*, cap. 46: « Quasi non hodie diaconi dalmaticis induantur, sicut episcopi. » Et Pontius Diaconus in *Vit. S. Cypriani*, apud Surium Sept. 14: « Et cum se dalmatica expollasset, et diaconibus tradidisset, in linea stetit. » Pascasii diaconi feretro ejus dalmatica imposita statim claruit miraculis. Gregor. Dialog. lib. iv, cap. 40: « Hic itaque cum temporibus Symmacii apostolicæ sedis præsulis esset defunctus, ejus dalmaticam feretro superpositam, demoniacus tetigit, statimque sanatus est. » Martyres sepulti cum dalmatica vel colobio purpureo. Colobium erat tunica sine manicis, instar dalmaticæ, habens plagulam purpuræ assutam, quod est signum militiæ Christi, Doroth. Doctrin. 1: « Ἐχει δὲ τὸ κολόβιον ἡμῶν καὶ σημεῖον τὶ κατὰ πορφυροῦν τὶ ὄντι το σημεῖον τὸ πορφυροῦν; ἕκαστος στρατιώτης τῷ βασιλεὶ πορφυραν ἔχει εἰς τὸ χλαμύδιον αὐτοῦ: Habet et tunica signum purpureum: quid vult signum purpureum? unusquisque regi militans habet purpura in chlamyde sua. Cucullas Tabennensibus fratribus imposuit Pachomius abbas, insignes signo crucis purpureæ. Pallad. Hist. Lausiac cap. 38: Τενὰς σταυροῦ διαπορφυροῦν ἐπέθεντο τοῖς ἐντίθημα: Cucullas jussit eis imponi, habentes crucem purpuream.

BENCINI.

Linea 5. — *Hic temporibus suis per diversa loca martyres manu sua sepelivit.* Deciana persecutio, quæ cæmeteria interdixit Christianis, forsitan occasio fuerat, ut martyrum corpora absque debito honore facerent. Hinc postea in basilicis jam restitutis, et parochiis distributis martyrum reliquias solemniter translatione reposuit pontifex. Verum si alius res repetatur, cum Liber Pontificalis nedum gesta pontificatus, sed quæ præcesserunt describat, verbis illis denotare videtur, in Deciana persecutione Eutychianum in munere aut presbyteri, aut diaconi martyrum versantem laudatis martyres sepelisse: quod uenotare videntur illa verba, quibus id explicat, Eutychianum temporibus suis, seu per varia tempora suorum officiorum hæc præstitisse, sepeliendo scilicet audata martyrum corpora. Officium ecclesiasticum

A illic designasse Librum Pontificalem eruitur eum ex eo quod advertat, *manu sua* munus pietatis obiisse: officium vero sepeliendi, curandi de martyrum memoriis, reliquiis, aut rebus similibus proprium erat presbyteri martyrum, uti exemplo Anaclei erigentis apostolorum memoriam supra notatum est, institutio, et munus hoc martyrum presbyteris demandatum erat utile, imo necessarium, cum ii intimare deberent episcopis actus virtutum, vera martyrii signa quæ obitum præcesserant, ut deinde antistites, vel promeritum tribuerent titulum confessoribus, vel consummato martyrio coronatis venerationem decernerent, et certius innotesceret martyrii causa, martyrum numerus, et illustres agones. Eo vel maxime, quia martyrum certorum copia verè Ecclesiæ signum hoc tempore reputabatur: Unde Montanus sancti Cypriani discipulus hæreticam pravitate sugillans, argumentum hoc addidit hæreticos contestans, *ut vel de copia martyrum Ecclesiæ veritatem intelligerent.* Et antiquus scriptor apud Eusebium anonymus, lib. v, c. 46 in fine, dum hæreticos æquo zelo proscindit, hæc de hæreticorum sui temporis moribus: « Postquam vero in omnibus, quæ supra posui convicti, nihil habent, quod respondeant, ad martyres confugere conantur: afferentes multos se martyres habere. . . . Nam et aliarum hæresum sectatores plurimos se habere martyres prædicant. . . . Primi certe, qui Marcionis hæresim sequuntur. . . . quamplurimos habere se dicunt martyres Christi. » Quapropter ut veri confessores, et coronati martyres dignoscerentur, necessarium erat, et ad providam episcoporum curam spectabat, strenuos inter presbyteros deligere inspectores, qui ex actibus et martyrum gestis probarent, an eo honore essent cohonestandi. Probationem istiusmodi supponit Apollonius supra laudatus in Cathaphrygarum hæresis impugnatione, ubi mores eorumdem describens, asserit eos gloriari de martyribus, exinde de vera Ecclesia. Quos reprehendens scribit: « Qui enim ab ipsis propheta, et martyres dicuntur, eo non solum a divitibus, sed etiam a mendicis, pupillis, et viduis pecunias corrogare demonstrabimus. . . . Actus enim prophetae tanquam fructus examinandi sunt. » De facta examinatione eujusdam inter ipsos nomine Alexandri, jactantis se martyrem subdit Apollonius: « Quod vero ad Alexandrum pertinet, ut veritas omnibus nosse cupientibus innotescat, judicatus est Ephesi ab Amilio Frontino Asiæ præcursule, non ob nomen Christi, sed ob ea quæ perpetraverat latrocinia, cum jam desertor fidei esset. Deinde vero ementitus nomen Christi dimissus est, cum verbis illius fideles fefelleret. Ecclesia vero loci unde erat oriundus etiam non recepit. » Quomodo enim Ecclesiæ et fideles poterant determinare, qui consuetis titulis dignarentur, nisi essent presbyteri, qui actus probarent? Concreditum itaque erat munus designatis viris, qui examinabant confessorum et martyrum gesta, et episcopis deferabant, et deinde publicabantur honores deferendi. Hi alii esse non poterant, nisi proximiores ad ministeria martyrum, qui certo erant presbyteri et diaconi martyrum. Ad hos ex numeris demandati onere spectasse, martyrum cadavera sepulturæ consignare, signisque denotare pro veneratione, omnino fatendum est, cum identitas martyris expressa pro cultu reliquiarum exigeretur. Quæ signa cum non deprehenderet Cæcilianus archidiaconus, cum Lucilla ossa eujusdam oscularetur, communionem interdixit et Optato. Nomina etiam apposita, et tempora martyrii sepulcris, veluti indicia ostendit Martini factum a Severo laudatum, cum deprehenderet populum frequentare sepulcrum, de quo certo non constabat an esset martyris. Sic enim Sulpitius in *Vita S. Martini*: « Martinus non temere incertis adhibens fidem, ab his qui majores natu presbyteris vel

clericis agitabat, sibi nomen martyris, vel tempora passionis ostendi. » A presbyteris, inquam, quorum erat hæc sollicitudo, ex horum diligentia ad nos devenerunt indiculi depositionis, sepulture, festi martyrum, et alia, unde conflata sunt Martyrologia. Exstat, ut res testimoniis illustretur, vetus *Indiculus in quo loco unusquisque requiescit pontificum Romanorum* (hunc dedimus supra). Et in veteri Kalendario Ecclesiæ Carthaginensis a Mahillonio edito initio exponitur ex quo conflatum sit. Nalect., tom. III: « Hic continentur dies natalitiorum martyrum, et depositiones episcoporum, quorum Ecclesia Carthaginis anniversaria celebrat. » Quamlibet vero Ecclesiam hos indiculos distinctos habuisse juxta vetustissima instituta laudat Sozomenus, cum de Palesinæ civitatibus Constantia, et Gaza loquitur l. v, c. 5: « Utraque enim suum seorsim habet episcopum, suum clericum, dies item festos martyrum suorum, et commemorations episcoporum, qui ipsis præfuerunt. » Eutychiani itaque diligentia, manu sua sepelientes martyres, denotat id egisse persecutionis Decianæ temporibus suis severitatis occasione, quando interdictis cæmeteriis et catacumbis, diaconus, aut martyrum presbyter voluit quo poterat, martyrum corpora tumulare, ne eo honore privarentur.

Linea 6. — *Qui hoc instituit, ut quicumque fidelium martyrem sepeliret. . . . quod tamen ad notitiam sibi divulgaret.* Constitutum roborat superiore observationem, pontificem nempe munus presbyteri martyrem defungentem, manu sua martyrum cadavera curasse, et ne fraus interveniret consueta signa apponisse; id enim verba illa denotare significant, ut per eam sollicitudinem martyrum, et reliquiarum identitas probaretur: eadem occasione decernit, ut cuiusque ordinis, conditionisque essent fideles, qui tunc speciali cultu martyrum reliquias conquirebant, easque domi custodiebant, de illis eo honore cononestatis, certiore potuit eam redderent; nempe ut scirent, an veri essent martyres, agnoscendi ex signis, tesserisque usurpatis. Poterat Eutychianus cautelam hanc adhibendam esse statuere, cum Galliceni indulgentia ecclesiis restituitis, et cæmeteriis, subtus altaria martyrum corpora reconderentur, ad missarum solemnia agenda, quod suo decreto Felix decessor constituerat. Altera tunc invaluerat consuetudo, ut in privatis domibus fideles martyrum reliquias retinerent, et ante easdem funderent preces Deo, martyres uti mediatores interpellantes. Ab initio enim hujus sæculi, ad gloriam confessorum augendam episcopi ad martyrum preces pœnitentibus deferentibus libellos, per eosdem confessores subscriptos, relaxabant pœnas pro peccatis solvendas: imo cum essent designati martyres, accurrebant, ut post coronam apud Deum stantes admissorum criminum veniam, veramque pœnitentiam impetrarent. De quo exstant exempla in epistolis Cypriani; præcipue legende epist. 21 et 26, in quibus Cyprianus ipse et pro se, et pro aliis expetit coronatorum martyrum intercessionem. Oratoria domestica exstruere solitos fideles in quibus martyrum conquisita corpora reconderent, ut apud Deum eos intercessores pro admissis criminibus haberent, docent Acta S. Bonifacii martyris, qui paucis post interjectis annis martyr occubuit, dum Aglaes et Bonifacius a priori impuritate recedere proponentes, martyrum cadavera requirenda statuunt, et inventa intra domesticos lares, exstructo oratorio, retinere eo scopo. Sic enim Aglaes Bonifacio iter suadet ad Orientis partes, ubi tunc erant Diocletianæ persecutionis initia ex edition. Holst., pag. 8: « Perge igitur ad illas partes, et affer nobis reliquias, id est corpora sanctorum martyrum: si quomodo servientes, atque ministrantes eis, nec non et oratorias domos ædificantes eis dignas, per sanctas passiones eorum salvemur, tum nos, quam multi alii. » Permoveere etiam poterat Eutychianum hæreticorum tunc insolens factio Novatianorum, sicuti etiam Cataphrygarum, Marcionitarum, et similium improborum hominum

A colluvies, qui cum viderent catholicos veluti veræ Ecclesiæ tesseram proponere gloriosa martyrum certamina, et ipsi martyres suos jactitabant, ut supra ex anonymo et Apollonio ab Eusebio laudatis, expensum est. Insuper cum corpora martyrum pecunia a persecutorum satellitibus redimerentur, et confingerent impostores reliquias, ad has fraudes evitandas Eutychianus decernit, sepulchrorum martyrum notitiam ad episcopos deferendam, ut signis discussis determinaretur qui essent veri martyres, eisque honor tuto dari posset. Diligentissima, et simul vetustissima erat Ecclesiarum, et episcoporum diligentia, et sedula animadversio in trutinandis martyrum priori vitæ professione, martyrii circumstantiis, et consummati martyrii causis, quæ omnia librata ratione expensa leguntur. Ad apostolicum ævum proximioræ ætate Ecclesiæ strenuam navarunt operam pro ea diligentia. Trutinabat in martyribus coronatis, an essent *exercitati, et parati, an inexercitati*. De quo exstat insigne documentum in epistola Lugdunensis Ecclesiæ, quæ universis Ecclesiis Christianis directa est apud Euseb. l. v, c. 1. Aliqua delibanda ad argumentum illustrandum. Describens itaque turbam confessorum in carceribus detentorum, et quomodo *imparati* delicerent in agone, ac persisterent *exercitati* in fidei confessione, ita notionem vocum aperit: « Exinde etiam reliqui dignosci, ac distingui cœpere. Et prompti quidem, ac parati erant protomartyres, qui summa animorum alacritate, solemnem illam martyrum confessionem ediderunt. Qui vero imparati, et inexercitati, nec firmis adhuc erant viribus, ad impetum tanti certaminis sustinendum tunc manifeste patuerunt. » Indicia martyris exercitati et parati in Attalo sic describuntur. « Attalus. . . . vehementer a populo postulatus ad supplicium, ut pote vir valde celebris, paratus ad certamen accessit, fretus conscientia recte factorum: Quippe in Christianorum disciplina solide exercitatus, testisque apud nos veritatis semper extiterat. » Erat necessaria cautio adhibita, qua expendebatur supplicii causa, dum etiam qui Christum negaverant, morti addicebantur, unde erat necessaria episcoporum circumspectio in discernendis inter interfectos qui erant confessores, quique fidei extorres. Quod sic denuntiat Lugdunensis Ecclesia: « Omnes siquidem qui a prima statim comprehensione fidem negaverunt, ipsi quoque in carcerem coniecti, eadem quæ cæteri martyres perferebant. Neque enim illis quidquam tunc profuit fidei suæ negatio; verum illi quidem, qui sese id quod revera erant esse profitebantur, tanquam Christiani conjiciebantur in vincula, nullo alio crimine ipsi objecto. Hi vero perinde ac homicidæ, et scelerati homines deinceps detinebantur, duplo gravitus quam reliqui supplicium perferentes. Illos etenim gaudium martyrii, spesque promissæ beatitudinis, et charitas erga Christum, et Dei Patris Spiritus recreabat. Hos vero graviter torpebat conscientia, ita ut dum trucidarentur, ipso vultu, atque aspectu facile discernerentur a cæteris. » Reliqua signa exercitatorum et inexercitatorum ibi legenda a pag. 166. Et ante Lugdunensis encyclica ostendit Polycarpi martyris exemplo, apud Euseb., l. iv, c. 15, qui *martyres secundum Evangelium censendi*, discriminaus eos qui ultro se se morti, et persecutionibus offerrebant, ab iis qui in exercitio virtutum perseverantes, comprehensionem præstolabantur. Necessaria et hæc putabatur cautio, cum ultronee se se offerentibus, plerique fidem denegabant, quod ibi Ecclesia facto ostendit. Inde Polycarpum proponit, martyrem verum laudat et imitandum, qui ultro non se se obtulit, sed comprehensus signa fortitudinis Christianæ in agone exhibuit. Unde ita fidelibus ut exemplar proponunt, ex fragmento Valesiano in notis Euseb., pag. 69 et 73: « Qui non solum doctor insignis, verum etiam summus extitit martyr. Cujus martyrium omnes imitari student, quippe quod cum Evangelio

Christi consenserit. Porro ab episcopis hocce momentum in martyribus honorandis expensum docet Mansurinus Carthagin. Primas Cæciliani decessor, vetans, ne ut martyres honorarentur, qui se se persecutoribus obtulissent: quod legitur in Brevic., col. 3, cap. 14, in nova Baluzii conc. Collect., pag. 327, ubi laudatur Mansurii epistola: « In eisdem etiam litteris lectum est, eos qui se offerrent persecutionibus non comprehensi, et ultro dicerent se habere Scripturas quas non traderent, a quibus hoc nemo quæsierat, displicuisse Mansurio, et ab eis honorandis eum prohibuisse Christianos. » Et antea S. Cyprianus, cum proconsul inquireret de presbyteris Carthagin. Ecclesie, respondet in ejus Vita: « Cum disciplina prohibeat, ne quis se ultro offerat, et tuæ quoque censuræ hoc displiceat, ne offerre se ipsi possunt, sed a te exquisiti, inveniantur. » Quam disciplinam a Cypriano, suo testimonio roboratam commendat S. Augustinus contra epist. Gaudentii cum scribit: « His sacris litteris eruditus beatus Cyprianus in confessione dixit disciplinam prohibere, ne quis se offerat. » Eadem disciplina vetusta imbuti subdiaconi Ecclesie Carthaginensis, dum interrogati in Diocletiana persecutione ut sacros codices iraderent, responderunt, curam eorumdem ad lectores pertinere: et instantes iudices, ut lectorum nomina enuntiant, reposuere. In Actis Turgat. Felic. post Optatum pag. 94: *Nos non sumus proditores.* Qua disciplina Cyprianus ultimam clero dedit hortatoriam epistolam; et inter reliqua monita, erat: « Ne quisquam ultro se gentilibus offerret: apprehensus etiam et traditus loqui debet: siquidem in nobis Dominus positus illa hora loquitur, qui nos confiteri magis vult, quam temere profiteri. » Alterum in martyribus venerandis animalversum, ne ultro se injicerent in mortem certam. Hinc Eusebius narrans l. viii, c. 14, gesta mulieris Christianæ, cui stuprum Maxentius inferre moliebatur, « in cubiculum ingressa, solam se relictam esse circumspiciens, gladium pectori immergit. » Ad quæ verba Græcus antiquus scholiastes annotavit (In notis Eus. Valesii, pag. 170): « Quomodo iste miratur mulieres, quæ sibi metipsas manus conseciverunt: et tamen Ecclesie judicium in martyrum numero non reponit eas, quæ sui ipsarum carnifices exstiterunt. Ignavia enim potius quam fortitudinis suppliciorum metu mortem prævertere. Verum eas in album martyrum refert, quæ ob confessionem Christi nihil formidandum esse existimant, alacri animo perpeti paratæ, quæcunque ipsis tormenta tyrannorum, ac demonum ingeniosa solertia irrogasset. » De quo argumento disserit fuse S. Augustinus. Ita synodus Illiberitana inhibet eos honorandos, quos gentiliū furor internecioni dedit ob publicam idolorum fractionem. Et Lactantius suggillat (*de Mortibus persecut.*, c. 13) Christianum, qui publice conscidit Diocletiani in Christianos appensa edicta; etsi Eusebius l. viii, c. 5, *calore nimio fidei ignitum*, factum pronuntiet. Optatus plura repetit de his signis l. iii, pag. 77. Hæc itaque erant momenta, propter quæ Eutyechianus decernit, quemlibet fidelem reliquias conquirentem et tumultantem debere notitiam episcopo deferre, ut non absque trutina, honor martyrii deferendus statueretur, et reliquiarum identitas probaretur.

Linea 7. — *Sine dalmatica.* . . . nulla ratione sepeliret. Certiorum tessera addere decernit pro honorandis martyribus, vestimentorum certum genus, quod fideles apponerent, dum in domesticis oratoriis sacra pignora reponerent. Unde Aglaes ministri, cum viderent Bonifacium martyrem (apud Hosl. in actis S. Bonif., pag. 22): « Acceperunt corpus sancti martyris, et ungentes illud aromatibus, et involventes linteaminibus pretiosis posuerunt in una de basternis. »

BINII ET LABBEL.

Linea 2. — *Fuit temporibus Aureliani.* Non tantum

A Aureliani, verum etiam Taciti, Floriani, Probi, ac demum Numeriani temporibus sedem pontificiam gubernavit, ut patet ex initio et fine pontificatus.

Linea 4. — *Hic constituit fruges, fabas, et traa.* Usus benedicendi creaturas in Ecclesia antiquissimus est, et ab apostolorum tempore frequentatus, ut constat ex canone apostolorum 2, 3, etc.

Linea 7. — *Dalmatica.* Dalmatica est tunica sine manicis, quæ olim in usu fuit. Vide notas Baron. ad Martyrolog. Rom. die 31 Maii, littera B.

BLANCHINI.

NOTÆ CHRONOLOGICÆ.

Numeri præservati in epocha S. Eutyechiani tam apud basilicam S. Pauli, tum apud catalogos Italiae, inde antiquitus descriptos, necnon in catalogo Liberiano, et in pluribus Colbertinis, supra relatis inter Prolegomena plene respondent nominibus consulum enuntiatorum tam in catalogis Liberii ac Felicis, quam in Libro Pontificali. In Liberiano corrigendus observatur unicus error amanuensium, qui ceteros in catalogos, et in picturas quoque irrepsit, hoc est disjunctio unitatis ex numero mensium, ac translatio in sedem dierum. Scribendum fuerat:

Sedit	Ann.	Mens.	dies
	VIII	XI	III

Scripsit amanuens. VIII X III. Demonstr. Eutyechiani depositio ætatis Liberii (supra in Prolegom.) consignatur sexto Idus Decembris. Consules a catalogis enuntiat, necnon a Bibliothecario postremi in Eutyechiano sunt Carus II et Carinus, indicantes annum 283. Primi autem consules eisdem attributi sunt Aurelianus IV et Marcellinus, aperientes annum 275, cujus anni dies III (quæ erat sexta post obitum Felicis, a quo vacasse dicitur sedes dies quinque in superiori numero, versa 8), et incidit in Dominicam, apte respondet ordinationi Eutyechiani. Inde vero ad diem VI Decembris anni 283, Caro II et Carino coss. quando victor abiit e vita, numeratur anni VIII, menses XI, dies III. Biduo post, nempe 8 Decembris depositum fuisse beati pontificis sacrum corpus in cœmeterio Callisti referunt documenta superius enuntiat.

NOTÆ HISTORICÆ.

Linea 6. — *Constituit ut quicumque fidelium martyrem sepeliret, sine dalmatica, aut colobio purpurato nulla ratione sepeliret: quod tamen ad notitiam sibi divulgaretur.*

Vindicandorum martyrum curam promoveas cautus pontifex providenter præcepit, ut adderentur indicia certa martyrii in eorum depositione. Adhiberi mandavit colobium, aut dalmaticam non qualemcunque, sed purpuratam ad involvendos martyres: quos etiam purpuratos vocare consuevit Ecclesia in hymno omnium sanctorum.

Vos purpurati martyres.

Ante hoc decretum Eutyechiani consueverant Christiani sacra martyrum corpora sepelire cum linteis ipsorum sanguine perspersis: seu quæ data opera apponebantur dum torqueretur martyr, ut sanguis in ea delueret, quemadmodum in Actis martyrii S. Cypriani Pontius diaconus diligenter descripsit; sive etiam quæ adhibebantur ad sparsum sanguinem e solo exsugendum, ut nota Prudentii carmina ostendunt in martyrio S. Hippolyti, vers. 141:

Pallioli etiam bibulæ siccantur aræna,
Ne quis in infecto pulvere ros mauret.
Si quis et in sudibus recalentis aspergine sanguis
Insidet, hunc omnem spangia pressa rapit.

Et in anno S. Vincentii :

Plerique vestem lineam
Stillante tingunt sanguine,
Tutamen ut sacrum suis
Domi reservent posteris.

Pars attamen linteorum in ipso martyris sepulcro ut plurimum recondebantur, ut ostendunt quamplura exempla legenda apud sæpe laudatum Cæn. Boldettum in observationib. ad Cœmet. lib. 1. cap. 37. præsertim vero S. Cæciliæ, repertæ a Paschali papa I cum vestibus sanguine respersis, de quibus idem pontifex ita loquitur : *Ubi etiam linteamina cum quibus sacratissimum corpus ejus abstersum est de plagis, quas spiculator trina percussione crudeliter ingesserat, in unum revoluta, plenaque cruore invenimus.* Memorandum est etiam involucri linteorum sanguine imbutorum, quod a se repertum describit pag. 183 circa caput martyris, in ejus loculamento depositum : in quo etiam phiala vitrea grandior reperta est ; unde sanguis effluerat in reclusionem, et loculi cum decidisset supra martyris pedes, ibidem concreverat in crustas evidentes ; licet aliud vasculum sanguinis fuisset de more appositum externa in parte loculamenti, ad ostendendum (ut arbitratur) martyrem vindicatum. Subest etiam alia causa, cur externa in parte loculamenti apertum vas sanguine martyris plenum apponeretur, idque frequentius quam interiori in conceptaculo, in topho ut plurimum excavato, hisce in cœmeteris Romanis. Causam illam mihi suggerunt carmina Prudentii paulo ante prolata :

Plerique vestem lineam
Stillante tingunt sanguine,
Tutamen ut sacrum suis
Domi reservent posteris.

Conquirebant jam tum fideles reliquias martyrum tanquam tutamen sacrum, et pignus eorundem intercessionis ad Deum, apud quem noverant revelationem Joanni in Apocalypsi cap. viii et ix quantum valeret voces interfectorum propter Verbum Dei, et vindicias sanguinis pro Deo fusi expectantium ac depositum tum sibi tum fratribus merito sanguinis Christi, per quem redemptos se fatebantur. Noverant illis responsum fuisse, ut requiescerent modicum tempus, donec impleretur numerus fratrum qui interficiendi erant sicut et illi. Tum vero adnumerandos et hos cum superioribus, qui laverunt stolas suas in sanguine Agni, et ab eodem Agno regendos, et in æternæ vitæ gloria circa suum thronum collocandos. In reliquiis martyrum ita conquirendis accendebatur eorum fides ac spes in Deum conspectu exempli, ac pignore intercessionis fratrum, qui sanguinem pro Christo fuderant. Spes attamen gloriosæ resurrectionis per sanguinem Christi obtinendæ tum animabus tum corporibus iterum sociandis fovebatur et declarabatur apud eosdem fideles diligentis cura humandorum corporum, et sub custodia clausi loculamenti retinendorum. Quæ igitur ratio excogitari poterat colligendi martyrum corpora et conservandi causa testandæ resurrectionis quam divina spe freti expectamus, et insimul dividendi inter fideles ea tutamina ac pignora intercessionum, quæ conspectus ac veneratio martyrum suis in reliquiis nobis ministrat? Non alia profecto paratior futura erat, quam ea ipsa ingeniose a fidelibus excogitata : collocando scilicet externa in parte loculamenti (in quo condita fuerant corpora martyrum vindicatorum per episcopum ope ministrorum quos ad hæc agenda delegisset præfectos fidelibus notariis) vasculum sanguine martyris plenum. Citra imminutionem reliquiarum solidarum in loculamento quiescentium, in aperto externo vasculo poterant fideles submittere linteæ, seu brandea, quæ postmodum dicta sunt, eaque sanguine martyris ita imbuta domum referre, et tutamen sibi ac posteris præservare, ut in eo car-

A mine affirmat Prudentius. Videnda etiam ejusmodi consuetudo in Actis SS. Susannæ virg. et martyr. et Cæii papæ et martyris, quæ afferentur ex R. P. Bécillo ad num. proximum in notis ad lin. 12. Expediebat vero ita consulere pietati simul ac securitati fidelium, quos cum viderent episcopi nimium quandoque se exponere periculo certaminis non lacessitos, quando in ipso cruciatus martyrum linteæ apponebant quæ respersa sanguine retraherent atque asportarent : hoc tutiori genere studii ad consequendum optatum sanguinem juvandos esse judicarent. Ita enim poterant in cryptis inobservati sanguinem pro Christo fustum linteis haurire e vasculo exterius appposito ac patenti devotioni confratrum suorum. Colligitur hæc rerum series ex aliis quoque Prudentii versibus, necnon ex veteri consuetudine per S. Gregorium Magnum asserta, dum rescriberet ad Constantinam Augustam, eique negaret reliquias corporum SS. apostolorum Petri et Pauli transmittere, brandea non negaturus. Prudentii carmina, quæ testantur causas a nobis identicas, fidem ac spem Christianam excitandi conspectu reliquiarum SS. martyrum, indulgentiam implorando per illorum intercessionem, quos tanquam Dei servos in reliquiis venerabantur velut instrumentis ab eorum animabus adhibitis ad fortiter tolerandas pro Christo passiones, sunt ea præsertim, quibus concludit hunc in laudem S. Vincentii martyris :

Adesto nunc, et percipe
Voces precantium supplices,
Nostris reatus efficax
Orator ad thronum Patris.
Per te, per illum carcerein
Honoris augmentum tui,
Per vincla, flammæ, unguas,
Per carceralem stipitem,
Per fragmen illud testium,
Quo parta crevit gloria,
Per quem trementis posteri
Deosculum lectulum :
Miserere nostrarum precum,
Placatus ut Christus suis
Inclinet aurem prosperam,
Noxas nec omnes imputet
Si rite solemnem diem
Veneramus ore et pectore :
Si sub tuorum gaudio
Vestigiorum sternimur :
Paulisper hoc illabere
Christi favorem deferens,
Sensus gravati ut sentiant
Laxamen indulgentiæ.
Sic nulla jam restat mora,
Quin excitatam nobilis
Carnem resumat spiritus
Virtute perfunctam pari.
Ut quæ laborum particeps
Commune discrimen tulit
Sit et coloris gloriæ
Cunctis in ævum sæculis.

Pari ferme sensu spei ac fidei nostræ excitandæ concludit hymnum SS. martyrum Cæsaraugustanorum canens :

Hæc sub altari sita sempiterno
Lapsibus nostris veniam precatur
Turba, quam servat procerum creatrix
Purpureorum.
Nos pio fletu date perlucam
Marinorum sulcos, quibus est aperta
Spes, ut absolvam retinaculorum
Vincla meorum.
Sterne te totam generosa sanctis
Civitas mecum tumulis, deinde
Mox resurgentes animas et artus
Tota sequeris.

En igitur operæ pretium occcludendi reliquias et obsignandi ad spem resurrectionis asserendam, eodemque tempore apponendi sanguinis in vase externo ac patente ad irroranda linteæ, quæ tanquam pignora tutelæ nostrarum precum forent deferenda a devotis oratoribus domum. Quæ consuetudo brandeorum

dimittendorum ad contactum confessionis beati Petri et aliorum martyrum, servata est ætate Gregorii Magni, ac sequentibus sæculis : ita ut nostro etiam hoc tempore servatur in æde S. Cæcilie, ubi vela contactu ejusdem sacri tumuli ita præparata distribuuntur ad elevandas in Deum mentes, et fidem resurrectionis, spem gloriæ, intercessionis martyrum, indulgentiæ consequendæ per Christum Dominum ex eorumdem veneratione, qui ejus mystici corporis dignas se partes ita comprobaverunt, ut nobis insinuent parem eventum nobis quoque oppigneratum, si eos imitemur quos colimus.

Consequitur ex dictis, ut quedam vascula crustam sanguinis evidentem adhuc retineant a quibus scilicet non ita cito linteis suis fideles exsuxerunt sanguinem totum, sed spatium temporis reliquerunt ad crustam exsiccandam vitro pertinaciter adhæsuram. Alia vero vascula, quæ sollicito fidelium accursu exsugi contigit, vel tenue vel nullum sanguinis vestigium præservare posteris potuerunt. Consumpta vero liquida sanguinis parte linteis excepta, contactus brandeorum, licet humorem non attraheret, pietatis sensum ac devotionis non assimilem excitabat.

Quare B. Gregorius Magnus in litteris ad Constantinam Augustinam datis (lib. III, ep. 50, edit. Rom.) merito testabatur, hanc esse consuetudinem Romanorum, ut poscentibus reliquias martyrum brandea largirentur, quæ in pyxide posita apud loculos occultantes martyrum corpora (calices vero isti sanguinei ita loculamentis adhærent) intacto martyris corpore pro sanctuariis transmittebantur. « Cognoscat autem (inquit) tranquillissima domina, quia Romanis consuetudo non est, quando sanctorum reliquias dant, ut quidquam tangere præsumant de corpore : sed tantummodo in pyxide brandeum mittitur, atque ad sacratissima corpora sanctorum ponitur. Quod levatum, in ecclesia, quæ est dedicanda debita cum veneratione reconditur. » Græcis affirmat maturius receptum morem dividendi partes corporis ejusdem martyris; quem morem parcius frequentavit ante Gregorium ac serius recepit Romana Ecclesia. Accepimus, a Silvestro primo divisa inter duas basilicas præcipuas apostolorum Petri et Pauli æquis partibus eorum ossa, idque ex rationabili et gravi causa, non disjungendi scilicet eos qui hujus in Ecclesiæ Romanæ institutione fuerant tum vita tum morte conjuncti. Cæterum translationes frequentes, ac divisiones reliquiarum corporis fieri agre adhuc ferebant Romani sub Magno Gregorio : quas postmodum liberalius admiserunt, tum ad præservanda a Saracenorum et hæreticorum injuriis ipsa martyrum; tum ad decorandas novas ædes Deo sacras (quarum numerus in dies augebatur) tutela martyrum hisce arribus oppignerata. Brandea vero lintequæ panni hisce in calicibus sanguinea crusta obductis demersi, et subinde extracti, aut appliciti conditorio martyris adhærenti, dividebantur fidelibus, tanquam tessere communis fidei ac spei resurrectionis, et communionis militantis Ecclesiæ cum triumphante diu ante Gregorium et Leonem Magnum, ut ex Actis S. Cypriani atque aliorum martyrum constat, et evincitur hisce ex vasculis, vicario veluti jure substitutis reliquiarum partitioni, cum sanguis adhuc recens ab effusione linteis exsugi potuit; et cum in crustam concrevisset, ex contactu sanguinis pro Christo fusi reliquiarum naturam quodammodo reportantibus iisdem brandeis, quæ ita sanguini et corpori admovebantur ac distribuabantur petentibus, oscula religiosa iisdem libaturis, et veluti sacrum phylacterium ac tutamen sibi suisque reservaturis. Hæc habui, quæ adnotarem ad elucidandum decretum Eutyechiani, et consuetudinem Romanæ Ecclesiæ apponendi sanguinem pro Christo fusum a martyribus vindicatis. Vindicatos cum assero beatos martyres, cognitione episcopi id factum intelligo, ex hoc ipso Eutyechiani decreto, statuente præter consuetu-

Adinem brandeorum, etiam actionem rerum ad tribunal pontificis ita vindicantis veros martyres a suppositis et a fidelibus cæteris martyrii gloriam non consecutus.

Quod autem addat Eutyechianus præcedenti consuetudini sanguinem apponendi loculis martyrum etiam legem adhibendi purpurei colobii ad convetienda martyrum corpora, dum efferrentur ac sepelirentur, id neque supervacaneum censendum est, neque alienum a causa vindicationis. Cum enim beatis martyribus mortem inferrent tyranni variis suppliciiis, nec semper illi effusione sanguinis necaretur, puta cum mergerentur in flumine, aut in mari, cum incendio absumerentur, aut inedia, aut frigore, aut laqueo, veneno, et his similibus generibus mortis; tunc sanguinis judicium adhiberi minime poterat ad ostendendam vindicationem eorumdem martyrii. Præcepit igitur Eutyechianus, ut colobio purpureo, sive dalmatica ejusdem coloris investirentur corpora martyrum, delata prius ad tribunal episcopi cognitione rei gestæ in consummatione martyrii, et rei gerendæ in depositione martyris. Peracta causæ cognitione, si martyr fuisse comprobaretur, martyrii signa apponenda erant communia universis pro Christo occisis : nempe dalmatica, seu colobium purpureum. Id observatum etiam in provinciis occidentilibus ab Urbe longe remotis. Testatur enim Rodolphus abbas de corpore S. Gereonis ducis in legione Thebæorum, supra ejus chlamydem additum fuisse colobium, sive dalmaticam purpuream : hæc enim ex descriptione recognoscimus, Rodulphi verbis relata per Surium ad diem 24 Novembris, et in Boldetti observationibus ad cœmeteria redditam pag. 304 : « Post octingentos, inquit, et aliquot plures annos martyrii Thebæorum (quod contigit sub Diocletiano et Maximiano paucis annis post decretum Eutyechiani papæ de quo agimus) inventum est corpus magnum, indutum chlamyde militari coloris purpurei : quæ propria utrinque vestis appendebat usque subter genna ejus quasi tribus digitis, genus palæ non ignobilis. Super eam aliam habebat vestem brevioris, ignotam quidem nomine, sed cognitam sibi serico, et colore nobilis purpureæ. » Cum chlamys sit militum amictus extimus, et cæteris omnibus superjectus; vestis ista, quæ chlamydem contingebat, et chlamyde brevior describitur, vel colobium fuit, vel dalmatica, ut videtur, adhibita scilicet ad contegendum martyrem juxta recentes leges, ab Eutyechiano papa constitutas. Quare et assutum illi vel supertextum describitur ex auriphrygio Dominicæ crucis signum : « Supra pectus illius signum Dominicæ crucis inventum est de aurifrygio factum, sicut considerari potuit, subnicanibus in eo auri metalli scintillis. » Vestes autem martyris propriæ narratur repertæ concreto sanguine crustatum super eas exsiccatæ infectæ : « Collectæ igitur sunt diligenter omnes ejus vestes, crasso sanguine, sed sicco graves. »

Hæc omnia comprobant curam diligentem a Romanis pontificibus susceptam de martyrum vindicatione, dum eorum actis conscribendis notarios, colligendis subdiaconos deputarunt, præter diaconos regionarios, et presbyteros martyrum, certis officiis erga illos exercendis destinatos : ad hæc etiam restitum, ne dum reliquiarum corporis, studium commendarunt, genus certum indumenti statuentes illis circumdari dum sepelirentur, ut notarii in commentarios referrent certas notas eorumdem martyrii, tot Ecclesiæ testimoniis comprobati. His vero ad episcopi conscientiam productis, apponi exterius vascula sanguine martyris plena concessum fuit a ministris sepulturæ curam gerentibus, quibus presbyteros et diaconos præpositos fuisse constat, ut omnia ex ordine gererentur. Ad hæc autem vascula ita vindicati martyris poterant pro libitu suo fideles brandea devote applicare, sive ut sanguine adhuc non exsiccatō tingerentur, sive ut contactu crustæ sau-

guineæ eam vim contraherent, fidem ac spem credentium excitandi in Deum, ut per ejusdem martyris intercessionem id a Christo Domino consequi possent, quod merito fidei (*Marc. v*) per contactum vestis Dominicæ mulier evangelicæ obtinuit, et quod umbra prætereuntis Petri languidis assererat (*Act. v*) et quod præstantius est, exemplum christianæ fortitudinis a custoditis brandeis, tanquam a domestico monitore sibi memorari intelligerent, dum ea devote osculantur. Hac enim consolatio fraudandos non esse judicatur confratres martyrum summi pontifices, qui sacra eorum corpora studiose recondi, sanguinem colligi spongiis ac linteis, loculamenta cemento occudi, et iudicii martyrii decorari curant, per notarios in acta referendis, quemadmodum planum sit ex collatis testimoniis Cypriani et Prudentii, quibus addi possunt Ambrosius, Augustinus et Hieronymus, alique; necnon ex memorata epistola Gregorii Magni, testante consuetudinem, in reliquiis martyrum non temere aut sine delectu distribuendis ab Ecclesia Romana custoditam: cujus modo illustrandæ occasione obtulit Eutyechiani decretum a Bibliothecario memoratum.

Fraudarem illustri testimonio historiam tum hujus numeri tum superiorum, nisi proferrem hoc loco insigne documentum rerum hactenus memoratarum, præsertim vero de consuetudine et causis apponendi sanguinem martyrum in vasculis patentibus, ad eorum loculamenta exterius aptatis per cæmentarios: quod me præstiturum esse promiseram in fine Notarum historicarum ad numerum B. Sixti II.

Dum illæ notæ in B. Sixtum II prælo subderentur, feliciter contigit ut ad cœmeterium Callisti et Prætextati via Appia perlustrandum in comitatu serenissimi principis Bavarici Theodori electi episcopi Ratisbonensis, perduceremur a sæpe commendato V. C. Marco Antonio canonico Boldetti, sacrarum reliquiarum custodæ; et vitream patenam in illo reperiremus auréis figuris de more pictam (graphio delineatis in auri folio inter utramque lamellam vitream, qua fundus vasis constat), et martyrum sanguine liberaliter inspersam, ut crustæ adhaerentes, et sanguineam rubedinem admoto lumine perspicue exhibentes luculenter ostendunt. Auspice pietate tanti principis, qui augusta per vestigia serenissimæ domus electoralis (firmissimi scilicet propugnaculi catholice religionis in Germania) ad cæteras virtutes tanta vocatione dignas conmittitur, datum nobis fuit hoc monumentum nancisci. Nam inter cætera Urbis decora, quæ is cupiebat sibi ad contemplandum proponi hæc in Ecclesia cæterarum matre ac magistra, fuit conspectus cryptarum SS. martyrum, quem serenissimis principibus fratribus suis ejusdem rei perinde studiosius dum Romam inviserent acceperat gratum admodum contigisse, atque utilem ad fovendam pietatem. Dum igitur die 27 Aprilis anni labentis 1723, indicatum cœmeterium Callisti et Prætextati devote ingrederemur, contigit nobis fragmenta vitreæ pateræ, a fossoribus ibidem detecta prope loculamentum martyris, ut solet, conspicere: quæ invicem juncta figuræ ac litteras ostendunt, in æneo iconismo hic redditas, in quo et fragmentum deperditum punctuatum exprimi curavi, et sanguineam crustam partem figuratum obtegendum præsentari; quæ obversa solis radiis, aut candelæ nativum ruborem prodit. *Imago boni Pastoris evangelici*, quam Tertullianus in lib. de Pudicitia, cap. 10, affirmat pingi consuevisse in calicibus Christianorum, superne visitur, collo sustinens ovem, utrinque astante ad pedes Pastoris ovicula sive agno, qui eundem respicit; necnon ostendentibus in sellis hinc inde positus SS. apostolis Petro et Paulo, cujus secundi figura integra et nomen distincte recognoscitur *Paulus*. Effigies boni Pastoris in fragmentis quæ supersunt satis conspicua, similis est jam editis per viros clavis-

A senatore Bonarrotti in Observat. ad vitreas lamellas cœmeteriorum tab. 1, num. 1, et tab. 4, num. 2, et tab. 6, num. 2; et Can. Boldettum pag. 200, tab. 1, num. 10 et 11; necnon picturis hoc ipso in cœmeterio adhuc videndis, quas pridem Aringhius delineavit in cubiculo hujus cœmeterii tab. 2, pag. 551, et in alia tab. 3, pag. 573: quemadmodum et imagines SS. apostolorum, et sellæ utriusque in quibus assident persimiles sunt ita representatis hoc ipso in cœmeterio ab Aringhio tab. 1 cubiculi 1. Paulus considet ad sinistram boni Pastoris: *Petrus* ad dexteram collocatum fuisse intelligimus, licet fragmentum pateræ hujus vitreæ in quo representabatur, exciderit, fortasse diffractum a fossoribus improvide inter effodiendum. Infra tres illas sacras imagines, quasi sub earum tutela duæ aliæ majores apparent viri ac mulieris pectore tenus expressæ, et nobilitatem generis indicantes. In viro quidem per laticlavium supra togam et pectus excurrens; in muliere vero per stolæ limbos elaboratos, et veluti phrygiatos, qua vestitur. Virum illum *Romanum* nomine fuisse appellatum dubitare non sinunt litteræ illud exprimentes cum acclamatione convivali, seu agapes Christianæ, quæ in similibus vasculis frequenter occurrit, et erudite explicatur ab ill. senatore Bonarrotti in Observat. supra laudatis ad tab. XIV, num. 3, pag. 95, his concepta verbis: *DIGNITAS AMICORVM ROMANE PIE. ZESES. QVA. . . . NE (fortasse Euphrosine, Irene, aut alio quovis nomine similem in syllabam desinente) ut plane perspicuum sit, hanc pateram fuisse donarium agapes (fortasse etiam nuptialis) illius ROMANI, nobilis viri Christiani, cum sponsa ibi representati. Non ausim affirmare hunc esse Romanum illum celebrem martyrem et ostiarium, quem Bibliothecarius affirmat cum B. Sixto Secundo, ejusque diaconibus martyrii socium, et in hoc ipso Prætextati cœmeterio sepultum; in quo vitrum sanguine conspersum reperimus; cum et alii cognomines Christiani sub eodem pontifice Sixto II claruerint, quos inter ROMANUS miles a B. Laurentio baptizatus, et præmissus ad palmam, pridie ejus natalis, quando Romani martyrium colitur; et cum id rescire non valde conferat ad has notas elucidandas. Valde autem conferet demonstrare exemplum collecti sanguinis, et appositi in vitreis hisce pateris Christianorum symbolorum tessera decoratis; cum ita ostendatur: Primo, consuetudinem hanc pertinere ad tempora persecutionum, secundo, indicari causam, cur patentibus vasis collectus sanguis apponeretur externa in parte loculamenti, ubi conditus erat martyr; ad hoc scilicet, ut fidelium votis et consuetudini satisfaceret, qui linteæ et brandeæ sanguine martyris imbuta, aut saltem contactu sanguinis dedicata secum deferrent, tanquam tutelam et pignus intercessionis martyrum, ut Prudentii carmina contestantur, necnon ut memoriam fidei, spei, et charitatis per ipsam exercitæ, atque iucitamentum imitationis, et constantiæ firmamentum in posteris evasuram. Hanc de qua loquimur consuetudinem comprobare juvat factis et dictis B. Saturi martyris, legendis inter gesta SS. Perpetuæ et Felicitatis, edita primum Romæ per Lucam Holstenium, deinde Parisiis per Lucam Dacherium inter Acta martyrum sincera et selecta. Cujus secundæ editionis numero 21 Satorus ad bestias damnatus cum sociis, leopardo objicitur, a quo morsu impetitus tanto sanguine perfunditur, ut a populo inspectante acclamatum fuerit: *Salvum lotum, salvum lotum*. Pudenti militi traditur semivivus custodiendus, et in fine spectaculi juguletur. Satorus ad Pudentem conversus, quem constantia martyrum pernotum inflecti videbat ad fidem Christianam secum proflendam: *Memor esto, inquit, fidei meæ, et ne te ista conturbent, sed confirment*. Deinde annulum de digitis Pudentis eximi, sibi que contradi curat: quem vulneri suo non tantum admodum, sed etiam immersum, ut*

sanguine affatim conspergatur, Pudenti reddit ita- *memoriam sanguinis* : deinde cum socis osculo pacis
 cruentatum, hæreditatem pignoris relinquens illi, et Christiano more contesseratus pro Christo jugulatur.

I

II

Vitræ pateræ sacris imaginibus auro pictis decoratæ, et conspersæ sanguine SS. Martyrum, repertæ ad eorundem sepulcra externe affixæ.

I. In Cæmeterio Callisti et Prætextati. — II. In Cæmeterio S. Agnetis

Res tota vividius exhibetur actorum verbis; quæ A Vale, inquit, et memor esto fidei meæ, et hæc te non
 per ipsam Viviam Perpetuam in martyrio sociam conturbent, sed confirment. Simulque ansulam de
 conscripta cum sint. hic esse reddenda censeo, ad digito ejus petiit, et vulnere suo mersam reddidit ei,
 hæreditatem pignoris relinquens illi et memoriam

clausi loculamenti corpus martyris asservantis, intelliget, ad *testimonium fidei et memoriam sanguinis pro Christo fusi*, nempe ad vindicationem et comprobationem martyrii per eundem Dei servum fortiter tolerati, et ad *pignus tutelæ* ejusdem, inde a fidelibus reportandum immersis in illo linteis, et brandeis, et annulis, aut hujusmodi cimeliis domi servandis, et contradendis posteris suis fuisse apposita ejusmodi vascula, sub scientia episcopi, nempe legitima cognitione præmissa et vindicatione martyrii: cujus rei gratia Eutychianus in suo decreto hac in sectione memorato non modo præcipit sepeliri martyrem cum colobio purpurato, sed etiam certiores se fieri de ritu ita servato in singulorum martyrum sepultura: *quod tamen ad notitiam sibi divulgaretur.*

CIACONII.

Lin. 1 et 2. — *Sedit annos octo.* Fallitur Eusebius, qui octo menses solum Eutychianum quidisse refert, vel decem non ad finem perduxisse. Quinque enim ordinationes mense Decembris factæ, non potuerunt nisi quinquennio fieri. Quare acquiescendum magis iis qui octo annos et menses aliquot ejus pontificatui tribuunt: inter quos est Panvinius et cardinalis Baronius. Quibus etiam ratio consulum suffragatur, et ex ecclesiasticis antiquis tabulis tacite colligitur.

Linea 4. — *Hic constituit ut fruges super altare tantum fabæ et uvæ benedicerentur;* ut scilicet erroribus Manichæorum magis adversaretur, qui a malo principio creaturas exortas dicerent, atque eas execrabiles affirmarent; ipse contra benediceret, ac verbo sanctificaret, et gratias agens, a fidelibus super altare offerri, et a sacerdote cum gratiarum actione benedici voluit. Qui quidem usus antiquus viguit in Ecclesia, adeo ut non primus sit habendus Eutychianus, qui hæc servanda statuerit, sed potius suo decreto denuo roborarit.

Linea 6. — *Qui hoc constituit, ut quicumque fidelium martyrem, sine dalmatica, aut colobio purpurato nulla ratione sepeliret.* Erat autem dalmatica vestis sine manicis, et colobium etiam manicis carebat, et episcoporum mucetam, nunc dictam, imitabatur. Sed religionis prætextu prætergressus, imitabatur. Sed Christianus populus ejusmodi decreti fines, ut non tantum sanctorum martyrum corpora dalmatica tegerentur; sed sanctorum etiam ministrorum: ut sancti Gregorii

papæ in Regest. lib. vi, c. 48, testimonio constat. Quod usque a leo ipse, alio edito decreto, prohibuit, ut veterit etiam corpora Romanorum pontificum, cum perferuntur, tegi dalmaticis.

PAGII.

Linea 6. — *Ut quicumque fidelium martyrem sepeliret, sine dalmatica aut colobio* (id est tunica sine manicis) *purpurato nullatenus faceret.* Quod honoris causa constitutum est. Sed cum idem honos pontificibus, ac ipsis etiam diaconis tribueretur, ut S. Gregorius indicat lib. iv Dialog. cap. 40, decreto suo idem lib. iv, epist. 44, sancivit, ne feretrum, quo Romani pontificis corpus ad sepeliendum ducitur, dalmaticis tegetur.

Sancti Eutychiani corpus in patriam Lunam relatum, nunc invenitur atque honoratur Sarzanæ, urbe vicina, ditionis Gentensis, quæ Lunæ penitus desolatæ destructæque in honore cathedrali successit. Eutychianus, quinque ordinationibus mense Decembris habitis, presbyteros 14, diaconos 5 fecit, episcopos vero 9 per diversa loca. Sepultus est in cæmeterio Calisti via Appia. Duæ ei Decretales ascribuntur: prima ad omnes per Bæticam provinciam constitutos episcopos; secunda ad episcopos Siciliæ, quæ suppositivæ sunt; cum in iis posteriorum pontificum loca integra recitentur, et alia multa suppositionis indicia habeantur.

SOMMIER.

Linea 4. — *Hic constituit ut fruges super altare tantum fabæ et uvæ benedicerentur.* Decretum hoc veterem traditionem confirmans super eadem Ecclesiæ praxi, editum procul dubio fuit occasione hæresis Manichæorum tunc prævalentis: quæ innitebatur errori duorum principiorum universi, omnino independentium etiam inter se, juxta illorum placita, boni scilicet, ac mali. Bonum asserbat auctorem lucis, et creaturarum inde formatarum juxta eam sententiam; Malum vero appellabat principem tenebrarum, et rerum quas contendebat inde productas, veluti terram et terræ fructus. Manes hærestarcha doctrinam hanc hauserat ex magis, Persarum philosophis, apud quos educatus, et in quorum schola diu perseveraverat, quemadmodum ostendimus in dogmatica religionis Historia, lib. II, cap. de origine idolatriæ.

XXIX. SANCTUS CAIUS.

ANNO CHRISTI 283, CARINI ET NUMERIANI 1.

29 Caius, natione Dalmata, ex genere Diocletiani imperatoris, ex patre Gaio, sedit annos undecim, menses quatuor, dies novem^a. Fuit autem temporibus Cari et Carini^b, a die XIV Kalend. Januarii, a consulatu Cari secundi et Carini usque in diem X Kalendarum Maiar., Diocletiano quarto^c et Constantio secundo. Hic constituit ut ordinationes^d omnes in Ecclesia sic ascenderent: Si quis episcopus esse mereretur, ut esset ostiarius, lector, exorcista, sequens^e subdiaconus, diaconus, presbyter, et exinde episcopus ordinaretur. Hic regiones divisit diaconibus. Hic fugiens persecutionem Diocletiani in cryptis habitando, martyrio coronatur anno nono. Hic fecit ordinationes quatuor per 10 mensem Decembrem; presbyteros viginti quinque, diaconos octo, episcopos per diversa loca numero quinque, qui post annum undecimum cum Gaviniano^f fratre suo propter filiam Gavini^g presbyteri, nomine Susannam, martyrio coronatur. Qui etiam sepultus est in cæmeterio Calixti, via Appia, X Kalendas Maii. Et cessavit episcopatus dies undecim

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI

^a B, an. 12, m. 4, d. 5. ^b B, Carini, Numeriani, Diocletiani, et Maxim. usque ad Dioclet. vi et Constantium coss. ^c C, sexto. ^d C B, ordines. ^e Baron. ad ann. Dom. 296. ^f C, acolythus. ^g C Gabinio et Gabino. ^h C, Gaoini. Vide Baron. loc. cit.

Caius annis duodecim, mensibus quatuor, diebus septem. Fuit temporibus Cari et Carini ex die xvi Kalend. Januarii, consulibus Caro II et Carino, usque in x Kalendas Maii, Diocletiano VI et Constantio II consulibus.

VARIE LECTIONES.

Apud Fabrotium ex codice Freheri.

Num. 29, lin. 2 et 3, AB, temporibus Carini. lin. 3, a consulatu Cari 5. lin. 4 et 5, A, Constantio quinto. lin. dicta 5, AB, ut ordines omnes. lin. 6, ut prius esset ostiarius. lin. 11, A, cum Gabinio. B, cum Gavino. lin. 13, B, Kal. Martii.

Ex codice Regio, Mazarino et Thuano.

Lin. 2, dies 12, fuit. lin. 3, Cari et Carini a die xvi Kal. Jan., a consulatu Cari secundi usque in diem 10. Maz., fuit autem Cari secundi et Carini usque in d. 10. lin. 6, si quis fieri episcopus m. ut esset prius ost. l. ex. acolytus, subdiaconus, diaconus, presbyter, et ex. lin. 9, post annos 9. lin. 11, loca 5, qui post annos 11 cum Gabinio fratre suo propter Gabini presbyteri filiam n. S. martyrio coronatus, sepultus est.

Ex codice Thuano altero.

Lin. 2, sedit ann. 11, m. 4, d. 12; fuit autem temp. Carini a die xvi Kal. Junii, a cons. Cari II. lin. 5, hic constituit ordines omnes in Eccles. ut sic ascenderetur. Si quis episcopus mereretur ut esset

A ost. lin. 7, et sic ep. ord. Hic reg. dividit. lin. 12, martyrio cor. post an. 8, cum Gavinio. lin. 13, coronatur. Hic fecit ordinationes 4 per mensem Decembrem, presbyteros xv, diac. xii, episcopos per diversa loca num. v, qui etiam sep.

Apud Holstenium et Schelestratium.

Lin. 1, Vat. et Flor. sec. Dalmatinus. lin. 3, Flor. 2 et Vatic. om. Cari et. lin. ead., Flor. duo, a die 16. lin. 5, Flor. duo, Vat. et Anselmus Lucensis, ordines. lin. 6, Cass., ut prius esset. lin. 8, quidam codex legit acolythus. lin. 11, Vat. post ann. viii; in Flor. secundo deest anno ix. lin. ead. Flor. et Cass., Gavino. lin. 13, Cass. et Vat., Martii.

Apud Peniam ex codice Cavensi

Lin. 1, Caius, natione Dalmata, ex genere Diocletiani imperatoris ex patre Gaio sedit ann. xi, m. iv, diebus xi. Fuit autem temporibus Cari et Carini a die xvi Kal. Jan. (superscriptum recentius iii Kal.) a consulatu Cari II et Carini. lin. 9, martyrio coronatur per ann. viii. lin. 11, cum Gavinio fratre suo. lin. 13, 14, via Appia x Kal. Magiarum et cessavit episcopatus diebus xi.

NOTÆ VARIORUM.

A SCHELESTRATE.

Linea 11. — Qui post annum undecimum cum Gaviniiano fratre suo propter filiam Gavini presbyteri nomine Susannam martyrio coronatur. Cujus itaque post annum pontificatus undecimum martyrio coronatur cum fratre suo Gabino, vel Gaviniiano propter filiam ejus Susannam, nempe Caii, quam Diocletianus pro filio suo petebat, quæ quia nuptias respuebat, una cum ejus patre Gabino Caius papa martyrio coronatur, ut patet ex actis B. Susannæ, quæ ad 22 Aprilis referuntur ab Henschenio.

ALTASERRÆ.

Linea 5. — Hic constituit, ut ordinationes omnes in Ecclesia sic ascenderent, si quis episcopus esse mereretur, ut esset ostiarius, lector, exorcista, sequens, subdiaconus, diaconus, presbyter, et exinde episcopus ordinaretur. Constitutione Caii ordinationes episcoporum per saltum vetitæ: id est, ne quis ordinetur episcopus, nisi prius susceptis singulis ordinibus, can. Illud, 77, dist. Adeoque ex constitutionibus Sylvestri, Zosimi, et Syricii prohibetur, ne quis perveniat ad episcopatum, nisi in singulis ordinibus per certa tempora immoratus sit, ex Anastasio in Sylvestro, Sigeberto ad ann. 387, can. In singulis, can. Quicumque, ead. dist., can. Monachos, 16. qu. 1. His gradibus Joannem pervenisse ad Cabillonensem episcopatum, testis est Sidon. lib. iv, epist. 25: « Lector hic primum, sic minister altaris, idque ab infantia, post laborum temporumque processu archidiaconus, in quo seu gradu seu ministerio multum retentus propter industriam, diu dignitate non potuit augeri, ne potestate posset absolvi: attamen hunc jam secundi ordinis sacerdotem collegam sibi consecraverit. » Hinc Cato presbyter post Gallum electus ad episcopatum Arvernensem, gloriabatur se per omnes gradus ad episcopatum pervenisse. Apud Gregor. Tur. lib. iv Histor. Fr., cap. 6: « Nam et ipsos clericatus gradus canonica sum semper institutione

B sortitus. Lector decem annis fui, subdiaconatus officium quinque annis, diaconatus vero quindecim annis mancipatus fui; presbyteri autem jam honore viginti annis potior: quid enim mihi nunc restat, nisi ut episcopatum, quem fidelis servitus promeretur, accipiam? » Hinc repentinas ordinationes episcoporum, quæ fiebant apud hæreticos, damnat Tertullus de Præscript. adv. hæretic.: « Ordinationes eorum temerariæ, leves, inconstantes, nunc neophytos collocant, nunc sæculo obstrictos, nunc apostatas vestros, ut gloria eos obligent, quia veritate non possunt. Nusquam facilius proficitur quam in castris rebellium, ubi ipsi esse, illic promereri est. Itaque alius hodie episcopus, cras alius; hodie diaconus, qui cras lector; hodie presbyter, qui cras laicus: nam et laicis sacerdotalia munera injungunt. »

BENCINI.

Linea 8. — Hic fugiens. Non ex timiditate, et formidine, sed salutari recessu, consulens necessitatibus fidelium, incipiente Diocletianæ tempestate. Quo modo initiis factis Decianæ persecutionis suo recessu antiquam disciplinam commendavit S. Cyprianus, de quo sic Pontius: « Vultis scire recessum illum non fuisse formidinem: ut nihil aliud excussem, ipse postmodum passus est: quam passionem utique ex more vitaret, si et ante vitasset. Fuit vero formido illa, sed justa formido quæ Dominum timeret offendere: formido quæ præceptis Dei mallet obsequi, quam sic coronari.... debebat esse qui posset saucios homines, et varia expungentis inimici arte jaculatos, adhibita medicinæ cælestis medela pro qualitate vulneris, vel secare interim, vel fovere; servatus est vir ingenii præter cætera etiam spiritualiter temperati, qui inter resultantem collisionem schismatum fluctus Ecclesiæ iter medium librato limine gubernaret. » De fuga et recessu in persecutione post medietatem secundi sæculi gravis exarsit velitatio inter Patres, exstatque de eo argumentum apud Tertullianum liber. Rigidiores quidem fugam

improbant, et culpan. quidam in Cypriano suggillare visi sunt, ut innuere videtur epistola data clero Carthaginensi a clero Romano, sede vacante ob martyrium sancti Fabiani, pro qua diluenda plures dedit epistolas, et eam præcipue ipsi clero Romano, ubi sic cap. 15 : « Nam sicut Domini mandata instruunt, orto statim turbationis impetu primo, cum ne clamore violento frequenter populus flagitasset, non tam meam salutem, quam quietem fratrum publicam cogitans, interim secessi, ne per inverecundam præsentiam nostram, seditio quæ cœperat plus provocaretur, etc. » Eadem disciplina cum Valerianus Deciana in episcopos edicta, et in nobiliores ex ordine laicorum vulgaret bonorum proscriptionem, cumque ab exsilio redux esset sanctus antistes, audiretque Uticam esse ante proconsulem sistendum, secessit, ut non Uticæ, sed in propria sede martyrium susciperet, et de istiusmodi proposito admonuit in ultima epistola clerum Carthaginensem. Sic enim ille causam posterioris secessus pandit : « Cum perlatum ad nos fuisset.... frumentarios esse missos, qui me Uticam perducerent, et consilio charissimorum persuasum esset, ut de hortis nostris interim secederemus, justa interveniente causa consensi, eo quod congruat, episcopum, in ea civitate, in qua Ecclesiæ Dominicæ præest, illic Dominum confiteri, et plebem universam præpositi presentis confessione clarificari.... Cæterum mutilabitur honor Ecclesiæ nostræ tam gloriosæ, si ego episcopus alterius Ecclesiæ præpositus, accepta apud Uticam super confessione sententia, exinde martyr apud Dominum proficiscar. » Potuit ex similibus causis permoveri pontifex Caius, ut recederet ad subveniendum Ecclesiæ.

Persecutionem Diocletiani. Persecutio hæc, unde celebris Diocletianæ epocha primordia recognoscit, non est incepta nisi post obitum Cæii; nec Diocletianus edictis ante annum 304 persecutionem in Ecclesiam commovit, et quidem peractis initiis ab Oriente. Verum duplex videtur persecutio Diocletianæ numeranda, prior particularis, non edicto aliquo vulgata; posterior solemnis, edictis per imperium universum promulgatis. Prior consignanda ad primum imperii decennium Diocletiani anno 294; quo tempore, ut ait Eusebius in Chronico : « Primum Diocletianus adorari se ut Deum, et gemmas vestibus, et calceamentis inseri iussit, cum ante eum omnes imperatores in modum iudicum salutarerent, et chlamydem purpuream a privato plus haberent. » Similia Eutropius cum de Diocletiani moribus l. v, pag. 226 : « Qui in imperio Romano primus regis consuetudinis formam magis quam Romanæ libertatis invexit, adorarique se iussit, cum ante eum cuncti salutarerent : ornamenta gemmarum vestibus, calceamentisque indidit. Nam prius imperii insigne in chlamyde purpurea tantum erat : reliqua communia. » Ea enim occasione, cum more consueto assentationibus novum Deum populi prosequerentur, et Christiani insanam populorum superstitionem execrarentur, sive ipse imperator, sive aulici, aut iudices, ut imperatori superbienti, et affectanti divinos honores rem gratam facerent, persequi cœperunt Christianos, quos videbant refragari et aufugere ab his sacrificiis. Consuetum enim erat in hisce festis imperatorum, universos ad sacrificia cogere. Iudices autem affectantes principum favorem insaniebant in refragatores. Unde S. Marcellus centurio, apud Surium 30 Octob. dum ad ea festa persolvenda coartaretur, audacter restitit, uti fatetur, ante iudices : « Jam die XII Kal. Augustarum, quando diem festum imperatoris vestri celebrastis, publica voce respondi : Christianus sum. » Iudices vero ab eo tempore sacrificia hæc promovisse, et in refragatores supplicis exarsisse constat in vicennialibus ejusdem Diocletiani, quando scripta persecutionum edicta vulgabantur. In actis enim sancti Procopii, quorum fragmenta in notis ad Eusebium inserit Valesius, hæc habentur pag. 172 : « Atque ad alia se rursum argumenta

constituit, ut vel regibus sacrificaret. Sanctus autem Dei martyr sermonem ejus despiciens : Homeri, inquit, versus dicens : Non est bonum multos dominos esse. . . . Hoc verbo audito, quasi qui infausta in regibus deprompsisset, jussu iudicis ducitur ad mortem. » Proclivem Diocletianum ad ista et audienda et facienda docet factum, quod evenit anno 298, relatum a Lactantio de mortibus persecutorum, ubi sic : « Cum ageret in partibus Orientis, cum erat pro timore scrutator rerum futurarum, immolabat pecudes, et in jecoribus eorum ventura quærebatur. Tum quidam ministrorum scientes Dominum, cum assisterent immolanti, imposuerunt frontibus suis immortale signum (crucis nempe, quo epitheto utitur sæpius Lactantius in eodem opusculo). Quo facto, fugatis dæmonibus, sacra turbata sunt. Trepidabant aruspices, nec solitas in extis notas videbant; et quasi non litassent, sæpius immolabant. Verum identidem mactatæ hostiæ nihil ostendebant, donec magister ille aruspicum Tayas, seu suspicione, seu visu, ait idcirco non respondere sacra, quod rebus divinis profani homines interessent. Tunc ira furcens, sacrificare non eos tantum qui sacris ministrabant, sed universos qui erant in palatio iussit; et in eos, si detrectassent, verberibus animadverti : datisque ad præpositos litteris, etiam milites cogi ad nefanda sacrificia præcepit, et qui non paruisset militia solverentur. » Consuetudo itaque tunc vigens potuit impellere iudices, ut insano principi divinos honores sibi vindicanti blandirentur ad seviendum in Christianos. Hinc persecutionum primordia jacta sunt; et hæc, ut reor, notat hic Liber Pontificalis : istis autem de causis Caius coactus est secedere.

Linea 9. — *Martyrio coronatur anno nono.* In gestorum serie manifeste deprehenduntur factæ additiones, quas desumptas vel ex catalogo, vel martyrologiis, vel actis sanctorum, catalogo vulgo Damasi posteriores manus inseruere. In eadem enim serie gestorum dicitur : « Sedit annos undecim, menses quatuor, dies novem; » deinde : « Hic fugiens persecutionem Diocletiani in cryptis habitando martyrio coronatur anno nono. » Tandem martyrii causam repetit propter sanctam Susannam : *Qui post annum undecimum cum Gaviniano fratre suo, propter filiam Gavini presbyteri nomine Susannam, martyrio coronatur.* Ubi ex variis actibus collectæ additiones proluntur. Prior est veteris catalogi, concordatque eum catalogo reginæ Sueciæ edito a Schelestrate et a Papebrochio. Secunda additio desumpta videtur ex veteri martyrologio reginæ, ubi ex Holstenio die VII Kal. Maias legitur in *animadver. ad marty.* pag. 67 : « Romæ passio S. Cæii papæ, qui cum Ecclesiam undecim annis, menses quatuor, dies duodecim rexisset, martyrio coronatur sub Diocletiano principe cum Gabino fratre. » Tertia additio consarcinata videtur ex actis sanctæ Susannæ, de quorum identitate disputant eruditi. Retinenda tamen videtur prior epocha desumota ex antiquis catalogis.

Linea 12. — *Propter filiam Gavini presbyteri, nomine Susannam.* Si vera sit hæc martyrii S. Cæii circumstantia desumpta ex actis S. Susannæ, dicendum erit a Maximiano, Caio infenso, martyrio coronatum. Poterat pontifex suscipere S. Susannæ sollicitudinem; cum enim illa virginitatem Deo dicasset, ad ipsum ex episcopali munere spectabat ejus tutelam suscipere. Quo titulo Pontius tuetur priorem S. Cypriani secessum, inter alia hæc promens : « Quis virgines ad congruentem pudicitiam disciplinam, et habitu sanctimonia dignum, velut frenis quibusdam lectionis dominicæ coerceret, » etc. Ad quod facit S. Ambrosii epistola ad sororem, ubi episcopalis hæc vigilantia expeditur.

Martyrio coronatur. Mortuus dicitur confessor, non martyr in catalogo reginæ Sueciæ. Coincidit cum vetustis indiculis; cum non reponatur in indiculo depositionis martyrum, sed in indiculo depo-

sitionis episcoporum. In indiculis enim Ecclesiarum diligentissime discriminabantur depositiones, et martyria, cum eodem tempore pari cautela distinguerentur tituli, quibus cohonestabantur confessores florida et gloriosa confessione, et martyres designati, et martyres coronati. Et quidem hujus rei testis accedit Pontius in Vita S. Cypriani, qui probaturus S. antistitem primum inter episcopos Carthaginenses martyrio nobilitatum, id ex indiculo deducit, ita scribens: « Sic consummata passione patfactum est, ut Cyprianus, qui honorum omnium fuerat exemplum, etiam sacerdotales coronas in Africa primus imbueret: quia et talis esse post apostolos prior cœperat: ex quo etiam Carthagini episcopatus ordo numeratur, nunquam aliquis, quamvis ex bonis, et sacerdotibus ad passionem venisse memoratur; licet Deo semper mancipata devotio dicatis hominibus pro martyrio deputetur. Cyprianus tamen etiam ad perfectam coronam Domini consummante profecit, ut in civitate ipsa, in qua taliter vixerat, in qua fecerat multa præclara, prior etiam sacerdotis celestis insignia glorioso erueret decoraret. » Verum si martyr dicatur sive Cains, sive alii, de quorum consummato martyrio dubitatur, id intelligi potest quo modo dixerat Pontius: « Licet Deo semper mancipata devotio dicatis hominibus pro martyrio deputetur. » Martyris enim titulo compellabantur, quicumque vera confessione ante iudices fidem profitebantur, aut intra carcerum angustias pro fide decertabant, ut sæpe Cyprianus.

BINI ET LABBEI.

Linea 8. — *Hic fugiens persecutionem Diocletiani.* Has latebras Caii post martyrium sancti Sebastiani, sociorumque ejus, nimirum circa annum Christi 286 contigisse acta ejusdem martyris probatissima, quibus Sebastianus cum reliquis sociis a Caio ad fidem suscipiendam institutus, et deinde baptizatus esse narratur, satis aperte indicant.

(Ex LAB.) Linea 7. — *Subdiaconus.* Hæc vox merum glossema τοῦ ἀπολόουθου, qui præcedit.

BIANCHINI

NOTÆ CHRONOLOGICÆ.

In Caio consentiunt numeri codicum et picturatum cum intervallo per consules confirmato tam in catalogis, quam in textu Bibliothecarii, cæterisque libris indicatis folio cī inter Prolegomena; si ratio habeatur eorum, quæ de consulibus mox dicemus. Leguntur enim tam in basilica S. Pauli, quam in cæteris documentis ibi productis, anni undecim, menses quatuor, dies novem. Solus catalogus Liberianus signat annos duodecim, et quidem exordio ducto ex die xvi Kal. Januarii, seu 17 Decembris, Caro II et Carino consulibus, scilicet anno 283, unde revera ducendum est; cum subsequatur diebus octo [alii codices Anastasii legunt 9] post obitum, seu post depositionem Eutychiani, in superiori periocha Liberiani catalogi positam sexto Idus Decembris seu die 8. Liber Pontificalis habet xiv Kal. Januarii. Corrigendus attamen est ex catalogo Liberiano, signante xvi Kalendas. Cum vero dies 17 Decembris anno 283 incidat in Sabbatum quatuor Temporum, quo pervigilia haberi consueverunt ad ordinationes presbyterorum et diaconorum, continuatio diei Dominicæ 18 Decembris, qua ordinabatur episcopus Caius, occasionem dedit confundendi pervigilium ordinationis cum ipsa die. Apud quosdam vero turbavit etiam chronologiam successionis per menses complures additamenti, quod adjecerunt vacationi sedis post obitum Caii, sive coronati martyrio, sive depositi die 22 Aprilis anni 295, interpontificium protrahentes per reliquum ejus anni spatium usque ad ix Kalendas Januarii, quas aperti erant consules anni 296, Diocletianus vi et Maximianus: quod colligo ex æra sequenti. Videbimus ex Schelestratio, passum fuisse Marcellinum die 16

A Martii, Diocletiano ix et Maximiano viii coss., vulgaris æræ Christi anno 304, ita indicante etiam catalogo reginæ Sueciæ, edito per eundem Schelestratium, et a nobis producto in Prolegomenis, dum observaremus, recte collectam fuisse summam annorum 276 a passione Domini ibi consignatam; cum ex anno æræ vulgaris 28, cui assignandam esse passionem Domini inchoatam die 25 Martii in orto, et consummatam die 26 in monte Calvarie fer. n statuimus cum Victorio Aquitano pag. xiii Prolegom. ad annum 304 ejusdemque dies Martii 25 et 26 sint anni 276 exacte numerati. Ex illa igitur die 16 Martii, quæ coronam martyrii attulit Marcellino (ut in proximo numero statuimus cum Schelestratio), recedendo in anteriora per annos octo, menses duos, et dies 25 ejusdem sedi attributos a pictoris S. Pauli, necnon a catalogis Italiæ vetustioribus, provenit ordinatio Marcellini ad episcopatum die Dominica 22 Decembris anno 295. Mors igitur decessoris, quæ illam præcessit ex die indicata x Kal. Maii, qua colitur ejusdem sive martyrium, sive depositio in Calisti, ut opuscula ætatis Liberianæ testantur in Prolegomenis supra editis fol. ix, demonstrat vacationem sedis productam usque ad diem 21 Decembris ejusdem anni, seu xii, ante eas Kalendas Januarii, quas aperti erant Diocletianus xii et Maximianus cum anno vulgaris æræ 296. Si autem hæc testimonia ferme æqualia admittantur, constat annos undecim, menses quatuor, dies novem, in picturis Paulinis, cæterisque in catalogis expressos exacte metiri sedem Caii, et Liberianum catalogum adijcere huic summæ menses octo vacationis sedis, et menses tres, proxime consecutos usque ad Paschale tempus anni 296, signatum Diocletiano vi et Maximiano coss. Salva est igitur auctoritas sua utrique computo: ita si intelligantur peractæ supputationes, et imputatum Caio per catalogum Liberianum tempus vacationis sedis ante electionem Marcellini successoris: de cujus epochæ rectitudine, et characteribus proximo in numero constabit.

NOTÆ HISTORICÆ.

Linea 6. — *Ut esset ostiarius, lector, etc.* Hæc ordinum partitio septenaria legitur in epistola Cornelii papæ, præservata apud Eusebium lib. vi, Hist. cap. 43, ubi etiam enumerat in Romano clero presbyteros quadraginta quatuor, diaconos septem, subdiaconos totidem, acolythos quadraginta duos, exorcistas, et lectores cum ostiariis quadraginta duos. Eam partem epistolæ dedi in Præfatione tomii, n. 35.

Linea 8. — *Hic regiones divisit diaconibus.* Numerus quatuordecim regionum Urbis constitutus per Augustum principem, in partitione ecclesiastica reductus fuit ad septem, et assignatus totidem diaconis, ut in Prolegomenis fusius exposui hoc tomo in opusculo XV.

D Linea 12. — *Propter filiam Garini presbyteri, nomine Susannam, etc., martyrio coronatur.* Acta SS. Caii papæ et martyris, ac Susannæ virginis et martyris cum sociis editi, et illustravit notis Cæsar Becillus Urbinas presbyter congregationis Oratorii de Urbe anno 1628, in quibus hæc leguntur, quæ non parum illustrent decretum S. Eutychiani paulo ante memoratum, et originem tituli SS. Susannæ et Caii, pag. 39: « Tunc jussit Diocletianus Aug., ut ibi intra domum suam juxta domum Caii episcopi gladio puniretur (Susanna): quæ percussa juxta domum suam reddidit spiritum. Hoc cum audiret Severina Augusta, cum gaudio nocte veniens collegit corpus S. Susannæ martyris, et sanguinem quem effuderat in eodem loco suo velamine detersit, et posuit in capsam argenteam in palatio suo, ubi die nocturne furtivis vicibus orare non cessabat. Corpus autem S. Susannæ ipsa manibus suis ornavit cum linteaminibus, et cum aromatibus, et posuit juxta corpora

sanctorum in cœmeterio Alexandri, etc. Ab eodem die cœpit B. Caius episcopus in eadem domo introire, ubi gladio fuerat percussa, et sacrificium Domino Deo suo offerre pro commemoratione B. Susannæ populo : quia domus B. Gabini presbyteri iungebatur domui B. Caii episcopi. Ab eodem tempore (in tale erat signum Christianis) statio deputata est in duas domos, quod est usque in hodiernum diem. Factum est autem hoc Romæ in regione sexta, iuxta vicum Mamurii ante Forum Sallustii, regnante cum Patre et Spiritu sancto Domino nostro Jesu Christo in sæcula sæculorum. Amen. Utrumque titulum S. Susannæ, et S. Caii celebrem reddunt quinto sæculo subscriptiones presbyterorum in concilio Romano sub Symmacho : *Asellus presbyter tit. S. Susannæ; Agatho presbyter tit. S. Susannæ. Benedictus presbyter tit. S. Caii. Severus presbyter tit. S. Caii.* Ex hisce titulis is qui S. Susannæ nomen præfert nunquam destitit intra presbyterales Urbis numerari. Caii autem titulo vetustate collapsa substitutam fuisse primum ecclesiam SS. Quatuor Coronatorum per Gregorium Magnum collegit Carolus Piazza ex indicio stationis eo translatae (vide *Hierarch. cardin.* pag. 533); deinde titulum S. Callisti a pontifice, hujus nominis tertio docet subrogatum. Urbanus vero Octavus ecclesiam veterem S. Caii a fundamentis a se reparatam addidit monasterio virginum sacrarum, quas Barberinas vocant, a se pariter magnificenter extracto, restituta etiam statioe, licet jus tituli Romani non removerit ab æde S. Callisti.

Linea 13. — *Sepultus est in cœmeterio Callisti, via Appia.* Inde extractam olim fuisse partem aliquam reliquiarum S. Caii testatur antiquus lapis in Hypogæo basilicæ Vaticanæ repositus ex vetustissimo sacello Joannis VIII : ubi inter cætera sanctorum nomina, quorum reliquiæ ibidem asservantur, hæc inscripta leguntur. S. LUCI PP. S. CAII PP. ZEPHERINI PP. : vel saltem sanguis et brandea ex veteri consuetudine ibidem reposita fuisse fateri necesse est. Totum vero corpus in cœmeterio Callisti reperi- tum anno 1622 sub Gregorio XV narrat Becillus in notis ad acta S. Caii pag. 95. nomen pontificis indicante laterculo his litteris insignito CAIO PP. addito etiam palmæ signo, et monogrammate Christi Domini : quo loco una cum sacris ossibus repertum quoque fuisse anulum pontificis, et nummos Diocletiani sub quo passus fuerat, idem Becillus asseverat. Nullam corporis partem defuisse proditum asserit litteris Stephani Cerquæ. Mallem tamen, ut in sacris ossibus legendis adhibuisset anatomes peritum, quemadmodum præstitum fuit jussu S. M. Clementis XI in recognoscendis reliquiis S. Calixti, re- pertis sub ara maxima diaconæ S. Mariæ in Domnica, et cum inspectum fuit sacrum corpus S. Leonis Magni in postrema ejusdem translatione. Si enim Caius ille martyr apud Becillum indicatus fuit Caius papa, et non Caius præpositus, aut Caius prætorio munere functus (quod æque potuit per easdem siglas PP significari); compertum foret, reliquias illas Caii papæ, memoratas in marmore sacelli Joannis VIII, sanguinem et lineæ vela indicare; cum constitisse dicatur ex ossibus nullam, ejusdem sceleri partem defuisse in eo reperto corpore quod ipse describit. Præsumendum certe est, Caii PP. reliquias in Vaticano lapide memoratas junctum cum lipsanis SS. Lucii ac Zephyri pontificum, ad Caium papam dignitatis et martyrii consortem pertinere : sive decise fuerint et reservata jussu Severinæ, ita coarctantur reliquias sanguinis S. Susannæ dum corpus martyris ad cœmeterium deferretur, sive ab aliquo pontifice ex decessoribus Joannis VIII in refectione cœmeterii Callisti extractæ, et in basilicam Vaticanam delatæ. Utrisque sua auctoritas constat, ad martyrem scilicet vindicatum, eumque nomine Caium pp. pertinere.

CIACONII.

Linea 5. — *Hic constituit, ut ordinationes, etc.*

A Ordines in Ecclesia Caius distinxit, quibus tanquam gradibus quibusdam, ad episcopatum ascensus et aditus pateret. Hi erant ostiarius, lector, exorcista, acolytus, subdiaconus, diaconus, presbyter et episcopus. Nequaquam tamen ita intelligenda veniunt, ut ipse primus instituerit, ut ad summum gradum ascensus per inferiorum ordinum gradus conscenderet sublime fastigium sacerdotii. Nam hierarchicum in Ecclesia jam temporibus apostolorum stabilitum fuisse, atque usu ordinem receptum, constat. Sed Caii hac de re decretum illud fuisse videtur, ut non promoveretur quis ad thronum episcopalem, nisi qui in singulis inferioribus ordinibus ministrasset.

B Linea 12. — *Propter filiam Gavini presbyteri, nomine Susannam.* Erat Caius papæ frater Germanus, Gabinius dictus, qui viridiori ætate uxorem duxerat, ex qua filiam sustulerat, Susannam nomine. Uxore autem defuncta, celibem vitam duxit, filiam sanctissime institutione Christiana educavit. Ob egregiam pietatem et doctrinam, ad presbyterii gradum meruit promoveri : qui adversus gentiles pro religione Christiana defensionem ediderat. Diocletianus Augustus, cum Galerium Maximianum Cæsarem declarasset, et consortem imperii fecisset, cum nulla ei virilis proles contigisset, volens eum arctiori vinculo nuptiarum copulare, Susannam virginem illi sponndit, quod nullam haberet generis sui propinquiorem. Consensus Gabinii et patris Caii papæ exquiritur, et puellæ : ipsa respuit nuptias, quamvis augustas, dicens, se nolle Christi thorum aliquo mortali conjugio foelare. Nullis potuit denique promissis, blanditiisve emolli, nec minis deterreri Susanna : et tandem, ob constantem fidei religionem, intra ædes paternas jussa est a Diocletiano, gentili suo, clam decollari. A die autem, quo Susanna percussa est, jugiter obtulit sacrificium Caius papa pro ejus commemoratione. Erat enim C conjuncta Caii papæ domus cum ædibus S. Susannæ, et Gabinii patris ejus. Atque inde factum est, ut statio Christianorum in duabus illis ædibus fuerit instituta ad Quirinalem ante forum Sallustii, et ecclesia inter illas amhorum ædes ædificata in titulum presbyteri cardinalis erecta sit, qui consuevit appellari, sanctorum Gabinii et Susannæ, inter duas domos. Post tentus Gabinius, et carceri mancipatus, flagellis cæsus, amputatione capitis martyrium complevit post filiam Susannam et ante fratrem Caium.

SOMMIER.

D Linea 5. — *Constituit, ut ordinationes omnes in Ecclesia sic ascenderent. Si quis, etc., ut esset ostiarius, lector, exorcista, etc.* Clericalis hierarchia institutionem suam debet Domino nostro Jesu Christo, uti demonstravit in dogmatica Historia religionis. Ordines varii, qui eam component, non inisimul collati sunt universi ab initio fundationis Ecclesiæ; sed gradatim creati sunt ministri pro necessitate distinguendi ac separandi illorum ministeria in sacrorum cultu exercendo. Jesus Christus creare per se voluit pontificem summum, priores episcopos, et priores presbyteros. Apostoli, percepta ab eo auctoritate, crearunt primos, diaconos; et episcopi successores apostolorum eadem auctoritate crearunt cæteros ministros subalternos, quando, crescente fidelium numero, in Ecclesiis, necesse fuit earum munia exercenda compluribus tradere, ita poscente decora pertractatione divini cultus, et populi Christiani ædificatione ac levamento. In electione papæ Cornelii, circa medium tertii sæculi, ejus epistola ad Fabium Antiochenum, in notis ad illius numerum producta ex Eusebio hist. lib. vi, cap. 33, ostendit ordines universos Christianæ hierarchiæ in Ecclesia Romana jam tum fuisse distributos. Proinde intelligimus, constitutionem Caii non continere institutio-

nem, aut creationem novam cuiuspiam ex his ordi- gradatim procedendo ex inferiori ordine ad proxime
nibus. Id tantum præcipit, ne provehatur quis ad superiorem in illorum numero, qui efformant eccle-
sialia cleri sacerdotia et munia obeunda, nisi siasticam hierarchiam.

XXX. SANCTUS MARCELLINUS.

ANNO CHRISTI 296 DIOCLET. ET MAXIMIANI 13.

- 30** Marcellinus, natione Romanus, ex patre Projecto, sedit annis octo^a, men-
sibus undecim, diebus viginti duobus. Fuit autem temporibus Diocletiani et Ma-
ximiani^b ex die Kalendarum Juliarum a consulatu Diocletiano sexto, et Con-
stantini^c XI usque ad Diocletianum IX et Maximianum VIII, quo tempore fuit^d per-
5 secutio magna, ut infra triginta dies septemdecim millia hominum promiscui sexus
per diversas provincias martyrio coronarentur Christiani^e. De qua re et ipse Marcellinus
ad sacrificium ductus est, ut thurificaret, quod et fecit, et post paucos dies
pœnitentia ductus, ab eodem Diocletiano^f pro fide Christi cum Claudio, et Cy-
rino, et Antonino capite sunt truncati et martyrio coronantur, conjurans beatus
10 Marcellinus Marcellum presbyterum, dum pergeret ad passionem suam, ut præ-
cepta Diocletiani non impleret^g. Et post hoc factum jacuerunt corpora sancta
in platea ad exemplum Christianorum diebus sex triginta ex jussu Diocletiani,
et exinde Marcellus presbyter collegit noctu corpora cum presbyteris et diaconibus
cum hymnis, et sepelivit via Salaria in cœmeterio Priscillæ, in cubiculo
15 claro, quod patet usque in hodiernum diem, quod ipse præparaverat^h pœnitens,
dum traheretur ad occisionem in crypta juxta corpus sancti Crescentonis VII Ka-
lendas Maii. ⁱ Qui etiam fecit ordinationes duas per mensem Decembris: presby-
teros quatuor, diaconos duos, episcopos per diversa loca numero quinque. Ab
eodem die cessavit episcopatus^j in annis septem, mensibus sex, diebus viginti quinque;
20 persequente Diocletiano Christianos.

CATALOGUS SUB LIBERIO.

Marcellinus annis octo, mensibus tribus, diebus viginti quinque. Fuit temporibus
Diocletiani et Maximiani ex die pridie Kalendas Julias, a consulibus Diocletiano VI et
Constantio II usque in consulatum Diocletiani IX et Maximiani VIII, quo tempore fuit
persecutio, et cessavit episcopatus annos septem, menses sex, dies viginti quinque.

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI

^a B, an 8, minus d. 7. ^b B, Constantii et Galerii imp. a coss. Dioc et. VI et Constantio ad Dioclet. VIII et Maximianum VIII. ^c C, Constantii. ^d Vide Baron. at an. 302, p. 738 ^e Bar. loc. cit. hanc hist. refellit a. p. 739. ^f Maximiano. ^g CB, est truncatus et mart. coronatus, qui dum pergeret ad passionem suam adjuravit Marcellum. ^h Ipsi S. Petrus præceperat CB. ⁱ Bar. ad ann. Dom. 304, pag. 790 edit. Vallicellane 1594, refellit. ^j Bar. tant. mens. 6, et d. 24.

VARIÆ LECTIONES

Apud Fabrottum ex codice Freheri.

Num. 30, lin. 1, 2, AB, menses 2, A, d. 35, B, dies 25. in AB desunt sequentia verba, et quorum chirographum cucurrit, et imbecilles 208. lin. 3, AB, Diocletiani VIII. lin. 12, B, dies 25. lin. 15 B, quod ipse præceperat. lin. 16, B, Crescentionis.

Ex codice Regio, Mazarino et Thuano.

Lin. 1, scil. ann. 9, m. 2, d. 16. lin. 3, Diocletiani (sic fere semper, ut et in aliis mss. codd.) h. et Constantii 2. lin. 4, eo tempore M. eodem t. lin. 5, promiscui sexus Christiani p. d. p. m. c. de qua re. lin. 7, ut thurificaret idolis, qui (Maz., ut thur. qui et tedit) et post paucos dies synodo facta in provincia

B Campaniæ in civitate, quæ vocatur Suessa, suo ore pœnituit coram cxxx episcopis cum cinere in capite suo, et cilicio vestitus pœnitentiam agens, et dicens se peccasse. Tunc iratus Diocletianus tenuit eum compellens ad sacrificium. Ille autem clamabat dicens: Pœniteo cum lacrymis de priore ignorantia, quia graviter deliqui, et cepit blasphemare Diocletianum; et idola dæmoniorum manufacta. Tunc ab eodem Diocletiano pro f. C. c. Cl. Cyr. et A. c. s. t. et martyrio coronati. Abjuravit autem B. Marc. (Maz., conjuraverat autem B. M.) lin. 12, Dioclet. exinde M. lin. 13, et diaconis. Maz., diaconibus. lin. 15, quod patet (M., paret) usque in hodiernum diem, quod ipse præceperat, dum tr. lin. 16, Crescentionis vi Kal. M., hic fecit ord.

Ex codice Thuano altero.

Lin. 1, sedit ann. 9, m. 4, dies 16. lin. 3, scribere Diocletiani. lin. 8, 9, Cyrino cap. s. tr. lin. 9, quem conjurans. lin. 11, et propter hoc f. lin. 12, dies 36. lin. 13, nocte c. lin. 14, via Salaria in cub. claro in crypta. Qui etiam f. ord. 2 per m. Decembrem. lin. 19, quinque; qui etiam sepultus est in cimiterio Priscillæ via Salaria vi Kal. Maii in cub., quod patet usque in hod. d. quod ipse præceperat ab eodem die, et cessavit ep. ann. 7, m. 6, d. 25, pers. Diocl. Christ.

A Apud Holstenium et Schelestratium.

Lin. 1, Flor. mens. iii, diebus xvi. lin. 3, Cass. et Vat., octavo. et Flor., Constantii II. lin. 5, Cass. ita ut. lin. 7, Vat. et Cass., ad sacrificandum. lin. 9, Flor. sec. coronati. lin. 12, Florent. duo et Vat. xxvi. lin. 15, Vat. Cass. et Florent., præceperat. lin. 19, an. 7, ita Deusdedit et Vat., sed Anselm. Luc. ann. xii.

Apud Peniam ex codice Cavensi.

Lin. 3 et 4, a consulatu Diocletiani VI et Constantino II. lin. 9 et 10, coronantur. Conjurans beatus Marcellinus.

NOTÆ VARIORUM

A SCHELESTRATE.

Linea 6. — De qua re ipse Marcellinus ad sacrificium ductus, etc. Eadem habet auctor Libri Pontificalis, qui cum auctore hujus catalogi ante Isidorum Mercatorem scripserunt, apud quem exstant acta Synnessani concilii pariter antiquissima, et ante tempus Isidori Mercatoris conscripta, quæ licet in aliis supposititia videantur, quoad lapsum Marcellini a vero aberrare non videntur, ut ostendit Onuphrius Panvinius in Historia ecclesiastica, quæ ms. asservatur in bibliotheca Vaticana.

Linea 16. — In crypta juxta corpus S. Crescentionis. Ex quo loco patet, sanctos martyres in cryptis sepultos fuisse. Quod adeo verum est, ut nullum ea de re dubium esse possit; cum etiam constat, Christianos tempore persecutionis in cryptis habitasse, et quæcunque pietatis Christianæ officia exercuisse. Unde de Caio auctor hujus catalogi: quod fugerit persecutionem Diocletiani in cryptis habitando. Stephanus papa in Catacumbis in sede, ubi ad sacrificium offerendum sese præparabat, decollatus est, ut habent ejus acta. De Xisto refert D. Cyprianus epistola ad Successum. « Xistum autem in cœmeterio animadversum esse sciatis, viii Idus Augusti. » De B. Laurentio auctor hujus catalogi in Xisto II: « B. autem Laurentius sepultus est in via Tiburtina in agro Verano in crypta cum aliis multis martyribus. » De Alexandro martyre antiqua ejus inscriptio in cœmeterio Calisti reperta: « Alexander mortuus non est, sed vivit super astra, et corpus in hoc tumultu requiescit: vitam explevit cum Antonio imperatore: qui ubi multum beneficii antevenerit prævideret, pro gratia odium reddidit, genus enim flectens vero Deo sacrificaturus ad supplicia ducitur. O tempora infasta, quibus inter sacra et vota, ne in cavernis quidem salvari possumus, » etc.

Linea 19. — Et cessavit episcopatus annos septem, menses sex, dies viginti quinque, persequente Diocletiano Christianos. Secundus catalogus legit: annos sex; antiquissimus catalogus annos quatuor. Cardinalis Baronius ne quidem annum unum sedis vacantis admittit. Qua in re ipsi assentitur Onuphrius Panvinius, qui cum communi recentiorum ostendit Marcellinum obiisse eodem anno, quo Diocletianum purpuram deposuit: unde sequitur, episcopatum per septem, sex, aut quatuor annos vacare non potuisse, persequente Diocletiano Christianos, sed eodem anno persecutionem cessasse, quo mortuus est, et clero Romano occasionem dedisse substituendi in ejus locum Marcellum, qui plusquam uno anno pontificatum tenuit, «stantibus ejus actis, quod in catabulo «post multos annos serviendo indutus amictu cilicino emisit spiritum sub die xvii Kalend. Septembris. »

ALTASERRÆ.

Linea 11.—Et post hoc factum jacuerunt corpora sancta in planteæ, ad exemplum Christianorum, diebus triginta sex, ex jussu Diocletiani. Corpora martyrum insepulta jacuerunt in foro, ad exemplum Christianorum: id est, ut hoc spectaculo Christiani moverentur ad defectionem, ex jussu Diocletiani,

pœnæ ad exemplum. Anastas. in Theodoro: « Videns autem Isacius caput Mauriti, gavisus est, et fecit ad exemplum multorum in circo Ravennate in stipitem poni. » Eodem tempore in persecutione Maximiani corpora martyrum insepulta feris et alitibus exposita, et ne sepelirentur, custodes adhibiti (Euseb. lib. viii, cap. 19): Apud Græcos damnatorum corpora insepulta manebant (Q. Curt. lib. viii, cap. 2): « Jure interfectum Clytum Macedones decernunt, sepultura quoque prohibitori, ni rex humari jussisset. » Apud Romanos idem moris fuit etiam in animadversione militum. Tacit., i Annal.: « Corpora extra vallum abjecta ostentui. » Tamen constitutione Diocletiani damnatos sepulturæ tradi non vetatur (L. Obnoxios, C. de Reliq. et sumpt. fun.). Constantinopoli erat locus, cui nomen erat Polagium, destinatus sepulturæ damnatorum, cuius meminuit Cedren. in Constantino Cypriano: τὰφον καταδίκων. Et temporibus ipsis Decii corpora martyrum sepulturæ tradi vetitum non fuit; et penes copiatas seu laborantes fuit cura sepulturæ corporum martyrum (Cyprian. epist. 3): « Et quod maximum est corpora martyrum, aut cæterorum, si non sepeliantur, grande periculum imminet eis, quibus incumbit hoc opus. » Cloacas Urbis cum Tarquinii Priscus plebis opera faceret, et lætio operis cives mortem sibi consciscerent, novo pœnæ genere eos compescuit a propria necè, defunctorum corpora figens crucibus spectanda civibus, simul et feris, alitibusque laceranda (Plin. lib. xxxvi, cap. 15)

BENCINI.

Linea 4. — Quo tempore fuit magna persecutio. Magna merito vocatur hæc persecutio, dum tres imperatores pari crudelitate et inhumani sævitia per plures annos Christianorum lanienam fecerunt. De tempore et ejus initiis disputant clar. viri in notis ad Lactantium de Mortibus persecutorum. Pontificalis vero Liber hanc magnam vocat, et quod sub his temporibus priora initia, quæ in decennialibus apparere, magno impetu proruperint adversus Christianam religionem. Triplex enim periodus assignanda. Prior in decennialibus, cum divinos honores Diocletiano sibi vindicante, et ut credibile est, refragantibus clericis, in eosdem prior motus exarsit, in quo Caius coactus fuit in cryptis secessum statueret. Alter motus ann. 298 in milites Christianos, non morte tamen plectendos, sed cinguli militaris ablatione ex Lactantio. Ea, quæ proprie persecutio est, per edictorum vulgationem, et hic magna dicitur, incœpit in vicennialibus, quæ celebrantur anno 303. Hæc vero gradatim instituta fuit, primo in Palatinos, et milites ex eodem Lactantio c. 15, pag. 99, deinde in clericos, eodem dicente c. 15: « Comprehensi presbyteri, et ministri, et sine ulla probatione ad confessionem damnati cum omnibus suis deducebantur. »

Linea 5.—Ut intra triginta dies, decem et septem milia hominum... coronarentur. Numerus martyrum interemptorum per imperii provincias assignatur, ut magnæ persecutionis indicium. Implacabile odium, et pertinacissima contumacia matris Galerii Maximiani, quæ furis agitata, terminum Christianæ religioni

imponere meditabatur, factam lanienam intra mensem a publicatis edictis possibilem ostendit. Accedit trium imperatorum Diocletiani, Maximiani, et Galerii Maximiani contumax idem propositum, cui si conjungantur mala idoles, depravati eorumdem mores, et privata consilia perendi Christianos, ne illi faverent militia Constantium in Galliis agentem, de cujus imperio merito pavebant, hæc, inquam, librata, facile suadebunt, ita rem evenisse, uti in gestis Marcel- lini refertur, et numerum designatorum martyrum respondere crudelitati imperatorum. His si addatur, quod in edictis impositum crimen incendii Christianis, quasi interimere imperatores molirentur, magis certam facient subsecutam lanienam. Lactantius etiam, cum bacchantis in Christianos matris Galerii odia descripsisset, et subsecuta imperialia edicta, addit: « Sed Cæsar (Galerius nempe) non contentus edicti legibus, aliter Diocletianum aggredi parat. Nam ut illum ad propositum crudelissimæ persecutionis impelleret, occultis ministris palatio subjecti incendium. Et cum pars quædam conflagrasset, Christiani arguebantur, velut hostes publici, et cum ingenti invidia simul cum palatio Christianorum nomen ardebat. Ilios, consilio cum Eunuchis habito, de extinguendis principibus cogitasse; duos imperatores domi suæ pene vivos esse combustos. » Hæc calumnie per sacerdotis gentium acutæ, qui Galerii matris superstitionis zelum fovebant, non poterant non commovere idololatrias civitates, et sævitiam judicum acuire, Diocletianumque ad prorsus perdendos fideles impellere, quod effecisse testatur Lactantius, mox subdens: « Diocletianus vero, qui semper se volebat videri astutum, et intelligentem, nihil potuit suspicari; sed ira inflammatus, excarnificari omnes suos protinus præcepit. Sedebat ipse, atque innocentes igne torrebat. Item judices universi, omnes denique qui erant in palatio magistri, data potestate, torquebant. Erant certantes, quis prior aliquid inveniret. Nihil uspiam reperiebatur, nec patiebatur iram inconsiderati senis deflagrare: sed quindecim diebus interjectis, aliud rursus incendium molitus est; sed celerius animadversum, nec tamen auctor apparuit. Tunc Cæsar medio hyemis profectioe parata prorumpit, eodem die contestans fugere se, ne vivus ardeat. » Ita Galerius matris jussa, propriamque indolem pessimam in Christianos acuens persecutioni vires addidit, et lanienam sævissimam promovens, et ipse cum Diocletiano exercens, certum, ac indubium reddit numerum martyrum peremptorum. Unde subdit Lactantius: « Furebat ergo imperator jam non in domesticis tantum, sed in omnes... Omnis sexus et ætatis homines ad exustionem rapti. Nec singuli, quoniam tanta erat multitudo, ut gregatim circumdato igne ambiebantur... Vexabatur universa terra... et ab oriente usque ad occasum tres acerbissimæ bestię sæviebant. » Eundem numerum proponit Eusebius, inquit: « Dicit non potest, quos, et quantos Christi martyres in omnibus locis et urbibus passim cernere licuit: » et lanienam actam motibus civilibus comparat, quando frequentissima hominum mactatio. « Illi quidem Dei cultorum, tam virorum, quam mulierum cædibus, tanquam civili quodam bello provincias subjectas polluerunt. » Ambo vero erant viventes, cum tyranni persecutionum furias agitabant. Et Severus: « Nullus unquam magis bellis mundus exaustus est: neque majori unquam triumpho vicinus, quam cum decem annorum stragibus vinci non potuimus. »

Linea 8. — *Ab eodem Diocletiano.... capite sunt truncati.* Non a Diocletiano, sed per ejus judices, cum anno quo contigit martyrium Diocletianus ab Urbe distaret. Hæc vero, quæ hic dicuntur de lapsu Marcel- lini, addita videntur et suppleta, quæque desumpsit ex actis quibusdam conæctis arte Donatistarum; et qui conflinxit, notam temporis non advertens, falsa inseruit de Diocletiani actis in Marcel-

linum. Diocletianus enim, vix peractis initiis Romæ vicennialium, in ipsa hyeme decessit, et in Maii mense, quando martyrium contigit, ab urbe longe ab- erat. Quod ita refert Lactantius, forsitan Romæ tunc præsens, dum edictis persecutionis narratis, in urbe Nicomediensi, primo vulgatis, addit: « Hoc igitur scelere perpetrato, Diocletianus, cum jam ab eo felicitas recessisset, perrexit statim Romam, ut illic vicennialium diem celebraret, qui erat futurus ad duodecim Kal. Decebris. Quibus solemnibus celebratis, cum libertatem populi Romani ferre non posset, impatiens et æger animi prorumpit ex Urbe, impendentibus Kal. Januariis, quibus illi novus consulatus deferretur. Tredécim dies tolerare non potuit, ut Romæ potius quam Ravennæ procederet consul. Sed profectus hyeme, sæviente frigore, atque imbribus verberatus, morbum levem ac perpetuum traxit, vexatusque per omne iter, lectica plurimum vehabatur. Sic ætate transacta, per circuitum ripæ strigæ Nicomediam venit, morbo jam gravi insurgente. » Quæ circumstantia non animadversa a consarcinatore lapsus Marcel- lini, integram actorem identitatem corrumpere facit. Donatistæ enim hæc fragmentis propriam causam tueri studebant, ut videre est in collatione Carthaginensi; et sæpe monet S. Augustinus, dum eosdem revincit. Elaborabant enim Donatistæ probare, a Marcel- lino defecisse episcopatum, ut sequentium pontificum in eosdem latas sententias infirmarent: quomodo et Felicem Cæciliani ordinatorem reum traditionis insimularunt, ut ordinationem irritam ex eo titulo ostenderent: forsitan etiam ad pseudoepiscopatum Romanum a Donatistis constitutum roborandum, quasi ipsi illum restauraverint post lapsum Marcel- lini, cum ipsi veram Ecclesiam penes ipsos esse immaculatam illibatamque jactarent.

Linea 19. — *Cessavit episcopatus.* Sedis Romæ vacatio ob angustias persecutionis protrahitur, et ob ultiores Galerii machinationes fit diuturnior. Mater enim Galerii tot Christianorum cædibus, et acerbissima per totum orbem innocentium strage vix satiata, tardiores existimans persecutores, filium indefessa ciebat adversus Christianos. Arripere occasionem, Galerio consuetis fraudibus rem promovente, ex motibus rebellibus in principes excitatis, a quibusdam tyrannis imperium affectantibus. Episcopis, et clericis veluti auctoribus seditionum crimen est impositum, et hinc major increbuit persecutio: cum sacerdotes gentium suaderent, facile, radicatusque, Christianam religionem extirpandam, si episcopi et sacri libri e medio tollerentur. Hinc nova in clerum vulgatur edicta, et dira in sacros codices exercetur vexatio, unde traditorum turba, quæ occasionem dedit Donatistarum schismati ex Optato. Conjecturam nostram roborant verba Euse- bii, narrantis seriem hujus persecutionis, qui Nicomediensi edicta, et hominum subsecutam cædem cum narrasset, et dixisset, lib. viii, c. 6: « Et hæc quidem in ipso persecutionis exordio Nicomediæ gesta sunt. » Addit deinde: « Cæterum paulo post, cum alii in Melitina Armeniæ regione, alii in Syria imperium arripere conati essent: promulgatum est imperatoris edictum, ut omnes ubique ecclesiarum antistites victi in carcerem truderentur. Earum vero rerum, quæ postea factæ sunt, spectaculum, omnem prorsus dicendi copiam superabat; quippe cum innumerabilis ubique hominum multitudo custodiae manciparetur: et carceres olim homicidis, et sepulcherorum expilatoribus deputati, tunc episcopis, presbyteris, diaconibus, lectoribus, atque exorcistis complerentur; adeo ut iis qui ob crimina condemnati fuerant, nullus jam locus superesset. » A Galerio, ut reor, machinationes invec- tæ censentur, in quo imperii et dominationis absque consortio insederat ambitus et cupido, quod innuere videtur Lactantius: qui cum narrasset exercitos tumultus, advertit quod Galerius (supra): « Jam conflixerat

nuper Maximiano sene, eumque terruerat, injecto armorum civilium metu. » Illec vero in clericos urgentior persecutio ad perdendam, ducibus Christiani populi sublatis, religionem, Romæ præcipue agitata, cum optime scirent, Romano antistiti propter principaliorem potentiam inter Christianos jus supremum convenire, adeoque omnem impendisse curam imperatoris satellites, ne pontifex eligeretur, spem concipientes facile reliqua collapsura, si supremus non eligeretur antistes. Ita Decius, ut ex Cypriano supra notatum est, Cornelium uti pontificem perdendum elaboravit: et in hoc ipso primo Diocletianæ persecutionis decennio Maxentius tyrannus cum Romæ esset, et ejusdem indolis ac perversitatis, successorem Marcellum coercere volebat, ut negaret esse episcopum, ut infra legitur in Marcello. Ex hac itaque origine evenit, ut protraheretur successoris electio post Marcellini martyrium.

BINI ET LABBEL.

Linea 6. — *Ipsæ Marcellinus ad sacrificandum ductus est, ut thurificaret, quod et fecit.* Quanquam pluribus rationibus, quas vide apud Baron. ann. 302, num. 96 et seq. hæc Marcellini thurificantis historia plane refutari et obreptitia esse probabiliter ostendi possit; tamen non facile recedendum esse putamus ab ea sententia, quæ communi hæctenus consensione credita est, atque in antiquis tabulis ecclesiasticis reperta fuit. Marcellinus itaque idolis sacrificando, metu mortis inductus contra fidei confessionem peccavit, adeoque externo actu fidem negasse visus est: verum interiore actu contra fidem nihil credidit, nihil etiam docuit, atque ideo hæreticus, vel infidelis esse non potuit, cujus rei pœnitentia paulo post peracta, pontificatus sponte abdicatus, martyrium ob fidem susceptum, indicium evidentissimum præbent. Vide August., lib. de unic. Baptism. contra Petilianum, et Bellarm., lib. iv de Rom. Pontif., c. 9.

Linea 14. — *In cubiculo claro.* Vide notas Baron. ad Marcellinum in Martyrologio.

BLANCHINI

NOTÆ CHRONOLOGICÆ.

Sedem Marcellini annis viii, mensibus ii, diebus 25 esse definitam et in picturis basilicæ S. Pauli, et in catalogis præstantioribus, aliisque codicibus ostendi in Prolegomenis fol. ci, et in numero præcedenti indicavi exacte respondere consulibus enuntiat, constituta die ordinationis ad episcopatum Dominica 22 Decembris anni 295, ut finis respondeat diei 16 Martii anni 304, ad quam referri ejus martyrium dixeram hic esse ostendendum. Hoc vero præstitit ill. præsul Schelestratii dissert. 2, cap. 8, num. 6. Ostendit primo, tam juxta antiquos, quam juxta recentiores scriptores passum fuisse Marcellinum Diocletiano ix et Maximiano viii consulibus, id est anno 304, qui fuit ultimus Diocletiani: «Qua de re, inquit, adeo convenit inter recentiores scriptores, ut qui in anteriorum pontificum Chronologia sæpius inter se discrepant, circa tempus quo Marcellinus occubuit, unum idemque sentiant. Fidem hæc de re faciunt Onuphrius Panvinius, et Antonius Augustinus, cardinales Baronius et Bellarminus, Dionysius Petavius, et Philippus Labbeus, qui omnes Marcellini obitum in annum 304 referunt. Addit Labbeus die 26 Aprilis, qui dies idem ipse est, quo in Martyrologiis Bedæ, Rabani, Notkeri, Adonis et Usuardi, Marcellini memoria celebratur. Observandum tamen, quod Diocletianus et Maximianus eodem anno purpuram deposuerunt primo die Aprilis: unde vel dicendum, ante diem primum Aprilis obiisse Marcellinum, vel anno 303, non 304, occubuisse. Pro cujus difficultatis solutione notanda sunt verba venerabilis Bedæ, quibus testatur, Marcellinum post mortem dies 36, ut in ms., vel 35 ut in editione vul-

gata, insepultum jacuisse, et postea sepultum fuisse via Salaria. Fieri autem potuit, non mortis, sed sepulturæ diem adnotatum fuisse in Martyrologiis: et ita contigisse innuit Bedæ, dum scribit ad vi Kal. Maii, *Depositio S. Marcellini papæ*, prout in supracitato ms. antiquissimo legitur, quamvis in editione vulgata legatur *natale*. Depositionis itaque dies fuit 26 Aprilis, cum jam 16 Martii passus esset, Diocletiano adhuc imperante, ut sub eo Marcellini martyrium recte collocari possit. Atque his quidem probandis (cum nulla amplius quæstio superesse possit) non est quod diutius inhæreamus.

De die atque anno quo purpuram deposuerunt Diocletianus et Maximianus diserte Idacius ex editione Scaligeri, ut Schelestratii observat, ejusdem verba producens: «Diocletiano ix et Maximiano viii his coss. deposuerunt purpuram privati effecti Diocletianus et Maximianus die Kal. Aprilis.» Idem advertit Rupertus in Besoldi Synopsis historicam pag. 362, ita scribens: «Cum Diocletianus et Maximianus senior abdicassent, idem Kalendis Aprilis, ut scribit Idacius (non ante diem xi Kal. Maii, ut Golzius et Onuphrius tradiderunt) etc. De anno etiam Zonaras testatur Hist. lib. ii, cap. 7, nempe coss. Diocletiano ix et Maximiano viii. Male autem interpretantur nonnulli cum Baluzio (in not. ad Lact. de Mortibus persecutorum, pag. 389 tomi II Miscellan.) Zosimi locum, quasi Zosinus scripserit, spatium interceptum a ludis sæcularibus celebratis per L. Septimium Severum Libone et Cilone coss. (Christi 204) usque ad prædictum consulatum Diocletiani ix et Maximiani viii, constare annis centum et uno. Textus Zosimi est ita reddendus: «Nam a consulatu Cilonis et Libonis, quo Severus ludos sæculares exhibuit, usque ad Diocletiani ix et Maximiani viii ἀἰδραμὸς εἰς ἐναυτὸς πρὸς τοῖς ἑκατὶ, Labebatur annus unus post centum.» Sensus autem est, ut ex Palilibus anni 304, Cilone et Libone coss. ad Palilia anni 304, Diocletiano ix et Maximiano viii coss. completis centum annis die Palilium, ex ea die labebatur annus primus inchoans post centesimum absolutum. Perperam igitur contra utriusque scriptoris fidem differunt Baluzius et Hervarius abdicacionem imperii Diocletiani ad annum 305 et ad diem Kalendarum Maii. Constat vero assertum Schelestratii, cum Idacio referens ad diem Kalendarum Aprilium et ad annum 304, Diocletiano ix et Maximiano viii coss., istorum abdicacionem.

Schelestratii doctis observationibus hanc unam addere liceat, nempe, ex his documentis per eum productis emendandum esse quintum versum in Opusculo II Bucheriano, supra edito inter Prolegomena, ubi recensentur *depositiones episcoporum*, nempe *summorum pontificum*. In quinto versu illius opusculi legitur: «Decimo octavo Kal. Februarii, Marcellini in Priscillæ.» Reponendum est ex indicis loci ac temporis nomen *Marcelli papæ*, auctum syllaba postrema ab amanuensi, et dies xvii Kal. Februarii loco xviii aucta similiter postrema unitate; cum ea die xvii Kal. Febr. occurrat martyrium ac depositio Marcelli papæ ad cœmet. Priscillæ via Salaria in omnibus Martyrologiis; et Marcellini mors demonstrata sit parari cum 16 Martii, depositio vero cum 26 Aprilis, qua colitur.

His productis ad diem martyrii S. Marcellini demonstrandam, revertar ad annum: non, ut actum agam, et iterato demonstrem pertinere ad 304 æræ communis Christianæ, Diocletiano ix et Maximiano viii coss., quod a Schelestratio observat firmari consensu omnium scriptorum veterum ac recentiorum; sed ut considerem supputationem summæ in veteri Catalogo ms. regniæ Sueciæ observatam a Schelestratio, quam attuli in Prolegomenis inter documenta sedis Marcellini col. 25, annum eundem mirifice confirmare, in eo et

universam Chronologiam nostram pontificiam hactenus explicatam. In illo igitur codice hæc leguntur : « A Passione D. N. Jesu Christi usque ad sedem beatissimi Marcellini papæ sunt anni 276, mens. 9. » Dixi annorum summam parari exacte cum Chronologia Victorii Aquitani et nostra, quæ in opusculo IV et in notis ad catalogum Liberianum ostendit : « Passionem Domini, et duos geminos consules pertinere ad annum æræ Christi communis 28, ætatis autem Christi Domini 33, et inchoatam fuisse feria 5, die 25 Martii in horto Gethsemani, et absolutam in cruce feria 6, die 26 Martii proxime consequente. »

Nam annis æræ Christi labentis in Passione 28, si addatur summa indicata annorum 276, provenit dies 26 Martii anni labentis 304 æræ Christi communis. Addo nunc, legi oportere : « A Passione Domini nostri Jesu Christi usque ad sedem beatissimi Marcellini papæ sunt anni 276, min. d. 9. » (hoc est minus diebus 9.) Ostensum cum sit, finem sedis B. Marcellini ejusdem martyrio signatum esse die 16 Martii; consequitur, ut ad complendos annos solidos a *Passione Domini* 276, desiderentur dies 9 post illam diem 16 Martii anni 304, quæ beatum finem imposuit sedi ejusdem pontificis ac martyris Marcellini.

De vacatione sedis post obitum Marcellini.

Codex Anastasii refert versu 20 post martyrium B. Marcellini vacasse Romanam sedem annos VII, menses VI, dies XXV, *persequente Diocletiano Christianos*. Adnotat Schelestratius, a Diocletiano paucis diebus post obitum Marcellini depositam fuisse purpuram, et injectam Daicæ Kalendis Maii. *Huc purpuram Diocletianus injectam suam, qua se exiit* (scribit L. Cæcilius de *Mortibus persecutorum*, numero 19) et *Diocles iterum factus est*. Auctor Catalogi scribens ætate Liberii affirmat cessasse episcopatum annis IV, mensibus VI, diebus XXV. Catalogus sub Justino ann. VI, mens. VI, d. XXV. In aliis membranis sexti sæculi habetur, *et cessavit episcopatus annos VII, m. V, dies XXV*. Hæc diversitas lectionum indicat male vexatam a librariis locum Bibliothecarii et catalogorum. Si exstaret autographum exemplar antiquissimi illius catalogi Liberiani, vix aliter putem in eo repertum iri scriptum, quam cessavisse episcopatum usque ad Maximianum Augustum (Daïam) per menses II, dies V. Vidimus enim huic Maximiano Daicæ injectam fuisse purpuram, qua se exuebat, a Diocletiano sese imperio abdicante Kalendis Maii. Die vero Dominica XXI ejusdem mensis Maii ostendam electum et ordinatum fuisse a Romano clero successorem Marcellini Marcellum eodem anno 304, ex æra Marcelli adhuc spectabili in picturis Leonianis basilicæ S. Pauli, ubi legitur S E D it ANN. V, mens. VII. . . Suppleta in Catalogo Farfensi qui legit etiam dies XXV. Si enim conferantur hæc tempora cum die martyrii, quæ certa est, nempe 16 Januarii iterum post consulatum x Maximiani (hoc est an. 310), ut in num. Marcelli comperitur fiet, evidenter ostenditur ordinatio Marcelli et collocatio in Romana sede referri ad diem Dominicam 21 Maii anni 304, quæ distabat mensibus II et diebus V a martyrio Marcellini decessoris sui, completus die XVI Martii ejusdem anni, ut paulo ante ostendi cum Schelestratio, et inchoabat annos V, menses VII, dies XXV, sedis ejusdem assertos in picturis Paulinis qua parte sunt superstites in numero annorum et mensium adhuc præservato, et integre expressis in catalogo Farfensi, qui etiam numerum dierum XXV fideliter retinuit. Hæc enim summa exacte colligitur ex die XXI Maii anni 304, ad diem XVI Januarii anni 310. Cum itaque rationes chronologiæ exacte pariatur tam cum epocha decessoris, quam cum die martyrii a beato Marcello completi in numero annorum, mensium ac dierum consignato in genuinis documentis Romanæ Ecclesiæ dubitan-

A dum non est, quin errore librorum vacatio selis post obitum Marcellini, quæ indicabatur per menses II et dies V usque ad initium imperii ad Maximianum Daïam translata eodem mense Maio a Diocletiano his fortasse aut similibus verbis, ET CESS. EPISC. VSQVE AD MAX. AVG. MENS. II. D. V., id est *et cessavit episcopatus usque ad Maximianum Augustum menses duos, dies quinque*, producta fuerit per annos plures, menses, ac dies in corruptis exemplis diversimode transcriptos.

Cardinalis Baronius (observante Schelestratio dissert. 2, cap. 8, num. 7) Onufrius Panvinus in ms. Historia ecclesiastica, et omnes passim nostræ ætatis auctores, qui historiam aut chronologiam pontificiam illustraverunt, consultis documentis, et hic productis, quibus non modica adjecisse puto his in observationibus, hodie comperit habent, vacationem sedis post obitum Marcellini non solum extensam non fuisse ultra metas ejusdem anni, sed desiisse proxime post Augusta insignia Maximiano collata, et imperium a Diocletiano abdicatum, electione Marcelli per clerum Romanum feliciter insecta. Panvinus putavit et etiam Marcellum die Kal. Julii, cum videret attributos ejusdem sedi annos V, menses VI, dies XXI. Nos 34 diebus maturus ejusdem ordinationem statuimus; cum in picturis S. Pauli, anni V, menses VII, et in catalogo Farfensi dies etiam XXV, præter eosdem annos et menses, integre præservatos conspiciamus.

Quæ autem causa fuerit, cur descriptores catalogorum alioque, et ipse Bibliothecarius adjecerint vacationi sedis post Marcellinum annos quos abstulerunt successoribus Marcello, ostendere conabor in Notis chronologicis ad epocham ejusdem Marcelli proxime consequentem.

NOTE HISTORICÆ

Linea 7. — *Quod et fecit, etc., et pœnitentia ductus, etc.*; et linea 14. — *Via Salaria in cœmet. Priscilla in cubiculo claro, quod ipse præparaverat pœnitens, dum traheretur ad occisionem in crypta juxta S. Crescentonem*. Hæc periocha, quæ non legitur in Actis concilii Sinnessani, neque in Gestis martyrii beati pontificis Marcellini, cum asserto concilio ecclitico ex Isidoro Mercatore apud Binium, legitur autem in hoc Libro Pontificali, et in catalogo secundo quoque refertur ad ætatem Felicis papæ IV et Justiniani imperatoris, indicat eandem fuisse aliunde desumptam, quam ex commentitiis illis, seu vitiosa farragine infartis apud Mercatorem. Quare cum Acta exstiterint vetustiora, quæ pœnitentiæ memoriam facerent, inferre quis poterit, lapsum ac pœnitentiam beati illius pontificis, licet Augustino ignoratam, haberi oportere consonam veritati.

At mihi hunc textum Bibliothecarii, et catalogi secundi attentius perpendenti, et variantes lectiones ad eundem textum adnotatas ab editoribus, aliud plane diversum videtur deducendum: nempe originem assertionis lapsus, quarto et quinto sæculo prorsus ignoti, fluxisse ex vitiosa variatione unius dictionis in breviatione Actorum genuinorum B. Marcellini: et assertam ibi pœnitentiam non esse referendam ad Marcellinum, quem a lapsu immunitum et innocentem verosimilium judicaverim, sed referendam ad illos pœnitentes, quos a thurificatione impia, ejusque a lapsu expiare, et ad pœnitentiam admittere constituerat Marcellinus per festa Paschalia cum neophyitis ad baptismi gratiam percipiendam accessuris. Rem nitidius explicabo, si variantes lectiones repetantur ex tomo I hujus editionis in eo versu numeri presentis, ubi legitur *sepelivit via Salaria in cœmeterio Priscillæ in cubiculo claro, quod ipse præparaverat pœnitens dum traheretur ad occisionem in crypta.* Alii codices habent *quod ipse præparaverat pœnitens*. Velselus ex codicibus Sarianæ Collectionis conciliorum, et ex Baronianis exemplaribus lectum observat, *quod ipse S. Petrus*

præceperat. Intelligimus itaque vexatum fuisse locum ex Actis diversimode brevialis. Cum vero minoretur in exemplaribus indicatis *S. Petrus* electionem hujus loci *præcipiens*, sive juxta alios codices, *præparans in cœmeterio Priscillæ via Salaria*; et significetur *pœnitentia*; legendum arbitror, quod et ipse *S. Petrus præparaverat pœnitentibus, dum trahe-retur ad occisionem in crypta*, etc. Quomodo autem tum *S. Petrus*, tum *Marcellinus* papa præparaverint locum pœnitentibus in eadem crypta cœmeterii Priscillæ via Salaria, ubi post martyrium *Marcellinus* sepultus fuit, jam exponam.

Repetere oportet, martyrium *B. Marcellini* papæ contigisse circa diem 16 Martii, ut supra ostendi in Notis chronologicis, depositionem vero fuisse dilatam diebus xxxvi (sive etiam xxx) quibus jacuit jussu persecutorum insepultus, ut ex Actis memorabat Bibliothecarius, eamque parari cum die xxvi Aprilis qua colitur. Eodem anno Christi 304, Pascha celebrandum erat die 9 Aprilis. Quare per eos dies, quibus *Marcellinus* delatus ad tribunal Diocletiani (utique post Kalendas Martii, quibus se primum conspicendum dederat imperator ex dluturna ægrotudine non satis confirmatus, ut intelligimus ex *L. Cæcilio* de Mortibus persecutorum, teste synchrono) cogitandum illi fuit, quo loco tutiori posset, adveniente Paschali festo, administrare de more baptismum catechumenis in æstu persecutionis. Oblatus illi fuit celebris ille locus ad cœmeterium Priscillæ via Salaria, ubi memorabant cum vetustioribus documentis apostolorum principem baptizasse, quem locum etiam appellarunt cœmeterium Ostriani. Celebris, inquam, habebatur locus, et in persecutionibus videri poterat tuto adendus. Id enim constat ex Actis *Liberii* papæ, quem a Constantio Augusto et ab Arianis perinde quæsitum ad necem, dum extra Urbem se recepisset in cryptas via Salaria appetente Paschali festo, Acta ostendunt collecto presbyterio consilia agitasse cum clero de baptismo ibidem administrando, ita consulente præ cæteris *Damaso*, tunc presbytero et vicario *Liberii*. Locum autem ita amplum in ea crypta Ostriani cœmeterii (parte scilicet cœmeterii Priscillæ, ut videre licet apud *Aringium* Romæ subterr. tomo II, lib. iv, cap. 31) et capacem concurrentis turbæ fidelium, ut iisdem in Actis *Liberii* quinque hominum millia ibidem baptizata fuisse uno in Paschate dicantur. Erat etiam causa *Marcellino* destinandi ejusmodi locum capacem ad congregandum presbyterium, sive etiam ad synodum episcoporum colligendam e proximis saltem Ecclesiis, ut de communi sententia statueretur, quid esset in proximo Paschate peragendum circa pœnitentiam lapsis administrandam per eosdem dies majoris hebdomadæ, de more destinatos tum ad baptismum catechumenis conferendum, tum ad publicos pœnitentes reconciliandos, eosque in primis, qui tormentorum vi, aut metu perciti, a fidei Christianæ cultu defecerant. Hoc nempe concilium fuit (ex peritiorum sententia) in crypta collectum, præsentate ac præsentate *Marcellino* Romano pontifice; non quidem in crypta *Cleopatris* apud *Sinvesam* (ut aliqui rutumant) vetustati penitus ignota, et quo accedere et congregare ducentos, aut trecentos episcopos intra dies xv ille non poterat in æstu persecutionis. ut prudens quisque facile intelligit; neque pœnitentiæ causa suscipiendæ a *Marcellino* innocente, et ab impietatis crimine longe alieno, ut *S. Augustinus* a card. *Baronio* relatus monet; *Vide Baron. ad annum 302, num. 96*: sed pœnitentiæ causa ex Ecclesiæ indulgentia per *Marcellinum* pontificem administrandæ, et ex disciplina, nuper confirmata sub *Cornelio*, lapsis tam laicis, quam clericis, imo et sacerdotibus et episcopis, quorum nonnullos in immani illa persecutionethurificasse, aut sacros codices tradidisse constat ex *Cæcili* *Lactantii*, aliorumque scriptorum testimonio. Fuerunt aliqui inter hos nomine *Marcellinus*, qui admissi sceleris

pœnitens, et cilicio indutus in concilio se stiterit, et ansam dederit sevis posteris ejusdem errata et pœnitentiam attribuendi Romano pontifici *Marcellino*; an revera ipse *Marcellinus* papa qui humanæ infirmitatis vices expertus in persecutione succubuerit, et divina Christi gratia relevatus sit, dum publica confessione veniam sibi impetrari a Deo per Ecclesiam postulat in sacramento pœnitentiæ; cum libratibus utrinque rationibus asserendi ac negandi card. *Baronius* valide proponat ejusdem innocentiam momenta *Augustini* testimonio suffulta, neque a *Petiliano* *Donatistarum* patrono impetita, nisi calumniis, communibus *Marcello*, *Melchiadi*, ac *Silvestro*, quos constat fuisse ab imputato crimine immunes; hisque momentis productis in medium, modeste colibeat tantus cardinalis de veritate facti, ac vitio Actorum ferre sententiam; non audeo ultra metas ab ipso constitutas excurrere. Contentus ero id perficere, quod ad officium commentarii nostri et observationum pertinet, nempe indicare quantum sit vis ejus vocis aut commatis quod ipse præparaverat pœnitens: quod forsitan inconsiderate transcriptum ex alio ita enuntiantem quod ipse præparaverat pœnitentibus, occasionem dare potuit attribuendi aliorum criminis, ac pœnitentiæ, nostro pontifici *Marcellino*.

Paraverat igitur, instante Paschali festo, *Marcellinus* papa hoc cœmeterium, celebre apud fideles ex baptismo, a principe apostolorum pluribus ibidem administrato, dum hospes *Pudentis* ac *Priscillæ* in ejus agro suburbano, perinde ac domi intra Urbem ad *Exquillas*, pro temporum opportunitate conversis ad fidem salutare Christi lavacrum aperiebat: et mature collecto presbyterio, fortassis etiam concilio proximiorum Urbi episcoporum, canones præscribebat pœnitentiæ lapsis ad Ecclesiæ pacem admittendis juxta singulorum indigentiam in proximo festo Paschali. Dum hæc pararet, inventus a persecutoribus producit ad tribunal Diocletiani, et ultimo supplicio addictus mortem pro Christo fortiter patitur, circa diem 16 vel 19 Martii, cum sociis, a Bibliothecario et ab auctore *Catalogi* memoratis. Corpora martyrum cum jacuissent ex jussu principis insepulta in foro ad exemplum Christianorum per dies 36 vel 40, intra quos contigit abdicatio Diocletiani Kal. Aprilis, mox etiam recessus ab Urbe, posteaquam ejus collega *Maximianus* *Herculeus* die *Palilium* 21 ejusdem mensis Aprilis imperio similiter cesserat; prefectus Urbi novique principes omnis causæ purgari forum die natali Urbis et imperii sui non illibenter accipientes, ut par est credere, tacite permiserunt *Marcello*, ut reliquias cæsorum colligeret, et intra arenarium conderet in cœmeterio *Priscillæ*, aut certe non vetuerunt. Hanc seriem gestorum ex indicata loci designatione, et *Petri* nomine in aliquibus codicibus memorato, nec non ex Paschalis festi vicinia, et veteris Ecclesiæ disciplina sub *Cornelio* recentior firmata occasione dissidiorum cum Ecclesia Africana de lapsis, videmur posse tutius colligere, quantum conjicere licet ex conciso indicio actorum per catalogos breviorum. Hostes vero Ecclesiæ Romanæ, præsertim ii, qui *Donatistarum* hæresi patrocinium accommodarunt, frustra conati sunt calumniam intentare thurificationis ac traditionis nostris sanctissimis pontificibus *Marcellino*, *Marcello*, *Melchiadi*, *Silvestro*, teste *Augustino*. Cum vero per quantum et quintum sæculum accusatoribus hæsisset aqua, neque calumniam promoverent, ab *Augustino*, et a publica Ecclesiæ fama satis depulsam, visum est post alterum sæculum transformatis actorum tabulis *Marcellinum* exhibere lapsum ac pœnitentem in concilio ducentorum aut trecentorum episcoporum, quos intra paucos dies a Kalendis Martii ante Idus ejusdem mensis in persecutione Ecclesiæ citissime congregasse dicendus esset; cum tamen 318 Patres in pace Ecclesiæ Nicææ convenerint multo lentius, licet equis publice dispositis uti eisdem permitteret imperator, *Eusebio* teste lib. III *de Vita cons.*

cap. 6, ad iter celeriter conficiendum. Ad cryptam vero Cleopatrensem, nullis geographis, aut historicis Ecclesie notam, hoc tercentumvirale concilium scribitur impune celebratum: solusque Marcellinus e tanto Patrum numero ad tribunal principis evocatus: quæ adjuncta, rationi eorum temporum nimis dissona, vereor ut superstructa sint unius dictionis errato, ab imperitis descriptoribus Actorum oscitanter admissa, dum illa verba mutant, quæ in Actis, sive in catalogis legebantur, *sepultus est in cœmeterio Priscillæ in cubiculo clauo, quod ipse præparaverat pœnitentibus*, licet alii legendum assererent *quod ipse præparaverat S. Petrus*, ut in variantibus lectionibus Binus adnotavit. Verum nihil temere affirmans, sive ipse pœnitens, sive aliis pœnitentibus cubiculum præparaverit, conjecturas modum impono, et intra cancellos Baronii lubenter sisto. Ex hoc cœmeterio Priscillæ corpus beati Marcellini papæ ac martyris cum aliis pluribus, et quidem illustribus in Fastis Ecclesie, nempe Marcello, Priscilla, Praxede, Pudenciana, S. Leo papa ejus nominis quartus in Urbem transtulit primo ad titulum SS. Quatuor Coronatorum, unde postmodum inter alias Urbis ecclesias divisa sunt sacra pignora: nostræque basilicæ Libertianæ contigit venerabile caput beati Marcellini et brachium obtinere, quæ ibidem maxima religione asservantur.

CIACONII.

Linca 1. — *Marcellinus natione Romanus*. Penes Græcos in nominibus facta confusio, putantes eundem esse Marcellinum cum Marcello. Atque Eusebius in *Chron.* et *Hist. lib. vi*, cap. 16, præteritis Marcellum, Marcellinum tantum adnumerat. Quem errorem cæteri secuti esse videntur, ut Nicephorus Calistus *Hist. lib. vi*, cap. 34, et Nicephorus episcopus in *Chron.* Latini autem non ita, ut Optatus Milevitanus *contra Parmen.* et sanctus Augustinus epis. 175, cæterique, qui pari consensione utrumque ponunt: Post Caium, Marcellinum; post Marcellinum, Marcellum.

Linca 6. — *De qua re et ipse Marcellinus ad sacrificium ductus est, ut thurificaret, quod et fecit*. Non mirandum si Marcellinus pontifex tyrannicis instrumentis cedens, terrore pavidus idem Christi corde retinens, exterius abnegarit: reversus ad se, agnovit et planxit delictum suum. Ea de re synodus cxxx episcoporum, presbyterorum xxx, et diaconorum trium Sinnessa urbe Campaniæ, nunc vulgo *Sessa* dicta, congregata, ad quam Marcellinus venit squalidus, cilicio indutus, caput cinere aspersus, ubi lacrymis profusus, peccati admissi gravitatem publice, palamque confessus est. Nullus tamen eorum proferre in eum sententiam, aut damnare ausus est, cum dicerent omnes, ea ferme ratione Petrum peccasse, ac flendo peccatum luisse. Sed cuncti præclaro summæ pontificiæ dignitatis testimonio dato, una voce clamaverunt: Tuo ore judica causam tuam, non nostro judicio; quoniam ex te, inquit, justificaberis, aut ex ore tuo condemnaberis. Prima namque sedes a nemine judicatur. Damnati sunt tamen in eadem synodo presbyteri illi et diaconi, qui usque ad templum Vestæ fuerunt comitati, moxque eum deseruerunt, et ad ecclesiam venientes, illum atque si vidissent, quod suspicarentur, accusassent. De Marcellini pœnitentia I tom. Concil. et in decretis memoriæ proditum est a Gratiano. Est Augustinus, de unico baptism. contr. Petilian. cap. 16, et contr. litter. Petil. lib. n, cap. 92, qui Marcellinum thurificasse negat Petiliano id minime probanti. Eusebius lib. v, cap. 26, non novit ejus lapsum, sed martyrium tantum. Sed de Marcellini lapsu sententia ore omnium difsamata, et communi omnium consensione credita, atque in antiquis cum Romanæ Ecclesie, tum aliorum auctorum martyrologiis, nec non in Breviario Romano recepta, et absque controversia ulla, et retenta, et epistola Ni-

A colai papæ I ad Michaellem imperatorem Constantinopolitanum confirmata: ab ea nullatenus recedendum, quod ab aliis incompertum fuerit.

Linca 13. — *Marcellus presbyter collegit nocturna corpora, scilicet Petri apostoli jussu, qui eidem in somnis apparuit.*

SOMMIER.

Linca 7. — *Quod et fecit: et post paucos dies pœnitentia ductus, etc.* Lapsus, qui contigisse fertur Marcellino papæ, declarat profecto hominis infirmitatem, ac labem voluntatis singularium; nihil tamen infert præjudicii apostolicæ sedis dotibus aut pontificis auctoritati. De lapsu, qui tribuebatur Marcellino, ita scribit Nicolaus I ad imperatorem Constantinopolitanum (*Michaellem*). « Tempore Diocletiani et Maximiani Augustorum Marcellinus episcopus urbis Romæ, qui postea insignis martyr effectus est, ahen compulsus est a paganis, ut in templum eorum ingressus, grana thuris super prunas projiceret. Cujus rei gratia, collecto numerosorum concilio episcoporum, et inquisitione facta, hoc se idem pontifex egisse confessus est. Nullus tamen eorum proferre in eum sententiam ausus est; cum ei sæpissime omnes perhiberent: Tuo ore judica causam tuam, non nostro judicio. Et iterum: Noli, aiant, audiri in nostro judicio, sed collige in sinu tuo causam tuam. Et iterum dicunt: Prima sedes non judicatur a quoquam.»

Concilium, de quo loquitur hæc epistola, est Sinnessanum, cujus ex Actis deduxit Nicolaus ea quæ profert de Marcellino, etc. Breviarium Romanum perinde comprobat, a Romana Ecclesia hæjus historiæ veritatem recognosci.

His tamen non permoti, complures e scriptoribus recentioribus rejiciunt eandem historiam, his præsertim ex causis; tum quod antiqui scriptores, usque temporibus proximi, qui de Marcellino locuti sunt, nihil tale de ipso narrant; tum quod Eusebius nihil penitus eo de facto memoret; tum quod Theodoretus elogium huic pontifici attexit, tanquam ei qui gloriæ plurimum adeptus fuerit tempore persecutionis, *virum persecutionis temporibus magna gloria nobilitatum* (lib. 1 cap. 3. Vide Euseb. 2. cap. 12). *Observant, revera Petilianum Donatistam voluisse obtrudere quidpiam simile de Marcellino, ac de aliquibus ipsis presbyteris*; sed a S. Augustino declarari, hanc esse calumniam omnino incredibilem: « Quid ergo jam opus est, ut episcoporum Romanæ Ecclesie, quos incredibilibus calumniis insectatus est, objecta ab eo crimina diluamus? Marcellinus, et presbyteri ejus Meltiades, Marcellus, et Silvester, traditionis codicum divinatorum, et thurificationis ab eo crimine arguantur. Sed nunquid ideo etiam convincuntur? aut convicti aliqua documentorum firmitate monstrantur? Ipse sceleratos, et sacrilegos fuisse dicit: Ego innocentes fuisse respondeo, » etc. (S. Aug. de unico Bap. contra Petilian., cap. 16).

Rejiciunt etiam assertam historiam, relatum ad concilium Sinnessanum: quod contendunt esse concilium supposititium; cum dicant Sinnessam locum esse imaginarium, cujus nec vola, nec vestigium repertum adhuc fuit apud ullum ex scriptis sacris aut profanis. Adhuc esse incredibile, quod Marcellinus, saviente persecutione omnium crudelissima, convocare potuerit ad concilium trecentos episcopos, etc.

Libratis utrinque rationibus asserentium ac negantium, quas card. Baronius, et post illum plures congressere, ita demum concludit suas observat ones ruc clariss. Sommier.

Verum cuicumque tandem sententiæ qui acquiescat de facti historia, intelligit, nihil inde vitari loctrinam religionis; quæ non docet ministros suos esse impeccabiles in particulari œconomia suarum propriarum actionum; sed docet eosdem ministros suos a divino Spiritu animari et sustentari in regimine universalis Ecclesie. Distinguendum est quod

nomini peculiaris est ab iis que pertinent ad publicum munus, cum Augustino contra Petilianum cap. 16 ita scribente: « Prorsus quales fuerint Marcellinus, Marcellus, Silvester, Melchiades, Mensurius, Cæcilianus, atque alii, quibus obijciunt (Donatistæ) pro sua defensione quod volunt, nihil præjudicat Ecclesiæ catholicæ, toto orbe terrarum diffusæ. Nullo modo eorum innocentia coronamur: nullo modo eorum iniquitate damnatur. Si boni fuerint, in aræ catholicæ tritura tanquam grana mundati sunt: si mali fuerint, in aræ catholicæ tritura tanquam stibula comminuti sunt. »

Ita Marcellini actio, qui violentia tyrannorum idactus, et percussus timore mortis ac supplicii, obulisse dicitur incensum idolis, nullam labem infert uictoriat, ac juribus sanctæ sedis. Ut homo est particularis, qui crimen admittit contra fidei conf-

essionem per actum idololatriæ. Sed nunquam dicitur interpositam ab eo fuisse auctoritatem sedis suæ, ad stabilendum aut approbandum cultum idolorum; aut ipsum in particulari hæreticum fuisse, aut docuisse quidpiam contra dogmata religionis. Quinimo qui lapsum asserunt, asserunt quoque celerem penitentiam. *Post paucos dies penitentia ductus, etc.* Qui a Patribus concilii Sinnessani damnari non potuisse narrant, narrant a se ipso damnatum: *Non possum in ordine sacerdotum esse... Damnatus autem et Marcellinus episcopus suo iudicio.* (Concil. Sinness. in fine.) Coronatus subinde fuit martyrio, qui dum pergeret ad passionem suam, adjuravit Marcellum presbyterum, ut præcepta Diocletiani non implet. Ut sanctus colitur, ejusque memoria in veteri Calendario consignata est, atque in Martyrologiis Ecclesiæ Romanæ.

XXXI. SANCTUS MARCELLUS.

ANNO CHRISTI 304, CONSTANTII ET GALERII 10.

31 *Marcellus, natione Romanus, ex patre Benedicto, de regione Via lata, sedit annos quinque, menses sex, dies viginti unum. Fuit autem temporibus Constantii et Galerii et Maxentii, e consulatu Maxentii quarto et Maximi usque ad consulatum.* Hic rogavit quamdam matronam, nomine Priscillam, et fecit cœmeteria via Salaria, et xxv titulos in urbe Roma constituit, quasi diœceses, propter baptismum et penitentiam multorum qui convertebantur ex paganis, et propter sepulturas martyrum. Hic ordinavit viginti sex^b presbyteros in urbe Roma per mensem Decembris, diaconos duos et episcopos per diversa loca viginti unum. Hic coarctatus est et tentus eo quod Ecclesiam ordinaret, comprehensus a Maxentio, ut negaret se esse episcopum, et sacrificiis se humiliaret dæmoniorum: qui semper contemnens, deridens dicta et præcepta Maxentii, damnatus est in catabulo^c, qui dum multis diebus serviret, in catabulo orationibus et jejuniis Domino servire non cessabat. Mense autem nono nocte venerunt clerici ejus omnes et emerunt eum^d de catabulo. Matrona autem quædam, nomine **15** Lucina, quæ fecerat^e cum viro suo Marco annos quindecim et in viduitate sua habebat annos novem decim suscepit beatum Marcellum, quæ domum suam nomine beati Marcelli titulum dedicavit, ubi die noctuque hymnis et orationibus Domino Jesu Christo confitebantur. Hoc audito Maxentius misit et tenuit iterum beatum Marcellum, et jussit in eadem ecclesia iterum plancas^f externi, ut ibidem **20** animalia catabuli congregata starent, et ipsis beatus Marcellus deserviret, qui tandem in servitio animalium nudus amictus cilicio defunctus est. Cujus corpus collegit Beata Lucina, et sepelivit in cœmeterio Priscillæ, via Salaria, xvii Kalendarum Febr. et cessavit episcopatus diebus viginti. ^g Lucina vero proscriptione damnata est.

CATALOGUS SUB LIBERIO.

Marcellus anno i, mensibus vi, diebus xx. Fuit temporibus Maxentii a consulatu Maximiani Herculei x, et Maximiani Galerii vii, usque post consulatum x et vii.

VARIÆ LECTIONES.

Apud Fabrotum ex codice Freheri.

Num. 31, lin. 2, BA, menses 7. lin. 8 et 9, B, oca 25. lin. 14, AB, emerunt. lin. 15, AB, Lucina vidua. lin. 18, A, servivit, B, confitebatur.

Ex codice Regio, Mazarino et Thuano.

Lin. 2, temporibus Maxentii a cons. Max. IV et Maximi usque post consulatum. Maz., temp. Maxentii IV et Maximini usque post consulatum. lin. 5, cimiterium. lin. 7, martyrum. Hic coartatus est et tentus (Maz., hic coronatus est et tentus) eo quod Ecclesiam ordinaret comp. lin. 11, et derid. lin. 12, in catabulo (M., in catabolo) qui d. m. d. serviret in catabulum (M., in cacabolum). lin. 13, mense autem 9 venerunt clerici ejus omnis, et emerunt cum noctu catabulo (Maz., de cacabolo). lin. 15, Lucina vidua, quæ, lin. 19, iterum paleas sterni. sic uterque. lin. 20, catabuli. M., cacaboli. *ibid.*, qui etiam in ser. lin. 23, Febr. Hic ordinavit per mensem Dec. in urbe Roma presb. 26, diac. 2, episc. per diversa loca 21, et cessavit episc. dies 20. *Hic desinit Vita Marcelli.*

Ex codice Thuano altero.

Lin. 2, menses 7. lin. 2, 3, tempore Maxentii a cons. Max. IV et Maximi usque præconsulatu. Hic fecit cimiterium via Sal. lin. 7, 25 presb. in u. R. et diac. 2 per mensem Decembrem; hic coartatus et tentus, eo quod ecclesias ordinaret, et comp. lin. 11, quod semper cont. diridensque d. et præceptum M. d. est

A in catabulum. lin. 13. Domino deserviens non esabat. lin. 14, et exuerunt nocte de catabulo. Matrōna quædam nomine Lucina vidua, quæ f. lin. 16, suscepit B, virum. lin. 18, Christo confitebatur. Hoc auditum a Maxentio. lin. seq., et jussit ut in ead. eccl. iterum paleas sterni, et *ib.* lin. 21, amictio cil.

Apud Holstenium et Schelestratum.

Lin. 2, Flor. duo, Vat. et Cass., menses 7. lin. 3 *verba* Constantii et Galerii et om. Flor. lin. ead., Cass., a consulatu. lin. 3, 4, Flor. sec., usque post. lin. 5, Flor., instituit. lin. 7, Vat. xxv. lin. 14, Vatic. et Flor., emerunt. lin. 15, Flor. vidua, quæ fuerat. lin. 16, in domum suam, quam et nomine, *et.*, ita Vat. lin. 18, Flor. et Vat., confitebatur. lin. ead., Flor. sec. omittit iterum. lin. 22, Flor. *et.* vi Kal.

Apud Peniam ex codice Cavensi.

Lin. 2, sedit ann. v, m. vii, diebus xxi. Finit autem B temporibus Maxentii a consulatu Maxentii IV et Maximi usque post consulatum. lin. 5, fecit cymiterium via salaria, et xxv titulos, *et.* lin. 10, et sacrificiis humiliaret demoniorum. Qui semper contempnus, deridens dicta et præcepta Maxentii, damnatus est in catabulo: qui dum multis diebus serviret in catabulum. lin. 14, matrōna quædam nomine Lucina. lin. 19, iterum planas externi, et *ibidem.* lin. 20, qui tandem in servitio animalium nodus amictio cilicio defunctus est. lin. 25, 24, dampnata est

NOTÆ VARIORUM.

ALTASERRÆ.

Linea 11, 12. — *Damnatus est in catabulum.* Marcellus a Maxentio damnatus est in catabulum. Catabulum in urbe erat stabulum jumentorum, quæ usui erant ad vehenda onera publica. De quo Anastas. *infr.* tribus locis. Linea 12. — *Cum multis diebus serviret in catabulo.* Et paulo post lin. 14. — *Emerunt cum de catabulo.* Et rursus lin. 19. — *Et jussit in eadem Ecclesia iterum planas externi, ut ibidem animalia catabuli congregata starent.* Et Papias: *Catabulum, clausura animalium, ubi desuper aliquid jicitur.* In le Catabulenses dicti, qui pœnæ causa inserviebant catabulo. De quibus l. 9 C. Th. de *Pistorib. et Catabulens.* Et Cassiodor. in Var. 16, et lib. iv epist. 47. Catabulum est equile regium, ad quod martyres damnari solebant. Euseb. lib. viii, cap. 22: *Ὅπως τὴ βασιλικῶν ἱππῶν ἰνόχους παραστῆσι, παραδιδωσεν. Regiorum equorum curæ obnoxios judicavit.* Cedren. in Nicephoro: *Ἀπὸ γενικῶν, καὶ ἀπελλθὼν ἐν τῷ καταβῶμ.* Inepte Platina catabulum vocat. Cujac. 16, obs. 5.

BENCINI.

Linea 5. — *Titulos in Urbe constituit.* Diocletianæa persecutio Decianæ imitatrix omnia loca sacra, et ipsa cœmeteria fisco addixit: et quidem tanta talique destructione, ut Constantius in Galliis agens, etsi a persecutionum sævitia iudices coercuerit, nihilominus impedire nequiverit ecclesiarum devastationem Lactantio teste, de Mort. persec. c. 15. « Constantius ne dissentire a majorum præceptis videretur, conventicula, id est parietes, qui restitui poterant, dirui passus est; verum autem Dei templum, quod est in hominibus incolunt servavit. » In doibus ergo, et, ut reor, in privatorum oratoriis (de quibus supra actum est) commodioribus, ubi servabantur martyrum cadavera titulos alios consecravit; et dum hæc diserneret, ab imperatore comprehenditur, ut mox dicitur. *Hic coarctatus est, et tentus, eo quod Ecclesias ordinaret.* Et cum alium titulum deputasset, ubi die, noctuque, hymnis, et orationibus Domino Jesu Christo confitebantur, ut mox subditur, et denuo exturbati pontificis propositum. Unde nova hæc institutio titularum non est censenda prima in Urbe

ecclesiarum inductio, sed ob fisco applicata loca sacra, et basilicas in Urbe exstantes, ut supra probatum est, nova a Marcello substitutio inducta oratoriorum in domibus privatis existentium, quæ in titulis, sive ecclesiarum presbyteris præpositis, prout patiebatur in persecutionis circumstantia, consecratarum Marcello.

Linea 6. — *Propter baptismum.* Ecclesiis, sen parietibus eversis in hac persecutione, ut dixerat Lactantius, et substitutis oratoriis, inter hos domesticos lares, ubi erant hæc oratoria, facultatem dedit baptizandi, ut consuleret necessitatibus Fidelium, sive aliorum qui convertentantur. Speciali nempe deputatione, eligendo præcipue oratoria domestica, ut loco Ecclesiarum haberentur. Hinc Lucina obtulit domum suam. An vero hæc facultas titulis tributa baptismi ministrandi fuerit ordinaria, disceptandum videtur, cum olim non nisi in ecclesia ab episcopo directa hæc ministeria celebrantur, et ad Zosimi tempora ita observatum est. Censenda itaque est extraordinaria concessio, cum status dirutarum ecclesiarum, aut fisco addictarum exigeret, ut a priori disciplina dispensaret Marcellus.

Et pœnitentiam multorum. Ne dum de Sacramentali absolute id intelligendum venit, verum et de deputatione lapsorum ad exercendos actus pœnitentiæ, ut iis exactis, ecclesie reconciliarentur. *Multorum* erant lapsus in persecutione, quorum jacturam delfet Oplatus libro i, et pro ipsis etiam adjuvandis presbyteris concessit facultatem reconciliationis, quæ olim reservata erat episcopo. nec dabatur presbyteris nisi in casu necessitatis et episcopali concessione, ut habetur in codice canonum Ecclesie Africanæ, ubi legitur tom. I Concil., pag. 870: « Aurelius episcopus dixit: Si quisquam in periculo fuerit constitutus, et se reconciliari divinis altaribus petierit: Si episcopus absens fuerit, debet utique presbyter consulere episcopum, et sic periclitantem, ejus præcepto reconciliare. » Rigilissima tunc erat disciplina cum lapsis adhibita, præcipue qui traditores nuncupabantur. Unde in Actis martyrum Donati et sociorum, fideles sæpius commonebant (*post Oplati opera*, pag. 102): « Si quis

traditoribus communicaverit, nobiscum partem in regnis cœlestibus non habebit. »

Linea 7. — *Et propter sepulturas martyrum.* Cum presbyteris demandaverit curam pro martyrum sepulturis, quibus titulos commisit, exinde roboratur facta superius conjectura in Eutychno, quod presbyter martyrum sollicitudinem retineret sepeliendi martyrum corpora. In hac vero Diocletianæ persecutione inhibito Christianis corpora martyrum sepelire, et quæsem pœna bonorum proscriptionis. Infra enim dicitur, martyrio S. Marcellum coronatum. « Collegit beata Lucina, et sepelivit; » et subditur: « Lucina vero proscriptioe damnata est. » Hinc in quilibet Ecclesia multiplicatur fossorum numerus, qui in indiculo cuiusque Ecclesiæ, ubi numerus clericorum notabatur, etiam fossos recensiti leguntur. Etenim in Ecclesia Africana tempore hujus persecutionis plures fuisse docent Acta Felicis, ubi indiculus ita apud Optatum pag. 92 profertur: « Sedente Paulo episcopo, Montano et Victore, Densatelo et Memorio presbyteris: astante Marte cum Helio diacono: Marculio, Catulino, Silvano et Caroso subdiaconis: Januario, Maralco, Fructuoso, Miggingo, Saturnino, Victorio et cæteris fossoribus. » De horum officio agit auctor *Tractatus de septem gradibus Ecclesiæ ad Rufinum*, qui habetur inter opera S. Hieronymi. Erat necessaria hæc cautio, cum cœmeteria Christianorum fuissent fisco adjudicata. Hos vero titulos quasi diœceses instituit, sequens ordinem quem decreverat Dionysius in basilicarum restitutione, quibus Marcellus eodem scopo substituit privata oratoria.

Linea 9. — *Hic coarctatus est et tentus, eo quod Ecclesiam ordinaret, comprehensus a Maxentio.* Interponendum sic. *Hic coarctatus... eo quod Ecclesiam ordinaret. Comprehensus a Maxentio, etc.* Ita catalogi Holsten. et Scheles. Pari ratione, et formula, et interpunctione utitur in Stephano. « Suis temporibus exilio est deportatus, postea nutu Dei reversus est ad Ecclesiam incolumis. Et post dies 34 tentus a Maximiano missus est in carcerem. » Necessitatem interpunctionis præter adducta, probant etiam mores tunc recepti, ut notarentur martyrum gloriosæ confessiones, ut supra probatum est, et pondus multiplicis confessionis pandunt verba Pontii, dum Cypriani secussum tuetur. « Quis martyres tanto exhortatione divini sermonis erigeret? quis denique tot confessores frontium notarum secunda inscriptione signatos, et ad exemplum martyrii superstitioe reservatos incentivo tubæ cœlestis animaret? » Tres itaque liber Pontificalis gloriosas Marcelli confessiones recenset. Priorem, ut credibile videtur, Marcellus passus erat, cum sede vacante, juxta præceptum Marcellini, suscepit curam Ecclesiæ: et cum videret fisco adjudicari basilicas et cœmeteria, ordinavit 25 titulos, et tunc primo comprehensus, exilio multatur. Quæ prior passio exprimitur illis verbis: « Hic coarctatus est et tentus, eo quod Ecclesiam ordinaret. » dispersam initio anni prioris persecutionis Diocletianæ, quando ex decessoris præcepto curam ejusdem suscepit. Secunda confessio edita est sub Maxentio, qui Romam venerat anno 306, cum esset pontifex, et ad hanc spectant illa verba. « Comprehensus a Maxentio, ut negaret se esse episcopum. » Eo enim tempore nova vulgata sunt elicta adversus episcopos, ut supra vidimus. Tertia vero descripta illis verbis: « Hoc audito Maxentius misit, et tenuit iterum beatum Marcellum. » Tria hæc discriminanda suadet particula *iterum*, quæ denotat Maxentium duabus vicibus in S. Marcellum exarsisse: prior vero confessio facta ante Maxentii in Urbem adventum, ex Judicium jussione, qui Marcellinum capitis sententia multarant, et cum adhuc presbyter Marcellus esset. Necessaria hæc putavit compilator gestorum adnotare, ut ostenderet Marcellum ante pontificatum, et in ipso pontificatu verum confessorem fuisse, et deinde corona-

tum martyrem, ut occurreret calumniis Donatistarum, qui Marcellinum, Marcellum, Eusebinum, Melchiamdem, et Sylvestrum illegitime esse ordinatos, utpote vel lapsos, vel a lapsis ordinatos calumniabantur, ut Ecclesiæ Romanæ defectionem populis schismate irretitis suaderent, et pseudoepiscopatum Romanum ab ipsis usurpatum legitime retineri plebi credulae intimarent, ut ei subderentur, et refugerent sententias a sede apostolica in ipsos emissas. Sanctus Damasus propterea breviter hæc in sepulchrali lapide notari voluit:

Veridicus rector, lapsis qui crimina flere
Prædixit miseris, fuit omnibus hostis amarus.
Hinc furor, hinc odium sequitur, discordia, lites,
Seditio, cædes: solvuntur fœdera pacis
Crimen ob alterius, Christum qui pace negavit,
Finitibus expulsum Patriæ feritate tyranni.
Hæc breviter Damasus v. luit comperta referre,
Marcelli ut populus meritum cognoscere possit.

B Hæc vero ante dicta roborant. Ut enim ostenderet Damasus, non lapsum Marcellum, imo lapsis omnibus amare flere crimina Apostasiæ, traditionis, et reliqua, crudelitate et sævitiâ persecutorum effecta prædixisse, propterea priora carmina posuit. Coincidit vero hæc cum substitutione titularum, quos ad multorum lapsus pœnitentiam agendam ordinavit. Insuper eo tempore quo hæc actabantur feritate tyranni finibus patriæ esse expulsum. Cum vero exsilium eveniret; cum presbyter sede vacante ordinaret ecclesiam, ac pœnitentiam lapsis prædiceret, constituendo presbyteros ad eam indicendam: per hoc ostendere vult Damasus, Marcellum ante pontificatum de lapsorum pœnitentia sollicitum fuisse. Eo enim tempore, anno nempe 305, Cirtense concilium habitum est, quo in concilio præpropera indulgentia lapsis venia concessa est, et decretum lapsorum episcoporum priora dedit fundamenta schismati Donatistarum, ut observavit Optatus, lib. II, pag. 16, in quo concilio inter priores decreti conditores recenseretur Victor Garbiensis, primus Romæ paulo post Donatistarum episcopus, et pseudoepiscopatus Romani Donatistarum institutor. Et cum inferat ex lapsis male evenisse, aperte indicat schisma Donatistarum, unde ea mala propaginata, Africanam et vicinas ecclesias perturbasse. Hæc autem comperta esse edicit Damasus, ac ut talia apposuisse lapidi sepulchrali S. Marcelli, utique ad Donatistarum calumnias evacuandas S. pontifici impositas. Donatistas vero tempore Damasi, et sequenti hæc futilia in pontifices dicta, et calumnias impropere assuetos docet S. Augustinus adversus Petilianum, ubi sic: « Quid jam opus est, ut episcoporum Romanæ Ecclesiæ, quos incredibilibus calumniis insectatus est, objecta ab eo crimina diluamus? Marcellinum, et presbyteri ejus Melchiamdes et Marcellus, et Sylvester traditionis codicum divinatorum, et thurificationis ab eo crimina arguuntur. Sed nunquid ideo convincuntur, aut convicti aliqua documentorum firmitate monstrantur? Ipse sceleratos, et sacrilegos esse dicit: ego innocentes fuisse respondeo. Quid laborem probare defensionem meam, cum ille nec tenuerit probare conatus sit accusationem suam? » Exinde ubi prius in gestis pontificum reservatur Actorum custodia, nec amanuensium oscitantia ordinem invertit, illustria præbentur momenta ad sacram Historiam illustrandam.

Linea 13. — *Venerunt clerici ejus omnes, et emerunt eum de Catabulo.* Concursus clericorum omnium ad redimendum Marcellum sævissimæ persecutionis tempore, quæ in clericos, vel maxime tunc inardescerebat, incredibilis esse non videtur, si Maxentii indoles inspicitur. Hic enim etsi in Christianos omnes pari cum Galerio crudelitate decertaret, nihilominus Constantini metu, qui anno 306, Patre Constantio mortuo, Cæsar erat, temperandum a persecutione censuit, ne Constantini exercitus augere-

tur ex Christiana militia. Hisce imperii initii propitium Christianis sese ostendit ex Eusebio dicente, l. viii, c. 14: « Maxentius qui Romæ tyrannidem arripuit, principio quidem fidei nostræ professionem simulavit, ut in eo morem gereret, blandireturque populo Romano. Itaque subditis suis præcepit, ut a persecutione Christianorum desisterent; fletum scilicet pietatis speciem præferens, utque benignior multo, atque humanior superioribus principibus videretur. Verum progressu temporis haud quaquam talem se rebus ipsis præstitit, qualis futurus sperabatur. » Potuit itaque Clericis inferioribus permittere libertatem, neve edictis jam promulgatis subderentur, utque publice martyrum cadavera redimerent. Porro hæc immani tempestate in cadavera martyrum servitum; nec nisi intercurrent pecunia Christianis concessam facultatem sepeliendi, docent Acta laudata S. Bonifacii, Nicomediæ in ipso Diocletianæ persecutionis limine interempti, dum comitum iniquitum Bonifacium sollicitudinem describunt, quem contra spem martyrem passum reperierunt. Et cum a die secundo consummati martyrii inhumatum jaceret S. Martyris cadaver, « dicens ad officialem: iste est quem quærebamus: petimus te, da nobis eum. Dicit eis ille: ego gratis corpus ejus dare vobis non possum. Illi autem dantes ei solidos quingentos, acceperunt corpus S. martyris. »

BINII ET LABBEI.

Linea 5. — *Cæmeteria*, etc. Quod olim lege 12 tabularum teste Cicer. lib. ii de Legibus vetitum erat, ne defunctorum corpora intra Urbem sepelirentur, id favore Maxentii Romanæ Ecclesiæ concessum fuit, ut scilicet Christianorum martyrum corpora intra mœnia sepelirentur. (Baron. anno 309. num. 4.)

Linea 11, 12. — *Damnatus est in catabulo*. Id est ad alendos equos imperatorum.

Linea 19. — *Plancaus*. Planæ, ut festus declarat, sunt planæ tabulæ.

BLANCHINI.

NOTÆ CHRONOLOGICÆ.

Commode cedit Chronologiæ pontificiæ, ut epocha sedis S. Marcelli saltem in numeris annorum ac mensium præservata supersit in picturis Leonianis basilicæ S. Pauli, desiderata tantummodo parte versus postremi, in qua dierum numerus post siglum illorum indicem consequebatur. Ex quatuor vetustissimis Italiæ catalogis, quos inde opinor descriptos, Farfensis integerrimas servavit epochæ partes universas, nempe annos v, menses vii, dies xxv. In Cavensi menses unitate deficiunt, et quadri-duum in diebus luxatum cognoscitur; cum descriptores (detrita fortasse quinarium postrema parte) videre putaverint non xxv, sed xxi, quam illi addixerunt. In Catalogo Liberiano error aut detritio similis ex quinquennio solido v unicum annum retinuit, et elisit integram notam Quinarium v ex summa dierum, relictis quæ hanc præcedebant duabus decuriis xx. Vide in Prolegomenis ubi versu undecimo ante finem paginæ corrige in utraque columna ad post cons. Dioclet. x et Maximiani vii Christi 309 et in col. 2 ita leges..... consulum Paria.

Ex ii post cons. Maximiani (Herculei) x, et Maximiani (Dazæ) vii. Æræ Christi communis 310, ad consulatum.....

Lectionem Farfensis omnino integram esse cæteris præferendam ostendi supra in notis ad vacationem sedis post Marcellinum. Certum enim cum sit die 16 Januarii anno 310 æræ Christi communis, qui inscribatur, iterum (sic e) post consulatum Valerii Maximiani x et Galerii Maximiani vii martyrio consummatum fuisse B. Marcellum; et cum constet diem Dominicam anno 304 incidere in diem 21 Maii, quo mense in eunte Diocletianus imperio jam abdicaverat, spatium inter hæc extrema interceptum anno-

rum v, mensium vii, dierum xxv, ad amissionem respondet a Farfensi codice assertæ, et in Paulinis picturis, qua parte supersunt, non minus evidenti. Respondet etiam consulibus indicatis in Catalogo quarto sæculi sub Liberio.

Quod ut perspicitur clarius, exhibenda est series consulum ex anno 304, abdicationis Augustorum senum Diocletiani et Maximiani, ad annum 314, initium sedis S. Silvestri. Hoc enim decennio libente, cum anno 306 Constantinus Chlorus Augustus vi consul obisset Eboraci viii Kal. Augusti, succedente Constantino filio, Maxentius Romæ a Prætorianis militibus acclamatus est. Præterea Galerius Maximianus in Oriente Severum Casarem Augustum creavit, ut ex libro L. Cæcili de mortibus persecutorum probat Pagius: qui addit dissert. Hypaticæ cap. 15, pag. 242: « Cum itaque imperium a pluribus Augustis inter se discordibus regeretur per annos sex, alii fuere consules ordinarii in Italia, ubi Maxentius regnabat, alii in reliquo orbe Romano. Qui cum divisim a Fastorum conditori: us propositi non fuerint, res Chronologica per hæc tempora aliquantulum obscuratur. Quare Fasti per annos sex sequentes bifariam dividendi: ac in posteriori columna consules a Maxentio, in priori consules ab aliis designati exhibendi. » Hæc Pagius. Relandus ex Pagio contraxit sexennium illud in breviorum iudicium, quem hic exscribam, præmisso triennio præcedente, uti legitur in opusculo quarti sæculi de Præfectis Urbi apud Bucherium.

Ex opusculo de Præfectis Urbi impresso apud Bucherium.

Anno
Æræ
Christi.

304. Diocletiano IX et Maximiano viii Prid. Nonas Januarii Aradius Rufinus Præf. Urbi.
305. Constantio V et Maximiano v Prid. Id. Febr. Postumius Titianus P. V.
- C 306. Constantio VI et Maximiano vi, xiv Kal. April. Annii Anulinus P. V.
- C. ss. in orbe Romano extra Italianum. Ex Pagio et Relando cons. in Italia sub Maxentio.
307. No. ies et Constantinus hoc est Maximianus Hercules IX et Constantinus. Post vi consulatum, id est post sextum consulatum Constantii Chlori, et Galerii Maximiani.
308. Decies, et Maximianus VII, id est Max. Herculeus x et Gal. Maximian. VII. Maxentius Aug., et Romanus.
309. Post consulatum X et VII, nempe post consul. Decimum Max. Herculei et Septim. Gal. Maximian. Mazentius II et Romanus II.
310. II post cons. X et VII, scilicet iterum post consulatum Decimum Herculei et septimum Gal. Maximian. Mazentius III solus.
311. Callus et Maximianus Aug. VIII. Rufinus et Eusebius.
312. Constantinus Aug. II et Licinius Aug. II. Mazentius IV solus.
313. Constantinus Augustus III et Licinius Aug. III.
314. Volusianus et Annianus.

Hæc serie consulum præmissa et comprobata, possumus indagare causam erroris admissi in catalogis, detrahentibus Marcello annos complures pontificatus, quos attribuunt imaginariæ vacationi sensu post obitum Marcellini. Viderunt annum postremum pontificis Marcellini signari non consulatu Diocletiani, et octavo collega Maximiani Herculei,

quo tempore fuit persecutio. Viderant eundem Maximianum Herculeum anno 307 gessisse *nonum consulatum*, et anno 308 proxime consequenti gessisse *decimum*, ita ut annus 307 indicaretur per ea verba *Maximiano novies*, et annus 308 *Maximiano decies*. Rursus legerant Marcellum Marcellini successorem fuisse pontificatum, postquam imperio abierant Augusti senes Diocletianus et Maximianus. Cum hic non modo Augustus, sed etiam consul proceperet ordinarius, et signaret annum 307 et 308, arbitrati sunt editum sedis Marcellini tandiu differri debere, donec Maximianus Herculeus neque Augustus neque consul in Fastis jam appareret: quod primo contigit anno 309, cui nomen datum fuit in orbe Romano *extra Italiam post consulatum x Maximiani*. Quadriennum igitur fluens ex anno 304 ad 308, quo observaverunt Maximianum Herculeum adhuc rei Romanæ præesse, et Fastis nomen dare: alienum id tempus putaverunt a pontificatu Marcelli quem constabat electum fuisse post abdicationem ab Augustis senibus Diocletiano et Maximiano insimul factam. Hoc spatium quadriennii cum attribueret vacationi Romanæ pedis vel auctor vel deformator catalogi Liberiani; consequens erat, ut annum unicum, qui supererat ex quinquennio sedis Marcelli cum mensibus vii et diebus xx seu xxv tribueret Marcellis: quod præstitit, affirmans eum selisse *anno uno, mensibus septem, diebus viginti* (aliquæ lectiones habent xxv). Erroris igitur causa fuit multiplicitas consulum Orientalium et Occidentalium, et varia appellatio in Italia et extra Italiam, atque iterata depositio, ac reas-umptio dignitatis Augustæ a Maximiano, qui primum abdicaverat anno 304, purpuram deponens Mediolani ante diem x Kal. Maii, sed iterum resumpsit ante anni exitum bis Augustus: rursus deinde dimisso imperio, atque iterum facti cœnitens tertium regressum tentavit, dum Massiliæ obsideretur: ubi et captus mori adactus est anno 310, juxta Idacium, et Victorem in Epitome.

Detecta igitur causa erroris admissi in breviando quinquennio Marcelli, ejusque parte maxima triumenda sedis vacationi post decessorem, ab illo ut videtur profecti, qui supplevit lacunas catalogi veterioris (nam et lacuna in fine periochæ Marcellini recognoscitur ab editore Bucherio, et indicatur in notis marginalibus): et expensa per commensum consulatum veritate epochæ signatæ in picturis S. Pauli, et in vetustioribus Italiæ catalogis inde transcriptis, tribuimus B. Marcellis ex die Dominica 21 Maii Christi 304, Diocletiano ix et Maximiano viii pass. quando ordinatus fuit episcopus Romanus, ad diem 16 Januarii anni 310, ineuntis ii post consulatum decimum Maximiani senioris et vii Maximiani junioris, Romæ vero Maxentio iii solo consule, quando martyr effectus est annos v, menses vii, dies xxv.

NOTE HISTORICÆ.

Linea 4. — *Rogavit quandam matronam nomine Priscillam, et fecit cœmeterium via Salaria*. Notarunt videlicet scriptores illustres cum Baronio ad Martyrol. die 16 Januarii, et in Annalibus, et cum Aringhio Romæ subterr. lib. iv, cap. 28, tres fuisse præstantissimas feminas, quæ *Priscillæ* nomine celebres habentur: prima in sacris paginis, nempe Actorum apost. cap. xviii, alia vero dux in Actis martyrum. Prior illa uxor Aquilæ, apud quos Paulus hospitabatur, ab eodem apostolo memoratur I ad Cor. cap. vi; II ad Timoth. cap. ult., et ad Rom. cap. xvi, descripta vero est in Martyrologio ad diem vii Idus Julii Altera Priscilla matrona nobilis, uxor Punici, et parens Pudentis senatoris, apud quem hospites apostolos fuisse diximus in vico Pa-

A Pudentianam altero Christi sæculo diximus in vita Pii. Ab hac secunda Priscilla matre istarum virginum dictum fuisse cœmeterium vetustius via Salaria cognoscimus ex antea narratis depositionibus, et gestis sanctorum. Occasionem quoque loci deligendi retulimus ad agrum suburbanum ejus Priscillæ proprium, et proximum cryptis Ostriani: in quibus apostolorum Principem aliquando baptizasse non longe a ripa Anienis, viam Salariam ibi secantis, et paulo post influentis in Tiberim, vetusta monumenta testantur. Tertia denique Priscilla perinde illustris illa est, quam æqualem Marcello papæ exhibent Acta ejusdem pontificis, et ex iis Bibliothecarius: quæ veteris Priscillæ cœmeterio suum addidit rogatu Marcelli. Occasio istius additamenti et amplificationis facile intelligitur ex dictis in Marcellino. Cum enim ductus religione loci, a beato Petro inter cæteros affecti ad baptismum administrandum, et frequentati a subsecutis martyribus, atque (ut videtur) satis tuti et satis ampli ad synaxes fidelium ibidem celebrandas, et ad clerum convocandum, beatus Marcellinus destinasset proximum Pascha (quod tamen suo martyrio prævenit) ibidem celebrare anno 304, placuit Marcello presbytero, qui ejusdem funeris curator fuit, statim ac licuit pro Christo occisi reliquias in Foro jacentes colligere, et paulo post electus fuit ipsi successor in sede apostolica, placuit, inquam, tertix istius Priscillæ pietatem excitare ad amplificandum novis accessionibus locorum tam celebre cœmeterium. Res peracta est tanta felicitate; ut non modo Marcellus, sed et Silvester, et Liberius, et Siricii pontifices successores, præter innumeros alios fideles, ibidem fuerint reconditi. Quin etiam Liberius vivens spatium ita liberum et amplum nactus est in eo cœmeterio, a tertix Priscilla novis accessionibus ditato (quæ utpote trium cognominum recentior *Novella* videtur appellata ad distinctionem *Senioris* et *Junioris* Priscillæ), ut illius Acta, legenda apud Aringhium lib. iv, cap. 30, memorent a sancto Liberio papa in adnexis partibus cœmeterii *Priscillæ via Salaria*, ubi *Novellæ* et *Ostriani* nomen assumit, baptizatos fuisse uno in Paschate fideles supra quatuor mille. Erat ergo non longe a cœmeterio *Noellæ* (alias *Novellæ*) cœmeterium Ostrianum, ubi Petrus apostolus baptizaverat. Verba Actorum sunt: *Eodem ergo tempore habito consilio baptizavit ibi Liberius episcopus promiscui sexus quatuor millia duodecim, quia non solum Romani, sed et Romanorum finitimi ab eo baptizari optabant*. Comprobatur hoc desiderium finitimorum percipiendi sacramenta a summo pontifice Liberio ex celebri inscriptione piæ mulieris, reperta inter Christianas ecclesiæ Spoletinæ, et relata apud Gruterum fol. MLVII, num. 6, quæ gloriatur confirmationis sacramentum se suscepisse a pontifice Liberio.

D. P:
 PICENTIAE
 LEGITIMAE
 NEOPHYTAE
 DIE. V. KAL. SEPT.
 CONSIGNATAE
 A LIBERIO PAPA
 FL. HOSPITIVS
 MARITVS
 VXORI
 BENE MERENTI
 DVPLICEM
 SARCOPHAGVM
 CVM TITVLO
 HOC LOCO
 . . . O. E . . . I.

gasse, ut communi consilio statueretur, ubinam esset administrandum baptismum electis in Christo renasci cupientibus per proxima festa paschalia; deinde subdit: « Tunc Liberius cepit Constantinum publice redarguere... Unde Constantius, vehementer iratus, hunc extra civitatem quasi in exilium deportari precepit; et habitavit extra milliario tertio in cœmeterio quod dicitur Novellæ via Salaria, etc. Solem tempore appropinquante solemnitate paschali, qua in Christo renasci omnes exoptabant, convocavit Liberius Urbis episcopus universos catholicos ecclesiasticos gradus, sedensque in cœmeterio supradicto sic loqui orsus est: *Dies tribulationis, et angustiarum, fratres charissimi, emergerunt: in quibus navis Petri ventis insurgens perturbata, tanquam Christo dormiente naufragium pertimescit, etc. Necessè itaque est ut Dominum clamoribus excitemus, etc. Ego interim, fratres, vobiscum esse nequeo presentia corporali; habetis autem vicarium fratrem, et comprehenderit Damasum, virum, utique fidelissimum, et cunctis virtutibus adornatum cuius prudentiam et constantiam mihi publice prædicatis; eo prævio post Deum in cunctis viis vestris utamini. De baptismo autem quid sit agendum decernite; et quo in loco celebrandum esse providete; quoniam Paschalis instat solemnitas, in qua multi baptizari desiderant. Respondit Dionysius presbyter, et ait: Præsul sancte et innocens, confice chrisma in nomine illius quem publice prædicas, et celebrabimus baptismum. Respondit Damasus vicarius et dixit: Certe esse possumus, quia non relinquet Dominus plebem suam, cum qua usque ad finem mundi permansurum se esse promissit. Exhibe nobis ad præsens celebrare Pascha. Ego in humilitate loquor: onus enim quod super te bajulas, nos sublevare non possumus, quia ignoras ubi baptizes. Nonne Joannes in deserto baptizabat? Patres quoque nostri in typo baptismi per medium mare transierunt: nam et in fluminibus et in paludibus, maxime instante necessitate, convenit baptizare. Hunc sermonem cum gaudio suscepit Liberius episcopus, ita ut præ gaudio fletet. Audiens autem per os beati Damasi, quem vicarium ipse deligerat, divinum consilium, conversus ad eum dixit: *Eris major ministrorum, sicut ille qui baptismum instituit. Et ad clerum de illo ait: Qui est vester minor major fiat, et qui se humiliat exaltabitur.* Cum enim esset pontifex prophetavit, quod beatus Damasus præ eminentia humilitatis et vigilantia ad culmen sedis apostolicæ esset quandoque provehendus. His dictis decernitur in proximo cœmeterio Ostriano, ubi Petrus apostolus baptizaverat, esse administrandum baptismum in Paschate jam appetente: ubi quatuor millia promiscui sexus dicuntur salutaris lavacri gratiam suscepisse.*

Describendum duxi cum Aringhio integrum hunc locum gestorum sub Liberio, ut plura comprobarem, quorum nonnulla et ipse adnotavit. Primum illud observat, cœmeterium Novellæ, ad tertium ab Urbe lapidem via Salaria occurrens, esse partem cœmeterii Priscillæ, quod positum eadem via distat pari intervallo ab Urbis pomœrio. Alterum est, consuevisse Romanos pontifices tempore persecutionum sese recipere cum plebe fidelium in cryptas cœmeteriorum ad sacra obeunda, præsertim vero ad sacramenta baptismi et eucharistiæ compluribus eroganda. Tertium addam de Vicario juxta consuetudinem a Romanis pontificibus electo, dum præviderent in sacris præsertim Paschalibus sese presentes minime reddituros cœtui fidelium, vel in exilium actos a persecutoribus, vel alia necessitate coactos abscedere. Quartum denique illud sit, ut cum latebræ in persecutionibus essent quaerendæ, tum ad concilia, tum ad synaxes caute celebrandas, quaesitum fuisse locum conventui aptum spatii extensione et opportuno præsumpta securitate. Hanc vero cur Marcellinus præsumeret in Priscillæ via Salaria ita considero.

Ante Zephyrinum solebant Romani pontifices ut

plurimum habere ordinationes in cœmeterio Vaticano, ibique recondi cum vita perfuncti essent apud S. Petrum. Statim vero ac loci celebritas paulo evidenter ethnicis facta est sub Antoninis contra nos mitius agentibus, evasit jam nimis vulgata atque exposita in proxima persecutione sub Severo principe. Quare Zephyrinus et Callistus ad viam Appiam, triumphali fere ex diametro oppositam (in qua Vaticanum cœmeterium occurrit) nova cœmeteria simul et concilia martyrum aperuerunt: ubi synaxes egerunt et baptismum subinde administrarunt Urbanus, Pontianus, Cornelius, Stephanus. Legimus etiam supra num. 22 per hæc tempora in hoc cœmeterium perlata fuisse corpora SS. apostolorum Petri et Pauli: quod interpretatus sum idcirco præstitum, ut de more ordinationes haberentur ubi corpus asservabatur Principis apostolorum. Fabianus autem cum *multas fabricas per cœmeteria fieri curasset*, ut in ejus numero affirmat Bibliothecarius, catacumbas et concilia martyrum in cœmeterio Callisti videtur nimium nota reddidisse. Percrebruit ita sub Cornelio ac Stephano ejus proximis successoribus notitia cœmeterii Callisti ad catacumbas, ut Stephanus ipse pontifex deprehensus sit a satellitibus persecutorum solemnia mysteriorum ibidem peragens, eique caput amputatum fuerit in sua sede iisdem in cryptis constituta. Novæ igitur latebræ, ac tutiora perflugia quaerenda fuerunt Stephani successoribus sub Decio et Valeriano. Tum vero Tusco et Basso consulibus hoc est ipso anno martyrii a Stephano in catacumbis fortiter tolerati legimus corpora SS. apostolorum relata ad prisinas sedes, Petri quidem in Vaticanum, Pauli vero ad viam Ostiensem. Alia quoque cœmeteria ad aperta ab his remotiora. Nam legitur sepultus Laurentius in cœmeterio Cyriacæ in agro Verano (*supra* num. 25). Felix via Aurelia milliario 2, ubi et basilicam fecisse traditur (num. 28) *temporibus suis per diversa loca 342 martyres manu sua sepelivit*: ubi non abundat connotatum illud *per diversa loca*, quaerentibus scilicet diversa cœmeteria ac perflugia sanctis pontificibus in continuata illa serie persecutionum, quæ nimis expositos reperissent fideles, si notiora tantummodo frequentassent. Decumanis tandem fluctibus procellæ a Diocletiano excitatæ Ecclesiam invadentibus, novum portum ac stationem ex veteri designare opportunum fuit in cœmeterio Priscillæ via Salaria: quod longe dissitum ab utroque notiori (Vaticano scilicet via Triumphali, et Callisti ac proximis via Appia) a Marcellino et Marcellino deligebatur ad conventus fidelium securius peragendos, et administranda Paschalia sacramenta: suadente etiam vicinia cryptarum Ostriani non longe a ripis utriusque fluvii Anienis ac Tiberini, ubi meminerant Petrum aliquando baptizasse, ut præ caeteris opportuna presentis Ecclesiæ statui sedes illa judicaretur: quæ tota Urbis diametro et suburbiorum a cryptis Callisti removebatur, parique fere intervallo et fluvii et Urbis interjectione dirimebatur a Vaticanis, et Petri vestigia nihilominus retinebat.

Hæc igitur causa impulsisse videtur Marcellinum et Marcellum, ut præferrent indicatum locum via Salaria, et auctores fierent Priscillæ tertiæ, sive Novellæ, ad fundum suum, vetustioris Priscillæ cœmeterio proximum, Ecclesiæ offerendum ad utiores conventus Christianorum, præsertim in Paschate, ubi lapsi ad poenitentiam, neophyti ad baptismum erant admittendi.

Linea 4, 5. — *Et fecit cœmet. via Salaria et 25 titulos in urbe Roma constituit quasi diœceses propter baptismum et poenitentiam multorum qui convertebantur ex pagania, et propter sepulturas martyrum.* Ex adnotatis nuper circa designationem cœmeterii Priscillæ satis percipitur quid sentendum sit de restituto numero 25 titulorum in urbe Roma per Marcellum, et de constitutione eorundem ad imaginem Diœcesum: quod luculentius

explicasse videtur in notis ad Dionysium, num. 26. A
 Ægre tolerat Decius Romæ constitui Sacerdotem.
 Ægre ferebat Decii filius et Valerianus de corona
 Domini recipi litteras ab episcopis. Quare in clerum
 tanquam regalis Christi sacerdotii compotem sæ-
 viora dirigebant edicta tum ipsi tum successores
 Augusti usque ad Diocletianum. Neque tamen desti-
 terunt idcirco pontifices Romani intrepidi sedere,
 imitatione Cornelii ac Stephani, et reparare nume-
 rum titulorum, atque ordinare imaginem regalis sa-
 cerdotii, quod gerebant in sede Petri. Romanos igitur
 titulos constanter repararunt, et exegerunt ad
 summam integram a Petro summa ore constitutam
 vicium hujusmodi sacerdotalium 25, quibus universi-
 tatem sacerdotii Christiani in hoc typo et capite
 militantis Ecclesiæ significarent. Utrique præcepto
 Evangelico ex æquo paruerunt: quærendi humiliter
 latebras tutiores commisso sibi gregi, ne lupos ag-
 grelli, et provocare audacia sua quasi humana spe
 freti culparentur: eodemque tempore muniendi et
 conservandi non modo Dominicum gregem, sed
 etiam caulas et ovile ad eum continendum et ordi-
 nandum sibi concedit quando a lupo infestaretur,
 ne arguerentur a pastorum Principe quasi stationis
 desertores. Hac vero constantia sacerdotali
 Marcellus perstitit contra Maxentium, dum novos
 recessus tutiores conquirat in cryptis Priscillæ
 adversus persecutores. Implet constanter numerum
 titulorum, dum caute declinat publicitatem conventum.
 Explicat inter fideles Ecclesiæ hierarchiam, dum
 eosdem protegit objectu latebræ ab ira et insidiis
 delatorum. Utriusque virtutis præmium Dei
 gratia consequitur. « Coarctatus enim est (ut in hoc
 numero prosequitur Bibliothecarius) et tentus, eo
 quod Ecclesiam ordinaret, comprehensus a Maxentio,
 ut negaret se esse episcopum, et sacrificiis se
 humiliaret demoniorum. » Perfunctus jam satis hu-
 mili cautela non provocandi persecutores, constantiam
 explicat sacerdotis ab iis comprehensus. « Semper
 enim contemnens, ac deridens, dicta et præcepta
 Maxentii damnatus est in catabulo, ubi orationibus
 et jeuniis Domino servire non cessabat. »
 Constantia sacerdotis excitat viduæ Lucinæ pietatem
 ac fortitudinem a. domum suam offerendam,
 quam titulum Romanum dedicaret. Maxentius in
 Christiano titulo stabulum impie designat: « Jussit
 in eadem Ecclesia iterum plancas externi, ut ibidem
 animalia catabuli congregata starent et ipsis beatus
 Marcellus deserviret. » Christianus pontifex intrepidus
 ex æquo pro Christo gerit personam pastoris et bubulci,
 additque cilicium amictum tormentis a tyranno illatis,
 amictus cilicio defunctus est. Hac scilicet constantia
 tuetur titulum Romanum a se dedicatum, quem hodie
 victor possidet, et sacri corporis sui ex cœmeterio
 Priscillæ in eundem translato, præsentia ac patrocinio
 reddit illustrem. Merito Bibliothecarius retulit in hac
 postrema persecutione Diocletiani constanter retentum
 numerum 25 titulorum in urbe Roma, quem Petrus in
 hujus Ecclesiæ fundatione præceperat designari, eumque
 describit ordinatum tanquam diœceses: ut manifestum sit,
 per tria illa priora sæcula persecutionum non minus
 quam in Ecclesiæ pace quam Constantinus Magnus paulo
 post attulit, characterem regalis sacerdotii, ejusque
 universitatis simul et unitatis in hac Romana sede
 ejusque episcopatu perspicue fuisse custoditum. Vide
 notas nostras ad num. Dionysii 26.

CIACONII

Linea 11, 12. — *Damnatus est in catabulo.* Catabulum
 vel cacabulum, locus erat ad continendum et
 servandum jumenta publica.

Linea 19. — *Plancas externi.* Sanctissimum pontificem
 in Ecclesiam ab eodem in Lucinæ ædibus consecratam,
 sed bestiiis profanatum impius tyrannus

ausistit Jussit, ut eas curaret, *puleas* sternendo,
 quo commodius bestię quiescerent, ut habet exemplar
 antiquum, non *plancas*.

Linea 23. — *Lucina vero proscriptione damnata est.*
 Quod enim donasset bona sua Ecclesiæ, videtur
 ejusmodi de proscriptione subisse iudicium: nam id
 edicto imperatoribus vetitum erat. Quam legem
 Constantinus Maximus de Episc. Cleric. abrogavit.

PAGII.

S. Marcellus, natione Romanus, ex patre Benedicto,
 post interpontificium annorum trium, mensium octo
 et dierum trium pontifex dictus est, et ordinatus
 anno trecentesimo octavo, die vigesima septima
 junii, quæ Dominicalis fuit, selemque tenuit anno
 uno, mensibus sex et diebus viginti; obiit enim
 die decima sexta mensis Januarii anni trecentesimo
 decimi, ut docent Liber Pontificalis, Martyrologium
 Hieronymianum, genuinum Bedæ Martyrologium,
 et Sacramentarium Gelasii ac Gregorianum. Damasus
 papa ejus epitaphii, quod exstat apud Baronium
 auctor dicitur, ex quo eruitur eum a Maxentio in
 exsilium pulsum esse; licet enim hic imperii initio,
 persecutioni finem imposuerit, postea tamen nullum
 impietatis aut libidinis genus prætermisit, ut tradit
 Eusebius lib. viii, cap. 14, donec triennio fere post
 sancti Marcelli obitum, a Constantino Magno debellatus
 est. Marcellum viginti quinque titulos Romæ
 constituisse, seu parochiales ecclesias, propter baptismi
 et pœnitentiæ administrationem, et propter sepul-
 tras martyrum scribit auctor libri Pontificalis, qui
 addit eum ordinationes aliquot mense Decembri
 fecisse presbyterorum viginti sex, et diaconorum
 duorum; episcopos vero per diversa loca unum supra
 viginti ordinasse, ac sepultum esse in cœmeterio
 Priscillæ via Salaria. Porro licet aliqui, ex eo quod
 Eusebius in Chronico Marcelli mentionem non faciat,
 inferant eum diversum non esse a Marcellino,
 certum tamen videtur ex superius dictis in Marcellino,
 eos esse duos pontifices inter se diversos.

SOMMIER.

Pax, qua Maxentius permisit ut fruenterur in
 Urbe Christiani sub initium imperii sui occasionem
 dedit Marcello promovendi res Ecclesiæ intento zelo,
 ac sollicita libertate. Huic tribuitur constitutio
 seu reparatio « viginti quinque ecclesiarum titularium
 in urbe Roma quasi diœcesum propter baptismum
 et pœnitentiæ mukurum, qui convertebantur ex
 paganis, et propter sepulturam martyrum. »
 Hos titulos enumerat Ciaconius, etc.

Cura Marcelli pariter intendit ad observantiam
 canonum pœnitentialium ab iis, qui lapsi fuerant in
 persecutione. Verum eadem socordia, quæ illos induxerat
 ad fidem abnegandam, eosdem removit a suscipienda
 pœnitentia salutari. Conspiraverunt contra sanctum
 pontificem, inter fideles excitaverunt seditiones,
 et dissidia, per quæ ad extrema quæque tentanda
 ac perpetranda proruentes cædibus ita compleverunt
 Ecclesiam, ut obruncarent passim quotquot a
 factione sua alienos invenerant. Tyrannus
 Maxentius citra examen gestorum exulare jussit
 pontificem. Hanc rerum gestarum notitiam debemus
 Damaso papæ, qui brevibus hæc omnia complexus
 est in Epigraphe sepulcrali, quam Marcellus
 contexit, iterato in lucem producta dum Baronius
 operam dabat Annalibus Ecclesiæ scribendis:

Veridicus rector, lapsos qui crimina fere
 Prædixit miseris, fuit omnibus hostis amarus.
 Hinc furor, hinc odium: sequitur discordia, lites,
 Seditio, cædes: solvantur fœdera pacis.
 Crimen ob alterius, Christum qui in pace negavit,
 Finibus expulsus patriæ est feritate tyranni.
 Hæc breviter. Damasus voluit comperta referre,
 Marcelli meri unum populus cognoscere posset.

XXXII. SANCTUS EUSEBIUS.

ANNO CHRISTI 309, CONSTANTINI 4.

32 Eusebius, natione Græcus, ex patre Medico, sedit annos quos, mensem unum, dies viginti quinque ^a. Fuit autem temporibus Constantini ^b. ^c Sub hujus temporibus inventa est crux Domini nostri Jesu Christi v Non. Maii et baptizatus est Judas, qui et Cyriacus. Hic ^d hæreticos invenit in urbe Roma, quos vere ad manus ^e impositionem reconciliavit. Hic fecit ordinationem unam per mensem Decembrium: Presbyteros tredecim, diaconos tres, episcopos per diversa loca numero quatuordecim. Qui etiam sepultus est in cœmeterio Calixti in crypta, via Appia, vi Nonas Octobris ^e et cessavit episcopatus diebus septem.

CATALOGUS SUB LIBERIO.

Eusebius menses iv, dies xvi a xiv Kalendas Maii usque in diem xvi Kalendas Septembris.

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

^a B, mens. 7, d. 16. ^b a coss. Maxent. IV et Maximi ad Gal. Maximian. VIII et Licinium ^c B, id negat. ^d BC, crucis inventor. ^e B, quarto Non. vel quarto Kal.

VARIÆ LECTIONES.

Apud Fabrottam ex codice Freheri.
Num. 32, lin. 1 et 2, A, menses 2, AB, Constantis.
lin. 4, Quiriacus.

Ex codice Regio, Mazarino et Thuano.
Lin. 1, sedit annos 6, m. 1, d. 3; fuit autem temporibus Constantis. Sub h. t. lin. 4, Quiriacus qui eam invenerat. Hic papa hæreticos inv. lin. ead., quos ad manus imp. c. lin. 6, loca 14.

Ex codice Thuano altero.
Lin. 1, sedit ann. 6, m. 1, d. 3; fuit autem temp. Constantis. lin. 4, quos ad manum impositionis rec. lin. 7, Calixti via Appia.

A

Apud Holstenium et Schelestratium.

Lin. 1, Vat., ex Medico. lin. ead., Cass. et Flor., an. 6. lin. 2, Flor., dies 3. lin. 4, Flor. et Cass., Quiriacus. lin. ead., Vat. et Flor. sec., quos per manus, etc.

Apud Peniam ex codice Cavensi.

Lin. 1, sedit ann. 11, m. 1, dieh. xxv. Fuit autem temporibus Constantis. lin. 3, v nonas Magi. lin. 4, quos vero ad manus impositionis reconciliavit.

NOTÆ VARIORUM.

A SCHELESTRATE.

Lin. 2. — Ejus temporibus inventa est crux Domini nostri Jesu Christi, v Nonas Maii et baptizatus est Judas, qui et Cyriacus. Abbo floriacensis habet in Eusebio, inventam esse Crucem a Juda, qui post baptizatus est. Idem indicat auctor secundi catalogi, et commemoratur hæc historia a Gregorio Turonensi lib. 1, cap. 34. ubi de tempore Constantini: « Hujus tempore venerabile crucis Dominicæ lignum per studium Helenæ matris ejus repertum est, prodente Juda Hebræo, qui post baptismum Quiriacus est vocitatus. » Quibus omnino concinit auctor secundi catalogi, ex quo forsitan hæc desumpsit Gregorius Turonensis. Porro negant hujus historiæ veritatem Baronius, et Onuphrius Panvinius cum Gelasio papa, qui eam novellam revelationem vocat.

ALTASERRÆ

Lin. 4. — Hic hæreticos invenit in urbe Roma, quos vere ad manus impositionem reconciliavit. Reconciliatio publicorum penitentium, et conversorum hæreticorum, pertinet ad episcopum, sique per manum impositionem, can. In cap., 50 dist., can. Quamvis, 68 dist., can. Si jubet. 26, qu. 6. Anastas. in Silvestro: Et constituit ut presbyterum Arianum respicientem non susciperet, nisi episcopus loci designat. Idem statutum a Siricio. Anastas. in ipsius Vita Siebert ad an. 387.

BENCINI.

Lin. 2. — Sub hujus temporibus inventa est crux Domini. Hæc etiam altera censenda ab amanuensiâ oscitantia profecta additio, quæ inter gesta S. Sylvestri inserenda est. Helena enim Constantini mater invenit. Hæc Hierosolymis hoc tempore acitäre in-tempestivum erat, cum Syria Maximini tyrannide premeretur, et persecutionis turbine agitaretur, et Macarius Eusebii pontificatus tempore, sub quo inventio facta narratur, nondum esset Hierosolymitanus episcopus; nec Maximinus in Christianos furens libenti voto concedere poterat solemnem crucis inventionem. Hæc vero probant, in additionibus factis, suisque locis inserendis Librum Pontificalem subjacuisse oscitantie, aut ignorantie quorundam. Pariter in Marcellini gestis inseruntur hæc verba in quibusdam Anastasianis codicibus, quorum chirographum cucurrit, certo spectantia ad Sylvestrum, ubi de concilio Nicæno agitur, ut suo loco dicemus.

BINII ET LABBELI.

Linea 2. — Sub hujus temporibus inventa est crux Domini. Cum hoc tempore neque mater Helena, neque filius imperator Constantinus Christianam religionem susceperint, ipsaque crux Dominica post celebratum Nicænum concilium, omnium prope antiquissimorum consensu inventa dicatur, longissime a veritate abest id quod hic auctor libri Pontificalis asserit, crucem Domini sub Eusebio pontifice inventam esse. (Baron., anno 311, num. 41.)

BLANCHINI.

NOTÆ CHRONOLOGICÆ.

Brevem Eusebii pontificatum quadrimestri spatio et diebus xvi definit catalogus Liberianus; cujus utrumque terminum cum distincte recenseat, nempe ex die xiv Kal. Maii ad xvi Kal. Septembris, indicat lectionem non sibi constare. Ex die enim 18 Aprilis ad 17 Augusti numerantur menses quatuor vix solidi. Depositio ejusdem Callisti vi Kalendas Octobris, qua colitur, perspicue legitur cum reliquis depositionibus pontificum Romanorum ex menbranis quarti sæculi a Bucherio editis (vide *Prolegomena nostra*): quibus non adversatur dies mortis relata ad 17 Augusti in opusculo I, scilicet in catalogo Liberiano eidem ex menbranis producto. Si electus fuisset successor Marcelli (martyrio coronati die 16 Januarii) mensibus 4 et diebus 16, ante diem 17 Augusti; caderet dies ejus electionis in sabbatum, Majoris hebdomadæ ipsis Kalendis Aprilis; cum dies proxima secunda Aprilis esset Dominica Paschæ. Probabile admodum videtur fideles in persecutione Maximiani, a Maxentio in Urbe continuata, curasse, ut Paschalibus mysteriis celebrandis clericus Romanus ea die pontificem eligeret. Eusebius vero, qui jam ordinatus fuerat episcopus biennio ante, et vicario nomine supplavit viçes Marcelli in catabulo detenti, quod mox ostendam, aptissimus visus est qui cathedram apostolicam illico impleret. Fuisse biennio ante episcopali ordinatione insignitum Eusebium declarat summa annorum duorum, mensium totidem, ac dierum xxv ipsi tributa in picturis S. Pauli, et in plerisque catalogis inter Prolegomena relatis cum epocha consulari, quam mox expendam. Recte autem statuitur ordinatio die Dominica Pentecostes 21 Maii, seu in triduo Pentecostes 25 Maii anni 308, ex qua memorati anni ii, menses ii, dies xxv in picturis Leonianis, et in catalogis recensiti, exacte pariuntur cum die mortis ex Liberiano Catalogo constituta 17 Augusti anno 310. Quod attinet ad consulatus in Prolegomenis fol. cii, col. 2. versus ex nono ad duodecimum ante finem columnæ ubi legebatur.

Consulum paria	Ære Chr.
Ex ii post coss. Maxim. vii et Dioclet. x	309
ad post coss. x Diocl. Maxim. vii coss.	
Maxentio iii.	310
legendum est	
ex coss. Maximiano vii et Dioclet. x.	308
ad ii post coss. Dioclet. x et Maxim. vii.,	
seu Maxentio iii solo	310

Postremus enim consulatus vite Eusebii cognoscitur ex eo qui primus assignatur ejus proximo successor Melchiadi: cui Catalogus Liberianus attribuit Maximianum viii solum: et exponitur in opus. de Præfectis Urbi ejusdem quarti sæculi, cum cæteris edito per Bucherium, esse annus æræ Christi 311, in quo legitur *Maximianus viii solus quod fuit mense Septembri Rufino et Eusebio* (verius *Rufio Volusiano et Eusebio*). Si consules anni 311 primi tribuuntur Melchiadi, primum Pascha sui pontificatus Romani sub iis celebranti; necesse est, ut postremi ad ejus decessorem Eusebium pertinentes sint illi qui proxime eos præcesserunt, nempe coss. anni 310. Nolatur autem annus 310 hoc titulo: *Iterum post consulatum Maximiani x et Maximiani vii* (in Porvincitis), *seu Maxentio iii solo* (Romæ). Biennio hunc annum anteverunt extra Italiam in orbe Romano *Maximianus senior decies, et Maximianus junior septies coss.*; intra Italiam vero *Maxentius, et Romulus coss.* anni 308. Quare ordinationis episcopalis Eusebii referenda est ad diem Dominicam 25 Maii ejusdem anni 308. Non utique ad episcopatum Romanum; cum Marcellus in catabulo detentus adhuc viveret, et longo martyrio vitam produxerit ad diem 16 Januarii anno 310, ut in ejusdem numero proba-

A tum fuit. Ordinatus est igitur Vicarius exempo decessorum, ut obiret episcopalia ministeria vice Marcelli, donec isto coronam martyrii assecuto, cleri Romani suffragiis eligeretur successor instante festo Paschali anni 310 Kalendis Aprilis: unde catalogus Liberianus recte auspiciatur ejus sedem enumerare definitam, mensibus 4 et diebus 16, usque ad diem 17 Augusti, qua obiit: cum cæteri deducant aram episcopalem Eusebii ab ordinatione, nempe ex Dominica Pentecostes 21 Maii anni 308, vel ex triduo Pentecostes absoluto 23 Maii: et qua die exacte numerantur ad diem 17 Augusti ejus emortualem in terris, ac natalitiam in cælis anni ii, menses ii, dies xxv.

NOTÆ HISTORICÆ.

Linea 2. — *Hujus temporibus inventa est crux Domini nostri Jesu Christi v Nonas Maii.* Perioche desumpta ex Catalogo secundo anachronismum continet, quod bona fide Bibliothecarius descripsit, et in Eusebii numerum retulit: cum Dominicæ crucis reperitio contigerit sub Silvestro, ut omnes colligunt cum Baronio ex veterum Patrum testimoniis. Verum auctor secundi Catalogi inventionem Crucis Dominicæ substituit apparitioni ejus cœlestis signi, Constantino exhibitæ antequam confligeret cum Maxentio; quæ apparitio recte componeretur cum pontificatu Eusebii, si Eusebius papa superfuisset usque ad initium imperii Constantini, et annos sex in pontificatu exegisset, quot illi attribuit idem auctor secundi catalogi contra aliorum testimonia: quem tamen Bibliothecarius sequendum non putavit, biennium tantummodo numerans episcopatus Eusebii. In illa temporum perturbatione, quam post obitum Constantii anno 306 per subsequens sexennium induxerant tot Augusti inter se discordes, et consules in Italia diversi a consulibus extra Italiam signatis, quam exhibui in notis chronologicis ad Marcellum mirum videri non debet, scriptorem sexti sæculi incidisse in metachronismum unius vel alterius anni in parianda cum consulatibus epocha apparitionis, crucem Domini Constantino representantis; cum auctor ille ad sexennium extenderet pontificatum Eusebii. Ad discimus ab alio Eusebio, nempe a Casariensi, visionem primam spectatam fuisse Constantino per annum 311. Siquidem Constantinus anno 312, die vi Kal. Novembris victoria potitus est, submerso ad pontem Milvium Maxentio; contra quem annua expeditione exercitum fuisse per plures constitus tradunt historici videndi apud Pagium ad annum 312, num. 4.

Narravit autem Eusebio Constantinus, visum a se cœleste illud signum antequam aggrediretur annum illam expeditionem contra Maxentium, statim ac fretus Dei auxilio, quod invocare constituit imitatione paterni exempli Urbem liberaturos ab oppressionis tyranni, adesse propitium sensit. Tum vero apparatus bellici exordium duxit a constructione Labari, cui divinum Christi nomen, et signum crucis sibi monstratæ inclusit: quemadmodum legitimus apud Euseb. de Vita Constantini lib. 1, cap. 33 et seq. In Latina autem Ecclesia hujus apparitionis memoria recolebatur eadem die 3 Maii, in quam incidit festum inventæ crucis Dominicæ, apud Hierosolimam ab Helena Augusta repertæ multo serius, nempe post celebrationem concilii Nicæni. Siquidem in lectionibus primi Nocturni ejusdem festis in veteribus libris divinatorum officiorum adhibitis ante S. Pium V narratur prior illa apparitio, et reservatur secundo Nocturno historia crucis Dominicæ, a B. Helena repertæ, recitanda ex oratione S. Ambrosii de obitu Theodosii. Placet easdem lectiones hic exhibere quemadmodum leguntur impressæ in Breviario Romano ex officina Lucii Antonii Juntæ anno 1562.

« Anno ducentesimo trigesimo sexto a destructione templi, et everione Jerusalem a Vespasiano, et Tito filio ejus, regnante piissimo et serenissimo Constau-

tino Augusto, sexto anno regni ejus gens multa barbarorum congregata est contra Romanos ad bellum, duce Maxentio. Necdum Constantinus tempore illo Crucis Dominicæ acceperat signum. Erat autem cor ejus fiduciam habens in Domino. Nocte eadem vir splendidus apparuit ei, dicens: Constantine, ne timeas; sed in cœlum respice, et vide signum victoriæ. Evigilans a somno vidit ab orientis parte in cœlo crucis signum fulgore ignito rutilans. Et perterritus tali aspectu vidit angelos sibi astare, dicentes: Constantine, in hoc signo vinces, etc. Florentinus adnotat in suo veteri Martyrologio apparitionem hanc a Grecis referri ad diem 18 Augusti, inventionem crucis ad diem 3 Maii, exaltationem ad 14 Septembris. Cum igitur officia nostri ritus Romani utriusque historicæ memoriæ recolerent in Festo inventionis, auctor secundi catalogi sub epocha prioris confudit secundam; et utranque cum referret ad initia expeditionis Constantini contra Maxentium, quæ statuenta sunt anno 311, sexennio priori Constantini nondum evoluta a morte patris sui Constantii, illam affixit temporibus Eusebii papæ, quem annos sex exegisse sub Constantino principe persuasum habebat. Bibliothecarius plus justo fideus huic vitiosæ assertioni catalogi, dum transfert in vitam Eusebii, etiam in correctæ epocha ejusdem pontificatus retinuit confusionem historicæ inventæ crucis a B. Helena, cum historia primæ apparitionis, quam retrahi posse censebat ad biennium ante victoriam de Maxentio relatan a Constantino.

Linea 7. — *In cœmet. Callisti in crypta via Appia.* Ibidem nunc requiescere testantur Ciaconius, et Pancirolius in sacris Romanæ Ecclesiæ thesauris reconditis: qui etiam observant, ex tot Romanis pontificibus in eodem cœmeterio sepultis solos Eutychianum et Eusebium ibi nunc superesse; cum ceteri fuerint in Urbem translati, ne barbarorum injuriis illorum reliquiæ paterent. Partes atamen reliquiarum S. Eusebii papæ cum possideat titulus SS. Silvestri et Dionysii, quas recognitas comprobant tabulæ archivi illius monasterii signatæ die 30 Octobr. 1267, aliasque partes memoret idem Panciroli. pag. 665 asservatas in titulo S. Laurentii in Formoso, seu panispernæ; constat hujus quoque ossa venerabilia non secus ac reliquorum fuisse præservata a successoribus et in Urbem comportata in excursionibus barbarorum, ac subinde divisa, et partim concessa memoratis ecclesiis urbanis, partim relata ad S. Sebastiani extra muros, non secus ac de B. Fabiani papæ lipsanis diximus in ejusdem notis.

CIACONII.

Linea 2. — *Sub hujus temporibus inventa est crux*

A *Domini nostri Jesu Christi.* Non invenitur, quæ ratione crux Christi, pontificatu Eusebii inventa sit, cum nihil tunc Constantinus in Syria juris haberet, quæ incredibili Maximiani tyrannide premebatur. Insuper Rufinus lib. 1, c. 7 et 8; Theodoretus lib. 1, c. 18; Sozomenus lib. 11, cap. 1 et 2; et Socrates lib. 1, cap. 17, id vicesimo fere anno post Nicænum concilium celebratum (quod magis quadrat) factum fuisse tradunt.

Linea 4. — *Hic hæreticos invenit in urbe Roma.* Scilicet Donatistas, quos penitentes per solam manuum impositionem Ecclesiæ catholicæ reconciliavit.

PAGII

Linea 2 — S. Eusebii, natione Græcus, patre Medico, pontificatum adeptus est die quinta Februarii, quæ Dominicalis erat anno trecentesimo decimo, postquam seles vacasset dies viginti, ut tradunt Liber Pontificalis et Auctius Chronicorum veterum pontificum, in quibus tamen falso legitur crucem Domini sub Eusebii pontificatu inventam fuisse, cum constet ex antiquis auctoribus non contigisse Dominicæ Crucis inventionem ante tempora concilii Nicæni. De ea inventionem post concilium illud hæc leguntur in fine Chronicæ Eusebii secundum editionem Pontaci: « Helena Constantini mater divinis monita visionibus, beatissimum crucis signum, in quo mundi salus pependit, apud Jerosolymam reperit; » quanquam eum ea verba non reperiantur in plerisque Eusebii mss. codicibus, leguntur tamen in pluribus aliis, et in editionibus anterioribus; hæc inventio iidem fere verbis refertur apud Sulpitium Severum lib. 11, Idacium, Adonem et alios; apud Rufinum lib. vi, cap. 8; apud Ambrosium, de obitu Theodosii; apud Sozomenum lib. 11, cap. 1; apud Theodoretum lib. 1, cap. 18, et plures alios ab Arnaldo Pontaco in Notis ad hunc Eusebiani Chronici locum laudatos, in quibus ~~est~~ inventio ad Nicæni concilii tempora refertur. Præterea Helenam Constantini matrem, sub Eusebio papa Dominicam crucem Jerosolymis invenisse, nulla ratione dici potest, cum nihil tunc Constantinus in Syria haberet, quæ Maximiani tyrannide premebatur, neque adhuc plene in Christum credebatur, quod post crucis in cœlo visionem, quæ anno tantum 312 contigit, ardentissime fecit, ideoque hoc tempore Christianam religionem nondum susceperat, sicut nec mater ejus Helena. Denique sub Eusebii pontificatu, Marcianus nondum erat episcopus Jerosolymorum, quam Ecclesiam anno tantum 312 regendam suscepit, et tamen sub eo facta supponitur S. crux inventio.

XXXIII. SANCTUS MELCHIADES.

ANNO CHRISTI 311, CONSTANTINI 6.

33 *Miltiades* ^a, natione Afer, sedit annis tribus, mensibus septem, diebus duodecim ex die Nonas Julii a consulatu Maxentii IX usque ad Maximum XI, qui fuit mense Septembris Volusiano et Rufino consulibus ^c. Hic constituit nulla ratione die Dominico, aut quinta feria jejunium quis fidelium ageret, quia hos dies pagani ³ quasi sacrum jejunium celebrabant. Et Manichæi inventi sunt in Urbe ab eodem. Hic fecit ut oblationes consecratæ per ecclesias, ex consecrato episcopi dirigerentur, quod declaratur fermentum ^d. Hic fecit ordinationem unam per mensem Decembrem: presbyteros septem ^e, diaconos quinque, episcopos per di-

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

^a B, Melchiades. ^b B, ann. 2, m. 2, d. 7. ^c B, a coss. Gal. Maximini VIII et Licinii ad Constantinianum imp. III et Licin. II. ^d Vide Baron. ad ann. Dom. 313. ^e C B, sex.

versa loca duodecim. Hic sepultus est in cœmeterio Calixti, via Appia, in crypta, in 0 Idus Decembris; et *cessavit episcopatus* diebus sexdecim.

CATALOGUS SUB LIBERIO.

Miltiades annis tribus, mensibus sex, diebus octo, a die sexto Nonas Julias a consulatu Maximiano VIII solo, quod fuit mense Septembri, Volusiano et Rufino, usque in III Idus Januarii, Volusiano, et Aniano consulibus.

VARIÆ LECTIONES.

Apud Fabrottam ex codice Freheri.

Num. 35, lin. 1, AB, Melciades, A, d. 7, B, d. 21. lin. 2, B, usque ad Maxentium secundum, A, usque ad Maximum V. lin. 9 et 10, A, IV Idus Decemb.

Ex codice Regio, Masarino et Thuano.

Lin. 1, Melchiades n. A. sed. ann. 4, m. 7, dies 8; fuit autem tempore ex die Non. Julii a consulatu Maxentii. lin. 2, ad Max. II. lin. 3, hic constituit, ut nulla ratione. lin. 5, celebrabant (M., celebrant). Tunc Manichæi f. f. i. urbe Roma. Ab eodem die fecit oblationes consecratas per ecclesias, ut ex consecratu episcopi dirigit. lin. 8, diac. 6. lin. 9, in crypta IV Id. D. et c. e. dies 17.

Ex codice Thuano altero.

Lin. 1, Melciades n. A, sedit ann. 4, ex die N.

A lin. 3, Septembri v. lin. 4, quis de fidelibus ag. quia eos d. lin. 5, urbe Roma, et ab eodem die fecit oblationes consecratas per eccl. lin. 7, ordin. unam, presb. 7, d. 6. lin. 9, num. 12. lin. ead., via App. IV Id. D. et c. ep. d. 17.

Apud Hq̄lstenium et Schelestratium.

Lin. 1, Flor., Melchiades. lin. ead., Flor., ann. 4, mens. 6, dies 8. lin. 3, Vat., ut nulla. lin. 5, Flor., tunc inventi sunt. lin. 5, 6, Vat. minor., eodem die fecit, ut oblat., etc. lin. 6, Flor., et consecrata, lege autem ex consecratu. lin. 9, Flor., XI.

Apud Peniam ex codice Cavensi.

Lin. 1, Meltiades nat. Affer, sedit annis III, m. VII, diebus XII. lin. 2, usque ad Maximum II. lin. 5, inventi sunt in Urbe; ab eodem die fecit oblationes consecratas. lin. 9 et 10, in crypta III Idus Decembr.

NOTÆ VARIORUM

A SCHELESTRATE.

Linea 6. — *Consecratum. . . . quod declaratur fermentum.* Ob disciplinam arcani Eucharistia hoc loco fermentum vocatur, ut dissertatione ea de re edita monstravimus. Eucharistiam namque episcopis et presbyteris ad urbem venientibus mittere consueverant pontifices, ut testatur D. Irenæus apud Eusebium lib. v, cap. 24.

ALTASERRÆ.

Linea 6. — *Hic fecit, ut oblationes consecratæ per Ecclesias ex consecratu episcopi dirigerentur, quod declaratur fermentum.* A Melchiade decretum, ut fermentum, id est panis fermentatus benedictus ab episcopo vice eulogiæ mitteretur per Ecclesias in symbolum communionis. De quo Anast. infr. in Siricio.

BENCINI.

Linea 6. — *Hic fecit, ut oblationes consecratæ per Ecclesias.* Istiusmodi sollemnis per Ecclesias Urbis consecratio, et sollemnior Eucharistiæ missio durante adhuc nono persecutionis anno, et Ecclesiis ex prioribus edictis fisco addictis, cohærere non videbatur cum temporum circumstantiis, gestisque enarratis. Verum libri Pontificalis narratio optime cum speciali Maxentii indulgentia Romæ, sicut et Africæ, vulgata cohæret, quam Christianis concessit Constantini exemplo, verius metu. Constantinus cum anno 507, imperium suscepisset, nihil agit prius, quam Christianos cultui, ac Deo suo reddere. Hæc fuit prima sanctio sanctæ religionis instituta, (Ibid. c. 54, ex Lactantio.) Christiani milites cingulo nudati ex Diocletiani edicto, turmatim Constantini exercitum impleverant. Maxentius, Romana mœnia Christianorum multitudine repleta conspiciens, sævitiam occultans ex Eusebio, ne ad Constantinum deficerent, Romæ Ecclesias Christianis restituendas publico edicto decernit. Loca universa ecclesiastica Romano clero fuisse restituta, et Melchiadem delegisse diaconos ad ea recuperanda ex Maxentii rescripto docent Acta eadem prolata in celebri collatione Carthaginensi c. 12, 13, et S. Augustinus in lib. post collat., in quo diluit Donatarum criminaciones Melchiadi impositas, quarum una erat, quod inter

B alios diaconos delegerit Stratonem reum traditionis ad loca illa recuperanda: « Recitaverunt etiam alia gesta, ubi Melchiadem legebatur misisse diaconos cum litteris Maxentii imperatoris, et præfecti prætorio ad prætorem Urbis, ut reciperet loca, quæ fuerant a Christianis tempore persecutionis ablata. Ubi etiam Melchiadis crimen penitus nullum appareret; dixerunt superioribus traditionis gestis, traditorem Stratonem fuisse recitatum. » Loca vero fuisse sacra in breviculo ejusdem collationis dicuntur Ecclesiastica. Sic enim ibi: « Et cum his quoque gestis nullum Melchiadis crimen et cognitori, et catholicis defensoribus appareret: dixerunt Donatistæ, Stratonem diaconum, quem cum aliis Melchiades ad recuperanda loca ecclesiastica miserat, superioribus gestis recitatum traditorem; et idea volebant etiam Melchiadem crimine traditionis aspergere, quod diacono illo non degradato uteretur. In persecutione autem sua dixerunt, Melchiadem tertium episcopum fuisse ab illo, qui tunc erat, cum traditio facta esset. » Et dum catholicorum regerit responsonem, et ipsi de restitutis ecclesiasticis locis, et a Melchiade recuperatis meminere, aientes: « Etsi demonstraretur, quod omnino non demonstrabitur, eundem Stratonem diaconum tradidisse, quem postea Melchiades ad recuperanda loca ecclesiastica cum aliis diaconis misit; non continuo Melchiadem isto crimine aspergi, quem potuit persecutio longe facere absentem, ut hoc omnino nesciret, eumque innocentem putaret, quem nemo reum accusando monstraret. » Basilicarum itaque restitutio per Maxentium publicatur ante annum 511, et anno sequenti a Constantino tyrannus profligatur, unde locum tribuit Melchiadi, ut ad antiquum morem easdem restitueret, præcipue in missarum celebratione, et Eucharistiæ deportatione per Ecclesias. Hinc consulto dicit Liber Pontificalis, *fecit*, nec utitur verbo *constituit*, denotando hanc inductam consuetudinem non novam esse, sed pristinae restaurationem. Maxentium vero tempori inservisse, et a persecutione cessasse metu incusso, non vero ex animi persuasione, suadet altera Africanis Ecclesiis indulgentia proclamata. Dum enim audiret Alexandrum Tyrannum in Africa nova moliri, et imperium adversus Maxentium occupare, illico mittit pacem

Ecclesiis Africae, persecutionis tempestatem temperat, imperatque ut Christianis libertas concederetur, de qua Optatus lib. 1: « Tempestat persecutionis peracta et definita est. Jubente Deo, indulgentiam mittente Maxentio libertas Christianis est restituta. » Et infra refert factam etiam restitutionem sacrorum locorum.

Linea 7. — Quod declaratur fermentum. Expressio hæc roborat conjecturas Schelestratii probantis in libro de discip. Arcani, Eucharistiam vocatam titulo fermenti, non ad materiam indicandam, quasi hæc esset panis fermentatus, non azymus, sed ad eucharisticum panem explicandum. Series enim verborum antecedentium sunt de consecratione panis eucharistici, ut per se constat. Liber vero Pontificalis, ut denotaret quid esset consecratorum episcopi, addit, *quod declaratur fermentum*; quasi diceret: Melchisedes, cum ob persecutionem in oratoriis privatis solemnia celebrationis agi non possent, Maxentii edicto in recuperatis ecclesiis, renovavit primum institutum de consecratione Eucharistiæ faciendæ ab episcopo, presbyteris presentibus, quibus consecratur dabatur, illud quod apud fideles *fermentum declaratum*, denotabat Eucharistiam, ut ad ecclesias deferentes, populo distribuerent.

BINH ET LARBEL.

Linea 6. — Hic fecit, ut oblationes consecratæ per ecclesias ex consecratu episcopi dirigerentur, quod declaratur fermentum. Locus sane obscurus, ita tamen explicandus: Melchisedes pontifex instituit, ut panem fermentatum, a populo, aut presbyteris oblatum, ab episcopis consecratur, singulorum titularum, aut parochiarum presbyteri in symbolum catholice unionis, ac communionis non modo ipsi acciperent, verum etiam aliis fidelibus sub se constitutis, qui sacratissima Eucharistia non communicassent, certo tempore distribuerent.

(Ex LAB.) **linea 7. — Quod declaratur fermentum.** Locus, ut videtur, corruptus

BLANCHINI.

NOTE CHRONOLOGICÆ.

Melchisedes epocha definita annis III, mensibus VII, diebus VII, in picturis integre preservatis in basilica S. Pauli, quibus exacte respondent plerique catalogi supra recensiti in Prolegomenis confirmatur etiam ex consiliis recte assignatis in catalogo Liberiano, et ex eo restituendis in secundo catalogo, atque in textu Anastasii (ubi amanuensium incuria et imperitia multiplices illorum annorum consules superte natura confusos expressit negligentius ac deformavit) nempe ex Maximiano VII solo, quod fuit mense Septembri Rufo Volusiano (ita enim nominantus est Italicus ille consul non Rufus Volusianus, ut ante monui nam. precedenti et demonstrabo in notis Chron. ad Silvestrum) nempe ex anno Christi 311, quo primum Pascha celebratum fuit a Melchisede successore Eusebii vita perfuncti 17 Augusti 310, usque ad *cons. Volusianum et Anianum* anni 314, die 10, Januarii, ejusdem natali, ita declarata in catalogo Liberii et Felicis quarti, necnon in lapide octavi sæculi affixo in porticu ad titulum S. Silvestri in capite: ubi post illa verba:

In nomine Domini hæc est notitia nataliõrum
Sanctorum hic requiescentium

versu secundo *Mensis Januarii* legitur

Die 10 ejusdem mensis Nat. S. Melchisedes papæ et mart.

Ex hæc igitur die 10 Januarii anni 314, *cons. Volusiano et Aniano* si recedamus in anteriora tempora per annos III, menses VII, dies VII illius epochæ in Paulinæ basilicæ picturis ævo Leonis Magni consignatis, incidit die; ordinationis ejus a episcopatum in 4 Junii anni 310, quæ fuit Dominica. Ca-

atalogi Liberiani et Felicis IV, præter eosdem annos III, numerant menses VI et dies XIII, cum deducant epocham ex die VI Nonas Julias, quæ pariter fuit Dominica apta ordinationi, non minus ac dies 4 Junii, quam judicant rationes ex Paulinis picturis deductæ. Legitur enim in Liberiano: « Militibus annis III, mensibus VI, diebus VIII, a die sexto Nonas Julias a consulu Maximiano VII solo (quod fuit mense Septembri Volusiano et Rufino) usque in illis Januarii Volusiano et Aniano *cons.* » Sive igitur ordinatus fuerit episcopus Melchisedes die 4 Junii anno 310, et exegerit episcopatus annos III, menses VII, dies VII, sive ordinationem suscepit die 2 Julii ejusdem anni 310, et episcopatus numeret annos III, menses VI, dies VIII, perinde recidit terminus ejus vite in 10 Januarii anni 314. Constat etiam cum sedisse vicario nomine ex die ordinationis ad mortem Eusebii, eodem anno 310 subsecutam sub Maxentio die 18 Augusti, et aliquot diebus ab illius martyrio proximum electum fuisse successorem tam juxta seram catalogi Liberiani, quam juxta epocham picturarum basilicæ S. Pauli, quatuor tantum sedemadmodum hævices distat.

Anno 312, Constantino Augusto II, et Licinio Aug. II *cons.* antequam Maxentius mense Octobri a Constantino profligatus in Tiberim deturbaretur, cum sevir persecutione Christianos vexaret, imo tot tyrannis quot militibus perdendam Urbem contraderet (uti probat card. Baronius ad annum 312, numeris 8 et 9) Melchisedes Silvestrum ordinavit, in persecutione tam dira necessarium sibi adiutorem ac Vicarium constituens die Dominica 10 Februarii, ut in sequenti numero declarabo. Sed igitur Melchisedes vicarius Eusebii ex die 4 Junii, vel 2 Julii anni 310, ad finem circiter mensis Augusti ejusdem anni, et inde electus successor sedit Romanus pontifex usque ad 10 Januarii anni 314.

NOTE HISTORICÆ.

Linea 3. — Hic constituit nullo ratione die Dominico, aut quinta feria jejunium quis fidelium ageat, quia, etc. Querunt vitarum expositores, nec satis declarari adhuc putant, quemnam fuerint jejunia ethnicorum die Dominica, et feria quinta, quæ traditur hic Christianis interdixisse Melchisedes, ne cum superstitiosis illis cultui demonum impie dicatis casta nostra confunderentur, veræ religionis documento a Christo Domino, et ab apostolis instituta. Hæc tenus demonstrant perspicue adversus calumnias sectariorum ætatis nostræ plurimum interesse inter superstitiosa a Montano adinventæ et præscripta jejunia sui Paracleti, et nostræ legitime inducta et frequentata tum in Quadragesima, tum per anni circumlunum, præsertim ab iis qui profitentur juxta probatas regulas Patrum penitentis vitæ sanctimoniam: qua de re videndus Baronius ad annum 175, n. 23.

Verum desideratur adhuc notio evidentior, quæ illustret cautelam ac decretum Melchisedis, caventis, ne putarentur nostra jejunia ab ethnicorum ritibus emanare, si die Dominico, aut feria quinta celebrarentur. Rem, ni fallor, exponunt verba, quæ proxime consequuntur, nempe: *et Manichæi inventi sunt in Urbe ab eodem. Card. Baronius* ad annum 312 observat ex epistola 22 S. Hieronymi versum fuisse Romæ in calumniarum jejunantium Christianorum jejunium superstitiosum ejusdem sectæ Manetis: « ita ut quem viderent pallentem atque tristem, miserum et Manichæum vocarent. » Ibidem vero præmisit fuisse Manichæos etiam Diocletiani lege proscriptos multo ante, quam ejusmodi calumnia appeterentur fideles Romæ agentes, vivente scilicet Melchisede, sed nondum ad Petri cathedram provecto. Erant igitur jam tum in Urbe Manichæi: et jure precavebat Melchisedes, ne legitima et sancta nostra jejunia locum facerent calumniæ illorum, qui interpretari erant secus nostrorum institutum et praxim, quasi petitam ex Manichæorum superstitiosa abstinentia.

Sed iterum prior quæstio animum pulsat, et exposita nobis postulat, quid demum commune cum superstitiosis ethnicorum jejuniis haberet abstinentia Manichæorum, ita ut Melchiadi, quasi divinitus futuram calamitatem præcavendum fuerit decreto, excludente diem Dominicam et quintam feriam a solemnitate catholico-jejuniis, ne crederentur ex manichæorum institutis jejuniis. Opportune suggerit causam cautela tum temporis necessaria impressa non multo ante annos Archelæi episcopi disputatio adversus Manetem, illius sectæ auctorem, in collectancis monumentorum Ecclesiæ Græcæ atque Latine tum primum editis cum eruditissimis observationibus a Laurentio Zaccagnio, et doctrina et omnigena ecclesiasticæ eruditionis perita præfecturam bibliothecæ Vaticanæ promerito: quo elogio virum illustrem prosequitur clarissimus aller ætatis nostræ scriptor Philippus a Turre episcopus Adriensis, inter præcipuos omnique doctrina ornatos sæculi nostri præsules et ipse enumerandus. In dissert. de Mithra cap. 5, pag. 207, is colligebat ex enuntiato Archelæi colloquio adversus Manetem, hunc Persam ex Corbisio Manem effectum barbaricæ illius philosophiæ studiosum, quæ apud suos populares vigeat, addiditque errores Zoroastris et magorum, nempe solis cultum, palingenesim animarum, duo mundi principia, bonum, ac malum genium, et hujusmodi errorum portenta: quæ involvenda, et commiscenda suscepit distortis ritibus, et dictis, e Christianorum libris a se diligenter conquisitis; ut novas hæreses ex precedentibus compingiret. Palernæ vero superstitionis præ cæteris tenax, cultum ignis ac solis professæ, voluit etiam sacris Mithræ initiari. Quare Archelæus episcopus ita hominem alloquitur: « Barbare sacerdos, Mithræ, et collusor, solem tantum coles Mithram locorum mysticorum illuminatorem, ut opinaris, et conscium, hoc est quod apud eos Iudes (ut reddat Zaccagnius) sive Iudius (ut legendum putat episcopus Adriensis) et tanquam elegans minus peragis mysteria. Tuu addit laudatus præsul Adriensis. « Manetes igitur Archelæo est *mimus* et *ludius*, qui sub ferarum formis more histrionico mysteria Mithræ peragebat, unde et ejus *collusor* dictus. Conjecturam hoc loco addam, quoniam de Manete sermo est. Narrat Plutarchus de Iside et Osiride pag. 369, Persarum magos Zoroastris sententia duos deos statuisset inter se contrarios, *Oromazan*, et *Arimanium*, quorum unus mala, alter bona conferret: interque eos medium colit Mithram, quem idcirco *μεσσηρ*, id est *mediatorem*, seu *intermedium* nuncupabant. Annon igitur a Mithræ sacerdotibus nefaria Manetis doctrina de duobus principiis, uno bono, altero malo fluxit, quam primum Schytilianus, deinde Terebinthus, e cujus libris Manes ipse hausit, ipsi docuerunt? Mithra certe Deus ille *mediator* idem est ac *murus*, quem ferebat Manes intermedium inter bonum et malum: de quo in memorata disputatione Archelæi pag. 59. Porro Terebinthum seu Buddam sermonem habuisse de duobus principiis cum Mithræ aditus, et sacerdotibus refert Epiphanius hæresi 68 de Manichæis, num. 5. » His addit eruditissimus præsul descriptionem ritus, quo sacerdotes Mithræ animalium figurarum induebant superstitioso lavacro mundati ad animarum transmigrationem spectatoribus suis insinuandam cum erroribus tam hæreticorum, quam ethnicorum ad Manetis assecelas derivatis per cultores Mithræ ac Solis, et permixtis sacrilega imitatione rituum Christianorum. Hæc enim scribit. « Verum ad Mithræ initiationes redeo, quæ impio mysteriorum ritu perficiebantur. Is quippe ad imitantium sanctorum Christianæ religionis sacramentorum compositis per gradus profanæ augurationis teletæ ad sacra capessenda informabantur. Nec ausim secus ea describere, quam ipsismet verbis Tertulliani de præscript. cap. 40: « Tingit et ipse diabolus quosdam utique credentes, et fideles suos: expiationem delictorum de lavacro repromittit » (in libro

quoque de Baptismo cap. 5, initiatos fuisse per lavacrum commemorat): et si adhuc memini Mithra signat illic in frontibus milites suos, celebrat panis oblationem, et imaginem resurrectionis induit, et sub gladio redimit coronam. Ut vero Eucharistiæ imago luculentius adumbraretur, panis, et poculum aquæ ponebatur, verbis quibusdam additis, uti refert Justinus martyr. Apolog. 2, pag. 98 edit. GL. Paris. 1615. »

Omissis tamen iis, quæ ad sacramentorum imitationem sacrilegam pertinent, proferendum est ad ea, quæ Mithræ cultores, et inter hos Manichæi cum propriæ sectæ auctore Mithræ sacris initiato, ejusque idoli *sacerdote*, ac *endro*, ita peragebant; ut cavendam fuerit decreto Melchiadis, ne jejunia nostra cum eorumdem abstinentiis viderentur convenire. S. Gregorius Nazianzenus orat. 3 in Julianum pag. 77, tom. I, edit. Paris. 1639: « In sacris Mithræ adhibitis asserit cruciatus, justasque, aut etiam mysticas ustiones: » quod comprobat præsul Adriensis pag. 211, ex Suida et Porphyrio: sed clarior illustrat ex Nonno, et ex Niceta episcopo. « Nonnus (non Eliæ Cretensis, ut male citat Barthius ad Statii locum in fine libri primi Thebaidos, *Adsis o memor hospitii*) enumerat Gradus tormentorum octoginta, quibus probandi erant ii, qui Mithræ sacris initiabantur. Nicetas episcopus apud eundem Nazianzenum expressius recenset his verbis: « In ipso probationis ingressu per quinquaginta totos dies, eos ferre cruciatus, deinde duos dies flagris cædunt, tum in nivem viginti dies immergunt. »

At in codice Græco Laurentiana, scripto ab annis septingentis, et per V. C. Montfauconium Latine reddito gradus octoginta ita numeratos nobis exhibet pag. 212: « Hujus autem Mithræ mysteriis quedam initiationes sunt maxime apud Chaldaeos. Qui Mithræ mysteriis initiantur quibusdam seu gradibus cruciatus probari solebant: ita ut primum leviore poenarum genere afficerentur, deinceps vehementiore. Exempli causa: primo initiandos fa ne affligebant quinquaginta diebus, ac si hæc constanter tolerarent, illos biduo cædi curabant, ac deinceps eodem poenæ genere singulos exercebant viginti octo diebus: eoque pacto cunctis erac atibus, si qui initiabantur hæc patientes ferrent, tunc demum perfectiora mysteria edocebantur. » — « Si numerum colligas probationum, quinquaginta scilicet famis, duo flagellationum, repetito eodem poenæ genere per alios viginti octo dies, ipsosmet octoginta gradus Nonni deprehendes, » etc. Concludit hæc observationes laudatus præsul attendens, « *Præsidentem* ignis terreni esse Mithram seu Solem, qui cum conservat, et fovet, uti putarunt veteres, maxime Persæ. Quos inde nil mirum ejusdem ignis cultum retulisse ad suum præsidem, et conservatorem, Solem videlicet, seu Mithram. » Observat etiam ex Augustino, Manichæos profanare assuetos omnia Christiana sacramenta superstitiosis suis mysteriis ex eorum duce Manete, Mithræ sacris initiato, hæc etiam blasphemiam collegisse, ut Christum Dominum Solem esse, seu Mithram putarent. « Imo Manichæi (inquit pag. 211), quorum nefarium, dæcem Mithræ addicam vidimus, Solem qui Mithra esse ipsosmet Christum putabant, teste Augustino in Joannem cap. 8, tract. 34, pag. 534. »

Hæc integre fuerunt exscribenda, ut assequeremur, quam provide cavendum fuerit per decreta Melchiadis, ne disciplina Christiani jejunii degeneraret, aut profluxisse putaretur, et propendere in superstitiosa jejunia Mithricorum, quos inter Manes cooptatus, tradiderat sectariis suis Manichæis, exemplo suo redditis ex Iudis ac mimis Mithræ Iudis ac mimis sacramentorum Christi, errores et superstitiones, confundentes Christum cum Sole et Mithra. Patet etiam cur hoc tempore Maneti proximo (qui sub Probo et Aureliano vixerat ætate Melchiadis, licet nondum pontificis), hæresis Manichæa serpens

ut cancer, cum fuisset detecta sub Melchiade pontificatum adepto abigenda fuerit in exordio sui regimini pontificia ejusmodi lege, veterem disciplinam confringente, ne diebus Dominicis jejunia peragerentur etiam in septem hebdomadibus Quadragesimæ, a Telesphoro ex traditione in legem scriptam redactis, neve quinta feria in jejuniis initiandorum per quatuor anni tempora extra quadragesimam indictis, ut supra legimus in numero Callisti, includeretur. Quinquaginta enim gradus primi probationis Mithriacorum totidem erant dies continuatæ abstinentiæ per septem hebdomadas, *per quinquaginta totos dies eos fame cruciant*, ait Nicetas apud Nazianzenum. Septem hebdomades nostri jejunii ab apostolis traditi exemplo Dominico, et per Telesphorum scripta lege constabiliti, videri poterant quinquaginta illi primi gradus probationis Mithriacorum, præsertim si ut a Manete Solis cultore illa institutio suscepta fuerat, frequentaretur etiam a Manichæis Solem colentibus impie confusum cum Christo Domino. Huic periculo scelestæ persuasionis et confusionis quod præsentius remedium opponeret Melchιάdes statim ac detexit in Urbe Manichæos? Decretum scilicet opponendum censuit veteris discipline apostolicæ, castum ritum, et causam secernens a superstitionis inventis Mithriacorum et Manichæorum. Septem, inquit, hebdomades nostri jejunii ne unquam credantur esse totidem hebdomades in dies quinquaginta probationis a Mithriacis explicatæ aut deformatæ. Quadraginta enim sunt dies jejunii rite per pontifices Christianos Deo dicati sub exemplis Domini et prophetarum. Cum his non accedantur septem dies Domini singulas hebdomadas inchoantes, qui cum præferant memoriam Resurrectionis Christi in quovis circulo hebdomadario, nefas est eosdem deputari jejunio, indicio passionis. Ita et jejunium aliud solemne a Patribus perinde traditum, et a Callisto mandatum litteris per singulas anni tempestates, ut eadem singillatim datori omnium honorum Domino consecratur, continetur feriis quarta, sexta, et sabbato, Passionis Dominicæ idcirco speciatim attributis, quod concilium ejus tradendi feria 4, mors Feria 6, sabbato sepultura contigerit. Feria vero quinta statis hise jejuniis more majorum non includitur; nam vespere, ejusdem diei, quando passio in horto inchoata est, referuntur more patrio divinæ legis ad feriam 6 subsequentem. Vitemus itaque, ait Melchιάdes, etiam in his novitatem atque confusionem cum profano cultu, sive occasionem falsæ persuasionis, apud Ethnicos facile proflitæ ex continuata serie tridui Ethnicorum in sæcularibus ipsorum sacris, ut vocant, hoc est superstitionibus, celebrati jejunio et pervigiis accomodatæ ad inanum deorum suorum fabulas. Servetur interrupta illa norma jejunii per ferias a Patribus nobis assignatas, quibus clare demonstratur, nostræ consuetudinis instituta nihil habere commune cum Solis et Mithræ cultu, aut cum Christo Manichæorum cum Sole confuso; sed in nostri forma jejunii solum a nobis Deum miice coli Jesum Christum Filium Dei, Solis, Coeli, Terræ, rerumque omnium ac temporum conditorem cum Patre ac Spiritu, eumque Christum nos fateri pro nobis in carne passum hæc jejunia præmonstrasse exemplo, ac dedicasse merito suæ Passionis. Periculo ita submoto confusionis Christianorum catholici ac veri dogmatis cum perverso Manichæorum, atque Ethnicorum, castam jejunii disciplinam, qualem a majoribus acceperat providenter servavit Melchιάdes, et in illa consignavit apertam Fidei nostræ professionem, ut e diametro opposita semper agnosceretur superstitionibus Ethnicorum, et dolosæ transformationi corruptæ fidei Manichæorum. Quare jure fuit a Bibliothecario enumeranda inter decreta pontificum Romanorum solemnis hæc declaratio, quæ ad indicta omnibus Christianis jejunia pertinet (nam privatorum abstinentiæ, quæ penitentiae tantum causa, non

Assumpti, a singulis fidelibus pro libitu et Indignè assumi permittitur alia norma præscripta est): sive cum Ptolethorius opponeret hæresibus Basilidis et Carpocratæ, duo rerum principia statuentibus boni et mali, eaque referentibus inter deos, et animorum transmirationem commentis, et idcirco superstitione abstinentibus a cibis quibusdam et animalibus, quæ ad Creatorem mali seu malum principium per illas referebantur, promulgans legem indiscrete adhibendi ad usum communem quodcumque esculentum, ut supra legimus numero 14; sive cum Melchιάdes constitueret, ne solemnia Ecclesiæ jejunia deformarentur et variarentur a veteri instituto, excludente diem Dominicam ab illo numero etiam in quadragesima, et per quatuor anni tempestates eximente feriam quintam a tempore jejunii, Deo semper offerendi, non secus ac publice hæces, per legimos pontifices Deo dicatas, per fidem exercitam memoria Passionis ac Resurrectionis Christi Domini. Hæc provida Melchιάdis cura nisi præcessisset, quam putamus confusionem suborituram fuisse de catholicorum imaginario consensu cum disparato cultu Manichæorum et Mithriacorum? cum sola temporis affinitas in septem hebdomadibus jejunio deputandis apud catholicos, dum Mithriaci præscriberent dies quinquaginta famis tolerandæ Solis cultoribus, sensim induceret ætate Hieronymi, a Melchιάde non disjuncta integro sæculo, prurium referendi inter Manichæos Solis ac Mithræ cultores, cum suo duce Christi nomen eidem scelestæ agente, quotquot a jejunio pallentes ac maceratos conspicerent.

Constat igitur ratio decreti sub Melchιάde editi et causa ejusdem illico interponendi postquam in Urbe detecta est secta Manichæorum. Quare et in contextu Bibliothecarii una eademque periodo illa continetur, quæ spectat ad Mithriacos, per particulam causalem quia; dum legitur: « Hic constituit nulla ratione die Dominico aut Feria 5 jejunium quia fidelium ageret quia hos dies pagani, tanquam sacrum jejunium celebrabant: » altera vero causa respiciens Manichæos, a paganorum Mithriacis suis superstitiones elocutos, proxime redditur comitate, ab eadem periodo fortasse non disjungendo, verbis quæ subsequuntur ita conceptis, *et Manichæi inveniunt in urbe Roma ab eodem.*

CIACONNI.

Linea 6. — *Hic fecit, ut oblationes consecratæ per Ecclesias, ex consecratæ episcopi dirigerentur, quod declaratur fermentum.* Multiades pontificatus suo multos hæreticos Donatistas Romæ delitescere comperit, illeque ut dignoscerentur et distinguerentur a catholicis, et morbidum pecus a sano, instituit panem fermentatum benedictum, quo, ob communicationis symbolum, ab episcopo impertirentur cuncti parochiales presbyteri, qui eundem sub se constitutis fidelibus distribuerent, certis diebus. Appel-labatur autem fermentum, ad distinctionem azymi panis, ex quo soletur confici Eucharistia? dictumque est Sacramentum, quod esset episcopali benedictione sacramentum. Hic ritus perseverat apud Græcos inviolatus.

PAGII.

Schisma Donatistarum, cujus initium præterque omnes cum Baronio, ad annum trecentiesimum sextum revocant, anno tantum trecentiesimo duodecimo inchoatum est, postquam pax Africanæ Ecclesiæ reddita fuit a Maxentio: « Tempestas persecutionis, ait Optatus lib. 1 contra Parmenianum, peracta et definita est. Jubente Deo, indigentiam mittente Maxentio, Christianis libertas est restituta. Botrus et Celeusius, ut dicitur, apud Carthaginem ordinari cupientes operam dederunt, et absentibus Numidis, soli vicini episcopi peterentur, qui ordinationem apud Carthaginem celebrarent. Tunc suffragio totius populi Cæcilianus eligitur, et

manus imponente Felice Aptungintano episcopo, ordinatur, » etc. Persecutioni autem in Africa finis impositus est anno tantum 512, ut probat Adnotator Baronii. Botrus et Celensius, cum spe sua se dejectos viderent, conjurare adversus Cæcilianum, ordinatum episcopum Carthaginensem, ceperunt, et adhibita in societatem Lucilla, potentissima femina, Cæciliano infensa, ac senioribus plebis catholice, quibus Mensurius, Cæciliani decessor, ornamenta Ecclesiæ commendaverat, episcopos Numidie, qui non mediocrem injuriam sibi factam putabant, quod ad Cæciliani ordinationem evocati non fuissent, Carthagine convenire curarunt, qui numero septuaginta congregati, Cæcilianum absentem, quod evocatus venire nolisset, damnaverunt; duo crimina illi objicientes. Primum quod a traditoribus ordinatus fuisset episcopus; deinde quod cum esset diaconus, victum afferri martyribus in custodia positus prohibuisset. Post hæc in locum Cæciliani Majorinum ordinarunt episcopum in gratiam Lucillæ, cujus domesticus erat. Hoc est initium schismatis Donatistarum, sic dictorum a Donato a Casis Nigris episcopo, Majorini ordinatore, quem Augustinus in Breviario Collationis tertie, et in libro Retractationum scribit, Cæciliano adhuc diacono schisma fecisse Carthagine, ejusque facinoris reum postea convictum fuisse in synodo Romana sedente Melchiade. Sed quoniam in ordinatione Cæciliani vehementius erupit, idcirco schismatis initium ab illa ordinatione desumitur.

Schismatici adversus Cæcilianum scripserunt libellos, et Anulinum Africæ proconsulem interpellarunt, ut eos ad Constantinum, tunc in Galliis agentem, mitteret, quibus eum rogabant, ut de Gallia iudices dari præciperet. Imperator lectis Donatistarum libellis, subiraucunde respondit, teste Optato Milevitano: « Petitis a me in sæculo iudicium, cum ego ipse Christi iudicium expectem. » Dedit tamen iudices Maternum Agrippinensem; Rheticium Augustodunensem et Marinum Arelatensem episcopos, qui cum Melchiade papa, et aliis episcopis Italii ab ipso deligendis causam Cæciliani iudicarent.

Congregata est Romæ synodus, die secunda Octobris, feria sexta, ideoque anno Christi trecentesimo decimo tertio, in domo Faustæ in Laterano. Ei præfuit Melchiades, cui assidebant tres præfati episcopi et quindecim Itali. In Donatum a Casis nigris lata sententia est suffragantibus universis, « quod confessus sit rebaptizasse, et episcopis lapsis manum imposuisse, quod ab Ecclesia alienum est. Testes inducti a Donato confessi sunt se non habere quod in Cæcilianum dicerent, Cæcilianus omnium supra-memoratorum sententiis innocens est pronuntiatus, etiam Miltiadiis sententia, qua iudicium clausum est his verbis: Cum constiterit Cæcilianum ab his, qui cum Donato venerant, juxta professionem suam non accusari, nec a Donato convictum esse in aliqua parte considerit, suæ communioni Ecclesiasticæ D
 » Referuntur hæc ob Optato Milevitano lib. 1 adversus Parmenianum, qui alteram partem sententiæ, de damnatione scilicet Donati, et de susceptione episcoporum partis Majorini prætermisit. Huic Synodo Marcus presbyter, postea, sancto Silvestro mortuo, Romanus pontifex, interfuit, ut videre est apud Valesium in Notis ad librum x Eusebii cap. 8, et in Critica Baronii anno 515. Ferunt tum Donatistas condemnatos, a sententia episcoporum concilii ad Imperatorem appellasse, dictumque a Constantino, cum id accepit: « O rabida furoris audacia! Sicut in causis Gentilium fieri solet appellationem interposuerunt. » Disputatur inter doctos, num hæc ad Imperatorem appellatio facta fuerit in hoc Romano, an in Arelatensi concilio sub Silvestro.

Porro Donatus a Casis nigris confessus est se

A rebaptizasse et episcopis lapsis manum imposuisse, quia schisma Donatistarum in hæresim evaserat, cujus hi præcipui errores. Primo baptismum extra Ecclesiam collatum nullum esse contendebant, et quia Ecclesiam intra suam sectam coarctabant, ideo catholicos a se deceptos, suoque schismati implicitos rebaptizabant. Secundo, Ecclesiam in cæteris orbis regionibus traditorum contagio, malorumque communionem periisse assererebant, et in Africa remansisse in sola parte Donati, ideoque episcopis lapsis manus de novo imponebant. Tertio tandem Ecclesiam catholicam meretricem vocabant, ut refert S. Augustinus in Concione de gestis cum Emerito. Qui plura cupit de schismate Donatistarum, legat dissertationem ab Henrico Valesio de eoditã, Eusebii editioni subjunctam

SOMMIER.

Linea 2. — A consulatu Maxentii ix. Cum finem accepisset in Africa persecutio circa annum 311, episcopis Carthaginensis provinciæ liberum fuit in ea metropoli convenire ad eligendum Mensurii episcopi successorem. Insuper hic pars aliqua historiæ Ecclesiæ Africanæ; connexa cum sit historiæ Romanæ sedis. Cæcilianus igitur Carthaginensis Ecclesiæ diaconus canonice electus et consecratus fuit episcopus cleri suffragiis, totius populi accedente consensu. Contra hunc legitime electum et rite consecratum seditiosorum factio partim ambitione, partim avaritiæ studio seducta, se ita audacter erexit, ut episcopum recognoscere detrectaret. Convocavit Carthagine episcopos aliquot Numidie, et vicinarum regionum numero septuaginta, ægre ferentes ad eam electionem se non fuisse vocatos. Hi veluti ad concilium congregati, cum ad eum convenire se sistere Cæcilianum renuissent, ejus ordinationem esse nullam declarant, et Majorinum in ejus locum substituunt. Datis subinde literis ad universas Ecclesias Africanas suadebant, ut a communionem Cæciliani recederent, et ad Majorinum deficerent, a se promotum. Talis origo est schismatis Donatistarum.

Verum duo magni Ecclesiæ Africanæ episcopi nempe Optatus Milevitanus et Augustinus, qui scripserunt sæculo integro ab illa seditione nondum penitus scopolita, sed ad ipsorum ætatem adhuc continuata, testantur id esse constanter indicium eamque tesseram, unde schismatici semper detecti sunt atque hæretici; nempe, quod se subduxerint ac separaverint ab unione cum Ecclesia Romana: « Quære harum originem rerum; et invenies hanc te in vos dixisse sententiam, cum schismaticis hæreticos sociasti. Non enim Cæcilianus exivit a Majorino, avo suo, sed Majorinus a Cæciliano. Nec Cæcilianus recessit a cathedra Petri vel Cypriani, sed Majorinus, cujus in cathedram sedes, quæ ante ipsum Majorinum originem non habebat. » (Optat. Milevit. advers. Parmenian. lib. 1.)

« Cæcilianus posset non curare conspirantem multitudinem inimicorum; cum se videret et Romanæ Ecclesiæ, in qua semper Apostolica Cathedræ viguit principatus, et cunctis terris, unde Evangelium ad ipsam Africam venit, per communicatorias litteras esse conjunctum; ubi paratus esset suam causam dicere, si adversarii ejus ab eo illas Ecclesias alienare conarentur. » (S. Augustin. ep. 162.)

Hoc negotium revera delatum fuit ad Melchiadem papam Eusebii successorem, post illam rerum conversionem. religionis bono a Deo feliciter partam in Constantini promotione ad imperium.

Hic enim princeps ex victoria sibi divinitus concessa sub auspiciis vivificæ crucis, a se et ab universo exercitu in cælo spectatæ, confirmatus in ea, qua erga Christianos affectus erat animi propensione, hanc non destitit confestim declarare per edicta, liberum exercitium religionis nostræ, honorumque omnium restitutionem ejusdem nostræ religionis pro-

fessoribus decernentia. Sinoinde Augustæ dignitatis auctoritatem interposuit ad componendas domesticas Ecclesie perturbationes, ejusdem sanctorum legum patrocinium professus.

Certior itaque factus de seditiosis motibus, quos in Africa suscitaverant Donatistæ, præcepit magistratibus in ea provincia a se constitutis, ut eosdem reprimerent, datisque litteris ad Cæcilianum legitimum episcopum Carthaginensis Ecclesie, eundem certiore fecit, non defuturos ministros suos optulari, illorum auxilium ubi imploraret. Certus autem cum esset, schismaticos a se postulatos, ut apud transmarinos iudices causa illorum cum Cæciliano decideretur; imperator non ausus de causa episcopi *judicare* (observante S. Augustino in epist. 166) *eam discutendam, atque finiendam Episcopis delegavit. Ita vero de eadem perscripsit ad Melchiam papam.*

Constantinus Augustus Miltiadæ episcopo Romano, et Marco salutem. Quoniam ejusmodi litteræ complures ab Anulino clarissimo Africae proconsole ad me missæ sunt, in quibus constat Cæcilianum episcopum civitatis Carthaginensium, a quibusdam collegis suis in Africa ordinatis episcopis, multis de rebus in crimen vocari, et illud mihi molestum videtur, ut in his provinciis, quas divina providentia ultro ac sua sponte sub meum subjunxerit imperium, et in illis locis, in quibus crebra hominum frequentia versatur, non modo multitudo ad deteriora deflectat, et distrahatur dissidiis, sed episcopi etiam discordiam inter se ipsi exercent: visum est mihi, ut idem Cæcilianus, cum decem episcopis, qui illum reum facere videantur, et decem aliis, quos ipse suæ litis diducationi necessarios existimaverit, Romam navigio trajiciat; ut ibi coram vobis, et Reticio etiam, et Materno, et Marino collegis vestris, quos ea de causa Romam maturare jusserim, possit audiri, sicut sanctissima Dei lex, uti nostis, postulat. Atque ut de omnibus hisce plenissimam, accuratissimamque notitiam possitis habere, exemplaria litterarum, ad me ab Anilio missarum, litteris meis subscripta ad vestros prædictos collegas misi. Quas cum vestra gravitas perlegerit, exquisitè ponderabit,

quomodo, quave ratione, illa quam supra diximus, diligentissime, rectissimeque dirimatur, et ex juris præscripto tandem absolvatur. Quandoquidem illud vestrum studium minime latet, me tantam reverentiam sanctæ et catholicæ Ecclesie tribuere, ut velim vos nullum generale schisma, nullam discordiam in ullo loco omnino relinquere. Summa magni dei majestas vos, honoratissimi viri, multis annis conservet. (Apud Euseb. *Hist.* lib. x, cap. 55.)

Utriusque partis viri Romam cum advenissent, ubi pariter aderant tres illi Galliarum episcopi in Constantini litteris memorati, necnon alii quindecim ex Italia antistites, concilium celebratum fuit sub auctoritate Melchias papæ. (Melchiade apostolice sedis episcopo præsertim, Reticus cum aliis juxta interfuit.) (S. Aug., lib. 1 *contr. Jul.*, cap. 2.) Conveniunt in domum Faustæ in Laterano Constantino III et Licinio III coss. vi Non. Octobr. die feria sexta. (Opt. Milev. lib. 1, etc.) Cæcilianus omnium supramemoratorum sententiis innocens est pronuntiat: etiam Miltiadis sententia, qua judicium datum est his verbis: Cum constiterit Cæcilianum ab iis qui cum Donato venerunt, juxta promissionem suam non accusari, nec a Donato convictum esse in aliqua parte constiterit: suæ communioni ecclesiasticæ integro statu retinendum merito esse sentio. (Opt. *contr. Parmen.* lib. 1.)

Qualis ipsius beati Melchias ultima est prolata sententia, quam innocens, quam integra, quam provida atque pacifica, qua neque collegas, in quibus nihil constiterat, de collegio suo ausus est removere: et Donato solo, quem totius mali principem invenerat, maxime culpato, sanitatis recuperandæ optionem liberam fecit: cæteris paratus licet communicatorias mittere, etiam iis, quos a Majorino ordinatos esse constaret: ita ut quibuscumque locis duo essent episcopi, quos dissensio geminasset, eum confirmari vellet, qui fuisset ordinatus prior: alteri autem eorum plebs alia regenda provideretur, etc. O virum optimum! O filium Christianæ pacis, et patrem Christianæ plebis! (S. Aug. *epist.* 163.)

XXXIV. SANCTUS SILVESTER.

ANNO CHRISTI 314, CONSTANTINI 9.

34 *Silvester, natione Romanus, ex patre Rufino, sedit annis viginti tribus, mensibus decem, diebus duodecim.* ^a *Fuit autem temporibus Constantini et Volusiani ex die Kalendarum Februariarum usque ad diem Kalendarum Januariarum, Constantio, et Volusiano consulibus.* ^d *Hic in exsilio fuit in montem Soractem persecutione Constantini concussus, et postmodum rediens cum gloria, baptizavit Constantinum Augustum, quem curavit Dominus per baptismum a lepra, cujus persecutionem primo fugiens, in exsilio fuisse cognoscitur.*

Hic fecit in urbe Roma ecclesiam in prædio cujusdam presbyteri sui, qui cognominabatur Equitius, quem titulum Romanum constituit, juxta Thermas Domitianas, qui usque in hodiernum diem appellatur titulus Equitii, ubi et hæc dona constituit: patenam argenteam, pensantem libras xx, et dono Augusti Constantini. Donavit autem scyphos argenteos duos, qui pensaverunt singuli libras denas; calicem aureum, pensantem libras duas; calices ministeriales quinque, per-

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

^a B, ann. 21, m. 10, p. 1. ^b B, a coss. Volus. et Aniani ad Constantium et Albinum. ^c C, Constantino. ^d Vide Baron. ad ann. Dom. 524.

santes singuli libras binas ; amas argenteas duas , pensantes singulæ libras denas ;
 13 patenam argenteam chrismalem auro clusam ^a pensantem libras quinque ; phara ^b
 coronata x, pensantes sing. lib. octonas ; phara ærea xx, pensantes singula libras
 denas ; canthara cerostrata xii ærea, pens. singula libras tricenarum ; fundum Va-
 lerianum in territorio Sabinensi, qui præstat sol. lxxx ^c ; fundum statianum in ter-
 ritorio Sabinensi, qui præstat sol. 55 ; fundum Duas Casas in territorio Sabinensi,
 20 qui præstat sol. xl ; fundum Percilianum territorio Sabinensi, qui præstat sol. xx ;
 fundum Corbitanum territorio Corano, qui præstat sol. xl ^d ; domum in Ur-
 be cum balneo Sicinini regione, quæ præstat sol. lxxxv ; hortum intra urbem Ro-
 mam in regione Adduoframantes ^e, qui præstat sol. xv ; domum in regione
 Roffea ^f intra Urbem, quæ præstat sol. lviii et tremis ^g

CATALOGUS SUB LIBERIO.

Silvester annis viginti uno, mensibus undecim. Fuit temporibus Constantini, a Consu-
 latu Volusiani et Aniani, ex die pridie Kalendas Februarii, usque in diem pridie Kalen-
 darum Januariarum, Constantino et Albino consulibus.

35 *Hic fecit constitutum de omni Ecclesia. Etiam hujus temporibus factum est
 concilium cum ejus consensu in Nicæa Bithyniæ ^h, et congregati sunt trecenti decem et
 octo episcopi catholici, et quorum chirographum cucurrit, alii imbecilles ducenti octo,
 qui exposuerunt fidem integram, sanctam, catholicam, immaculatam, et damnave-
 runt Arium, Photinum et Sabellium, vel sequaces eorum. Et in urbe Roma con-
 gregavit ipse cum consilio Augusti episcopos ducentos septuaginta septem, et damnavit
 iterum Calixtum, et Arium, et Fotinum, et Sabellium ; et constituit ut presbyterum ⁱ
 Arianum resipiscentem non susciperet, nisi episcopus loci designati ^j ; et chrisma
 ab episcopo confici ; et privilegium episcopis dedit ut baptizatum consigna-
 10 rent propter hæreticam suasionem. Hic et hoc constituit ut baptizatum liniret
 presbyter chrismate levatum de aqua, propter occasionem transitus mortis. Hic
 constituit ut nullus laicus crimen clerico inferre audeat. Hic constituit ut dia-
 cono dalmatica uterentur in ecclesia, et pallio linostimo ^k læva garum tegetetur.
 Hic constituit ut nullus clericus propter causam quamlibet in curiam intro-
 15 iret, nec ante judicem cinctum causam diceret, nisi in ecclesia. Hic constituit
 ut sacrificium altaris non in serico neque in panno tincto celebraretur, nisi tan-
 tum in linteo ex terreno lino procreato, sicut corpus Domini nostri Jesu Chri-
 sti in sindone lintea munda sepultum est, sic missa celebraretur. Hic constituit
 ut si quis desideraret in Ecclesia militare, aut proficere, ut esset lector ^l annos
 20 haberet xxx, exorcista dies xxx, acolythus annos xxxv ^m, subdiaconus annos v, custos
 martyrum annos v ⁿ, diaconus annos xxx et vii, presbyter annos iii, probatus ex
 omni parte, etiam et ab his qui sunt foris testimonium habere bonum, unius ux-
 oris virum, uxorem a sacerdote benedictam. Et sic ad ordinem episcopatus ascen-
 dere, nullum majoris vel prioris locum invadere, nisi ordinem temporum cum
 25 pudore cognoscere omnium clericorum voliva ^o grata, nullo omnino clerico
 vel fidei contradicente. Hic ordinationes presbyterorum et diaconorum fecit
 septem ^p per mensem Decembris ; presbyteros xlii, diaconos xxxvii, episcopos per diversa
 loca diversis temporibus in urbe Roma numero lxxv ^q.*

36 ^r Hujus temporibus fecit Constantinus Augustus basilicas istas, quas et orna-
 vit : basilicam Constantinianam, ubi posuit ista dona : fastigium argenteum
 battutile, quod habet in fronte Salvatorem sedentem in sella in pedibus v,
 pens. libras cx ; duodecim apostolos in quinque pedibus, qui pensaverunt sin-

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

^a C, clausam. ^b C, Pharos. ^c C, 40. ^d C, 60. ^e ad duos adamantes. ^f C, Orphea. ^g C, tremis-
 sen. ^h C, Nicænum i. ⁱ C, presbyter. ^j C, designaret eum. ^k Pallia linostima ^l C, ostiarius an. 30,
 lector 30. ^m ann. 5, C. ⁿ C, ann. 7. ^o Vota. ^p C, 7. ^q C, 65. ^r Vide Baron. tom. III ad ann.
 Dom. 324.

- 5 guli libras nonagenas cum coronis argenti purissimi. Item a tergo respiciens in absida Salvatorem sedentem in throno in pedibus quinis ex argento purissimo, qui pens. libras cxi; angelos quatuor ex argento, qui sunt in pedibus quinis costas cum crucibus tenentes, qui pensaverunt singuli libras cv, cum gemmis alavandinis in oculos. Fastigium ipsum ubi stant angeli vel apostoli pensat libras duo millia viginti quinque ex argento dolatico. Farum
- 10 ex auro purissimo, quod pendet sub fastigio cum delphinis quinquaginta, quæ pens. cum catapa sua libras xxv; coronas quatuor cum delphiis viginti ex auro purissimo pensantes sing. libras xv; cameram basilicæ ex auro trimme in longum, et in latum in pedibus quingentis; altaria septem ex argento battuli
- 15 pens. sing. libras cc; patenas aureas septem, quæ pensant singulæ libras xxx; patenas argenteas xii, pensantes singulas libras xxx; scyphos aureos vii, qui pens. singuli libras decem, scyphum singularem ex metallo corallo, ornatum undique de gemmis prasinis et hyacinthinis, auro interclusum, qui pensat ex omni parte libras viginti et uncias tres; scyphos argenteos viginti, pensantes singulos li-
- 20 bras xv; amas ex auro purissimo duas, pensantes sing. libras quinquaginta portantes sing. medemnos ^d tres; amas argenteas viginti, quæ pensant singulæ libras decem, portantes singulæ medemnos singulos; calices minores ex auro purissimo quadraginta, pensantes singulos libras singulas; calices minores ministeriales quinquaginta pensantes singuli libras binas. Ornamenta in basilica:
- 25 Farum ^e cantharum ex auro purissimo ante altare in quo ardet oleum nardinum pisticum cum delphinis octoginta, qui pensant libras triginta, ubi candelæ ardeat ex oleo nardino pistico in gremio Ecclesiæ. Pharum cantharum argenteum cum delphinis centum et viginti, quod pensat libras quinquaginta, ubi oleum ardet nardinum pisticum; phara canthara argentea in gremio basilicæ
- 30 quadraginta pens. singula libras triginta, ubi ardet oleum quod supra. Parte dextra basilicæ. Phara argentea quadraginta pens. singula libras viginti. Phara canthara in læva basilicæ argentea viginti quinque; pens. singula libras viginti; canthara cyrostrata in gremio basilicæ argentea quinquaginta, pens. singula libras viginti: singularum librarum metra ^f tres ex argento purissimo, quæ pensant singulæ libras ccc, portantes singulæ medemnas decem; candelabra auri-
- 35 chalcha septem ante altaria, quæ sunt in pedibus x, cum ornatu suo ex argento, interclusa sigillis prophetarum, pens. singula libras triginta ^g. Quæ constituit in servitio luminum, id est, massam Garilianam in territorio Suessano, præstantem singulis annis solidos quadringentos; massam Muronicam ^h in territorio
- 40 suprascripto, præstantem solidos cccxi ⁱ; massam Aurianam territorio Laurentino, præstantem solidos quingentos; massam urbanam territorio Antiano præstantem solidos ducentos quadraginta; massam Sentilianam territorio Ardeatino, præstantem solidos ducentos quadraginta; massam Castis territorio Catinae præstantem solidos mille; massam Trapeam territorio Casinensi, præstant. soli-
- 45 dos mille sexcentos et quinquaginta; thimiamateria duo ex auro purissimo pens. libras triginta. Donum aromaticum ante altaria annis singulis libras cl. Fontem sanctum, ^j ubi baptizatus est Augustus Constantinus ab eodem episcopo Silvestro. Ipsum sanctum fontem ex metallo ^k porphyretico ex omni parte coopertum, intrinsecus, et foris, et desuper, et quantum aqua continet ex ar-
- 50 gento purissimo in pedibus v, qui pensavit argenti libras tria millia et octo. In medio fontis columnas porphyreticas, quæ portant phialam auream, ubi candelæ est, pensans ex auro purissimo libras lxx, ubi ardet in diebus Paschæ bal-

NOTULÆ MARGINALES BAROTTI.

^a C, pharum. ^b C, purissimo. ^c C, 16. ^d C, Medimnos. ^e C, pharum. ^f C, metreta. ^g trecentas. ^h Bauronicam C. ⁱ C, 360. ^j C, Baron, ad ann. Dom. 524, pag. 180. ^k C, lapide.

samum lib. cc; nixum ^a vero ex stippe amianti. In labium ^b fontis baptisterii agnum ex auro purissimo fundentem aquam, qui pensat libras xxx. Ad dexte-
 35 ram Agni Salvatorem ex argento purissimo in pedibus v, pens. libras clxx; in læva Agni beatum Joannem Baptistam ex argento in pedibus v, tenentem titulum scriptum, qui hoc habet: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi*, pensantem libras centum; cervos ex argento vii, fundentes aquam, qui pensant singuli lib. lxxx^c; thimiamaterium aureum cum gemmis prasinis et hyacinthinis xlii, pensans
 50 libras decem.

37 Donum fontis baptisterii massam Festi præpositi sacri cubiculi, quem donavit Augustus Constantinus præstantem solidos ccc; massam Gaba territorio Gabinensi præstantem solidos ccii; massam Pietas territorio suprascripto præstantem solidos ccv; massam Statibanam ^d territorio Corano præstantem solidos cc; massam intra Siciliam Taurana territorio Parampniensi præstantem solidos quingentos. Intra Romam domos vel hortos præstantes solidos duo millia ducentos. Fundum Bassi, qui præstat solidos centum viginti; massam Laninam præstantem solidos ducentos; fundum Caculas ^e territorio Momentano præstantem solidos quinquaginta; massam Statianam territorio Sabi-
 10 norum præstantem solidos ccc; massam Murinas territorio Appiano Albanensi præstantem solidos ccc; massam Virginis territorio Corano ^f præstantem solidos ducentos. Et transmarina infra partem Africæ; massam Vineis territorio Micaria ^g præstantem solidos octingentos; massam Capsis territorio Capsitano præstantem solidos sexcentos; massam Varia Sardana territorio Monensi præ-
 15 stantem solidos quingentos; massam Cameras territorio Curalupi præstantem solidos cccv; massam Mimas ^h, territorio Numidiæ præstantem solidos dccx, massam ⁱ Baldarioleario territorio Numidiæ præstantes solidos octingentos et decem. Item in Græcia territorio Cretas massam Cefalinam in Creta præstantem solidos quingentos; in Mengaulo massam Amaron præstantem soli-
 20 dos ccxxii

38 Item his temporibus fecit Augustus Constantinus, ex rogatu Silvestri episcopi, basilicam beato Petro apostolo in templo Apollinis. Cujus loculum cum corpore S. Petri recondidit, ipsum loculum undique ex ære cyprio conclusit, quod est immobile. Ad caput pedes quinque, ad pedes pedes quinque, ad latus
 5 dextrum pedes quinque, ad latus sinistrum pedes quinque, subtus pedes quinque, supra pedes quinque. Sic inclusit corpus beati Petri apostoli, et recondidit, et ornavit supra ex columnis porphyreticis, et alias columnas vitineas ^j quas de Græcia perduxit. Fecit autem et cameram basilicæ ex trimma auri fulgentem, et super corpus beati Petri æs et quod conclusit ^k. Fecit crucem ex auro
 10 purissimo, pensantem libras centum quinquaginta. In mensuram loci, ubi scriptum est hoc: Constantinus Augustus et Helena Augusta hanc domum regali simili fulgore coruscans aula circumdat, scriptum ex litteris puris nigellis in cruce. Fecit autem candelabra aurochalca in pedibus x, numero quatuor argento conclusa cum sigillis argenteis; Actus apostolorum, pensum singuli libras
 15 ccc; calices aureos tres cum gemmis prasinis et hyacinthinis singuli, qui habent gemmas xlv, pens. singuli libras xii; metretas argenteas ii, pens. lib. cc; calices argenteos viginti pens. sing. lib. x; amas aureas duas pens. sing. lib. x; amas argenteas quinque pens. sing. lib. tres; patenam ex auro purissimo unam

pens. sing. libras xv; coronam auream ante corpus, ubi est Phamecautharus cum delphinis quinquaginta, qui pens. lib. xxxv; phara argentea in gremio basilicæ xxxii cum delphinis, pens. sing. lib. decem; ad dexteram basilicæ phara argentea xxx, pens. sing. lib. viii; ipsum altare argento et auro clusum cum gemmis prasinis et
 25 hiacynthinis et albis ccx ornatum undique, pens. lib. cccl; thimiamaterium ex auro purissimo cum gemmis undique ornatum num. LI, pens. lib. xv.

39 Item in reditus donum, quod obtulit Constantinus Augustus beato Petro apostolo per diocesem Orientis in civitate Antiochia a: domum Datiani, præstantem solidos ducentos quadraginta, domunculam incæne b, præstans solidos viginti et trimisium c; Cæle in Aphrodisia, præstans solidos viginti;
 5 Balneum in cerateas, præstans solidos xlii; Pristinum d ubi supra præstans solidos viginti tres. Popina suprapræstans solidos decem; hortum Maronis, præstantem solidos decem; hortum alium ubi supra, præstantem solidos undecim, sub civitate Antiochia; possessio Sibillæ donata ab Augusto præstans solidos cccxxiii, cartas decadas centum et quinquaginta, aromatum lib.
 10 cc, nardini olei lib. cc, balsamum lib. xxxv. Sub civitate Alexandria, possessio Timialia, donata Augusto Constantino ab Ambronio, præstans solidos sexcentos et viginti, cartas decadas ccc, olei nardi ccc, balsamum libras quadraginta, aromata lib. cl, storacis Isauricæ lib. 1. Possessio Euthimica ducis præstans solidos quingentos. Donavit Augustus Constantinus posses-
 15 sionem Pattinopolim præstans solidos octingentos, cartas decadas cccc, piper medemnos quinquaginta, crocos libras centum, storace libras centum et quinquaginta, aromata cassia libras cc, olei nardi libras ccc, balsami lib. c, lini saccos centum, casei e sillum libras centum et quinquaginta, oleum Cyprium lib. centum, papyrum rucanas f libras mundas mille. Possessio quam
 20 donavit August. Constant. Hybromias præstans solidos quadringentos quinquaginta, cartas decadas cc, aromata cassiæ lib. quinquaginta, olei nardini libras ducentas, balsami libras quinquaginta. In provincia Euphratensi sub civitate Cyro possessionem Armanalanam præstantem solidos ccclxxx; possessio Mobaris, præstans solidos cclx.

40 e Eodem tempore fecit Augustus Constantinus basilicam beato Paulo apostolo ex suggestione Silvestri episcopi. Cujus corpus sanctum ita recondidit in ære et conclusit, sicut et beati Petri Constantinus Augustus, cui basilicæ donum hoc obtulit: sub Tarso Ciliciæ in insula Cordionis præstans solidos octi-
 5 gentos. Omnia enim vasa sacrata aurea, argentea aut ærea ita posuit, sicut et in basilicam sancti Petri apostoli, ita et beati Pauli apostoli ordinavit. Sed et crucem auream super locum beati Pauli apostoli posuit pensantem libras centum et quinquaginta. Sub civitate Tyria possessio comitum, præstans solidos quin-
 10 gentos et quinquaginta; possessio Timia, præstans solidos ducentos et quinquaginta; possessio Fronimusa præstans solidos septingentos, oleum nardinum libras septuaginta, aromata libr. quinquaginta, cassia libr. centum. Sub civitate Ægypti possessio Cyprias, præstans solidos septingentos et decem, oleum nardinum libr. septuaginta, balsamum libr. triginta, aromata libr. septuaginta, storace libr. triginta, stacten lib. centum et quinquaginta. Possessio Basilea præstans
 15 solidos quingentos et quinquaginta, aromata libr. quinquaginta, oleum nardinum libr. sexaginta, balsamum libr. viginti, crocos libr. septuaginta. Possessio insula Machabeo, præstans solidos quingentos et decem, papyrum mundum racanas quingentas, linum saccos trecentos.

- 41** ^a Eodem tempore fecit Constantinus Augustus basilicam in palatio Sessoriano, ubi etiam de ligno sanctæ crucis Domini nostri Jesu Christi posuit, et auro et gemmis conclusit, ubi etiam et nomen ecclesiæ dedicavit, quæ cognominatur usque in hodiernum diem Hierusalem. In quo loco constituit donum :
5 candelabra aurea et argentea ante lignum sanctum lucentia secundum numerum Evangeliorum quatuor, quæ pensaverunt singula libras triginta; phara canthara argentea quinquaginta, quæ pensaverunt singula libras xv; scyphum aureum purissimum, qui pensavit libras x; calices ministeriales aureos quinque, pensantes singulos libras singulas; scyphos argenteos tres, pensantes libras octo;
10 calices ministeriales argenteos decem, pensantem libras binas; patenam auream, pensantem libras decem; patenam argenteam auro clusam cum gemmis, pensantem libras quinquaginta; ipsum sanctum altare aureum, quod pensat libras ducentas et quinquaginta; amas argenteas, pensantes libras viginti. Et omnia agrorum circa palatium ecclesiæ dono dedit. Item possessio Sponsas, via
15 Lavicana, præstans solidos ducentos sexaginta et duo; sub civitate Laurentium ^b possessio Patras, præstans solidos centum et viginti; sub civitate Nepesina possessio Anglesis, præstans solidos centum quinquaginta; sub civitate superscripta possessio Terega, præstans solidos centum quadraginta; sub civitate superscripta Falisca possessio Herculis, quæ donata est Augusto Constantino, et
20 Augustus obtulit ecclesiæ Hierusalem, præstans solidos cxi; item sub civitate Falisca possessio Nimphas, præstans solidos centum et quindecim; sub civitate Juder possessio Angulas præstans solidos centum quinquaginta tres.

- 42** ^c Eodem tempore fecit basilicam sanctæ martyris Agnetis ex rogatu Constantiæ filiæ suæ, et baptisterium in eodem loco, ubi et baptizata est soror ejus Constantia cum filia Augusti a Silvestro episcopo, ubi donum constituit hoc :
5 patenam ex auro purissimo pensantem libras viginti; calicem aureum pensantem libras decem; coronam^d, pharum cantharum cum delphinis triginta ex auro purissimo, pensantem libras quindecim; patenas argenteas duas, pensantes sing. libras viginti; calices argenteos quinque, pensantes singul. libras decem; pharacanthara argentea triginta, pensantia sing. libras octo; pharacanthara ærea aurichalca quadraginta. Cerostrata aurochalca argento clusa sigillata quadraginta;
10 lucernam ex auro purissimo nixorum ^d duodecim super fontem, quæ pensabat libr. xv, et donum in redditum circa civitatem Fidenas omnem annum ^e præstans solidos centum et sexaginta Via Salaria sub Pavetinas usque omnem agrum S. Agnes præstantem solidos centum et quinque; agrum Muci, præstantem solidos octuaginta; possessio Vicopisonis, præstans solidos ducentos et quinquaginta;
15 agrum Caculas ^f præstantem solidos centum.

- 43** ^g Eodem tempore *Constantinus Augustus* fecit basilicam beato Laurentio martyri, via Tiburtina in agrum Veranum supra Arenarium cryptæ, et usque ad corpus B. Laurentii martyris in qua fecit gradum ascensionis et descensionis. In quo loco construxit absidam, et exornavit marmoribus porphyreticis, et de superior
5 loco conclusit de argento, et cancellos ex argento purissimo ornavit, qui pens libras mille, et ante ipsum locum in crypta posuit lucernam ex auro purissimo nixorum ^h decem, pensantem lib. triginta; coronam argenteam cum delphinis quinquaginta, pensantem lib. triginta; candelabra ærea duo in pedibus denis, pensantia sing. libr. trecentas. Ante corpus beati Laurentii martyris argento clusam
10 passionem ipsius, sigillis ornatam cum lucernis byssinis argenteis, pensantes sing. libr. quindecim. Donum quod obtulit : patenam auream, pensantem libr. viginti; patenas argenteas duas, pensantes sing. libr. xxx; scyphum ex auro purissimo pen-

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

^a Vide Baron. loc. cit. ^b Lorentum. ^c Vide Baron. loc. cit. ^d lychnorum. ^e C, agrum. ^f C, Casulas. ^g Vide Baron. loc. cit. ^h C, lychnorum.

santem libr. xv; scyphos argenteos duos pensantes sing. libr. decem; calices ministeriales argenteos decem, pensantes sing. libras viginti; amas argenteas duas, pensantes libras x; phara argentea triginta pensantia singula libr. xv; metretum ex auro pensans libras centum quinquaginta, portantem medemnas tres. In eodem loco possession. cujusdam Cyriacelis religiosæ feminæ, quam fiscus occupaverat tempore persecutionis. Veranum fundum præstan. solidos centum quadraginta; possession. Aqua Turia ad latus præstan. solidos centum quinquaginta tres; possession. Augusti, territorio Sabinensi, præstan. nomine Christianorum solidos cxx; possessio Sufuratarum præstan. solidos sexaginta sex; possession. Micinas Augusti, præstan. solidos centum quinquaginta; possession. Thermulas præstant. solidos sexaginta; possession. Aranas, præstant. solidos septuaginta; possession. Septimiti, præstant. solidos centum triginta.

44 ^a Eisdem temporibus Augustus Constantinus fecit basilicam beatissimis martyribus *Marcellino presbytero et Petro exorcistæ* inter Duas Lauros, et mausoleum, ubi beatissima mater ipsius sepulta est Helena Augusta, in sarcophago porphyretico, via Lavicana, milliario ab urbe Roma tertio. In quo loco et pro amore matris suæ et veneratione sanctorum posuit dona voti sui: patenam ex auro purissimo, pensantem libras triginta quinque; candelabra argentea auro elusa quatuor in pedibus xii, pensantia singula libras ducentas; coronam ex auro purissimo, quæ est pharus cantharus cum delphinis centum et viginti, pensantem libras xxx; calices aureos tres, pensantes singuli libras decem cum gemmis prasinis et hyaciuthinis; amas aureas duas, pensantes singulas libras xi; altare et argento purissimo, pensans libras cc. Ante sepulcrum beatæ Helenæ Augustæ fecit ex metallo porphyretico ex sculptis sigillis, pharacanthara viginti ex argento purissimo, pensans singula libras viginti. Item in basilica sanctorum Petri et Marcellini donum quod dedit tale est: altare argenteum purissimum, pensans libras ducentas; patenas aureas purissimas duas, pensantes libras quindecim; patenas argenteas duas, pensantes singulas libras xv; scyphum aureum majorem, pensantem libras viginti, ubi nomen Augustæ designatur; scyphos argenteos quinque, pensantes singuli libras xii; calices ministeriales argenteos viginti, pensantes singuli libras tres; amas argenteas quatuor, pensantes singulas libras xv; annis singulis olei nardi pistici libras noningentas; balsami libras centum, aromata incensum ante corpora sanctorum Marcellini et Petri libras centum. Fundum Laurentium juxta formam ^b cum balneo, et omnem agrum a porta Foforritana ^c via itineraria usque ad viam Latinam, ad montem Albium ^d. Ipse mons Galbius possessio Augustæ Helenæ præstans solidos mille **25** centum et viginti. Insulam Sardiniam cum possessionibus omnibus ad eandem pertinentibus, præstantem solidos mille et viginti quatuor; insulam Mosenum cum possessionibus ad eandem pertinentibus, præstan. solidos octingentos et decem; insulam Attitiæ et montem Argentarii ^e præstantem solidos sexcentos. Possessio in territorio Sabinensi, quæ cognominatur ad Duas Casas, **30** sub monte Lucretio, præstans solidos ducentos.

45 ^f Eodem tempore fecit basilicam Constantinus ex suggestione Silvestri in civitate Ostiensi, juxta portum urbis Romæ, beatorum apostolorum Petri et Pauli, et sancti Joannis Baptistæ, ubi et donum obtulit: patenam argenteam, pensantem libras triginta; calices argenteos decem, pensantes libras quinque; **5** amas argenteas duas, pensantes singulas libras decem; phara argentea triginta, pensans singula libras quinque; scyphos argenteos duos, pensantes singuli libras novem; patenam argenteam chrismalem singularem, pensantem libras decem; pelvim ex argento ad baptismum, pensantem libras viginti; insulam,

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

^a Vide Baron. loc. cit. ^b C, Formiam. ^c omnes agros a porta Sessoriana. ^d et usque ad montem Galbium. ^e cum monte Argentario. ^f Vide Baron. loc. cit.

quæ dicitur Assis in territorio Portuensi et Ostias a possessiones omnes maritimas usque ad digitum solis, præstantem solidos trecentos; possessionem Græcorum in territorio Ardeatino, præstantem solidos octuaginta; possessio Quiriti territorio Ostiensi, præstans solidos trecentos et undecim; possessio Balneolum territorio Ostiensi, præstans solidos quadraginta duos; possessio Nunsula, præstans solidos triginta. Item quod obtulit Gallicanus basilicæ suprascriptorum sanctorum Petri et Pauli, et Joannis Baptistæ, id est, coronam argenteam cum delphinis, pensantem libras viginti; calicem argenteum anaglyphum, pensantem libras quindecim; amam argenteam, pensantem libras xviii; massam Millianam territorio Sabinensi, præstantem solidos centum et quindecim et trimisium b; fundum picturas territorio Velliterno, præstantem solidos quadraginta tres; fundum Surorum via Claudia territorio Vejentano, præstantem solidos quinquaginta sex; massam Gargilianam territorio Suessano, præstantem solidos sexcentos quinquaginta quinque.

46 c Eodem tempore fecit basilicam Augustus Constantinus in civitate Albanensi, videlicet sancti Joannis Baptistæ, ubi et posuit donum hoc: patenam argenteam, pensantem libras xxx; scyphum argenteum deauratum, pensantem libras duodecim; calices ministeriales decem, pensantes sing. libras tres; amas argenteas duas, pensantes sing. libras viginti; possessio lacum Turni d, cum adjacentibus campestribus, præstans solidos quadraginta; possessio Molas, præstans solidos quinquaginta; possessio Albanensis, cum lacu Albanensi, præstans solidos ducentos et quinquaginta; massam Muci, præstantem solidos centum septuaginta. Omnia sceneca deserta vel domos intra urbem Albanensi sanctæ Ecclesiæ donum obtulit Augustus Constantianæ e; possessiones Horti, præstantes solidos viginti; possessio Tiberii Cæsaris, præstans solidos octuaginta; possessio Maritanas; præstans solidos quinquaginta; massam Nemus, præstantem solidos ducentos et octuaginta; possessio Armatiani in territorio Carano, præstans solidos centum et quinquaginta; possessionem Statilianam, præstant. solidos septuaginta; 15 possessionem Medianæ, præstant. solidos triginta.

47 f Eodem tempore fecit beatissimus Constantinus Augustus intra urbem Capuam basilicam apostolorum, quam cognominavit Constantinianam, ubi posuit dona hæc: patenas argenteas duas, pensan. singulas libras viginti; scyphos argenteos tres, pensantes sing. libras viii; calices ministeriales xv; pensantes 5 singulos libras duas; amas argenteas duas pensantes singulas libras x; candelabra ærea in pedibus denis pensantia singula libras clxxx; pharacanthara ex argento triginta. Et donum quod obtulit: possessionem in territorio Menterno; massam Statilianam, præstantem solidos trecentos et quindecim; possessionem in territorio Cajetano g præstantem solidos octuaginta quinque; possessionem Paternum 10 territorio Suessano, præstantem solidos centum quinquaginta; possessionem ad centum territorio Capuano, præstantem solidos sexaginta; possessionem in eodem territorio Suessano Gauronicam, præstantem solidos quadraginta; possessionem Leonis præstantem solidos quadraginta.

48 h Eodem tempore fecit basilicam beatissimus Constantinus Augustus in urbe Neapolitana, cui obtulit et dona hæc: patenas argenteas duas, pensan. sing. libras viginti quinque; scyphos argenteos duos, pensan. sing. libras decem; calices ministeriales xv; pensan. sing. lib. duas; amas argenteas ii, pensan. sing. libras 5 quindecim; phara argentea xx; pensan. singula libras octo; pharacantha xx; pensan. sing. libras decem. Fecit autem formam aquæductus per millia octo. Fecit vero et forum in eadem civitate, et donum obtulit hoc: possessionem Machati,

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI:

a C, quæ est inter Portum et Ostiam. b C, tremissem. c Vide Baron. loc. cit. d C. Laurentina. e Forte Constantinus. f Vide Baron. loc. cit. g C, Cajetano. h Vide Baron. loc. cit.

præstantem solidos centum et quinquaginta; possessionem et Cymbranam, præstan. solidos centum et quinque; possessionem Hyrcinam a præstan. solidos cxxv; 10 possessionem Affilas, præstan. solidos cl; possessionem Ninfulas, præstan. solidos xc; possessionem Insulam cum Castro, præstantem solidos lxxx; hic Silvester fecit ordinationes vi per mensem Decembris: presbyteros xlii, diaconos xxvi, episcopos per diversa loca lxxv^b. Hic sepultus est via Salaria in cæmeterio Priscillæ milliario ab urbe Roma tertio, xi^c Kalendas Januarias. Qui vere catho- 15 licus et confessor quievit, et cessavit episcopatus dies quindecim.

NOTULÆ MARGINALES FABROTTI.

a C, Selinum. b B, alias 36. c C, pridie.

VARIÆ LECTIONES.

Apud Fabrotum ex codice Freheri.

Num. 34, lin. 2, B, diebus 11. lin. 3, A, Constantino. lin. 4, AB, in monte Soracte, et postmodum rediens. lin. 15, A, argenteam ministerialem. lin. 17, A, cerostata, B, cærostata. lin. 18, B, qui præstat pensionem solidos 70. lin. 19, solid. 50, duas casas quæ præstant. lin. 20, B, fundum Priscillianum. lin. 21, A, Corvianum, B, Corbinianum. lin. dicta 21, AB, solidos 60. lin. 23, AB, ad duos amantes. lin. 24, B, 59 et tremissem. A, in regione Orphea, B Horfea.

Num. 35, lin. 2, A, ex ejus præcepto, B, cum ejus. lin. 7, A, ut presbyter. lin. 13, B, et pallia li- nissima lavam eorum tegerent. lin. 19, ita militaret, aut proficeret, ut. lin. 20, AB, acolytus. lin. 21, AB, diaconos 7. lin. 24, A, nisi ordinis tempore, B, nisi ordine. A, cum pudore cognoscere votivam gratiam omnium clericorum, B, cum pudore cognito, omniumque clericorum votiva gratia, nulloque omnino clerico contradicente. lin. 26 et 27, AB, fecit 6, AB, diaconos 7.

Num. 36, lin. 2, B, dona, cameram ex auro purissimo, et fastigium argenteum solum. lin. 5, B, libras nongentas. lin. eadem B, tergo respicientem. lin. 9, B, cum gemmis almandinis. lin. 10, B, ex argento collaticio, B, cameram ex auro purissimo, et farum. lin. 12, B, cum catena, quæ pensat libras 50. lin. ead. et 13, ex auro trimmeta. A, auro trimme in pedibus in longum, et latum. lib. AB, latum libras 500. lin. 14, ex auro purissimo. lin. 16, A, argenteas f. B. lin. ead., B, calices 500. lin. 23, B, majores. lin. 27, in gremio. lin. 39, A, massam Amonicam, B, Berronicam. lin. 44 et 45, A, solidos 200. B, 850. lin. 55, B, 170. lin. 58, B, 125. lin. 59, AB, gemmis prasinis. B, hyacinthinis 42.

Num. 37, lin. 4, massam Tutilianam, B, Statilianam, AB, 300. lin. 5, AB, massam Tauranam intra Siciliam territorio Paranensi. lin. 6, B, domos, vel horrea. lin. 7, 8, A, massam Lamnas, B, massa latina. lin. ead. 8 et 9, A, territorio Numentano. lin. 13, AB, massam Juncis territorio Murcarino. lin. 14, B, territorio Almense. lin. 15, B, territorio Crypta Lupi. AB, massam numas. lin. 16, AB, solidos 650, AB, massam sulpheratam. lin. 17, B, solidos 720.

Num. 38, lin. 3, AB, B. Petri ita recondidit. lin. 9, A, Petri quod aere conclusit. lin. 10, AB, in mensuræ loco. lin. 11 et 12, A, domum regali aule simili fulgore coruscantem circumdat. lin. eadem 12, B, vigellis. lin. 15, B, gemmis prasinis. lin. 17, AB, Amas a. p. s. lib. 20. lin. 19, AB, prasinis. lin. 21, AB, corpus ubi est oleum nardinum, quæ est, et farum cantharum cum delphinis 50. lin. 24, B, prasinis. lin. 25, B, 400. ornatum. lin. 26, num. 60.

Num. 39, lin. 1, B, in reditum. lin. 2, B, in civitate Antiochia domum Datiani. lin. 3 et 4, B, jugere, etc., et tremissem. lin. eadem 4, cellæ in Aphrodisia B. lin. 5, B, pistrinum. lin. 9, sol. 322, B. lin. 10, B, balsamum lib. 60. lin. 13, Isauricæ lib. 50, B. lin. 14, B, quingentos chartas decladas 70 per Ægyptum sub civitate Armenia possessio Agapi,

A quod donavit Constantino Augusto. lin. 15, B, Passinopolim. lin. 16, B, storacis. lin. ead. B, croci lib. 100. lin. 18, B, casicæ. lin. ead., gariophyllorum B, olei Cyprii B. lin. 19, B, ex papyro racanas. lin. 20, B, hybromion. lin. 23, B, Tyro, etc. Armanazon.

Num. 40, lin. 8 et 9 B, 550. lin. 11, cassiæ lib. 50. lin. 12, B, 200. lin. 16, B, croci balsami possessio insule macab. lin. ead., A, lib. 70. lin. 17, B, ex papyro, etc., lini saccos.

Num. 41, lin. 4, B, hæc constituit dona. lin. 6, AB, lib. 80. lin. 12, A, aureum. lin. 13, amas tres. lin. 15, sexaginta tres Laurent. AB. lin. 18, AB, Te regia. sol. 160. lin. 21 et 22, AB, 125, civitate Tudes.

Num. 42, lin. 1, B, Agnes. lin. 2, B, Constantie deest. lin. 3, B, dona hæc. lin. 11, B, civitatem Figlinas. lin. 12, B, Salaria sub parietes, A, parietinas. lin. 14, B, vici. lin. 14, 15, B, 350 casulas.

Num. 43, lin. 2, agro Verano subarenario, A, pra arenarium. lin. 4, B, marmor purpureis. lin. 6, A, lib. mille. lin. 8, AB, lib. 20. lin. eadem 8, A, aurca. lin. 9, A, lib. 120, B, 200. lin. 10, B, binexis argenteis. lin. 18, B, solid. 160, Aqua Tuscia. lin. 21 et 22, B, Nicenas. lin. 22, B, 110. lin. 23, B, solid. 65.

Num. 44, lin. 3 et 4, B, purpureo via. lin. 7, B, lib. 25. lin. 9, lib. 250. lin. 11, lib. 60. lin. 12, B, marm. purpureo excultum sigillis posuit phara. etc. lin. 21, B, in incensum. lin. 23 et 24, B, porta Sensuriana usque ad viam Prænestinam, a via Latina ad montem Gabium. lin. 27 et 28, B, 320. linea 26, 27, Meseno B. lin. 28, B, Massidiæ, quæ est mons Argentarum.

Num. 45, lin. 2, B, juxta portam. lin. 3, B, dona obtulit hæc. lin. 5, B, sing. lib. binas. lin. eadem 5, B, fara canthara. lin. 9, A, Artii, quæ est inter Portum et Hostiam, lin. 10, B, digitum soli. lin. 11, B, solid. 635. linea eadem, B, Quirinis. lin. 13 et 14, AB, Nymphulas, B, dona quæ obtulit Gallicanus.

Num. 46, lin. 2, B, posuit hæc. lin. 5, B, lacturni. lin. 6, solid. 60. AB. lin. 8, B, solid. 160. lin. 9, B, Albanensem. lin. 11, A, 70, B, 28, A, marinis, B, Marina. lin. 13, B, Martianas in territorio Corano.

Num. 47, lin. 4, B, lib. 9. lin. 6, B, aerea quatuor. lin. 7, B, et obtulit possessiones has., massam Statilianam., A, Minturno, B, in territorio Menturanensi. lin. 8, B, 320. lin. 9, A, Cazetano, B, Capitano. lin. eadem 9 et 10, B, paterni in territ. lin. 12, AB, solid. 60.

Num. 48, lin. 8, B, Cimbriariam. lin. 9, B, Selinam, lin. 10, Nymphulas. A, solidos 160. lin. 11, insulam in castro solid. 80. Post quæ verba in A et B sunt hæc. Iisdem temporibus constituit B. Silvester in urbe Roma titulum suum in regione tertia juxta Thermas Domitianas, quæ cognominantur Trajanæ titulus Silvestri [A, Equiti], ubi donavit Constantianus Augustus hæc: patenam argenteam pensantem lib. 20; amas argenteas duas pensantes libras 10; scyphos argent. duos, pens. sing. lib. 8; fara canthara argentea 10, pens. sing. lib. 10; canthara cerostata arca 16, pens. sing. lib. 90 [A, 40]; ca-